GOVERNMENT OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA
CENTRAL
ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY
ACCESSION NO. 9302
CALL No. BSa2/Mah/Sen
D.G.A. 79.

OFFICE OF THE DIRECTOR GENERAL OF ARCHAEOLOGY
Library Reg No
INDIA.

LE MAHÂVASTU

OFFICE OF THE DIRECTOR GENERAL OF ARCHAEOLOGY
Library Regr. No. 22704/07
INDIA.

OFFICE OF THE DIRECTOR GENERAL OF ARCHAEOLOGY
Library Regr. No
INDIA.

SOCIÉTÉ ASIATIQUE

COLLECTION D'OUVRAGES ORIENTAUX

SECONDE SÉRIE

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY New Delhi

महावस्तु अवदानं

LE MAHÂVASTU

TEXTE SANSCRIT

PUBLIÉ POUR LA PREMIÈRE FOIS

ET

ACCOMPAGNÉ D'INTRODUCTIONS ET D'UN COMMENTAIRE

PAR É. SENART

TOME PREMIER

9302

OFFICE OF THE DIRECTOR GENERAL OF ARCHAEOLOGY
D 6050
Library Regd No
INDIA.

BSa2
Mah/Sen

PARIS

IMPRIMÉ PAR AUTORISATION DU GARDE DES SCEAUX

À L'IMPRIMERIE NATIONALE

M DCCC LXXXII

1882

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.
Acc. No. 9302
Date 5.8.57
Call No. B Sa 2
Mah/Sen

PRÉFACE.

L'Inde présente, dans le long développement que sa littérature nous permet d'embrasser, un champ fécond de créations et d'évolutions religieuses; elle a été le théâtre d'un large épanouissement linguistique, remarquable à la fois par sa régularité, sa variété et son étendue. C'est surtout par ce double aspect que la science contemporaine est attirée vers elle. Les précieux enseignements de son histoire religieuse et de son histoire linguistique sont faits pour retenir l'esprit; ces recherches très spéciales sont mieux que la satisfaction d'un goût singulier, elles promettent quelques lumières nouvelles sur le mécanisme du développement intellectuel et moral. L'attention des travailleurs a été d'abord fascinée un peu exclusivement par les monuments les plus anciens, par les antiquités védiques, et par les résultats immédiats, très brillants, très compréhensifs, que l'étude en assurait à la mythologie et à la philologie comparatives. Dans les derniers temps on s'est tourné avec quelque préférence vers une période plus récente. De plus en plus se révèle le vif intérêt de cet âge moyen de l'Inde, où nous pouvons entrevoir une activité religieuse si intense et si générale, où la littérature, brisant le vieux moule sacerdotal, mettant en honneur les langues vulgaires, s'est créé des instruments nouveaux, où, débordant des limites d'une caste privilégiée, elle commence à refléter plus fidèlement la vie et les idées nationales dans leur ensemble. L'avènement des idiomes populaires et des religions populaires, ou, plus exactement, leur

première manifestation pour nous dans les documents de cette époque : voilà ce qui en fait à nos yeux la haute importance. C'est qu'ils autorisent l'espoir de reconstituer, dans quelques-uns de ses éléments, un passé dissimulé par le niveau arbitraire des théories et des prétentions brâhmaniques, de déterminer avec un peu plus de netteté les sources des développements plus modernes. Grâce à eux, peut-être pourrons-nous quelque jour faire circuler de nouveau la vie et le mouvement dans ce corps immense de traditions qui, simulant toutes une antiquité, une immutabilité uniformes, donnent aisément l'illusion de l'immobilité et de l'inertie.

Le Buddhisme, ses doctrines et ses livres, ses écoles et ses dialectes, occupent une place éminente dans cette période si curieuse de l'histoire de l'Inde. Grâce à sa tradition plus claire et mieux unifiée, à sa langue plus régulière et d'allures plus correctes, grâce surtout à quelques souvenirs historiques plus précis et mieux coordonnés qu'il a entraînés avec lui, le buddhisme méridional a, dans les dernières années, joui d'une faveur et, si je puis dire, d'une popularité trop exclusives. Je n'entends pas lui en contester le bénéfice, je ne prétends pas établir ici, dans ses traits définitifs, quelle est la relation entre les grandes divisions du buddhisme. Il faudrait d'abord rectifier et élargir les termes trop étroits dans lesquels on a accoutumé de poser le problème. Un point est clair : les conclusions décisives ne pourront sortir que de l'étude parallèle des documents d'origines diverses. Rien qu'à ce titre, le buddhisme du nord, pour conserver la dénomination consacrée, a des droits indiscutables à l'attention la plus curieuse. L'étude en a trop langui depuis que Burnouf fut enlevé si malheureusement à sa vaste et glorieuse entreprise. La seule contribution notable apportée depuis à la connaissance directe des monuments indiens du buddhisme sep-

tentrional, a été la publication du *Lalita Vistara*, achevée aujourd'hui par la distribution longtemps différée du dernier fascicule. Personne n'est plus disposé que moi à reconnaître bien haut l'éminent service que nous a rendu par ce travail le savant Bâbu Râjendralâla Mitra, et le prix infini qu'a eu et que garde cette *editio princeps;* la nouveauté du travail en explique assez les imperfections. Il faut pourtant avouer qu'elle ne nous a pas mis en possession d'un texte vraiment critique; elle ne répond pas pleinement aux besoins de l'étude philologique et grammaticale. D'ailleurs qu'est-ce qu'un livre pour représenter toute une vaste bibliothèque, si variée d'âge et d'origine? Qu'est-ce qu'un guide unique pour nous diriger dans ce labyrinthe d'idées, de doctrines et d'idiomes?

Dans l'état présent des questions qui se rattachent au buddhisme du nord, aucun travail n'a paru promettre sur elles plus de lumières que la publication du Mahâvastu. Cet ouvrage est, à part quelques courts fragments, entièrement inédit. Il avait cependant fixé l'attention de Burnouf, qui l'a cité à plusieurs reprises, et qui le considérait comme « une des compilations les plus anciennes que nous ait conservées la collection du Népal ». Il ajoutait que « l'indication seule contenue dans le titre » qui l'attribue à une école définie et à une secte connue (la branche des Mahâsâṁghikas, dite des Lokottaravâdins), « lui assure une grande valeur et une incontestable antiquité[1] ». Nous apprenons d'un autre côté par des autorités chinoises que le *Mahâvastu* est le livre qui, pour les Mahâsâṁghikas, représente l'*Abhinishkramaṇa Sûtra* des Dharmaguptas et le *Lalita Vistara* des Sarvâstivâdins[2]. Il est fort utile, au point de vue de la relation des sectes entre elles et de leur histoire littéraire, de pou-

[1] *Introduction à l'histoire du Bouddhisme*, p. 452-453.

[2] Wassiljeff, *Der Buddhismus*, p. 123. Beal, *Romantic Legend of Sâkya*, p. v.

voir comparer trois écoles différentes dans un ouvrage aussi important que devait être pour chacune d'elles le manuel principal de la vie du Buddha.

Il est surprenant que Burnouf, frappé de cette particularité, n'en ait pas remarqué une seconde qui ne contribue pas moins à rehausser la valeur de notre texte. Il s'étonnait de ne pas rencontrer dans la collection népalaise, de représentant avoué du *Vinaya*[1]; or précisément le *Mahâvastu* se donne en termes exprès comme appartenant au *Vinayapiṭaka;* il constitue, à ce titre, une curiosité, unique peut-être, dans ce qui nous est accessible de la littérature des buddhistes septentrionaux.

Une autre source d'intérêt, et non la moindre, pour cet ouvrage, c'est la langue dans laquelle il est rédigé. Elle se rattache étroitement, on le sait, au dialecte des Gâthâs, ainsi nommé parce qu'on ne l'avait rencontré jusqu'à présent que dans des textes métriques. Ici au contraire, il est employé dans la prose aussi bien que dans les vers, et ce fait condamne d'abord les thèses qui en voudraient expliquer par des nécessités prosodiques toutes les irrégularités et toutes les incohérences. Il n'est pas besoin de faire sentir l'importance capitale que prend, pour la solution des problèmes qui se rattachent à la rédaction et à la langue des écrits buddhiques, la possession d'un ouvrage étendu, rédigé surtout en prose, et fournissant de nombreux éléments de comparaison avec le seul texte analogue, les Gâthâs du *Lalita Vistara*, qui fût jusqu'ici connu.

Je ne prétends pas exagérer l'importance intrinsèque des récits qui composent ce recueil; on sait de reste, que la littérature buddhique est rarement récréative. Il est clair que, pour la plus grande partie des légendes relatives à la vie du Buddha, notre livre ne présente guère, quant au fond, de nouveautés im-

[1] *Introduction*, p. 37-38.

portantes; le style dans lequel elles y sont relatées en constitue l'intérêt dominant. Mais ces légendes ne forment qu'une faible portion de l'ouvrage. Le texte du présent volume, qui dépasse sensiblement le quart de l'ensemble, n'entame pas encore la vie de Çâkyamuni. Autour de ce noyau se sont groupés des récits divers de caractère et d'origine, des exposés théoriques, comme le chapitre des dix Bhûmis, surtout (particulièrement dans les volumes à suivre) nombre de Jâtakas, contes ou fables, qui intéressent une branche essentielle de la littérature populaire, et qui fourniront une matière nouvelle à des comparaisons instructives.

Je n'insiste pas plus longtemps sur les motifs qui m'ont décidé à entreprendre cette publication et qui l'ont recommandée à l'accueil de la Société asiatique, pour inaugurer une deuxième série dans sa collection d'auteurs orientaux. Il faut espérer que le livre se défendra lui-même auprès des lecteurs et des travailleurs patients auxquels il s'adresse. Cette confiance m'a soutenu et continuera de me soutenir dans un labeur assez pénible et assez ingrat. La tâche est par moments épineuse, quand il s'agit de débrouiller et de présenter sous une forme vraisemblable et lisible un texte quelquefois difficile et fréquemment corrompu. Burnouf, un juge irrécusable, avait été frappé de son obscurité. Ce nom revient sans cesse dans des études qu'il a inaugurées et qu'il a d'abord menées si loin. J'aime à mettre sous ses auspices un travail qui procède d'une des œuvres principales auxquelles sa gloire demeure attachée.

La présente édition est fondée sur les six manuscrits suivants, les seuls dont l'existence en Europe me soit connue :

B, manuscrit de la Bibliothèque nationale, fonds Burnouf, numéro 91; 410 feuilles numérotées; mais il en contient réel-

lement 413, quatre feuilles de suite portant le numéro 108. Caractères devanâgarî du Népal. Copié en l'an 920 de l'ère népalaise (1800 de J.-C.[1]), comme on le voit par la suscription finale qui donne quelques détails sur l'auteur et le lieu de la copie.

श्रीमन्नेपालिके वर्षे विन्दुस्तनयहगते ।
मासे आषाढे शुक्लपचे[2] पूर्णिमातिथिसंगमे ॥
उत्तराषाढसंयुके[3] योगे इन्द्रसमागमे ।
रविवासरसंयोगे[4] तस्मिन्नेव शुभे दिने ॥
श्रीनन्दाचार्येण स्वार्थं लिखितोऽयं सुभाषितः ।
श्रीमन्महामुनेर्भक्त्या संपूर्णमगमच्छुभं[5] ॥

ग्रन्थप्रमाणं श्लोक २५००० ॥

संवत् ९२० आषाढमासे शुक्लपचे पूर्णमास्यां तिथौ उत्तराषाढनचत्रे[6] इन्द्रयोगे सादित्यवासरे ॥

ललितपत्तनमहानगरे[7] यशोधरमहाविहारावासितवज्राचार्यकुलिशश्रीनन्दवे-देन[8] स्वहस्तेन लिखितं शुभं ॥

शुभमस्तु सर्वदा ॥

यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं[9] लिखितं मया ।
यदि शुद्धमशुद्धं वा शोधनीयं महाबुधैः ॥

शुभमस्तु सर्वदाकालं ॥

A, manuscrit de la Société asiatique de Paris, 415 feuilles de 11 lignes par page. (Il y a une erreur dans la pagination et

[1] Wright, *Hist. of Nepal*, p. 34.
[2] B "षाढशुक्ले पू".
[3] B उत्त्राषा".
[4] B रवेवा".
[5] B "मन्महामुने भ" र्णमग".
[6] B "उत्त्राषाढानचत्रे".
[7] Wright, *Hist. of Nepal*, p. 15 et suiv.
[8] B "दे न्नो "कुलिशश्री".
[9] B यादृशो पु "तादृशो लि".

la feuille 110 doit être transposée). Toute cette fin qui vient d'être citée d'après B y manque et n'est remplacée que par ces mots :

शुभमस्तु सर्वदा ॥ श्रेयो स्तु सर्वजगतां ॥

Il n'est donc pas daté. C'est la seule copie écrite en caractères devanâgarî ordinaires. Sa parenté avec B est étroite. Je citerai, quoiqu'il ne soit pas encore compris dans le présent volume, un passage qui est décisif à cet égard. Au folio 201 *a-b* de B, il manque à deux reprises quelques syllabes, le papier ayant été rongé accidentellement; mais elles n'y manquaient pas à l'origine; le pied des lettres est encore parfaitement visible. A marque une lacune (par un trait ——) précisément pour ces deux passages et pour les groupes manquant dans B. De même, folio 109*a*-110*a*, B a un long passage en double, erreur matérielle qui s'explique par la répétion accidentelle d'une feuille entière de l'archétype; A partage cette faute. Il est donc certain que A a été copié sur B ou du moins sur un exemplaire dérivé lui-même de B.

N, manuscrit numéro 94 du fonds Burnouf à la Bibliothèque nationale; 352 feuilles; caractères devanâgarî du Népal. Les deux feuillets qui suivent le feuillet 34 sont transposés dans le numérotage. A partir du feuillet 38*b*, l'écriture en devient beaucoup moins soignée, et paraît même être d'une autre main. Il n'est pas daté : il se rapproche sensiblement, en somme, des deux précédents. Il est pourtant caractérisé par une tendance souvent peu éclairée, à corriger et à *sanscritiser* le texte qu'il reproduit.

C, manuscrit appartenant à l'université de Cambridge, écrit

en caractères népalais et provenant de la précieuse collection dont M. Wright a publié un index à la suite de son *History of Nepal*. Il compte 272 feuilles de 12 à 15 lignes par page; il n'est pas daté, et ne porte d'autre suscription que celle-ci :

ग्रन्थप्रमाणं श्लोक २२५३८ ॥ शुभं ॥

On verra qu'il se distingue par un certain nombre de traits, omissions, additions, au reste sans importance, du groupe formé par les trois copies qui précèdent; en revanche il se rapproche étroitement de la suivante.

M, manuscrit appartenant à M. Minayeff. 442 feuilles de 12 à 14 lignes par page, en caractères devanâgarî du Népal. Il ne se distingue du précédent que par de légères variantes orthographiques purement accidentelles. Tous deux récemment rapportés du Népal, ils sont d'une valeur égale et peuvent presque toujours faire foi l'un pour l'autre. Il est évident qu'ils ont une source commune.

L, manuscrit de la Société asiatique de Londres, comprend 360 feuilles de 11 lignes par page, en caractères népalais. Il est daté dans la suscription suivante :

स्वस्ति नेपालिके वर्षे भुवनशक्तिद्विजिद्धके[1] ।
मासे श्रावणे[2] कृष्णे च दुर्गातिथिरविवासरे ॥
संपूर्ण नन्ददेवेन लिखापितं पुस्तकं इदं[3] ।
श्रीमन्महामुनेर्भक्तया[4] संपूर्णमगमच्छुभं ॥

[1] L "भुवणश" छका ।.
[2] L "वण कृ".
[3] L "पूर्ण न" पित पुस्तकमिदं.
[4] L "मुने भ".

शुभमस्तु जगतां ॥ ॥ संवत्सरे ९३३ श्रावणे कृष्णे नवमि (?) रविवासरे[1] संपूर्ण[2] चोयधुनकादित्यजुनो शुभं ॥

Suit une ligne conçue probablement en langage vulgaire; je la transcris sans la comprendre :

पुनर्भाषा ॥ त्रया ॥ यहितितोलू क्राथवाहाया श्रीवज्राचार्य्य जयानन्दन सुवर्णमूल्य वियाडो फक्राया ठं (?) कायाजलो ॥ ॥ धूते पुस्तकसुनानं लोभयाद्य मद् ॥ शुभं ॥

Cette copie tient une place en quelque façon intermédiaire entre les deux groupes précédents et n'ajoute que rarement aux lumières qu'ils nous fournissent l'un ou l'autre.

En somme, tous ces manuscrits, malgré les particularités du détail qui en rattachent plus spécialement entre eux quelques-uns, sont très semblables les uns aux autres. Ils s'accordent dans un grand nombre de fautes matérielles certaines et ne se distinguent guère que par la variété des erreurs accidentelles. Ils ne présentent aucune trace de recensions multiples, et ce fait, étant donnée la composition du livre, si lâche et souvent si incohérente, prouve à n'en pas douter que l'archétype commun, la source unique à laquelle tous remontent en dernière analyse, ne saurait être très éloignée. Il existe au Népal, d'après une obligeante communication de M. Cowell, un manuscrit ancien de notre livre; il est entre les mains d'un brâhmane qui n'a pu être amené à s'en dessaisir en faveur de la Bibliothèque de Cambridge. Il est probable que, comme le suppose mon savant ami, toutes nos copies en tirent uniformément leur origine.

[1] L "वण कृष्ण" विवार स".

[2] L "पूर्ण चो".

classique[1]. A côté des confusions dont la responsabilité retombe sur l'imperfection de l'alphabet employé, il en est un plus grand nombre qui sont imputables à l'incurie des scribes. Il est, le plus souvent, impossible de distinguer avec certitude entre *u* et *ú* (après une consonne), entre ष्ट et ष्ठ, न्तु et न्तु, ज्य et ज्ञ, न्तु et न्त्र, त्व et त्म; les indications, même les plus consciencieuses, relativement à ces groupes, ne peuvent jamais avoir qu'une autorité limitée. Je signalerai encore les lettres ou ligatures suivantes comme prêtant, quoiqu'à un moindre degré, à des confusions assez fréquentes : च et ड, ढ et ट, ग्र et ण, शु et ण्ड, नु et न्त, स et म, च et व, त et न, न et र, ङ्ग et र्ण, व et य, ग्र et ग, भ et त, त्व et ल, ड्ड et ह्ड, र्घ et र्ध, ट्ठ et ड्ड, न्त et त्म, ह्ड et ह्ड, ॅ et ॆ. Je n'indique que les plus ordinaires; il n'est guère possible d'être complet dans cet ordre de détails. Dans chaque cas particulier, les besoins du sens guident la lecture. L'embarras est plus grave dans les détails orthographiques qui intéressent la grammaire.

Toutes les questions théoriques et générales doivent être réservées pour une autre place; je ne veux m'expliquer que sur quelques particularités délicates et sur les principes qui m'y ont dirigé. Nous sommes ici en présence d'une langue irrégulière et instable, mélange singulier de formes diverses d'âge et d'origine; nous n'avons aucune règle reconnue pour nous guider dans leur emploi, sur lequel les variations des manuscrits répandent la plus grande incertitude. La difficulté n'est pas sérieuse quand il s'agit de formes qui sont régulières soit du point de vue sanscrit, soit du point de vue pâli-prâcrit. Le mélange intime de ces deux sources caractérise essentiellement notre dialecte, quelle que soit la véritable explication du fait; il est donc tout naturel d'y

[1] J'en ai fait autant pour distinguer les groupes ङ्ग et ङ्ग entre lesquels nos manuscrits ne font point de différence.

trouver côte à côte des formes comme अब्रवि et अब्रवीत्, des nominatifs du neutre pluriel en *â* et en *âni*, etc. Je n'ai même pas craint, malgré la facilité avec laquelle peut tomber l'anusvâra, de conserver les accusatifs du masculin pluriel en *â*, à la façon prâcrite, même dans un voisinage immédiat de l'autre forme, la plus ordinaire. J'ai moins encore hésité à admettre dans la quantité les mêmes fluctuations qui se manifestent dans la déclinaison prâcrite et pâlie, par exemple dans des formes de l'instrumental pluriel en *uhi* et *ûhi*, *ihi* et *îhi*, etc. Le contrôle des passages versifiés démontre le caractère douteux de ces voyelles. D'autres cas ne sont pas plus embarrassants : ce sont ceux où de deux formes consacrées par les manuscrits, l'une s'appuie sur le pâli, l'autre se rapproche d'autres dialectes prâcrits; je cite les cas obliques du singulier et le nominatif pluriel des féminins en *i*, *u*, où nous rencontrons tour à tour *iyâ*, *iyo*, etc., à l'instar du pâli, et *îyâ*, *îyo*, etc., qui se rapportent au prâcrit *îâ*, *îo*, etc. Le premier devoir, pour l'éditeur d'un texte de cette nature, est de respecter scrupuleusement les singularités mêmes qui en déterminent le caractère, et de ne jamais substituer sans raison positive ses vues personnelles à l'autorité des manuscrits. A coup sûr la condition actuelle des sources proteste contre l'introduction d'une unité et d'une conséquence rigoureuses dans la grammaire et dans l'orthographe. Quelque part que l'on soit amené à faire, dans la constitution présente des textes, aux remaniements secondaires, il est trop évident que nous ne saurions en discerner les couches successives au point de restituer l'état primitif.

L'analogie demeure, dans toutes les circonstances, notre guide nécessaire. Notre perplexité augmente en présence des cas où nos textes présentent avec quelque conséquence des formes étrangères soit par l'étymologie, soit par l'orthographe, aussi

bien au sanscrit classique qu'aux idiomes populaires qui nous sont connus. Tel est, par exemple, l'accusatif du pluriel masculin qui, à côté de la forme prâcrite en *â*, déjà rappelée, et de la forme régulière en *ân*, offre très ordinairement, et même le plus ordinairement, l'orthographe *âñ* (quelquefois résolue en *âm* devant une voyelle); tels aussi les nominatifs du singulier comme भगवान्, très fréquemment écrits भगवा, etc. C'est un trait propre au prâcrit et au pâli de changer en anusvâra l'*n* final; mais alors la voyelle précédente est toujours écrite brève. Est-ce une raison suffisante pour ne pas admettre que notre dialecte puisse se tenir en quelque sorte à mi-chemin, au moins par l'orthographe, entre la forme classique et la forme populaire? Je ne le pense pas, et j'ai voulu que, sur ce point encore, mon texte demeurât le miroir fidèle de la tradition. Dans le locatif en *smin*, au contraire, le nombre des cas où les manuscrits ont conservé l'*n* final est si faible, et la diffusion de cette désinence dans toute la déclinaison nominale si spécifiquement prâcrite, que je me suis cru autorisé à écrire invariablement l'anusvâra. En général, je me suis, dans tous les cas douteux, attaché aux règles d'une critique conservatrice, estimant que l'excès même de la prudence était ici moins à redouter que la présomption.

C'est ainsi que, dans le sandhi, pour les syllabes finales, pour l'*m* final en particulier, j'ai laissé coexister des incohérences qui ne se pourraient supprimer qu'en remaniant profondément la condition actuelle des textes. Les éditeurs de textes pâlis se trouvent souvent assez embarrassés pour choisir entre l'*n* dental et l'*ṇ* cérébral; l'hésitation est encore bien plus fréquente dans un texte comme le nôtre; nous n'avons souvent, dans la divergence des manuscrits, aucun moyen sûr de décider s'il convient de laisser la prépondérance à la pratique

du pâli ou aux règles classiques. Faut-il écrire प्रणष्ट ou प्रनष्ट, प्रणेतर् ou प्रनेतर्? La même incertitude se présente dans beaucoup de cas relativement à l'emploi de l'स dental et de l'श palatal, वस ou वश, संका ou शंका. Comment distinguer dans chaque cas particulier si nous sommes en présence d'un prâcritisme qu'il faudrait soigneusement retenir, ou d'une faute matérielle qu'il faudrait corriger? En l'absence d'une règle insaisissable, je me suis généralement rapproché plutôt de l'usage correct, sauf dans les cas où l'unanimité des manuscrits assure à leur orthographe anormale l'autorité d'une ancienneté au moins relative. Il ne m'a pas paru nécessaire de conformer strictement, en dehors du témoignage des manuscrits, l'écriture des désinences à leur valeur prosodique, la prononciation pouvant fort bien garder vis-à-vis de l'orthographe la même indépendance que dans tant de systèmes graphiques, et les manuscrits ne me semblant apporter contre cette indépendance aucune indication décisive. On bouleverserait l'état traditionnel du texte si l'on voulait écrire en *i* tous les locatifs singuliers dont l'*e* final est compté pour une brève, en *u* tous les nominatifs dont l'*o* final ne compte que pour une *mâtrâ*, etc. Nous ne pouvons revendiquer un droit aussi étendu. Dans un seul cas, quand une syllabe nasalisée est mesurée longue devant une voyelle initiale, j'ai régulièrement, à l'imitation du pâli, écrit l'anusvâra, même quand les manuscrits portaient sa résolution en *m*. L'inconséquence est telle relativement au maintien ou à la résolution de l'anusvâra final, que je n'ai pas cru, en agissant ainsi, excéder les limites d'une liberté très modérée.

L'avagraha est, dans nos copies, d'un emploi bien irrégulier et, semble-t-il, bien arbitraire. Son introduction maladroite et incohérente paraît déceler une origine toute secondaire (cf. des orthographes comme वुद्धायऽतीं° pour °द्धाय ऋतीं°, °द्धायातीं°). Ce

n'était pas à mes yeux une raison valable pour l'éliminer absolument du texte. J'ai pris pour principe de ne le point employer là où les manuscrits ne m'en donnaient pas l'exemple, mais de le supprimer seulement dans les cas certainement fautifs ou du moins par trop opposés à l'analogie et à la règle sanscrite; il fallait bien la prendre pour point de départ dans un détail d'orthographe qui a complètement disparu des textes pâlis et prâcrits. En revanche j'ai condamné sans hésitation, si curieuses qu'elles puissent être d'ailleurs, les applications sporadiques d'un sandhi pédant dans son ignorance, des liaisons comme काश्यपश्चाच, सन्धिपुरयं, etc., qui n'ont jamais pour elles qu'une autorité faible et divisée.

En face des cas où l'orthographe de notre texte oppose l'anusvâra à un *n* sanskrit, se placent les cas inverses où elle substitue un *n* à un anusvâra obligatoire dans la langue classique. Je veux parler de l'emploi de l'*n* dental devant *s*, par exemple dans मान्स pour मांस. Ici encore je me suis conformé à l'usage prépondérant des sources. C'est dans la troisième personne du pluriel des aoristes que cette irrégularité paraît le plus fréquemment. Ces formes présentent cette particularité qu'elles sont très ordinairement écrites *etsu*, *etsuḥ*, etc. Je n'ai pas pensé devoir pousser jusqu'au maintien de cette désinence le respect de la tradition. L'analogie des formes pâlies et prâcrites en *eñsu*, *iñsu*, *añsu*, est, à mon avis, décisive, surtout si on les rapproche des cas, assez nombreux après tout, où nos manuscrits écrivent de même, cas où, cela va sans dire, j'ai suivi leurs errements. Me fondant d'autre part, sur l'extrême ressemblance graphique, surtout dans l'alphabet ancien, de l'*n* et du *t* dental (cf. l'inverse मात्स pour मान्स, etc.), je ne vois dans cette orthographe *tsu*, *tsuḥ*, qu'une erreur qui confirme l'habitude ancienne d'écrire, devant *s*, *n* au lieu de l'anusvâra. Il est plus que

probable que cette pratique n'est pas sans lien avec le phénomène du sandhi védique qui consiste dans l'insertion d'un *t* entre un *n* final et un *s* initial.

Il est un point encore sur lequel j'ai osé me mettre au-dessus du témoignage des manuscrits. Ils flottent souvent, dans la désinence du locatif singulier, entre *esmiñ* et *asmiñ*; la première forme est sans fondement étymologique; divers exemples du Lalitavistara, où l'*e* est séparé de *smiñ* par l'avagraha, tendent à démontrer qu'elle repose uniquement sur une prétendue restitution sanscrite, tentée par des scribes peu éclairés : dans la dernière syllabe, ils ont cru reconnaître le pronom *asmin*, ajouté au locatif en *e*. Au reste, l'*e* du devanâgarî népalais (après une consonne) se distingue faiblement; cette circonstance a pu favoriser la diffusion de la forme erronée en *esmiñ;* je l'ai entièrement exclue de mon texte.

Ces exemples suffiront à faire comprendre les règles de prudence que je me suis tracées[1]. Ce serait poursuivre une chimère que d'espérer rétablir le texte tel qu'il aurait pu sortir d'une première notation critique et savante. Sans doute nous avons le droit de chercher à voir plus loin et plus haut à travers les incertitudes et les ignorances de la tradition; mais, quant au texte dans son ensemble, nous ne pouvons prétendre restituer qu'une récension en quelque sorte historique et éclectique; elle restera fortement pénétrée peut-être de l'alliage que l'inexpérience et le

[1] Je citerai encore un cas particulier : je me suis, dans l'orthographe सत्त्व, बोधिसत्त्व, pour सत्व, बोधिसत्व, conformé à la pratique constante des manuscrits; il est évident que la seconde orthographe est, du point de vue étymologique, la seule correcte. La première, au moins en ce qui concerne notre ouvrage, reçoit de son emploi invariable et unanime une consécration historique que j'ai cru devoir respecter. J'ai pourtant écrit régulièrement सत्त्व quand le mot est pris dans sa signification abstraite de «essence, bonté», de même que j'ai doublé le *t* dans les infinitifs comme दत्ता.

pédantisme des rédacteurs primitifs, des scribes après eux, y ont nécessairement introduit.

L'état même de la tradition me forçait à être, dans la restitution générale du contexte, un peu moins timide que dans les questions grammaticales. On verra combien de passages nous sont arrivés corrompus, surtout dans les vers. A ce sujet, on peut instituer une comparaison instructive entre les parties métriques que l'ouvrage nous a conservées en plusieurs répétitions. J'espère n'avoir mérité nulle part le reproche de témérité ; mais je n'ai pas épargné ma peine pour présenter au lecteur un texte lisible, sachant bien que les écrits de cette nature ne sont réellement difficiles que lorsqu'ils sont altérés.

Dans ces conditions, une traduction intégrale eût été à la fois longue, fastidieuse et insuffisante. Inutile pour une bonne partie du texte, elle n'eût rendu pour d'autres que des services incomplets ; les difficultés grammaticales et philologiques exigent des rapprochements, des citations ; les passages obscurs, les leçons incertaines veulent être discutés et interprétés. Le Commentaire, rejeté par des nécessités typographiques à la suite du texte, est destiné à satisfaire à ce double besoin, sans s'engager dans des considérations générales, sans s'écarter de l'explication directe du texte qu'il accompagne. Je me suis appliqué à n'y laisser de côté aucune obscurité, non que je me flatte de les avoir toutes éclaircies ; mais je les ai toutes honnêtement abordées, sauf à avouer en plus d'un cas mon ignorance.

L'Introduction a pour objet unique de fournir du texte qu'elle précède une analyse exacte et minutieuse ; ce sera, je pense, le complément utile d'un livre si faiblement composé. Elle se réfère à l'édition par page et par ligne ; en s'y reportant, on suivra pas à pas la marche de l'ouvrage ; on sera au besoin averti de

ses incohérences. Elle doit, dans mon esprit, avoir une utilité particulière pour les personnes qui, sans être familières avec les études indiennes, s'intéressent à la littérature populaire des fables et des contes. Notre texte en contient un assez bon nombre; les uns sont nouveaux, les autres offrent une version nouvelle de récits connus d'ailleurs. J'ai donné plus d'étendue au résumé de ces parties, de façon à faire sentir au lecteur attentif tous les traits marquants de l'original, tout ce qu'il peut espérer y recueillir utilement pour des comparaisons ultérieures. J'ai été bref pour les parties descriptives et lyriques dont l'intérêt réside surtout dans les détails linguistiques et qui ne s'adressent qu'aux philologues. D'une façon générale, je m'assure que, en rapprochant les éclaircissements et les interprétations partielles contenus dans l'Introduction et dans le Commentaire, aucun des lecteurs auxquels s'adresse une publication de ce genre, ne regrettera l'absence d'une traduction complète.

Mon travail resterait incomplet s'il n'était accompagné de l'étude des questions principales qui se rattachent au *Mahâvastu*. J'aurai à considérer la composition générale de l'ouvrage, à grouper les indices chronologiques qui sont de nature à nous éclairer sur la date du livre, ou du moins, de quelques-unes de ses parties. J'aurai surtout à tracer le tableau de cette langue bizarre qui en fait la plus grande curiosité. Le mémoire consacré à cet examen ne pourra paraître qu'avec le dernier volume; la commodité des références, la nécessité préalable d'une constitution définitive du texte tout entier, rendent ce retard inévitable. Un index étendu terminera la publication.

Il me reste à souhaiter qu'elle ne paraisse pas, dans son ensemble, trop indigne de l'hospitalité généreuse que lui accorde la Société asiatique. Puisse-t-elle répondre aux encouragements

qu'elle a rencontrés de la part des savants et des institutions qui, par leur libéralité ou leur intervention obligeante, en ont rendu l'exécution possible. Je ne puis mieux finir qu'en adressant mes remerciements à la Bibliothèque nationale, à la Société asiatique de Londres, à la Bibliothèque de l'Université de Cambridge, à M. Minayeff, qui ont bien voulu mettre leurs manuscrits à ma disposition, à M. Lefmann qui a consenti à se séparer en ma faveur, plus tôt qu'il n'en avait dessein, du manuscrit de Londres, à MM. Rost et Cowell dont la bienveillance n'est guère moins connue que le savoir. Je n'oublierai pas ici le nom de l'initiateur éminent de ces études, le vénérable M. Hodgson; son zèle et ses heureux efforts, s'ils remontent déjà loin, n'en ont pas moins de droits à la reconnaissance et à l'admiration de ceux qui en recueillent les fruits.

INTRODUCTION.

Invocation « au grand Buddha », c'est-à-dire Çâkyamuni, et « à tous les Buddhas passés, futurs et présents » (p. 1, l. 1).

Il y a quatre *bodhisattvacaryâ*, carrières ou degrés du Bodhisattva : la *prakṛticaryâ*, où se manifestent les qualités natives; la *praṇidhânacaryâ*, où se produit la résolution d'atteindre à la Bodhi; l'*anulomacaryâ*[1], où se pratique une conduite conforme à ce vœu; l'*anivartanacaryâ*, où se poursuit la préparation sans qu'il reste aucun risque de déchéance.

Invocation de plusieurs Buddhas sous lesquels Çâkyamuni a poursuivi, dans ces différents stages, sa carrière de Bodhisattva (— 2, 11).

« Commencement du *Mahâvastu*, partie du Vinayapiṭaka, de la recension de la branche des Mahâsâṃghikas, dite les Lokottaravâdins du Madhyadeça. »

Les quatre espèces d'*upasaṃpadâ*, ou ordination. A propos de l'« upasaṃpadâ par soi-même », récit de la prédiction faite à Çâkyamuni, par le buddha Dîpaṃkara, de son futur état de Buddha (— 2, 3). Vertus pratiquées depuis lors par Çâkyamuni, jusqu'au moment où finalement il atteint l'intelligence parfaite (— 4, 10).

[1] Il est malaisé, faute d'un commentaire développé, de préciser les nuances qui distinguent les deux derniers termes de cette classification. En en donnant l'interprétation qui me paraît la plus vraisemblable et qui s'appuie sur un passage ultérieur (p. 63), je dois avouer que les termes *kṣaṇapraṇidhânaṃ* et *anulomapraṇidhânaṃ*, employés dans les lignes suivantes, impliquent peut-être une période où s'accumulent les mérites nécessaires pour faire naître le premier vœu de la perfection, et une période où ce vœu se reproduit en présence de buddhas *successifs*, et *conformément* (*anulomaṃ*) à la conduite qui a précédé. — Nous allons trouver, quelques pages plus loin, une nouvelle énumération de ces *caryâs*; elle est introduite absolument comme s'il n'en avait pas été question précédemment. Il est assez clair en effet, par la nature même du contexte, que la présente énumération y est secondaire, qu'elle est amenée seulement par l'énumération de Buddhas sous lesquels Çâkyamuni aurait passé par ces degrés.

Tout ceci ne représente évidemment qu'une sorte de préambule fait de morceaux incomplets et assez dépourvus de suite.

Visite de Maudgalyâyana aux Enfers (4, 12 et suiv.).

Le Buddha étant à Çrâvastî, dans le jardin d'Anâthapiṇḍada, Maudgalyâyana entreprend une fois de plus de parcourir les Enfers: le *Saṁjîva* (5, 2-7), le *Kâlasûtra* (5, 7-10), le *Saṁghâta* (5, 10-12), le *Raurava* (5, 12-14), le *Mahâraurava* (5, 14-6, 3), le *Tapana* (6, 3-13), le *Pratâpa* (6, 13 et suiv.). On nous montre les êtres qui en sortent plongés dans deux enfers secondaires, le *Kukkula* et le *Kuṇapa*; ils en sortent encore pour subir de nouvelles tortures (7, 3 et suiv.) qui sont décrites, sans que les noms des principaux enfers non encore énumérés se trouvent prononcés à leur tour. Maudgalyâyana accourt ensuite révéler aux quatre assemblées le spectacle dont il vient d'être témoin; il en tire un sujet d'exhortation. Un grand nombre de créatures, hommes et dieux, demeurent plongées dans l'admiration (8, 10-16).

«Telle est la description abrégée; je vais décrire en détail (les lieux de supplices). Le Buddha contemple ce monde-ci et l'autre, le va-et-vient des êtres, le cercle des morts et des naissances; il connaît par sa réflexion les fruits que les actions portent pour les êtres, et les lieux où ils mûrissent pour chacun. Il a, en connaissance de cause, lui Gautama pour qui rien n'a d'obscurité, dont la vue pénètre toutes choses, dénommé les huit enfers» (9, 1-7). On voit que nous avons ici une version toute nouvelle et tout à fait indépendante du cadre de celle qui précède. — Description générale des huit enfers (9, 8-10, 8); description particulière du *Saṁjîva*, avec ses annexes, le *Kukkula* et le *Kuṇapa* (10, 9 et suiv.), du *Kâlasûtra* (12, 15), du *Saṁghâta* (13, 11), du *Raurava* (14, 5), du *Mahâraurava* (14, 9), du *Tapana* (14, 15), du *Pratâpana* (15, 7), de l'*Avîci* (15, 13).

Suit (16, 8-26, 17) une nouvelle description des Enfers, en prose cette fois; elle paraît tronquée en plusieurs parties. Elle s'attache spécialement à répartir les différents crimes entre les divers lieux de supplice: le *Saṁjîva* (—17, 7); le *Kâlasûtra* (—20, 12), le *Saṁghâta* (—22, 9), le *Raurava* (mutilé, — 23, 6), le *Mahâraurava* (—24, 7), le

Tapana (—25, 13), l'*Avici* (—26, 17). Il n'est pas question du *Pratâpana*. Cette troisième version termine le « Chapitre des Enfers » (27, 1).

Maudgalyâyana fait « la visite des animaux » (27, 2-28, 2). Témoin de toutes les misères que subissent les êtres qui renaissent dans des matrices d'animaux, il en rapporte le tableau aux quatre assemblées, et les exhorte en conséquence à ne point commettre le mal.

Maudgalyâyana fait aussi « la visite des Pretas » (—29, 17), et la « visite des Asuras » (—30, 15), qui se terminent de même. — Suit la « visite aux Devas Câturmahârâjakâyikas » (—31, 15). Témoin de leurs avantages et de leurs plaisirs, il les voit ensuite renaître dans des conditions malheureuses; il fonde sur cette instabilité une exhortation identique aux précédentes. De même pour les Devas Trâyastrimças (—33, 2), pour tous les autres Devas, Yâmas, Tushitas, etc., jusques et y compris les Devas Çuddhâvâsakâyikas (—33, 17).

Le Buddha est à Râjagriha, sur le mont Gridhrakûṭa, exerçant le ministère et jouissant des prérogatives qui lui appartiennent en propre[1] (—34, 14); c'est à ce moment que Maudgalyâyana, s'avisant qu'il est trop tôt pour aller à Râjagriha mendier sa nourriture, résout de faire une visite aux Devas Çuddhâvâsakâyikas (34, 14). Un des Devas, pour démontrer combien est extraordinairement longue la préparation à la bodhi (35, 10-14), raconte alors l'histoire suivante: Dans la ville de Vasumata vivait jadis un Bhikshu nommé Abhiya qui n'était point affranchi de la passion; dans le même temps s'y trouvait le chef des marchands Uttiya, patron zélé des Bhikshus, et en particulier du moine Nanda. Jaloux des soins dont son confrère était l'objet et de la part d'Uttiya et de la part de sa fille mariée dans la même ville, Abhiya répandit des bruits calomnieux sur les relations de Nanda avec cette

[1] On remarquera combien cette mise en scène du Buddha en tête de récits qui se rapportent à Maudgalyâyana est artificielle et mal reliée à l'ensemble. Plus haut (4, 12 et suiv.), ce début (*niddâna*) est simplement indiqué en raccourci, bien que ce soit le premier cas où il se présente dans l'ouvrage. Plus bas (54, 9), il prend la forme même des commencements de sûtra. Ce ne sont là évidemment que des additions secondaires destinées à donner à des récits qui couraient sous une forme moins arrêtée, le prestige d'une plus grande ancienneté et d'une autorité plus haute.

dernière (— 37, 4). Pris ensuite de remords, Abhiya résolut d'aller confesser sa faute au buddha Sarvâbhibhû. Muni de l'argent que lui donnent Uttiya et d'autres marchands, il achète pour en faire présent au Buddha un parfum précieux (— 38, 6). Après avoir offert au docteur de la nourriture et lui avoir rendu toutes sortes d'honneurs, il prononce le vœu de devenir un Buddha tel que lui, et Sarvâbhibhû lui promet en effet qu'il le deviendra sous le nom de Çâkyamuni (— 40, 5); la terre tremble, les Devas se renvoient des uns aux autres l'heureuse nouvelle, les Enfers mêmes s'apaisent et s'illuminent (— 42, 4). Ici se place une nouvelle *praṇidhi*, répétition en vers de la précédente. « Quand il eut fait ce présent, il formula le vœu (sacramentel): Puissé-je un jour être.... », avec une répétition de la prophétie qui l'exauce (— 44, 4). Les deux marchands à qui il a acheté le parfum souhaitent alors d'être dans cet avenir ses deux principaux disciples; et la fille d'Uttiya, après avoir rendu hommage au Buddha, souhaite, en punition de la calomnie lancée contre elle par Abhiya, de le poursuivre à son tour d'une accusation imméritée, dans chacune des renaissances qu'il traversera avant d'arriver à la Bodhi[1] (— 45, 1). L'histoire finit à la façon d'un jâtaka, par l'identification avec des personnages existants de chacun des personnages du conte[2] (— 45, 15).

Le Buddha expose à Maudgalyâyana depuis quelle innombrable série de kalpas il a reçu la prophétie de sa future grandeur (46, 1-5). Les quatre bodhisattvacaryâs [cf. ci-dessus] (46, 6):

[1] Ce n'est pas là, du reste, la seule irrégularité de ce récit. On se souvient qu'il est mis d'abord dans la bouche d'un deva et adressé à Maudgalyâyana; cependant, tout à coup, le Buddha (35, 13) y est directement interpellé; et à la fin, c'est Çâkyamuni lui-même qui est censé raconter le fait (45, 3); il parle du Deva à la troisième personne (45, 13 et suiv.).

[2] Il est singulier en soi et exceptionnel dans les écrits buddhiques de voir une bonne œuvre servir de fondement, de point d'attache à une série de mauvaises actions. La seule explication que j'en voie, c'est que ce jâtaka, assez dépaysé ici, a eu primitivement pour but et pour origine le désir d'expliquer (à la façon buddhique) une histoire à laquelle, sous sa forme présente, il ne fait pas d'allusion directe, l'histoire bien connue de la calomnie lancée contre Çâkyamuni par cette femme de Çrâvastî qui se disait grosse de ses œuvres. (Cf. Spence Hardy, *Manual of Buddhism*, p. 275.)

La *Prakṛticaryâ*, qualités naturelles et vertus des Bodhisattvas (— 47, 12).

La *Praṇidhicaryâ* (47, 13); première *praṇidhi* de Çâkyamuni sous un Buddha Çâkyamuni (— 48, 17). Jadis vécut le Buddha Samitâvin; en ce temps-là Çâkyamuni était un roi Cakravartin (— 49, 8); il rendit ses hommages au Buddha, lui fit présent d'un palais fait de substances précieuses, puis il exprima le vœu de devenir Buddha (— 50, 12). Samitâvin, reconnaissant qu'il se passera cent mille kalpas avant que s'élève un nouveau Buddha, se détermine et détermine ses Çrâvakas à demeurer jusque-là dans le monde (— 52, 2). Dans le temps de la destruction du kalpa, ils passent parmi les Devas Âbhâsvaras; au moment de la rénovation, ils reparaissent sur la terre; de même le Bodhisattva qui, devenu de nouveau roi Cakravartin, renouvelle ses présents; et ainsi de suite pendant mille kalpas (— 53, 2); deuxième (— 54, 3), troisième, quatrième et cinquième *praṇidhi* du Bodhisattva (— 54, 7). Ceci termine soi-disant le «sûtra des nombreux Buddhas[1]» (— 54, 8).

Le Buddha est à Râjagriha, sur le mont Gṛidhrakûṭa; Maudgalyâyana, s'apercevant qu'il est trop tôt pour aller mendier sa nourriture à Râjagriha, se décide à faire une visite aux Devas Çuddhâvâsakâyikas et reçoit leurs hommages. Ils lui révèlent combien est rare l'apparition d'un Buddha dans le monde, et le long temps qu'exige sa maturation, puis ils disparaissent[2] (— 55, 11). Plein de cette pensée, Maudgalyâyana retourne miraculeusement à Râjagriha, et, sa tournée faite, revient aux pieds du Buddha à qui il raconte son aventure (— 57, 3). Le Buddha renchérit sur la déclaration des Devas, et il énumère

[1] Ce passage ne mérite ni le nom de sûtra — il n'en a pas la formule initiale —, ni le titre de «bahubuddhaka», puisqu'il n'y est question que d'un seul Buddha dans des manifestations successives; les deux s'appliqueraient bien plus naturellement au paragraphe qui suit (54, 9-63, 14) et qui ne reçoit ni l'un ni l'autre.

[2] Tout ce début est essentiellement identique à un passage précédent (34, 15-35, 14); il faut avouer qu'il est beaucoup plus à sa place ici, où il se lie bien à la suite de l'exposition. Comp. du reste la version chinoise dans Beal, *Romantic Legend of Śâkya Buddha*, p. 3 et suiv.

à Maudgalyâyana une série de nombreux Buddhas de noms divers sous lesquels il a dû successivement répéter le vœu d'atteindre à la Bodhi et de qui il en a reçu la promesse (—62, 15). Le passage relatif à la *Praṇidhâcaryâ*, se termine par une histoire du Buddha Ratna, qui n'est que la répétition en raccourci du récit qui a précédé, relatif au Buddha Samitâvin (—63, 10).

L'*Anulomacaryâ* (63, 11-12); on verra que notre texte doit ici avoir une lacune.

L'*Avivartacaryâ* (63, 13-14), qui correspond à l'*anivartanacaryâ* de la première énumération.

Commencement du chapitre des dix Bhûmis (63, 16). — Quand Çâkyamuni fut entré dans le Nirvâṇa, la terre se mit à trembler; ce que voyant, Kâçyapa en rechercha et en reconnut la cause; il se mit aussitôt en route, sans consentir à user de ses facultés magiques, pour venir adorer les pieds du Docteur (64, 8-65, 14). Les Mallas, ne pouvant parvenir à mettre le feu au bûcher, apprennent par Aniruddha le motif de ce prodige. Arrive Kâçyapa qui prend occasion de ce spectacle pour proclamer l'inanité et l'instabilité de l'existence; il adore les pieds du Buddha qui d'eux-mêmes sortent et se dégagent du bûcher pour recevoir son hommage (—67, 16); ils ont perdu leur splendeur ordinaire, ce qui est expliqué par les larmes dont les a inondés et ternis la douleur des dieux et des hommes (—68, 16). Après l'adoration de Kâçyapa, le bûcher s'enflamme spontanément (—68, 20). Cinq cents arhats délibèrent alors de ne pas survivre à leur maître; Kâçyapa leur représente qu'ils se doivent à la conservation de sa Loi, et les exhorte à la « réciter ensemble et d'accord » pour assurer son maintien parmi les hommes (—70, 7). On décide de tenir l'assemblée près de Râjagriha, dans la grotte dite du Saptaparṇṇa, sur le versant septentrional du mont Vaihâra, où l'on se transporte miraculeusement (—71, 3). Les dieux font retentir les tambours célestes, et Kâçyapa explique le prodige en rappelant les actes décisifs accomplis par le Buddha pour le bien des êtres (—72, 17). Les dieux, entendant ce discours, l'approuvent et le confirment en chantant à leur tour les louanges du

Buddha (—74, 19). Maudgalyâyana ordonne alors à Kâçyapa de faire examiner par des arhats les doutes et les incertitudes qui pourraient exister dans l'esprit de l'assemblée; Kâçyapa en charge plusieurs de veiller à tout ce qui intéresse la tenue du concile (—76, 4).

Sur l'invitation de Kâçyapa, Kâtyâyana expose « les degrés de la carrière (*caryâ*) des Buddhas ». Il y a dix *Bhûmis*, terres, c'est-à-dire degrés, des Bodhisattvas; elles sont ainsi nommées: Durârohâ, Baddhamânâ, Pushpamaṇḍitâ, Rucirâ, Citravistarâ, Rûpavatî, Durjayâ, Janmanideça, Yauvarâjyabhûmi, Abhishekabhûmi (—76, 18). Kâçyapa demande à Kâtyâyana de marquer exactement comment les Bodhisattvas se mûrissent pour ces diverses étapes, comment ils retombent d'un degré acquis, comment ils s'élèvent à un degré supérieur, quelles sont leurs dispositions intérieures, comment ils attirent les êtres, comment ils répandent des aumônes, etc. (—77, 12). Kâtyâyana répond qu'on ne peut « mesurer les Bhûmis des Bodhisattvas en disant qu'elles comportent tant de kalpas; elles sont infinies; seulement on établit dans le cercle des transmigrations des Bodhisattvas ces divisions idéales, et on les distingue comme autant de terres; de là le nom de Bhûmi. Mais, objecte Kâçyapa, si une bhûmi en particulier est indéfinie (*aprameyâ*), comment est-il possible de concevoir isolément (*grahaṇaṁ*) toutes les autres. Kâtyâyana répond par la comparaison des kalpas: le Buddha enseigne qu'ils sont indéfinis, et pourtant il enseigne aussi que la promulgation de la loi a lieu successivement dans un grand nombre de kalpas (—8, 10).

Première Bhûmi. — (78, 11). Les Bodhisattvas y sont encore des hommes ordinaires (*pṛithagjana*); les huit « manières d'être » qu'ils y observent: le détachement, la compassion, le zèle infatigable, l'absence d'orgueil, l'étude de tous les çâstras, l'héroïsme, l'adieu au monde, la fermeté (—79, 8). Les douze causes en vertu desquelles un bodhisattva arrivé à la deuxième Bhûmi déchoit, « retourne en arrière » (—80, 2). Sur la question de Kâçyapa, Kâtyâyana expose l'immensité des mérites que s'acquiert celui qui pour la première fois fait naître en

lui le désir de devenir un Buddha (—80, 16). Kâçyapa veut savoir si les Bodhisattvas « en marche pour cet état où il n'y a pas de retour en arrière » forment leur première praṇidhi quand ils « ont accumulé des actes de vertu », ou dès qu'ils « ont amassé des racines de vertu »; Kâtyâyana répond qu'il ne suffit pas d'avoir rendu honneur à des Tathâgatas, ni à des millions de Pratyekabuddhas, mais qu'il faut avoir accumulé de grands actes de vertu pour élever son esprit au vœu de la bodhi (— 82,6). Sur la demande de Kâçyapa, Kâtyâyana décrit la « fermeté d'héroïsme » des Bodhisattvas « destinés à ne pas retourner en arrière » (—82, 17). Sur une nouvelle question de Kâçyapa, Kâtyâyana raconte les prodiges qui accompagnent la première manifestation du désir de la Bodhi dans un Bodhisattva : tremblement de terre, splendeur miraculeuse, promesses de protection de la part des dieux (—83, 10). Enfin Kâtyâyana expose à Kâçyapa quelles sont les actions méritoires (littér. *difficiles*) qu'accomplissent les Bodhisattvas de la première Bhûmi : abandon de tout ce qu'ils possèdent et de leur propre corps, pardon des outrages, etc. (—84, 10).

Seconde Bhûmi (84, 11). — Interrogé par Kâçyapa sur les dispositions d'esprit des Bodhisattvas qui passent dans la seconde Bhûmi, Kâtyâyana répond que c'est le dégoût de l'existence qu'ils conçoivent d'abord (—85, 2); il lui énumère ensuite les inclinations de ces mêmes Bodhisattvas, elles sont : bonnes, tendres, douces, vives, grandes, variées, profondes, indépendantes, irrésistibles, incomparables, relevées, nobles, inébranlables, nettes[1], pures, fermes, dégagées de tout appui étranger, satisfaites, tournées vers la grande personnalité[2], infinies; puis il définit chaque classe par un çloka (—89, 7). Kâtyâyana

[1] Je ne trouve pas de terme plus satisfaisant; mais il rend insuffisamment les nuances de *akṛitrima*. Le mot, d'après le çloka qui le paraphrase, paraît marquer la *netteté* des aspirations des Bodhisattvas qui n'entendent pas s'arrêter en chemin à des moyens termes artificiels tels que la perfection égoïste des pratyekabuddhas, et qui vont à leur but *sans déguisements* et sans feinte.

[2] Le terme sanscrit *puṇgalâdhyâçaya* est moins explicite; d'après le çloka, il faut consi-

expose alors les vingt-huit causes par lesquelles les Bodhisattvas de la deuxième Bhûmi sont exposés à retomber de la troisième (— 90, 7). Stances finales qui visent le nom de cette bhûmi en parlant de « l'héroïsme difficilement accessible (durâroha) » des Bodhisattvas (— 90, 19).

Troisième Bhûmi (91, 1). — Kâtyâyana expose à Kâçyapa que le renoncement est la disposition d'esprit des Bodhisattvas qui passent dans la troisième Bhûmi (— 91, 7). A l'appui, il énumère une série de cas où des Bodhisattvas (et plus exactement le Buddha Çâkyamuni dans ses existences antérieures de Bodhisattva) ont fait abandon de leurs royaumes, de leur chair, de leur liberté, de leur vie, etc., en vue d'obtenir ne fût-ce qu'une seule stance pour leur édification (une stance « bien dite ») (— 95, 16). Sur la question de Kâçyapa, il dénombre les quatorze causes par lesquelles les Bodhisattvas de la troisième Bhûmi retombent, au moment d'atteindre la quatrième (— 96, 16). — Kâçyapa veut savoir de quel bonheur jouissent les Bodhisattvas qui élèvent pour la première fois leur esprit à l'ambition de la Bodhi, et quels êtres participent à cette joie et à ce bonheur; Kâtyâyana répond par la peinture du bonheur soudain qui s'étend à tous les êtres jusques au fond des enfers (— 97, 20). — « Alors le deva Trâyastriṁça Nâmatideva, qui était Bodhisattva, s'approchant avec toutes les marques de respect du lieu où il vit qu'était Bhagavat » se mit à le louer dans des stances où il décrit en détail la naissance de Bhagavat[1] (— 100, 12).

Quatrième Bhûmi (101, 1). — Kâçyapa demande à Kâtyâyana « quelles actions les Bodhisattvas qui persévèrent inébranlables dans

dérer *pudgala* comme désignant ici spécialement la « personnalité » par excellence, celle d'un Buddha; et cette intention est d'autant moins surprenante que les épithètes de *mahâpudgala*, *apratipudgala*, etc., sont plus fréquemment appliquées aux Buddhas.

[1] Je n'ai pas besoin de faire remarquer combien cet épisode est ici déplacé; outre qu'il n'a aucun lien véritable avec la description de la troisième Bhûmi qui seule est en cause, il contredit directement les données initiales sur le lieu et les circonstances de la scène. La suite va du reste nous offrir bien d'autres anomalies du même genre.

leur voie (*avivarttikatâye saṁsthihanti*) accomplissent pour avancer vers le but (littér. pour ne pas demeurer en place, *asthânatâye*). Kâtyâyana énumère diverses actions, les unes mauvaises qu'ils évitent, les autres bonnes, que pratiquent ces « grands hommes », par quoi « ils parcourent les dix Bhûmis, s'inspirant de leur compassion pour le monde » (—102, 11). — « Les Bodhisattvas inébranlables, demande Kâçyapa, passent-ils ou non par les misères auxquelles sont exposés d'une façon générale tous les êtres ordinaires? Suivent-ils ou non les voies inférieures où tombent généralement les êtres ordinaires? Non, répond Kâtyâyana, ces « Bodhisattvas » inébranlables jamais en aucune façon, en aucun temps et sous aucun prétexte, se trouvant dans les sept Bhûmis[1], ne vont en enfer, ni ne sont pauvres ni faibles ». Il énumère les positions élevées qu'ils occupent seules et les avantages dont ils sont toujours entourés. Tout au plus s'ils ont, par des outrages adressés à un ârya, mérité l'avîci, vont-ils dans un « enfer individuel » (*pratyekaniraya*) (—103, 11)[2]. « Dans les sept Bhûmis » aucune faute n'est capable d'entraîner les Bodhisattvas en enfer; les démérites qu'ils ont accumulés antérieurement à leur résolution de devenir Buddha sont tous, une

[1] On pourrait croire qu'il faut entendre « les sept *dernières* Bhûmis », de la quatrième à la dixième, ce qui expliquerait la place qu'occupe ici cette observation, au début de la quatrième terre. Mais la distinction qui précède (102, 6 et suiv.) des Bhûmis en deux classes l'une comprenant les sept premières, l'autre les trois dernières, et l'insistance avec laquelle le texte revient un peu plus loin sur la seconde de ces divisions ne permet de comprendre ici et plus bas (104, 1) que les sept *premières* Bhûmis.

[2] Ici se place une phrase (103, 11 — 104, 1) qui se lie fort mal au contexte : « Mais dans toutes les dix Bhûmis, ils sont des hommes munis de tous les membres principaux et secondaires, ayant tous les sens au complet. Et le Bodhisattva qui prive de la vie un Bodhisattva, un Çrâvaka, un Çrotaâpanna ou un être qui se prépare à la dignité de Pratyekabuddha, va en enfer. » Tout ceci n'a pas de sens. Le premier membre de phrase est au moins inutile, ce qui s'applique aux sept premières bhûmis s'appliquant *a fortiori* aux trois dernières. Le second est directement contraire à ce qui vient d'être dit et à ce qui va être répété immédiatement après, à savoir que aucun crime ne peut mener en enfer les Bodhisattvas des sept premières Bhûmis (à plus forte raison ceux des trois dernières) ou du moins seulement dans des enfers particuliers et spéciaux. L'incohérence est ici bien forte, même pour un ouvrage bouddhique, et je pense que nous pouvons sans témérité admettre une interpolation allant de यच्च खलु सर्वासु à °गच्छति.

fois leur esprit fixé, entièrement « couverts, comme un troupeau de gazelles par une grande montagne », et « si le Bodhisattva (quoique ayant pris pied dans la carrière à titre d'« inébranlable ») n'a pas encore atteint l'esprit de praṇidhi, cet esprit est nécessairement mûri (amené à maturité) en lui dans une des six naissances qui suivent, quelque douleur que ce progrès puisse impliquer » (— 104, 6). — Kâçyapa veut savoir quelles exhortations adressent les Buddhas aux Bodhisattvas inébranlables qui quittent le monde pour la vie errante. Kâtyâyana répond qu'ils les prêchent par des récits sans comparaisons, par des jâtakas, leur enseignent l'aumône, etc. (— 105, 3). — Sur la question de savoir d'où partent (*kutaḥ prabhṛitikâni*) les jâtakas révélés par le Buddha, Kâtyâyana répond qu'« ils vont jusqu'à *cette* huitième Bhûmi »[1]. (— 105, 8). — Kâtyâyana déclare ensuite que c'est à partir de la huitième Bhûmi que les Bodhisattvas sacrifient tout ce qu'ils possèdent[2], qu'ils exécutent des sacrifices pénibles; c'est à partir de la huitième Bhûmi qu'ils doivent être l'objet de la *pûjâ* (culte d'honneur) (— 105, 14). Suit le développement en vers (— 107, 7). — Kâçyapa, demandant de quelle façon les Bodhisattvas inébranlables, quand ils sont Cakravartins, exhortent et traitent les hommes, en l'absence de Buddhas, Kâtyâyana répond qu'ils prêchent les trois kuçalakarmapathas et qu'ils offrent aux hommes toutes sortes de dons et de plaisirs (— 108, 3). —

[1] J'entends par là que, suivant ce passage, les récits racontés par le Buddha sur ses existences antérieures de Bodhisattva, remonteraient tous à la période à partir de laquelle il était entré dans la huitième bhûmi. Cette remarque, attirée sans doute par la déclaration précédente où les jâtakas sont cités, est assez surprenante ici, dans la quatrième Bhûmi; l'expression même (« cette huitième bhûmi », *imâm aṣṭamîm*) augmente cette singularité, puisqu'elle paraîtrait impliquer que nous sommes au milieu de l'exposition de la huitième terre. La déclaration suivante de Kâtyâyana se rapportant aussi à cette même étape des Bodhisattvas, il semble que nous ayons ici un fragment déplacé. Dès le début de ce paragraphe (102, 6 et suiv.), la répartition des terres en deux classes allant l'une de la première à la septième, l'autre de la huitième à la dixième, n'a guère de titre non plus à figurer dans la quatrième, mais bien dans la huitième Bhûmi.

[2] Je ne me charge pas de mettre cette affirmation d'accord avec les descriptions qui précèdent relativement aux premières Bhûmis. Les Indous ne sont pas, on le sait de reste, très sévères ni très précis dans leurs classifications.

Il expose ensuite par quelles actions les Cakravartins obtiennent chacun de leurs sept Ratnas (— 109, 17). — Comment les Bodhisattvas qui ont atteint la quatrième bhûmi retombent-ils à la cinquième? De sept manières, répond Kâtyâyana (— 110, 10).

Cinquième Bhûmi (110, 14). — Quelle est la disposition d'esprit dans laquelle les Bodhisattvas passent de la quatrième Bhûmi à la cinquième? Ils voient, répond Kâtyâyana « toute existence brûlée par la passion, la haine, la folie, et en conçoivent une disposition d'esprit pleine de désespoir et de dégoût » (— 110, 18). — Sur la question de Kâçyapa, Kâtyâyana lui cite alors avec l'indication de leur gotra, du nombre de leurs disciples, de la dimension de leur *gloire*, de la durée de leur vie, une série de Buddhas adorés par Bhagavat dans la cinquième Bhûmi[1] (— 120, 3). — Puis Kâtyâyana expose les quatre manières dont les Bodhisattvas, arrivés à la cinquième Bhûmi, retombent à la quatrième (— 120, 14).

Sixième Bhûmi (121, 1). — Kâtyâyana enseigne à Kâçyapa que les Bodhisattvas arrivent à la sixième Bhûmi avec cette pensée que « le tourbillon du monde possède bien peu d'attraits, qu'il est infiniment pénible » (— 121, 5). — Il lui apprend que « un Buddhakshetra (un monde de Buddha) comprend soixante et un grands Chiliocosmes », et que « un upakshetra en est le quadruple » (— 121, 12). Quelques kshetras seulement possèdent (actuellement) un Buddha, des quantités infinies de kshetras en sont privés (— 122, 7). — Kâtyâyana explique ensuite à Kâçyapa pourquoi il ne naît jamais deux Buddhas ensemble dans un même kshetra : il est dans la nature même d'un Buddha d'accomplir dans son entier l'œuvre difficile de sa charge; il n'en pourrait naître deux à la fois qu'autant qu'un seul ne suffirait pas à sa fonction; cette insuffisance répugne à l'idée que l'on se doit faire des Buddhas; tous remplissent jusqu'au bout leur mission (— 123, 2). Sur la demande de

[1] Voir la note *in loco*.

Kâçyapa, Kâtyâyana lui cite un nombre de kshetras parmi ceux, en quantité innombrable, qui sont répandus dans l'espace; puis il développe cette idée que le nombre des Buddhas coexistant à un moment donné défie tout calcul (—126, 4). — Mais, objecte Kâçyapa, s'il existe tant de Buddhas et qu'un seul mène au Nirvâṇa un nombre infini de créatures, bientôt ils auront achevé d'y conduire tous les êtres. Kâtyâyana réplique par le nombre immense de prithagjanas qui existent suivant l'affirmation du Buddha (—126, 15). — Comment les Bodhisattvas qui ont dépassé la sixième Bhûmi retombent-ils à la septième? Kâtyâyana répond : De deux manières (—127, 9).

Septième Bhûmi (—127, 13). — Quelle est la disposition d'esprit des Bodhisattvas qui passent à la septième Bhûmi? Leur esprit s'applique à se dompter soi-même (—127, 18). — Kâçyapa demande quelle est en action, en parole et en pensée la manière d'être des Bodhisattvas inébranlables, à partir de la première Bhûmi [1]. Kâtyâyana lui apprend que, dès la première Bhûmi, les Bodhisattvas respectent la vie de tous les êtres, en prêchent le respect et louent ceux qui le pratiquent en dépit même des incitations d'amis mal inspirés. Après les sept (premières) Bhûmis, concevant de la compassion pour les êtres qui se lamentent, ils s'attachent inviolablement à la pratique de la morale (*çîla*), abandonnent leur royaume ou quelque haute position qu'il puissent occuper, quittent ce monde pour embrasser la vie monastique, et prêchent avec insistance le respect de la vie (—128, 11). — Jadis le Buddha, étant dans la septième Bhûmi, parut dans la personne du roi Kuça. Devadatta, à cette époque un roi local du nom de Jaṭhara, lui demanda avec menaces sa reine Apratimâ, la même qui devint par la suite Yaçodharâ, pour en faire sa femme. Informée par

[1] Encore une question étrangement placée au milieu de la septième Bhûmi. Faut-il croire à une faute et corriger *prathamâdyâṁ* en *saptamâdyâṁ*? *Prathama*, on le verra est répété par deux fois. D'autre part, la correction expliquerait bien mieux la gradation que je trouve dans les mots *paraṁ saptahi*...; à coup sûr, elle expliquerait mieux la présence ici de ce passage.

Kuça, la reine fit son affaire de punir l'insolent; elle le réduisit en effet à l'état de prisonnier dans le harem même du roi. C'est alors, au moment même où elle le tenait sous ses pieds, lui reprochant sa folle présomption, que Kuça se laissant attendrir par ses plaintes, intercéda pour lui et lui sauva la vie (— 131, 4). — Autre histoire de Bhagavat qui, étant le Nâga Ugra et pouvant réduire en cendres le charmeur qui avait perdu sa formule magique, lui laissa la vie (— 131, 11). — Autre histoire de Bhagavat qui, étant lion, blessé d'une flèche empoisonnée par un chasseur (Devadatta) refuse de se venger et le laisse vivre (— 132, 5). — Bhagavat, étant chef de caravane, sauve la vie à Devadatta qui, sous prétexte de guider la caravane, l'avait jetée dans une embuscade de brigands (— 132, 14). — Bhagavat, étant roi, consent à pardonner à sa femme coupable et déjà menée au lieu du supplice (— 133, 4). Telles sont les actions des Bodhisattvas inébranlables (— 133, 6). Suit une énumération de qualités et de vertus des Bodhisattvas; elle se termine par un distique qui déclare qu'il est aussi impossible à tous les êtres ensemble d'aller au fond des vertus des Buddhas, qu'à tous les oiseaux d'atteindre les limites du ciel (— 134, 16). Ils connaissent et révèlent tous les médicaments, toutes les sciences, toutes les écritures, toutes les mines de métaux et de pierres précieuses, tout ce qui est utile aux hommes (— 135, 15). — Quelle est, demande Kâçyapa, la disposition d'esprit des Bodhisattvas qui passent de la septième Bhûmi à la huitième? Kâtyâyana lui répond qu'il naît en eux un « esprit doué d'une grande compassion [1] » (136, 5).

Huitième Bhûmi (136, 8). — Kâçyapa demande à Kâtyâyana de lui apprendre les noms des Buddhas sous lesquels Bhagavat, tandis qu'il était dans les sept premières Bhûmis, a acquis des mérites. Le

[1] Ce dernier paragraphe est mal placé ici; conformément aux précédents des autres Bhûmis, il devrait ouvrir le chapitre de la huitième au lieu de clore l'exposition de la septième. C'est un autre fragment à joindre à ceux qu'il nous a paru reconnaître plus haut comme devant appartenir à ce chapitre de la huitième Bhûmi lequel, comme celui de la neuvième, n'existe plus ici, on va le voir, que nominalement.

commencement de l'énumération demandée remplit tout le reste du chapitre de la huitième Bhûmi (— 139, 2).

La continuation en occupe de même tout le chapitre de la neuvième Bhûmi (139, 4—141, 16).

Dixième Bhûmi (142, 1). — Kâçyapa demande à Kâtyâyana de célébrer les admirables, merveilleux et incomparables privilèges des grands êtres qui, « après avoir dépassé la neuvième Bhûmi et avoir parcouru la dixième [1], désirent quitter le Tushita et descendre dans le sein d'une mère. Kâtyâyana énumère comme participant à ces merveilleux privilèges: la descente du Bodhisattva dans le sein de sa mère; le séjour qu'il y fait; sa naissance, sa mère elle-même; sa sortie du monde; les forces, la connaissance et l'intelligence dont il est doué (= 142, 9). — La descente dans le sein d'une mère: comment le Buddha, du haut du Tushita, conçoit le désir de descendre parmi les hommes; comment, ayant choisi sa mère, il fait part de sa résolution aux Devas qui se décident à le suivre en grand nombre (— 144, 1). — Le séjour dans le sein de sa mère: comment le Buddha s'y tient miraculeusement, comment les Devas y rendent au Bodhisattva toutes sortes d'honneurs, etc. En réalité, les Buddhas ne sont pas produits par leurs parents, ils sont produits par leurs propres vertus et leur naissance est miraculeuse (*upapâduka*) (— 145, 4). — Récit en vers de la démarche de Mâyâ près de Çuddhodana avant sa conception miraculeuse; comment sur son lit elle est entourée des soins et des chants des Apsaras (— 147, 5). — Qualités morales et extérieures de la mère

[1] La dixième Bhûmi n'est pas moins sacrifiée que les deux précédentes. De ce fait il convient de rapprocher plusieurs passages précédents où il est question collectivement des sept Bhûmis, qui ne sont jamais désignées comme les sept *premières*, et qui, au contraire, sont, une fois au moins, désignées absolument comme «les sept Bhûmis». On en peut, ce semble, conclure avec quelque vraisemblance que notre texte serait fondé primitivement sur une théorie des Bhûmis qui n'en distinguait que sept, et qu'il aurait été depuis, dans la forme plus encore que dans le fond, remanié pour s'adapter, plus ou moins heureusement, à une nouvelle théorie qui comportait dix Bhûmis et qui est devenue classique.

du Bodhisattva, les honneurs que lui rendent les filles des dieux (— 147, 13). Quand le Bodhisattva descend dans son sein, elle n'éprouve aucune douleur; à partir du Tushita, les cinq nîvaraṇas[1] sont supprimés pour les Bodhisattvas, quoiqu'ils ne soient pas encore en possession de la royauté de la loi. — Au bout de dix mois, ils paraissent par le côté droit de leur mère (— 148, 3). Récit en vers du départ de Mâyâ pour le Lumbinîvana, et de la naissance du Buddha (— 150, 8). — Les Devas Çuddhâvâsas sont seuls capables de tirer l'horoscope d'un Bodhisattva qui entre dans sa dernière existence; récit en vers de la visite à Kapilavastu des huit mille dieux Çuddhâvâsas déguisés en brâhmanes qui adorent le jeune Bodhisattva[2] (— 153, 3). — Les Bodhisattvas apportent en naissant la connaissance de tous les arts humains (153, 4-5). — A partir du Tushita, les Bodhisattvas renoncent aux plaisirs des sens. Pourquoi cela? Kâtyâyana répond par les mérites antérieurs, les considérations et les vertus qui les en éloignent. Comment naît Râhula? Il descend directement du Tushita dans le sein de sa mère; sa naissance est merveilleuse sans être pourtant, comme celle des Cakravartins, de ces naissances appelées *aupapâduka*[3] (— 154, 3). — La sortie du monde: récit en vers du départ du Bodhisattva quittant Kapilavastu avec Chandaka (— 157, 13).

Les Buddhas sont doués d'une foule de vertus[4] (157, 17). Kâtyâyana énumère et définit les cinq vues du Buddha: la vue de la chair

[1] Childers, *sub verbo*, donne des cinq *nîvaraṇas* ou «obstacles» deux listes dont la seconde se retrouve dans Burnouf, *Lotus*, 674; ni l'une ni l'autre ne paraissent bien convenir à la suite des idées dans notre contexte; il est possible qu'il fasse allusion à une autre énumération qui d'ailleurs m'est inconnue.

[2] Le récit tourne court à la fin, et les Devas venus tout exprès pour tirer l'horoscope du prince se contentent de l'adorer. (Cf. du reste ci-dessous, p. xliii et la note.)

[3] Dans cette thèse, comme dans les déclarations antérieures, nous avons des traces sensibles de la doctrine particulière à la secte des Lokottaravâdins; on va la voir tout à l'heure se manifester expressément.

[4] Cette transition très brusque, qui se rattache assez vaguement du reste à l'énumération de la page 142, sert d'introduction, comme on va le voir, à une série de développements assez incohérents.

qui lui permet de pénétrer sans obstacle à tous les points quelconques de l'espace; la vue divine, analogue à celle des dieux et des génies, mais plus puissante, qui s'applique aux choses immatérielles (*manomayâni rûpâṇi*); la vue de la sagesse, plus puissante chez le Buddha que chez tous les autres pudgalas; la vue de la loi qui consiste dans la possession des dix forces; la vue du Buddha qui consiste dans la possession des dix-huit lois indépendantes (*âvenika dharma*) (—160, 16). — Kâçyapa demande si «cette description des dix bhûmis appartient à Bhagavat, ou [d'une façon générale] à [tous les] buddhas parfaitement accomplis[1]». Kâtyâyana répond: «Un jour, Bhagavat résidait à Vârâṇasî, au ṛishipattana, dans le bois des gazelles, entouré de vingt-huit centaines d'arhats; là, Bhagavat, analysant les dix-huit lois du Buddha (les *âvenikas dharmas*), pour montrer comme la vue intellectuelle des Buddhas parfaitement accomplis ne connaît pas d'obstacles dans le passé, proclama les dix Bhûmis. C'est en prenant pour type Çâkyamuni, le Buddha parfaitement accompli, que sont exposées les dix Bhûmis (—161, 7). — Description en vers de quelques-uns des mérites accumulés par le Bodhisattva et des avantages qui en découlent pour lui (—163, 10). — «Le Buddha parfaitement accompli récita, pour célébrer ses propres vertus, le chapitre de la loi appelé *Buddhânusmṛiti* (commémoration du Buddha); à la fin, le vénérable Vâgîça

[1] On verra par l'appareil critique qu'il règne un désordre sensible dans la tradition de ce passage. La traduction que je propose est la seule que j'en puisse tirer et qui donne un sens bien lié et conforme aux idées buddhiques. La question de Kâçyapa se pourrait interpréter de deux façons : soit, comme je fais : «Cette description des dix Bhûmis expose-t-elle le cas particulier de Çâkyamuni ou celui de tous les Buddhas en général?» ou bien : «Cette description est-elle une doctrine propre à Çâkyamuni ou appartenant également à tous les Buddhas?» La seconde interprétation serait contraire à toutes les idées des buddhistes qui admettent invariablement une identité parfaite de légende, d'attributions et d'enseignements entre tous les Buddhas. Et l'observation est d'autant plus importante à rappeler que la réponse, à son tour, pourrait convenir à la seconde question, si on la traduisait : Bhagavat a enseigné les dix Bhûmis; «c'est depuis le Buddha Çâkyamuni qu'elles ont été décrites». On remarquera pourtant que tout l'enseignement était censé dériver directement du Buddha. Une pareille assertion serait sans objet. Il est sensible d'ailleurs que la question a pour but d'expliquer l'introduction dans ce chapitre de récits empruntés à la légende personnelle de Çâkyamuni.

loua le Buddha en sa présence »; suivent des stances en l'honneur du Buddha (—167, 14). Puis le mètre change et les strophes, peut-être mises dans la bouche des devas (158, 16-18), proclament que, en toutes choses, le Buddha est « supérieur au monde » (*lokottara*)[1], et que dans tous les points où il semble partager les besoins ou les infirmités humaines, il faut reconnaître de sa part une simple condescendance par laquelle il se met à la portée, à l'unisson de ce monde (*lokânuvartanâ*) (—170, 10). Les soixante qualités de la voix du Buddha (—172, 17). — Comment les Buddhas prêchent la loi : « O Bhikshus, les choses périssables, je ne les représente pas comme impérissables », et ainsi de suite dans une série d'antithèses de forme analogue. « En effet, les Buddhas disent la vérité, ils parlent à propos, ils disent ce qui est, etc. » (—173, 16). — Jadis, le jour même que le Buddha fit tourner la roue de la loi, le deva Tushita, nommé Çikharadhara, vint l'adorer à Vârâṇasî, au rishipatana; suivent des strophes à la louange du Buddha qui commencent par louer sa voix (—176, 4). — Autres louanges, en prose d'abord (—176, 8), puis en vers (—177, 12) du Buddha.

Les Buddhas produisent pour le bien des êtres des *paropahâras*, c'est-à-dire (voyez la note *in loco*) qu'ils leur apparaissent sous les traits d'autres personnages. On va raconter ces miracles (177, 13 et suiv.). — Le roi du Kaliṅga, Abhaya, professait qu'il n'y a pas de récompense dans l'autre monde pour les bonnes actions et pour l'aumône en particulier; il répandait ce principe, protestant qu'il n'y renoncerait que si son père, à qui ses vertus avaient dû mériter le svarga, s'il en existait un, en revenait tout exprès pour lui en garantir la réalité. Le Buddha, prenant la figure et l'apparence de son père, lui apparut alors dans son palais, et lui reprocha ses funestes doctrines. Abhaya, épouvanté et éclairé, crut et demanda au docteur de diriger toute sa conduite (178, 9-180, 10). — La reine Kusumâ, femme

[1] Nous avons ici un de ces passages caractéristiques qui marquent un ouvrage buddhique au coin d'une école et lui prêtent souvent aux yeux des intéressés son plus grand intérêt et sa valeur décisive. (*Cf.* la remarque de Wassiljew, *Buddhismus*, p. 2, 66, etc.)

de Kusumbha, avait des parents accablés de vieillesse et d'infirmités; ils lui demandèrent de les délivrer de la vie; elle se résolut à mêler du poison à leur nourriture. Saisi de compassion pour elle, le Buddha substitue à ses parents des sosies créés par lui. Étonnés de leur voir prendre impunément les mets empoisonnés, Kusumâ les questionne. Ils lui annoncent qu'elle recevra la réponse du Buddha lui-même à qui rien n'est caché, moyennant que le roi, entouré de son gynécée, l'invoquera de son palais, demandera la faveur de le voir et fera acte de foi en lui. Le roi s'empresse de suivre ces instructions. Le docteur annonce alors à ses disciples qu'il va aller convertir Kusumâ et leur ordonne de le suivre; grâce à leurs facultés magiques, maître et disciples arrivent l'instant d'après dans la ville de Kusumâ. Adoré par elle et son entourage, il lui enseigne que l'avîci est le lot de qui tue ses parents; il le lui fait entrevoir, grâce à sa puissance surnaturelle, puis il la rassure, la prêche et la convertit avec douze koṭis de créatures (—184, 18). — Un chef des marchands de Bénarès, du nom de Dhruva, professait que c'est un acte infiniment méritoire à qui a des parents vieux et infirmes, de leur donner la mort dans les flammes après un dernier repas qui réunit toute la famille. Le Buddha lui fait apparaître des milliers de Râkshasîs menaçantes, munies d'armes de tout genre, qui lui font honte d'une pareille doctrine et se préparent à lui ôter la vie. Épouvanté, il leur demande grâce et les veut prendre pour refuge. Les Râkshasîs le renvoient au Buddha qui vit dans le jardin Gandhamâdana, dans la ville de Ratnakholaka. Invoqué par le marchand avec toute sa parenté, le Buddha lui apparaît, le prêche et le convertit (—188, 11). — Il régnait dans une île un roi du nom de Taru; il se figurait que c'était une action louable, récompensée dans les existences subséquentes, d'inviter des mendiants ou des brâhmanes et de les laisser ensuite souffrir de la faim; il répandait cette doctrine parmi ses sujets séduits. Le Buddha créa cinq mille Bhikshus qu'il fit apparaître dans cette île. Le roi, les voyant, les invite dans son palais. Mais le lendemain, quand ils y sont entrés, il les fait enfermer. Pendant dix semaines, il les laisse sans nourriture, et les retrouvant tou-

jours vivants, il leur demande qui ils sont, s'ils appartiennent à la race des dieux. Ceux-ci lui apprennent l'existence du Buddha à Bénarès et lui conseillent d'invoquer son apparition. Le Buddha arrive en effet à travers les airs avec ses auditeurs et reçoit les adorations des Bhikshus d'abord, puis de Taru lui-même; il lui reproche sa coupable opinion et lui fait obtenir, ainsi qu'à beaucoup d'autres, le « premier fruit » (— 192, 11).

Épilogue du chapitre des Bhûmis (192, 12 et suiv.). — Suit une suscription d'après laquelle « l'enseignement qui a pour titre le *Daça-bhûmika* (le livre des dix Bhûmis) a été prononcé sur le Gridhrakûṭa dans l'assemblée des cinq cents Arhats » (193, 8-11).

Ici commence l'histoire de Dîpaṁkara (193, 13). — Elle est adressée à Maudgalyâyana[1]. — Il y a un nombre incommensurable de kalpas, régnait un roi Cakravartin, nommé Arcimat (— 193, 20); sa capitale était Dîpavatî, dont il est fait une description détaillée[2] (— 196, 18); sa première femme était Sudîpâ (196, 19-20). — A un certain moment, les Devas Çuddhâvâsas virent que dans douze années le Bodhisattva Dîpaṁkara descendrait du ciel des Tushitas. Avertis par eux les Pratyekabuddhas entrèrent dans le Nirvâṇa. Les mêmes Devas, prenant un déguisement, préparèrent les brâhmanes en leur enseignant les Vedas, les Mantras et les Signes du grand Purusha, à tirer l'horoscope du Buddha futur (— 197, 9). Le moment venu, le Bodhisattva procède au quadruple examen du temps, du pays, du dvîpa, de la famille où il convient qu'il naisse (— 197, 10-12). Le Bodhisattva peut naître soit dans la caste des kshatriyas, soit dans la caste des brâhmanes. Les soixante qualités dont doit être pourvue la famille où naît le Bodhisattva (— 198, 11). Le Bodhisattva se livre au « grand préparatif »; ce terme paraît

[1] Au moins dans toute la première partie jusqu'au vyâkaraṇa de Megha; dans la suite, le nom de Maudgalyâyana ne reparaît plus. Ce n'est pas la seule incohérence à signaler dans la suite du récit. Il est naturel de penser, à défaut d'indication contraire, qu'il est mis dans la bouche du Buddha; c'est lui qui raconte de même à Maudgalyâyana, au chapitre suivant, l'histoire de Maṅgala; et pourtant il y est question (230, 19) de Çâkyamuni à la troisième personne, tandis que les vers de la fin sont adressés directement à Çâkyamuni lui-même.

[2] La description typique d'une ville de Cakravartin.

s'appliquer à la résolution que prennent en grand nombre les devas de renaître dans les seize contrées du Madhyadeça pour aider à la mission du Buddha futur (—198, 16). Le Bodhisattva reconnaît que le roi Arcimat est digne d'être son père, et la reine Sudîpâ de devenir sa mère; car indépendamment de toutes ses qualités, elle est destinée à mourir dans dix mois et sept jours; or la mère du Bodhisattva doit nécessairement mourir le septième jour après la naissance de son fils. Il ne faut pas que, après l'avoir enfanté, elle aille contre ses enseignements en s'abandonnant aux plaisirs des sens (—200, 4). Récit en vers: Le Bodhisattva se résout à descendre sur la terre; les devas chantent ses louanges, sa splendeur incomparable, les bienfaits qu'il va répandre sur les hommes (—201, 3).

Sudîpâ vient trouver Arcimat: elle veut passer la nuit seule dans le palais Çataraçmi. Le roi ordonne qu'on l'orne et le prépare avec toute sorte de magnificence. La reine déclare au roi sa volonté de vivre dans la continence et d'observer les onze çîlas; elle est approuvée par le roi et se rend avec ses femmes dans le palais qui lui a été préparé (—202, 18). — A peine étendue sur son lit, elle est entourée par la foule des dieux. Les filles des dieux accourent, l'admirent et prédisent qu'elle doit enfanter le grand bienfaiteur des hommes (—204, 3). Les Râkshasas, les Yakshas, les Nâgas, etc. font la garde dans toutes les directions; les devas se tiennent dans le ciel, attendant la naissance du Bodhisattva (—204, 15). Les devas lui rappellent qu'il est temps de s'incarner; il annonce en effet sa descente, et à ce moment même sa mère voit en songe un éléphant à six défenses d'une beauté et d'un éclat merveilleux entrer dans son sein (—205, 4). — C'est le jour de la pleine lune du mois pushya que le Bodhisattva descend dans le sein de sa mère (—205, 9). Au moment de quitter le Tushita, il produit une lumière qui éclaire tout le Buddhakshetra, dont les Devas s'émerveillent et dont ils se découvrent la cause les uns aux autres (—205, 21). Le Bodhisattva les exhorte à quitter leurs demeures pour le suivre dans sa mission; il descend dans le sein de sa mère, ayant pleine conscience, et au moment où il disparaît du ciel,

les devas l'accompagnent de leurs louanges (—206, 14). Tremblement de terre inoffensif et joyeux (—207, 6); le Bodhisattva entre dans sa mère, « semblable à un nuage blanc ayant la forme d'un éléphant à six défenses » (—207, 10). — La reine vient raconter son rêve au roi qui, ayant consulté les devins, apprend d'eux que sa femme enfantera un fils qui sera ou Cakravartin, s'il reste dans le monde, ou Buddha s'il embrasse la vie religieuse (—208, 5). Des dieux et des génies de tous les ordres affluent pleins du désir de voir le nouveau-né et de faire la garde autour de lui; Brahmâ prédit les hautes destinées d'un fils conçu sous les auspices d'un songe comme celui de la reine; les dieux proclament qu'il sera un Buddha (—210, 12). — Merveilleux effets pour la reine de la présence du Bodhisattva dans son sein (—213, 5). Comment le Bodhisattva se tient les jambes croisées du côté droit de sa mère qui le voit elle-même resplendissant comme une statue d'or (—213, 15). Les dieux entourent et adorent le Bodhisattva et sa mère sans se permettre aucune conversation dissipée ou profane (—215, 9).

A la fin du dixième mois, Sudîpâ annonce au roi qu'elle souhaite de se rendre au jardin appelé le Padmavana, le Parc aux lotus. Le roi ordonne de l'orner en conséquence; les devas s'associent à ces préparatifs; ils remplissent le ciel, portant des parasols, des fleurs, des étoffes précieuses. Le roi s'y rend avec le harem (—216, 19). — Arrivée au jardin, la reine se promène avec ses femmes sur l'étang dans des barques richement ornées. Comme elle est prise du désir d'aborder, une île surgit soudainement au milieu des eaux, la reine y descend et s'y tient debout, le bras appuyé sur une branche, tandis que les Apsaras et les devas s'empressent autour d'elle, prévoyant la naissance imminente du prince (—218, 9). — A ce moment, le Bodhisattva paraît par le côté droit de sa mère, sans lui faire aucun mal; car c'est ainsi que naissent les futurs Buddhas (—218, 20). Aussitôt né, le Bodhisattva fait sept pas, sept seulement, car les Devas accourent bien vite et le prennent dans leurs bras, et il « pousse le grand éclat de rire »; c'est que, en considérant l'univers, il ne voit personne qui l'égale en

sagesse, personne qui ressente comme lui le poids des liens de la transmigration; il rit aussi de la prédiction des devas qui voient en lui un futur Cakravartin, tandis qu'il sait, lui, qu'il sera un Buddha omniscient (—220, 6). Pendant qu'il fait les sept pas et promène son regard sur l'univers, un parasol et un éventail le suivent d'eux-mêmes; les devas les premiers le portent dans leurs bras à sa naissance; l'éclat qu'il répand obscurcit toutes les lumières terrestres; et, comme on cherche de l'eau pour le baigner, deux bassins apparaissent spontanément remplis, l'un d'eau froide, l'autre d'eau chaude (—220, 6). — Sa mère n'éprouve aucune souffrance; au moment de la naissance, un bois de santal apparaît dans l'espace qui sépare les dvîpas; les Devas s'empressent d'aller adorer le nouveau-né (—221, 13). — Suit une courte répétition en vers (—223, 3).

Arcimat ordonne de mener l'enfant adorer une certaine déesse; les quatre Lokapâlas portent la litière où il repose; mais la déesse proteste qu'un être de son rang n'est pas fait pour lui rendre hommage: «s'il adorait un être quel qu'il fût, la tête de cet être éclaterait infailliblement en sept morceaux» (—223, 18). — Le roi veut faire tirer l'horoscope de son fils. Aussitôt huit mille devas Maheçvaras viennent eux-mêmes au palais pour remplir cet office. Annoncés par le gardien de la porte qui à plusieurs signes pressent leur nature divine, et introduits auprès du roi, ils demandent à voir l'enfant et à examiner les signes de sa future destinée. Dès qu'ils l'aperçoivent, ils se prosternent et l'adorent; puis ils félicitent le roi d'avoir un fils doué des trente-deux signes, qu'ils énumèrent en abrégé[1] (—227, 3). Suit l'imposition du nom; les brâhmanes choisissent celui de Dîpaṁkara (—227, 7).

Quand il a atteint la jeunesse, son père lui donne des palais et

[1] La fin de ce récit est curieuse au point de vue de la composition; aussitôt après l'introduction de l'enfant, il tourne court; non seulement le style n'a plus rien de l'abondance du commencement, mais les prétendus brâhmanes n'annoncent même pas au roi l'avenir de son fils; ils constatent seulement la présence des trente-deux signes, qu'ils énumèrent en vers mnémoniques qui par eux-mêmes et isolés seraient tout à fait inintelligibles. Du reste, cette singularité se retrouve exactement dans la répétition de ce passage, appliqué cette fois à Siddhârtha.

l'entoure d'un nombreux harem. Un jour que le prince s'est rendu avec ses femmes au padminîvana et qu'il se promène en barque avec elles, il les voit endormies, et ce spectacle éveille en lui des impressions de dégoût et l'« idée d'un cimetière » (—227, 18). A ce moment paraît au milieu de l'étang un lotus gigantesque; le Bodhisattva s'y asseoit les jambes croisées, le lotus se referme alors et forme un pavillon; le Bodhisattva perd le costume caractéristique des hommes qui vivent dans le monde et apparaît revêtu du costume religieux; il entre successivement dans les quatre dhyânas (—228, 10), puis parcourt les différentes phases qui aboutissent à la prise de possession de l'intelligence parfaite (—229, 11). Suivent les miracles qui accompagnent régulièrement soit l'obtention de la Bodhi, soit la prédiction d'une Bodhi future (—230, 11). — Il reçoit les adorations des dieux qui le couvrent d'une pluie de fleurs divines, et promet, à la prière de Brahmâ, de faire tourner la roue de la loi. A l'aurore, il se met en route, brillant comme le soleil et remplit cent yojanas des rayons de sa gloire (—231, 5).

Au cours de ses pérégrinations, il se rapproche de Dîpavatî, entouré de soixante mille Bhikshus. Arcimat, qui l'apprend, fait préparer et orner la route et se rend à la tête de quatre-vingt mille feudataires à la rencontre de son fils (231, 16).

Il y avait un savant brâhmane qui instruisait cinq cents disciples, et parmi eux deux amis, Megha et Meghadatta. Megha, grâce à son application et à sa pénétration, eut bientôt terminé ses études; il s'éloigna de l'Himâlaya en quête de l'argent dont il demeurait redevable à son maître. Il reçut un jour cinq cents purâṇas. Muni de cette somme, il se dirigea vers Dîpavatî, curieux de voir une ville de Cakravartin. Il y arrive au milieu de tous ces préparatifs. Il en demande la cause à une jeune fille belle et vertueuse qui entre justement dans la ville, une cruche d'eau et sept lotus à la main. Prakṛiti (c'était son nom) lui apprend que toute cette pompe est en honneur de l'entrée du Buddha Dîpaṁkara (—233, 9). Megha lui demande alors comment elle a acheté ses lotus; elle lui répond qu'elle en a acheté cinq pour cinq cents pu-

râṇas, que les deux autres lui ont été donnés gratuitement. Puis à sa requête, elle consent à lui revendre moyennant cinq cents purâṇas les cinq lotus dont il veut faire hommage à Dîpaṁkara, mais à une condition, c'est qu'il la prendra pour femme et qu'il en sera de même dans toutes ses existences suivantes; elle promet d'ailleurs qu'elle ne l'empêchera pas de poursuivre la Bodhi à laquelle il lui déclare qu'il aspire (— 233, 14). Suit une répétition en vers d'une partie de la conversation (— 234, 5). Description de l'entrée de Dîpaṁkara dans la ville et de tous les prodiges qui l'accompagnent (— 237, 6). — En voyant le Buddha, Megha conçoit la résolution de devenir buddha lui aussi (— 237, 19). Plein de joie, il jette vers Dîpaṁkara ses cinq lotus qui, avec ceux de Prakṛiti, se soutiennent miraculeusement en l'air, formant comme une gloire autour du visage du Docteur; c'est un de ces miracles que le Buddha produit pour la joie et la conversion des créatures (— 238, 9). — Alors naissent dans Megha de nobles et généreuses pensées; il se met aux pieds de Dîpaṁkara et manifeste son vœu de devenir Buddha (— 239, 3). Dîpaṁkara lui prédit en effet que, dans un nombre infini de kalpas, il sera Buddha à Kapilavastu sous le nom de Çâkyamuni (— 239, 17). Miracles qui se produisent aussitôt (— 240, 20). Court résumé en vers de l'entrée de Dîpaṁkara et de sa prédiction à Megha (— 241, 18); il est suivi d'une seconde version métrique de ce vyâkaraṇa, qui ne fait aucune allusion aux circonstances spéciales dont il est encadré dans notre récit (— 243, 4).

Megha envoie alors à son maître (cf. la note *in loco*) cinq cents autres purâṇas, et raconte à son ami Meghadatta tout ce qui lui est arrivé, l'exhortant à venir avec lui et à s'attacher à Dîpaṁkara. Meghadatta refuse en disant qu'il ne possède pas encore tout le veda, et Megha entre seul dans la vie religieuse (— 243, 12). Ceux qui rencontrent de pareils amis (tels que Megha), conseillers de sagesse et de vertu, finissent toujours, après avoir adoré un nombre infini de Buddhas et de Pratyekabuddhas, par jouir des plus grands biens divins et humains et par atteindre la Bodhi (quelle qu'ait pu être d'abord leur

résistance aux bons avis. C'est ce qui se voit par l'exemple de Meghadatta[1] (—243, 15).

Meghadatta, en entendant le nom du Buddha Dîpaṁkara, ne se dit pas : J'y vais courir; il en prit texte seulement pour reprocher à Megha son trop grand empressement à courber la tête. Corrompu par de mauvaises amitiés, il se laisse aller à une série de cinq crimes (—243, 18). Il aime une femme mariée, et comme sa mère cherche à l'en détourner, il la tue; il est repoussé par sa maîtresse à qui il raconte en riant son forfait. Il s'éprend alors de sa belle-mère, et sur son conseil tue son propre père pour la pouvoir épouser. Mais poursuivi par l'indignation de sa famille, il se rend dans d'autres lieux où il espère être inconnu; il y voit arriver un bhikshu que soutenaient les siens; craignant d'être dénoncé par lui, il l'assassine. Enfin devenu Bhikshu, il divise le saṁgha et fait au Buddha d'alors une blessure avec effusion de sang (—244, 18). — Après avoir expié ces crimes par un séjour infini dans les enfers, il naquit sous la forme du poisson monstrueux Timitimiṁgila, long de plusieurs yojanas, Çâkyamuni étant Buddha. Le marchand Sthapakaṛuṇi ayant pris la mer avec cinq cents compagnons passe à l'endroit où le monstre tourmenté par la faim attend une proie, la gueule béante. Il va les engloutir quand le vénérable Pûrṇa arrive à travers l'espace et exhorte les marchands à invoquer le Buddha. En entendant ce nom, le Timitimiṁgila se ressouvient du nom du Buddha Dîpaṁkara qu'il a entendu, il y a un nombre infini de kalpas, de la bouche de Megha; il épargne les voyageurs, meurt de faim et renaît à Çrâvastî dans une famille de brâhmanes (—246, 2). Il reçoit le nom de Dharmaruci, et, devenu grand, se fait bhikshu. Trois fois le jour, quand il le vient saluer, le Buddha lui dit: Il y a longtemps, Dharmaruci; il y a bien longtemps, Dharmaruci! — En effet, répond-il, il y a longtemps, Bhagavat; il y a bien longtemps, ô Sugata! Les Bhikshus demandent l'explication de cette phrase au Buddha qui alors leur raconte toute l'histoire, depuis Dîpaṁkara.

[1] Telle est du moins la suite qui me semble la plus naturelle dans ce passage passablement obscur et altéré. (Voy. le Commentaire.)

et ajoute que, en ce temps-là, c'était lui qui était Megha et Dharmaruci Meghadatta (—246, 13). Récit en vers: Comment Dharmaruci s'étant approché du Buddha, ils échangèrent l'exclamation citée tout à l'heure. Le Buddha en demande l'explication à Dharmaruci lui-même qui lui raconte l'aventure qui lui est arrivée étant Timitimiṁgila et la renaissance qu'elle lui a value (—247, 18). Suit en quelques vers une sorte de moralité (—248, 4): « Si ce Timitimiṁgila, pour avoir entendu le nom du Buddha, en tira un si grand fruit, comment, ô Bhagavat, entendu aujourd'hui encore ne donnerait-il pas le salut?..... »

Histoire de Maṅgala, adressée de même à Maudgalyâyana. Maṅgala est le Buddha qui paraît immédiatement après Dîpaṁkara; énumération de sa triple assemblée de disciples, de ses parents, de ses principaux auditeurs, de son arbre; description de sa ville d'Uttara (—249, 18). Çâkyamuni dans son existence d'alors l'adora et lui offrit une paire de vêtements en exprimant le souhait de la Bodhi; il reçut de lui la promesse qu'il serait Buddha sous le nom de Çâkyamuni (—250, 4). — Rédaction en vers (—252, 18).

Le *Chatravastu*, « histoire des Parasols ». — Il y avait dans l'Himâlaya une Yakshiṇî qui, en mourant, envoya ses mille fils à Çrâvastî pour y chercher leur subsistance. Ils y produisirent une maladie terrible, capable de tout détruire dans un pays. Les habitants de Vaiçâlî appellent tour à tour pour conjurer le mal Kâçyapa Pûraṇa, Maskarin Goçâliputra, Kakuda Kâtyâyana, Ajita Keçakambala, Saṁjayin Verattiputra, Nirgrantha Jñâtiputra, tous sans succès; mais d'anciens habitants de Vaiçâlî, montés au rang des dieux, leur conseillent de faire venir le Buddha (—254, 12). En conséquence, on dépêche à Râjagriha un Licchavi du nom de Tomara qui va trouver le Buddha au bois de bambous dit le Kalantakanivâpa; comme il ne peut percer la foule pour arriver jusqu'au docteur, il lui adresse de loin des stances, et aussitôt un passage s'ouvre et lui permet d'aller exposer sa prière (—256, 12). Le Buddha le renvoie à Bimbisâra qui lui a demandé de demeurer à Râjagriha, et dont il faut obtenir la permission. Tomara

va porter son message au roi; on finit par convenir que le roi accordera au Buddha la permission demandée, moyennant que les Licchavis lui prépareront sur leur territoire un cortège et une marche pareils à ce que fera le roi dans son domaine (—258, 5). Aussitôt le roi fait faire par des officiers tous les préparatifs de la route (—258, 16). Le Buddha part de Râjagriha avec Bimbisâra; description du cortège (—258, 21). Préparatifs et cortège des Licchavis pour la réception du Buddha (—261, 16). Le Buddha, après un dernier enseignement donné sur une rive du Gange à Bimbisâra et aux brâhmanes du Magadha, jette les yeux sur les Licchavis qui l'attendent sur l'autre rive et compare la pompe qu'ils ont déployée à la pompe des devas Trâyastriṁças (—262, 20). — Quatre ponts de bateaux ont été jetés par Bimbisâra, par les Licchavis et par les Nâgas Kambala et Açvatara qui font dans le Gange leur demeure (—263, 2). — A ce moment, un perroquet vient au nom de Goçriṁgî inviter pour le lendemain le Buddha et ses disciples; il reporte à Goçriṁgî l'acceptation de Bhagavat (—263, 8). — Au moment où le Buddha traverse le fleuve, les auteurs de chacun des ponts croient également qu'il se sert de celui qu'ils ont construit (—263, 13). Énumération des parasols en nombre infini que tiennent au-dessus du Buddha, pour lui faire honneur, les Devas et génies de tout ordre (—265, 19). Bhagavat fait apparaître sous chaque parasol un Buddha, de telle sorte que chacun croit que le Buddha s'est assis sous son parasol à lui, à l'exclusion des autres (—266, 6). Tout le ciel resplendit de la présence de ces Buddhas innombrables; les dieux et les hommes poussent des cris d'admiration; les Devas rendent hommage à Bhagavat et répandent une pluie de fleurs (—267, 4); et le Buddha explique aux Bhikshus que cette pompe est l'effet des mérites anciens accumulés par lui, que s'il n'était devenu Buddha, il aurait régné en qualité de Cakravartin autant de fois qu'ils voient de parasols dans le ciel (—267, 9). — Bhagavat, s'adressant au vénérable Vâgîça, l'invite à se remémorer une aventure passée du Tathâgata. Celui-ci raconte alors (en vers) l'histoire d'un Buddha passé; le brâhmane son père, s'associant aux hommages qui

lui étaient rendus après son nirvâṇa, mit un parasol précieux sur son stûpa; cette action lui valut d'échapper pendant quatre-vingts saṁvartakalpas et autant de vivartakalpas aux naissances mauvaises (*durgati*), d'être Cakravartin parmi les hommes, le premier parmi les Devas, jusqu'à ce qu'il devînt lui-même Buddha et entrât dans cette voie qui est la même pour tous les Buddhas. A cette époque, Çâkyamuni était le brâhmane en question, et Vâgîça était son disciple (—269, 9). Bhagavat reprend la parole pour exalter les mérites que l'on acquiert en rendant un culte au Buddha (—270, 10)[1]. — Le Buddha ayant traversé le Gange et touchant la frontière de Vaiçâlî, tous les mauvais génies, cause du fléau, fuient devant lui (—270, 11-19). — Mâra, à l'approche de Bhagavat, remplit d'êtres vivants la route préparée et nettoyée par les Licchavis, et il fait apparaître devant lui un mendiant nommé Kuṇḍala qui lui conseille de retourner sur ses pas pour ne pas compromettre tant de vies. Mais Bhagavat lui déclare que « le contact des Tathâgatas est doux comme celui d'un vent léger; le corps des Buddhas excellents ne saurait produire la mort..... » (—271, 9). — Une fois assis avec ses disciples, Bhagavat apprend aux Licchavis qu'il a été invité d'abord par Goçriṅgî par l'intermédiaire d'un perroquet à voix humaine; et comme ils s'étonnent de cette merveille, le Buddha leur répond par l'histoire des trois oiseaux (—271, 18).

Jadis régnait à Bénarès un roi du nom de Brahmadatta; son royaume était puissant, son harem nombreux; mais il n'avait pas de fils. Apprenant par ses officiers qu'il y avait dans l'Himâlaya des ṛishis sages et puissants, il résolut de les aller consulter sur le moyen de s'assurer un héritier (—272, 6). Ayant fait halte en chemin, il vit trois oiseaux s'envoler du tronc creux d'un çâlmalî. Piqué par la curiosité, il fit explorer la cavité; on y découvrit trois œufs que les oiseleurs lui apprirent être l'un un œuf de hibou, un autre de çârikâ, le troisième de perroquet. Pour les conserver et les faire éclore, ils conseillèrent

[1] Il est superflu de faire observer combien ce passage interrompt mal à propos la suite du récit. L'interpolation en a été causée par le Parasol qui y joue un rôle.

de les envelopper de coton en les oignant de miel et de beurre clarifié (—273, 5). Le roi continua sa route jusqu'à l'ermitage : accueilli par les rishis, il leur fit connaître le but de sa visite, et en reçut d'abord la promesse qu'il lui sortirait des fils des trois œufs qu'il venait de recueillir. Émerveillé de leur double vue, le roi rentra à Bénarès (—273, 18). Les trois œufs s'ouvrirent en leur temps; les trois oiseaux furent soignés et nourris; ils étaient intelligents, doués d'une voix humaine. Le roi reconnaissant leur sagesse les interrogea sur les devoirs de la royauté et demeura charmé de leurs réponses à tous trois (274, 6). — Rédaction en vers qui constate simplement que le « roi Brahmadatta eut trois fils qui étaient des oiseaux ». Connaissant leur intelligence, il décide de les interroger sur les devoirs d'un roi (—274, 12). Réponses du hibou (—277, 15), du çârika (—280, 3), du perroquet (—281, 22). Le roi promet de suivre leurs utiles avis. Suit la formule finale des jâtakas versifiés où Bhagavat déclare que c'était lui-même qui, à cette époque, était le perroquet, Çâriputra le çârika, Ânanda le hibou; Brahmadatta n'était autre que Çuddhodana (—282, 12). Le passage qui suit est évidemment secondaire; c'est une interpolation, assez maladroite d'ailleurs, mais destinée à donner à la fable précédente un dénouement. « Alors le Bodhisattva, dépouillant sa condition de perroquet, devint un prince et enseigna les dix actions vertueuses. » Suit une énumération des dix vaçitâs ou forces surnaturelles, mise dans la bouche du prince; il la termine en exaltant les mérites des Buddhas et des Bodhisattvas. Un dernier vers constate la conversion, à la fin du jâtaka, de quatre-vingt-quatre mille créatures (—283, 6).

Tous les génies funestes sont mis en fuite par la seule présence du Buddha à la frontière de Vaiçâlî; la population marquant son étonnement, Bhagavat déclare que ce n'est pas la première fois qu'il met ainsi en fuite des génies malfaisants (— 283, 13).

Histoire du rishi Rakshita. Jadis régnait à Kâmpilya un roi Brahmadatta; le fils de son Purohita, nommé Rakshita, se retira dans l'Himâlaya pour y vivre dans la solitude en rishi; il y obtint, grâce à ses efforts persévérants, les quatre dhyânas, les cinq connaissances et

une puissance merveilleuse telle que, assis dans son ermitage, il touchait de sa main le disque du soleil et de la lune; par la force de ses austérités, il tenait dans sa dépendance tous les dieux, jusqu'aux Brahmakâyikas. Un fléau surhumain ayant éclaté à Kâmpilya, le roi eut recours à Rakshita qui, appelé par des envoyés, chassa par sa seule apparition tous les êtres malins, bénit Kâmpilya et y prêcha les dix commandements (— 284, 13). Suivent les Svastyayanagâthâs, sorte de formules d'exorcisme, amenées en cette place uniquement par la présence dans le refrain des mots *Rakshita* et *Svastyayana* (— 286, 12). Dans ce temps-là, Bhagavat lui-même était le rishi Rakshita, Bimbisâra le roi Brahmadatta (— 286, 19).

Ce n'est pas le seul cas analogue (286, 20-21). Jadis régnait à Bénarès un roi puissant et sage; il avait un éléphant merveilleux qui possédait la vertu par sa seule présence de délivrer les lieux où il passait de toute calamité et de tout fléau. Une maladie extraordinaire s'étant déclarée à Mithilâ, dans le Videha, le roi envoya à Bénarès un brâhmane pour demander l'éléphant que son propriétaire lui donna généreusement avec tous les ornements dont il était couvert. En ce temps-là Bimbisâra était le roi de Bénarès, Çâriputra, le roi de Mithilâ, Tomara le brâhmane, et Bhagavat l'éléphant (— 288, 10).

Autre cas analogue: histoire, toute semblable à la précédente, du buffle du roi d'Aṅga; il met un terme à une épidémie qui désolait Râjagriha. Bimbisâra était dans ce temps-là le roi d'Aṅga, Kâtyâyana le roi de Râjagriha, Tomara le brâhmane et Bhagavat le buffle (— 290, 7).

Bhagavat arrive enfin à Vaiçâlî; il récite sur la ville des strophes de bénédiction (*svastyayanagâthâs*) (— 295, 14).

Le Buddha est reçu chez Goçriṅgî qui lui donne le Bois de çâlas. Les Licchavis, pour faire participer chacun à une œuvre si méritoire, mettent du riz en commun et nourrissent ainsi pendant une semaine le Buddha et sa suite (— 296, 4). Vers qui célèbrent la splendeur de Bhagavat, supérieure à toute splendeur (— 297, 10). Ils sont suivis d'une strophe narrative: « Bhagavat émit une splendeur pure, douée des dix qualités, puis connaissant leur disposition favorable pour la

doctrine de salut, il instruisit les rois Kshatriyas et leur montra la loi comme s'il l'eût tenue dans la main ». Le tout se termine en ces mots: « C'est ainsi que le vénérable Ânanda célébrait Bhagavat ». Il y a donc ici une lacune, puisqu'il n'a pas été question d'Ânanda antérieurement, et aussi une incohérence évidente, puisque la dernière strophe rentre dans la marche générale du récit, et n'a pas de sens dans la bouche d'Ânanda. »

Bhagavat prêche les Licchavis et convertit un nombre immense de créatures. Les Licchavis de Vaiçâlî montrent alors leur satisfaction par la libéralité de leurs dons (297, 16-18). Ici sont intercalés des vers qui décrivent l'empressement du peuple à préparer des aumônes pour le Buddha et à accumuler ainsi des mérites; puis ils exposent les récompenses d'une pareille conduite; ils se terminent par un encouragement et un éloge mis dans la bouche de Bhagavat (—299, 18). Les Licchavis donnent successivement au Buddha divers vihâras et ârâmas (300, 18). Fin du Chatravastu.

Histoire de Mâlinî. — « Puisse l'assemblée excellente (du clergé), gardienne du trésor de l'enseignement, divisé en neuf parties, du roi de la loi à la gloire infinie, demeurer longtemps dans la plus grande prospérité, inébranlable comme le Meru » (300, 20-301, 2). Un jour un Pratyekabuddha vint mendier dans un village; mais il n'y recueillit aucune aumône; comme il en sortait, il rencontra un villageois qu'il avait croisé à son entrée, allant au travail des champs. Voyant que le vase du Pratyekabuddha était vide, il s'en indigna et invita le saint homme à venir prendre chez lui de la nourriture. Puis, rentrant dans le village, il s'arrêta à un carrefour, et ameutant par ses cris la population, il lui fit honte de son avarice (—302, 4). Il invita le Pratyekabuddha pour toute sa vie, et chargea sa fille de prendre soin de sa subsistance (—302, 11). Le Pratyekabuddha étant entré dans le nirvâṇa, le villageois brûla son corps et lui éleva un stûpa. Dans la suite le vent ayant détaché des guirlandes qui l'ornaient, la fille du villageois en refit une dont elle entoura tout le monument; la voyant briller, quelque temps qui s'écoulât, de toute sa fraîcheur native, ses

dispositions pieuses redoublèrent; elle souhaita de renaître dans toutes ses existences subséquentes, la tête ornée d'une pareille guirlande (— 303, 2). Elle parut d'abord ainsi au nombre des Apsaras (303, 3-4), puis, comme fille du roi Kṛikin à Bénarès, où elle reçut à cause de ce privilège le nom de Mâlinî. Là elle sut se faire aimer non seulement de son père, mais de toute la cour (— 303, 9). Rédaction en vers, de 303, 10 - 305, 8; ils contiennent une version parallèle de ce qui vient d'être résumé, et à partir de 305, 9, reprennent la suite du récit: Kṛikin commande à sa fille de nourrir avec zèle les brâhmanes; docile à cet ordre, Mâlinî veille à tous les besoins de vingt mille d'entre eux; mais elle se détache d'eux en les trouvant accessibles à la passion et à l'orgueil. Du haut de son palais, elle aperçoit un jour des disciples du Buddha. Frappée de leur aspect, elle envoie une de ses femmes les inviter à entrer (— 306, 4). Elle les fait asseoir sur des tapis préparés et les sert de sa main. Ils lui parlent du Buddha leur maître, elle les charge de l'inviter lui-même en son nom (— 307, 3).

Le récit reprend ici en prose. Les disciples portent l'invitation de la princesse au Buddha Kâçyapa; l'acceptation lui est transmise par les messagers qui ont accompagné les disciples (— 307, 13). Le lendemain, Kâçyapa fait, à la tête de vingt mille auditeurs, son entrée dans la ville et dans le palais, au milieu des prodiges. Il est servi avec ses disciples par la princesse, et repart après l'avoir prêchée (— 309, 3). Les vingt mille brâhmanes qui recevaient régulièrement leur nourriture au palais, irrités de cette faveur accordée au Buddha et à ses disciples, convoquent une grande assemblée de brâhmanes qui décide de faire mourir Mâlinî. Des messagers sont expédiés au roi pour exposer leurs griefs et la partialité de sa fille. Kṛikin, revenu en hâte à Bénarès, est assailli par les récriminations des brâhmanes qui lui demandent de leur livrer la princesse; intimidé par leur puissance, il cède dans la crainte de se perdre avec elle en refusant; à leur requête, il envoie chercher Mâlinî et la leur livre au milieu de la désolation publique (— 310, 19). Mâlinî supplie alors les brâhmanes, en reconnaissance de ses bienfaits passés, de la laisser vivre une semaine pour qu'elle

puisse faire des aumônes et d'autres bonnes œuvres. Les brâhmanes y consentent, espérant qu'ils seront l'objet de ces largesses (—311, 18). Mais rentrée au palais, elle demande à son père, qui la lui accorde, la permission d'inviter pour une semaine le Buddha et ses auditeurs. Kâçyapa accueille l'invitation qui lui est faite (—312, 7). Pendant ces sept jours, le Buddha instruit le roi et son harem, cinq cents princes, les officiers du palais, les chefs de l'armée, tous les habitants de la ville (—313, 4). Les nouveaux prosélytes refusent de consentir à la mort de Mâlinî à qui ils doivent leur conversion; ils se rendent avec elle vers les brâhmanes pour leur déclarer que, eux vivants, ils ne la feront pas mourir. Effrayés, ceux-ci font dire au roi de rendre la liberté à la princesse; ils se vengeront sur leur vrai ennemi, Kâçyapa et sa suite (—313, 15). Mais tous les sicaires qu'ils expédient successivement avec ordre de les défaire du Docteur sont convertis par lui, jusqu'à ce qu'il ne reste plus que quelques milliers d'hommes voués à l'erreur (—314, 5). Touchés de leur malheur, les néophytes leur envoient des exhortations, leur conseillent de se réunir à eux et d'adorer le Buddha; mais des milliers de Buddhas ne réussiraient pas à ramener ces brâhmanes. Armés de bâtons, ils se dirigent vers Kâçyapa, qui appelle la déesse de la Terre et lui ordonne de les punir comme des esclaves coupables. Menacés de la branche de palmier que brandit la déesse, ils sont pris d'épouvante et périssent de male mort (—317, 2).

Histoire de Ghaṭikâra et de Jyotipâla. — Elle commence par la formule des sûtras: Voici ce que j'ai entendu. Un jour, Bhagavat arriva au village de Mârakaraṇḍa, chez les Koçalas, et s'y arrêta dans un bois. Un soir, se levant et sortant, il considéra tous les points de l'horizon et se prit à sourire, tout en se promenant. Ânanda, témoin du fait, le rapporta aux autres bhikshus qui, sur son conseil, vinrent avec lui demander au Buddha la cause de ce sourire. Bhagavat leur ayant expliqué que les trois derniers buddhas s'étaient arrêtés et assis en ce même lieu, Ânanda y étendit en hâte son vêtement plié en quatre, et invita Bhagavat à s'y asseoir, afin que quatre Buddhas aient joui de

ce lieu (317, 4-318, 19). Alors, après avoir reçu les hommages des religieux, Bhagavat leur offrit de leur raconter une histoire édifiante relative à sa vie antérieure et ayant trait à ce village de Mârakaraṇḍa (—319, 7).

Du temps du Buddha Kâçyapa, ce village était un village de brâhmanes, nommé Veruḍiṅga. Il s'y trouvait un potier appelé Ghaṭikâra, serviteur de Kâçyapa. Il avait pour ami un jeune brâhmane de noble extraction, son compagnon d'enfance et de jeux, Jyotipâla. Or Kâçyapa, accompagné de sept mille Bhikshus, se rapprocha du village de Veruḍiṅga et s'arrêta dans un bois. Ghaṭikâra apprend la nouvelle et la communique aussitôt à Jyotipâla en lui proposant d'aller adorer le Docteur; ayant essuyé un refus, il cherche quelque moyen détourné d'entraîner son ami, et lui propose d'aller se baigner la tête dans un étang, Sumukâ, qui se trouve dans la même direction; cette fois Jyotipâla consent (—320, 15). Après l'ablution, Ghaṭikâra renouvelle sa proposition de se rendre près de Kâçyapa; Jyotipâla refusant de nouveau, il le prend à la gorge; l'autre se débarrasse de son étreinte et veut s'éloigner; il le prend par les cheveux, et alors Jyotipâla jugeant qu'il doit y avoir une bonne raison à un pareil traitement infligé à un homme de sa naissance par un homme de race si inférieure, consent enfin à le suivre (—321, 12). Arrivé près du Buddha, Ghaṭikâra lui présente son ami à convertir et à instruire; mais aux premières exhortations, Jyotipâla répond qu'il ne peut s'engager à observer les cinq çikshâpadas, ayant vengeance à tirer d'un homme violent et colère qui n'est autre que le potier Ghaṭikâra. « Cet homme, dit-il, me prend par les cheveux au moment où je viens de me baigner la tête, puis il me dit: Allons voir et adorer le bienheureux Kâçyapa ». Ici il y a évidemment une lacune dans notre texte; il continue immédiatement: « Qu'il soit fait comme tu souhaites, potier Ghaṭikâra; je m'engage à l'observance des cinq çikshâpadas ». Il est nécessairement tombé tout un passage où Jyotipâla achevait de raconter l'aventure, et où Ghaṭikâra, après avoir donné une satisfaction ou fourni des explications à la colère (probablement feinte et ironique) de son ami, l'engageait à ne

pas marchander son obéissance au Buddha. C'est alors que Jyotipâla pouvait répondre : « Qu'il en soit comme tu désires, etc. ». Le Buddha prêcha alors les deux amis qui partirent après lui avoir rendu hommage (— 322, 9). Un peu plus tard, Jyotipâla demanda à Ghaṭikâra pourquoi, connaissant comme lui la loi du Buddha, il n'entrait pas dans la vie religieuse; à quoi celui-ci répondit qu'il restait dans le monde pour soigner ses vieux parents qui n'avaient pas d'autre appui. Mais Jyotipâla conçut lui-même la résolution de renoncer au monde; Ghâṭikâra l'emmena près de Kâçyapa qui le fit ordonner, et peu de temps après se mit en route pour le pays de Kâçi (— 323, 11).

Kâçyapa arriva avec ses disciples près de Bénarès au ṛishipatana, dans le bois des gazelles. Le roi Kṛikin l'apprenant l'envoya saluer et inviter en son nom; puis, ayant reçu la réponse favorable du Buddha, il fit ses préparatifs, et le lendemain venu, fit prévenir le Docteur, auquel il vint faire un accueil magnifique sur le seuil de son palais. Il voulut le faire jouir le premier d'un pavillon tout neuf, l'y servit de sa propre main et y fit servir les Bhikshus chacun par sept serviteurs (—325, 12). Après le repas, le roi s'asseyant aux pieds du Buddha lui demande de passer le varsha à Bénarès; il y fera construire un vihâra magnifique. Par trois fois le Buddha refuse, au grand désespoir de Kṛikin qui, tout en pleurs, lui demande s'il a quelque serviteur plus accompli que lui (— 326, 7).

Kâçyapa lui répond affirmativement: c'est Ghaṭikâra le potier qui habite dans le royaume même de Kâçi, au village de Veruḍiṅga; il lui plaît par toutes ses vertus, par son respect des êtres vivants qui l'empêche de creuser la terre; car il se sert pour ses poteries de celle qu'il trouve remuée par les souris ou fouillée par les eaux; par sa libéralité, il dépose sur la grande route les vases qu'il fait; qui en a besoin les prend, ne laissant en payement que leur contenu en pois ou en fèves (— 327, 5). Un jour que Kâçyapa mendiait dans ce village, Ghaṭikâra étant absent, ses parents invitèrent le Buddha à aller prendre au grenier le riz qu'il souhaiterait. Quand il le sut à son retour, le potier en conçut une joie qui remplit pendant une semaine tout son être

(— 327, 21). Une autre fois, ayant besoin d'herbes pour couvrir une hutte, Kâçyapa fit, en l'absence de Ghaṭikâra, arracher, pour s'en procurer, la couverture neuve de son atelier. Averti du fait, Ghaṭikâra conçut de la confiance que lui avait marquée le Buddha une joie qui le pénétra pendant un mois entier. « Eh bien! ajoute Kâçyapa, Ghaṭikâra n'aurait jamais conçu de mauvaise humeur comme tu le fais, ô roi, parce que je n'ai pas consenti à passer le varsha à Bénarès » (— 329, 9). Kṛikin, charmé de posséder un sujet si vertueux, lui envoie des présents; quant à Kâçyapa, après avoir instruit le roi, il repart (— 329, 15).

Après le repas, Kâçyapa ordonna aux Bhikshus de s'asseoir, déclarant que lui-même ne se relèverait pas avant que ses sept mille auditeurs eussent l'âme délivrée sans retour de toute souillure (— 329, 20). En ce moment, Jyotipâla conçut la pensée de devenir Buddha (— 330, 10). Kâçyapa, connaissant sa pensée, le fit appeler et lui demanda s'il n'avait pas en effet eu cette idée. Sur sa réponse affirmative, le Buddha lui conseilla de donner au saṃgha un siège d'or et une paire de vêtements, et, cela fait, il lui prédit qu'il serait Buddha (— 332, 14). Miracles qui suivent cette prédiction répétée par les dieux (— 333, 18). Alors Kâçyapa prêche les Bhikshus en s'élevant successivement en l'air de sept tâlas, puis redescendant successivement et reprenant son siège sur la terre (— 334, 19). Se levant ensuite, Kâçyapa annonce à ses auditeurs que les sept mille Bhikshus présents sont délivrés sans retour de toute souillure; quant à Jyotipâla, il est destiné à la Bodhi (— 335, 4). Bhagavat termine ce récit, en déclarant à la joie de ses auditeurs, que c'était lui qui alors était Jyotipâla (— 335, 7). Fin du Jyotipâlasûtra.

Ici commence un nouveau vyâkaraṇa de Jyotipâla qui fait double emploi avec celui qui précède. Jyotipâla ayant préparé de la nourriture, ayant acheté pour cent mille pièces un keçara, en fit l'offrande à Kâçyapa et au Saṃgha, avec un trône d'or et une paire de vêtements, puis il exprima le vœu de devenir Buddha. Kâçyapa lui fit une prédiction conforme. Jyotipâla suivit alors Kâçyapa, nettoyant sa résí-

dence, lui servant sa boisson, et instruit par lui (335, 9-336, 16). Répétition nouvelle, primitivement en vers (— 337, 12). Revenu, après une vie sans tache, à l'existence parmi les Devas, sous le nom de Çvetaketu, il brille entre tous par ses qualités de tout genre. C'est qu'en effet il a suivi la vie religieuse sous quarante mille Buddhas; il en a adoré un grand nombre, et un nombre plus grand encore de Pratyekabuddhas et de Çrâvakas (—337, 20). Nombre infini de Buddhas sous la direction desquels Bhagavat a mené une existence pieuse pour mériter «l'extinction de l'être» (*bhavanirodha*), c'est-à-dire sa mission présente. Et encore tous les Buddhas que l'on énumère ne forment relativement qu'un faible nombre, en comparaison de tous les Buddhas innommés sous lesquels Bhagavat a poursuivi sa carrière (—338, 11).

Commencement du Râjavaṁça, de l'histoire des rois, c'est-à-dire des rois d'où Çâkyamuni tire son origine. Les êtres retirés dans le ciel Âbhâsvara lors de la destruction de l'univers reparaissent à sa reconstitution. Ils étaient à ce moment doués d'une lumière propre, incorporels, ils montaient dans l'espace, goûtaient un bonheur parfait, ne se nourrissaient que de leur joie, se mouvaient à leur gré. Il n'existait encore ni lune, ni soleil, ni étoiles, ni jours, ni nuits, ni saisons. La terre apparut comme une source; elle était d'un goût et d'une couleur agréables. Un être en goûta et la trouva à son gré; tous les autres l'imitèrent; ils se nourrirent de cette liqueur solidifiée, et leurs corps devinrent lourds et matériels; ils perdirent toutes leurs qualités premières, d'éclat, etc. (338, 13-339, 18). Le soleil, la lune et les étoiles parurent, et avec eux, les jours, les nuits et les saisons (—340, 6). Ils vécurent ainsi longtemps; ceux qui en mangeaient davantage prenant une moins belle couleur, les autres en conçurent un orgueil qui fut puni par la disparition de ce «jus de la terre». Il parut alors une sorte de terre ayant la couleur du miel. Après s'être lamentés de la disparition du premier suc, les êtres prirent cette nouvelle nourriture. Il en alla de même que pour la première. Elle fut à son tour remplacée par la vanalatâ (liane des forêts), remplacée ensuite elle-même par

un riz sans cosse et sans kaṇa[1], d'une odeur agréable; coupé le soir, il se retrouvait le matin tout poussé; coupé le matin, il se retrouvait mûr le soir. Quand les êtres en mangèrent, les différences de sexe apparurent; les passions s'éveillèrent; les rapports sexuels s'établirent entre les êtres. Ceux qui en furent témoins leur jetèrent des bâtons, des mottes de terre, de la poussière. D'où l'origine du rite, maintenant incompris, qui consiste à jeter, dans les cérémonies du mariage, un bâton, une motte de terre. Les êtres convaincus de violence, humiliés et honteux, s'éloignèrent, renoncèrent à leurs plaisirs pour un jour, deux jours au plus et firent pendant ce temps des maisons pour cacher leurs faiblesses (—343, 3). Les êtres se mirent successivement, à l'exemple l'un de l'autre, à s'approvisionner de riz pour plusieurs repas, puis pour plusieurs journées. Alors parut au riz la cosse et l'enveloppe, il ne poussa plus spontanément du soir au matin (—343, 20).

Les êtres à ce moment se réunirent et tinrent conseil, se rappelant les uns aux autres la série de leurs déchéances successives; ils prirent et exécutèrent la résolution de diviser et de délimiter pour chacun son champ de riz (—346, 7). Un être eut alors la pensée d'épargner son riz en en prenant dans le champ du voisin; un autre le vit, et reçut de lui la promesse de ne pas recommencer; il le reprit pourtant par trois fois sur le fait; à la troisième, il finit par le frapper d'un bâton. C'est ainsi qu'apparut d'abord le mal sur la terre, avec le vol, le mensonge, la violence (—347, 15). Les êtres se réunirent de nouveau et choisirent pour rendre la justice et marquer les parts dans les champs le premier roi, Mahâsammata (—348, 7).

Descendance de Mahâsammata; un de ses rejetons fut le roi Ikshvâku, nommé Sujâta, à Çâketa. Il eut cinq fils et cinq filles, et d'une concubine, Jentî, un autre fils du nom de Jenta. Le roi ayant accordé un vœu à Jentî, elle lui demanda de bannir ses cinq fils et d'assurer le trône à Jenta (348, 8 - 349, 13). A cette nouvelle, tout le peuple est désolé; encouragé par le roi lui-même, il suit en foule

[1] Childers traduit *kaṇa* : «the red clothing which underlies the husk».

les princes dans l'exil (—350, 3). Accueillis d'abord par le roi de Koçala qui les congédie ensuite par crainte de leur popularité (=350, 13), ils vont s'établir dans l'Himâlaya, dans une forêt de çakoṭas, non loin de l'ermitage du ṛishi Kapila; des marchands qui passent par cette région servent d'intermédiaires entre eux et l'intérieur du pays (—351, 9). Les princes, pour ne pas compromettre la pureté de leur race, épousent les sœurs les uns des autres. Le roi Sujâta l'apprend par ses officiers, et après s'être éclairé de l'avis des brâhmanes, il proclame que les princes « ont pu » agir ainsi : d'où leur nom de Çâkyas (—351, 14). Les princes prennent la résolution de fonder une ville; ils en demandent la permission au ṛishi Kapila qui leur en fournit l'emplacement, à condition qu'ils établiront leur palais sur le site de son ermitage; la ville en reçut le nom de Kapilavastu (—352, 8). Descendance des rois de Kapilavastu jusqu'à Siṁhahanu, père de Çuddhodana et de ses trois frères (—352, 14).

Un chef des Çâkyas eut une fille belle à miracle, qui fut tout à coup atteinte de la lèpre. Après que tous les remèdes eurent été essayés inutilement, ses frères l'emmenèrent dans la région de l'Himâlaya, et creusant une caverne, l'y enfermèrent avec des vêtements, de la nourriture et de l'eau. Grâce au calme de l'air, à la chaleur, la jeune fille s'y trouve soudainement guérie (—353, 4). Un tigre sentant la chair humaine vint gratter l'entrée et en enleva la terre; le ṛishi Kola qui habitait un ermitage voisin étant passé par là et voyant le bois qui maintenant fermait seul l'entrée, l'écarta, découvrit la jeune fille et s'en éprit. Seize fois elle lui donna des fils jumeaux. Quand ils eurent grandi, leur mère, après les avoir renseignés sur leur famille et ses usages, les envoya à Kapilavastu (—354, 15). Là ils se firent reconnaître par leurs parents qui, heureux de leur bonne mine, et satisfaits de leur origine (le ṛishi Kola n'étant autre qu'un roi de Bénarès qui avait abdiqué en faveur de son fils), leur donnèrent des femmes et des terres. Ils furent la souche des Koliyas (—355, 13). — Ici finit l'histoire de l'origine des Çâkyas[1] et des Koliyas.

[1] Voy. la note *in loco*.

Origine et mariage de Çuddhodana et de Mâyâ. — Un noble Çâkya du nom de Subhûti, habitant le pays de Devaḍaha et marié à une Koliyâ en eut sept filles, dont Mâyâ et Prajâpatî. D'autre part, le roi Siṁhahanu eut quatre fils dont Çuddhodana. Devenu roi, celui-ci fit chercher une femme douée de toutes les qualités; on lui désigna Mâyâ comme réalisant cet idéal; il finit par l'obtenir de Subhûti en prenant à la fois ses sept filles; il mit dans son harem Mâyâ et Mahâprajâpatî; quant à leurs sœurs, il les maria à ses frères (355, 15-357, 2).

Les Devas Çuddhâvâsas avertissent les Pratyekabuddhas de disparaître; dans douze ans, le Bodhisattva descendra sur la terre. A un demi yojana de Bénarès vivaient cinq cents Pratyekabuddhas; s'élevant dans les airs, ils entrèrent dans le nirvâṇa, et leurs corps consumés par les éléments de feu qu'ils avaient en eux retombèrent à terre; d'où le nom de ṛishipatana, donné à ce lieu. Mais auparavant, chacun d'eux prononce une stance des Khaḍgavishâṇagâthâs; elles se terminent toutes par un refrain où le Pratyekabuddha est comparé au rhinocéros (*khaḍgavishâṇa*) (357, 3-359, 17).

Dans ce bois du ṛishipatana vivait jadis Rohaka, roi d'un troupeau de mille gazelles qui à sa mort fut divisé en deux moitiés pour chacun de ses fils, Nyagrodha et Viçâkha. Le roi de Bénarès Brahmadatta venait sans cesse chasser dans cette forêt; non seulement il y tuait des gazelles pour sa table, mais un bien plus grand nombre allait mourir blessé dans les taillis. Les deux chefs se dirigèrent vers le roi pour lui faire des représentations; le roi ordonna de les laisser approcher librement; ils lui proposèrent pour l'avenir, s'il voulait renoncer à chasser, de lui envoyer chaque jour une gazelle qui irait d'elle-même dans ses cuisines. La convention fut conclue, le roi donna des ordres en conséquence, et les deux chefs des gazelles firent part à leurs sujets de l'arrangement; on décida que chaque troupeau fournirait une victime de deux jours l'un, et l'on tira au sort l'ordre dans lequel chacune des gazelles irait successivement aux cuisines du roi (359, 18-361, 19). Un jour le tour était au troupeau de Viçâkha, à une gazelle qui se trouva être pleine; elle demanda un sursis en faveur des deux petits

qu'elle portait, mais dans son troupeau aucune gazelle ne voulut consentir à anticiper son départ. Elle s'adressa alors à Nyagrodha qui lui assura la vie, et comme dans son troupeau aussi bien que dans l'autre chacun refusait de partir avant son tour, il se sacrifia et se mit lui-même en chemin (—363, 15). Il arrive à la ville où il éveille la compassion et l'admiration du peuple qui court avertir le roi, persuadé que tout le troupeau y a passé, et que si le chef vient lui-même, c'est qu'il en est le dernier survivant. Mais le roi des gazelles, amené devant Brahmadatta, le détrompe et lui explique la cause de sa venue. Le roi, plein d'admiration, se récrie et accorde spontanément la vie et la sécurité à toutes les gazelles (—365, 16). Nyagrodha étant de retour, la gazelle qu'il a sauvée refuse de le quitter et de retourner à son troupeau (365, 20–366, 2); Çakra, pour tenter le roi, multiplie dans le pays les gazelles en nombre énorme. Mais, quoique assailli par les plaintes des habitants de la campagne, le roi refuse constamment d'aller contre sa promesse. Depuis lors, le bois reçut le nom de Mṛigadâya, à cause du don (*dâya*) fait aux gazelles (—366, 8).

LE MAHÂVASTU

महावस्तु अवदानं

ओं नमः श्रीमहाबुद्धायातीतानागतप्रत्युत्पन्नेभ्यः सर्वबुद्धेभ्यः ॥

महावस्तुये आदि ॥ चत्वारीमानि बोधिसत्वानां बोधिसत्वचर्याणि ॥ कतमानि चत्वारि ॥ प्रकृतिचर्या प्रणिधानचर्या अनुलोमचर्या अनिवर्तनचर्या ॥ नमो अपराजितध्वजाय तथागतायार्हते सम्यक्संबुद्धाय । यस्यान्तिकेऽनेनैव भगवता शाक्यमुनिना प्रथमं कुशलमूलान्यवरोपितानि राज्ञा चक्रवर्तिभूतेनादौ प्रकृतिचर्यायां प्रवर्तमानेन ॥ नमोऽतीताय शाक्यमुनये तथागतायार्हते सम्यक्संबुद्धाय । यस्यान्तिकेऽनेनैव भगवता शाक्यमुनिना प्रथमं कुशलमूलप्रणिधानं कृतं वणिक्श्रेष्ठिभूतेनादौ प्रणिधानचर्यायां प्रवर्तमानेनाहो पुनरहमनागतेऽध्वनि बुद्धो भवेयं तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्धो यथायं भगवाञ्छाक्यमुनिर्ममापि शाक्यमुनिरिति नामधेयं विस्तरेण यावत् ममापि कपिलवस्तुनगरं भवेदिति ॥ नमः समिताविने तथागतायार्हते सम्यक्संबुद्धाय यस्यान्तिकेऽनेनैव भगवता शाक्यमुनिनानुलोमप्रणिधानं कृतं राज्ञा चक्रवर्तिभूतेन अनुलोमचर्यायां प्रतिष्ठितेन [कतमा निवर्तनचर्या] ॥ नमो दीपंकराय तथागतायार्हते सम्यक्संबुद्धाय । येनायं भगवान्प्रथमत एवं व्याकृतः । भविष्यसि त्वं माणवकानागते ध्वनि अपरिमितासंख्येयाप्रमेयेहि कल्पेहि शाक्यमुनिर्नाम तथागतो ह्यं सम्यक्संबुद्ध इति । विस्तरेणोदीरयित्वा दीपंक-

1. A °namo 'titâ° BCML °ddhâya || 'titâ°. — a^{1-2}. BNACML °stune âdi bandhânimâ° — 4^{1}. NL °mo 'parâ° CM °mo bhagavate apa° BACML °tâyâ 'rha° NCML °sammya°. — 4^{2}. N °ryâyâm vartta°.

6. BA °mo atitâ° GML °tâyârhate sammya° BNC °ddhâya yasyâ°. — 7. B °mañ mûlapra° (qui paraît corrigé sec. manu en °mañ kuçalapra°) °tañ veçikaçre° BNCML °çreshṭibhû° M °hañ anâga° CM °gate dhva° C °to 'hañ sammya° N °to 'rhan samya° CML °sammya° N °gavâ châkya° A °vân châkya° BACML °vâñchâkyamunir iti nâ° A °yâvan mamâ° CM °stumahânaga°. — 10. A °savitâ° ML °tâyâ 'rha° CM °rha sammya° N °rhata samya° CML °sammya° N °yasyâ 'ke 'nenai° M °yasyâ 'nti° BNACL °ninâ 'nulo° M °nina anulo° NA °râjâ cakra° N °bhûtenânulo° M °bhûtene anu° L °tena 'nulo° BNACML °shṭhitena (BC °nâ) | katamâ (BNA °mô) niva(ML °ni aniva)rtanaca(BNA °rttaca)ryâ.

13^{1}. N °gatârha° M °gatâryârha° L °tâyâ 'rha° CML °sammya°. — 13^{2}. CM °kṛito BNL °kṛitaḥ bhavi°. — 14. C °kânâñgate° aparami° M °mitâ asañkhye° CM °yâ 'pramehi kalpe° N °gato 'rhañ° CML °sammya°. — 15. L °rayikhyañ dî° B °shyañ || dîpañ° N °pañkarevâtuni me°.

रवस्तुनि मेघमाणवव्याकरणं ॥ अतः प्रभृत्यनिवर्तनचर्यायां दीपंकरस्य तथागतस्य तस्योत्तरेणापरिमाणेहि तथागतेहि अनुव्याकृतो बुद्धो भविष्यसीति ॥ ततः पश्चात्सर्वाभिभुवापि भगवतानुव्याकृतं ॥ भविष्यसि त्वं अभिज्ञ भिक्षोऽनागते ध्वनि शतसहस्रकल्पे शाक्यमुनिर्नाम तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्ध इत्येवमादि विस्तरेणोदीरयित्वं अभिज्ञभिक्षुव्याकरणं ॥ नमो विपश्चिने तथागतायार्हते सम्यक्संबुद्धाय ॥ नमो क्रकुत्संदाय तथागतायार्हते सम्यक्संबुद्धाय ॥ नमः काश्यपाय तथागतायार्हते सम्यक्संबुद्धाय । येन भगवता अयमेव भगवांछाक्यमुनिरनुव्याकृतो युवराज्ये चाभिषिक्तो । भविष्यसि त्वं ज्योतिष्प्रालानागते ध्वनि समानन्तरमेव शाक्यमुनिर्नाम तथागतो ऽर्हं सम्यक्संबुद्ध इति विस्तरेणोदीरयित्वं ज्योतिष्प्रालस्य भिक्षोर्व्याकरणं ॥

एवं नमोऽतीतानागतप्रत्युत्पन्नेभ्यस्संबुद्धेभ्यः ॥

निदाननमस्काराणि समाप्तानि ॥

आर्यमहासांघिकानां लोकोत्तरवादिनां मध्यदेशिकानां पाठेन विनयपिटकस्य महावस्तुये आदि ॥

चतुर्विधा उपसंपदा स्वामउपसंपदा एहिभिक्षुकाय उपसंपदा दशवर्गेन गणेन उपसंपदा पंचवर्गेन गणेन उपसंपदा च ॥ तत्र स्वामुपसंपदा नाम उपसंपन्ना

1. L "bhṛiti ani" N "bhrityevavarttenaca" BACM "tyavivarta" B "caryâmîyâm" BNACML gatasya pratyottare(B "ce)nâpa" L "kṛito tathâgatehi bu" N "shyasi iti C "shyasiti. — 2. B "savâbhistavâpi" N "sarvvâbhuvâpi" L "bhunâpi" BL "vatâ 'nuvyâ" NC "vato 'nuvyâ" B "kṛitaṁ bhavi". — 3. AL "tvam abhi" BN "tvaṁ bhikshe" C "gate rha saṁmya" M "gate'rhaṁ saṁmya" N "'rhan samya" CML "saṁmya" B "yishyaṁ || abhi" CM "kshurvyâka". — 5. L "tâyâ 'rha" CML "saṁmya" BCML "ddhâyaḥ.

6¹. L namaḥ kra" M "târyârhante saṁmya" L "tâyâ 'rha" CML "saṁmya". — 6². C "kâçyepâya" BM "çyapâyâ ta" L "yârhata saṁmya" ML "saṁmya". — 7. CM yena ayam e" NA "vato 'yam e" L "vato ayam e" N "gavâ châkya" L "gavâṁ çâkya" C "gavâni châkya" BACML "yuvârâ" N "jye vâbhishi" L "jye nâbhishi" B "shikto bhavi". — 8. B "shyasi || tvaṁ" BA "tvaṁ joti" CM "jyotipâlo nâga" B "tishyâlo nâga" AL "shpâlo nâga" B "dhvani samâna" NC "mamânta" M "mamântera" NA "to rhan samya" CL "to rha saṁmya" M "saṁmya" BAML "dishyâti | jyo" N "dirayishyati | jyo" C "dishyaṁti || jyoti" B "jyotishyâla" N "shpâlâsya bhikshe" L "shpâlo nâma bhikshe" CML "ksho vyâka".

11. A "tyupanne" NL "bhyas sarvabu" CM "bhyas samyaksaṁbuddhe" BNA "ddhebhyo nidâ". — 12. N "râni sa". — 13. L "vâdinâṁ" pâthena" C "nayatika". — 15. BCML caturvidâ upa" N "upadâ syâmupa" L "kshukâye upa" B "padâ | daça" BNACML "daçabuddhena gaṇe" BACML "ṇena upasaṁpadâ ca N "pañcabuddhena gaṇe".

16. CM "svâmamu" N "saṁpanâ bha" BNACML "bhyâsaṁ saṁ" N "bodhiya" B "le da".

भगवन्तो भासे बोधीय मूले ॥ दश कुशला कर्मपथा ये हि समादाय वर्तन्ति ते बोधाय समासन्नतरा भवन्ति ॥ तत्रापि च सो प्रतिविशिष्टो ॥ तेनैवं बुद्धवैनेयतायै च सुक्षतिध्वेतासु चरितेन दीपंकरमुपागमिय पटिपाटिया प्राणकोटीषु दृष्ट्वा दर्शनीयं समन्तप्रासादिकं प्रसादनीयं श्रावकसंघपरिवृतं तस्य स्पृहाचित्तमुत्पादे । साधु खाद्यहं लोकमेव अभिभूय लोके लोकार्थचरो लोकस्यास्य हिताय जायेयं ॥ ज्ञात्वा समुदागमं संबोधौ नियतं च तस्य प्रणिधानं आत्मसमतायै समासतः स्वयंभूसमतायै व्याकार्षीत् ॥ बुद्धो भविष्यसि त्वमनागते ध्वन्यपरिमाणे शाक्यकुले शाक्यसुतो देवमनुष्याणामर्थाय ॥ सो व्याकृतो भगवता पुरुषोत्तमतायै पुरुषसिंहेन अग्रपुरुषः सुपुरुषः पुरुषोत्तमचारिकामचरि ॥ सो बोधिसत्वचर्यां सत्वानां हितसुखं गवेषन्तो संसरति बोधिसत्वो लोकार्थं आत्मनो र्थं च । सो यं किञ्चिदेवं दानं शीलं समयं चोपवासं सेवति अमात्सर्यवन्तो लोकस्य हितं गवेषन्तो । दानं च प्रियवादं च तथार्थचर्या समानसुखदुःखता संग्रहवस्तुहि जिनो चतुर्हि परिकल्पये सत्वां ॥ न तस्य अभूषि किञ्चिदपरित्यक्तं यं अस्ति सन्निहितं । दृष्ट्वान च याचनकं भूयोस्य मनो प्रसादित्वा चक्षूणि च मान्सानि च पुत्रदारं धनं च धान्यञ्च आत्मा च जीवितं च भूयोभूयो परित्यक्ता ॥ एतेन उपायेन बहूनि जातीनयुतश- 15

1. B *karmayathâ* L *vartenti te* B *tanti ‖ te* N *nti ta bodhâ*. — 2^1. A *pi ca svo prati* C *pi ca sâ prati* NA *çishte*. — 2^2. BACML *tenaiva môdañîvenatâyai va* N *tenaiva mâddîvenatâyai va sakṛiteshve* BCML *va sakṛiti* B *tena | dîpañî* N *karañî upâ* BNACM *miyoṭipoṭipa prâ (CM tiprâ)* L *mi poṭipoṭiya prâ* B *prânakâtistu | dṛi* C *prâçako* A *dṛishṭvo darça* M *dṛishṭo da* C *dṛishṭya da* BNACML *ntaprasâ prama(N me)da* B *niyañî | çrâ* N *cittañîm utpâ* B *u.yâye*. — 5. B *dhu smâd yadya* ML *kârthañî catvâro lo* BAC *kârtha catvâro lo* N *kârthi catvâro lo* BNACM *ro lokapâlasya yosmiñî hitâ* L *ro lokapârasya yesmiñî ditâya*.

6. BACML *gama sañî* B *dhânañî ‖ âtma* BNACML *tmasamâdâyi samâsataḥ samatâyi (NL pi) vyâ* L *kârshi buddho*. — 7. L *dhvani 'pari* BNACML *rimâne çâ*. — 8. C *matâya puru* L *tâyena puru* BAL *grapurushaḥ supurushotta* CM *grapurushaḥ purushotta*. — 9. NAL *caryañî satvâ* CM *caryâ satvâ* BAL *shante | sañî* N *nto sansariti* CM *satva lokâ* NACML *kârthe âtma* B *kârtha âsanorthe ca* N *tmano 'rthe ca* C *tmanorthe ca* AML *tmanorthe ca*. — 10. N *eva dânañî* C *samaye co* BACM *vati | amatsaryya* L *amasaryya* BNACM *ryyavatâ lo* L *ryyaceto lo*.

11. L *priyañîvâdya* BACML *yavadyañ ca tathârthasamâcaryânasu* BNACML *dukkha sañîgra* N *stubhi jino caturbbhi pari* CM *catuhi pari* BNACML *parikarmaye sa* CM *satvân* L *satvâ*. — 13^1. B *ktañî | yañî hitañî dṛi*. — 13^2. N *shtvâna va yâ* C *na ca jocânakañî* M *na ca jâcana* A *bhûyasya* BNACML *prasidi* BACL *ditva‖ ca* M *ditvañî ‖ ca* BNCML *cakshuṇi* B *mâñsâ* B *tradânañî dha* M *dârañî ca dha* L *âtmâñî ca bhûyo bhûyaḥ pari* C *tañî ca bhûyo pari* B *tyakte* ACML *tyaktañî*. — 15. BACM *yutâçata* L *yutâni çatâ* ACML *ni sansa* L *tvânâñî 'rtho ci* BACM

तसहस्राणि संसरति बोधिसत्वो सत्वानामर्थं चिन्तयन्तो यथातथं कालज्ञो समयज्ञो पुद्गलपरापरज्ञताकुशलो समयमभिकांक्षमाणो तुषितकायं उपागमेसि । तुषितभवने भवनुदो भवो अनित्यो ति भावयन्तो सुगतो चरिमं भवमुपागमि ॥ भगवान्भवविप्रमोचाये एकतिलकोलभचो परमछगो दुष्करन्तपो अचरि। परमशरीरपीडो जानन्तो न एष मार्गो ति विप्रमोचाय नदीकालसमये नदीये नैरंजनाये स्नायित्वा अग्गपुरे गयसाङ्गये निषीदे सिंहो वा असंचस्तो । पुरिमे यामे अनेकं दिव्यं चक्षुर्योनिशो विशोधेत्वा सत्वानामागतिगतिं विविधां भगवां अभिज्ञासि ॥ यामे मध्यमस्मिं पूर्वनिवासं अनुस्मरसि इतरेषां आत्मनो च पूर्वं च निवासवारं बहुप्रकारं अभिज्ञासि ॥ यामे च पश्चिमस्मिं यं ज्ञेयं पुरुषदम्यसारथिना सर्वज्ञमेकक्षणे स्वयम्भूसमतां समनुबुध्ये ॥

इति श्रीमहावस्तुनिदानगाथा समाप्ता ॥

भगवान्सम्यक्सम्बुद्धो यदर्थं समुदागतो तदर्थं अभिसंभावयित्वा श्रावस्तीयं विहरति जेतवने अनाथपिण्डदस्यारामे शास्ता देवानां च मनुष्याणां च विस्तरेण निदानं छत्वं ॥

अथायुष्मान्महामौद्गल्यायनो ऽभीक्ष्णं निरयचारिकां गच्छति ॥ तत्र सत्वां

nâm artho ci BACML *cintyanto* BNACML *thâ tasmiñ kâla* L *samayejño* C *samayo pu* A *puñgala* NCM *poñgala* L *puñgavaparâ* CM *çalâ sama* N *samayem a* B *shitaṁ kâyaṁ* NACML *shite kâyaṁ* M *upaga*.

3. L *shite bha* C *vane bhûva* BNACML *do bhavaṁ | ani* BA *nityâni bhâveyaṁto* CM *nityanu bhâveyaṁto* L *nitya bhâveyaṁto* N *nityâni bhâva* B *gami bhaga*. — 4¹. N *gavâṁ bha* A *kshâya || eka* B *kshâye || eka* ran taye aca* NACML *ran tape aca*. — 4². B *pitâ jâ* ACML *pîḍâ jâ* N *pîḍâṁ jâ* L *mârge ti* C *rgo ni vi* BNL *kshâyâ na* BNAL *kâle sa* C *diya nai* N *di nai* ACML *snâpitvâ* B *tvâ | a* N *re mayogâbva* BACML *gayegâhva* BAL *shîda siṁ* b *siṁhe vâ* L *saṁstrasto.

6. NACML *me vâme* BCML *anayo di* A *anayor divyaṁ* N *aneyo di* B *kshur manigho cisâdhetvâ* NA *kshur manigho visodhe* CM *kshu manigho vi* L *kshuramanigho vi* BACML *tigami | vivi* N *tigati vivi* CM *vividha bha* BNAL *vividhaṁ bha* N *gavân abhi*. — 8. N yome* BNACML *madhyamekasmiṁ* L *smarâmi* N *rati pareshâṁ* BACM *si taveshâṁ* BACML *tmani ca* N *tmani ca nivâ* BACML *pûrve ca* BACL *prakâlaṁ a* M *prakâlam abhi*. — 9. BNACML *çrimesmiṁ* BACM *smiṁ ya jñeyaṁ* L *smiṁ ja jñeyaṁ* BNACML *shasiṁhasâ* B *thinâ || sarva* L *sarvântam e* matâ sa* C *budhya.

11. BNAC *çrinidânavastugâthâ* BNL *mâpta CM *mâptaṁ. — 12. CML *saṁmya* N *samupâga* rtham abhi* C *rtha abhi* BNACML *vatiyaṁ* BCL *rati || yetava* M *ti yatava* NL *vane 'nâtha* BNCML *ṇdasyârâ* BNAL *shyânâṁ ca* BNACML *kṛitvâ B *tvâ athâ*. — 15¹. NL *maṁgalyâ* N *yano divyacakshu 'bhi* A *ravocâri* B *echati ta*. — 15².

पश्यति अष्टसु महानरकेषु प्रत्येकषोडशोत्सदेषु अनेकविधानि नैरयिकानि दुःखसहस्राणि समनुभोन्तो ॥ अहं च आयुष्मान्कोलितस्विरो चरन्तो नरकचारिकां अद्राक्षीत्सत्वा नरकेषु अनुभवन्ता बह्व दुःखा संजीवे निरये ऊर्ध्वपादा अधोशिरा वासीहि च परशूहि च चीयन्ता । अपरे पि परस्परं प्रदुष्टमनसंकल्पा आयसेहि नखेहि पाटेन्ति तीक्ष्णानि च असिपत्राणि हस्तेषु प्रादुर्भवन्ति येहि परस्परं गात्राणिच्छिन्दन्ति न च कालं करोन्ति यावत्सानं पापका कर्मा न परिक्षीणा ॥ कालसूत्रे महानरके अद्राक्षीत्सत्वां कालसूत्रेण सूचिताङ्गा निहतचीयन्तां परशूहि पि विपाटीयन्तां करपत्रेहि विपाटीयन्तान् ॥ तक्षितपटितो च सानं कायो पुन रुह्यति असाता वेदना वेदयन्ति न चैवं कालं करोन्ति कर्मोपस्तब्धत्वात् ॥ संघाते पि महानरके अद्राक्षीत्सत्वसहस्राणि पर्वतेहि पीडियन्ता आदीप्तसंप्रज्वलितसज्योतिभूतेहि शोणितनद्यो च प्रसवन्ति भूयो च तानि पर्वतानि ते च संक्रमन्ति न चैवं तावत्कालं करोन्ति कर्मोपस्तब्धत्वात् ॥ अद्राक्षीदेकान्तरौरवे सत्वसहस्रियो तास्रमयघनेषु आदीप्तसंप्रज्वलितसज्योतिभूतेषु धूमसमाकुलेषु प्रक्षिप्ता दुःखसहस्राणि अनुभोन्ता ॥ महारौरवे आदीप्तसंप्रज्वलिते

C taca sa° B °ti | a° N °rake pratye° BNACML °tyekaṁ° sho° B °ḍaçatsa° N °deshu 'neka° BNACML °kavividhá° L °duḥkhâsa° A °nubhânto.

2. BNACML áha ca° A °rikâm adrâ° C °ardrâkshî° BNACML °bhavatâ bahu duḥ° BACM °sajîvâya narayam ûrdhapâ° L °saṁjîvâya nirayam ûrddhapâ° N °saṁjîvâya narakâyaṁ ûrddhapâ° BACML °padaṁ adho° vâsihi° NAL °kshîyatâṁ B °kshîyatâṁ ayane pi°. — 4. B ayane pi° L apare hi para° BNACML °pradrashṭuṁ mana° pâṭentâ ti° N °ṭentâ karapatreha vipâṭayantâṁ takshitapatitâṁ ca tîkshṇâ° C °kshṇâni va asi° N °sipaṭṭâni° L °patrâ haste° B °vanti | ye° N °vanti | yâhi° B °gâttrâṇi° N °gâttrûṇi° AC °gâtrûṇi° M °gâtruṇi° CM °ca kâraṁ ka° BACML °kartti yâ(BACM° | pâ)va° N° karoti ‖ yâvat na mânasaṁ pâpa° BACML °va na sânaṁ° NM °karmo na° BNACML °kshîṇo.

7. CM °sûtraṁ ma° C °drâkshit ‖ sa° BM °kshit ‖ sa° BML °trena sû° BNML °sûtraṁ svâsvâ (N °svâva° L °svâṁsvâ°) nihitakshi° C °kâlasûtraṁ svâsvâ nihitaṁkshi° M °yatâṁ | pa° C °yantaṁḷ pa° BNAC °rasûhi° L °hi ca piḍayantâṁ kara° B °ṭîyanta | ka° NACM °ṭîyantâ ka° BNACML °patroha vi° BML °pâṭayantâṁ ta° C °vivâṭayantâṁ ta° A °pâṭayantâṁ N °pâṭayantâ. — 8. N garjjitapatitâ ca° A tṛikshitapaṭhito° L tatkshiptapa° BNACML °ca svânaṁ° A °kâyâ pu° L °kâyaṁ pu° N °pumâ ruhyati° BA °na ruhvati° L °asânta ve° BNA °caiva kâ° C °rontirmmopa°. — 10. ML saṁghâṭo pa ma° BNAC saṁghâṭo pa (A °ya) ma° BNACML °kshît sahasrâ° piḍayantâ° B °prahvasa° ACML °prajvarasa° N °litaṁ sa° B °sajoti° A °sajâti° NCM °sajotibhû° L °sajyotibhû° BNACML °hi piḍayanto ço° L °prasravanti° BAM °bhûyâ ca° BACML °kramati° N °kragati° BNAC °caiva tâva° A °roti ka°.

12. M °ekanta° BNACL °ekanta° BNACML °ve saha° L °hasrayo tâ° BNACML °mramayegha° BNAL °litâsa° CM °lito sajyotibhû° B °sajâtibhû° A °sajotibhû° N °sajotibhû° BACML °teshu samâ°. — 14. L °ve âdipta âdipta° CM °lito sajyo° B °sajâtibhû° NA °sa-

सञ्योतिभूते अग्निस्मिं संप्रक्षिप्तानां महारावं रवन्तानां च शब्दो चक्रवाडमहाचक्रवाडेहि पर्वतेहि प्रतिहन्यते येहि चतुर्हि महाद्वीपेहि जम्बुद्वीपपूर्वविदेहअपरगोदानीयउत्तरकुरुषु मनुष्याणां श्रोतामासमागच्छति ॥ अद्राक्षीत्तपने अनेका सत्वसहस्रियो एकान्तकटुःखवेदना वेदयन्तां पार्श्वि उपादाय यावदधिष्ठकाटिका अयोकुट्टनेहि कुट्टीयन्ता अपराणि च दुःखसहस्राणि समनुभवन्ता न चैवं तावं कालं करोन्ति कर्मोपस्तब्धत्वात् ॥ तस्मिं महानरके आदीप्तसंप्रज्वलिते सञ्योतिभूते अनेकायो सत्वसहस्रियो उपपन्ना दुःखा वेदनां वेदेन्ता ॥ तस्मिं महानरके समन्तायोजनशतिके पूर्वाय भित्तीय अर्चिसहस्राणि उत्पत्तिला पश्चिमाये भित्तीये प्रत्यहन्यन्ति । पश्चिमाये भित्तीये अर्चिसहस्राणि उत्पत्तिला पूर्वाये भित्तीये प्रत्यहन्यन्ति । दक्षिणाये उत्पत्तिला उत्तराये प्रत्यहन्यन्ति । उत्तराये उत्पत्तिला दक्षिणायं प्रत्यहन्यन्ति । भूमीये उत्पत्तिला तले प्रत्यहन्यन्ति । तलातो उत्पत्तिला भूमौ प्रत्यहन्यन्ति । तायो सत्वसहस्रियो समन्ततो परिपतन्ति न चैवं तावत्कालं करोन्ति कर्मोपस्तब्धत्वात् । प्रतापस्मिं महानरके पर्वता प्रज्वलिता आदीप्ता सञ्योतिभूता । नैरयिकेहि सत्वेहि शून्योपेतेहि तानि पर्वतानि परिचारितानि ॥ एवृशानि दुःखानि समनुभवन्ति न चैवं ताव कालं करोन्ति कर्मोपस्तब्धत्वात् ॥ अतो महानरके मुक्ताः कुक्कुलन्ते वगाहन्ति । ते च तत्र कुक्कुले दह्यमानायो अना

jotibhû° CM °bhûto agni° N °te asmin saṁ° BNA °ptânaṁ ma° CM °ptâna ma° L °ptâ sânaṁ mahâraurauvaṁ bhontâ taṁ ca ça° B °hârâcaṁ cavantânaṁ ca° A °hâraurauyaṁ vantânaṁ ca° NCM °vantâna ca° N °mahâvâḍe° BNACM °nyante ye° L °nyantehi ye° N °turbhi ma° A °jambûdvi° B °raçodâ° L °ragoḍâni° CM °kuru manu° BNAML °echanti.

3. NCML tvasâha° L °ntakeduḥ° BNA °vedantâṁ pâshṇi u° BNAL °yâvadhipâṭikâ° C °yovâdhipâṭikâ° M °yovadhipâṭikâ° N °kuttenehi kuttiyantâ° B °yantâ | apa° L °yantâṁ | apa° N °vanto na° L °ntâṁ | na caiva nâmaṁ kâ° BNA °caiva nâma kâ° CM °vaṁ nâma kâ° B °nti komo° A °nti kamo° N °rmopista° A °staptatvât.

6. NA tasmin mahâ° CM °nara âdî° B °sajâtibhû° NA °sajotibhû° L °tvasâha° BNCM °upâpannâ° N °duḥkhâṁ vedanâṁ ve° CM °danâ vede° A °vedantâ ta° L °vedayantâ ta° B °dentâ ta°. — 7. NAL tasmin mahâ° B °mantayo° L °janassati° A °tika pû° N °tikâ pû° M °ke shûrvâ° BACML °ya bhitti° N °ya bhûttâya° L °mâya bhi° BACM °ye bhittiye°. — 9. BACM °ye bhittiye° N °ye bhittiyo° BACM °ye bhittiye° N °nyati. — 10¹. N °ṇâya u °pratiha°. — 10². NL °ṇâye pratya°.

11¹. CM bhûmiye°. — 11². NA °pratyâha°. — 12. L tâye sa° A °satvesaha° N °hasrayo° L °sriye sa° N °tâva kâlaṁ° ML °caivaṁ kâlaṁ° C °cairva tâva° BACM °kamopa° BAC °bdhatvâ. — 13. BACML °rvate pra° diptasa° N °rvatâ âdiptâ saṁprajvalitâ sa° BNA °sajotibhû° CM °bhûto B °tâ nai°. — 14. BNACML nairakehi° CM °lopatehi° A °rivâritâni N °ritâ B °tâni e°. — 15. BNA °caiva nâma kâ° CM °caivaṁ nâma kâ° L °caiva tâvat kâ°.

16². NL °mânâjo ja° N° janâgrâni pra° BNA °caiva kâ°.

प्रधावन्ति न चैवं कालं करोन्ति कर्मोपलब्धत्वात् ॥ कुक्कुलातो मुक्ताः कुणपं अवगाहन्ति । तत्र क्षणेहि प्राणकेहि अयोमुखेहि खज्जन्ति न चैवं कालं करोन्ति कर्मोपलब्धत्वात् ॥ कुणपातो मुक्ता नरकोत्सदा द्रुमाणि रमणीयानि च वनप्रान्तानि पश्यन्ति तेन सुखार्थिनो तानि वनप्रान्तानि धावन्ति । तत्रापि सानं कुलला च गृध्रा च काकोलूका च अयोमुखा आर्द्रवृक्षे वा वर्जयित्वा मान्सानि खादन्ति । यं तेषामस्थीनि अवशेषाणि भूयो पि मान्सच्छवि मान्सशोणितमुपजायति न चैवं कालं कुर्वन्ति कर्मोपलब्धत्वात् ॥ ते तेषां पक्षिणां भीता असिनेन लेनसंज्ञिनो असिपत्रवनं नरककुक्षं च प्रविशन्ति ॥ तत्रापि संप्रविष्टानां वातानि उपवायन्ति यैस्तानि असिपत्राणि पतन्ति तीक्ष्णानि । तेषां सत्वानां गात्राणि प्रत्याहन्यन्ति नैवं सानं कथित्काये प्रदेशो यो अक्षतो भवति अन्तमसतो बालाग्रकोटिनिष्क्रमात्रो पि न चैवं कालं करोन्ति कर्मोपलब्धत्वात् ॥ ते क्षता च क्षयाना रुधिरस्रक्षितशरीरा वैतरणीं नदीं अवगाहन्ति सत्वा कठिनां चारनदीं याव सानं अक्षिणतानि अंगानि प्रतिविध्यन्ति न चैवं कालं करोन्ति कर्मोपलब्धत्वात् ॥ ततो पि सानं नरकपाला आयसेहि अङ्कुशेहि उद्धरेत्वा नदीतीरे आदीप्ताये भूमिये संप्रज्वलि-

1. BACML "ktâḥ kûṇa" BNACM "gâhenti. — 2. C "prâṇahi prâṇake" A "prâṇike" L "kharjjati na cai" N "caiva kâla karo" L "ronti karonti ka". — 3. BACML kûṇa" N kunavâto mu" BNACML "mukto nara" BACML "rakosadâ" B "sadâ..... mâṇi" A "sadâ d... mâṇi" N "sadaddrumâṇi" L "ntâni ca pa" AL "rthinâ tâ". — 4. BNACM "pi sâraṁ ku" C "gṛidhâ ca" N "dhrâ va koko" M "kolu" BACML "ârdavṛikshe vâ va" N "ârdavṛiksho vâ va" BNAL "tvâ mâtmâni khâ" CM "tvâ âtmâni khâ".

6. L eteshâ" N "teshâṁm avaçe" BACML "asthini avaçeshanti bhû" N "yopi mâtsâçoṇi" B "mânsâ kvaci mâ" A "mânsâ kvacin mâ" L "mânsâ kvacit mâ" C "mâtsâni kvacitt mâ" M "mânsâni kvacit mâ" N "ṇitaṁ upa" BNAC "caiva kâ" L "laṁ karonti. — 7. BNACML na teshâṁ" BCML "pakshiṇo titâ ale" A "kshiṇo tâ ale" N "kshiṇe titâ ale" BNACML "alena lenasajji(CM "sji)na a" N "patraṁ va" BN "kakushṭaṁ ca" N "rakaṁ kushṭaṁ ca". — 8. N "vâdyanti" C "yai tâni" M "yaiḥ tâni" BAM "açipa" B "tanti | tikshṇâni te". — 9. CML "pratyaha" BA "naivâ sâna ka" N "naisha sâna ka" CML "naivâ sânaṁ" BACML "vanti | anta" BNA "antaçaḥ tato bâ" L "antaçaḥ tato bâ" CM "antaçaḥ vâ (C "ças vâ) tâyako" BNAML "koṭoni" C "koṭâni" L "nishkramâtopi" BA "nikramâtro" CM "kramâto pi" N "krayamâ" BA "caiva tâ" N "caiva tyeva kâ" L "kâraṁ karo".

11. BNACML "çayane ru" BA "dhirasrakshi" C "dhire srakshi" M "dhire nrakshi" BACML "kshito ça" N "kshite ça" N "dîm upagâ" C "dî avagâ" BAML "apagâ" BNCML "gâhenti | sa" N "nti | tatvâ kathinâṁ" L "kshâroṇa" BAL "dîm upagâva sânâ çakshatâni" CM "dîṁ upgâva sânâ çakshpatâni" N "dîm upagâhenti tattâṁ kathinâṁ kshâranadî yâva sânâṁga kshatâni" BANCM "dhyati na" BNA "caiva tâva kâ". — 13. N "rakapârakapâlâ" CM "kapârâ â "kuçobi u" N "urddha" B "dhanetvâ" L "tiraṁ â" CM "bhûmîye" L "tasajyotibhû" L "âvishṭha(?)ddhântâ | eva" BNACM "vidhântâ | eva" C "vaṁ âha M "vaṁm âha.

तसतेजोभूताये आविद्धानां एवमाह ॥ अहह भो पुरुषाः किमिच्छथ ॥ ते एवमाहन्सुः ॥ परिवुभुचिता स्म संपिपासिता स्म ॥ ततो सानं नरकपालाः अयोविष्कंभनेभि मुखं विष्कंभयित्वा आदीप्तसंप्रज्वलितसतेजोभूतेहि अयोघण्डं धमेन्ति मुखं स्वकं विवरयित्वा आदीप्तानि संप्रज्वलितानि सतेजोभूतानि अयोगुडानि मुखे संप्रचिपन्ति ॥ तं भुंजन्तां भवन्तो ॥ तास्रलोहं च सानं विलीनकं पाययन्ति ॥ पिवन्तां भवन्तो ॥ यो सानं धममान एव ओष्ठं दहति ओष्ठं दहित्वा जिह्वां दहति जिह्वां दहित्वा तालुकं दहति तालुकं दहित्वा कण्ठं दहति कण्ठं दहित्वा अन्त्रं दहति अन्त्रं दहित्वा अन्त्रगुणमादाय अधोभागेन गच्छति न चैवं तावत्कालं करोन्ति कर्मोपसन्धत्वा ॥

एवं खविरो महामौद्गल्यायनो अष्टसु महानरकेषु सत्वा दुःखसहस्राण्यनुभवन्ता दृष्ठानहो छछ्रन्ति जेतवनमागत्वा चतुर्णां परिषदां विस्तरेणारोचयति ॥ एवं सत्वा अष्टसु महानरकेषु षोडशोत्सदेषु विविधानि दुःखसहस्राणि प्रत्यनुभवन्ति । तस्माज्ज्ञातव्यं प्राप्तव्यं बोद्धव्यं अभिसंबोद्धव्यं कर्तव्यं कुशलं कर्तव्यं ब्रह्मचर्यं न च वा लोके किंचित्पापं कर्म करणीयं ति वदेमि ॥ एवं खविरस्य महामौद्गल्यायनस्य श्रुत्वा बहूनि प्राणिसहस्राणि देवमनुष्याणां अद्भुतं प्राप्नुवन्ति ॥

1¹. B ahattoḥ pu° A ahahoḥ pu° N ahaṁ bhoḥ pu° CM aha bhoḥ pu° L aho bho mahāpuru° B °tha te°. — 1². N °haṁsu B °nsuḥ pa. — 2¹. BNACL °ribhukshi° M °ribhuṁkshitâ° BNAL °kshitâ sma sapipâ° CM °sapipâsi sma N °kshitâ sma | ca pipâsito smi B °sma ta°. — 2². N °to mânaṁ° CM °pârâḥ | ayobhishkaṁ° L °pârâ ayo° N °ptasaṁsaṁpra° L °bhûtena ayo° NACML °yoca(BCM °ce)ṇḍaṁ cabbo(BAL °bhejnti° BNCM °khasvaraṁ cittaṁ vayitvâ° A °khasvaraṁ citraṁ vayitvâ° L °khasvaraṁ cittaṁ vedayitvâ° N °litâ satejotibhû° BNCL °mukho saṁ° CM °kshiptâ BA °pantâ L °panto tâmralo°. — 5¹. BN taṁ bhûjânta bha° A taṁ bhuṁjânto bha° C taṁ bhûjânte bha° M °bhuṁjânte bha° B °vante. — 5². N °loha va sâraṁ vintlakaṁ° BNACML °pâyanti pi°.

6¹. BAL pibanta bha° NM °pibanto bha° C °pibanto bhavanto bhavanto B °vanto yo°. — 6². BNAL yo manaṁ dhvamamânam eva° C °naṁ madhyamamânaṁm evaṁ a° M °naṁ madhyamamânam evaṁ° BNCL °oshṭaṁ da° oshṭaṁ da° A° va oshṭhaṁ dahitvâ° M °vaṁ oshṭhaṁ dahitvâ° L °dahetvâ ji° tâluṁ da° tâluṁ da° BM °kaṇṭha dahi° NC °kaṇṭhaṁ dahi° BNCML °antra daha° BNL °antra dahi° C °antra dehi° M °antraṁ dehi° C °gena va ga° BNA °caiva tâ° N °tâva kâ° BNA °karoti° BCM °kamopa° N °rmopistabdhatvât L °tvât. — 10. BNACML °maṁgalyâ° NA °vanto dṛi° L °vanti dṛi° N °shtvâneho° BNA °kṛicchanti° B °catuṇṇâṁ pa° N °turṇṇâ parisharṇṇâṁ vi° BACML °ṇâm âroca°.

12. BNCM °shu soḍa° N °ḷkhâni sa°. — 13. NCM °smât jñâ° NL °saṁbodhavyaṁ° A °laṁ varttavyaṁ° L °laṁ vṛittavyam° B °carya na° NC °caryâ na° A °carye na° C °vâ lo kiṁ° A °ṇiyeti vadeshi. — 14. BNACML °maṁgalyâ° BNL °bahuni° N °shyâṇâm adbhu°.

एवं समासतो नरकवर्णः ॥ विस्तरतो पुपवर्णयिष्यामि ॥

इमं लोकं पारलोकं सत्वानामागतिं गतिं ।
च्युतिउपपत्तिसंसारं संबुद्धो स्वयमद्दसा ॥
आवज्जन्तो सफलतां कर्मणां प्राणसंश्रितां ।
यथास्थानं विपाकं च स्वयमवबुध्ये मुनिः ॥
सो अभिभ्राय आख्यासि नरकानष्ट गौतमः ।
प्रत्यवधर्मा भगवां सर्वधर्मेषु चक्षुमां ॥
संजीवं कालसूत्रं च संघातं च द्वौ च रौरवौ ।
अथापरा महावीची तपनो च प्रतापनो ॥
इत्येते अष्टौ निरया आख्याता दुरतिक्रमा ।
आकीर्णा रौद्रकर्मेभिः प्रत्येकषोडशोत्सदा ॥
चतुःकला चतुर्द्वारा विभक्ता भागशो मिता ।
उन्नता योजनशतं समन्ताच्छतयोजनं ॥
अयःप्राकारपरिक्षिप्ता अयसा प्रतिकुज्विताः ।
तेषामयोमयी भूमिः प्रज्वलिता तेजसायुता ॥
सदायसफालास्कारा आवसथा दुरासदा ।
रोमहर्षणरूपा च भीष्मा प्रतिभया दुःखा ॥

1¹. CM *varṇṇo L *varuṇaḥ. — 1². L *stareṇo pyu*. — 2. N imaṁ lokaṁ satvā* A *loka pālalokaṁ sa* BL *lokaṁ pālalokaṁ* M *tvānāṁm āgataṁ ga* N *nāṁm āga* L *nām ārgatiṁ* C *gatiṁ gati N *tim upapa*. — 3. BNACML *sāra saṁ* NAL *yam adṛiçā CM *yam addaçāṁ. — 4. B avadhyanto sahalatā ka* NA avadhyantā sa* tā ka* CM *avadhyaṁtā sahalatā ka* L avadhyanto sa* tā ka* N *karmaṁ pra* BNAL *ṇasatāṁ CM *ṇasaṁçatāṁ. — 5. N *sthāna vipākaṁ svayam eva* B *viyā sva* AL *vipākaṁ svaya* CM *yam eva* BNACM *budhya mu* L *buddhya mu*.

6. N abhi* khyāti na* NCML *gauttamaḥ. — 7. N *dharmo bha* BA *gavāṁ sarva*. — 8. CM *saṁghāṭaṁ ca raura* L *ghātam ca raura* N *ghātaṁ dvau ca rau*. — 9. N *thāparo ma* CML *vīci ta* A *panau ca* panaḥ N *pana. — 10. A *kramāḥ N *kramāṁ.

11. CM *kṣṇa raudra* BNACML *tyekaṁ sho* A *daçātsa*. — 12. B *catuḥ... ālā* N *tudvārā* L *tuḥdvārā* BNL *bhaktāḥ hāgayāmitā A *bhaktāḥ hāmayāmitā CM *bhaktā hāgatāmi. — 13. N *tā jojana* B *janaṁ ayaḥ*. — 14. C ayaprā* M ayaṁprā* BA *richiptā* BNACML *ptā āya* N *yasāḥ pra* C *kukshitā M *kubjitā. — 15. N teshāṁm ayo* CM *bhūmiḥ pra*.

16. BNACML kadāyātaphalā(CM *la)spā(B* smā)rā(C *ro) ā* N *rā āyasa ato dūrā* A *vasa ato du* CML *vasāto du* B *vasa ato irāsa*. — 17. BNACML *rūpa bhishmā* ACML *bhaya du* B *duḥkhā maha*.

महद्भयंकरा सर्वे अर्चिशतसमाकुला ।
एकैको योजनशतं आदाये संप्रभासति ॥
यत्र सत्वा बहु रौद्रा महाकिल्बिषकारका ।
चिरं कालं पतप्यन्ति अपि च वर्षशतान्यपि ॥
अयोमयेहि दण्डेहि स्थूलनरकपालकाः ।
हनन्ति प्रत्यमित्राणि ये भोन्ति छतकिल्बिषा ॥
तेषामहं कीर्तयिष्यामि गिरायमनुपूर्वशः ।
श्रोतुमादाय सत्कृत्य शृणोथ मम भाषतः ॥
संजीवे सत्वा निरये ऊर्ध्वपादा अधोशिराः ।
प्रलंबयित्वा तक्ष्यन्ति वासीहि परशूहि च ॥
ततो नखेहि तीक्ष्णेहि आयसेहि स्वयंभुहि ।
अन्यमन्यं विवादेन्ति कृद्धा क्रोधवशानुगाः ॥
असिनो चापरा तेषां तीक्ष्णा हस्तेषु जायिव ।
येहिच्छिन्दन्ति अन्योन्यं प्रदुष्टमनसारका ॥
तेषां सीदन्ति गात्राणि शीतलवातछहता ।
सर्वाङ्गज्वलनस्तेषां पूर्वकर्मविपाकतः ॥
एवं शास्ता यथाभूतमभिज्ञाय तथागतो ।
संजीवमिति आख्यासि आवासं पापकर्मणां ॥

1. CM bhayaṁ° BNAL rā ‖ sa° CM °rāḥ sa° B °mākulā ekai°. — 2. B °çataṁ | ādā° NL °dāya saṁ° M °dāce saṁ° B °sati yatra°. — 3. CM °tvāḥ ba° L °bahu rau° B °dra | mahā° shantālakā viraṁ° ACM °kālakā. — 4. B viraṁ vālo pa° ACML ciraṁ vālo pa° N ciraṁ vālā prata° L °ppati | a° B °nti | a° BL °tānyepi ayoma°. — 5. BNA °mayohi° BA °daṇḍahi | sthū° CML °pārakāḥ B °kāḥ hanaṁti°.

6. BA °trānsa yo bho° N °trātmā yo° C °trāṁbha yo° M °trāṁsa yo° L °trāṁso yo° N °yo bhānti kṛ̥i° BA °kṛitaṁkalpitā CML °kṛitakalpitā N °lvishāḥ. — 7. BNA teshāṁhaṁ°. — 8. BNACML °çriṇo° A °shathaḥ CM °shatha. — 9. BAL °jīvatva nira° N °jīvākhye ca nira° CM °jīvatvaṁ ni° L °ye urddha° çirā. — 10. BNAML °tvā tākshanti° C °tvā tokshanti° BNACM °nti cāsi° L °nti cāsi°.

11. BNCML °yaṁbhūhi. — 12. C °nyamanye vi° CM °vivādyanti° N °nti dhrudhā kro° CML °krudhā krodhavasānu° B °gāḥ asi°. — 13. BACML °sinā cāparā° N °sinā vāyasā te° BAL °kshṇe ha° N °kshṇaṁ ha° CM °kshṇa ha° C °jātitha. — 14. BNACML °chidyanti° B °sānake ACML °sānako N °sāneko. — 15. BNAL °trāni° L °sītolo vādito uha BA °taro vādito uruḥ N °taro vātito ūhaḥ CM °talo vārito uhaḥ.

16. BNA °ṅgaṁ jaraṇas te° CM °ṅgajvarana° L °ṅgaṁ jvaraṇas te°. — 17. L °taṁm abhi° C °yas tathā° AL °gataḥ. — 18. BNACML °va iti° BL °rmaṇo ACM °rmaṇaḥ N °rmiṇo.

संजीवातो च निर्मुक्ता कुड्मलमवगाहिषु ।
हन्यमाना समागम्य दीर्घमायतविस्तरं ॥
ते खु तच्च प्रधावन्ति योजनानि अनेकशो ।
दह्यमाना कुड्मलेन वेदेन्ता वज्रदुःखकं ॥
कुड्मलातो च निर्मुक्ताः कुणपमवगाहिय ।
दीर्घपदातिविस्तीर्णं ते विध्वंसितपौरुषा ॥
तमेनं छण्णप्राणका अयितीक्ष्णमुखा खरा ।
क्रविं भित्त्वान खादन्ति मान्सशोणितभोजनाः ॥
कुणपातो च उत्तीर्णा द्रुमा पश्यन्ति शोभना ।
हरितान्पत्रसंछन्नास्तानायान्ति सुखार्थिनः ॥
तमेनं कुलला गृध्रा काकोला च अयोमुखा ।
आर्द्रवृचे व वर्जित्वा खादन्ति रुधिरचितां ॥
यदा च खादिता भोन्ति अस्थीनि अवशेषिता ।
पुनस्तेषां क्रविमान्सं रुधिरं चोपजायते ॥
ते भीता उत्पतित्वान अचेना खेनसंज्ञिनो ।
असिपत्रवनं घोरं हन्यमाना उपागमि ॥

1. A *vâtaçca ni* BNA *mukto ku* CM *ktoḥ ku* L *ktaḥ ku* BA *kkum ava* CM *gâhati B *hishu hanya*. — 2. BACML *yatevi* CML *stare BA *stara teshu*. — 3. BNACML teshu ta* BACM *prapâcanti* L *prapâcyanti *çaḥ B *ço dahya*. — 4. B *nâ kukukku* BNA *vedantâ* CML *vedayantâ ca ha* A *ntâ ca bahu* BAL *bahuduḥkhaṁ* N *duḥkhakaiḥ*. — 5. BNA *kuṇataṁ anugrâhitha dîrgha* CM *kûṇapaṁ anugrâhitha L *kûṇapam anugrâhitha.

6. BNAML dirghapadaṁtavi | sti* C dîghapadantivistîrṇṇa te* A *rṇṇan to vi* N *rṇṇan ta* B *rṇṇan te vidvaṁçatepaurupaṁ A *vidvaṁçatapaurûpaṁ N *vidvaṁçatapaurupaṁ CML *viddhaṁçatapaurushaṁ B *rupaṁ tam ena*. — 7. BA tam ena kramaçoṇaki ti* N tam ena kramaço çakti ti* CM tam eṇa kramaṇo (M *ço) agni* L tam ena kramase naki ti* BACML *kharo cha*. — 8. L chaviṁ | chaviṁ* N chavi bhi* BNACML *bhitvâna* M *nti sânsa* B *mânçoṇitabhâja* C *mâtsaço* L *tabhâjanâ. — 9. ML kûṇa* BA *candrastîrṇṇâ* N *caṇḍatikshṇâṁ dru* L *ca ustîrṇṇâḥ dru* N *mâṁ pa* L *bhanaṁ. — 10. BNACML *ritâṁ patra* N *yenti* CM *saṁchinnâs târayanti* L *nnâḥ tâṁ nayanti* A *channâṁs tân ayaṁti su* BN *channâs tân aya(N *ye)nti su* C *rthinaṁ.

11. M tam emaṁ ku* BNACML *lalâ vṛikkâ (CM *kvâ) kâko* L *kolau ca* AL *mukhâḥ B* khâ ârdra*. — 12. CML âdravṛi* BNACML *kshe ca va* L *varjjetvâ* BNACML *tvâ svâda* L *ramrakshitâṁ N *kshatâ. — 13. NCM *shitâḥ. — 14. CML *chaviṁ mâ* M *mâṁsaṁ*. — 15. CML te ca bhi* BNAL *bhitvâ upetitvâ* CM *bhitvâ upentitvâ* BNACML *na ale(G *re)nâtmenasaṁ* L *saṁjñitâ.

16. L *na ghoraṁ* N *gholaṁ kshaṇyamâ* BA *raṁ kshanyamâ* CM *nyemâ*.

ततो चता च आर्ता च वङ्कधिरस्रचिता ।
असिपत्रवना मुक्ताः यान्ति वैतरणीं नदीं ॥
तेन तामवगाहन्ति तप्तां क्षारोदकां नदीं ।
तेषां च अङ्गमङ्गानि चतानि प्रतिविध्यत ॥
ततोऽङ्कुशेहि विद्धित्वा आयसैः यमपौरुषाः ।
उत्क्षिपित्वा नदीतीरे भुंजावेन्ति अयोगुडां ॥
तास्रलोहं च शुल्वं च आपायेन्ति विलीनकं ।
तमेषामन्त्रमादाय अधोभागेन गच्छति ॥
एतानि पापकर्मान्ता नरकां प्रतिपद्यिथ ।
अछत्वान कुशलं कर्म वाममार्गानुसारिणः ॥
ये च पापानि कर्माणि परिवर्जन्ति योनिशः ।
एकान्तकुशलाचारा न ते गच्छन्ति दुर्गतिं ॥
तस्मा द्विरूपपर्याया कर्मा कल्याणपापका ।
पापानि परिवर्जित्वा कल्याणं आचरे शुभं ॥
कालसूत्रस्मिं नरके आर्द्रवृक्षे व वर्जिताः ।
सूचयित्वान तेषाङ्गा वासीहि परशूहि च ॥
ततो अयोमया पत्रा दीर्घकालसुतापिता ।
दह्यन्ता पीडयन्ता च गात्रेषु परिवेष्टिता ॥

1. BA "kshato va ârtto ca" N "kshato ca ândrâ ca" CM "kshato ca â" BNACML "bâhârudhi". — 2. CM "yântirvatara" M "ranîm na" N "ranî na". — 3. N "tâñm ava" M "gâhenti ta" B "ptâṅgaroda" N "daktîm nadîm. — 4. B "shâm aṅga" BA "aṅgamañni ksha" CM "shâm (M "shâñ) aṅgamani ksha" L "shâm aṅgamani kshetâ tâni ca pra" N "shâñ mâ aṅgamañgâmi ksha" BAL "pratibadhyatâ N "pratibadhyatâñ CM "pratibadhatâni ca. — 5. A tatoñku" CM "viddhatvâ" A "vichitvâ" sair ya" L "sai ya" GML "rushaiḥ B "shâḥ u".

6. BACM ukshipi" N ukshipitvâ" bhujâvanti" L "bhuñjâñveti a". — 7. BACML "ca suptañ ca âyâcanti" N "ca sutaptañ âyâcenti". — 8. B "tam eshâ yantra" ACML "shâñ yantra". — 9. CM "rmâṇi na" N "tipâdyathe BAM "dyithe. — 10. L "nuçârî" BACML "riṇâḥ.

11. A "varjenti" M "varjjenti". — 12. CM "kântaḥ ku" G "gachati du" N "rgati. — 13. BACML tasyâ durûpapa" N "smâ durûpapa" BNAM "rmâñ ka" CM "lyânapâ" G "pâpakañ BNAML "pakâñ. — 14. B na yacivarji" AL na pariv" CM na karma pariv" G "âcaro çu" L "âcareya çubhañ bhave. — 15. A "tre 'smin na" CML "tresmiñ na" L "âdravarjeshu va" BAL "vṛikshesheu varjitvâ sûtra" N "kshe vâ varjitvâ.

16. BNACML "na tasyâṅga" BNA "ṅgañ vâ" G "ṅga câsi" M "ṅgañ câsi" L "ṅga vâ" B "hi ca tato". — 17. BACML "mayo pa" N "paṭṭâ di" M "patro di" M "rghakolaçatâ" G "laçatâpi" BACM "pitâḥ. — 18. BL "pidaya" M "yanto ca gâ" B "veshṭhita A "veshṭhitha N "veshṭhicetha CML "veshṭitha.

दहित्वा पीडयित्वा च अयोपत्रा विघट्टिता ।
आवृहितं क्षविमान्सं रुधिरं च प्रसारये ॥
ततो पार्ष्णीहि पाटेत्वा याव अधिष्ठकाटिकां ।
कालसूत्रस्मिं नरके वज्र अपि संघट्टति ॥
भैरवे अन्धकारस्मिं वार्ता यत्र न दृश्यति ।
धूमसंघातस्मिं तस्मिं नरके ओसरन्ति च ॥
ते च तत्र प्रधावन्ति योजनानि अनेकशः ।
अन्यमन्यं आक्रमन्ता वध्रेषु परमन्तशः ॥
एवं शास्ता यथाभूतं अभिज्ञाय तथागतः ।
कालसूत्रं इदं वचे आवासं पापकर्मिणां ॥
संघातस्मिं च नरके महता पर्वता अधो ।
तेषामन्तरिकं सत्वा मृगवशो प्रवेशिता ॥
ते पि शैला समागम्य सत्वानां कर्मप्रत्यया ।
पीडयन्ति वज्र प्राणां अग्निस्कन्धनिभानिव ॥
पीडितानां च गात्राणां वज्रं स्रवति शोणितं ।
शरीरसंभ्रमे चापि पूयनद्यो प्रवर्तिथ ॥

1. BNA "tvâ ayo" L "tvâna a" N "paṭṭâ vi" BA "patrâ vighaṭṭati L "patrâṇi ghaṭṭati N "vipaṭṭati. — 2. BNACML âvṛiṁhato cha" CML "viṁ mâ" BNACM "mânsa ru" BNA "raṁ vâ praçâlaye CML "raṁ vâ prasâraye. — 3. BNAML "to pârthihi" C "to pâthihi" BA "pâṭitvâ varccaneti kṛi" N "hi pâhi pâṭitvâ varvraṇeti kṛi" C "pâṭitvâ varccanehi kṛi" M "pâṭitvâ varccanahi kṛi" L "pâṭitvâ vacaneti kṛi" BACM "kṛikoṭikâṁ L "kṛikoṭikâṁ. — 4. NAL "sûtresmiṁ" huṁn api" BACML "hûn api" C "api haṁntito BNAML "saṁhantito. — 5. BCM "ravâ a" AL "ravo a" B "kâlasmiṁ" AL "kâlesmiṁ" BNA "vâṭṭâ ya" L "vâtâ ya".

6. B "ghâte ca saṁte ca ta" A "ghâte ca te ca ta" NL "ghâte ca ta" CM "ghâte ca ta" N "nti naḥ BA "ranti nagate ca tatra". — 7. L nagare tatra pra" CM tatra ca pravâhayanti" BNAL "pravâhanti" M "kasaḥ. — 8. BN "badhrashu" CM "shu ca para" ACML "badheshu" BNAML "mantino C "mantriço. — 9. A "tam abhi". — 10. A "vakshye â".

11. NAL "ghâtesmiṁ" CM "ghâtesmiṁ" BNA "smiṁ nara" L "ke 'dho mahataḥ parvataḥ CM "hataṁ parvatân adho BA "rvatâdho N "tâd adho. — 12. CM "shânanta" BACML "rikâṁ satvâṁ" N "rikâṁ satvâ" B "sṛigave praviçitayo A "mṛigave praviçitaye N "mrigavân praviçitayo C "mṛigaveyo praviçitâḥ M "mṛigavemo praviçitâḥ L "mrigaveye ca praviçitaḥ. — 13. C "gamâ sa" B "yâ piḍa". — 14. C "skaṁndha" BNC "nibhântike A "nibbontike M "nibhântikeḥ L "nivântike B "tike piḍi". — 15. BNA "ḍitagâtrâṇâna bâhuṁ çravati" CM "ḍitâçca gâtrâṇâṁ bâhuṁ çravanti ço" L "ḍitagâtrâna bâhuṁ çariraṁ çravanti çoṇi" B "taṁ çari".

16. L saṁbhramaṁ ca pûte ca nadiyo ca pra" BNA "saṁbhramaṁ pûte pi na" CM "saṁbhramaṁ pûte api na".

आयसासु च द्रोणीषु अयोमुशलकोटिषु ।
सुभन्ति प्रत्यमित्राणि अपि वर्षशतं बहुं ॥
एवं शास्ता यथाभूतं अभिज्ञाय तथागतः ।
संघातमिदमाख्यासि आवासं पापकर्मिणां ॥
रौरवस्मिं च नरके ओरुद्धा जनता बहु ।
अग्निस्मिं प्रज्वलितस्मिं शब्दं कुर्वन्ति भैरवं ॥
यदा च अग्निर्निर्वाति अथ तूष्णीभवन्ति ते ।
पुनरग्निस्मिं प्रज्वलिते निर्नादन्ति महत्स्वरं ॥
द्वितीयो पि च आख्यातो रौरवो रोमहर्षणः
निरन्तकूलनरको गभीरो नवसुत्तरो ॥
तत्र दण्डं गृहीत्वान स्थूलनरकपालका ।
सुभन्ति प्रत्यमित्राणि अपि वर्षशतं बहुं ॥
एवं शास्ता यथाभूतं अभिज्ञाय तथागतो ।
रौरवं इति आख्यासि आवासं पापकर्मिणां ॥
तपनस्मिं च नरके तप्तलोहो समुद्गतः ।
निःस्वनन्ते च संतप्ता अग्निस्कन्धसमा दुःखा ॥
तत्र पापसमाचारा ओरुद्धा जनता बहु ।
पच्यन्ति पापकर्मान्ता ये भोन्ति कृतकिल्बिषाः ॥

1. B ayasosu ca* N ayasâ* A ayomu ca* CM âyasosu* BNA *candroṇishu* CM *candronishu* L *yasesu ca droṇishu* B *shu suta*. — 2. BNACML sutanti* N *tyemitreshu a* BAM *mitreshu a* C *miteshu* L *mitrâ ca a* BNACM *çatânyapi* L *çatâni ca*. — 3. BL *taṁ praviskarma ta* A *taṁ pravitkarma ta* N *taṁ pratiskarma ta* C *taṁ pravitkarmas tathâ* M *taṁ praviskarmas tathâ*. — 4. CML *ghâṭam i* C *daṁm â* BNA *khyâmi â* BNML *ṇaṁ*. — 5. BAML *ravesmiṁ* N *ravesmiṁç ca na* A *ruddhâṁ ja* BAL *nanâṁ bahuṁ* N *nanâ ba* CM *natâṁ bahûṁ*.

6. CML *litesmiṁ*. — 7. B *gni nairvâti* A *gnir nairvâti* CML *gni naivâti* N *gni nirvâti* BACML *ti ayaṁ tushṇî*. — 8. BAL *gniṁ pra* CM *gniçca pra* N *ninadanti mahasva* M *hansvaraṁ*. — 9. M *tyâ pi* BN *pi va â* L *pi âkhyâ* CM *rshaṇo*. — 10. CM *rantarakula* BAL *kulanarake ga* N *kula kograṁ ga* sauttare AL *ttare*.

11. N *tvistu sthula* BACML *pâruka* B *kâ subha*. — 12. CM *çubhanti* L *çobhanti* BNAL *mitrâ ca api* N *pi ca varshaçatâṁ ba*. — 13. BAM *etaṁ çâ* N *bhûtam abhi* A *gate* N *gataḥ* CM *gataṁ*. — 14. C *kamiṇâṁ*. — 15. BACML *panesmiṁ* N *panâsmiṁçca na* C *triptalo* BCM *loha mayâdyataḥ* A *loha mayodya* N *loha mayâpyaga* L *loha mayâdyatha*.

16. BCML *svaraṁte na ta* A *svaraṁte na saṁta* N *svasaṁte na ta* CM *ptâçca a* L *ptâ ca a* CML *ndhaduḥkhâ samâ* N *samâkulâ*. — 17. C *tritra* BNACML *pâpaṁ sa* M *sasâcâ* BNA *nanâṁ ba* CML *natâṁ bahuṁ* N *bahuṁ*. — 18. CM *rmântâ âkhyâmi* (M *si*)

तां पङ्कमाचा संखिन्ना खादेन्ति सुनखा वङ्ग ।
प्रवृद्धकाया बलिनो मान्सशोणितभोजना ॥
यदा च खादिता भोन्ति अखीनि अवशेषिता ।
अथ तेषां क्रविमान्सं रुधिरं चोपजायति ॥
एवं शास्ता यथाभूतमभिज्ञाय तथागतः । 5
तपनमिदमाख्यासि आवासं पापकर्मणां ॥
प्रतापनस्मिं नरके तीक्ष्णशूला अयोमुखा ।
महतो अग्निस्कन्धस्य पर्वतो भयभैरवः ॥
तत्र पापसमाचारा आवृता जनता वङ्ग ।
अखन्ति पापकर्मान्ता मछा कटङ्गता यथा ॥ 10
एवं शास्ता यथाभूतं अभिज्ञाय तथागतः ।
प्रतापनन्ति आख्यासि आवासं पापकर्मिणां ॥
ततो अवीची नरको एकान्तकटुको दुःखो ।
महन्तो तपोसंतप्तो अर्चिसंघगणावृतः ॥
अयोगुडा हि अग्निस्मिं यथरिव संतापिता । 15
एवं अवीची नरको हेष्टा उपरि पार्श्वतो ॥
जातवेदोसमा काथाः तेषां नरकवासिनां ।

pâpakarmiṇâṁ (M °tâṁ) || tapanesmiṁçca narake taptalohamayâdyataḥ | tatra pâpaṁ samâ ka(M °sa ka)rmântâ ye ca bhonti°.

1. BNACML °saṁsvinnâ° CM °khâdyantâ su° BAL °dentâ su° N °dentâ çuna° hun L °khâṁ bahuṁ. — 2. N °kâyo ba° BL °tabhâja° N °janaṁ CM °janâḥ. — 3. L °asthini a° BAL °shitâḥ. — 4. ML °viṁ mâ° C °viṁ mâtsaṁ rùdhi° CML °yate. — 5. BA °taṁm abhi° ML °taṁ abhi° C °yas tathâ° M °yas taṁthâ°.

6. C °panasmiṁ idaṁm â° M °panesmiṁ idam° BACML °khyâtaṁ â° A °karmiṇâṁ. — 7. B °tâpasmiṁ° NA °tâpanesmin na° CM °tâpasmiṁ ca na° L °tâpesmiṁ mahânara° CML °çûlo a° A °khaḥ. — 8. N °to 'gni° CM °skadhasya° B °rvato tatra pâ° N °rvato pi tatra ca | CM °rvatehi samâkulâ | L °rvate bha°. — 9. L °cârâ âdravṛikshâ ja° BACML °natâṁ ha° NL °huṁ CM °hûṁ. — 10. BA anveti pâ° N manyanti° CM anyepi pâka° L anvanti° BAN °pakârmotâṁçchâ° BCM °karmantâ° L °karmmâcchâ° BANCML °kabhalla° CM °lla yathâ gatâ.

11. BA etaṁ çâ° BC °taṁ sabhi° NAL °tam abhi° C °gataṁ. — 12. BN °pana ti° ACML °paneti° N °rmmaṇâṁ. — 13. NM °avici na° C °aviciṁ na° L °avici na° BACM °rake e° L °rake duḥkhâ e° N °kânto kaṭu° L °kântakaṭukâ BACM °ṭukâ duḥkhâ N °duḥkhinaḥ. — 14. N °mahânti tâpo° BAL °hanti tâpo° CM °hantis tâpo° L °hanti tâpasaṁ° BACL °taptâ a° NC °vṛitâ ML °vṛitâḥ. — 15. N °hi 'gni° BNACML °thâdiva satâ°.

16. C evaṁm avi° M evam avi° CML °vicinarake he° N °avici na° heshṭhopari° taḥ A °pârçveto B °çvata jâta°. — 17. BA gâtadhesa° N jâtaṁ dheyasa° C jâtavadhesa° M °jâtarvadhesa° L yâtavandhesa° B °yâḥ | te° sinâṁ paçya°.

पश्यन्ति कर्मदृढतां न तस्माद्गोति नो गतिः ॥
ते च तत्र प्रधावन्ति दृष्ट्वा द्वारमपावृतं ।
अपि निष्क्रमणं यस्मा अस्ति मोचगवेषिणां ॥
येषां च पापकं कर्म अविपक्वं पुरा कृतं ।
न ते लभन्ति निर्गन्तुं निरयात्कर्मप्रत्यया ॥
एवं शास्ता यथाभूतं अभिज्ञाय तथागतः ।
अवीचिमिति आख्यासि आवासं पापकर्मिणां ॥

संजीवं नाम ॥ कस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति । इह सपत्ना ये वा भोन्ति सापत्नका वा वैरिणः चेचवैरिका वा वस्तुवैरिका वा वप्रवैरिका वा प्रतिराजानो वा चौरा वा संग्रामगता अन्यमन्यस्मिं सापत्नानि चित्तानि उपस्थापयित्वा कालं कुर्वन्ति तस्य कर्मस्य विपाकतो तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ एवं खलु पुनः आधिपतेयमाचमेतं तचोपपत्तेः । तचोपपन्ना अन्येषां पि पापकानामकुशलानां कर्माणां विपाकं प्रत्यनुभवन्ति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकेन तचीयन्ति ॥ येहि इह जीवन्तो प्राणका तच्छिता भवन्ति वासीहि परशूहि कुठारीहि तस्य कर्मस्य विपाकेन तचीयन्ति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकतो तेषां शीतको वायु उपवायति ॥

1. N °çyan karmâṇa dṛidhanti° BA °rmâna (A °ṇa) dṛidhatâṁ° CM °rmâ dṛi° L °rmmâṇâṁ dṛishtaṁ na° BAL °na bhasmâṁ bhoti no° N °na bhasmân bhoti no° CM °nabhesmiṁ nâmavasthitâ BA no masthi N °no mahi L °no sthitaḥ. — 2. N °prarvashanti dṛi°. — 3. A °yasyâ a° NL °yasya a° C °yasya ami mo° BNAML °api mo° shiṇo. — 4. BNACML °rma âvi° C °pakva pu°. — 5. N °yân karma°.

6. BAML °etaṁ ça° NA °tam abhi° N °gata. — 7. C °mi ti âvâsaṁ°. — 8¹. BNACML °jîvakasya karma°. — 8². CM °kena upapadyitha | tatra satvâ iha sampannâyo vâ bhonti vairiṇaḥ || iha sapa° BAL °nti ca | iha° N °nti yo iha°. — 8³. BACML °sapatniyeyo vâ° N °sapanviyeyo vâ° B °bhonti bhonti sâ° A °vâ bhonti sâ° CM °vâ bhavanti bhonti sâ° L °bhonti bhavanti sâ° BNACML °sâpannakâ° CM °naḥ | kshe° L °naḥ | vastunaḥ vairikâ vâcapravairikâ vâ prati° BAC °traṁ vairi° NACM °vâcapravai° BNCML °râjano° B °no vâ vairâ vâ° CML °no vâ rauravo vâ° C °vâ sagrâ° BACM °gatâ | a° N °gatâ vâ | a° L °gato vâ a° CM °smiṁ sopannânâṁ ci° BAL °pannânâṁ ci° N °sâpannâni° BACM °sthâyitvâ° N °kâle ku° B °to | tatra° BNACML °nti || evaṁ khalu punaḥ (A °nar) vividhâni pâpakânâm akuçalânâṁ dharmâṇâṁ vipâkato tatra (A °katas tatra) satvâ upapadyanti || evaṁ°.

11. A °puna â° CM °punar âdhi° CML °tram evaṁ ta° BACML °tadupapatti tatro° N °tan tadupapati°. — 12. BNAC tatrotpapa° CM °pannâḥ a° NA °nyeshâm api° L °lâṇâṁ ka° C °tyanabha° B °nti ka°. — 13¹. N tasya° BCL °tankriyanti ye° AM °tatkriyaṁti N °tatkiyanti. — 13². B °jinto prâ° N °tachikâ bha° B °nti | vâ° CML °nti | câsi° BACML °kuthâri° BL °tankriyanti ka° A °tatkriyanti ka° N °tatkiya° CM °tankriya°. — 15. B° kato | te° A °kataḥ || te° M °vâyuḥ u° N °vâyum u° BNACML °vâyanti ye°.

येहि इह निवापकभोजनानि दत्तानि भोन्ति शृगालमहिषाण शूकराण कुक्कुटान पोषितानि मांसार्थाय वधिष्यामि त्ति तस्य कर्मस्य विपाकतो तेषां..... हस्तेषु नखा जायन्ति दण्डा वा आयसा ॥ यथा इह आयुधयानानि दत्तानि भोन्ति एवं यूयं इमेहि आयुधेहि इत्थंनामं ग्रामं वा नगरं वा निगमं वा हनध्वं मनुष्यां वा तिरच्छानगतां वा तस्य कर्मस्य विपाकतो तेषां हस्तेषु दण्डा वायसा जायन्ति असिनो च ॥ तेनैष संजीवो ॥ तत्र तेषां नैरयिकानां एवं भवति संजीवं कालसूत्रभूतिकं तेनैष संजीवनिरयो ॥

कालसूत्रं नाम ॥ सो नरको याव आयुधहस्ता याव सञ्ज्योतिभूतो ॥ तत्र तां नैरयिका निरयपाला आर्द्रवृत्ते वा वर्त्तेत्वा कालसूत्रवर्त्तेन तत्रन्ति अष्टांशे पि षडंशे पि चतुरंशे पि ॥ अन्येषां दानि पार्ष्णि उपादाय यावत्त्वकाटिकातो यथा इक्षुगण्डिका एवं छिन्द्ना गच्छन्ति अन्येषां पुनः त्वकाटिकादुपादाय यावत्पार्ष्णि यथा इक्षुगण्डिका एवं छिन्द्ना गच्छन्ति ॥ ते तथाभूता अतिमात्रं दुःखा वेदना वेदेन्ति न च पुनः कालं करोन्ति यावं न तत्पापकं कर्म क्षीणं भवति ॥

1. BNAML °nivâsato bhoja° C °nivâseto bhoja° BNACML °nâni sarvâṇi bhonti | ṣṛi° CM °gârama° BCML °shâna ṣû° N °shâ ṣû° A °shân ṣûkarân kukkutân doshitâ° B °kacâṇa° CML °karâna ku° BNCML °na doshitâ° BNL °ni mâmâ(L °nyâ)dhvatâya (N °ye) va° A °mâmâdhvayatâya° CM °mâṁ ádhvatâya° BNAL °vahishyâmanti ta° CM °vahishpâmanti tasya° A °kataḥ ‖ teshâṁ° BN °kado te° M °katoḥ te° BNCML °jâyati° B °yati âṅgâ vâ° NA °ti aṅgo vâ° CM °yati aṅga vâ° L °aṅge vâ°. — 3. BNACML °yudheyânâni° B °bhonti | evaṁ° A °yaṁ hi âyu° BA °tthanâma grâ° CML °nâmâ grâ° N °garam vâ° hanaṁdhvaṁ° C °shyâ vâ tirucchâna° BA °tirakvâna° N °tirakâna° L °tiraskânagataṁ vâ° N °tasya kasya vi° A °kataḥ ‖ te° B °to | te° C °daṇḍo vâ° CML °vâ âya° BNCML °sito ca ke° A °sitâ ca.

6¹. A °jîve. — 6². C °naicayi° N °nâm evaṁ° L °nâṁ satvânâm evaṁ° BNACML °vanti saṁ° BNACL °jîva kâ° BAL °traṁ bhûtiṁ te° N °tre bhûmiṁ te° CM °traṁ bhû° BA °vanirayaṁ kâ° N °jîvânam api sa saṁjîvanirayaṁ CM °vanirayaṁ L °vanîyam. — 8¹. N °sûtre nâ° AML °sûtro nâma B °traṁ | nâma so°. — 8². NCM °yâvad âyu° B °yubâha° A °yunâha° CML °yudhâha° N °yuvo ha° BA °hattâyâ° L °hatâyâ° N °stâpâda sa° BA °yâda sa° CML °yâda çajyo° BA °sajotibhû° N °sajotibhû° CM °jyotibhû° BACML °bhûto. — 8³. N °taraiva nai° BACML °tra taṁ nai° CM °pârâ â° BA °lâ arddhavṛi° BNACML °sûtraṁ vaçe° BACML °talaṁti° N °tatsanti° C °ashṭâçe shi ca° N °shṭâṁçe pi catu° B °shaḍâṁçe° M °pi shaṁḍâṁçe dvi ca° C °caturaṁçe shi B °pi anye°. — 10. N °dâmi pâshṇi u° C° pârshṇi u° M °ya dâvatkṛi° N °vakṛikoṭi° BAL °tkṛikoṭi° CM °tkṛikoṭikâ °kshugaṁṇḍi° A °chiṁdakâ ga° BNACML °gacchati a° BNAL °shâṁ parikṛikoṭi° CM °shâṁ kṛikoṭikâ upâ° C °pâshṇi ya° M °pârshṇi ya° B °chanti te°.

12. BNACML °teshâṁ bhûtvâ a° ACM °adhimâtraṁ° L °tvâ 'dhimâ° BNA °vedanti° CML °vedayanti° N °yâvat na tat pâpaṁkaṁ° C °na pâkaṁ tat karmma° M °na pâpakaṁ tat karmma° L °karmaṁ kshi° A °kshiyaṁ bha° CL °bhavanti.

कस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ येहि इह बद्धा भवन्ति हस्तिनिगडादिभिः कर्मकारापिता वा भवन्ति एत्तकानां हस्तानि छिन्दथ पादानि छिन्दथ एत्तकानां नासा एत्तकानां स्नायुमान्सं उत्पाटेथ एत्तकानां बाहु एत्तकानां पृष्ठिमान्सं उत्पाटेथ पंचवारं वा दशवारकं वा तस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ एवं खलु पुनः आधिपतेयमात्रमेतं तत्रोपपत्तेः । तत्रोपपन्ना अन्येषां पि पापकानामकुशलानां कर्मणां विपाकं प्रत्यनुभवन्ति ॥ तत्र ते नैरयिका निरयपालैः खाद्यमाना परिभाष्यमाणाः सुभस्सू ति आहंसु ॥ ते संभीता बहूनि प्राणसहस्राणि यथा नैवजीवानि एवन्तिष्ठन्ति ॥ अथ यमपालानां पट्टानां तप्तानां संप्रज्वलितानां सज्योतिभूतानां बहूनि पट्टसहस्राणि पुरतो वैहायसा गच्छन्ति ॥ तेषां दानि आगच्छतां शब्दं करोन्ति । एतानि आगच्छन्तीति ॥ तानि तेषां आगत्वा प्रत्येकं गात्राणि परिवेष्टन्ति ॥ तत्र तेषां छविं निर्दहन्ति चर्म पि मान्सं पि स्नायुं पि निर्दहन्ति यथा सर्वं पि निर्दग्धं भवति ॥ अथ तेषां आवृंहितं तच्छविमान्सशोणितं व्यवद्यति ॥ ते तथाभूता अधिमात्रं दुःखा वेदनां वेदयन्ति न च पुनः कालं करोन्ति याव सानं तं पापकं कर्म व्यन्तीकृतं न भवति ॥ एवं खलु पुनः आधिपतेयमात्रमेतं तत्रोपपत्तेः । तत्रोपपन्ना अन्येषां पि पापकानाम-

1¹. N tasya° B °dyanti yehi°. — 1². B °vanti | ha° BNACML °haḍini° A °karmakâyâpi (?)° C °pito vâ° BAML °nti | ettakânaṁ ha° N °etatkânâṁ° C °kânaṁ hakâstâni° N °chindapâdâni chindapâdâni chindatha etadakânâṁ nâ° BNAL °nâçâ° CM °nâçâni° N °etatkânâṁ snâ° BACML °tpâdetha° B °tha | e° N °etatkânâṁ bâ° L °bâhuṁ e° N °etatkânâṁ pṛishṭhimâṁsaṁ° ACML °pṛishṭimâ° CM °mâsaṁ u° L °paṁcaṁ vâ° B °cavâlaṁ vâ° CM °cavârukaṁ vâ° NL °çavâraṁ vâ° C °sya nipâke°. — 5¹. L °punar âdhi° BNACML °dhipatemâtra° N °mâtraṁm e° NL °m evaṁ° BNACML °tatopapattiṁ ta°. — 5². C gatopa° BNML tatopa° CL °pannâḥ anye° N °shâm api° M °pâyakâ° NCM °karmaṇâṁ°.

6. BAN °pâlâ tâdya(A °dya)mâ° CML °pârâ tâdyamâ° BA °nâḥ sathaṁ(A °thaṁ)sûti ârhasu N °nâḥ çathaṁsûti â° C °nâḥ çatraṁsutiṁ âhaṁsu M °nâḥ çaṭhaṁsuti ahaṁsu L °nâḥ çathaṁsûtikâ âhasu BA °su te°. — 7. BNACML °te taṁbhi° N °bhito bahû° CM °haçrâṇi° BNA °yathâdya jâvanâni° CM °yathâdya yâvaṁ jânâni° L °yathâdya yâvanâni° BNA °shṭhanti yathâ ya°. — 8. BNACML yathâ ya° BML °maparânâṁ° C °maparânâṁ° BNA °sajotibhû° CM °satejotibhû° BAL °to vehâya° BNACML °gacchati. — 10¹. BACML °gacchantaṁ ça° N °gachante ça° karoti°. — 10². CM °tâni gacha° BN °âmaccha° A °âyacha° C °chattti B °titi tâni°. — 10³. AC °veshṭhanti.

11. BACM °chavîṁ nirda° N °chavîn ni° L °chavî ni° carmamaṁ pi nirdahanti mânsaṁ° AM °carmaṁ shi mâ° N °camâm api mânsam api° C °mâtsaṁ pi° A °mânsaṁ shi snâ° N °snâyum api° AM °snâyuṁ shi ni° NACML °yayâ sa° BNACML °sarvanti ni° BA °nidagdhaṁ° ML °vanti. — 12. BNA °âvṛihi° L °âvṛimhita taccha° BNAM °hita taccha° C °hitacha° CM °chavimâ° BNCML °mânsaṁ lohi° CM °vyapadahyâti N °hyati iti. — 13. N °karoti yâ° B °ronti | yâ° L °vat sâtaṁ° N °sânaṁ va pâshaṁkaṁ° vyantikṛi° vanti. — 14. N °mâtraṁm e° BNA °m enaṁ° CM °m evaṁ° BNAL °tatopa° CM °tatopatte

कुशलानां कर्मणां विपाकं प्रत्यनुभवन्ति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ येहि इह जीवन्ता प्राणा अनेकशो घातापिता भवन्ति येहि इह याचनकेहि वा पण्डकेहि वा सर्वदण्डेहि वा दुःशीलेहि वा प्रव्रजितेहि चीवराणि वा कायबन्धनानि वा परिभुंजितानि भवन्ति तस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ एवं खलु पुनः आधिपतेयमात्रमेतं तत्रोपपत्तेः । तत्रोपपन्ना अन्येषां पि पापकानामकुशलानां कर्मणां विपाकं प्रत्यनुभवन्ति ॥ अन्येषां दानि पार्ष्णि उपादाय यावच्छकाटिकातो वध्री विदारेन्ति ॥ अन्येषां दानि छकाटिकातो उपादाय यावपार्ष्णि वध्री विदारेन्ति ॥ अन्येषां दानि छकाटिका उपादाय यावकटीयो चीरकवध्राणि करोन्ति ॥ ते तथाभूताधिमात्रां वेदना वेदयन्ति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकेनात्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ येहि इध एरकवार्षिका वा कारापिता चीरकवार्षिका कारापिता वा तस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ यो निरये अन्धकारधूमसंघो परितो सो धूमो तीक्ष्णो

ta" B "ttelı ta". — 15. BNACML "tatopapannâ" BNAL "nnânâm a" CM "nnânâ a" N "nyeshâm api" CM "pâpakâm aku" BNA "lânâm karma" N "rmaṇâ vi" B "vanti kasya".

1. M "vipâkanaṁ ta" N "nti evaṁ khalu punaḥ âdhipate yehi iha". — 2. CM yehi satvâṁ iha" L yehi jî" BACM "jîvitâṁ prâ" N "jîvatâṁ prâ" L "jîvitâ prâṇâ" CML "prâṇâṁ ane" N "ghâtavitâ" L "ghâtâyitâ" BNAL "bhavanti | yotre(N "tra)hi vâcânatehi vâ daṇḍakehi" CM "vanti | yatrehi vâcânakehi vâ daṇḍehi vâ sa" N "sarvâda" L "rvadaṇḍakehi vâ" pravaji" BNACML "tehi vâ ci" N "râṇihi vâ" L "nti kasya" CM "karmasâ vi". — 5¹. BAML "âdhipeya" C "mâcam evaṁ" BAML "tram evaṁ" BNACML "tatopa" CM "patte B "ttelı tatro". — 5². CML tatopa" C "patnâ a" L "nnâḥ a" N "nyeshâm api" M "pi pakonâ" C "pâpakonâṁ a" NL "karmâṇâṁ".

6. BA "dâpi pâ" CM "pârshṇi u" yâvaṁkṛi" L "yâvatkṛikoṭi" N "vatpârshṇi vadhrite kṛimikoṭikâto upâ" (L 8) BACM "kṛikoṭikâto vadhine(A "na)nti L "kâto vadhineshyanti. — 7. N "kṛimikoṭi" CML "kṛikoṭi" BA "kṛikânikâ" CM "yâvaṁpâ" N "vatpârshṇi" L "vatpârshṇi vadhriyate dâ" C "pâshṇi va" M "pârshṇi va" BNM "vadhrite dâ" AC "vadhite dâ". — 8. N "nyeshâm idâ" BNA "dâni (N "nîṁ) pârshṇi upâdâya yâvakṛiko(N "yâvatkṛidhamiko)ṭikâto ne(N "re)nti kṛi" CM "dâni pâshṇi upâdâya yâvatkṛikoṭikâto upâdâya yâvatkṛikoṭikâto (M "tâ) nenti kṛi" L "dâni pârshṇi upâdâya yâvatkṛikoṭikâto cira" BACM "kṛikoṭikâ" N "kṛimikoṭiko" yâvatkṛimiko" CM "dâya yâva(C "dâya va)kṛikoṭiyo" BNAL "cirakaḥ (B "kvaḥ) ci" L "civarakava" BAM "dhrâni ka" N "dhvâni ka" CL "vadhâni ka" N "karoti. — 9. CM "bhûtâ "dhûmâ" BAL "trâṁ te ve" C "traṁ ta ve" M "tra te ve" N "trâṁste ve" L "nâ yedaya" B "nti ka". — 10¹. N tasya" CM "kena tatra" N "kena 'tra" BNACML "tra gatvâ". — 10². L "iha e" N "dha rakavâ" BACM "crashavâ" L "eshayâ" M "râyitâ ci" L "tâ vâ cira" CM "cirakevâ" BM "vâsivâ kâ" NA "vâsi kâ" C "vâsikâ vârâ" L "vâsikâ vâ kârâ" N "pi vâ ta" CM "vâ kasya ka" B "nti yo".

12. M yâ ni" L ye ni" BNAC "rayo a" M "rayâ a" N "kârastamasaṁ" L "kâredhû" M "itâ so" C "dhûmâ ti" L "dhûmro tî" CM "chavi bhi" L "viṁ bhitvâ ca" N "chavi bhitvâ carma

कटुको भयानको छविं भित्त्वा चर्म भित्त्वा मान्सं भित्त्वा स्नायुं भित्त्वा अस्थिं भित्त्वा अस्थिमज्जं मान्साबतिनिर्याति ॥ सर्वे काया मूर्द्धना तत्र संप्रक्षियन्ति ॥ ते तत्र अनेकानि योजनशतानि अन्वाहिण्डन्ता अन्यमन्यं आक्रमन्ता पटिसुभन्ति ॥ ते तथाभूता अधिमात्रा वेदनां वेदेन्ति न च पुनः कालं करोन्ति याव सानं तं पापकं कर्म व्यन्तीकृतं न भवति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकातो तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ येहि इध रन्धेषु वा गुत्तीषु वा कारासु वा बन्धेषु वा साहिकानां वा किंपुरुषकानां वा उन्दुरुणां वा विडालानां वा अजगराणां वा विले धूमं कृत्वा द्वारा रचिता भवन्ति मधुकरा वा धूमेन बाधिता भवन्ति तस्य कर्मस्य विपाकतो तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ एवं खलु पुनः विविधानां पापकानां अकुशलानां कर्माणां विपाकतो तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ एवं खलु पुनः आधिपतेयमात्रमेतं तत्रोपपत्तेः । तत्रोपपन्नाः अन्येषां पि विस्तरः ॥ केनेदं कालसूत्रं ॥ तत्र नैरयिकान्निरयपाला आर्द्रवृत्ते वा वर्जेत्वा कालसूत्रवशेन तक्षन्ति तेनेष कालसूत्रनिरयो यथाकर्तव्यो ॥

bhitvâ snâ° BACM °bhitvâ carma bhitvâ mâ° L °carmañ bhitvâ mâ° CM °tvâ mâñsañ bhi° BAL °nsañ bhi(L °bhi)tvâ snâ° BNACML °snâyuñ (N °yu) bhi(L °bhi)tvâ asthiñ (NCM sthi) bhi(L °bhi)tvâ asthima(NL °tvâ ma)rjañ (N °rjja bhitvâ asthimajja C °rjja L °rjjañ bhitvâ) mânsâ° L °nsâdyânini° BNCM °nirjâti B °ti sarve°.

9. CM sarvakâ° BNACL °kâyañ mû° M °kâyañ murcha° N °mûchanto ta° BACML °rchanto ta° NACML °kshipanti. — 3. L tatrâne° N °ni anvâhi° M °ni anpohi° BNAL °ṇḍantâ te a° CM °ṇḍantâ te(C °tai)ca anya° CM °mantâ pattisu° L °mantâ patisu° CM °subhavanti B °nti te°. — 4. M °trâ vadanâ vadanti° C °danâ ve° BACL °vedanti° N °vedayanti° L °lañ kurvanti° B °ronti | yâ° L °yâvat sâtañ pâpa° BA °kama vya° M °karmañ vya° BACML °vyantikṛitañ ca bhava° L °vanti. — 5. N tasya° NCM °pâkato° B °to | ta° A °taḥ || ta° B °dyanti yehi°.

6. L °iha adhvashu° N °ita ra° BACM °dha adhvashu° N °radhvashu° ttishu kârâ° BNACML °râsa vâ° B °kânâñ vâ ntañpurukânâñ° N °nâñ vâ tañpurushânâm vâ° AL °nâñ vâ tañ(A °ntañ)purushakânâñ° CM °nâñ câ ntañpurushakânâñ° BNL °vâ unduru(N °udûru)kânâñ vâ u° N °undûrukânâm vâ vi° CM °undûrû(M °ru)ṇâñ° BACML °lânâñ vâ° N °ajagatânâñ vâ vi° CM °dvârâṇi ra° N °dvârâni ra° BNA °nti | madhû-(N °dhuni)vâte âkârâ (B °ra) dhû° CML °nti | dhû(C °dhu)ma(L °mra)vâte âkârâ (L °ra) dhûmena (L °mrena)° BNACML °na badhitâ saṁbha°. — 9. ACM °punar vi° NC °pakânâm akuça° L °ṇâñ tatopapannâḥ anyeshâñ pi tatra satvâ upapannâ satvâ° BCML °dyanti | evañ khalu punaḥ vividhânâñ (L °dhâni) pâpakânâñ a(CL °nâm a)kuçalânâñ karmâṇâṁ vipâkato(CM °kâto) tatra (L °ṇâñ tatopapannâs tatra) satvâ upapadyanti. — 10¹. CM °tram evañ ta° BNACML °tatopa° C °papanteḥ B °tteḥ ta°. — 10². BNACML tatopa° A °pannâ anye° N °shâm api° M °shâñ shi vi° CML °vistaro B °staraḥ ke°.

11¹. B °traṁ tatra°. — 11². C na ca naica° N teshâ nairakâyikâ° BNACML °yikâḥ nira° BL °pârâ â° N °pâtvâ â° L °ârdravṛi° BNACM °ârdre (N °ârdrâ) ca (A °va) vṛikshe°

संघातो नाम ॥ सो नरको पर्वतान्तरिकसंस्थितो आयसो आदीप्तसंप्रज्वलितो सज्योतिभूतो अनेकानि योजनशतानि आयतो ॥ तत्र तेषां नैरयिकानां निरयपाला आयुधहस्ता उद्देशेन्ति ॥ ते दानि भीताः तं पर्वतान्तरिकं प्रविशन्ति ॥ तेषां दानि पुरतोऽपि प्रादुर्भूतो । ते दानि भीताः प्रतिनिवर्तन्ति । तेषां दानि पृष्ठतोऽपि प्रादुर्भवति ॥ ते दानि शैलाः परस्परं समागच्छन्ति । तेषु दानि आगच्छन्तेषु शब्दं करोन्ति एतागच्छन्ति एतागच्छन्तीति ॥ ते समागता यथा इक्षु एवं पीडयन्ति ॥ ते दानि शैला वैहायसमभ्युद्गच्छन्ति ॥ ते तेषां हेष्ठा अनुप्रविशन्ति । यदा अनुप्रविष्टा भवन्ति बहूनि प्राणिसहस्राणि ते दानि शैला सन्निविशन्ति यथा इक्षुगण्डा एवं पीडेन्ति लोहितनदीयो प्रस्यन्दन्ति ॥ अस्थिसंकलिकाः परिवर्जयन्ति निर्मान्सा स्नायुसंयुक्ताः ॥ तथाभूता वेदना वेदेन्ति न च पुनः कालं करोन्ति याव सानं न तं पापकं कर्म व्यन्तीकृतं भवति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ येहि इह कीटकमर्दनानि वा कारापितानि भवन्ति तन्मर्दनानि वा असिपत्रे वा देवानां तथैवा जीवन्तका एवं प्राणका पञ्चषष्टीहि पीडिता भवन्ति लिक्षा वा यूका वा सांकुशा वा नखेहि पिच्छिता भवन्ति तस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ एवं खलु पुनः आधिपतेयमात्रमेतं तत्रोपपत्तेः ।

CM "varjatvâ" sôtreva" BNACML "vasena" CM "takshenti" N "kshati te" C "tenaiva kâ" BNA "sôtro nira" L "sôtre nira" CM "sôtraṁ nira" NM "karttavyâ C "karttavyâḥ B "vyo saṁghâ".

1¹. B "nâma so nara". — 1³. C "rvatonta" A "rikaṁ praviçanti" (l. 3) BN "rikaṁ saṁ" BNCML "rikaṁ saṁsthi" BML "sthitâ" N "sthitaḥ ‖ âya" B "sajotibhû" NCM "sajoti" L "bhûteḥ a" CM "âyaso L "âyase B "to tatra". — 2. N "teshâ nai" C "shâṁ naṁra" CM "rakâyika" BL "rayikâyikâ" BCML "yudhâ hastâ" BN "ddeçanti | C "ddeçe dâni". — 3. M te dâni çailâḥ" (l. 5) L "bhîtâs taṁ pa" N "bhîtâḥ parva" BCL "tontari" C "ntarikâ saṁsthitâḥ âyase âdipta saṁprajvalitâ pravi". — 4¹. N "neshâṁ" to agni prâ" C "to 'gnir prâ" N "durbhavati B "bhûto ta dâni". — 4³. BAL ta dâni" B "nti teshâṁ". — 4⁴. N "to agniḥ prâ" C "bhavanti. — 5¹. BACML "spara sa" C "gachati B "gacchanti teshu". — 5³. N "çabdo ka" C "karoti | e" BACML "etâṁ ga" A "ronti etâṁ gachantîti ‖ te" BCL "nti etâṁ ga".

6. CM "piḍanti. — 7¹. C "yasaṁm abhyu" BAM "sam atyudga" L "sam atyuṅgaccha". — 7³. L teshâṁ" N "visanti B "çanti yadâ". — 8. CM yathâ anu" A "ni ta dâni" C "dâni sailâ saṁnighisanti" gaṇḍo evaṁ piḍyanti" N "piḍanti" M "piḍyanti" A "ndati. — 9. BAL "sakalikâḥ" CM "santarikâḥ" BN (et L?) "rivahyanti" A (et L?) "rivajyaṁti" CM "rivarjjanti" M "nirmâsnâ snâyu" B "ktâḥ tathâ". — 10. BNACML tathâ sûtrâṁ (L "trâṁ bhavanti) veda" N "vedanâṁ vedanti na" BA "nâ vedanti" CML "nâ vedayanti" CM "punar kâ" B "karonti | yâ" CM "yâvat sâ" L "yâvat sâtaṁ taṁ pâ" BNACM "naṁ taṁ pâ".

11. C "na tetra sa" N "dyanti ‖ evaṁ khalu punaḥ âdhipateyamâtram etaṁ tatropapattes tatropapannâḥ yehi". — 12. N "ṭakâma" BCM "mardanoni" BAN "devâjân ta" L "devâyân ta" BACML "ntakena e" N "ntake e" B "yashṭinti pi" AN "ṇke yatrashashṭhinti pi"

तत्रोपपन्नाः अन्येषां पि पापकानामकुशलानां कर्माणां विपाकं प्रत्यनुभवन्ति ॥ ता अस्थिसंकलिकायो आयसाहि द्रोणीहि आदीप्ताहि संप्रज्वलिताहि सज्योतिभूताहि आयसेहि मुशलेहि आदीप्तेहि संप्रज्वलितेहि सज्योतिभूतेहि अयोपाते यथा पंच वर्षशतानि भवन्ति ॥ ते तथाभूता एवं दुःखां तीव्रां वेदना वेदयन्ति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ येहि इह जीवन्तका प्राणका शस्त्रीहि विच्छिता भवन्ति वा गदासिहि वाध्यन्ते वा येहि संप्रज्वलितेहि सजीवानि प्राणकानि व्यापाद्य उदूखले मुशलेहि संक्षिप्ता भवन्ति तस्य कर्मस्य विपाकतो तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ केनैष संघातो ति वुच्चति ॥ तत्र नैरयिका सत्वाः संघातमापद्यन्ते तेनैष निरयो संघातो ति वुच्चति ॥

.....तत्र ते नैरयिका बहूनि प्राणसहस्राणि प्रत्येकप्रत्येकं वा घरकेहि ओरुहा छिन्नर्दंयापथा गच्छन्ति ॥ तेषां हस्ते अपि प्रज्वलति । यथायथा अपि प्रज्वलति तथातथा शब्दं करोन्ति । यथायथा अग्निर्निर्वाति तथातथा तूष्णीभवन्ति ॥ ते तथाभूता अधिमात्रां वेदना वेदयन्ति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकतो तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ येहि इह अचाणा अनभिसरणा कर्मकारापिता भवन्ति गेह-

CM "ṇake yatrayashṭinti piḍito bha" L "ṇake yatrayashṭinti pi" N "piḍā bha" BACM "bhava ti" L "bhava rikshā B "kshyā vā" N "ksho vā" BNAL "yukā vā saṁkuçā (A "ço") vā" CM "yuktā vā saṁkuçā" B "hi pi praçcito bha" NACM "piccito (N "tā") bha" L "picyito bha" M "nti kasya". — 15. L "punar ādhi" N "traṁ evaṁ tatropapannā anye" CML "taṁ tatopa".

11^1. BACML "pottes tatopa" N "anyeshàm api" L "kānāṁm akuça" N "karmaṇāṁ". — 11^2. BNACML tām asthi" BNA "saṁkalikāyā āya" CML "saṁka(CM "santa)rikāyā āya" B "yasā ḍoṇihi" NACML "yasā droṇi" B "sahyotibhū" NA "sajyotibhū" C "satajjobhū" M "satejobhū" CML "bhūtehi" BNAML "hi mūça" BNA "sajyo(B "hyo)tibhū" BNACM "tehi āyapāte yathā paṁca" L "tehi āyase pātehi yathā paṁca" B "vanti te". — 11^4. N "duḥkhā tivrā ve" CM "duḥkhān tivrāṁ" L "tivrāṁ katukāṁ vedanāṁ ve" NL "vedanāṁ ve". — 11^5. CM tasya" B "dyanti yehi". — 5. BNACML "kā santi(L "nti)hi" NC "vijhitā" BNACML "vanti | āga" B "gadhrasi" N "gadhrahi" bā" AC "gadhosihi" ML "gadhesihi" BNACML "hi vā(L "hi nivā)pe(N "ye)nti niryāhi saṁ" N "litāhi saṁjīvahi vāsi prā" BACM "saṁjīvāsi prā" L "saṁjīvāmi prā" BNACML "kāṇi vā(N "ni vā)nānyā u" BA "dūshale" CM "dūshare mu" L "dūshalehi mu" A "lehi çaṁkitā bhava" BNCM "saṁkitā bhava" L "saṁkitā bhava" N "nti | bhavanti tasya" L "nti kasya ka" B "dyanti tenai".

8^1. BNACML tenai" CM "ghāto vivu". — 8^2. N "m āyādiyanti L "tom ā" B "pādiriyāntā | A "diryāntā || CML "padiyāntāḥ BNACL "naiva ni" M "naivaṁ ni" N "ghāte ti" vuccayati | CML "vucyati. — 10. L "prāṇisa" ṇi pratyekaṁ vā" BNACML "ruddha chinnsiryā" BNACL "echati.

11^1. L "ste 'gni prajvarati. — 11^2. NL "thā 'gni" CM "jvalite tathā" NC "karoti. — 12. NCM "thā 'gni ni" L "thā 'gnir" BA "nivānti" CM "rvānti" L "rvāpenti". — 13^1. BNACML "thātathā adhi" NAL "danāṁ veda" C "vedayinti. — 13^2. BNACML tasya" A "karma yi". — 14. BNACML ye iha" B "ha dānā ana" AL "ha trāṇā a" CM "ha gātrā-

दाघा वा छता भवन्ति वनदाघा छता भवन्ति रज्जेषु वा गुत्तीषु वा कारासु वा बन्धेषु वा साहिकानां वा किंपुरुषाणां वा उन्दुरुणां वा विडालानां वा अजगराणां वा विलेषु अग्निं दत्वा द्वाराणि रचितानि भवन्ति मधूनि वा ताम्बूलानि वा अग्निना बाधितानि भवन्ति तस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ एवं खलु पुनः आधिपतेयमात्रमेतं तत्रोपपत्तेः । तत्रोपपन्नाः अन्येषां पापकानामकुशलानां कर्माणां विपाकं प्रत्यनुभवन्ति ॥.....

महारौरवो नाम ॥ सो नरको संचितो आयसो आदीप्तो संप्रज्वलितो सज्योतिभूतो अनेकानि योजनशतानि आयतो ॥ तत्र तेषां नैरयिकानां निरयपाला मुद्गरहस्ता उद्देशेन्ति ॥ ते दानि भीता अप्येकत्या धावन्ति अप्येकत्याः पलायन्ति अप्येकत्या न पलायन्ति अप्येकत्या कुचापि अवसक्कन्ति अप्येकत्या न अवसक्कन्ति अप्येकत्या अनुशकं संज्ञापयमानाः प्रत्युज्जिक्षन्ति ॥ ते दानि नरकपाला कस्य दानि यूयं अत्र संज्ञापयमाना प्रत्युज्जिक्षथेति तां प्रहरन्ति यथा दधिघटिका एवं शीर्यन्ति विशीर्यन्ति ॥ ये च धावन्ति ये च न धावन्ति ते तथाभूता दुःखां खरां कटुकां वेदना वेदेन्ति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ येहि इह

ṇâṁ ana" CML "bhimaraṇâ" BACML "karmakâraṇâ kârâ" N "karmaṇâ kâlâpi" B "nti devâdâdgâ vâ dattâ bha" N "nti khadâdyâ vâ dattâ bha" ACML "nti devadâghâ vâ dattâ bha" BNAC "nti varadâdyâ (N "dyâ vâ) kṛitâ" LM "nti varadâ" BAL "nti ashṭashu" N "nti ashṭeshu" CM "ashṭasu vâ" L "vâ gûttishu" B "vâ bandhreshu" CM "vâ badheshu vâ mâhi" B "nâṁ vâ teshu(?)rukâ" NL "nâṁ vâ tyamburukâ A "vâ temburukâ" CM "vâ tomburukâ" BACML "kânâṁ vâ u" N "kânâṁ va u" BN "undurunâṁ" CM "undûrûṇâṁ" BNACL "lânâṁ aja" B "gacaṇâṁ" N "garânâṁ vâ" CM "kshitâ bhava" B "nti | ma" BNL "madhuni" C "madhurni vâ" M "madhuniṁ vâ" BACML "vâ ombukâni" N "vâ ombuvâni" BAL "gninâ" naṁdhitâ" N "nâ naṁshitâ" CM "gninâṁ adhitâ" L "nti kasya ka" A "karmavipâ".

4. L "yamâmetraṁ ta" N "tram evaṁ ta" CM "tatopapatte ta" L "tatoprapatteḥ ta". — 5. CML tatopa" A "tteḥ ‖ anye" BNACML "karmâṇâṁ pra" BA "pratyunu".

7¹. BACML "rauravâ nâ(L "nâṁ)ma nara". — 7². BACML narako (L "kaṁ) saṁ" BCML "âyase â" A "âyase adîpte saṁ" B "sahyotibhû" NA "sajyotibhû" A "âyate CM "ni âyaso L "ni âyase B "âyato tatra". — 8. L "yapârâ mu". — 9. A "dâni bhi" C "bhita apye" A "bhitâ apyekatyâḥ palâ" M "katyâ palâ" L "paraya" BAL "na paraya" C "na paroya" B "nti | apye" L "katyâḥ ku" BNA "kutrâni a" N "sarppaṁti" BACML "sappanti" B "nti | a" BA "tyâṁ na" L "tyâḥ na" L "vaçakyanti" CM "sappanti" N "sarkkanti" L "tyâ 'nuça" CM "tyâ nânuça" B "çahyâ saṁ" NACML "çakyâ saṁ" L "mânâ pratyugaccha".

11. CM "pârû ka" L "pârûs tasya dâniṁ yû" BNACML "saṁpadya(A "ya)mâ" L "tyuga" BNACML "cchanti bhitâ prahâraṁ (N "ra) denti yathâ" L "ghaṭakâ" BACML "vaṁ çireyaṁ vi" N "çirsha vi" NCML "viçirya" N "ryati" M "ryaṁnti. — 13. L ye ca dhâvanti te tânbhû" BA "te tâbhûtâ" CM "te tâṁbhûtâ" N "te tâsutân du" L "katukâṁ" BACML "vedânâ ve" N "vedanâṁ ve" BA "vedanti | NL "vedayanti. — 14¹. N tasya" L "vipâkato teshâṁ satvânâṁ çirshâṇi picciyanti (p. suiv. l. 3) C "tatraṁ sa". — 14². BNACML "sûryâni (AL "ni)

चन्द्रमसूर्याणि आवरित्वान वन्धनानि छतानि भवन्ति प्रवेशयित्वा ओसिरन्ति एत्थ यूयं मा चन्द्रमासूर्य पश्चव तस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकतो तेषां सत्वानां शीर्षाणि पिच्चीयन्ति ॥ येहि इह जीवन्तकानां प्राणकानां शीर्षाणि पिच्चितानि भवन्ति ऋहीनां वृश्चिकानां शतघ्नीनां तस्य कर्मस्य विपाकेन तेषां शीर्षाणि पिच्चीयन्ति ॥ केन तं रौरवं ॥ तत्र ते नैरयिका रोदन्ता न शक्नोन्ति ऋवेति वा तातेति वा वान्धवानुपेतुं ॥ तेनेदं रौरवन्ति संज्ञितं ॥

तपनो निरयो ॥ तत्र ते नैरयिका ओरुद्धा वह्नयि प्राणिसहस्राणि तिष्ठन्ति ॥ ते दानि आर्द्रवृचे वा वर्जेत्वा खादन्ति ॥ यदा दानि भवन्ति निर्मान्सा ऋस्थिसंकलिका ओरुद्धा स्नायुयुक्ता ते दानि संमूर्छित्वा सहवेदना प्रपतन्ति ॥ ऋथ तेषां कर्मविपाकतो शीतलको वातो उपवायति ॥ तेन तेषां छविमान्सलोहितं उपजायति ॥ ऋथ ते पुरतो प्रवेशेन्ति ते तथाभूता ॥ कस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ येहि इह ऋद्वारका घरा प्रतियत्ता भवन्ति तेषां भित्तियो लिप्तापत्तियार्थं(?) भवन्ति जीवन्तका प्राणका तत्रापि वा कर्तरिकाहि प्रशस्ता भवन्ति तस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ तत्र कस्य कर्मस्य विपाकेन खज्जन्ति ॥ येहि इह जीवन्तका प्राणका खादापिता भवन्ति सिंहेहि व्याघ्रेहि द्वीपिहि ऋक्षेहि

acaritvâ ca ha° B °vanti | pra° L °tvâ oçi° B °ranti | enthe yû° M °sirenti | etthaṁ yuyaṁ mâ° A °etthe yû° CL °etthaṁ yû° N °itthaṁ yû° L °yaṁ â ca° M °ndramasû° L °tha kasya ka° M °tvâḥ upa° N °dyanti || evaṁ khalu punaḥ âdhipateyamâtram evaṁ tatropapattes tatropapannâḥ anyeshâṁ pâpakânâṁ akuçalânâṁ karmâṇâṁ pratyanubhavanti ||.

3¹. N tasya° C °karmmavipâ° L °satvâ çi° N °picciyanti. — 3². CM °ṇakâṇâṁ çi° BNACM °piccitâ° L °picciyatâni° B °vanti | a° CML °nâṁ satadânâṁ ta° BNA °çatadânâṁ ta° BA °ṇi cciya°. — 5¹. BNACML tena° ravaṁ tatra°. — 5². B °kâ rauda° CML °çaknoti° BNA °aṁceti° BNACML °ti vâ vâ(M °ti vâ pi)târeti vâdha(CM °vândhavâ)ti ope° B °petuṁ te°.

6. CM tenaṁdaṁ° BNACML °ravantâ saṁpiha (L °piḍa) rauravo nira° (J. suiv.). — 8¹. BNACML rauravo nira° B °nirayo tatra°. — 8². B °shṭhanti te dâ°. — 9¹. BNACM °ârdre vṛi° NCM °varjjatvâ° L °varjjevâ°. — 9². BACML °sthikali° CML °yuktâḥ te° BACM °samucchitvâ° L °samucchritvâ°. — 10. BNACML °karmato vipâ° vâte upavâyanti B °vâyanti tena°.

11. CM °chavi mâ° C °mâtsaṁlo° BNAML °saṁ lohi° A °jâyanti. — 12¹. N atha pura° NL °veçanti°. — 12². C °kena taca sa°. — 13. BNACML °ha âdvâ° gharo pratipattâ° CML °bhittiyo° N °littâpa° CM °yo ristâpa° L °liptâpattiyâ° BNACM °jivitake prâṇake ta° L °jivitakena prâṇakena ta° BACML °tatrâhi vâ° N °tatthâhi vya ka° BA °karttashṇikâhi prasattâ bha° N °karttallikâhi° CL °vâ tarikâhi° M °vâ katarikâhi° NCML °praçaktâ bha°. — 15. N tatra karma° A °karmavipâ° BA °khayyanti yehi° N °kharyyati° CML °khajyanti.

16. CM °khâditâ bha° B °vanti | siṁ° CM °vyâgrohi° N °ṛichohi tara° L °kshuhi kasya° N °kharjja°.

तरचुहि तस्य कर्मस्य विपाकेन खज्यन्ति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकतो तेषां शीतको वातो उपवायति ॥ येहि इध निवापकभोजनानि दत्तानि भवन्ति मृगाणां महिषाणां सूकराणां कुक्कुटानां खूलमान्सार्थाय वधिष्यामि त्ति तस्य कर्मस्य विपाकतो तेषां शीतको वातो उपवायति ॥ केनेष तपनो ॥ नैरयिका दह्यन्ति तेनेषो तपनो नाम नरको आयसेहि शूलेहि सन्तप्तेहि समन्ततो हि अनुप्रवारितो ॥ तत्र ते नैरयिका केचि एकशूलेनायुता पच्यन्ति केचि द्विहि केचि यावद्शहि शूलेहि आयुता पच्यन्ति ॥ यदा दानि एकं पार्श्वं पक्वं भवति विस्तीर्णमथ द्वितीयेन पार्श्वेन ॥ अप्येकत्या नैरयिका अधिमात्रत्वात्पापकानामकुशलानां कर्मणां विपाकतो स्वयमेव अनुपरिवर्तयन्ति ॥ ते तथाभूता अधिमात्रां वेदना वेदयन्ति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकतो तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ येहि इह जीवशूलिका कारिता भवन्ति एडकाथो ते तस्य कर्मस्य विपाकतो तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ एवं खलु पुनः आधिपतेयमात्रमेतं तत्रोपपत्तेः । तत्रोपपन्नाः अन्येषां पि पापकानामकुशलानां कर्मणां विपाकं प्रत्यनुभवन्ति ॥.....

...केनेष अवीचि नाम ॥ तस्य पुरस्तिमातो कुड्डातो अर्चिर्यो पश्चिमे कुड्डे प्रति-

1. A "pâkato upa" L "çîtalako vâ" CM "vâtâ upa" NCM "pavâyanti | BA "pavyupanti | L "pavyupasanti. — 2. BACM "indha ni" L "indhananivâ" CM "nivâyako bho" BNAL "pako bho" N "ttânti bha" B "vanti | mri" L "mahishâ" B "shâṇâṁ kukkuṭânâṁ sthû" NA "çûkarâ" BNA "sthûlâmâ" L "sthûlânâṁ mâ" BNAL "rthâyaiva" BACM "shyâminti | tasya" L "shyâminti | kasya" N "shyâmanti ta" L "çîtalako upa" BNACM "tako upa" NC "vâyanti. — δ^1. BNAML keneshâṁ ta" C "naishâṁ tayano B "no nai". — δ^2. BACL nairakâyikâṁ da" M "rakâyikânâṁ da" N "rayikâṁ da" C "dahyati te" BACML "naishâṁ ta" B "panâ vâsa(?) nara" N "pano vâma" ACM "no vâta na" L "no vâtâ na" N "âyasohi sûle" BC "sehi sûlehi" CML "mantatehi a" NAL "vâlito B "pravâsito ta". — 5. CM trate nai" BNA "kâ koci eko çû" CML "kâ kvacid eko çû" BNACML "çûle â" CM "yudhâ capa" L "yudhâ pa" BNA "nti koci" CML "nti kvacid dvi(C "dva L "dve)hi" BNA "hi koci" CML "hi kvacid yâva" L "vadaça" B "hi sûle" A "hi mûle" CM "hi mûçale" CML "yudhâ pa".

7. BACM "pârçva pa" N "pârçve pa" CML "vanti vi" M "stirṇṇem atha" N "yenâ pâ" B "rçvena apye". — 8. N "apyekavatyâṁ nai" L "tyâḥ nai" BNACM "kâ | adhi" L "kâ 'dhi" BA "mâtrayût pâ" LM "trayâ pâ" C "mâtraṁ yâ pâ" CM "yam evaṁ anu" rttanti. — 9^1. N te tatra tathâ" A "bhûtâdhi" M "dhipâtrâṁ" N "danâṁ ve". — 9^2. CM tasya". — 10. BNACML iha" CM "rito bha" BNACM "ḍakayo" B "te tavesya ka" N "yo te ca tasya tasya ka" A "yo va te tasya ka" CM "yo tava tasya ka" L "yo te tava kasya ka".

11. A "traṁm etaṁ" L "traṁ evaṁ ta" A "taṁ topa" BCML "tatopa" B "tieḥ ta". — 12. BNCML "tatopa" NA "shâm api". — 12^1. BA kenesha" L keneshâṁ avicî nâma N "vici naraka nâma B "ma tasya". — 12^2. B tasya vuttasya arci" N tasya kutrasya arcci" A tasya kuttasya arci" L tasya kṛitasya arci" CM tasya kumbhasya arcci" N "arccisho pa" C "me kutre pra" BACML "nyati | paçci" N "kuḍḍeto" L "kuḍḍoto" N "rcishoyo pu" NL "kuḍḍeto" BACML "uttarato kuḍḍâ(L "ḍḍe)to pra" N "yo uttaráto kuḍḍâto arci" L "kuḍḍeto" B "nyanti | utta".

हन्यन्ति पश्चिमातो कुड्डातो अर्चियो पुरस्तिमे कुड्डे प्रतिहन्यन्ति दक्षिणातो कुड्डातो अर्चियो उत्तरे कुड्डे प्रतिहन्यन्ति उत्तरातो कुड्डातो अर्चियो दक्षिणे कुड्डे प्रतिहन्यन्ति । भूमिये उत्पत्तिता अर्चियो तले प्रतिहन्यन्ति तला निपतितायो अर्चियो भूमिये प्रतिहन्यन्ति सर्वोऽर्चीहि सो नरको प्रतिवद्धो ॥ तत्र ते नैरयिका बहूनि प्राणसहस्राणि यथा काष्ठानि एवं विचिचं पच्यन्ति ॥ ते तथाभूता दुःखां तीव्रां खरां कटुकां वेदना वेदयन्ति न चैवं तावत्कालं करोन्ति यावत्सानं न तत्पापकं कर्म क्षन्नीछतं भवति ॥ एवन्तं पूर्वं मनुष्यभूतेहि अभिसंस्कृतं अभिसमादियित्वा नियतं वेदनीयं ॥ एवं खलु पुन आधिपतेयमाचमेतन्तचोपपत्तेः । तचोपपन्ना अन्येषां पि पापकानामकुशलानां कर्माणां विपाकं प्रत्यनुभवन्ति ॥ कस्य कर्मस्य विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ ये इह मातृघातका वा भवन्ति पितृघातका वा अर्हन्तघातका वा तथागतस्य वा दुष्टचित्ता रुधिरोत्पादका वा सर्वेषामपि ईदृशानामकुशलानां कर्मपथानां विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ एवं खलु पुनर्विविधानां पापकानामकुशलानां कर्माणां विपाकेन तत्र सत्वा उपपद्यन्ति ॥ तेनैष अवीचि इति वुच्यति ॥ तत्र ते नैरयिका अवीचिं कटुकां तीव्रां खरां वेदना वेदयन्ति नो यथान्येषु नरकेषु नरकपाला भीता कर्माणि कारापेन्ति शीतको वातो उपवायति यथा अन्यत्र न एवं तत्र ॥ अत्र खलु अवीचिं महानरके दुःखां तीव्रां खरां कटुकां वेदना वेदयन्ति तेनैषो अवीची नाम महानरको ॥

3. CML bhûmiye° BNACML °tpattito arci° B °nyanti | ta° CML °bhûmiye° BNA °miyo pra° B °savavicihi° N °sarvâcthi° A °savâvicihi° CM °sarvâvici° L °sarvâvicihi° AL °baddhâ. — 4. NA °thâ koshṭhâni° CML °thâ koshṭâni° B °kâshṭâni° BNACML °vicitrâ pa° B °cyanti te°. — 5. BACML °bhûtâṁ du° C °tukâṁ vedayanti° NA °danâṁ ve° BNACL °caiva tâ° N °tâva kâlaṁ° yâva sânaṁ° BCM °t sânaṁ tat pâ° L °t pâpaṁ ka° M °karmaṁ nya° L °vyantikṛi° CML °bhavanti.

7. BNCML ayan taṁ° A ayaṁ te pû° N °pûrvaṁ ma° bhûtobi° L °bhûtenâbhi° C °bhimaṁskṛi° B °skṛitâṁ a° BACM °bhisaṁmodayitaṁ ni° L °bhisaṁmodayitvâ taṁ ni° N °samâdayitaṁ ni° BAL °niyatave° BN °vedaniyaṁ || L °vedayitaṁ. — 8¹. NCML °punaḥ â° C °mâtraṁm e° N °tram evaṁ ta° CM °tatopa° tatopa° B °ttaḥ ta°. — 8². L tatopa° BACM °panno | a° N °pannoḥ aneshâm api pâpakâṇyaṁ aku°. — 9. N °pâkantena°. — 10. BAM °ghâtako vâ° N °ghâtṛikâ° CL °ghâṭako vâ° A °pitṛighâtako vâ° CML °ghâṭako vâ° NCM °vâ bhavanti arha° L °vâ 'rhanta° B °ntaghâtako vâ° CM °ghâṭakâ vâ° L °ghâṭako vâ° CM °vâ bhavanti ta(C °ti)thâ° BACML °citto ru° N °citta ru° B °rushiro° CM °rushitotpa° A °daka sarve° B °kâ vâ | sa° CM °shâṁ pi° BCML °pi idṛi° BNCML °thânaṁ vi°.

12. NCML °punaḥ vi° L °dhâni pâ° C °kânâṁm aku° N °kânâṁ aku° N °karmaṇâṁ. — 13. CM °ci nâmeti vu° NCML °vucyati. — 14. CM tatra nai° BNA °vicîṁ ka° CM °ciṁ duḥkhâṁ ka° N °vrâṁ kaṭukâṁ ve° NA °danâṁ ve° CM °nti tenaishâ (M °sho) yathâ° pârâ bhi° N °bhito kârâyenti° BAL °karmaṇâni° BNACML °vâtâ upa° N °vâyanti | ya° B °ti | yathâ° L °thâ 'nya° BNA °na eva ta° CML °naivaṁ ta°. — 16. N avicikân duḥ°

इति श्रीमहावस्तुअवदाने नरकपरिवर्त नाम सूत्रं समाप्तं ॥

आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो अभीक्ष्णं तिरश्चानचारिकां गच्छति ॥ सो पश्यति तिरश्चानयोनीषु सत्वा उपपन्ना विविधा दुःखानि प्रत्यनुभवन्तो ॥ आयुष्मां कोलितो स्थविरो चरन्तो तिरश्चानचारिकां अद्राक्षीत्तियग्योनिषु सत्वां परमदुःखिता शुष्कार्द्राणि तृणानि मुखुन्नोचकं परिभुञ्जन्तां शीतोष्णानि च पानीयानि पिबन्तां न च सानं माता प्रज्ञायति न पिता न भ्राता न भगिनी न गुरु न गुरुस्थानीयो न मित्रज्ञातिसालोहितं ॥ अन्यमन्यं खादन्ति अन्यमन्यस्य शोणितं पिबन्ति अन्यमन्यं घातेन्ति अन्यमन्यं विसुभन्ति ॥ ते तमातो तमं गच्छन्ति अपायातो अपायं गच्छन्ति दुर्गतिहि दुर्गतिं गच्छन्ति विनिपातातो विनिपातं गच्छन्ति विविधान्यपि दुःखसहस्राणि प्रत्यनुभवन्ति क्वचिच्छेष तिर्यग्योनिषु उच्छहन्ति ॥ सो तं तिर्यग्योनिषु महन्तं आदीनवं दृष्ट्वा जेतवनं गत्वा चतुर्णां पर्षाणां विस्तरेणारोचयसि ॥ एवं ये ते सत्वा तिर्यग्योनीषु उपपन्ना विविधानि दुःखानि दुःखसहस्राणि प्रत्यनुभवन्ति क्वचिच्छेष तिर्यग्योनिषु उच्छहन्ति ॥ तस्मा ज्ञातव्यं प्राप्तव्यं

ACM atha kha° L 'tha khalu tatra avicîṁ ma° A °khalu tatra a° BACM °rakâṁ duḥ° N °rakân duḥ° L °ḥkhâṁ kha° AN °danâṁ ve° M °naishâ a° CML °vîciṁ nâ° L °rake.

1. BNA samâptaṁ narakaparivarttaṁ nâma sûtraṁ ‖ L °vastune nara° CL °rttanâma° L °traṁ parisa°. — 2¹. L athâyu° BNML °mauṅga° N °lyâyeno° L °no 'bhi° BACML °echânucâ° N °chanti° B °cchati so°. — 2². C °paçyeti° rachatâ yo° L °yonishu° NCM °nnâḥ vi° L °vividhâṁ duḥ° CM °dhâni duḥ° NC °vanti | B °vanto â°. — 3. M °shmân ko° N °shmâ ko° A °shmâṁn ko° BACML °liko stha° L °viraçcara° C °ro vara° châtucâ° AL °kshit tirya° N °gyonishu° N °duḥkhitâṁ çu° BN °shkâdrâni bhṛi(N °tṛi)ṇâ° A °shkâdrâṇi tṛi° CML °shkâdâni tṛi° L °mushullo° B °llovakaṁ° N °ribhuṁjatâṁ si° BACML °rivrajantâṁ° L °pâṇiyâni ca pi° BL °trajâti° CM °sârohi°.

7. L °nyaṁ ghâṭanti anyamanyaṁ çobhanti | tena mâ° N °nyaṁ shâṁdanti° C °danti anyamanyaṁ ço° pibohanti° B °banti | anya° BACML °ghâtanti° N °nyaṁ pâtanti° nyaṁ vasu° CM °nyaṁ çushyanti. — 8. BA te namâ° NCML te namâtro ta (N °tta)° BNACML °cchati âpâ° L °yâtottamaṁ ga° BNACM °to âpâ° B °nti | du° CM °gatihi° B °nti | vi° BAL °vinipâto vini° N °nipâtito vi° CM °nti | vinipâtaṁ vinipâto gacha° N °pâtâ ga° B °nti | vi° BACM °dhâṁnya° B °nti | kṛi° uccaha° NL °ucchvaha°. — 10. L °shu âdi° C °dînaṁvaṁ° L °tuṇṇâṁ° C °turuṇâ pa° N °parshadâṇâṁ°.

12. CM evaṁ ete° yonishu° L °yonishûpapa° khâni saha° N °vantoḥ ‖ âyu° (p. suiv. l. 4) B °vanti | kṛi° AL °ṇa tirya° L °gyoni ucchvasahanti | B °uccahanti | . — 13. BACML so taṁ ti(A °ti)ryagyonishu ta° BA tasyâ jñâ(B °syâ . . . o)ta° L'tasmâjjñâ° bodhavyaṁ° A °ptavyaṁ abhi° CML °saṁbodhavyaṁ° C °caryya ca na° L °caryyaṁ ca na ca vâ° BAM °caryaṁ ca na ca na vâ° C °loke ci kiṁci° BA °pâpa kara° L °paṁ karma ka°.

वोढव्यं अभिसंवोढव्यं कर्तव्यं ब्रह्मचर्यं न च वा लोके किञ्चित्पापं करणीयन्ति वदामि ॥

आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो अभीक्ष्णं प्रेतचारिकां गच्छति ॥ सो पश्यति सत्वां प्रेतलोके उपपन्ना विविधानि दुःखसहस्राणि प्रत्यनुभवन्तो ॥ आयुष्मान्कोलितो स्थविरो चरन्तो प्रेतचारिकां अद्राक्षीत्प्रेतलोकस्मिं प्रेतां परमदुःखितां महाकायां सूचीमुखां सन्निरुद्धकण्ठां सततमभ्यवहरन्तां तृप्तिं नाधिगच्छन्तां ॥ किं पुनः अन्नतपुष्पातो येन किंचित्र लभन्ति दुर्वर्णा दुर्दर्शना दुर्गन्धा दुरूपेता अल्पेशाख्या प्रतिकूलदर्शना नग्नका अप्रतिच्छन्ना क्षुत्पिपासासमर्पिता उच्चारप्रस्रावखेटसिंहाणिकापुञ्जरुधिरं संपिपासन्ति ॥ तेषां कर्मविपाकातो वातो वायति अस्ति पानीयन्ति अस्ति पानीयन्ति अस्ति कूरं अस्ति व्यागू ति ते तं घोषं श्रुत्वा नदीयो च पर्वतां च लंघयित्वा गच्छन्ति एत्थ वयं खादिष्यामः एत्थ वयं भुंजिष्यामः एत्थ वयं पिविष्यामो ति ॥ तथा ते पूर्वं आशां छत्वा निराशा भवन्ति ॥ तेषां नास्ति नास्तीति वातो वायति ते तं शब्दं श्रुत्वा निराशा तेनैव अवकुज्जा प्रपतन्ति ॥ प्रेती गाथां भाषते ॥

पंचानां वर्षशतानां अयं घोषो मया श्रुतं ।
पानीयं प्रेतलोकस्मिं पञ्च याव सुदुर्लभं ॥

3¹. BCL "mauṅga" A "chanti. — 3². N "satvân pre" BACML pannâḷ vi" A "duḥsaha" CM "duḥkhâni saha" N "utoḥ ‖ â" B "nto â". — 4. BACML "liko stha" BNACML "carati pre" N "rikâ a" CM "rikâṁ a" AL "lokesmiṁ" C "smiṁ pretâṁ" N "pretâ pa" tân ma" CM "yâṁ suci" BACM "kaṇṭha sa" L "kaṇṭha sa" B "m atyava" CM "m asyâva" A "harato tṛi" L "rantâṁ tṛi" GML "nâbhiṅga" N "chanti | B "ntâṁ kiṁ".

6. C "puna akṛi" BACML "labhati" N "labheti" BL "duvarṇṇo du" N "duvarṇṇâ" ACM "rvarṇṇo du" BN "dudarça" B "dugandhâ" NCML "durûpe" BNACML "petâṁ alpaçâkhâ (N "khyâ) pra" CM "tikula" N "tikudarça" L "kûlo da" BNACML "rçana na" BNA "pâsasa" CM "pâçâsa" L "pâsitâsa" BACML "pito u" L "uccâvapra" BCM "pramâva" N "prasâva" AM "ṇikâpuccaru" C "kâpuccarûdhi" L "kûpûyaru" BNACML "raṁ taṁ pinârthe(N "nâdhe)nti. — 9. L "vipâkaṁ vâyati" N "pâkato" CM "vâtâ vâ" (LA *omettent la répétition de :* asti pâṇiyanti) C "pâyanti | ayasti pâ" BACML "yanti | asti (C "sti) kuruṁ (CML "ru) ayogû" N "sti kurum asti khâgu ti te taṁ" A "tâṁ ca saṁgha" N "laṁghitvâ" BNACML "cchati ‖ e" M "etthaṁ va" C "yaṁ pi bhuṁ" N "bhuṁjishyâ" CM "bishyâmeti | L "shyâmaḥ | iti.

12¹. L tathâ rûpaṁ te pû" NC "pûrva â" NL "âsâṁ kṛi" N "râsâ bha" L "rûçâṁ kṛitvâ bha" B "nti teshâṁ". — 12². BACML "ti tâvo vâ" N "râsâ tataiva" CM "çâmetaivaṁ a" B "te taiva" L "te teva a" BNA "apaku" BN "prayata". — 13. N "shati B "shate paṁ". — 15. N "tânâm aya" çruto B "çrutaṁ pâ".

16. BNACM pâṇiyaṁ" AML "lokesmiṁ pa" N "kasmin pa" NCML "yâvat sudu" BACML "dullabhaṁ.

अपरा प्रेती गाथां भाषते ॥

पञ्चानां वर्षशतानामयं घोषो मया श्रुतो ।
कूरो ति लोके प्रेतस्मिं पश्च याव सुदुर्लभं ॥

अपरा प्रेती गाथां भाषे ॥

पञ्चानां वर्षशतानामयं घोषो मया श्रुतं ।
ख्वागूति प्रेतलोकस्मिं पश्च याव सुदुर्लभं ॥

अपरा प्रेती गाथां भाषे ॥

नदीमुपेन्ति तृषिता सिकता परिवर्तति ।
छायामुपेन्ति सन्तप्ता आतपो परिवर्तति ॥

अपरा प्रेती गाथां भाषति ॥

धिग्जीवितं आजीविषु यमन्तस्मिं नदामध ।
विद्यमानेषु भोगेषु प्रदीपं न करोथ व ॥

सो तं प्रेतलोके महन्तं आदीनवं दृष्ट्वा जेतवनमागत्वा चतुर्णां पर्षदानामनेकपर्यायेण विस्तरेणारोचयति ॥ एवं सत्वा प्रेतलोके उपपन्ना विविधानि दुःखसहस्राणि प्रत्यनुभवन्ति । तस्मात् ज्ञातव्यं प्राप्तव्यं बोद्धव्यं अभिसंबोद्धव्यं कर्तव्यं कुशलञ्च कर्तव्यं ब्रह्मचर्यं न च वा लोके किंचित्पापं कर्म करणीयन्ति वदेमि ॥ स्वविरस्य श्रुत्वा अनेकप्राणसहस्राणि देवमनुष्याणां अमृतं प्रापुणेन्सु ॥

1. CM aparâṁ pre° C °gâthâ bhâshante | N °bhâshyate B °shate pa°. — 2. L °ghoshaṁ ma°. NCML °çrutaṁ. — 3. BACML kuro° N karo° CML °yâvat sudullabhaṁ. — 4. M aparâṁ pre° N °gâthâ bhâshate B °bhâshe pa°. — 5. N °tânâṁm a° M °tânâṁ a° N °çruto B °taṁ dvâgû°.

6. B dvâgû° AML °lokesmiṁ° CML °yâvat sudu° BML °dulabha° C °dullabhaṁ. — 7. N °bhâshate. — 8. BACML °upeti tṛi° N °upemi tṛi° CM °shitâni riktikâṁ pa° BNA °tâ riktikâṁ pa° L °tâ riktitâṁ pa° N °varttayati L °varjati BA °vattanti châ°. — 9. BNACML °upeti sa° M °âtappe parivarttaṁti ‖ N °rttayati. — 10. L °preti gâ° B °gâthâ âṁ bhâ° A °gathâṇâṁ bhâ°.

11. N °shu yem a° L °yamântamasmiṁ° BNACML °smiṁ (N °smi) nadematha vi°. — 12. CM °pradîpo na °tha ca ‖ BNAL °pratipaṁ °tha ‖ . — 13. CML °hântaṁ° C °dinaṁvaṁ° BNACM °vanaṁ â° CM °turṇṇâ pa° B °pashadâ° N °dâṇâṁ a° L °nâṁ ane° C °rocanti BNAM °cayanti. — 14. NCML °pannâḥ vi°. — 15. B tasmâtu jñâta° C °smâ jñâta° L °smâjjñâta° bodhavyaṁ° CML °saṁbodhavyaṁ° M °rttavyâ ku° BNA °lañca varttavyaṁ ‖ bra° C °caryyâ na° L °ryyaṁ ca na ca° karmmaṁ ka° CM °karayanti va° A °raṇiyeti ‖ stha°.

16. L °prâṇisa° BNAL °ṇâṁ prâṇetsu ‖ CM °ṇâṁ prâpu(C °pa)netsuḥ.

आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो अभीक्ष्णं असुरचारिकां गच्छति ॥ सो पश्यति असुरपुरे असुरां प्रवृद्धमहाकाया उग्रदर्शना व्यापादबहुला असुरेषु व्यवित्वा विनिपातेन्ता ॥ आयुष्मान्कौलितो स्थविरो चरन्तो असुरचारिकामद्राक्षीत्सुरेषु व्यापादेन सुदुःखितां पंच असुरगणान् ॥ तेषामेवं भवति । वयं हेट्ठा उपरि देवा ॥ ततः कुप्यन्ति व्यापद्यन्ति अभिप्यद्यन्ति कोपं च रोषं च अप्रत्ययं च आविष्करोन्ति ॥ ते चतुरङ्गबलकायं सन्नहित्वा हस्तिकायं अश्वकायं रथकायं पत्तिकायं सन्नहित्वा देवगुल्यानि प्रभञ्जन्ति यदिदं करोटपाणयो नाम यक्षा मालाधारा नाम यक्षाः सदामत्ता नाम यक्षाः । एतानि देवगुल्यानि भंजित्वा देवेहि त्रायस्त्रिंशेहि संग्रामेन्ति ॥ ते खु देवानां त्रायस्त्रिंशानां छतपुष्पानां महेशाख्यानामन्तिके चित्तानि प्रदूषयित्वा कायस्य भेदात्परं मरणादपायदुर्गतिविनिपातनरकेषूपपद्यन्ति ॥ सो तं असुराणां महान्तमादीनवं दृष्ट्वा जेतवनमागत्वा चतुर्णां पर्षाणां विस्तरेणमारोचयति ॥ एवं सत्वा महासमुद्रे असुरपुरे विविधानि दुःखानि प्रत्यनुभवन्ति । तस्मान्ज्ञातव्यं बोद्धव्यं प्राप्तव्यं प्रतिसंबोद्धव्यं कर्तव्यं ब्रह्मचर्यं न च किञ्चिल्लोके पापं कर्म करणीयन्ति वदामि ॥ स्थविरस्य श्रुत्वा बहूनि प्राणसहस्राणि देवमनुष्याणाममृतं प्रापयन्ति ॥

आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो अभीक्ष्णं चतुर्महाराजिकेषु देवेषु चारिकां गच्छति ॥ तत्र पश्यति चतुर्महाराजिकदेवां छतपुष्पां महेशाख्या दीर्घायुष्कां वर्णवन्ता सुखव-

1¹. BL "mauṅga" N "maugalyá" kshṇam asu" chanti. — 1². BNACM "surâṁ (N "rân) no(C "nâṁ M "nâ)viddha" L "surânâṁ nodviddha" BC "shu cavi" A "shu vavi" BA "pâtantâ || N "pântaṁtâ | L "pâpantâ. — 3. CM "shmâ ko" N "shmâṁ ko" L "liko stha" CM "to chavi" NAML "drâkshît sare" C "drâkshât sare" B "ṇâm aiva bha" NACM "ṇâm eva bha". — 4¹. BNACML "eva (L "vaṁ) bhavanti. — 4². B "devâ tataḥ". — 5. NCL tato ku" A "bhisyanda" L "shyadanti" BACML "nti kepaṁ" L "shaṁ câpra" N "roti.

6. BNACML "ṅgavarakâ" A "ṅgavarakoyaṁ" C "kâyâṁ patti" B "janti | ya" L "rotapâṇiyaṁ nâ" CM "pânayo" dâyaksho má" kshoḥ sadâ" N "sadâ nâma" CM "kshâḥ. — 8. C "ni bhajitvâ" N "trâyatriṁçe". — 9. A te shu de" BNCML te teshu de" C "striṁçonâṁ" A "kṛitepu" CM "nâṁ anti" L "nâṁ santi" B "ke vittâ" pradusha" N "pradushiyitvâ" ṇâd ayoye du" A "tinipâ".

11. C "turṇṇâ pa" L "parshadâṁ vi" N "reṇâroca" L "yanti || B "ti e". — 12. BNACML "mudreshu a" BA "bhavânti | C "vantiṁ. — 13. CM "smâ jñâ" A "smâd jñâ" N "smât jñâ" vyaṁ prâptavyaṁ boddhavyaṁ karttavyaṁ varttavyaṁ bra" CML "bodhavyaṁ" L "ptavyaṁ abhisaṁ" CM "saṁbodhavyaṁ kuçalaṁ ca kartta(C "katta)vyaṁ" C "caryyâ na ca". — 14. A "prâṇisa" BAL "shyânâm a" C "shyâṇâ amṛi" M "ṇâṁ amṛi".

16. BNCML "mauṅga" L "no 'bhi" N "râjikadevânâṁ kṛita" (L suiv.). — 17. L "hârâkâde" CM "jikede" BNACML "devânâṁ kṛi" BACML "ṇyânâṁ ma" CM "khyânâṁ di" BA "yushkaṁ va" N "yushkaṁ va" CML "yushkânâṁ va" A "vantâṁ su" NCML "vanto su" CM "sya lâbhino" BN "vastrânâṁ vastrâṇâṁ di" A "strâṇâṁ âbha" N "bharanâṁm a" B "nâṁ agre".

ङ्गनां नामी दिव्यस्यायुषः वर्णस्य सुखस्य ऐश्वर्यस्य परिवारस्य नामिनो दिव्यानां रूपाणां शब्दानां गन्धानां रसानां प्रष्टव्यानां दिव्यानां वस्त्राणां दिव्यानां आभरणानां । अयतो आभरणानि आवद्धानि पृष्ठितो दृश्यन्ते पृष्ठितो आवद्धानि अयतो दृश्यन्ति छाया पि सानं न दृश्यति स्वयंप्रभा अन्तरीचचरा येनकामंगमा प्रभूतभचा प्रचुरान्नपाना दिव्येषु रतनामयेषु विमानेषु दिव्येहि पंचहि कामगुणेहि समर्पिता समंगीभूता क्रीडन्ता रमन्ता प्रविचारयन्ता ॥ संपत्तिं स्थविरो विपत्तिपर्यवसानं पश्यति ॥ स्वयंप्रभा ततो चातुर्महाराजिकेषु च्यवमाना नरकेषूपपद्यन्ति तिरच्छेषूपपद्यन्ते प्रेतेषु असुरेषु कायेषु उपपद्यन्ति ॥ स्थविरो दानि देवानां चातुर्महाराजिकानां तां विपरिणामदुःखतां दृष्ट्वा अहो छच्छं ति जेतवनमागत्वा चतुर्णां पर्षाणां विस्तरेणारोचयति ॥ एवं सत्वा कुशलस्य कर्मस्य विपाकेन चातुर्महाराजिकेषु देवेषूपपद्यन्ति ॥ ते तत्र दिव्यानि संपत्ती अनुभवित्वा ततो च्यवमाना नरकतिरिच्छप्रेतासुरेषु कायेषु उपपद्यन्ति । देवा पि अनित्याः अध्रुवाः विपरिणामधर्माणो ॥ तस्माच्छातव्यं प्राप्तव्यं बोद्धव्यं अभिसंबोद्धव्यं कर्तव्यं कुशलं च कर्तव्यं ब्रह्मचर्यं न च वा लोके किञ्चित्पापं कर्म करणीयन्ति वदामि ॥ स्थविरस्य श्रुत्वा वहनि प्राणसहस्राणि देवमनुष्याणाममृतं प्रापयन्ति ॥

आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो अभीक्ष्णं त्रायस्त्रिंशेषु देवेषु चारिकां गच्छति ॥ तत्र पश्यति त्रायस्त्रिंशं देवं छतपुष्पां महेशाख्यां दीर्घायुष्कां बलवन्तां सुखबहुलां

3. BAC agre tena âbha° NM °gra tena âbha° L °gra tenâbha° BNAC °pṛishṭite dṛi° M °shṭita dṛi° L °shṭime dṛi° BNAM °pṛishṭate â° C °pṛishṭhate â° L °pṛishṭime â° N °châyâ mi sâ° BNACML °na dṛiçyanti sva° CML °rîksheca° B °râyaikâ° NACML °râyekâ° N °kshâ punyanna° B °prayurâ° ACML °prapurâ° M °nnapránaṁ di° N °pâna di° BACL °pânaṁ di° BC °nâmyeshu di° AML °yeshu di° N °divyohi° C °ṇchiṁ sa° BACML °samanvagîbhû° N °manvaṁgi° praticâ° B °yantâ saṁ°.

6. C °ro cipa° CML °pattiṁ pa° M °ryacasâ° BACM °çyanti B °nti sva°. — 7. N tato câ °kemu cya° M °keshu ghava° keshupa° N °shûpapannodya° BACM °dyanto ti° BA °tinacche° N °dyate pre° NL °yeshûpa° L °dyante. — 8. L °rinâma° BNAL °shṭvâ âho° B °ti ûga(?)-tavanam° CM °turṇṇâ pa° N °ṛṇâṁ pârshâ° BNACM °renâro° L °reṇâṁ âro° C °yanti. — 10. LM °vaṁ matvâ° N °shûpashanti.

11. N tatra te di° BACML °sampatti a° CM °tataḥ cya(M °ḥ vya)va° L °ricchâpretâsureshûpapa° N °yeshû upa°. — 12. A °pariṇâ° L °rinâma° N °rmâṇaḥ ‖ B °ṇo ta°. — 13. A °smâd jñâta° NCM °smât jñâta° NL °bodhavyaṁ° L °saṁbodhavyaṁ° BNACML °laṁ ca vartta° C °caryyaṇa ca° A °paṁ karaṇî° B °dâmi stha°. — 14. N °bahuni° CM °prâṇisa° BL °sraṇi de° M °ṇâṁ amṛi° C °mṛite prâ° L °prâyanti.

16. C °shmân mâhâ° BCML °mauṅga° N °mauga° L °no 'bhi° BNACML °veshu vâ cârikâṁ ca ga° B °ti tatra°. — 17. C °çyanti | trâ° N °çyati stráya° L °striṁçeshu deveshu vâ cârikâṁ ca gacchati | tatra paçyati trâyastriṁçâ° BNACML °çânâṁ devânâṁ kṛi° A °puṇyânâṁ mahe° L °puṇyâ mahe° BACM °dîghâyu° N °yuḥkâṁ ha° C °yushkâ ha° BA °vattâṁ° L °vantâ su°

स्राभी दिव्यस्यायुषः वर्णस्य सुखस्य ऐश्वर्यस्य परिवारस्य दिव्यानां रूपाणां शब्दानां गन्धानां रसानां स्पर्शानां वस्त्राभरणानां कामगुणानां स्वयंप्रभा अन्तरीक्षेचरा सुखस्थायिनो येनकामंगमा प्रभूतभक्षा प्रचुरान्नपानाः दिव्येषु रतनामयेषु विमानेषु अष्टसु च महाउद्यानेषु वैजयन्ते नन्दापुष्करिणीपारिपात्रे कोविदारे महावने पारुषके चित्ररथे नन्दने मिश्रकावने अपरेषु च रतनामयेषु च विमानेषु दिव्येहि पंचहि कामगुणेहि समर्पिता समङ्गीभूता क्रीडन्ता रमन्ता परिचारयन्ता । शक्रो पि देवानामिन्द्रो वैजयन्ते प्रासादे अशीतिहि अप्सरसहस्रेहि परिवृतः दिव्येहि पंचकामगुणेहि समर्पितो समंगीभूतो क्रीडन्तो रमन्तो प्रविचारयन्तो ॥ स्थविरो तां देवानां त्रायस्त्रिंशानां तादृशीं समृद्धिं दृष्ट्वा दिव्यां संपत्तिं दृष्ट्वा सुदर्शनं च देवनगरं दृष्ट्वा सप्तरतनामयं सुदर्शनस्य देवनगरस्य तं विधानं दृष्ट्वा सुधर्मां च देवसभां सर्ववैडूर्यमयीं योजनसाहस्रिकां दृष्ट्वा यत्र देवा त्रायस्त्रिंशाः शक्रो च देवानामिन्द्रो सन्निषण्णा सन्निपतिता देवकरणीयेषु वाह्यतो देवसभायां दृश्यन्ति देवा पि त्रायस्त्रिंशा सुधर्मायां देवसभायां निषण्णाः सर्वं सुदर्शनं देवनगरं पश्यन्ति ॥ एवं स्थविरो सर्वां त्रायस्त्रिंशानां देवानां समृद्धिं दृष्ट्वा जेतवनमागत्वा चतुर्णां पर्षाणां विस्तरेणारोचेति ॥ एवं सत्वा कुशलस्य कर्मस्य विपाकेन देवेषु त्रायस्त्रिंशेषूपपन्ना दिव्यायो संपत्तीयो अनुभवन्ति ॥ तं पि अनित्यमध्रुवं विपरिणामधर्मं ॥ ततो च्यवमाना नरकतिरिच्छप्रेतेषु उपपद्यन्ति ॥ तस्माच्छ्रातव्यं प्राप्तव्यं

CM °hulo lâ° divyâsyâ° C °pariparivâ° N °pânâm° A °strâṇâm âbha° N °strânâm âbha° L °strâṇâbhâ° prabhântari° N °prabhâva antarikshaca° BNACML °gamânâm pra° M °prabhûdabha° L °pracûrâ° C °pânâm | di° N °nte nadîpushka° NL °shkaraṇî° N °ṇipâniyâtre° B °riyâtre° C °ne paru° A °rushyeke° C °nâma teshu divye° N °yeshu vimâ° BA °divyaṁhi° L °rpito sa° CML °manvagi° L °bhûto kri° C °kridântâ° M °kridaraga rama° N °yantâṁ° B °yantâ ça°.

6. N °sâdike a° NCL °vṛito di° M °vṛitâ di° CL °vyehi kâma° CML °samanvagi° BAC °câranto stha°. — 8. N °vânâṁm trâyastriṁçâ° mṛiddhiṁ dṛi° M °divyâ saṁ N °vyâṁ sapattiṁ° CML °ptaratnâma° N °devaganasya° C °dṛishṭâ sudha° AC °dharmâ ca° C °bhâṁ savaiḍû° M °bhâṁ savaiḍuryya° BNAL °sarvavaiḍû° C °vaiḍûryyâma° M °shṭvâ patra° NCML °devâs trâya° A °çakraça de° BNCML °nnisharṇṇo sa° BNACML °tito de° çyati de° CL °pi trayastriṁ° A °dharmâya de° BNCML °nnisharṇṇâḥ° BN °sarvasu° ACML sarve su° N °rçana de°.

14. L °striṁçâṁnâṁ° C °turṇṇâ pa° N °rshadyânâṁ° L °renorocayati. — 15. CM °çeshu upa° ML °pannâḥ di° N °pattiyo°.

16. BNACML anitya° CM °tyaṁ akru(M °bru)vana vi° L °m akruvaṁ viparinâmadharmiko ta° CM °dharmâḥ. — 17¹. L °tataḥ cya° ML °ricchâpre° NCML °teshûpa° N °padyenti || B °nti ta°. — 17². A °smâd jñâta° N °smât jñâta° C °smâ jñâta° NL °bodhavyaṁ° A °ddhavyam abhi° M °vyaṁm abhi° NL °bodhavyaṁ° A °ddhavyaṁ karttavyaṁ bra° C °ddhavyaṁ kattavyaṁ° BCML °çalaṁ (CM °laṁ ca) varttavyaṁ° N °laṁ vaktavyaṁ° M °loka kiṁ° L °kiṁcilloke pâ° CM °pâpa ka° L °ṇiyaṁ va°.

बोद्धव्यं अभिसंबोद्धव्यं कर्तव्यं कुशलं कर्तव्यं ब्रह्मचर्यं न च वा लोके किंचित्पापं कर्म करणीयन्ति वदेमि ॥

आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो भीक्ष्णं यामतुषितनिर्माणरतिपरनिर्मितवशवर्तिब्रह्मकायिका याव शुद्धावासां देवां चारिकां गच्छति ॥ सो पश्यति शुद्धावासकायिकां देवा ह्रतपुण्या महेशाख्यां दीर्घायुष्कां वर्णवन्तां सुखबहुलां स्वयंप्रभा अन्तरीचावचरा प्रीतिभचा सुखस्थायिनो येनकामंगमा विगतरागा देवार्हन्तो अन्तरापरिनिर्वायी अनावर्तिकधर्मा अस्मिं लोके अव्यवकीर्णा सर्ववानपृथग्जनेषु ॥ स्थविरो तान्तादृशीं समृद्धिं देवानां दृष्ट्वा जेतवनमागत्वा चतुर्णां पर्षाणां विस्तरेणारोचयति ॥ एवं सत्वा कुशलस्य कर्मस्य विपाकेन देवेषु देवानां संपत्तीयो नुभवन्ति । तं पि अनित्यं दुःखविपरिणामधर्मं ॥

सर्वं आदीनवं लोकं सर्वं लोकं आदीपितं ।
सर्वं प्रज्वलितं लोकं सर्वलोकं प्रकम्पितं ॥
अचलं अप्रकम्पितं सपृथग्जनसेवितं ।
बुद्धा धर्मं देशयन्ति उत्तमार्थस्य प्राप्तये ॥

तस्मान्ज्ञातव्यं प्राप्तव्यं बोद्धव्यं कर्तव्यं कुशलं कर्तव्यं ब्रह्मचर्यं न च वा लोके किञ्चित्पापं कर्म करणीयन्ति वदेमि ॥ स्थविरस्य श्रुत्वा अनेकानि प्राणसहस्राणि देवमनुष्याणां अमृतं प्रापयन्ति ॥

3. BNCML °manuṅga° N °no abhi° L °no 'bhi° yâvatu° M °tanimâṇa° A °rmitavartti° CM °yâvaṁ ṣu° L °yâvat ṣu° B °va suddhâ° N °devâ câ°. — 4. L °devân kṛi° N °devâṁ kṛi° NL °puṇyâṁ ma° CM °çâkhyaṁ di °yushkâ varṇṇavarṇṇa° BACM °bahuli sva° L °huliyaṁ sva° CM °prabhânta° CML °rikshe 'vaca° L °bhaktâ su° vâ 'rhanto° BACML °nto tatro-(B °trâ)panirvâ° N °nto tatra parivâyi° G °vartti asmiṁ° A °kavarmâ° L °rmân asmiṁ° N °rmâ 'smiṁ° BNACML °ṛṇâḥ sa° L °sarvaṁbôla° G °rvavâsathṛigagja° B °thakshaneshu stha°.

8. B °sthavire tâ° A °vira tâ° L °virâ tâdṛi° CM °viran tâṁ tâdṛiçi (M °devai)sa° L °dṛiçiṁ devasa° N °turṇṇâ parshâ°. — 9. BN °kuçasya° C °lasya saka° L °lasya vipâ° NACML °shu devasampa° CM °pattiyo° L °yo 'nu°. — 10. NA tam api° N °nitya du° CM °ḥkhapari° C °dharma B °dharmaṁ sa°.

11. L sarva â° BNAM °rvaṁ âdîpi(M °pi)taṁ lo° C °ryaṁ âdishitaṁ lo° âdipitaṁ B °pitaṁ saṁpra°. — 12. BNACML saṁprajva° M °kaṁ âdîpitaṁ saṁprajvalitaṁ lokaṁ sarvalokaṁ pra° C °kaṁ prakaṁprakaṁpi°. — 13. CM acaraṁ a° B °thakshanasevitaṁ buddhâ°. — 14. NAML °ddho dha° N °dharmma de° BACL °desaya° BNACML °yati u° L °ptayet tasmâ°. — 15. NM °smât jñâta° A °smâd jñâtavyaṁ bo° NL °bodhavyaṁ° L °dhavyaṁ abhisaṁbodhavyaṁ ka° CM °laṁ ca ka° BNAL °laṁ vartta° C °vyaṁ na ca brahmacaryya lo° M °caryyaṁ lo° BNA °ca vo lo° L °pâpakarma°.

16. N °rastha çru° BACL °devâma°.

भगवान्सम्यक्संबुद्धो यदर्थं समुदागतो तदर्थमभिसंभावयित्वा राजगृहे विहरति गृध्रकूटे पर्वते शास्ता देवानाञ्च मनुष्याणां च सत्कृतो गुरुकृतो मानितो पूजितो अपचितो लाभाग्रयशोग्रप्राप्तः लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां तच अनुपलिप्तो पद्ममिव जले पुग्गलभागीयां सत्वा पुग्गेहि निवेशेन्तो फलभागीयां सत्वां फलेहि प्रतिष्ठापयन्तो वासनाभागीयां सत्वां वासनायामवस्थापयन्तो अमृतवर्षेण देवमनुष्या संविभजन्तो प्राणसहस्राणि अमृतमनुप्रापयन्तो अनवरायजातिजरामरणसंसारकान्तारनरकादिदुर्गसंसारकान्तारग्रहणदारुणातो महाप्रपातातो उद्धरित्वा क्षेमे खले शमे शिवे अभये निर्वाणे प्रतिष्ठापयन्तो आवर्जयित्वा अङ्गमगधां वज्जिमल्ला काशिकोशलां चेतिवत्समत्स्यां शूरसेनां कुरुपंचाला शिविदशार्णा च अश्वकअवन्ती ज्ञानेषु पराक्रम्य स्वयंभू दिव्येहि विहारेहि आनिंजेहि विहारेहि सान्तत्वेहि विहारेहि बुद्धो बुद्धविहारेहि जिनो जिनविहारेहि ज्ञानको ज्ञानकविहारेहि सर्वज्ञो सर्वज्ञविहारेहि चेतोवशिप्राप्तो च पुनर्बुद्धो भगवन्तो येहि येहि विहारेहि आकांक्षति विहरितुं तेहि तेहि विहारेहि विहरति ॥ अथ सो आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो काल्यस्यैव निवासयित्वा राजगृहं नगरं पिण्डाय प्रक्रमि ॥ अथ खल्वायुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य अचिरप्रक्रान्तस्य एतदभूषीत् ॥ अतिप्रागेव खलु तावदेतर्हि राजगृहे नगरे पि-

1. CML "saṁmya" NC "dartha sa" C "tadartha a" L "rthaṁm abhi" M "rthaṁ a" A "griddhakû" L "kûte pa" N "shyânâṁ ca" BCM "mâṇito" CM "bhâgreyaçogreprâ" NL "prâpto lâ" C "ṇḍapatra" M "pâtreça" N "parikârâ" CML "tatrânu" BNACML "nulipto" jalena puṇya" N "niveçanto" N "bhâgiyâ satvâ pra" B "tishṭâpa" CM "gîyânâṁ sa" C "vasthapa" BNACML "mṛitamalpakena de" L "shyâṇâṁ saṁ" N "nushyâṁ samvibhasanto" L "payanto 'nava" jâtijanakomalâṁ cetivartmyamatsyamânsasurasenâṁ kuru ‖ jarâ" N "raṇesaṁ" BNACML "narakavidu" N "rgasansâra" BM "sârarkâ(B "rka)ntâ" C "grahaçadâ" CM "to urddhari" L "sthale same çime a" B "tishṭâpa" N "tisthâpa" CM "varjiyitvâ" BNACML "gadhaṁ va" A "vajrima" BNL "vajima" N "mallakâ" NACML "komalâṁ" B "kosalâṁ" BAL "cetivartmyamyama" N "tivalyama" CM "tivartsa(M "rtma)mânsyamânsâṁ sura" BA "tsyamânsyâṁ sûrase" L "tsyamânsâṁ surase" N "tsyâṁ sura" B "kuru | paṁ" A "ruyaṁcâ" CML "ruyaṁvâ" L "cûrâ sivi" BACM "lâ sivi" B "darçarṇṇâ" C "daçanivaṁ açva" M "darçânaivaṁ açva" BNAL "ṛṇâ va açva" BNACML "çvakia" BNACM "aventi jñâ" L "vantiaventi jñâ" B "jñâreshu" (ou "jñâneshu"?) CML "jñâneshṭa parâ" N "jñâmeshṭa parâ" A "jñâneshû parâ" BACML "râkramâ sva" N "kramo sva" vyehi vihârehi brâhmaṁhi vihârehi âni" C "niṁjahi" rehiṁ sâ" N "sâtatya" M "ntatyahi" CM "ddho buddhehi vi" A "hi jina ‖ ji" NL "tovasiprâ" BNACM "prâptâ ca" L "buddhâ bha" BACML "bhavanto" CM "nto yehi rehi vi" BNACML "ranti | . — 14. BCML "maunga" N "maugalyâ" BNC "no kalpasyai" AM "no kâlpasyai" CM "syaivaṁ ni" N "prakâmi | . — 15. B atha lvâyu" BNCML "maunga" N "yâyanaya aci" M "avira" BNA "bhûshita ati" L "bhûshite CM "bhûshitâbhipràg". — 16. CML "bhiprâ" B "prâg | e" BNACML "evaṁ kha" N "tâva eta" CM "d etarahiṁ" NAL "tarhi rà"

ष्ठाय चरितुं यन्नूनाहं येन शुद्धावासो देवनिकायो तेनुपसंक्रमेयं । चिरं मे शुद्धावासं देवनिकायं उपसंक्रान्तस्य ॥ अथ खल्वायुष्मान्महामौद्गल्यायन पदवीतिहारेण ऋद्धीये येन शुद्धावासं देवनिकायं तेन प्रक्रामि ॥ अद्राक्षुः सम्बहुला शुद्धावासकायिका देवपुत्रा आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनं दूरतो वैवागच्छन्तं दृष्ट्वा च पुनर्येनायुष्मान्महामौद्गल्यायनो तेन प्रत्युद्गतासुः ॥ एत्य एत्य आर्यो महामौद्गल्यायनो । स्वागतमार्यमहामौद्गल्यायनस्य अनुरागमार्यस्य महामौद्गल्यायनस्य । चिरस्य पुनः आर्यो महामौद्गल्यायनो पर्यायमकार्षीत् यदिदं इह आगमनाय ॥ अथ खलु ते संबहुला शुद्धावासकायिका देवपुत्रा आयुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकमन्ते स्थिता ॥ तत्र अन्यतरो शुद्धावासकायिको देवपुत्रो आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमेतदवोचत् ॥ आश्चर्यमिदमार्य महामौद्गल्यायन अद्भुतमिदमार्य महामौद्गल्यायन यावद्दुःखसमुदानीया अनुत्तरा सम्यक्संबोधिः यदिदं कल्पानां शतसहस्रेण ॥ अथ खलु भगवन्तो शुद्धावासकायिको देवपुत्रो आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनं अध्यभाषि ॥ कल्पान शतसहस्रं अभियो नाम भिक्षु सरागो अभूषि सदोषो समोहो ॥ तेन खलु पुनः मौद्गल्यायन समयेन वसुमतं

A "ritun nû" nikâyâ te" CML "nikâye te". — 1. BACM viroca me çu" NL virocate çu" L "kâye upa" A "kâyam upa" N "krântasye ‖ . — 2. M "yushmaṁ mahâ" C "yushmâṁ mahâ" BNML "mauṅga" NCML "yano pada" BNA "vivihâ" CML "vithivihâ" N "ça riddhiyena yena" CML "riddhi yena çu" BA "ddhiyena yena" L "prakrami ‖ N "prakâmi | . — 3. CM "drâkshit saṁba" BACML "vâsakâ devaputro â" BNML "mauṅga" BNACML "to yenâga" C "drishṭâ ca" NL "punaḥ yenâ" BNML "mauṅga" C "pratyâgatâ" BACML "tânsuḥ B "nsuḥ e".

5. BNACML etta e" BAL "etta â" N "ette â" C "ettaptâ â" M "ettakâ â" CML "âryа mahâ" N "âryâ mau" BNCML "mauṅga" B "yano svâ". — 6. N svâgatam âgatam âryya" L "gataṁm âryya" B "m âryaman" NACML "m âryasya ma" BNCML "mauṅga" CM *omettent* anurâgam" nasya N "nurâgatam ârya" BNL "mauṅga" B "sya ci".

7. L "punar âryyo" M "âryyama" C "âryye ma" N "âryamâhâ" BNML "mauṅga" C "yanâ pa" N "no parshâya" B "kârshita ya" NL "d idamṁ iha" BNAL "nâyâ ‖ . — 8. L "te bahu" ACM "hulo çu" A "hâgaudga" BNCML "mauṅga" C "sâ vaditvâ" M "mantemṁ sthi". — 9. C "anyetaro" M "anyaṁtaro" C "ddhâsaka" L "kâyikâ de" C "ko dava" BNCML "mauṅga" BA "yanam otad a" B "vocata ‖ .

10. BNML "mauṅga" C "tam ida mau" ML "âryya mau" BNCML "mauṅga" N "lyâya yâva" C "yâva duḥkhâ sa" BNAL "d duḥkhâ sa" N "dâncyo a" CML "tiarâ (L "râṁ) saṁmya" BC "kalyâṇâṁ" L "kalyâṇâṁ ça" A "kalyâṇânâṁ" N "kalpâṇâṁ ça". — 12. L "gavân so" C "van sâ çu" L "vâsakâyikâ de" CM "yushmaṁntaṁ" BNCML "mauṅga" B "mauṅgayanâṁ a" A "yanaḥ a" N "naṁ âdhya" B "bhâshi ka". — 13. BACL kalyâna" BNACML "sraṁ ‖ abhiyo ca bhikshu" B "bhûshi | sa" N "sadâde samo" BACML "dosha sa" N "mohâ L "moha B "moho te". — 14. M "puna mau" C "nar moṅgalyâ" BNML "mauṅga" CM "yano sama"

नाम नगरं अभूषि ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णजनमनुष्यं च सुखितजनमनुष्यं च बहुजनमनुष्यं च प्रशान्तदण्डडमरं सुनिगृहीततस्करव्यवहारसंपन्नं ॥ वसुमते खलु पुनर्भौद्गल्यायन महानगरे उत्तियो नाम श्रेष्ठी अभूषि क्षतपुण्यो महेशाख्यो आढ्यो महाधनो महाभोगो प्रभूतस्वापतेयो प्रभूतधनधान्यकोशकोष्ठागारो प्रभूतजातरूपरजतवित्तोपकरणो प्रभूतहस्त्यश्वगवेडको प्रभूतदासीदासकर्मकरपौरुषेयो भगवतो सर्वाभिमुख शासने श्रद्धाप्रसन्नो बुद्धधर्मसंघमङ्गल्यो नन्दादीनां भिक्षूणामभिप्रसन्नो ॥ अथ खलु मौद्गल्यायन नन्दो च भिक्षुः अभियो च भिक्षुः उत्तियस्य श्रेष्ठिस्य गृहमुपसंक्रमेषुः ॥ नन्दो मौद्गल्यायन भिक्षुः तस्मिं श्रेष्ठिकुले सत्कृतो अभूषि गुरुकृतो मानितः पूजितः अपचितः न तथा अभियो भिक्षुः ॥ उत्तियस्य खलु पुनः मौद्गल्यायन श्रेष्ठिस्य धीता वसुमते महानगरे अन्यतरस्य गृहपतिमहाशालस्य भार्या अभूषि । सा मौद्गल्यायन नन्दस्य भिक्षुस्य अतीवाभिप्रसन्ना अभूषि ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन अभियो भिक्षुः नन्दं भिक्षुं ईर्ष्याप्रकृतेन अभूतेनाब्रह्मचर्यवादेन अनुध्वंसेति ॥ अब्रह्मचारी नन्दो भिक्षुः पापधर्मो असंयतो प्रतिच्छन्नपापकर्मान्तो । उत्तियस्य श्रेष्ठिस्य धीतुः सार्धं विप्रदुष्टो ॥ तं

M °yena casu° C °ye vaṁsu° A °sumaṁtaṁ° B °ca subhikshe ca° L °kshaṁ cāki° A °sukhitajanamanushyaṁ ca praçânta° BNACML °ḍamara suni° M °skarevya° N °skaraṁvya° L °vadârasampa° M °vahorasaṁpa° N °vahâraṁsaṁ° B °pannaṁ va°.

3. B °mate ‖ kha° NM °nar mahâmau° BNCML °mauṅga° B °lyâ mahâ° A °dgalyo mahâ° CM °yano mahâ° A °gara u° BNAL °uttiyo° CM °çreshṭi a° B °bhûshi | kṛi° BNL °khyo âdyo° BNAL °hâbhâgo° BNACML °svâpatayo° A °tadhanyadhâ° CM °dhânyo ko° BNACML °koshṭhâgâra pra° M °jâtarupa° L °karaṇa pra° M °hastyâçvâga° C °styaçvâga° L °styaçvâjaga° CM °paupushe° L °sheya bha° A °bhibhavasya CM °bhibhûsya° L °prasanne | bu° BNACML °buddho (N °ddhâ) buddha° C °buddharma° BNACML °nandâbhi(C °ti)bhûtâṁ(N °tân) bhi° ML °bhikshuṇâm a°.

7. BNCML °mauṅga° N °yanaṁ na° A °yane na° CML °yano na° M °nandâ ca° BNACML °abhiyo° BNAL °uttiryasya° BNML °çreshṭisya° C °çreshṭi gṛi° A °çreshṭasya° B °meyuḥ nando°. — 8. BNML °mauṅga° N °kshuḥ tasmiṁ° BNCML °çreshṭiku° L °kṛito 'bhû° ML °mânito pû° C °mânito apa° M °jito apa° CML °pacito na° NCML °abhiyo° B °kshuḥ utti°. — 10. L uttiya° BNCML °mauṅga° C °lyâyana abhiyo bhi° (l. 12) L °lyâyana uttiyasya çre° B °lyâyana nando bhikshuḥ (effacé?) çre° BNML °çreshṭisya° A °çreshṭhasya° BAM °sumati ma° N °sumati ma° M °nyatamasya° BAML °hâsârasya° N °hâsâla°.

11. BML sa mau° BNML °mauṅga° M °lyâyena na° L °sya abhivâbhiprasannâ 'bhû°. — 12. N °lu man° BNML °mauṅga° BNA °yaṇa a° L °yano a° CM °abhiyo° NAC °kshuṁ ishyâpra° M °kshuṁ irshyâ° BAC °bhûtenobra° NML tena brahma° BACML °caryaṁvâdena ânu°. — 13. CM °dharmo a° L °dharma a° B °anussaṁya° BNACML °karmantâ(M °ntâḥ) | · — 14¹. L uttiya° BNL °çreshṭidhi° A °çreshṭhidhi° CM °çreshṭidhi° L °pradushṭaṁ B °shṭo taṁ°. — 14². B taṁ sajitaṁ° NAM taṁ sejitaṁ° C taṁ saṁjitaṁ° çrotaṁvyaṁ° CM °ddhâtavyaṁ anye° N °manyatsu | BACML °nyetsuḥ ‖.

सेवितं वसुमते महानगरे यं महाजनकायेन श्रोतव्यं श्रद्धातव्यं मन्येन्सुः ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन नन्दं भिक्षुं वसुमते महानगरे ब्राह्मणगृहपतिका उत्तियो च श्रेष्ठी न भूयो तथा सत्करितव्यं गुरुकर्तव्यं मानयितव्यं पूजयितव्यं मन्येन्सुः यथा पूर्वं । लभ्यं सत्पुरुषा प्रत्यागच्छन्ति अकुशलेन कर्मणा विप्रतिसारी भवन्ति ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन अभियस्य भिक्षुस्य एतद्भूषि ॥ नन्दो भिक्षु वीतरागो विगतदोषो विगतमोहो अरहो महाभागो सो च मये ईर्थाप्रकृतेन अभूतेनाब्रह्मचर्यवादेन अनुध्वंसितो ॥ मया बहुं अपुण्यं प्रसूतं ॥ यन्नूनाहं नन्दं भिक्षुं क्षमापेयं भगवतो च सर्वाभिभुस्य अन्तिके अत्ययं देशेयं ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन अभियो भिक्षु नन्दं भिक्षुं क्षमापयामास भगवतो च सर्वाभिभूस्य अन्तिके अत्ययं देशेति ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन अभियो भिक्षुः येन उत्तियो श्रेष्ठिसेनोपसंक्रमित्वा उत्तियं श्रेष्ठिमेतदवोचत् ॥ इच्छेयमहं गृहपति भगवतो सर्वाभिभूस्य सश्रावकसंघस्य अधिकारं कर्तुं देहि मे अर्थमार्च ॥ अदासि महामौद्गल्यायन उत्तियो श्रेष्ठि अभियस्य भिक्षुस्य प्रभूतं हिरण्यं सुवर्णं तद्भे पि गृहपतिमहा-

1. N atha khalu mauṅgalyâyana abhiyasya bhikshusya etad abhûshi namõdo bhikshu vitarâgo vigatadosho vigatamoho araho mahâbhogo so ca maye irshyâprakṛitena abhû pûrvaṁ labhyaṁ satpurushâ pratyâgacchanti akuçalena karmaṇâ viprasâri bhavanti ‖ atha khalu mau° BNCML °mauṅga° BA °lyâya nandaṁ N °yana bhi° L °hapatîkâ uttiyo° BNACML °yo çre° BCML °çreshṭi nâ° A °çreshṭhi na° N °çreshṭhir na bhû° BNAL °bhûyâ ta° C °bhûyâs tathâ° M °bhûyât tathâ° N °satkarttavyaṁ gu° BACML °manyetsuḥ ya° N °nyetsur yathâ abhûtenâ° (l. 6) C °pûrva B °pûrvaṁ la°. — 4¹. BACML °pratyaga° C °gachati a° BCML °çaleṇa ka° BACML °karmâṇâṁ vi° BAL °viprasâri° CM °vipratisâ bhava°. — 4³. BCML °mauṅga° L °yano a° BACM °abhiyasya° A °bhikshusha e° M °eted a°. — 5. BNACML °hâbhogo° CM °go ca maye° B °manye i° CM °ye irshyaprakṛititena° AL °kṛitane a° BACML °abhûshi te° M °tenobra° BNACML °hmacaryaṁvâ° BAC °na aṇudhvaṁ° N °sitaḥ B °sito ma°.

7¹. BAL maya ba° NCM maye bu° ML °prabhûtaṁ | B °sûtaṁ ya°. — 7². N yenûvâbaṁ na° A yannûnohaṁ° BAL °nande bhi° CM °nandâ bhi° A °bhikshu ksha° L °mâpayeyaṁ° C °mâperaṁ | bha° B °peyaṁ | bha° NA °bhibhûtasya° M °bhibhûsya° C °bhibhûsu a° L °bhibhûsyânti° BACML °atyaya de° N °tyapa de° BNM °deçayaṁ | . — 8. BNCML °mauṅga° BAML °yaṇa a° BACML °abhiyo° BACM °bhikshuṁ na° L °bhiksuḥ yena uttiyo çreshṭis tenopasaṁkramitvâ uttimaṁ çreshṭim etad avocat ‖ iccheyam ahaṁ gṛihapati bhagavato sarvâbhibhûsya° N °ndaṁ bhikshu ksha° B °mâsa | bha° BACM °vato sya sarvâ° A °bhûtasya° C °bhûsyântike° BA °atyaṁ de° NL °atya de° M °atyaya deçeyaṁ | C °deçayati | . — 10. N °lu mau° BNCML °mauṅga° M °lyâyena a° AM °abhiyo° A °uttiyo° L °ttiyo bhikshu saçrâva° (l. 12) BNACM °çreshṭis te° C °tenâpa° N °saṁkrâmi° BACM °uttimaṁ çre° N °ttinaṁ çre° BNC °çreshṭim e° M °çreshṭimiṁ e°.

11. BACM °bhibhûtasya° BNA °adhikâ° C °raṁ katuṁ de° L °kartu de°. — 12. C adausi° BNCML °mauṅga° M °yane utti° BNL °çreshṭi a° A °yo çrâ(?)shṭi a °C °çreshṭi a° M °çreshṭhi a° A °kshusha pra° L °prabhûta hi° C °varṇṇa tadanyehi gṛi° M °anyaṁ hi gṛi°.

ग्राला: ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन वसुमते महानगरे दुवे गन्धिकमहत्तरका अभियस्य भिक्षुस्य अभिप्रसन्ना अभूषि ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायनभियो भिक्षु शतसहस्रहस्तो येन ते दुवे गन्धिकमहत्तरका तेनोपसंक्रमिस्ला दुवे गन्धिकमहत्तरकां एतदवोचत् ॥ इच्छामि वासिष्ठाहो इमस्य शतसहस्रस्य केशरं । परिहरियाहं भगवतो सर्वाभिभूस्य सत्रावकसंघस्य अधिकारं करोमि ॥ परिहरेन्तुः महामौद्गल्यायन ते दुवे गन्धिकमहत्तरका शतसहस्रकेशरं ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन अभियो भिक्षुः भगवन्तं सर्वाभिभूं सत्रावकसंघं प्रभूतेन खादनीयभोजनीयआस्वादनीयेन सन्तर्पयित्वा संप्रचारयित्वा भुक्ताविं धौतपाणिं अपनीतपात्रं विदित्वा तेन शतसहस्रकेशरेण भगवन्तं सर्वाभिभूं सत्रावकसंघं ओकिरेसि अधोकिरेसि प्रकिरेसि ओकिरित्वा अधोकिरित्वा अभिप्रकिरित्वा एवं चित्तं उत्पादेसि ॥ अहो पुनरहं पि अनागतमध्वानं भवेयं तथागतो अरहो सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नो सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च यथायं भगवां सर्वाभिभू एतरहेसि ॥ एवं द्वात्रिंशत्महापुरुषलक्षणेहि समन्वागतो भवेयं अशीतिहि अनुव्यंजनेहि अनुविराजितशरीरो अष्टादशावेणिकेहि बुद्धधर्मेहि समन्वागतो दशहि तथागतबलेहि बलवां चतुर्हि वैशारद्येहि विशारदो

1. BNCML °mauṅga° BCML °rako a° NA °rakâ (A °ko) abhikshusya° BCML °abhiyo bhi° N °nnâ abhibhûshi ‖ . — 2. BNCML °mauṅga° B °yana 'bhi° C °yano 'bhi° M °yanâ 'bhi° L °yano 'bhiyo° BNACML °hasrasya ye° C *omet* gaudhi °duve L °ttarako te° N °saṁkrâmi° M °ttarekâm e° BNACL °rakâm e°. — 4¹. CM °vâçishṭâho° BA °vâsishṭoho° L °vâsishṭâho° A °hasrakeça° M °hasrasya nteçaraṁ° L °keçalaṁ B °raṁ pa°. — 4². CL °haryâhaṁ° M °haryâhaṁ° BA °hariyahaṁ° N °hariyettaṁ bha° A °bhûtasya° CM °sya çrâva° B °romi pa°. — 5. BACML °retsuḥ | ma° N °retsu mau° BNCML °mauṅga° L °lyâyanas te du° L °hasraṁ ke° N °çaru | .

6. N °lu mau° BNCML °mauṅga° N °yanabhi° L °yano' bhi° NA °rvâbhibhûtaṁ sa° L °rvâbhibhuṁ sa° C °kasaghaṁ° BNACML °janiyaâsvâ° A °rpayitvâ bhu° C °rpayitvâ mauṁpra° BNL °pravâra° A °bhottkâvi dhûta° L °bhuptkâpi dhau° N °bhuptkâvi dhota° CM °bhuktâvi dhau° B °bhuktâvi dhau° BAL °ṇiṁ avanita° BNACML °hasrasya keça° L °bhibhuṁ sa° A °okirasi° C °okiresi adhyokiritvâ° L °adhoki° adhoki° BAM °tvâ adhyokilitvâ° C °adhyokiritvâ evaṁ° N °prakaritvâ° BAL °cittâṁ u° CM °cittân utpâ° N °uppâdesi ‖ C °tpâdosi | .

11. BNACML aho paçyaṁ aho jânâṅga(CM °maḥ AL °ma)tam adhvâ° L °thâgataḥ a° M °arahâ saṁmya° N °arahaṁ saṁmya° CL °saṁmya° CM °buddhaṁ vi° CML °pannaḥ su° N °gavân sarva° A °rvâbhibhûta e° CM °rvâbhibhûr eta° L °bhibhur etadarahesi ‖ N °rahasi ‖ . — 13. CL °triṁçanmahâ° N °rushalaṇehi° CM °kshaṇairhi sa° L °kshaṇaihi sa° A °ṇehiṁ sa° CM °manvâto° BA °gata bha° BNACML °çarîrâ a° L °daçâkeṇike° N °daçabhi ta° C °balahi° A °balavâṁç catu° N °caturbhi vai° dyehi suvisâra° A °bhibhûta e° CM °bhibhûr eta° L °bhibhu eta° CM °tadrahesi ‖ L °tarahiṁrahesi ‖ .

यथायं भगवान्सर्वाभिभू एतरहेसि ॥ एवं च अनुत्तरं धर्मचक्रं प्रवर्तेयं अप्रवर्तितं श्रमणेन वा ब्राह्मणेन वा देवेन वा मारेण वा ब्रह्मणा वा केनचिद्वा पुनर्लोके सह धर्मेण एवं च समयं श्रावकसंघं परिहरेयं यथायं भगवां सर्वाभिभू एतरहेसि ॥ एवं च देवमनुष्या श्रोतव्यं श्रद्धातव्यं मन्येन्सुः यथा वेदं भगवतो सर्वाभिभूस्य एतरहि ॥ एवं तीर्णो तारेयं मुक्तो मोचयेयं आश्वस्तो आश्वासेयं परिनिर्वृतो परिनिर्वापयेयं तं भवेयं बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाये महतो जनकायस्यार्थाय हिताय देवानां च मनुष्याणां च ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन भगवां सर्वाभिभू अभियस्य भिक्षो इदमेवरूपं प्रणिधानं विदित्वा एतदवोचत् ॥ भविष्यसि त्वं अभिय अनागते ध्वनि शतसहस्रकल्पे शाक्यमुनि नाम तथागतोऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नो सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च यथाप्यहमेतर्हि द्वात्रिंशतीहि महापुरुषलक्षणेहि समन्वागतो अशीतिहि अनुव्यंजनेहि विराजितशरीरो अष्टादशेहि आवेणिकेहि बुद्धधर्मेहि समन्वागतो दशतथागतबलेहि बलवां चतुर्हि वैशारद्येहि सुविशारदो यथापि अहं एतरहि ॥ एवं च अनुत्तरं धर्मचक्रं प्रवर्तयिष्यसि अप्रवर्तितं श्रमणेन वा देवेन वा मारेण वा केनचिद्वा पुनर्लोके सह धर्मेण । एवं च समयं श्रावकसंघं परिहरि-

1. L °vaṁ cānu° C °cakra pravartayeyaṁ° N °pravatteyaṁ° ACML °çravaṇena° B °mâ-rena vâ° BACML °vâ brâhmaṇâ vâ° C °puna loke° N °samayaṁ çrâ° CML °samagraṁ saçrâ° C °saṅgha pari° B °reyaṁ | ya° BAC °gavaṁ sa° M °gavân sarvâ° L °govan sarvâ° A °bhi-bhûta e° L °bhibhu e° CM °etadrahesi | BA °etarahisi | N °rahasi | . — 3. N evaṁ de° CM evaṁ va de° BAL °çrotavyâ çrâddhâ° NM °çrotavyâ çra° CM °tavyaṁ anye° L °tavya manye° BNACML °nyetsuḥ | ya° ANM °thâ cedaṁ° C °vatoḥ | sarvâtibhû° L °bhibhusya° B °bhûvasya° A °bhûtasya° N °bhûyasya° N °etadrahi L °etararhiṁ CM °etarahim eva° B °rahi evaṁ°. — 5. C °va ti° CML °târayeyaṁ° B °reyaṁ | mu° C °yeyuṁ â° BNAL °yaṁ açva° NA °çvastâ âçva° C °çvastâ âçvastâ âçva açvâsayeyaṁ° M °çvastâ âçva âçvâsayeyaṁ° L °parivṛito° C °payeyaṁ | bhave° hitoya° L °hitâyâ bahujanahitâya bahujanahitâya bahuja-nasu° BA °kampâyair maha° CML °kampâya ma° C °mahatâ ja° CML °janakasyârthâ° CM °hitâya sukhâya de° N °shyânâ ca.

7. N °lu mau° BNML °mauṅga° CM °yano bha° NM °gavân sa° A °bhibhûta a° L °bhi-bhu a° N °bhiyabhikasho° M °rûpâṁ pra° N °dhâna vi°. — 8. C °vishya tvaṁ° gatadhva° M °muniḥ nâ° L °munir nâma° NC °to 'rha samya° L °to rhaṁ saṁmya° L °shadaṁmya° NL °myaçâra° N °rathi çâ° C °thiḥ sâstâ° B °stâ dedevâ° N °shyânâṁ ca° C °shyâṇâ ca° BNCM °pyahaṁm e° M °tararhi dvâ° CL °tarahiṁ dvâ° C °samatvâga° N °vyañjanaihi° daçahi âveṇike buddha° daçahi tathâgatohi balehi balavân catu° A °yathâ ahaṁ° L °yathapyahaṁ° M °aham eta° CML °rahiṁ | .

14. L °vaṁ cânuttaraṁ dha° N °varttataṁ çra° BACML °rttitaṁ dharma çra° NACML °çravaṇena° A °loka sa° B °rmeṇa evaṁ°. — 15. C °samaṅgraṁ° CM °graṁ saçrâ° N °saṁ-gha pari° B °shyasi | ya° tarhi evaṁ°.

ष्यसि यथाप्यहमेतर्हि । एवं च ते देवमनुष्या श्रोतव्यं श्रद्दातव्यं मन्येन्सुः यथापि मम एतरहि । एवं तीर्णो तारयिष्यसि मुक्तो मोचयिष्यसि आश्वस्तो आश्वासयिष्यसि परिनिर्वृतो परिनिर्वापयिष्यसि यथापि अहं एतरहिं । तं भविष्यसि बज्जनहिताय बज्जनसुखाय लोकानुकंपाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ समनन्तरक्षाछतो च पुनः महामौद्गल्यायन अभियो भिचुः सर्वाभिभूना सम्यक्संबुद्धेन अनुत्तराये सम्यक्संबुद्धाय अथायं चिसाहस्समहासाहस्रो लोकधातुः कंपे प्रकंपे अतीव षड्विकारं । पुरस्तिमा दिशा उन्नमति पश्चिमा दिशा ओनमति पुरस्तिमा दिशा ओनमति पश्चिमा दिशा उन्नमति दक्षिणा दिशा उन्नमति उत्तरा दिशा ओनमति दक्षिणा दिशा ओनमति उत्तरा दिशा उन्नमति मध्यातो ओनमति अन्तेषु उन्नमति मध्यातो उन्नमति अन्तेषु ओनमति ॥ भूम्या च देवा घोषमुदीरयेन्सुः शब्दमनुश्रावयेन्सुः ॥ एषोऽभियो भिचुः भगवता सर्वाभिभूना सम्यक्संबुद्धेन अनुत्तराये सम्यक्संबोधये व्याछतो तं भविथति बज्जनहिताय बज्जनसुखाय लोकानुकम्पाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ भूम्यानां देवानां घोषं श्रुत्वा अन्तरीक्षेचरा देवा चतुर्महाराजिका देवा त्रायस्त्रिंशा देवा यामा तुषिता निर्माणरतयो परनिर्मितवशवर्तिनो देवा याव ब्रह्मकायिका देवा घोषमुदीरयेन्सुः शब्दमनुश्रावयेन्सुः ॥

1. L °çrovayaṁ° BNACML °manyetsuḥ° L °mamaitararhiṁ N °tarhi CM °rahiṁ. — 2. BACML °târayishyasi (C °mi) | âçvâ(B °âsvâ A °âsva L °açva)sto° L °parivṛito° B °payishyasi | yathâ° N °thâpi 'ha° M °thâpyaha° L °ham evam etararhiṁ N °tarhi B °hiṁ bhavi°. — 3. BACML bhavi° L °janakasyârthâ° B °shyânâṁ ca sama°. — 5. A °kṛite ca° M °to ya pu° NCML °punar mahâ° BNCML °mauṅga° L °yano 'bhi° L °bhibhunâ° N °bhibhûyanâ° C °bhibhûtânâṁ sa° NCML °saṁmya° N °buddhenâ anu° BACML °ttarâyâṁ sa° N °ttarâya sa° NL °saṁmya° BA °ddhâyâ a° hasrema° NL °hâsahasre lo° CM °dhâto ka° N °tivarshalvi° BNACM °kârâ pura°.

7. N °unnamanti pa° L °onnama° L °onnama° BNA °onamati paçcimâ unnamati | dakshi° N °uttarâ çâ o° B °onamati | dakshi° L °onnamati | uttarâ diçâ onnamati dakshiṇâ diçâ unna° N °ṇâ çâ o° râ çâ u° CM °ṇâ diçâ unnama° çâ ona° A °ttare di° B °unnamati | ma° L °to onnama° B °unnamati | ma° L °shu unnamati ‖ .

11¹. BNAML bhûmâ ca° N °diretsuḥ ça° BACML °dirayetsuḥ ça° BNAML °çrâvayetsuḥ ‖ C °çrâvayatsuḥ | . — 11². N °sho bhi° M °sho abhi° NACML °vato sa° L °bhibhunâ° N °bhibhûnâ anutta° CML °saṁmya° BACML °ttarâyai sa° BCML °saṁmyâ° N °bodhiyo° BM °bodhayai vyâ° B °bhavishyati | ba° C °lokonu° BACML °janakasyârthâ° N °shyânâṁ ca B °ṇâṁ ca bhû°. — 14. BNA bhûmânâṁ° AL °antarikshacarâ° L °devâçcatu° devâs trâya° N °yastriṁçâ yâmâ tu° CM °devâḥ yâmâ° B °devâ yâtâ bhushi° N °nirmânâra° C °nirmârata° CM °ratayaḥ pa° AB °parinirmi° NCML °mitavasavartti° BNACML °devâ (CM °vâḥ) ghoshaṁ çrutvâ brahma° udirayetsuḥ ça° BACML °çrâvayetsuḥ e° N °çrâvetsu.

एवं मार्षा अभियो भिचु भगवता सर्वाभिभूना अनुत्तराये सम्यक्संबोधये व्याक्रतो तं भविष्यति बज्रजनहिताय बज्रजनसुखाय लोकानुकम्पाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च अप्रमेयस्य उदारस्य च महतो अवभासस्य लोके प्रादुर्भावो अभूषि । या च ता लोके लोकान्तरिका अन्धकारा अन्धकारार्पिता तमिस्रा तमिस्रार्पिता अघा असंविदिता असंविदितपूर्वा यत्र इमे पि चन्द्रमसूर्या एवं महर्द्धिका महानुभावा आभया आभां नाभिसंभुणन्ति आलोकेन वा आलोकं अकाले अपि तेनावभासेन स्फुटा अभुन्सुः ॥ ये पि तत्र सत्वा उपपन्ना ते पि अन्यमन्यं संजल्पेषु ॥ अन्ये पि किल भो इह सत्वा उपपन्ना अन्ये पि किल भो इह सत्वा उपपन्ना अन्ये पि किल भो इह सत्वा उपपन्ना ॥ एकान्तसुखसमर्पिता च पुनस्तत्क्षणं तन्मुहूर्तं सर्वे सत्वा अभुन्सुः ये पि अवीचिस्थिं महानरके उपपन्ना अतिक्रम्य चेव देवानां देवानुभावं नागानां नागानुभावं यक्षाणां यक्षानुभावं ॥ ध्यामानि च अभुन्सुः मारभवनानि निस्तेजानि निरभिरम्यानि । क्रोशिकानि

1. C °mâryâ a° L °rshâ 'bhi° kshur bhaga° C °kshuḥ bhaga° L °bhibhunânutta° C °nâma anuttarâyâṁ sa° B °râyai sa° A °râya sa° NCML °saṁmya° B °bodhayai vyâ° BACML °vyâkṛitaṁ bhavi° M °kaṁpâye ma° CML °janakasyârthâ° C °hikâyâ° CM °khâya lokânukaṁpâya devâ° B °mahato... vabhâ° NACML °to 'vabhâ° CM °bhâsa(C °bhâva)yasya lo° B °bhâsatya ca lo° NA °bhâsasya ca lo° BNACML °durbhâvetsuḥ (N °tsu ‖) bhûmi (L °mi CM °myâṁ) yâ ca°. — 4. BACML °loke prâdurbhâve(L °rbhâvaye)tsuḥ | bhûmi(CML °mi)yâ ca tâ loke lo° BACML °lokattarikâ° N °lokottari 'kâ° BNACML °rikâ andhakârâ (L °lâ) pi (N °yi) tatvâ (C °tvâ ta) tamasâ tamasâpi(N °yi L °pita CM °yita)tvâ a° BNACM °agho asaṁviditvâ(N °tâ) asaṁ° L °agbaṁ agho saṁviditvâ asaṁviditvâ asaṁ° CM °pûrvâya ime° BA °rvâ yata ime° N °rvâ yate ime° L °rvâ yatana ime° M °masuryo evaṁ° BNACML °rddhiko ma° C °âbhaya â° L °yâ âsâ saṁ° BNACM °yâ âbhâsaṁ na(N °na sa)bhu° L °bhunanti° C °nti âlokaṁ âkâ° CM °kâle pi° N °tenâbhâsena sphutâ abhuṁsu CM °abhutsuḥ B °nsuḥ ye°.

7. BACML ye pi te tatra° BNAML °upasaṁpannâ° C °pannâḥ te pi anyaṁ saṁja° BNA °nyamanya saṁja° M °anyemanyaṁ° C °jalpe anye° B °shu anye°. — 8. CML °pannâḥ a° pannâḥ a° CM °pi iha° CML °pannâḥ B °panna ekâ°. — 9. N °punaḥ tattatksha° BL °s taṅkshaṇaṁ° AC °ṇaṁ tanmu° BN °tmûburttaṁ° CM °tatmuhurttaṁ° BNACML °sarva sa° N °abhuṁsu ACML bhuṁsuḥ ye° NC °avici° L °vicismiṁ° N °smin mahâ° krammya e° BA °kramyamevaṁ de° NCML °evaṁ 'de° BACML °evaṁ devânubhâ° AC °bhâvaṁ nâgânubhâ° BL °nâgânâ nâgânu° B °kshânâ yakshâ° NACL °kshânâṁ ya° B °bhâvaṁ dhyâ°.

12¹. BNACML dhyânâni° B °ca aṇuṁsuḥ ‖ mâ° AL °abhuṁsuḥ° N °bhuṁsu mâ° C °bhutsuḥ mâ° A °mâcabhava° C °nimittejâni° N °myânti B °myâni kro°. — 12². CML °koçi° L °khaṇḍâpi pra° BA °prayatetsu ‖ dvi° NCM °tetsuḥ dvi° L °tetsuḥ yoja° C °dvikrosikâ° trikâçi° M °trikro° pi ca trikroçikâni pi ca | kha° BA °prayate° N °tetsu yo° BACML °tetsuḥ ye° L °yojanâni pi° BNACM °yojanakâni° BA °prayate° BACML °tetsuḥ dve° N °patetsu ca jojanakâni pi ca khaṇḍâni prapatsu dvepañca° BNACML °yojanakâ° L °pi ca prapa° BNACML °patetsuḥ | .

पि च खण्डानि प्रपतेन्सुः द्विकोशिकानि पि च चिक्कोशिकानि पि च खण्डानि प्रपतेन्सुः योजनिकानि पि च खण्डानि प्रपतेन्सुः द्वेपंचयोजनिकानि पि च खण्डानि प्रपतेन्सुः ॥ मारो च पापीमां दुःखी दुर्मनो विप्रतिसारी अन्तःशल्यपरिदाघजातो अभूषि ॥

अनुगीतगाथा ॥

सो तं दानं दत्वा प्रणिधेसि लोकनायको अस्य ।
देवमनुष्याचार्यो आर्यं धर्मं प्रकाशेयं ॥
धर्मोल्कां विचरेयं पराहणे धर्मभेरीं सपताकां ।
उच्छेयं धर्मकेतुं आर्यं शंखं प्रपूरेयं ॥
एवं च मह्यं अस्या प्रकाशना देशना च धर्मस्य ।
एवं च बहु सत्वा आर्ये धर्मे निवेशेयं ॥
एवं च मे शृणेन्सुः देवमनुष्या सुभाषितं वाक्यं ।
एवं च धर्मचक्रं प्रवर्तये बहुजनहिताय ॥
छक्कापन्नैः सत्वैः जातिजरापीडितैर्मरणधर्मैः ।
भवचक्रैः अपाया प्रज्ञास्कन्धं निवेशेयं ॥
संजीवे कालसूत्रे संघाते रौरवे अवीचिस्मिं ।
षट्सु गतीहि विकीर्णा भवसंसारात्प्रमोचेयं ॥

3. M °pâpimâṁ° N °pâpiyân du° NL °antaça° CM °hçalyopa° B °rid... jâ° A °ridâjâ°.

6. L °praṇiyasi° BA °praṇiyasi lo° CM °praṇiyasi lo° N °praṇidhasi lo° BNACML °sya de°. — 7. C °câryyâ â° NGL °âryyadha° M °aryye dha° CM °dharma pra° BACML °kâçesi dha° N °çemi | dha°. — 8. L dhalmokâṁ vihareyâ parâ° C dharmotkâṁ vihareyâ parâ° BNAM °lkâṁ vihareyâ (A °yo) pa° BNACML °bheri (N °ri) sapatâkaṁ | . — 9. BN ucchreyeyaṁ° AGML uchrayeyaṁ° C °ketu â° BNACML° âryasaṁghaṁ (CM °gha) pûrayeyaṁ. — 10. CM °kâçenâ° BNML °nâyâ deçanâ° A °nâyo deçanâ° C °nâyâ deçenâ ca° B °rmasya eva°.

11. CM °bahu sa° BNCML °âryadha° BN °dharma ni° L °dhasya ni° BACML °niveçaya ‖ N °niveça ca. — 12. BNAGML °vaṁ me° N °çrutsu de° BACML °çruṇetsuḥ de° C °nushyâṁ çubhâ° N °shitavâ° G °vâkyaṁm evaṁ° M °vâkyam evaṁ° B °kyaṁ evaṁ°. — 13. BACML °varttanâ bahu° N °varttayâ bahu° BNACML °tâya bahujanasukhâya kṛi°. — 14. BNA °kṛicchâpa° N °pannai sa° C °chrâpaṁnnais satvai° M °pannais satvai° CM °tvair jâ° L °pîḍatai° CM °pîḍitaṁ mara° B °rmaiḥ bha° N °dhamaiḥ bha° CM °dharmair bhava°. — 15. BACML °kshuko a° N °kshukai a° BNACML °apâye prajñâska(C °jñâsa)ndho (N °ndhâ) niveçeyaḥ (L °ya) ‖ .

16. BNACML °jîvakâ° M °lasutraṁ saṁ° BACL °sûtraṁ saṁ° N °saṁghaṭe rau° vici °smiṁ B °smiṁ sha°. — 17. BNACML °hi vinikîrṇṇo bhava° B °saṁsân pramo° NAML °sârân pramo° C °pramocayaṁ BNAL °mocya na°.

नरके पक्कविपक्का अपायप्रपीडितां मरणधर्मा ।
अल्पसुखदुःखबहुलां भवसंसारात्प्रमोचेयं ॥
अर्थं चरेयं लोके देवमनुष्याणां देशिय धर्मं ।
एवं विनेय सत्वां यथा अयं लोकप्रद्योतो ॥
एवं अहं लोकमिमं चरेयं
यथा अयं चरति असंगमानसो ।
चक्रं च वर्तेय अनन्यसादृशो
सुसत्कृतो देवमनुष्यपूजितो ॥
प्रणिधिं च ज्ञात्वा सुसमुद्गतो जिनो
सर्वेहि हेतूभि उपस्थितेहि ।
अखण्डअच्छिद्रमव्रणं वियाकरे
अर्थदर्शी मतिमां ॥
बुद्धो तुवं होहिसि लोकनायको
अनागते कल्पशतसहस्रे ।
कपिलाह्वये ऋषिवदनस्मिं शाकियो
तदा अयं प्रणिधि विपाकमेष्यति ॥
अथ सागरावलिमही प्रकम्पते च दिवि देवसंघेषु ।
व्याकरणं तस्य द्युतिमतो अभुद्गमि अभुद्गतं घोषं ॥

1. AL "rako pa" CM "rakaṁ pa" BNACML "paksbavipakshâ" C "ḍinâṁ ma" B "dharmâ a". — 2. BNACL "sârân pra" C "mocayaṁ BNAML "mocayeyaṁ | . — 3. BC atha ca" NA artha ca" B "care palalo" ACM "care paralo" L "careya paralo" N "careya lo" BNAL "lokasya de" CM "kasya sadeva" BNACL "deçaya dha" M "deçaye dha" C "dharmma | B "rmaṁ e". — 4. N "vinaye sa" CM "yathâyaṁ" NL "thâ 'yaṁ" N "pradyeti M "pradyotâ. — 5. BNACML evam(N "vaṁm) aham ihaṁ ca" L "yathâyaṁ" CM "ti ayaṁ samâna" B "naso ca".

7. C cakraṁ vattayaṁ ana" BML "ca varttaya ana" BAL "nyaçâdṛi" BNACML "ço sa sa-(C "ma)tkṛi" CM "to devamanushyâ (M "shyaḥ) pûjito pra". — 9. CM "dhiṁ ca kṛitvâ" BACML "tvâ sa sa" BM "satmudga" BCM "dgatâ ji" N "dgatâṁ ji" A "dgakshino" L "dgajino" BAM "sarvâṁhi he" N "sabhi he" C "sarvâhi" L "sarvâbhi" CML "tubhir upa" BNACML "pathi(NL "sthi)tâhi acchi".

11. BNACML "vyâkâre "rçe matimâṁ". — 13. BNACML buddhottamâṁ bhavishyasi | lo" CM "yake anâ" L "ko 'nâga" B "gata ka" sre kapi". — 15. N "ye rishibhavana" C "riddhipattanesmiṁ" M "shipattanesmiṁ" BAL "shivadanesmiṁ" C "smiṁ sâki" BNAL "tayâ ayaṁ" CM "tayo ayaṁ" N "pâkam asyeti ‖ BACM "kam esyati ‖ .

17. BNACM atha sa nagarâvale mahi" L atha sa nagarâhvaye mayi" BNACM "mahi paraṁpare ca" L "hi varaṁvare ca" B "gheshu vyâ". — 18. BNACML "raṇam asmiṁ dyuti" L "timanto 'bhyu" BM "to atyudga" C "to atyuṅgami" N "to abhyuṅgataṁ gho" BML "atyudga" C "atyuṅgataṁ" N "abhyuṅgataṁ".

एष अभियो भगवता अत्यन्तसुभाषितगीतध्वजेन ।
सर्वाभिभुना मुनिना वियाछतो होहिसि जिनो त्वं ॥
तं हितसुखाय होहिसि सब्रह्मसुरासुरस्स लोकस्स ।
हायिष्यति असुरकायं नरमरुसंघो विवर्द्धन्ति ॥

अथ खलु महामौद्गल्यायन ते दुवे गन्धिकमहत्तरका अभियस्स अनुत्तराये सम्यक्संबोधये व्याकरणं सुत्वा हृष्टा तुष्टाः प्रमुदिताः प्रीतिसौमनस्यजाता एवं चित्तमुत्पादेन्सुः ॥ यदा अभियो भिक्षुः अनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धो भवेय तदा वयमेतस्स अग्रश्रावका भवेयाम अग्रयुगो भद्रयुगो यथायं भवति सर्वाभिभूस्स श्रावकयुगो एको अग्गो प्रज्ञाये एको अग्गो ऋद्धीये ॥ अग्रोषीत् महामौद्गल्यायन उत्तियस्स श्रेष्ठिस्स धीता अभियो भिक्षुर्भगवता सर्वाभिभूना अनुत्तराये सम्यक्संबोधये व्याछतो ॥ अथ महामौद्गल्यायन उत्तियस्स श्रेष्ठिस्स धीता तं भगवन्तं सश्रावकसंघं सत्कृत्वा गुरुकृत्वा मानयित्वा पूजयित्वा अपचायित्वा एवं प्रणिधिमुत्पादेसि ॥ मम अभियेन भिक्षुणा ईर्ष्याप्रकृतेन अभूतो अभ्याख्यानो दिन्नो ॥ यन्मया भगवतो सर्वाभिभूस्स सश्रावकसंघस्स अधिकारं कृत्वा कुशलमर्जितमहमेतेन कुशलमूलेन यत्रयत्र अभियो भिक्षुरुत्पद्येय तत्रतत्र नं अभूतेन अभ्याख्यानेन

1. BNAL esham a° CM esho a° vato a° L °vatâ abhyanta° C °bhâshitaṁ gi° N °bhâshitâgi° B °jena sarvâ°. — 2. ACM °bhibhûnâ° BN °bhibhûnâ aninâ° C °nâ shvâshvâkṛi° M °nâ shvâkṛito° BNAL °nâ vyâkṛi° BNACML °to bhavishyasi | jino ji(N °dî)taṁ hi°. — 3. BNACML hitasukhâ ho° BNA °hohiti sa° CML °hohiti sa° B °kasya hâ°. — 4. N °hoyishyati a° BACML °shyati | asu° N °asuraṁ kâ° BACM °vivadhanti | L °vivaddhaṁti. — 5. N °lu mau° BNCML °mauṅga° CM °abhiya° L °sya 'nutta° B °ttarâyai sa° L °ye saṁmya° B °dhayai vyâ° tvâ dṛishṭvâ tu° NACML °hṛishṭa tu° C °timaumanajâ° BNACM °jâto e° L °jâtâḥ e° BACML °tpâdetsuḥ | N °detsu ‖.

7. BNACML yathâ a° M °abhiyo° B °bhikshuḥ | a° N °kshur anu° C °tarâyâṁ sa° BAL °saṁmya° L °bodhim abhisaṁbodhim abhi° BACML °saṁbodhe bhaveya | tadâ° CM °tasyâgraçrâ° BNACML °vako bhave° A °bhibhûtasya° L °bhibhusya° N °yugo eko 'gro riddhiye CM °ekâgro° L °agra pra° C °jñâye eko' gro prajñâye e° L °ko 'gra ṛiddhiye BAC °ddhiye a°. — 9. BNL agroshi° CM °açloshi° A °shin mabâ° N °shit mau° BNCML °mauṅga° M °yano u° BNACML °uttiya° BACML °çreshṭisya° CML °abhiyo bhikshuḥ bhaga° BACML °vato sarvâ° NAL °bhibhunâ a° CML °ye saṁmya° C °dhaya vyâ°.

11. BNCML °mauṅga° L °yano u° BCML °çreshṭisya° CM °gava saçrâ° CM °pacârayitvâ° L °pacâpayitvâ°. — 13. M °kshunâ i° BACL °ṇâ irshyâ° CM °tenâbhû° AC °to atyâkhyâ° L °to ityâkhyâ° N °bhyâ 'vyâno° CML °khyâna di° CM °dinnâ B °dinno yan ma°. — 14. N yan manayâ bha° L °bhibhusya° BNACML °tvâ kuçalamûlaṁ tad aha° C °haste(?)tena° M °kuçalemûle° C °yatra âbhiyo° BNACML °dyeyaṁ | ta° L °tatra abhiyo bhikshur abhûte° BNA °tatra na abhû° CM °tatra nâbhû° N °bhûttena° A °na atyâkhyâ° N °khyâtena° A °na atyâci° ACML °kshepaṁ yâ° BAML °prâpto si° N °prâptaḥ | C °prâptâ.

अभ्याचिक्षेयं यावत्परमसंबोधिप्राप्तं ॥ सिया ति पुनर्महामौद्गल्यायन एवमस्य स्यात् । अन्यो सौ तेन कालेन तेन समयेन भगवतो सर्वाभिभूस्य अभियो नाम श्रावको अभूषि ॥ न एतदेवं द्रष्टव्यं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ अहं महामौद्गल्यायन तेन कालेन तेन समयेन भगवतो सर्वाभिभूस्य अभियो नाम श्रावको अभूषि ॥ सिया ति पुनः महामौद्गल्यायन एवमस्य स्यात् । अन्ये ते तेन कालेन तेन समयेन वसुमते महानगरे दुवे गन्धिकमहत्तरका अभुन्सुः ॥ न खल्वेतदेवं द्रष्टव्यं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ यूयं ते शारिपुत्र महामौद्गल्यायन तेन कालेन तेन समयेन दुवे गन्धिकमहत्तरका अभुन्सु ॥ तं युष्माकं मूलप्रणिधिं ॥ सिया ति पुनर्महामौद्गल्यायन एवमस्य स्यात् । अन्या सा तेन कालेन तेन समयेन उत्तियस्य श्रेष्ठिस्य धीता अभूषि ॥ ..... ॥ तेनैषा तीर्थिकांगना प्रणिधानेन यत्रयत्र उपपद्यामि तत्रतत्र अमूतं अभाख्यानं देति यावत्परमसंबोधिप्राप्तस्य ॥ सिया ति खलु पुनर्महामौद्गल्यायन एवमस्य स्यात् । अन्यो सो तेन कालेन तेन समयेन वसुमते महानगरे उत्तियो नाम श्रेष्ठि अभूषि ॥ न खल्वेतदेवं द्रष्टव्यं ॥ एषो सौ महामौद्गल्यायन शुद्धावासकायिको देवपुत्रो तेन कालेन तेन समयेन वसुमते महानगरे उत्तियो नाम श्रेष्ठि अभूषि ॥ एतेषां कल्यानां शतसहस्रं स्मरति धर्मं समनुस्मरति ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने अभियवस्तुं सानुगीतं समाप्तं ॥

1. N °punaḥ mau° M °punaḥ mahâ° BNCML °mauṅga° CM °yano evaṁm anyaṁ syâ° BA °m anyaṁ syâ° NL °m anya syâ° BACML °syâd yo sau°. — 2. N yo sau° BACML yo sau° A °bhibhûtasya° NL °bhibhusya° B °bhûshi etad e°. — 3¹. BC etad e° ML naitad e°. — 3². NCM °hetor ahaṁ°. — 3³. N °haṁ mau° BNCML °mauṅga° A °bhibhûtasya° L °bhibhusya° B °bhûshi yâti°. — 5¹. BNACML yâti° B °ti | pu° ML °punar mahâ° BNCML °mauṅga° C °evaṁ ma° L °vaṁ anya syâta CM °asyâsyât | . — 5². BACM anyo so tena° N anyo 'sau tena° L anyâ sau tena° C °lena sama° N °mate nagare° BACML °ttarako a° N °abhuṁsu° CM °abhûshi B °abhunsuḥ na kha°.

6¹. C °khalve drashṭa° M °khala drashṭa°. — 7. BACML °çâliputra° N °tra mau° BNCML °mauṅga° ACML °rako a° CM °abhûshi | N °bhuṁsu ‖ AL °bhunsuḥ ‖ . — 8¹. L te yushmâ° CM °kaṁ kuçalamû° N °ṇidhi B °dhiṁ si°. — 8². N °punar mau° BNCML °mauṅga° C °yanaṁ eva° N °evaṁm anya syât | BA °m anya smâd anyâ° CML °m anya syâd a° — 9. C °anyo so te° ML °nyâ so te° BCML °çreshṭisya° N °shṭhiyasya°. — 10. BACML °naishâṁ tî° C °ṭṭhikâgaṇâ pra° B °rthikâgamâ pra° AML °rthikâgaṇâ pra° BA °nena yatra upa° L °nena yatropapa° CM °tra yatropapa° BNACML °padyesi | ta° CM °tatrâbhû° L °tra 'bhûtaṁ° A °taṁ atyâkhyâ° B °deti | yâ° N °ptasyâṁ B °sya si°.

11. N sayâ° B siyâ ti | kha° N °punar mau° BNCML °mauṅga° CM °lyâya eva° L °evam anya syâd anyo°. — 12. C anye so° A °tenarkâle° BACML °çreshṭi a° B °bhûshi na°. — 13². C eshâṁ sau° N °esha so mauṅga° BNML °mauṅga° BNAM °vâsokâ° L °vâsâkâ° ML °yikâ de° L °putrâ te° C °lenâ samayena suma° BCML °çreshṭi a°. — 15. BNACML °kalpâ(BA °lyâ)nâṁ (BACM °ṇâṁ) smarati(L °si) çata° BAC °dharma sama°.

16. N samâptaṁ mahâvastu sonugitaṁ ‖ BACM °hâvastuṁ sâ° L °ne mahâvastuṁ sâ°.

इतो भो महामौद्गल्यायन अपरिमितासंख्येया कल्पा यं मया बोधाय प्रणिहितं ॥ अप्रमेयास्तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः पूजिता नो चाहं व्याकृतो ॥ तीणि मौद्गल्यायन पुण्यनामकानां शतानि मया पूजितानि नो चाहन्तेहि व्याकृतो ॥ अप्रमेया असंख्येया कल्पा संधाविता संसरिता अप्रमेया च संबुद्धा पूजिता नो चाहं तेहि व्याकृतो ॥

चतस्रः इह महामौद्गल्यायन बोधिसत्वचर्याः ॥ कतमाश्चतस्रः ॥ तद्यथा प्रकृतिचर्या प्रणिधानचर्या अनुलोमचर्या अनिवर्तनचर्या ॥

कतमा च महामौद्गल्यायन प्रकृतिचर्या ॥ इह महामौद्गल्यायन बोधिसत्वप्रकृतिरेवं ॥ भवन्ति मातृश्चाः पितृश्चा श्रामण्या ब्राह्मण्याः कुलज्येष्ठापचायकाः दश कुशलां कर्मपथां समादाय वर्तन्ते परेषां च देशयन्ति दानानि देथ करोथ पुण्यानीति तिष्ठन्तां च बुद्धां पूजयन्ति श्रावकांश्च नो च तावदनुत्तराय सम्यक्संबोधये चित्तमुत्पादेन्ति ॥

पूजयन्ति प्रथमं तथागतां
गौरवेण महता महायशां ।

1. N itsau mauṅga° B ito so mahâ° ACML ito sau mahâ° BNCML °mauṅga° M °yano apari° L °yana 'pari° BAL °kalpe yaṁ° N °kalpo yaṁ° CM °kalpa yaṁ kalpâ saṁbodhito sansarito mayâ° B °hitaṁ a°. — 2. BACML °meyâs te tathâ° M °gatorhantaḥ° C °gatâyârhantaḥ° L °tâ 'rhantaḥ° CML °ntaḥ saṁmya° NA °buddhoḥ pû° CM °buddho pû° CML °jito no° N °tâ nâ câ° L °no vâhaṁ° B °kṛito tri°. — 3. M triṁṇi° BNCML °mauṅga° L °lyâyana bodhicaryyâḥ° (l. 6¹) M °câhaṁn te° BNACM °nto vyâ° B °kṛito a°. — 4. BCM °meyam asaṁ° A °meyasaṁkhye° N °meyam asaṁkhye° BNACM °khyeyâṁ ka° N °kalpâṁ saṁ° CM °kalpâṁn(C °pân) saṁbodhito sansari° BNA °saṁbodhito sansa(N °saṁsa)ri° BNA °rito a° CM °ritâḥ a° C °meyâ va saṁ° N °buddho pû° BNACM °jito no° C °no haṁ te° CM °te vyâ° N °kṛitaḥ | .

6¹. C catacca i° N °mahamau° BNCM °mauṅga° M °yano bo° BNACML °bodhicaryâḥ kata°. — 6². L °tasro B °sraḥ tadya°. — 6³. CM °caryyâḥ pra° caryyâḥ a° caryâḥ vivartta° BNA °ryâ vivartta° L °ryâ niva° CML °caryâḥ | . — 8¹. BACM katamâçca ma° L °tamaçca ma° N °mâ ca mau° BCM °mauṅga° L °mauṅga° CM °yano pra° B °ryâ iha. — 8². N iha mau° BCML °mauṅga° BNACML °satvâḥ prakṛitim evaṁ (N° va) bha°. — 9. L °jñâ pitṛi° NM °pitṛijñâḥ çrâ° M °çrâvaṇyâḥ brâ° L °brâhmaṇâ ku° A °kulejye° BNL °kulejyeshṭâpa° CM °kulejyeshṭhopa° BL °pavâya° L °yakâ da° BA °mâdâvartta° CM °detha puṇyâni karo° C °rotpati tishṭha° M °rotheti tishṭha° CM °tishṭhanti | taṁ ca° B °tishṭhati taṁ ca° L °tishṭhati paṁca° A °tishṭheti paṁca° N °shṭhantaṁ ca° BNACML °buddhaṁ pû° ACML °vakâçca° B °vakaçci no° N °vat anutta° CM °ttarâṁ saṁmya° L °ttarâyaṁ saṁmya° N °saṁmya° L °tpâdyanti | .

13. BNACML prathamaṁ° BACML °gataṁ gau° N °gata gau° BACML °veṇa (L °na) mahâya° N °veṇa mâhâprasannaiva° BACM °hâyasaṁ nai° L °yaçaṁ.

नैव ताव जनयन्ति मानसं
क्षयपुद्गलगतं नरोत्तमा ॥
पूजयन्ति वशिभूतकोटियो
पूर्वमेव वशिपारमिं गता ।
नैव ताव जनयन्ति मानसं
ज्ञानसागरतराय नायका ॥
ते च प्रत्येकबुद्धकोटियो
पूजयन्ति परमार्थपुद्गला ।
नैव ताव जनयन्ति मानसं
सर्वधर्मविदुताय पण्डिता ॥

इयं महाभौद्गल्यायन प्रकृतिचर्या ॥

कतमा च महाभौद्गल्यायन प्रणिधिचर्या ॥ इतो महाभौद्गल्यायन अपरिमिता असंख्येया कल्पा यं शाक्यमुनिर्नाम तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्धो लोके उदपादि विद्याचरणसम्पन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च ॥ शाक्यमुनिश्च खलु पुनः महाभौद्गल्यायन कपिलवस्तुं नाम नगरं विस्तरेण ॥ तदाहं श्रेष्ठि अभूषि ॥ व्यागूपानं श्रुत्वा बोधाये प्रणिहितं ॥

ते यदा विपुलपुण्यसंचया
भोन्ति भावितशरीरमानसा ।

1. CM naivan tâ° BACML °tâvajjana° L °nti dânâni detha mâna° B °saṁ | a° NA °grapuṅgala° L °puṅgala° CM °puṅgavaga° BNACML °ttamaṁ pûja°. — 3. CM °koṭiyo pû° BN °pûrvaṁm e° M °m evaṁ va° L °vasipâra° M °paraṁ ga° C °pâramitâṁ ga° ML °gatâḥ | . — 5. CM naivaṁ tâ° BACML °tâvajjana° nti dâna° BNL °sâgaravataraṇâya nâ° A °sâgaravatâraṇâya nâ° CM °sâgaravatâraṇâyakâ L °yakâs te ca°.

7. C °tyekaṁ bu° BNACML °buddhâko° CM °koṭiyo° BAL °thapuṁgalâ nai° NC °thapuṅgalâ M °puṅgalo. — 9. CM naivaṁ tâ° BACML °tâvajjana° ACM °sarvedharma° CM °ṇḍitâḥ | .

11. CML imaṁ ma° N iyaṁ mau° BCML °mauṅga° M °yano pra°. — 12¹. CML katamâçca ma° N °ca mau° BML °mauṅga° CM °caryâḥ | . — 12². N ito mau° BCML °mauṅga° N °mitâ 'saṁkhyeyo kalpo yaṁ° BACML °kalpe yaṁ CML °nâmas tathâ° C °gatârhaṁ° ML °gato rhaṁ° BNL °myaçârathiḥ° B °ṇâṁ ca çâkya°. — 15. N °muṇiyasya° punaḥ mau° BNCML °mauṅga° CM °nâma mahânaga° N °nâmaṁ naga°.

16¹. BNACML tadahaṁ çreshṭi a° N °bhûmi B °shi dvâgupâ°. — 16². B dvâgupâ° A gvâgû° N yvâgupâ° NL °dhâya praṇi° A °pratihitaṁ B °hitaṁ te ya°. — 17. L te vipula° BNACML °puṇyâsaṁcayasâtiṁ avi(N °sâdiṁ bhâvi)nâça° CM °çariromâ° B °nasâ te°.

ते उपेत्य वररूपधारिणो
बोधये उपजनेन्ति मानसं ॥
यं मया कुशलमर्जितं पुरा
तेन मे भवतु सर्वदर्शिता ।
मा च मे प्रणिधी अवसीदतु
यो यमेष प्रणिधिः प्रवर्ततु ॥
यो मम कुशलमूलसंचयो
सो महा भवतु सर्वप्राणिहि ।
यच्च कर्म अशुभं कृतं मया
तं ममैव कटुकं फलं भवेत् ॥
एवं अहं लोकमिमं चरेयं
यथा अयं चरति असंगमानसो ।
चक्रं प्रवर्तेय अनन्यसादृशं
सुसत्कृतं देवमनुष्यपूजितं ॥

ख्यानूपानं प्रथमं अदासि लोकोत्तरस्य बुद्धस्य शाक्यमुनिनो भगवतो कल्पसिं इतो असंख्येये ॥ प्रथमा प्रणिधि तदा आसि ॥

इतो महामौद्गल्यायन अपरिमिते असंख्येये कल्पे समिताविर्नाम तथागतो ईं सम्यक्संबुद्धो लोके उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसा-

1. C °riṇau bo° B °riṇo vedhâya u° ACML °bodhâya u° N °bodhâye° BNACML °pajânenti°. — 3. N °kuçalenârji° BACML °lam ârji° N °purâ dena° BNAL °sarvavaçitâ | M °sarvañvaçitâ | C °sarvañvaçito | . — 5. BNACML sâ ca me° ṇidhir ava° L °vasida° BNACML °dantu yûya(M °yañ)m e° CM °evañ pra° BCML °pravarantu yo ma° NA °pracarantu.

7. BNACML °mama ku° B °çalasûlañsañ° L °çalasañca° ACM °mûlañsañca° CM °sañcayañ so° BACML °so bhava° B °ṇihi yacca°. — 9. CML °maivam ka° C °phala bhavet.

11. BNAML ekam a° C ekam aṁhaṁ lo° NML °lokam imaṁ ca° BA °lokem imaṁ ca° C °kesmiṁ maṁ vare° BNACML °thâyaṁ°. — 13. C °varttayaṁ a° M °vartteyaṁ a° L °varttateya a° BNAL °sâdriçaṁ° CM °susaṁskṛitaṁ° L °satkṛitaṁ. — 15. B dvâ(?)gû° A gvâ(?)gû° BNACM °adâmi lo° CM °muninâ bhaga° N °ito hi asaṁ° C °saṁkhyaya° ML °khyeya B °khyeye pratha°.

16. CML °thamo pra° CM °ṇidhis tadâ°. — 17. CM ato ma° N °ito mau° BNCML °mauṅga° CML °yano apa° C °saṁkheye° AL °khyeya ka° BA °lpe saṁmitâ° CM °tâvi nâ° CML °nâmas tathâ° N °gato 'rhaṁ saṁmya° CM °to rha saṁmya° L °to rhaṁ saṁmya° vidyâçcara° C °ranaḥ suga° L °panno suga° BM °nnaḥ sarâto° BNAL °myaçâra° N °shyânâṁ ca.

रथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च ॥ तेन खलु पुनस्समयेन बोधिसत्वो राजा अभूषि चक्रवर्ती चातुर्द्वीपो विजितावी सप्तरत्नसमन्वागतो धार्मिको धर्मराजा दशकुशलकर्मपथसमादायवर्ती ॥ इमानि सप्त रत्नानि अभुन्सुः तद्यथेदं चक्ररत्नं हस्तिरत्नमश्वरत्नं मणिरत्नं स्त्रीरत्नं गृहपतिरत्नं परिणायकरत्नमेव सप्तमं पूर्णं चास्य पुत्रसहस्रं अभूषि शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानां ॥ सो इमानि चत्वारि द्वीपानि सव्यथिदं जम्बुद्वीपं पूर्वविदेहं अपरगोदानीयं उत्तरकुरुं सागरगिरिपर्यन्तामखिलामकण्टकामदण्डेनाशस्त्रेणानुत्पीडेनादण्डेन धर्मेणेमां पृथिवीमभिजित्वा अध्यावसति ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन राजा चक्रवर्ती समिताविस्र सम्यक्संबुद्धस्र सश्रावकसंघस्र सर्वेण प्रत्युपस्थितो अभूषि चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारेहि सप्तरत्नमयं च प्रासादं कारयेसि सुवर्णस्र रूप्यस्र मुक्ताया वैडूर्यस्र स्फाटिकस्र मुसारगल्वस्र लोहितिकायाः चतुरशीतिहि स्तम्भसहस्रेहि एकमेकस्र स्तम्भं आवद्धहिरण्यकोटिहि निर्मितो उपार्धस्र । चतुरशीति कूटागारसहस्राणि कारयेसि चित्राणि दर्शनीयानि सप्तानां रत्नानां तद्यथा सुवर्णस्र रूप्यस्र मुक्ताया वैडूर्यस्र स्फाटिकस्र मुसारगल्वस्र लोहितिकाये ॥ तावच्चषं च महामौद्गल्यायन प्रासादं कारयित्वा राजा चक्रवर्ती समिताविस्र सम्यक्संबुद्धस्र निर्यातेसि एवं च प्रणिधेसि ॥ अहो पुनरहमनागतमध्वानं भवेयं

1. AL °punaḥ sa° CML °vartti câ° CM °câtudvipeçvaro vi° BA °vijivî sa° L °nvâgataḥ dhâ° BL °dhâmiko° L °râjadaça °pathâ sa° BA °mâdâvartti | CM °vartti | .— 3. N °abhuñsu | ta° B °nsuḥ | ta° N °karatnañm eva° CML °karatnañ evañ sa° C °pûrṇṇa câ° A °ṇṇañ vâsya° CM °çûlâṇâñ vi° N °çûlâṇâñ° M °râṅgañirû° N °pinâñ pa° B °kânâñ so°. — 5. C mo imâ° L sa imâ° NCML °sayyathidañ° C °jambuddhipañ° N °hañ avara° NCML °kuru sâ° BAL °madaṇḍanâça° CM °ṇâ 'nutpi° A °ṇâ 'nupidanodaṇḍe° B °treṇâ nayitenâ° C °tpidenodaṇḍe° M °ḍenoda° L °ṇḍenâdharmeṇâ mâñ° C °dhameṇâ mâñ° BAM °rmenâ mâñ° N °rmenemâñ° BNAC °mâñ prithivî° L °mâñ prithivî° C °m abhijitvâ° BAML °m abhijitvâ°.

8. N °lu mau° BNCML °mauṅga° C °kravatti sa° N °tâvisya° C °sya mañmya° ML °sya samñmya° B °bhûshi | ci° BA °trasayanâçana° N °truçaryyâsana° L °riskârâhi° BNACML °tnamayañ ca tañ prâsâ° B °kârayesi | suva° BACML °musâgalva° L °tikâyâçcatu° BNACML °sahasrehi ekaikâ ca (N °kâ va CM °kâ ra) sta(M °ste)mbharûpâṇi caturaçîti stambhasahasrâṇi eka° BNA °baddhâñ hi° CML °baddhâ hi° C °hiraṇṇako° M °raṇyeko° BAM °nimito u° BNACML °uparddhasya ca°.

13. C °rayeçi ‖ ci° B °yesi | ci° L °niyâṇi sa° BNM °ratnaṇâñ | ta° AC °tnâṇâñ ta° L °tnânâñ ratnânâñ° B °rûpyamuktâ° C °sya yuktâ° L °sya sphaṭika° N °sya susâra° CML °musâgalva° N °lohitakâye B °ye tâ°. — 15. CM yâva° N tâvalakshaṇaṁ ca mau° BNCML °mauṅga° M °sâde kâ° BML °vartti sa° NCML °samñmya° B °ryâtesi | e° C °evañ prâṇi° BA °ṇidhesi aho° L °ṇidhânañ âsi.

16. BNA °gatem adhvâ° CM °gate 'dhvâ° B °veyañ | ta° CM °to rhañ° L °samñmya° vi°dyâçcara° C °purushasyadasyasâ° N °myaçâra° A °thâtidañ° N °gavâ sami° BNA °mitâreta°

तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च यथापीदं भगवान्समितावि[रे]तरहिं द्वात्रिंशतीहि महापुरुषलक्षणेहि समन्वागतो अशीतिहि अनुव्यंजनेहि उपशोभितशरीरो अष्टादशावेणिकेहि बुद्धधर्मेहि समन्वागतो दशहि तथागतबलेहि बलवां चतुर्हि वैशारद्येहि सुविशारदो यथायं भगवान्समितावी सम्यक्संबुद्धो एतरहिं एवञ्च तीर्णो तारयेयं आश्वस्तो आश्वासयेयं परिनिर्वृतो परिनिर्वापयेयं । तं भवेयं बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकंपाय महतो जनकायस्यार्थाय सुखाय हिताय देवानां च मनुष्याणां च ॥ एवं महामौद्गल्यायन तथागतस्य अयं प्रणिधिः ॥

एवं अहं लोकमिमं चरेयं
यथा अयं चरति असंगमानसो ।
चक्रं प्रवर्तेय अनन्यसादृशो
भवेयमहं देवमनुष्यपूजितो ॥

अथ खलु समितावि[नो] सम्यक्संबुद्धस्य एतदभूषि ॥ किं नु खलु मयि परिनिर्वृते इमेहि च श्रावकेहि परिनिर्वृतेहि इमस्मिं धर्माख्याने नरहिते इतो कियत्कस्य नु खलु कालस्य बुद्धो भगवान्लोके उपपदिष्यति ॥ एकस्मिं कल्पे नाद्राक्षीत् ।

L "mitâvi eta" CM "tâvinaitara" N "rahi dvâ" C "samatvâga" N "gatohi açitîhi" M "gatâ açi" B "daçavaiṇi" N "daçaveṇi" C "samatvâga" CM "gataḥ da" N "daçabhi ta" C "balaṁvâ" NAM "lavâṁ ca" N "caturbhi vai" CM "catuhi vai" L "turhi viçâlado" BA "çâladyehi" C "suvisârado" CM "rado tiṇṇo tá(C "to)rayati mukto mocayati âçvasto âçvâsayeyaṁ" BNAL "rado tiṇṇo târayati mukto mocayati âçvasto âçvâsayati parinirvṛi(L "ṇivṛi")to parinirvâpayati | aho punar ahaṁ api (B "r ahaṁ . . .i A "r aham api N "r ahaṁ 'pi L "r ahaṁ pi)anâgate(NL "ta)m adhvânaṁ bhaveya (N "yaṁ) ta(L "sta)thâgato (NL "to') rhaṁ sa(L "saṁ)myaksaṁbuddho dvâtriṁ(BNL "ddho triṁ)çatîhi (L "tihi N "tihi mahâ)purushalakshaṇehi mahâ (N "kshahi samanvâgato açîtihi) anuvyaṁjanehi upaçobhitaçariro ashṭâdaçe(N "ça)hi âveṇikehi bu(A "daçehi bu)ddhadharmehi samanvâgato (N "taḥ) daçahi (N "bhi) tathâgatabalehi (N "bale) balavâṁ caturhi vaiçâradyehi suvisâ(NL "çâ)rado yathâ" N "thâ 'yaṁ" A "vân savitâ" L "saṁmya" N "tararhiṁ e" N "tarhiṁ e " rayeyaṁ mukto mocayeyaṁ â" L "parivṛito".

6. C "janehitâ" M "kaṁpâye ma" BCML "janakasyâ" C "rthâya hitâya sukhâya de" B "ṇâṁ ca mahâ". — 8. BACML mahâmau" N mauṅga" BCML "mauṅga" CM "yano ta" L "gataṁsya" N "ayam api pra". — 9. BNAML evam ahaṁ C evaṁm ahaṁ" A "maṁ vareyaṁ" L "yathâyaṁ" N "yathâ'yaṁ" B "ti | a" naso ca".

11. BNAL "kraṁ vartte" CM "varttaya" A "dṛiço yamahaṁ" CM "veyaṁ ahaṁ". — 12. CM "târine sa" CML "saṁmya" L "ddhasyaita". — 13. L "nivṛite" A "hi çrâ" L "çrâvakehi mayi parinirvṛite imehi çrâvakehi pa" N "ime 'smiṁ" khyânanta" C "nentarhite" L "hito i" BACML "lu kolasya" N "gavâṁ lo" BNACM "upapaddiçyati (M "çyaṁti) | L "upadriçyati ‖ . — 15. N "kasmin kalpe".

द्विहि कल्पेहि नाद्राचीत् । कल्पसहस्रेण बुद्धं लोके पश्यति ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन समितावित्थ सम्यक्संबुद्धस्य महता कारुणेन समन्वागतस्य सत्वेषु महाकारुणं ओक्रमि ॥ पंच च बुद्धकार्याणि अवश्यं कर्तव्यानि ॥ कतमानि पंच ॥ धर्मचक्रं प्रवर्तयितव्यं माता विनेतव्या पिता विनेतव्यो बौद्धविनेयका सत्वा विनेतव्या युवराजा अभिषिंचितव्यो ॥ एषो ममात्ययेन बुद्धो लोके भविष्यति यथा एतर्हि अहं तथा एष अजितो बोधिसत्वो ममात्ययेन बुद्धो लोके भविष्यतीति अजितो नामेन मैत्रेयो गोत्रेण बन्धुमायां राजधान्यां ॥ यं नूनाहं कल्यानां शतसहस्रं तिष्ठेहं ॥ अथ खलु समितावी सम्यक्संबुद्धो भिक्षूनामन्त्रेसि ॥ इह मह्यं रहोगतस्य एकस्य प्रतिसंलीनस्य अयमेवरूपो चेतसो परिवितर्को उदपादि ॥ किं नु खलु मयि परिनिर्वृते इमेहि च श्रावकसंघेहि परिनिर्वृतेहि इमस्मिं धर्माख्याने अन्तर्हिते इतो केत्तकस्य नु कालस्य बुद्धो लोके उपपद्यिष्यति ॥ एकस्मिं कल्पे नाद्राचीत् । द्वीहि कल्पेहि नाद्राचीत् । चीहि कल्पेहि नाद्राक्षीत् । कल्पशतसहस्रेण बुद्धं लोके पश्यामि ॥ पंच मे बुद्धकार्याणि अवश्यं कर्तव्यानि यो च सो सत्वो युवराजाभिषिंचितव्यः सो दीर्घायुकेहि देवेहि उपपन्नो ॥ यं नूनाहं कल्यानां शतसहस्रं स्थातुमिच्छाम्यहं इच्छय भिक्षवो कल्यानां शतसहस्रं स्थातुं को वा मया सार्धं

1¹. A *omet* dvihi° kshit | L kalpe° N dve kalpe° BCM dvehi ka° N °kshit | trihi kalme nâdrâkshit ‖ . — 1². CM °srehi bu°. — 1³. N °lu mau° BNCML °mauṅga° M °lyâyena° CM °tâvisya° BNAL °tâvi sa° BCML °saṁmya° M °mahâtâ kâ° B °ṇaṁ ojami paṁca° L °odga(? ou °oja)si. — 3¹. L °ca ca mahâbuddhakâryâni a° M °buddhekârvâṇi° B °kâryâṁṇi° BACML °vaçyaṁ (C °çya) karma (ML °rmaṁ) ka(BA °va)rita° L °rttavyaṁ | . — 3². B °paṁca dharma°. — 4. BL °tâ vinevyâ pi° A °tâ vinedhyâ pi° BNACM °tavyâ bau° L °tavyâ buddhâ° BA °baudhavai° N °vaineyikâ° C °tvâ vineta yuva° B °tavyâ | yuva° L °shiñcita° BNACML °tavyâ | . — 5. BNAL °loko bhavi° CM °shyasi | ya° B °ti | ya° N °ti | yaḥ e° BNACML °tarhi (M °tararhiṁ) tathâgatena ajito° C °shyatiti° B °titi | aji° NACL °treya go° C °mâyâṁ jadhâ° N °dhâulyaṁ | .

7. CM °sraṁ sthâtuṁm i(M °tuṁ ti)shthe° CML °shṭheyaṁ | . — 8¹. ML °vi saṁmya° BACML °bhikshuṇâma° B °si iha°. — 8². C ida ma° L °hogatesi e° N °saṁlilasya° CM °yam evaṁrû° M °rûpâ cetasâ pa° N °po cetasro pa° BNA °paritarkâ u° CML °tarkâ u°. — 9. M °lu mapi pa° A *omet* parinirvṛite° saṁghehi N °nirvṛita ime° L °saṁghapari° C °rma âkhyâ° BNACM °khyânte a° L °khyântehi anta° A °kasya nu° CM °kasyâ nu° N °nu khalu kâ° BACML °kâlakasya° upadiçyati | N °upaddiçyati | .

11. N °smin kalpe° L °kshid dvihi°. — 11¹. CML dvihi° N °nârdrâkshit trihi° L °kshit kalpaçata trihi° C °kshit kalpa° B °kshit trihi°. — 11². M trihi° N °trihi nâdrâ°. — 11³. BNACML °paçyati pa°. — 13. CM yaṁca me° N paṁca maṁ bu° BNACML °avaçya kartta° CM °satvâ yu° shiñcitavyâ | so° N °tavyo | so° B °tavyaḥ | so° L °diryuko° C °devehi devehi u° B °nno yaṁ°. — 14. N °yaṁ nû° BAML °lpâṇâ ça° N °sthâtuṁ icchâ° BNACML °myahaṁ bhiksha° C °sârddha sthâ° M °syatiṁ | .

9302

स्यन्ति ॥ तत्र महामौद्गल्यायन चतुरशीतिभिः भिक्षुशतसहस्रैः सो लोको उन्नृहीतो सर्वैः वलवशीभावप्राप्तैः ॥ वयं भगवं स्यामः वयं सुगत स्यास्यामः ॥ अथ खलु समितावी सम्यक्संबुद्धो ते च श्रावका चिरं दीर्घमध्वानं तिष्ठेत्सुः ॥ संवर्तकालसमये मनुष्या कालगता आभास्वरे देवनिकाये उपपद्यन्ति राजापि कालगतो आभास्वरे देवनिकाये उपपद्यति भगवाञ्भिक्षुसंघेन सार्धं आभास्वरं देवनिकायं गच्छति ॥ विवर्तनीयकालसमये संस्थिते लोकसन्निवेशे सत्वा आयुःक्षयाय आभास्वराद्देवनिकायतो च्यवित्वा इच्छत्वमागच्छन्ति ॥ बोधिसत्वो पि आभास्वराद्देवनिकाया च्यवित्वा इच्छत्वमागत्वा राजा भवति चक्रवर्ती चातुर्द्वीपो विजितावी याव इमानि चत्वारि महाद्वीपानि धर्मेणैव अभिनिर्जिनित्वा अध्यावसति ॥ यदा मनुष्या परिमितायुष्का भवन्ति जराव्याधिमरणा च प्रज्ञायन्ति तदा भगवान्समितावी सश्रावकसंघो जम्बुद्वीपमागच्छति ॥ आगत्वा सत्वानां धर्मं देशयति ॥ तत्रैव राजा चक्रवर्ती समिताविस्य सम्यक्संबुद्धस्य सर्वेण प्रत्युपस्थितो चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैः ॥ सप्तरत्नमयं प्रासादं तादृशमेव कारापयित्वा भगवतः सम्यक्संबुद्धस्य निर्यातेसि ॥ एतेन उपायेन कल्पशतसहस्रं समितावी सम्यक्संबुद्धो स्थितो सश्रावकसंघो कल्पशतसहस्रं बोधिसत्वेन उपस्थितो सर्वत्र च कल्पे सप्तरत्नमयं प्रासादं तादृशमेव कारापयित्वा निर्यातेसि समिताविस्य

1. N tatra mau° BNCML °mauṅga° N °yanaṁ ca° NACML °srehi sa lo° BNA °lokā codgṛi(N °ṅgṛi)hi° CM °loke codgṛi° L °ko codgṛi° BNACML °hitā sarve° BNA °balavaçitābhā° C °lavaṇibhā° N °prāptohi° B °ptehi va°. — 2. CM °gavan sthāsyā° L °gavan sthāsyāmaḥ ‖ . — 3. CML °vi saṁmya° BNAM °kā ciraṁ di° BA °tishṭhatsuḥ saṁ° NCML °shṭhetsuḥ. — 4. BNL saṁvarttatikāla° A saṁvartikāla° CM saṁvattetikāla° NCM °ye mānushyā° L °nushya kā° BAM °gato ā° L °gato abhā° C °gate ā° BNACML °kāye rājā° N °rājādiṁ kā° L °svare pi deva° B °gacchati viva°.

6. M °saṁsthita lo° °nivoça sa° C °nivoçe° N °nive satvā° NCL °svarā deva° CM °nikāyā cya° L °nikāyayato° BNAL °yato cavittā iccha° L °āgati BNACM °agacchati bo°. — 7. C °svarā deva° CM °kāyāc cya° N °kāyā āvitvā° C °kravatti cā° L °vartti cā° M °rdvipā vi° CM °yāvad imā° L °yāca imā° CM °tvāri dvi° dharmaṇaivaṁ a° L °nirminitvā° NA °nirjitvā° CM °jinitvā°. — 9. L °nushyāyushkā bha° N °rimiyushkā° BNACML °maraṇaṁ ca° B °gavāṁ sami° AC °jambūdvi°.

11¹. C °āgatvānāṁ dharmaṁ° A °çayaṁti B °yati ta°. — 11². CM tathaivaṁ rā° M °rāji ca° L °savitā° NL °tāvisya° NCML °sya saṁmya° BAL °saṁbuddha sa° N °ddhasya saçrāvakasaṁghasya sarve °sthitā ci° B °sthito | ci° N °traçaryyāsana° BCML °sanagrāna° B °kārehi sapta°. — 13. N °dṛiçaṁ eva° CM °m evaṁ kā° N °kārādayitvā° L °tvā niryātesi | samitāvisya saṁmya° CM °gavato sa° ML °saṁmya° C °saṁsyaksaṁ° CM °ryāntesi | . — 14. BACML °hasra sa° L °savitā° BACML °saṁmya° L °sthitaḥ sa° N °dhisatvona° CM °satvāna° BNCML °upāsthito° CM °m evaṁ kārā° NCML °sya saṁmya° BNACML °ddhasyānutta°.

सम्यक्संबुद्धस्य ॥ अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं प्रार्थयमानो प्रासादशतसहस्रं रत्नमयं अहं चक्रवर्ती सन्तो समितावितो अदासि ॥ कल्पस्मिं इतो असंख्येये

सो तं दानं दत्वा प्रणिधेसि लोकनायको अस्मां ।
देवमनुष्याचार्यो आर्यं धर्मं प्रकाशेस्यं ॥
एवं च मह्यं अस्मा प्रकाशना देशना च धर्मस्य
एवं च बहुं सत्वं आर्ये धर्मे निवेशेस्यं ॥
एवं च मे शुणेन्सुः देवमनुष्या सुभाषितं वाक्यं ।
एवं च धर्मचक्रं प्रवर्तये बहुजनहिताय ॥
धर्मोल्कां विचरेयं पराहणे धर्मभेरीं सपताकां ।
उच्छ्रेयं धर्मकेतुमार्यं शंखं प्रपूरेयं ॥
कृच्छ्रापन्ने लोके जातिजरापीडिते मरणधर्मे ।
भवचक्रे अपाया प्रज्ञास्कन्धं निवेशेयं ॥
संजीवे कालसूत्रे संघाते रौरवे अवीचिस्मिं ।
षट्सु गतीषु विकीर्णा भवसंसारात्प्रमोचेयं ॥
नरके पक्वविपक्वां अपायप्रपीडितां मरणधर्मा ।
अल्पसुखदुःखबहुलां भवसंसारात्प्रमोचेयं ॥

1. CM "ttaráyáṁ sa" B "dhiṁ práprártha" M "máná prá" BNACML "sádaṁ çata" M "cakraṁva" C "vatti sa" L "távino". — 2. ACML kalpesmiṁ" N "smiṁ sthito sarvatra ca kalpe ito" NL "ito 'saṁ" BNACML "khyeyaṁ so" B "dhesi lokanáyako | a" BNACML "asyá deva". — 4. L "nushyanáyako manushyá" M "cáryyá á" CML "áryya dha" C "dharmma pra" A "káçayyá ‖ BNCML "kaçeyyá | . — 5. M vevaṁ" C "abhyá pra" CML "káçanáya dharma" BNA "káçaná ca dharma" B "sya e" CM "rmasyaivaṁ ca".

6. N "bahú satvaṁ" L "bahutvaṁ satvaṁ" CML "áryyadha" N "veçayyá" ‖ C "veçeyá ‖ BAML "veçeyyá | . — 7. BACML "çruṇetsuḥ de" N "ṇetsu de". — 8. L "dharmañca" BACM "cakra pra" N "vartteyaṁ ba" BACML "varttaneyaṁ" BNACML "táya bahujanasukhâya dha". — 9. B "dharmotkâṁ vi" BA "vicaleyaṁ" NCML "vicareyaṁ" B "parahaṇeyaṁ dha" NACML "ṇeyaṁ dha" N "bheriṁ sa" CML "bheri sa" CML "tákaṁ B "tákâṁ u". — 10. NA uchreyeyaṁ" BCML "ucchreyeyaṁ dha" BNAM "dhamake" CL "m áryyadharmaçaṁ" BAM "ryaṁ dharmaçaṁ" N "ryaṁ dharmaṁsaṁkhaṁ prapûreyeyaṁ B "yeyaṁ kri".

11. BNAC kricchâpa" M "loka já" L "ditena mara" B "rme bha" C "dharma. — 12. BNAM "ke ápáye pra" C "ke áyáme pra" L "apáye pra" B "skandhá ni" ACM "skandho ni" NL "skandhe ni" B "veçeyaṁ sa". — 13. M "jiva kálasutra saṁ" C "sûtraṁ saṁ" M "raurava a" B "smiṁ sha". — 14. L "gatishu" BNACML "vinikiraṇe bhavasaṁsárán pramocayeyaṁ | . — 15. C "rake pakván apá" L "ke pakvavipakvaṁ apá" M "pakván apápapra" C "táṁ meraṇa" N "dharmán alpesu" BACML "dharmáni alpesu".

16. BNACML alpesukha(NAC "khe)duḥkhebahule bha" BNL "rán pra" BNACML "mocayeyaṁ | .

अर्थं चरेयं लोके देवमनुष्याणां देशिय धर्मं ।
एवं विनेय सत्वां यथा अयं लोकप्रदीतो ॥

द्वितीयो प्रणिधि तदासि ॥ अशीतिं चन्दनविमानानि अदासि लोकोत्तरस्य बुद्धस्य गुरुणो ॥ अहं भगवानस्यां इतो असंख्येये ॥ तृतीयो प्रणिधिः तदासीत् ॥ सप्तरतनमयानां गुहानां अशीति सहस्राणि अकों राजा अदासि पर्वतनामस्य ॥ चतुर्थी तदा प्रणिधिः आसीत् ॥ षड्वर्षाणि चरति अनित्यसंज्ञानिमित्तकामेहि रतनेन्द्रेणानुशासितो ॥ पंचमा प्रणिधिः तदा आसीत् ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने वज्रबुद्धसूत्रं समाप्तं ॥

एवं मया श्रुतमेकस्मिं समये भगवां राजगृहे विहरति स्म गृध्रकूटे पर्वते ॥ अथ खल्वायुष्मान्महामौद्गल्यायनो काल्यमेव निवासयित्वा पात्रचीवरमादाय राजगृहं नगरं पिण्डाय प्रक्रमि ॥ अथ खल्वायुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य अचिरप्रक्रान्तस्येतदभवत् ॥ अतिप्रागस्तावदेतरहिं राजगृहं नगरं पिण्डाय चरितुं । यं नूनाहं येन शुद्धावासं देवनिकायं तेनोपसंक्रमेयं ॥ अथायुष्मान्महामौद्गल्यायनः तत्र-

1. NL artha ca° L °deçayeya dharmaṁ | BNA °deçeya dha° CM °deçeyaṁ dha° C °dharma. — 2. G °vinaya sa° N °satvâṁ ya° BACML °satvânâṁ yathâyaṁ° N °yathâ °yaṁ° BA °loke pra° N °dyotaḥ | . — 3¹. BNACML °tîya praṇidhiṁ ta(N °da)dâ(NA trâ)si | . — 3². L açiti ca° BACML °guruṇâ | N °ṇâṁ. — 4¹. BACM °gavatosmiṁ i° N °gavato kalpesmiṁ i° L °gavato 'smiṁ i° L °khyeya BNACM °khyeyâṁ tri°. — 4². N °tîyâ pra° L °tîyâṁ pra° CM °ṇidhiṁ tadâsi | . — 5. CL °ratnâma° N °tanâma° BNAL °guhâṇaṁ a° CM °hânaṁ a° N °ṇi aṅkâ rà° CM °ṇi akko rà° BNACM °adâyi pa° BACML °parvato nâ° N °rvatâ nâmasya buddhasya B °masya ca°.

6¹. M °turtha tidâ° NL °ṇidhir âsît ‖ . — 6². BNACML °caranto anitya° N °nimitte-kâme° BNACML °çîstâ pañca°. — 7. B °camo pra° NACML tadâsît ‖ . — 8. M °bahuvṛiddhasutraṁ° N bahubuddhakaṁ sûtraṁ. — 9¹. BCML °samaya bhaga° ACML °gavân râja° B °sma ‖ gri° M °griddhrakû° C °griddhakûṭaparva° L °kûte pa° B °rvate a°. — 9². L khatha kha° BCML °mauṅga° L °yana kâlyasyaiva ni° gṛihaṁ piṇḍâ° M °ṇḍâye pra° NCML °prakrâmi ‖ .

11. L °khalyâyu° BACML °yushmân mahâ° BNCML °mauṅga° BA °sya cira° N °syâcira° L °syâ 'cira° BAL °prakântasyai° CM °ntasya eta° — 12¹. M °gas tâprad e° BM °tararhi rà° NA °tarahi rû° L °tarhiṁ rà°. — 12². BACML °nâhaṁ çuddhâ° N °vâsa de°. — 13. BCML °mauṅga° N °yanas tadya° CM °yano | ta° ML °lavâṁ puru° M °saṁmiji° BNACML °jito bâ° C °pramâra° BNAL °rayen prasâ° BNACL °ritaçca bâ° M °riteçca bâ° B °huṁ saṁmiṅgayet ‖ e° A °samiṁjayet° M °padevi° BNAL °vivihâ° CM °vithivihâ° N °bhyuṅgamya° L °ddhâvâdeva° NCM °ddhâvâse deva° BNCM °pratyâsthâ° B °sthâtâ adrâ°.

यापि नाम बलवान्पुरुषः संमिंजितं बाहुं प्रसारयेत्प्रसारितं च बाहुं संमिंजयेत् एकचणेन पदवीतिहारेण राजगृहादेहायसमन्युद्गम्य शुद्धावासदेवनिकाये प्रत्यक्षात् ॥ अद्राचीत्शुद्धावासकायिका देवपुत्रा आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनं दूरत एवागच्छन्तं ॥ दृष्ट्वा च पुनर्येनायुष्मान्महामौद्गल्यायनस्तेनोपसंक्रमित्वा आयुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते अस्थासि ॥ एकान्ते स्थित्वा च ते संवर्ज्य शुद्धावासकायिका देवपुत्रा आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनं गाथाभिरध्यभाषन्त ॥

कल्यान शतसहस्रं संधावित्वान बोधिपरिपाकं ।
सुचिरस्यनन्तरतनो बुद्धो लोकस्मिं उपपन्नो ॥

इत्थं वदित्वान ते संवर्ज्य शुद्धावासकायिका देवपुत्रा आयुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते अस्थासि । एकान्ते स्थित्वा अन्तर्हिता ॥ अथ खल्वायुष्मतो महामौद्गल्यायनस्यैतदभवत् ॥ एवं दुर्लभा बोधिर्यच्च हि नाम कल्यानां शतसहस्रेण ॥ अथ खल्वायुष्मान्महामौद्गल्यायनस्तद्यथा बलवान्पुरुषः संमिञ्जितां बाहां प्रसारयेत्प्रसारितां वा बाहां संमिञ्जयेत् एत्तकेन चणवीतिहारेण शुद्धावासतो देवनिकायातो अन्तर्हितः राजगृहे नगरे प्रत्यक्षा ॥ अथायुष्मा-

3. B "kshit | ça" L "devanikâ devaputro â" A "yushmañ ma" BCML "mauñga" N "yana dû" L "yaṇañ dûratañ evâ" B "cchantañ dṛi". — 4. N "punaḥ yenâ" C "puna yenâ" BCML "mauñga" C "kraminvâ âyushmanto ma" N "shmato mato mahâ" BNCML "mauûga". — 5. BACML ekânta sthi" L "putro â" N "shmañña mahâ" BCML "mauñga" C "bhir odhya".

8. AC kalpâṇa ça" M kalpâñ ça" BNACM "hasrañ (BA "sra) sañ(N "çañ)vidhâtvâ sañsa(CM "sansa)ritvâna" L "hasrañ viñdhyatvâ sañsaritvâna" BL "tvâna vâṇipari" CM "tvâna vânipari" A "tvâna vâsipari" N "tvâna vâçipari" B "pâkañ suci". — 9. BACML "rasyânantara" CML "lokesmiñ" N "sminnutpannaḥ | A "smin utpanno ‖ BCML "utpanno ‖ . — 10. NAML "vanditvâ" N "na ta sañña" CM "vâsâkâyi" BA "putrâ çuddhâvâsakâyikâ devaputrâ â" BML "mauñga".

11. BNACL ekânta sthi" BAML "sthito anta" N "sthitâ anta" C "sthito ahitâ | L "tarhitâ | . — 12¹. BML "mauñga" M "bhavet ‖ . — 12². CML "dullabhâ" NCM "bodhi yatra" BA "lpâṇâñ ça". — 13. BNML "mauñga" L "yanaḥ tadya" CML "lavâñ puru" L "shaḥ sanmiñji" BNA "rayen prasâ" CM "ritañ vâ" B "hâñ sañmiñjiyet | e" CM "hâñ sasmiñjayet e" L "sanmiñjiyet e" NA "samiñjiyet e" BNACML "ekena ksha" CL "vithihâre" CM "nikâto a" CML "rhito râ" M "gara pratya" NCM "tyasthâsi | L "sthât ‖ B "sthâ athâ". — 15. BML "mauñga" M "ṇḍâye ca" N "paçcâbhakta piṇḍa" BACML "dikshakta piṇḍa" B "tikântaḥ" CM "krânto pâtrañ civa" L "praviçâma" A "pratiṇâma" BACML "prakshârayi" M "gavâs te" NCL "gavâns teno" BA "noprasañ" N "sañkrâmitvâ bhaga" BACML "tvâ tasya me bhaga" CM

महामौद्गल्यायनो राजगृहे नगरे पिण्डाय चरित्वा पश्चाद्भक्तो पिण्डपातप्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं प्रतिशामयित्वा पादौ प्रक्षालयित्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रमित्वा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते न्यषीददेकान्ते निषण्णश्च पुनः आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो भगवन्तमेतदवोचत् ॥ इहाहं भगवन्काल्यमेव निवासयित्वा पात्रचीवरमादाय राजगृहं महानगरं पिण्डाय प्रक्रमि ॥ तस्य मे भगवन् अचिरप्रक्रान्तस्यैतदभवत् ॥ अतिप्रागक्षावदेतरहि राजगृहे महानगरे पिण्डाय चरितुं । यं नूनाहं येन शुद्धावासं देवनिकायं तेनोपसंक्रमेयं । चिरं मे देवनिकायं शुद्धावासं उपसंक्रान्तस्य ॥ अथाहं बलवां तदथा पुरुषः संमिंजितां वाहां प्रसारयेय प्रसारितां वा वाहां संमिंजयेत् एत्तकेन क्षणलीतिहारेण राजगृहादेहायसमक्षुन्नस्य शुद्धावासे देवनिकाये प्रत्यक्षासि ॥ अद्राक्षीत् मे भगवन्संबहुलाः शुद्धावासकायिका देवपुत्रा दूरत एवागच्छन्तं दृष्ट्वा च पुनर्येनाहं तेनोपसंक्रमित्वा मम पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते स्थास्तु । एकान्तस्थिता संबहुला ते शुद्धावासकायिका देवपुत्रा मम गाथाये अध्यभाषिरन् ॥

कल्पान शतसहस्रं संधावित्वान बोधिपरिपाकं ।
सुचिरस्यनन्तरतनो बुद्धो लोकस्मिं उपपन्नो ॥

इत्यं वदित्वान ते संबहुलाः शुद्धावासकायिका देवपुत्रा मम पादौ शिरसा

vato pâ B *çira vandi* ACML *shided ekâ* N *shidade e* BNL *sharṇṇaçca* CM *sharṇṇo ca pu* CML *punar âyu* N *yushmâṁ mahâ* BNCML *mauṅga* B *eta vocat* ‖ .

4. B *gava kâlya* NL *gavaṁ kâ* CM *syaivaṁ nivâ* M *varapâdâye râ* *ṇdâye prakra* B *krami tasya*. — 5. N *tasye me* C *gavana aci*.

6. CML *tarahiṁ râ* M *ṇdâye cari* B *tuṁ* ‖ *yaṁ*. — 7¹. N *vâsakâyikâ devanikâyâ teno*. — 7². N *ciraṁ me çuddhâvâsaṁ devanikâyam upa* C *kâyâṁ çu* B *ntasya câhaṁ*. — 8. BNACML *câhaṁ* N *haṁ tadyathâ balavâṁ puru* M *balavân* ‖ *tadya* CML *purusha saṁmi* BACL *jito bâhâṁ* M *mitiṁto bâ* N *samiṁjitâ bâhuṁ prasâ* CM *to bâhâṁ sammiñjiyet* | (C *yeta*) *etta* BAL *hâṁ saṁmiṁ*(L *sanmiṁ*)*jito prasâ* BNAL *yeyaṁ prasâritâṁ bâhâṁ* N *hâṁ samiñja* L *sanmiñja* A *ebhu*(?)*kena* L *etukena* CML *vithihâ* N *sam abhyugamya* *vâsaṁ deva* B *sthâsi a*. — 10. L *kshîn me bhagavaṁ saṁ* C *çuddhovâ* *rataḥ evâ* *dṛishṭâ ca* NCM *puna ye* M *yenârhaṁ te* N *kramyatvâ* *pâdau vandi* CML *ekânte asthâṁ*(ML *sthâ*)*suḥ*(L *su*) B *ekânte sthâsekâ* NA(?) *sthâsu*.

12. NM *ekânte sthi* A *sthito saṁ* CM *bulâḥ te çu* BL *dhyabhâsharan* | C *sherana* | . — 14. NA *kalpâna ça* BAL *sraṁ saṁbodhisatvâna* CM *sraṁ saṁ*(C *sa*)*bodhisatvâṁ bo* N *sraṁ bodhisatvâna* BACML *rasya na ca me te bu* N *rasya na ca maitre bu* ACML *lokesmiṁ* N *nnaḥ* B *nno itthaṁ*.

16. L *tthaṁ veditvâ* BNACM *tthaṁ vanditvâ* N *tvâna ta saṁ* *vâsakâ deva* CM *dau vanditvâ prakrami* | .

वन्दित्वा प्रक्रामि ॥ तस्य मे भगवन्नेतद्भवत् ॥ यावद्दुःखमुदानीया अनुत्तरा संबोधिर्यच्च हि नाम कल्यानां शतसहस्रेण । यं नूनाहं येन भगवांस्तेनोपगम्या भगवन्तमेतमर्थं परिपृच्छेयं । यथा मे भगवां व्याकरिष्यति तथा नं धारयिष्यामि ॥ इह भगवां किमाह ॥ एवमुक्ते भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमेतदवोचत् ॥ परीत्तकं खलु पुनर्महामौद्गल्यायन शुद्धावासकायिकानां देवपुत्राणां शतसहस्रन्ति ॥ अप्रमेयेहि महामौद्गल्यायन कल्पेहि असंख्येयेहि अप्रमेयेहि तथागतेहि अर्हन्तेहि सम्यक्संबुद्धेहि कुशलमूलान्यवरोपितानि आयतिसंबोधिं प्रार्थयमानेहि ॥ अभिजानामि खलु पुनरहं महामौद्गल्यायन चिंशद्बुद्धकोटियो शाक्यमुनिनामधेयानां ये मया सश्रावकसंघाः सत्कृता गुरुकृता मानिताः पूजिता अपचिता राज्ञा चक्रवर्तिभूतेन आयतिसंबोधिमभिप्रार्थयमानेन च मे ते बुद्धा भगवन्तो व्याकरेन्सुः ॥ भविष्यसि त्वमनागतमध्वानं तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नो सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च ॥ अभिजानाम्यहं खलु पुनर्महामौद्गल्यायन अष्ट बुद्धशतसहस्राणि दीपंकरनामधेयकानां ये मया सश्रावकसंघाः सत्कृता गुरुकृता मानिता पूजिताः अपचिता चक्रवर्तिभूतेन आयतिं संबोधिमभिसंप्रार्थयमानेन च मे ते बुद्धा भगवन्तो व्याकरेन्सुः । यथा प्रथमे परिवर्ते तथा सर्वत्र कर्तव्यं ॥ भविष्यसि त्वमनागतमध्वानं ॥ अभिजाना-

1¹. CML "gavan eta". — 1². C yâva duḥkha" BNA "ḥkhamudâni" BACML "nîyâ ca punar ya(CM "nah ya)tra hi" N "nîyâ ca punar bodhir yatra" sreṇe yaṁ" B "sreṇa yaṁ". — 2. C caṁ nû" M yaṁ nunâ" N "nâhaṁ bhaga" CM "gavâns teno" L "gavân tenopasaṁkramitvâ". — 3. C "gavân vyâka" L "tathâ taṁ dhâ" C "shyâmiḥ | . — 4¹. BA "gavan ki" CML "gavaṁ kim â". — 4². C evaṁm ukte" BNCML "mauṅga". — 5. N "punar mau" BCML "mauṅga" C "yana mahâmauṅgalyâyana çu" BNACML "kâyikâ (N "ka) deva" N "trâṇâṁ jñânaṁ yad idaṁ kalpânâṁ ça".

6. NL "pramehi" BA "meyahi" N "hi mau" BCML "mauṅga" L "yano ka" CML "khyehi apra" CM "pramehi ta" N "arhatehi" CML "hi saṁmya" M "lamulânyevaro" BNACML "tâni âdisambo" C "bodhiye prâ" M "bodhiya prâ" NL "bodhi prâ" BA "bodhî prâ". — 7. C "nâpi | kha" B "nâmi kha" BACM "ahan mahâ" N "ahaṁ mau" BCML "mauṅga" A "yanaṁ triṁ" L "yanas triṁ" C "triṁçabuddha" BNACM "munirnâma" N "dheyâṁnâṁ ye" CM "mayâ çrâva" NACM "tkrito gu" ACM "kṛito mâ" L "hitâ pû" CM "nito pûjitaḥ apacâyito râ" L "citâḥ râ" CM "âyatiṁ saṁ" L "ca me buddho bha" BACML "karetsuḥ bhavi" N "karitsu ‖ .

11. ACML "gatem adhvâ" C "to rha sa" ML "to rhaṁ" L "saṁmya" ddho haṁ vidyâ" BAM "sampanna su" NL "pannaḥ su" C "mpatna su" BNCML "myaçâra". — 12. N "punaḥ mau" BNCML "mauṅga" CM "yano a" A "paṁkaraṁnâ" M "tkrito gu" to mânito pû" N "nitâḥ pûjitâ a" L "jitâr apa" M "jitoḥ a" to ca" N "pacâyitâ râjñâ cakra" L "citâḥ ca" tena me te buddhâ" (l. suiv.) C "âyatisaṁmodhi" N "m abhiprâ" BNACM "nena me te" M "bhavanto" N "retsu | BACML "retsuḥ | .

16¹. M "vishyâsi" L "shya tvam a" M "tvam anyega" N "gatem adhvâ". — 16². N "haṁ mau" BCML "mauṅga" L "yano pa" B "tâni yamotta" nâṁ sarvatra".

म्यहं महामौद्गल्यायन पंच बुद्धशतानि पद्मोत्तरनामधेयानां ॥ सर्वत्र कर्तव्यं । भविष्यसि त्वमनागतमध्वानं ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन अष्ट बुद्धसहस्राणि प्रद्योतनामधेयानां ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन त्रयो बुद्धकोटीयो पुष्यनामधेयानां ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन अष्टादश बुद्धसहस्राणि मारध्वजनामधेयानां यत्र मया ब्रह्मचर्यं चीर्णं आयतिं बोधिं प्रार्थयमानेन च मे ते बुद्धा भगवन्तो व्याकरिष्यु: ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन पंच बुद्धशतानि पद्मोत्तरनामधेयानां ये मया सश्रावकसंघा: सत्कृता: ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन नवति बुद्धसहस्राणि काश्यपनामधेयानि ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन पंचदश बुद्धसहस्राणि प्रतापनामधेयानि ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन द्वौ बुद्धसहस्रौ कौण्डिन्यनामधेयौ ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन चतुरशीति प्रत्येकबुद्धसहस्राणि ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन समन्तगुप्तं नाम तथागतमर्हन्तं सम्यक्संबुद्धं ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन बुद्धसहस्रं जम्बुध्वजनामधेयानां ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन चतुरशीति बुद्धसहस्राणि इन्द्रध्वजनामधेयानां ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन पंचदश बुद्धसहस्राणि आदित्यनामधेयानां ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन द्वाषष्टि बुद्धशतानि अन्योन्यनामधेयानां ॥ अभिजानाम्यहं महामौद्गल्यायन चतुर्षष्टि बुद्धान

1. C °rvatraḥ ka° B °vyaṁ bha°. — 2². N °haṁ mau° BNML °mauṅga° CML °yano a° N °ashṭha bu° dyotanā° BACML °dyotanā°. — 3. N °haṁ mau° BNML °mauṅga° L °yana ashṭâda° (l. 4) C °koṭiyo° BAM °pushyamānā°. — 4. N °haṁ mau° BM °mauṅga° N °yanâshṭhâda° BACML °dhvajonâma° C °caryya cirṇṇa â° CM °bhavanto° N °retsu ‖ BACML °retsuḥ abhi°.

6. N °haṁ mau° BML °mauṅga° M °padmotara° C °yânâ ye° B °yânâṁ | ye° L °yânâṁ yaṁ ma° AC °mayâ çrâva° B °tkṛitâḥ abhi° CM °tkṛitâr abhi° L °tkṛitâ gurukṛitâ mânitâ pûjitâḥ abhi°. — 7. N °haṁ mau° BNML °mauṅga° CM °yano na° C °na cavati° M °çyapenâ° CML °yânâṁ | . — 8. N °haṁ mau° BML °mauṅga° CM °yano paṁ° M °pratâpenâma° CM °yânâṁ | . — 9. C °myaha ma° L °haṁ bhagavan mahâ° N °haṁ mau° BML °mauṅga° BAC °lyâyana dvau° M °kauṇḍinânâma°. — 10. C °myaha ma° N °haṁ maudgayana ca° BML °mauṅga° CM °yano ca° BA °çiti buddhapratyekasaha° C °srâṇiḥ | .

11. N °haṁ mau° BCML °mauṅga° BNACML °gupto nâ° L °mas tathâ° BAML °gato rhaṁ sa° N °gato 'rhan samya° C °gato rha saṁmya° BNACML °buddhaḥ | . — 12. N °haṁ mau° BNML °mauṅga° BNACM °dhvajonâma° L °dhvajaṁnâ°. — 13. C °myaha mahâ° N °naṁ mau° BML °mauṅga° C °tur açiti bu° L °dhvajonâma°. — 14. C °myaha mahâ° N °haṁ mau° BML °mauṅga° C °yânâ | . — 15. C °myaha mahâ° N °haṁ mau° BML °mauṅga° NACML °shashṭhi bu° CML °buddhasa(C °ça)hasrâṇi nanâṁ(L °nâ)nâma° BA °tâni nanâṁnâma° N °tâni nânâma°.

16. N °haṁ mau° BNML °mauṅga° N °catushashṭhi bu° A °catuḥshashṭhi bu° L °rshashṭhi bu° CM °rshashṭi sahasrâṁ buddhâṁ sami° L °buddhâ sami° BA °samitânâma° CML °tâvinâma° BNAML °yânaṁ | .

समितावितिनामधेयानां ॥ सुप्रभासो नाम महामौद्गल्यायन तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्धो यत्र मैत्रेयेण बोधिसत्वेन प्रथमं कुशलमूलान्यवरोपितानि राज्ञा वैरोचनेन चक्रवर्तिभूतेन आयतिं संबोधिं प्रार्थयमानेन ॥ सुप्रभासे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन तथागतभूते चतस्रः चतुरशीतिकोटिवर्षसहस्राणि मनुष्याणामायुषः प्रमाणमभूषि अन्तरा च उच्चावचता आयुषः ॥ सुप्रभासस्य खलु पुनर्महामौद्गल्यायन तथागतस्यार्हतः सम्यक्संबुद्धस्य त्रयः सन्निपातामूत् । प्रथमो श्रावकसन्निपातो षण्णवति कोटीयो अभूषि सर्वेषां अर्हन्तानां क्षीणाश्रवाणामुषितव्रतानां सम्यगाज्ञाविमुक्तानां परिक्षीणभवसंयोजनानामनुप्राप्तस्वकार्थानां । द्वितीयो श्रावकसन्निपातो चतुर्नवति कोटियो अभूत्सर्वेषामर्हन्तानां क्षीणाश्रवाणामुषितव्रतानां सम्यगाज्ञाविमुक्तानां परिक्षीणभवसंयोजनानां अनुप्राप्तस्वकार्थानां । तृतीयो श्रावकसन्निपातो द्विनवति कोटियो अभूषि सर्वेषामर्हन्तानां क्षीणाश्रवाणामुषितव्रतानां सम्यगाज्ञाविमुक्तानां परिक्षीणभवसंयोजनानां अनुप्राप्तस्वकार्थानां ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन राज्ञो वैरोचनस्य तं भगवन्तं सुप्रभासं दृष्ट्वा उदारहर्षं उदारवेगप्रीतिप्रामोद्यं उत्पद्यि ॥ सो तं भगवन्तं सत्रावकसंघं दश वर्षसहस्राणि सत्करेसि

1. L abhijânâmyahaṁ mahâmauṅgalyâyana supralbhâso nâma tathâga° BNM °bhâsau nâ° C° bhâmau nâ° N °ma mau° BML °mauṅga° CM °to rhaṁ saṁmya° L °gatânâm arhatâ saṁmya° CM °satvona pra° B °pitâni ‖ râjñâ°. — 3. N °punar maudga° BML °mauṅga° M °lyâyena° L °yanas tathâ° BNACML °gata eta° CML °tasro ca(C °caṁ)tura° L °yushi pramâ° N °mâṇaṁ abhû° L °mânam abhût | antarâcca u° A °râ va u° BNACML °âyuḥ su°. — 5. BAM °bhâsya kha° N °punar mauṅgalyâ° BML °mauṅga° B °rhateḥ saṁmya° CM °rhate sa(M °saṁ)mya° L °rhata saṁmya° N °ddhasyâ tra° B °ddhasya | tra° L °pâtam abhûn pratha° NCM °pâto bhû° BNACM °bhûtâ pratha°.

6. BNACML °thama çrâ° CM °kasasannipâ° BA °pâ sharṇṇava° N °pâtâ sha° BNAL °sharṇṇava° CM °shaḍnavati° AL °kotiyo° N °kotîye a° L °yo 'bhûshi° NC °rveshâm arha° M °shâṇṇm arha° C °vâṇâṇṇm ushi° L °vânâṇṇm ushi° CM °tânâṁ maṁ (M°saṁ)myaṇṇjñânâ vimu° BNAL °nâṁ saṁmya° N °jñânimu° L °jñânâṁ vimu° M °kshinabha° B °rthânâṁ dvi°. — 8. BACML °çrâvasaṁ° M °pâtâ ca° L °catunava° CM °kotîyo° N °yo 'bhût | sa° L °abhûshi ‖ sa° B °bhût | sa° L °çravânâm ushi° BNACM °ṇâṇṇm ushi° ML °nâṁ saṁmya° C °nâṁ saṁâgajñânâṁ suvimu° M °jñânâ suvi° NL °jñâ suvi° L °nânâm anuprâ° N °nânâṁ abhûprâ° B °rthânâṁ tri°. — 10. A tritîya çrâ° BNCML tritî° CML °pâtaḥ dvâ° L °kotîyo° B °bhûshi | sa° NM °rveshâṁṁ arha° L °rveshâṁ °rha° N °rhatânâm° C °ṇâçraṇâm u° L °vânâm u° CM °tânâṁ saṁmya° NML °jñânasuvimu° C °jñânasuvimu° L °muktacittânâ svakârthabhavasaṁ° N °nânâm anuprâ° L °nupraptânâṁ.

12. N °lu mau° MNBL °mauṅga° ACM °râjñâ vai° L °rocanesya bhaga° C °taṁ bhaṁga° dṛishṭâ u° BACML °udânaha° dâna(A °ra)ve° BL °tipramo° M °modyem utpa° C °dyam utpa° B °tpadyo so° N °tpadya. — 14. L °gava saçrâ° BACM °tkarosi° L °tkaromi gu° N °tkaromi mâne° BACM °gurukarosi° L °gurukaromi mâ° CML °mânayesi pû° N °pûjosi° C °pûjayesi° M °pûjayesi arcayesi apacâyasi | L °apacârayesi | .

गुरुकरेसि मानेसि पूजेसि अपचायेसि ॥ सत्कृत्वा गुरुकृत्वा तां च समितिमनुगृह्णन्तो तं च श्रावकसंघमनुगृह्णन्तो तं चायुःप्रमाणमनुगृह्णन्तो एवं चित्तमुत्पादेसि ॥ अहो पुनरहं भवेयमनागते ध्वने तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च यथायं भगवान्सुप्रभासो एतरहि । एवं सर्वाकारसंपन्नं सर्वाकारप्रतिपूर्णं धर्मं देशेयं यथापीह भगवान्सुप्रभासो एतरहि । एवं समयं श्रावकसंघं परिहरेयं यथापि भगवान्सुप्रभासो एतरहि । एवं च मे देवाश्च मनुष्याश्च श्रोतव्यं श्रद्दातव्यं मन्येरन्सुः यथापीदं भगवतो सुप्रभासस्य एतरहिं । तं भवेयं बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकंपाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ एवं चाह महामौद्गल्यायन अतो च भूयो अन्यं ॥ चतुरचत्वारिंशत्कल्पसंप्रस्थितस्य खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मैत्रेयस्य बोधिसत्वस्य पश्चा तायं बोधये चित्तमुत्पादितं ॥ अपराजितध्वजो नाम महामौद्गल्यायन तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्धो यो मये सश्रावकसंघो वर्षसहस्रं सत्कृतो गुरुकृतो मानितो पूजितो पचितो राज्ञा दृढधनुना चक्रवर्तिभूतेन आयतिं संबोधिं प्रार्थयमानेन महन्तेहि च पंचेहि

1. C "rukṛitvâṁ ca sa" L "rukṛitvâ mânayitvâ taṁ ca sa" BNAM "tvâ taṁ ca" N "ca saṁmi" BNACML "gṛihnanto" C "nto taṁ çrâvaka" CM "saṁghaṁ câtyuḥpra" BNAL "gṛihnanto" N "mânaṁ anu" BNACML "gṛihnanto" L "citta samutpâdemi ‖ . — 3. CM aho rahaṁ punar bhave(M "va)yam a" M "m anâta 'dhvâne ta" C "m anâte 'dhvâne ta" L "gatam adhvâne tathâgato rhaṁ sa" CM "gato 'rha saṁmya" N "gato 'han samya" C "panno su" M "pannâ su" B "lokaḥvid a" BNL "myaçârathiḥ" CM "rathi çâ" C "gavan su" L "bhâse e" rahiṁ B "hi e" CM "rahim evaṁ". — 5. L evaṁ sarvâkâraprati" BNACM "panno sarvâ" C "tipuruṁisha dha" M "tipuraṁ dha" G "dharma de" CM "deçayeyaṁ" B "yaṁ | ya" BA "gavâṁ supra" L "prabhâ e" CML "rahim e" B "rahi e".

6. NCML "vaṁ ca sama" CM "magraṁ ca çrâ" L "graṁ saçrâ" L "gavâṁ su" CM "bhâso bhagavân etarahiṁ B "hi e" L "rahim evaṁ". — 7. C "devaçça ma" L "çrotavyaṁ manye" BACML "nyetsuḥ ya" N "nyetsu ya" C "yapidaṁ" L "gavan supra" NCML "tarahi B "hiṁ taṁ bha". — 8. BNAML "veyâ ba" C "veyo ba" L "bahuso etarahim evaṁ ca samagraṁ ca çrâvakasaṁghaṁ parihareyaṁ | yathâpi bhagavan suprabhâso etarahim evaṁ ca me devâçça manushyâçça çrotavyaṁ çraddhâtavyaṁ manyetsuḥ yathâpidaṁ bhagavato suprabhâsasya bahujanahitâya ba" CM "janakasyârthâ". — 10¹. BAML "câhaṁ ma" N "câhaṁ mau" C "câhe ma" BNML "mauṅga" A "to va bhûyo" BNA "yo anno catu" L "anye. — 10². CM caturo ca" BNAL caturaṁ ca" çatakalpa" L "kalpaṁ saṁ" N "punaḥ mau" BNML "mauṅga" B "tvasya yaçcâ" A "tvasya dya(?)çcâ" CM "çcât tâye" L "çcât tâpe bo" B "tâyai bodhâyai ci" AL "bodhâya ci" CM "bodhâye ci" L "utpâde ‖ .

12. C "jitaṁdhva" A "jo nâsa ma" N "nâma mau" BNCML "mauṅga" L "yanas tathâ" M "gato rhaṁ" N "gato 'rhan samya" C "to rha sa" L "rhaṁ saṁmya" C "ddho haṁ yo ma" A "tkṛitâ gu" CM "jito upaci" C "bodhi prâ" N "nena | ahaṁtehi" CM "nenârhantehi" BA "nenâ maha" L "nenâṁ arhantehi" CML "paṁcahi" B "cehi ishya" CM "tehi atichâ".

दुष्ययुगशतेहि अभिच्छादितो । परिनिर्वृतस्य च स्तूपं कारितं योजनमुच्चत्वेन योजनमभिनिवेधेन ॥ एषा च महामौद्गल्यायन प्रणिधि सततसमिता अभूषि ॥ यस्मिं समये सत्वा भवेन्सुः अक्लेना अचाणा अशरणा अपरायणा उत्सन्नक्लेशा उत्सन्नदोषा उत्सन्नमोहा अकुशलान्धर्मा समादाय वर्तेन्सुः योमूत्येन च अपायप्रतिपूरका भवेन्सु तस्मिं काले तस्मिं समये अहमनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्येहं । तं भवेय बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकंपाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ दुष्करकारका महामौद्गल्यायन तथागतार्हन्तो सम्यक्संबुद्धा लोकस्यार्थं चर्यां चरन्ति ॥ इदमवोचद्भगवानात्तमनो आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो भगवतो भाषितमभ्यनन्दत् ॥

शाक्यमुनिनामकानामुपस्थितास्त्रिंश कोटियो जिनानां ।
अष्टशतसहस्राणि दीपंकरनामधेयानां ॥
षष्टिं च सहस्राणि प्रद्योतनामधेयानां . . . . . ।
तथ पुष्पनामकानां चयो कोटियो वादिसिंहानां ॥
अष्टादश सहस्राणि मारध्वजनामकानां सुगतानां ।
यत्र चरे ब्रह्मचर्यं सर्वज्ञतामभिलाषाय ॥
पूजयि पंच शतानि पद्मोत्तरनामकानां सुगतानां ।

1. B °veçena eshâṁ ca°. — 2. BNACML eshâṁ ca° N °ca mau° BNML °mauṅga° BNACML °ṇidhiṁ sa° C °tatamsami° L °mitâm abhû°. — 3. N °yasmin sama° L °satvâḥ bha° BACM °vetsuḥ a° N °vetsu a° L °vetsuḥ araṇâ atrâ° NCM °çalaṇâ a° BL °ṇâ utsadarorâ | utsa° A °ṇâ utsadayera | utsa° CM °ṇâ utsadalorâ utsa° N °ṇâ utsadarâgâ utsadamohâ utsadadoshâ aku° C °mohâkuça° BAM °çalânâ dha° NCL °çalânâṁ dha° BAML °rttetsuḥ yo° N °rttetsu | yo° BACML °bhûtena° N °apâmaprati° L °pâyaparipûra° CML °vetsuḥ | ta° BNA °vetsu ‖ ta° N °tasmit kâle° NCM °tasmin sama° BA °maye arham a° L °ye 'rham a° CM °ye arhan anu° L °ttarâyâṁ saṁmya° C °ttarâ saṁmya° bodhim abhisaṁbudhim abhisaṁbudhye° N °bhisaṁbuddho 'haṁ L °bhisaṁbuddhehaṁ B °dhyehaṁ taṁ bha°.

6. N bhaveyaṁ ha° L °veyaḥ ha° CML °janakasyârthâ° B °ṇâm ca dushka°. — 7. N °kâ maudga° BAML °mauṅga° L °yanas tathâgato 'rhan samya° B °thâga 'rhanta sa° A °gato 'rhaṁnta sa° C °gato 'rha sa° M °gato 'rhaṁ sa° N °rhantaḥ sa° BNACM °buddho lo° L °buddha lo° BAC °syârtha caryâyaṁ cara° N °syârthâya caryâryaṁ cara° BACML °caryâyaṁ caranti | . — 8. A °voca bhaga° BNML °gavânnâtta° NAM °manâ âya° BML °mauṅga° N °yanaḥ bha° A °tam atyana°. — 10. BNACM °munirnâma° BNACML °çat koṭi(B °ṭi)yo° N °yo janâ°.

11. L °paṁkaro nâ° BACML °karanâmasahasrâṇi° (l. suiv.) N °yânâṁ sha°. — 12. CML °dyotonâ° BNACML °yânâṁ ya°. — 13. BNAM yathâ pu° C yathâ yushponâ° L yathâ yushmannâma° M °pushponâ° N °shpanâkâṁ trayo° CM °kotiyo°. — 14. N ashthâda° CM °dhvajonâma°. — 15. NCML °ryaṁ bhagavân sarva° BA °ryaṁ bhagavâṁ sa° N °lakhyâya | .

16. C pûjiyaṁ paṁ° NM °pûjiyi° A °yi shaṁca°.

कौण्डिन्यनामकानामपराणि द्वि सहस्राणि ॥
अपरिमितासंख्येया प्रत्येकजिनान कोटिनयुतां च ।
पूजयि बुद्धसहस्रं जम्बुध्वजनामधेयानां ॥
चतुरशीति सहस्राणि इन्द्रध्वजनामकानां सुगतानां ।
नवतिं च सहस्राणि काश्यपसहनामधेयानां ॥
पंचदश बुद्धसहस्राणि प्रतापनामकानां सुगतानां ।
पंचदश च सहस्राणि आदित्यनामधेयानां ॥
द्वाषष्टिं च शतानि सुगतानां अन्योन्यनामधेयानां ।
चतुषष्टिं च सहस्राणि समितावीनामधेयानां ॥
एते च कोलितशिरी अन्ये च दशबला अपरिमाणा ।
सर्वे अनित्यताय समिता लोकप्रद्योता ॥
यानि च बलानि कोलित तेषां महापुरुषबलवराणां ।
सर्वे अनित्यताय कालं न उपेन्ति संख्यां च ॥
ज्ञात्वानानित्यबलं सुदारुणं सत्कृतस्य अनन्तरं ।
वीर्यारम्भो योजितो अनित्यबलस्य विघाताय ॥

इतो मौद्गल्यायन अपरिमिते असंख्येये कल्पे रत्नो नाम सम्यक्संबुद्धो अभूषि तथागतो ह्रीं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसम्पन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च ॥ अहं तदा राजा चक्रवर्ति अभूषि ॥ ततो मयैतस्य भगवतो रतनवतो चतुरशीति कूटागारसहस्राणि कारितानि चि-

1. L °nyakânâkânâm aparâ° BACL °parâni dvi° N °paroṇi dhisaha°. — 2. C aparami° BNACML °mitam asaṁ° A °khyedyâ pra° L °khyeyaṁ pra° M °jinân ko° BNAL °tiniyutâ° BNACML °tân apôja°. — 3. C °dhvajenâ° L °dhvajonâ° M °yânâṁ dvâshasṭhiṁ° (l. 8).

7. AL °daça saha° C °daçâ ca sa°. — 8. NL °shashṭhi ca° CM °shashṭhiṁ ca°. — 9. N catursashashṭhiṁ ca° ML °shashṭhiṁ ca° N °samitâvinâma°. — 10. L °çiri anye° BNAM °ri | a° N °rimânâ B °ṇâ sa°.

11. CM °mitâvi lo° C °lokekapra° BACML °dyoto yâ°. — 12. B °balâni ‖ ko° BNACML °lakshaṇa va°. — 13. A °tyatoya kâ° N °upeti saṁ° BNACML °saṁkhyâ ca jñâ°. — 14. BNACML °tvâ ani° N °ṇaṁ saṁkṛita° M °ṇaṁ saṁkṛita° C °tkṛita ananta° B °raṁ vi°. — 15. L °ryâlambha yokshipraṁ° BNACM °rambha yokshipraṁ ani° BA °tyatala° CM °tyatâba° L °tyatâya bala° B °vidyâtâya ‖ .

16. N itaḥ mau° BML °mauṅga° C °yano apa° M °yano 'pari° A °na arimi° BACML °mitam asaṁ° N °mitasaṁ° CML °khyeya ka° B °ratno(?) nâ° L °ma saṁmya° gato 'rhaṁ° CML °panno su° L °gato vid anu° N °myaçârathiḥ° nushyâṁ ca° L °ṇâṁ câhaṁ ta° B °ṇâṁ ca ahaṁ°. — 18. L °tadâ cakra° NM °vartti a°. — 19. CML °mayeta° N °mayâ ta° CL °ratnava° C °rûpyasya amuktâ° BAL °muktâ vai° C °dûryyâsya° N °kasya susâ° BACML °musâgalva° B °kâyâḥ tâ°.

वाणि दर्शनीयानि सप्तानां रत्नानां सुवर्णस्य रूप्यस्य मुक्ताया वैडूर्यस्य स्फाटिकस्य मुसारगल्वस्य लोहितिकायाः ॥ तानि मया तस्य भगवतो निर्यातेत्वा बोधाय अनुप्रणिहितं ॥ न तावद्बुद्धा भगवन्तो परिनिर्वायन्ति यावद्बुवराजा अनभिषिक्तो भवति । एषो मम अनन्तरं बुद्धो लोके भविष्यति । यद्येतर्हि मया मैत्रेयो व्याकृतो एषो ममानन्तरं बुद्धो भविष्यतीति ॥ सो भगवां चतुरशीतिहि आवकसहस्रेहि सार्धं चतुरशीतिसंवर्तविवर्तस्थितो संवर्तमाने लोके भगवाञ्चतुरशीतिहि आवकसहस्रेहि सार्धं आभास्वरं देवनिकायं गच्छति विवर्तमाने लोके इहागच्छति इह धर्मं देशयति । अहं भूयो राजा चक्रवर्ती भवामि । चतुरशीतिकूटागारसहस्राणि कारापयित्वा भगवतो रतनवतो निर्यातेमि ॥ इयं महामौद्गल्यायन प्रणिधिचर्या ॥

कतमा च अनुलोमचर्या ॥ इह महामौद्गल्यायन बोधिसत्वो महासत्वो बोधाय अनुलोमतायै स्थितो भवति ॥ इयं महामौद्गल्यायन .....

.....अविवर्तचर्या ॥ विवर्तन्ति संसरन्ति विवर्तचर्या ॥ अवैवर्तिया बोधाय भवन्ति अविवर्तचर्या ॥

अत्र दशभूमिको कर्तव्यो दीपंकरवस्तु च ॥

नमो स्तु बुद्धानां नमोऽर्हतां ॥ दशभूमिकस्यादि

वस्तु अप्रतिम धर्मदर्शनं

2. M "niryyâṁtetvâ" L "ryântetvâ bodhâyam anu" A "praçidahi" M "ṇidhihitaṁ | . — 3. CM na tâ buddho bha" L "d budhâ bha" BNACML "nirvâpayanti" N "yâva yuva" A "vad yavarâ" CM "râjo a" ACML "anubhi". — 4¹. N eshaḥ ma" CM "mamântaraṁ" B "shyati yathai". — 4². C "thaitahiṁ ma" L "thaivatarhiṁ ma" M "rhi mamâ mai" A "kṛitâ e" B "ntarâ bu" N "ntaraḥ bu" A "ntaro bu" CML "ntare bu" BA "vititi. — 5. L "çiti çrâ" N "kasaṁha" BNACML "srehi catu" C "tisaṁvarttasthito" M "tisaṁvarttavivarttesthi" BACML "mâno lo" L "çiti çrâ" N "vakaṁsaha" C "sârddha âbhâ" CM "svaraṁ de" BNACM "ti nivartta" BACML "varttalo" N "rttatvâ loke" BNA "dharma deça".

8¹. CML "vartti bha". — 8². C "râyayitvâ" L "ratnavato" B "temi(? ou "si?) | NAM "temi | C "tesi | L "teti | . — 9. N iyaṁ mau" BML "mauṅga" C "yaṇa pra" L "yano pra".

11¹. L "anuroma". — 11². N iha mau" BCML "mauṅga" N "sthitâ bhava". — 12. N iyaṁ maudgalyâyana anulomacaryâ | katamâ ca mau" BML "mauṅga" C "dgalyaṇa vivarttanti saṁ" (l. 13) M "yaṇa vi" BNAL "yana vi" M "rttanacaryyâ" B "ryâ vi". — 13¹. BN "varttenti" L "vartteti saṁ" BA "nti sansara" CM "varttanaca". — 13². CML "varttikâ bo" N "dhâye bha" L "vati avai" BNACM "avaiva" CM "vartti ca". — 15. BACML "bhûmako" N "rttavyaḥ ‖ . — 16¹. C namo bu" L namastu" A "ddhânâ na" NML "rhatânâṁ B "rhatâṁ daça". — 16². BACML "bhûmaka" BACML "kasyâni varttе (L "rtta)" N "kasyâni vavartte". — 17. BNACM

नैककल्पशतसंचिताक्षनां ।
भूमयो दश जिनान श्रीमतां
यैर्विकुर्विषु सदा पण्डिता ॥
मानदर्पमदमोहमोचिता
सर्वज्ञः समियमार्दवान्विता ।
गौरवं जनिय सर्वदर्शिषु
श्रूयतां जिनवरस्य शासनं ॥
निर्वृते कनकराशिसन्निभे
शाक्यनन्दिजनने तथागते ।
कंपि मेदिनि सशैलकानना
सागरांबरधरा सपर्वता ॥
कम्पितं परमरोमहर्षणं
भूमिकंपमनुदृश्य दारुणं ।
काश्यपो धुतगुणाग्यपारगो
चित्तमभ्युपगतः तदा ऽभूत् ॥
किं नु अद्य धरणी सपर्वता
सागराम्बरधरा वसुन्धरा ।
कम्पते परमदारुणस्वरं
नूनं निर्वृतिं गतस्तथागतः ॥
सो च दिव्यनयनस्तथागतं
देवकिन्नरवरैर्हि वन्दितं ।

varttea° L vartta a° C °pratidharma° L °rmadeçayaṁ nai° BACM °daçaṇaṁ nai° BNAL °naiva ka° CM °naivaṁ ka° CML °çataṁ saṁ° B °tmanâṁ bhû°.

2. CM °ça yojanâṁ çri° BNAML °matâ yai° C °mato yaur vi° A °yair vishu sa°. — 4. L °darpâma° BNACML °mohapaṇḍitâ sarvaçaḥ (CML °savaço) samiyâmârda° C °rddavâṁtvitâ M °rddavâṁnvi° B °nvitâ gau°.

6. BNCML °vaṁ jâniyuḥ sa° A °vaṁ jâniyaḥ sa° NAM °shu çruya° BC °sya sâsa°. — 8. L °rvṛitena ka° BNACML °râçi(C °ṇi)suvrate çâ° N °çâkye na° C °nandini saçailâ° (l. suiv.) NML °janena tathâ° AM °gato. — 10. BNAML °medini sa° BNAL °çailavanakâna° CM °çailâvanakâ° BN °kânana sâga° C °kânarâṁ | sâgarâṁ vasundharâ | M °dharâṁ vasundharâ | N °râ sarvatâ | L °rvato B °rvatâ kampa°.

12. BNACML kampate pa° CM °ramadâru saparvatâ kampate parama(C °mo)roma°. — 14. BA °cirttam a° N °gataḥ abhût ‖ CM °taḥ tedâ a° BA °tadâ aabhût ‖ .

16. CM °raṇi sapa°. — 18. C °nûnaṁ nivṛitaṁ gato tathâ° M °gato tathâ° N °thâgataṁ | . — 20. BA °nayanes tathâ° BNACML °gata deva°.

दृश्य सर्वभववन्धनान्तकं
निर्वृतं यमकशालअन्तरे ॥
न खलु मे समुचितं तथागतं
ऋद्धिये समनुगन्तु गौतमं ।
पञ्चिरेव वदतां वरं मुनिं
द्रष्टुमप्रतिमं प्रव्रजाम्यहं ॥
सो च मत्व त्वरमाणो सूरी
काश्यपो मथितमानसो भिक्षुः ।
भिक्षुभिर्बज्रभिरुत्तमो परि-
निर्वृतभुवमनुपूर्वमागमि ॥
तस्य च प्रणिधिरासि उत्तमा
काश्यपस्य जिनपादवन्दने ।
तौ..... चरणौ महामुने
मूर्धना उपनिपीड्य वन्दितुं ॥
संगृह्योल्कां विपुलां अथ चतस्रो
मल्लका उपगता बलवन्तः ।
वीजितां परममल्लविनीतां
दग्धडल्कां अभिप्राणमयेन्सुः ॥
तैश्चितामभिमुखं उपनीता
तैः पराक्रमबले रथशूरैः ।

1. ML "çya te sa" BACML "nirvṛite yama" BNACM "makasâla" L "makasâramanta". — 3. L "me saṁcitaṁ" M "cittaṁ ta" CM "ṛiddhiye "gantuṁ gau" L "ganta gau" NCM "gauttamaṁ | . — 5. BACML shaḍbhir e" N shadbhir e" CM "r evaṁ va" L "vadetatâṁ vara mu" BAL "muni dra" BNACM "drashṭam apra" BNACML "maṁ prajâmya".

7. BNACML "matvâ tvaritamânasaḥ (CM "so) çûri" L "çyapaḥ pathi" BNACM "po pathi" A "bhiksha B "bhikshur bhikshu" L "bhikshe. — 9. A bhikshabhir utta" BCML "kshubhir utta" BNACML "rvṛitabhûmim anu" A "nupûva gautami | BNCML "pûrva gauta(NCM "tta)mi | .

11. BA "çir âçi u" NCML "r âçi utta" BAL "pasya ca jina" NCM "pasya va jina" L "ndanâ. — 13. CML "muni mû" CM "mûddhnino upa" L "mûrddhninâ" NA "paripiḍya" C "paripidya". — 15. BNACM "gṛihya colkâṁ" L "gṛihyalkâṁ" B "pulâṁ ‖ a" C "vipuli | atha" BNAM "mallâ upa" C "malvâ upa" L "mallâṁ upa" BAML "gato bala" L "vanto N "vantaḥ B "vantaḥ vi".

17. N vâṁcitâṁ" CM vicitrâṁ pa" BAL vicitâṁ pa" BNACML "ulkam abhi" BA "prâṇemaye" L "bhipâṇairapetsuḥ BACM "yetsuḥ N "yetsu. — 19. BNACML "mukhâm apani" BAL "nitân taiḥ pa" NCM "nitâṁ taiḥ" L "laiḥ ratha" BNACM "çûlaiḥ | .

निर्वृता च . . . सा समकालं
प्राप्य वारिपरिषेकमिवोल्का ॥
संशयं विमतिमध्यमुपेत्य
मल्ला दिव्यनयनं अनिरुद्धं ।
गौरवा नतशिरा सुविनीता
प्रश्नम् . . . इदं परिपृच्छे ॥
को नु हेतुरिह प्रत्ययो च को
येनिमा जिनसुता उपनीता ।
निर्वृतिं उपगता सहसोल्का
ब्रूहि कारणमिहार्य यथावत् ॥
देवता खलु प्रसन्ना काश्यपे
तस्य एष खलु ऋद्धिभावना ।
नैव ताव ज्वलनो ज्वलिष्यति
याव नागतो ऽग्रपारगः ॥
तस्य चैष प्रणिधिः समृध्यति
काश्यपस्य धुतधर्मधारिणः ।
तौ क्रमौ दशबलस्य श्रीमतः
वन्दितुं हि शिरसा महामुने ॥
सो च भिक्षुगणसंपुरस्कृतः
काश्यपो धुतरजो जिनात्मजः ।
प्रांजली जिनचितामुपागतो
गौरवा प्रणतशीर्षमानसः ॥

1. L °ca ça samakâlaiḥ prâ° BNACML °volkâṁ | . — 3. CM °dhyamam upe° B °upaitya° BNACML °divyaṁ naya° B °ddhaṁ gau°. — 5. BA °ravâta samudâvinitâ° N °ravât samudâgamya vinî° CML °ravât samudâvini(CM °ni)tâ°.

7. C °ko yena imâ° M °yena imâṁ ji° L °sutân upani° B °nitâ nirvṛi°. — 9. L °rvṛiti samupaga° CM °hasotthâ kruhi kâ° A °lkâ kruhi° BL °lkâ bruhi°.

11. L °khalu puna prasa° CM °çyapo tasyaiva kha° BNA °khalu riddhi°. — 13. BCML °tâvajjvala° BNACML °yâvan(N °va)nâga(CM °gra)to grapâ(CM °to pâ)° BA °pâlagaḥ CM °pâlago. — 15. BNACML tasya naisha° BACML °nidhi samṛi° N °nidhi samṛi° BACML °pasya ca dhuta° N °sya dhûta° L °riṇa | .

17. CM °mato va° N °muneḥ. — 19. CM °gaṇo saṁpuraskṛito kâ° L °skṛitaṁ kâ° BACML °çyapo dhu° N °çyapasya dhu° L °dhutadharmarajo° N °tnajo | .

21. C prâñjali ji° M °jaliṁ ji° BNA °jaliṁ ji° L °jali ti ji° BNACML °jinapitâ° BNACM °ravânataçiramâ° L °ravântaçiramâ° CM °nasâḥ | L °nasâ | .

दृश्य तं प्रवरूपधारिणं
काष्ठसंचयगतं तथागतं ।
धिग्भवानिति गिरामुदीरयी
दर्शितप्रकृतिभावलक्षणां ॥
को नु सो भवमुपेत्य प्राणको
यो न मृत्युवशमागमिष्यति ।
यच्चयं ज्वलनकांचनोपमो
निर्वृतो शिखिरिवेन्धनं विना ॥
छत्व ऋंजलिपुटं महायशो
पादतो जिनवरस्य काश्यपो ।
मूर्धना निपतितो महर्षिणो
पश्चिमं इदं नमस्यते मुनि ॥
तौ च चक्रवरलक्षितौ क्रमौ
देवदानववरैरहि वन्दितौ ।
निःस्रतौ तथ विदार्य तां चितां
देवयक्षभुजगानुभावितौ ॥
तौ क्रमौ शिरसि सन्निपात्य
पाणिभिः समनुगृह्य चा मुनेः ।
आलपे श्रुतिधरं महर्षिणं
अन्तिकावचरः काश्यपस्तदा ॥

1. BAL "çyantaṁ pra" CM "çyante pra" N "taṁ dṛiçya taṁ pra" BNAC "kâshṭasaṁ" BACML "cayamataṁ gataṁ | tathâgataṁ dig bha". — 3. BNACML dig bhavâ " râm udâra" L "rayi darçi" N "yi daṁrçitaṁ pra" BNACML "kshaṇaṁ | . — 5. BNACML "nu sâ bha" BA "bhavasupe" L "bhagavasupe" N "vasûpe" L "tya praṇa" BNACML "nanta yo na" C "mṛityava" CML "vasaṁ â".

7. L "jvalantâṁvano " rvṛitâ çi "dhanâ vanâ" BNACM "dhanâ vinâ. — 9. L kiṁ tvaṁja" CM kṛitvâ aṁja" N "jaliṁpu" BAM "puṭâṁ ma" C "puṭo ma" NL "puṭâṁ ma" GM "yaçye pâ" kâçyepo | .

11. CM mûrddhnanâ" BNAL "mûrddhanâ" N "nâ tipati" BNACML "rshiṇâ pa " daṁ nayanasya taṁ mune (N "neḥ) | . — 13. L tau cakrava" N "kravalarakshi" M "kshiṇau kra" C "kramo de" B "mau | de". — 15. CM "tathâ vi" NL "ryya tâṁ | deva" N "kshabhuṁjaṁgânu" BAL "bhâvato tau" N "bhâvatau.

17. C kramo çi" CM "nnipati" C "tidya pâ" N "titâ yâṇi" B "nugarhyeva (? ou "garjyeva"?) mu" N "nugarhya va mu" ML "nugarjjeva mu" A "nugarjyeva mu" C "nugajjeva mu" N "munoḥ | . — 19. BNACML âlaye çru" N "mahirshi" BNACML "rshiṇâṁ a" CM "caro kâ" C "kâsyapa" B "tadâ kiṁ".

किं त्विमौ श्रुतिधर क्रमौ मुने
ध्यामतामुपगतौ न सुप्रभौ ।
ब्रूहि कारणमशेषमाद्रय
येनिमौ न नयनाभिनन्दिनौ ॥
एतं श्रुत्व श्रुतसंचयंधरो
काश्यपं इदमुवाच पण्डितो ।
अश्रुवेगदुषिता व शोचतां
रोदितेहि मथिता हिमौ क्रमौ ॥
तेनिमौ क्रमवरौ महामुनेः
रोदनेन जनताभिपीडितौ ।
नो विभान्ति मुनिनो यथा पुरा
एवमेतदनुपश्च सुव्रत ॥
सो निपत्य शिरसा पुनःपुनः
तौ क्रमौ प्रवरचक्रलंचणौ ।
करतलेहि अभिपीडयेत्मुने
शास्तु गौरवपराय वुद्धिये ॥
वन्दितौ च धुतधर्मधारिणा
तौ क्रमौ गुणधरेण शास्तुनो ।
लोकनाथचितकाष्ठ तेजसा
वायुवेगविधुतेन दीप्यति ॥

1. C kilvimau° A kiṁ timau° L kiṁ tamau° BAML °dhyâyatâ° N °dhyâgatâ° C °dhyânupaga° M °dhyâyatân upa°. — 3. BACL kruhi kâ° NM bruhi kâ° BNCML °ṇam açokam âhvaya yenimau (B °mrau) naya° A °ṇam açokam âjvaya yatimau naya° C °yanobhi° BAM °nanditau | . — 5. L evaṁ çru° BNACML °çrutvâ çrutaṁ (N °ta) saṁcayadharo° BA °çyapaṁm ida° L °çyapaṁ ida°.

7. B °vega... hitâ va° C °vegadûshitâ° NAML °vegahṛishitâ° BAL °tâ va socetau | ro-(B ° | rô)di° N °tâ va sevitau | ro° CM °tâ va socatau ro° C °rohitehi° BNACM °tehi pramadâhi° L °tehi prathadâhi° CM °dâhi tau kramau | L °dâhimau B °kramau te°. — 9. BNACM temitau kra° L tamitau kra° C °mune ro(?)da° L °mune | ro° M °mune ra | da° B °neḥ | ro° C °janatâbhipt° N °bhinipt°.

11. BNACML °bhâti mu° L °m etanupa° BNL °vrate | ACM °vrato | . — 13. CM so nupetya° BA °sâ punaḥ tau° CL °sâ punas tau kra° M °sâ puras tau kra° C °tau kramo pra°. — 15. BNACM taler abhi(BNA °bhi C °hi)pi(A °pi)ḍa° L °tarer abhi° N °yen mune° ACM °yet sune° A °buddhiyo.

17. BNACML °dharmacâri° BCM °riṇo tena ca gu° NAL °ṇâ tena ca gu°. — 19. CM °nâtho ci° BNACM °vidhûteva dî° L °vidhûtam eva dî° BACML °dishyati | .

दह्यमाने जिनचन्द्रशरीरे
पंच तानि वह्निभूतशतानि ।
मन्त्रयन्ति सहिता समुपेत्य
निर्वृतीसमयकाले संगीतिं ॥
निर्वृतो प्रवरलक्षणधारी
यो नु शास्तु समुरासुरनेता ।
को गुणो इह चिरंपरिवासे
वयमप्यव विजहामथ देहं ॥
सर्वथा सुपरिनिष्ठितकार्याः
प्राप्य अच्युतमशोकमनन्तं ।
सर्वभावभववीतिगता स्म
एष निर्वृतिमुपेम इहैव ॥
एवमुक्ते धुतधर्मविशुद्धो
काश्यपो ब्रवि तदा वह्निभूतं ।
न खु भवद्भिरनुपादिविमुक्ति
निर्वृती समनुगम्य इहैव ॥
तीर्थिका च बहिधानुगताश्च
क्रेयुरप्रतिमशासनदोषं ।
धूमकान्निकमिति श्रमणस्य
एतदेव च तु रक्षणियं नो ॥
लोकनाथ बहवो नरसिंहा

1. C dihyamâ " rire yañca" L "vaçibhû". — 3. L âmantrayati sa" N yantraya" BNACML "hitâm upetya" BACM "rvṛiti sa" L "rvṛitau sa" BNACML "samayâ(N "ya)kâlasamañgâ-(N "magi ACM "mañgî)ti nirvṛi". — 5. BNA "dhâri yo nu çâ" CM "dhâriṇo nu çâ" L "dhârito nu çâ" BNAL "çâstâ | sa" CM "çâstâḥ sa" ranatâñ L "neka N "neto B "netâ ko gu".

7. L to gu" BNAL "guṇâḥ iha" CM "guṇâ iha" BNACML "vayañ pi khâdya vi". — 9. C "thâ bhûpari" BA "rimishṭita" CL "rimishṭhi" L "tasakâ" BNACML "prâptam anyuta" B "ntañ sarva".

11. CL "vithiga" L "esho nirvṛiti samupeta i" CM "haivañ. — 13. C evañm ukte" L "dharmadhara suvi" BNACM "dharmasuvi" BNACML "çuddhañ kâ" bravit(CM "vit) tadâ" L "vaçibhû" B "tâñni khalu". — 15. B ni khalu bha" NACML na khalu bha" BNCML "pâdâya vimu" A "pâdoya vimu" CML "rvṛitiñ sa" N "nugâmya" B "haiva ti"

17. BNACML "kâ vahidâ(C "hir a)nuga" BNCML "ca krâyu" A "ca krâdyur a" BNACM "ma sâçana" L "mâ sâsana". — 19. A dhuma" CML "çravaṇa" CM "d evañ ca" BA "rakshiṇiyatâ lo" N "rakshiṇiyatâ L "rakshiṇiyatâ CM "kshaṇiyatâñ.

21. NCM "siñho | ye" L "siñhaḥ | ye" A "canaga" CM "gatâ ma" L "hâmuniçû" B "râ te hî".

ये चनागत महामतिशूरा ।
ते हि नो उपपदेयुरुदग्रा
यदि न संकलिये शासनं शास्तुः ॥
तेन अप्रतिहताः सुसमग्राः
गायथा सुगतशासनमग्र्यं ।
यथ इदं सुपरिगीत यथार्थं
चिरतरं नरमरूषु विरोचे ॥
एवमस्तु इति ते वचिभूता
काश्यपस्य वचनं प्रतिपूज्य ।
चित्तमप्युपगता क्व इदानीं
देशि धर्मधरसंगणना स्यात् ॥
रम्यकाननवने सुसमृद्धे
मागधस्य मगधाधिपतिस्य ।
पुरवरे-भवतु राजगृहस्मिं
सप्तपर्णअभिधानगुहायां ॥
पर्वतस्य वैहारवरस्य
उत्तरस्मि तीरे वरपार्श्वे ।
विविधपादपे शिलातलभूमेः
मागे यं भवतु धर्मसमाख्या ॥
ते च ऋद्विवशिमाववलस्था

2. C °nopapa° BNAL °upavade° BNACML °yur ananda° B °grâ | yadi° BAML °saṁkali-(M °ri)ya(L °kâ A °dya) mânasa çâstunâṁ (M °nâ) | C °saṁkariya mânamo çâsturo | N °ye sâsana çâstunâṁ | . — 4. N teca esha prati° BACML tena esha prati° N °sumamagrâḥ BNACML °gâyatha suga(BA °ya)to(N °tâ)na çâ(BNA °sâ)sa°.

6. BACML °riṇita yathâ° C °thârtha nirata° BNACML °marushu° L °rocate ‖ . — 8. BNACML °astviti° N °vaçibhû° L °paçya va° BA °tiyujyaṁ ci° NML °pûjyaṁ. — 10. C °ttan apyu° BML °m apyûpaga° B °ihânîṁ° A °ihânâṁ de° C °idâni de° M °dânîṁ de° L °dharaṁsaṅga°.

12. M °vana su° A °vane sasamṛi° C °susavṛiddhe° B °patisya pura°. — 14. B °vare | bhava° BACML °gṛihesmiṁ° N °gṛihe 'smin sapta° BNACM °paruṇa(A °rṇaṇ)ṛishitve-(N °le)nagu°.

16. N °tasya haihâyava° M °hâyecarasya° CL °hâyacarasya° BNAML °uttare(L° re va) ca ti(NM °tf)re° C °uttare ca va° BNACML °va(A °ca)ca(N °va)pâ° B °rçve vivi°. — 18. B °dhayâdape° C °dhavâdape° A °dhapâpâdape° BNACM °lâtale bhû° L °lâtare bhû° BA °bhûme tate yaṁ bha° CM °bhûme tape bhava° N °bhûme taḍe yaṁ bhava° L °bhûme taṭe yaṁ bha° BNACML °syât | . — 20. N °ca riddhi° BNA °çibhavala° CM °çibhavanasthâ°

उन्नताः खगपथे जिनपुत्रा ।
तत्क्षणान्तर ..... प्रपलाना
मानसं सरो यथा हंसयूथो ॥
ते प्रतिष्ठिता नगाग्रवरस्य
पार्श्वे तद्वनमुपेत्य निषण्णा ।
शासने च सुगतस्य सुगीते
देवदुन्दुभिगणानि नदेन्सुः ॥
ते च दुन्दुभिनं नादं नदन्तं
श्रुत्व शासनकरा सुगतस्य ।
भूमिकम्पमनुदृश्य च घोरं
काश्यपं धुतरजं इदमूचुः ॥
किन्तु भोः धुतधरा समकंपि
मेदिनी ससरिता ससमुद्रा ।
देवदुन्दुभिरवाश्च मनोज्ञा
दिव्यमाल्यविकिरणं च भवन्ति ॥
तानुवाच धुतधर्मसमंगी
काश्यपो जिनसुतां वशिभूतां ।
एते सन्निपतिता मरुसंघा
श्रुत्व शासनवरं सुसमग्र्यं ॥
ते समयवरलक्षणधारी
गौरवात्प्रमुदिता मरुसंघाः ।
पूजां अप्रतिमकस्य करोन्ति

L °çilbhavatuvarasthâ° B °stha.tatoḥ kha° N °sthâ utagatâḥ° L °dgato kha° putro | . 3. BNACML °ntara prapali(BA °lâñ)na mânasaṁ (CM °nasâ) saro patha haṁsayûthânâṁ | . — 4. CM °nagâyava° BNACML °nisharaṇâ çâ°. . 6. L sâçane° B °gîte | deva° M °dundubhirevâçca ma° (l. 14) BAL °nadetsuḥ te ca° N °detsu | . — 8. N °nâda nada° L °daṁ nandantaṁ° BNACL °çrutvâ çâ° A °tasyâ. — 10. BACL °dṛiçya ghoraṁ° BACL °çyapa dhuta° N °çyapa dhûtaraja âla°. — 12. CL °ntu bho dhu° N °bhoḥ dhûtadhunâ sa° BA °dhutadhurâ sa° N °kampa medi° C °ritâñ sa ° drâna | . — 14. M °bhirevâçca° CM °jñâ divîrya° BNACML °vikaraṇaçca° BA °çca saṁmaṁgi | NM °cca samaṁgi | C °ça saṁgi | L °çca sasamaṁgi ‖ . 16. C °rmasaṁgi° A °sutâñ caçi° N °sutâ va° BNACML °çrutvâ çâ° L °navarhñ sa° B °gryaṁ te sa°. — 20. BNAC °kshaṇadhari dhan(N °gau)ra° L °ṇadhara dhaura° M °ṇadhariñ dhaura° BNACML °ravân pramu° B °saṁghâḥ pûjâṁ a°.

22. BACML pûjâṁ apratimasya karo° N pûjâ karontim apratimasya çâsa° B °nuyur sarva° N °mograṁ | .

शासनं शृणुयु सर्वसमग्र्यं ॥
सो हि नैकभवकल्पशतेहि
हितसुखाय नरदेवगणानां ।
एवमभ्युपगतो चिररात्रं
मोचयिष्ये हं प्रजाः परिमुक्तः ॥
सो ऽभित्व परमार्थमशोकं
सर्वभावभवदुःखनिरोधं ।
काशिपुर्यां नरदेवहितार्थं
वर्तयिष्ये वरचक्रमनुत्तं ॥
पंचकेहि सह तेहि मुनीहि
मरुगणां विनयवादिनां वरो ।
सप्तकोटिनयुतानि नायको
जातिजन्ममरणात्समुद्धरे ॥
सो विमोचयि भवाभिनन्दिनो
तोषयं नरमरू नरसिंहो ।
मथिय सर्वपरवादि सांप्रतं
निर्वृतो तु भगवां निरुपेचो ॥
एत श्रुत्व वचनं मनोरमं
काश्यपस्य धुतधर्मधारिणो ।
देवसंघा मुदिता नभे स्थिता
व्याहरन्ति वचनं मनोरमं ॥
साधु साधु धुतधर्मकोविदा

2. B "naikatavaka" BNACML "çatehi taṁ su". — 4. A evam atyupaga" NL "yishya haṁ pra" L "prajà pari" CM "muktàḥ | .

6. A "tham âçokaṁ" BAL "ḥkhaṁniro" BNACL "rodhâṁ kâ" M "rodhâ. — 8. BNACML kâçipûryyâṁ nara" C "târtha varttà" L "varacaṁkrama" BNACM "kram abhûshi | L "kramabhûmi ‖ . — 10. BNACM evaṁ kehi munihi" L evan tehi munihi" CML "vara satva" B "varo satva".

12. A "nâyakâṁ | jâ" B "ko | jâ" BACL "tijatmama" L "ṇâ sa samu" C "ṇât sumu". — 14. CM so vikshayi" N "bhavâbhinandi" BNAL "ndini tosha" CM "ndini santosha" N "shayan nara" BNACML "ramaru nara" BNA "saṁbhâ | .

16. BACML pathiya" N marthiya" G "taṁ nivṛite tu" BNAML "rvṛite tu bha" A "pekshe |. — 18. CML evaṁ çru" BCML "çrutvâ va" CM "cana mano" A "norasaṁ kâ". — 20. BNA "saṁgho mu" L "saṁgha mu" M "cana mano" CML "noharaṁ | .

22. G sâdhu sâdhu ta" N "dhu dhûta" L "karo 'nanya" M "karo ana".

शास्तु शासनकरा अनन्यथा ।
भाषसे गुणमनन्तबुद्धिनो
जेतवने नरमरू सुतोषिता ॥
सो हि देवमनुजान उत्तमो
सो हि अग्रपुरुषो महामुनिः ।
सो हि निःशरणमुत्तमं प्रभुः
दृष्टदर्शनो हिताय प्राणिनां ॥
तेन स्कन्धा तडिद्बुदोपमा
फेनपिण्डकमिव प्रभास्वरं ।
देशिता दृशबलेन जानता
यस्मियं गुणकथा प्रवर्तते ॥
कृष्णसर्पशिरसन्निभास्तथा
काम अग्रपुरुषेण देशिता ।
शस्त्ररुक्षविषकुम्भसन्निभा
यस्मियं गुणकथा प्रवर्तते ॥
तेन दृष्टमचलं परं सुखं
दृष्टिभिः परमसाधुदृष्टिभिः ।
तं अमत्सरवता प्रकाशितं
संविभागरुचिना यदद्भुतं ॥
उद्गते दिनकरे यथा किमि

2. N bhâshaye gu° A °shaçe guṇa° C °gunam a° BNACML °ddhinih je° N °naraguru su° BACML °maru su° N °toshri(?)tâ BCM °shito | . — 4. CM °nujâm uttama so° B °mo hohi agra° N °hi ayaṁ puru° B °nih so hi°.

6. CM saraṇa° A so bhi nih° BNAL° nihsaraṇa° BNACML °shṭadeçe hitâ°. — 8. N tenâ ska° BNACML °skandha deçi sa(NCM °saṁ)buddhadopa° A °mâ sphena° BA °ṇḍaka datvi pra° N °ṇḍava datvi pra° CM °ṇḍaka danvi pra° L °ṇḍaka deti pra° BNACML °prabhâvalâ deçi°. — 10. BACML °lena deçitâ (CM °ta) jâna° B °natâ | ya° N °yasyeyaṁ° L °yasmiṁ yaṁ guṇa°.

12. A °shṇaparyyasiraçirasaṁnibhâ° BC °rppaçiraçirasa° N °rppaçirasi sa° L °rppasiraçi sa° M °çirasirasa° CM °kâmâgra°. — 14. CM sastaru° N çastramuchavi° BNACML °visa-kumbha° C °bhâyaṁ çriyaṁ guṇa° L °yasmiṁ yaṁ guṇa° BNACML °kathâ prabhâ pra-(A °ghra)vartta°.

16. L °acaraṁ paraṁ° NCM °parasu° BNACML °sukha dṛishṭi° L °sâdhudṛishṭibhis tam amatsa° B °bhiḥ taṁ°. — 18. L °tsarivatâ° BNACML °rucitâ jagad adbhutaṁ | . — 20. L °kara yathâ kimiti nishpra° CM °thâ kiṁ nishpra° N °thâ ki nishpra° BACML °shprabhâ bhava° C °no va bhrâ° L °jate | .

निष्प्रभो भवति नो च भ्राजति ।
उद्गते जिनदिवाकरे तथा
निष्प्रभा परगणी असंयता ॥
ऋद्धिपादबलपारमिं गतो
ईश्वरो जिनबलेन चक्षुमां ।
लोचनं भगवतस्य पश्यथ
निर्वृतो कनकबिम्बसन्निभो ॥
धिग्भवां सरदभ्रसन्निभा
वालिकानगररूपसन्निभा ।
यत्र नाम कुशलान संचयो
निर्वृतो परमबुद्धिसागरो ॥
हेतुकारणशतेहि नायको
नर्दते पुरुषसिंहनर्दितं ।
भवमनन्यमरणं निरीक्ष्य
तस्य उत्तमन्तरं न विद्यते ॥
दिव्यपुष्पवरमण्डितं नभं
शोभते सुगतवर्णभाषणे ।
दिव्यचन्दनरसानुवासितं
शोभते अमृतगन्धिकं नभमिति ॥

अथ खल्वायुष्मान्महामौद्गल्यायनो आयुष्मन्तं महाकाश्यपमामन्त्रयति ॥ व्यवस्थापय जिनपुत्र वह्निभूता ये परिपार्यां संशयगतानि मानसानि विज्ञानेयुरि-

2. L nigate° BNACML °kare nish(NCM °nih)prabhâ° L °rogati a° BNCM °asaṁyyatâ A °asayyatâ. — 4. N riddhi° NCM °davarapâra° C °ramiga° NAGL °gatâ | içva° M °gatâḥ | içva° B °gatâ içva° CM °jinavaro cakshu° BA °nabalo rakshu(A °ksha)mâṁ NL °balo cakshu° N °kshumâ B °mâṁ laksha°.

6. BACML lakshaṇaṁ bhaga°. — 8. BNACML °saradabhra° N °bhrasonabhâ° L °bhâ cârikâna° CM °vârikâna°. — 10. BNACML °çalo na saṁ° L °cayaḥ nirvṛitau para° B °garo hetu°.

12. BNACML °ko nandate pu° hanârditaṁ | . — 14. BNACML bhavamanyema° kshya etasya uktasya a(L °ana)nta°.

16. C °pushpaṁvara° BNACML °nabhan te su(A °sa)gate(N °ta) va° M °varṇṇaṁ bhâ° B °bhâshaço divya° AC °bhâshaçe | NL °bhâshaṇo. — 18. L °gandhitaṁ nabha°. — 20. BML °mauṅga° CM °yana â°.

21. BNACML °parishâyâ (CM °ye) saṁṇa(CM °na)gatâ° M °nasâri vi°.

ति ॥ अथानिरुद्धं उपालिं च स्थविरं च अनुकुण्डलभद्रियं सुन्दरनन्दं च काश्यप उवाच ॥

अवलोकेथ जिनात्मजाश्चित्तानि या परिषायां ।
संशयं च परिपृच्छथ यस्य यच तथा भवेदिति ॥
साधूति ते प्रतिश्रुत्वा जिनशास्त्रविशारदाः ।
पश्यन्ति परचित्तानि करे वामनकं यथा ॥
प्रलम्बबाहुं वशिभूतं काश्यपो इदमब्रवीत् ।
गृध्रकूटस्य शिखरे निर्मिणे वसुधां लघुं ॥
अष्टादश सहस्राणि परिषायां समागता ।
यथा सर्वाभिजानेया ऋद्धिं संजनया तथा ॥
विचिन्तयूतं वशिभूतं काश्यप इदमब्रवीत् ।
गंगोदकमया मेघा निर्मिणे गगने लघुं ॥
विविधगन्धपुष्पाश्च उपवायन्तु सर्वतः ।
मानुषाणामामगन्धा च शीघ्रमन्तरहापय ॥
हर्यंचं नाम वशिभूतं काश्यप इदमब्रवीत् ।
तथा उत्पादय शीघ्रं समाधिं सुगतात्मज ।
यथा गृहीणां द्रव्याणि न गच्छेयुः परां गतिं ॥
वरुणं नाम वशिभूतं काश्यपो इदमब्रवीत् ।
अरतिदंशमशका मनुष्याणां निवर्तये ॥

1. L athani° pâli ca° N °pâlañ ca° CL °sthavilañ ca° C °alañku° M °ṇḍalañ bha° C °bhattiyañ° L °nandanañ ca kâ°. — 3. BNACML °lokayatha° ittâni pari° BNAL °shâyâ sañ°. — 5. N sâdhu te ti pra° NL °radâ | CM °rado | B °dâḥ paçya°.

6. L °paramacittâ° M °cittâri ka° L °re câmala°. — 7. BNACML °bâhur yathâbhûtañ°. — 8. L gridhakû° N °griddhakû° M °dhrakûtasya° L °çikhale° BNA °nirmimâñ vasu° CML °rmitâñ vasu°. — 9. N ashṭhâda° C °daça satasaha°. — 10. A °sarvâhijâ° N °yâ riddhiñ samyânayân tathâ || NCML °sañjânayâñ tathâ BA °sañjânayâñ tathâ tathâ vici°.

11. BA tathâ vici° NCL yathâ vici° M °ntacutañ va° NA °çyapo ida° L °kâçyapam idam abravit tathâ° (l. 16) *puis* °gatâtmajaḥ gañgo°. — 12. AC gañgâdaka° CM °rmine ga° L °nirmite ga° BA °gamane° CM °lahum ||. — 13. BNACML °vâyatu sa° L °savaçaḥ ||. — 14. ACM manushânâm â° BNACML °gandhâçca çi° BAL °hâyanâ || CM °hâyanâ ||. — 15. BA hataryakshañ° NCM hataḥ yakshañ° L hatayakshañ° AL °vaçibhû° M °nâma teçibhû° NCM °çyapam idam u° L °bravit || yathâ gribi°.

16. CM °gatâtmajo | BAL °gatâtmajaḥ | . — 17. L °gribitâñ dra° M °vyâni ma° N °parâgatâñ || BACM °gatâñ | . — 18. BACML °nâma yathâbhû° N °bhûtâñ kâ° CM °çyapam ida°. — 19. A aratiñ dañ° CML °rati dañ° BNAL °dañsamasakâ° CM °dañsamaça° N °rtiayet | .

अजकर्णं वशिभूतं काश्यपो इदमब्रवीत् ।
बुधां पिपासां व्याधिं च मनुष्याणां निवर्तय ॥
साधूति ते प्रतिश्रुत्वा काश्यपस्य जिनात्मजाः ।
यथाभ्यस्तानि स्थानानि यथोक्तं परिजाग्रिपु ॥

ततः काश्यपस्थविरः कात्यायनमुवाच स ।
समुदीरय महात्मनां चरितं धर्मराजिनां ॥
एवमुक्ते महाप्राज्ञो कात्यायनकुलोद्गतः ।
उवाच चर्यां बुद्धानां काश्यपस्यानुपूर्वशः ॥
श्रुयतां भो जिनसुता बुद्धानां सर्वदर्शिनां ।
चर्यां चरणशुद्धानां यथावदनुपूर्वशः ॥
दश खलु भो जिनपुत्रा बोधिसत्वान भूमयो ।
.....भवन्ति कतमा दश ॥
दुरारोहेति प्रथमा भूमी समुपदिश्यते ।
द्वितीया वर्द्धमाना नाम तृतीया पुष्पमण्डिता ॥
चतुर्थी रुचिरा नाम पंचमी चित्तविस्तरा ।
षष्टी रूपवती नाम सप्तमी दुर्जया स्मृता ॥
अष्टमा जन्मनिदेशो नवमी यौवराज्यतो ।
दशमी त्वभिषेकातो इति एता दश भूमयः ॥

1. BA °karṇṇaṁ nyama vaçi° CM °karṇṇa nya vaçi° N °vaçibhû° L °rṇṇaṁ nya vasibhû° CM °çyapam ida°. — 2. CM kshudhâpipâ° L °pâçâ vyâ° B °vyâyiṁ ca° CM °rttaye | L °rttayaḥ | . — 3. NM sâdho ti te° NCM °tmajâ | L °tmajaḥ | . — 4. BNAM yathâjñakâni° L °thâjñâkâ° C °jñakânâni yathoktaṁ° AG °ktaṁ pratijâ° CM °jâgritha | . — 5. BNA tata kâ° CL tato kâ° M tate kâ° C °kâsyapasthaviro kâ° M °ca saḥ.

6. CM °hâtmânaṁ ca° L °ritâṁ dha° B °jñâtâṁ | . — 7. C evaṁm u °prâjña kâ° N °dgato L °dgataḥ. — 8. N °caryyân bu°. — 9. C °jinaṁsutâ° A °sutâṁ bu° C °daçinâṁ | N °rvvaçinâ L °rçitâṁ | . — 10. N çayâ cara° L °ryâ vara° BNACML °thâvid anu°.

11. B atha (effacé) khalu° AL khalu° BNACML °putra bodhisatvânâṁ bhû° B °yo bhava°. — 12. B bhavanti | kata° A °kamâ daça || L °daçaḥ || . — 13. CM °rohiti° CML °bhûmi sa° CM °padṛiçyate | . — 14. CM °baddhabaddhamânâ (C °tâ) tṛi° N °mâ nâma° A °nâ nâmâ tṛiti° L °nâmaḥ tṛi° BN °ma | tṛiti° BNACML °ṇḍitâ nâma(L °maḥ)||. — 15. B caturdhi ru° A °turthâ ru° CM °turthi ru° B °nâma || paṁ° M °staro nâma || BAGL °starâ nâma (L °maḥ) || .

16. NM shashṭi rû° B °nâma | sapta° L °nâmaḥ | sa° CM °dujjayâ° CML °yâ nâma (L °maḥ) | . — 17. BN °jatmani° A °jatmanide° CM °nmanide° L °deçaḥ na° B °deço | na° BACML °râjyâto | N °jyatâ || . — 18. BNA °shekâyâ | i° L °shekayâ i° NACML °ity etâ° A °tâddaça° CM °mayo ||.

एवमुक्ते तु गाथाभिः काश्यपो ऽब्रवि पण्डितः ।
कात्यायनमतो त्यर्थं वाक्यमप्रतिमं इदं ॥
भूमीनां परिणामानि यथावदनुकीर्तय ।
यथा च ते विवर्तन्ते संसरन्तो महायशा ॥
यथा चापि संवर्तन्ते सत्त्वसाराः तथा वदे । 5
यथैवाधाशया तेषां भवन्ति तां उदाहरे ॥
यथा च परिकल्पेन्ति सत्वा सत्वसमन्विता ।
यथा च देन्ति दानानि तत्सर्वमनुकीर्तये ॥
तथा च दृष्ट्वा संबुद्धा भाषन्तो च मनोजनं ।
संक्षेपोत्पादं तथा ब्रूहि काश्यपो इदमब्रवीत् ॥ 10
इदं ते वचनं श्रुत्वा वशिभूता उपस्थिता ।
गौरवेण महासत्वा संबुद्धानां महात्मनां ॥

एवमुक्ते कात्यायनो काश्यपमुवाच ॥ न खलु भो जिनपुत्र शक्यं बोधिसत्वानां भूमीः प्रमातुं एत्तककल्पा वा अनन्ता भवन्ति । सर्वं संसारो बोधिसत्वानां खण्डसंज्ञया भूमिरिति परिकल्पितं तेन भूमिरिति स्मृता ॥ एवमुक्ते आयुष्मानानन्द आयुष्मन्तं कात्यायनमुवाच ॥ यदि भो जिनपुत्र एका भूमि अप्रमेया 15

1. CM °çyapo idam abravit (C °ta) | paṇḍi° L °po paṇḍita bravit || kâ° BNA °po 'bravit pa°. — 2. C °tyartha vâ° BAL °timeshvidaṁ | CM °timashvidaṁ | N °timathidaṁ ||. — 3. BACML bhûmiṇâṁ° BACM °kirttayâ | L °kirttitâḥ | . — 4. BAL °nte sansara° BA °yaço | . — 5. BN yathâ ca vivarttante° A yathâ ca te vivarttante sansaranto mahâyaçâ | yathâ ca vivartta° CM yathâ câhaṁ vivarttante° L yathâ cemâṁ vivarttante° CM °sârâs tathâ°.

6. BAL °dhyâçaya te° CM °dhyâyate teshâṁ° A °nti tom udâ° BNL °tâm udâ° CM °tâṁm udâ° C °dâre N °udâharaḥ. — 7. BAL °rikarppanti° CM °ritarppanti° N °rikaṁpeti sa° C °samatvitâ | . — 8. CM °thâ va denti° NL °thâ va danti° BAL °sarvaṁm anu° N °rttaya ||. — 9. N °yathâ ca° buddhâṁ bhâshanto mano° L °shante ca ma° BACML °janâṁ N °janâ B °janâṁ saṁ°. — 10. A sajñâtpâ° BACML °thâ kruhi° N °thâ bruhi°.

11. L idan taṁ va° A °cana çrutvâ° NL °vaçibhû° L °bhûtân upa° CM °sthitâḥ | . — 12. L upasthitâ gauraveṇa saṁbu°. — 13¹. L °cyapo idam abravit || N °çyapaṁ uvâca CM °vâca saḥ ||. — 13². BACML °putro ça° N °putrâ ça° BNACML °bhûmiḥ pra° B °mâtuṁ | etta° B °ettako kalpâ° NAL °ettakâ ka° CM °ettakaṁ kalpânâṁ vâ° BACM °vâ antato veti sarvaṁ° NL °vâ antato ceti sa°. — 14. N sarvva saṁ° C °sarva saṁ° N °sâre bo° CM °ṇḍasaṁkhyâ bhûmi° N °jñayâ bhûmir iti smṛitâ ||. — 15. M °yushmaṁntaṁ° CM °yanaṁm uvâca.

16. M °bhûmir apra° C °idâni pariṇeshâ° B °riseshânâṁ bhû° NL °riseshâ° A °shânâṁ bhû° BNA °bhûminâṁ° C °shyati | BNA °shyanta iti° ML °shyanteti ||.

कथमिदानीं परिशेषाणां भूमीनां ग्रहणं भविष्यति इति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्कात्यायनो आयुष्मन्तमानन्दं गाथाभिरध्यभाषे ॥

कल्पो यथा अपरिमितः प्रकाशितः
प्रजानता अवितथवादिना स्वयं ।
कल्पेषु च भवति बहुसु देशना
इदं नु भो पुरुषवरस्य शासनं ॥
भूमिस्तथा अपरिमिता प्रजानता
प्रकाशिता स्वयमनिवृत्तबुद्धिना ।
प्रवर्तते तथ परिशेषभूमिषु
सामान्यसंकेतानां निरूपणं ॥

प्रथमायां भो जिनपुत्र भूमौ वर्तमाना बोधिसत्त्वा पृथग्जना इति प्राप्तफला भवन्ति इति दक्षिणीयाश्च लोकानां विरोचेन्ति भवन्ति चात्र

त्यागेन त्यागसंपन्ना बोधिसत्त्वा महायशाः ।
लोकां च अभिरोचन्ते चन्द्रभानुरिवांशुमां ॥

प्रथमायां भूमौ बोधिसत्त्वानां वर्तमानानामष्ट समुदाचारा भवन्ति ॥ कतमे अष्ट ॥ तद्यथा त्यागः करुणा अपरिखेदः अमानो सर्वशास्त्राध्येषिता विक्रमं लोकानुज्ञा धृतिरिति ॥ भवन्ति चात्र

1. A °yushmâṃ kâ° NCM °shmantaṃ âna° L °nanda gâ° BAL °adhyâbhâshe | . — 3. CM kalpaṃ yathâ° L °thâ 'pari° A °mitaḥ prajâna° CL °kâçito pra° M °kâçitâ pra° B °natâ (ou ta?) abhitathâvâ° L °natâḥ abhitathâvâ° ACM °tâ abhita° BNACM °dinâ vayaṃ kalpe° L °dinâṃ vayaṃ. — 5. BNA kalpeçu ca° CM °lpesu ca° L °lpeçu ve bhava° BNACML °bahushu de° L °çanâm idaṃ°.

7. L bhûmi tathâ 'pari° A °prakâsitâ BNACML °yam abhinirvṛitta(M °tte L °ta)bu° B °ddhinâ pra°. — 9. BNACML °çe(C °pe)shâsu bhûmi °ketâni rû(A °tâ rû)pâṇâṃ (N °nâṃ) pra°.

11. L °thamâ bhû bho ji° M °mâno bo° NM °satvo pṛi° N °rocyanti bha° B °centi | bhava° L °câtra te tatha pariçeshâsu bhûmishu tyâ° CM °pannâḥ bo° AC °yaçâ. — 14. BNACML lokân abhi(A °hi)ro° CM °rocyante° BACML °rimâṃçu°. — 15¹. M °tvânâ vartta° BNA °mânânâm asamu° CML °mânânâṃ samu° BNACML °dâcaranti ||. — 15². C °shṭas tathâ° M °astas tadya° N °ashṭhâ.

16. C tathâ | tyâ° M tadyathâ | tyâ° BAL °dyathi tyâ° BNML °karaṇâ° C °risbedaḥ° L °rikheti dharaṇi prathamâyâ mahatvât || aparikhedaḥ° M °mânâ sa° C °çâstradhya° L °yitâni vikramaloka°. — 17. BC °câtre te saṃ° BNACML °hati | bha° BCML °bhavatâṃ° A °bhavata sadhunânyasanti BNCML °tâṃ ma(B °sa)dhurânyasanti çanni gu°.

ते संविभागरुचयः करुणायमाना
दुःखसंहती भगवतां मधुरस्वराणां ।
वचनैः गुणैश्च परितोषमुपेन्ति धीराः
एवं चरन्ति धरणी प्रथमायें सत्वा ॥
शास्त्राणि यानि प्रसरन्ति ऋसारकानि
एता विचार्य जनताऽनुरागबुद्धी ।
निष्क्रम्य तं तृणसमं च विचार्य लोकं
तीव्रां वेदेन्ति वेदना कुशलं चिनोन्ति ॥

एकेन कारणेन बोधिसत्वा विवर्तन्ति द्वितीयायां भूमौ ॥ कतमेन एकेन ॥ भवेषु आस्वादसंज्ञिनो भवन्ति ॥ द्विहि कारणेहि बोधिसत्वा विवर्तन्ति द्वितीयायां भूमौ ॥ कतमेहि द्विहि ॥ कामगुणेहि ऋभिलाषिणश्च भवन्ति कुशीदाश्च ॥ पुनस्त्रिभिराकारैर्बोधिसत्वा द्वितीयायां भूमौ विवर्तन्ति ॥ कतमेहि त्रिहि ॥ स्पृहावश्च भवन्ति उत्रासबहुला दुर्बलाध्याशयाश्च ॥ षड्भिराकारैः बोधिसत्वा प्रथमायां भूमौ स्थिता द्वितीयायां भूमौ विवर्तन्ति ॥ कतमैः षड्भिः ॥ न च ऋनित्यसंज्ञाबहुला विहरन्ति । ऋघातबहुलाश्च भवन्ति । दृढवैराश्च भवन्ति । स्त्यानमिद्धबहुलाश्च भवन्ति । लोककार्यपरायणाश्च भवन्ति ॥ ये भो जिनपुत्र

3. BACL çanai gu° NM çanair gunai° M °tosha alpatti dhi° BNA °sham utpanti dhi- (N °dhâ)râḥ° C °m utpatti dhi° L °m utpatanti dhi° BNACML °thamâyâ mahatvâ (B °tvâ- ña A °tvâtâ NCM °tvât)||. — 5. NC çrâstrâ° BNA °pramranti a° CML °prasravanti° BNACML °kâni tâni vi° BNCM °janebhyo nu(CM °bhyo 'nu)râ° A °janetyo nu° L °janebhyaḥ anurâ° BNACML °buddhi nishkra°.

7. BNACML nishkra(L °shkrâ)mino triṇa° CM °pasañca(C °va)mañ ca vi° BNACML °lokâñ ti° BNAL °tivrâñ denti° BNACML °nti vaneca(AN °ra)tâ kuçalañ (BA °la) ceti||. — 9¹. B °kena bha°. — 10¹. CM °âçvâdasañ° N °svâdesañ° M °dasañgino° L °da-sañgino°. — 10². B °varttanti | dvi°.

11¹. BNACML katamâhi dvihi kâ°. — 11². N °guṇâbhilâshi° B °vanti | kuçi°. — 12¹. NCM °nas tribhir â° N °kâlair bo°. — 12². N °mehi trahi CM °mehis trihi B °trihi spṛi°. — 13¹. CML °hâravaçca° B °vanti | utrâsa° BNA °utrâsa° L °tirâsañba° B °hulâ | durba° CM °hulâḥ durbalâçcadhyâçca. — 13². BNAL °satva pratha° CM °satvo pratha° sthito | dvi° BNACML °yâyâñ tṛitîyâyâñ bhû° N °vivanti||. — 14¹. L °tamair shaḍbhi° BNACML °ḍbhir na ca°. — 15¹. L °vailâçca bha° B °vanti styâ°.

16¹. A . . . nami° CM styâgânapiddhebha° L styânavidveshabahubu° BNA °middhebahu° B °vanti loka°. — 16². CM ye hi bho° L ye ca bho° CM °putro bodhisatvo vi° BNA °varttetsu vi° CML °varttetsuḥ vi° A °nti vivarttashyanti° CM °daçehi âkârehi vi° L °kâraiḥ vi° A °vivarttatsu vi° BN °vivarttetsu vi° CML °vivarttetsuḥ vi° BNACML °vivarttayishyanti °nâte bhûya°.

बोधिसत्वा विवर्तेन्सु विवर्तन्ति विवर्तिष्यन्ति सर्वे ते इमेहि द्वादशभिराकारैर्विवर्तेन्सु विवर्तन्ति विवर्तिष्यन्ति नातो भूय इति ॥

एवमुक्ते आयुष्माञ्महाकाश्यपः आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ इमे भो जिनपुत्र बोधिसत्वा विवर्तिष्यन्ति अविवर्तिष्यन्ति ये प्रथमं चित्तमुत्पादयन्ति सम्यक्संबुद्धा भवेम इति केत्तकं पुण्यं प्रसवन्त इति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्कात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ पश्य भो जिनपुत्र यो दद्या जम्बुद्वीपं सप्तरत्नसंचयं दशबलानां अतो बहुतरकं पुण्यं प्रसवति बोधाये प्रणिधेन्तो । यश्च भो जिनपुत्र चत्वारो द्वीपां दद्यात् रत्नाचितां दशबलानां अतो बहुतरकं पुण्यं प्रसवति बोधाये प्रणिधेन्तो । यश्च भो जिनपुत्र दद्यात्त्रिसाहस्रां बहुरत्नधरां महागुणधराणां अतो बहुतरकं पुण्यं प्रसवति बोधाय प्रणिधेन्तो । यश्च भो जिनपुत्र गंगानदीवालुकासमा लोकधातुयो अनेकरत्नाचितपूर्णा लोकनाथान पूजयेत् अतो बहुतरकं पुण्यं प्रसवति बोधाये प्रणिधेन्तो । यश्च भो जिनपुत्र सागरवालुकासमा लोकधातूयो बहुविधरत्नाचिता पूर्णा अग्रपुद्गलान पूजया दद्यात् अतो बहुतरकं पुण्यं प्रसवति बोधाये प्रणिधेन्तो ॥

किं कारणं न ह्येते प्राकृतपुरुषाणां भवन्ति संकल्पाः ।
बहुजनहिताय यच्च ते जनयन्ति मनोरथं वीराः ॥

एवमुक्ते आयुष्माञ्महाकाश्यपः आयुष्मन्तं कात्यायनमब्रवीत् ॥ ये पुनर्भो जि-

3¹. L °kte âyushmâ kâtyâyana âyushmantaṁ mahâkâçyapam uvâca BA °yushmâ mahâ° CM °çyapo â° M °yushmaṁntaṁ° C °yanas uvâ°. — 3². L. yaçca bho ji° CM °putro bo° ACL °satvo vi° NL °varttayâçca° CM °varttaniyâçca anivartti° N °varttayâ° M °rttikâçca° A °yâçcâ pratha° NCML °çca pratha° B °çca | pratha° BNACML °thama citta° CML °nti saṁmya° AML °buddho bha° BNACML °bhavâma° C °ti kevattakaṁ puṇyaṁ pravati iti | M °savaṁti iti ||. — 5. C evaṁm ukte° NL °yanar âyu° BACM °shmanta mahâ° N °hâkâyam uvâ°.

6. BNACM yaçca bho° L ime bho° N °yo avaivarttiyo (p. 82, l. 19) BCL °dyâ jâṁbu° M °dyâ jânbudvî° B °lânâṁ | ato° C °taraṁkaṁ° CML °bodhâya pra° BACML °praṇidhyanto |. — 7. BACML °putro ca° L °tvâra dvî° B °dadyât | ra° L °dyâd ratnâ° C °citaṁ daça° L °balâṁnâṁ° B °nâṁ | ato ba° C °taraṁkaṁ pu° B °savati | bo° CML °dhâya pra° BACML °ṇidhyanto |. — 9. M °putro dadyâ° CM °hasrâ ba° BL °dharân mahâ° A °dharâṁn mahâ° B °râṇâṁ | ato° C °dharâṁṇâṁ ato° L °taraṁkaṁ pu° M °dhâyaṁ praṇi° CML °ṇidhyanto |. — 10. CML °vâlukosamâ° BA °mâ lodhâtuyo | ano° CM °tnârcitaṁ pû° L °tnârcita pû° CM °nâthena pûja° B °yet | ato° L °hutaraṁ puṇyaṁ praçravanti bo° CML °dhâya praṇidhyanto |. 12. ML °dhâtuyo | ba° CM °huvividhara° BACM °ratnârcitâ° L °citapû° CM °pûrṇṇa agrâpu° BACML °puṅgalâ° L °pûjâye dadyâ° B °dyât | ato° BAM °kaṁ pûṇyaṁ° CML °dhâya pra° CM °ṇidhyaṁnto |. — 15. A na jyete°.

16. A °hitâya dyatra° M °te jenaya° C °rathâ dhirâ | M °rathâ dhirâḥ || L °thâṁ dhirâḥ ||. — 17¹. L °çyapa â °ntaṁ mahâkâtyâya°. — 17². C °rttikâtâye pari° M °rttikâtoye pari°

नपुत्र बोधिसत्वा अवैवर्तिकतायै परिणामेन्ति किन्तु खलु तेषामुपचितकुशलपुण्यानां प्रथमा प्रणिधिरुत्पद्यति आहोस्विदुपचितकुशलमूलानामिति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपं गाथाभिरध्यभाषति ॥

पूजयन्ति प्रथमं तथागतां
गौरवेण महता महायशा ।
नैव ताव जनयन्ति मानसं
अग्रपुद्गलगतं नरोत्तमा ॥
ते च प्रत्येकबुद्धकोटियो
पूजयन्ति परमार्थपुद्गलां ।
नैव ताव जनयन्ति मानसं
सर्वधर्मविदुताय पण्डिताः ॥
पूजयन्ति वशिभूतकोटियो
पूर्वमेव वशिपारमिं गता ।
नैव ताव जनयन्ति मानसं
ज्ञानसागरतराय नायकाः ॥
ते यदा विपुलपुण्यसंचया
भोन्ति भावितशरीरमानसाः ।
ते समेत्य वररूपधारिणां
बोधये उपजनेन्ति मानसं ॥
यं मया कुशलमूलमर्जितं
तेन मे भवतु सर्वदर्शिता ।

AL °katâye pari° L °khalu punas teshâñm upa° B °puṇyânâñ | pratha° BL °dyuti | ahosvi° CM °dyanti | ahosvi° A °ti abhosvi° C °mûlânâñm iti | M °lânât iti ‖ L °lânâñm iti ‖ ·

2. AL °shmanta mahâ° A °thâhir adhya°. — 4. BACML °gatañ gau° L °ya mahâ mahâyaçâ | .

6. CM naivañ tâ° BACML °tâvajjanaya° A °nayayanti mâ° C °mânañsañ° A °grapuñ-ṅgala° B °puṅgala° CML puṇgavaga° M °nacottamâ. — 8. CM °koṭiyo° BA °puṅgalâñ | C °rthapuñgavâna | M °rthapuñgavân | L °puṅgavâñ | . — 10. C naivañ tâ° BACML °tâvajjanaya° CM °oḍitâ | .

12. AL °vaṭbhû° M °m evañ va° C °m evañ caçipâraññimiñ°. — 14. CM naivañ tâ° BACML °tâvajjana° CM °jñânâsâ° BAL °jñâsâga° BACML °garavatârâya° BA °ya nâpakâḥ ‖ L °ya nâpagâḥ.

16. ACML °cayo bhavanti bhâ° B °cayâ bhavanti bhâ°. — 18. BACML °bodhiye°. — 20. BACML yo ma° BAL °çalam upacitañ tena° CM °mûlam upacitañ tena° C °rvadaçitâ | .

मा च मे प्रणिधि तच्चिरंतरो
एवमेष प्रणिधिः प्रवर्ततु ॥
यच्च मे कुशलमूलसंचयो
सो महा[1]भवतु सर्वप्राणिभिः ।
यच्च कर्म अशुभं कृतं मया
तत्फलं कटुकं निस्तराम्यहमिति ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यपः आयुष्मन्तं महाकात्यायनमेतदुवाच ॥ कथं च भो जिनपुत्र बोधिसत्वा दृढविक्रमा भवन्ति ये ते अवैवर्तिका भवन्ति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं काश्यपं गाथाभिरध्यभाषे ॥

येनान्तरेण परमार्थविदुर्भवामि
तं अन्तरं यदि अवीचिगतो वसामि ।
तं अभ्युपेमि न च तं प्रतिसंहरामि
सर्वज्ञताये प्रणिधिं इति निश्चयो मे ॥
जातीजरामरणशोकउपद्रवांश्च
त्यक्तुं प्रभुः न हि विवर्तयि मानसानि ।
दुःखसंहति जगतो अर्थकरो प्रजानाम्
इत्येतं विक्रमवलं पुरुषर्षभानामिति ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमब्रवीत् ॥ यं पुनर्भो जिनपुत्र अवैवर्तिको बोधिसत्वो प्रथमं चित्तमुत्पादयति कतमेषां तदा अद्भुतानां

1. BACM mâ ca ye pra° M °dhi vajjinantaro° BA °dhi tajjirantaro° CL °tajjinantaro° CM °rttatañ. — 3. CM yasya me ku° BACML °bhavatu | prâṇi° B °bhiḥ yacca°. — 5. BACML yacca yacca ka°kaṭukâ ni° M °nisterâ° C °myahan ti ‖ .

7[1]. M avam u° CM °yushmâñ mahâkâçyapo â° L °çyapar âyu° M °yushmañmantañ ma°. — 7[2]. CM kathañ ca jina° kramâçca bhava° L °kramâ bhavanti ‖ . — 8. BA °hâkârtyâyaṇa â° C °yaṇa â° M °tyâyena°. — 10. CM °mi tañ ananta° L °mi tam anta°.

12. A tañ atyupe° C tam atyumemi° M tam abhyu° L °poma na ca° M °mi nañ ca tañ° CM °tihañsagâmi sa° BC °tâyai pra° BAM °ṇidhiḥ iti° CL °ṇidhi iti°. — 14. BACML jâtija° B °ṇasokupadra° ACM °ṇasokañ° BAML °tyaktañ prabhu° CM °prabhu na° BACML °na vivartta° CM °rttaya mâna° M °nasoni | .

16. BACML °gato rtha °nâm ityeM °tya)te vikra° CM °kramavarañ puru°. — 18[1]. CM °shmân mahâkâtyâya âyu° L °çyapar âyu°. — 18[2]. BA yo puna° CM ye puna bho° L ye puna° varttiko yo bodhi° BNACML °thamaci° CM °cittotpâ° B °dayati | ka° BNACML °katamemañ-ta° CM °durbhû(M °rbhu)tânâñ prâdurbhâvo° N °prâdubhâvo°.

धर्माणां प्रादुर्भावो भवति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायनो आयुष्मन्तं महाकाश्यपं गाथाभिरध्यभाषति ॥

सनगरनिगमसरिता रणति वसुमती प्रभूतरत्नवती ।
प्रभवति यदा प्रथमतो प्रणिधानं जगत्प्रधानानां ॥
दिवसकरसदृशतेजश्चामासो विकसते दिशः सर्वाः ।
यदा पुरुषसिंहताये आद्यप्रणिधिः समुद्भवति ॥
सुरवरगणाश्च उदयाः परंपरानभि गिरामुदीरेन्ति ।
एष नरसिंहताये प्रणिधेति अनन्तबुद्धो ॥
अस्माभिः रचितव्य एष हि जगतोर्थ अतितेजस्वी ।
चिनोति शुभं शुभकरो इदमाश्चर्यं तदा भवति ॥

एवमुक्ते आयुष्मां काश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये इमे भो जिनपुत्र अविवर्तिका बोधिसत्वा केवत्तकानि तैः प्रथमायां भूमौ स्थितैः दुष्कराणि कृतानीति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपं श्लोकानुवाच ॥

भार्यां प्रियां हृदिसुखांश्च सुतां शिरांसि
नेत्राणि चाभरणवाहनविस्तरांश्च ।
दत्त्वा न विभ्रममुपेन्त्यथ दैन्यतां वा

1. C evañm u ° yushmâñm ma° N °yushmâñ mahâ° ML °yana â° M °yushmañntañ CM °bhâshe | . — 3. C °garañ nigamasacitâ ra° M °gamasavitâ ra° BACML °mati pra° ratnâva(M °ca)tañ | . — 4. BNACML °nidhi (CM °dhiḥ) ja° CML °jaganpradhâ° BNAL °dhânînâm diva° CM °dhâninâm. — 5. BNA °sakasadṛi° BNCML °jaçca âbhâ° A °jaçca âhâso° L °diça sa° C °sarvâna | M °sarvân | B °rvâḥ yadâ°.

6. N °simtâye° BACL °simhâtâ° M °simhotâye° BNACML °tâye adya° BNAL °dhi samu° BNAML °bhavanti suru°. — 7. B °nâç.yu(?)da° N °nâçenda° AM °nâççyuda° C °nâçcoda° L °nâḥ | cuda° BNACML °parâbhi giri(L °rā)m u° BA °dirarenti | N °dicaranti | GML °dirayanti | . — 8. C egho na° M esho na° C °simhâtâ° BNACML °ntavuda° BNAM °dagrâḥ asmâ° C °dagrâ L °dagrâr asmâ°. — 9. N °bhi rakshitavyo e° BAL °tavyaḥ | e° CL °esho hi° M °eshâñ hi° B °gatartham ati° NACML °gatârtham ati° BACML °tejâni cino° N °tejoni. — 10. CM °caryya tadâ°.

11¹. C °shmân kâçya° M °shmân mahâkâ° BACM °çyapar âyu° N °cyapaḥ â° CM °yushmañntañ°. — 11². CL °tra avaiva° C °vattikâ° M °tvâ kava° BNACML °kevatâ (CM °to) pâçi (CM °si) taiḥ pra° ACML °sthitau du°. — 13. A °yushman ma° BNAL °çlokânt uvâca | M °n uvoca | . — 15. NG bhâryyâ pri° B °yâñ dû(?)disu° M °dimukhâñ° NL °çirânsi° C °râsi° L °trâni câ° M °ni cobha° B °râñça datvâ°.

17. BNA datvâ na bhavissasam upetyatha° CML datvâ na bhavismayasam upetyatha (L °rtha) dai(CM °de)nya° L °tân âhhima° rshabhâ te.

सर्वज्ञतामभिमुखाः पुरुषर्षभास्ते ॥
आधर्षिता च वधबन्धनताडनेभ्यो
रौद्रैर्नरैरशुभकर्ममतिप्रवणैः ।
तानेव दृष्ट परमार्दवमैत्रचित्ता
क्षन्त्याभि वाग्भिरनघाः समुदाचरन्ति ॥
दृष्ट्वा च याचनक मानप्रमादुपेतं
हर्षं परं प्रतिलभन्ति महानुभावाः ।
दत्त्वा च वर्धितगुणात्तमना भवन्ति
पश्चात्तपो न तु तपन्ति तपोनिराशा इति ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने प्रथमा भूमिः समाप्ता ॥

ततश्च काश्यपस्थविरः महाकात्यायनमब्रवीत् ।
निर्दिष्टा प्रथमा भूमि महासत्व मनोरमा ॥
द्वितीयां संक्रमन्तानां भूमिं नरवरात्मजा ।
किं चित्तं बोधिसत्वानां जायते समनन्तरं ॥
के च अध्याशया सन्ति द्वितीयायां जिनात्मज ।
भूमिन्तां बोधिसत्वानां यथाभूतमुदीरयेदिति ॥
ततः कात्यायनः स्थविरः काश्यपमिदमब्रवीत् ।
निर्देशं बोधिसत्वानां कीर्तयिष्ये मनोरमं ॥

2. B "ādarçita vadha" NAL "ādarçitā vadha" CM ādaçitā vadha" L "ndhatāḍane" M "ndhanatoḍane" N "bhyo rodrai" L "drai narai" C "narañ açu" BL "çubhañ ka" C "karmatipra" BM "pravarṇṇaiḥ tān aiva" N "vaṇṇaiḥ ‖ AC "varṇṇeḥ L "varṇṇais tān aiva". — 4. BNACML tān aiva dṛishṭa pa" BNAL "mārdravamai" CM "mādrava(M "ya)mai" L "cittāḥ ça" BNM "tā çlekshṇā" M "vādbhir ana" BNACM "r anadyāḥ samu" L "r anadyā samu" C "dāranti | .

6. BNACML "mānapratimatyu(N "tyope)tañ (C "te) harshapa(L "va)rañ prati" N "pratilañti mā" B "shyāḥ da". — 8. BNACML datvā" BNACM "vardḍhigu" BNACML "guṇavaçātmanāñ bhava" BA "çcātāpappatu patanti" N "çcānnatashyatu patanti" CM "çcāt tāprappatu patanti" L "çcāt tāpeyañtu" patanti" NACM "tayoni" CM "rāsā iti ‖ .— 10. N iti prathamā bhoumiḥ" BACML "mā bhumiḥ" BAC "māptāḥ ‖ L "māptaḥ ‖ .

11. NACML "viraḥ kātyā". — 12. BNAL nirdṛishtā pra" C nirdṛishtvā pra" M nirddashṭvā pra" CM "ramāḥ | .— 13. BNA "bhūmi nara" CM "bhūmi narā" M "tmataḥ | C "tmajāḥ | . — 14. BNACML "jāyante sa". — 15. BACML kena cādhyā" N kecādhyā" BAML "tmajaḥ | .

16. N "dīrayo iti ‖ . — 17. C "vira kāçya". — 18. C nirdeça bo" L "tvānāñ jāyate samanantaraṇ | M "yishya mano" B "manāramāñ | NAM "ramāñ | .

द्वितीयां संक्रमन्तानां प्रथमतो नुज्ञायते ।
अरती बोधिसत्वानां भवेच्चिति न संशयं ॥

बोधिसत्वानां भो जिनपुत्र द्वितीयायां भूमौ वर्तमानानां इमे अध्याशया भवन्ति । तद्यथा कल्याणाध्याशया भवन्ति स्निग्धाध्याशयाश्च भवन्ति मधुराध्याशयाश्च भवन्ति तीक्ष्णाध्याशयाश्च भवन्ति विपुलाध्याशयाश्च भवन्ति विचित्राध्याशयाश्च भवन्ति गम्भीराध्याशयाश्च भवन्ति अपर्यादिन्नाध्याशयाश्च भवन्ति अनुपहताध्याशयाश्च भवन्ति असाधारणाध्याशयाश्च भवन्ति उन्नताध्याशयाश्च भवन्ति अछपणाध्याशयाश्च भवन्ति अनिवर्ताध्याशयाश्च भवन्ति अछत्रिमाध्याशयाश्च भवन्ति शुद्धाध्याशयाश्च भवन्ति दृढाध्याशयाश्च भवन्ति स्वभावाध्याशयाश्च भवन्ति तृप्ताध्याशयाश्च भवन्ति पुद्गलाध्याशयाश्च भवन्ति अनन्ताध्याशयाश्च भवन्ति ॥

कथं भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः कल्याणाध्याशयाः भवन्ति ॥ उच्यते ॥

बुद्धे धर्मे च संघे च न कांक्षन्ति कथं चन ।
इति अध्याशयस्तेषां कल्याण उपदिश्यते ॥

कथं भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः स्निग्धाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

अङ्गेषु छिद्यमानेषु मनस्तेषां न कुप्यते ।
एवमध्याशयस्तेषां स्निग्धमृदूपदिश्यते ॥

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः मधुराध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

1. C dvitiyo samī° BNAML °tiyo saṁkra° NAML °thamāto (M °tā) nu°. — 2. CM aratiṁ bodhisatvāṁ bhave° CML °çayaḥ | . — 3. N °tvānā bho° A °nāṁ bhā jina° BNA °dvitiyāṁ bhumau° A °çayo bhava°. — 4. Dans cette phrase B a le signe | après bhavanti toutes les fois, à l'exception de la première. BNAGM °kalyāṇā(M °ṇā)dhyāçayo (N °yoçe) bha° L °çayāçca bhavanti snagdhā° N °snigdhādhyāçayāçca bhavanti asādhāraṇādhyāçayāçca bhavanti | tī° L °dhurādhyāççayāçca ° gaṁbhi akṛitridhyāçayāçca° (l. 8) C °nti | gabhirā° BNACM °nti paryā° BNAM °vanti | āsādhā° BNACM °nti | paryā° CM °varttādhyāçayāçca bhavanti | akirttidhyāçca° BAL °akṛitridhyāça° BCM °nti | puṅgalādhya° A °nti | puṁṅgalādhyā° L °nti | puṁgarādhyā ° anantadhyāça°.

11¹. N °dhare bodhi° M °dharo bodhi° CM °satvā kalyā° NCML °çayā bhava°. — 12. N buddhe buddhe dha° ML buddha dharme° ghe ca kāṁ° BNAC °ghe ca ra kāṁ° BNACML °kshati ka° B °cana iti°. — 13. B iti || adhyā° L °lyāna upa° CM °lyāṇam upadṛiçyate | . — 14¹. B °cyate aṅgeshu°. — 15. BNML °pyante | A °pyanto.

16. L °dhyāçaya teshāṁ° BNAL °mṛidupa° CL °padṛiçyate || M °dūpaçyate || . — 17¹. N °tadhara bo° L °tadhamadhara° N °satvā ma° M °dhyāçayo bha°. — 17². B °cyate a°.

अन्तःकुशलकर्माणि सेवन्ति पुरुषोत्तमाः ।
एवमध्याशया मधुरा भवन्ति धृतबुद्धिनामिति ॥

कथं भो धृतधर्मधर बोधिसत्वाः तीक्ष्णाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

बुध्यन्त्याशयसंयुक्ता लोके लोकोत्तरे तथा ।
एवमध्याशया तीक्ष्णा भवन्ति शुद्धकर्मणामिति ॥

कथं च भो धृतधर्मधर बोधिसत्वा विपुलाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

सर्वभूतान हितार्थं संचिनोन्ति शुभं बहुं ।
एवमध्याशया विपुला भवन्ति परमर्षिणामिति ॥

कथं भो धृतधर्मधर बोधिसत्वा विचित्राध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

विचित्राणि मनोज्ञानि देन्ति दानान्यमत्सराः ।
एवमध्याशया विचित्रा भवन्त्युत्तमदर्शिनामिति ॥

कथं च भो धृतधर्मधर बोधिसत्वा अपर्यादिन्नाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

अपर्यादिन्नचित्ताश्चे प्रतिवेधपराक्रमाः ।
एवमध्याशयस्तेषामपर्यादिन्न उच्यते ॥

कथं च भो धृतधर्मधर बोधिसत्वा अनुपहताध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

न ते शक्यन्ति संहर्तुं दुष्टचित्तेन केनचित् ।
एवमध्याशयस्तेषां न जातु उपहन्यते ॥

1. BNAML antashku(M °bku)laka° C antakuça ° ni savanti°. — 2. L °dhyâçayo madhurâdhyâçayâ bhavanti madhurabuddhi° BNACM °nti dhurabuddhi°. — 3¹. L °satvâ ti° N °bhavati | M °bhavañnti | . — 3². B °cyate budhya° CM °cyante. — 4. C °dhyantâçaya° M °dhyanto dhyâçaya° C °ke lottare° L °lokattare°. — 5. C evañm adhyâ° NCML °çaya ti° CM °karmâṇâ° N °rmmanâm iti | .

6¹. L °dhutadhara bo° CM °satvâḥ vi°. — 6². B °cyate sarva°. — 7. CM sarvabhûtâdhyâçaya sarvabhû° BNACML °bhûtabitâ° BACML °cinoti çu° N °cinvanti çu°. — 8. CM evañm adhyâ° N °çaya vipu° M °yâ nipu° CM °pulâçayâ bhava° L °nti maramamaharshi° N °rshinâm i°. — 9¹. NAL °thañ ca bho dhu° B °satva vi° CM °satvâḥ vi° L °satvo vi°. — 9². B °cyate vi°. — 10. BAC °trâni mano°.

11. C evañ dhyâça° L °çaye vi° N °dhyâça vici° B °çaya vi° BNACML °bhavatyuttaradarçanâṇâ(CM °nânâm)m iti | . — 12¹. CM °satvâḥ apa° BAL °çayo bhava°. — 12². B °cyate apa°. — 13. N °pratishedha° BNACML °dhavikramâḥ (C °kramâ) | . — 14. C °teshâm apa°. — 15¹. C °tvâr anupa°. — 15². B °cyate na ta°.

16. BA na ta çakya° N °saṁhattuṁ du° C °harttu du°. — 17. A °dhyâsaya°.

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा असाधारणाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते

यं नान्यः प्रणिधिः क्वचित् एवं सत्वस्योपजायते ।
सर्वसत्वसुखार्थाय तदसाधारणं विदुरिति ॥

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा उन्नताध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

अपरतीर्थिकमतं श्रुत्वावज्ञा प्रतिष्ठते ।
उन्नताध्याशयास्तेन नरसिंहा भवन्ति ते ति ॥

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा अछपणाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

न कामगुणभोगार्थं संचिन्वन्ति शुभं विदूः ।
ततश्चाछपणास्तेषां भवन्त्यध्याशया सदेति ॥

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा अनिवर्तियाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

कामैः ते नावकीर्यन्ते बुद्धत्वे छतनिश्चयाः ।
तेनानिवर्तियास्तेषामध्याशया इति स्मृताः ॥

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा अछचिमाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

वशिप्रत्येकबुद्धानां न स्पृहेन्ति कथं चन ।
एवं चाछचिमो भवति तेषामध्याशयः सदेति ॥

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः शुद्धाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

1¹. CM °satvâḥ asâ° C °bhavati. — 1². B °cyate yo nâ°. — 2. CM ye nânyaḥ° M °nitiḥ ka° L °niṇiḥ ka° M °çcid evaṁ° L °çcid aivaṁ° M °satvâsyo° A °tvasyâpajâ°. — 3. NAML °tad âsâ° C °tad âsâraṇaṁ vi° B °dhârarya vi°. — 4¹. CM °satvâr unna°. — 4². B °cyate dupara°. — 5. BN dupara° GML °para° A tirthi° BNACML °mataṁ teshâṁ çrutvâ° N °shṭhante ‖ .

6. C °vantyati | M °vantyeti | . — 7¹. B kathaṁ bho° L °satva akri°. — 7². B °cyate na kâ° C °cyatete. — 8. L °saṁcinvati çu° BNACML °viduḥ | . — 9. BNACML °çayâ maheti. — 10¹. L °satvo ani° BNACML °varttyadhyâça°. — 10². B ucyate kâ°.

11. L kâmais te nâ° BA °çcayas tenâ° N °çcayâs te° CM °çcayaḥ | L °çcayâ. — 12. BNA °rttiyas te adhyâ° CML °varttayas teshâṁ adhyâ°. — 13¹. L °kṛitimâ° A °dhyâsayâ°. — 13². B °cyate vaçi°. — 14. N vaṇipra° A °vaṇipatye° C vaṇikpratyeka° L vaṇikapra°. — 15. N eva câ° L °kṛitimo° M °bhaventi te° BNACML °shâṁ açayaḥ sande-(N °sade)ti | .

16¹. BACML bho dhuta° L °satvâ çu° BNACML °çuddhâçayâ°. — 16². B °cyate lâbha°.

लाभसत्कारमुत्सृज्य परमार्थाभिकांक्षिणो ।
शुद्ध अध्याशयस्तेषामित्येवमुपदिश्यते ॥

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा दृढाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

न संहरन्ति वीरियं धर्मे लोकैरभिद्रुता ।
एवमध्याशयास्तेषां दृढा सन्ति महर्षिणामिति ॥

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः स्वभावाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

मूर्छितास्ते न भुंजन्ति परान्नान्यवसुता ।
स्वभावाध्याशयस्तेषामेवमार्य प्रशंस्यते ति ॥

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः तृप्ताध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

नाव प्रस्यन्दन्ति कामेषु निष्कम्याभिरताः सदा ।
एवमध्याशयो तृप्तो बोधिसत्वे प्रशंस्यते ति ॥

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः पुद्गलाध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

स्वयंभूसर्वदर्शित्वमभिकांक्षन्ति पण्डिताः ।
पुद्गलाध्याशया भवन्ति चैवमप्रतिमा ध्रुवाः ॥

1. M °tkâras utsri° A °m ârthâbhikâṁ° BNAL °kshiṇa ‖ . — 2. N çuddhasvâdhyâ° BACML çuddhâçaya° ACML °teshâṁm itye° L °tyeva anivarttyam upa° CM °padṛiçyate | BNA °dishyate ‖ . — 3¹. BNACML °dṛidhâçayâ°. — 3². B °cyate na saṁ°. — 4. N ra saṁ° BNACML °nti viryaṁ dha° C °nti virya dha° lokai abhi° M °lokaiḥ abhi° NCM °drutâḥ | . — 5. CM °çayâ santi dṛidhâs teshâṁ maha° L °çaya santi teshâṁ dṛidhâ maha° N °teshâ dṛidhâḥ sa°.

6¹. L °tvâ svabhâvadhyâ°. — 6². B °cyate mû°. — 7. BACM mûrcchitos te° L °rcchito tena° BNACM °na bhujanti° CML °nnânyevaṁ(L °va)çrutâ° BNA °vaçrutâ svabhâ°. — 8. BA °s teshâṁm eva° CML °s teshâṁ eva(M °vaṁ)m â° CM °prasaṁçate° L °prasaṁçyate°. — 9¹. CML °tvâs tṛiptâ° N °tvâḥ dhyâçayâ tṛiptâ bhava°. — 9². BNACML °cyate te nâtra°. — 10. N °syandati kâ° CM °ratâ sadâ ‖ BNAL °sadâ ca eva°.

11. C evaṁm adhyâ° CM °çayâ tṛiptâ bo° L °tṛiptâ bo° BCML °satvo pra° A °satva pra° N °tveḥ pra° BNA °prasasyate (N °nte) ti | CML °prasa(L °ça)çyate°. — 12¹. BNA °ca putradharma° L °bho jinaputradharma° BACML °puṅgalya(M °lâ)dhyâ°. — 12². B °cyate sva°. — 13. BNACL °yaṁbhusarva° C °daçi aṁbhikâṁ° BA °rçitvaṁm abhi° NML °rçitvaṁ abhi° N °bhikâksha° BNACML °kshati pa° B °ṇditâḥ pu° C °ṇditâṁ | M °ṇditâ | . — 14. BAL puṅgalâ° CM puṁgalâ° N °çayâçcaiva bhavantyaprati° BA °caiva apra° CML °dhruvâ | .

कथं च भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा अनन्ताध्याशया भवन्ति ॥ उच्यते ॥

न प्रार्थयन्ति महाभोगानदानगुणसंपदा ।
अनन्ताध्याशयाश्चैवं भवन्ति पुरुषोत्तमा इति ॥
सर्वेहि एतेहि विंशद्भिः सर्वधर्मविशारदा ।
समन्विता सत्पुरुषा शुभैरध्याशयैर्वरा इति ॥

इमेहि खलु भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा विंशद्भिरध्याशयैः समन्वागता भवन्तीति ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ कतिहि भो जिनपुत्र आकारेहि बोधिसत्वा द्वितीयायां भूमौ वर्तमानास्तृतीयायां भूमौ विवर्तन्ति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायनो आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ अष्टाविंशद्भिः भो धुतधर्मधर कारणेहि बोधिसत्वा द्वितीयायां भूमौ वर्तमानाः तृतीयायां भूमौ विवर्तन्ते ॥ कतमैरष्टाविंशद्भिराकारैः ॥ तद्यथा लाभगुरुकाश्च भवन्ति । सत्कारगुरुकाश्च भवन्ति । कीर्तिश्लोकपराश्च भवन्ति । शठाश्च भवन्ति । विषमेण च वृद्धिं कल्पयन्ति । गुरुकोपनभाषणपराश्च भवन्ति । चिपु रतनेष न च चिचिकारवज्रला वितरन्ति । दक्षिणीयेषु बोधिसत्वचरितं च न पर्येषन्ति । यतश्च बोधिसत्वचरितभूमिं प्राप्नुवन्ति तां न पूजयन्ति । अतिरेकपूजायै प्राप्तं च भारं न उपादियन्ति । अप्राप्तं च भारं उपादियित्वा वितरन्ति । आकीर्णविहारेण च नार्तीयन्ति । माल्यवस्त्रालंकाराभारणानुलेपनधराश्च भवन्ति । अल्पगुणप-

1¹. CM °satvânantâ°. — 1². B °cyate prârtha° — 2. BNACML prârthaya° bhogâñ na dâ° AL °padâñ | . — 3. N °çayaccai° BNAL °ççaiva bhava°. — 4. B sarvair atair viñça° C sarvair etaur viñça° NAL sarvair etair viñça° M sarvair etair viça° B °çâladâ | . — 5. N °vitâḥ sa° A °çuhair adhyâ° C °çayai vañrâ° L °çayâ iti | .

6. C °dhutadhara bo° A °bhavântîti | CM °vanti iti | . — 8¹. C evañm ukte° M °kte âyushmâñm mahâkâtyâya° BAL °kâçya âyu° N °âshmantañ°. — 8². BACML °putro â° BNAL °tiyâyâñ ca bhûmau° L °rttanti || katamair ashṭâ° (l. 12). — 10¹. C evañm ukte° M °yana âyu°. — 10². CM °dbhir bho dhu° N °bhûmau vivarttamânâḥ tri° CM °yâyâñ bhûmau varttante | B °rttante kata°.

12¹. L °dbhiḥ âkâ° C °kârai. — 12². L °vanti kirtti° (l. 13²). — 13¹. N kirtticabdaçlo° C °çlokâpa°. — 13². A ça...cca bha° B °vanti vishame°. — 13⁴. CM vrishame°. — 14¹. BNACML °kopanabhâ°. — 14². M tripu ra° L °ratneshu° CM °neshu ca ci° N °citrikâra° BNACML °hulâ viranti | . — 15¹. L °cari ca na° C °paryâshanti | M °paryyashanti | . — 15². M °ritañ bhûmiñ° BNACML °nti tañ na pû°.

16. BNACML °bhâraṁ ca na utpâdayanti | . — 17¹. CML °bhâraṁ ca u° BNA °upâdiçayi° CM °upâdiçatâ vista° L °upadarçayi°. — 17². L °isâre ca nâ° C °reṇa va nâ°. — 18¹. BNACML mâlyâvastrâ° B °lañkâlâbha° CM °lañkâlena ca bhara° C °dharoç ca° L °bhavati | .

रितुष्टाश्च भवन्ति । अमीक्ष्णं लोकरमणीयाभिरताश्च भवन्ति । न च सर्वधातू अनित्या संकल्पयन्ति । स्वेन च वर्णरूपेण परमभिमन्यन्ति । न च विपरीतदर्शनत्यागं करोन्ति । न च यथोद्दिष्टं पदव्यंजनं परिपूर्णं करोन्ति । देशनामात्सरिणश्च भवन्ति । अपापदर्शिनश्च भवन्ति । पात्रे च न प्रतिपादयन्ति । कठिनसन्तानाश्च भवन्ति । असमीक्षकारिणश्च भवन्ति ॥ ये केचि भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा द्वितीयायां भूमौ वर्तमाना तृतीयायां भूमौ विवर्तन्ति सर्वे ते इमेद्विरष्टाविंशद्भिराकारैर्विवर्तन्ति ॥

तत्रेदमिति उच्यते ॥

इत्येषा द्वितीया भूमि बोधिसत्वानमुच्यते ।
नानाकुशलकोशानां लोकार्थसुखचारिणां ॥
ये हि दोषेहि संयुक्ता विवर्तन्ति तथाविधा ।
ये चैवं परिवर्तन्ता न विवर्तन्ति पण्डिताः ॥
दुरारोहां धुरधीराः प्रतिपद्यन्ति शूरतां ।
तां च लोकानुकम्पार्थं वज्रदुःखा चरन्ति ते ॥
ते ते देवमनुष्याणां पूज्याः सर्वे तथागताः ।
तथा हि विविधं दुःखं उपेन्ति ज्ञानपूर्वकं ॥
नानाधातुमिमं लोकमनुवर्तन्ति पण्डिताः ।
तेन तेषां गता कीर्ति लोके समरुमानुषे इति ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने द्वितीयभूमिः समाप्ता ॥

1¹. CM abhikshṇaṁ° BNACML °kshṇaṁ ca loka°. — 1². BNACML °rvadhâtu nityâ°. — 2². BNACML °rçanarâ(C °ra?)gaṁ ka°. — 3¹. L na ca dṛishṭaṁ pa° BACM °thodṛishṭaṁ pa° N °thoddishthaṁ pa° CL °pûrṇṇa ka°. — 4¹. CM °darçanaçca°. — 4². BACML kathina° CM °saṁtânaçca° L °saṁtâçca bha°. — 5¹. A °mikshyakâ°. — 5². A dye ke° B °keci te | dhuta° NA °keci to dhu(A °shu)tadha° CML °kecid dhutadha° NL °mânâḥ ṭṛiti° CM °mânâs ṭṛiti° B °rttanti | sarve° BNACML °sarveṇa ime° C °mehi ashṭâ° N °r ashṭhâviṁ° BNAL °kârai viva°.

8. A tatraidam i° B °cyate itye°. — 9. BACML °eshâṁ dvi° L °tîyâyâṁ bhû° M °bhûmi bo° BCM tvânâm u° BNACML °cyante nâ°. — 10. A °çale koçâ° L °lokauçalâ° rthaṁ sukha°.

11. N °hi deshihi saṁ° vivattanti° C °vidhâya | . — 12. C yenaivaṁ pa° BNACL °rivarttentâ na° C °ntâ na° vivattentâ na vivartta° BNA °vivarttenti pa°. — 13. C °rorhâ dhu° B °dhirâḥ | prati° BAM °ratâ taṁ ca lo°. — 14. BNACML taṁ ca lo° C °lokonunukaṁ° BNA °pârthaṁhi duḥkhi (N °ḥkhâm) ca° C °pârthahi du° M °pârthehi du° L °pârthaṁ hitâdu° CML °duḥkhi ca°. — 15. L °pûjyâ sarve°.

17. BA °lokaṁm anu° CML °lokaṁ anu°. — 18. CM °loke çamanu(M °nunu)she i° BAL °samanumâ°. — 19. N dvitîya° CM °tîyâ bhû° L °bhûmiḥ sa° C °ptâḥ ‖ .

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यपः आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ द्वितीया भूमितो तृतीयां भूमिं संक्रमन्तानां बोधिसत्वानां नरवरात्मज कीदृशं जायते चित्तमिति ॥

ततः कात्यायनस्थविरः काश्यपमिदमब्रवीत् ।
शृयतां बोधिसत्वानां सन्धिचित्तमनुत्तमं ॥
त्यागे प्रवर्तते चित्तं बोधिसत्वानमायुसो ।
तृतीयां संक्रमन्तानां द्वितीयातो जिनात्मज ॥
सुखेन्ति सर्वसत्वानां संस्थितानि नरेश्वराः ।
तं च नात्मसुखार्थाय नापि बोधेः कथं चन ॥
क्रिणन्ति पुचदारेण एकगाथां सुभाषितां ।
.....
साधुना बोधिसत्वेन राज्यं कारयता पुरा ।
.....
वनगहनं वलगहनं गिरिगहनानि त्यागग्रहणानि ।
विषमाप्रतिसन्निषण्णवनानि तु मनुष्यगहनानि ॥
तृणगुल्मकण्टकलताकुलानि वृक्षग्रहणा गहनानि ।
शठनिकृतिपैशुन्यानि तु मनुष्यगहनानि ॥
.....
..... भण्डिना ब्रूहि ब्राह्मण ॥

1¹. C evaṁm ukte° N °çyapa â° CM °çyapo â° L °çyapar âyu° M °shmanmaṁ mahâkâtyâ° A °tyâyam uvâ°. — 1². C °tyâyâ bhû° CM °miṁ saṁkrama° N °mantânâṁ ca narava° L °tvânâṁ mahâsatvânâṁ ca nara° BACM °nâṁ ca narava° N °cittaṁ iti | . — 4. CM °yanaḥ sthaviro kâçyapam idaṁm abra°.

6. BC tyâga pra° N tyâge vartta° BA °tvânam âyushaḥ | N °nam âshaḥ C °nam onushaḥ | M °nam ânushaḥ | L °nam ânusha ‖ . — 7. L tṛitîyâ saṁ° BNACML °tmajaḥ | . — 8. N °nâṁ sasthi° A °saṁskṛitâni° CM °çvaro | L °çvarâ. — 9. BNACML tâni nâtma°. — 10. BNACM kriṇenti pu°.

12. L °rayate pu° BN °purân | A °punân ‖ CM °punaḥ | . — 14. BAL °nagraha° CM °nagrahaṇaṁ ba° N °balamahananaga° CM °lagraha° L °baragrahaṇaṁ girigrahaṇaṁ yâ° ABNCM °rigahanaṁ tyâ° BNA °gagahanâni vi°. — 15. BNACM °shamapatisa° L vidhamayatisaṁni° B °shanne vanâri to° N °sharṇṇe va° A °shaṇḍe va° CM °sharṇṇa(M °âṁ°)-va° L °shaṁne va° BACML °shyagraha°.

16. BA °kshagrahanyaga° N °kshagahanâni ça° CML °kshagrahaṇyagrahaṇâni ça°. — 17. L çaṭhâni° BACML °paiçûnyâ° BA °shyagrahanâni gaha° N °shyagahanâni gaha° CML °shyagrahaṇâni grahaṇâni ba°. — 19. BA bhaṁṇḍinâ° BNCL °nâ kruhi° A °nâ krahi° M °nâ bruhi°.

..... बोधिसत्वेन एका गाथा सुभाषिता ।
बोधिसत्वेन सा क्रीता परमार्थाभिकांक्षिणा ॥
अहितुण्डिकातो हस्तातो यत्नात्क्रीतं सुभाषितं ।
यावज्जीवन्ते अमुष्यां पेलायां दुष्कृतं कृतं ॥
ब्राह्मणो अभ्युपगम्य ऋषिदेवं नरेश्वरं ।
इदमुवाच प्रीतात्मा अस्ति एषा सुभाषिता ॥
तस्य मूर्ध्नं तव शीर्षं त्यक्ता शीर्षमित्यब्रवीत् ।
ब्रूहि ब्राह्मण शीघ्रं मे गाथामेतां सुभाषितां ॥
यदि अपि किञ्चिदशुभं समुदाचरन्ति
संबोधिसत्वचरितान्यभिकांक्षमाणाः ।
तैलप्रदीप इव सूर्यमरीचिच्छन्नः
न भ्राजते विपुलपुण्यबलाभिभूतं ॥
सुरूपं नाम भूमिपतिं राक्षसो इदमब्रवीत् ।
अस्ति सुभाषिता गाथा क्रेया यदि क्रिणासि तां ॥
तस्या मूर्ध्नं कुमारं च देवीं त्वां चैव भक्षयेत् ।
गृह्यतां यदि ते क्रीतं गाथा हि धर्मसंहिता ॥
सो ब्रवीद्राजा सुरूपो निःसंगो धर्मगौरवात् ।
गृह्यतां दीयतां गाथा युक्तं भवतु मा चिरं ॥

1. L °shito | N °bhâshi satvena sâ krî°. — 2. BNA °krito pa° CM °na sâkshito pa° L °sâ kriḍo pa°. — 3. B abhibhuṇḍi° ACML abhituṇḍi° BNA °yatnân kritaṁ° CM °yatnâ (M °tnâṁ) kritaṁ° L °yatnâ kriḍaṁ subhâ° M °kritaṁ sabhâ°. — 4. M prâvaṁjîva° G yâvaṁjîva° L °jjîvan tam âmishyaṁ pelâ° BM °n te amishyaṁ pelâ° AG °n te âmishyaṁ pa(C °pai)-lâyâṁ° N °n te âmipya palâyi du°. — 5. BNCML °ṇo bhyupa° A °ṇo tyupa° L °bhyupamâga° N °mya rishide°.

6. C °vâca prâṁtyâtmâ° M °prityâtmâ° BA °eshi subhâ° NCML °esha subhâ°. — 7. C °va çirsha tya° BNACL °tyaktuṁ çi° M °tyaktuṁ çirsha° L °çirshe ti abra° BNA °iti abra° CM °ity âbra°. — 8. BNACL kruhi brâ° M °bruhi brâ°. — 9. BNACML yady api kiṁ° B °ñcid udaçubhaṁ° BAL °saṁbodhiṁ satva° CM °saṁbuddha satva° ritânmahikâṁ° BNACML °kshamânâḥ | .

11. NM °iva surya° NCM °echanno na° N °na bhâjate° C °na câjate° CML °nyacarâbhibhû° BNACML °bhûtaḥ ‖ . — 13. N sûrûpaṁ nâ° B sarûpo nâma° AL surûpo nâma° CM °surû-po bhûmibpatiṁ° L °bhûmiṁ patiṁ°. — 14. C °shitâ gâ kreyâ° BACML °yadi kriçâsi tâṁ | . — 15. L tasmâ mûlyaṁ M °syâ mulyaṁ° BAL °devi tvâṁ° CM °devai tvâṁ°.

16. CML °gâthâbhi dha° BNACML °hitâṁ | . — 17. BNACML °râjâ nihsaṁge dha° CM °dharmaṁ etaṁ ca gaura° L °dharmaṁ gauravân puṇaḥ BCM °ravân | A °ravânâ. — 18. B °dipatâṁ gâ°.

तचेमां गाथां सुभाषितां राक्षसो अब्रवीत् ॥

परिदेवितकंपनेषु अनिष्टसंयोगप्रियहीनेषु ।
उषितं नरकेषु वरं न च कुपुरुषसंश्रयनिकेतः ॥
अमात्यं संजयं नाम पिशाचो इदमब्रवीत् ।
स्वकं मे हृदयं देहि शृणु गाथां सुभाषितां ॥
स्वकन्ते हृदयं देमि ब्रूहि गाथां सुभाषितां ।
पिशाचमब्रवीद्धीरो संजयो विगतव्यथो ॥

तचेमां गाथां सुभाषितां पिशाचोऽब्रवीत् ॥

न जातु तृणकाष्ठेहि ज्वलनः शाम्यते ज्वलन् ।
न जातु उपभोगेभ्यः तृष्णा कामेषु शाम्यति ॥
श्रेष्ठिं वसुन्धरं नाम दरिद्रो इदमब्रवीत् ।
इयं सुभाषिता गाथा सर्वस्वेन तु दीयते ॥

बोधिसत्वोऽब्रवीत् ॥

सर्वस्वं ददामि एषां ब्रूहि गाथां सुभाषितां ।
एतं सन्तः प्रशंसन्ति धर्मेषु यत्सुभाषितं ॥

तचेमां गाथां सुभाषितां दरिद्रोऽब्रवीत् ॥

आकीर्णान्यपि शून्यानि बालिशा यत्र जन्तवः ।

1. L subhâshitâṁ tatremâṁ gâthâ râksha° CM °mâṁ subhâshitaṁ gâthâ raksha° BNA °gâthâ subhâ° BA °shitâṁ ca râksha° N °kshaso 'bravit | BAC °kshasîm abravit | M °kshasîṁ idam abra° L °kshasi idam abravit svakan te° (l. 6). — 2. BNA parade° CM paradaivi° BA °vitaṁ pareshu a° CM °vitam apareshu a° N °vitaṁ tareshu a° C °nishṭaṁ saṁ° N °nishṭhasaṁ° BNACM °saṁyoge priya°. — 3. BNACM ushita nara° CM °na ca puru° C °rushaṁçraya°. — 4. BACM amâtyasaṁja°. — 5. BNACM °shitâṁ bodhisatvo (A °tvâ) 'bra- (C °tvabra)vît ‖ svakan te°.

6. BNCL °mi kruhi gâ° A °mi krahi gâ° M °mi bruhi gâ°. — 7. B °vyatha | N °vyathaḥ | ACML °vyathâ | .— 8. CM tatra imâṁ subhâshitâ gâthâ piçâco idam abravit | L subhâshitaṁ tatremâṁ gâthâṁ piçâco idam abra°. — 9. BNACML na tu tṛi° L °tṛinâçca kâ° BAC °kâshṭehi° L °jvaranaḥ çâ° CM °lano çâ° L °jvaran. — 10. A °getyaḥ tṛishṇâ° M °kâmyeshu°.

11. BNAL çreshṭi va° CM çreshṭi va° BACML °ndharâ nâma° N °ma drariḍro°. — 12. N °shitâṁ gâ° C °savasve° A °diyato. — 14. CM °svaṁ ca dadâ° L °svaṁ ca dâ° NCML °dâmyesha kruhi gâ° BA °dâmesha kruhi gâ° N °gâthâ subhâ°. — 15. BAM etan samantaḥ° N etat santaḥ° L etat samantato pra° C °samantaḥ° BACM °prasaṁçanti°.

16. L subhâshitâṁ imâṁ gâthâ daridro idam abravit | BNA tatremâṁ° CM °mâṁ subhâshitâṁ gâthâṁ daridro idam abravit | N °tâṁ drariḍro°. — 17. N °pi çunyâ° L °bâriçâ° C °çâ ya janta° L °ntava | .

शून्यान्याकीर्णा च सन्ति एकेनापि प्रजानता ॥
सुरूपं नाम राजानं पुरुषो एतदब्रवीत् ।
जम्बुद्वीपेन मूल्येन शक्यं श्रोतुं सुभाषितं ॥

बोधिसत्व उवाच ॥

जम्बुद्वीपं च ते देमि सर्वं यत्किंचि इच्छसि ।
शीघ्रं सुभाषितं ब्रूहि ब्रूहि सत्यं यदिच्छसि ॥

तचेमां गाथां सुभाषितां पुरुषोऽब्रवीत् ॥

अहंकारममकारा नाना यच समुपस्थिता ।
मानं यच निरोधाय उत्पद्यन्ते तथागताः ॥
सत्वरं नाम हरिणं लुब्धक इदमब्रवीत् ।
इयं सुभाषिता गाथा देहि मान्सं शृणोहि तां ॥
यदि विनाशधर्मेण मान्सेनाहं सुभाषितं ।
शृणोमि देमि ते मान्सं क्षिप्रं ब्रूहि सुभाषितं ॥

तचेमां सुभाषितां गाथां लुब्धकोऽब्रवीत् ॥

सतां पादरजः श्रेयो न सुवर्णमयो गिरिः ।
सो पान्सु शोकहाराय सो गिरि शोकवर्धन इति ॥

1. CM çûnyânâm ki° BNACML °kirṇṇa va santi. — 2. M sarupaṁ nâ°. — 3. A °pena mṛitvena° M °mûlena ça° L °lyeṇa ça° A °tuṁ çubhâ°. — 5. BNAC °dvipa ca te° M °dvipe ca te° BA °sarvâṇyat kiṁci° N °sarvan yat kiṁ° CM °sarvân yat kiṁ° L °sarvân ye kiṁcid iccha° CM °cid icchasi.

6. *Phrase omise dans* C. BAL °shitaṁ kruhi kruhi sa° N °shitaṁ bruhi satvaṁ yadi° M °shitaṁ bruhi bruhi sa°. — 7. L tatra imâṁ° M tatramâṁ° LM °mâṁ subhâshitâṁ gâthâ (L °thâṁ) pu° CML °sho idam abra°. — 8. BACML °makâra nâ° N °makâra mânâ yatra° L °makâra nâmâ yatram upa° CM °sthitaḥ | . — 9. L °tpadyate tathâgatâ | CM °gataḥ. — 10. CM °nâma riṇaṁ sulabdhaṁ ida° BAL °bdhakaṁ ida°.

11. A °thâ yehi° CM °hi mâṁsaṁ (C °sa) çri° L °ṇohi me | . — 12. N °ṇa mâṁsena° M °mânsanâ°. — 13. N °te mâṁsaṁ kshi° A °nsaṁ chipraṁ° BACML °praṁ kruhi° N °praṁ bruhi °shitam iti | C °shita | . — 14. A tatrainâṁ° N °mâṁ gâthâṁ subhâshitâṁ ludbha° CML °ko idam abra°. — 15. BNACML sadâ pâda° B °giriḥ so pâ°.

16. L ço pânsu sokahâ ° so pâtsuḥ ço° M so pânsuḥ ço° BNACML °çokahânâya° C °nâya mo giri° L °nâya giri sokarshaṇa iti | BA °giri çekavarshaṇa i° CM °kavarshaṇa iti ||.

राजानं नागभुजं नाम तद्दासो इदमब्रवीत् ।
चातुर्द्वीपेन राज्येन शक्यं प्राप्तुं सुभाषितं ॥

बोधिसत्वोऽब्रवीत् ॥

चातुर्द्वीपं च ते राज्यं देमि क्षिप्रमुदीरय ।
एतां सुभाषितां वाचां मा विलम्ब ब्रवीहि मे ति ॥

तत्र इमं श्लोकं सुभाषितं तद्दासोऽब्रवीत् ॥

लोमोत्पाटनतुल्यमाङ्ग विदुषः प्राज्ञस्य या विक्रिया
तस्मा ज्ञानवलं समेतिय पुनर्दीर्घां समूलां नया ।
छित्त्वा दोषविवर्जितेन मनसा संभाति संघः शुचिः
भाति लोकगुरुः सतामनुगतोऽनिच्छिन्नभारो शुचिरिति ॥

एवं सुभाषितार्थाय प्रपाते पतितः पुनः ।
भूयः सुभाषितार्थाय पोतस्त्वक्तो महार्णवे ॥
भूयो अचीणि त्वक्तानि श्रुत्वा गाथां सुभाषितां ।
अपिस्कन्धे पुनः पतितः श्रुत्वा गाथां सुभाषितां ॥
बहूनि एवमादीनि दुष्कराणि जिनर्षभाः ।
सुभाषितानामर्थाय प्रतिपद्यन्ते महायशा ॥

1. BNACML râjâ nâgabhujo nâma tadâso°. — 2. A câdardvî (ou câtradvî°?) N câtudvîpe° CM °dvîpena râ° BNACML °râjyena ça° N °çakya prâ° A °prâktuṁ su°. — 3. NCM °tvo 'bra°. — 4. CM °demi kshi° C °kshipraṁm udî° M °kshiyaṁm udî° C °rayan | . — 5. BNAML ekâṁ su° C ekâ su° BNACM °braviti me° L °bravîd iti ‖ .

6. BNA tatra ima lokaṁ su° CM tatremâṁ subhâshitaṁ | lokaṁ tadâ° L tatremaṁ lokaṁ su° tadâ dâso° BNACM °tadâso° CML °so idam abra°. — 7. A lomespâtana° L romotpâtana° BNACML °yâ kasyâ BNACML °âhur vidu° L °dusha prâ° CM °sya yâ kriyâ° BAL °vikriyâ° BNACML °yâ kasyâ jñânabalaṁ sametya punar (N °naḥ) doshaṁ samûlâṁ ma(N °na)yâ cchitvâ°. — 9. BAML °manasa sâṁtâni saṁ° N °manasâ sâṁtâni saṁ° C °manasa mâṁtâni saṁ° BNACM °saṁgheḥ ça (A °su)° L °saṁghe ça° BAC °cinâḥ bhâ° M °çucitâḥ bhâ° L °cinaḥ bhoti° CM °lokegu° BACML °satâṁm anu° A °nugagatâ ni° L °nujagato° BNCML °gato ni° L °bhâvaḥ ça° BNA °bhâraḥ ça°.

11. CM °prapate° C °te yati° CM °tite pu°. — 12. BNACML °rthâya yota° BL °tas tya(?)-kte ma° A °tas svakte ma° C °ta tyakte ma° M °tat tyakte ma° °ṇṇavaṁ. — 13. BA bhûyo 'kshiṇi tya° CM bhûyo 'kshi° N bhûyo kshiṇi° L bhûyo 'kshaṇi tya° B °çrutvâṁ gâ° C °shitâ|. — 14. C agniskadhe pu° NL °skandha pu° L °tite çru° BACML °shitaṁ | . — 15. N °râṇi nararshabhâḥ | CM °râṇi narshabhoḥ | L °rshabhoḥ | .

16. BAL °shitâm arthâ° CM °shitâ (M °tâṁ) cârthâ° L °prapâtyante ma° NM °yaçâḥ | .

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यपः आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये पुनर्भो जिनपुत्र बोधिसत्वाः तृतीयायां भूमौ वर्तन्ते कथं चतुर्थायां भूमौ विवर्तन्ति इति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ चतुर्दशभिर्भो धुतधर्मधर आकारैर्बोधिसत्वाः तृतीयायां भूमौ वर्तमानाः चतुर्थायां भूमौ विवर्तन्ते ॥ कतमेहि चतुर्दशेहि ॥ अक्षक्रीडानुयोगमनुयुक्ताश्च भवन्ति । अत्यभीक्ष्णं विवेकं सेवन्ति । राज्यं च कारापयमाणा लोभेनाभिभूता अचान्तरविजितवासिनां सर्वस्वहारिणो भवन्ति । अपराधं च अननुयुञ्जा वधमाज्ञापयन्ति । बध्यांश्च न संगोपायन्ति । पुरुषांश्च वधयन्ति । विप्रतिपन्नाश्च भवन्ति । न च भोगयाचायां संविभजन्ति विद्यमानेषु विभवेषु । प्रव्रजित्वा च सम्यक्संबुद्धानां भाषतां वा बाह्यश्रुत्यं न पर्याप्नुवन्ति । पुरा प्रणिधित्वा च बाह्यश्रुत्यं न देशयन्ति । आमिषप्रतिबद्धांश्च सेवन्ति न धर्मप्रतिबद्धा । न चाभीक्ष्णं बुद्धवर्णं भाषन्ति । सम्यक्संबुद्धांश्च लोकसमताये देशेन्ति । न च सम्यक्संबुद्धा लोकोत्तरा इति बोधयन्ति ॥ इमेहि भो धुतधर्मधर चतुर्दशभिराकारैः बोधिसत्वाः तृतीयायां भूमौ वर्तमानाश्चतुर्थायां भूमौ विवर्तन्ति ॥ ये हि केचिन्नो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः तृतीयायां भूमौ वर्तमानाः चतुर्थायां भूमौ विवर्तेन्सुः विवर्तन्ति विवर्तिष्यन्ति वा सर्वे ते इमेहि चतुर्दशेहिराकारैर्नातो भूय इति ॥

1¹. C evañm ukte° CM °yushmâñ mahâkâtyâyano âyushmantañ (M °shmañ) mahâkâçyapam u° L °çyapar âyu°. — 1². CM tritîyehi (M hi) dhutadharmadhara ye punar bodhi° A °nar bhâ jinaputre bo° CM °satvâs tṛiti° N °satvoḥ tṛi° BNACML °varttante | catu° CM °mau varttanti iti ‖ N °rttantiti | . — 3¹. CM evañm u° yano â°. — 3². L °catudaça°. CM °daçehi bho dhu° C °kârai bodhi° CM °satvâ tṛi° L °satvâs tṛiti° C °vattamâ°. — 5¹. N °catudaçe. — 5². L °vañkañdyuta° BNACM °kadyuta° BAC °gam anuktâ°.

6¹. BACML atyatikshṇañ° B °vanti râ°. — 6². CM °kâlâpa° BACML °mânâ lo° N °mâno lo° B °bhûtâ | atrâ° BNACML °ntareṇa vi° A °svabhâriṇo°. — 7. M °râdha ca ananupujyâ° C °ca anunoyu° BACML °dhamokshapaya° N °dhamâkshapaya°. — 8¹. BNACML badhyâçca°. — 8². ACML °rushâçca° L °vadhriyanti. — 9¹. C °ca bhoṁga° BNACML °gamâtrâ° BNAML °bhajyanti | vi° C °bhajyanti vibha° L °mâneshu bhaveshu B °veshu vra°. — 9³. CM °jitvâ sañmya° BAL °sañmya ° shato vâ° N °shatâ vâ° CM °shate vâ° BNACML °vâ bahu° L °çrutañ na°. — 10. BNACML paryâ pra° C °ca bahu° BNML °çayati | A °çacati | .

11¹. C â tishapratiba° B °sevanti | na ° baddhâna câ°. — 11². BACL na câtikshṇañ° N na vâbhi° M nâñ câtikshṇañ° C °varṇṇa bhâ° M °varṇṇe bhâ° B °shañti samya°. — 12¹. N na ca samya° CML sañmya° BACML °buddhâçca° NACM °loke sama° BAL °samayatâye° CM °samayetâye°. — 12³. BCML °ca sañmya° BNACML °ttaram iti ca bodha°. — 13. CM ime ca bho° L °catuhi daçehir â° B °rdaçahir â° CM °rdaçehi âkâ° NCM °kârai bo° L °kârair bodhi °tvâs tṛiti° A °bhûmâ varttamânâ°. — 14. A ye bhi ke° N °keci bho dhu° C °vattamânâḥ° BNL °mau vivarttetsuḥ vi° AC °mau vivarttatsuḥ vi° M °rttetsu vivarttayishyanti° BNACL °rttayi(C °ya)shyanti° B °nti vâ | sarve° N °rdaçabhir âkâ°.

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये पुनर्भो जिनपुत्र बोधिसत्वा अवैवर्तिया प्रथमं चित्तमुत्पादयन्ति बोधाय केवलरूपेण सुखेन युज्यन्ति केवलकाश्च सत्वा सुखसातसंगता भवन्तीति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपं गाथाभिरध्यभाषि ॥

सर्वसत्व सुखसातसंगता
संभवन्ति यदचिन्त्यमद्भुतं ।
जायते यद् मनो महर्षिणां
बोधिमार्गपरिभावनात्मकं ॥
सप्तरात्रमितिनिश्चयाश्च ये
ये पि ते निरयदारुणालया ।
ये च प्रेतभवनेषु प्राणिनो
ते भवन्ति सुखिताश्च नाम ॥
सप्तरात्रं न च्यवन्ति प्राणिनो
बोधिसत्वकुशलानुकंपया ।
क्षुभ्यते च वसुधा ससमुद्रा
सप्रभो भ्रमति मेरुमस्तकः ॥
भूमि सन्धिषु च यं प्रवर्तते
निश्चला नभसि गाच संशयः ।
तेषु सर्वशुभकर्मराशिनां
तेजसा भ्रमति सर्वसंतते ॥

1¹. C evañm ukte°. — 1². C °puna bho° A °punar bhâ ji° BACML °varttitâyâ (C °yâñ) pra° M °thama citta° C °nti bedhâ° BCML °khena pûjyanti° A °khena pujya° BNA °jyanti kettâcatakâ° CM °kevattâ(M °tto)cavatakâ° L °jyanti | kevattâ ca kevattakâçca° CM °khasañgatâ vanti iti | .— 5. CM °khaçântasañ° BNACML °gatañ sañbhavati (M °nti) | yad a° B °dbhutañ jâya°.

7. BNACML jâyate | prathamato maha° N °rgapâralbhâ° C °tmaptañ B °tmakañ sapta°. — 9. C saptañ sañrâtra° B °tram iti | ni° C °niçcapite nira° M °çcayâ ye pi te° BNAL °çcayâçca ye pi° L °pi ta nira°.

11. BNACML °pretavane° CM °ninâ te° B °vanti | su° nâma yâ sapta°. — 13. BNACML yâ sapta ° na caranti°. — 15. A kshutyate ca° C °samamudrâ° L °mudrâḥ sa° CM °drâ saparvato bhra° BNAL °bho tra(L °tra)mati° BA °stakeḥ | NCML °stake | .

17. BAL bhumi sa° CM bhûmi sa° C °sandhunayañ° L °ndishu prâṇino te bhavanti | sukhitâçca nâmayâ saptarâtrañ | na caranti prâṇino bodhisatvakuçalânukampâ | kshubhyate ca vasudhâ sasamudrâḥ teshu° (l. 19) BNAM °ndhishur ayañ pra° BNACML °niçcayo nabhasu râtra sañçrayaḥ | . — 19. M °çubhañ karma° BNACML °çino (C °nâ) tejasâ bhavanti (N °vati) sa° L °tatiñ ‖ .

अथ खलु नामतिदेवो नाम चायस्त्रिंशको बोधिसत्वो भूतो एकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनांजलिं प्रणमस्य भगवन्तमभिमुखः संमुखं वशीभूतगात्रस्य इमैः श्लोकैः ॥

यस्य रूपं हेमाभासं तरुणरविरुचिविहतवपुं विराजिततेजसा
द्वात्रिंशद्भिः पूर्णैः पूर्णं कुशलचरपुरुषकथितैः सुलक्षणलक्षणैः ।
शीलेनाग्र्यं संपूर्णामं धरणिगगनगुरुतरबलं बलोत्तमधारिणं
ते वन्दे शान्तं ते दान्तं . . . स्मृतिविनयकुशलं सुरासुरसत्कृतं ॥
दीर्घं कालं चिचारो कुशल अतिविपुलफलदो भवक्षयकांक्षया
ग्राध्यैर्नानैः मैत्रीपूर्वैर्बहुविविधजनितकुशलैः शमाभिमुखो मुनिः ।
त्वत्कावासं नित्यं विद्वानसुरसुरमहितं सुस्थितं सत्यप्रतिबोधने
इक्ष्वाकूनां वंशोद्भूतो धरणितलमवतरि यशःस्थितो अचलाधृतिः ॥
मायाया देव्याः कुक्षिस्थिं प्रविशिषु स कुमुदसदृशो वरो गजरूपवां
एवं . . . लोकालोकः तुषितवरभवनजिनवं विहाय इहागतः ।
सत्वां मत्तां अन्धां दृष्ट्वा विमतिपथविषमपतितां समुद्धरितुं प्रजाः

1. M "devâ nâma" CML "bhûtaḥ e" L "ekâṃçam utta" BACML "ttarâṃsaûgaṃ (C "ûga) kṛitvâ" BNA "gavato dra(?)shṭrâ(?)n tenâ" CM "gavato dṛishṭvân tenâ" L "gavato dṛishṭvâs tenâ" CM "praṇamya bha" M "gavantaṃm abhi" CM "stuto saṃ" L "stuta saṃ" CM "vaçibhû" BNACML "imai çlo" B "kaiḥ yasya". — 4. M "paṃ hamâbhâmaṃ te 'ruṇa" B "bhâsate 'ruṇa" ACL "saṃ te 'ru" BNACML "naravihata" A "savayuṃ vi" C "pûrṇṇe pû" M "pûrṇṇer pûrṇṇa ku" L "pûrṇṇai pû" BNACML "pûrṇṇa (N "roṇaṃ) kuçalacanapuru" CM "rushaiḥ kathi" A "kshaṇeḥ.

6. BNACML çlevâgryaṃ "ruṇâyaṃ dhara" C "dharaṇinâmaguru" BNAML "ṇinâgagu" BACML "rutalaba" C "baraṃ balo" L "barotta" BNACML "ttamaṃ(C "ma)vâri" CM "rinaṃ L "rinan te va" N "naṃ taṃ vande" BNACML "çânta (N "ntaṃ) dânta smṛi" BAL "vinayena kuça" N "vinayana kuça" CM "vinaye kuçalaṃ satkṛitasûrâsuraṃ | . — 8. BNACML dirghakâlaṃ cittâcâryaṃ (C "rya) kuça" L "lam iti vipu" BNACML "ladaṃ bha" N "yakâkshaya BACML "kshayâçca çlâghyai" BAC "çlâghyai tânaiḥ" N "çlâghai dânai" M "çlâghau tânai" L "çlâghyaiḥ tânai" BNACML "maitryâpû" AL "pûrve bahu" CM "pûrve bavi" BN "pûrvai bahu" BACM "kuçalaḥ samâ" N "kuçalaḥ çayâbhi" L "kuçala samâbhimukha muniḥ | . — 10. BNACM tyaktâvâsaṃ" L tyaktavâsaṃ" BNACML "vidvânsaṃ (CM "nsa) surapurama "sukhasthaya satvâṃ prîtibodhayamâna ikshvâ" M "ikshvâkunâṃ vaçobhûto" L "kûnâ vaṃço" C "kûnâṃ vaṃçobhûto" BACML "raṇitala" BNACML "vatari yaçaḥsthito ca" A(?)C "calodhṛi" M "lâdhatiḥ BNAL "dhṛitir mâyâ".

12. BNACML mâyâ devyâṃ kukshipraviçishu (N "dhu) kumuda" C "varâ ga" CM "pavân evaṃ" L "pavân aivaṃ" N "evaṃ kâ lokâ" BACML "lokaḥ tuchi" BNA "ihâgaḥ satvâṃ". — 14. N satvân mattâṃ" BNA "ttâṃ dvadvâṃ dṛishtvâ" CM "ttâṃ dvaṃdvâṃ dṛi" L "ttâṃ dvaṃdvâ dṛishtvâ visha" ACM "matiyatha(M "thâ)vi" BACM "shamayatitâṃ" L "vishaya-

तस्मिं काले रत्नाकीर्णा विविधनिधिनिचयभरिता चचाल वसुन्धरा
तं शाक्येन्द्रं चारित्राढ्यं स्तुतिनिभृतमधिगुणचितं ऋवन्दि महामुनिं ॥
प्रासादाग्रे देवी माया सुरपतिप्रवरभवने वा सुखैः प्रविचार्यते
नृत्यैर्गीतैर्लास्यैर्वाद्यैः श्रवणहृदिनयनसुभगैः सुरैरिव देवता ।
सा देवी राजानं खिन्नं वदति वनवरं महिपते व्रजेयं यदिच्छसि
लुम्बोद्यानं पुष्पाकीर्णं मधुमधुरपरभृतस्तं मनोहृदिनन्दनं ॥
गत्वा तस्मिं स्त्रीभिः सार्धं प्रविचरति मुदितसुखिता वने वनलोलया
सा लोद्यानं पर्यस्यन्ती तरुणलतकिशलयधरां ददर्श लुम्बिनीं ।
तस्याः शाखां . . . गृह्यान परमरतिसुखमुदिता सलीलमवखिता
सा तच्च शाखां रचन्ती जनयि जिनमजितमनसं महामुनिमुत्तमं ॥
शीतोष्णे च द्वे वारिधारे प्रवरकुसुमभरिते जिनं यत्र स्नपयिंसु तं
देवा जायन्तं जातमात्रं नृपतिं सुरभुवनमहितं त्रिलोकमहेश्वरं ।
सानुक्रोशं लोकातीतं शरणमिह दिवि च भुवि चा जरामरणान्तकं
ऋषाप्नं तं मूर्ध्नी धीरं कमलदलसदृशनयनं सुरासुरनन्दनं ॥
हृष्टा तुष्टा देवा सर्वे त्रिदशप्रमुतिभवनच्युता प्रतिखिहिषुर्वनं

matitân samu" A "jâḥs tasmiṁ" BNACML "kiraṇe vivi" CML "cacâra va" CM "vasudharâṁ | taṁ" NL "ndharâḥ | taṁ" N "çâkyandraṁ" BAML "ritryâdyaṁ smṛi" C "ritrâdyaṁ smṛi" BNACML "guṇaṁ ci" BNAL "taṁ vivandhi mu" CM "taṁ vivan(M "va)dhi ta mu" BNACML "muniṁ muniṁ (L "ni) prâsâ".

3. A "devîṁ mâ" BACML "pati vara" N "ti balabhava" BAM "bhavanaaneha sukhaiḥ" N "bhavana garbha sukhaiḥ" C "bhavaneha sukhaiḥ" L "bhavaneha sukhai" N "nṛittair gi" CL "nṛityai gitai" C "gitai lâsyai" L "gitaiḥ lâçyair vâ" M "gitair lâvâdyaiḥ" L "naçubhagaiḥ". — 5. BNACML sâ râjânaṁ khinno vadati | vanacaramaha(M "caraha)rshito (C "no M "ṇâ) vraje" L "yadîccha" BNACML "si lambo(B?)dyâ" BAML "shpâvaki" BNACM "kiraṇamadhu" BNAL "parabhṛittaruṇaṁ ma" CM "parabhṛiṁgas taruṇaṁ ma".

7. CM gatvâ stribhiḥ" BNA "pravacara" CM "pravaracara" L "pracara" B "rati | mudi" BNACML "sukhivane vana" B "lolayâ | sâ" BNA "dyânaṁ (N "na) padbhyâ(A "dbhyâṁ)ntî taru" CM "naṁ padbhyântis taru" L "naṁ padbhyâṁs taru" BACML "palatâki" N "patakiça" L "yadhurâṁ" C "dharâ dada" CM "dadarça atha" L "dadarçâtha" M "tha khalumbi" CM "mbiniṁ | . — 9. L tasyâ çâkhâṁ" C tasyaḥ çâ" BNACML "grihya para" CM "timukha" BNCM "salilavasthi" A "sariravasthi" L "tâ çarîravasthitâḥ | sâ" B "sthitâ | sâ" BNACM "çâkhâ laksha" L "çâkhâ raksha" BNACML "kshanti janayo ji" N "ttamaḥ.

11. BNAL "shpe va dve vâ" BNACML "vâridhâre varakusumâbhayâ jinaṁ | te jayantaṁ (L "nta) janimâ(CML "jananimâ)tra" N "tra ṛipatiṁ" BNA "surabhumahi" CM "vaṇamahi" N "hiti tri" CM "hitaṁ taṁ tri" B "lokamahitaṁ (mahitaṁ *effacé* ?) mahe" A "çvara | . — 13. BNACML sonu "bhuvi ca jarâ" B "ntakaṁ | aprâ" BNAL "prâpta taṁ" CM "prâpte taṁ" sadṛiçena" A "naṁ surosura" BNACML "suravanda". — 15. L hṛishta tu" BNACML "devâ deva (L "vas)tridaçam a(B "ça a)bhi(A "hi) bhâvâ(L "va)nâṁ cyavitvâ (A "vilvâ) pratisthi(AL "shṭhi)shu

इक्ष्वाकूनां वंशोद्भूतो धरणितलमवतरि यश्चस्थितो अचलाधृति ।
विक्रमांश्च सप्त पूर्णे मृगवृषराशमतिरिव रसमानीकं
ज्येष्ठो श्रेष्ठो लोकायो हं न च मम पुन जरमरणा हतो भवुपद्रवः ॥
इदं देवं रत्नाकीर्णं स्फटिकरुचिरकुसुमचित्रं सिताभसितप्रभं
हस्ता मुक्तं खाये सामं समभिच्छदि नृपतितनयं विहायसे उत्थितं ।
वालिशोयैः शंखाजाभैर्मृदुभिरुपचितमनुपमं दिवौकसनिर्मितं
उच्चैर्दण्डं मुक्ताश्वेतं भ्रमति मणिकनकविछतं सुचामरवीजनं ॥
दुन्दुभो चा मेघोन्नादा पवनखगगगनपरिगा नदन्ति महत्स्वराः
पुष्पौघाश्चा दिव्या स्रष्टा मरुभि जिनबलवरमुखे सचन्दनचूर्णिताः ।
संतोषातीशययुक्तेभिः सुरमरु जयति सुखकरो रसे रवणीशतैः
बुध्यासन्ना नानारत्ना उदधिमुवि तत्सलिलयोस्थागततेजसा इति ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने तृतीया भूमिः समाप्ता ॥

vratam | ikshvâ° CML °kûnâm vam(CM °va)ço° BA °nâm vaço° CM °dharanita° M °talam̃m ava° L °taram ava° BNACML °vatari ya° CM °yaçosthitaçcarâdhri° BNAL °sthito calâ° C °dhritim̃ | .

3. BNACML çitoshṇe ca dve (BNA °dve vâ|) vârivâre vanakusumabhayâ jinam̃ snapayim̃-(CML °tim̃)su tam̃ vikra° NA °kramiçca sa° L °kramim̃çca sa° CM °kramam̃ ca sa° pûrṇna mṛiga° M °vṛishabharâ° ACM °râjamati° L °râmati° B °nikam̃ | jyeshṭhoḥ çreshṭâ lo° NA °jyeshṭoḥ çreshṭâ loka° CM °jyeshṭe (M °shṭo) çreshṭo lo° L °jyeshṭo çreshṭhoḥ lokâçreshṭho ham̃ na° BNA °lokâgre hyaham̃ na° CM °kâ gṛihyaham̃ na° BNAL °ham̃ na mama pu° CM °ham̃ na ma puna° BNACML °punaḥ jarâmaraṇâ (CM °ṇâm̃) kṛitâ bhavati upadra° L °dravâḥ | . — 4. BNACML echatram̃ cainam̃ ratnâ° L °tnâvaki° BNACML °kirṇṇam̃ (C °rṇna) spha(NML °sphu)ṭaruci(C °vi)rakusumasi(M °maḥ si)tâbhra(M °tâtra B °tâ. ra)si(BNAL °mi)to pra-bhâm̃ | ha° L °mukto sthâpaye câryam̃ sama° CM °sthâpe câryyam̃ sama° BNA °ye câryam̃ sama° BNACML °mabhipa(A °ya)ti nṛipatim̃ (C °ti) nayanâm̃ | sadehasamutthitam̃ bâ°.

6. L bâraiçco° BNA °çcograi samkhâ° CM °graiḥ samkhâ° L °grai samkhyâkshobhair mṛidu° BNACM °khâkshâbhai mṛidu° N °dubhiḥr upa° pami di° A °divokasa° BNAL °sanimitam̃ | u° BNA °uccam̃ trastro mûrttiçcoto tam̃ tra(A °bhra)mati° L °uccais trasto mûrttiçcotaḥ tan tramati° CM °uccais ta(M °s tra)sto mûrtiçva(M çve)to tam̃ bhrama° C °ṇikanavinavikṛi° M °ṇikanavikṛi° C °kṛitam̃ sarâmara° L °ravijam̃ | . — 8. A dundutyâm̃ ca megho° BNL °ndubhyâm̃ ca megho° CM °nduhhyâm̃ ca mogho(C °po)nnodâ° L °ghonodâ° BNA °ghonnodâ° NACML °dâ yavana° A °kharâ ga° BNACM °rigâ nadayati una° L °rigâyam̃ nadam̃ti° B °svaraḥ | pu° BNACM °ghâçca di° L °ghâ ca di° BNACML °divyau spṛishṭâ° A °maruhi ji° BNACML °jinavaramu° BNA °khe saccanda° B °ṇitâḥ sam̃°. — 10. BNAL sam̃tejâtiçayuyu(L °çayu)ktena su° CM sam̃jâtisam̃yuktena su° BL °ramanu ja° L °janayati° B °yati | sukha° BC °kare nase ra° NAML °kare rase ra° BNAC °se racaniça° L °se rajaniça° M °vaniça° BNA °kshutpâçvâsannâ° CML °kshutpi(CM °tpi)pâsâm̃ (L °pâsâsam̃) nânâ° N °nnâ nâratnâ° L °nânâ oda° BNA °dhi duvatarasalilo(A °sariro)s tathâ° CML °dhi duvetalasa-(L °taraça)lilos tathâgatateja° M °jasân iti ‖ . — 12. C °bhûmiḥ sa° CM °samâptaḥ ‖ .

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यपो आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये पुनर्भो जिनपुत्र बोधिसत्वा अविवर्तिकताये सन्स्थिहन्ति केवत्तकानि कर्माणि अस्थानताये समुपचरन्ति इति ॥

ततः कात्यायनस्थविरो जिनशास्त्रविशारदः ।
काश्यपं धुतधर्माणं गाथाभिरध्यभाषत ॥
यानि कर्माणि सेवन्ते बोधिसत्वा विजानथ ।
अस्थानताये न सेवन्ते यानि तानि विजानथ ॥
मातरं पितरं चैवाप्यरहन्तं तथैव च ।
जीविता न विरोपेन्ति बोधिसत्वा महायशाः ॥
संघं च ते न भिन्दन्ति न च ते स्तूपभेदका ।
न ते तथागते चित्तं दूषयन्ति कथं चन ॥
न ते पापानि सेवन्ति विपरीताये दृष्टिये ।
अल्पं छतं न नाशेन्ति किं मम पुनर्थ बहुं ॥
संसरन्ता च संसारे न जातु दृष्टिपूर्वके ।
प्रतिरज्यन्ति धर्माधे पुखे वा ज्ञानपूर्वके ॥
यस्य वृक्षस्य छायायां सीदन्ति च शयन्ति च ।
न तस्य पत्रहिंसा च न घातेन्ति च रोपिताः ॥
दश कर्मपथां कुशलां सेवन्ति पुरुषोत्तमा ।

1¹. CM "shmân mahâmaudgalyâyano âyu". — 1². CL ye puna bho jina" CM "avaivartti" N "tâye satsthiha" B "hanti | ke" BNACML "kevarttakâ" BNAC "tâye na samu" M "tâye na tâye na samu". — 4. CM tato kâ" N "virâ jî" C "rado B "radaḥ kâ". — 5. C kâsyapaṁ" BNACML "dharmadharadharmâ" L "rmâṇa gâ" CM "bhir abhâshataḥ | .

6. L "satva vi" CM "natha | mâtaraṁ" (l. 9). — 7. BNAL asthânanto na seva(A "ve)-te sâni tâ". — 8. CM "caivaṁ yo pyarhaṁta(M "te)n tathai" L "caivam apyarhanta tathai" BNA "pyarhaṁtaṁ". — 9. BN "ropeni bo" A "ropeti bo" CM "ropesi bo" yaçâ L "ropyanti" yaçâ. — 10. BNACML saṁghe ca" L "bhinanti" na ca tena stû".

11. L "gataṁ cittaṁ" CM "ttaṁ dûkheyânta ka" BNAL "dusheyânta ka". — 12. AL "ritâya pṛi" BNAL "pṛishṭiye | CM "pṛishṭime | . — 13. C alpakṛi" CM "punaḥ yaṁ bahuṁ (M "hu) | . — 14. BNACML "dṛishṭa(C "shṭe)pûrvakaṁ | . — 15. BN pratirujya" A "tiruhyanti dha" CML "tipûjya" CM "nti dhamârthe" BNA "puṇyo vâ jñâ" L "puṇya vâṁ jñâ" B "rvako | NA "rvakâ | CML "rvakaṁ | .

16. BNACML "sya kshamyâ(L "kshaṁmâ)yâṁ asatsanti ca santi ca | . — 17. CML "sya yatra" B "trahhiṁsana ghâ" NA "hiṁsana ghâ" L "hiṁsanti na ghâ" CM "ghâtenti va ro". — 18. B deçaka" NA darçaka" CM daçâ kuçalâṁ karmapathâṁ seva" N "pathâ ku" BNAL "ttamâṁ | CM "ttamaṁ | .

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY New Delhi

न च मन्त्रं प्रयोजेन्ति परस्य देहघातकं ॥
कर्मसंनिश्रिताः सन्तः कौतूहलविनिःश्रिताः ।
आपत्सु न विषीदन्ति न च मोदन्ति वृद्धिषु ॥
कायकर्म वचीकर्म मनोकर्म तथैव च ।
अध्याशयाश्च परिशुद्धाः दानपारमिता च या ॥
अष्टमीप्रभृतिं भूमीं गता ते अनिवर्तिया ।
एकांशेन शुभं कर्म सेवन्ते लोकपूजिताः ॥
प्रथमां च उपादाय भूमीं यावच्च सप्तमी ।
व्यामिश्रं कर्म सेवन्ते भूमीष्वेतासु जगोत्तमा ॥
एवमादीनि कर्माणि सेवमाना महानराः ।
लोकानामनुकंपार्थं पूरेन्ति भूमयो दशेति ॥

एवमुक्ते आयुष्मां महाकाश्यपो आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये पुनः भो जिनपुत्र बोधिसत्वा अवैवर्तिका सामन्ते पृथग्जनताये अपायां यान्ति आहोस्विदं नेति । सामन्ते पृथग्जनताये अवरावरासु गतियो गच्छन्ति आहोस्विदं नेति ॥ एवमुक्ते आयुष्मां महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ ये इमे भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा अवैवर्तिकधर्मा ते सप्तसु भूमिषु न कथंचित्किंचित्कदाचित् यदृच्छया निरयं पि गच्छन्ति तिर्यग्योनिं वा गच्छन्ति दरिद्रा वा भवन्ति

1. BNACML "mantra prayojanti" BNAL "ghâtakaṁ ‖ . — 2. L "tâs santaḥ" CM "santo kan" N "kautuha" CML "viniçritâḥ. — 3. BNACML "vishâda". — 4. BNA kâryaka" M "karmâ vaci" CM "rmas tathai" L "rman tathai". — 5. BNAL "ca yâḥ | .

6. BNACML "shṭamiṁ pra" C "bhṛiti bhû" CML "bhûmiṁ yadâ te" BNA "miṁ yadâ te" L "te avaivarttikâ | . — 7. CM "çubha ka" L "karmaṁ se". — 8. CM prathamaṁ ca" BNAL prathamaṁ camupâ" CM "bhûmi yâṁvacca" L "bhûmiṁ yâ". — 9. BNACML "mishvendra sugatotta" BNA "ttaraṁ | CML "ttamaṁ | . — 10. BNA emâdi" N "karmaṇi se" L "kamâṇi "naraḥ ‖ B "narâḥ lo".

11. CM "kaṁpâthaṁ pû" M "pûrayanti" C "daçaṁ iti | M "daça iti ‖ . — 12¹. C evaṁm ukte" CM "shmân mahâ" C "shmaṁntaṁ mahâ". — 12². BCML yena pu" N yena bho pu" A yena bho âyushmâṁ punaḥ" CML "punar bho jî" C "bosatvâ" L "samanante pṛi" CM "mantena pṛi" BNACML "pâyaṁ yânti" BCML "nti aho". — 14. BNACML sammate pṛi" tâye vanâçca(A "çva)râ" L "ca yatiyo" BNACML "nti aho" C "hosviṁdaṁ". — 15¹. N evaṁm ukte mahâ" A "kte mahâ" ML "shmân mahâ" C "yushmântaṁ mahâkâçya" L "çyapaṁm u". — 15². B "rttika | dharmâ" AL "rttiko dha" M "ttikâ dha" C "ttikâya (?) dha" M "dharmâs te sa" C "saptabhû" BA "bhûtishu" BNACML "shu kathaṁ" L "rayaṁ api ga" CM "cchanti tiryagyoniṁ" B "vâ gacchanti | da" L "drâ va gachanti durbalo vâ ‖ CM "lâ vâ bhavanti.

दुर्बला वा ॥ अथ खलु ब्राह्मणा भवन्ति प्रत्येकब्राह्मणा वा रुद्राश्च उपेन्द्राश्च यक्षाधिपतयश्च यक्षाश्च नागाश्च नागराजानश्च गन्धर्वा गन्धर्वाधिपतयश्च चक्रवर्तिनश्च प्रादेशाश्च राजानः अमात्याश्च श्रेष्ठिनश्च जनपदप्रधानाश्च राजपुत्राश्च श्रेष्ठिपुत्राश्च अग्रमहिषीपुत्राश्च नायकाश्च सर्वशौर्यवीर्याश्च भवन्ति बलसम्पन्नाः च भवन्ति उल्लोकनीयाश्चावलोकनीयाश्चाभिवन्दनीयाश्चादेयवाक्याश्च बहुजनप्रियाश्च बहुजनकान्ताश्च बहुजनमनापाश्च संकीर्तनीयाश्च प्रह्लादनीयाश्च महाधनाश्च महाविभवाश्च महापरिवाराश्च महोत्साहा महातेजाश्च भवन्ति ॥ यदि कैश्चित्कथंचिदार्यापवादहेतोः सन्नसु भूमिषु वर्तमाना अवीचिं महानिरयं गच्छन्ति अथ खलु प्रत्येकनिरयं गच्छन्ति । प्रेतेषु अत्यन्तकायेषु नोपपद्यन्ति । असुरेषु नोपपद्यन्ति । क्षुद्रतिर्यग्योनिं न गच्छन्ति । उत्तरकुरुषु नोपपद्यन्ति । स्त्रीत्वं न गच्छन्ति । विपण्डकत्वं न गच्छन्ति ॥ अथ खलु सर्वासु दशभूमिषु पुरुषा भवन्ति सर्वांगप्रत्यंगोपेताः अविकलेन्द्रिया ॥ यश्च बोधिसत्वो बोधिसत्वं जीविताद्व्यपरोपयति सम्यक्संबुद्धश्रावकं वा श्रोतापन्नं वा ये वा सत्वा प्रत्येकबुद्धत्वाय विनिष्ठासमापन्नरूपं

1. L "ṇâ vâ bhava" N "vanti pradhânâçca rû" (f. 3) C "yakshâçca nâgarâjâna" CM "gandhavâçca gandha" CML "ndhavâdhi" BNA "patayaçcakra" L "çca prâsâdeçâçca râ" CM "deçâçca râjânaḥ grâmâ" BNACML "çreshṭina" L "padadhânâ" râjaputrâçca 'gramahishyâpu" NACM "çreshṭipu" B "çreshṭiputrâçca nâya" NACM "trâçcâgramahishyâpu" BNACML "ryyavaryâçca" B "vanti | ullo" L "yâçca 'valo" yâçca 'bhiva" BNAL "vandaniçcâ(L "çca")de" CM "yâççâdevâkyâ" A "mahâtsâhâ" CML "hotsahâçca ma".

7. CM "thaṁ ci kadâcid â" BNACML "cid âyâpa" L "avicim" gacchati || a" B "echanti || atha" C "chati | . — 9^1. BNACML yadâ preteshu "kâyenopa" CM "nopadyanti. — 9^2. *Phrase omise dans* L. CM "nopadya". — 10^1. M "gyoni gacha". — 10^2. BNA utte ca kuru" CM uttame ca ku" L uttara ca kuru" CM "kuleshu no" B "padyanti stri". — 10^3. CM "strîtvaṁ gacha".

11^1. L "ṇḍakaṁtvaṁ na". — 11^2. BNACML atha khalu pratyekanirayaṁ gacchanti | yadâ kiṁcit (NM "cin) preteshu (L "t pretanirayeshu gacchanti || atha khalu sarvâ", f. 19) atyantakâyenopapa(CM "nopa)dyanti | asureshu nopapa(CM "nopa)dyanti (A *omet cette phrase*) | kshudratiryagyoniṁ (NACM "ni) na gacchanti uttaca(CM "itaraçca)kurushu nopapadyanti strîtvaṁ na gacchanti vipaṇḍako(A "kâ CM "kaṁtvaṁ na gacchanti | atha (CM "ada) khalu sarvâ" CM "su darçabhû" BNACML "rusho bha" M "rvâdgapra" C "pratyâṁgo" L "karedriyâ B "ndriyâ yaçca". — 12. BNACM yaçca bodhisatvo nirayaṁ vâ gacchati (CM "nti) | kadâcit (M "cid) âryâpavâdaheto vâ (NA "hetuto vâ CM "hetur vâ L "hetoḥ) bodhi" A "tvo bodhitvaṁ jî" L "yanti || saṁmya" BNACM "yati | saṁmyaksaṁbodhibuddha" L "ksaṁbodhibuddha çrova" A "kaṁ vâ(?)tâpa" BNACML "pannaṁ bhavati (CM "nti) | cârinaṁ jî(CM "ri jî)vitâd vyaparo(C "vyavalo M "vyavyavaro)payitvâ ye vâ (L "nâ) satvâ" NA "nishṭâs ta" CML "nishṭâ tathâ" BNAL "puṅgalaṁ" C "puṅgavaṁ jîvi" M "pudgavaṁ jî" L "tâd yaparo" CM "d vyavaro" NL "gacchanti | .

पुद्गलं जीविताद्व्यपरोपयित्वा निरयं गच्छति ॥ यं बोधिसत्त्वाः सप्तसु भूमिषु प्राणातिपातं वा करोन्ति अदत्तं वा हरन्ति सर्वपरिपूर्णं वा अकुशलकर्म न समर्थं बोधिसत्त्वं निरयं नयितुं ॥ यानि च कर्माणि बोधिसत्त्वैः पुरतो प्रणिधानस्योपचितानि अकुशलानि तानि च प्रथमचित्तोत्पादाय आवृतानि तिष्ठन्ति यथा महता शैलेन मृगसंघो ॥ असंप्राप्तस्य प्रणिधिचित्तं द्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमषष्ठसप्तमासु जातिषु विपच्यति अनशो शीर्षपरितापेनापि ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये पुनर्भो जिनपुत्र बोधिसत्त्वा अवैवर्तिका सम्यक्संबुद्धानाराधयित्वा अगारस्था अनगारियं प्रव्रजन्ति ते तथागताः केवलेण ओवादेन ओवदन्तीति ॥

ततः कात्यायनस्थविरः काश्यपं इदमब्रवीत् ।
दृष्टान्तैर्हि विविक्तामिः कथाभिरनुपूर्वशः ॥
बोधिसत्त्वचरितं महापथं
जातकापरमतेषु कोविदा ।
देशयन्ति दमदानसंवरं
बोधिसत्त्वपरिपाय ईश्वरा ॥
यो महाजनहिताय सेवते
कर्ममप्रतिसमं नरोत्तमः ।
इत्येव तं च मतिमां तथागतो
बोधिसत्त्वपरिपाय भाषति ॥
सो प्रभुः भगवतो प्रवुच्यति
ज्ञानपूर्वकमुपेति दुष्करं ।

1. CM °pâtakaṁ vâ° BA °pâtam vâ karo° C °vâ ntaro° B °ronti | ada° ranti | sarva° M °sarvaṁpû° BAL °pûrṇṇam vâ aku° N °pûrṇaṁm vâ aku° CM °pûrṇṇa vâ° BNAML °karmaṇa sama° C °karmeṇa sama° BNACM °niraya nayi°. — 3. B °citâni | aku° BNACML °cittotpâdâya âvṛi° B °yathâ | maha° L °marhatâ° B °saṁgho a°. — 5. B °cittaṁ | dvi° C °tṛitîyapaṁca° N °turthaṁpaṁ° shashṭasa° BNACML °pacyanti | a° CM °çirshaṁpa° NA °tâyenâpi ‖ .

7¹. BM °kte mahâkâçya°. — 7². BNACML yena puna° CML °kâ saṁmya° BNACML °buddhânâṁ râgayitvâ° CML °sthânagâ° CM °na ovandanti (M °nti) ti | . — 10. BNAL °kâtyâyasthavi° NACML °vira kâçya° L °kâçyaṁ ida°.

11. BNAL drishṭâ(L °shṭvâ)ntaviktâ° CM °dṛishṭânto viviktâ°. — 12. B °taṁ sahâyakaṁ jâ° L °hâpaṁka jâ° M °rameteshu°. — 16. L darçayanti madadâna° BNACML °nasaṁvara bo° paryâya içvarâ | .

16. M °pratimaṁ oaro° B °ttamaḥ ityena taṁ°. — 18. BNACML ityena taṁ ca°. — 20. BNACML te prabhuḥ° BNM °to pramucya° ACL °vato vimucya°.

तस्य लोकि सदृशो सुदुर्लभो
बोधिसत्व इति भाषते जिनः ॥

एवमादिकं भो धुतधर्मधर सम्यक्संबुद्धा बोधिसत्वपर्षायं धर्मं देशयन्तीति ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमिदमुवाच ॥ यानीमानि भो जिनपुत्र जातकानि जिनभाषितानि इमानि कुतःप्रभृतिकानि विज्ञेयानीति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमिदमुवाच ॥ यानीमानि भो धुतधर्मधर जातकानि जिनभाषितानि इमां अष्टमां भूमीं प्रपद्यन्तीति ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमिदमुवाच ॥ कुतः प्रभृति भो जिनपुत्र बोधिसत्वाः सर्वस्वपरित्यागांश्च परित्यजन्ति दुष्करपरित्यागांश्चेति ॥ एवमुक्ते महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ अष्टमां भूमिं प्रभृति भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः सर्वस्वपरित्यागांश्च परित्यजन्ति दुष्करपरित्यागांश्च कुर्वन्ति इति ॥ अष्टमां भूमिं प्रभृति भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः सम्यक्संबुद्धपूजया पूजयितव्या इति ॥ तचेदमुच्यते ॥

अष्टमां प्रभृति भूमिं बोधिसत्वा जिनात्मज ।
सम्यक्संबुद्धा इति द्रष्टव्या अतः प्रभृत्यनिवर्तियाः ॥
अतः प्रभृति ध्यानानि गभीराणि लभन्ति ते ।

1. BNA °sya lauki sa° ML °sya laukikasa° C °lokikasa° BNAL °dṛiçâ su° BNAL °rlabhâ bodhi° CM °rlabhâḥ bo° BNACML °tva iti bodhisatva çâsa°. — 3. CM evam âdini to (M °bho) jinaputrasya sa(M °saṁ)mya° BNAL °dikâ bho° BNA °dharasya samya° L °ra saṁmyaksaṁksaṁbu° C °ksaṁbodhi° M °buddho bo° BNACML °tvacaryâyaṁ dha° C °dharma deça°. — 4¹. C evaṁm ukte° M °kâçya âyu° BNA °yushmaṁ mahâkâtyâ°. — 4². CM °bho dhutadharmadhara jâta° BNCML °kâni ciṁhneyâni° A °kâni viṁhnayâti°.

6. C evaṁm u° CM °kte mahâkâtyâ° N °shmâ mahâkâtyâ° M °yushmaṁntaṁ° N °m idaṁm u°. — 7. BNA °bhûmi prayantiti ‖ CM °bhûmiṁ prapadyanti iti | L °bhûmiṁ preyacchanti iti ‖ . — 9¹. N evaṁm u° CM °çyapar âyu° A °yushmaṁntaṁ° N °m idaṁm uvâca ‖ . — 9². CM °bhṛito jina° L °tyâgâṁ ca pa° BNACML °tyajati | dushka°.

11². C °bhûmi pra° CML °bhṛitiṁ bho° B °tyajaṁti | dushka° BNAL °tyâgâṁ parityâgâçca ku° CM °dushkaraparityâgâṁç ca parityâgâ ku° BNACM °kurvata iti | L °rvatam iti. — 13. C °shṭamyâṁ bhû° A °bhûmi pra° CL °bhṛitiṁ bho° CML °satvâ saṁmya° N °ddhapujayâ puja° CM °pûjayoya pûja° CML °tavyam iti ‖ . — 14. A tatraidam° B °cyate ashṭa°. — 15. BNACML °bhṛitiṁ bhû° tmajâḥ sa°.

16. ACML saṁmya° BNAL °ksaṁbodhi iti° CM °ksaṁbodheti dra° B °shṭavyâ | ataḥ° BNACML °bhṛiti ani° yâḥ ataḥ°. — 17. BNA ataḥ yâdhyâni ga° L ata prabhṛiti anivarttikâ atopâdhyâni ga° CM °bhṛiti yâdhyâni ga° BNM °râṇi laṁbhaṁti° A °ṇi laṁbhaṁnti°.

अतः प्रभृति उत्तप्तं ज्ञानं तेषां प्रवर्तते ॥
अतः प्रभृति भाषन्ति वाचां ज्ञानपुरोगमां ।
अतः प्रभृति कुक्कुत्ता आयुं मुञ्चन्ति पण्डिताः ॥
अतः प्रभृति या शुद्धा तां जातिमनुयान्ति ते ।
अतः प्रभृति यं शुद्धं तद्रूपमनुभवन्ति ते ॥
अतः प्रभृति यं लिङ्गं इच्छन्ति भवन्ति तथा ।
अतः प्रभृति यं देवं इच्छन्ति भवन्ति तथा ॥
अतः प्रभृति तीर्थिका वा भवन्ति भवसूदनाः ।
अतः प्रभृति कुक्कुन्ति कामां शंसन्ति निर्वृतिं ॥
अतः प्रभृति भूयिष्ठा भवन्ति वदतां वराः ।
शिष्या देवातिदेवानां संबुद्धानां यशस्विनां ॥
अधेष्यन्ति ततः परेत्य बुद्धैर्धर्मप्रकाशनैः ।
धर्मं देशयथ प्राज्ञा प्रतिगृह्णथ ऋषिध्वजं ॥
अतः प्रभृति विनयन्ति अर्हत्वे सुबहुं जनं ।
अतः प्रभृति विनयन्ति शैक्षभूमौ बहुं जनं ॥
अतः प्रभृति अनुबद्धा देवा यक्षा सगुह्यकाः ।
बोधिसत्वं महासत्वं यावत्प्राप्ता स्वयंभुता ॥
अतः प्रभृति तद्रूपं अग्र्यं सदेवके लोके ।
अतः प्रभृति वर्णो पि तेजोकीर्तियशोबलं ।

1. BNACML "ttapta jñánaṁ". — 3. BNA atha pra" L "atas prabhṛi" BNAL "ti vecchattâ" C "ti vacchattâ" M "ti cechattâ" C "âyu muñcanti". — 4. BNACML "yâ çraddhâ" BNAL "jâtiṁ ma" CM "jâtiṁ anu" N "mamujântike BACM "nujântike ataḥ" L "anusmaraṁjântike. — 5. BNACML "ti yâ çraddhâs tad rû(B "?u C "d dha)pa(BC "ya)m anu-(N "ama)bhava".

6. CM "vanti | . — 7. L atha pra" NAL "devaṁm iccha" BCM "devaṁ iccha" CM "vanti | . — 8. CM "danâ | . — 9. A "kâmâ çasanti" CML "kâmâ santi" BN "mâṁ çasanti. — 10. L ato pra" BNAL "yishṭâ bha" L "datâm varaḥ | .

11. L ato prabhṛiti çishyâ" CM "devântidevâ". — 12. C âdhyashanti tatráparabhyaḥ bu" BNAML adhyeshanti ta" M "tato pa" BNCML "parebhya (M "bhyaḥ) bu" L "dharmepra". — 13. M dharma deça" BNAL "tha prajñâṁ pra" CM "tha prajñâ" BNACML "gṛihnatha". — 14. CM *n'ont pas cette ligne.* BNAL "rhatveshu bahuja". — 15. BNACML "nti çaikshâbhû" CM "bhûmiṁ ba" BNACML "bahuja".

16. BNAL "nubuddhâ de" CM "nubuddhâḥ de" L "hyakâ. — 17. L ataḥ prabhṛiti bodhisatvaṁ yâva" BNACM "yâvan prâptâ" BNA "svayantutâḥ C "yaṁdbhutâḥ | L "yambhuvaḥ | . — 18. B "tadrûpaṁ" C "tad rupaṁ" BNACML "agryâṁ sade" A "lokai | . — 19. L "varṇṇe pi" CML "çvaraḥ | BNA "bala | .

लोकेन विषमं भवति बोधिसत्वानमुत्तमं ॥
अनुत्पादाच्च बुद्धानां पंचाभिज्ञा भवन्ति ते ।
नैष्क्रम्यमनुवर्णयन्ति कामेषु दोषदर्शिनः ॥
अतः प्रभृति देवाश्च असुरा ब्रह्मणा सह ।
गुणैः तेषां अनुरज्यन्ता आगच्छन्ति कृतांजली ॥
वशीभूतान या चेष्टा बोधिसत्वान तादृशी ।
अष्टमाभूमिं या चेष्टा भवन्ति तादृशी तथा ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये इमे भो जिनपुत्र बोधिसत्वा अवैवर्तिकाः चक्रवर्तिराज्यानि कारयन्ति केवरूपं धर्मं देशयन्ति सत्वानां अनुत्पादे च बुद्धानां केवरूपेण संग्रहेण सत्वा संगृह्णन्ति केवरूपां च जनतां उपेक्षन्त इति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ ये इमे भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा अवैवर्तिका चक्रवर्तिराज्यानि कारयन्ति ते सत्वानामेवं धर्मं देशयन्ति ॥ दशकुशलकर्मपथसमायुक्ता सत्वानामनुदर्शयन्ति ॥ मा भवन्तु प्राणिवधमदत्तहरणं रचितव्यानि परदाराणि अनृतपिशुनपरुषमवद्यप्रलापाभिध्याव्यापादमिथ्यादर्शनानि वर्जयितव्यानीति देशेन्ति ॥ हिरण्यसुवर्णस्य धनस्य अयतो निवेशनस्य राशयो उपस्थापयित्वा एवं च वदन्ति

वैकलियं यस्य येन इतो स गृह्णतु धनं ।

1. BNA "vishahaṁ bha" L "vishasaṁ bha" C "tvânaruttamaṁ | . — 3. M shkramya anu" C "shkramyâ anu" L "varttanti" A "rçitaḥ | . — 4. BNACML "vâçcâsurâ" BNAL "râ brâhmaṇa saha gu" CM "brahmâ saha. — 5. B guṇaiḥ | te" BNACML "rakshantâ â" A "tâṁjâliṁ | BN "jaliṁ | CML "jaliṁ | .

6. BNACM "bhûtasya yâ" L "bhûtaçca yâ" CM "yâ cetvâ bo" "tvâçca tâ" L "satvana tâ" CML "dṛiçiṁ | . — 7. BNACM ashṭabhû" L "bhûmi yâ ceshṭhâ bha" CM "cetvâ bhavanti yâva (M "ca) tâ" BNACM "tâdṛiçiṁ ‖ L "çin tathû ‖ . — 8[2]. CML "rttikâçcakra" BN "rttirâjyâ" N "kârati ke" BACML "rayati keva" C "çanti sa" B "yanti | satvâ" N "pâde va | bu" B "de ca | bu" BNAL "kevalarûpe" L "satvâḥ saṁgraheti | ke" BNACM "gṛihnanti | ke" A "kecarû" BNACML "tâṁ upe" CM "kshayanti iti ‖ N "kshante iti ‖ .

11. C "yushmaṁntaṁ ma". — 12. CM "dhutadhara bo" B "yanti | te sa" CM "tvânâṁ evaṁ". — 13. CM daçakarmakuçalapa" L "pathâṁ samâ" CM "samâdâya yu" BNACML "yuktaṁ sa" L "tvânâṁm anu". — 14. BNACL "bhavanta prâ" M "vanta praṇi" BNACML "râṇi amṛita" AM "tapiṇḍa(M "ṇḍâ)napaṇ" L "sham abadha pra" BNCML "lâpobhidhyâ" A "lâpohidhyâ" CM "vyâniti | de" L "vyâni iti ‖ de" B "niti | de" N "deçanti B "deçenti hira".

16. L "ṛṇadhana " niketanasya râ" BNACM "nikeçanasya râ" B "yitvâ ‖ evaṁ" BNACML "vadati vaikalyaṁ yasya" L "yasya tena i" BNACML "gṛihnantu dhanaṁ dharma".

धर्मलब्धा मम भोगा मा भवन्तो विषीदथ ॥
अहं माल्यं च गन्धं च धूपं चूर्णं मनोरमं ।
ददामि मा विषीदन्तु भवन्तो रम्यतामिति ॥

एवमुक्ते महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ केवलैः पैः कर्मभिर्बोधिसत्वानां चक्रवर्तिराज्यानि कारयमाणानां सप्तरत्नानि भवन्ति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपं गाथाभिरध्यभाषे ॥

यच लभति मनुजवृषभो चातुर्द्वीपो प्रभूतधनकोशो ।
सप्त रतनानि राजा अहं इदमुदीरयिष्यामि ॥
तरुणरविमण्डलनिभं प्रवरदशशतारसंचयमनोज्ञं ।
चक्ररतनं नरवरो पुरिमकुशलसंभवं लभति ॥
परिचारविधिसंयुक्तं ददाति दानमनवद्यसंकल्पे ।
अजितजयमप्रतिहतं तेन नरवरो लभति चक्रं ॥
हिमनिचयकुमुदवर्णं सप्ताङ्गप्रतिष्ठितं महानागं ।
अनिलबलतुल्यवेगं हस्तिरतनमद्भुतं लभति ॥
दुर्गेषु च विषमेषु च संक्रममरिसूदनो प्रतिष्ठपिय ।
तेन खगपथेगामिं गजवररतनं ... लभति ॥
तद भृंगनीलं सुवर्णमनिलजवकेशरिं समुद्गतपादं ।
प्रतिलभति तुरगरतनं सुकृतकुशलसंचयो राजा ॥

1. BAL °vishayidatha | N °vipayidatha | CM °vishayidatha | . — 2. BNACM °ndhañ dhûpañ° L °dhûpañ ca cû° ramañ ca | . — 4^1. N evañm u°. — 4^2. L °rmabhi bo° BNACML °mânânâm°. — 5. N °çyashañ gâ° bhâye | .

7. BNA yathâ lati ma° CL °thâ rati ma° M °thâ cati ma° BNACML °dvipi prabhûtalako- (L °tako)çâñ(M °ṇâñ) | . — 8. M °ratnâni râ° BNACML °râjâmahamiham udirayâmi | . — 9. L staru° A °ruṇañravi° L °nibhañ daçaça° BNACML °çaçatarasañ° A °nojñâñ. — 10. BNACML cakrañ ra° CM °ratñañ na° çalaçubhañ la° BA °çalaçubhavañ la° N °çalaçubhañvañ la° L °çalaçubhagañ la° BNACML °labhanti pari°.

11. BNACML parivâravi° L °ravividha° A °yuktâñ da° B °ktañ | dadâ° BNAL °ti dânavadya° CM °ti dânam adyasañ° B °kalpe aji°. — 13. M °pâdgapra° L °tisthitañ°. — 14. CML °lavaratulya° L °stiratnañm adbhu° B °tanañ(ñ *effacé?*)m adbhu° NA °tanañm adbhu° CM °tanañ adbhu°. — 15. BNACML °vishayeshu° CML °kramañ ari° M °danañ pra° L °piyaḥ | .

16. BNAL °pathagâmiñ° L °ratnañ la° N °labha. — 17. BACML tadâ nîlañ (CML °la) bhriṅga (B °bhṛigañ A °bhṛiṅgañ) suva° N tadâ nâñîlañ bhṛiṅgañ suva° BNA °varṇṇañ ani° CML °rṇṇa ani° CM °lajacake° BNACML °keçariñ (A °ri) samudgata(C °tañ)padañ | . — 18. L °turañgara° CML °ratna sukṛi° BNA °tana sukṛi° N °takûçala° L °çalañ sañca° B °râjâ nava°.

हयनवरेहि परिवही मातापितरं गुरुं तथाचार्यं ।
तेन कुशलेन राजा अश्वरतनं अद्भुतं लभति ॥
मणिरतनमनुपमवर्णं वैडूर्येण शीरमनुपसंपन्ना

. . . . . .

लभति प्रमदां मनापां रतनवरमनन्तबलवीर्यः ॥
पूर्वभवे हि निवासे स्वदारसन्तोषसंयमाभिरतो ।
आसीच्च नराधिपती स्त्रीरतनं तेन सो लभति ॥
आढ्यं विविधधनवरं प्रभूतनिधिनिचयसंचयोपेतं ।
गृहपतिरतनमुदार प्रतिलभति महावशी राजा ॥
विविधधनसंचयानां दाता गुरुषु गुरुगौरवोपेतो ।
तेन स गृहपतिरतनं प्रतिलभति प्रभूतधनकुशलं ॥
नयनयज्ञं मेधाविं व्यक्तं नायकध्वजं चातुर्द्वीपं ।
परिणायकरतनवरं प्रतिलभति महीपतिः विरतो ॥
मार्गगतो प्रणष्टानां हतहतनयनानां देशयि मार्गं ।
तेन परिणायकवरं लभति रतनं उत्तमनायकं ॥
एतैर्धृतधर्मधरा कर्मेहि समुत्थितानि रतनानि ।
तेन च एव नरेन्द्रो धर्मेण महीं प्रशासयति ॥

1. BNACM navarehi° L naravarehi° CM °parivahi mâ° L °parikruhi mâ° BNACML °guru tathâ° C °cârgyaṃ | . — 2. M teca ku° L °ratnam adbhu° BNACM °tanam adbhu° CM °labhyati | . — 3. CML °ratnom anopa° BNACML °m anopamavarṇṇavaiḍû° A °ḍûryaṃça çirama° M °ḍûryyaça çirama° L °ḍûryyaçarirama° C °ḍûryyeṇa çirama° B °panmâ labha°. — 5. B °labhati | pra° L °madâ manâ° ratnava° M °varam anta° L °ntavaravîryyaṃ AC °viryeḥ | . 6. L pûrvaṃ bhavadbhiḥ ni° B °bhavadbhi (?) ni° M °bhavadbhi ni° NA °bhavahi ni° C °bhavadbhi rivâsa sva° M °vâse mhadâ° B °rato âsi°. — 7. BNAM âsiṃca na° C °narâshipa° CML °pati stri° L °ratnaṃ tena° A °tanaṃ kena°. — 8. BNAL âdyaṃ vivi° CM âryyaṃ vivi° BNAML °bhûtâni° BNACML °nidhiṃ nicaya° C °saṃvayope°. — 9. L °tiratnam u° BNACML °hâvaṃço râjâ | . — 10. L °nâṃ dânâ gurushu gauruvâpetaṃ | CM °ravâṃpe° BNACM °petâṃ | .

11. BNACML tena râjâ gṛiha° L °ratnaṃ prati° B °bhati | prabhû ° çalaṃ nayana°. — 12. BNACML °medhâvi nâyakaṃ(CML °ka)dhvajaṃ cadi(L °jaṃ dî)po pari°. — 13. BNACM °ratanaṃ vara prati° L °ratnaṃ varaṃ° BNACML °tiḥ vira° L °ti | vira° BM °ratâ mârga°. — 14. BNAM °ṛṇagataḥ pra° L °pranashṭâ° CL °nâṃ hatanaya° N °nâṃ hathahata° M °nâṃ hatanavanâ° BNACML °deçayati mârṇaṃ | . — 15. L °ratnam utta° BNACML °ttamaṃ nâya°.

16. BNACML etehi dhuta° BNACL °dhara karme(C °rma)hi° M °dhara bodhisatvâḥ° (p. 110, l. 5) L °ratnâni B °tanâni tena°. — 17. BNAC tena te narendra dharme° L na te narendra dharme° A °praṇâsayati | .

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये इमे हि भो जिनपुत्र बोधिसत्वाः प्रथमचित्तमुत्पादयन्ति ते कतिभिराकारैश्चतुर्थ्यां भूमौ वर्तमानाः पंचमायां भूमौ विवर्तन्ते ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमेतदुवाच ॥ ये इमे भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः प्रथमचित्तोत्पादा सप्तभिराकारैश्चतुर्थ्यां भूमौ वर्तमानाः पंचमायां भूमौ विवर्तन्ते ॥ कतमेहि सप्तहि ॥ भिक्षुणीदूषकाश्च भवन्ति । पुरुषदूषकाश्च भवन्ति । षण्डकदूषकाश्च भवन्ति । मन्त्रबलेन चापि परस्य असन्तं रोगमुत्पादयन्ति । सुशीलवन्तांश्च शीलाच्चावयन्ति । अहिरीकाश्च भवन्ति । अनोत्तापिणश्च भवन्ति ॥ ये केचिद्भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः प्रथमं चित्तमुत्पादयन्ति ते इमेभिः सप्तभिराकारैश्चतुर्थायां भूमौ वर्तमानाः पंचमायां भूमौ विवर्तन्ति ॥

इत्येषा भूमिरुपदिष्टा चतुर्थी सुगतात्मज ।
रमणीया बोधिसत्वानां ये ते बोधिपरायणा इति ॥

इति श्रीमहावस्त्ववदाने चतुर्थी भूमिः समाप्ता ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यपो आयुष्मन्तं महाकात्यायनमेतदुवाच ॥ भो जिनपुत्र बोधिसत्वा अवैवर्तिका चतुर्थीभूमितो ये पंचमां भूमिं संक्रामन्ति तेषां कतमं सन्धिचित्तं भवतीति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ आदीप्तां सर्वभवां पश्यन्ति रागद्वेषमोहेभ्यः । अशरणं निरानन्दं सन्धिचित्तं चतुःपंचमानन्तरं भवतीति ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये पुनर्भो

1². BNAL "cittañm utpâ" B "dayanti | te" C "tihir âkâ" BN "catutthyâñ bhû" C "mânâ pañca". — 3. N evañm ukte". — 4. L "satvo pratha" BNAL "pâdai sapta" CM "pâdair sapta" turthyâ bhûmau". — 5. CM "saptehi ‖ N "ptadbhi.

6¹. B "vanti pa". — 7¹. C "paraspara asa" BNA "ntañ râgatvâ dayanti | CM "ntañ ro(C "vâ)-gatvâ darçayanti (M "yati) | L "ntañ râgayitvâ dayanti | . — 7². BNL suçile ca tâñçca çi" CM suçilatâñçca çi" A "vatâñçca" L "çca çîlâd vyâyanti | . — 8¹. BNACML ahirikâ" B "vanti ano". — 8². CML "pinaçca bha". — 8³. CM "satvâ pra" CML "prathama citta" B "dayanti | te" A "mehih sa" CM "mehi sapta" L "bhis sapta" A "nâḥ pacamâ" M "varttati | .

11. BNACML ityeshâñ bhû "dishtâ sa caturthî bhûmi sugatâtmajâ rama". — 12. A "râyanâ iti ‖ . — 13. BNAL iti mahâ" CM "bhûmi sa" BNA "ptâḥ ‖ . — 14¹. N evañm u" L "cyapar âyu" M "cyapa âyushmañntañ". — 14². M "putra satvâ" L "rttikâçcatu " mito pañca" BNACML "mito pañcamâbhûmito pañcamâñ" B "manti | teshâñ".

16. BL "kâtyana a" N "kâçyapa âyu" (l. 19) CM "kâtyâya âyu". — 17¹. L ye punar bho jinaputra âdî " sarvañ bha" M "bhavân paçya" CM "çyati râ". — 17². M açaraṇañ ni" BACML "citte catu" BA "camonanta" CM "camaananta" L "camo 'nanta" C "vatiti. — 19¹. C evañm ukte, *etc. (l. 16-18 répétées)*. — 19². L "punah bho dhutadharmadhara

जिनपुत्र सम्यक्संबुद्धेन भगवता पंचमायां भूमौ सम्यक्संबुद्धाः पूजितास्तेषां सम्यक्संबुद्धानां कानि नामानि गोत्राणि केवत्ता श्रावकसन्निपाता केवत्तिका प्रभा केवत्तिकमायुःप्रमाणमिति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपं गाथाभिरध्यभाषि ॥

शाक्यमुनि नाम जिनवरो अभूषि वज्रिभूतकोटिपरिवारो ।
व्यामप्रभो गिरिघनो कनकगिरिनिभो निहतशत्रुः ॥
षड्वर्षसहस्राणि आयुः पुरुषोत्तमस्य तत्कालं ।
नामं तस्य यशव्रतो अभूषि अतिसुन्दरो बुद्धो ॥
गोत्रेण गौतमो सौ अयं च भगवान्तदासि श्रेष्ठिसुतो ।
यागूदानं दत्वा बुद्धप्रमुखे कृता प्रणिधिः ॥
यं मये कुशलमुपचितं संप्रिय संघे अर्हन्ते दत्त्वा ।
तेन परमार्थदर्शी भवेयमखिलं ममं पुरुषं ॥
अन्तिमवतरणगामी सुन्दरो सुदर्शनो नाम नरसिंहः ।
भारद्वाजसगोत्रो प्रभा च दशयोजना तस्य ॥
वज्रिभूतानां कोटी परिवारो तस्य सत्वसारस्य ।
दशवर्षसहस्राणि आयुः तद मारदमकस्य ॥

saṁmya" CM "saṁmya" BNACML "vatâ (L "to) prathamâyâṁ bhûmau (L "miṁ) sa(ML "saṁ)mya" C "mau samyaksaṁbuddhânâṁ kâni" M "ddhâḥ pûjâs teshâṁ saṁmya" kâni namâ" BACML "kevakâ çrâ" N "kevantâ çrâ" BNACM "çrâvakâ sanni" L "çrâvakâni nâmâni gotrâṇi sanni" B "pâtâ | ke" CM "pâtâ | kevatikâm âyuḥ" BNA "kevatikâ" kevatikam" L "vattikâ" vattikâm âyuḥ".

3. N "kâyana âyu" BNACML "kâçyapa gâthâ" A "thâhir a". —5. BNACML "munir nâma" BNA "bhûto ko" CM "koṭiparivâraḥ | .

6. BNACML vyoma" L "prabhâ çirigha" BNACML "nakavarṇagiri" truḥ sha". — 7. B "masya | tatka" BNACM "tkâla nâ". — 8. CM nâttasya ya" BNA nâma ta" C "çaprabho abhû" L "çaprabho 'bhû" B "bhûshi | ati" BNACML "ndarâ buddho go". — 9. CML "gauttamo" BNA "tamâsau | ayaṁ" BNACM "gavân adâmi çre" L "gavâṁ vandâmi çre" BNAL "çreshṭisuto pyagu" CM "çreshṭisato. — 10. BNACM pyagudânaṁ" B "dhiḥ yaṁ ma".

11. A ya mayâ ku" BNCML "mayâ ku" CML "çalamûlam u" BNAL "saṁsmishya saṁ". — 12. A "na pacamâ" NACML "mârthe darçi" BNA "bhave akhi" CM "bhavet | akhi" L "bhaved akhi" BNACML "khilam ayaṁ pu" BNA "puṇyam antava" L "puṇyam anantava" CM "puṇyavantava". — 13. BNCML "ntavanatâraṇagâmi su" A "ntavatatâraṇagâmi su" BNA "ndarâ vyâma || suda" CML "ndarâ vyomaḥ | (L "ma) su" L "rçanâ nâma" CM "simho. — 14. BL bhâradhâja" CM "dvâjagotro" N "sagottro tasya pra" BACML "tro tasya pra" BNACML "bhâ yo-(CM "jo)janakoṭipa". — 15. BNACML koṭipari" BA "satvamârasya da" CM "sâra.

16. L "yuḥ tatra mâra" CM "yuḥ tamadamamârakasya.

राजा च चक्रवर्ती अभूषि धरणीधरो ति नामेन ।
सो तं जिनं सुदर्शनं सशिष्यसंघं इदमुवाच ॥
सर्वं हितोपधानं अहं ति देमीति पण्डितो अवची ।
एवं च भवेयमहं प्रणिधेसि परं प्रणिधि राजा ॥
जरामरणस्य सागरगतां अलीनो जनतां तारेय्यं ।

. . . . . .

अनुपहतकुशलमूलो अभूषि भगवां नरेश्वरो नाम ।
गोचेण च वासिष्ठो आसा दशयोजना तस्य ॥
वशिभूतानां कोटी परिवारो तस्य द्वादश आसि ।
नव च वर्षसहस्राणि मनुजान तदा अभूषायुः ॥
राजा च चक्रवर्ती अभूषि अपराजितो ति नामेन ।
सो दशबलं नरेन्द्रं प्रसन्नचित्तो इदमुवाच ॥
सप्तरतनाङ्कचिता इमां अनेकरतनसम्पत्तीयो ।
शीति चतुरुत्तरा तव विभू विहारानहं देमि ॥
सो तं दानं दत्त्वा तस्मिं नरेश्वरके अनुप्रणिधिं ।
प्रणिधेसि एवं भवेयमधिगच्छेयं जिनबलानि ॥
विजयो नाम अमात्यो अभूषि पूर्वं जिनः सुप्रभो नाम ।

1. BNACML râjâ cakra° CML °vartti abhû° L °raṇidha° B °raṇiûdhga(?)ro° A °nâmanâ. — 2. BNA °saçisaṁghaṁ° CM °çishyaṁsaṁghaṁm idam u°. — 3. BNACML sarvahitopa-(A °tâya L °topra)dhâ° BNAL °dhânam ahaṁ° BNACML °haṁ vidhetîti ‖ paṇḍi° A °ṇditâ avici BN °to avici evaṁ° L °to 'bruvid evaṁ° CM °to avicim evaṁ°. — 4. BNAL °veya praṇ° CM °veyaṁ praṇi° B °dhesi | paraṁ° L °si varaṁ pra° C °si paṁcaṁ praṇi° CM °ṇidhiḥ râ° B °râjâ jarâ°. — 5. B °garama(? *corrigé en* °garaga°?)to lino° N °garamato lino° A °garamagato li° CML °gato li° BNACML °natâdhikâreyyaṁ ‖ . — 7. C °gavânâṁ nare° B °nâma gotre°. — 8. BNACML °vâçishṭo â ° jana tasya va°. — 9. BNACML vaçi(C °çi)-bhûtako° BCML °koṭipari° CM °vârah tasya° çavarsha tasya ca BNAL °daça tasya nava°. — 10. CM navavarsha° BNACML °jânâṁ tadâ° L °dâ 'bhûshyâ° CM °bhûr (M °bhûn) âyu-shaṁ ‖ BNAL °shyâyushaṁ ‖ .

11. BNACML râjâ cakra° BNAL °vartti abhû° CM °vartti aparâ° A °nâmanâ CM °nâma-nah. — 12. CM °daçavaru nare° L °bala nare° BNA °citta ida° CML °cittam ida(M °daṁ)m uvâ°. — 13. M sakaratnâdgaci° BNACL °ratnâṅga° A °trâ imâ° BNACML °mâ(L °mâṁ)m anenâlâ(L °lo)pattiyo çi(CML °çi)ti°. — 14. L çiti ca° BNACML °turottarâ° BNACM °vi-bhûvâ vibhâ° L °vibhavâ vi° NL °hârâm ahaṁ° BA °hârâs aha demi so° C °hârâm ahed desi M °hârâm ahad demi. — 15. A so traṁ dâ° BNACML °datvâ° C °ṇidhi pra° B °dhiṁ pra°.

16. BNACML °ṇidheti (CM °dhyanti) | so ham api svayam adhigache ji° L °harâni B °lâni vija°. — 17. M °nâma abhûshi° BNACML °bhûshi jinah (M °na L °no) supra° B °nâma gotre°.

गोचेण काश्यपो सौ प्रभा च दशयोजना तस्य ॥
तस्य च शिष्यसंघो अष्टादश कोटी धूतरजानां ।
विंशन्नराण आयुः वर्षसहस्राणि तत्कालं ॥
सो वन्द्य जिनवरं तं विजयो जिनमन्वयी भवनिर्घातिं ।
अधिवासयति दशबलो अथ विजयो हर्षितो आसि ॥
अग्रेण प्रणीतेन च अधिगतस्वादेन भक्ष्यभोज्येन ।
संन्तर्पयित्वानुगतं प्रणिधेसि तदा अनुप्रणिधिं ॥
सो हमपि भवेयमेवं नरवरमहितो नरमरुण हितकरो ।
तेनापि नायकवरो दशबलो भवे वादिशार्दूलो ॥
आसीत्पूर्वं बुद्धक्षेत्रागतो रतनपर्वतो नाम ।
गोचेण गौतमो ऽसौ प्रभा च दशयोजना तस्य ॥
विंशत्मनुष्यकोव्यो परिवारो आसि दान्तचित्तानां ।
वर्षसहस्राणि विंशं आयुः तदासि मनुष्याणां ॥
राजा च चक्रवर्ती अभूषि तत्कालमच्युतो नाम ।
जिनक्रमाणि निपीडिय हृदमवचि वरं नरमरूणां ॥
प्रासादसहस्राणि मह्यं नरनाग चतुरशीतिं ।

1. CM "bhâ va daça" L "jana ta" M "tasyâ. — 2. M dasya va çi" BNAL tasyâ ca" L "çishyañsañghar ashṭâ" A "sañdo | ashṭâ" BNACML "koṭi dhutara" B "jânâñ viçanna". — 3. BNA viçanna" CML viñçat narâ" BNACML "râṇâ(A "ṇâñ)m âyuḥ" C "ni yatkâ" L "tkaraṇañ | . — 4. BNACML so vandaya jinavarâṇâñ vi(C "pi)ja" BNAL "atrayi bha" L "bhaven nirghâ" CM "trayi bhavet ghâtitañ | . — 5. L "balaḥ | atha" B "balo | atha" L "harshitarâçi BNACM "to âçi agre".

6. L "na câdhiga" BNACML "bhakshabhojyena san". — 7. BNA santapiyitvâ" CML "tvâ 'nnga" CM "dhesiñ tadâ" C "ṇidhi B "ṇidhiñ so aham a". — 8. BNA su aham a" CML suḥ aham a" C "narasahi" ML "varasahi" BNACML "hitañ naramaru(CL "rû)ṇâñ hitakari (L "kari) | . — 9. BNCML "daçavaro bha" BNACML "bhaveyañ vâ" BN "vâdisârdulo | CML "çârdûro. — 10. M "sît purva buddha" BNAL "pûrva buddha" C "pûrvad buddha" CL "ratnapa" B "ma go".

11. BNACML "ganttamo" CM "mo sau" N "mo 'so pra" C "bhâ va daça" CM "janâs tasya L "janas tasya B "tasya triñça". — 12. L "çan manu" B "kogho pa" CM "kotya pa" BNACML "vâro âsi(CML "sid) dânta" M "ntacintacittâ". — 13. L "srâṇi vidhiñ manu" BNACM "srâṇi vidhiñ(CM "dhi)shu manushyâṇâñ râjâ". — 14. BNACML râjâ cakra" CM "vartti abhû" B "nâma jina". — 15. BNACM "kramân nipi" L "kramâ nipi" BNACML "idam avavi caraṇ" CM "idam evaṇ vica" L "idam eva vicaraṇti nara" CM "raṇ nacamarû" A "rûṇâ B "rûṇâñ prâsâ".

16. BN "mahya (ou jya?) nara" A "majye naranâ" BNACML "naranâga cato" B "çitiñ tâ".

तानि समलंकृतानि सशिष्यसंघस्य अहं देमि ॥
अधिवासनां विदित्वा राजा ..... प्रीतमनो ।
अनुप्रणिधिं प्रणिधेसि पुरतो वरलक्षणधरस्य ॥
कुशलेन अनेन अहं कुशलोपचितवराणां चरितानां ।
दुरन्तकवीर्यकर्मो भवेय नाथो अनाथानां ॥
गगनतलविमलचित्तो संबुद्धो कनकपर्वतो नाम ।
अभूषि नरतामहितो कौण्डिन्यो नाम गोत्रेण ॥
तस्य शुभकर्मजाता शरीरप्रभा अभू योजनानि षट् ।
पंच वग्नीभूतानां कोटीयो च परिवारो ऽस्य ॥
दश षड्वर्षा आयुं तदा अभूषि मनुजानां च चतुर्दश सहस्राणि ।
वर्षाणां सप्तचिंश वर्षसहस्राणि इत्येव ॥
आसि तद चक्रवर्ती राजा प्रियदर्शनो ति नामेन ।
सप्तरतनद्युतीमान् चातुर्द्वीपः पृथिविपालो ॥
सो कनकवर्णपर्वतं संबुद्धं क्रमवरेषु निपतित्वा ।
याचति सामात्यगणो मुक्ताहारान्तपुरो प्राह ॥
मम नगरनिगममरितं राज्यं चतुरो महाधनद्वीपाः ।
तान्तव ददामि वीरा सशिष्यसंघस्य निरपेक्षः ॥

1. A "samasamākṛitā" BNACML "saṃghasyâhaṃ de". — 2. A "râjâ pita" BNACML "tamânaso anu". — 3. L "nupra " to varasya laksha" BNACML "kshaṇaṃdhara". — 4. N kôça" A "lena ane ahaṃ" BNACML "loparaci(C "cit)tavâ(AL "câ)racaritâ". — 5. BNACML "ntakaravi" CM "nâthâ anâ".

6. CML gaganata" L "talevima" B "nâma abhû". — 7. BNAM abhûnna " C abhûta | nara" M abhût | nara" BACML "naranâmahi" N "naranyamahi" A "trepâ ta". — 8. BNACML "jâtâ prabhâ | (CM "bhâḥ |) abhû yo(L "bhâ 'bhûd yo)jña". — 9. CM "vaçibhûto ko" BNAL "bhûtakoṭi" CM "koṭiyo pari" BNACM "vâro tasya daça" L "vâro yo ca. — 10. M daça varsha â" BNACL "ḍvarsha â" CM "âyus tathâ" L "âyun tathâ 'bhûshi" B "tathâ | abhû" BN "sahṇi varshâ".

11. CML "triṃçad varsha " tyevaṃ. — 12. BNACML âsit tadâ cakra" CM "vartti râjâ" G "rçano ji nâ" B "mena sapta". — 13. N sakarata" M "ratnadyuti" L "dvipo pṛithi" BNACML "thivipâlo so kana". — 14. L 'sau kanaka" BNAL "kanakaparva" M "varṇṇaṃ parva" N "rvata saṃbu" BNACML "kramabalesha ni" C "nipatitâ M "nipatâti B "titvâ yâca". — 15. BNACML "tyagaṇo mukta" BN "hârontapu" A "hârontaṃpuro" CML "hâro-(L "râ)ntahpuro" B "puri prâha | L "puro âha ‖ .

16. BNACML "bharitâ râjyaṃ" CM "hâdharadvî" B "dvipâḥ tân ta". — 17. CM pṛithivipâlo tâvartta(M "vatta)va dadâ" L "tava dâmi" BNACML "vira seçi" CM "çishyaṃsaṃgha" B "nirayekahaḥ yad bho" L "nirayekaho.

यद्भोजनं ऋषीणां यद्वस्त्रं या च ओषधिविधीयो ।
यानि शयनासनानि च प्रासादवरे तथा चैव ॥
निःसृष्टमेव सर्वं परिभोज्यं यस्य द्वादशाकारं ।
मम प्रवरूपधारि अनुकम्पार्थं कुरुहि करुणां ॥
एतद्दत्त्वा दानं सो पार्थिवलम्बको अनुप्रणिधिं । 5
प्रणिधेसि प्रीतिमानसो पुरतो संपूर्णकुशलस्य ॥
परमार्थं शून्यदर्शि वैशारद्यवरपारमिप्राप्तः ।
तेनाहं नायकवरो भवेय सर्वोपधिचयकरो ॥
द्वाचिंशलक्षणधरो भगवान्नामेन पुष्पदन्तो ति ।
अभूत्परमार्थदर्शि वत्सो गोत्रेण संवुद्धो ॥ 10
तस्यापि योजनानि नव शरीरप्रभा जिनप्रवरस्य ।
वशिभूतकोटियो चतुस्त्रिंशद्दशबले समनुवद्याः ॥
पंचाशं च अभूषि वर्षसहस्राणि आयुःपरिमाणं ।
मनुजान एवं न विमति कार्या तथोपदेशस्थिं ॥
पार्थिवो चैव नरपती तं कालं आसि दुर्जयो नाम । 15
उपगम्य पुष्पदन्तं वन्दति पादां सपरिवारः ॥

1. A ya bhoja° BNACM °jana ṛi° L °janam ṛishi° CM °straṁ yâvad aushadhi° A °yâ ca aushadhi° L °yâcati aushadhivi° BNACM °vidhiyo yâni°. — 2. BNM °ca prâdacarâ | tathâ° A °ca prâdacero | tathâ° C °dacarâ | tathâ° L °dacarâḥ tathâ° BNACML °ye ca ni°. — 3. BAL nisṛishṭa° N nisṛishṭham eva° M °shṭam eñvaṁ sarva° C shṭam avaṁ savapari° BNACML °yasya yad yathâ dvâdaçahâçaṁ mama°. — 4. A °pracararû° BNACML °padhâri anu° °pârthaṁ | kuru karuṇâṁ eta°. — 5. BNACML °datvâ° C °pâthivalaṁ° L °rthivo lambako °nupraṇi A °laṁbanto anu° B °ṇidhiṁ praṇi°.

6. L pratidhe° BACML °dheti priti° N °dheti triti° B °naso | purato° C °puruto sa° ML °pûrṇaṁkuça° A °çalabhya C °çalatya B °lasya para°. — 7. C °mârtha çûkshmadaçi vai° B °prâptaḥ tenâ°. — 8. BNACML tenârthi nâya ° veya na(C °ma)ramarû(NC °ru)-ṇâṁ sarvo° M °rvoshadhi° B °karo bhaga°. — 9. BNACML bhaga° A °gavâṁn nâme° C °gavâ nâṁme° BNAM °shpadatto ti | CL °shpadatteti | . — 10. CML °darçi vatso° B °ṛçi valso nâmena saṁ° NACML °tso nâmena saṁbu°.

11. BNACML °jinaḥ varasya vaçi°. — 12. BNACL vaçibhû° BNACML °koṭiyo° BNAL °triṁçaddadaça° CM °triṁçat daça° L °balena samanubaddhâ B °baddhâḥ paṁcâ°. — 13. BNACM paṁchaṁ ca° CM °yuḥpramâṇaṁ B °mâṇaṁ mama°. — 14. BNCML °jânâm evaṁ° A °jânâm edhaṁ na° CM °matiṁ kâ° NM °kâryyo ta° B °kâryyâ | ta° BNACML °padeçeyaṁ prârtha°. — 15. BNA prârthovyeva nara° CM prârthava (M °ve) ca nara° L prârthavo nara° A °narayatinâṁ kâ° BNCML °potinâṁ kâ° CL °kâlam âsid durja° M °kâlam âsi durja° BNA °laṁ âçi durja° B °nâma upa°.

16. M °nya purushyadanta vanda° BNAL °shpadanta vandanti pâ° C °danta va° CML °vâro B °vârah kṛita°.

कृतकरपुटो प्रसन्नः नरप्रभो पुष्पदन्तमिदमाह ।
अधिवासयतु मे दशबलो सप्ताहं भोजनविधानं ॥
अधिवासनं विदित्वा राजास्य दुर्जयोर्ध्वबल एव ।
छादयति मेदिनितलं सुवर्णपट्टेहि रुचिरेहि ॥
तत्र रतनामयानि विनिक्षिपति आसनानि चित्राणि ।
भोजनविधिं च चित्रां स्थापयति सुगन्धिप्रत्थयां ॥
सप्तरतनामयानि छत्राणि नरमरूणां अष्टशतं ।
धारेन्ति भूषणधरा चित्राभरणधारिणो पुरुषा ॥
एवं एकैकस्य वशिभूतस्य धारेन्ति हृदिमनो ।
छत्ररतनं विचित्रं शशिशंखतलोपमं विमलं ॥
सन्तर्पयित्व राजा सपरिवारं पुष्पसाह्वयं सुगतं ।
अथ मनसा प्रणिधेति तदा व सो तं अनुप्रणिधिं ॥
त्वमिवमहं संबुद्धो धर्मं प्रकाशयेय नरमरूणां ।

. . . . . .

द्वात्रिंशल्लक्षणधरो नामेन ललितविक्रमो संबुद्धो ।
आसि भगवां भवनुदो वासिष्ठगोत्रो धुतक्लेशो ॥
तस्य च स्वशरीरजाता प्रभा अभू योजनानि त्रिंश दुवे ।

1. BNML "rapûṭo" A "rapûḍho pra" C "rapûṇa pra" CM "sanno nara" L "sanna nara". — 2. L "ptâha bhoja". — 3. L "vâsanâṁ vidi" BNA "râjâ artha durja" L "râjâ 'rtha durja" CM "jârtha (M "rthaṁ) durja" BNAML "rjayoddha(M "ddhaṁ)balam eva (M "vaṁ) echâ" C "yorddhabalam evaṁ. — 4. BNACM "dinibalaṁ" L "dininaraṁ su" C "laṁ varṇṇa" CM "rṇṇapatrehi ru" C "ruvirehi | . — 5. BNACML "ratnamayâ" A "pati saṁ âsa" CM "ni vicitrâ" B "trâṇi bhoja".

6. M "dhiṁ ca vicitrâṁ" BNACML "tyagraṁ sapta". — 7. CML "ratna(M "tnaṁ)mayâ" BNA "tanamayâ" BNAL "cchatrâṇâṁ marumarunâṁ" CM "cchatrâ(C "tro)ṇâṁ naramarûṇâm ashta" B "çataṁ dhâre". — 8. N dhâranti" BNACML "dharâ bharaṇa" CM "rushâm eva" B "rushâ eva". — 9. BNAML "vam ekaika" C "ekaivasya" BNA "hṛimano sakha" L "hṛitmano. — 10. BNA sakhara" CML "saṁkhara" BNACML "çaçisaṁkha" CM "kharatano-pamaṁ" L "pamaṁ B "malaṁ santa".

11. A saṁntarpa" BNACML "yitvâ râ" BNL "pushyasâdvayaṁ". — 12. C "ṇidhanti ta" M "ṇidhenti ta" BNACM "tadâ ca so anu" L "va so 'nupra" B "ṇidhiṁ tvam i". — 13. CM tvam iham ahaṁ" L "haṁ subu" BNACML "ddho bhavitva (CM "tvâ) dharmaṁ" BNAL "kâçeya na" CM "kâçeyaṁ nara" BNA "maruṇâ dvâ" L "maruṇâṁ. — 15. N dvâtriṁça" B "dharo | nâme" CM "nâmena la" BNACML "kramo nâma â" (L "mâ").

16. BNA âçi bha" CM | bhaga" L "sid bha" CM "gavân bha" BNA "vâçishṭago" CML "vâçishṭhago" NA "gobho dha" B "leço ta". — 17. BNCL "triṁçadduve vaçi" A "çadduva.

वशिभूतकोटियो च त्रिंश नरवरस्य परिवारो ॥
आयुं तदा नराणां वर्षसहस्राणि आसि चतुरशीतिं ।
राजा च तदा आसी चतुरंगबलो प्रियो मनापो ॥
प्रासादकोटियो च चत्वारिंशं अनेकरतनानां ।
कारयति भूमिपालो प्रवरं एकं च प्रासादं ॥
शय्यासनं च विपुलं कारयते पार्थिवो निरुपवद्यं ।
भोजनभिलानप्रच्छयभृषियोग्यं सन्निवेशेति ॥
भगवतो निर्यातित्वा सशिष्यसंघस्य सो अनुप्रणिधिं ।
प्रणिधेति हृष्टचित्तो राजा पुरतो दशबलस्य ॥
दुर्लभसदृशो असमः दशबलो च जरामरणविमतिमथनो ।
भवेय श्रेष्ठो नरमरुणां कुगणीगणवचनमथनो ॥
द्वात्रिंशलक्षणधरो भगवां आसी महायशो नाम ।
गोत्रेण काश्यपो सो विस्तीर्णयशो अमितकीर्तिः ॥
शरीरभासा तस्य पंचाशं योजनानि पुष्कवतो ।
वशिभूतकोटियो च तस्यासी पंचपंचाशं ॥
वर्षसहस्राणि तदा चतुरशीतिं आयुःपरिमाणं ।

1. L vaçibhû° C °koṭicayo catvâriñçat narava° M °koṭicayo catvâriñçat narava° BNA °yo catvâriçan nara° L °yo catvâriñçan narava° B °vâro âyuñ°. — 2. L âyus tadâ° BNA °ṇi âçi catu° L °ṇi âçiccatu° CM °âsiccatu°. — 3. BNA °dâ âçi catu° CML °âsiccatu° BNACML °raṁjo priyo° B °manâpo prâsâ°. — 4. BNACM °dakoṭi ca catvâ° L °koṭi catvâ° C °riñçañdaçad aneka° ML °riñçad aneka° CML °ratnânâṁ B °nânâṁ kâra°. — 5. CM °mipâlaḥ pravalaṁ | e° B °varaṁ | e° BNAL °prâsâda çayyâ° CM °prâda.

6. BNAL çayyâçanaṁ ° rthivâ nirûpava° CM °rthivânâṁ rûpava°. — 7. CM °girâṇâṁ pracayam° L °girâyanapracayam° BNACML °nnivetrâna bhagava°. — 8. L °ryântûtvâ° sya sânupra° BNA °so nupra° M °so 'nupra° C °so 'nupraṇidheti | . — 9. C bṛishṭa° BML °ti dṛishṭaci°. — 10. CM dullabha° L dullabho sadṛi° BNACML °dṛiço samaḥ (CM °mo L °ma) daçabalena jarâ° L °ṇaviramati° C °timano B °thano bhave°.

11. BACML °çreshṭo nara° ACML °marûṇâṁ° B °ṇâṁ | kuga° BNAL °gaṇigaṇa° CM °gaṇigagaṇa° B °mathano bhagavâṁ°. — 12. B bhagavâṁ âçi mahâ° NA bhagavâṁ âsi mahâ° CML bhagavâṁ âsit mahâ° B °nâma gotre°. — 13. CM grotreṇa° C °kâçyepo so vikirṇṇaya° CML °ço amṛitaki°. — 14. BNACML kâyabhâ° L °bhâso ta° BA paṁcâsayo° NCML °paṁcâçayo° BNA °vanto taça vaçibhû° CM °vanto tataça L °vantoça. — 15. BNAL °bhûtokoṭi° CM °koṭiyo° L °tiyoça ta° BNA °syâsi paṁ° CML °syâsit paṁca° CM °câça B °câçaṁ varsha°.

16. CM °çiti | teshâṁ âyuḥ° BN °çitiṁ | teshâṁ âyuḥ° AL °tiṁ | teshâṁ âyuḥ° BNACML °yuḥpramâ° NL °mâṇam âsi° B °mâṇaṁ âsi°.

आसि तदा मनुजानां चतुर्गुण एष चतुरशीति ॥
राजा तदा अभूषी नामेन सो मृगपतिस्वरो नाम ।
चातुर्द्वीपाधिपतिर्विपुलबलवरो अजितचक्री ॥
सो रत्नस्कन्धशाखां वनखण्डां योजनानि षष्ठवति ।
कारापयि भूमिपति प्रवरां वरवस्त्रसंछन्नां ॥
वैडूर्यमणितलां च कृत्वान वसुधां विभूषणविचित्रां ।
अगुरुवरधूपगन्धां सुगन्धपुष्पावकीर्णतलां ॥
तं तत्र वादिसिंहं ऋषभं सो भोजनेन सप्ताहं ।
तर्पयति भूमिपालो प्रसन्नचित्तो प्रणीतेन ॥
तं सुरवरवनउपमं ततो वनं तस्य सत्वसारस्य ।
निर्यातयति प्रसन्नो दिवाविहारं दशबलस्य ॥
दत्त्वा स राजा ... महायशस्य सशिष्यसंघस्य ।
राजा उदग्रचित्तो प्रणिधेति तदा अनुप्रणिधिं ॥
बहुजनमहितो स्वयंभु अनन्यनेयो भवेय सर्वज्ञो ।
कुशलेन हि मे तेन तथागतबलो विभू भोमि ॥
विपुलबलपुण्यकोशो नयानयज्ञो जिनो रतनचूडो ।

1. BNACML âsît tadâ ma° A °guṇya esha° CM °guṇâ esha° BNACML °çitiṁ | . — 2. BNACML °bhûshi nâmena mṛiga° B °nâma câtu°. — 3. BNAL °pati vipu° CM °patiḥ vipu° M °pulavaradharo a° BNACML °ajâtaca° B °cakro ca so°. — 4. BNAM ca so ratna° C so ratna° L va so ratna° BNAM °skandhaḥ sâçâṁ vana° C °skadhaḥ çâsâṁ vana° L °çâsâṁ vana° M °janâṁni° BNCML °sharṇṇava° A °shaṇḍava° BNACM °vatikâṁ kârâ° L °vatikân. — 5. BNACML °bhûmi pratiprava° BNA °varâṁ varastrâsaṁ° CM °varâṁ va (M °ca) vastrâ saṁ° L °varâṁ paravastrâsaṁcchannâ B °nnâṁ vaiḍû°.

6. L °maniratnaṁ ca kṛitvâ vasu° BNACM °talaṁ ca kṛitvâ ca va° N °vasûdhâṁ° M °vasuṁdhâṁ° B °citrâṁ agu°. — 7. BNACM °pushpâṁvaki° L °kiṇṇâṁ va talâṁn BNACM °talân taṁ tatra°. — 8. L °disiṁ so ṛishiṁ so bho° BNAM °haṁ sa ṛishaṁ so bho° C °haṁ sa ṛisha ° ptâḥaṁ° B °ptâhaṁ tarpa°. — 9. B °tarpayati | bhûmi° BNA °nîtetena sarava°. — 10. BNACML suravara° CM °varamanopa° BNAL °vanopamaṁ | tato° CM °tato cara tasya° L °tato cana tasya° BNA °tato vana tasya° B °sârasya niryâ°.

11. CM °ryântaya° B °yati | prasa° — 12. BNACML °datvâ° M °hâcaçasya° CM °çishyasaṁ° L °çishyosaṁ° B °ghasya râjâ°. — 13. CM °cittâ pra° dhenti tadâ° BNACML °dâ | antepraṇidhiṁ kahu°. — 14. BNACML °janasahitasya sva° M °svayastû ana° C °svayabhû ana° L °nanyathâ bhave° BNACM °nyanayo bha° CM °rvajna° B °rvajño kuça°. — 15. L °hi man tena° CM °me te tathâ° CML °bhû tomi | .

16. CML °pulavarapuṇya° BNACML °nayanayajño° L °jinâ ra° CML °ratna(M °tnaṁ)-cûḍo B °cûḍo âsi°.

आसि अभिनीलनेत्रो निरुपमगुणसंचयो धीरो ॥
तस्य च प्रभा शरीरे योजनशतविस्तरा समन्तेन ।
भारद्वाजसगोत्रो स सर्वदर्शी तदा आसि ॥
तस्य संघो आसी नवनवति कोटियो धूतरजानां ।
वर्षाणां च सहस्राणि चतुराशीतिं तदा आयुं ॥
राजा तद् चक्रवर्ति अभूषि चातुर्दीपो महिस्वामो ।
नामेन मणिविपाणो शासति धर्मेण यो जनतां ॥
द्वानवति कोटिनयुतां प्रासादानामनेकरूपाणां ।
कारयति भूमिपालो तं रतनजिनं समुद्दिश्य ॥
सो प्रवरकाञ्चननिभं नरमरुगणसत्कृतं रतनचूडं ।
भोजयति सपरिवारं वर्षाणि दश अविश्रामं ॥
प्रथमदिवसं च सुगतं भोजेत्वा सार्धं शिष्यसंघेन ।
निर्यातेति नरवरो प्रासादवरां गुणधरस्य ॥
सो तं दानं दत्वा तस्य महापुन्नस्य राजवरो ।
अनुप्रणिधेति प्रणिधिं प्रसन्नचित्तो जिनसकाशं ॥
उच्छिन्नमोहजालो प्रसन्नचित्तो असंगप्रतिभानो ।
तारेष्व सर्वजनतां संसारमहार्णवे पतितां ॥
एवमेव अप्रमेया पंचम्यां भूमियां पुरुषसिंहाः ।

1. CML °âsît | abhi° B °âsi | abhi° BNACML °netrâ ni(CML °ṇi)rû(B °ru)pama° NA °dhirâ B °dhîro tasya°. — 2. BNAL °vistârâ sa° CM °vistâro sa° B °ntena bhâra°. — 3. C °sagrotro sarva° BNAML °gotro sarva° CM °âsît | L °âsit tasya°. — 4. CM tasya maṅghasya nava° BNAL tasya saṅghasya nava° N °vanati ko° L °kaṭinayutâṅ dhuta° BNACM °yo dhuta° A °tarâjânâṅ B °jânâṅ varshâ°. — 5. L °rshâṇâṅ saha° BNACML °srâṇâṅ ca° B °dâ âyuṅ râjâ°.

6. BNACML °tadâ abhûshi | câtu° C °câtudvipo° BNACML °mahisthâmo nâme°. — 7. BNAL °shâṇo sâsati°. — 8. B °pâṇâṅ kâraya°. — 9. BNA °pâlo ratana° N °mudiçya | A °mudiçyâ. — 10. BNACML yo prava° L °marûdgaṇa° BNACML °ratnacûḍaṅ bhoja°.

11. L joyeyati° B °yati | sapa° L °daçâviçrâ°. — 12. BNACML °jetvâ sarvaçi° M °çishyaṅsaṅ° B °ghena niryâ°. — 13. B °teti | nara°. — 14. BNA °hâpuṅgalasya° CM °hâpuṅgala° L °hâpuṅgavasya° B °varo anu°. — 15. BNACML °dheti | anupraṇi° BNA °jinasakoso ucchi° CM °jinokoso L °jinasakâmaḥ.

16. B °bhâno tareryya°. — 17. BCL tareryya sarva° NM târeryya sarva° A târaryya sarva° L °ṇṇavapati°. — 18. M evaṅṅ e° CM °m evaṅ apra° L °m evam apra° CM °meyânâṅ paṅca° L °yâ yaṅca° BNACML °camâyâṅ bhûmi° CML °siṅho B °siṅhâḥ pratye°.

प्रत्येकजिना तथापि शैक्षाशैक्षा च जिनपुत्राः ॥
संपूजिता भगवता इमे तथान्ये तथागताः सर्वे ।
समुपचित कुशलमूलं अर्थे जगतस्य सर्वस्य ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये भो जिनपुत्र बोधिसत्वा बोधाये प्रणिधेन्ति ते कतिभिराकारैः पंचमायां भूमौ वर्तमानाः षष्ठायां भूमौ विवर्तन्ति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायनः आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ चतुर्भि भो जिनपुत्र आकारैर्धुतधर्मधर बोधिसत्वा बोधाये ये प्रणिधेन्ति पंचमायां भूमौ वर्तमानाः षष्ठां भूमौ विवर्तन्ति ॥ कतमेहि चतुर्हि ॥ सम्यक्संबुद्धानुशासने प्रव्रजित्वा योगाचारेहि सार्धं सभुवं कुर्वन्ति । अष्टमके धुतवेदनागृद्धा भावना उत्त्रसन्ति । शमथविपश्यनाभावनावङ्कत्वाच्च अभीक्ष्णं विहरन्ति । आलंबणालंबणचित्तं हेतुशो परिकल्पेन्ति ॥ ये हि केचि भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा बोधाय प्रणिधेन्तो पंचमायां भूमौ वर्तमाना षष्ठां भूमौ विवर्तन्ति सर्वे ते इमेहि चतुर्हि आकारेहि विवर्तेन्सुः विवर्तन्ति विवर्तिष्यन्ति वा ॥

इत्येषा पंचमी भूमी व्याकृता संनिदर्शिता ।
तेषां बहुविधपुण्यानां बोधिसत्वान मारिष इति ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने पंचमी भूमिः समाप्ता ॥

1. BNACML "thâpi ca çaikshâçaikshasaji" L "putrâ B "putrâḥ saṁpû". — 2. CM "jito bhaga" L "vatâniti tathânye" BNA "vatâ i tathânye" M "vatâ iva tathânye" C "vatâ iva tathâgatâḥ B "sarveshâṁ upaci". — 3. BNACL shâṁ upa" M shâṁm upaci" L "mûlaṁm arthe" C "arthai jaga" L "tasya varasya ‖ BNACM "tasya balasya ‖ . — 4¹. C evaṁm ukte" L "hâkâtyâyana âyu" A "hâkâsyapa" L "hâkâçyapaṁ uvâ". — 4². BNACML yena bho" B "satvo boddhâye" NACM "satvo (M "tvau) bauddhâye" L "tvâ bauddhâya pra" M "te kâtibhi" L "mau vivarttamâ " shashṭhyâṁ bhûmau " nti ‖ kata" (l. 8) C "shṭhâyâ bhû".

6. C evaṁm ukte" CM "yana âyu" C "yushmaṁntaṁ". — 7. NCM caturhi khalu bho" CM "potro âkâraiḥ dhuta" A "kârai dhu" NA "satvâ bauddhâye" CM "tvâ bauddhâye praṇi" BNA "dhâye praṇi" B "dhenti | paṁca" C "mâyâ bhû" BNACM "mau vivarttamâ" M "shashṭyâṁ bhû". — 8. B "rhi sa". — 9¹. CML saṁmya" A "çâsante pra" BA "sârddha sa" C "sârddha saṁvastuvanti kurva" M "ddhaṁ saṁstuvanti kurva" AL "sastuvaṁ ku" B "nti a". — 9². CM "grihmâ bhâ" BNACML "vanânutrasa". — 10. BNACML samatha" A "panyanâ" bhûkshûṁ viha" B "ranti â".

11¹. L âraṁlsanâlaṁbhanaci" BNACM âraṁbaṇâraṁbhanaci" BNACML "hetuno parikarmenti | . — 11². NACML "kecid bho dhu" L "tvâḥ bo" A "tvâ bâdhâ" BNAL "ṇidhyanti | paṁca" CM "dhenti | paṁ" CM "mânânâṁ shashṭyâṁ bhû" L "mânyâṁ shashṭhyâṁ" BA "nâ shâshṭyâṁ bhû" BNA "sarvaṁ te" CM "sarvan te i" L "sarvaṁm te i" N "catuhi â" CM "turbhir âkâraihi vivarttasuḥ vi" N "vivarttatsuḥ vi" BAL "varttetsuḥ vi" BNACML "va-

ततः स्थविरः काश्यपः काल्यायनमथाब्रवीत् ।
किं चित्तं बोधिसत्वानां पंचमायां विपद्यितां ॥

ततः कात्यायनस्थविरः मुनिकाश्यपं धुतधर्मधरं गाथयाध्यभाषि ॥

अल्पास्वादनिवद्धो यं लोकावर्तोऽतिदारुणः ।
.....जायते ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यपः आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ चेचमिति ॥

ततः स्थविरः कात्यायनः महाकाश्यपमथाब्रवीत् ।
श्रुयतां लोकनाथानां चेचं तत्वार्थनिश्रितं ॥
उपचेचं च वक्ष्यामि तेषां परमवादिनां ।
तानि निशम्य वाक्यानि शासनं च नरवर ॥
एकषष्टिं त्रिसहस्राणि बुद्धचेचं परीवितं ।
अतो चतुर्गुणं ज्ञेयमुपचेचं तथाविधं ॥

एवमुक्ते आयुष्मां महाकाश्यपः आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ किं पुनर्भो जिनपुत्र सर्वेषु बुद्धचेचेषु उत्पद्यन्ति सम्यक्संबुद्धा उताहो केषुचिदेव उत्पद्यन्ति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपं गाथाभिरध्यभाषे ॥

किंचिदेव भवति अपरिशून्यं

rttayishyanti" C "shyanti ca B "shyanti vâ ityc". — 14. BNACML ityeshâñ pañcami bhûmyâñ vyâ" CM "rçitâs teshâñ" B "çitâ teshâñ". — 15. BNACML "vidhavipulapuṇyâ "satvânâ (L "nâñ) mârshâ iti ‖ . — 16. B "pañcami bhû" C "camiḥ bhû" L "bhûmiḥ sa".

1. CM "viro kâçya" BNACML "yanaṁ sthaviram a" M "m athâ 'bravît. — 2. BNACML "mâyâ(AL "yâñ)m apaçci" BNAL "paçcimâñ. — 3. CM tato kâ" CM "thayâm adhya". — 4. A alpâ—dâ" L "lpâçvâda" CM "kâvattenti dâru" A "kâvarttanti dâru" BNL "varttenti dâ" CML "ruṇâḥ jâ".

6¹. CM "çyapar âyu". — 6². BNAML kshatram iti tataḥ". — 7. CM "viro kâtyâyano kâçya" BNAL "yanaḥ kâçya" BNA "kâçyam athâ". — 8. L "traṁ satvârtha". — 9. N upakshatraṁ cakshyâ" M "traṁ pa ca vakshâti teshâñ" CL "vakshâmi te". — 10. CM tâñ nisamya" L tâ niçaṁmya" BNA tâni nisaṁmya" BNACML "mya tasya vâ" BNAL "çâsanâ ca na" CM "çâsanâni naravaro B "vara eka".

11. BCML shashṭhiñ tri" ACM "buddha(M "ddhaṁ)kshatraṁ pa" BNACML "pariksh hitaṁ | . — 12. CM ataçcatu" L "tuguṇaṁ" BNL "pakshatraṁ ta". — 13¹. C "kte âyushmâñ mahâkâtyâyanam uvâ" L "yushmân mahâ" M "çyapar âyu". — 13². BNACML "nti saṁmya" L "ksaṁbodhi utâ" BNACM "saṁbuddha utâ" BNACML "shu cittam utpa". — 15. NC evaṁm ukte" M "yanar âyushmaṁntaṁ" C "çyapaṁ âthâ".

16. C kiṁcit eve bhava apa" BNAML "d evaṁ bhava apa" N "riçunyaṁ" BNACM "nyaṁ kshatra(C "traṁ)m a" BNCM "padhâribi | A "padhâribhi | L "padhâribhiḥ.

क्षेत्रमप्रतिमरूपधरेहि ।
क्षेत्रकोटिनयुतानि वहनि
शून्यकानि पुरुषप्रवरेहि ॥
दुर्लभो हि वरलक्षणधारी
दीर्घकालसमुदागतबुद्धी ।
सर्वधर्मकुशलो अतितेजः
सर्वसत्त्वसुखताधरसत्त्वो इति ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ खलु भो जिनपुत्र को हेतुः कः प्रत्ययः यं एकस्मिं क्षेत्रे द्वौ सम्यक्संबुद्धौ नोपपद्यन्ति इति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपं गाथाभिरध्यभाषते ॥

यत्कार्यं नरनागेन बुद्धकर्म सुदुःकरं ।
तत्सर्वं परिपूरेति एषा बुद्धान धर्मता ॥
असमर्थो यदि सियाद्बुद्धधर्मेषु चक्षुमां ।
ततो द्वये महात्मानो उत्पद्येते तथागतौ ॥
तं चासमर्थसद्भावं वर्जयन्ति महर्षिणां ।
तस्माद्वये न जायन्ते एकक्षेत्रे नरर्षभौ ॥
न जातु सावशेषेषु बुद्धधर्मेषु श्रूयते ।
निर्वृताः पुरुषश्रेष्ठा अतीताध्वे जिनात्मजा ॥

2. BNA kshatra° BNACM °koṭinayu° BNACML °bahuni° L °çûnyatâni° M °ni pâru° N °purupaprava° C °varaihi B °rehi durla°. — 4 CML dullabhe hi va° A °rlabhâ hi va° L °ṇadhâdhâri° BNACML °gate bu° CM °buddhi | L °buddhiḥ.

6. BNCML °kuçalâ abhitejaḥ° A °çalâ abitejaḥ° BNACML °khatâvarasatvâ iti ‖ . — 8¹. M °yushman mahâ° CM °çyapar âyu°. — 8². BNAC °tyaya | ya eka° ML °tyayaḥ eka° A °smiṁ kshatre° CML °dvau saṁmya° BNACML °notpadyanti°. — 10. CM °yano âyu° M °bhir ôdhya° CM °bhâshe | .

11. BAC °tkârya nara° C °genu bu°. — 12. M tan sarvaṁ° C tat sarca pari° BNACML °eshâṁ bu° M °rmataḥ ‖ . — 13. NCM samarthâ° NCML °rthâya yadi° BNACML °di syâd bu° C °d budhadharme°. — 14. M tato ive° A tato dure mahâ° BNCML °tpadyate ta° A °tpadyante ta°. — 15. BNACML taṁ casâmartha° M °rthasajñâcaṁ varja° L °nti mahâtmanâṁ | .

16. A tasmâ—va ra jâ° CM °tasmât duve° C °yate ekakshetra nararvabho | M °kshetraṁ nararshabho. — 17. BNACML °çeshena bu° BNL °shu çruyate | A °shu çrûya° CM °çruyatâṁ | . — 18. CL °rvṛitâ pu° M °rvṛito pu° L °rushaḥ çreshṭho ati° B °çreshṭâ ati° NACM °çreshṭo ati° BNACML °tîrthe ji° CM °tmajâḥ | L °tmâjaḥ | A °tmajânâga° B °tmajâ anâ°.

अनागता अतिक्रान्ता संबुद्धा ये च सांप्रतं ।
कृतेन बुद्धधर्मेण निर्वायन्ति नरोत्तमा इति ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यपः आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ कतमानि भो जिनपुत्र सम्प्रति अन्यानि बुद्धचैत्यानि यत्रैतर्हि सम्यक्संबुद्धा धर्मं देशयन्तीति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपं गाथाभिरध्यभाषि ॥

पुरस्तिमे दिशो भागे बुद्धचैत्यं सुनिर्मितं ।
तत्र मृगपतिस्कन्धो नामेन जिनपुङ्गवः ॥
पुरस्तिमे दिशो भागे बुद्धचैत्यं कृतागदं ।
तत्र सिंहहनुर्नाम जिनो द्वात्रिंशलक्षणः ॥
पुरस्तिमे दिशो भागे बुद्धचैत्यं विभूषितं ।
तत्र लोकगुरुर्नाम सर्वदर्शी महामुनिः ॥
पुरस्तिमे दिशो भागे बुद्धचैत्यमकण्ठकं ।
तत्र ज्ञानध्वजो नाम शास्ता शासति प्राणिनां ॥
पुरस्तिमे दिशो भागे बुद्धचैत्यमवेचितं ।
तत्र कनकविम्बाभो जिनो नामेन सुन्दरः ॥
दक्षिणस्यिं दिशो भागे बुद्धचैत्यं द्रुमध्वजं ।
तत्र अनिहतो नाम संबुद्धो देवनन्दितः ॥
दक्षिणस्यिं दिशो भागे बुद्धचैत्यं मनोरमं ।
तत्र नामेन संबुद्धो चारुनेत्रो महामुनिः ॥

1. CM "tâ abhikrâ" C "krântâñ sañ" A "ddhâ va ca sâñ". — 2. A "ttama iti | CM "mâu iti | L "ttamam iti ‖ . — 3¹. CM evañm u" L "çyapa â" C "yushmañmtañ". — 3². BNACML "tra sâmprati" N "anyani bu" BACM "kshetrâni ya" L "yatra etarhiñ sañmya" CM "trairtarhi sañmya" N "tahi sa" C "dharma deça". — 5. N evañm ukte" C "âyushmâñn mahâ" CM "yanar âyu" ML "çyapa gâ".

6. BNACL "ddhakshatrañ" BNA "trañ nirmi". — 7. N "nâme jina". — 8. A "ddhakshatrañ" N "kritâñga" L "kritopadañ | . — 9. L "habaun nâma" A "dvâtriçallaksha" N "çallaksha" CML "lakshaṇañ | . — 10. NAM "ddhakshatrañ".

12. M "kshetrañ aka" L "kshetrañ suka". — 13. BNACML "dhvajañ nâ" A "ma çâsto çâ" L "stâ sâçati" C "stâ samalbhi prâ" M "stâ sabhi prâ". — 14. C "vekshatrañ | BNAML "vekshatañ. — 15. L "mbâbhañ ji".

16. BNA dakshiṇosmiñ" CML "kshiṇesmiñ" N "ddhabuddhakshe" L "kshetrom akardamañ | tatra nâmena sañbuddho mâlâdhâri vinâyakaḥ | dakshiṇesmiñ diço bhâge buddhakshetrañ druma". — 18. BNA dakshiṇosmiñ" CML dakshiṇesmiñ" L "kshetrañ sunirmilañ | tatra nâmena". — 19. CM "netrañ ma" L "niḥ | paçcimesmiñ" (p. 124, l. 3).

दक्षिणस्यिं दिशो भागे बुद्धक्षेत्रमकर्दमं ।
तत्र नामेन संबुद्धो मालाधारी विनायकः ॥
पश्चिमस्यिं दिशो भागे बुद्धक्षेत्रमविग्रहं ।
तत्र नामेन संबुद्धो अम्बरो भवसूदनः ॥
उत्तरस्यिं दिशो भागे बुद्धक्षेत्रं मनोरमं ।
तत्र नामेन संबुद्धो पूर्णचन्द्रो विधिश्रुतः ॥
हेष्टिमस्यिं दिशो भागे बुद्धक्षेत्रं सुनिष्ठितं ।
तत्र नामेन संबुद्धो दृढवाङ्स्तथागतः ॥
उपरिष्टा दिशो भागे बुद्धक्षेत्रमनुद्भूतं ।
तत्र बुद्धो महाभागो नामेन अरिसूदनः ॥
बुद्धक्षेत्रसहस्राणि अनेकानि अतः परं ।
बुद्धक्षेत्रसहस्राणां कोटी न प्रज्ञायतेऽपरा ॥
बुद्धक्षेत्राणां शून्यानां कोटी न प्रज्ञायतेऽन्तरा ।
लोकधातूसहस्राणां कोटी न प्रज्ञायतेऽन्तरा ॥
यथा संसारचक्रस्य पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
तथैव लोकधातूनां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
अतिक्रान्तानां बुद्धानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
प्रणिधिन्तान बोधाय पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
अवैवर्तिकधर्माणां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
अभिषेकभूमिप्राप्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥

1. BNA °kshiṇosmiṁ° CM °kshiṇesmiṁ° BNACM °kshetrom aka°. — 2. BNACM °lâdhari vinâ°. — 3. BNA paçcimosmiṁ° CML paçcimesmiṁ° L °kshetram agrahaṁ | . — 4. NCL °bhavasudanaḥ | . — 5. BNAM uttarosmiṁ° L uttaresmiṁ° CM °kshetraṁ sunirmitaṁ | .

6. C °dhiçrut | . — 7. C hesmiṁmesmiṁ di° M °buddhekshe° BA(?) °sushḍitakaṁ | N °sushṇitakaṁ | CM °supiṣṭhikaṁ | L °smishṭitaṁ | . — 9. CM °kshetraṁm anu° BNACML °nudhṛitaṁ | . — 10. C tratatra bu ° risudana | .

11. C °kshetraṁ sa° CL srâṇi (L °ni) etâni | ataḥ° M °srâṇyetâni tâni nâma ca | ataḥ° BNA °srâṇyetâni || ataḥ paraṁ kshetra°. — 12. BNCL kshetra° A kshatra° M kshetraṁ-saha° CM °srâṇi ko° C °koṭi na ° te | aparo bu° BNAML °te paro buddha°. — 13. CM °çûṇyâ koṭi na° CML °yate | anantaraṁ lo° BNA °te antaraṁ loka°. — 14. N °dhâtusa° CM °koṭi na ° yate | L °yate | anantaraṁ yathâ° B °yate 'ntaraṁ || N °te 'teraṁ | A °te 'taraṁ | . — 15. CM °koṭi na° B °yate tathai°.

16. N °dhâtunâṁ° M °dhâtûṇâṁ pû° CM °koṭi na°. — 17. CM atikramantânâṁ° N °buddhâṁ pû°. — 18. BNACM °ṇidhiṁtâ° CML °koṭi na°. — 19. N °varttidharmâ° ACL °vattidharmâ°. — 20. CM °bhûmiṁ prâ° CML °koṭi na°.

तुषितेषु वसन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
तुषितेभ्यश्च्यवन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
मातु कुक्षौ शयन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
स्थितानां मातुः कुक्षौ तु पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
जायमानानां वीराणां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
जातानां लोकनाथानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
अङ्केषु गृह्यमाणानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
पादानि विक्रमन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
महाहासं हसन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
दिशां विलोकयन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
अङ्केन धारियन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
उपनीयमानानां गन्धर्वैः पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
पुरेभ्यो निष्क्रमन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
बोधिमूलमुपेन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
प्राप्नुवन्तानां तथागतज्ञानं पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
धर्मचक्रं प्रवर्तेन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
सत्वकोटी विनेन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
सिंहनादं नदन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
आयुःसंस्कारं उत्सृजन्तानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
निर्वायन्तानां वीराणां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥

1. BNA "vasatânâm" CM "koṭi na" L "koṭi prajñâ". — 2. CML "koṭi na". — 3. CM mâtuḥ ku" B "kukshau ṇaya" CML "koṭi na". — 4. L mâtur kukshau sthitânâṁ pûrvâ" C "mâtu ku" M "tur kukshau" C "koṭi na" M "Ko na pra". — 5. C "mânâṁ vîrâ" CM "koṭi na".

6. L "lokadhâtânâṁ" M "koṭi na". — 7. CML aṅgeshu" BNACML "hyamânânâṁ" CM "koṭi na". — 8. BNAL "kramakânâṁ" BACM "koṭi na". — 9. BNACML "hâhâsyaṁ ha" CM "koṭi na" N "ṭi prajñâ". — 10. CM diçâ vilo" koṭi na".

11. BNA aṅkana" CML aṅgena" BNACML "dhâryatânâṁ" M "tânâṁçca pû" BA "ko na prajñâ" CM "koṭi na". — 12. L panîyamâ" BNACM upamîyamâ" CM "mâṇâ ga" B "garodhavaiḥ pû" NL "ndhavaiḥ pû" CM "dharvai pûrvâ koṭi na". — 13. A purabhyo" BCM "koṭi na". — 14. BNACL "mûla upe" M "mûle upe" CM "koṭi na". — 15. CM "pauvanti tathâjñânaṁ" L "vantânâṁ pûrvâ koṭi na prajñâyate | prâpnuvantânâṁ tathâ" CM "koṭi na".

16. C "cakra prava" BNACML "varttayantâ" CM "koṭi na" N "prajñâte | . — 17. CM "koṭi vi" C "vinetânâṁ" CM "koṭi na" BAL "jñâyante | . — 18. M "hanâdaṁntânâṁ" N "dantâṁ pû" NCM "koṭi na". — 19. CM "skâram utsṛi" BNAL "skârâṁ utsṛi" CM "koṭi na". — 20. BNACML nirvâpaya" BNA "yantâṁ vi" C "payaṁntânâṁ" L "ntânâṁ pûrvâ" M "ntânâṁ vîtarâṇâṁ" CM "koṭi na".

निर्वृतानां शयानानां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ।
ध्यायिनानां वीराणां पूर्वा कोटी न प्रज्ञायते ॥
एवमेतं यथाभूतं श्रावकपूर्वं विजानथ ।
क्वचित्क्वचिच्च संबुद्धो बुद्धचेष्टेषु दृश्यते ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यपो आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ यदि भो जिनपुत्रा एत्तका सम्यक्संबुद्धा एको च सम्यक्संबुद्धो अपरिमितान् सत्वा परिनिर्वापयति ननु अचिरेण कालेन सर्वसत्वान्परिनिर्वापयिष्यन्ति । एवमयं लोकः सर्वेण सर्वशून्यं भविष्यति सर्वसत्वविरहित इति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपं गाथाभिरध्यभाषे ॥

समनन्तरसंपूरं शून्यं भवतु सर्वदा ।
अप्रतिष्ठमनालम्बनं निविष्टं भवतु सर्वदा ॥
यत्तिका पृथिवीधातु सत्वा वऋतरका अतो ।
पृथग्जना खु निर्दिष्टा तेन परमदर्शिना ॥
शून्यतां पुरुषवरस्य शासनं वऋनां कुतः ।
पर्यन्तो मेष्यति सत्वानामिति उक्तं महर्षिणेति ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यपो आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये इमे भो

1. C °rvṛitânâṁ pûrvâ° L °nâṁ yaçantâ° BNCM °koṭi na°. — 2. BNACML dhyâniyantâ° L °ntânâṁ pûrvâ koṭi na prajñâyate virâ° CM °koṭi na°. — 3. BNACL °pûjâ vijâ° M °pûjâ yijâ°. — 4. M °saṁbuddhâ bu° BNL °ddhakshatreshu (N °pu) dṛiçya°. — 5¹. M evaṁm u° CM °yushman mahâ° L °cyapar âyu°. — 5². NA °kâ saṁmya° GML °kâ saṁmyaksaṁbuddho (L °ddhar a)pari° N °ca saṁmya° C °mitâṁ sa° L °satvâṁ pa° BNACML °payaṁti | nanu anucire° L °satvâṁ pari° C °satvân pari° L °rvâpayanti | .

7. M evaṁm ayaṁ° L °loke sarve° M °rveṣa çûnyaṁ° BNACML °vishyanti sa°. — 8. CM evaṁm u° CM °yano â ° çyapa gâ°. — 10. BNACL °ntarapuraṁ° M °ntarapûraṁ° vatuṁ sarva° B °rvadâ apra°.

11. BCML °tishṭhitam anâ° NA °tishṭitam anâ° BNCM °lamba(C °mbaṁ)naṁ nivistaṁ (B 7) bhava° A °mbanaṁ nivastu bhava° L °mbanaṁ vinistaṁ bhava° M °bhavatuṁ sa° B °rvadâ pattikâ°. — 12. BNML patti° C pattikâ pṛithvidhâ° M °pṛithividhâ° L °satvâṁ bahu° CML °rako a° B °sto pṛitha°. — 13. BA °rdishtya tena° C °madaçinâ | . — 14. BNACML satvâ (L °tvâṁ) bahutarakâ ato bahu pṛithajjanâ (L °natâ) idantunaṁ | puru° C °çâsaṁnaṁ teshâṁ bahu° BNML °sanaṁ teshâṁ bahu° A °sanaṁ teshâṁ bahûnâṁ° NCML °hunî ku° B °hunâṁ | ku° CM °kuto B °kutaḥ parya°. — 15. CM payyanto° BNACML °nto bhavishyanti (C °shyati) sa ° m ityayaṁ maha°.

16¹. CM evaṁm u°. — 16². C °tra sanvâḥ saṁmya° M °tvâḥ saṁmya° BNAL °tvâ saṁmya° CM °ṇidhyanti | te° N °raiḥ pashṭhyâ° A °shashtyâyâṁ° C °shashtyâṁyâṁ bhû° L °mâoâyâṁ sapta° N °vartta iti | L °rttanti iti | CM °rttanta iti | kalamehi° (p. 127, l. 4).

जिनपुत्र सत्वा सम्यक्संबोधाये प्रणिधेन्ति ते कतिभिराकारैः षष्ठायां भूमौ वर्तमानाः सप्तमायां भूमौ विवर्तन्त इति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ दुमि खलु भो धुतधर्मधर आकारैर्बोधिसत्वा बोधाय प्रणिधेन्तो षष्ठायां भूमौ वर्तमानाः सप्तमायां भूमौ विवर्तन्ति ॥ कतमेहि दुमि ॥ संज्ञावेदयितनिरोधसमापत्तियो च स्पृहयन्ति यस्मिंश्च काले सम्यक्संबुद्धा सत्वपरिज्ञया अहं महात्मा शमीकरो त्ति देवतां सत्कृत्य अवहितश्रोता शृण्वन्ति ॥ ये हि केचिद्भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः षष्ठायां भूमौ वर्तमानाः सप्तमायां भूमौ विवर्तेन्सु विवर्तन्ति विवर्तिष्यन्ति वा सर्वे इमेहि दुमि आकारेहि विवर्तन्ति विवर्तेन्सु विवर्तिष्यन्ति इति ॥

एवं एषा षष्ठी भूमिर्भवति तेषां गुणवराणां ।
हरिणपतीनां हितान महर्षिणां बोधिसत्वानामिति ॥

इति श्रीमहावस्त्ववदाने षष्ठी भूमिः समाप्ता ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये इमे भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः अवैवर्तिकाः षष्ठातो भूमितो सप्तमां भूमिं संक्रमन्ति तेषां केवरूपं सन्धिचित्तं भवतीति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपं गाथाभिरध्यभाषत ॥

आत्मदमथे प्रवर्तयते चित्तं परममहाजनहितान ।
यत्सप्तमां भूमि संक्रमन्ति तथा भूमिषु तत्सन्धिचित्तमिति ॥

2. N °pañ ûvâca ‖ . — 3. L dvebhi kha° A duhi kha° BNAL °dhara bodhi° dhenti | sha° A °shashṭyâyâñ° L °mânâ sapta° BNA °saptâyâñ bhû°. — 4. L °hi dvehi NACM °duhi B °duhhi saṁjñâ°. — 5. CM °rodhesamâ° A °ttiyâ ca spṛi° CM °ttiyo ca spṛi° L °spṛiçanti° M °yasmiñ ca kâ° CML °le saṁmya° M °rijñâyâ° B °jñayâ aṁha ma° NAL °yâ aha mâhâ° BNACM °tmâ samikaronti de° L °tmâ saṁmikaroti de° BACML °çrotâñ çri° N °çrotâñ çriṇva°.

6. BNACML ye pi ke° M °dharmadharmadhara° L °satvâ sha° AC °shashṭyâyâñ° C °mau vaitamâ° CM °vivattetsuḥ vivarttayishyanti° BNA °varttetsu vi° L °varttetsuḥ vi° BNAL °varttayishyanti° NA °save ime° L °sarvehi imehi dvebhi â° NACM °duhi âkâ° A °varttatsu vi° CML °rttetsuḥ vivartteti (L °rttanti) vi° BN °rttetsu vivarttenti vi° BNACML °varttayishyanti°. — 10. BNACML esho sha° NA °shashṭi bhû° N °bhûmi bhava° B °vati | teshâñ° N °teshâ guṇa° B °ṇâñ hari°.

11. BNA °tinâñ hatânâñ ma° CM °tiṇâ (M °ṇâñ) hatânâñ ma° L °tinâñ maharshi° N °rshiṇâ bo° tvânâñm iti ‖ . — 12. NA °shashṭi bhû°. — 13¹. CM evaṁm u° L °kâçya âyu° CM °çyapaḥ âyu°. — 13². CM °rttikâ sha° A °shashṭâto° C °mito bhûmito sapta° BNACML °bhûmi kramantânâñ (BNA |) kevarû° C °ndhicirtta bhava° L °bhavantîti ‖ . — 15. C evaṁm u° M °yanar âyu° CM °bhâshe | L °bhâshat ‖ .

17. L ânmada° BNACML °yati cittañ caruma° BAL °hâjinahi° BNACML °hitânâñ ya°. — 18. CM yan sapta° BNACML °ptamañ bhûmi (C °miñ) tathâ bhûmishu°.

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये इमे भो जिनपुत्र बोधिसत्त्वा अवैवर्तिकाः ते प्रथमायां भूमौ उपादाय केवरूपेण कायकर्मेण समन्वागता भवन्ति केवरूपेण वाचाकर्मेण समन्वागता भवन्ति केवरूपेण मनकर्मेण समन्वागता भवन्ति केवरूपेण सत्त्वेन समन्वागता भवन्ति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ ये इमे भो धुतधर्मधर बोधिसत्त्वा अवैवर्तिकास्तेषां प्रथमां भूमिमुपादाय इमानि कर्माणि भवन्ति ॥ प्राणातिपातवैरमणं प्राणातिपातवैरमणस्य च वर्णं भाषन्ति तदध्याशयाद्भूमिषु सत्त्वान्प्रशंसन्ति ये न परं च किंचित्पापमित्रसंयोगेन प्राणां जीविताद्व्यपरोपयन्ति ॥ परं सप्तहि भूमीहि तेहि विक्रोशमानेहि सत्त्वेहि करुणां प्रतिलभित्वा शीघ्रं समादियित्वा राज्यं वा परित्यज्य यद्वा तद्वा ऐश्वर्यं त्यक्त्वा अगारेभ्यो नगारियं प्रव्रजित्वा प्राणातिपातवैरमणस्य बङ्गलं धर्मं देशयन्ति ॥

भूतपूर्वं च भो धुतधर्मधर सप्तमायां भूमौ वर्तमानो अयं परमपुरुषो राजा कुशो नाम बभूव ॥ तस्य देवी अप्रतिमा नाम अभूषी येयं यशोधरा राहुलशिरिस्य माता ॥ यो चायं एतरहि कलिपुरुषो देवदत्तः सो तदा अठरो नाम प्रदेशराजा बभूव ॥ तां श्रुत्वा देवीमप्रतिमां कामरागो मानसं पर्यादिन्नवां ॥ सो राज्ञः कुशस्य दूतमप्रेषये ॥

देहि अप्रतिमां देवीं मम भार्यां भविष्यतीति ।
अथ न दासि युद्धं ते सज्जं सज्जय वाहनं ॥
यत्ते व्यवसितं राज तदनुप्रेषयस्व मे ।

1¹. C evañm u ° cyapar âyushmañntañ ma° M °çyapar âyu°. — 1². CM °rttikâs te pra° L °bhûmaur upâ° C °samatvâga° BNACML °vanti rûpeṇa vâ° G °samatvâga° BNAL °vanti | kevamanakarmasrûpeṇa sama° C °matvâga° B °vanti | keva° BNACML °satvena° CL °matvâgatâ°. — 4. M evañm u ° yano â°. — 5. CM °tvâr avaiva° BNACML °thamâ bhû° N °imâṇi ka° L °rmâni bha°.

6. L °pâtakâ vai° C °ramaṇa prâ° BNACL °nti tadâdhyâ° M °nti tadâ 'dhyâ° BNAL °dhyâçayañ bhû° CM °dhyâçaya bhû° G °bhûmi alpa praçañ° BNAML °mishu | alpa praçañ° CM °paramañ ca° G °ca kicit pâ°. — 8. L aparañ° CM °saptehi bhû° CML °bhûmihi te° M °labhitvâ çi° BNAL °yitvâ râjye vâ° CML °tyaiyañ ya° GM °çvarya tya° NCML °tyatpkâ a° CML °rebhyanagâ° G °vrajitvâ °dharma deça°.

12. N bhûtañ pû° C °pûrva ca bho° BNACML °mau vivarttamâ° L °mûno 'yañ pa° B °bhûva tasya°. — 13. L °mâ nâ 'bhûshi | yoyañ ya° B °bhûshi | yeyañ° CM °laçilisya°. — 14. L ye câyañ° CM °tarahiñ kâlipu° L °tararhiñ kâlapu° BNA °hi kâlipu° N °vadataḥ so° C °ttaḥ mo ta° BNACML °thará nâ° C °deçerâ° L °deçârâjâ°. — 15¹. BNACML tañ çru° L °dinnâñvâ | . — 15². BNA °kumasya dutam a ° shaye dehi°.

17. B °dehi | a° C °devi mama°. — 18. C °te sarjja sajja° B °hanañ tat°. — 19. BNAL tat te vya° CM tat ta vya° M °râjâ tad° L °rajan tad° NA °presheya° B °shayastva me°.

अथ नानुप्रेषयसि मे सराज्यो वसमेष्यसि ॥
एतं श्रुत्वा कुशो राजा भारियामिदमब्रवीत् ।
शृणोहि देवि जठरस्य वचनं ब्रूहि निश्चयं ॥

ततो देवी अश्रुवेगं प्रमुंचित्वा राजानं कुशमुवाच ॥

भद्र वत अहं क्षेवे अहं मेवे नराधिप ।
त्वया अनतिरिक्तापि शस्त्रेहि पारमिं गता ॥
जठरस्य शिरं राज पश्च समकूटं मया ।
छिन्नं रुधिरसंक्लिन्नं तव पादेषु वेष्टतु ॥
मया तु जन्तुना त्यक्तः सोनाहारीकृतं शरः ।
जठरस्य भित्त्वा स्वदेहं भूयो मेत्स्यति मेदिनीं ॥
अश्वपृष्ठे रथे स्कन्धे वारणस्य कृतं मया ।
योधनरवरागे च जठरस्यान्तं कृतं मह ॥
अहं मन्ते अहं सन्धा अहं वचनकर्तृमे ।
अघात्यमपि घातये हेतुभिः कारणैः तथा ॥
द्वाभ्यांश्च परिमोचेयं अहमेव निरोपम ।
मम माया ह्यसंख्येया लोकः तृणमयो मम ॥

1. CML °râjye vasa° B °m ej.ishyasi | N °m ejyishyasi A °m ejishya° C °m ejyi(?)shya° M °m ejhi(?)shya° L °m ejhishya°. — 2. BNACL evaṁ çru° M eva çru° BNA °bhâjyâraṁ ida° CM °bhâryyâram ida° L °bhâyyâram ida°. — 3. BNACML °devi jatha ° canaṁ kruhi° B °ccayaṁ tato°. — 4. N °deviṁ açru° BNACML °çruvega pra° C °pramuci°. — 5. BNACML °vata (L °tah) nareçvara ahaṁ° L °dhipah tva°.

6. BNA °yâ atiriccâpi° CM °yâ atirivâpi° L °yâ atiriva câpi° ACM °gato B °gatâ ja°. — 7. L °sya çiri râjaṁ pa° madhuraṁ ma° BNCM °makuṭaṁ ma° A °kuḍhaṁ° B °mayâ chi°. — 8. BNAL chinna ru° CM chidya ru° N °sakli° L °klinaṁ ta° BM °pâdenta ve° N °pâdenta vashṭha° AC °pâdenta ceshṭa° L °pâdânta ceshṭastu ma°. — 9. BA °jantura tya° N °yâ tuṅganturâ tya° CM °jantura tyaktvâ (M °ktâ) so° L °jantur âtitaṁ | so° BAML °sorâhâri° NC °sorâhâritaṁ° BNACM °taṁ ca balaḥ ja° L °taṁ ca balaṁ ca ja°. — 10. A °rasya hitvâ° BNCM °sya bhitvâ° L °sya ca | bhitvâ°.

11. CM °ndhe vâṇarasya ka(M °kri)taṁ°. — 12. BNCM yogyâna ca varâgre° A yogyâna ra varâ° L yogyâna ca varâgreṇa ja° BNAL °syânta kṛite ahaṁ | CM °syânta kṛita mahi (M °haṁ) | . — 13. BNAL °haṁ sâddhyâ a° C °haṁ sâdyâ a° M °haṁ sâdvyâ a° N °ha vaca° CM °canakartume | L °nakatṛi°. — 14. N adyâtmam api° CML aghâtmam api° BNA °ghâtayeddhetu° L °ghâtâye he° L °nais ta° M °raṇaus ta° BNA °thâ dvâ°. — 15. BNAL °haṁm eva narâ(L °ro°)pama | CM °haṁm evaṁ naro°.

16. A °yâ jyasa° BNA °saṁkheyâ° L °saṁkhyeya loka tri° M °namatro ma° A °yo mamu | .

गन्धमाल्यधरो राजा प्रासादतलगोचरः ।
स्त्रीसहस्रांकमासृत्य यथा च निरुत्सुको सिया इति ॥

अथ भो जिनपुत्र देवी अप्रतिमा तथारूपं उपायमादेशयि येनोपायेन राजा जठरो विश्वस्त अन्तःपुरं राज्ञः कुशस्य प्रविशि वशमुपागतो देव्या अप्रतिमाया ॥ अथ सा देवी अप्रतिमा राज्ञो जठरस्य हृदये पदं दक्षिणं कृत्वा सव्यं पादं गुल्फे प्रतिष्ठाप्य श्लोकानिमानगासि ॥

यां पुष्पितां वनलतां भ्रमराः पिबन्ति
पुष्पागमे कुसुमरेणुविचित्रपद्मा ॥
नैव त्वया कुपुरुष श्रुतपूर्वरूपं
नाचापरे मधुकराः प्रणयं करोन्ति ॥
यां पद्मिनीं वनगजो अरुहे कदाचित्
पंके जलप्रलुलितां मदनातुराङ्गः ।
नैव त्वया कुपुरुष श्रुतपूर्वरूपं
नाचापरे वनगजाः प्रणयं करोन्ति ॥
या भूमिपालमहितस्य उरे वितीर्णा
मुक्ताकलाप इव संरमते निशायां ।
कमलां तुवं व्यवसितो अनवद्यगात्रीं
प्राप्तुं महीतलगतो इव पूर्णचन्द्रमिति ॥

1. BNAML °sâdatarago° L °cara | . — 2. N °srisa° BNAL °ca nirutsa(A °tsu)ha iti ‖ CM °ca nirupatsaha iti ‖ . — 3. L °devim apra° M °rûpam upâ° B °çayi | ye° BCL °yenâpâye° BNACML °ro visashvam antaḥ° CML °râjño ku° C °çi vasam upâ° BNACML °devyâm apratimâ(M °mâm)yâm | . — 5. M °timâm rā° A °hṛidaya pa° NC °pâdam° C °dam gulbhe pratisthâpya° L °çlokânîm imâm gâthâsi | C °kâm imâm gâthâm imâgâsi | M °kâm imâ gâthâm agâsi | BNA °kâm imâm agâsi | .

7. L °shpitâ vana° C °latâ bhra° BNA °citrâ pa° CM °pakshâḥ L °pakshâm | B °pakshâ naiva°. — 9. CML naivam tva° C °karoti | .

11. C °dminî vana° BAC °gajonarûbe ka° NML °gajonarube° BNACL °pamkâjala° M °pamkoja° BNA °lulitâ madanoturamgâḥ ‖ CM °lulitâ madanotulamgaḥ ‖ L °litâ madano bhujamgâḥ | . — 13. M naivam tva° CM °karoti | . — 15. BNACML yo bhûmi(CM °mi)pârama° L °re vistîrnnâ° CM °tîrnno ‖ mu° N °kalâḥ | iva° BAL °lâpaḥ | iva° NACM °niçâ sa B °niçâ sa kama° L °niçâmya | .

17. BN kamadâ bhûvi vyavasito° A kao bhûvi vyavasi° CM kamantrâ bhûvi vyavasi° L kam tatra bhûmi vasito° A °vasitâ anava° C °anavatragâ° BNACL °vadyagâtrim | prâ° BNAML °prâptam mahîtala° C °prâpta mahîtala° BNAC °pûrnnam ca° CM °candram iti ‖ .

अथ खलु भो धुतधर्मधर राजा जठरो तस्मिं काले विक्रोशति ॥ प्रसीद देवि शरणं प्रयच्छेति ॥ तां देवीमप्रतिमां कृशो राजा उवाच ॥

अभयं ददाहि देवी कापुरुषस्य शरणं उपगतस्य ।
तस्य कृतांजलिपुटस्य यावं एषु हि सतां धर्म इति ॥

भूतपूर्वं भो धुतधर्मधर एषो भगवानुग्रो नाम नागराजा अहितुण्डिकेन मन्त्रौषधिबलैर्वशनीतः सम्बाधमापन्नो बभूव ॥ सो च प्रमादात् अहितुण्डिको षष्टमन्त्रो बभूव ॥ अथ तस्य उग्रस्य नागराज्ञो एतदभवत् ॥ प्राप्तो खल्वयं मम कापुरुषो भक्षीकर्तुमिति । अपि तु नैतदस्माकमनुरूपं धर्मरक्षानुरक्तानामिति ॥ श्लोकानुवाच ॥

यो पि तुवं मम प्राप्तो भक्षीकर्तुं स्वतेजसा ।
षष्टमन्त्रस्य ते देमि अभयं जीव मे चिरमिति ॥

भूतपूर्वं भो धुतधर्मधर एष एव भगवान्सिंहो मृगराजा एष चायं कुपुरुषदेवदत्तो लुब्धको बभूव ॥ अथैनं सिंहयोग्यावस्थोपगते वनविचारिं एकचरं उपासीनं विश्वस्तं निर्विचेष्टं निर्वृतमपरिपश्यन्तं पूर्वावरयोपचितवद्धवैरः लुब्धको दिग्धेषुणा अविद्ध ॥ सो च विद्धः स्तिमितो गम्भीरधैर्योपपन्नः स्वबले पर्यवस्थितः असन्त्रस्त

1¹. CM "jathalas tasmiñ" BNAL "thara ta" B "çati praçida". — 1². BNAL praçida". — 2. L tân devi" M "deviñ apratimâñ kuço sakamantrâbhûvi" (*etc.*, p. 130, l. 17, *répété jusqu'à :*) apratimâñ kuço râ". — 3. BNACML "vi kupuru" BNAL "shasya ca çasya çaraṇam" M "shasya ca yasya ca yasya çaraṇam" BNACML "çaraṇam upa" B "gatasya kṛitâñ". — 4. BNACL kṛitâñja" M kṛitâñja" L "jaliñpu" BNA "yâvat eshu" CML "yâvad eshu". — 5. A "vân ugo nâma" M "garâ abhûshi | ahi" C "râjâ abhûshi | ahi" BNA mantroshadhi" C "makraushadhi" CM "vasani" N "vaçaritaḥ" M "nitañiḥ sañ" L "nitaḥ sarvâdharmâvakshâtu rakshânam iti sarvâdharmâpanno babhûva A "sañbodham âpa" B "babhûva sâ ca".

6. BNACML sâ ca pra" L "prasâdâ" CM "mâdâd ahi" bhrashṭo mantro". — 7¹. B "bhavat prâ". — 7². BNACML prâpya kha" L "lvahañ ma" CM "mamâ kâlapu" L "bhasmika". — 8¹. CM "smâkañ anu" L "smâkañm anu" BNACML "dharmâvakshâto(A "bhu)ra(L "kshâra)-ktânam iti ‖ . — 8². BL çlâkâ " ca ya pi". — 10. BNAL ya (L yañ) pi tvañ mama" CM yadi tvañ mama" BACM "prâpya bhâsmi" N "prâpya bhammika" L "prâpya bhasmika" BNACML "kartuñ (CM "rtu) na tejasâ bhrashṭañ".

11. BNA bhrashṭañ mâtrasya" CM bhraṁshṭañ mâtasya" L bhrashṭañ mâtejasya" BNAM "sya te devi (A "viñ) abha" CL "sya devi (L "viñ) abhayañ" C "me riram iti ‖ . — 12. M "pûrva bho" L "dharam esha" CML "sham evañ bhaga" A "tto labdhako". — 13. NL "vasthâpava" L "vicâ eka" BN "pâyâsinañ" ACM "pâyâhinañ" L "pâyâsi viçvani" CML "niviceshṭâ nirvṛi" BNA "ceshṭa nirvṛi" BNAL "tam anaparaçyantañ" CM "tam anaparasyantañ pû" CML "rvâsayo" C "citañ ba" CM "vairo lu" C "ko ṭigdhe" BNACML "vidhvañsu ca". — 15. BNACML su ca vi" BNAL "viddheḥ ti(L "ddhe sti)mite (A "ta) gambhi" CM "vi

ईषदुन्नतशिरोधरो तदा तमसत्पुरुषं भीतं नयनमुपगतं निशाम्य चिन्तामापन्नः ॥ प्रायो खल्वयं मम वधमपुरुषो गिरिशिखरगुहावृक्षरसातलगतो पि हन्तुं । अपि तु न वैरेण वैराणि शाम्यन्ते इति कृत्वा इमं श्लोकमुवाच ॥

विषलिप्तेन विद्धो हं शरेण मर्मघातिना ।
अद्यैवं न भवेत्तस्य भीतस्य नास्ति ते भयमिति ॥

भूतपूर्वं भो धुतधर्मधर एवेव भगवान्सार्थवाहो बभूव संमतः ॥ सार्थो चानेनैव असत्पुरुषेण देवदत्तेन देशिकेन सार्धचौरैरुपस्कृतेन कान्तारार्धानमार्गप्रतिपन्नः ॥ पूर्ववैरानुषङ्गप्रतिबद्धमानसस्तं सार्थचौरैर्घातापयितुमुपसंक्रान्तः ॥ तेन वाणिजैः सार्थवाहप्रमुखैस्ते चौरा निगृहीता देशिकपूर्वंगमाश्च वधमुपनीयन्ता विक्रोशन्ता अशरणाः सार्थवाहमेव शरणमुपगताः देशिकश्च पराधापराद्धः कृतांजलिपुटः सार्थवाहमभयं याचि ॥ तस्य भवशतसहस्रपरिचिता करुणाविहारिणो करुणा समुत्थिता प्राणहरेष्वपि तेषु अभयं दत्त्वा देशिकमुवाच ॥

अनुवातं मया मुक्तः धूमो देयं विनाशयेत् ।
देशिकं सह चौरेभ्यः अनुजानामि जीवितमिति ॥

भूयश्च भो धुतधर्मधर इमिना एव च भगवता राज्ञा सता अयमहिंसाः महा-

ddham iti | te gambhiradheryo° BN °radhaiyo pa° L °radhauyo pa° C °traste ishaduntâmbaçi° BNAML °sta ishadunnâmba(M °sva)çi° M °dharas tad astam asa° L °dharos tad astam asanpuru° BNAC °ro tad astam asa° BNACML °rushâ bhitaṁ° CM °cittâm âpannâḥ B °pannaḥ prâpya°.

2¹. BNACML prâpya kha° CM °lvahaṁ mama° BNACML °purushaṁ gi° BNL °çikhalagu° CM °raguvṛiksha°. — 2². CM °râṇi niçâ° BNACML °myanta kritvâ iti imaṁ°. — 4. L °ghâtinâ | C °ghâtinâṁ | . — 5. BNAL adyaiva na° CM °bhayaṁ iti | .

6¹. M °pûrva bho° BNAL °rvaṁ bho eshaiva° CM °samma(M °sama)tasyârthenâ° B °mataḥ sârtha°. — 6². BNAL sârthenânenaiva satpu° CM syârthenâne(M °rthenâ)naivaṁ satpu° C °desike° L °çike sârtha° BAC °rthacârai° NM °rthacorai° AML °rair ûpaskṛi° A °skṛitaina kâ° N °skṛite kântâ° BAL °râdhyânamâ° CM °dhvânaṁmâ° BNA °mârgayati pannaḥ pûrvâ° CM °rgayati sampannaḥ L °rgayati vipanna. — 8¹. BNACML pûrvâvairâ° A °sârthaṁcorai° B °sârthacorai° NCM °rthaco(N °vo)rai(M °rair) ghâtâ° L °ghâtâpayi° B °tâpayatum° CML °krânto B °krântaḥ taiçca°. — 8². BNAM °te corâ° BNACML °râṇi gṛi° L °deçitapû° C °pûrvagamâ° M °vadhayupa° CM °hanı evaṁ çara° A °gataḥ peçi° L °deçitaça pa° M °dhâvarâ° C °puto sâ° M °puṭo sarthavâ° L °puṭo sâ° B °ṭaḥ | sârtha° C °yâvi L °yâcitaḥ.

11. C °vasatasabaçrapa° CM °citâḥ ka ° riṇo samu° BNACML °datvâ° C °desikam u°. — 13. BNACML °mayâ yuktaḥ° N °ktaḥ dhumo de° BNACML °deça vi° L °çaye | . — 14. BNACML saha° N °ha raure° L °rebhyar anu° CM °jânâtavyam iti iha | . — 15. C bhû-

पराधापराद्धाया वधस्थानप्राप्तायाः याचित्वा अभयं दत्तं । पूर्वोपचितमार्दवार्जवसंपन्न अयमहिषीं शान्तयित्वा इमं श्लोकमुवाच ॥

हन्तास्या आमपाचेण शस्त्रं कायेन पातयेत् ।
अभयन्ते अहं देमि तस्य स्थानं यथापुरमिति ॥

एवमादीनि भो धृतधर्मधर दुष्करशतसहस्राणि कृतानि बोधिसत्वेहि ये अवैवर्तिका एवं कायेन एवं वाचा एवं मनसा ॥ बहुविधगुणयुक्ता संसारं संसरन्ता बोधिसत्वाश्च भवन्ति । अपि तु कर्मवशमुपागम्य गुणसंचेपकीर्तितक्रिया ते बोधिसत्वा भवन्ति । दृढविक्रमा धृतियुक्ताः सत्यप्रतिज्ञा आर्जवा अशठा भवन्ति । अकृपणाश्च भवन्ति । अलोलाश्च भवन्ति । मार्दवाश्च भवन्ति । सानुक्रोशाश्च विमर्दसहाश्च अपर्यादिन्नचित्ताश्च अलोलितचित्ताश्च दुर्धर्षाश्च दुर्जयाश्च सत्वयुक्ताश्च त्यागसंपन्नाश्च प्रतिज्ञासंपन्नाश्च भवन्ति । प्रतिभानवन्ताश्च विचित्रप्रतिभानवन्ताश्च नयनसंपन्नाश्च अतित्तिगाश्च भवन्ति । परमार्थाभिनिविष्टाश्च भवन्ति । संगृहीतयाहिणश्च भवन्ति । शुचिसमाचाराश्च भवन्ति । आनिंज्यचित्ताश्च भवन्ति । अतीव बहुमानयुक्ताश्च भवन्ति । गुरुजनसज्जनउपचारसंपन्नाश्च भवन्ति । उपायकुशलाश्च भवन्ति । सर्वकार्येषु सन्धिग्रहसंयोजकाश्च भवन्ति । राजकार्येषु पदसन्धिविदुषश्च भवन्ति । परिपाखलितवचना उग्रवचनमर्षधितारश्च भवन्ति । ज्ञानकेतवो बहुजनसंग्रहकुशलाश्च भवन्ति । समचित्ता अनुपकृष्टवृत्तिद्वाराश्च भवन्ति । प्रसिद्धकर्मान्ता अभ्युपपत्तिकुशलाश्च भवन्ति । परदुःखेषु परिकरणकु-

taçca" CML "evañ ca bha" CL "jñâ satâñ agra" M "jñâ sabhâñ agra" L "mahishyâḥ" M "mahâparâdhâyâ vadha" C "dhâparâdhâyâ va" L "dhâparâddhaḥ yâ vadha" A "ptâyâḥ yâñci" L "yâcitâ abha" B "yañ da. bhañ pû".

1. BNACML pûrvâpari(B (?) L "ci)tamârdavârjavasañpadyaḥ (L "dya) agra" CM "mahishiñ sâñtva" L "mahishyâñ sâñtayi" BNA "shiñ sâñtva". — 3. BNACML hatasya ârdapâtreṇa". — 5. CM evañm â" C "âdini bho" B "satvehi | ye a" BNACML "ye avairtti" C "câ evañ sanasâ | .

6. M "dhaguna bhavanti | mârddavâçca" (L 9) BNACL "yukta sañsârasañ". — 7. C "ṇasañcayaki" BNACL "kirtiná(C "ṇâ)kriya te bo". — 8. A "aça—bhava" B "vanti akri". — 9¹. *Cette phrase ne se trouve pas dans* C. B "vanti alo". — 9². B "vanti mârda". — 9³. BNACML "lolinaci(L "açci)ttâ" N "rdhashâçca" CML "tyâgasañpannâçca bhavanti.

11. L "bhâṇavâñçca" bhâṇavâñçca" BNACM "bhânavâñçca" bhânavâñçca" N "nasapannâçca" BN "pannâçca atittiṇâçca bha" A "nnâçca atistiṇâçca bha" CM "nnâçca abhittigâ(M "nâ)çca bha" L "nnâçca atiriṇâç ca bha". — 12. A "bhinivishtyaçca bha" N "nishtâçca bhavanti sañgri". — 13². CM suci". — 13³. B aniñcacittâçca" NACML anicacittâ" B "vanti ati". — 14¹. NACML anica bahu" N "yuktâ bhava". — 14². CM guṇajana". — 15¹. C "kâryashu sañdhi" CM "grahaṇasañ". — 15². AM "vidûshaçca" L "vidûshâçca bha".

16. BNA "parikhâskha". — 17¹. BNACML "grahokuça". — 18¹. A "ntâ atyupapa".

शलाश्च भवन्ति । आस्वादादीनवेषु अग्रिथिलमधुराश्च कुत्सितदर्शनेषु दोषसमुद्घातकुशलाश्च भवन्ति । परकोपीनच्छादनेषु अपरिखिन्नाश्च भवन्ति । फलनिर्वृत्यपरिकांक्षिणः रागद्वेषमोहविवेककुशलमूलाश्च भवन्ति । क्लेशव्ययशमाभ्युपकारकुशलाश्च भवन्ति । सर्वोपकारिषु विचिकित्सापरिवर्जिताश्च भवन्ति । सर्वधर्मेषु अपरिखिन्नसंकल्पाश्च भवन्ति । गम्भीरबुद्धधर्मेषु ईहोपसंपन्नाश्च भवन्ति । परमार्थाधिगमे अनुपलिप्तकायकर्मवाक्कर्ममनोकर्माश्च भवन्ति । भवसञ्जीवतत्वे अपरामृष्टशुभकर्माश्च भवन्ति । ज्ञानपरमा असंक्लिष्टप्रतिभानाश्च भवन्ति । बुद्धविषयाभिलाषिणः अप्रत्यादेशनपराश्च भवन्ति । ज्ञानकेतव अखिन्नवचनाः प्रवर्जनाकुशलाश्च भवन्ति । अदुष्टस्वभावगता परावापगताश्च भवन्ति । विगतसावद्याश्च भवन्ति । त्रिविधौद्धत्यपरिवर्जिताश्च भवन्ति । स्थितलपा अकामकामिनश्च भवन्ति । अमैथुनगामिनः सर्वसत्वसंग्रहणविदुषकाश्च लोकमनुप्रविष्टाः कृतनिश्चयबलाधानाश्च भवन्ति । सर्वकर्मेषु नानास्थानास्थानकुशलाश्च भवन्ति सत्वाश्च इत्येवं गुणसंपन्ना भवन्ति । पुङ्गवा असंख्येयगुणधीरा सत्वेषु समबुद्धिनो भवन्ति च ॥ अत्र उच्यते ॥

न शक्यं गगणस्थानं गन्तुं सर्वविहंगमैः ।
न शक्यं सर्वसत्वेहि गुणा ज्ञातुं स्वयम्भुवामिति ॥

ये च मो धुतधर्मधर लोकहितसुखार्थं मन्ता वा अगदा वा सत्वानामुपकाराये

1. BNAL âçvâdâ° M âsvâdodina° NAL °dâdinave(A °vai)shu° BNACML °dhurâhi kutsi° C °samughâta° M °mughghâta° L °dghâtaku° B °vanti para°. — 2¹. A parekopi°. — 2². CM °tyapratikâmkshi°. — 3. CML kleçavyu(M °vyû)pasamebhyu(L °atyu)pakâ° BNA °vyaya(A °pa)samebhyu(A °tyu)pakâ° BNACM °pakâlâçcakuça° L °pakâlakuça°. — 4¹. BA °shu vicitkitsâ° N °viritkitsâ° L vikitsâ°. — 4². N °dhameshu a° C °khinnamîsamîka°. — 5¹. BNACML °rmeshu ihosamîpannâ°. — 5². CM °rthâbhigame° BNACML °kâyavâkka° CM °vâkkarmanyekarmâ°.

6. M °râtmrishaçubha°. — 7¹. B °vanti buddha°. — 7². M °bhilâpinaçca bhavanti | apra° B °shinaḥ | apratyâ° CM °apratyâapratyâde°. — 8. BNAC °tava ashinnava° CM °vacanâçca bhavanti | prava° BNA °nâḥ pavarjja°. — 9¹. N °shṭaçvabhâ° L °gato paryya° BL °paryya. . ayâpa° A °parya—yâpa° N °paryayâpa° CM °paryyabhayâpa° BNACM °pagataçca bha°. — 10¹. BNAC trividhoddhetyapari° M °vidhodvetyapa° L °vidhâddhebhyaḥ pari°. — 10². CML sthitarayâ akâ° A °kâmitaçca°.

11. BNACML maithu° C °thunegâ° L °mina sarva° CM °minaçca bhavanti | sarva° A °satvagra(?)hanâvi° N °nâvadusha° CM °shakâçca bhavanti | loka° BN °nupradushṭâḥ° CM °shṭâçca bhavanti | kṛita°. — 12. BA °kuçatvâçca bha° N °çalvâçca° B °tvâdyâ(?)çca° L °tvâsyâçca°. — 13. A °samkhyoya° CM °bhavamînti câtra° B °bhavanti | câtra°. — 14. BNACML °tra na çakyam°. — 15. M °sarvamîvi° B °gamaiḥ na ça°.

16. L °satvebhi guṇa jñâ° NAL °bhuvam iti ‖ CM °bhuvân iti ‖ . — 17. L °lokehita°

कल्पेन्ति सर्वे ते बोधिसत्वेहि प्रणीता ॥ यानि च भैषज्यानि लोके प्रचरन्ति सत्वानां हितसुखार्थं सर्वाणि तानि बोधिसत्वेभ्यः उपग्रिष्टानि ॥ यानि च शास्त्राणि तत्त्वनिश्चययुक्तानि लोके प्रचरन्ति सर्वाणि तानि बोधिसत्वनीतानि ॥ यच्चेह लोके संख्यागणनं मुद्राख्यानानि च सर्वा एषा बोधिसत्वानां नीति ॥ या वा इमा लोके संज्ञा ब्राह्मी पुष्करसारी खरोस्री यावनी ब्रह्मवाणी पुष्पलिपी कुतलिपी शक्तिनलिपी व्यत्यस्तलिपी लेखलिपी मुद्रालिपी उकरमधुरदरदचीणह-णापीरा वङ्का सीफला चमिदा दर्दुरा रमठभयवैच्छेतुका गुल्मला हस्तदा कसूला केतुका कुसुवा तलिका जवरिदेषु अधवद्वं सर्वा एषा बोधिसत्वानां नीति ॥ कनकरजतचपुताम्रसीसमणिरतनचेचाणि सर्वाखेतानि बोधिसत्वानां नीतिः ॥ यानि यानि च कारणानि लोकस्य उपकारार्थे कल्पेन्ति सर्वाखेतानि बोधिसत्वनीतानि ॥ तचेदमुच्यते ॥

लोकस्य अर्थविदुषः पुरुषप्रधानाः
संसारमप्रतिसमाः परिवर्तमानाः ।
श्रेयश्चरन्ति मनुजानुपगुह्यकानां
परमो हि समुदागम ईश्वराणामिति ॥

M "khârtha mantrâ" BNACML "trâ vâ âgadâ(L "tâ) vâ" kâraye ka" CM "kalpayanti" B "lpenti | sarve" NA "sarva te bo" BNACML "satveti praṇîtâni yâni".

1. N "rthañ savâni tâni" BNAL "uparishṭâni yâni" CM "uparisthâni. — 2. BNACML "trâṇi(CL "ni) tatva" BNAML "loke vica" C "loke cara" B "ranti | sa" A "dhisatvâni". — 3a. M "khyâgaganâ mudrâ" BNACL "gaṇanâ mudrâ" CML "sarvân eshâñ (L "shâ) bo" CM "satvânânîti | L "tvânâñm iti | . — 3b. CML yo vâ i" BNACML "imâñ lo" BNA "ko sajñâ" CM "ke çajñâ" BNACML "shkaraçâri kharo(B "râ)striyo nâri brahma" C "hmocâri po" M "hmarâri po" CM "pushkariṇi kutanalipi çakti" BNAL "shpalipi kuta" L "çaktilipi vetya" CM "nalipi vya" A "nalipi cyabhyasthâlipi lekha" M "vyavasthalipi lekha" BNCL "tyasthali(L "li)pi lekha" C "lekhanalipi mudrâ" M "lekhanâlipi mudrâ" L "khalipi mu" C "drâ | sipi udakara" M "drâlipi udakara" L "drâlipi utkaramadhuralipi tvaradavinâ" BNACM "dhuravaradavinâ" CML "ṇâpiro (L "rà) vandâ siphalâ" BNA "râ vandâ si" L "phalâ nidarâ dardaracamathabhaya" CM "tramirâ da" BNAM "dardarâ camaṭha" CM "cchetukâh gulma" B "tukâ | gulma" BNA "kasulâ(A "lo) ke" CML "kasurâ ke" CM "kumuvâ talikâ ta(M "ja)jjani(M "ri)deshu" L "kusuñmavâ tarikâ jarjjaride" M "sarvâñ e" L "sarvân eshâñ bo" BNACM "eshâñ bodhi" BNACML "tvânâm iti ‖ .

8. A "pumasrasi" CML "puma(M "sa L "sâ)tâmraçiçamaṇi" BNA "siçama" A "maṇirata" L "ratnâkshe" BNACM "ratanâkshetrâ" BNAL "sarvâçcetâ" BNA "satvânitih | CM "tvânânîti | L "tvân iti | . — 9. L yâni kâni ca" B "lpenti | sarvâ" BNACML "tvânitâni tatre".

11. B "cyate lokâ". — 12. BNACML lokârthañ vidushaḥ" L "mânâ B "mâṇâḥ çreya". — 14. BNACML "nti manumânu" CM "paramehi ca samu" L "ramehi samodâgamam içva".

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये ते भो जिनपुत्र अवैवर्तिकास्तेषां किं चित्तमुत्पद्यते ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ ये ते भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा अवैवर्तिकास्तेषां सप्तमातो भूमीतो अष्टमां भूमिं संक्रमन्तानां महाकरुणासंप्रयुक्तं चित्तमुत्पद्यते ॥

इत्येषा सप्तमा भूमि बोधिसत्वानमुच्यते इति ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने सप्तमा भूमिः समाप्ता ॥

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ भगवता भो जिनपुत्र सम्यक्संबुद्धेन शाक्यमुनिना प्रथमाद्वितीयातृतीयाचतुर्थापंचमाषष्ठासप्तमासु भूमिषु वर्तमानेन येषु सम्यक्संबुद्धेषु कुशलमवरोपितं तेषां सम्यक्संबुद्धानां कानि नामानीति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ येषु भो धुतधर्मधर सम्यक्संबुद्धेषु भगवता शाक्यराजवंशप्रसूतेन कुशलमूलमुपचितं तेषां विपुलबलवरकीर्तिनां नामानि शृणु ॥ प्रथमतः सत्यधर्मविपुलकीर्तिः ततः सुकीर्तिः लोकाभरणः विद्युत्प्रभः इन्द्रतेजः ब्रह्मकीर्तिः वसुन्धरः सुपार्श्वः अनुपवधः सुश्रेष्ठः सृष्टरूपः प्रशस्तगुणराशिः मेघस्वरः हेमवर्णः सुन्दरवर्णः मृगराजघोषः आशुकारी धृतराष्ट्रगतिः लोकाभिलाषितः जितशत्रुः सुपूजितः यशराशिः अमिततेजः सूर्यगुप्तः चन्द्रभानुः निश्चितार्थः कुसुमगुप्तः पद्माभः प्रभंकरः दीप्ततेजः सत्व-

1¹. BAC "yushmâ mahâ" CM "çyapar âyu". — 1². CM ye tehi bho". — 2. C evañm u" L "çyapañm uvâca ‖ . — 3. BNACML bhagavatâ ye te bho" A "rttikât teshâñ" L "saptabhûmito" BNACM ashtamâñ bhûmi sañkra" BNACML "yuktânâñ citta".

6. BACML ityeshâñ sapta" BNACML "satvânâm ucya". — 7. L "ptamâḥ bhûmi samâ" M "mâptâñ ‖ . — 8¹. C evañm u" N "yushmâñ mahâ" CM "kâçyapar âyu". — 8². BNACML "tra sañmya" NL "caturthyâpañ" N "shashṭâsa" CM "ptamabhûmi" BNAL "ptamasu bhû" BNACML "shu sañmya " varopi(C "shi)tañ | teshâñ" CML "shâñ sañmya" BNAL "ddhânâñ koni nomâni".

11. CM evañm u". — 12. ML "dhara sañmya" BNA "râjyavañça" M "vañçepra" C "vañçeprasutena" BL "çaprabhûtena" N "pulavarabalaki" CM "pulaphalavara" L "pulavaraki" BA "balabalaki" BNA "nâmâni çri" M "çriṇuḥ | . — 13. CM "mato satya" M "tato su" (l. 14) BNACM "kirtti lokâ" CML "vidyunprabhaḥ (C "bha) indra" A "tprabhriḥ indra" B "bhaḥ | indra" BNACML "reyaḥ anoprava(L "vañ)dyaḥ" (l. 15) BACML "sujyeshṭaḥ sri" L "srishṭirûpaḥ" BNA "stagurâṇiḥ me" CML "stagunâniḥ me" C "varuṇa sundara" (l. 16) A "ghoshaḥ âṇḍakâ" BNA "çukâriḥ dhṛita" CML "çukâriḥ dhṛita" C "tarâshṭagatiḥ" BNA "bhilashitaḥ" N "shitaḥ hṛitaçatruḥ " supuji" C "yaçarâṇiḥ amṛitate" ML "râçiḥ amṛitate" (l. 17) BNACML "niçcitârtha kusu" ML "padmâmbhaḥ" B "satvarâjâ | gaja" (p. 137, l. 1) BNACM "ghosha sama" BNCML "varuṇaḥ lamba" A "mbadomaḥ ku" C "mba-

राजा गजदेवः कुञ्जरगतिः सुघोषः समवृद्धिः हेमवर्णलम्बदामः कुसुमदामः रत्नदामः
अलंकृतः विमुक्तः ऋषभगामी ऋषभः देवसिद्धयाचः सुपाचः सर्वबन्धः रत्नमकुटः
चित्रमकुटः सुमकुटः वरमकुटः चलमकुटः विमलमकुटः लोकधरः विपुलोजः
अपरिभिन्नः पुण्डरीकनेत्रः सर्वसहः ब्रह्मगुप्तः सुब्रह्मः अमरदेवः अरिमर्दनः चन्द्रपद्मः
चन्द्राभः चन्द्रतेजः सुसोमः समुद्रवृद्धिः रतनशृङ्गः सुचन्द्रदृष्टिः हेमक्रोडः अभिन्न- 5
राष्ट्रः अविषिप्तांशः पुरंदरः पुष्पदत्तः हलधरः ऋषभनेत्रः वरवाङः यशोदत्तः
कमलाचः दृष्टशक्तिः नरंप्रवाहः प्रनष्टदुःखः समदृष्टिः दृढदेवः यशकेतुः चित्रच्छदः
चारुच्छदः लोकपरित्राता दुःखमुक्तः राष्ट्रदेवः रुद्रदेवः भद्रगुप्तः उदागतः अस्त-
लितप्रवरायः धनुनाशः धर्मगुप्तः देवगुप्तः शुचिगात्रः प्रहेतिः प्रथमशतमार्यपचस्र ॥
भगवान्धर्मधातुः गुणकेतुः ज्ञानकेतुः सत्यकेतुः पुष्पकेतुः वज्रसंघातः दृढहनुः 10
दृढसन्धिः चलुचगामी विगतशत्रुः चित्रमालः ऊर्ध्वसन्धिः गुणगुप्तः ऋषिगुप्तः
प्रलम्बबाङः ऋषिदेवः सुनेत्रः सागरधरपुरुषः सुलोचनः अजितचक्रः उन्नतः
अजितपुथ्वलः पुरायः मङ्गल्यः सुभुजः सिंहतेजः तृप्तवसनगन्धः अवध्यपरमवृद्धिः
नचचराजः वज्रराष्ट्रः आर्याचः सुगुप्तिः प्रकाशवर्णः समुद्रराष्ट्रः कीर्तनीयः दृढशक्तिः
हर्षदत्तः यशदत्तः नागवाङः विगतरेणुः शान्तरेणुः दानप्रगुरुः उदात्तवर्णः वल- 15

dânaḥ kusumadânaḥ ratnadâma alaṁ° (l. 2) L °gâmiḥ vṛishabhaḥ° NCML °ddhapâtraḥ su° CM °ratnamakûṭaḥ ci° (l. 3) BNAL °citama° N °makûṭaḥ suma° M °sumakûṭaḥ° C °sumakuṭaḥ calamakûṭaḥ vi° M °varumakûṭaḥ° makûṭaḥ° makûṭaḥ lo° NC °vimalamakûṭaḥ lo° C °lokadharaḥ° N °viparojaḥ° (l. 4) BNL °ṇdarikane° CM °ṇdalikane° A °savaṁsahaḥ° M °sarvaṁsahaḥ° NL °savaṁçahaḥ° (l. 5) CML °candrâmbhaḥ ca° CM °ratnaçṛiṅgaḥ° BNACM °dṛishṭiḥ ahomakro° L °drishṭiḥ ahemakro° B °krodaḥ (ou °dhaḥ?) abhi° NACML °krodhaḥ abhi° N °nnarâshṭhraḥ avi° (l. 6) L °avicchiptâṁçaḥ° BNA °puraṁdharaḥ pu° L °ttaḥ haradharaḥ° BNAM °rishibhane° BNA °bâhuḥ daçodattaraḥ kama° L °huḥ deçadattaraḥ kama° CM °dattaraḥ kama° (l. 7) A °drishṭiçaktiḥ° L °dṛidhaçaktiḥ° CML °ktiḥ narapravâ° L °shṭadushkaḥ sama° BNA °citracchedaḥ° L °citraketuḥ câru° CM °citrachatraḥ câruchatraḥ lokadharaḥ puṇyaparitrâ° (l. 8) CML °ritrâtâḥ duhkha° N °ktaḥ râshṭhradevaḥ° C °râshṭadevaḥ CM °udâragataḥ° BNACM °litapavarâ° (l. 9) BNACML °rmaguptiḥ deva° CML °vaguptiḥ ça° BNCML °traḥ prabhemiḥ pra° A °prahemiḥ pra° BNACML °maçatavarsham âryapakshasyâ (L °syâd) bhaga°.

10. B °gavân ‖ dharma° L °satyaketuḥ vajra° BNACM °tuḥ vajrasaṁghâ° L °saṁghâtaḥ dṛidha° (l. 11) A °dhasaṁndhiḥ atyu° B °gâmî | viga° BNACML °mâlaḥ oddha(N °odha)-sa(M °ma)ndhi guṇa° M °ṇaguptaḥ ṛiddhiguptaḥ pra° (l. 12) BNA °ptaḥ prabâhuḥ ṛi° N °nnataḥ taḥ aji° L °nnata ajitapushyaḥ purâ° (l. 13) CM °jitapushyâḥ purâ° (l. 15) B °bahururâja(ou °shṭra?)ḥ â° A °hurâjaḥ â° NL °hurâshṭhraḥ â° CM °râshṭaḥ â° BNACL °âryakshaḥ su° M °âryyaḥ guptabhiḥ prakâ° CML °ṇṇaḥ samidharâ° BNA °samṛidharâ° N °râshṭhraḥ ki° C °râshṭaḥ kirttiniyaḥ° BNAL °kirttiniyaḥ° M °shṭraḥ kirttiniyaḥ° (l. 15) CM °ttaḥ yajadattaḥ nâ° BNACML °udântava° C °varṇṇa bala° L °varṇṇaḥ varabâhuḥ

वाङ्गः अमितौजः धृतराष्ट्रः देवलोकाभिलाषितः प्रत्ययरूपः देवराजगुप्तः दामोदरः धर्मराजः चतुरस्रवदनः योजनाभः पद्मोष्णीषः स्फुटविक्रमः राजहंसगामी स्वर्णमण्डितः शितिचूडः मणिमकुटः प्रशस्तवर्णः देवाभरणः कल्पदुर्थगुप्तः साधुरूपः अचलबुद्धिः लोकपद्मः गम्भीरबुद्धिः शक्रभानुः इन्द्रध्वजः दानवकुलः मनुष्यदेवः मनुष्यदत्तः सोमकुक्षः आदित्यदत्तः यामगुप्तः नक्षत्रगुप्तः सुमित्ररूपः सत्यभानुः पुष्यगुप्तः बृहस्पतिगुप्तः गगनगामी शुभनाथः सुवर्णः कनकाक्षः प्रसन्नबुद्धिः अविप्रनष्टराष्ट्रः उदयगामिः शुभदन्तः सुविमलदन्तः सुवदनः कुलनन्दनः जनक्षयः लोकक्षयः अनन्तगुप्तः धर्मगुप्तः सूक्ष्मवस्त्रः द्वितीयं शतमार्यपक्षस्य ॥ प्रत्यासन्नबुद्धिः सत्यसहः मनुष्यनागः उपसेनः सुवर्णचारी प्रभूतवर्णः सुभिक्षाक्रान्तः भिक्षुदेवः प्रबुद्धशीलः नहीनगर्भः अनालक्ष्यः रतनमुद्रः हारभूषितः प्रसिद्धवेदनः सुगन्धिवस्त्रः सुविवृक्षितः अमितलोचनः उदात्तकीर्तिः सागरराजः मृगदेवः कुसुमहेक्षः रत्नशृङ्गः चित्रवर्णः पद्मरजवर्णः समन्तगन्धः उदारगुप्तः प्रशान्तरोगः प्रदक्षिणार्थः संक्षिप्तबुद्धिः अनन्तक्षयः योजनसहस्रदर्शी उत्पलपद्मनेत्रः अतिपुरुषः अनिवर्तिकवलः स्वगुणशाखः संचितोरः महाराजः चारुचरणः प्रसिद्धरंगः विमङ्गलः

amṛitejaḥ dhṛi° (l. 1) M °amitojaḥ dhṛi° C °dhṛitarâshṭraḥ de° BACM °kâbhilashitaḥ° N °kâbhilabhitaḥ pra° (l. 2) BNACML °sravadaraḥ yo° BN °yojanatâbhaḥ pa° A °janatâbaḥ padmo° CML °janatâmbhaḥ pa° BA °gâmi | tyalaksha° C °gâmiḥ svala° (l. 3) BNACM °ṇditaḥ çithicû(N °cu)ḍaḥ ma° L °ṇditaḥ çithicû° CM °maṇikûtaḥ pra° CM °bharanaḥ ka° L °kalpadushpraguptaḥ° (l. 4) BNA °ddhiḥ çakabhâ(A °hâ)çuḥ i° CM °çakrabhâṇḍa(?)ḥ indra° L °bhâṇuḥ indra° (l. 5) BNAML °dattaḥ vâmagu° C °dattaḥ mâmagu° L °nakshetragu° C °mitraḥ rûpaḥ° B °bhâṇuḥ (ou ṇdaḥ?) pu° NML °bhâṇuḥ pu° (l. 6) CA °bhâṇḍaḥ pu(C?)shpa(A °shyâ)gu° BN °pushyâgu° BNACML °guptiḥ vṛi° BNACML °spatiḥ guptaḥ (L °pta) gaga° B °gâmi | çu° L °gâmiḥ çu° varuṇavapuḥ kanakâ° CM °ddhiḥ abhipra° C °praṇashṭaḥ uda° N °râshṭhraḥ uda° (l. 7) CM °gâmiḥ çubha° BNACML °çubhadattaḥ su° dattaḥ su° janakshetri° (l. 8) BNACML °lokakshetri° C °yaḥ anaguptaḥ° A °rmaguptaḥ sukshma° BNACML °dvitiyam ârya° BNA °ryavapaksha° C °kshasyâtḥ M °kshasyâ L °kshasyân pra°.

8. CM °ddhiḥ salasahaḥ° M °nushyânâgaḥ° CML °ṇṇavâri ‖ prabhû° B °câri ‖ prabhû° ACML °subhikshakâ° BNA °kântâ | bhikshu° CML °kântâḥ vṛikshu(CM °ksha)devaḥ° (l. 10) M °laḥ nahigarbhaḥ° C °hinagabhaḥ a° N °mbhaḥ ratamudraḥ° CM °lambaḥ ratnasamudraḥ° L °nasamudraḥ° M °ddhavadanaḥ° L °vedanâḥ suga° (l. 11) BN °straḥ suvṛikṛimbhitaḥ° AM °straḥ suvṛikshambhitaḥ° C °straḥ suvṛihṛimbhitaḥ° L °straḥ suvṛijṛimbhi° ML °taḥ amṛitalo° B °udâtta(rtta?)ki° N °udârttaki° A °udâttamki° CML °udântaki° BNAL °ttiḥ sâra(L °la)râjaḥ° B °maheshṭaḥ ra° A °sumabhejyaḥ ratna° N °mahesthaḥ ratna° L °sumadehaḥ ratna° CM °maheva(C °ma)sthaḥ ra° N °ratnaçaṅgaḥ ci° (l. 12) BNACML °citramallaḥ padma° M °gandhâḥ ndâ° BNAL °kshiṇârtha (AL °rthaṁ) saṁkshi° CM °nârthi(?) saṁkshi° (l. 13) B °cchatraḥ ‖ yoja °darçi | utpa° C °daçi utpa° M °darçi utpa° L °rttikavaraḥ sva° (l. 14) B °khaḥ avi(ou °aṁvi)toraḥ° BNACML °caraṇâdasiddha° A °raṁgaḥ vima-

सुवर्णसेनः वर्तितार्थः असंकीर्णः देवगर्भः सुप्रीत्यरतिः विमानराजा परिमण्डनार्थः देवसत्वः विपुलतरांशः सलीलगजगामी विरूढभूमिरिति ॥

इति श्रीमहावस्त्ववदाने अष्टमा भूमिः समाप्ता ॥

ततो भूयो धृतधर्मधर अतो नन्तरं भगवाञ्चित्रभानुः चारुभानुः दीप्तभानुः रुचितभानुः असितभानुः हेमरथः चामीकरगौरः रत्नकरथः सुयशः अशोभ्यः अपरिस्रोतवाहनः देवालंकृतः सुभूषितखण्डः शिथिलकुण्डलः मणिकर्णः सुलक्षणः सुविशुद्धः विमलवेन्द्रः देवचूडः मन्दारवगन्धः पतंगचरः चारुगन्धः इन्द्रचूर्णः शैलराजकेतुः अरिमर्दनः मणिचक्रः विमलोत्तरीयः सत्वाभरणः दृढवीर्यः नन्दिगुप्तः आनन्दमालः चक्रवालगुप्तः दृढमूलः आनन्दचन्द्रः ब्रह्मध्वंसदेवः सौम्यवत्सवाङ्गः समीक्षितवदनः सत्यावतारः सुप्रतिष्ठितबुद्धिः हारग्रीतलांगः सुखप्रभः भूरिसत्वः भद्रगुप्तः चन्द्रशुभः भद्रतेजः दृष्टरूपः चक्रवर्तिदत्तः सुविचक्षणगात्रः वैश्रावणराजा समृद्धयज्ञः संमतरश्मिः दर्शनक्षमः सजमालाधारी सुवर्णविषाणः भूतार्थकेतुः रत्नरुधिरकेतुः महार्षचूडः तेजगुप्तः वरुणराजः उदात्तवस्त्रः वज्रगुप्तः धन्यभानुः उत्तप्तराष्ट्रः विशालप्रभः लोकसुन्दरः अभिरूपः हिरण्यधन्यशिरिवः प्रभूतदेहकर्णः

ñingalaḥ" (l. 1) BAL "ûgalaḥ susuvarṇṇa" M "rthaḥ asaki" CML "narâjâḥ pari" C "nârtha deva" M "nârthañ deva" (l. 2) CM "pulatarlasaḥ saci(C "vi)rambagâmi" BNAL "latarañsaḥ saci(A "ri)rambagâmi ‖ virû" L "dhagâmir iti ‖ CM "bhûmir iti ‖ .

3. BNACML "shṭama bhû" L "bhûmi samâptâḥ ‖ . — 4. M "bhûyo bho dhuta" A "ato anta" L "ato naṅaraṅ bhaga" CML "gavân citra" A "trabhâṇḍaḥ câru" BNCML "trabhâṇuḥ câru" BAL " rubhâṇuḥ di "bhâṇuḥ ru" (l. 5) BA "bhâṇuḥ a" N "amitabhâ" L "amṛitabhâ" BA "bhâṇuḥ he" M "mîkaraḥ gau" M "thaḥ sûryye'kshaḥ aksho" C "thaḥ suryya 'kshaḥ a" L "thaḥ | supakshaḥ" A "kshotyaḥ a" (l. 6) M "pariçotavâ" L "çrovâha" L "subhûmikhaṇḍaḥ" M "subhûmishitakha" BNC "bhûshikhaṇḍaḥ A "bhûshiṇḍaḥ çi" L "thilakhaṇḍaḥ" CM "maṇikuṇḍalaḥ su "ṇaḥ çuviçu" (l. 7) CM "malendraḥ de" BNA "vacûtaḥ ma" M "ndâragandhaḥ" BNACML "ndhaḥ tataṅ(L "tataṅ)gacalaḥ câru" C "cûrṇṇeḥ ça" (l. 8) BNA "tuḥ avimardda" (l. 9) BNAG "ptaḥ ananda" M "ptaḥ âmanda" L "ptaḥ anantamâ" CM "ndamâraḥ cakravâraguptaḥ" L "kravâḍaguptaḥ" N "dhamulaḥ | â" B "mûlaḥ | â" ML "ndacakraḥ bra" N "hmadhvasa" A "vaḥ saummavatsa" (l. 10) BNACML "samîkshi(L "cchi)taḥ vadanasatyaṇḍatâraḥ | supratishṭi(CM "sthi)tabu "çitalaṅguḥ" M "sukhaḥ prabhaḥ" B "bhaḥ bhurasatvaḥ" NAL "bhaḥ bhûrasatvaḥ" (l. 11) C "ptaḥ candaçu" L "candraguptaḥ candraçu" C "ndrateja ishṭa" L "jaḥ iodrarûpaḥ" N "ishṭarupaḥ ca" M "cakshagâtraḥ" N "kshaṇagrâtraḥ" CML "vaiçrava" BNA "vaiçramaṇarâjâ | sa" L "vanarâjâḥ samṛi" (l. 12) CM "râjâḥ samidhayajñaḥ" matadara" B "taraçyiḥ darça" NAL "raçmiḥ darça" CML "ṛçanakshemaḥ" CM "sragdharmârâdhariḥ su" L "jamâradhari" BNA "mâladhariḥ suva" M "dhiraketo ma" (l. 13) CM "mahâharshacû" N "rshacudaḥ" BNA "valurâjâḥ udâ" CML "valuṇarâjâḥ udântavastraḥ" BNCM "straḥ vajaguptaḥ" BNAL "bhânuḥ âttaptarâ" CM "bhânuḥ attapta" N "râshṭhraḥ vi" C "râshṭaḥ vi" (l. 14) A "viçâraprabhaḥ" N "abhirupaḥ hi" NA "hiranyadha" BNAL

प्रागजितः विचित्रमकुटः दानवगुप्तः राङ्गवमी पुष्परागिः सलिलगुप्तः शमितशत्रुः रत्नयूपः सुविकल्पाङ्गः अजितबलः सत्यनामः अविरक्तराङ्गः वैश्वानरगुप्तः मधुरवदनः कुसुमोत्पलः उत्तरकुरुराजः अञ्जलिमालाधारी धनपतिगुप्तः तरुणार्कभानुः अनुरूपनाचः रत्नकरण्डकेतुः महाकोशः वज्रलकेशः पुष्पमंजरिमण्डितः अनपविद्धकर्णः अनाविद्धवर्णः सितासितलोचनः अरक्तप्रवाडः सिंहोरस्कः अरिष्टनेमिः वज्रराजा ॥ नवमायां भूमौ प्रथमं शतमार्यपदे ॥ भूमिदेवः पुण्डरीकाचः साधुप्रभः ज्योतिगुप्तः वज्रप्रभः सत्यवचः भवदेवगुप्तः संवृत्ततेजः निरुपघातः जानुचक्रः रत्नशयनः कुसुमशयनः चित्रशयनः दन्तशयनः सुप्रतिष्ठितचरणः सर्वदेवगुप्तः अरजोत्तरीयः स्वायंभवेन्द्रः प्रसन्नवर्णः भवकेतुः क्षीरपूर्णाक्षः अनन्तबुद्धिः कनकनागराजतेजः बन्धनान्तकरः अनुपवर्णचेमगुप्तः जिनकान्तारः विमलः मरीचिजालः अजितसेनराजा कनकराशिः गौरः पद्मभालः राजचेत्रगुप्तः समपदः चातुर्देवः देवगुप्तः पुष्कलाङ्गः द्विजातिराजः वज्रसेनः कुमुदगन्धः शबलाश्वः पद्मिपाणपातः सुरभिचन्दनः राजा सहस्रदाता अभयदेवः अरिनिहन्ता विमलशिखरः दुरारोहबुद्धिः यज्ञकोटिगुप्तः रत्नचक्रमः जालान्तरः परिशुद्धकर्मः कामदेवः गुरुरत्नः

"dhaṇyaçi" CM "nyaçirikaḥ pra" BNA "prabhuvide" CML "prabhovide" (l. 1) BNAL "prâgaji(L "rjji)tâ vici" CM "prâgamitâḥ vici" N "tramakûṭaḥ" L "râhura puṇya" A "çiḥ sariragu" M "laguptaḥ çaçami" (l. 2) BNA "tnayûshaḥ su" CM "tnayû(C "yu)tluḥ suvi" L "tnayûthaḥ sucikalpâ" C "ûgaḥ arjita" L "maḥ abhiraktа" C "ktarâshṭaḥ vai" BNAM "vaiçvana" (l. 3) BNACML "motparaḥ utta" rājāḥ añja" L "limâradhariḥ dhana" B "dhârî | dhana" (l. 4) N "anurupagâ" A "nurûpâgâtraḥ" BNCM "mañjalima" L "mañjalikeçaḥ anupravṛiddhakaṇṇaḥ" CM "taḥ anupraviddha" (l. 5) B "karṇṇaḥ anavidravanaḥ sitâ" N "karṇṇaḥ anicidravanaḥ sitâ" AL "karṇṇaḥ ani(L "avî)vidravanaḥ sitâ" CM "karṇṇaḥ anividdha" AC "ktaprâvâḍaḥ siṁho" NML "skaḥ anishṭha(N "shṭa)nemiḥ" (l. 6) M "bahurârâjâ || L "râjâḥ ||.

6¹. CM "bhûmi pratha" L "thama çata". — 6². CML "bhaḥ sa(M "pra)tyavacaḥ" BACML "jaḥ nirûpaghâ" CML "ghâtaḥ jâ" CM "jânustatraḥ ratna" (l. 8) BC "tishṭitaca" BNACML "raṇaḥ gavâdeva" (l. 9) N "arahottari" BNACML "riyaḥ sâyaṁgavendraḥ" N "kshirapuruṇâ" CM "kanâgatejaḥ ba" (l. 10) L "jaḥ badhanântarakshuḥ aruṇavarṇṇaḥ" N "kaḥ anuvarṇṇaḥ" CM "vimalamari" (l. 11) BNACML "ajinasenaḥ râjâ" NACML "karâçi gau" BNL "samayakshaḥ" CM "câtudevaḥ" (l. 12) CM "pushparâṅgaḥ" L "pushparâgaḥ dvi" A "shkarâṅga" C "ûga dviṁrâjirâjâḥ bahu" M "dvirâtirâ" BNACL "râjâḥ bahu" CM "gandha(C "ndhâ)ḥ savalâ" A "valâçvâpashadvishâ" BNCM "valâçvâsha(C "çvâva)dvishâṇa" L "lâçvashadvishâṇapâdau || sura" BNACM "ṇapâtau(M "tauḥ) | sura" (l. 13) BNACML "rabhivandanaḥ" B "hasadâto | abha" A "dâto | abha" L "dâtâḥ abha" N "bhayaṁdevaḥ" L "hantâḥ vima" BNACML "çikhalaḥ dûrâ" (l. 14) M "ddhiḥ cajñako" NM "tnacakra(M "kraṁ)maḥ" L "lântamaḥ pari" (l. 1) N "tnaḥ satasa" B "sramâtâ | çuci" CM "tâ | suci" N "tâ | çuvipra" BNA "prarojaḥ mitirâjâ | vṛiddha" CM "prarojaḥ timirâjaḥ vṛiddha" L "prarojaḥ stimirarâjâḥ vṛiddha" BNAM "pujitâ | jaya" C "jito jaya" L "jitâḥ jaya" (l. 2) L "ddhiḥ samic-

शतसहस्रमाता शुचिप्ररोहः स्मितराजा वृद्धदेवः गुरुजनपूजितः जयन्तदेवः सुजातवुद्धिः समीचितार्थः उक्तिपरः देवाभिकः असुरदेवः गन्धर्वगीतः वीणारवघोषः शुद्धदन्तः सुदन्तः चारुदन्तः अमृतफलः मार्गोद्योतयिता मणिकुण्डलधरः हेमजालप्रभः नागभोगवाहुः कमलधरः अशोकसत्वः लक्ष्मीपुत्रः सुनिर्मितरूपः ईश्वरगुप्तः लोकपालराजा सुनिध्यानः जयपुरुषः अनिहतवर्णः कुन्दपुष्पगन्धः अंकुशः आर्द्रवल्लिप्रतिरूपः कार्यताविचारः स्वतेजदीप्तः प्रकाशधर्मः आर्यवंशकेतुः देवराजप्रभः प्रत्यक्षदेवः अहिमानुरागः कुसुमोत्तरीयः अविरसः प्रथमराजा पुण्डरीकराजा सुभिक्षराजः ॥ द्वितीयो आर्यपदः नवमायां भूमौ ॥ स्निग्धगात्रः परमार्थसत्वः अक्लिन्नगात्रः धर्मशूरः सुतीर्थः लोकालोकनिहितमल्लः कुन्दपुष्पगन्धः निरंकुशः अनोतप्तगात्रः उपाध्यायराजा प्रवरायमतिः अनभिभूतयशः अनुपच्छिन्नालम्बः देवगुरुः रत्नपुष्पः शुद्धसत्वः वैडूर्यशिखरः चित्रमाल्यः सुगन्धकायः अनन्तकोशः समन्वितः सत्यप्रभः अदीनगामी सुविक्रान्तः असंभ्रान्तवचनः गुरुदेवः नरदेवः नरवाहनः रत्नहस्तः लोकप्रियः परिच्छिन्नार्थः अविशुष्कमूलः अपरितृप्तिः सर्वशिल्पराजः यहकोशः अनुरक्तराष्ट्रः शिवदत्तमालः शिखरदत्तः चित्रमालः महाविमानः अनोतप्तगात्रः चित्रहेमजालः शान्तरजः संगृहीतपदः अप्रकृष्टः रक्तचन्दनगन्धः अचलितसुमनः उपचितहनु ज्वलितयशा रचितमालः शिरमकुटः तेजगुप्तराजा ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने नवमी भूमिः समाप्ता ॥

chitârtha° M °târtha | u° BACML °ujitapa° N °ujhi(?)tapa° BN °parâ | devâ° A °para | devâ° CML °parâḥ devâ° C °bhikaḥ surade° BNACML °vâṇâra° (l. 3) L °ghoshaḥ suddha° C °laḥ mâgodyâtayi° BNAL °mârgoghota(A °ṭa)yitâ | (L °tâḥ) maṇi° B °dharâ | hema° A °dharâ hema° NCML °dharâḥ hema° BNAL °prabhuḥ nâga° CM °prabhoḥ nâga° (l. 4) N °rmitarupaḥ° CM °rûpaḥ îsvara° (l. 5) L °kapârarâ° B °râjâ | suni° NCML °râjâḥ suni° CM °purusha(C °pa)ḥ avirasaḥ° etc. BACML °anihitava° L °gaṁdhaḥ niraṁkuçaḥ anotaptagâtraḥ | aṅkuça° BNAL °aṁkuça addravaliparirû(N °ru)pa karkâtavacâraḥ sva° (l. 6) BNA °dharmâḥ ârya° L °japrabhuḥ pratya° (l. 7) N °tyakshedlavaḥ° L °riyuḥ abhirathaḥ pratha° CL °marâjâḥ pu° B °marâjâ | pu° °râjâ | su° L °jâḥ subhi° M °ksharâjâ | .

8¹. M °tiyâ âryya° CM °paksho na° B °kshaḥ | nava°. — 8². C °tvaḥ sachinnagâ° M °tvaḥ achinna° L °tvaḥ âkshinna° CM °thaḥ lokalokahitama(M °hi ma)llaḥ° L °llaḥ kumundapu° gandhaḥ anota° (l. 10) CM °anopatapta° BNACM °yarâjâ | (CM °jâḥ) atra varâ° L °râjâḥ abhiravarâ° N °varâmatiḥ BNACML °tayaçâḥ anu° (l. 11) N °shpaḥ çaddha° N °vaiḍuryaçekharaḥ° BNACM °kâyaḥ antako° (l. 12) BNACM °adivagâmi (M °mi) | suvi° L °gâmiḥ suvi° (l. 13) CM °ratnadevaḥ loka° N °lokayipaḥ pari° L °rthaḥ abhiçu° BNACM °lparâjâḥ gra° L °râjâḥ agrako° (l. 14) BNAL °râshṭhiraḥ çi° BNCML °çikhalada° M °dantaḥ ci° C °dattaḥ vitra° (l. 15) CM °anopatapta° BNACML °hitapakvaḥ a° BNA °aprâkrishu(N °yu)ḥ rakta° CML °aprâptishuḥ rakta° (l. 16) L °acaritasu° N °tahnu jvaliyaçâ° L °hanuyaçaḥ çirama° BNCM °yaçâ | navitamâ° A °yaçâ nevitamâ° M °ramakûṭaḥ te° L °ptarâjâḥ ‖ .

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ ये पुनर्भो जिनपुत्र बोधिसत्वाः परिपिण्डितकुशलमूलाः कृतकर्माणः नवमां भूमिं समतिक्रम्य दशमां भूमिं परिपूरयित्वा तुषितभवनमुपगम्य मनुजभवमभिकांक्षमाणाः मातुः कुक्षिमवतरन्ति अपुनावर्तमेवमादीनि कृत्वा संकीर्तय परमपुद्गलानामाश्चर्याद्भुत-
5 धर्मा असाधारणा प्रत्येकबुद्धादिभिः वशिभूतगणादिभिश्च शैक्षपृथग्जनादिभिश्चेति ॥ एवमुक्ते महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ गर्भावक्रान्तिसंपन्नाश्च सम्यक्संबुद्धा भवन्ति । गर्भस्थितिसंपन्नाश्च जातिसंपन्नाश्च । जनेत्रीसंपन्नाश्च भवन्ति सम्यक्संबुद्धा । अभिनिष्क्रमणसंपन्नाश्च भवन्ति सम्यक्संबुद्धाः । वीर्यसंपन्नाश्च भवन्ति सम्यक्संबुद्धाः । ज्ञानाधिगमनसंपन्नाश्च भवन्ति सम्यक्संबुद्धाः ॥
10 कथं भो धुतधर्मधर गर्भावक्रान्तिसंपन्नाः सम्यक्संबुद्धा भवन्ति ॥

तुषितभवना शिरिघनो पुरिमकुशलमूलसंचयो वीरः ।
अवलोकयति अतिशयेनोलोकितानि च्यवनकाले ॥
चिन्तयति एवं हितकरो चिन्तामर्थावहां नरमरूणां ।
अमरवरसंपरिवृतो देवगणगुरुर्महापुरुषो ॥
15 च्यवितुं समयो खु दानि मे संप्रति सत्वा महान्धकारगता ।
हतनयना कलुषनयना मां प्राप्य तस्माद्विमुच्यन्ते ॥

1¹. N evañm u° CM °cyapo âyu° L °yana uvâ°. — 1². A °mûloḥ kṛita° BA °rmâṇaḥ nava° BNAL °tikramâ daça° CM °tikrañmya° BNAML °jabhavanam abhi° G °bhavana bhikâñ° BNACML °tarati | apunâvartta eva° BNA °ramapuñ(A °shuñ)galanâm âçca° CML °ramapuñgavanâm âçca° BNACML °dhâraṇâḥ pratye° L °ddhâdibhiḥ çaiksha° BNACML °thaggaṇâ(L °na)yaceti ‖ .

6¹. C evañm u° A °yushmantantañ ma°. — 6². L varbhâva° BNA °vakântisañ(N °sa)-pannâ° CM °krântâsañ°. — 7². BNACML °çca bhavanti | sañmyaksañbuddhâ abhi°. — 8¹. C abhinishkra abhini° BNACM °shkramanasañ° L °shkramaṇañsañ° C °sañpatnâçca° B °bhavanti | samya° NCL °nti sañmya° B °buddhâḥ vîrya° L °buddhâçca. — 8². M °sañ-panâçca° L °pannâ bhava° CML °bhavanti | sañmya°. — 9. C °manañpannâ° N °nasa-pannâ° CML °bhavanti | . — 10. L °krântâsampa° N °ntisapannâḥ° CML °pannâ(L °nnâḥ) sañmya° B °vanti tushi°.

11. A °shite bha° BNA °bhavanâni çiri° CML °vanâni çrighano° M °vira B °virâḥ ava°. — 12. BNACML °tiçayolokâyati cya° L °nakâlasamaye. — 13. BNA °ti eve hi° L °ti eke hi° N °hitaro ci° CM °m arthâ(C °rtho)vadbhâvañ nara° L °rthavahyâñ nara° BNAL °maruṇâñ | . — 14. BNACML °guru mahâ° B °rusho cavituñ°. — 15. BNA cavituñ sa° CML carituñ sa° L °maye khu° BNACML °ni me ime ca (NL °va) sañpra° CM °gatâḥ B °gatâ hata°.

16. CM hatanayanâ mâñ prâpya kalushanayanâñ (M °shanâñ) mâñ prâ° A °tasmâ | dvimucya°.

का दानि शीलसंवरे एवं नारी रता उपशमे च ।
अग्यकुलीना सुवचा त्यागरुचिमार्दववती च ॥
तेजस्विनी च ..... का नु खलु हततमरागदोषा च ।
रूपगुणपारमिगता अहीनवृत्ता विपुलपुण्या ॥
का मां समर्था धारयितुं दश मासां का च प्रत्यरहसौख्या । 5
भवे मम का नु जननी कुक्षिमहमुपैमि कस्याद्य ॥
पश्यति विलोकयन्तो राज्ञो शुद्धोदनस्य ओरोधे ।
नारीसमरवधूनिभां विद्युन्नतानिभां अथ मायां ॥
सो तां निशाम्य जननीमामन्त्रयति अमरान् च्यविष्यामि ।
अन्तिमसमुपेत्य वासं गर्भे सुरमानुषहितार्थं ॥ 10
तं अवच देवसंघो कृतांजलिपुटो वराभरणधारी ।
अध्यतु उत्तमपुण्यं प्रणिधि तव अहीनगुणपुण्या ॥
वयमपि लोकहिता वज्र मनोरमां ओशिरित्वा कामरतिं ।
पूजार्थमनिन्दितस्य मनुष्यलोके वसिष्यामो ॥
किं चापि विप्रयोगं त्वया न इच्छाम भूतसंघगुरु । 15
अपि तु अरविन्दनयना भविष्यसि गती नरमरूणां ॥

1. BNACML °samvaram eva (CM °vaṁ) nārī° CM °rata | upa° L °ratâm upa° ACML °pasame° BNACML °meva (CM °vaṁ) ca agra°. — 2. N °nâ sûcavâ tyâ° BACM °sucavâ tyâ° L °sucatâlbhyâṁgaru° C °garuvimâ° BNACML °rdavatâ ca teja°. — 3. BNACML tejasvaraṁ ca° BAL °ca ko nu kha° NCM °ca kau nu kha° L °doshâçca B °shâ ca rûpa°. — 4. N rupaguº BNACML °guru(L °ṇa)pâramitâ a° CM °vṛitâ vi° B °vṛittâ | vi° N °lapûṇyâ CM °puṇyo B °puṇyâ kâ ma°. — 5. BNAML kâ mama sama° C °kâ ma sama° BNACML °rthâ cârayi° B °mâsâṁ | kâ ca° CM °rahaṁ sau° L °rahe sau° B °soukhyâ bhavatu°.

6. BNACML bhavatu kâ(CM °ko) nu ja° M °jani ku° CM °paiti | ka° B °paimi | ka° L °kasmâd yo BNACM °syâd yaḥ paçya°. — 7. M °jño suddho° BNACML °danasyo(L °syâ)-rodhe nâri°. — 8. BNACML nârî amaravadhûsannibhâ vidyu° L °llâtâsaṁnibhâḥ ‖ a° BNACM °nibhâ ‖ atha° BNACML °mâyâ so tâṁ°. — 9. CM °nisaṁmya° BNA °nanîṁm âma° CML °nanîṁ âmantra° B °yati ‖ ama° BNACL °marâṁ cavishyâmi anti° M °marâṁ cyavivyâmi. — 10. BNACML antimam u(N °mapu C °manu)pesbya vâ°.

11. CM tam avaca° BNA °avavadeca deva° CM °vacade(C °da)vaṁ deva° BN °saṁgha kṛitâ° ACML °saṁghâ kṛitâ° C °lipuça va° BNAL °varabharaṇacâvi (L °ri) CM °varabhavanacâri. — 12. BNA ridhyantu utta° CM ṛiddhyantu utta° BNA °puṅgala° CML °puṅgava praṇi° BNACL °ṇidhiḥ tava° M °ṇidhis tava° L °ahiṇagu° N °puṇya | CM °puṇyaḥ B °puṇyâ vaya°. — 13. C °lokehitâ° L °hitârtha bahu° C °rati | . — 14. N pujâ° M °pûjârtha tava ani° BNACL °jârthaṁ (C °rtha) tava ani° CM °manuloke° BNACML °ke vaçi(L °si)-shyâmi kiṁ câ°. — 15. M °câpi prayo° CM °cchâmaḥ bhûta° BNACML °guruṁ api°.

16. BNACML °vindarapaṇâ bha° CM °gati nara° N °maruṇâṁ ‖ .

एवं खलु भो धुतधर्मधर सम्यक्संवुद्धा गर्भावक्रान्तिसंपन्नाश्च भवन्ति ॥ कथं च भो धुतधर्मधर सम्यक्संवुद्धा गर्भस्थितिसंपन्ना भवन्ति ॥ बोधिसत्वाः खलु भो धुतधर्मधर मातुः कुक्षिगता मातुर्योनिं निश्राय तिष्ठन्ति । मातुः पृष्ठं निश्राय तिष्ठन्ति । मातूदरं निश्राय तिष्ठन्ति । मातुः पार्श्वं निश्राय तिष्ठन्ति ॥ विष्ठस्थितया भो धुतधर्मधर कुसूचं प्रवाडवैडूर्यमणिमुपालभ्य न क्वचिदुपलभ्यते प्रदेशस्तु अस्ति सर्वशस्तथा बोधिसत्वा मातुः कुक्षौ न तिष्ठन्ति तिष्ठन्ति च । बोधिसत्वं पुनः खलु भो धुतधर्मधर मातुः कुक्षिगतं देवसंघाः उपसंक्रम्य पृच्छन्ति प्रच्छाः कृतांजलिपुटाः सुमुहूर्ते सुदिवसं प्रीतमनसः । तां च देवसंघान्तथा पृच्छमानां बोधिसत्वा प्रत्यभिनन्दन्ति दक्षिणकरमुत्कृष्य मातरं च न बाधन्ति ॥ न खो पुनर्भो धुतधर्मधर बोधिसत्वा मातुः कुक्षिगता उत्कुटकेन पार्श्वेन वा यथा कथंचिद्वा स्थिता भवन्ति । अथ खलु भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः पर्यङ्कमाभुंजित्वा निषण्णा भवन्ति मातरं च न बाधन्ति ॥ बोधिसत्वाः खो पुनर्भो धुतधर्मधर मातुः कुक्षिगता व सन्तो भववादिकथां कथयन्ति कुशलमूलत इति ॥ बोधिसत्वस्य खलु पुनर्भो धुतधर्मधर मातुः कुक्षिगतस्य पूजार्थं सततसमितं दिव्यानि तूर्याणि वादन्ति न कदाचिद्दिवा वा रात्रौ वा तिष्ठन्ति ॥ बोधिसत्वं च भो धुत-

1. CL "ra saṁmya" BN "ddhâ varbbhâva" A "ddhâ va—vakrâ" BNACML "krântasaṁpa". — 2¹. CML "rasaṁmya" B "nti bodhi". — 2². L "satvâ khalu" CM "khalu punar bho dhu" mâtur kukshi" C "mâtu yoni niçrâ" L "mâtuḥ yoni niçrâ" BNAM "yoni niçrâ" N "tishṭhatiṁ | . — 3. N "prishṭaṁ niçrâ". — 4¹. L "shṭhati | . — 4². CM mâtur pârçve ni A "pârçva niçrâ". — 5. B vishṭhambhita" NA vishṭa(A "shṭra)stitayâ bho" L "vishkambhi dhara mâtuḥ kukshigataṁ" NM "kusutre prabhâve vai" BAC "sûtre prabhâve (C "vai) vaiḍû" N "vaiḍurya ma" M "ḍûyama" C "ḍûryâmaṇi" BNACM "m upa(M "pâ)gamya na kva" A "palatyate pra" CM "pradeçaṁ tu asti" BNACM "asti vaçâs tathâ" CM "satvâḥ mâtu(M "rtu)r kukshau" N "na tishṭanti" B "nti ca bodhi".

6. BNACM bodhisatvâ (CM "tvâḥ) bodhisa" B "cchanti | prahvâḥ" L "prahvaḥ kṛitâṁ" A "hvâḥ kṛitâjaliṁpu" BNCL "kṛitâṁjaliṁpu" L "puṭo su" BNA "ṭâḥ samuhû" BNACML "hûrtta sudi" C "divaṁsaṁ" L "vasa prita" CM "naso B "nasaḥ tâṁ". — 8. CM "satvâḥ pra "ndati | da" B "ndanti | dakshi" L "kshiṇaṁ kara" M "karam ûtkshipya mâ" NCML "ram utkshipya mâ" N "taraṁ va na bâ" AC "na bodha" L "dhati | B "dhanti na kho. — 9. C "puna bho dhu" BNACML "kshigato utkuṭumbakeṇa pâ" C "kana pâçvena" M "rçveṇa vâ ya" L "cid va sthi" M "bhavati.

11. A "tvâḥ payaṅka" BNACML "nisharṇṇâ bhava" M "taraṁ ca ta bâ" BNACML "bâdhati | . — 12. BNA "kshigato ca sato bhavivâdikathâṁ" CM "kshigato va saṁto bhavitâbha(M "saṁto bha)vivâdikathâṁ" L "kshigato ca santo bhavishyavâdikathâṁ" B "thayanti | kuça" iti bodhi". — 13. L "puna bho dhu" M "mârtukshiga" C "mâtur kukshi" jârtha satetasapitaṁ di" M "jârtha satataṁ sami" BNACM "tûryâni vâdyanti | na ka" M "dâci divâ" N "tishṭanti | . — 15. C "jârtha apsa" N "ni saṁdarça" L "divya pushpa" CM "shpavarṇṇaṁ divyaṁ" M "çûrṇṇaṁvarshaṁ" B "mante | kadâcit mâtuḥ".

धर्मधर मातुः कुक्षिगतं पूजार्थं अप्सरशतसहस्राणि सन्दर्शयन्ति दिव्यं पुष्पवर्षं दिव्यं चूर्णवर्षं नोपरमन्ते कदाचित् ॥ मातुः कुक्षिमादौ कृत्वा बोधिसत्वानां यावत्परिनिर्वृता दशबला च दिव्या च अगुरुधूपा नोपरमन्ति ॥ न खलु भो धृतधर्मधर बोधिसत्वा मातापितृनिर्वृत्ता भवन्ति । अथ खलु स्वगुणनिर्वृत्ता उपपादुका भवन्ति ॥ तत्रेदमुच्यते ॥

अथ सा कमलदलनयन अनुवद्या गन्धर्वबहुभि श्यामा ।
सहितं पि तं सुमधुरं शुद्धोदनमब्रवीत् माया ॥
एषा समादियामि प्राणेहि अहिंसं ब्रह्मचर्यं च ।
विरमामि चाप्यदिन्ना मद्यादनिबद्धवचनाच्च ॥
परुषवचनाच्च नरवर प्रतिविरमामि तथैव पैशुन्या ।
अनृतवचनाच्च नरपति विरमामि अयं मम छन्दो ॥
परकामेषु च ईर्ष्यां न संजनेयं नापि अभिद्रोहं ।
भूतेषु मैत्रचित्ता मिथ्यादृष्टिं च विजहामि ॥
एकादशप्रकारं शीलं सेवाम्यहं पृथिविपाल ।
रजनीमिमामनूनामेवं मे जायते छन्दो ॥
अपि च खलु भूमिपाला कामवितर्को मा मां प्रतिकांक्षि ।
प्रेक्षस्व मा ति अधर्मो भवेय मयि ब्रह्मचारिणिये ॥
संकल्पं प्रपूरेष्यन्ति पार्थिवो भारियामिदमवोचत् ।

2. CML *balâçca di* CM *divyâçca a* C *dhûpâ nâpara*. L *dhûpâ ca nopa*. — 3. CML *nirvṛitâ bhava*. — 4. BNA *ṇanivṛityâ upa* CM *nirvṛityâ o*(M *au*)*papâ* L *nirvṛitâ aupapâ*.

6. BNACML atha kama *nayanânubandha gandharvabahubhiḥ syâ*(CML *çyâ*)*mâ sahi*. — 7. NCM *hitaṁ sama* BAL *pi taṁ sama* B *bravit ‖ mâyâ esho sa*. — 8. BNACML esho samo(C *so*)*dayâ* *ahiṁsam abrahma* B *ryaṁ ca vira*. — 9. C vicamâ N *pyadinyanna ma* A *pyadinânyamadyâ* CML *dinnân adyâ* BNACML *dyâd ati*(L *pi*)*baddha* B *nâcca paru*. — 10. L narava M *tikrakramâmi* BNACL *pratikramâmi ‖ tathai* M *paiçûnyaṁ* BNACL *çunyaṁ amṛitava*.

11. BNACML amṛita(M *taṁ*)*vaca* CM *cchandom api ca para* B *ndo para*. — 12. BNAL *meshu irshyâ na saṁ* CM *meshu irshyâ na saṁ* BNACML *neshyaṁ | na bhavishya*(B *shpa*)*ti drohaṁ bhûte*. — 13. BNA *tracitâ mi* CML *tracitrâ mi*. — 14. BNACML *laṁ çaivâpyahaṁ | pṛithivîpâla raja*. — 15. BNA *nîm imânantanâm evaṁ* CML *nîm imâ*(CM *mâṁ*)*nantarâm evaṁ* C *vaṁ meṁ jâya* BNACML *jâyante ccha* BNAL *cchandom api ca kha*.

16. CM pi ca kha BNACML *pâla kâma* BNAL *tarkâ*(L *rkâ kâ*)*mâṁ prati* CM *tarkâ pratikâṁkshe* B *kâṁkshi mâ ti*. — 17. *Tous les mss. omettent* prekshasva. M *mâ ni adha* N *mâ ti dharma* BNACML *bhaveyaṁ | mayi* *cârîya* (CM *ye*) *saṁka*. — 18. BNACM *pra-*

अभिरम भवनवरगता अहं च राज्यं च ते वश्यं ॥
सा स्त्रीसहस्रमग्र्यं अनुरक्तं गृह्य तं विमानवरं ।
अभिरुह्य सन्निषीदे मनापपरिपूर्णपरिवारा ॥
सा कंचिदेव कालं तस्मिं हिमपाण्डुपुण्डरीकनिभे ।
शयने प्रशमदमरता तुष्णीभावेन चेपयते ॥
अथ कौतूहलमनो संजनिया वज्रदेवकन्या वरमाल्यधराः ।
जिनमातुः उपगता द्रष्टुमना प्रासादसुन्दरायेण स्थिता ॥
उपसंक्रमित्व शयनोपगतां मायां निशाम्य वरविबुनिभां ।
प्रीतिसुखं विपुलं संजनिया अथ संप्रवर्षि दिविजं कुसुमं ॥
मानुष्यकं पि किल ईदृशकं रूपं सुजातमिदमाश्चर्यं ।
कंचित्कालं स्थित्वा अन्तरतो नायं समा मरुवधूहि भवे ॥
लीलां निशामयथ हे सखिका प्रमदाये यादृशीं यथोपयिकां ।
शयने विरोचति मनं हरति विभ्राजते कनकरीतिरिव सा ॥
इयं तं धरेष्यति महापुरुषं अत्यन्तदानदमशीलरतं ।

tipû° L °lpaṁ paripû° CML °pûrenti pâ° BNAL °rthivo mâttâ(L °rttâ)nâṁ ida° CM °vo mârtyâ(M °rtya)nâṁ ida°.

1. BNACML abhi(M °hi)navabhave(L °bhavane)na pura(CM °ro)gatâ° C °gatân ahaṁ° M °gatân antaṁ ca ° te paçyaṁ | . — 2. B sastri(ou °ntri?)sa° NACM sastri° C °hasraṁm agryaṁ° L °hyan taṁ vi° B °varaṁ abhi°. — 3. BNACML °shidi manâ° ML °pûrṇaṁpari° BNACM °rivârâḥ sâ kiṁ° L °vâro. — 4. BNACML sâ kiṁcid° L °cid aivaṁ kâ° CM °d evaṁ kâlaṁ° A °himayâpâ° ACM °pâṇḍapuṇḍa ° nibho. — 5. L praçama° BNACML °damaça(CM °sa)maratâ° CML °na kshapaya° BNAL °paya(B °papa)te tâṁ (N °tâ) rajanîṁ ‖ CM °yate tâṁ ca jananî ‖ .

6. BNACML °lamanâ saṁ° BNAML °janima(L °maṁ)vâ bahu° C °janim eva bahuṁ deva° BNAL °vaka(A °kaṁ)nya vara° B °dharâḥ jina°. — 7. BNACML °gato dra ° ndareçena sthi° L °sthitâḥ | . — 8. BNACML °saṁkra(C °kri)mica çaya ° gatâṁ vâ mâyâṁ° L °niçamya° BNACM °mya caravi° A °vidyanitâṁ CM °vidyutâṁ L °dyutaibhâṁ BN °dyunitâṁ priti°. — 9. CM °pulâṁ sañja° N °laṁ mañja° ACM °ñjaniya | atha° BNL °niya ‖ atha° BNACML °tha se(M °sa L °so)maṁ prava° BNACL °divisañja kusumaṁ mânu°. — 10. B °kaṁ pi | kila° BNACM °kila idṛiça° L °kilam idṛiça° N °kaṁ rupaṁ° NC °âçcaryya | .

11. BNACML kiṁcit kvacitstham iha(L °ham) anukampe(L °mpaye)yaṁ gamâ marubahuni mahâ B °mahâ lilaṁ°. — 12. L salilaṁ | ni° BNACML °lilaṁ niçâmya yathâ he maṇikâ pra° BNAL °madâm iyâ (L °dân iyâṁ) yâ(L °yân)dṛiçî yathopathikâ | CM °madâm iyâṁ yâdṛiçî yathâpathikâ. — 13. BNACML çayano vi° BNA °ti mamaṁ hara° L °ti | mama manaṁ° BNA °nakaritir iva iyan taṁ° CM °nakagirir iva | L °nakagirir iti. — 14. BNACML iyan taṁ vâneshyâ(A °shyi CM °shyan)ti mahâpurusham anyantaṁ dâ° CM °dâmadamaçî° L °ratnaṁ BNACM °ratanaṁ sarva°.

सर्वाश्रवान्तकरणं विरजं किं हायते तव नरेन्द्रवधू ॥
चापोदरे करतलप्रतिमे वररोमराजिनि चिचस्तवने ।
इह वासमभ्युपगतो वरदो ऽविस्रचितो ऽशुचिना भगवां ॥
अनुरूपा त्वं च प्रमदा प्रवरा माता स चैव पुरुषप्रवरो ।
पुत्रो भवान्तकरणो भगवां किं हायते तव नरेन्द्रवधू इति ॥

यस्यां खलु भो धुतधर्मधर जातीयां बोधिसत्वमातरो चरमभविकं बोधिसत्वं धारयन्ति तस्यां जातौ प्रमदावराणां परिशुद्धं परिपूर्णमखण्डं ब्रह्मचर्यं भवति ॥ मनसापि तासां प्रमदोत्तमानां रागो नोत्पद्यते सर्वपुरुषेषु भर्तारमादौ कृत्वा ॥ बोधिसत्वे च भो धुतधर्मधर मातुः कुक्षिगते बोधिसत्वमाता दिव्यवस्त्रसंवृतशरीरा च भवति दिव्याभरणधारिणी च सुस्नातोच्छादनपरिमर्दनपरिषेकं च अप्सरोगणाः बोधिसत्वमातुः प्रतिजागरन्ति ॥ बोधिसत्वे मातुः कुक्षिगते बोधिसत्वमातुः देवकन्याशतसहस्रेहि सार्धं हास्यं भवति ॥ तथा प्रसुप्तां च बोधिसत्वमातरं देवकन्या मन्दारवपुष्पदामैः परिवीजयन्ति अक्षयौवनमण्डप्राप्ता ॥ यदा च तस्या प्रमदोत्तमायाः बोधिसत्वः कुक्षिमवतरति न बोधिसत्वमाता कायिकचैतसिकान्यदुःखान्यनुभवति यथान्या प्रमदा ॥ तुषितभवनमादौ कृत्वा सर्वेषां बोधिसत्वानां पंच नीवरणानि

1. BNACML sarvabhavânta(CM "ntaṁ)kara" C "ntaṁ karajaṁ viṁ hâyate" L "virajaṁ vihâya | kiṁ hâya" N "ndrabandhu châto" BACML "vadhû cchâtoda". — 2. BNACML cchâtodare karataraprati" L "me vasaroma " citravane CM "citrâstavane. — 3. A "vâsam atyupa" L "rado abhibakshito" BNACM "avimbakshito" A "to aṇḍacinâ" M "bhagavân | . — 4. CM "pramâ(C "mo)da prava" BNAL "pramada prava" CM "caivaṁ puru" BNACML "pravara putro". — 5. M "gavâna kiṁ" L "gavâṁ hâsyate ta" N "vadhur iti ‖ BACML "vadhûr iti ‖ .

6. C yasyâ khalu" M "khalu punar bho dhu" N "jâtiyâṁ bo" L "jâtimâṁ bo " mâtaraṁ cara" BNA "taro varama" CM "taro parama" N "dhâranti" B "yanti | tasyâṁ" BNACML "jâtau jâtyapravadavarâṇâṁ" CM "pûrṇṇaṁm akha" L "pûrṇṇaṁ akha" BNACML "khaṇḍa brahma" C "bhavanti | . — 8. BNACML "mânâṁ rogo notpadyante sa" L "sarve puru" B "kritvâ bodhi" — 9. BNACML "satvena ca bho" CM "kukshite bo" BA "satvatvamâtâ" M "vastraṁsaṁ" BNACML "bhavanti divyâ" BNACML "snâtâchâda" CM "pariveshaṁ ca apsa".

11. BNACML bodhisatvena mâtuḥ kukshi(A "kshiṁ)gatena bodhisatvamâtuḥ pratijâgaranti | bodhisatvena mâ" L "tvena mâtuḥ devakaṁnyâça" CM "mâ(M "mâr)tur kukshi" BNA "vaka(A "kaṁ)nyaçata" CM "sârddha hâ" BNACML "hâsyâ bhavanti | . — 12. BNACML tathâ ca hâsyaṁ ca prasuptâ ca bo" CM "vakaṁnyâ ma" B "jayanti | agra" A "nti | ayanva" CM "mandaprâ" B "prâptâ yadâ". — 13. L "ttamâyâ bo" CM "satvo ku" L "tva kukshi" BNACML "rati | na ca bodhi " mâtâṁ kâni" CM "ci duḥkhâ" CL "bhavanti | yathâ" CM "madâḥ. — 15. BNACML "paṁcami vara" N "ni vishkṛistitâni " CM "ni vijri(?)mbhitâni" B "vanti | aprâ".

विष्कम्भितानि भवन्ति अप्राप्ते धर्मराज्ये ॥ परिपूर्णेहि च दशहि मासेहि सर्वे बोधिसत्वाः मातुः कुक्षौ प्रादुर्भवन्ति दक्षिणेन पार्श्वेन न च तं पार्श्वं भिद्यते । न चाच किंचिद्विलम्बं भवति जात इत्येवं भवति ॥ तच्चेदमुच्यते ॥

अथ प्रतिपूर्णे दशमे मासे माता प्रभूतपुण्यस्य ।
शुद्धोदनं उपगम्य इदमब्रवीत् दृष्टसंकल्पा ॥
उद्यानगमनबुद्धी उत्पन्ना मे नराधिपा शीघ्रं ।
सज्जेहि वाहनं मे यथोचितां चैवमारचां ॥
एतं श्रुत्वा वचनं राजा शुद्धोदनो सुप्रीतमनो ।
आलपति साभिलाषं परिवारवरं पृथिविपालो ॥
शीघ्रं गजतुरगवतीं सेनां पदातिसमाकुलां विपुलां ।
प्रासशरशक्तिचिचां सज्जिय प्रतिवेदयध्वं मम ॥
चतुघोटान तथ अश्वरथान दशशतसहस्रा युज्यन्तु ।
प्रवरा काञ्चनघण्टारवाणि मधुरानुनादानि ॥
अंजनघनसदृशानां नागानां वर्मधारिणां शीघ्रं ।
प्रतिधेयथ अधिमात्रा सज्जानि दशशतसहस्राणि ॥
आयुक्तवर्मकवचा शूरा सज्जीभवन्तु अनिवर्त्या ।
सज्जीभवन्तु चपलं विंशत्साहस्रियो तेषां ॥

1. L "sehi ca sarve " satva mâtuḥ" CM "satva (M "tvo) mâtur kukshi prâ" B "vanti | da" BAL "kshiṇana pâ" CM "kshiṇapârçveṇena pârçvena ca taṁ pârçvi bhavato BNAL "pârçvi bhadyate | . — 2. BNAL "cid vi(B "d va)caraṁ bha" CM "cid virujaṁ bhava" B "vati | jâta" CML "jâtam ityeˇ. — 3. A tatraidaˇ. — 4. CM "praripûˇ L "dasameˇ B "ṇyasya çuddhoˇ. — 5. BNACML "danam upagaˇ B "bravit | dṛishṭaˇ C "dṛishṭaṁsaṁkaˇ BNACML "saṁkalpo uˇ.

6. CM "buddhir utpaˇ L "buddhi utpaˇ BNACML "râdhipa çighraṁ sajjeˇ. — 7. C "thocittâṁ caiˇ N "tâṁ caṁvaṁ ârakshâṁ | BAL "caivaṁ âraˇ C "rakshaṁ | . — 8. BACML evaṁ çruˇ N eva çruˇ BNACML "dano prîtaˇ B "mano âtaˇ. — 9. BA "lapayati | sâbhiˇ C "rivâraṁ vaˇ BNACML "thivipâlo çighraṁˇ. — 10. A "gavartîṁ seˇ M "gavati seˇ L "gavatâṁ seˇ BNACML "dâtisaṁkuˇ B "palâṁ prâṇaçaˇ.

11. BNACML "prâṇaçaraˇ L "ṇaçaruṇaçaˇ BNACML "sajjayati vedaˇ. — 12. BNACML "turgbo(C "ghâ)ṭâni taˇ BNACML "tathâ açvarathânâṁ daça(CM "daçaçata)sahaˇ BNAL "srâṇi yujyantu praˇ. — 13. BNACML "varakâñcaˇ ghaṇṭhâ(A "ṇṭâ)ravamadhuˇ CM "dhurâmunâˇ L "dhurâninâdâni. — 14. BNACML "gânâṁ dharmadhâˇ CM "rmacârîˇ B "çighraṁ praˇ. — 15. BNACML prati(CL "vi)dheya | yathâ adhimânâ sajjâ " daçasahaˇ B "srâ | ṇi âyuˇ.

16. N "yuktaṁvarmaˇ CM "ktavartmakavaˇ L "ktavatmakaˇ BNACML "câ çu(C "çû)ro sajjiˇ L "jjibhavanti capara viṁçatˇ (l. 17) BNACM "vanti | anivarttikâ sajjiˇ. — 17. BNACM "bhavanti capaˇ CM "caparaṁ viṁˇ L "capara viṁˇ BNACM "viṁça sahaˇ L "hasrâṇi teshâṁ B "teshâṁ vipu".

विपुल सकिंकिणिरणितं सहेमजालं उदारअश्वरथं ।
वरमाल्यवस्त्रधारिणो प्रमदा धारेन्तु देवीये ॥
लुम्बिनिवनं च शीघ्रं अपगततृणरेणुपचसंकारं ।
सुशोधितं मनोज्ञं कुरुत देवीये देवभुवनं वा ॥
एकैकं च द्रुमवरं दुकूलपट्टोर्णकोशिकारेहि ।
कल्पयथ कल्पवृक्षां यथा दिवि देवप्रवरस्य ॥
साधूति प्रतिश्रुत्वा तस्य वचनेन नरेन्द्रगर्भस्य ।
नचिरेण यथाज्ञप्तं कृतमिति प्रतिवेदितं राज्ञः ॥
सा सलीलचारुवदना माता मारबलसंप्रमथनस्य ।
अभिरूहि सपरिवारा तानि मनोज्ञानि यानानि ॥
सा विविधाभरणवती पादौधरथौघसंकुला.... ।
शोभति सुसंप्रयाता सेना मनुजप्रधानस्य ॥
अवगाह्य तद्वनवरं माया सखिसंवृता जिनजनेत्री ।
विचरति चिचरथे इव अमरवरवधू रतिविधिज्ञा ॥
सा क्रीडार्थमुपगता शाखां शाखां भुजैभिरवलम्ब्य ।
प्रतिजृम्भिता सलीलं तस्य यशवतो जननकाले ॥
अथ विंश सहस्राणि अप्रतिमानि तदाप्सरवराणां ।
दशनखकृतांजलिपुटा मायामभिनन्दिय भणन्ति ॥

1. BNACML vipula saṁkaṁ(L °ka)karaṇiyaṁ sahe° BNACM °jâlaṁ viḍâra(A °la)açva° L °jâlaṁ viḍârâçva° BNACML °çvara(M °ya)the vara°. — 2. C °mâlyaṁvastra° BNA °riṇo pradâ dhâ° BNACML °dhâretu deviye. — 3. BNACML °mbiniva° M °vanaṁ çighraṁ° CM °saṁkâçaṁ B °kâraṁ suço°. — 4. BNACML °jñaṁ karotha devi° L °vabhavanaṁ°. — 5. BNACML °kaikadrumava° N °dukulapa° CM °patroṇâko° L °patroṛṇâkauçikâ° BNA °ṭṭoṛṇâkoçikârehi kalpa°.

6. BNAC °vṛikshâṁ | yathâ° M °vṛikshâṇâṁ yathâ°. — 7. BNA °vacanânnare° CML °canâ narendra°. — 8. B °rôjñaḥ sâ salila°. — 9. L sâ salilacâ° A sâ sarîracâru° CM sâ çarîracâru° L °vadana mâ° BNACML °mâtâ mâlavarasaṁ° CM °rasaṁmathanasya. — 10. BNACML abhirûpasaparivârâḥ tâni ° jñaghoshâṇi(M °ni) sâ vivi°.

11. BN °ṇavatri | pâ° A °vabhri | pâ° CM °vartti | pâ° BNACML °pâdaudyama(L °sa)-daudyasaṁkulâ çobha°. — 12. C °prayântâḥ | senâ° A °yâta ‖ se °(?) ML °yâtâḥ | se° B °yâtâ | se ° dhânasya ava°. — 13. CL °vagrâhya° B °varaṁ | mâyâ° BNACML °saṁvṛittâ ji° B °netri vica°. — 14. C °ti vitra° M °citurathe iva avaravadhû° B °dhijñâ sâ kri°. — 15. M mâ kri° CM °dârthaṁ upa° BNACML °gatâ lakshmîçâkhâ bhujâbhir (L °bhiḥ) ava° B °mbya prati°.

16. L °tâ çalilaṁ° A °tâ sarîraṁ | tasya° B °lilaṁ | tasya° C °yaçaṁ bhoja° BNAL °çavabho jana° CML °janakâle. — 17. CML °viṁçat saha° BNAL °srâṇim aprati° BNACML °pratibhoti (A °di) tadâ(CM °dâ a)psara° B °ṇâṁ varakana°. — 18. BNACML varakanaka-kṛitâṁ° CM °jalimputâ° L °nandati bhaṇa° N °ndiya ṇabhanti | .

अद्य जराजातिमथनं जनयिष्यसि अमरगर्भसुकुमारं ।
देवी दिवि भुवि महितं हितं हितकरं नरमरूणां ॥
मा खु जनयी विषादं परिकर्म वयं तवं करिष्यामः ।
यत्कर्तव्यमुदीरय दृश्यतु कृतमेव मा चिन्ता ॥
मातरमवाधमानो प्रादुर्भूतो मनापो मायाये ।
दक्षिणपार्श्वेन मुनिः सुसंप्रजानो परमवादी ॥
अथ विविधरतननिचया नगरनगरा अनेकसहस्राणि ।
प्रज्वलि प्रभा च विमला प्रादुर्भूते नरवरेन्द्रे ति ॥

न खलु भो धुतधर्मधर सो अस्ति सत्वो सत्वनिकाये यो चरमां जातिं समनन्तरजातं बोधिसत्वं समर्थो व्याकर्तुं अन्यत्र शुद्धावासेभ्यो देवेभ्यः ॥ तत्रेदमुच्यते ॥

अंशुकसुवेष्टितशिरा अष्ट सहस्रा महेश्वरवराणां ।
ब्राह्मणवेषधराणां अभिगच्छि पुरं कपिलवस्तु ॥
ते राजकुलद्वारे वरवसनधरा वराभरणधारी ।
उपगम्य मुदितमनसा प्रतिहारमुवाच सत्ववरा ॥
शुद्धोदनमुपगम्य ब्रूवीहि इमे लक्षणगुणविधिज्ञा ।
तिष्ठन्ति अष्टसहस्रं प्रविशेदिति यदनुमतन्ते ॥
एतं श्रुत्वा वचनं प्रतिहाररचो उपेत्य राजवरं ।

1. BNA adya jarâjâ° CM adya râjâjâtima° L °dya yârâjâ° B °shyasi | ama° CML °rbhakusumâraṁ° B °mâraṁ devi°. — 2. L °bhuvi sahitaṁ hitakaraṁ° BNA °mahitaṁ hitakaraṁ° NM °maruṇâṁ | . — 3. BNACML °janayi vi° yaṁ tava karishyâmaḥ satkartta°. — 4. BNACML satka° CM °tkarttam udira° L °m evaṁ mâ ci°. — 5. BNACML °rbhûtaṁ ma° CM °manâ(M °lâ)ya | má° BNA °manâpa | mâyâye dakshi°.

6. BNACML °muni susaṁprajâto pa°. — 7. BNACML °nicayo naga° NAL °hasrâ B °hasrâ pracali°. — 8. BNACML pracalita prabhâ va vima° BA °prâdubhûte° M °prârdurbhû° BNCL °tena nara° AM °rendreneti° C °rendraneti | BNL °rendrena ti na khalu°. — 9. L °so 'sti sa° N °asti satvanikâ° L °marthaṁ vyâka° M °kartu | anya° B °kartuṁ | anya° L °anyetra çu° A °vâsetyo de° L °sebhyaḥ deve° A °devetyaḥ B °bhyaḥ tatre°. — 10. N tatradam u°.

11. NC açuka° A °kaçuveshṭi° L °kasuceshṭi° BNACML °çiro a° N °heçavarâṇâṁ B °ṇâṁ brâhma°. — 12. M °hmaṇaṁvesha° BNA °shadbhârâṇâṁ | abhi ° vastu ne râja°. — 13. BNACML ne râja° N °jakûladvâ° C °re vavasana° M °re vacavasa° CM °dharâṁ varâ° B °dhâri upaga° L °dhârim upa°. — 14. N upagaṁmya° M °mya dita° BNACML °nasa prati° vâca ‖ sa° C °satvârâ L °tvaraṁ râjâ BNAM °satvarâ çuddho°. — 15. BNACML °mya bravîhi° B °dhijñâ tishṭanti°.

16. BN tishṭanti° M tishṭhati ashṭa° BNACM °iti yajñânuma° L °ti yajnânuma° A °numanto M °tan to. — 17. BNACML evaṁ çrutvâ° B °varaṁ kṛitakarapûṭâḥ°.

कृताञ्जलिपुटः प्रणम्य इदं उवाच नराधिपतिं ॥
सुखं अतुलबल दीप्तिद कारय राज्यं चिरं निहतशत्रुः ।
द्वारे ते अमरसदृशा तिष्ठन्ति प्रवेष्टुमिच्छन्ति ॥
प्रतिपूर्णविमलनयना मधुरस्वरमत्तवारणविचारी ।
भवति मम तेषु संका न ते मनुष्या मरुसुतास्ते ॥
परिचंक्रमतां तेषां धरणिरजः क्रमवरा न संकिरति ।
न च तेषु सन्धिशब्दः चंक्रमतां श्रुश्यति कदाचित् ॥
गम्भीरमधुरचेष्टा आर्याकारा प्रशान्तदृष्टिपथा ।
विपुलां जनेन्ति प्रीतिं जनस्य समुदीचमाणस्य ॥
निःसंशयं नरवरा पुचवरं उपगता तवं द्रष्टुं ।
देवगणपुरुषप्रदेवं अभिवाद नन्दितुं नरसिंहं ॥
एतं श्रुत्वा वचनं प्रतिहाररचं नराधिपोवाच ।
मयि भो कृताभ्यनुज्ञा प्रविशन्तु निवेशनमुदारं ॥
अमरप्रवरगणास्ते गगनसमनिभा विशुद्धकर्मान्ता ।
प्रविशेन्सुः पार्थिवकुलमहीनकुलवंशमुख्यस्य ॥
शुद्धोदनो पि राजा महेश्वरां दूरतो निशामेत्वा ।

1. BNAL kṛita(L *tam̃)karapû(N *pu)ṭâḥ praṇa* CM kṛitakarapû(C *pu)ṭo praṇa* BNACML *idam uvâca ‖ narâdhipeti mu(C *su)*. — 2. M mukham̃ atu* BNAL mukhyam̃ atula* CML *atulavaradi* CM *diptir idam̃ kâraya* L *diptima kâraya* BNACML *jyam̃ vi(M *ki)varam̃ ni* B *çatruḥ dvâre*. — 3. BNACL dvâre (C *ra) te amṛitasadṛi* M dvâre amṛitasadṛi* N *driçân ti prave* C *m icchamm̃nti L *ichati B *cchanti prati*. — 4. L paripûrṇṇa* BNACML *nayanâ samadhu * ṇavicâ bhavati*. — 5. M *teshu sam̃krâ na te*.

6. C pacicam̃kra* N *ricakram̃ma* BNACML *matâ (L *tâḥ) teshu dharaṇi* L *varâṇa sam̃kirati B *rati na ca teshu*. — 7. L *çabdo cam̃kratâ çruyati* BNACM *matâ çruyati* B *kadâcitâ gambhi*. — 8. N *dhurarace* BA *drishṭhi yathâ vivalam̃ jâne* NCML *shṭi yathâ. — 9. BNACML vivalam̃ (L *ram̃) jâneti pri* C *prîti jana* CM *mânasya* B *ṇasya niḥsam̃*. — 10. BNACML *naravara putra(M *trum̃)va* L *travaram upa* BNACML *tâ tava drashṭum̃ devaga*.

11. C devagaṇepuru* BNACML *vâdyâbhina* BNAL *bhinandetâ nara* N *bhinandatâ nara* CM *nditâ nara* BNACM *simhaḥ | L *simho ‖ . — 12. BNA eta çru* CML etat çrutvâ*. — 13. C mabhi bho* A *kṛitâtyanu* BNACML *mujñâm̃ pra* BNL *praveçantu* A *pravintu*. — 14. BNACML amaravaragaṇâs ta(L *s tam̃) ga* C *ta gamaṇasa* M *gaganâsa* L *gaganasa* C *çuddhamm̃karmâ* A *ddhakamântâ B *rmântâ pravi*. — 15. BNACML praviçetsuḥ pârthivakulam̃ | ahi* C *mukhya A *khyasyâ çu*.

16. L *çvaram̃ dûra * çâmyatvâ CM *çâmyetvâ B *metvâ paryupasthitaḥ*.

प्रत्युत्थित आसनातो सपरिजनो गौरवबलेन ॥
अभिवादते नरपतिः स्वागतमनुरागतं च सर्वेषां ।
प्रीता स्म दर्शनेन प्रशमदमबलेन च भवतां ॥
संविशन्ते इमानि वरासनानि वररूपविकृतानि ।
आस्तां ताव भवन्तो अस्माकमनुग्रहार्थाय ॥
अथ तेष्वासनवरेषु कनकरजतवर्णचित्रपादेषु ।
विगतमदमानदर्पाः ते तत्र सुखं निषीदेन्सुः ॥
ते कंचिदेव कालं निषण्णमात्रा नराधिपमुवाच ।
शृण्वतु भवां प्रयोजनं यं अस्माकमिह गमनाय ॥
सर्वानवद्यगात्रो पुत्रस्तवं अनुजातो..... ।
लक्षणपारमिप्राप्तो..... ॥
वयमपि लक्षणकुशला दोषगुणां लक्षणैर्विज्ञानाम ।
यदि न गुरु तव सुतन्ते पश्येम महापुरुषरूपं ॥
सो वदति एव पश्यथ सुव्यपदेशचेमं मम पुत्रं ।
मरुमनुजकीर्तियशसं लक्षणगुणपारमिप्राप्तं ॥
अथ मृदुकाचलिन्दिकप्रवेणिशयितं च कनकवर्णाभं ।
उपनयति पार्थिववरो नरमरुपरिवन्दितं सुगतं ॥
आलोकयित्व दूरा महेश्वराः क्रमवरान्नरवरस्य ।

1. BNA paryupasthitaḥ sapari° CML pratyupasthitaḥ sapa° C °sapajano gauravavarṇṇena | M °vavarṇṇena | B °lena abhi°. — 2. BNACML abhilâshate nara° BNA °m anugagatañ° CML °m anugatañ° B °rveshâñ pritâ°. — 3. BNA °nu prasama° CM °na prathamada° BNACML °madaçabale ca bhagavatâñ ‖ . — 4. BNACML °dyanti imâ° L °varâvasa°. — 5. BNACML °tâvad bhavante | (L °nto) asmâ° M °smâkañm anugra°.

6. BNACML âsanava° B °pâdeshu viga°. — 7. NL °gatamanamâna° M °darpâs te tatra° BNACML °shidetsuḥ | . — 8. BNACML te kiñcid° BACML °evañ kâlañ° BNACML °nisharṇṇamâ°. — 9. BNACML çriṇvantu bhagavâñ yan pra(C °vân prat pra)yo(M °yâ)janam asmâkam ihâgama°. — 10. CM savânava° BNA °putraḥ svayam ann° CML °putro svayam anu° BNACML °nujâte la°.

11. A °ramipto L °prâpte B °prâpto vaya°. — 12. BNACML °kshaṇa(L °ṇañ)pâramiprâptaḥ kuça° CM °kuçalâñ do° BNACML °kshâṇe vijâ° CM °nâmaḥ | N °nâmâ | . — 13. BACM °paçyema | mahâ° N °çyemâ mahâ° L °çyemaḥ mahâ° N °sharupañ B °rûpañ so vada°. — 14. BNACML °ti esha svavya(M °svaya)pade° B °putrañ maru°. — 15. M manujakî° L manumarujakî° BNACML °rttinayasañ (C °yanañ) laksha° N °kshaṇañgu°.

16. BNACML °praveçiça° C °yitañ va kana° A °varṇṇâhañ | . — 17. M upanayanayati pârthivaca narama° C °rthivavara nara° CM °ramanujapari° A °ramarûpa° L °gatam âroka° B °gatañ â°. — 18. L ârokayitvâ purâ ma° M °kapitva purâ ma° BNAC °yitva purâ ma° BNACML °çvaraḥ krama° B °rasya mûrddhnâ°.

मूर्ध्ना विगलितमकुटा धरणिवरतले प्रणिपतेन्सुः ॥
गोचीरविमलचन्द्रं महीतले मूर्ध्नं प्रतिष्ठापेत्वा ।
दशबलमभिनन्द्नाः स्थिता सुचिरकालमभिकांक्षितं इति ॥

जाता खलु भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः सर्वाणि मानुष्यकानि शिल्पानि अनाचार्यका व्यनुतिष्ठन्ति ॥

न खलु भो धुतधर्मधर बोधिसत्वाः तुषितभवनात्प्रभृति कामां प्रतिसेवन्ति ॥ भो जिनपुत्र को हेतुः कः प्रत्ययः यं अप्रहीणेहि क्लेशेहि बोधिसत्वाः कामा न प्रतिसेवन्ति राङ्गलश्च कथमुत्पन्न इति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ परिपिण्डत्वात्कुशलस्य बोधिसत्वा कामां न प्रतिसेवन्ति कल्याणाधाश्रयत्वात् अयाधाश्रयत्वात्प्रणीताधाश्रयत्वाच्च बोधिसत्वा कामा न प्रतिसेवन्ति । अकामकामित्वात् ज्ञानध्वजत्वात् अतत्परायणत्वा सुहानुपस्थितत्वाद्बोधिसत्वाः कामां न प्रतिसेवन्ति। आर्यत्वात् अनीचत्वात्कुशलपरिभावितत्वाच्च बोधिसत्वाः कामान्न प्रतिसेवन्ते परमपुरुषसंभावितत्वाच्च लोकस्य सम्यक्संबुद्धो भविष्यतीति ॥ अथ राङ्गलस्तुषितकायाच्च्यवित्वा मातुः यशोधरायाः चविथकन्यायाः कुक्षिमवतीर्ण इति ॥ एवमनुश्रुयते भो धुतधर्मधर ॥ राजानश्चक्रवर्तिनः औपपादुका बभूवु ॥ तद्यथा कुसुमचूडः हेमवर्णः गान्धर्वः सुमालः रत्नदण्डः सुवि-

1. BNACML "rddhnábhiga" M "makúṭá" L "kuṭo dhara" M "ṇikarata" C "raṇivarate praṇi" BNACL "tetsuḥ B "tsuḥ go". — 2. M "malandro mahi" BNACL "candro mahi" BNACML "mûrddhnâ pratishṭhâpya daça". — 3. L "ndantâ sthi" BNACML "kâṁkshatâ (L "tâṁ) iti ‖ . — 4. BNACML jâtaṁ khalu" CM "tvâ sarvâ" M "çilpâṇi anâ" N "lpâni nacârya" M "câryâkâ" L "ryyakâṇyapi tishṭha" BNACM "ryakâçyapi tishṭha".

6. L "tvâs tushi" NL "bhavanân prabhri" M "vanâ prabhri". — 7. BNA "tyayaḥ yaḥ apra" CML "tyayaḥ yo apra" CM "tpannam iti ‖ . — 8. N evaṁm u" CM "yano â". — 9. M "piṇḍitvâ" L "ṇḍatvâ kuça" NACML "dhisatva kâ" BNL "sevati kalyâ" BNACM "lyâṇâdhyâça(A "sa)yatvâ agro(BN "âgro A "ago)dhyâça" M "çayatvât apraṇi" L "yatvân praṇi" BNACML "dhisatva kâ" L "kâmâṁ na pra" BNACML "sevati | .

11. L "makâritvâjjñâna" M "mitvâ jñâna" L "jatvâd atatpa" CM "atapará" L "râyanatvâ" CML "tvât spṛihecopasthi" BNA "spṛihecopasthi" BNACML "satvaḥ kâ" M "kâtyâṁ no prati" NC "kâmâ na(C "naṁ) prati" BNACML "sevati | . — 12. ML "ryatvâd anica" C "ribhovita" L "vitvâcca bo" BNA "satvaḥ kâ" C "kâmâ na pra" BNACML "sevate (L "ti) ‖ pa(C "pu)rama" L "bhâvitvâcca" M "sya saṁmâksaṁ" CL "sya saṁmya". — 14. N "hulaçcas tu" BNACM "shitekâyâcca(M "ccya)vi" L "shite kâmâṁ cyavi" BNCML "râyâḥ kshetriya" L "yakaṁnyâyâḥ". — 15[1]. NC evaṁm a" B "dhararâjâ". — 15[2]. CM râjânâ cakra" L "jâno cakra" CML "ritino aupa" BNACML "duko ba" NACM "bahuvu | L "bahuvuḥ | .

16. N "macuḍaḥ " ndharviḥ su" BAM "sumalaḥ ra" C "rvaḥ samâ" L "sumâraḥ ratna"

मानः आर्जवः मान्धाता सुनयः सुवस्त्रः वज्रपत्रः तोरग्रीवः मणिविरजः पवनः मरुदेवः सुप्रियः त्यागवां शुद्धवंशः दुरारोह इति इत्येवमादयश्चक्रवर्तिगणाः औपपादुका आसन्नतथा राज्ञलभद्र इति ॥

कथं भो धृतधर्मधर बोधिसत्वा अभिनिष्क्रमणसंपन्ना भवन्ति ॥ भूतपूर्वं भो जिनपुत्र बोधिसत्वो अभिनिष्क्रान्तः ॥ राजकुलगतः छन्दकं गाथयाध्यभाषते ॥

चिप्रं छन्दक काष्ठकमुपनीत्वा मा चिरं विलम्बाहि ।
संयाममहं दुर्जयं जयिष्ये अद्य भव वूदग्रो ॥
सो वाष्पपूर्णवदनो परिनिःश्वसन्तो
छन्दकः सशोकरवितानि समुत्थितानि ।
वाष्पाणि मुञ्चति इमानि प्रबोधनार्थं
सुप्तस्य पार्थिवजनस्य..... ॥
किं दानि अविगलिता वरकोशभारा
वाष्पौघसंस्तरगता मदनाभिभूता ।
लालस्यसोकपरिदेवितकाल एव
सुप्ता इदानि यद जायणदेशकालः ॥
देवी पि नाम सुचिरं प्रतिजागरित्वा
सौदामनीप्रतिमरूपनिभा शयाना ।
निर्याणकालसमये नरलम्बकस्य
वरसुरपुरे सुरवधूप्रतिमा सन्नीला ॥

BNA °nivilajaḥ mavanaḥ° CML °rajaḥ ma(L °sa)vanaḥ° B °iti ‖ itye ° gaṇâḥ | au° L °pâdukamâsa ° bhadram iti ‖ C °itiḥ ‖ .

4¹. M °satva abhi° BNACM °panno bhavati ‖ . — 4². L satvâ abhi° CM °shkrânto° B °shkrântaḥ râja°. — 5. N râjakûlaga° L °gato ccha° CM °gâthâdhyabhâ°.

6. M °kaṇṭham upa° BNACML °upaṇya mâ ciraṁ viroce(C °ca)hi samgrâ°. — 7. BNACM °grâmam iha durja° CM °jayikshe | adya° B °shye | adya° BNACML °bhava udagro so vâ°. — 8. BNACM °vâshparṇṇava° L °vâshpannavadaro parinisva° NCM °vadaro pariniçva° BA °daro niçva(A °ça)santo° BNAL °çokabalâni sa° CM °çokavanâni sa° B °tthitâni vâshpâ°. — 10. B °muñcati | imâ° BNACML °mâni bandhanâ° C °nârtha supta° N °nasyâ C °nasyo B °nasya kiṁ°.

12. BNA °dânim âvi° CM °dânim âvi° L °dâni imânigarito danakeçabhâ° BNACM °galito vanako(NACM °ke)çabhâ° BNACML °bhâro vâshpau° L °bhûtâḥ. — 14. CML °syaçokapa° BNACML °ridevakila tad evâhâ (CM °ho) suptâ° CML °dâniṁ ya° BNAL °yadu jâ(L °tâ)greṇa deça° CM °yada jagreṇadeçakâle L ° kâleḥ.

16. L devīṁ pi nâ° BNACML °saudâminipratimaru(L °rû)pa° L °rûpaḥ nibhâ° AC °rûparibhâ° BNACM °bhâ sudajânâ L °bhâ sudayânâṁ | . — 18. BNACML °ṇakâle nara(CM °na a)lambaka(ML °laṁka)sya° BNAL °sya surapure su° C °sya surasurapure su° M °sya surupurure sura° L °timâ çarîrâḥ ‖ A °sarîrâ | .

सा दानि तस्य महिषी मनुजेश्वरस्य
माता सवत्सलविशालसुचारुनेत्रा ।
संपश्यमान करुणं प्रियविप्रयोगं
निद्राभिभूत न विजानति आलपन्तं ॥
सा दानि कुञ्जरवराश्वसमाप्तयोधा
नाराचप्रासशरशक्तिविचित्रवर्मा ।
सेना कहिं वसति कं वा गुणं करोति
या शाक्यपुङ्गवं न बुध्यति निष्क्रमन्तं ॥
कं बोधयामि मम को नु भवे सहायो
किं वा करोमि दिवसे अपि विप्रनष्टे ।
हा हेमकाञ्चननिभेन किल विहीनो
राजा जहिष्यति सबन्धुजनो शरीरं ॥
तं देवसंघ अवची मधुरप्रलापी
किं छन्दका लपसि किं ति विहन्यितेन ।
नैतस्य मारकपुचाक्षपि उद्यतानि
विघ्नं समर्थ जनयेयु कुतो पुनस्त्वं ॥
भेरिमृदङ्ग यदि शंखसहस्रशब्दं
कुर्यात्कोचित्कपिलवस्तुनि बोधनार्थं ।
नैतद्विबुद्धि अमरेश्वरमादिकेहि
तं सोपितं पुरवरं हि समृद्धवारं ॥
पश्यासि ताव गगने मणिरत्नचूडा

1. BNACL so dâni° BNA °mâtra sa° CM °mâtuḥ sava° L °mâtra saṁmvara suviçâlacâru° BNACM °vatsarasuviçâla(A °ra)câru°. — 3. C maṁpa° BNACML °jânatim âla° NCM °layantaṁ | L °lapaṁkaṁ | . — 5. BNACML so dâni° L °kuṁjararavâça samâ° A °râça samâ° BNACML °yodha varâ(A °lâ)ca(L °ça)prâṇa(L °ṇâḥ)çaraça° CML °travartme(M °vartse L °vatma)dharâ BNA °varmadharâ senâṁ ka°.

7. BNACML senâṁ kahiṁ ° guṇaṁ (N °ṇa) karonti ya°. — 9. L °dhayâ mama ko° C °bhave mahâyo° BNACML °divasâ api vipra° N °nashṭho ML °nashṭo | .

11. L °la viprahino° C °la visino râ° M °shyanti | sa°. — 13. L °saṁgham acari madhu° BNACM °gha acari (M °ri) madhu° M °dhupralâ° N °lâpri kiṁ° CM °lâpi | cchinda° L °kiṁ cchedaka la° BNACM °ndaka la(M °lâ)pasi°. — 15. BNACML °mâranapu(M °pû)trâ °janaye kuto (L °ye putaḥ) puna°.

17. BNACML °kuryât kvacit ka° CM °nârtha |.— 19. BC °ramajyakehi° NAML °ramahyakehi° BNAL °kehi | te sopi° CM °kehi ta sopi° C °piraṁ pura° L °raṁ hi sasamṛi° BNA °ddhavâlaṁ |.

21. BNACML paçyâmi tâvad gagane (B °na CM °ṇa L °ṇe) maṇi° N °tnacuḍâ° L °cuḍâḥ de° B °cuḍâ | dêvâ° L °devâdibhir guru° C °sya vasânuvṛitti | .

देवा दिवि गुरुकृतस्य वसानुवर्ती ।
प्रह्वा कृतांजलिपुटा प्रणिपत्य मूर्ध्ना
त्वं बन्धु त्वं च शरणं ति नमस्यमाना ॥
तत्साधु कण्ठकमुपानय नायकस्य
गोक्षीरहेमवपुषं सहजं तुरंगं ।
न ह्यस्ति सो भुवि दिवि नरलम्बकस्य
यो विघ्नं कुर्या उपनेहि तुरंगश्रेष्ठं ॥
सो तं प्रफुल्लकुमुदाकरकुन्दगौरं
संपूर्णचन्द्रवपुषं सहजं तुरङ्गं ।
तस्य महागुणधरस्य वचाभितुष्टो
सुश्रूषकारि उपनामयते स्म दन्तो ॥
एषो ति नाथ वरलक्षणभूषिताङ्गो
सज्यः सुशोभनचरणो जवितायगामी ।
यं दानि ते ध्वसितं वररूपधारि
तन्ते समृध्यतु विशालभुजान्तरांशा ॥
शत्रुश्च ते यवल दुर्बलभग्नशूको
शीघ्रं तपेतु तव तेजवराभिभूतः ।
आसा च ते नरलम्बक महार्थयुक्ता
संपूर्यतां कनकपर्वतसन्निकाशा ॥
ये तुभ्य विघ्नकरा ते तु अपक्रमन्तु

2. CL prahvo kṛi° C °puto praṇi° BAML °praṇipratya mûrddhnâ° N °tya mûrddhnâ° L °mûrddhnâḥ tvañ° ML °ranañ ti nama°. — 4. BACML sâdhu chandaka upanâya-(L °paṇâmaya)ka nâya° N °dhu kṛindaka upanâyaka° BNACML °yaka nâyakasya° C °raṅgâ ‖ .

6. A na jyasti° C °na hyati so° L °so divi bhuvi nara° C °naralaṁmba° CML °vighna ku° CM °kuryâd upa° L °turago ca çre° C °turaṁṅgaçre° BNCML °çreshṭaṁ | . — 8. M °praphûlla ° dârakaraku° L °dâvaraku° N °saṁpuruṇacandraṁvapu° A °ndravayushaṁ° M °pusha saha° C °hajaṁ tudgaṁ ‖ N °turadgaṁ | . — 10. C °varâbhi° N °vacobhi° A °vacobhitu° L °tunnâḥ çruçrushakâ° CM °uno çrusushakâ(C °mâ)ri° BNA °suçrushâkâri° BN ACM °upamânayate° L °upamânate ru°.

12. A °shitâṅgau sajjaḥ° BNACML °sajjaḥ sujotaca°. — 14. CML °dhâri tan te° M °dhyatu shiçâla° A °viçârabhujâṁtarâṇâ | CM °jâṁtarâçi° L °jâṁtarâsaḥ ‖ BN °jâṁtarâçâ çatru°.

16. C °ça tai gra° A °tayetu° M °petu va teja° BNACML °teja(C °je)calâbhibhûtaḥ. — 18. M °te nacalamba° B °lambakya(?) mahâ° NA °mbakya mahâ° L °yuktâḥ suṁ° B °yuktâ | saṁpû° N °sampurya° BNA °sannikoçâ ye tu° CML °sannikeçâ | . — 20. L ye

श्रेयावहा तु ति वलं विपुलं लभन्तु ।
यं च व्रतं समुपगच्छसि तस्य पारं
गच्छासि मत्तवरवारणखेलगामि ॥
मणिकुट्टिमा च वसुधा राजकुले कण्ठकस्य पादेहि ।
समनिहता रसति मधुरं निशां स्फुरति अद्भुतं शब्दं ॥
चतुरश्च लोकपाला विगलितमकुटा प्रलम्बवरमालाः ।
कण्ठकपादेषु करां न्यसन्ति रक्तोत्पलसकाशां ॥
अयतो वज्रवरधरो चिदशगुरू आवद्धमणीचूडो ।
इन्द्रो सहस्रनयनो गच्छति पुरतो नरवरस्य ॥
संज्ञाकृतमात्रमिदं कण्ठको वहतीति वादिशार्दूलं ।
देवा प्रवरकरहतं वहन्ति अंशुप्रवरवर्ष ॥
निष्क्रम्य नगरवरातो अवलोकयि पुरवरं पुरुषसिंहो ।
न तं पुनरहं प्रवेच्छमप्राप्य जरामरणपारमिति ॥

एवमभिनिष्क्रमणसंपन्ना खलु भो धुतधर्मधर सम्यक्संबुद्धा इति ॥ न प्रतिबलो खल्वहं भो धुतधर्मधर बोधिसत्वस्य गर्भावक्रान्तिमादौ कृत्वा यावदभिनिष्क्रमणतो विस्तरेण भाषितुं कल्पं कल्पावशेषं वा न च गुणा समन्ता शक्यमभिगन्तुं ॥

इत्यपि वज्रगुणसंपन्ना सम्यक्संबुद्धा इति ॥

ca tu° A °tutyaṁ vighna° BNL °tubhyaṁ vi° BNA °karâḥ te tu° CM °karâs te tu° L °karâs te tubhyaṁ'pakra° BNA °vahâ dâni balaṁ° CML °vahâ dâni bara (L °raṁ) vipu° CM °pulaṁ bhavantu sarve (C °savai) | .

2. L °samupagacchasi mattavâraṇa° C °sya pâlaṁ gacchâ° BA °mattacâraṇa° NCML °mattavâraṇa° CM °kheragâ° L °gâmi° B °gâmi maṇi°. — 4. L °ttimaṁ ca° B °mâ ca | vasu° BNCM °le kaṁṭhakasya° A °le kaṁṭakasya°. — 5. BNACML °ruṁ niçâṁ (N °çâ) kulati (A °ṭi) adbhu° CML °dbhuta çabdaṁ | .

6. B °raçva loka° CM °mbanamâlâḥ | NL °mbavanamâlâḥ | . — 7. BNACML °ṇṭhakaya(L °pa)deshu karatalâṁ (CM °lâ L °râ) nyasati (L °nyati sa) raktotpara(A °la)sakâ° M °kâçaṁ. — 8. BA agraso vajra° NL agraso vajavara° CM °graso vajadharo° L °çaguṇar âba° BNACM °çagurur âbaddha° N °ṇicuḍo | . — 10. CM °ṇṭhako bhavatîti vâ° BNCL °çârddulaṁ M °çâdûlaṁ B °lam devâ°.

11. BNL °varaṁkarakṛi(N °raṁkakṛi)tiṁ vahanti aṁçuvarsha(L °rshaṁ)pravaraṁ | CM °varaṁkarakṛiti vahatiṁ aṁçuvarshapravarshaṁ | . — 12. N °varâṁnto ava° BACML °varânto ava° BNACML °lokayi (L °kaya) purushasiṁ° B °siṁho na taṁ°. — 13. BNACML °punaḥ pravekshyaṁ (A °kshyuṁ) aprâ° L °raṇaṁ pâra°. — 14¹. M evaṁm abhi° BNAL °nishkraṇasaṁ° CML °pannâḥ kha ° ra saṁmya° CM °lu buddhân iti ‖ . — 14². BNACML pratibo° L °krântam âdau° A °shkramoṇo vi° L °kalpaṁ kalpâṇavaçe° BNACML °guṇa sa(M °saṁ)mitâ çakyaṁ(L °kya)m abhi°.

17. BNACM ityepi° C °pannâḥ sa° M °pannâḥ saṁmya° L °nnâ saṁmya° CM °ddhân iti | .

बोधिमूलमुपगम्य चाप्राप्तायां सर्वाकारज्ञतायां पंचचक्षुसमन्वागता भवन्ति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ विस्तरेण भो जिनपुत्र पंच चक्षूंषि परिकीर्तय अवहितश्रोता देवमनुष्यसंकुला परिषा सर्वभूतगणा इति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ पंच इमानि भो धुतधर्मधर सम्यक्संबुद्धानां चक्षूंषि भवन्ति ॥ कतमानि पंच ॥ मांसचक्षुः दिव्यचक्षुः प्रज्ञाचक्षुः धर्मचक्षुः बुद्धचक्षुः ॥ इमानि भो धुतधर्मधर पंच चक्षूंषि सम्यक्संबुद्धानां भवन्ति असाधारणानि प्रत्येकबुद्धेभ्यः अर्हन्तेभ्यः शैक्षेभ्यः सर्वबालपृथग्जनेभ्य इति ॥ तत्र भो धुतधर्मधर मांसचक्षुस्तथागतानां ॥ याये प्रमाये समन्वागतं याये शूक्ष्मदर्शनाये समन्वागतं याये तत्त्वदर्शनाये समन्वागतं तन्मांसचक्षु अन्यस्य सत्वस्य सत्वकाये नास्ति ॥ प्राप्ते च सर्वदर्शित्वे बोधिसत्वा यावत्तकमवकाशमवलोकयितुमिच्छन्ति तं दर्शनं तच अप्रतिहतं प्रवर्तते ॥ किं कारणं ॥ विपुलकुशलसंचितत्वात् ॥ तद्यथापि नाम ऋद्धिबलेन राजा चक्रवर्ती सार्धं चतुरंगिनीया सेनाये वैहायसं द्वीपातो द्वीपं संक्रामति तथेदं पि द्रष्टव्यं ॥ सम्यक्संबुद्धानां चरिते ऋद्धिबलेन अनाकांक्षमाणानां निश्चलां वसुमतिं प्रतिक्रमतानां उन्नता च ओनमति ओनता च उन्नमति तथैतदपि द्रष्टव्यमित्येवमादिना

1. CM "mya ca prâ" L "mya ca aprâ" CML "sarvakâlajña" M "pañcakshusamatvâga". — a^1. C evañm u" N "yushmañntañ". — a^2. NAM "cakshuṇi" C "nushyañsañku" CM "bhûta-(M "tâ)gaṇân iti ‖ . — b^1. CM "yano âyu". — b^2. CML "ra sañmya" NAML "cakshuṇi" B "vanti kamâni". — 5^1. BNA kamâni" L kamâṇi pañ". — 5^2. CM mâtsaca" A "nsacakshuḥ prajñâ" C "jñâcakshuḥ buddha".

6. NAM "cakshuṇi" L "cakshushi sañmya" NCM "ṇi sañmya" CM "sarvâbârapri" AL "janebhyaḥ iti ‖ . — 8^1. NL "ra mâñsacakshu" B "tânâñ yâye". — 8^2. L jâye prabhâ" A yâya prabhâ" CM yâme prabhâtâye sa" C "matvâga" B "tañ | yâye" L "tañ | jâye çû" CM "yâme çû" BNAL "kshmadarçadarça" C "samatvâga" B "gatañ | yâye" L "tañ | jâye tatva" BNAML "tatvada" C "matvâga" B "gatañ | tanmâ" L "gataṁ | tat mânsa" C "gataṁ | tañ mânsa" M "gataṁ | mânsa" CM "cakshur anya" CM "sya satvanikâye". — 10. BNACM "vantaka" L "vantakâm ava" M "kâçañm ava" BNACML "varttante ‖ .

11. CM "kâra B "raṇaṁ vipu". — 12^1. L "tatvâ ‖ . — 12^2. BNACML "dyathâ vi(M "pi)nâ ri" C "rishiba" BNAL "lenâ râ" NC "sârddha catu" L "ginisenâyâ vai" BNACM "senayâye vai" BA "dvipâtâ dvî" C "yasañ na dvipât | dvîpañ sañ" M "yasañ noddhiyât dvîpañ sañ" L "yasannaddhiyâ | dipañ sañ" C "matiñ tathe" L "thedam api" BACM "drashṭhavyañ. — 14^1. CML sañmya" BNA "ddhânâ cari" B "leṇa (?) anâ" L "leṇa anâ" A "lema anâ" M "mânânâñ" L "mânâñ niçca" CM "niçcarâñ va" C "nnatâ co ona" BNA "ca oñna" L "ca onnama" BNACML "mati | unnamati" CML "tathaivañ tad api" M "dinâ leksha" CM "ṇa sañmya" M "ddhânâñ buddhâ" CM "kshushar upa" L "kshur upa" B "kshuḥ. .upa" NA "kshuḥ | upa".

लक्षणमात्रेण सम्यक्संबुद्धानां मान्सचक्षुः निरूपदिश्यते ॥ न च कल्पेन सम्यक्संबुद्धानां मान्सचक्षुस्त्र शक्यं गुणपर्यन्तमधिगन्तुं ॥ किं कारणं ॥ न हि किंचित्सम्यक्संबुद्धानां लोकेन समं ॥ अथ खलु सर्वमेव महर्षिणां लोकोत्तरं ॥ तथा हि सम्यक्संबुद्धानां समुदागमः सो पि लोकोत्तरो ॥ तत्र सम्यक्संबुद्धानां मान्सचक्षुः वर्णे प्रवृत्तं ज्ञानं च यथान्येषां सत्वानां सत्वकाये ॥ येन चक्षुषा भौम्या देवाश्च यक्षाश्च राक्षसाश्च कामावचराश्च रूपावचराश्च देवाः ततो विशिष्टतरं च विपुलतरं च स्फुटतरं च सम्यक्संबुद्धानां दिव्यचक्षुः ॥ तत्प्रवृत्तं मनोमयेषु रूपेषु ॥

येनेह प्रज्ञाचक्षुषा समन्वागता चक्षुत्परीचया अष्टमकादिका पुद्गला यावदर्हत्पुद्गला इति अतो परिव्यक्ततरं सम्यक्संबुद्धानां प्रज्ञाचक्षुः ॥ तत्र कतमं सम्यक्संबुद्धानां धर्मचक्षुः ॥ स दशानां बलानां मनोविभुता । तत्र कतमानि दश बलानि ॥ तद्यथा

स्थानास्थानं वेत्ति प्रथमं बलं अप्रमेयबुद्धीनां ।
सर्वत्रगामिनीं च प्रतिपदं वेत्ति बलं द्वितीयं ॥
नानाधातुकं लोकं विदन्ति ख्यातं बलं तृतीयं ।
अधिमुक्तिनानात्वं वेत्ति चतुर्थं बलं भवति ॥
परपुरुषचरितकुशलानि वेत्ति तत्पंचमं बलं च ।

1. BNACML na ca sarveṇa (A °ná) sa(CML °saṁ)mya° M °máṁsaca° BNA °cakshusva ça° L °kshushi çakyaṁ svaguṇa°. — 2¹. B °ṇaṁ na hi°. — 2². CML °cit saṁmya°. — 3¹. C °m evaṁ maha°. — 3². ML °hi saṁmya° L °ttarā B °ttaro tacca°. — 4. L ca saṁmya° CM tacca saṁmya° BNACML °nāṁ mánsa(N °máṁsa)cakshuḥ varṇaṁ (N °ṛṇa) pravṛi° A °náṁ satvaye | . — 5. CM °samaṁmvá(C °tvá)gatáḥ bhau° BNACML °bhaumyá(L °má)ça devá° L °ráç ca devás tato° BNL °çishṭataraṁ° M °çishṭaṁtaraṁ° L °pulaṁ ca vipulatalaṁ ca sphu° CM °pula(M °laṁ)taraṁça sphu° L °tatalaṁ ca° CML °ca saṁmya° M °cakshus tan pravṛi° B °kshuḥ tan pravṛi°.

7. BACML tan pravṛi° C °yeshú rú° N °shu rupe° B °peshu ye ceha°. — 8. BNACML ye ceha pra° C °samatvága° BNACML °parikshayá | ashṭa(N °shṭha)ma° L °kádi puṁgalá iti | ato pa° BACM °dikā puṁgalā° N °ká puṁgará yá° BNACM °yávad arhaṁ (CM °d ahaṁ)puṅga(N °dga)lá iti ‖ a° M °abho pari° CML °raṁ saṁmya° B °kshuḥ tatra°. — 9. CM °tama saṁmya° NL °maṁ saṁmya° B °kshuḥ sadaçá°. — 10 CM saṁdarçá(M °rça)náṁ° BNACML °lánāṁ abodhiçailá (L °láḥ) tatra (M °traḥ) katamá°.

11. M °thá násthánaṁ vetti° C °thá sthánánaṁ vetti° N °sthána vatti pra° A °naṁ vartti pra° N °boddhináṁ L °buddhánáṁ B °ddhináṁ sarva°. — 13. NL °miniṁ ca pra° NCML °tipadáṁ ve° B °vetti | balaṁ dvitíyaṁ nánā°. — 14. M námádhā° L °kaṁ vindati ákhyá° B °khyátaṁ | ba° tiyaṁ adhi°. — 15. B °vetti | catu° L °vetti balaṁ caturthaṁ vetti BCM °bhavetti para° NA °bhavatti.

16. CM °ni bhavetti° L °tti | balaṁ paṁcamaṁ tacca°.

कर्मबलं प्रतिजानन्ति शुभाशुभं तद्बलं षष्ठं ॥
क्लेशव्यवदानं वेत्ति सप्तमं बलं ध्यानसमापत्तिं वेत्ति ।
अष्टमं बलं पूर्वनिवासं वेत्ति बज्रप्रकारं ॥
बलं नवमं भवति परिशुद्धदिव्यनयना भवन्ति ।
सर्वक्लेशविनाशं प्राप्नोन्ति दशमं बलं भवति ॥

एतानि मनोविभुबलानि यैः सर्वदर्शी दिवि भुवि च ज्ञातकीर्तिः दशबल इत्येवमाख्यातो ॥ यं एतेषु दशबलेषु मनोविभुज्ञानं इदमुच्यते धर्मचक्षुरिति ॥ तत्र कतमं बुद्धचक्षुः ॥ अष्टादशावेणिका बुद्धधर्माः ॥ तद्यथा अतीते अंशे तथागतस्य अप्रतिहतं ज्ञानदर्शनं । अनागते अंशे अप्रतिहतं ज्ञानदर्शनं । प्रत्युत्पन्ने अंशे अप्रतिहतं ज्ञानदर्शनं । सर्वं कायकर्म ज्ञानपूर्वंगमं ज्ञानानुपरिवर्ति । सर्वं वाचाकर्म ज्ञानपूर्वंगमं ज्ञानानुपरिवर्ति । सर्वं मनोकर्म ज्ञानपूर्वंगमं ज्ञानानुपरिवर्ति । नास्ति छन्दस्य हानिः । नास्ति वीर्यस्य हानिः । नास्ति स्मृतिये हानिः । नास्ति समाधीये हानिः । नास्ति प्रज्ञाये हानिः । नास्ति विमुक्तीये हानिः । नास्ति खलितं । नास्ति रवितं । नास्ति मुषितस्मृतिता । नास्ति असमाहितं चित्तं । नास्ति अप्रतिसंख्याय उपेक्षा । नास्ति नानात्वसंज्ञा ॥ यं इमेषु अष्टादशस्वावेणिकेषु बुद्धधर्मेषु ज्ञानमिदमुच्यते बुद्धचक्षुरिति ॥

1. BACM karmaṁ bala pra° N karmaṁ bela pra° BNACM °bhaṁ | tad balaṁ kle° L °bhaṁ | ta(*rajouté :* shashṭha)dbalaṁ. — 2. BNACML kleçaṁ vyava° C °naṁ bhavetti° N °naṁ vatti sa° L °dhyânaṁ samâ° CM °patti (M °ttiṁ) bhavetti | L °patti ve°. — 3. L °shṭama balaṁ° N °laṁ purvani° M °pûrvaṁ nivâ° CM °saṁ bhavetti° BNACML °kâraṁ ba°. — 4. N bala nava° CM °bhavetti | pa° B °vati | pa° CM °yana bhava° B °nti sa°. — 5. CM °kleçaṁvi° M °vinâsaṁ prâ° BNACML °pnoti | daça° B °vati etâ°.

6. BNACML etâni anovibho (CM °viro) balâ° CM °kîrtti da° M °darçaba° C °balaṁ itye° L °balam itye° C °khyâyato M °khyâyate | BNAL °khyâte ye ete°. — 7¹. BNACML ye ete° M °shu darçaba° BNACML °leshu atovibho jñâ° CM °jñânam ida° B °cyate | dha°. — 7². L °kshur ashṭâ° B °kshuḥ ashṭâ°. — 8¹. BNACML °veṇika buddha°. — 8². L °hatajñânaṁ darça°. — 9¹. L °hatajñâ° CM °jñânaṁ darça°. — 9². L °tpanna aṁçe° BNACML °hata jñâ° N °rçana. — 10¹. BNACML sarvakâ° N °napurvaṁga° CML °pûrvaga° B °vartti sarvaṁ°. — 10². BNACML °vâcâya karma° C °pûrvagamaṁ ° vartta B °vartti samaṁ mano°.

11. BNACML samaṁ mano° NC °pûrvaga° BNACML °gamaṁ (N °ma) nâsti°. — 11¹. L °cchandakasya° B °niḥ nâsti°. — 11². CM °hâniḥ B °niḥ nâ°. — 11³. BNACML °smṛitaye° B °hâniḥ nâsti°. — 11⁴. C °sti mamâ° M °mâdhiye° B °niḥ nâ°. — 13¹. M °hâni B °niḥ nâ°. — 13². B °niḥ nâ°. — 13³. B °taṁ nâ°. — 14¹. C nâsti caritaṁ nâsti° BNACML °racitaṁ nâ°. — 14². M °sti ravitaṁ nâsti racitaṁ nâsti smṛititaṁ C °shitaṁ nâsti smṛitittaṁ L °shitaṁ smṛitittâṁ N °smṛiti B °titâ nâ°. — 14³. N °hita cittaṁ. — 15¹. CM °saṁkhyâ nâsti upe° L °khyâyam upekshâḥ. — 15². M °sti nânâṁtvamaṁjñâ ‖ C °nânâtvamaṁjñâ. — 15³. BNACML ya ime° A °meshashṭâ° NL °meshvashṭâ° A °jñânam udam u° N °m idaṁm ucya° B °cyate | bu°.

एवमुक्ते आयुष्मान्महाकाश्यप आयुष्मन्तं महाकात्यायनमुवाच ॥ किं पुनर्भो जिनपुत्र भगवतो एतदधिवचनं यादृशानां भूमीनां व्याकरणं उताहो सम्यक्संबुद्धानामेतदिति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्महाकात्यायन आयुष्मन्तं महाकाश्यपमुवाच ॥ एकस्मिं समये भो धुतधर्मधर भगवां वाराणस्यां विजहार ऋषिवदने मृगदावे अष्टाविंशतीनां वशीभूतशतानां पुरस्कृतः ॥ तत्र भगवता अष्टादश बुद्धधर्मा विभक्ताः अतीते अंशे अप्रतिहतं ज्ञानदर्शनमेव सम्यक्संबुद्धानां भवतीति दश भूमयो समुत्कीर्तये ॥ शाक्यमुनिं सम्यक्संबुद्धं आदौ कृत्वा दश भूमयो देशिता ॥ तदेदमुच्यते ॥

प्रियाणि वस्तूनि ददाति चक्षुमां
चिरं प्रसन्नेन मनेन संसरन् ।
ततो प्रियं बुध्यति ज्ञानमुत्तमं
स्वयं महीमण्डगतो तथागतो ॥
विचित्रवस्त्राभरणैरलंकृताः
स्त्रियो ददाति परितुष्टमानसो ।
विचित्रमस्य प्रतिज्ञानमद्भुतं
उदीर्यते तस्य फलेन कर्मणः ॥
न शक्तिनाराच न प्रासतोमरा
प्रासेसि सत्वेषु भवेषु संसरन् ।
तथास्य मार्गो ऽतृणखण्डकण्टको

1¹. CM evam u° (l. 3) N evañm u°. — 1². L ekasmin° (l. 4) BA °utâbho sa° CM °utâho° B °iti eva°. — 3. N evañm u°. — 4. L °smin sa° N °samaya bho° CM °gavân vâ° BCM °hâra ‖ ri° ML °shipattane mri° CM °çibhûtânâñ etad adhivaçanañ° (l. 2) °etad iti | evam ukte âyushmân mahâkâtyâyana âyushmantañ mahâkâçyapam uvâca ekasmiñ° (l. 4) °nasyâñ vihârati | ṛishi(M °ddhi)vadane mṛigadâve sapta(M °ptâ)viñçati vaçibhûtakoṭînâñ puraskri° L °bhûtagaṇânâñ çatânâñ° BNA °çatânâ pura° L °skṛito B °skṛitaḥ tatra°. — 5. CM bhagavatâ tatra saptâdaça ° dharmâbhibhaktâḥ° L °bhaktâ ati° N °tite açe apra° L °añçe prati° C °m evañ sañmya° M °m evañ samya° L °m eva sañmya° B °titi ‖ daça° L °titi ‖ evam ukte âyushmân mahâkâtyâyana âyushmantam mahâkâçyapam uvâca ‖ kiñ puna bho jina° (l. 1) °etad iti ‖ daça bhû ° kirttiye B °rttaye çâkya°.

7¹. BNA çâkya(N °kye)muni samya° CM °munis saññmya° L °muni saññmya° B °ddhañ ‖ âdau° L °deçitâḥ B °çitâ tatreda°. — 9. ML °yâni va° BNACML °vastuni da° M °cira prasa° L °nnena anena° BNACML °saṅsarato | .

11. CM °ttama svayañ° BNACML °mahimaṇḍa° L °ṇḍalaga°. — 15. CML °jñânam uttamañ udi° B °dbhutañ | udi° L °diyate° CM °rmaṇo | .

17. CML °na pâçato° BNA °tomarâḥ prâ° L °tomalâḥ prâ° BNACML °prâṇeshu satve° BNA °shu saṅsara(A °rañ)nto svamârge° CM °shu saṅsaraṅ | . — 19. BNA svamârge tṛiṇa° CM tasmâ tvamârge tṛiṇa° L svayañ ca mârges tṛiṇa° BNA °ṇasambhṛi(N °sastṛi)tañ

अघाति ग्रामां नगरां च संसरन् ॥
स्वकस्य दासस्य पि धर्मवादिनः
शृणोति सत्कृत्य कथां न छिन्दति ।
ततो स्य धर्मं ब्रुवतो महाजने
न कश्चि नो रम्यति नो च तुष्यति ॥
प्रणीतदानानि ददाति.....
विनेति कांक्षाञ्च तथैव संशयं ।
ततो स्य कायात् ज्वलनार्चिसन्निभा
प्रभा समुत्तिष्ठति शीतलप्रभा ॥
न कस्यचिद्याचनकस्य याचना
भवन्ति वन्ध्या नरदेववेश्मिता ।
ततो ऽवन्ध्या भवि तस्य देशना
तदद्भुतं मारबलप्रमर्दने ॥
मनोरमां काञ्चनताम्रपर्णियो
जिनेषु देन्ति परितुष्टमानसाः ।
ततो ऽनालोकिया लोकवान्धवा
सदा च लोकेषु . . एतदद्भुतं ॥
उपानहा रत्नमया च पादुका
ददाति नित्यं परितुष्टमानसः ।

tathâsya mârge tṛiṇakhâṇḍa° CM °nasatṛiṇañ tathâgata(M °thâtathâ)sya mârge tṛiṇakhâṇḍa° L °tṛiṇasañskṛitañ mayâ tathâsya mârge tṛiṇakhâṇḍa° BNAM °ṇṭhakâ aghâ° C °ṇṭhaka | a° L °ṇṭhakâḥ | aghrâti° CM °adyâpi grâmâñ° BNACML °garân na sansa(NL °sañsa)ra° CML °ran svakasya°.

2. A °vâditaḥ çri° CM °dino çri° L °dinaḥ | çriṇvanti sañskṛitya° BNACM °çriṇvanti satkṛi° L °kathâ na echi° CM °thâñ na bhinda°. — 4. BNACML °dharma kru(C °bhru)va° BNA °kaçcit nârameti nara praṇita° CM °jane kaçcin nârame(M °name)ti naravan praṇita° L °kaçcit râmeti naravan praṇi°.

6. L °ṇîtâḥ dânâ° BNACML °nâni vandanti vine° BA °kâñkhâñca tathai° L °kâñkshâ ca tathai°. — 8. ML °kâyâjjvaranârecci° BN °yât jvalârcci° C °yâ jvaranârccisanibhâ° L °nibhâḥ pra° N °ttishtati° BNACML °çitalâ pra° M °prabhâḥ B °bhâ na kasya°. — 10. BNAL °nti badhyâ nara° CM °nti vandyâ nara° BNACML °devanive(CM °vo)çito | .

12. L °mâravarapramarddanaḥ | . — 14. L °ramyâñ kâñca° BACML °natâla(CM °ra)-pâṇi(A?)yo° B °lavâṇiyo° CM °shu dadanti pa° CML °mânasâ | .

16. L tato ślokiyo lo° CM °sadâ va lo° L °dbhutâñ. — 18. BNACML °mayâçca pâdu-(B °dû)kâ da° C °rituñishṭa° CM °nasâ | .

ततः सदा चंक्रमते नरोत्तमः
असंस्पृशन्तो चतुरंगुलं महीं ॥
परेहि उक्तो पुरुषं पुनःपुनः
प्रभुः समानो चमते न ऊहते ।
ततो पिथं चंक्रमतो सपर्वता
समुन्नतान्तोनमति वसुन्धरा ॥
करोति दीनान नयेन संग्रहं
पतन्तमभ्युद्धरते महाजनं ।
ततो स्व रत्नामथरत्नसंचया
समोनता उन्नमते वसुंधरा ॥

स्वगुणपरिकीर्तनेन च सम्यक्संबुद्धेन बुद्धानुस्मृतिर्नाम धर्मपर्यायो भाषितः ॥
तस्य पर्यवसाने आयुष्मता वागीसेन सम्यक्संबुद्धो संमुखमभिस्तुतो ॥

नमो स्तु ते बुद्ध अनन्तदर्शन
समन्तचक्षुः शतपुष्पलोचन ।
हितानुकम्पी परमार्थकोविद
नमामि त्वां वल्गुगिराहि गौतम ॥
तारेसि तीर्णो जनतां महामुने
न भायसि क्षेमकराग्रपुद्गल ।

1. CML tato sadâ° BNA °sprisanto° N °turadgulañ° CML °mahi | — 3. N °rusha punaḥ° CML °punarpunaḥ° B °naḥpunaḥ | pra° L °kshatate na uhya° BL °ûhyate | N °ûhyata | A °ûjyate. — 5. BNA tato miyañ cañ° L tato iyañ cañkramate narottama samunna° M °parvatâñ sa° L °nnatâ te na° BNACM °nnatânte nama° CML °ndharâñ | .

7. BAC °ti dinânayanena° NML °dinânayanena° C °patantyuddha° M °tantyam abhyu° A °m atyuddha°. — 9. BNACM °sya rajatamaṇiratna(M °nna)sañ(C °mañ)cayâ° L °sya ratnamaṇirajatasañcayo sanmânatâ u° BNA °yâ samâñ(A °mâ)natâ u° CM °samânatâñ unna °BNACML °mate(N °ta) ca vasu° CM °ndharâñ | L °ndharâḥ.

11. M °guṇañ pari° L °kirttena ca° CML °ca sañmya° L °smṛiti nâma° CML °ryâyañ bhâ° L °bhâshati | . — 12. C °vasane° CM °nenâyushma° L °shmatâ ca vâgi° CML °na sañmya° L °bhistuve ‖ . — 13. BNACML namastu te ° kshaṇaḥ hitâ°. — 15. L °nukañpi para° BNA °vidas te nâmitvâ valgu° CM °vidas(M °daḥ) te nâminitvâ valgu° L °vidaḥ tena | namitvâ phalgu° BNA °râhi auttamañ | L °hi uttamañ | CM °gauttamañ | .

17. BNAL °tiṛṇâ jana° CM °tiṛṇa jana° BNA °na bhayasmi kshe° CM °na bho yasmiñ kshe° L °nabhe yatasmiñ kshe° BNACML °kshemañkara agrapuṅgalaḥ (CML °vaḥ) | .

यथातथं स्थानमभिप्रकाशयं
विनेसि सत्वे ऽमृते बहुं जनं ॥
शीलं महर्षिस्त्व अनन्तदर्शिनः
गम्भीरमार्यं विपुलं सुभाषितं ।
शीले विशिष्टो त्वमरिप्रमर्दनः
इमस्मिं लोके परतश्च सुव्रतः ॥
अखण्डमच्छिद्रमकाचमव्रणं
अनाश्रवन्ते चरणं महामुने ।
शुचि विशुद्धिं परमां गतो सदा
विरोचसे नगशिखरे यथानलो ॥
चित्तस्थितिस्ते ऽसि पारमिंगतो
वशी समाधिस्मि तथापि पुत्रक ।
चित्ते वशी त्वं वशितां परां गतः
वंकावकाशा विगतो विरोचसे ॥
यथेच्छकं अरणसमाधि शान्तर
..... देवनरेषु अर्चित ।
निवेशसन् काञ्चनदामप्रभः
नमो सु ते गौतम सत्यविक्रम ॥
विरोचनो नभसि यथा महाप्रभो
शुद्धे नभे पंचदशीय चन्द्रमा ।

1. BNACML yathâ ca sthâ° N °nam atiprakâ° A °si matye° BNACML °mṛitena bahu jano (CML °na) çîlaṁ°. — 3. C °daçinaḥ | ga° L °rçanaṁ | gambhi° N °ârya vipu° C °âryyâ vipu° BNACM °pulâṁ subhâ°. — 5. BNAL °viçi bhût tvam a° CM °viçishṭha(M °shṭa) bhût tvam a° B °rdanaḥ | i° CM °ça sutaḥ | .

7. A °avraçam anâçra° CM °avrasam anâçra° L °vraṇaḥ | anâçravân te ca°. — 9. CM çuvisuddhiṁ° N çuviviçu° BNACM °gati viroca° L °gati vicate | nagaṁ ca çikha° CM °thâ anala L °thânara BNA °nala citta°.

11. L °titvam evasi pâ° BNACM °titve vasi(CM °çi) pâ° C °pâramigato° L °gato° L °gataḥ vaçi° CM °vaçi samâdismiṁ tathâ° BNA °samâdismi° L °samâdismiṁ puṁgava BNACM tathâ puṅgala(CM °va) citte°. — 13. C cirtte va° L citta vasitva vaçitâṁ gataḥ° BNACM °vaçitvâ vaçitâṁ gataḥ° BNACML °vakâçaṁ ca viga° CM °gatâ viro°. — 15. L yatteccha° BNACM yateccha° CM °kaṁ aruṇa° L °çântare deva° BNACML °devacare° B °rcita nive°.

17. BNA °çasan tâñca° CML °çasa(L °ma)n tocanadânapra° B °bhaḥ || na° C °prabha || na° BNACML °namastu te gauttama° L °kramaḥ. — 19. C viloca° L °rocayati nayati yathâ° BNACM °cano nayati yathâ° BNA °mahaprabho | çu° CML °mahanprabhoḥ | çu° BNACML °ddhe nate paṁ° BNA °mâ tathâ° CML °ndramâs tathâ°.

तथा समाधिस्थि स्थितो विरोचसे
सुवर्णमुत्तप्तमिवाच पुङ्गवा ॥
आकांचमाणा विगता विपण्डिता
सत्वा न जानन्ति समन्तउद्यमां ।
सुखं समाधिं अरणानि सेवतो
नमो स्तु ते देवमनुष्यपूजित ॥
यदा च आलोकसि नागगामि
यदा च आगत मरणाय पारं ।
मतीस्मृतीमां विमलेन चेतसा
तदा अयं भूतधरा प्रकम्पते ॥
सत्वा अभिसमेतिय दर्शनं तथा
स्वयं अभिज्ञाये अनुश्रुतं पुरा ।
इमां गिरां व्याहर अग्रपुङ्गल
सहस्रनेत्रो मघवां व शोभसे ॥
इदं समाप्तं व्यसनं महद्भयं
इतो न भोति अये अस्य संभवो ।
तस्मावरोधानमधो प्रवर्तते
निर्वाति वातान स्वरो व पावकः ॥
विमुक्तिचित्तस्य विमुक्तिदर्शना
अचिन्तिया तर्कपथेन निश्रिता ।

1. BNA tatha samâ° CML °dhismiñ sthito° B °case | su° N °se sâvarṇṇam ûtta° M °m ivâdra puṅgavaḥ âkâ° CL °tra puṅgavaḥ âkâ° BNA °puṅgalâ(A °la) âkâ°. — 3. L °mânâ vi° CL °ṇditâḥ | sa° B °ṇditâ | sa° BNCM °samantâ udya° L °mantam udya° B °dyamâñ su°. — 5. L °sevate ‖ na° B °to ‖ na° BNACML °namastu te° BNAL °pûjitaḥ yadâ° CM °jito yadâ°.

7. L °dâ ca âkayi nâ° CM °gâmi | ya° B °gâmi | ya° BNA °yathâ ca gata° CM °yathâ ca gagaṇe ma° L °yathâ ca â° BNA °ṇâye pârañ ga°. — 9. BNACML gato smṛi° BNA °smṛitimâñ° C °malaca ceta° M °maleca ceta° L °tasâñ | ta°.

11. BNAL satyebhi (A °hi) same° CM °satyâbhi° BNACM °sametya da° L °sametya dadarça° A °daçanañ° M °svayam abhi° L °jñâya anu° B °purâ dharma°. — 13. BNACML dharma(L °rmañ) girâ vyâha° L °hata agra° BNAL °grapuṅgalo(N °gara) saha° CM °dgavaḥ saha° BNA °ghavâ va ço° C °ghavâñ ca ço° M °ghavâ ca ço° L °gavâñca ço° BNACML °çobhate].
— 15. M °dbhavam ito° BNACML °to prabhoti° BNAML °agram asya° C °agra sañbha°.

17. BNACML tasyâparo° C °te nivâtâna° M °rvânti vâ° BNACM °tâna çaro° L °tâna savaro vipâ°. — 19. BNACM °darçanaḥ | a° L °rçanañ | a° BNACML °acintiyâ(B °pâ) ta° CM °te)kapa(A °ya)the aniçritâ asañ°.

असंकिया वीरगिरा विरोचते
या सा सुवेला मृदु सत्यसंभवा ॥
अनुद्धतां तां च गिरां प्रकाशय
त्वं ..... हि जनस्य सन्निधौ ।
ते तुह्य श्रुत्वा मधुरां सुभाषितां
पिवन्ति तृष्णार्त इवाम्बुसागरे ॥
हतेषु त्वं प्राणिषु मैत्रं चिन्तय
ऐश्वर्यऋद्धिं प्रतिभानमुत्तमं ।
श्रेष्ठेषु धर्मेषु हि पारमीगतो
यथा न कोची इह लोकधातुये ॥
प्रज्ञा च ते अस्ति अनुत्तरा मुने
सर्वस्मि लोके ऽप्रतिमा अनोपमी ।
त्वमेव श्रेष्ठो सकलस्य प्राणिनो
शिलोच्चयानां यथ मेरुपर्वतः ॥
न ते स्ति तुह्यो सदृशो समानो
कुतोत्तरो गुणेषु गुणधरस्य ।
त्वमेव श्रेष्ठो परमार्थपुद्गलो
धर्माण निर्वाणमिवाचलं सुखं ॥
रागं च मोहं च प्रहाय दोषं
मानं च सर्वं तसिणां च जालिनीं ।

1. BNACM asaṁkhyeyâ virocate | yasyâ suve° L °asaṁkhyayâna virocate mayâ ‖ yasyâ suve°. — 3. BNACM °ddhatâṁ(A °nâṁ) girâ pra° L °ddhatâṁ ca girâ prakâ° BNACM °tvaṁ hi jana° L °tvaṁ va janehi saṁnidhau | . — 5. C te guhya(?) çru° A te tujya satvâ ma° N °bhâyitâṁ° C °nti tṛirshṇâ° M °tṛishṇâṁrttâ ivâ° L °tṛishṇâṁ ivâ° BNAC °shṇârtâ ivâ°.

7. BNACML hate pi nâ prâṇishu maitram eva(CM °vaṁ) cinti(L °nta)ya° L °cintayan aiçvaryya° M °bhânuttamaṁ | . — 9. BNAL çreshṭeshu° CM çreshṭaṁshu° BNA °ramigato° CML °ramiṁgato° L °yathâ koci tam iha° CM °thâ na kvaci° M °cid iha°.

11. BNACM ye prajñâ° BNACML °jñâ ca(BN °va) me nâsti ° tlaraṁ mune sarvasmi(C °smiṁ) loke patiyo ano°. — 13. C tvaṁm eva° BNACML °çreshṭo samathasya prâṇi° CML °çiroccayâ° B °rvataḥ na câsti°. — 15. BNACM na câsti tu° L na câti tu° BNACM °kutontari guṇe° L °kutontariha svaguṇeshu loke ‖ guṇadhara° B °shu | gu° BNACML °guṇadhara tva°.

17. L tvagum eva° CM tvam evaṁ | çre° BNACML °çreshṭo para° L °mârthadharmâparapuṅgalo° BNA °puṅgalo | dha° CM °puṅgavo dha(C °dhe)rmâ° BNACM °rmâṇâṁ ni° L °lo ca dharmañca nirvâṇavivâcaraṁ su° CM °m ivâsukhaṁ caraṁ | . — 19. BNA °gaṁ ca mehaṁ ca° BNAL °kshaṁ kasinâṁ(L °nâ) ca° CM °kshaṁ vasinâṁ ca°.

विराजसे दोषविमुक्तमानसो
यथा शशी पूर्ण इव नभे शुभे ॥
यदत्र सत्यं तुवं मार्गसे ऋजुः
सेतुर्महा सत्पुरुषेण सेवितः ।
इमां गिरं व्याहर अग्रपुद्गल
सहस्रनेत्रो मघवां व शोभसे ॥
क्लेशैर्विमुक्तं विमलं सुशान्तं
निषेव सत्यशरणं समाधिं ।
हिताय भूताननिभुर्विराजसे
रवी यथा देवमनुष्यपूजितः ॥
अनिश्रितः त्वं इह च परत्र च
ध्यायन्तो ध्याने रमसे प्रतिष्ठितः ।
वन्दन्ति देवा बहवो समागता
नमस्कृतं प्रांजलियो महामुनिं ॥
बज्रधा बज्रप्रकारं चक्षुं भवते विशुद्धचक्षूणां ।
जरामरणमर्दनान बुद्धान अदान्तदमकानां ॥
लोकोत्तरा भगवतो चर्या लोकोत्तरं कुशलमूलं ।
गमनं स्थितं निषणं शयितं लोकोत्तरं मुनिनो ॥
यत्तत्सुगतशरीरं भवते भवस्य बन्धनक्षयकरणं ।

1. L °nasaḥ yathâ° BNACML °çaçi pûrṇa° CM °ṛṇam iva na° A °nahe çubhe | . — 3. L yad atya satyaṁ° BNACML °tyaṁ amârga° B °rgaso rikshaḥ setu° N °rgaso rijuḥ° A °rgaso rihaḥ (?) setu° L °rgaso ṛijuḥ° CM °se ca ṛijuçca setu° L °rushoṇa° C °ṇa sevâ M °sevate | B °vitaḥ imaṁ gi°. — 5. BNACML imaṁ gi° L °giraṁ vyâ° BNA °grapuṅgalo sa° CML °grapuṅgavo saha° BNACM °ghaváṁ ca ço° CM °çobhate | .

7. A °ktaṁ vipulaṁ su° L °ntaṁ visheva° C °ntaṁ niṁsheva° BNACML °satvamara° BNAL °raṇâṁ sa° BNA °mâdhiṁ | C °mâdhi | . — 9. L samâdhibhûtâ° A °tânahibhûr vi° NM °bhibhûr vi° BNA °jase | devi yathâ° CML °se devi ya° L °jito | .

11. M °çritaṁs tvam i para° C °tas tvam i para° BNAL °tas tvam iha para° BNACML °ratra bandhyâ yato(L °to ca) dhyânaṁ(N °nai) ra° BNA °rashyate prati° CM °ramishyate prati° L °racchito prati°. — 13. M vadanti° CM °samâḥ ga° CML °gataḥ na° BNAL °skṛitâṁjaliyo° CM °skṛitâṁjaliyo° L °liyo sadâ mahâ°. — 15. L bahuprakâraṁ bahudhâ ca saṁbhavaḥ | viçu° BNACML °cakshuṇâṁ(L °ṇâ) | .

16. BN jalâmara° L °rdanâṇâṁ bu° BNACM °rdanânâṁ bu° BNACML °ddhânâṁ adâ°. — 17. CM lokottaro bhaga° C °vato varyyâ lo° BA °ryâlpeko° N °ryâtmeko° M °lamulaṁ B °mûlaṁ ga°. — 18. BNACML gataṁ sthitaṁ nisharṇaçayi ° ttara munino | . — 19. BNACML °bhavate bandhana° CM °kshaya(C °yaṁ)karuṇâṁ BNAL °raṇâṁ | .

लोकोत्तरं तदपि भो इत्यच न संशयः कार्यो ॥
चीवरधरणं मुनिनो लोकोत्तरं अत्र संशयो नास्ति ।
आहाराहरणमथो लोकोत्तरमेव सुगतस्य ॥
देशना नरनागानां सर्वलोकोत्तरा मता ।
यथातथं प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं वरबुद्धिनां ॥
देशकालवशं प्राप्य परिपाकं च कर्मणः ।
सत्यं वा अभिनिर्वृतं धर्मं देशेन्ति नायकाः ॥
लोकानुवर्तनां बुद्धा अनुवर्तन्ति लौकिकीं ।
प्रज्ञप्तिमनुवर्तन्ति यथा लोकोत्तरामपि ॥
ईर्यापथां दर्शयन्ति चत्वारः पुरुषोत्तमाः ।
नो च परिश्रमस्तेषां जायते शुभकर्मिणां ॥
पादां च नाम धोवन्ति न चैषां सज्यते रजः ।
पादाः कमलपत्राभा एषा लोकानुवर्तना ॥
स्नायन्ति नाम संबुद्धा न चैषां विद्यते मलो ।
बिम्बे कनकबिम्बाभे एषा लोकानुवर्तना ॥
दन्तधोवञ्च सेवन्ति मुखं चोत्पलगन्धिकं ।
निवसनं निवासेन्ति प्रावारं च चिचीवरं ॥
चैलं वातानि वाचित्वा विकोपेन्ति न देहकं ।

1. M °kottalaṁ ta° L °d api vibho i° BNAL °kâryâ | CM °kâryâḥ | . — 2. C °muninâṁ lokorttaraṁ°. — 3. CM °hâroharaṇamathano lo° L °raṇasamartho lo°. — 4. C °çanâ nâgârṇâ sarva° M °çanâ naragâṇâṁ sarva° L °ranariṇâṁ sarva° B °matâ va°. — 5. BNA vathâ | tathâ prava° L tathâ prava° CM °tathâ pra° CML °vakshâmi | ma° BNACML °mahâtmyaṁ jinânâṁ varabu°.

6. M °kâlaṁ vaçaṁ° CM °rmaṇâ | . — 7. BNA sadyamvâ abhi° L °vâbhini° BNACML °rvṛitaṁ vâ dha° NCM °dharma (N °rman) deçayanti° BAL °deçanti nâ° C °yakâ | B °yakâḥ lokâ°. — 8. CM lokâ'nuva° BNACM °rttamânâ bu° L °rttamânânâṁ buddhânuvartti laukikaṁ | CM °kikiṁ | . — 10. NCL iryâpa° C °partha darça° BNAML °pathaṁ darça° M °catvâcaraḥ pu° L °tvâra puru ° ttamâ | CM °ttamaḥ | .

11. BNACML no cet pariçra° BNA °çramaṁs te° CML °çramaṁ teshâṁ° L°yate parikarmi°. — 12. CM °ma dhâvanti° L °ma dheyanti na° B °vanti | na cai°. — 13. C pâdâ kama° L pâdâṁ kama° CM °trâbhâḥ e° BNACML °eshâṁ lokâ° BNA °varttinâ | CML °rttanâḥ | . — 14. BNA snâpanti nâ° CML snâpayanti° L °buddhâḥ na teshâṁ vi°. — 15. A °bimbâhe e° BNACM °esho lokâ° L °eshâṁ lokâ° CM °rttanâḥ | .

16. CM daṁtaçobhaṁ ca se° N °mukhaṁ notpa° CML °notparagandhi°. — 17. ML °sanaṁ nivâsanti prâ° C °sanaṁ nivâmanti prâvacaṁ ca tri° BNAML °nti prâvaraṁ ca°. — 18. BNACM vairaṁ bhâshi ca vâtâ(CML °rttâ)naṁ vi° L vairaṁ bhâshita vârttâraṁ viko°.

वस्त्रं पुरुषसिंहानां एषा लोकानुवर्तना ॥
छायायां च निषीदन्ति आतपञ्च न बाधति ।
वृद्धानां शुभनिष्यन्दानां एषा लोकानुवर्तना ॥
औषधं प्रतिसेवन्ति व्याधि चैषां न विद्यते ।
नायकानां फलं महन्तं एषा लोकानुवर्तना ॥
प्रभूश्च कर्म वारयितुं कर्म दर्शयन्ति च जिना ।
ऐश्वर्यं विनिगूहन्ति एषा लोकानुवर्तना ॥
करोन्ति नाम आहारं न चैषां बाधते क्षुधा ।
जनताया उपदार्थं एषा लोकानुवर्तना ॥
पिबन्ति नाम पानीयं पिपासा च न बाधते ।
तदद्भुतं महर्षिणां एषा लोकानुवर्तना ॥
चीवराणि निवासेन्ति सदा च प्रावृतो जिनः ।
यथारूपो भवे देवो एषा लोकानुवर्तना ॥
केशां च ओरूपयन्ति न चैषां छिन्दते क्षुरः ।
केशां नीलाञ्जननिभां एषा लोकानुवर्तना ॥
जरां च उपदेशेन्ति न चैषां विद्यते जरा ।
जिना जिनगुणोपेता एषा लोकानुवर्तना ॥
कल्पकोटीमसंख्येयां पुण्येषु पारमिंगता ।
आरब्धमुपदेशेन्ति एषा लोकानुवर्तना ॥

1. BNACML eshâṁ lokâ° CM °rttanâḥ | . — 2. BNAL °shîdati â°. — 3. L °nishyadâ-nâṁ eshâṁ lokânivartta°. — 4. CM °vyâdhiṁ caishâṁ°. — 5. BNACM °phalaṁ bhavantu e° L °phalaṁ bhavatu eshâ° CM °eshâṁ lo°.

6. BNAL prabhuçca ka° CM prabhoçca ka° B °karma dhâra(?)pittuṁ karmaṁ° NA °karma dhârapituṁ(N °ttuṁ) ka° CML °karma dhârayituṁ° N °karma darça°. — 7. N °vini-guhanti° CM °nigûhenti e°. — 8. CM °kshudhâḥ | . — 9. BNA °tâyâm u(N °uḥ)pâr-thaṁ °CM °tâyâm udapârtha eshâ° L °tâyâ samupâdârthaṁ°.

11. N tad arhutaṁ maha° CML °rshiṇâṁ ca eshâ° A °ṇâṁ cashâṁ lo°. — 12. BNACML °râṇi ca bâdhanti sa°. — 13. N yathârupyâ bhave° BACML °rûpya bhave °BNAL °devâ eshâ° CM °devâḥ eshâṁ lo° N °shâ rupânu°. — 14. CM keçânâṁ ca rûpâya° BNA °çâṁ ca-dro(A °ndro)rûpâya° L °ca orupâya° A °pâdyanti na°. — 15. BACL keçâṁ nilâñja° BNA CML °nibhâ eshâṁ lo°.

16. CM na ca maithunaṁ sambhû(M °saṁtabhû)taṁ sugatasya samurchitaṁ | jarâṁ° N °râṁ ca drapade° CM °jarâḥ | . — 17. BNACML jinâ guṇajinopetâ° C °eshâṁ lo°. — 18. CM koṭim asaṁ° A °koṭisamaṁkhye° BNACML °khyeyaṁ puṇye° C °ramiṁto | BNAM °gato | L °gataḥ | . — 19. BNACML alabdhi upade° CM °eshâṁ lo°.

न च मैथुनसंभूतं सुगतस्य समुच्छ्रितं ।
मातापितृज्ञ दर्शेन्ति एषा लोकानुवर्तना ॥
दीपंकरमुपादाय वीतरागस्तथागतः ।
राहुलं पुत्रं दर्शेति एषा लोकानुवर्त्तना ॥
कल्पकोटीमसंख्येयां प्रज्ञापारमितां गता ।
बालभावं च दर्शेन्ति एषा लोकानुवर्तना ॥
असक्ता विभाषित्वा ऋषिं लोके सदेवके ।
पुनः पर्येषन्ति तीर्थे एषा लोकानुवर्तना ॥
बोधित्वामतुलां बोधिं सर्वसत्वान कारणा ।
ऋद्धोत्सुकत्वं प्रदेशेन्ति एषा लोकानुवर्तना ॥

परमगुणसंपन्ना वचनसंपन्नाश्च सर्वे सम्यक्संबुद्धा ॥ षष्टिभिः गुणैः सम्यक्संबुद्धानां वाचा समन्वागता भवति ॥ कतमेहि षष्टिभिः ॥

गीतरवमधुरवादी नरवरवचना विनिश्चरति वाचा ।
वीणारववेणुरवा हंसरवरुता सुगतवाचा ॥
जीमूतरसितमधुरा परभृतरघनेमितुञ्चनिर्घोषा ।
सागरनर्दितसारसप्रभावा वरबुद्धिनो वाचा ॥
किन्नरकलविंकरुता मेघवरस्वररवा वरगजरुता ।

1. CM nâyaṁ kriḍânaṁ saṁbhû° BNAL °thunana saṁbhû° CM °samurchitaṁ | . — 2. CM °eshâṁ lo°. — 4. BNACL °putra da° BNAL °darçenti e° CM °darçayanti e° C °ekânu° M °ekâ lokâ°. — 5. N °koṭim asaṁ° BNACL °khyeyaṁ prajñâ° M °khyeyaṁ pratsakatvaṁ pradeçe° (l. 10) BNACL °pâramiṁ(N °mi)gato(L °tâ) bâla°.

6. L °darçayanti e° C °eshâṁ lo°. — 7. BNACL ahaṁ mantrâ° BNL °vibhashi° A °vibhavishitvâ° C °bâshanti asmiṁ °vakaṁ | . — 8. L °ryeshati ti° C °shanti ca ti° CL °eshâṁ lo°. — 9. NA buddhyitvâm a° C buddhitvâm a° L budhitvâm a° C °bodhi sarva ° raṇâḥ | . — 10. C alpetsu° CM °eshâṁ lo°.

11¹. BCACML paramadhye guṇa° L °pannâḥ vaca° CM °nnâçca saṁmya° L °rve saṁmya° CM °buddha L °buddhâḥ B °buddhâ shashṭi°. — 11². ML shashṭhibhir guṇaiḥ° C °shṭibhi guṇaiḥ° A °bhiḥ samya° CML °ṇaiḥ saṁmya° BNACML °vâcâ bhava° CM °bhavanti | . — 12. CM °shashṭhibhiḥ. — 13. BNAL gitaṁ rava° M gitavarama° BACM °dhuraravâdi na° N °dhuravavâdi° L °vâdiṁ nara° BNACML °vavaçanâni vini° B °vâçâ viṇâ°. — 14. A °ravaceṇusvâ haṁ° L °vavenuravâ° CM °saravâravarûtâ su° B °vâcâ ji°. — 15. C jîmûtamadhu° M °mûtacasi° L °dhurâḥ para° B °dhurâ | para ° ghoshâ sâga°.

16. C sâgarananditasâgaranandita sâ° ML °ranandita° BNAML °rasupra° C °sârasasupra° BNA °no vâvâ CML °no vâ | . — 17. NA °kaleviṁ° BNAL °viṁkamarutâ° BNACML °meghasvararavâ | varagajarutena ṛisha°.

ऋषभमृगराजरसिता वाचा वरलक्षणधराणां ॥
दुन्दुभिरवगम्भीरा वनदेवश्चलितविधूतस्वरप्रपाता ।
भूमीविक्षोभनरवा गिरा नरमरुप्रधानानां ॥
पंचांगिकतुल्यरवा प्रलुलितकलहंसवर्हिणनिवाता ।
विम्बोष्ठसुतनुजिह्वा जिनवदना निश्चरति वाचा ॥
गन्धर्वगीतमधुरा जलधाराणां निपाततुल्यरवा ।
अविस्तरपिण्डितरवा गिरा गुणवरप्रधानानां ॥
वरकिंकणीकसलीलसुसंचिता हेमजालतुल्यरवा ।
आभरणघट्टितरवा भुवि दिवि च गिराप्रधानानां ॥
नातिद्रुता अनमन्ती अनुपच्छिन्ना विवर्तते मधुरा ।
गलितपदसंचयवती वाचा वरलक्षणधराणां ॥
सर्वामेवानुचरति परिषां यदि लोकधातुनयुतानि ।
विज्ञापयते सर्वा परिषां सुमधुरा वाचा दशबलानां ॥
शकयावनचीणरमठपह्लवदरदेषु दस्युपरिषायां ।
एकविधमुच्यमाना सर्वविषयचारिणी भवति ॥
परिषां नातिक्रमते निश्चरमाणा गिरा नरवराणां ।

1. M °shabharutena mṛiga° B °rāṇāṁ dundu°. — 2. B °mbhirā | vana° BN °nilava-dhūta° A °nilāvadhuta° CML °nilāva(L °ca)dhū° BNA °dhū(A °dhu)tarasvarā prapadu bhūmivi° CML °dhūtaravasvarā prapadu(M °dur L °tu). — 3. BNACML bhūmivikshobhanavā gi° BN °gira | nara° C °giraṁ nara° M °giraḥ nara° A °narasamaru° B °nānāṁ paṁcāṁ°. — 4. BNA paṁcāṁçikatu° L paṁcāṁçikatu° M paṁcādgikatu° M °ravā pulalitaka° BNAL °pralalita° C °pralahaṁsa° L °litakarahaṁsa° N °haṁsarbarhi° BNACML °rhiṇaḥ | ni° CM °nirvāṇāṁ BNAL °nivāṇāṁ bimbo°. — 5. A bimboshṭasu° BNACML °hvā nijavada° B °çcara(ou °re?)ti°.

6. BNACML °jaladharā vā nipā° L °tulyoravā. — 7. C avistachinnā vi° (l. 10) BNAML °starava(M °vā)piṇḍi° BA °dhānāṁnāṁ. — 8. L °kiṁkaṇikaçalilāsu° BNM °kaçalilāsu° A °kaçarirāsu° BNAML °saṁcitatā(L °tāṁ) hema°. — 9. L °ghaṭṭiravā° BNA °bhuva divi° B °nānāṁ nāti°. — 10. BNAML °drutā namantā | anu° BN °virvartta° L °dhurāḥ.

11. L galitasaṁca° N °padhurā° B °rāṇāṁ sarva°. — 12. BNACML sarvaṁ evā° M °vā-sucara° B °carati | pari° BNAL °kadhānayu° C °tunayitāni M °tunapitāni B °tāni vijña°. — 13. BNACML vijñapaya° CM °sarvā pari°. — 14. BNA saka eva na virā rama° CM saka evaṁ na vicārama° L saṁketa eva na virā rama° B °ramaṭhā pra..avada° N °ramaṭhā prahlavada° A °ramaṭhaprabhūvada° CML °ramaṭhā(L °thā) prahvavada° BNACML °vadare-(M °raṁ L °ne)shu da° A °rishāṁ yāṁ NCM °rishāṁ yāṁ eka° B shāyāṁ eka°. — 15. B °bhavati pari°.

16. L parishānāṁ vikra° BNACM °shāṁ nāvikra° L °çayamānāṁ girā° BNACM °ramānā girā° B °rāṇāṁ na ca varddha°.

न वर्धते न च हायति गिरा स्थितलया दशबलानां ॥
न च भिद्यते न नुद्यति न च उपतप्यते .....।
न च विखलखलखलायति अभिस्वरस्रता सुगतवाचा ॥
न च सा अपशब्दवती शब्दभ्रष्टा अशेषं अनुयुक्तशब्दा ।
शब्देषु कुशलाकुशलां सर्वां जनतां प्रहर्षयति ॥
वदना सुविमलदशना निश्चरति गिरा यदा गुणधराणां ।
माद्यन्ति शकुनसंघा गगणतलगता वनगताश्च ॥
यो यस्य स्वर अभिमतः सा तं पूरयति तस्य संकल्पं ।
सुगतवचनप्रभूता वाचा परिषदि विचरमाणा ॥
वरवासनसहितघोषा गिरिनदिनिर्घोषसन्निभा शुद्धा ।
उत्क्रोशकुररस्रतनया प्रभवति वाचा वरस्रतानां ॥
शकुन्तजीवंजीवक जिनवाचा कनकताम्रचरवा ।
पटुपटहप्रवदमृदंगचाटुस्वरतुल्यनिर्घोषा ॥
आज्ञेया विज्ञेया गम्भीरभीष्मरूपा कर्णसुखा ।
हृदयंगमा च नित्यं वाचा वरपारमिगतानां ॥
वज्रकिश्रवणीया च प्रेमणिया च गिरा गुणधारीणां ।
विपुलशुभसंचयानां सर्वेषां अनन्तयशसानामिति ॥

1. BNACML na ca varddha° B °hâyati | gi° M °balânâ B °lânâm na ca°. — 2 BNACML na ca vidya° L °te na nuvidyati | na ca upapadyate ti BNA °pyate ti na ca vi°. — 3. NM ca vikhalakhalâyati a° BNA °ti avisva ° CM °rarûtâ su°. — 4. A °apaçabdatrasta açe° CM °ti çabda(M °bdaṁ)tatra açe° BNL °ti çabdatrasta açe° L °açem anu° BNACM °çesham anu° B °çabdâ çabdeshu°. — 5. CML °çalakuçalâṁ° M °sarvâ jana° BNACML °natâṁ harsha°.

6. BNACML °ladarça° BNAL °girâ sadâ° CM °girâ sadvâ gu° B °râṇâṁ mâdya°. — 7. CM âdyanti° L modyanti° B °saṁghâ || gaga ° tâçca yo yasya°. — 8. BNACML °svaram abhi° G °bhitâḥ so taṁ° N °bhimanaḥ so° M °bhimatâḥ so° BAL °taḥ so taṁ°. — 9. BNACML °bhûtâ pari° CM °mâṇâḥ | . — 10. BNACML varavasanasakhinnagho° BNA °ghoshâ ṇârinadi° CML °ghôshâ nârinadi° L °ghôshâ nârinandita nirgho° CM °rinadinirgho° L °çuddhâḥ.

11. BNACM ukroça° L utkoça° BNACML °çakururatana ° varadatânâṁ çaku°. — 12. M çakuçakuṇajivaṁ° BNAL çakunaji° G °çakunajivakajina° BNAL °jinavanâkana° CM °jinavacâkana° BNAL °travadârâ patu° CM °travaddârâ. — 13. M °pataha° BNACM °havadamri° L °havedamri° BNA °mridaṁgagâçcaṇḍasvara° CM °mṛidaṁgagagâçcaṇḍasvara° L °mṛidaṁgâgargâçcaṇḍasvara ° ghoshâḥ | . — 14. C âjñâyâ° AC °vijñayâ ga° L °vijñeya gambhî°. — 15. BNACML °gamâçca ne(N °na L °ni)tvâ vâcâ narapâramiṁgatâ(C° ramitâ)nâṁ | .

16. BNACM vallaçrava° L °llakîçrava° BNA °yâ ca prama° BNACML °maṇiyâ ca gi° BNACM °guṇadharâṇa dha(CM °râ dha)râṇâṁ L °dharâṇâṁ B °ṇâṁ vipu° — 17. CM vipu-(M °pa)lasaṁcayaçubha(C °bhaṁ)saṁcayaçubhasaṁcayânâṁ° BNAL °çubhaṁ saṁca° BNAC ML °sarveshâm ana° L °sânâṁm iti || L °sânâṁ iti ||.

यथाभूतं देशिता वाचा ॥ सम्यक्संबुद्धा एवं धर्मं देशयन्ति ॥ नाहं भिक्षवो ये धर्मा अनित्यास्ते नित्यतो देशयामि । नापि ये धर्मा नित्या ते अनित्यतो देशयामि । नापि ये धर्माः दुःखास्ते सुखातो देशयामि । नापि ये धर्मा सुखा ते दुःखातो देशयामि । नापि ये धर्मा अनात्मीया ते आत्मतो देशयामि । नापि ये धर्मा आत्मीयास्ते अनात्मतो देशयामि । नापि ये धर्मा अशुभास्ते शुभतो देशयामि । नापि ये धर्माः शुभास्ते अशुभातो देशयामि । नापि ये धर्मा रूपिणस्ते अरूपिणो देशयामि । नापि ये धर्माः कुशलास्ते अकुशलातो देशयामि । नापि ये धर्मा अकुशलास्ते कुशलातो देशयामि । नापि ये धर्मा अनाश्रवाः ते साश्रवा ति देशयामि । नापि ये धर्माः साश्रवास्ते अनाश्रवा ति देशयामि । नापि ये धर्माः व्याकृतास्ते अव्याकृता इति देशयामि । नापि ये धर्मा अव्याकृतास्ते व्याकृता इति देशयामि । नापि ये धर्मा हीनास्ते प्रणीता इति देशयामि । नापि ये धर्मा प्रणीतास्ते हीना इति देशयामि । नापि ये धर्माः गृहाश्रितास्ते नैष्क्रम्याश्रिता इति देशयामि । नापि ये धर्मा नैष्क्रम्याश्रितास्ते गेहाश्रिता इति देशयामि ॥ अथ खलु भो धुतधर्मधर सम्यक्संबुद्धाः सत्यवादि कालवादि भूतवादि अर्थवादि तथावादि अनन्यथावादि अवितथवादि धर्मवादि विनयवादि इति ॥

1¹. BNACML °bhûta deçi° M °deçita vâ° C °vâcya BNAL °vâcaḥ samya°. — 1². CML saṁmya° BNAC °dharma deça°. CM °yati | . — 2. L *omet cette phrase.* CM ° nityâs te a° BA °anityatatâ deça° CML °tyatâ de°. — 3¹. CM °dharmâ duḥ° N °sukhato°. — 3². BNA nâmi ye° M °sukhâs te duḥ° L °sukhâ to duḥ°. — 4¹. L °pi te dharmâ° BNACML °rmâ anâlîyâ te° L °âtmâto de°. — 4². CM dharmâs te âlîyâ° BNAL °rmâ âlîyâs te° CM °s te âtmanâto de° L °s te âtmato de°. — 5. L ye pi ye dha ° açubhâto çu° CML °çubhâto deça°.

6¹. ML °dharmâ çu M °çubhâs me a°. — 6². CM °arû(M °ru)pino deça° L °piṇo te deça°. — 7. CM °dharmâ akuça° L °dharmâ kuça° CM °lâs te kuça° L °çalâ deçayati | . — 8¹. C °dharmâ kuça° M °dharmâ kuçalâto deça° BNA °te dharmâḥ kuça° C °te akuça° L °çayati | . — 8². C °nâçrevâs te saçra° L °çravâs te sâ° CM °te saçravâ° BNA °te syaçravâ° C °çravâto deça° L °çayati | . — 9. ML °dharmâ sâ° L °çravâ te anâçravâ deça° M °çrava ti deça° L °çayati | . — 10¹. BNA nâpi ye dharmâḥ anâçravâs te sâçra(A °sâaçra)vâ ti deçayâmi nâpi° CML °dharmâ vyâ° L °avyâkṛitâs te deça° M °yâmi | nâpi ° rmâ naishkra° (l. 13). — 10². C °dharmâ a° L °te vyâkṛitâ deça°.

11. C °te prahiṇâ iti°. — 12¹. L nâpi te dharmâ° C °rmâ prahiṇâs te hi°. — 12². B NACL °dharmâḥ(CL °rmâ) grahâçri° C °shkramyâ iti çritâ deça° A °myâṇitâ i° L °myâçritâs te naishkramyâçritâ grahâs te deçayâmi || atha° (l. 14). — 13. BNA °shkramyâçrito te ge° C °te yahâçri° M °te grahâçri° B °gehâçrevâ iti° NA °gehâçravâ iti°. — 14. CML °ra saṁmya° M °satyaṁvâdi kâlavâdi kâlavâdi bhû° L °kâravâ° C °bhûtavâdi tathâ° CM °ananyavâdi tathâvâ°.

भूतपूर्वं भो धुतधर्मधर तुषितभवनकायिको देवपुत्रो शिखरधरो नाम बोधिसत्वः सम्यक्संबुद्धं ऋषिवदनगतं वानारस्यां वनवरे वरचक्रप्रवर्तनदिवसे भगवन्तं संमुखाभिरध्यभाषे सगौरवः सप्रतीसः प्रह्वः कृतांजलिपुटः ॥

साधु ते साधुरूपस्य वाचा न प्रतिहन्यते ।
साधु अर्थान्विता साध्वा वाचा तव मनोरमा ॥
साधु सुस्वरसंयोगा वर्णसन्धिगुणान्विता ।
साधु सत्यानि चत्वारि प्रवदसे महामुने ॥
साधु ते देवगन्धर्वा पिबन्ति मधुरां गिरां ।
साध्विहाप्रतिमं चक्रं प्रवर्तेसि अनिवर्तिकं ॥
तुभं लोके समो नास्ति रूपे वर्णे कुले बले ।
ईर्यापथे च वीर्ये च ध्याने ज्ञाने शमे दमे ॥
अद्य हृष्टा दश वीर कोट्यो ते प्रथमे फले ।
विनीता देवपुत्राणां शासने प्रथमे मुने ॥
त्रिंश कोट्यो प्रभो वीर विनेसि प्रथमे फले ।
द्वितीये शासने नर देवपुत्राण ऐव च ॥
पञ्चाश कोटीयो भूयो शासने तृतिये मुने ।
विनीता देवपुत्राणां अपायेहि विमोचिता ॥

1. C "shinabhava" CML "yikà deva" L "putrà ṣi" CM "satvo samïmya" NL "tvaḥ samïmya" BNAL "buddhaḥ ṛi" CM "buddho ṛi" CML "shipattanaga" BNA "shivanaga" CM "tamï vàràṇasyàmï" A "vanacare dha" CM "vanacale dha" L "varttenadi" M "nadivaine bhagavanta samïmu" B "bhàshe | sagau" L "vaḥ sapritasaḥ sapratisaḥ pra" CML "prahvo kṛitàmjali(L "limï)puṭo BNA "puta sàdhu". — 4. L sàdhû te" A "te sàdhûrû" L "pasyo vâ" BNAL "vâca | na pra(L "pa)tiha" B "nyate sàdhu". — 5. B "ramâ sâdhu".

6. BNLCML sàdhu svara" BNA "gâ vallasa(A "bha)ndhigu" CM "gâ varasandhi" CML "nvitàḥ | . — 7. N sàdhû sa" BNACML "tvâri satyamï(L "tya) prava" BNACM "vadamïse ma" N "hâmûne. — 8. CN sàdhû te de". — 9. CML sàdhvibhâpra" A "dhvibhâpra" N "dhvihâmâmï ca" BACML "timâmï ca" AM "varttasi a" L "si anuvartti" BNCML "varttike | A "rttiko. — 10. L tulyamï lo" AML "loka sa" BNACML "samâ nâsti" ACML "rûpa va" ML "varṇṇa kule" BNACML "kule vare | .

11. CML iryâ" BNACML "dhyâna jñâ" CM "jñâne same". — 12. B adya dûshṭâ da" CM "hṛishṭo daça" CML "viro ko" BNAL "tyo tvamï pra" CM "tyo tamï pra". — 14. CML trimï-(M tri)çat kôṭyo" CM "prahho vi" B "phale dvi". — 15. BNACML dvitîye â(L "mâ)sane" putrâṇâmï vinesi pañcâ".

16. L "ça koṭiyo | bhû" BNA "ça koṭi | bhûyo" BNACML "bhûyo âsane tṛitîyo(BN "ye |) mu(N "mû)ne vini". — 17. L vinitâ" M "ṇâmï âpâ" BNACML pâye(B "pe)shu vimo" M "citâḥ | B "citâ açiti".

अशीति कोटीयो भूयो श्रोतापत्तिफले विभू ।
चतुर्थे शासने दमेत्वा दुर्गतीहि विमोचिताः ॥
तस्मात्ते सदृशो नास्ति मैत्राय पुरुषोत्तम ।
करुणाये कारुणिको भूतो भूयो नरर्षभ ॥
दृष्टा पुरुषशार्दूला उत्पन्ना लोकसुन्दरा ।
हिताय सर्वसत्वानां विचरन्ति महामुने ॥
अतिचिरस्य राजसुत उत्पन्नो सि नरर्षभ ।
प्रणेता विप्रनष्टानां आर्त्तानां नयनन्दनं ॥
मा च कदाचिद्भूतगुरु नाथो अन्तरहायतु ।
अपर्यन्तं तव ज्ञानं भवति लोकबान्धव ॥
अपाया तनुकीभूता स्वयम्भू तव तेजसा ।
अनोकाशा कृता स्वर्गा त्वां प्राप्य पुरुषोत्तम ॥
यस्य मिथ्यात्वनियतो राशिः पुरुषपुङ्गव ।
एष वानियतं राशिं त्वां प्राप्य पूरयिष्यते ॥
यस्याप्यनियतो राशिः त्वां प्राप्य सुरवन्दित ।
पूरयिष्यति सो राशिं सम्यक्त्वेजकुलोदित ॥
अद्भुतानां च धर्माणां विशुद्धिरुपलभ्यते ।
त्वां प्राप्य पुरुषादित्य तमोन्तकरमच्युतं ॥

1. CML "koṭiyo bhû" BNA "kôṭî bhû" L "bhûyaḥ çro" N "yo çotâ" CM "vibhûḥ | L "vibhuḥ. — 2. L "turtha mâsa" BNACM "rtheshu âsa" L "sane vira dame" CM "mocitâ | . — 3. CM "smâtte ço nâ" L "tte çadṛi" BNACML "ttamaḥ | . — 4. G karuṇâye" BNA "ye kârukabhû" L "bhûto bhûya nara" CM "rshabhaḥ B "bha dṛishṭvâ". — 5. BNACML dṛishṭvâ purushaçârdu(AC "rdû)lo utpanno(N "nnâ) lokasundaro(L "raḥ) | .

6. A "sarve sa". — 7. CM "cira râjasuto utpa" L "sutaḥ utpa" BNACML "rshabhaḥ | . 8. BNACML "shṭânâṁ arthânâṁ naya". — 9. BNAL "taguruṇâthonta(L "tho anta)rahâ" CM "tagurû(M "ru) nâtham anta" BNA "hâyante | CMA "hâyate | . — 10. CML "vanti lo" CM "ndhavâ | BNAL "ndhavaḥ apâ".

11. L "kibhûta sva" BACM "yaṁbhûs tava". — 12. BANG anâkâ" L anâkoçâ kṛi" M "kâço kṛitâ" BNACML "ttamaḥ. — 13. L yasya niyato râçi mithyâtvaṁ puru" BNACM "mithyâtvaṁ niya" M "yato vâṇiḥ puru" BNA "shapuṅgala eva vâ" CML "puṅgava. — 14. BA eva vâ | niya" N eva vyâniya" CM eva ca | niya" L evaṁ vâniya" L "yato râ" BNACML "çi tvaṁ prâ" A "pya purayi" CM "shyati sâṁprataṁ". — 15. BNACML yathâ pyani "râçiḥ(CM "çi) tvaṁ prâpya ça(G "so)rava" CL "nditaḥ | .

16. C "shyanti saṁbuddhaḥ saṁmya" BNAML "shyati saḥ sa(L "saṁ)mya tejaku" BNAL "kuldâditaḥ adbhu" CM "kulârditaḥ | . — 17. N adbhûtâ" BNACM "ddhir âpala". — 18. L tvâ prâpya" BNA "tamontenam a(N "m û)cyutaṁ | CML "tamo(L "ma)ntena ta(L "sa)m acyutaṁ | .

तस्य ते भाषमाणस्य भूतां धर्मां विनर्षभ ।
अभिनन्दन्ति वाक्यन्ते सेन्द्रा लोका महामुने ॥
इति स्तुवन्ति देवगणा वरदं प्रीतिमानसा ।
अनन्तगुणसंपन्नं संस्तवार्हं नरोत्तममिति ॥

उपचारविधिसंपन्ना भो धुतधर्मधर सम्यक्संबुद्धा कालज्ञानसमर्थका विशुद्धनेत्रा अनुद्भावदर्शना पूर्वान्तनयसंपन्ना उत्क्षापितधर्मध्वजा निष्प्रतिमानध्वजा कलहरणनिशातका प्रवचनविदुषो अनवसानज्ञानाः समर्थे च आयुसादयन्तो अनयनानां प्रवर्तकाः अपमार्गकुत्सका इति ॥ तत्रेदमुच्यते ॥

सर्वाकारगुणोपेता सर्वे सर्वार्थनिश्चिता ।
प्रनेतारो विनेतारो बुद्धा बुधजनार्चिताः ॥
असंकीर्णेन ज्ञानेन विशुद्धेन मनेन च ।
त्रिषु लोकेषु भ्राजन्ते पूर्णचन्द्र इव नभे ॥
चरणेन मनोज्ञेन सतां कान्तेन नायकाः ।
नदन्ति च महानादं सम्यक्सिंहसमवाः ॥
ग्रासन्ति जनतां वीरा उपचारेषु निश्चिताः ।
विवादं परसत्त्वानां मथन्ति तत्त्वदर्शिनः ॥
लोके जाता नरश्रेष्ठा न च लोकेन लिप्यथ ।
प्रज्ञाग्निसमतिक्रान्ता गम्भीरविषया विभूः ॥

1. BNACML "shamânasya" CML "dharmâ jina" BNACML "rshabhah | . — 2. A "nti vâhyante". — 3. BNACML ita stuva" M ita vastuva" gaṇâṁ va" BNA "nasoḥ | CM "naso | L "nasaṁ | . — 4. C "saṁmpa" BANCML "pannâ saṁ" BNACML "stavâhaṁ naro" BNA "ttamâm iti | . — 5. BCML upacârividhi" A "cârevidhi" L "nnâḥ bho dhu" NCL "ra saṁmya" BNACML "samatha(CM "rtha)nâ vi" L "trâḥ anu" B "trâ | anu" CML "anucâva" BNACML "rvântâ naya" C "saṁmpanâ u" L "sampannâḥ ucchrâ" B "cchrâyita" CM "chrâyicadha" BNAL "jâ nipratimâ" B "dhvajâ | kala" CML "karaha" CM "halaṇani" BNL "çâthakâ pra" ACM "çâthakâ pra" CM "anayavasâ" BNACML "ye ca âvu(C "va L "yu)sâ dayante anaya" rttakâḥ | apamârgakâkutsa".

8. A "tatraida". — 9. BNACML "kâlaguṇo(L "ṇâ)petâ sarva sarvâ" N "rvârdhani". — 10. C "buddho buddhaja" CM "janerri" L "janecitâṁ | C "rcitâ | .

11. M "ddhena sane". — 12. N tri loke" L "nabhoḥ | . — 13. L "nojñâne sa" CML "yakaḥ | . — 14. C nandanti" CML "daṁ saṁmya". — 15. BNA sâsanti ja" CML sâ-(L çâ)sa(AL "ça)nanti ja" BNACML "viro upa" CML "çcitâ | .

16. L "vâdai pa" BNACML "nâṁ vadanti tatva". — 17. B lovo jâta | nara" BNCM "çreshṭâ na" L "çreshṭho na" C "na ra loke" ML "lishyatha | . — 18. L "krânto ga" BNACML "shayo vibhuḥ | .

गुरुं धुरं समारोप्य न विषीदन्ति पण्डिता ।
यथावादीतथाकारी अनुपक्रुष्टचारणा ॥
दृष्टिविषं तं घोरं च दग्ध्वा ज्ञानाग्निना प्रभूः ।
अनुत्रासितासत्त्वस्था परं प्रदन्ति प्राणिनां ॥
कान्तारं समतिक्रम्य चेमं प्राप्य नरर्षभाः ।
आह्वायन्ति अनधीरा इहैव निर्भयं इदं ॥
जरामरणरोगाणां उत्पत्ति नेह विद्यते ।
इह आयासशोकानां प्रवृत्तिर्नोपलभ्यते ॥
ते तस्य वचनं श्रुत्वा मधुरं देवमानुषा ।
अनुशास्तिं तथा कृत्वा प्रतिपद्यन्ति तत्सुखं ॥
तेनास्ति कीर्तिर्विस्तीर्णाः त्रिषु लोकेषु चोत्तमाः ।
चरन्ति अर्चिता सद्भि न चैव प्रशमन्ति ते इति ॥

परोपहारांश्च भो धृतधर्मधर उपहरन्ति सम्यक्संबुद्धाः सत्त्वानामनुग्रहार्थं ॥ तद्यथा कलिंगराजः कुसुमाये देव्या परोपहारं भगवां वृत्तवां ध्रुवस्य श्रेष्ठिनो वचनोपहारं भगवां वृत्तवां ॥

तथैव च राजगृहे पुरोत्तमे
परोपहारं भगवां प्रवृत्तवां ।

1. C gurú dhu° L guru dhu° NCML °dhurâṁ samâ° N °ropya nṛi vishi° L °pya na nishi° CML °ṇḍitâḥ | . — 2. BN ya karoti tathâ° A ye karoti tathâ° CML yaḥ karoti tathâ° L °tathâ virah anu° C °anuprakru° CM °raṇâḥ | . — 3. BNACML dṛishṭiga(M °rga)-taṁ ca ghoraṁ ca dagdhâ jñâ° °prabhuḥ | . — 4. BNACML anutrâsi(C °hi)tâ° A °tâsa—stâ pa° CM °stâ vara prada° L °raṁ vadanti° BNACML °ṇinâḥ | . — 5. CML °rsha-bhaḥ | .

6. C âhvapayanti° ML âhvâpa(L °ya)yanti° L °rbhayaṁm idaṁ | . — 7. CM °ṇarogârtâ utpatti teha vi°. — 8. L °vṛitti nopa°. — 9. CML °nushâḥ | . — 10. BNACML ânuçâ°.

11. CM °ruṇâ trishu° CM °ttamâ | . — 12. CML °sadbhiḥ na caivaṁ pra° BACML °prasama° N °pramantîti ‖ CM °manti ca iti ‖ L °mantam iti ‖ BA °mantîti ‖ . — 13. CM paraparâṁ(C °câṁ) ca bho° BNAL paroparâṁçca° M °bho tadharma° CML °nti saṁmya° A °nugrâhârthaṁ ‖ . — 14. N °kalidgarâ° N °kaliṁgarâ° BNACML °jñaḥ sukumâre(CM °ro L °ra) devyâ° BNAL °hâraṁ vṛitavâṁ(L °vaṁ) dhṛu° CM °hâraṁ(M °ra) vṛittavâ(M °vâṁ) dhru° BNACML °çreshṭino | vacanaṁ prahâraṁ° CM °gavân vṛi° L °gavâṁçca vṛi° BNA °vṛitavâṁ | CM °ttavân tathai°.

16. BNACML tathaiva râja° CM °gṛihe shuro° A °he putrottame° BNACML °me puropa° BNA °gavâṁ vivṛitavâṁ | CM °gavân(M °vâṁ) vṛi° L °gavâṁçca vṛittavâṁ | M °vṛittavâṁ | C °vṛittamâna.

समुत्कर्षेसि स्वविधानकोविदो
उपालिनो तं वचनोपहारं ॥
तथा परं मेरुतटे समागतां
स वादिसिंहो वशिनां वशी वशी ।
परोपहारं भगवां स भिक्षु-
संघस्य तं इदमवचा महामुनिरिति ॥
एतां सर्वां प्रवक्ष्यामि उपहारां मनोरमां ।
तस्य सत्वप्रधानस्य शृणु विक्रीडितं शुभं ॥
उत्पन्ने पुरुषश्रेष्ठे धर्मचक्रे प्रवर्तिते ।
कलिंगराजा कारयति राज्यं स्फीतमकण्टकं ॥
नामेन अभयो नाम तस्येदं दर्शनं अभूत् ।
शुभाशुभानां कर्माणां फलं नास्तीति निश्चयः ॥
परलोको तथा नास्ति दानफलं क्वचिच्च ।
वीतरागो वीतदोषो वीतमोहो न विद्यते ॥
सो तं च दर्शनं प्राप्य जनतां सन्निपातयेत् ।
स्वकां दृष्टिं समाख्याति पश्चाच्च न निवर्तते ॥
यदि मह्यं पिता ब्रूयात्प्रत्ययं मम अयतः ।
स्वयमुपगम्य एवन्तच्छ्रद्धे तदा तथा ॥
सर्वदा स तदा आसि शीलवां मैत्रमानसो ।

1. BNACML °tkarshasîti sva° NA °kovidâ u° L °linâçca va°. — 3. BNACL °paro me° M °parâ meru° CM °gatân sa vâ° BNA °târû sarvâdi° BNACML °siñhâ(L °haçca) vaçinâm° BNA °nâm vaçi | vaçi paro° CM °nâm vaçi pa° L °nâm vaçinaḥ | vaçi p°. — 5. CM °gavân sa bhikshu° BNACML °saṅghasya tam idam u(N °tam im u)vâca mahâmu°.

7. M °sarvâ pra° CM °vakshâmi u° L °hâraṁ mahâmuniṁ | . — 8. BNA °çriṇu vikrîei(N °ri)taṁ çu° L °çriṇu vikrivitaṁ° CM °vikrinituṁ çu°. — 9. BN °çreshṭe dha° CM °çreshṭaṁ dha° A °çreshṭa dha° L °çreshṭho dha° CML °cakraṁ pra° BNACML °varttate | . — 10. CML °kârati râ° CM °sphitaṁm aka° N °m akaṁṇṭha°.

11. M nâmena bhayo° A °tasyadaṁ da° BNACML °rçanam abhût ‖ . — 12. M çubhaçu° CM °çubhâṇâṁ ka° M °rmâṇâṁ pha° BNACML °nâsti vini° C °niçciyaḥ | . — 13. BNA CML °loke tathâ° N °dânadânapha° BNACML °cid yathâ | . — 15. BNACML yo taṁ ca° N °rçana prâ° BNACM °janatâ sanni°.

16. BNACM ekâ dṛi° L eko dṛi° CM °dṛishṭi samâyâtâ jâyâcca na° BNA °khyâtâ prâ(?, N °pâ ou °yâ A °mâ)yâcca na° L °khyâta yâyâcca na° N °na nivarttate | CM °nanuvarttate | . — 17. A yati ma° BNA °hyaṁ ditâ kruyât° CML °hyaṁ ditâ(C °to?) kruyân pratya°. — 18. C °upâga° A °van ta—ddadhe° CM °van taṁ sraddadhe va tadâ° L °dhe ca tadâ°. — 19. BNACML °rvadâ na ta° CM °âsi çîlavân maitra° BNA °çîlaṁvâ naitravâna° L °çîlavân tatra vânaso | .

यदि तस्य फलमस्ति तस्य देवपुरं गतिः ॥
देवभूतो मम ज्ञात्वा इमां दृष्टिं विमोचयेत् ।
इत्युत्कास्ति परलोको दृष्टिं मुञ्चाहि पापकां ॥
यस्य च परलोकस्य प्रवृत्तिर्नोपलभ्यते ।
तस्मात्पिता ममागत्वा संप्रहर्षयतु मानसं ॥
ततो लोकानुकंपार्थं कारुणो महद्विशारदः ।
कलिंगराजस्य रूपं निर्मिणति स्वयं मुनिः ॥
प्रासादवरमारुह्य अन्तःपुरगतो तथा ।
अन्तःपुरस्य दर्शेति यत्तं प्रकृतिदर्शनं ॥
ततो स निर्मितो राजा अन्तरीक्षगतस्थितः ।
राजानमभयं धीरो उवाच पुरुषोत्तमः ॥
परित्यज्य स्वकार्याणि परकार्येषु व्यापृतः ।
मिथ्यादर्शनसंयुक्तं अराज्यं राज्यसंज्ञितं ॥
अथ भवे गती तुभ्यं नरको दारुणो महत् ।
ये च ते दर्शयिष्यन्ति तेषामपि च सा गति ॥
अन्यान् हि विहतो हन्ति नष्टो नाशयते परां ।
अन्धीकरोति अन्या पि स्वयमन्धव्यपचयो ॥
सुमुष्टो मुषसे अन्या मृतो च मारसे परां ।
सुखितानपि सत्वा त्वं दुःखापयसि दुर्मते ॥
निमग्नो कामपंकस्मिं गृद्धु कामेषु मूर्च्छितः ।

1. BNACML "phalaṁ nâsti ta" N "tasye deva" CML "gataḥ | . — 2. N "dṛishṭi vimo". — 3. BCML ityuptkâsti" A "tyuttvâsti" CM "paraṁ lo" BNACML "loke dṛi" BNAC "muñcami pâpa" M "muñcâmi pâpa" L "muñcanti pâpa" BNACML "pakaṁ | . — 5. C tasmân pitâ" A "tâ mayâga" CM "harshatu mâ" BNA "nasaḥ | CML "nasâ | .

6. BNACML "ruṇâ maha". — 7. C "liṁṅgarâ" M "liṁdgarâ" BNACML "rmiçati(L "nti) sva" C "muni | . — 8. BNAL "davarâm âru" BNACML "gataṁ tathâ | . — 9. CML "darçayanti yat taṁ". — 10. L tato so nirmi" ML "gatâsthitaḥ | .

11. BAL rânam abha". — 12. BNACML "vyâkṛitaḥ | . — 13. CM "rçanaṁ yuktaṁ" BNACML "ktaṁ ârâ" CM "râjyaṁ (M "jyo) saṁyutaṁ | . — 14. BNACML adya tava gati". — 15. CML "darçaya(M "yi)shyâmi te".

16. BNACML anyâna viha" BNA" nâçayato purâṁ | CM "yato paraṁ | L "yato purâ | . — 17. M adhika" L "nyâni sva" BNACML "patrakâ | . — 18. CM su(M "sû)mûshito mukhaye anyâ" L "shṭo sukhaye anyâ" BNA "mushaye anyâ" L "nyâ mârasenâ mṛito paraṁ | BNA "mṛito mârase". — 19. B mushitâ" BA sushitâ" BNACML "tânyapi satvârthaṁ(CM "rtha) duḥ" BA "ḥkhâyasi du" N "ḥkhâpasi du" L "ḥkhâyaḍisi du". — 20. CML "paṁkesmiṁ" N "griddha kâme" CM "gṛidhu kâme" L "kâme mûrcchi".

परलोकं द्रष्टुकामो धर्माणां नयनं नृपः ॥
अस्थानमेतं भूमिपति यस्त्वं कामपरायणः ।
असमर्थो तहिं गन्तुं परलोकमिमं प्रभो ॥
आस्वादं पि तु कामेषु दृष्ट्वा दोषान्तथैव च ।
कामे निःसरणञ्चास्य ते वै जाने परंपरां ॥
एतच्छ्रुत्वा नरश्रेष्ठो अभयो कम्पितो भयात् ।
प्रह्वो इदमुवाच तं अन्तरीचे सुदर्शनं ॥
अद्दधामि तं ते देव एवमेतं न अन्यथा
प्रसीद भव मे नाथ अभयं परिमोचय ॥
तद्दसान्तःपुरामात्यः शास्ता मे अप्रतिपुद्गलः ।
विनयवशी तवाग्रि तथान्या अनता वङ्ग ॥
परोपहार इत्येषस्तेन परमबुद्धिना
वृत्तो अनुग्रहार्थाय सत्वानां वरबुद्धिना ॥
देवी कुसुम्भराजस्य कुसुमा इति विश्रुता ।
दृष्टा कुसुम्भराजस्य स्त्रीसहस्राणमुत्तमा ॥
तस्य माता पिता चैव जीर्णा दण्डपरायणा ।
धीतरमेवमाहन्सु कुसुमे पुचि हे शृणु ॥
वयं जीर्णा तुवं बाला कामप्रनुलिता असि ।

1. BNA °kaṁ dra(B?)kshikâmâṁ dha° L °kaṁ rakshikâmâṁ dha° CM °kaṁ mokshakâmâ dha° BNACML °yana nṛipaḥ | . — 2. BNACML ásthâ° BNA °m eta bhûmi° CM °eta bhû(M °tad bhû)mipati° L °etad yad bhûmi yas tvaṁ° BNAC °râyanaḥ | L °râyanâ | . — 3. CM °marthaṁ tahiṁ° BNACML °prabhoḥ. — 4. CM âçvâdaṁ° BNACML °buddhâ doshâ°. — 5. BNACML °me niḥçara° BAML °raṇajñaçca te° N °raṇaṁjnaçca te° G °ṇajñâçca° L °te vijâ° CM °jâneyaṁ pa° C °parasparaṁ BNAM °paraṁ | .

6. BACM °çreshṭo abha° L °çreshṭaḥ abha ° mpita bhayât ‖ . — 7. N °dam ûvâca° L °rîksha suda°. — 8. BNAL °mi taṁ ta devametam evaṁ ta(L °daṁ ta)da(N °vaṁ da)uya° CM °mi taṁ(M °taṁ ta) devaṁ etad evaṁ tadanyathâ | . — 9. M °me nâ abha°. — 10. BNAC ML tadvaçântaḥ° CM °puromâ° A °mâbhyaḥ çâsto me° L °me agrapuṁgavaḥ | CM °tipuṁgavaḥ | BNA °puṅgalaḥ vina°.

11. BNACM °yavaçitâva(CM °cá)smiṁ tathâ° L °yavaçitâsmiṁ tathâ° BNACML °janatâṁ bahuṁ | . — 12. L °shas tenâ para° N °ddhinâṁ | . — 13. L *omet ce vers.* BNACM dṛishṭo anu ° tvânâ vara° N °ddhinâṁ | . — 14. BNA °vi sukumbarâ° A °iti iti vi° L °çrutaḥ. — 15. A ishṭo kusu° L ikshvâ kusu° BNACML °sraṇi utta° L °ttamâḥ | .

16. BNACML tasya mâ° CML °caivaṁ jî° BNACML °jirṇṇo daṇḍa° B °yaṇo | NACM °yaṇau | L °yaṇâḥ | . — 17. L °m âhaṁsu kusu° CM °nsuḥ kusu° N °tri beṁ çṛiṇu. — 18. M varyaṁ jî° BNACM °jirṇṇo bhuvaṁ° L °jirṇṇo tuvaṁ bâro kâmâ ca pra° CM °kâmâçca pralu° BNAL °prahitâ vasi | CM °titâ vasi | .

इच्छेम प्रतिसृज्यन्तो इच्छेम मरणमात्मनः ॥
एतच्च वचनं श्रुत्वा कुसुमा लभते मतं ।
अवर्णो यं मम श्रद्धा यद्यम्बातातो प्रधास्यते ॥
दास्यामि विषसंयुक्तं भक्तमेषां सुदारुणं ।
भुक्त्वा येन उभावेतौ मरिष्यन्ति न संशयः ॥
यदाश्वा निश्चिता बुद्धि मातापितृषु दारुणा ।
ततो उत्पादये शास्ता कारुण्यं कुसुमां प्रति ॥
ततः कुसुमाये शास्ता मातरं पितरं तथा ।
अपनामयति संबुद्धो अन्यौ स्थापेति निर्मितौ ॥
कुसुमा विषसंयुक्तं तं भोजनमापद्यति ।
निर्मितानाह भुंजन्तु अम्बा तातो च भोजनं ॥
अविकम्पमाना भुंजन्ति भोजनं जिननिर्मिताः ।
न चैषां बाधते किंचित्कायं निर्मितका हि ते ॥
द्वितीयं दिवसं चैव तृतीयं चतुर्थं पंचमं ।
विषसंयुक्तं भुक्त्वान सुधां व यापेन्ति निर्मितौ ॥
ततः कृतांजली भूत्वा कुसुमा निर्मितां ब्रवीत् ।
आत्मानं मे निवेदयथ अनुयाह्या यदि अहं ॥
तां याचमानां प्राञ्जलिकां कुसुमां निर्मिता ब्रवीत् ।

1. BNACML ikshema pra° BAL °jyanto icche° CM °ntau ikshema maraṇa âtma°. — 2. L °kusumo labha°. — 3. BNAL avallo(L °lo) yaṁ ma° CM avalokaya(C °yaṁ)n mama a° BNA °aṁbâtâto praddhâtya(NA °bhya)te | CM °syâ ya(M °tra)dyaṁbâtâ prahâsyate | L °syâ yadyaṁbâto pradhâsyate | . — 4. BNAL hâsyâmi°. — 5. L yena bhuktvâ ubhâ°.

6. BNLCML yadâsya ni° B °ṇâ tato°. — 7. BNA tatotpâda° L tato cotpâda° BNACML °tpâdayo çâstâ° L °ruṇya kusu°. — 8. L tato kusu°. — 9. BNACML °buddhâ a° B °anyo sthâ° BNA °sthâpyati° CML °sthâsyati°. — 10. L °sumaṁ visha° BNACML °ktaṁ na bhoja° BNA °janam âpagatâ nirmi° L °janam âyam âgatâ | .

11. BNACML nirmitam âhu bhuṁ ° mbâtâtaṁ ca bho°. — 12. L abhikampamânâ bhujantu bho° N °nâ bhujanti° L °jana janani° NACM °jana jina° BNACM °rmitaiḥ | L °rmitau | . — 13. BNAL na caimâṁ(A °mâ) bodhate° CM °shaṁ bodhate° M °kârya nirmi° BNA °rmitiko hi te | CML °rmita(M °taiṁ)ko hi te | . — 14. CM °caivaṁ tṛitî° L °tṛitîya catu° NL °turthapaṁca° CM °tîyaṁ ca caturthakaṁ paṁca° M °camaṁ ca tathâ BNACL °maṁ tathâ | . — 15. CM caivaṁ visha° L vishasaṁ ca vinâsena ârya° (p. 186, l. 2) BNA °yukte(N °kto) bhojanaṁ bhu° CM °yukte na bhojanaṁ bhu° CM °bhuktâ sudhâm ivaṁ tatra prâpayanti sunirmitau | BNA °dhâm iva yâ°.

16. BNA °jali bhutvâ° CM °jalir bhûtvâ ° rmitâ bravît | . — 17. C °grahya yadi°. — 18. M °kâṁ sukumâṁ° BANCM °mitâṁ bra°.

यो तवापत्ति जानाथ तथा च अनुतिष्ठथ ॥
बुद्धः पुरुषशार्दूलः द्वाविंशवरलक्षणः ।
उत्पन्नः कुलसंपन्नः सर्वविद्यागुणान्वितः ॥
तस्य सर्वं गुणाभूतं अतीतानागतस्थितं ।
विदितं वादिसिंहस्य अत्र विग्रह संशयं ॥
प्रासादवरमारुह्य सस्त्र्यागारो स पार्थिवः ।
याचेद्दर्शनमिच्छाम वयं सर्वार्थदर्शिनः ॥
तं सर्वगुणसम्पन्नं वन्दित्वा शरणं व्रजे ।
ततो अस्माकं यं तत्रैव पृच्छसि वक्ष्यते जिनो ॥
साधूति प्रतिश्रुत्वान निर्मितां प्रति सो तदा ।
राजा सान्तःपुरो शीघ्रं प्रासादमभिरूढवां ॥
सत्वरं स प्रछो राजा सस्त्र्यागारो कृतांजलिः ।
इमां व्याहरते राजा वाचां कुसुमया सह ॥
ये सर्वगुणसंपन्ना लोकानामनुकम्पका ।
गृहीता अत्यन्तं तेषां सांजली सौमनस्यका ॥
ततो अमन्त्रये शास्ता श्रावकांछासने रतां ।
चारुवर्णं सिंहहनुं दृढवाङ्गं अनिन्दितं ॥
कीर्तिमन्तं महानागं च चातुरन्तं महाबलं ।
नीलकेशं च वृद्धं च शान्तं शास्त्रविशारदं ॥
तथा शारसमतुल्यं गुप्तकामसनिन्दितं ।

1. BANCM mā (CM mâṁ) mamāpatti° BNACM °thā ca anugri(N °ca agri)hnatha mâṁ buddh°. — 2. CM buddha puru° B °çârddulaḥ° CM °triṁçadvara°. — 3. CM °panno sarva°. — 4. C °sarva guṇā° M °ṇâbhû ati° N °gataṁ sthi°. — 5. N °ha saçayaṁ | .

6. BNACM °sastyâgâro°. — 7. A yoced da° M °rçanaṁm ichâ° BNACM ° icchâmi va° BNA °vaya sarvâ°. — 8. BNACM te sarva° BNA °vraji | C °vrajaḥ | M °vrajâḥ | . — 9. CM tato 'smâkaṁ° BNACM °kaṁ pi ta° N °tataiva pri° CM °traivaṁ pṛi° BNA °va prichemi vakshate jina | CM °va prichemi prichate jinaḥ | . — 10. BMA °tvâ nirmi° CM °tvâ ca nirmitâṁ sa prati sadâ | MNA °prati sa râjâ°.

11. CM °ntarpuraṁ çi° BNA °bpuraṁ çi° BNA °dam atigâḍha° CM °dam api gâḍhavân | A °dhavâna | . — 12. BNA satvara sapra° BNACM °prahva râjâ sastyâgâra kṛi° CM °jaliṁ | . — 13. N °sahâ. — 14. CM °pannâḥ lokâ°. — 15. BN °hitâ abhyanta teshâṁ° ACM °tyanta teshâṁ° CM °jaliṁ sau°.

16. B °mantreyâ çâ° NACM °ntrayâ çâ°. — 17. BNACM °varṇṇa siṁhahanu dṛi°. — 18. BNACM °mahâgaṁ ca râ(CM °râ)turaksho mahâ°. — 19. BNA °çâradaḥ | CM °radâ | . — 20. BNA tasya çâra° CM tasya sârasa° N °samâratulyo gu° BACM °samâtulyo gu° BNACM °nditaḥ.

सिंहनन्दिं विशालाचं लक्षणेयमनुत्तमं ॥
एष भिक्षवो गच्छामि शास्तारमनुवन्धथ ।
कुसुमां प्रमुखां कृत्वा विनेष्यामि बहुं जनं ॥
साधूति ते प्रतिश्रुत्वा वशीभूता स्वयंभुवः ।
परिवारयित्वा संबुद्धं इदं वचनमाहु ते ॥
अस्माकं पि पादो वीरा विहंगमध्यमक्रमः ।
अनुयास्याम संबुद्धं यत्र गच्छति चक्षुमां ॥
निमेषान्तरेण संप्राप्तो भगवां शिष्यसंवृतः ।
नगरं कुसुमायास्तु अनुकम्पाय प्राणिनां ॥
आकारं वज्रपाणिस्य नाथको अभिनिर्मिणे ।
देवसंघं च मनसा ध्याये ध्यानविशारदः ॥
प्रभामण्डलमुत्सृजे योजनानि चतुर्दश ।
देवता च अभिवादेन्ति याचां परमवुद्धिनः ॥
ततो च कुसुमा देवी प्रह्वी सुगतमब्रवीत् ।
एषा ते प्राञ्जली नाथ पादां इच्छामि वन्दितुं ॥
ततः प्रतिष्ठितो शास्ता प्रासादवरमूर्धनि ।
प्रभया च दिशा सर्वा अभिभूय यशस्करः ॥
ततो च कुसुमा देवी सह राज्ञा जिनक्रमां ।
वन्दते परिवारो च देविये नरपुङ्गवं ॥
शरणं त्वां नरश्रेष्ठ गच्छाम सुरवन्दित ।
मातरं पितरं हत्वा कीदृशं लभते फलं ॥

1. BNACM *hanandi viçâ* M *çâlâmkshaṁ*. — 2. N eshâṁ bhi* BNACM *kshava gacchâma çâ* M *ndhathâ | . — 3. BNACM *neshyati ha* N *bahu janaṁ. — 5. CM *vârayi saṁ*.

6. BNACM *kaṁ pi payo dhirâ* BNA *madhye kramaḥ | . — 7. B anupâsyâ*. — 8. BNACM nimeshâṁ(CM *shâ) bharaṇasaṁ(A *sa)prâptau bhaga*. — 9. N nagara kusu* BNACM *sumâyâṁ tu anu*. — 10. BNACM âgâra va* BN *vajapâṇi* CM *vajaṇisya* BN ACM *yako bhianirmi* NA *rmiçe | .

11. CM *çâradâ | . — 12. BNA *tsṛijyaṁ yojanâ* CM *tsṛijya yojanâ* BNACM *ndaçaḥ | . — 13. A *tâ ca ahivâ* BNACM *nti yâyât para* CM *ddhinâ | . — 14. BNACM *vi prâhu su*. — 15. BNACM esha te añjali nâ* N * nditaṁ | .

16. BNA *mûrdhnani | . — 17. CM *sarve abhi*. — 18. M *deviṁ saha râjâ dinakra* BNAC *râjâ jina* CM *kramâḥ | . — 19. N *rivârau ca de* BNAM *devi(M *vi)yo nara* C *viyo marapu* CM *puṁgavaḥ | . — 20. BNACM *ṇaṁ tvaṁ naraçreshṭaṁ (A *shṭhaṁ) gacchâ * nditaḥ | .

21. C pâtaraṁ pi* M *mâbharaṁ*.

शृणोहि कुसुमे सत्यं मातापितृवधे फलं ।
अनन्तरं महावीचिं नरकं उपपद्यते ॥
ततो बुद्धानुभावेन शास्ता वदथकोविदः ।
कुसुमाया महावीचिं उपदर्शेति नायकः ॥
ततो च कुसुमा देवी निरयं चख्व दारुणं ।
अश्रुवेगं प्रमुञ्चन्ती इदं वचनमब्रवीत् ॥
मातापितृभ्यां कारुणिका दुष्टचित्तस्य कीदृशं ।
परलोके फलं भवति यत्सत्यं तद्वदीरय ॥
दुष्टचित्तस्य कुसुमे तं चित्तं स्वादमुध्रियं ।
तदेव परलोकस्मिं फलं सत्यं च हिंसया ॥
ततो च प्रतिनिःसृजति कुसुमा दारुणं मनं ।
पुरतो धर्मराजस्य प्रीतिसुखसमर्पिता ॥
ततो कामान आस्वादं भाषते सर्वकोविदः ।
आदीनवं च कामानां भाषते पुरुषोत्तमः ॥
ततो कामानां निःसरणं भाषते चिन्त्यविक्रमः ।
गुणान्वदति निर्वाणे अद्भुतां भूतदर्शिमान् ॥
कुसुमां प्रमुखां कृत्वा कोटीयो द्वादश मुनिः ।
मानुषाणां विनयति उपहारो ऽयं इति ॥
ध्रुवो नाम अभूच्छ्रेष्ठी नगरे काशिवर्धने ।
तस्येदं दर्शनं पापं मातापितृसमागमे ॥
यो मातरं च पितरं च जीर्णकं गतयौवनं ।

2. C tantaraṁ ma° M tadantaraṁ° N anaṁntaraṁ° CM °narake upa°. — 4. N kusûmâ° BNACM °mâyâṁ mahâvî°. — 5. B tato ca(ou °ra) sukusu° NA tato ra sukusu° BNACM °rayaṁ tasya dâru°.

6. N açruvagaṁ° M °vegaṁ ghramuṁ° CM °canti idaṁ° N °ida vaca°. — 7. B °dṛi-çaṁ para°. — 8. BNACM °lokaṁ pha ° vati(CM °nti) vat satyaṁ° CM °tyaṁ sa(C °ma)tyaṁ tad udtrayaḥ | . — 9. N °kusuma taṁ ci° BACM °citta syâd a° BNAM °muñci(M °ca)ya-| C °muñcayaḥ. — 10. BNA tad ena palokasmiṁ° CM tad evaṁ para° BNA °hiṁsaya || M °ca hi mayâ | .

11. BNACM pratinisri° BNACM °kusumo dâru°. — 12. CM °samṛppitâḥ | . — 14. B NACM âdînava ca° CM °kâmâṇâṁ bhâ ° rushatamaḥ | . — 15. CM tato kâmâṁ nihsa°.

16. CM guṇâ vada° N guṇâṁ vada° tadaçimân B °çimân kusu°. — 18. BAN °ayam iti || CM °hâro svayam i°. — 19. BNACM °cchreshṭi na° C °çivaddhaneṁ | . — 20. N tasya-daṁ da°.

21. C yo mâṁtaraṁ° CM °jirṇṇokaṁ° N °gatayovanaṁ | .

ज्ञातिपक्षं समानेत्वा भक्षभोज्येन तर्पयेत् ॥
अग्निस्कन्धे च ज्वलिते दाहयेय पितॄनुभौ ।
उपहारो विधातव्यो तस्य पुण्यमनन्तकं ॥
राक्षसीनां सहस्राणि नायको अभिनिर्मिणि ।
प्रासादवरसुप्तस्य ध्रुवस्य पुरतः स्थिता ॥
दण्डहस्ता कशाहस्ता शक्तिहस्ता तथैव च ।
कुठारहस्ता असिहस्ता उल्काहस्ता तथैव च ॥
अथ तोमरहस्ता च नाराचशतपाणियो ।
कुन्तमुद्गरहस्ताश्च श्रेष्ठिस्य पुरतः स्थिताः ॥
धिक्कृतां धिक्कृतां दृष्टिं प्राप्तो सि पुरुषाधमा ।
धिक्कृतं मिथ्यात्वमासाद्य न अर्हधितुमर्हसि ॥
ये ते दुष्करकर्तारः ये ते पूर्वोपकारिणः ।
मैत्रचित्ता आपन्नेषु तेषु त्वं वधमिच्छसि ॥
येषां न शक्यं प्रतिकर्तुं अपत्येन कथं चन ।
सर्वरत्नं पि ददता तेषां त्वं वधमिच्छसि ॥
जीवितात्ते मृतं श्रेयो न च दर्शनमीदृशं ।
यः त्वं सुपुरुषाचीर्णं दर्शनं प्रतिबाधसे ॥
अद्य ते जीवितं नास्ति सभार्यस्य सबन्धुनः ।
सभृत्यस्य सपुत्रस्य प्रेत्य च निरयं गतिः ॥
इमंहि नाम एवं वा मारिष भद्रमस्तु वः ।
मिथ्यादर्शनसम्पन्नं मूढापण्डितमानसं ॥

1. CM "samânitvâ" BNA "tvâ bhekshya" CM "bhakshabho". — 2. BNACM "skandhena jvalite grihyamâna pitṛiṁ ubhau | . — 3. CM "puṇyâm ana". — 4. N "bhinimiṁṇi | . — 5. C "suptasya pura" BNACM "sthitaḥ | .

6. BNA pâdadaṇḍa" A "çâhasto çakti". — 7. A ku—raha" M "hasta asiha" C "asiṁ hastâ" A "stâ utkâha". — 8. AC "tomaraha" M "ca nâcâçata" BNACM "pâṇibhiḥ | . — 9. BACM kuṁṭâmu" N kuṁṭâmadga" C "muṅgara" M "hastâ ca çre" BNACM "çreshṭisya" A "puratañ sthitâ | . — 10. N "dṛishṭi prâ".

11. C "kkṛita mi" BNACM "mitram âsâdya" C "dya e çradda" BNACM "tum icchasi | . — 12. CM "ye te ca pû" BNACM "pûrvakâri". — 13. BNACM "tracittâ(CM "tta) apatte-(N "te)shu teshâṁ tvaṁ" C "chayi | M "chati | B "chasi ye". — 14. M "kartu apa" BA "apetyena" M "tyena na ka" BNA "canaḥ | . — 15. BNACM "dadatâṁ teshâṁ" CM "tvaṁ vadam icha".

16. CM jîvitâ te mṛi". — 17. CM yas tvaṁ su " shâtûṛṇaṁ". — 19. A satribhyasya" BNACM "sya pre(C "pra)tye ca ni " gataḥ | . — 20. CM "stu va | .

21. M "sampatnaṁ mû" BNACM "mûḍhaṁ paṇḍi" BNA "nasa | CM "nasaḥ | .

परां अन्यां पि जनतां ग्राहेन्तं पापदर्शनं ।
ध्रुवं श्रेष्ठिं विनाशेम आर्यदर्शनकुत्सकं ॥
एतन्तु वचनं श्रुत्वा ध्रुवो उद्विग्नमानसः ।
सस्विन्नगात्रो प्रद्रुत्य वभूव त्रस्तमानसः ॥
भ्रान्तचित्तो दिशोवेची चस्तो भवति मानसः ।
कृतांजलिपुटो भूत्वा इदं वचनमब्रवीत् ॥
रचोगणो प्रसीदंतु परिवारस्य मह्य च ।
युष्मे गतिश्च लेनश्च मम शरणमेव च ॥
आज्ञापयथ किं कृत्वा मह्याद्य अभयं भवे ।
मम सबन्धुवर्गस्य न चागच्छेय दुर्गतिं ॥
ते च ब्रवीन्सु भूतगणा ध्रुवं श्रेष्ठिं नभे स्थिता ।
मा अस्माकं शरणं गच्छ तमेव शरणं व्रज ॥
हितैषिणं सर्वभूतानां बुद्धं धुतजनार्चितं ।
सर्वलोकोत्तरं वादिं शाक्यसिंहं मनोरमं ॥
कहिन्तु सो ..... भगवां भूतवन्दितो ।
वयं पि तं नरश्रेष्ठं गच्छेम शरणं मुनिं ॥
एषो सर्वगुणोपेतः पुरे रतनखोलके ।
नानाकुसुमसंछन्ने उद्याने गन्धमादने ॥
वशीभूतसहस्राणां नवतीहि पुरस्कृतो ।
विहारकुशलो धीरो तत्र विहरते मुनिः ॥

1. N tyarâm a° CM param anyâ° BNACM °anyâ pi jana° grâhetuṁ pâpa°. — 2. BNACM °çreshṭi vinâ° CML °vinâsena â° BNA °nâçena â°. — 3. BN °gnamâsaḥ | CML °nasâ | . — 4. CM svasvinna° BNACML °prahveçca ha° CML °va tatra mâna°. — 5. BNACML bhrântaçcitto° vekshi trasto (L °kshi tastro) bha°.

6. BNACML tvâ ida va°. — 7. CM °sidetu° L °sidantu sapari° BNACM °sidatu sapari° L °mahya tu | . — 8. C yugme ga° M yugma gatiçca ranaçca° CM °tiçca renaçca°. — 9. BNACML °mahyadya a° CML °bhavet | . — 10. BNA °na vâgacche° M °durgitiṁ | .

11. M te câbravitsû bhûta° BNACL °vitsu bhûta° BNACM °çreshṭiṁ nabhe° L °çreshṭi nabhe sthitâḥ | . — 12. L asmâkaṁ °C mâ 'smâkaṁ° M yâ 'smâkaṁ° M °vrajâhi° L °vraje | . — 13. BL hitaishyiṇaṁ° NA °taishviṇaṁ° M °dhutarajârccitaṁ | . — 14. L °ttaraṁ vâ çâkya°. — 15. L kahiṁ ca na so bhaga° BNACM kahinna so bha° CML gavân bhûta° L °ta ca vandi° A °tavaṁndito B °ndito vayaṁ°.

16. L vayaṁ | so pi taṁ ca naraçreshṭho çre° BNAL °çreshṭi ga° CM çreshṭa ga° L °gaccha çaraṇaṁ muniḥ | C °muni | N °muṇi | . — 17. L eshâṁ sarvaguṇâpeto pure° CM °re ratnanakho° L °nakhorake | . — 18. BNACML °channaṁ udyâ° N °dyânaga°. — 20. N °kuçalâ dhî° B °muniḥ taṁ tvaṁ°.

तं त्वं शरणं गच्छाहि सर्वैर्हि ज्ञातिभिः सह ।
तं च पश्य नरादित्यं तां च दृष्टिं परित्यज ॥
यं च सो देशते धर्मं दृष्टान्तविहितं शुभं ।
तं च प्रज्ञाय पश्याहि एवन्ते जीवितं भवेत् ॥
अगत्वा च तुवं श्रेष्ठि न ध्रुवं प्रतिपत्स्यसे ।
इदन्ते मरणं सद्यं तं अद्यानो समाचर ॥
ततः श्रेष्ठि सबन्धुजनो भूत्वा सुदीनमानसो ।
मूर्धिना पतितो भूमौ यतो सो पुरुषोत्तमः ॥
सर्वाकारगुणोपेतो महाकारुणिको मुनि ।
सबन्धुपचो शरणं उपेमि त्वा महायशा ॥
भीतस्य भयान्तकर अभयं दातुमर्हसि ।
सपचो भो महासत्व अहं भयपरायणो ॥
इच्छामि चरणं शास्तुः वन्दितुं वादिनां वर ।
द्रष्टुमिच्छामि सत्पुरुषं अनुयाह्या यदि वयं ॥
ततो अभुन्नतो शास्ता वशीभूतपुरस्कृतः ।
निमेषान्तरेण संप्राप्तो सत्वानुकंपाय नायकः ॥
तं दृष्ट्वा गगणे स्थितं दान्तं शान्तं पुरस्कृतं ।

1. L ta tvaṁ° CML °raṇa ga° BNACML °gacchehi sa ° jñâtihi sa° M °sahaṁ | . — 2. A °paçyaṁ narâ° C °paçyâ narâ° M °paçcâ narâ° CM °dîtya ° tyaje | L °tyajet | . — 3. BNAML °dharma dṛi° CML °dṛishṭvânta° BNACML °vihito çubhaṁ | . — 4. A te ca pra° N °jñâya puṇyahi e° BNACML °paçyehi eva°. — 5. BNACML âgatvâ ca bhuvaṁ° B °shṭhi naṁ dhru° A °çreshṭi naṁ° CM °çreshṭiṁ na dhru° L °çreshṭiṁ evaṁ dhru° L °tsyate | .

6. BNAL osadyaṁ(L °tyaṁ) yaṁ çra° CM °ṇam sa(C °saṁ)ghaṁ yaṁ çra° BNACML °ddhâtaṁ sa° C °samâret | M °samâcare | L °caraḥ | . — 7. CM tato çre° BNACML °çreshṭi saba° BNA °janâ bhyo(A °tyo)tvâ su° CM °jane bhyatvâ su° L °jano datvâ su° BCML °mânasâ | NA °nasa ‖ . — 8. BNACML mûrddhnâ(L °ddhnâ ca) dârito bhû° BNACML °yato sau pu°. — 9. M °munih | . — 10. BNACML °bandhapa(C °ya)kshe° M °pesi tvâ° L °penti tvâ°.

11. N °abhaya dâ° BN °tum ahasi | . — 12. BNACML sapakshasya mahâsatva taṁ caiva(CM °vaṁ) bha° L °bhayaṁ parâ° N °bhayârâya° BNACML °yaṇaṁ. — 13. A ichâmi varaṇaṁ° N °caraṁṇaṁ° B °çâstraḥ va° L °vâditâṁ va° N °nâṁ vanaṁiḥ | BACML °varaḥ | . — 14. BNACML °purusha anu ° yaṁ tato°. — 15. BCML °to atyunnato° NA °bhyunnato°.

16. CM °ntare saṁprâ° BNACML °prâpto(CM °pte) sânukaṁ°. — 17. CM taṁ dṛishṭvâ ga° M °sthitaṁ dâkaṁ kshâ°.

सौमनस्यं समुत्पन्नं श्रेष्ठिस्य सह बन्धुभिः ॥
शरणं वादिशार्दूलं श्रेष्ठी तत्र उपागतः
सुजातदर्शनत्वं च श्रेष्ठी पर्यधिगच्छसि ॥
तस्मात्त्वयं नरश्रेष्ठो परिगृह्य तथागतो ।
सत्यवादी उदीरेति सत्यानि चतुरो मुनिः ॥
शुभाशुभानां कर्माणां फलं विस्तरशो विभुः ।
प्रकाशये नरादित्यो सिंहो वा नदते वने ॥
सिंहनादं इमं श्रुत्वा श्रेष्ठि परिजनैः सह ।
प्राप्नोति मधुरं सत्यं फलं प्रथमके क्षणे ॥
यत्तस्य परिकर्म तत्कृतं पन महर्षिणा ।
तमाङ्गरुपहारो ति सर्वधर्मविशारदाः ॥
तरुर्नाम अभू राजा द्वीपे कक्षिं चि सागरे ।
तस्य दर्शनमुत्पन्नं पापकं वालिशप्रियं ॥
यो ब्राह्मणं वा श्रमणं वा अन्यं वापि वनीयकं ।
आमन्त्रेत्वा न भोजयते तमाङ्गः श्रेष्ठलक्षणं ॥
महाजनं निमन्त्रेत्वा बहुं च शूद्रब्राह्मणां ।
यो बुभुक्षायमानेति कृत्वा कारानिबन्धनं ॥

1. AL "çreshṭisya" CM "çreshṭiyasya" BNCML "sya sabandhu" A "sya bandhu". — 2. BA "ṇaṁ câdiçâ" CM "vâdisiṁhasya çre" L "rdûra çre" BNA "rdûla çre" BNACML "çreshṭo tatra" L "pâgamiḥ | . — 3. BNACML sujâtodarça" B "çreshṭha pa" NA "çreshṭa pa" CM "çreshṭo pa" L "çreshṭi pa" CM "ryyâdiga" A "dhichasi | . — 4. M tasvâtya" A tasyâbhyayaṁ" BNACML "çreshṭo pari" BNAL "gate | CM "gataḥ | . — 5. BNAM "di udereti" CL "muni | .

6. AL "staraṇo vi". — 7. BNAL "kâçaya narâ" CM "ditya siṁ" L "dityaḥ siṁ" N "tyo siho vâ" CM "vâ narata(M "te) vane | L "vâ nandate vane | . — 8. N sihanâ" BNACM "çreshṭi pari" L "çreshṭi pari" BNA "janair sahaḥ | CML "janai saha | . — 9. CML "thamate kshaṇe | . — 10. BNA "parikarikarma tat kṛi" CM "parikari tat kṛi" L "parikarmâṇi tat kṛito pa maharshiṇo | BNACM "t kṛito panna maharshiṇâḥ | .

11. CM tam ohur u(M "r û)pahâ" BNL hur ûrû(L "ru)pahâ" A "hur ûpahâ" BNACML "hâreti" çâradaḥ | . — 12. L tanur nâ" A taru nâṁma babhû" CM "bhûd rûjâ(C "je) dvî" L "dvîpa kasmiṁ" BNACML "kasmiṁ ca sâgare | . — 13. CML "kaṁ bâriça(CM "sa)pri". — 14. N ye brâhma" L "hmaṇaṁ vâ anyaṁ vâ çravaṇaṁ vâ vani" BNA "vâ çra anyaṁ vâ pani" CM "nyaṁ vaṇipakaṁ tathâ | BNAL "nipakaṁ | . — 15. A "yate tem â" L "m âhu çre" NA "çreshṭala" CML "çreshṭilaksha".

16. BNACML "jana nima" bahuṁ ca" N "ca çudra" L "ca sûdra" CML "hmaṇaṁ | . — 17. BNACML so bubhu" BNAL "bhukhâya" BACML "tvâ vârani" N "tvâ vânani".

उत्तरागमने कुलवा महेशाख्यो महायशाः ।
प्रभूतवस्त्राभरणो तत्र सो चोपपद्यते ॥
याहीति जनतां राजा एवं पापेन चेतसा ।
ते तस्य वचनं श्रुत्वा श्रद्दधाति महाजनः ॥
एतं दर्शनं विज्ञाय देवगन्धर्ववन्दितः ।
पंच भिक्षुसहस्राणि चक्षुषा निर्मिणे मुनिः ॥
ते तं द्वीपमुपागम्य तरुर्यत्र जनाधिपः ।
राज्यं पालयते तत्र चंक्रमिषु वशीगणा ॥
ते तु नराधिपो दृष्ट्वा निर्मिता भिक्षुवर्णिता ।
वाहनतोतरित्वान वन्दित्वा पादमब्रवीत् ॥
निमन्त्रयामि ऋषयो प्रीतो भक्तेन तत्त्वतः ।
अधिवासेन्तु मे ऋषयो अनुयाह्या यदि वयं ॥
अधिवासितं विदित्वा ततो निर्धावते पुनः ।
पादां वन्दित्वा ऋषीणां गतो राजकुलं स्वकं ॥
रात्रिं प्रभातां विज्ञाय राजपुरुषमब्रवीत् ।
गच्छ त्वं ऋषयोपगम्य सिद्धेन त्वं निमन्त्रय ॥
ते च प्रवेशिता राज्ञा ऋषि वेश्मत्यद्भुतं ।
शरण्यं गुणसंपन्नं दृढार्गलसुयन्त्रितं ॥
सप्ताहे समतिक्रान्ते राजा तां प्रत्यवेचते ।

1. BNAML °râgamate ku(N °kû)la(L °le)vâ° C °râgamate kule kula mahe° NA °mahaya·çâḥ | L °yaçâ | . — 2. BNACML °raṇâ ta° L °tatrâsau ca upadya° A °so câpapa° C °so vopapa°. — 3. M °râjâ râjyaṁ pâ° (l. 8) C °na caitasâ | L °tasâḥ | . — 4. C °çradadhâ °jana | . — 5. BNACL °rçana vijñâ°.

6. N °srâṇi kshetre° C °ṇenarminiṇe mu° A °na niminṇe°. — 7. BNACL °mya tanur yatra° B °paḥ râjyaṁ°. — 8. BNACML °jyaṁ pârayate yatra° A °kramishu° L °krameshu vaçiggaṇâ | BNA °vaçigaṇâ | . — 9. BNACML °dhipaṁ dṛi° C °dṛishṭâ ni° BACM °rminito bhi° N °rminito bhi° L °rmito bhi° BNACML °rmito vâ°. — 10. BNA vâ vâhana° NAM °hanâtota° BA °nditva pâda° CM °nditvâ(M °tva)m idam abra°.

11. BNA °trayâti ṛisha° BNAML °tatva° C °tatvacaḥ | . — 12. A adhivâste | ntu me° CML °vâsantu° CM °ntu ṛisha° N °me risha°. — 13. L °vâsayituṁ vidi° BNACM °vâsituṁ vi° BNACML °nirvâdhate pu°. — 14. N °ṛishiṇâṁ° C °ṛishiṇâ ga° BNACML °gatâ râja° N °jakûlaṁ°.

16. AL gaccha tva ṛisha° C gaccha tvam ṛisha° CM °yogamya° L °ntrayaḥ | . — 17. M °veçitâṁ râ° CM °râjña ṛishi° A °çam abhyadbhu°. — 18. L çaraṇaṁ guṇa° N °ṇyaṁ gaṇasampa° BNACML °dṛidhagalasu° C °supaṇḍitaṁ | . — 19. CM saptâhe sumati° L °krântaṁ râ° CM °râjâ naṁ pra° BNAL °râjâ taṁ pra° M °prabhâveksha° N °vekshete | .

ऋदीनमुखवर्णाश्च ध्यायन्ते भिक्षुवर्णिता ॥
सो भूयः परिवर्जेत्वा निर्मिता मनुजाधिपः ।
द्वितीयं समतिक्रम्य द्वितीये प्रत्यवेक्षते ॥
तृतीये च चतुर्थे च पंचमे षष्ठसप्तमे ।
नवमे दशमे सप्ताहे इदं वचनमब्रवीत् ॥
देवा च नागा गन्धर्वा यक्षा च गुह्यकासुरा ।
आगता ऋषिरूपेण मम संवेगकारणात् ॥
निवेदयथ आत्मानमनुयाह्या यदि वयं ।
यथाकामनुयाह्यो आत्मानं परिवेदये ॥
अनुयाह्यो सि भूमिपते इदं वचनमुवाच ते ।
यद्वयं वचनं ब्रूम तथा तमनुतिष्ठत ॥
एषो काशीपुरे शास्ता वाराणस्यां वने शुभे ।
पारगः सर्वधर्माणां सर्वसंशयसूदनः ॥
प्रासादवरमारुह्य याचे प्रङ्गः सबान्धवः ।
इच्छाम पुरुषश्रेष्ठं द्रष्टुमप्रतिपुद्गलं ॥
स एतद्वचनं श्रुत्वा तथेति उदपादयि ।
अथ वैहायसं शास्ता तं द्वीपमुपसंक्रमीत् ॥
वशीभूताश्च चत्वारो कुंजरो करभोगवः ।

1. C adinamu° CM °ṇṇâbha(CM °bhaṁ) dhyâ° BNAL °yanto bhi° BNACML °ṇṇito | . — 2. B °rivakshyetvâ ni° NA °rivajye(N °jya)tvâ ni° C °rivarjjatvâ ni°. — 3. BACML dvitîya sama° BANCML °tîyaṁ praty°. — 4. L °tîyaṁ ca ca° N °turthye ca° L °turthaṁ ca° N °shashṭasa°. — 5. CM °daçama sa°.

6. BNAL prahvo vârapuṭaḥ(L °to) kṛitvâ(L °tvâ a)nukampamâno(L °kaṁpâ) sabândhavaḥ | prasvi(L °sa)nnagâtro pratyu(L °ti)sthi(A °sti)to ida vacanam abravit | devâ° L °devâçca nâ° kshâçca gu°. — 7. BNACML âgatvâ ṛi° C °peṇa sama saṁ°. — 8. L °tmâna anu°. — 9. M athasmâ° CM °smâkaṁ anugrâhya âtma° BNAL °grâhyâ â° BNACML °âtmane(L °no) parivedayâ(L °yaḥ) | . — 10. CM °grâhyesi bhû° N °ida vaca° BNA °vâca ta | CM °ca tat | L °vâcat | .

11. BNAL °vacana bru(A °kru)mi ta° CM °naṁ kruhi tathâ° BN °tathya tam a° BNAML °shṭhati | C °shṭhanti | . — 12. CML esha kâçipu° BNCL °vare çubhe | . — 13. CM pârago sa° M °yasudanaḥ | . — 14. BNAL °hya yâvan prâhvaḥ(B?, L °huḥ) sabâ° CM °hya yâvat prâhûḥ sabâ°. — 15. BNAL °çreshṭaṁ dra° CM °çreshṭaṁ daçami prati° BNA °dram aprati° | L °drakshyâma pratipuṅgavaḥ | BA °tipuṅgalaṁ | CM °pudga(C °ûga)vaṁ | .

16. A la eta° M °tathaiti° CM °udapâditha | L °dapâdiçat | . — 17. C °saṁkrami | BNA °kramita | ML °krami | . — 18. C °tvâro kara°.

वारणो य महाध्यायी मनापो य समागता ॥
ते पश्चित्वा संबुद्धं विरोचन्तं शशिप्रभं ।
तथा स्तुवन्ति प्रांजलियो भूतधर्मगुरुं गुरु ॥
प्रसन्नचित्ता सुमना सर्वाकारगुणान्विता ।
नाथ मरुमनुष्याणां नमस्ते नरनम्यक ॥
को नाम त्वं महासत्व महातेजा महाद्युते ।
महाबुद्धि महावाङ्ग यथातथमुदीरय ॥
राजवंशसमुत्पन्नो धर्मराज्यप्रतिष्ठितः ।
शरणं सर्वभूतानां अहं बुद्ध इति विदुः ॥
अहं मरुमनुष्याणां नाथो नेता चिकित्सकः ।
अहं संशयान्तकरः संबुद्धो देववन्दितः ॥
एतच्छ्रुत्वा तरु राजा संबुद्धमिदमब्रवीत् ।
नमस्ते वादिशार्दूल सर्वसंशयसूदन ॥
प्रासादवरमारुह्य सबन्धुपत्नो सज्जना ।
सराष्ट्रो शरणं गच्छामि तस्य नो शरणं भव ॥
स्वकं च दर्शनं राजा समाख्याति महर्षिणः ।
तच्छ्रुत्वा नरशार्दूलो राजानमिदमब्रवीत् ॥
न ते लाभा भूमिपते यस्त्वं दुर्गतिगामिनं ।

1. M °dhyâyi ma° BNACL °manapo tha° BN °gatoḥ te paçyi° A °gataḥ | CM °gataḥ | L °gami | . — 2. BAL °paçyinûna bhûta saṁbu° N °cyinuna bhûtaṁ saṁbu° CM °çyinûna(C °naṁ) saṁbhûta viroca° A °viraca°. — 3. BNACML yathâ stu° A °ruṁ çuru | CML °ruṁ guro. — 4. L °mana savâkâ° CML °nvitâḥ | . — 5. BNACML nâthaṁ maru° BNA °ralañcaka | CML °mbakaḥ | .

6. CM °dyuti | . — 7. CML °bâlnḥ ya° BNACML °yathâtvañcam udi°. — 8. CM °javaçe samu° BNAL °vañço samu° CM °tpanne dha° BNACML °râjaprati° N °tishṭitaḥ | . — 9. BNACML °tânâṁ mama bu° CM °ddhar iti° B °viduḥ ahaṁ°. — 10. CM °nâthe netâ° L °nâtho etâṁ ciki° B °tsakaḥ ahaṁ°.

11. CM °saṁçreyakarânte ca saṁbu° BNA °çayâ(N °yâṁ)ntekaraḥ° L °yântena saṁbu°. — 12. L °tvâ tanu râjâ° CM °tanur râjâ°. — 13. L °diçâdûlaḥ sa° N °çârdula° BNACM °danaḥ | . — 14. M °m ârûhya sa° CML °paksha sajja° L °sajjanâḥ | . — 15. BNAL °shṭro purushottamaṁ(N °ma) çara° CM °shṭro gachâmi çaraṇaṁ tasya nâ çara° L °cchâmi saṁprataṁ | tasya ca çara° BNA °cchâmi | tasya no çara° M °çaraṁ bhava | L °ṇaṁ bhoti râjâ svakaṁ°.

16. L °kaṁ sa darçanaṁ | maharshiṇo samâkhyâtâ durgatibi kathaṁ cana | . — 17. N °çâddulo° L °rdûla râjâ°. — 18. BNA ne te lâ° L nai te lâ° BNACML °lâbho bhû° BNA °te ya tvaṁ ° tim âgâminaṁ | CM °miniṁ | .

पापं श्रद्धसे मार्गन्तां दृष्टिं प्रतिनिःसृज ॥
तां दृष्टिं प्रतिनिःसृज्य राजा वचनमब्रवीत् ।
धर्ममाख्याहि मां धीर यच दुःखं निरुध्यते ॥
तस्य च धर्मसंयुक्तं भावये पुरुषोत्तमः ।
कुशलं सर्वसत्वानां बुद्धधर्मविशारदः ॥
सो तं धर्मं विज्ञानित्वा राजा परिजनैः सह ।
त्रीणि संयोजनां त्यक्त्वा प्राप्नवां प्रथमं फलं ॥
असंख्येया च जनता प्राप्नवान्प्रथमं फलं ।
पञ्च सत्पुरुषा राजं मैत्रिया बलमुत्तमं ॥
ये तव निर्मिता भिक्षूः न चैते भिक्षुणो मता ।
उपहारं वदन्त्येतं जिना शास्त्रविशारदाः ॥

श्रमानमेव जिनपुत्र यदा स्फुलाहि भूमिहि ।
तत्पुरे अधिगच्छेयुः सर्वज्ञत्वं तथागताः ॥
कालं व नातिनामेन्ति परिपूर्णाहि भूमिहि ।
दर्शेन्सु वादिशार्दूला इत्येवं पुरुषोत्तमा ॥
वाराणसीं वनं गत्वा बुद्धधर्मपुरस्कृतो ।
विस्तरेण प्रकाशयति नायको भूमयो दश ॥
नयानयज्ञाः संबुद्धाः सर्वपरमतं विदुः ।
अध्याशयं परीक्षन्ति जातका सर्वप्राणिनां ॥
मधुरेण सुगीतेन नयेन गुणदर्शिनः ।

1. C pâṇipaṁ * ddadhate mâ* C *rga tâṁ dṛi* A *dṛishṭhiṁ pra* BNA *niḥsara | CM *niḥsaraḥ | L *niḥsaraṁ | . — 2. CM tâṁ ca dṛi* A *drishṭhiṁ pra* C *tiniṁsṛi* BNAC *jâ vacam abra*. — 3. CM *khyâhimaṁ dhî* BNA *khyâhi maṁ dhî* L *hi me dhîraḥ yatra* M *dhîro yatra* BNA *yatre duḥkhaṁ*. — 4. N *vaya puru* L *ttamaṁ | .

6. C *dharma vijâ* L *jânitvâ* CML *janai saha || . — 7. CM *janâtya* CML *ptavân pra* B *phalaṁ asaṁ*. — 9. CM *râjan maitryâçca ba* BNAL *maitryâ bala* L *balasamutta*. — 10. CM ye ca ta* BNACML *nirmito bhikshuḥ na* L *caitaṁ bhi* CM *mataḥ | .

11. BNAL *vadatyetaṁ CM *datyerthaṁ jino çâ* N *çâstaviçâ* CM *çâradoḥ | L *radaḥ | . — 12. BNACM âsthâ* CM *m evaṁ jina* M *dâ sthalâhi*. — 13. BNA tatsure dhiga* L tatsurehi gacchehi sarva* CML *gataḥ | . — 14. BNACML kâla va nâti(CM *ni)nâ* L *meti pa*. — 15. A daçetsu vâ* BNCML darçetsu vâ* BNACML *rdûla ityeḥ* L *ttamaḥ | .

16. L *naṣiṁ va * skṛitaḥ | . — 17. L *reṇo prakâ* M *çayanti nâya* BNACM *bhûmiyo daçaḥ | L *bhûyo daçaḥ | . — 18. CM na dânayajñâḥ* L nayânasaṁjñâḥ sarvaṁ para*. — 19. BNL *parikshenti* CM *parikshanti* A *rikshenti* L *nti yânakâ*. — 20. C *yena nayena gu*.

सुविनीता वङ्ग जनता संबुद्धेन प्रजानता ॥
न जायन्ति न जीर्यन्ति न म्रियन्ति कथं चन ।
परमं मित्रमासाद्य विनीता वरबुद्धिना ॥
गम्भीरचरितं धीरा प्रजानन्ति परस्परं ।
अनन्तप्रतिभानं च सर्वे सर्वाङ्गशोभना इति ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने अभिषेकवती नाम
दशमा भूमिः समाप्ता ॥

शिखरे गृहकूटस्थे पंचानां वशीभूतशतानां समवाये दशभूमिकं नाम उपदेशमुखं भाषितं ॥ समाप्तं दशभूमिकं ॥ ये सत्वा बुद्धत्वाय प्रणिधेन्ति तेहि उद्देशितव्यं दशभूमिकं बोधिसत्वानां च दृष्टसत्यानां श्रद्धानानां दातव्यं नान्येषां एते ह्यच श्रद्धाना अन्ये विचिकित्सेयुः ॥

समाप्ता आदिभूमी यावद्दशमा दशभूमयः महावस्तुपरिसरं ॥

दीपंकरवस्तुस्थादिः ॥ इतो महामौद्गल्यायन अपरिमिते असंख्येये कल्पे राजा अर्चिमां नाम अभूषि चक्रवर्ती कृतपुण्यो महेशाख्यो सप्तरत्नसमन्वागतो चातुर्द्वीपो विजितावी अनुरक्तपौरजानपदो धार्मिको धर्मराजा दश कुशला कर्मपथा समादायवर्ती ॥ तस्य सप्त रतनानि अभूत् । तद्यथा चक्ररत्नं हस्तिरतनं अश्वरत्नं मणिरतनं स्त्रीरतनं गृहपतिरत्नं परिणायकरतनं एवं सप्तरत्नं ॥ पूर्ण चास्य पुत्रसहस्रं अभूषि शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परसैन्यप्रमर्दकानां ॥ सो इमां चत्वारि महाद्वीपां सागरगिरिपर्यन्तां अखिलां अकण्टकां अदण्डेनाशस्त्रेणानुत्पीडेन धर्मेणेमां अभिनिर्जिणित्वा अध्यावसि ॥ अर्चिमतो खलु पुनः महा-

1. BNML °nitâ ca bahu° A °nitâ ra bahu° N °natâṁ saṁbu° L °natâḥ | . — 2. CM na jânaṁti na° ACML °na viryanti° BA °mṛiyati ka°. — 3. C °ddhinâḥ | . — 4. BNACM °racalitaṁ dhi° L °calitâ dhirâ° CM °dhiro pra°. — 5. NC °rvâdgaçobha° A °ûgaçobhanâ°.

6. BNACML °daçabhûmiḥ°. — 8. NM °ddhakuṭesmiṁ° BACL °kûṭesmiṁ° CM °vaibhû° BNACML °bhûmike nâma °shitaṁ samâ°. — 9¹. B °ptaṁ ‖ daçabhûmikaṁ ye°. — 9². CM °tvâḥ buddha° CML °ṇidhyenti te° BNA °dhenti | tehi° M °ndeçi° CL °çitavyaṁ | nânye° A °shṭasattvânâṁ° M °shṭasatvânâṁ° A °vyaṁ nâṁnye ° ete jyatra° C °te hya çraddadhânânye vi° BACML °ddadhâyâ nânye° ML °vicitkitse°.

12. BNACML °bhûmi daçabhûmayaḥ(CM °ya) yâvaddaçamâṁ mahâ° C °parimâraṁ ‖ L °pariçaraṁ ‖ . — 13². BC °maṇḍga° C °yano apa° BC °ṭpeye râjâ° C °rcimo nâ° B °bhûshi | ca° C °samatvâga ° pada dhâ° râjo da ° rmapasamâ° B °pathasamâ ° rtti tasya° C °vartti.

16¹. B °bhût tadya°. — 16². C °strîratnaṁ gṛi ° ṇâyakaratnaṁ e° B °vaṁ saptaṁ pûrṇṇaṁ°. — 17. B °bhûshi | çû°. — 18. C °paryyatâṁ akhilâm aka° B °bhinijinitvâ° C °nir-

मौद्गल्यायन राज्ञो दीपवती नाम राजधानी अभूषि द्वादश योजनानि आयामेन पुरस्तिमेन च पश्चिमेन च सप्त योजनानि विस्तारेण दक्षिणेन च उत्तरेण च सप्तहि प्राकारेहि परिक्षिप्ता अभूषि सौवर्णेहि सुवर्णप्रच्छन्नेहि ॥ दीपवती खलु पुनर्महामौद्गल्यायन राजधानी सप्तहि तालपंक्तिहि परिक्षिप्ता अभूषि चित्राहि दर्शनीयाहि सप्तानां रत्नानां सुवर्णस्य रूप्यस्य मुक्ताया वैडूर्यस्य स्फटिकस्य मुसारगल्वस्य लोहितिकायाः ॥ सौवर्णस्य तालस्कन्धस्य रूप्यमयं पत्रं च फलं च अभूषि । रूप्यमयस्य तालस्कन्धस्य मुक्ताया पत्रा च फला च अभूषि । मुक्तामयस्य तालस्कन्धस्य वैडूर्यमया पत्रा च फला च अभूषि । वैडूर्यमयस्य तालस्कन्धस्य स्फटिकस्य पत्रा च फला च अभूषि । स्फटिकमयस्य तालस्कन्धस्य मुसारगल्वमया पत्रा च फला च अभूषि । मुसारगल्वमयस्य तालस्कन्धस्य लोहितिकामया पत्रा च फला च अभूषि । लोहितिकामयस्य तालस्कन्धस्य मुक्तामया पत्रा च फला च अभूषि ॥ तेषां खलु पुनः महामौद्गल्यायन तालानां वातेरितानां वातसंघट्टितानां घोषो निश्चरति वल्गु मनोज्ञः आसेचनको अप्रतिकूलो श्रवणाय ॥ तद्यथापि नाम पंचाङ्गिकस्य तूर्यस्य कुशलेहि वादकेहि सम्यक्प्रवादितस्य घोषो निश्चरति वल्गु मनोज्ञो आसेचनकः अप्रतिकूलो श्रवणाय ॥ एवमेव ..... भो महामौद्गल्यायन तेन कालेन तेन समयेन दीपवतीये राजधानीये मनुष्या अभूषि शुण्डापेया ते तेन तालपत्रनिर्घोषेण पंचहि कामगुणेहि समर्पिता समङ्गीभूता क्रीडेन्सु रमेन्सु प्रविचारेन्सु ॥

दीपवती खलु पुनर्महामौद्गल्यायन राजधानी सप्तहि वेदिकाजालेहि परिक्षिप्ता अभूषि चित्राहि दर्शनीयाहि सप्तानां वर्णानां सुवर्णस्य रूप्यस्य मुक्ताया वैडूर्यस्य स्फटिकस्य मुसारगल्वस्य लोहितिकाया ॥ सौवर्णस्य पादकस्य रूप्यमयी सूचिका

miṇitvâ adhyâvasati | . — 20. BC °mauṅga° C °dîpaṁvati° B °bhûshi | dvâ ° stimenevaṁ pa° C °stimena evaṁ paçci° B °kshiṇena uttareṇena ca ° kshipto abhûshi | sau° BC °rṇṇapacchayatâ | .

3. C °punaḥ mahâ° BC °mauṅga° C °yano râja° BC °paktihi° BC °vaidûrya° C °sya sphâtika ° mûsâgalva° B °kâyâḥ sau°.

6³. C °pyamayyamya tâla°. — 9. C °lvamayasya patrâ° B °mayâ ca patrâ°. — 10. C asâga ° tikâyâ patrâ°.

11⁴. C °laskaṁ ma°. — 11⁵. C teshâ kha °nar mahâ° BC °mauṅga° C °yano tâlâni vâ° B °ritâṁ vâta° C °nojño âse° B °âsevana ° kûlâ çra° C °kûle çra°. — 13. C °myaksaṁpra° B °goshâ niçcarati | va° C °nojñaḥ â° B °nojñâ âsevana° C °kûlaḥ çravaniyaḥ B °vaniyo eva°. — 15. B evateva bho° C evamevaṁ bho° BC °mauṅga° B °bhûshi | çauṇḍâyeyâ te te tâ° C °çâuṇḍâyeyâ ye te tâla° B °samanvagibhû° C °samatvagi° BC °kridetsu rametsu paricâre° B °retsu || C °retsuḥ | .

18. C °vatiyaṁ kha° BC °mauṅga° C °yano râ° BC °dhânîṁ sa° B °shi | ci ° yâhi | sa ° C vaidûrya ° kâyâṁ B °kâyâ sau°. — 20. BC °varṇṇamayî sucikâ° C °dhisthânakaṁ vâbhû°.

आलम्बनमधिष्ठानकं चाभूषि । रूप्यमयस्य पादकस्य मुक्तामया सूचिका आलम्बनमधिष्ठानकं च अभूषि । मुक्तामयस्य वैडूर्यमयी वैडूर्यमयस्य स्फटिकमयी स्फटिकमयस्य मुसारगल्वमयी मुसारगल्वमयस्य लोहितिकामयी । लोहितिकामयस्य पादकस्य सौवर्णिका सूचिका आलम्बनमधिष्ठानकं च अभूषि ॥ ते च खलु पुनर्महामौद्गल्यायन वेदिकाजाला द्विहि हेमजालेहि प्रतिच्छन्ना अभूषि सुवर्णमयेन च हेमजालेन रूप्यमयेन च ॥ सौवर्णस्य हेमजालस्य रूप्यमयीयो किंकिणीयो अभूषि । रूप्यमयस्य हेमजालस्य सौवर्णिका किंकिणिका अभूषि ॥ दीपवतीयं खलु पुनः राजधानीयं समन्ततो चीणि चीणि द्वाराणि अभूषि चित्राणि दर्शनीयानि सप्तानां रत्नानां सुवर्णस्य रूप्यस्य मुक्ताया वैडूर्यस्य स्फटिकस्य मुसागल्वस्य लोहितिकायाः ॥ तेषां खलु पुनर्महामौद्गल्यायन द्वाराणां द्विन्नां वर्णानां व्यामोत्सेधा अभूषि सुवर्णस्य च रूप्यस्य च । द्विन्नां वर्णानां तुला अभुन्सुः सुवर्णस्य च रूप्यस्य च । द्विन्नां वर्णानां अनुवर्गा अभुन्सुः सुवर्णस्य च रूप्यस्य च । द्विन्नां वर्णानां फटिकफलकानि अभुन्सुः सुवर्णस्य च रूप्यस्य च । द्विन्नां वर्णानां फलकस्तारा अभुन्सुः सुवर्णस्य च रूप्यस्य च । चतुर्णां वर्णानां पटिमोदका अभुन्सुः सुवर्णस्य च रूप्यस्य मुक्ताया वैडूर्यस्य ॥ तेषां खलु पुनर्महामौद्गल्यायन द्वाराणां द्विन्नां वर्णानां एलूका अभुन्सुः सुवर्णस्य रूप्यस्य च ॥ तेषां खलु पुनर्महामौद्गल्यायन द्वाराणां चतुर्णां वर्णानां इन्द्रकीलका अभुन्सु सुवर्णस्य च रूप्यस्य च मुक्ताया वैडूर्यस्य च । द्विन्नां वर्णानां कपाटानि अभुन्सुः सुवर्णस्य च रूप्यस्य च । द्विन्नां वर्णानां अर्गलपाशा अभुन्सुः सुवर्णस्य च रूप्यस्य

1. C "pádapasya mu" BC "maya sû" C "sûcikâ" B "mbanapratishṭhâna". — 2. B muktâmayasya vaidûryamayasya vaiḍûmayo sphaṭikamayi sphâṭikamayasya musâragalvasya lohi" C muktâmayasya vaiḍûryyamayasya sphaṭikamayasya musâgalvasya lohi". — 3. C pâdapasya " varṇṇakâ sûcikâ " dhisthâna". — 4. BC tena khalu " mauṅga" C "yano ve " jâlo dvi" BC "dvihi prati" B "bhûshi | suva" BC "jâlena ca rûpya" B "yena ca sau".

6. BC "varṇṇesya" C "rṇṇesya rûpyamayo abhû" B "mayîyo abhû". — 7¹. C rûpyâma " kinikâ". — 7². C "punar mahâmauṅgalyâyana râja" B "samanta triṇi" C "to triṇi nidvârâ" B "bhûshi | ci". — 10. B "mauṅga" C "râṇâṁ bhinnâ varṇṇâ" B "dvinnâ varṇṇâ" C "vyâmonsaṁgâ" B "bhûshi | su " sya ca dvinnâ".

11¹. C bhinnâ varṇṇâ" B dvinnâ varṇṇâ" C "rṇṇânâṁ atulâ" B "sya ca dvi". — 11². C bhinnâ varṇṇâ" B dvinnâ va " sya ca dvi". — 12. C bhinnâ va" B dvinnâ va" C "nâṁ sphaṭikâyaphala" B "ṭikâyaphalakhâni" C "abhutsuḥ | su" B "sya ca dvi". — 13. C bhinnâ va" BC "phalahastâ" C "abhuṁsuḥ | su". — 14¹. BC "ṭimokâ a " pyasya ca mu" B "vaidûrya". — 14². C teshâṁ teshâṁ kha" B "mauṅga". C "ṇâṁ bhinnâ va" BC "nâṁ valakâ" B "abhuṁsuḥ su" C "rṇṇasya ca rû".

16. BC "mauṅga" C "ndranîlakâ abhunsuḥ su" B "nsu | su " vaidûryasya ca dvi" C "vaiḍûsya ca. — 17. C bhinnâ va " pâṭâli abhuṁsuḥ | su" B "sya ca dvi". — 18. C bhinnâ va " rûpyasya | .

च ॥ तेषां खलु पुनर्महामौद्गल्यायन द्वाराणां पुरतो द्वषिकानि मापितानि अभूत्सुः त्रिपौरुषनैखात्यानि त्रिपौरुषपरिगोह्यानि द्वादशपौरुषा उद्वेधेन चित्राणि दर्शनीयानि सप्तानां वर्णानां सुवर्णस्य रूप्यस्य मुक्ताया वैडूर्यस्य स्फटिकस्य मुसारगल्वस्य लोहितिकायाः ॥ ते खलु पुनर्महामौद्गल्यायन द्वारा द्विहि द्विहि हेमजालेहि प्रतिच्छन्ना अभूत्सुः सौवर्णिकेन हेमजालेन रूप्यमयेन हेमजालेन ॥ सुवर्णस्य हेमजालस्य रूप्यमयीयो किंकिणीयो अभुत्सुः रूप्यमयस्य हेमजालस्य सौवर्णिका किंकिणीयो अभूत्सुः ॥ तेषां खलु पुनर्महामौद्गल्यायन हेमजालानां वातेरितानां वातसंघट्टितानां घोषो निश्चरति वल्गु मनोज्ञः आसेचनको अप्रतिकूलो श्रवणाय । ..... एवमेव महामौद्गल्यायन तेषां हेमजालानां वातेरितानां वातसंघट्टितानां घोषो निश्चरति वल्गु मनोज्ञः आसेचनको अप्रतिकूलो श्रवणाय ॥ दीपवती खलु पुनर्भो महामौद्गल्यायन राजधानी अशून्या अभूषि इमेहि एवंरूपेहि शब्देहि सव्यथापि हस्तिशब्देहि रथशब्देहि पत्तिशब्देहि भेरीशब्देहि मृदङ्गशब्देहि पणवशब्देहि शंखशब्देहि वेणुशब्देहि वीणाशब्देहि गीतशब्देहि वादित्रशब्देहि अश्नुथ खादथ पिबथ देथ दानानि करोथ पुण्यानि धर्मे चरथ श्रमणब्राह्मणेषु भद्रमस्तु वः ति शब्देहि ॥ दीपवतीयं खलु पुनः राजधानीयं मध्ये वल्गुया नाम यष्टि अभूषि चित्रा दर्शनीया सप्तानां वर्णानां सुवर्णस्य रूप्यस्य मुक्ताया वैडूर्यस्य स्फटिकस्य मुसागल्वस्य लोहितिकाया द्वादशयोजनानि उद्वेधेन चत्वारि योजनानि अभिनिवेशेन ॥

अर्चिमतो खलु पुनः महामौद्गल्यायन राज्ञः सुदीपा नाम अयमहिषी अभूषि प्रासादिका दर्शनीया अद्भुतावकाशा परमाये शुभाये वर्णपुष्कलताये समन्वागता ॥ द्वादशेहि महामौद्गल्यायन वर्षेहि दीपंकरः बोधिसत्वो तुषितभवनातो च्यविष्यति

1. B "mauṅga" C "abhunsuḥ" BC "naikhadyâni trayau(C "yo)puru" B "shayaupûshapâri-gohyâni | dvâ" C "shayopushakâni gohyâni | dvâ" BC "rushâṁ udve" B "ḍûryasphaṭi" C "kasya mumâga". — 4. BC teshâṁ khalu " mauṅga" C "yano dvâ" BC "dvârâ dvehi dvi" C "vena haima" mayena ca hema" B "lena suva". — 5. BC "rûpyâma" C "kiniyo" C "yo abhunsuḥ | .

7. C teshâ kha" BC "mauṅga" C "hemajârikânâṁ vâ" BC "tânâṁ vâsa(C "saṁ)gha". — 9. B "mauṅgalyâ" C "yanas teshâṁ" B "tasaghaṭṭitâ" C "ghaṭitâ " sevanako".

11. B divati" BC "mauṅgalyâ" BC "bdehi sayya" B "hi pavaṇaçabde" B "ditraçabdehi | açnu " pibatha pibatha de " puṇyâ dharme" C "ṇyâni caratha dharme caratha çravaṇa" B "bhadravastu vaḥ | di" C "dram antu vaḥ | di". — 15. BC "bhûshi || citrâ" C "trâni darçaniyâni saptâ" BC "ptânâṁ suvarṇṇa" B " vaidûrya" BC "sya sphaṭi" C "kâyâḥ dvâ" B "kâyâ || dvâ" BC "tvâri yojanâni udvedhena(B "ṇa) abhi".

19. C "punar mahâ" B "mauṅga" C "râjño sudipo nâma agrahishi" B "kshudrâ avakâ " mâya (?) ṇu".

21. C "çehi varshehi mahâ" BC "mauṅga" C "yana dipaṁ" BC "shyati pratyeka" C "âro-cyanti B "nti bo".

शुद्धावासा देवा प्रत्येकबुद्धानां आरोचयन्ति ॥ बोधिसत्वो च्यविष्यति रिंचथ बुद्धबोधिं ॥

तुषितभवनादतियशो च्यविष्यति अनन्तज्ञानदर्शावी ।
रिंचथ बुद्धबोधिं .... वरलक्षणधरस्य ॥
ते श्रुत्व बुद्धशब्दं प्रत्येकजिनाः महेश्वरवराणां ।
निर्वासु मुक्तचित्ता स्वयंभुनो चित्तवशवर्ती ॥

द्वादशेहि महामौद्गल्यायन वर्षेहि दीपंकरो बोधिसत्वो तुषितभवनातो च्यविष्यति शुद्धावासा देवा ब्राह्मणवेषं निर्मिणित्वा मन्त्रांश्च वेदांश्च द्वात्रिंशच्च महापुरुषलक्षणानि ब्राह्मणानां वाचेन्ति यथा बोधिसत्वे इहागते व्याकरेन्सुः ॥

अथ खलु महामौद्गल्यायन बोधिसत्वो च्यवनकाले तुषितभवनातो चत्वारि महाविलोकितानि विलोकयति । तद्यथा कालविलोकितं देशविलोकितं द्वीपविलोकितं कुलविलोकितं ॥ द्विहि कुलेहि महामौद्गल्यायन बोधिसत्वा जायन्ति क्षत्रियकुले ब्राह्मणकुले वा ॥ यस्मिं कुले महामौद्गल्यायन बोधिसत्वा जायन्ति तं कुलं षट्टीहि अङ्गेहि समन्वागतं भवति ॥ कतमेहि षट्टीहि अङ्गेहि समन्वागतं भवति ॥ अभिज्ञातं च महामौद्गल्यायन तं कुलं भवति । परिज्ञातं च तं कुलं भवति । अक्षुद्रावकाशं च तं कुलं भवति । जातिसम्पन्नं च भवति । गोचसम्पन्नं च पूर्वपुरुषयुगसम्पन्नं च । अभिज्ञातपूर्वयुगसम्पन्नं च । महेशाख्यपूर्वयुगसम्पन्नं च । बज्रस्त्रीकं च । बज्रपुरुषं च । अलोलं च । अलुब्धं च । अभीतं च । अदीनं च । प्रज्ञावन्तं च । शीलवन्तं च । स्वापतेयमप्रेक्षमाणं च । तं कुलं भोगं च भुंजति । दृढमित्रं च तं कुलं भवति । कृतज्ञं च । विधिज्ञं च । अच्छन्दगामि च । अदोष-

1. B °ti viñcatha°. — 3. BC °nâd aniyatâ cya(C °tâccya)vishyati | ananta° B °darçi viriñcatha°. — 4. B °sya te çru°. — 5. BC °çrutvâ buddha ° râṇâṁ ni°.

6. BC nirvâsu muktacittâ(B °ntâ)çayaṁ | tathâ(C °tadyathâ) cittadaçavartti dvâda°. — 7. BC °mauṅga° C °yano varshe ° satvâḥ tu° B °shitanâto° BC °vesha nirmi° B °rmitvâ ma° BC °dâñça triñ° B °triñçaça mahâ° C °triñça mahâ° BC °karetsuḥ | . — 10. BC °mauṅgalyâ° C °lokiyati | .

12. BC °mauṅga° BC °satvaṁ jâya° B °nti | ksha° C °nti | kshetri°. — 13. BC °mauṅga °satvo jâya ° shashṭhihi° C °samatvâga°. — 14. BC °shashṭhihi° C °samatvâga°. — 15¹. BC °mauṅga°.

16². C °bhavanti. — 16³. C °purushasaṁpannaṁ câbhi° B °ca abhi°. — 17³. B °nnaṁ ca bahu°. — 18¹. C °kaṁ ca alolaṁ° B °kaṁ ca bahu°. — 18³. B °laṁ ca alu°. — 18⁴. B °ca a°. — 18⁵. B °ca a°. — 19¹. B °ca çi°. — 19². B °ca svâ°. — 19³. BC °padeyam apeksha°. — 19⁴. BC °bhuṁjanti. — 20¹. BC °bhavanti ‖ . — 20². B °ca vi°.

गामि च। अमोहगामि च। अभयगामि च। अवद्यभीरु च। स्थूलभिक्षं च। पुरुषकारमतिं च। दृढविक्रमणं च। चेतियपूजकं च। देवपूजकं च। पूर्वपितृपूजकं च। क्रियाधिमुक्तं च। त्यागाधिमुक्तं च। व्रताधिमुक्तं च। लब्धपूर्वापरं च। अभिदेवघोषघुष्टं च। कुलज्येष्ठं च। कुलश्रेष्ठं च। कुलप्रवरं च। कुलवंशिप्राप्तं च। महेशाख्यं च। महापरिवारं च। अश्रमपरिवारं च। अनुरक्तपरिवारं च। अभेद्यपरिवारञ्च। मातृकं च। पितृकं च। आमखं च। ब्राह्मणं च। कुलज्येष्ठापचायकं च। प्रभूतधनधान्यं च। प्रभूतकोशकोष्ठागारं च। प्रभूतहस्त्यश्वगवेडकं च। प्रभूतदासीदासकर्मकरपौरुषेयं च। दुष्प्रधर्षं च तत्कुलं भवति परेहि प्रत्यर्थिकेहि प्रत्यमित्रेहि ॥ यस्मिं कुले महासौन्नत्यायन बोधिसत्वा जायन्ति तत्कुलं इमेहि षष्टीहि अंगेहि समन्वागतं भवति ॥ ये ते सत्वा कुलसम्पन्ना भवन्ति एवंरूपा सत्वा महाकरुणां प्रतिलभन्ति ॥

अथ महासौन्नत्यायन बोधिसत्वो च्यवनकाले महासंविधानं करोति ॥ देवपुत्रसहस्राणि देवपुत्रेण उक्ता ॥ षोडशहि महाजनपदेहि मध्यदेशेहि उपपद्यथ ब्राह्मचियमहाशालेषु च कुलेषु गृहपतिमहाशालेषु कुलेषु च राजकुलेषु च राजामात्यकुलेषु च। युष्मेहि विनीतेहि महाजनकायो विनयं आगमिष्यति ॥

बोधिसत्वो च्यवनकाले अवलोकयति कहिमुपपद्यामि ॥ अयं अर्चिमो राजा कतपुण्यो महेशाख्यो च चक्रवर्ती चतुर्द्वीपाधिपतिः एषो मम पिता योग्यो ॥ मा-

1¹. C °gâmi ca | . — 1². C °gâmi ca a° B °ca a°. — 1⁴ BC sthula °ca pu°. — 2¹. BC dṛiḍhanishkrama° C °manñaṇ° B °ca ceti°. — 2². C cetikapû° B °cetiyañpû° C °ca pûrva° B °ca deva°. — 2³. B °ca pû°. — 2⁴. B °ca kri°. — 3¹. B °ca tyâ°. — 3². B °ca vra°. — 3³. B °ktañ ca la°. — 3⁴. B °pûrvâvaraṁ° C °pûrvâcaraṁ°. — 3⁵. BC °vagoshaghushṭaṁ ca ku°. — 4¹. B °lajeshṭaṁ ca ku° C °jyeshṭaṁ ca. — 4². BC °çreshṭaṁ ca ku°. — 4³. BC °pravalaṁ ca | . — 4⁴. B °ca ma°. — 4⁵. B °ca ma°. — 5¹. B °raṁ ca çrama°. — 5². C anuraktaparivâraṁ ca çravaṇapari° B çramaṇaparivâraṁ ca anu° C °rivâraṁ ca | abhe°.

6¹. B °ca pi°. — 6². B °ca brâ°. — 6³. BC °jyeshṭopa°. — 7¹. BC °koshakoshṭâgâ°. — 7². C °styaçvâga°. — 7³. C °siddsarvakara°. — 8. C °dharmaṁ ca tat kuçalaṁ bha° B °vati | pa ° trehi yasmiṁ°. — 9. BC °mauṅga ° satvo jâyanti | tat ku °shashṭhihi° C °matvâgataṁ bhavanti | . — 10. C °kulaṁsaṁpannâḥ bhavanti || atha° B °nnâ bhavanti || atha°.

12¹. B °mauṅga°.— 12². B °ktâ shoḍa°. — 13. C °daçehi ma ° madhyedeçe° BC °dyatha | kshetri °leshu | gṛiha° B °çâlakule° C °çâlekule° BC °leshu ca | râjâmatya°. — 15. C yugohi vi ° kâyehi vinayam âga° BC °shyanti | .

16². BC ayaṁ râjâ° C °kravartti câturdvipâdhipati | esho ma pito yogryo B °tâ yâgryâ mâ°. — 17. BC °shati | yo prâ° B °linâ caṇḍavidgâtrâ° C °nâ candravidgâtrâ° BC °trâ ca candrarâgâ ° yasya çeshâ ° bhavetsuḥ | .

तरमन्वेषति या प्रासादिका भवेय कुलीना च शुचिगात्रा च मन्दरागा च अल्पायुष्का च यस्या शेषा सप्तसप्तरात्रा दश मासा आयुष्प्रमाणतो अवशिष्टा भवेन्सः ॥

सर्वेषां बोधिसत्वानां जनेत्वा पुरुषोत्तमं ।
चरमे सप्तमे दिवसे माता जहति जीवितं ॥
अत्र किं कारणं भवति यदि सर्वज्ञमातरो ।
जनेत्वा पुरुषश्रेष्ठं शीघ्रं जहन्ति जीवितं ॥
वसन्तो तुषिते काये बोधिसत्वो महास्मृतिं ।
लभते शुभकर्मेण परीवन्तो जनेचियं ॥
यस्येह परिशेषं स्या नारीये जीवितं भवेत् ।
दिवसानि सप्त मासा च दश तस्या उरमोतरेत् ॥
किं कारणं अयुक्तं हि अस्मद्विधमनुत्तरं ।
धारेत्वा उत्तरे काले मैथुनं परिसेवितुं ॥
अथापि प्रतिसेवेयुः कामां सुगतमातरि ।
न पिता देवसंघानां भिन्नवृत्तो ति वच्यते ॥
भगवां च नाम कामानां दोषां सततं भाषति ।
अथ च लोकनाथस्य माता कामां निषेवति ॥
ये च नृपतिनां वेश्मस्थानि रत्नकरण्डका ।
रतनं पुरुषश्रेष्ठा भाजनं जिनमातर इति ॥

समन्वेषन्तो महामौद्गल्यायन बोधिसत्वो अद्राक्षीत् ॥ दीपवतीये राजधानीये

3. C saveshāṁ°. — 4. C calame°. — 5. BC °vati yaṁ sarvajñamātā jane°.

6. BG °çreshṭhaṁ(C °shṭaṁ) carame saptame divase mātā jahati ji°. — 7. C vasante tu °satvā ma°. — 8. C °karmaṇa parikshā janayatriyaṁ° B °rikshā janetriyaṁ. — 10. B °māsāṁ ca da° C °māsāni daça° BC °syā udarem āta° C °tare.

11. B °ktaṁ hi yasya dviham ano° C °hi yasmād iham ano°. — 13. B api pravise° C api ca parise°. — 15. B °ghānāṁ vibhu vitta iti | vakshyate bha° C °nāṁ vibhu vitta iti smṛitā. — 15. C °mānāṁ teshāṁ satatam abhā°.

16. BC °mātaṁ kā°. — 17. C ye va nri° BC °patino veçma(C °çā)sthā° C °tnakaraṁḍakā | B °ṇḍakā ratnaṁ°. — 18. B ratnaṁ tishṭhate | na teshu ratnabhūtā puru° C ratnaṁ tishṭhati na tishṭhanti bhūtāya ratnaçre° B °çreshṭo ratnabhājanaṁ° C °çreshṭo ratnatāṁ janajñamāta B °iti samanve°. — 19¹. BC °nveshate mahāmauṅga°. — 19². BC dipāva° C °tiye rājño a °dipā kevi prā° BC °shkā ca sapta° C °rātrā daça° B °trāni daça° C °āyuḥpra °çishṭo B °çishṭaḥ paçya°.

राज्ञो अर्चिमस्य सुदीपा देवी प्रासादिका च कुलीना शुचिगात्रा च मन्द्रागा च अल्पायुष्का च सप्तरात्राणि चास्या दश मासानि आयुष्प्रमाणतो अवशिष्टा ॥

पश्यति विलोकयन्तो लोकं अथ अर्चिमस्य ओरोधे ।
नारीं अमरवधूनिभां विद्युल्लतानिभां इव सुदीपां ॥
सो तां निशाम्य जननीं आमन्त्रयते अमरां अविथामि ।
अन्तिममुपेत्थि वासं गर्भे मरुमानुषसुखार्थं ॥
तं अवच देवसंघो कृतांजलिपुटो वराभरणधारी ।
ऋध्यतु उत्तमपुद्गल तव प्रणिधि अहीनगुणरूप ॥
वयं अपि लोकहिताय मनोरमामोशिरित्व कामरतिं ।
पूजार्थं तव अतिदेव मनुष्यलोके वसिष्यामो ॥
ते विमलरुचिरवर्णं मन्दारवपुष्पवर्षमाकाशे ।
प्रवर्षिन्सु उदग्रचित्ताः शुचिं सुमधुराहि वाचाहि ॥
यममरवसना प्रशमनमनोरमा शोकदुःखविनिमिश्रा ।
न नन्दसि न च निषेवसि कामानिदमद्भुतं तुभ्यं ॥
यं पि अभिभूय मरुगणं जम्बूनदपर्वतोपमप्रकाशो ।
उद्योतयसि दश दिशां सुरर्षभ इदं पि आश्चर्यं ॥
अभिभवसि देवसंघां समहेश्वरदानवां समारगणां ।
तारागणां खगचरां अमितमति इदं पि आश्चर्यं ॥
किं चापि विप्रयोगं त्वया न इच्छाम भूतसंघगुरु ।

3. B paçyanti vi° C °çyanto vi° B °viloyañto lokañ ‖ atha ° rodhe nârî°. — 4. BC nârî amaravadhûnibhâ | vi ° nibhâs(C °bhâm)ica sudipâñ mâtâ ni°. — 5. BC mâtâ niça(C °sañ)mya ° yate | ama ° mi anti°.

6. C antimanushye vâsañ° B °pemya vâ°. — 7. BC tañ sa devasañghâ kri ° dhârî ridhya°. — 8. BC ridhya° C °ma puñgava ta° B °puñgala° C °ṇidhiḥ ahi° B °ṇidhi | ahi° rûpa vaya°. — 9. BC vayam api° B °hitâca ma° C °tâya ca ma° mâs osaritva° B °m osaritva°. — 10. C pûjârtha tavâbhirdeva° B °va abhideva° C °shyâmaḥ | B °shyâmâ vima°.

11. BC vima° B °mararuci° BC °ravatsañ ma° C °vasushpa° BC °varshañ âkâçe pra°. — 12. B pravishitsuḥ uda° C pravarshetsuḥ | uda ° citto çuciñ° B °cittoḥ suciñ° C °dhuraññhi° B °câhi yam a°. — 13. C yañ mama ca vasa° B yam anara(?)va° BC °sana pra ° ramâḥ çokaduḥkhavinimiçrañ nandasi° — 14. BC nandasi° C °si ra ca ni° BC °nisevati | kâmam i(C °mat i)da° B °tañ bhujyañ yañ pi° C °tañ guhyañ. — 15. BC °jambunadaparvato(C °tâmu)pamakâçe udyo°.

16. BC °sura âbha idañ pi tavâçca° C °çcaryya. — 17. C °sañghân sama° BC °navâ samâ° C °samâcaraga° B °gaṇâñ vanacarâñ ami°. — 18. BC vanacarâñ ami(C °mi)tamiti idañ pi tavâççaryañ | . — 19. C °guruḥ.

अपि त्वरविन्दनयना भविष्यसि गतिर्नरमृगाणां ॥
अथ च्यवनकालसमये विशुद्धशतपत्रपद्मनयनस्य ।
आनन्दितो मरुगणः घोषेति दिशाहि सर्वाहि ॥
एषा च वर्तति कथा तुषितपुरे सा च अप्रतिमा सुदीपा ।
राज्ञोऽर्चिमस्य महिषी राजानमुपेत्य इदमाह ॥
सा हरिणवत्सनयना विशुद्धगन्धर्ववधुनिभा श्यामा ।
सहितमिदं अर्चिमस्य सुमधुरमिदमब्रवि सुदीपा ॥
आभरणखचितभुजा प्रवरवसनधारिणी सखीहि सह ।
त्वया विना राजर्षभ रजनीमिमां चपयितुं कन्दो ॥
शतरश्मिस्य नरवरा प्रासादवरस्य उत्तमां भूमिं ।
शयनवरमारुहे यत्र कुमुदवसनसन्निभं विमलं ॥
तेन वचनेन तुष्टो देवीये अर्चिमां मनापेन ।
आमन्त्रयति नरवरो परिवारमुदयसंकल्पो ॥
प्रतिवेदयन्तु मे लघु शतरश्मिं प्रवरकुसुमसंछन्नं ।
मुक्तकुसुमावकीर्णं करोथ दिवि देवभुवनं वा ॥
ओसक्तपट्टदामं शतरश्मिं शोभतां चपलमेव ।
वरहेमजालच्छन्नं सुमेरुवरशृंगसंकाशं ॥
चतुरंगिनी च सेना सशूलनाराचतोमरविचित्रा ।
परिवारयतां चपलं शतरश्मिमनोज्ञसंघातं ॥
ओसृष्टा येवाज्ञा नरपतिना सज्जं एव च सर्वं ।
कृत्वा तत्र स्वकुलं राजानमुपेत्य इदमाह ॥

1. C api tvaṁ cârvi° BC °yana bhavi° B °rûṇâṁ. — 3. BC °to amaragaṇaḥ(C °ṇâḥ) gho° C °ghoshati di° B °rvâhi eshâṁ ca°. — 4. BC eshâṁ ca varttati | kathâ ° dîpâ râjño°. — 5. BC râjño arci° C °m âhuḥ B °m âhu sâ ha°.

6. BC °ndharvamadhuranibhâ° B °bhâ..âmâ sahi°. — 7. BC °sya madhu° bravit sudî°. — 8. B °ṇi sahîhi° C °sakhyîhi°. — 9. B °râjavararsha° C °javarsha° B °kshapayatuṁ cchandâ | C °parituṁ chandâ | . — 10. C °rasmiṁsyâ° BC °ravara prâ° B °prâbhâda° C °bhûmiṁ |.

11. C °varamânushi yatra° B °varamârûshi yatra° BC °mudavanasanni°. — 12. BC °mâṁ râjâ âmantra°. — 13. B °yati | nara° C °rivâro uda°. — 14. C °ntu me bahuṁ ça° B °me laghuṁ çatarasmiṁ pra°. — 15. B °kiṁṇa ka°.

16. B te çakta° C te sakta° BC °dâmakalâpaṁ çata° B °çobhatu ca° C °çobhavantu caparam evaṁ | . — 17. BC °hemakâlasaṁcchannâ su° B °varamṛiga° BC °saṁghâto | . — 18. C °gini va se° BC °senâ çukra(C °çushka)narocacâmaravicitrahastâ | . — 19. C °ricârayatuṁ caparaṁ ça° B °râyitu ca° BC °ghâṭaṁ | . — 20. BC te sṛishṭâ ca âjñâ ° sajjam ena sarvaṁ kṛi°.

21. BC kṛitaṁ (C °taṁ | na) tu sva° C °kula râjâ°.

वर्षसहस्रमनूनं आयुः परिपालेतु महीपालो ।
सज्जं ति विमानवरं शोभति तव हर्षसंजननं ॥
अथ सा अमरवधूनिभा देवी उत्थाय आसनवरातो ।
अब्रवीत् महीपतिवरं आदित्ये अस्तमितमात्रे ॥
एषा समादियामि प्राणिषु अविहिंसं ब्रह्मचरियं च ।
विरमामि चाप्यदिन्नाऽमृषादनिवद्धवचनाच्च ॥
अखिलवचनाच्च नरवर प्रतिविरमामि तथैव पैशुन्यात् ।
परुषवचनाच्च नरपति विरमामि अयं मम छन्दो ॥
परकामेषु च ईर्ष्या न संजनेष्यं नापि अभिद्रोहं ।
भूतेषु उपजनेष्यं विपरीतमतिं च विजहामि ॥
एकादशप्रकारं शीलं सेवाम्यहं पृथिविपाल ।
रजनीमिमामनूनामेवं मम जायते छन्दः ॥
अपि च खलु भूमिपाला कामवितर्को मा मां प्रतिकांक्षि ।
प्रेषय मा ते अपुण्यं भवेय मम ब्रह्मचारिणिये ॥
सर्वं तव संकल्पां परिपूरेमीति पार्थिवो अवचि ।
अभिरम भवनवरगता अहं च राज्यं च ते वश्यं ॥
सा स्त्रीसहस्रमग्र्यं अनुरक्तं गृह्य तं विमानवरं ।
अभिरुह्य अभिनिषीदे मनापपरिपूर्णसंकल्पा ॥
सा कञ्चिदेव कालं तस्मिं हिमकुमुदपुण्डरीकनिभे ।
शयने प्रसमदमरता तुष्णींभावेन क्षेपयति ॥

1. C °sram arûnaṁ prajâṁ pâle° B °nûnaṁ prapâṁ pâle ° pâla | C °pâlaḥ | . 2. B sarjja ti vi° C sajja ti vi °janaṁ | . — 3. BC °vadhûni° B °varâto abra°. — 4. C bravit ma° BC °patiṁ | vara âdi° C °ditya asta° B °tye ashtamitamâtre eshâ°. — 5. BC °prâṇishu avihiṁsam abra° C °hmacâri° B °yaṁ ca vira°.

6. BC °mi vâpya° C °nnâd adyâd° B °n mayâd ani ° nâcca akhi°. — 7. BC °laraca(C °va)nâcca naravara cira(C °viraṁ) naravara prativiremi | tathaiva paiçûnyât paru°. — 8. B °mâmi | ayaṁ ° ndo akârakâ°. — 9. BC akârakâmeshu ca irshyâ na saṁpa(C °ja)naryyaṁ | nâpyabhidrohaṁ bhû°. — 10. BC °upajâneshyati | viparîtamatiṁ°.

11. BC ekâdeçapra ° laṁ savâmyahaṁ | pṛithiviṁ pâraya râjannimâ°. — 12. BC râjannimâṁ anû° C °mama râjâya ° ndaṁ | . — 13. BC yadi cakshu(C °kshur) bhûmipâla kâmabhikâma piprati kiṁcin pre°. — 14. BC preshaya mâ tre apuṇyaṁ bhaveyaṁ ma °riṣiye sa°. — 15. B sarvaṁ tava° B °vaci abhi°.

16. C °gataṁ | ahaṁ B °tâ | ahaṁ° BC °haṁ râjyaṁ°. — 17. B °m agram ânura° C °agryam ânu°. — 18. C °nishiṁdi ma° B °shîdi ma ° pûrṇṇaṁ saṁ° BC °kalpaṁ | . — 19. BC °d evaṁ kâ ° nibhe çaya°. — 20. BC °yane | prasama ° na kshapa°.

सा दानि दक्षिणेन पार्श्वेन परिन्यासे शरीरवरं ।
कुसुमलता व द्रुमवरं शयनं परिवेल्लियाशयिता ॥
अथ तां निशाम्य शयनोपगतां देवीं दिवि प्रमदारूपनिभां ।
तुषितालया च्यविय देवगणाः प्रासादमूर्ध्नि प्रतिष्ठिहिंसु ॥
ते मूर्धना अभिनता सर्वे हृष्टा कृतांजलिपुटाः अमरा । 5
वन्दन्ति तां विपुलपुण्यधरां देवीं जिनस्य जननीं शयने ॥
अथ कौतूहलपरं संजनिया बज्रदेवकन्या शुचिमाल्यधरा ।
जिनमातुरुपगता द्रष्टुमना प्रासादमूर्ध्नि प्रतिष्ठिहिंसु ॥
उपसंक्रमित्वा शयनोपगतां देवीं निशाम्य वरविद्युनिभां ।
प्रीतिसुखं विपुलं संजनिया अथ संप्रवर्षि दिविजं कुसुमं ॥ 10
मानुष्यकं पि किल एदृशकं रूपं सुजातमिदमाश्चर्यं ।
कंचित्कालं स्थिहियमन्तरतो नार्यं समा मरुवधूहि भवे ॥
लीलां निशामयथ हे सखिका प्रमदायिमस्य यथ ओपयिकां ।
शयने विरोचति मनं हरति विश्राजते कनकमरीचिरिव ॥
अयनं धरेष्यति महापुरुषं अत्यन्तदानदमशीलरतं । 15
सर्वाश्रवान्तकरणं विरजं किं हार्यते तव नरेन्द्रवधू ॥
चापोदरे करतलप्रतिमे वररोमराजिविचिते रुचिरे ।
इह सो भविष्यति अनन्तमतिः सततं अलिप्त अशुभेन शुचि ॥
बज्रदीर्घराचनिचितं कुशलं प्रमदायिमस्य विपुलं परमं ।

1. B sâ dâ dakshi° C sâ dakshi° BC °rçveṇa saṁnyase ça°. — 2. C sukumala° B kusumaratâ ca° BC °raṁ nayanaṁ parivalliya çayitâ. — 3. BC °pramada(C °rdda)nopani°. — 4. BC °tâlaya cya° B °cyavitvâya deva ° mûrddhani pra° C °hiṁsuḥ B °hiṁsu te mû°. — 5. C te mûrddhnâ cântinatâ° B °nâyântinatâ° BC °tâ nte sarve kṛitâñ ° amarâ vandituṁ°.

6. BC vandituṁ vipulapuṇyavaraṁ (B?) devi ji°. — 7. BC °hala parisaṁjanitâ ba° B °kanya çuci° C °nyâḥ ça ° dharâjâ ji° B °dharâ jina°. — 8. BC °mâtrarûpava(C °dha)râ tâ-(C °tâṁ) dra ° mûrddhani pra° C °shṭhihisuḥ. — 9. B °mitva çaya° C °mitu çaya ° devi niçâ° BC °varadevini°. — 10. BC prati ° janiya ‖ atha° C °saṁpraharshi ° jaṁ sukumaṁ B °maṁ mânu°.

11. BC mânushakaṁ ° etâdṛiça ° C °çcaryya. — 12. BC kiṁ ci° B °m anurato° C °m anucato° BC °samâ amaravadhû° BC °bhave(C °vel) lilâṁ°. — 13. BC °yatha sakhi° B °madâpima° C °yathopa° B °tha drapa° BC °yikaṁ çaya°. — 14. BC °rocayati | manaṁ ° nakagirir iva aya°. — 15. B °shaṁ | atya ° ratalaṁ sarvâ°.

16. B °karaṁ vira° C °kara viṁrajaṁ° B °rajaṁ | kiṁ°. — 17. BC nâbhodare ° ratale pratimo vara° C °cira B °cire iha°. — 18. BC iha mo bhavishyati | ana° C °mati sata° BC °tatam ali° C °ptam açu° B °çuci âha di°. — 19. BC âha dirgharâtraṁ nici ° laṁ | pramadâ pi yasya ° ramaṁ yâ taṁ°.

या तं धरेष्यति अनन्तगुणं चिररात्रसन्निचितपुण्यबलं ॥
अनुरूपा त्वं च प्रमदा प्रवरा माता स चैष पुरुषप्रवरो ।
पुत्रो प्रहीनवनधो विरजो किं ह्रीयते तव नरेन्द्रवधू ॥
अथ राजसा विविधरूपधरा आज्ञप्ता दिवि परितो चपलं ।
तिष्ठन्तु भो प्रवरशस्त्रधराः सर्वदिशा कुरुथ असंवरणा ॥
तेषामनन्तर द्विजिह्वगणा आरचहेतु दिशतासु स्थिताः ।
वातं पि येष चलितं शुणिय क्रोधं समुत्पतति अप्रिसमो ॥
तेषामनन्तरगताः क्षपिता यक्षाः प्रदीप्तशिखरा विकृता ।
ये दुष्टचित्ता विनिवारयाथ मा च वधं कुरुथ कस्यचापि ॥
तेषामनन्तरस्थिता बलवां गन्धर्वसंघो शुभरूपधराः ।
आरचहेतु शुभचापधरा वरलक्षणा विपुलबुद्धिमतो ॥
चत्वारि लोकपतिनो स्थपिता गगने स्वयंपरिवारेण सह ।
अद्य च्यविष्यति किल भगवां लोकस्य अर्थसुखवृद्धिकरो ॥
त्रिदशेहि सार्धं त्रिदशप्रवरो स्थितु अन्तरीचे वरचक्रधरो ।
अचिरं च्यविष्यति च्युतिं चरमां आकांक्षमाण सुखं अप्रतिमं ॥
देवीय मूले वङ्क देवगणा कृत्वा दशांगुलिं नताभिमुखा ।
समुदीरयन्ति वचनं मधुरं उल्लोकयन्ति तुषितेषु जिनं ॥
व्यवदानसन्निचितपुण्यबला समयो खु अन्तिममुपेतु भवं ।
सञ्ज्ञा ताव भवति ते जननी अनुकम्प दानि दुःखितां जनतां ॥

1. BC °shyati | ana ° rátraṁ saṁni° C °ṁnicirarátraṁ saṁnicita°. — 2. BC surûpa tvaṁ ° dâ prasâdavarâ ° varo putro°. — 3. BC °hinamanamayo vira° C °kiṁ hásyate tava na candravadhúḥ | . — 4. C °kshasa vi° BC °dharâ anantadevi(C °vi) pa° B °patitâ capalaṁ tishṭha° C °patitâṁ caparan tishṭha°. — 5. BC tishṭhatu | bho° sarvâ diçâ(C °çâṁ) kurutha asaṁ°.

6. C °jihvâgaṇâ° B °shitâḥ vâtaṁ°. — 7. C vâte pi° BC °ye dhavalitaṁ° C °çruṇṭya krotaṁ sa° BC °samâ. — 8. BC °tâḥ pathitâ(C °ta) yakshâḥ° B °khajâ vi° C °kharajâ vi° B °kṛitâ ye da°. — 9. C ve dushṭa° BC °citta vi° B °yatha | mâ ca ° rutha | kasya capi teshâ°. — 10. BC °balavanta gandharvasaṁgha çu ° rûḥ âra°.

11. B °bhacâmaradha° C °bhavâmadharâḥ | va° BC °kshaṇa vipu ° mato catvâ°. — 12. C °ri vi loka° BC °tinâ stha° C °gaṇe sva°. — 13. C °dya vyavi ° gavân loka° khavaddhikaro trida° C °vṛiddhiṁkaro. — 14. B °dharo acirâ°. — 15. B acirâ bhavishya° C acirâdbhavishya° BC °shyati | cyuti cara° B °âkâksha ° timaṁ deviya°.

16. BC °mûla ba° C °bahûde° B °gaṇâṁ kṛi ° gulinatâ°. — 17. BC °ram ullo° B °kayanti | tu ° jinaṁ vya°. — 18. BC °sannihitapuṇyabala(C °ra) sama° C °mam apetu° B °bhavaṁ sajjâ°. — 19. C °saṁjñâ tava° B sajjâ tava° BC °tava sujana anuka(C °kaṁ)paya dâni duḥkhi(C °ḥkha)tâ ja°.

एषो ऽवामि इति मुंचि गिरां शुभं वचनं उदीरयि ..... ।
अथ सुपिनं जननि जिनस्य तस्मिं चणे पश्यते वरविपाकफलं ॥
हिमरजतनिभो से षड्दिपाणो सुचरणचारुभुजो सुरक्तशीर्षो ।
उदरमुपगतो गजप्रधानो ललितगतिः अनवद्यगात्रसन्धिः ॥

न खलु पुनर्महामौद्गल्यायन बोधिसत्वा कालपचे मातुः कुक्षिमवक्रामन्ति । अथ पूर्णायां पूर्णमास्यां पुष्यनक्षत्रयोगयुक्तायां बोधिसत्वा मातुः कुक्षिमवक्रामन्ति ॥ उपोषधिकायां आरोहसम्पन्नायां परिणाहसम्पन्नायां व्यक्तायां अग्रयौवनमण्डप्राप्तायां विनीतायां बहुश्रुतायां स्मृतायां सम्प्रजानायां सर्वाकारप्रदक्षिणचित्तायां सर्वाकारप्रतिरूपायां प्रमदोत्तमायां बोधिसत्वा मातुः कुक्षिमवक्रामन्ति ॥ बोधिसत्वेन महामौद्गल्यायन तुषितभवनगतेन च्यवनकाले प्रभा ओसृष्टा याये प्रभाये सर्वं बुद्धक्षेत्रं ओभासितं ॥

देवपुत्रो देवपुत्रं पृच्छति ॥

किं कारणं सुरवरेण प्रभा प्रमुक्ता
चन्द्रांशुशीतलतरा कनकावदाता ।
येनासुरेश्वरगणा मनुजेश्वराश्च
प्रह्लादिता च नरका ज्वलनार्चिकल्पा ॥

सो दानि आह ॥

ये तत्र तत्र जनतां प्रतिपालयन्ति
संसारपंजरगतां मदनाभिभूतां ।
तेषां विमोचकरणेन महायशेन
आमन्त्रणार्थं अनघेन प्रभा प्रमुक्ता ॥

1. C °cyapâpi iti° BC °râñ çubham udîrayi(C °ya). — 2. C °supijane ja° B °pine ja° BC °janani jina ° smiñ ca kshaṇe sa paçya ° phalaṁ hima°. — 3. B °nibho shaḍvi° C °nibhâ shaḍvi° BC °sugatavaracâru ° çirsho uda°. — 4. BC °darâ upâgato ° gatiḥ | ana°. — 5. B °mauṅga° BC °yana kâla°.

6. BC °pûrṇṇamâyâ(C °yâñ) pû° B °pûrṇṇimâsyâñ° C °nakshetreyo° B °yuktâmâñ bodhisatvo mâ° C °satva mâ°. — 7. B °bahuçrutâyâñ bahuçrutâyâñ° C °rvâkâlapra° BC °bodhisatva mâ° C °mâtur kukshi°. — 9. BC °mauṅga ° sarva buddha°.

13. BC °ṇaṁ sphuṭavare° C °candramñçuçi° BC °nakâcadâtâ. — 15. BC yânaṁ sugandharasasâ(C °so)ṇâ manu° B °rakâ hvalanâ°.

17. C mâ dâ° BC °dâni tanu ye(B °pe) tatra°. — 18. B pe tatra° BC °tra yânatâ pra° B °gatâñ mananâbhi°. — 20. BC °kshaṇakareṇa mahâyaçena âpannârthaṁ anighena ° ktâ bo°.

बोधिसत्वो आह ॥

मुंचथ अमरा पुराणि न किल प्रामोद्यस्य अयं कालः ।
जरामरणपुरं भेत्तुं कालो ज्ञानप्रहारेण ॥

बोधिसत्वो स्मृतो संप्रजानो प्रदक्षिणचित्तो मातुः कुक्षिमवक्रान्तो इति ॥

सो नदिय सिंहनादं नरसिंहो च्यवनकालसमयस्मिं ।
अन्तरहितो चणेन नरेन्द्रभवने समुत्पद्दे ॥
यो सो तुषितं कायं ओभासेति शुभेन वर्णेन ।
देवपुराज्यवमानो अनतिवरो लोकप्रद्योतः ॥
सब्रह्मकं च लोकं सश्रमणब्राह्मणा प्रजा सर्वा ।
वर्णेनोभासेति अनतिवरः लोकप्रद्योतो ॥
आश्चर्यमद्भुतमिदं पश्यथ यावत् महर्द्धिकः शास्ता ।
स्मृतिमां सुसंप्रजानो मातुः कुक्षिस्मिं ओक्रान्तो ॥
यावच्च नरवरप्रवर उत्तमलक्षणसमंगि अस्थासि ।
माताये कुक्षिस्मिं स्मृतिमतिमां संप्रजानो च ॥

समनन्तरोक्रान्ते च महामौद्गल्यायन बोधिसत्वे महासत्वे मातुः कुक्षिस्मिं इयं महापृथिवी अतीव षड्विकारं कम्पे संकम्पे प्रकम्पे संहर्षणीयं च कम्पे दर्शनीयं च हर्षणीयं च मोदनीयं च प्रेमणीयं च प्रह्लादनीयं च निर्वर्णनीयं च उल्लोकनीयं च

1. BC °tvo mâtaḥ kukshiṁ(C °kshi) muñcatha°. — 2. BC °la pramodasya khu ayaṁ kâlaḥ jarâ°. — 3. BC °bhetuṁ kâ° B °reṇa bodhi°. — 4. BC °naciṭṭe mâ°. — 5. BC na yadi siṁ° B °hanâdena nara° BC °mayesmiṁ antara°.

6. B °samupapadye C °samupadyate. — 7. C °shitakâyaṁ° BC °obhâsara(C °na) çubhena varṇṇena deva°. — 8. BC devamâno | anati(B °tri)vara lokaṁpradyotaṁ sabra°. — 9. C °hmaka ca lokaṁ ca saçravaṇa° B °maṇaṁ bráhma° BC °hmaṇaṁ pca °rvâ varṇṇe°. — 10. BC °bhâsati | a° B °ti | ativa° BC °lokam âdityo âçca°.

11. BC °dhbotaṁm idaṁ °tha | yâva °çâstâ smṛi°. — 12. BC smṛitimâṁ saṁpra °kukshiṁ(C °kshi) okrâ° B °krânto yâ ca°. — 13. B yâ ca kevaçca nara° C sâçca kaivaçca nara° BC °naravarottamaḥ pravaralakshaṇe samaṁgi(C °ṇga) ‖ asthâsi(C °si) mâṁ ma°. — 14. BC °mâṁ matimâṁ saṁprajâno ca sama°. — 15. BC samantaraukrâ(C °rau okrâ)nto ca ° mauṅga° C °yano bo° BC °satvo mahâsatvo mâ° C °mâtur kukshi° BC °raṁ kampe sampra-kampe ° ca kampe ti | darça(C °rçe)ṇiyaṁ tato harsha ° premaṇiyaṁ prahlâdaniyaṁ ca ni(C °vi)bandhaniyaṁ° C °ndhaniyaṁ ca asecaniyaṁ ca ullokaniyaṁ ca apra° B °ca aseca ° dikaṁ ca prasaraniyaṁ ca niru° C °dikaṁ ca prasamaniyaṁ° B °ttrâçaṁ ca kampa° C °ttrâṇaṁ ca.

आसेचनकं च अप्रतिकूलं च प्रासादिकं च प्रसरणीयं च निरुद्वेगं च निरुच्छ्वासं च ॥
कम्पमाना च पुनर्न कंचित्सत्वं व्याबाधति यमिदं जंगमं स्थावरं वा ॥

ततो अयं सागरमेरुमण्डला
प्रकम्पिता षड्विधमासि मेदिनी ।
कृतो च लोको विमलो मनोरमो
महान्धकारापनुदश्च तेजसा ॥
सो यं महानुभावो स्मृतिमां तुषितभवनाद्व्यवित्वान ।
पाण्डरवराहकनिभो भवित्व गजरूपि षड्दन्तो ॥
वीरशयने शयन्तिये पोषधिकाये विशुद्धवसनाये ।
स्मृतो संप्रजानो कुक्षो मातुः कुक्षिस्मिं ओक्रान्तः ॥
सा च रजनीप्रभाते आख्यासि भर्तुनो मनापस्य ।
रावरव पाण्डरो मे गजराजा कुक्षिमोक्रान्तो ॥
तं शृणुय भर्तु राजा वैपंचनिकां समागतां अवचि ।
सुपिनस्मिं अस्या सर्वे भणाथ भूतं फलविपाकं ॥
ते तत्रापि अवचिंसु निमित्तिका पृच्छिता स्वयं राज्ञा ।
द्वात्रिंशल्लक्षधरो कुक्षिं देवीय ओक्रान्तो ॥
हृष्टो भवासि नरवर यस्य तव कुक्षस्मिं प्रत्युत्पन्नो ।
पृथिवीधर वरगर्भो अनुपमसत्वो महासत्वो ॥
यथ मय पौराणानामाचार्याणां स्वयं समुपाहृतं ।

2. B °dhati | yam i° C °ti | yad idam° BC °dam yamgamam °ram vā tato°. — 3. B °pitā | shadvi° C °dvidharmāsi° B °dini kri°. — 5. BC kritā ca lokā vimalā manoramā mahā° B °kāram caturdaçya teja° C °kāram catuçi ca tejaçāh.

7. BC tasya ca mahānubhāvam smri° tvāna pāṇḍu°. — 8. B pāṇḍulavarā° C °ṇḍalavarāhakanibhāh bha° B °bho | bhavi° BC °vitvā rājarūpi shaḍḍanto dhīraḥ çaya°. — 9. BC dhīraḥ çaya° B °ntiyā yoshadhikāyām vi° C °nti | yā podhikā° BC °kāyām çuddhavacanāye smrito°. — 10. BC °çalo kukshi okrā°.

11. BC °bhātā ākhyā°. — 12. C °pāṇḍalo me° BC °rāja kukshim okrā°. — 13. BC °çrinu bha° jā vipañca° C °camikām samāgatāga° BC °gatām ava°. — 14. B °nasmim asya sarve° C °smim tasya sarve° BC °phalam vipā°. — 15. BC te tatra avacim° C °nirmitam pri° B °nimittam pricchi° BC °cchitāçcaryam rājñā dvā°.

16. B °kukshi de° C °kshim okrā° B °krānto drishto°. — 17. BC drishto bhavasi na° B °naravayasya ta° C °naravarasya kule° BC °kulesmim utpanno | . — 18. B °vi varadhiragarbho° C °vi dhiragarbho° BC °anopamasatvā(C °tvāh) | ya°. — 19. BC yathāsmābhih paurā° B °rāṇām āca° C °rāṇāmnām ācāryyānām °mudgrahitum° B °svayam adrakshit tam | .

द्वे स्य गतयो अनन्या भवन्ति नरवीरशार्दूल ॥
यदि आसिष्यति अगारे महीपति होति सरतनो महर्द्धिको ।
नित्यानुबद्धविजयो राजशतसहस्रपरिवारो ॥
अथ खलु प्रव्रजिष्यति चातुर्द्वीपां महीं विजहियान ।
होहिति अनन्यनेयो बुद्धो नेता नरमरूणां ॥

यावत्तका नागराजानो नागाधिपतयो ते सर्वे बोधिसत्वस्य रक्षावरणगुप्तीये औत्सुक्यमापद्येन्सुः ॥ बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुःकुक्षिगते यावन्तो सुवर्णराजानो सुवर्णाधिपतयो ते सर्वे बोधिसत्वस्य रक्षावरणगुप्तीये औत्सुक्यमापद्येन्सुः ॥ चत्वारो पि महाराजानो बोधिसत्वस्य रक्षावरणगुप्तीये औत्सुक्यमापद्येन्सुः ॥

चतुरो पि लोकपाला रक्षामकरिन्सु लोकनाथस्य ।
मा कोची अहितैषी नमुचिबलनुदं विहिंसेय ॥

शक्रो देवानामिन्द्रो सुयामो पि देवपुत्रो संतुषितो पि देवपुत्रो सुनिर्मितो पि देवपुत्रो वशवर्ती पि देवपुत्रो महाब्रह्मा पि शुद्धावासो पि देवपुत्रो बोधिसत्वस्य मातुः कुक्षिगतस्य रक्षावरणगुप्तीये औत्सुक्यमापद्येन्सुः ॥

सहस्राणि देवानामर्चिमपुरमुपगतानि तुष्टानि ।
आरक्षार्थं ..... वरबुद्धिनो अमरपुरमिव ॥
मनोरमं दीपवतीपुरमुत्तमं कृतमनुविशन्तेहि ।
मनोमयविक्रमगतेहि अमरगणेहि अभिविरोचति ॥

1. BC dve shasya gatiyo a° B °bhavati | nara° BC °rdûlo yadi°. — 2. BC °shyati | agâ ° pati so hoti saptaratano(C °tno) ma ° ko nityâ°. — 3. C °jayo nâma râja ° hasro pari°. — 4. BC yathâ câturdvî(C °tudvî)po mahi vijahyâna hohi°. — 5. C hohiti | a° BC °ananyenayo bu° B °maruṇâṁ.

6. C yâvattakâ nâ° B yâvatâkâ nârâjâ° C °tayo sarveshâṁ bo ° guptaye au° B °tsukhyaṁm âpadyetsuḥ bodhi° C °padyatsûḥ | . — 7. C caturo pi lokapârâḥ bodhi° B °satvo khalu ° mauṅga° C °vantaḥ su° BC °varuṇapata° C °yo sa te sarve ° satvarakshâ° B °ptiye otsu° BC °dyetsuḥ | . — 9. B °rakshâguptîye otsu° BC °dyetsuḥ catu°.

11. C °pâlye varshâ karitsuḥ | ho° B °lâ varsha karinsuḥ | lo° C °thasya mâ ke°. — 12. BC mâ kecid adeshi namuñciba° C °baranu ° hiṁsaya | . — 13. BC °satushi° C °rmito pi devaputro mahâ° BC °hmâṇo pi ça° C °guptiṁye autsu° BC °dyetsuḥ.

16. BC °rcimaṁ pu° C °purum upâgatâ° B °shṭâni âra°. — 17. B °ddhino | ama° iva mano°. — 18. BC °kṛitaṁ | antike devi nara°. — 19. BC naramarû(B °ru)ṇâṁ nishkramaṁsu gate° B °ṇehi nivahiṁ virocati devîṁ° C °ṇehi vivarhi viro°.

देवीं परिवारेत्वा महेश्वरगणानां किल सहस्राणि ।
अष्टौ गगणतलगता आकाशगता अभिनिषण्णा ॥
तेषां दानिं पृष्ठतो इन्द्रसहस्राणि विमलशिखराणि ।
सुवङ्कनि वङ्कगुणस्त्र आरत्नार्घ निषण्णानि ॥
तेषां दानिं पृष्ठतो देवेन्द्राणां सहस्रनयुतानि ।
कामावचरा देवा निषण्णा गगने निरालम्बे ॥
तेषां देवगणानां पृष्ठतो असुरा असुराणां च द्विजिह्वगणा ।
यचाश्च विकृतरूपा राचससंघाश्च सन्निषण्णा ॥
एतावे विधिये गगणं अमरशतसहस्रसंकुलं श्रीमं ।
अत्यन्तसुपरिशुद्धं कुशलमुपचितं हि विरजेन ॥

महाब्रह्मा आह ॥

स्वप्नान्तरे या प्रमदा ददर्श
सूर्यं नभा कुक्षिमनुप्रविष्टं ।
प्रसूयते सा वरलक्षणांगं
सो भवति राजा बलचक्रवर्ति ॥
स्वप्नान्तरे या प्रमदा ददर्श
चन्द्रं नभा कुक्षिमनुप्रविष्टं ।
प्रसूयते सा नरदेवगर्भं
सो भवति राजा वरचक्रवर्ती ॥
स्वप्नान्तरे या प्रमदा ददर्श
श्वेतं गजं कुक्षिमनुप्रविष्टं ।
प्रसूयते सा गजसत्त्वसारं
सो भवति बुद्धो बुधितार्थधर्मो ॥

1. B "devîñ | pari" BC "vârayitvâ " çvarâṇâñ ki " srâṇi ashṭau". — 2. B "lagatâ | â" tâ | a" BC "nisharṇṇâ | . — 3. BC "dâni pri " hasrâ vima" C "khalâṇi" B " râṇi su". — 4. B "kshârthe ni" C "kshârtha nisharṇṇâni | . — 5. B "shâñ pṛicchato de" C "shâñ pṛishṭha" B "tâni kâ".

6. BC "carâñ de " sharṇṇâ gandhe ni" C "nilâlambena de" B "mbenena deva". — 7. BC na devaga" C "gaṇâñ pri " sura asu" BC "râṇâñ dviji " gaṇâ ya". — 8. B "kshasâçça sanni" C "kshasânnisha" BC "sharṇṇâ | . — 9. BC "gagaṇe amara " çrimañ atya".

12. B "re yâ yamadâ" BC "nabhe kukshi". — 14. B "kshaṇâgañ sâ bhavati" C "nâñga so bhavati râjâ varacakra" B "rtti svapnâ".

16. B "dadarçi candrañ" C "nabhe kukshi". — 18. B "vagabhañ so" C "vagarbhe so" varttiḥ || . — 20. C "dadaçiñ çve" B "dadarçi çve " pradṛishṭañ prasû".

22. BC "satva" C "sârañ bho bha " ddho varabu (B "ddho bu)ddhitâ" BC "târthakaro | .

देवीं स पृच्छति ॥ किं धरेसि ॥ सा आह ॥ चक्रवर्तिन्ति ॥

कुचिं प्रभासयन्तं कनकवपुं प्रवरलक्षणसमंगिं ।
धारेमि चक्रवर्तिं वरपुरुषं राजशार्दूलं ॥

देवा नमे भगवतो घोषमुदीरयेन्सुः ॥ बुद्धो भविष्यति न राजा बलचक्रवर्ती ॥ महाब्रह्मा गाथां भाषति ॥

गजं रत्नश्रेष्ठं मदनबलवेगापनयनं
प्रदीपं लोकस्य तमतिमिरमोहापनयनं ।
गुणानां कोषं त्वं अपरिमितरत्नाकरधरं
धरेसि राजर्षिं अप्रतिहतचक्रं अमरुचिं ॥

देवी आह ॥

यथ मम न रागदोषा प्रसहन्ति नरेन्द्रगर्भमुपलभ्य ।
निःसंशयं भविष्यति समरुचि यथ निश्चरति वाचा ॥

बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते बोधिसत्वमाता सुखं गच्छति तिष्ठति पि निषीदति पि शय्यामपि कल्पयति बोधिसत्वस्यैव तेजेन । शस्त्रं काये न क्रमति न विषं नाग्निर्नाशनिः प्रसहति बोधिसत्वस्यैव तेजेन ॥ बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते बोधिसत्वमातरं देवकन्या दिव्येहि उच्छादन-परिमर्दनपरिष्कारेहि परिचारयन्ति ॥ दिव्यवस्त्रसंवृतशरीरा दिव्याभरणधारिणी भवति बोधिसत्वस्यैव तेजेन ॥ स्रामिनी भवति दिव्यानां गन्धानां दिव्यानां माल्यानां दिव्यानां विलेपनानां दिव्यानां ओजानां बोधिसत्वस्यैव तेजेन ॥ बोधिसत्वे

1¹. C devîñ so pṛi°. — 1². C °varttiti B °rttinti kukshiñ°. — 2. B °prabhâsaya° BC °lakshaṇadharañ dhâremi°. — 3. B dhâremi | cakravartti va ° shañ gajaçâ° C °vartti va ° shañ gajasâdûrla. — 4¹. C devâñ na bhagavatâ gho° B °vâ na bhaga° BC °rayetsuḥ bu°. — 4². BC °shyasi | tvañ rā° C °vartti B °rtti mahâ°. — 5. BC °brahmâñ gâ° C °bhâshanti | .

6. BC gajara° C °ratnañ çre° BC °çreshṭañ ma° B °vegâyanaya°. — 8. B °nâñ koghañ apari° C °nâñ kotyañ apa ° radharma dha° B °dharesi | rā° BC °jarshi apra° C °marârûciñ | .

11. BC yathâ mama râga ° prahasanti na ° labhyâ niḥ°. — 12. B °shyati | sa° BC °yathâ ni°. — 13. B °mauṅga° C °satvomâ ° gachati pi tishṭha° B °pi çaryâm api° C °syaivañ te° B °jena ça°. — 14. C °kâyañ nâ kra ° prahasati bo ° syaivañ te°. — 15. BC °mauṅga° C °devakañnyâ° B °ucchadana° BC °rdanehi parikeçehi parijâ°.

17. C °vastrañ sañ° BC °strâsañbhate çarî ° bharaṇâdhâ ° vati | bo ° jena lâbhi°. — 18. C °gandhyânâñ ° vyânâm ojânâñ°. — 19. B °mauṅga° C °yanaḥ mâ° BC °tiva çru-çushita° C °çrotavya ma°.

खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते यो स्या अभ्यन्तरपरिवारो सो स्या अतीव शुश्रूषितव्यं श्रोतव्यं मन्यति बोधिसत्त्वस्यैव तेजेन ॥ बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते बोधिसत्वमातरं ये पश्यन्ति ते तामुपसंक्रमित्वा किंकरणीयकप्रतिसंयुक्तेहि व निमन्त्रेन्ति बोधिसत्त्वस्यैव तेजेन ॥ न किंचिदुपरिमेन गच्छति अन्तमशतो पची पि बोधिसत्त्वस्यैव तेजेन ॥ बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते बोधिसत्वमाता अल्पाबाधा भवति अल्पातंका । समाये विपाकनीयग्रहणीये समन्वागता नाप्पतिशीताये नाप्पतिउष्णाये सम्मापरिणामाये बोधिसत्वस्यैव तेजेन ॥ बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते बोधिसत्वमाता खानिनी प्रणीतानां खादनीयभोजनीयानामग्ररसानां प्रत्यग्ररसानां बोधिसत्वस्यैव तेजेन ॥ बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते बोधिसत्वमाता वीतरागा भवति । अखण्डमच्छिद्रमशबलमकल्माषं परिशुद्धं परिपूर्णं ब्रह्मचर्यं चरति ॥ मनसापि तस्याः प्रमदोत्तमाया रागो न उत्पद्यति सर्वपुरुषेहि अन्तमसतो राज्ञापि अर्चिमता ॥ बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते बोधिसत्वमाता पद्म शिवापदानि समादाय वर्तते । तानि च सपूर्वसमादिन्नानि भवन्ति । बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते यावता नागराजानो नागराजाधिपतयो अण्डजा वा वरायुजा वा संस्वेदजा वा औपपादुका वा ते निवेशनमुपसंक्रमित्वा दिव्यानि चन्दनचूर्णानि प्रकिरन्ति ॥ एवमगुरुचूर्णानि मुक्तकुसुमानि च प्रकिरेन्सुः समाप्ताये च नं अर्चनाये अर्चयेन्सुः परिपूर्णाये च नमर्चनाये अर्चयेन्सुः परिशुद्धाये च नमर्चनाये अर्चयेन्सुः ॥ ते दिव्यानि चन्दनचूर्णानि प्रकिरित्वा केशरचूर्णानि तमालपत्रचूर्णानि मुक्तकुसुमानि प्रकिरेन्ति ।

2. C "satvo khalu" B "mauṅga" B "satvaṁ mātaraṁ ca ye paçyanti | te ca tam upa" C "upasaikrami" ṇiyaṁ prati" BC "kṭehi ca ni" BC "mantreti bo". — 4. BC "echati || anasato makshi pi bo" jena bo". — 5. BC "satvena khalu" B "mauṅga" C " tur kukshi " bhavanti alpâ".

6. BC "kaniye graha" C "samatvâga" BC "gate nâtyetiçi " nâtyetinshlâ(C "shṇâ)ye samâye ci(C "vi)ntamatâye bodhi". — 8. BC "mauṅga " agrarasânâm agrarasânâṁ pra". — 10. BC "mauṅga".

11. B "akalmakaṁ pa" C "akalmaṁkaṁ pa". — 12. C "râge na u" B "dyati | sarva" C "antamato râ" BC "râjño pi a" B "pi acirmato bodhi" C "arcimato. — 13. B "mauṅga" C "çikhyâpa". — 14. C "ca saṁpûrṇasa" B "nti bodhi". — 15. B "mauṅga" C "mâtur kukshigate natâṁ nâga" B "gate janatâ nâga" C "jarârujâ vâ " veçananupasaṁ " ṇṇâni prakiritvâ keçalacûrṇṇâni tamâlapatracûrṇṇâni evaṁ".

17 BC "retsuḥ | samâ" B "samâtoye ca naṁ" C "ptâye 'rccanoye arcayetsuḥ" BC "yetsuḥ | paripû" C "ṇṇâye 'rccanaṁ arcanâ" B "ye ca num arcanâya arca" BC "yetsuḥ | pariçu" C "ddhâye 'rccanamanâye arcca" B "rcanâya arca" BC "yetsuḥ | . — 19. B " pratikiri" C "keçalacû" B "tamalapa".

समाप्तायै नं अर्चनायै अर्चयेन्सुः परिपूर्णायै च नमर्चनायै अर्चयेन्सु परिशुद्धायै च नं अर्चनायै अर्चयेन्सुः ॥ परिपूर्णायै अर्चनायै अर्चयित्वा परिशुद्धायै अर्चनायै अर्चयित्वा दिव्येहि चन्दनचूर्णेहि प्रकिरित्वा दिव्येहि अगुरुचूर्णेहि केशरचूर्णेहि तमालपत्रचूर्णेहि मुक्तकुसुमेहि ओकिरित्वा अधोकिरित्वा अभिप्रकिरित्वा बोधिसत्वमातां चिरुत्तं अभिप्रदक्षिणं कृत्वा येनकामं प्रक्रमिन्सुः बोधिसत्वस्यैव तेजेन ॥ बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते यावता सुवर्णराजानो सुवर्णाधिपतयो अण्डजा वा जरायुजा वा संस्वेदजा वा उपपादुका वा ते निवेशनं प्रविशित्वा दिव्यानि चन्दनचूर्णानि प्रकिरन्ति दिव्यान्यनेकचूर्णानि प्रकिरन्ति दिव्यानि केशरचूर्णानि प्रकिरन्ति दिव्यानि तमालपत्रचूर्णानि प्रकिरन्ति दिव्यानि कुसुमचूर्णानि प्रकिरन्ति । समाप्तायै च नं अर्चनायै अर्चयेन्सु परिपूर्णायै च नं अर्चनायै अर्चयेन्सु परिशुद्धायै च नं अर्चनायै अर्चयेन्सुः ॥ दिव्यानि चूर्णानि प्रकिरित्वा अगुरुचूर्णानि केशरचूर्णानि तमालपत्रचूर्णानि प्रकिरित्वा दिव्यानि च मुक्तकुसुमानि प्रकिरित्वा बोधिसत्वमातां चिरुत्तं प्रदक्षिणं कृत्वा येनकामं प्रक्रमेन्सुः बोधिसत्वस्यैव तेजेन ॥ बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते बोधिसत्वमातां चतुर्महाराजकायिका देवाः त्रायस्त्रिंशा यामा तुषिता निर्माणरतिपरनिर्मितवशवर्ती ब्रह्मकायिका शुद्धावासकायिका देवा तस्य निवेशनं प्रविशित्वा दिव्येहि चन्दनचूर्णेहि प्रकिरेन्सुः दिव्येहि अगुरुचूर्णेहि केशरचूर्णेहि तमालपत्रचूर्णेहि दिव्येहि च मुक्तकुसुमेहि प्रकिरेन्सुः समाप्तायै च नं अर्चनायै अर्चयेन्सुः संपरिपूर्णायै च

1. C "ptâye 'rcanâyenu arcca" B "ptâye na arca" BC "yetsuḥ paripû" C "rṇṇâye arcanâya 'rca" BC "yetsu(C "tsuḥ) | pariçu" C "ddhâye rcanam arccanâ " yetsuḥ arcayitvâ paripû" B "nâye arcayitvâ paripû". — 2. B "çuddhâye arcanâye arcitvâ di " cûrṇṇe praki" C "keçalacû" BC "adhyâkiri" C "satvatâtâṁ tṛishkṛitvâ prada" B "tâṁ trishutum abhipra " yenakrâmaṁ" C "mitsuḥ bo" B "minsuḥ | bo".

6. B "satva khalu " mauṅga" C "yana mârtur kukshi" B "yana kukshi" BC "yâvat su" C "taye aṇḍa " yujo vâ saṁ " vâ aupapâ" BC "vyânyenekacû" C "keçalacû " vyâni muktakusu". — 10. B saptâye ca raṁ arcanâye arcayetsu pariçuddhâ" C "ptârye 'rccanaṁ arccanâye rcanaṁ arcanâyetsuḥ | pariçuddhâ" BC "pariçuddhâye ca(C "rca)naṁ arca " yetsu(C "tsuḥ) | pariçu" C "ddhârye rcanaṁ arcayetsuḥ | B "nsuḥ divyâ".

11. C "ritvâguru " kesalacû" B "keçalacû" C "trishkṛitya pra" B "trishkhutaṁ pra" C "kshinîkṛi" B "metsuḥ | bo " tejana bodhi". — 14. B "mauṅga" C "devâs trâyastriṁçâ devâ yâmâ " paranirmitavaçavartti bra " devâs tasya " vyehi caṁndana" BC "kiretsuḥ di" C "gurucûrṇṇehi divyehi keçaracûrṇṇehi divyehi tamâ" B "mârapa" C "kusutehi muktasutehi pra" BC "retsuḥ sa" C "samâkâceyaṁ arcanam arcanâye" B "yetsuḥ sapari" C "yetsuḥ paripûrṇṇâye rcanam a" B *omet :* pariçuddhâ " yensuḥ | C "ca naṁ arcanâyetsuḥ | te".

नमर्चनाये अर्चयेन्तुः परिशुद्धाये च नं अर्चनाये अर्चयेन्तुः ॥ ते दिव्येहि चन्दन-चूर्णेहि ओकिरित्वा दिव्येहि अगुरुचूर्णेहि दिव्येहि केशरचूर्णेहि दिव्येहि तमालप-त्रेहि दिव्येहि मुक्तकुसुमेहि प्रकिरित्वा समाप्ताये च नं अर्चनाये अर्चयित्वा परि-पूर्णाये च नं अर्चनाये अर्चयित्वा परिशुद्धाये च नं अर्चनाये अर्चयित्वा बोधिस-त्वमातां चिष्कृत्वो प्रदक्षिणीकृत्य येनकामं प्रक्रमेन्तुः बोधिसत्वस्यैव तेजेन ॥ 5

बोधिसत्वो खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगतो न चातिनीचं तिष्ठति न चातिउच्चं तिष्ठति न च अवकुब्जको न उत्तानको न वामपार्श्वं तिष्ठति न उत्कु-टिको ॥ अथ खलु मातुर्दक्षिणे पार्श्वं पर्यङ्कमाभुंजित्वा तिष्ठति ॥ बोधिसत्वो खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगतो न पित्तेन वा श्लेष्मेण वा रुधिरेण वा अन्येन वा पुन केनचिदशुचिनापरिशुद्धो तिष्ठति ॥ अथ खलु उच्चादितस्थापित- 10 विशदगात्रो बोधिसत्वो मातुः कुक्षिस्थं तिष्ठति ॥ बोधिसत्वो खलु पुनर्महामौद्ग-ल्यायन मातुः कुक्षिगतो मातरं पश्यति ॥ बोधिसत्वमातापि कुक्षिगतं बोधिसत्वं पश्यति विग्रहमिव जातरूपस्य दृष्ट्वा च भवति आत्तमना [कुक्षिं ओभासेन्तं विग्र-हमिव जातरूपस्य] ॥ यथा वैडूर्यस्य मणि स्फाटिकसमुद्गके निहितो अस्या एवमेव बोधिसत्वं पश्यति माता कुक्षिमोभासेन्तं विग्रहमिव जातरूपस्य ॥ 15

1. C °patracûrṇṇehi divye° BC °prakiranti samâ° C °ptâye rcanâye arcayetsuḥ | pari-pûrṇṇâye rcanam arcanâye° BC °arcayetsuḥ | pariçu° C °pariçuddhâye rcanaṁ arcanâye arcayetsuḥ | arcayitvâ samâptâye rcanam arcayitvâ pariçuddhâye rcanaṁ arcanâye arcayitvâ paripûrṇṇâye rcanaṁ arcanâye arcayitvâ divyehi candanacûrṇṇehi prakiritvâ divyehi agu-rucandanehi divyehi keçalacûrṇṇehi divyehi tamâlapatracûrṇṇehi divyehi muktakusumehi okiritvâ adhyâkiritvâ prakiritvâ bodhisatvamâtâ trishkṛitya abhipradakshiṇîkṛitvâ yena° (l. 5) B °trishkṛitvâ prakshiṇîkṛi ° metsuḥ | bo° C °kramitsuḥ | bo° B °jena bodhi°.

6. BC °satva khalu° B °mauṅga° C °yana kukshi° B °gate na câ° C °gate yâvat suvar-ṇṇarâjâno suvarṇṇâdhipataye aṇḍajâ vâ jarâyujâ vâ saṁsvedajâ vâ aupapâdukâ vâ te nive-çanaṁ praviçitvâ divyâni candanacûrṇṇâni prakiritvâ prakiranti | davyâni keçaracûrṇṇâni prakiranti samâptâye rcanaṁ arcanâye arcitvâ bodhisatvasyaiva tejena || bodhisatve khalu punar mahâmaudgalyâyana mâtu kukshigate na câtiniraṁ tishṭheti° B °tishṭeti na° C °câti-udhvaṁ tishṭhanti na ava° B °ti na bruvaku..ako na uttakonako° C °na utkutuko na ca vâma ° shṭhanti na utkutuko | B °na utkṭiko | . — 8¹. C °kshiṇapâ ° ryyaṁkam âtush-ṭitvâṁ ti° B °ryaṅkem âmbhushṭitvâ ti° C °shṭhanti. — 8². B °satva kha ° mauṅga ° C °gate na vâtena çle° B °to na vâ çleshme° C °shmeṇa vâ anyena° B °punar kenaci°. — 10. BC °khalo utthâditasmâ(B °sma)pita(C °te)vishâdagâ°.

11. B °mauṅga° C °gate na mâta° BC °çyanti | . — 12. B °mâtâṁ pi ku ° jâtakarûpa° C °kukshi obhâ° B °bhâsantaṁ°. — 14. B yathâ ceruli° C yathâ celuriyasya ° ṭikasya ma-mudgatesmiṁ° B °dgasmi ni° BC °asyâḥ | e° C °evaṁm evaṁ bodhi° B °mâtâ | ku° C °bhâsantaṁ°.

बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते देवसंघाः सुखरात्रिं सुखदिवसं पृच्छका आगच्छन्ति। तां च बोधिसत्वो अभिनन्दति दक्षिणकरमुत्क्षिप्य मातरमबाधमानो ॥ बोधिसत्वं खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगतं देवा नागा यक्षा दानवा राक्षसा पिशाचा न जहन्ति दिवा वा रात्रिं वा न चाव आसंगकथा कथीयति कामोपसंहिता वा अन्या वा असत्या कथा। नान्यत्र बोधिसत्ववर्णमेव भाषन्ति रूपतः सत्त्वतः तेजतः वर्णतः यशतः कुशलमूलतः ॥ बोधिसत्वस्य मातुः कुक्षिगतस्य पूजा नोपरमति ॥ दिव्यानि तूर्याणि वादयन्ति दिव्यानि अगुरुधूपानि धूपेन्ति दिव्यं पुष्पवर्षं वर्षति दिव्यं चूर्णं वर्षति ॥ अप्सरसहस्राणि च उपगायन्ति उपनृत्यन्ति पि ॥ बोधिसत्वे खलु पुनर्महामौद्गल्यायन मातुः कुक्षिगते बोधिसत्वमातां देवकन्यासहस्रेहि सार्धं अभ्याभवति हास्यं च कथा च ॥ प्रसुप्तां च पुनर्बोधिसत्वमातरं देवकन्या मान्दारवदामेन परिवीजेन्ति बोधिसत्वस्य तेजेन ॥ अयं च पुनर्महामौद्गल्यायन त्रिसाहस्रमहासहस्रायां लोकधातूयमनुत्तरा गर्भावक्रान्तिपारमिता ॥

अन्यं च दानि पश्चध आश्चर्यं तस्या देवपर्षाये।
ताव विपुलाये या कथा अभू परमहर्षसंजननी ॥
न च कामकथान्या वा नाप्यप्सरसां कथा न गीतकथा।
न च वाद्यकथा तेषां न पि भुक्तकथा न पानकथा ॥
नाभरणकथा तेषां न पि वस्त्रकथा प्रवर्तति कदाचित्।

1. B "mauṅga" BC "lyâyana kukshi" C "gachati. — 2. BC "dhisatvâ abhi" C "abhivanda" B "ndati | dakshi" BC "bâdhayamâno | . — 3. BC "dhisatvo khalu" B "mauṅga" BC "lyâna mâtaḥ" B "gato devâ nâgâ nâgâ ya" C "gate devâ nâgâ yakâ dâna " sâ shiçâcâ tadaharñ divâ" B "çâcâ tadarharñ divâ" C "divâ râtriñ" BC "câtra asañ " kathayati kâmo(C "mâñ)saṁhi" C "hitâ vâ asatyâ ro kathâñ B "vâ asabhyâ vâ kathâñ nânya". — 5. C "m evañ bhâ" BC "bhâshati rû " satvataḥ " mûlataḥ bodhi".

6. C "satva mâtuḥ " pûjâte | para" B "jâto paramoti divyâ". — 7. BC "ryâṇi divyâṇi agu" B "pâni bhûryenti divyañ pushpavaryṇañ varsha" C "shpavarṇṇa vashati " cûrṇṇavarshañ varshati | . — 9. B "mauṅga" C "gate mâtuḥ kukshigate bo" BC "mâtâ deva" C "vakañnyâ " abhyâvasati hâsyañ ca kathâñ ca B "thâ ca prasu". — 10. BC "suptâ ca | punar (C "pûna) bodhi" C "vakañnyâ mâñdânava" B "parivije".

12. B "mauṅga" C "yanas trisâhasramahâsâhasramahâsâhasrâyyañ lokadhâtûyañ anurttarâ". — 14. BC anyañ vadâmi paçya" B "çcaryañ devaparshâye tâva" C "syâ devavarshâ". — 15. C "lâye yâñ kathâñ abhût pa" B "ramarhasañjânani na ca" C "ramaharshasañjanani.

16. BC na ca kathânyâçcâ nâpi apsarasâñ kathâñ na" C "na gitakathañ B "takathâ na vâ". — 17. BC na vâdya" C "kathâñ te" BC "shâñ nâpi bhakta" C "kathâñ na pâ " kathâñ B "thâ nâ". — 18. C "ṇakathâñ te" BC "shâñ nâpi" C "kathâñ pra" BC "varttanti".

यानोद्यानकथा वा मनसापि न ज्ञायते तेषां ॥
साधू पुण्यबलवतो द्युती अनुपमा सदेवकं लोकं ।
अभिभवति नायकस्य विकसति एषा कथा तत्र ॥
साधुं गर्भावक्रमणमनोपमं रूपपारमिगतस्य ।
इति विकसति बहुविधा कथा परिषामध्ये एतस्मिं ॥ 5
साधूहि निरामिषेहि संज्ञापदेहि चपेन्ति तं कालं ।
वरबुद्धिनो इयं अपि कथा विकसति परिषामध्ये ॥
एवं च बहुप्रकारां कथां कथेन्ता रमन्ति देवगणा ।
रूपं वर्णं तेजं बलं च विरजस्य कथयन्ता ॥

सर्वेषां बोधिसत्वानां मातरो परिपूर्णे दशमे मासे प्रसूयन्ति ॥ दशमे मासे 10
पूर्णे सुदीपा नाम देवी राजानमर्चिमं आह ॥ देव अभिप्रायो मे पद्मवनं उद्यानं
निर्गन्तुं ॥ राजा देवीये सुदीपाये श्रुत्वा अमात्यानाह ॥ पद्मवनमुद्यानं सान्तःपुरो
निष्क्रमिष्यामि क्रीडार्थमिति ॥

पद्मिनिवनं सुचपलं अपगततृणखण्डपत्रसंस्कारं ।
वरसुरभिकुसुमनिकरं करोथ गन्धोदकसुगन्धं ॥ 15
पद्मिनिवने च वाता तमालपत्रगन्धवासितशरीरा ।
सिञ्चन्तु अमृतगन्धां मद्जनना च पलायन्तु ॥
अगरुवरधूपगर्भा समोनमन्तु नभतो जलधरा तं ।
पद्मिनिवनं छादेतुं वरचूर्णरसाकुलं चिप्रं ॥

1. BC yonodhyâ° C °kathâñ vâ° BC °teshâñ na jâyate sâ°. — 2. BC sâdhu puṇyâvarato dyutir anusha(C °arushya)mâ sadevaloke abhi°. — 3. BC °vati | nâya° C °eshâñ ka° B °tra sâ°. — 4. BC sâdhu ga° B °garbhbo ca kra° C °rabhâ ca cañkramaṇañ anupa° B °ṇam anupa° BC °pamarû ° sya iti°. — 5. BC iti | vika ° rishamuttamena tasmiñ sâdhû°

6. BC °sâdhûti nigamishe ° kshapaṇanti° B °lañ vara°. — 7. C balabu° BC °iyam api kathâñ vikasati parishama°. — 8. C evañ va bahuprakâlañ ka° B °kârañ ka° BC °kathâ ka° C °kathayantâ | ra° B °thentâ | ra° BC °ramati devagaṇâ rûpañ°. — 9. C °varṇṇate-jañ°. — 10°. C °ṇṇe mudipâ°.

11. C devañ abhi°. — 12°. BC °hpuraṁ ni°. — 14. C °dminivesuñ ca ° BC °pakhâṇ-dapatrasañkâçañ(B °kârañ) ‖ . — 15. BC °sumavikiraṁ° B °dakadasugandhaṁ pa°.

16. C °dminivane ca vṛikshâ tamâ° B °ne ca vṛintâ tamâ° BC °patraṁgandha ° riraiḥ siñca°. — 17. BC siñcatu a° C °gandhyâñ | ma° B °ndhâñ | ma° C °janatâ ca° B °nâ ca aguru°. — 18. C aguru° B °ruvaraṁ dhû° C °dhûpañ ga° BC °samânamantu unnatâ jala(C °jatva)-dharâ vâ padmi°. — 19. BC °dminivanañ gacchentu(C °chañtu) ca cûrṇṇarâjâkulâ kshi-pcañ ekai°.

एकैकं च द्रुमवरं दुकूलपट्टोर्णकौशिकारेहि ।
कल्पयथ कल्पवृक्षान् यथ दिवि देवप्रधानस्य ॥

देवा च देवकन्या च गन्धमाल्यां गृह्य पद्मिनिवनउद्यानमर्चिमतो आगच्छन्ति ॥

स्फटिकमणिकुण्डलधरा विगलितवसना प्रलम्बमणिहारा ।
आदाय गन्धमाल्यं गगनपथगता ओलीयन्ति ॥
मान्दारवाण भरिता काचित्संगेरियो भरित्वान ।
हरिचन्दनस्य काचित्काचि पुनः कल्पदुष्याणां ॥
स्खलज्जलजं च माल्यं गृहीत्वा अप्सरा मुदितचित्ता ।
रतना आभरणानि च जम्बुद्वीपं अभिमुखीयो ॥
चतुराशीतिमनूनं स्त्रसहस्राणि देवकन्यायो ।
कनकरतनामयानि आदाय नभे प्रलीयन्ति ॥
कूटागारशतेहि स्फटिकमणिचित्रेहि लेपनलेपितैः ।
भरितमपि अन्तरीचं दुष्यशतसमुच्छ्रितपताकं ॥
गजस्वसनसन्निकाशा शारदमेघा चाभिविरोचन्ति ।
वरसुरभिकुसुमगन्धा कमलोत्पलचम्पकविमिश्रा ॥
भुजगपतिनो पि मुदिता मेघेहि सुगन्धतोयभरितेहि ।
अभ्योकिरन्ति गगणं अन्यानि च अद्भुतशतानि ॥

अथ महामौद्गल्यायन राजा अर्चिमो महता राजानुभावेन महता राजऋद्धिये महतीये विभूषाये सान्तःपुरो पद्मिनीवनमुद्यानं निर्यासि ॥

1. BC "kaikaṁ bahum aṁba(C "amba)raṁ du" B "dukulapatrārṇṇako" C "kúlapatrāṇáṁ kauçikā" B "rehi kalpa". — 2. C kalpaṁya" BC "yathá kalpa" C "vṛikshāṁ | ya" B "kshān | ya" BC "yathá di " nasya devá". — 3. C "vakaṁnyá " mályaṁ gri " dmintvana". — 4. B "ṇikuladharā". — 5. BC "lyaṁ khagapathaga " nti mándā".

6. B mándara" BC "ravána bharitáṁ | káṁciccageriyo bharitvána hari". — 7. B "nasya | káci káci" C "nasya | kácit punaḥ" B "shyáṇáṁ stha". — 8. B sthalajalajaṁ " cittá rata". — 9. C ratná ábha" BC "ca jámbudvípaṁ ámukhíyo catu". — 10. BC "sráṇi devá ca deva" C "devakaṁnyávayo" B "nyáyo kana".

11. C "ratnámayá" BC "dáya prali". — 12. BC "maṇimuságalva(C "lvara)citehi lepitalepitábhi(C "pitehi) bhari". — 13. C bharitám a" B "tam abhi ánta " kshaṁ | du". — 14. BC gajagagana(C "gaṇa)sannikáçá sárameghábhibhá(C "rbhá)vino bhavanti vara". — 15. C varakusumasurabhigandhá" B "ndhá | kama" BC "lotparaca " miçrá bhuja".

16. C "mudita me" B "tehi abhyo". — 17. BC "gaṇam anyá". — 18. B "maungá" C "ṛiddhíye" BC "bpure padmi" C "naṁ niyasi.

अवगाह्य तं वनवरं देवी सखिपरिवृता जिनजनेत्री ।
विचरति चित्ररथे देवि अमरवधु यथा रतिविधिज्ञा ॥

अथ महामौद्गल्यायन सुदीपा देवी सखीहि संपरिवृता पद्मिनीये पुरिमपश्चिमवेदिहि विततविताने हि विचित्रदुष्यपरिक्षिप्तेहि ओसक्तपट्टदामकलापेहि लेपनलेपितेहि धूपनधूपितेहि मुक्तपुष्पावकीर्णेहि वेदिकाजालसंप्रतिक्षिप्तेहि उच्छ्रितक्षुद्रध्वजपताकेहि नावायानेहि प्रक्रीडिता ॥ अथ सुदीपाये देवीये नावायानेन क्रीडियन्तिये किल चित्तं उत्पन्नं । नावातो ओतरिष्यामीति ॥ बोधिसत्वानुभावेन च मध्ये तडागस्य द्वीपो प्रादुर्भूतो समो अविषमो सुवर्णवालिकासंस्तृतो तृणानि च जातानि मृदूनि नीलानि तूलसंस्पर्शोपमानि मयूरग्रीवासन्निकाशानि चतुरङ्गुलं पृथिवीतो निक्षिप्ते पदे ओनमन्ति वृक्षाणि चाच प्रादुर्भूतानि फलोपेतानि सुमनोज्ञानि ॥ देवी तस्मिं द्वीपे प्रतिष्ठिता ॥ न खलु पुनर्महामौद्गल्यायन बोधिसत्वमाता शयाना निषण्णिका वा बोधिसत्वं जनेति । न खलु महामौद्गल्यायन बोधिसत्वमाता बोधिसत्वं पित्तेन वा श्लेष्मेण वा रुधिरेण वा अन्यतरान्यतरेण वा अशुचिनापरिशुद्धं जनेति अथ खलु उच्छादितस्नापितविशुद्धगात्रं येव बोधिसत्वं जनेति ॥

सा परिक्लिन्तकाया द्रुमस्य शाखां भुजाय अवलम्ब्य ।
प्रविजृम्भिता सलीला तस्य यशवती जननकाले ॥
अथ विंशतिं सहस्रा मरुकन्या आगुरेव सन्निपतिता ।

1. BC avagrâhya° C °sakhiparivṛitâḥ ji°. — 2. C °devî ama° BC °vadhû ya° B °jûâ atha°. — 3. B °mauṅga° C °vi sukhi° vṛitâḥ pa° BC °dminihi puri° B °purimadâṁgimavehi° C °purimandâravehi° BC °mavehi bhâvâdhitanavitânâd vici° kshiptâhi o° B °lâpâhi le° BC °nalepanâhi dhû° pitâhi(C °ni) mu° kîrṇṇâhi vedikâsaṁpratikshiptâhi u° tâkâhi nâvâjâne° B °prakiḍitâtho sudi° C °ḍitârthe sudi°.

6. C °nâvâjânena° BC °kattîya° C °nti | ye ca kila° BC °citta utpannaṁ nâ°. — 7². C °satvanubhâ° BC °dhye tatrâga° C °samo arvisha° ṛṇavârikâ° to tṛiḥ || ni ca jâ° mṛiduni nîlâ° B °mṛiduni° B °turaṅgilaṁ pṛithito nikshi° C °turaṅginaṁ pṛithvito(?) nikshi° BC °kshipto pade° C °onna° BC °mati vṛiddhâni câ° B °tâni ca lopetâ° C °tâni ca balopetâ° BC °tâni samanojñâni devî°.

11¹. BC °vi taṁhi dvi°. — 11². B °mauṅga° BC °mâtâ bodhisatva jane°. — 12. B °mauṅga° C °satvomâ° satvajanetri || na khalu punar mahâmaudgalyâyana bodhisatvamâ° shmena vâ° C °janetri || atha° B °neti || atha° BC °lu ucchâ(C °tthâ)pitasthâpitavi° gâtraṁ | yâ° C yâvad bo° netri B °neti so pa°.

16. BC so pari° C °lantikâ° B °drumaçâkhâṁ° BC °lambya prabhi°. — 17. BC prabhishkambhitaçarirâ tasya athâcato(C °te |) jana°. — 18. BC °çati saha° C °rukaṁnyâ° BC °nyâ âsure° C °patitâṁ B °titâ devî°.

देवीं कृतांजलिपुटाः इदमवच प्रसन्नसंकल्पाः ॥
अद्य जराव्याधिमथनं जनयिष्यसि अमरगर्भसुकुमारं ।
देवी दिवि भुवि महितं हितं हितकरं नरमरूणां ॥
मा खु जनयी विषादं परिकर्म वयं तवं करिष्यामः ।
यं कर्तव्यमुदीरय दृश्यतु कृतमेव तत्सर्वं ॥
अथ चतुरि लोकपाला सपरिवारा आशुरेव सन्निपतिता ।
दिव्यप्रवेणिहस्ता देविमुपगता प्रदक्षिणतो ॥
सर्वे पि देवसंघा देवीं परिवारयित्व आकाशे ।
स्थिता माल्यगन्धहस्ता स्वपरिवारेणोपशोभन्ति ॥

बोधिसत्वो खृतो संप्रजानो मातरमबाधमानो दक्षिणेन पार्श्वेन प्रादुर्भवति ॥

दक्षिणेन हि पार्श्वेन जायन्ते पुरुषोत्तमाः ।
सर्वे पुरुषशार्दूला भवन्त्यवविहारिणः ॥
किन्तं न भिद्यते पार्श्व तस्या जिनजनेचिये ।
जनेन्तिये नरश्रेष्ठं वेदना च न जायति ॥
मनोमयेन रूपेण प्रादुर्भोन्ति तथागता ।
एवं न भिद्यते पार्श्व वेदना च न जायते ॥
गर्भावासपरिश्रान्तो सप्तधा विक्रमते भुवि ।
दिशां च प्रविलोकेति महाहासं च ऊहति ॥
अच किं कारणमुक्तं यं सप्त क्रमते क्रमान् ।
न च अष्ट न च षष्टि अच आगमनं शृणु ॥

1. B devî kṛi °tâḥ | ida° C devîṁ kṛi °puṭo idam avacan prasa° B °lpâḥ adya°. — 2. BC °dhimaraṇântakaṁ jana ° maragataṁ sukumâraṁ de°. — 3. B devî | di° C °bhuvi sahi°. — 4. BC °nayi vishâ ° karmaṁ ca yaṁ tava karishyâmi | . — 5. BC °saṁkartta°.

6. BC atha caritu loka° B °râ açur° C °râ asur e ° tâḥ B °titâ divya°. — 7. B °veçihastâ° C °devîm upa° BC °kshiṇâto sarve°. — 8. C °paricâra° BC °reyitvâ âkâçe sthi°. — 9. C °parivâragoçobhanto B °çobhantâ | . — 10. C °satvâ smṛi° BC °smṛitau saṁprajânâ mâ ° bâdhayamâ° durbhâvo dakshi°.

11. BC °ṇena pârçvo(C °çve) jâya ° mâḥ sarve°. — 12. B sarvapu° C °dûlo bha° BC °bhavanti tu(C °tru) vicakshaṇâḥ | . — 13. BC °syâ janaja° B °netriye C °netriyo. — 14. B jananti° C janayanti° BC °çreshṭaṁ ve° B °vedanaṁ va na° C °danâṁ vâ na jâ°. — 15. B °mayaṁ na rû ° gatâ evaṁ° C °gatâṁ | .

16. B °vaṁ nâ bhi° C °pârçve ve°. — 17. BC bodhisatvo garbha(C °rbhâ)vâ° C °nto ca sapta° BC °ptadâ | nivi(C °rvi)kramate tu bhu° B °bhuvi diçâṁ° C °bhuvi divi. — 18. C °lokayati | atra° (l. 20). — 19. BC °kiṁ kara° C °raṇaṁ yuktaṁ mahâhâsaṁ ca ûhati | garbhâ° (p. 219, l. 1) B °ktaṁ | yaṁ °mân ashṭa°. — 20. B ashṭa nava vâ dhîro atra °ṇaḥ garbhâ°.

गर्भावासपरिश्रान्तो सर्वलोकहितो मुनिः ।
पश्चिमो गर्भावासो यं अथ वेगेन प्रक्रमि ॥
भूमौ सप्तक्रमे न्यस्ते देवसंघा निलीयथ ।
सहसा लोकपालानामंकेहि धरितो मुनिः ॥
अथ वर्षं समुत्पचि दिव्यकुसुमशीकरः । 5
मन्दारवरजाकीर्णं दिव्यचन्दनसंकुलं ॥
दीर्घकालं उदग्राश्च सुरमुख्याग्रधूपनं ।
प्रमुंचिषु विभूषार्थं तस्य उत्तमबुद्धिनः ॥
यदर्थश्च विलोकेति दिशां अप्रतिपुद्गलः ।
तत्राहमागमं वक्षे उपदेशं मनोरमं ॥ 10
न सो विद्यति सत्वानां देवेषु मनुजेषु च ।
यस्मैवं संभवो भवेत् गर्भोक्रमणमेव च ॥
खद्योतकनकनिर्भासं पार्श्वं जिनजनेचिये ।
जायते यदा सर्वज्ञः जायन्तो चरमे भवे ॥
जातमात्रश्च तस्यित्तं अमूत्पवरवादिनो । 15
अस्ति कश्चित्समबुद्धि मे स्वेतं तर्कं निवर्तितुं ॥
केचित्संसारपाशेन अर्त्तियन्ते यथा अहं ।
इत्यर्थं पुरुषादित्यो दिशां सर्वां निरीक्षति ॥
अथ दिशा विलोकेन्तो पश्यति वदतां वरो ।
देवकोटिसहस्राणि तस्मात् हासं प्रमुंचति ॥ 20

1. C °vâso pariçrânto yaṁ saka kramate kramât | ashṭâmaṁ nava vâ dhiro atra âgamanaṁ çṛiṇuḥ | garbhâvakrântapariçrânto sarva° B °muniḥ paçci°. — 2. C °garbhavâso yaṁ artha veçena pra° B °yaṁ | atha voçana pra°. — 3. BC bhûmaṁ kramaṁ krama(C °maṁ)-nyâse(C °se) de° BC °ltyathâ | . — 4. BC sahasrâ lo° C °kapâṇâṁ aṁ°. — 5. BC atha harsham utpadyiti(C °ta)vyaṁ kusu° B °sumavarshaçiraḥ | C °sumavarshaçiras tathâ | .
6. B °ravajâkî° C °ravanâkirṇṇa di°. — 7. BC °kâla uda° C °grâ ca pura° B °ça pura° BC °ramukhâgra°. — 8. BC sumuñci° C °shârtha ta° B °tasyotta°. — 9. BC °diçâṁ apra° B °puṅgalaḥ | C °puṅgavaḥ | . — 10. C °m âgamanaṁ va° BC °vakshe upadeça ma°.
11. BC vidyanti ca satvâ° C °satvâ deve°. — 12. B °syaiva saṁ° C °bhavo abhavad garbhâvakra° B °garbhâvakra° BC °kramam eva ca | . — 13. BC khaṁkanakani° B °rbhâsa pârçvaṁ janajanetriye | C °rbhâsâ ca pârçva janâjanetriyaṁ | . — 14. C yathâ sarva° B °te yathâ sarva° BC °jñaḥ jâyate kramate bha°. — 15. BC °sya yaccittaṁ°.
16. C °çcit mamabu° BC °ddhi micchatena niva°. — 17. BC kaṁcit saṁ° C °çena arciya°. — 18. B ityerthaṁ° C ityertha pu° B °dibhyo diçaṁ sa° C °dityaṁ diçaṁ sarvâ ni°. — 19. BC °çyato vadatâm varo. — 20. C °tasmiṁ hâsaṁ° B °smât hâsyaṁ pra°.

तं जातमात्रमित्वाङ्क देवता मारकायिका ।
चातुर्द्वीपो महाकोशो चक्रवर्ती भविष्यसि ॥
अथास्य हासो संभवति न मम सत्वाभिजानथ ।
सर्वज्ञो सर्वदर्शी च भविष्यं पुरुषोत्तमः ॥
एवमेतं प्रशंसन्ति विशेषा उपदेशकाः ।
तथा हि नरसिंहानां शासनं संप्रकाशितं ॥
यं तिष्ठन्ती जनये वीरं संकुसुमितेषु शालेषु ।
शरीरमवलम्ब्यमाना तं अनतिवरं जिनं वन्दे ॥
संप्रतिजातो सुगतो समेहि पदेहि धरणिं अवतिष्ठेत् ।
सप्त च पदानि अगमा सर्वा च दिशां विलोकेसि ॥
तं सामं चंक्रमन्तमन्वागमि वीजनं च छत्रं च ।
मा वरविदुनो काये दंशा मशका च निपतेन्सुः ॥
संप्रतिजातं सुगतं देवा प्रथमं जिनं प्रतिगृह्णे ।
पश्चाच्च तं मनुष्याः अनतिवरं अङ्के धारेन्सुः ॥
प्रत्यग्रहेन्सु देवाः सुगतं द्वाचिंशलक्षणप्रदर्शिं ।
पश्चाच्च तं मनुष्या अनतिवरं अंके धारेन्सुः ॥
निर्वायेन्सु प्रदीपा मानुषका ओभासितमूल्लोकं ।
संप्रतिजाते सुगते उल्काधारे नरमरूणां ॥
संप्रतिजाते सुगते ज्ञाती उदकार्थिका प्रधाविन्सुः ।
अथ पुरतो उदुपाना पूरा मुखतो विप्रसेन्सु ॥

1. C mâtraṁm ityâ* B *yikâ câ*. — 2. C *kravatti bha*. — 3. B *bhavate na* C bha-*vate mama sa*. — 5. C *prasaṁçanti viçeshân upa* B *viçekâ upadeçataḥ | C *çakâ | .

6. C *naṁ sapra*. — 7. B yâ tishṭha* C ya ti * naye hînaṁ saṁ* B *naye bhînaṁ saṁ* teshu pureshu | C *teshu mânishu | . — 8. BC *raṁ avyamânâ(C *nâṁ) taṁ anabhica(C *va)raṁ* C *raṁ vande jinaṁ | . — 9. BC *jâte sugate sa* C *raṇitala tishṭhet | B *ra-ṇim ati*. — 10. BC *dâni âga * lokyanti | .

11. BC taṁ câsya cakram anugacchaṁ nâgamisu vi(C *vî)janaṁ* C *naṁ va cha* B *traṁ ca sacâ*. — 12. BC sacâmaraṁ vidu * ye daṁ(C *da)çamasakânâṁ nipatetsuḥ saṁ-pra*. — 13. B *sugâtaṁ* BC *jinaṁ | pratigṛihne paçcâ*. — 14. C *nushyaḥ | ana* B *shyâḥ | ana* BC *anabhivara aṁkena dhârayetsuḥ pra*. — 15. BC *hetsu de* C *devâ suga* BC *triṁçallakshaṇasaṁpradarçiṁ(C *rçî) paçcâ*.

16. B *shyâ | a* C *shyâḥ | a* BC *anabhivaraṁ aṁke(C *m aṁge)na vârayetsuḥ(C *nsuḥ) pradi*. — 17. BC pradi* B *sham obhâshita* C *nushakobhâshitabhûr lokaṁ | . — 18. BC *ulkâcâmi nara*. — 19. B *jñâti udaptârthi* BC *vitsuḥ ‖ . — 20. C *udapâ* BC *pâṇâ pure mukha* B *visaṁhetsu ekâçî* C *visaṁdetsuḥ.

द्वि वारिधारा उद्गमि एका शीतस्य एका उष्णस्य ।
यच स्नपयेन्सु सुगतं विग्रहं इव जातरूपस्य ॥

संप्रतिजाते सुगते बोधिसत्वमाता अचता चैव अभूषि अव्रणा च बोधिसत्वस्यैव तेजेन ॥ संप्रतिजाते खलु पुनर्महामौद्गल्यायन बोधिसत्वे बोधिसत्वमातुः कुचि प्रतिपूर्णा थेव अभूषि अनारब्धा च बोधिसत्वस्यैव तेजेन ॥ संप्रतिजाते खलु पुनर्महामौद्गल्यायन बोधिसत्वे अन्तरद्वीपि चन्दनवनं प्रादुर्भवे बोधिसत्वस्य उपभोगपरिभोगमागच्छे बोधिसत्वस्यैव तेजेन ॥ तत्र देवपुत्रशतसहस्राणि सह गच्छन्ति गन्धमाल्यहस्ता बोधिसत्वस्य पूजार्थं ॥ देवपुत्रो देवपुत्रं पृच्छति कहिं गमिष्यसीति ॥ सो तानाह ॥

एषा प्रसूयति नरेन्द्रवधूत्तमं तं
वत्सं विबुद्धवरपुष्करगर्भगौरं ।
यो प्राप्स्यते धरणिमण्डगतोत्तमार्थं
मारं निहत्य सबलं तमुपेमि वीरं ॥
अस्रचिता गर्भमलेन गात्रा
जातं जले पंकजमुत्तमं वा ।
वपुष्मतो बालरविप्रकाशो
सन्ब्रह्मकानमरानभिभोति ॥
ततो जातमात्रो कुले अग्रिमस्य
अतिक्रम्य धीरो पदानीह सप्त ।
समोलोकयित्वा दिशां ऊहसासि
अयं दानिमेको भवो पश्चिमो ति ॥

1. BC °ekâ çitabhya(C °tya) e° B °ushlâsya yau mla°. — 2. B yau mlapa° C yo mlapa° BC °payetsuḥ sugataṁ vibhu(C °yû)ham iva°. — 3. B °jâtaṁ sugataṁ bo° BC °bodhisatve bodhisatvamâtâ kukshi prati(C °kshi pari)pûrṇâye ca abhûshi | avraṇaṁ ca ° teje saṁpra°. — 4. C °puna mâhâ° B °mauṅga° BC °satvo bo ° mâtâ ku° C °kshi paripû ° ye câbhû° B °ye ca abhûshi | anâ° C °anâlabdhâ° B °jena saṁpra°. — 5. B °jâtena ‖ khalu° B °mauṅga° C °prâdubhûtam ‖ bhavet ‖ bo°.

7. C °gachati | ga° B °cchanti | ga° C °jârtha | . — 10. C etâṁ prabhâshanti nare° B °prabhâshyati ° dhû tam ucatansaṁ vibu° C °dhû tam ûcus tat saṁvi° BC °buddhâṁbujapushka°.

12. BC yo prâpyate dharaṇimaṇḍalagatottamârtha mâraṁ(C °laṁ) ni° B °hanma saba° C °hanya sabalaṁ samupe° BC °mupetya dhîraṁ | . — 14. BC °kshito garbha° B °gâtra jâ° C °gâtraṁ jâ°.

16. B °shmantaṁ bâ° C °shmanta bâ° BC °kâçaṁ sabra°. — 18. BC °mâtre ku° B °kule rcimasya atikrâmya° C °saptamaṁ B °pta avalokitvâ°. — 20. BC avalokitvâ diçam ûhaame(C °haimaṁ) ayaṁ dâniko bhava paçci° C °çcimeti | .

ततश्च छत्रं एकं विभ्राजमानं
मणीमुक्ताश्रेष्ठं पराभाविभ्राजं ।
विधूतेन दामेन मन्दारवाणां
वह्न देवपुत्रा नभे धारयेन्सुः ॥
सवालार्कशंखप्रतीकाशवर्णं
वरं हेमछत्रं नभे धारयेन्सुः ।
ततो वीजनीयो विसृष्टा भमेन्सुः
करेण गृहीत्वा जिनं वीजयेन्सुः ॥
ततो पुष्पगन्धा सुखोष्णा प्रभूता
लङ्गं प्रेमणीया हिता मानुषाणां ।
शिवा नन्दनीया तुषारानुवद्धा
दुवे वारिधारा नभे उद्गतासुः ॥
ततो मेरुशृंगादनेकप्रकारा
प्रमुक्तोत्तरीया समन्तोर्मिजाता ।
भृशं विश्वगन्धाधिवासानुवाता
दृढं षड्विकारं महीं कम्पयेन्सुः ॥
सुवर्णस्य रूप्यमणीनां शुभाना
विमानेषु देवा सतूर्याविघुष्टा ।
सुजातानुजातं जिनं प्रेक्षमाणा
सचन्द्रार्कतारं नभं शोभयेन्सुः ॥
अयं सो सदेवं सनागं सयक्षं

1. BC °chatram ekañ ° maṇimuktaçreshṭañ | paramañ viraja vidhû°. — 3. B °mandaraviṇâ(C °vino) bahu deva° C °putro na° BC °bhe dâraye(C °ya)tsuḥ bâlâ°. — 5. BC bâlârkasañkhasañkhapratikâçavarṇañ | nabhe va candrañ nabhe dhârayetsuḥ tato°.

7. BC °niye visṛi ° metsuḥ ka° C °ñ vija° B °jayatsuḥ | . — 9. C °ṇyagrandhâsugandhyâ prabhû° B °ndhâ sushîâh prabhû° B °yâ hisâ mânu° C °yâ hisa mânushâṇâ B °ṇâñ çivâ°.

11. BC çivâ vandaniyâ | o(C °ye)pârânuviddhâ iva vâri ° ndgatesuḥ | . — 13. C °çriñge ane ° pramattottari° B °pramattogharîyâ ° jâtâ bhṛi°. — 15. BC °kârañ dharaṇiñ (C °ṇi) kampayetsuḥ suva°.

17. BC °rûpyasya maṇinâñ subhâ° B °devâ subhûryâvidyushṭe sujâ° C °ghushṭe | . — 19. BC sujâtenujâ° B °ñ pramramâṇâ° C °preshamâ° BC °mâṇâ(C °nâ) sucandrâkarâtâ (C °tya) nabhe çobhaye(C °te)tsuḥ.

21. B ayañ ço sade° BC °devâḥ sa° B °nâgâḥ sa° C °nâgo samaya° BC °yakshâ mahoghâ samaharshi samâjam (C °satâjañ) uttatvâ tataḥ°.

महोघं महर्षीं जगं उत्तरित्वा ।
ततः चेममेकां दिशं प्राप्स्यतीति
प्रहृष्टास्च देवा नभे व्याहरेन्सुः ॥

राजा अर्चिमो आणापेसि ॥ कुमारं इमाये व देवीये पादवन्दनं नेथ ॥ कीदृशेन यानेन कुमारो अभिनिषीदतीति ॥ देवेहि रतनामयी शिविका निर्मिता ॥ को इमां शिविकां वहिष्यतीति ॥ चत्वारो महाराजा उपस्थिता ॥ वयं सत्वसारं वहिष्याम बोधिसत्वं सुदीपां च देवीं धात्रीं च बोधिसत्वस्य ॥ शिविकामारूढा शक्रो च देवानामिन्द्रो महाब्रह्मा च उत्सारणं करोन्ति ॥ एवं बोधिसत्वो महतीये विभूषाये महतीये समृद्धीये महतीये देवऋद्धीये महतीये राजऋद्धीये पद्मिनीवनातो उद्यानातो दीपवतीं राजधानीं प्रवेशीयति देवीये कलमुपनीतः ॥

नरो चेतियेषु प्रविष्टो अकामो
महालोकनाथो नरेन्द्राण शास्ता ।
यदा उत्तमांगेन वन्दापयेन्सुः
ततो अस्य पादानि प्रादुर्भवेन्सु ॥
ततो देवता देवतां इत्यवोचत्
न एषो नुरूपो मम वन्दमानो ।
प्रणामं च एषो यदन्यस्य कुर्यात्
दृढं सप्तधा अस्य मूर्ध्नं फलेया इति ॥

जातमाचे कुमारे धंसिद्धी सुखी सर्वे सत्वा अभूदावदवीचिं । प्रणामं च कुर्वी देवाः । तस्य सर्वे प्रहृष्टाः ॥

2. C gataḥ° BC °çaṁ prapsyasiti pra ° haretsuḥ rājā°. — 4¹. BC °ânayasi kumā°. — 4³. BC °mâye ca de ° vandanethâ kidṛi°. — 4⁴. B °mârī abhi° C °mâraṁ abhi ° datiti. — 5. C °ratnâmayī°.

6³. B °sthitâ vayaṁ°. — 6⁴. C vâyaṁ ° shyâmmaḥ | bo° B °ma | bo° C °devī satvasya B °triṁ ca | bo ° sya çivi°. — 7. C °çakro devâ° BC °tsâraṇâ ka° C °roti | . — 8. B °tiye bhûshâ ° devariddhi ° râjariddhi° C °veçayati° BC °yati | deviya ku ° taḥ naro°.

11. BC °praveshṭo hyakâmaṁ loka ° drânâṁ çâ°. — 13. B °ttamâṁgana va° BC °yetsuḥ tato sya pâdâ na prâ(C °yâ)durbha° B °vetsu ‖ C °vetsuḥ ‖ . — 15. BC °tâ devim ityuvâca ‖ esho ° mama vandamâno praṇâ°.

17. B °esho padanyasya° C °esho yad anyasya kuryâ dṛi° B °ryât | dṛi° BC °ptadhâ mû° B °mûrddhniṁ phâleyyâ iti ‖ C °mûrddhnâ sphâleyâ°. — 19¹. C °mârarthasi° BC °siddhiḥ sukhi ° sarvasatvo abhû° B °avicim | C °avicim. — 20. B °shṭâḥ râja°.

राजकुलं च कुमारे प्रविष्टे उवाच पुरोहितं नृपतिः ।
लक्षणविधिगुणकुशलां विप्रान्पर्येषय शीघ्रं ॥
तं विज्ञाय च देवा महेश्वरा नाम चित्तवशवर्ती ।
मा लक्षणा अकुशला विकल्पयिष्यन्ति द्विजसंघा ॥
विगतमदमानदर्पाः अष्ट सहस्रा महेश्वरवराणां ।
देवगणैहि गुरुकृतं संप्रतिजातं उपगमेन्सुः ॥
ते राजकुलद्वारे शुचिवसनवरक्षिता स्तिमितशब्दा ।
प्रतिहाररक्षमब्रवीत्सुमधुरकरविंकरुतघोषाः ॥
राजवरं उपगम्य ब्रूवीहि इमे लक्षणगुणविधिज्ञाः ।
तिष्ठन्ति अष्टसहस्रं प्रविशेन्सुः यदि अनुमतन्ते ॥
साधूति प्रतिश्रुत्वा प्रतिहाररथो प्रविश्य राजकुलं ।
अब्रवीत्कृतांजलिपुटो प्रीतिमनसो पृथिवीपालं ॥
अतुलबल दीप्ततेजसा कारय राज्यं चिरं निहतशत्रुः ।
द्वारे ते अमरसदृशास्तिष्ठन्ति प्रवेष्टुमिच्छन्ति ॥
प्रतिपूर्णविमलनयना मधुरस्वरमत्तवारणविचारी ।
भवति मम तेषु संका न ते मनुजा देवपुत्रा ते ॥
परिचंक्रमतां तेषां धरणिरजो क्रमवरा न संकिरति ।
न च सान पश्यामि पदं पृथिव्यामिदं अपि आश्चर्यं ॥
गम्भीरस्तिमितचेष्टा आर्याकारा प्रशान्तदृष्टिपथा ।
विपुलां जनेन्ति प्रीतिं जनस्य समुदीक्षमाणस्य ॥
अन्यं च दानि अद्भुतं शरीरच्छाया न दृश्यते तेषां ।

1. C °mâro pravishṭo avaca pu° B °shṭe avaca pu° BC °pate | . — 2. BC °vidhikuçalâṁ viprân kuçalân(C °lâna) paryeshatha | çî(C °çrî)ghraṁ taṁ vi°. — 3. BC °rtti laksha°. — 4. BC lakshaṇakuçalâ âgatâ(C °to) mâ akuçalâṁ vikalpa ° nti | dvi° B °dvijâ saṁghâ viga°. — 5. BC vigatamânamadadarppâḥ | ashṭa°.

6. BC °jâtaṁ jâtam u° B °metsuḥ te râ°. — 7. BC °sthitâ nisti ° bdâ prati°. — 8. C °kshaṁ praviçya abra° BC °vit samadhuraṁ ‖ kara ° ghoshaṁ râja°. — 9. BC °mya kruhi ‖ ime ° jñâs tishṭha°. — 10. BC °viçanti yadi°.

11. BC °pratimâçru ° kulam abravî°. — 12. BC °vit ‖ kṛitâṁ° C °pâlo B °pâla atula°. — 13. C atulyavaradi° BC °diptaçarira(C °rê) kâ° B °raya ciraṁ ° truḥ dvâre°. — 14. B °echanti prati°.

16. C bhavamiti ma° BC °teshâṁ saṁkâ° C °kâ na mate ma ° trâs te | . — 17. BC parikra(B °kraṁ)matas teshâṁ ° niraja kramavarân apasaṁkramati na°. — 18. BC na ca sampaçyâ ° vyâm api | â° B °çcaryaṁ gambhî° C °çcaryya. — 19. BC °mbhiram iti na ceshṭâryâ ° shṭi yathâ vipu°. — 20. B °pulaṁ jane° C °pula saṁjane°.

21. C anyaṁ vadâ° BC °dâmi adbhu ° riraṁcchâ ° teshâṁ na ca te°.

न च तेषु सन्धिशब्दो चंक्रमतां श्रूयते कश्चित् ॥
निःसंशयं उपगता पुष्करं तव नरवराधिप द्रष्टुं ।
अभिनन्द्य च अभिवन्द्य च पश्यासि अयोनिजां देवां ॥
वरमाल्यगन्धहस्ता लीलाचेष्टा मनोरमशरीरा ।
दीप्यन्ता इव शिरिये असंशयं प्रवरमरुतस्ते ॥
तं अर्चिमो निशाम्य वचनमिदं हर्षकम्पितशरीरो ।
अब्रवीद्भणे सुचपलं प्रविशन्तु निवेशनमुदारं ॥
किं कारणं न एदृशाः प्राकृतपुरुषाण भोन्ति आकाराः ।
न पि मानुषाण एदृशी ऋद्धि भवति यादृशीं भणसि ॥
अथ सो प्रतिहाररचो उपगम्य महेश्वरानिदमवोचत् ।
प्रह्वो कृतांजलिपुटो प्रणम्य हृष्टो मुदितचित्तो ॥
अभिनन्दते नरपतिः प्रविशन्तु भवन्तो देवपुरकल्पं ।
राजवृषभस्य वेश्मं नराधिपतिना अनुज्ञाताः ॥
एतं श्रुत्वा वचनं अष्टसहस्रं महेश्वरवराणां ।
प्रविशन्ति पार्थिवकुलं अनिहतकुलवंशमुख्यस्य ॥
अथ अर्चिमो पि राजा महेश्वरां दूरतो निशामेत्वा ।
प्रत्युत्थितो सपरिवारो गौरवबलभावितशरीरो ॥
तानवच राजवृषभो स्वागतमनुरागतं वः सर्वेषां ।
प्रीतो स्मि दर्शनेन प्रशमदमबलेन च भवतां ॥
संविद्यन्ते इमानि अस्माकं आसनप्रधानानि ।
आस्तां ताव भवन्तो अस्माकमनुग्रहार्थाय ॥
अथ ते तेष्वासनेषु वज्ररतनविशुद्धचित्रपादेषु ।

1. BC "teshâṁ sandhi" çruyate". — 2. BC "shṭaṁ abhi". — 3. C abhivandya ca paçya" B "nandya abhinandya ca pa" BC "paçyasi ayonijaṁ devaṁ | . — 4. BC "ceshṭama" riro divyaṁ". — 5. BC divyaṁ nameti çiye (C "çriyam) asaṁçayaṁ maruvarâs te | .

7. BC "vid gaṇâgracapa". — 8. BC "naṁ edṛiçâḥ" shâṇâṁ bhavanti âkâraḥ nâpi". — 9. BC nâpi mâ" C "shâna edṛi" BC "dṛiçavidhâ bhavanti yâdṛiçaṁ bhaṇa". — 10. BC "çvaram ida".

11. C prahva kṛitâñjali praṇa". — 12. BC "nande nara" C "puraṁ kalpaṁ | . — 13. BC "sya-veçâṁ narapati". — 14. BC evaṁ çru" B "vacanam ashṭa" C "canaṁm ashṭa" B "râṇâṁ pravi" — 15. C "vakûlaṁ" B "takulaṁ vaṁ" C "vaṁçaṁ ma".

16. BC tathâ a" B "metvâ pratyu". — 17. BC "tyutthitâ sapa" C "vâro asmâkam" (l. 21) B "vâro varabhâvi". — 18. B "tân avâca râ". — 19. B "damavare ca bhavatâṁ saṁvi". — 20. B "dyante ‖ imâ" nâni astâṁ".

21. B "tâvad bhava" BC "nugrahaparâ(C "râḥ) | . — 22. BC atha teshu âsa".

विगतमदमानदर्पा निषीदि अनवद्यकर्मान्ताः ॥
ते कंचिदेव कालं आगमयित्वा नराधिपमवोचत् ।
शृण्वतु भवां प्रयोजनं यं अस्माकमिह गमनाये ॥
सर्वानवद्यगात्रः उत्पन्नो लोकसुन्दरो तुह्यं ।
पुत्रो किल मनुजपते लक्षणगुणपारमीप्राप्तो ॥
वयमपि लक्षणकुशलाः समर्था गुणदोषलक्षणं ज्ञातुं ।
यदि न गुरुत्वं भवतो पश्येम महापुरुषरूपं ॥
सो अवच हंत पश्यथ सुव्यपदेशचेमं मम पुत्रं ।
मरुमनुजहर्षजननं लक्षणगुणपारमिप्राप्तं ॥
अथ स मृदुकाचिलिन्दिकप्रवेणियं गुणधरं यहेत्वान ।
चंक्रेन वादिचक्रं उपनामयति सुरवराणां ॥
आलोकयित्व दूरात् महेश्वराः वरक्रमाद्दशबलस्य ।
मूर्धनि विनमितमुकुटा निपतेन्सु महीतले हृष्टा ॥

ते दानि राजानमारोचेन्ति ॥ लाभा ते महाराज सुलब्धा यस्य ते यं महापुरुषो कुले उत्पन्नो द्वात्रिंशतीहि महापुरुषलक्षणेहि समन्वागतो ॥ तद्यथा ॥

समा हेष्टा च दीर्घा च आयता च उच्छंग पंचमा ।
एणि वृहच्च तिष्ठन्तो कोश व्यरोध ते दश ॥
मृदु जाला च प्रतिपूर्णा एका ऊर्ध्वाय पंचमा ।
सप्तोच्छवि हंसान्तरा च उत्सदा च ते दश ॥

1. BC vigatamânamadadarpâ niravadyam anava° C °rmântâs te kiñcid e°. — 2. BC te kiñcid evaṁ kâlam âga°. — 3. BC çrinvantu bha° B °bhavâṁ samprayo° C °bhavat saṁprajâroja° BC °janam asmâkam ihâga° B °manayaiḥ | . — 4. C °gâtrar utpano lo° B °nno tha lokasundara tu° C °suṁndaraḥ tu° BC °tuhyaṁ putro°. — 5. BC °japati lakshaṇapâra° B °ramigato | C °ramito.

6. C vayam api lakshaṇapâramigato vayam a°. — 7. BC °çyema puru ° paṁ so a°. — 8. B so avocat haṁ° C so 'vocat | haṁ° B °çakshamaṁ°. — 9. C °janana laksha° BC °ramiṁ prâ°. — 10. BC atha mṛidu° C °kâcali° B °lindihaprave° BC °guṇavaraṁ° C °hetvâ.

11. BC vâdica°. — 12. BC °yitvâ dû ° çvarâḥ(B °raḥ) parakramât daçabala(B °ra)sya | . — 13. C mûrddhni vi ° tetsuḥ ma° B °tetsu ma° BC °hṛishṭo | . — 14¹. C °rocayanti B °rocenti râbhâ°, — 14². B râbhâ te ° nno | dvâ°. — 15. B °yathâ samâ°.

16. BC samâ mṛidu ca(C °va) dî ° yatâ ca ucchakha(C °chaṁka) paṁ° B °camâ vaṇi bṛi°. — 17. B vaṇi bṛi° C vani bṛi° BC °hacce(C °cca) tishṭhanto koça(C °keçân) nyagrodho daça mṛidu°. — 18. B °jâli ca° C °jâli ca paripûrṇâṁ eki kṛitvâgra° B °ekâṁ kṛitvâgra paṁcamâ çlakshṇa°. — 19. BC °cchavi viçântaro ca u° B °te daça rasaṁ°.

रसं सुवर्णं सीहो च समा शुक्ला च पंचमा ।
समा प्रभूता ब्रह्मा च नीला गोपक्ष ते दश ।
ऊर्णा उष्णीष ग्रीवं च नाधो द्वाचिंशलचणो ॥

ते दानि ब्राह्मणा राज्ञा अर्चिमेन उच्यन्ति ॥ यं कुमारस्य नामं अनुरूपं तं करोथ ॥ ते ब्राह्मणा आहन्सु ॥ महाराज कुमारे जायमाने दीपो प्रादुर्भूतो महां ओभासो तस्मात्कुमारो दीपंकरो नाम भवतु ॥ एवं कुमारस्य शुद्धावासेहि देवेहि ब्राह्मणवेषं निर्मिणित्वा दीपंकरो ति नाम कृतं ॥

तस्य सदृशीयो धात्रीयो कुमारं उपस्थिहन्ति संवर्धयन्ति ॥ यदा च बोधिसत्वो यौवनप्राप्तो राज्ञा त्रयो प्रासादा कारिता कुमारस्य क्रीडार्थं परिचारार्थं विस्तीर्णं च अन्तःपुरं उपस्थापितं ॥ बोधिसत्वो महता राजानुभावेन महता राजऋद्धीये महता राजविभूषाये सान्तःपुरो पद्मिनीवनमुद्यानभूमिं निर्गतो क्रीडार्थं ॥ राज्ञा अर्चिमेनान्तःपुरमाणत्तं ॥ सुष्ठु कुमारं क्रीडापेथ ॥ बोधिसत्वो नावायानेहि पुरिमपश्चिमवेदिहि वेदिकाजालेहि वेदिकाजालपरिक्षिप्तेहि विततवितानेहि चित्रदुष्यपरिक्षिप्तेहि ओसक्तपट्टदामकलापेहि धूपनधूपितेहि मुक्तपुष्पावकीर्णेहि हारार्धहारचन्द्रसुचित्रेहि उच्छ्रितच्छत्रध्वजपताकेहि नावायानेहि निष्पुरुषे तटे ओतरति ॥ क्लान्तं अन्तःपुरमासुप्तं काचि हनुकासुपग्रहियाण काचित्पणवमुपगुह्य काचिद्वेणुं काचिद्वीणां काचिद्वल्लकीं काचित्सुघोषकीं काचिन्नूपुरं काचित् मृदंगं काचिल्लालाधरन्ति ॥ बोधिसत्वस्य तां दृष्ट्वा श्मशानसंज्ञा प्रादुर्भूता ॥ मध्ये पुष्करणीये पद्मं प्रादुर्भूतं रथचक्रमात्राहि कर्णिकाहि अपरेहि पद्मसहस्रेहि अनुपरिवारितं ॥

1. C varo suvarṇṇa sīṁho ca° B °samā | ca ° camā samā°. — 2. C prabhū° BG °bhū vṛihatā ca ni ° kshmato daça ūrṇṇā°. — 3. C °çirsha ca nā° B °nāthe dvātriṁçallakshaṇā vā || C °triṁçallakshaṇaṁ vā || . — 4¹. C °rājño arcime°. — 5¹. B °hatsu mahā° C °nsuh. — 5². BC °māro jā° C °jātamātreṇa di° B °māno dipo° C °mahān obhā°.

6. C °vesha nirmi°. — 8¹. B °nti samvarddhanti | C °saṁvaddhati | . — 8². C °sādo kāri °paricāraṇārtha vistīrṇṇa ca° B °pitaṁ bodhi°. — 10. B °rājariddhi° BC °shāye çāntaḥpu° C °hpure pa° BC °bhūmi nirga°.

11. BC °reimeṇāntaḥpuram ānantaṁ sushthu°. — 12¹. C sushṭu kumāra kri° B °ḍayetha | . — 12². BC °puri(C °ni)maṁ pa(C °sha)ṭṭimabodhimūlhi vedikā° C °oçaktapaṭṭadāmakalā gṛihniyāṁ | kācit paṇa° (l. 16) B °dāmakaryapehi dhū° B °patākābhi nāvā ° rusheṇa nāṭake tarati kilā°.

16. B °ntaṁ | antaḥpu ° grahiyā ca(?) | kāci° C °ṇavam upagulya kācid veṇuṁ kācid valla° B °llakiṁ kā° C °ghoshaṁ vācinnū° B °shakiṁ kā° BC °cinnūkūlaṁ kāci° C °mṛidadgaṁ kā°. — 18¹. BC °shṭvā çāçāna° C °bhūtaṁ | . — 18². BC madhyeshu pu° C °pushkiriṇiye° B °bhūtaṁ | ra° C °rathacaṁkra ° hi kaṇṇikā apa° BC °rito | .

बोधिसत्वो तत्पद्मे पर्यङ्केन निषण्णो तं च पद्मं संकुचितं कूटागारे संस्थितं ॥ बोधिसत्वस्य सर्व गृहिलिंगमन्तर्हितं काषायाणि प्रादुर्भूतानि ॥ अथ खलु महामौद्गल्यायन दीपंकरो बोधिसत्वो विविक्तं कामेहि विविक्तं पापकैरकुशलैर्धर्मैः सवितर्कं सविचारं विवेकजं प्रीतिसुखं प्रथमं ध्यानमुपसंपद्य विहरेसि ॥ सवितर्कविचाराणां व्युपसमाद्ध्यात्मसंप्रसादाच्चेतसः एकोतीभावाद्वितर्कमविचारं समाधिजं प्रीतिसुखं द्वितीयं ध्यानमुपसंपद्य विहरेसि ॥ स प्रीतेर्विरागादुपेचकश्च विहरति स्मृतः संप्रजानं सुखं च कायेन प्रतिसंवेदयति । यत्तं आर्या आचक्षते उपेचकः स्मृतिमां सुखविहारी निष्प्रीतिकं तृतीयं ध्यानमुपसंपद्य विहरति ॥ सुखस्य च प्रहाणा दुःखस्य च प्रहाणात्पूर्व च सौमनस्यदौर्मनस्ययोरस्तंगमात् अदुःखासुखमुपेचास्मृतिपरिशुद्धं चतुर्थं ध्यानमुपसंपद्य विहरेसि ॥ सो तथा समाहितेन चित्तेन परिशुद्धेन पर्यवदातेन अनंगणेन विगतोपक्लेशेन मृदुना कर्मण्येन स्थितेनानिंज्यप्राप्तेन रात्रीये पुरिमे यामे दिव्यचक्षुर्दर्शनप्रतिलाभाय चित्तमभिनिर्हरेसि निर्णामेसि ॥

सो दिव्येन चक्षुषा सत्वान्पश्यति च्यवन्तां उपपद्यन्तां सुवर्णां दुर्वर्णां सुगतां दुर्गतान्यथाकर्मोपगान्सत्वान्प्रजानाति ॥ सो तथा समाहितेन चित्तेन परिशुद्धेन पर्यवदातेन अनंगणेन विगतोपक्लेशेन मृदुना कर्मण्येन स्थितेनानिंज्यप्राप्तेन रात्रिये मध्यमे यामे अनेकविधं पूर्वनिवासं समनुस्मरेत् । तद्यथीदं एकां वा जातिं द्वौ वा जातिं त्रयो वा जातिं चत्वारि वा जातिं पंच वा जातिं दश वा विंशद्वा त्रिंशच्चत्वारिंशं वा पंचाशं वा जातीशतं वा जातीसहस्रं वा अनेकानि च जातीशतानि

1. B °satva taṁ padume° C °satvaṁ padmeryya° BC °nisharṇṇo taṁ° C °padmaṁ saṁ° BC °kucitakúṭá°. — 2¹. BC °rvaṁ gṛihiliṁ° B °liṁgaṁm anta° C °liṁgaṁ anta° B °shâyâni prâ° BC °prâdubhû°. — 2². B °mauṅga° C °yano di° C °kuçalaiddharmaiḥ savitakaṁ sa° B °rmai sevita° C °dhyânaṁ upa°. — 4. B sovita° C °mâd adyâtsaṁpramâdadyât saṁpramâdâcceta° koṭibhâ° tarka savicâ° B °tarkaṁ savicâ ° pasapadya vi°.

6. BC sa prite virâ° C °smṛito saṁprajâno su°. — 7. B upakshekaḥ° C °upacakekaḥ smṛi° BC °vihâri tṛiti° C °pasapadya°. — 8. B °duḥkhasya va pra° C °prahânân pûrva ca saumanasyayor astaṁgamâd aduḥkhâsukhapekshâ° C °turtha dhyânam upadya vihareti | . — 10. BC °thâ sahitena° B °anaṁgaçena° BC °gatoparikile° B °çena midu ° rmaçena° C °rmaṇena sthi° B °divyaṁ cakshu° BC °nirnâme°.

13. BC °tvâna paçya° B °vantâm upa° C °vantân upapadyantât suvarṇṇâ du° B °duvarṇṇâṁ° C °duvarṇṇâ sugatân dugatâ°. — 14. B °citte pari° C °gatokleçena mṛiduṇâ karmaṁṇena sthi ° niṁjyaṁ prâ°.

16. B sayyathidaṁ ‖ e° BC °ekaṁ vâ° B °jâtiḥ catvâ ° jâtiḥ paṁ ° jâtiḥ da° C °daçaṁ va viṁçaṁ vâ triṁçaṁ vâ catvâ° B °tvâriṁçam vâ paṁ° C °jâtiṁ çataṁ vâ jâtiṁ saha ° jâtiça ° jâtisahasrâṇi ca ane ° jâtiça ° kalpaṁ ca viva° B °kalpâm vâ viva ° kalpâm vâ ane° C °lpâṁ vâ anekâpi viva° B °rttâṁ anekâpi vivattâṁ anekâpi saṁva° C °vivarttâ anekâpi saṁ ° lpâṇi.

अनेकानि जातीसहस्राणि अनेकान्यपि जातीशतसहस्राणि संवर्तकल्पां वा विवर्तकल्पां वा संवर्तविवर्तकल्पां वा अनेकां पि संवर्तां अनेकां पि विवर्तां अनेका पि संवर्तविवर्तानि कल्पानि ॥ अमुत्राहं आसिं एवंनामो एवंगोत्रो एवंवाल्यो एवमाहारो एवमायुःपर्यन्तो एवंसुखदुःखप्रतिसंवेदी इति साकारं सोद्देशं अनेकविधं पूर्वनिवासं समनुस्मरति ॥ सो तथा समाहितेन चित्तेन परिशुद्धेन पर्यवदातेन अनंगणेन विगतोपक्लेशेन स्थितेनानिञ्जप्राप्तेन रात्रीये पश्चिमे यामे नन्दीमुखायां रजन्यां अरुणोपघाटकालसमये यत्किंचित्पुरुषनागेन पुरुषसिंहेन पुरुषर्षभेण पुरुषपद्मेन पुरुषपुण्डरीकेण पुरुषधौरेयेण पुरुषेण सत्पुरुषेण पुरुषाजानेयेन अनुत्तरेण पुरुषदम्यसारथिना गतिमेन स्मृतिमेन धृतिमेन मतिमेन सर्वज्ञो सर्वज्ञताये ज्ञातव्यं प्राप्तव्यं बोद्धव्यं अभिसंबोद्धव्यं सर्वन्तमेकचित्तक्षणसमायुक्तया प्रज्ञया अनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धो ॥ इयं च महापृथिवी षड्विकारं कम्पे संप्रकम्पे भूम्या च देवा घोषमुदीरयेन्सुः शब्दं नभे श्रावयेन्सु ॥ एष मारिष भगवां दीपंकरो अनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धो भविष्यति बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकंपाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ भूम्यानां देवानां घोषं श्रुत्वा अन्तरीक्षेचरा देवा चायस्त्रिंशा यामा तुषिता निर्माणरतयः परनिर्मितवशवर्तिन इति तत्क्षणलवमुहूर्त यावद्ब्रह्मकायं घोषमभूदुच्चैस्तू ॥ एष मारिष भगवां दीपंकरो सम्यक्संबुद्धो भविष्यति तं भविष्यति बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकंपाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ अप्रमेयस्य उदारस्य महतो वभासस्य लोके प्रादुर्भावो अभूषि ॥ यावता लोके लोकान्तरिका अन्धकारा अन्धकारार्पिता तमिस्रा तमसार्पिता अधा

3. BC °âsinâṁ evaṁnâmâ evaṁ° C °tyo evaṁ âhâ ° evaṁ âyuḥ ° so deçaṁ° B °ddeça ane° C °smarasi | . — 5. B °anaṁgenena vi° BC °toparikile° C °niṁjyenâprâ° B °ruṇodyotakâ° C °ruṇoghâṭakâ° BC °kâle sa° C °ñcin pu ° gena purusharsha° BC °rshabhena pu° B °shapuṅgalikena° C °shapuṅgavena purushadhaureṇa pu ° rushajânena anu° BC °ttareṇa anuttareṇa pu° C °myaçârathi° C °jñâtavyaṁ bo° B °prâptaṁ bo° C °bodhavyaṁ ° bodhavyaṁ° BC °vyaṁ samantam eka° C °cittaṁ ksha° C °ttarâṁyâṁ samya° B °ttara samya°.

11. C °bhûmyâṁ ca devyâ gho° BC °yetsuḥ ça° B °bdaṁ yatra çrâ° C °bdaṁ yatraṁ udîrayetsuḥ B °yetsu esha°. — 12. C °gavân di° B °ksaṁbuddhor abhi° C °ksambuddhi abhi° B °shyati | ba° C °to | janakasyârthâ° B °shyâṇâṁ ca devânâṁ°. — 14. BC devânâṁ° C °devâs trâya° B °ranimita° C °rttinar iti | tatkshaṇaṁ tatmuhû° B °ṇan ta muhû° BC °sham atyudga°.

16. C °gavân di ° ro saṁmya° BC °buddho taṁ bhavi ° to janakasyârthâ ° ṇâṁ ca apra°. — 19. BC °udânasya°. — 20. B yâvatâ lo° C yâvadâ lo ° rikâ andhakârâpayitvâ pisâyitvâ aghâ° B °ndhakârâyitvâ pisâtipisâyitvâ aghâ° C °bhûtâ pûrva yatra ° masuryyâ evaṁ mahâ°

अधसंभूतपूर्वा यत्र इमे पि चन्द्रमसूर्या एवं महर्द्धिका एवं महानुभावा आभया आभां नाभिसंभुणन्ति आलोकेन वा आलोकं न स्फरन्ति ते पि तेन ओभासेन स्फुटा अभून्सुः ॥ ये पि तत्र सत्वा उपपन्ना ते पि अन्यमन्यं संजानेन्सुः अन्ये पि किल इह भो सत्वा उपपन्ना अन्ये पि किल भो सत्वा उपपन्ना अन्ये पि किल भो सत्वा उपपन्नाः ॥ एकान्तसुखसमर्पिता च पुनस्तत्क्षणं तं मुहूर्तं सर्वे सत्वा अभून्सु ॥ ये पि अवीचे महानरके उपपन्ना अतिक्रमे व देवानां देवानुभावं नागानां नागानुभावं यक्षाणां यक्षानुभावं ॥ ध्वामानि च अभून्सुः मारभवनानि निष्प्रभाणि निस्तेजानि निरभिरम्याणि। क्रोशिकान्यपि तत्र खण्डानि प्रपतेन्सुः द्विक्रोशिकान्यपि तत्र खण्डानि प्रपतेन्सु त्रिक्रोशिकान्यपि तत्र खण्डानि प्रपतेन्सु योजनिकान्यपि तत्र खण्डानि प्रपतेन्सु ध्वजाग्राण्यपि प्रपतेन्सु ॥ मारो च पापीमां दुःखी दुर्मनो विप्रतिसारी अन्तोशल्यपरिदाघजातो अभूषि ॥

तत्रैव च मौद्गल्यायन पद्मकूटागारे भगवां दीपंकरो चतुर्हि महाराजेहि शक्रेण च देवानामिन्द्रेण सुयामेन च देवपुत्रेण संतुषितेन च देवपुत्रेण वशवर्तिना च देवपुत्रेण महाब्रह्मणा च अनेकदेवसंघपरिवारेहि संवृतो ॥ भगवतो दीपंकरस्य उदारा पूजा कृता ॥ दिव्वेहि मन्दारवेहि कुसुमेहि महामन्दारवेहि कर्णिकारेहि रोचमानेहि भीष्मेहि महाभीष्मेहि समन्तगन्धेहि महासमन्तगन्धेहि चन्दनचूर्णेहि अगुरुचूर्णेहि केशरचूर्णेहि तमालपत्रचूर्णेहि भगवन्तं दीपंकरं ओकिरित्वा प्रकिरित्वा अभिप्रकिरित्वा दिव्वेहि तूर्यसहस्रेहि संपूजयित्वा तत्रैव महाब्रह्मणा याचितो अनुत्तरं धर्मचक्रं प्रवर्तनाय ॥ अधिवासयति महामौद्गल्यायन भगवां दीपंकरो महाब्रह्मणो तूष्णीभावेन ॥ देवा अधिवासनां विदित्वा हृष्टा तुष्टा आत्तमना प्रमुदित-

BC °rddhiko evaṁ° C °bhâvâ âbhânaṁ âbhânâtibhisabhuṇa° B °vâ âbhâyâṁ âbhân âbhisaṁbhuṇanti | âlo° C °obhâmena° B °bhûtsuḥ ye°.

3. BC °panno te pi ° netsuḥ anye ° pannâ anye ° pannâ | anye°. — 5¹. BC °rpitâ na puna° C °tatmuhû° BC °sarva satvâ° C °nsuḥ. — 5². C °pannâḥ atikramya ca de° B °kramye ca de° B °bhâvaṁ dhyâ°.

7. BC dhyânâni ca ° nsuḥ | mâ °shprabhâni ° ramyâni kroçi°. — 8. C koçikâ ° ṇḍâni papate° BC °tetsuḥ | dvi° B °tetsu | tri° C °tetsuḥ tri° B °tetsu | yojanakânapi° C °nsuḥ | yojanakâ ° tetsuḥ dhva° B °tetsu | dhvajâ° BC °grânyapi° C °pi tatra khaṇḍâni prapatetsuḥ B °tetsu. — 10. B °pâpimâṁ° C °antaḥça° B °dârghajâ°.

12. C °va ca mahâmau° B °maṇṇga° C °yano bhadma° BC °yâmeṇa ca de° C °treṇa maṁtushi ° vartti ca deva° B °vartti ca deva ° brahmânâ ca° BC °rivârchi bhagava°. — 14. BC °dârâṁ pûjâ kṛitvâ divye°. — 15. BC °ṇṇikâravehi roca° C °nehi bhishmehi samanta ° agurucandanehi keçalacû° B °tamâlacûrṇṇe° C °ram okiitvâ divye° B °m okiritvâ prabhi prakiritvâ divye° C °traivaṁ mahâ° BC °hâbrâhmaṇâ° C °varttate B °varttento adhivâ°.

19. B °maṇṇgayana ° karo || mahâ° C °hâbrâhma° BC °ṇo tushṇibhâvena adhi°. — 20. B

प्रीतिसौमनस्यजाता भगवतो दीपंकरस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा चिक्कृत्वो प्रदक्षिणीकृत्वा तत्रैवान्तर्हायेत्सु ॥

भगवान्तस्रैव राज्ञा अत्ययेन प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय जनपदेषु चारिकां प्रक्रमेत् ॥

आदित्यो वरवर्णो वालो अभ्युद्गतो यथाकाशे ।
योजनशतं प्रभाये दीपंकरो भरित्व अस्थासि ॥ 5

भगवां दीपंकरो चारिकां चरमाणो महतो जनकायस्य देवानां मनुष्याणां च अर्थचर्यां चरमाणो अशीतिहि भिक्षुसहस्रेहि सार्धं दीपवतीं राजधानीं आगच्छति पितुः अर्चिमतो ज्ञातीनां च अनुकम्पार्थं ॥ राज्ञा अर्चिमेन श्रुतं ॥ भगवां दीपंकरो अशीतिहि भिक्षुसहस्रेहि सार्धं दीपवतीं राजधानीं आगच्छति ज्ञातीनामनुकम्पायेति ॥ ते च यावद्दीपवती याव च पद्मिनीवनमुद्यानं दशक्रोशमार्गं 10 प्रतिजागृहन्सुः अष्टापदसमं अविषमं पाणितलसमं सिक्तं संमृष्टं वितताविततं विचित्रदुष्यपरिच्छिन्नं ओसक्तपट्टदामकलापं धूपनधूपितं दशदिशेहि च नटनर्तकच्छत्रमङ्गपाणिस्तर्यालंकृतं चक्रवर्तिपुरं भूयस्य च शतपत्रालंकृतं ॥ राज्ञा अर्चिमेन प्रभूतं गन्धमाल्यं गृहीतं तथा गृहीतं महाजनकायेन समन्ताद्द्वादशयोजनातो गन्धमाल्यं समुदानीतं ॥ राजा अशीतिहि क्षत्रियराजसहस्रेहि सार्धं अभ्याये च जनतायै 15 भगवन्तं दीपंकरं प्रत्युद्गतो ॥

अपरो ओचियो षडङ्गविच्चयाणां वेदानां पारगो सावरप्रभेदानामितिहासपंचमानां सनिघण्टकैटभानां माणवकानां आचार्यो कुशलो ब्राह्मणकेषु देवेषु पंच माणवकशतानि वेदमन्त्रा वाचयति ॥ तर्हि ते माणवका संमोदिका प्रियमाणा

dhivasa BC *tvâ cittâ(C *ttaṁ) tushṭâ* B *shkṛitvâ pra* C *shkṛitya pra* vântarahâyetsuḥ | B *yetsu | .

3. C *syaivaṁ râ* B *râtyâ a* C *vyuthâya* mensuḥ | B *metsu | . — 4. C âditya vadbalo çâram atyudga* B *tyo vatavallo çâram atyudga* BC *dgataṁ ya* B *çe jojana*. — 5. B jojana* BC *bharitvâ a* C *sthâmi | .

6. C *gavân dî* rikâ cara* B *hatî janakâ* C *vânâṁ ca manu* srehi mârddha anuhiṇḍantâto dîpa* dhâni âga* B *hiṇḍantântâtaḥ dvîpavatî râ* C *turarci* nâṁ canukampârtha | . — 8¹. BC râjâ arci*. — 8³. C *sârddha dvîpâvatîṁ*. — 10. BC tena ca yâ* C *yâvacca padmi* BC *nivaram u* C *mârga pratigrahetsuḥ | padmaṁ sama* B *tijagṛihansuḥ | padumaṁ sama* BC *samantâ visha* tala siktaṁ saṁmṛishṭaṁ* B *tânâṁ siktacitra* C *tânaṁ citra* lâpaṁ dhûpitaṁ* BC *narttakaṁ ṛilla* B *pâṇirçvaryâ* BC *rttiparaṁ* sya ca sâtapatrâ*.

13. BC râjño a* hitaṁ tathâ gṛihîtaṁ tathâ jana* B *ntâ dvâdaça* C *nito | . — 15. B *râjesaha* paṁkare pratyu* C *dgataṁ | B *dgato 'paro ça*.

17. B *paro* C *çrotiyo sha* BC *vit tayâṇâṁ* C *sanirghaṇṭha* B *ghaṇṭhikai* C *deveshu deve* mantrâṁ vâ*. — 19. C tarhi dve mâṇava* moditâ priyamâṇâvaka megho* BC *navake megha*.

मेघो च नाम माणवको मेघद्त्तो च ॥ मेघमाणवको पण्डितो धीरो मेधावी तीक्ष्णबुद्धिको ॥ तेन नचिरस्येव सर्वे मन्त्रा अधीता ॥ सो दानि अधीतवेदाध्ययनो अनुहिमवन्ता जनपदं ओक्कन्तो आचार्यस्य आचार्यधनं पर्येषयिष्यामि इति ॥ यष्टिकमण्डलुच्छत्रं उपानहांश्च स्नानशाटिं आदाय यस्य ग्रामस्य वा नगरस्य वा निगमस्य वा सीमामाक्रामति तं निरीतिकं निरुपद्रवं च भवति मेघस्य माणवकस्य तेजोधातुभावेन ॥ तेन यायिना पुरुषो विघ्नो ॥ तेनैवं पंच पुराणशतानि दिन्नानि ॥ तस्य दानि एतदभूषि ॥ यं नूनाहं आगतको येन दीपवती राजधानी चक्रवर्तिपुरं सप्तरतनामयं अभिरमणीयं पश्येयन्ति ॥ सो दानि दीपवतीं राजधानीं प्रविष्टो पश्यति च दीपवतीं राजधानीं अलंकृतां ॥ तस्य एतदभूषि ॥ किमिदं अद्य दीपवतीये राजधानीये पर्व वा प्रयोगं वा उत्सवं वा ॥ अथ राज्ञो अर्चिमस्य श्रुतं मेघो माणवको अधीतवेदाध्ययनो अनुहिमवन्तातो जनपदमोक्कन्तो सो दीपनतीं राजधानीं आगमिष्यति । ततो इमं नगरवरमलंकृतं ति ॥ सो पुरेगामी यो जनो प्रविशति सो तं कंचित्पृच्छति ॥ तहिं अपरा माणविका प्रासादिका दर्शनीया अचपला अनुद्धता अप्रगल्भा उदकघटमादाय सप्त च उत्पलानि गच्छति ॥ सा तेन पृच्छिता भवति ॥ अद्य नगरे उत्सवो ॥ अथ खलु प्रकृति माणविका मेघं माणवकं गाथाभिरध्यभाषे ॥

अपि तु नासि माणवा इतो अन्यपुरादसि त्वं इहागतो ।
यो लोकहितं प्रभंकरं दीपवतीं प्राप्तं न बुध्यसे ॥

1. B °ddhiko tena°. — 1¹. C °syaivaṁ sarva ma°. — 1². BC °mavante ja° C °okaso âryyasya ° shyâma iti. — 4. BC °shthimakama° C °ṇḍalûcha° B °upana° BC °nahâçca° B °çca çanaçâṭiṁ° C °çca sanasâtiṁ âdâ ° nagaraṁsya vâ ni ° vâ çimaṁ vâ krâmanti | taṁ ni° B °vâ çima vâ kráma° C °rupadrutaṁ ca° B °bhavati | me ° bhâvena tena yâ°.

6¹. C jâyena puru° B °yâyena pu ° pto tenai°. — 6². B °naiva naṁ pañca ° nnâni tasya°. — 7². C kim idaṁ adya yaṁ nû ° yena dvipava ° ratnâma° B °abhigamaniyaṁ paçyenti | C °paçyaṁti | . — 8. C °vati rà ° vati râjadhânim alaṁ° BC °kritaṁ tasya°. — 9. C tasyaitad a°. — 10. C kiṁ idam adya° parva vâ prayojavâṁ utsa° B °parvam vâ prayogam vâ utsa°.

11. BC °râjñâ arci° C °reima çru° B °masya (*corr.* °mato) çru° C °vati râjadhâni âga°. — 12. B °taṁ ti sa pure°. — 13¹. B sa pure bhâgo jano paviça° C °rebhâge dgano paviça° B °so ta kaṁ°. — 13². B °mânavikâ° C °capará anu° BC °ddhato apragalbhordaka°. — 15¹. C sâ sâ tena° BC °pricchato bha°. — 15². B °tsavo atha°. — 15³. B °ṇavimâ meghaṁ° C °meghamâna°.

17. B api bhû nâ° BC °ṇavaka utthito a° C °adyapu° BC °râd ami ihâgato yo lo°. — 18. BC °loka(C °ke)sahitaṁ prabhaṁ(C °bha)karo dipáva° C °vati prâptâ na° B °prâpya na budhyase dipaṁ°.

दीपंकर लोकनायको अर्चिमतो तनयो महायशो ।
बुद्धो नगरं प्रवेक्षति तस्य कृते नगरं अलंकृतं ॥

सा तेन पृच्छिता ॥ कथं ते भवति इमा उत्पलानि क्रीतानि ॥ सा तं आह ॥ पंचहि पुराणशतेहि पंच उत्पलानि क्रीतानि द्वे च मे मैत्राय लब्धानि ॥ मेघो माणवो आह ॥ अहन्ते पंच पुराणशतानि देमि देहि मे तानि पंच उत्पलानि । अहं एतेहि पंचहि उत्पलेहि भगवन्तं दीपंकरं पूजयिष्यामि । त्वं हि द्वीहि पि अर्चय ॥ सा आह ॥ समयतो ते पंच उत्पलानि ददेहं । यदि मम भार्यामुपादियसि यत्रयत्र उपपद्यसि अहं च तव भार्या भवेयं त्वं च मम स्वामिको भवेसि ॥ मेघो माणवो आह ॥ अनुत्तराये सम्यक्संबोधये चित्तमुत्पादयिष्यामि कथं संयोगे चित्तमुत्पादयिष्यामि ॥ सा आह ॥ उत्पादेहि तुवं तव न अन्तरायं करिष्यामि ॥ तेन मेघेन माणवकेनाभ्युपगता ॥ उपादियामि तव भार्यां तेषामुत्पलानामर्थाये ॥ भगवन्तं दीपंकरं पूजयिष्यामि अनुत्तराये च सम्यक्संबोधये चित्तमुत्पादयिष्यामि ॥ तेन पंच पुराणशतानि दत्त्वा पंचोत्पलानि गृहीता उदारं च से प्रीतिप्रामोद्यं काये उत्पन्नं बुद्धशब्दं प्रकृतिये माणविकाये श्रुत्वा ॥

यदिच्छसि पूजितुं लोकनायकं
जलजेहि माल्येहि मनोरमेहि ।
उपादियाहि ममम्व भार्यां
प्रेम्णानुरक्ता सततं ति भेष्यं ॥
उदुम्बरस्य यथ पुष्पं दुल्लभं
कदाचिदुत्पद्यति लोके माणव ।

1. C dipaṁ maye bhagavato devasahasrâṇi saṁnipatitâḥ arcima° B °nâyako | arci° C °tanayo dipaṁkara lokanâyako mahâ° B °yaço bu°. — 2. B buddhaṁ naga° C buddha naga° BC °tasya kṛito | . — 3¹. BC °picchati kathaṁ°. — 3². B °vati | imâ° C °imâm utpa° BC °ni kṛitâni. — 3³. C so tam â°. — 4¹. B °tehi | paṁ° C °lâni kṛitâ °bdhâya B °ni me°. — 5. B °çatâhi dehi me tâ° C °tâni dehi me tâ°.

6¹. B °tparehi bha°. — 6². BC °dvipihi pi arca°. — 7¹. C so âha ‖ . — 7². BC °ni dahebaṁ | . — 7³. B °m upadiyasi | yatra° C °m upâdiyasi ° yatropapa°. — 9². C °ye saṁmya° B °shyâmi | kathaṁ°. — 10¹. C so âha ‖ . — 10². C utpâdayi tyevaṁ tava ° râyâṁ ka°.

11¹. BC °kenâtyupagataṁ upa°. — 11². B upadiçâmi tuvaṁ bhâryâ | te° C utpâdiça tuvaṁ bhâryâ | teshân utpa°. — 12. C °râye saṁmyaksaṁboye ca cittaṁ utpâ° BC °yishyami | . — 13. BC °datvâ ° hitvâ udâ ° çabdaṁ çrutvâ | prakṛi ° çrutvâ yad i°. — 15. C yadiccha° BC °lyehi samâgamehi upâ°.

17. BC upâdiyâmi aham adya bhârye(C °ryâ)raṁ premnâ(C °prasnâ)nura° C °satamtaṁ° BC °taṁ bhavati neshyaṁ udu°. — 19. BC °yathâ pa°.

एमेव बुद्धान महायशान
कदाचिदुत्पादं तथागतानां ॥
पूजेहि बुद्धं नरदम्यसारथिं
जलजेहि माल्येहि मनोरमेहि ।
बोधाय ते भेष्यति हेतुभूतं
भार्या च ते भेषि अहं तहिंतहिं ॥

मेघ आह ॥

उपादियामि तव अद्य भार्यां
जलजान अर्घाय मनोरमाणां ।
पूजेषि बुद्धं नरदम्यसारथिं
बोधाय मे भेष्यति हेतुभूतं ॥
सा हृष्टा संवृत्ता अदासि उत्पलां
स्नेहन प्रेम्णानुगतं विदित्वा ।
गच्छन्तमेनं अनुगच्छि चारिकां
शृंगाटके यत्र स्थितो हि माणवो ॥

भगवानशीतिहि भिक्षुसहस्रेहि परिवृतो राज्ञा च अर्चिमेन अशीतिहि च कोट्टराजान सहस्रेहि अनेकेहि च चचियमहाशालसहस्रेहि श्रमणब्राह्मणतीर्थकरेहि दीपवतीं राजधानीं संप्रस्थितो ॥

गमनसमये भगवतो देवसहस्राणि सन्निपतितानि ।
सप्तरतनामयानि छत्रसहस्राणि आदाय ॥
अथ सो महागुणधरो संप्रस्थितो अग्रतो गणवरस्य ।
मत्तगजखेलगामी मरीचिजालावततकायो ॥

1. B evameva bu° C evamevaṁ buddhânâṁ mahâyaçona ka° utvâdaṁ ta° BC °gataṁ | . — 3. C °naradevasârathiṁ B °myaçârathi jala°. — 5. C °dhâyame bhe° B °dhâya te neshyati | he° C °bhûtaṁ sâ hṛi° (l. 19) B °ca tena bheshyi°.

8. B utpadiyâ° bhâryaraṁ jalajânâm arthâye | ma° mânâṁ pû°. — 10. B °rathi bodhâ° shyati | he° taṁ sâ hṛi°.

12. BC °shṭacittâd adâ° C °dâmi utpa° BC °premnâ° B °tvâ gaccha°. — 14. BC °m enam anucchi(C °shyi) cârikâm | çriṅgâ° °navo bhaga°.

16. B °çiṭhi° BC °çiti koṭṭarâ° ca kshetriya° B °srehi çama° C °çravaṇabrâ° BC °sthito gama°. — 19. B °tâni sapta°. — 20. BC °ratnamayâ° C °dâyâ | .

21. BC °so çumahâ° sthitum agrato guṇava°. — 22. C °ricjâlâ° BC °vanatakâyo(C °ye) veru°.

वेरुलिकस्फाटिकमयकांचनघनकनकसुकृतदण्डानि ।
छत्राणि देवपुत्रा धारेन्ति विशुद्धदेवस्य ॥
देवाभिनिर्मितानि नभे तरुणादित्यमण्डलनिभानि ।
तपनीयकिंकिणीयाऽचिरा वरनन्दिघोषाणि ॥
सप्तरतनामयं पि च दिव्यं दिव्यकुसुममण्डितच्छत्रं ।
छत्राधरस्य लोके धारयि च्छत्रं चिदशराजा ॥
त्रिसहस्राधिपतिं पि च कांचनघनकनकसुकृतदण्डाये ।
वरचामराये विरजं वीजेन्ति नरेन्द्रं चानुगताः ॥
अत्युन्नता च नमति नतापि अत्युन्नता भवति भूमिः ।
प्रविशन्तस्य भगवतो समं दशबलानुभावेन ॥
समनन्तरं च भगवां दक्षिणमेव चरणं कनककमलं ।
परिहरति इन्द्रकीले तद भवति अद्भुतो घोषो ॥
आडम्बरा मृदङ्गा पटहा असंघट्टिता प्रवाद्यन्ति ।
शंखा पणवा च वेणु प्रविशन्तस्मिं नरवरस्मिं ॥
यानि रतनानि नगरे निहितानि पेटककरण्डगतानि ।
तानि पि संघट्टेन्सुः रतनवरविदुस्मिं प्रविशन्ते ॥
अथ महारहाणि मृदूनि वस्त्रयुगा मार्गे संस्तरयेन्सु ।
भगवतो नानाविधानि रंगरक्ता काशिकदुकूला ॥

अलंकृतो लोकनायको कोशिकारकं चौमं यं तूला काचिलिन्दिक अजिनप्रवेणिं

1. C °sphāṭimayakāñcanenagha° B °kāñcenagha° °ḍāni cchatrā°. — 2. B chatrāni de°. — 3. BC devanirmitāni ca vi taru ° ṇḍalā(C °la)ni tapa°. — 4. BC °ulyaruciravara°. — 5. BC °ratnamayaṁ pi divya kusumita ° traṁ cha°.

6. BC °cchatraṁ | . — 7. BC tridaçarājasaha° C °pi ca kañca° B °ṇḍāye vara°. — 8. B °jaṁ vijenti° C °jaṁ vijayaṁti na° BC °rendra cāruga°. — 9. BC °tāpyatyunna°. — 10. BC pravisanta°.

11. C °gavān da ° m evaṁ ca° B °malā pariha°. — 12. B °kilaṁ | tatra ° ghosho ādā° C °kilaṁ t°. — 13. BC °daṅgapatahā ca aṁ(C °a)gha° C °ghaṭitā°. — 14. BC çaṁkhapa-(C °pra)ṇavā ° çante naravara(C °re)smiṁ yāni°. — 15. C °ratnāni° BC °hitāni ye(C °pe)-ḍākaraṇḍagatāni pi saṁ°.

16. BC pi saṁghaṭṭetsuḥ ra° C °ratnava°. — 17. B °mahāvahārni mṛi° C °mahā-varhāni mṛi° BC °mṛiduto vastrayugāni rājamārge° staryetsu(C °tsuḥ) | . — 18. C °vatā nā° BC °nāvidhaṁ raṁgaraktāni kāçi° B °kadushkula asaṁkṛi° C °kūla. — 19. B asaṁ-kṛi° B °yake ko° C °ko kāçi° B °kaṁ kshimaṁ° C °kaṁ kshamaṁ° B °veçiṁ ca° C °veçi ca vanarūtā° B °makuṭā° C °tokharako° B °va amaṁ rataka pañcadvidhā° C °dhā nāḥ | yaṁ nūnaṁ yā° B *a un caractère illisible entre* ya *et* ūnaṁ.

च वनस्था तमकूटातपकोट्टवकसुभूमि तोयलकोलमचिरावोकोद्भव आमं रत्नक पंचविधा नय. ङं ॥

याव च अग्रोद्यानं याव च अन्तःपुरं महिपतिस्य ।
शोभति नरेन्द्रमार्गो दुष्यशतसहस्रसंस्तीर्णो ॥
अथ च वनखण्डरगता प्रमदा अध्योकिरन्ति नरसिंहं ।
कुसुमनिकरकं गृहेत्य कनकगिरिनिभं अभिकिरन्ति ॥
यथयथ महानुभावो दीपवतीमभुपेति कारुणिको ।
तथातथा कुसुमनिकरं मुंचन्ति यशस्विनो भवतो ॥
तानि च करप्रमुक्ता सुरभीणि पंचवर्णो . . . . . ।
संस्थिहति पुष्पकंचुको भगवतो लोकनाथस्य ॥
गगनपथे निरालम्बे अभ्यन्तरकण्टकानि सुरभीणि ।
स्थातु प्रादक्षणिये अभिदक्षिणं कुर्वि कुसुमानि ॥
गच्छति अनुगच्छन्ति तिष्ठन्ति स्थाति लोकप्रदीते ।
ईर्यापथमुद्विमतो सर्वाभिभुनो न विज्रहन्ते ॥
संवर्तका पि वाता यदि विवहेन्सुः इमां चिसाहस्रां ।
न विकोपये कुतो पुन वहेन्सु तं पुष्पकंचुकवं ॥
भगवन्तं कनकनिभं कनकवरमुच्चुसमवर्णं दृष्ट्वा ।
दिवि मरूण गणा तद उदीरयेन्सुः अहो धर्म ॥

3. BC yâvacca agro ° yâvacca antaḥ° C °rañ sahiyati° B °mahiyati° BC °ti sma | . — 4. B sobhati°. — 5. C °ṇḍagato pra° B °gato pramada ça oki° C °madâ okiranti ramanti nara° B °ranti naranti narasiṁhaṁ kusu°.

6. BC °mavikara° K °kaṁ gṛihîtvâ kana° B °hetvâ kana ° bhikaranti C °bhikilanti. — 7. BC yathâyathâ ° tîm atyupe° C °kâruṇi° B °ṇiko tathâ°. — 8. BC °sumavika ° bhavano tâni ca°. — 9. BC °muktâni surabhini pañcavallo(C °lâ) saṁ°. — 10. B °hati | pushyakaṁcako bha°.

11. BC âgamayapatha(C °the)smiṁ ni° B °nilârambe | abhya° C °lambâ abhya° BC °ntare kaṇṭhakâni ° bhiṇi sthâ°. — 12. BC °tu pradakshiṇiye° B °abhikshiṇaṁ kurve | sukumâni gaccha° C °abhipradakshiṇaṁ kurva | sukumâni. — 13. BC gacchatem anugati tishṭhati(C °nti) sthâ° B °lokepradyote iryâ°. — 14. BC iryâpathaṁ ṛiddhimatâ(B °to) sa° B °savâbhi° BC °bhibhûto na vijahe | . — 15. BC °rttanâpi vâtâ ya divi vahetsu(C °tsuḥ) | imâṁ trisaha° B °hasrâ taṁ pushpa°.

16. BC taṁ pushpavaravitânaṁ na viko° C °kutaḥ pu° BC °punar vahetsu(C °tsus) taṁ pu ° cukaṁ na bhaga°. — 17. BC °bhaṁ kanakam uttamaṁ saṁ(C °sa)varṇaṁ ° shṭvâ vidi°. — 18. BC vidi manujagaṇâ antaren(C °ret)suḥ tata(C °taḥ) aho dharma B °rma mokta°.

प्रमुक्तपुष्पावकीर्णं च अम्बरं धरणियं च कुसुमोघा ।
शोभन्ति जानुमात्रा पुष्पं च कञ्चुकमाकाशे ॥
हिङ्कारा तूर्यमिश्रा समन्ततो वर्तन्ति अहो धर्मे ।
ओनादेन्ति पुरवरं नरवृषभस्मिं प्रविशन्तस्मिं ॥
हंसकरविंकवर्हिणपरभृतसुरवा च भृंगनिर्घोषा । 5
दीपवतीये निशाम्यति निर्धिरतनध्वनितविमिश्रा ॥

अद्दशासि महामौद्गल्यायन मेघो माणवो भगवन्तं दीपंकरं दूरतो येव आगच्छन्तं द्वाचिंशतीहि महापुरुषलक्षणेहि समन्वागतमशीतिहि अनुव्यंजनेहि उपशोभितशरीरं अष्टादशेहि आवेणिकेहि बुद्धधर्मेहि समन्वागतं दशहि तथागतबलेहि बलवं चतुर्हि वैशारद्येहि समन्वागतं । नागो विय कारितकारणो अन्तोगतेहि इन्द्रियेहि 10
अवहिर्गतमानसेन स्थितो धर्मावस्थाप्राप्तः शान्तेन्द्रियो शान्तमानसो उत्तमदमशमथपारमिप्राप्तो गुप्तो नागो जितेन्द्रियो ह्रदमिव अच्छो अनाविलो विप्रसन्नो प्रासादिको दर्शनीयो आसेचनको अप्रतिकूलो दर्शनाये योजनगताये प्रभाये ओभासयन्तो ॥ दृष्ट्वा च पुनरस्य अद्वयसंज्ञा उदपासि ॥ अहमपि बुद्धो लोके भविष्यामि ॥
अथ खलु मौद्गल्यायन मेघो माणवो ताये वेलाये इमां गाथामभाषि ॥ 15

चिरस्य चक्षुं उदपासि लोके
चिरस्य उत्पादो तथागतानां ।
चिरस्य मह्यं प्रणिधिः समृद्धा
बुद्धो भविष्यामि न मे च संशयः ॥

1. B mukta° C yuktaṁ pu ° mbaraṁ vâ(?)mbavaṁ bha° BC °raṇiyaṁ ca° BC °mogho çobha°. — 2. B sobhanti° C °pushpakaṁ ca kaṁsannikam âsi B °shpaṁ ca kaṁçanikam âsi hikkâ°. — 3. BC °misrâ samato(C °nto) varttate ° rma oná°. — 4. C onádyanti punaḥ varaṁ° B °denti | punavaraṁ ° bhasmiṁ visanti haṁsa° C ° çanti. — 5. B °ravikava° C °viṁkarutaparahiṇa° B °kavarahiṇa° C °ganighoshâḥ | .

6. C °vatiye ni° B °myanti ni° C °ratnadhanâta° B °tanedhanâta° BC °tamiçrâ | . — 7. BC açâsu mahâ° B °mauṅga° C °pavako bha° C °janehi trapaçobhi° B °çarîraṁ | ahâdaçehi BC °kehi baddha° C °dharmahi sa° BC ° balavâṁ catu ° gataṁ nâgo°. — 10. B °raṇá anto° BC °ntogantehi indriyehi | ava° C °rgamána° B °rmávasthaprâ° C °guptâ nâgo ° hradam ika vaccho aná ° rçaniya âse° BC °tikulo da° C °rçanâya yo° B °yanto dṛishṭvâ°.

14¹. BC °asyâ a ° udupâsi° | . — 14². BC °vishyasi | . — 15. C °lu mahâmau° B °mauṅga°.

16. B vira° C virajasya° BC °cakshu uda° B °sya udupâdi tathâ° C °sya udapâdi tathâ° B °tânâṁ cira°. — 18. BC °mahya praṇi° C °dhiḥ saṁmyaksaṁbuddho°.

अथ महामौद्गल्यायन मेघो माणवो उदारं हर्षसंवेगं उदारं प्रीतिप्रामोद्यं संजनयित्वा तानि पंचोत्पलानि भगवतो दीपंकरस्य चिपि । तानि पि प्रभाजालं मुखमण्डलमनुपरिवारेत्वा अक्षासु ॥ प्रकृतिये पि माणविकाये तानि दुवे उत्पलानि चिप्पानि । तानि पि अन्तरीचे अक्षान्सु ॥ तीहि प्रातिहार्येहि बुद्धा भगवन्तो सत्वां विनेन्ति ऋद्धिप्रातिहार्येण आदेशनाप्रातिहार्येण अनुशासनीप्रातिहार्येण ॥ भगवतो दीपंकरस्य था च मेघेन माणवेन पंच उत्पलानि चिप्पा था च प्रकृतीये माणविकाये था च अन्याये जनताये चिप्पा तं भगवतो पुप्पवितानमधिष्ठितं सत्वानां वैनेयवशेन मेघस्य च माणवस्य प्रीतिप्रामोद्यसंजननार्थं प्रासादिको दर्शनीयो चतुःस्थूणो चतुःद्वारो ओसक्तपट्टदामकलापो ॥ मेघस्य तानि जलजानि भगवतो प्रभामण्डलस्योपरि समन्तेन स्थितानि दृष्ट्वा प्रासादिकानि प्रसदनियानि प्रीतिप्रामोद्यं काये उत्पद्यि उदारो च चेतनाप्रादुर्भावो ॥ सो कमण्डलुमेकान्ते निधिपित्वा अजिनं च प्रच्चपेत्वा भगवतो दीपंकरस्य कमेषु प्रणिपतित्वा केशेहि पादतलानि संपरिमार्जन्तो एवं चित्तमुत्पादेति ॥ अहो पुनरहं पि भवेयं अनागतमध्वानं तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च यथायं भगवां दीपंकरो एतरहिं ॥ एवं द्वात्रिंशतीहि महापुरुषलक्षणेहि समन्वागतो भवेयं अशीतिहि अनुव्यंजनेहि उपशोभितशरीरो अष्टादशहि आवेणिकेहि बुद्धधर्मेहि समन्वागतो दशहि तथागतबलेहि बलवां चतुर्हि वैशारद्येहि सुविशारदो यथायं भगवां दीपंकरो एतरहिं ॥ एवं च अनुत्तरं धर्मचक्रं प्रवर्तेयं यथायं भगवां दीपंकरो एतरहिं ॥ एवं समयं श्रावकसंघं परिहरेयं । एवं च देवमनुष्याः श्रोतव्यं

1. C atha khalu mahâ° B °manûga ° ramñ hashamñ vegamñ° C °harshavegamñ° BC °samñjâna° BC °pamñkarasya prabhâjâ°. — 2. C °asthânsuḥ B °sthâsu prakṛi°. — 3. BC °mânavi° C °duvai utpa°. — 4¹. C tânyapi a ° sthâtsuḥ. — 4². C trihi ° hâryahi hu ° yinayanti | ṛi° B °nenti | ṛi°.

6. C °pamñkare pamñ ca me° B °pamñkara yamñ ca me° BC °meghena mâ° C °ṇavakena pamñ° BC °ptâ | yamñ ca pra° C °kṛitiye mâ° BC °kâye yamñ ca a ° kshiptamñ | tamñ° C °dhisthitamñ | sa° B °shṭhitamñ | sa° C °vaineyasena me° B °yavasena me° C °ghasya mâṇavakasya pri° B °nârthamñ | pra ° lâpo megha°. — 10. C °ghasya mâṇavakasya tâni ° lasya upari ° kâni praçadani° B °tpadye | udâ ° bhâve | .

12. B °nte tikshipi° C °nte pi kshipi ° jñayetvâ bha ° patitâ jaga° BC °jagahi pâda° B °paripârjanto°. — 13. C °tam adhyânamñ ° to rhamñ samñmya ° panno suga° B °myaçârathiḥ° C °rathi çâ ° gavân dî°.

16. C °triñçaṇihi ° matvâgato° B °yamñ | açi° C °shṭâdaçehi âve° B °gatabalebalavâmñ caturvaiçâ ° suvisâra° C °karaḥ etarahiñ B °tarahi ‖ . — 19. B °cakra prava° C °varttateyâmñ ya° B °rtteyamñ | yathâ° C °ñkaram eta°. — 20¹. C °grañ saçrâva°. — 20². C °ddhâtavya ma° BC °nyetsuḥ | .

श्रद्दातव्यं मन्येन्तुः । एवं तीर्णो तारयेयं मुक्तो मोचयेयं आश्वस्तो आश्वासयेयं यथायं भगवां दीपंकरो एतरहि ॥ भवेयं बज्जनहिताय बज्जनसुखाय लोकानुकम्पाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ अथ महामौद्गल्यायन भगवान्दीपंकरो मेघस्य माणवस्य अनुत्तरेण बुद्धज्ञानेन महासमुदागमनं च ज्ञात्वा कुशलमूलसम्भारं च चेतोप्रणिधानं ज्ञात्वा अखण्डमच्छिद्रमकल्मषमव्रणं अनुत्तराये सम्यक्संबोधये व्याकार्षीत् ॥ भविष्यसि त्वं माणव अनागतमध्वानं अपरिमिते असंख्येये कल्पे शाक्यानां कपिलवस्तुस्मिं नगरे शाक्यमुनिर्नाम तथागतो ऽर्हं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च यथाप्यहमेतर्हि द्वात्रिंशतीहि महापुरुषलक्षणेहि समन्वागतो अशीतिहि अनुव्यंजनेहि उपशोभितशरीरो अष्टादशेहि आवेणिकेहि बुद्धधर्मेहि समन्वागतो दशहि तथागतबलेहि बलवां चतुर्हि वैशारद्येहि सुविशारदो ॥ एवं तीर्णो तारयिष्यसि मुक्तो मोचयिष्यसि आश्वस्तो आश्वासयिष्यसि परिनिर्वृतो परिनिर्वापयिष्यसि यथापि अहमेतर्हि । एवं चानुत्तरं धर्मचक्रं प्रवर्तयिष्यसि । एवं च समयं श्रावकसंघं परिहरिष्यसि । एवं च देवमनुष्या श्रोतव्यं श्रद्दातव्यं मनिष्यन्ति । यथापि अहमेतर्हि तं भविष्यसि बज्जनहिताय बज्जनसुखाय लोकानुकंपाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ समनन्तरव्याकृतो च महामौद्गल्यायन भगवता दीपंकरेण मेघो माणवो अनुत्तराये सम्यक्संबोधये तावमात्रं वैहायसमभ्युद्गम्य एकांशीकृतो प्राञ्जलीकृतो भगवन्तं दीपंकरं सश्रावकसंघं नमस्यमानो ॥ इयं च महापृथिवी तत्क्षणं तत्मुहूर्तं अतीव षड्विकारं कम्पे संकम्पे । भूम्या च देवा घोषमुदीरयेन्सु शब्दमनु-

1. C °tārayeyaṁ | āsvasto āçvāsayaṁyaṁ mukto mocayeyaṁ yaṁ | yathāyaṁ bhagavān dī° B °mocayeyam | āçvāsto ā° yaṁ | ya° C °paṁkaram eta°. — 2. C °nukaṁpārthāya hitā° B °mpāya syārthā°. — 3. C atha khalu mahā° B °maunga° C bhagavāṁ dī° °navakasya° B °vasya | anu° BC °samudrāgama° C °mūlaṁsaṁbhā° °rāye saṁmya° BC °vyākṛitaṁ | .

6. C °navaka anā° dhvānam apari° B °dhvānaṁ pari° BC °parimasaṁ° B °saṁkheyaṁ kalpe° C °saṁkhyeya kalpe° gato rha saṁmya° BC °shyāṇāṁ ca | yathā hyaham e° C °lakshāṇe sama° C °lavāṁ ca° BC °catahi vaiçā° suvisārado evaṁ°.

12. B °shyasi | parinivṛito pa° shyasi | yathā°. — 13. C °cakra prava°. — 14¹. BC °graṁ saçrāva°. — 14². C °shyati | . — 15. C °tarhi taṁ ° janakasyārthā° shyānāṁ ca.

17. C samanaṁntara° ca māhāmau° B °maunga° BC °vato dipaṁ° C °navako anuttaraṁyāṁ samya° B °ye saṁmya° BC °bodhāye | tāla° C °mātra vai° BC °sam atyudgamya ekāçīkṛito prā° B °vanta dipaṁ° māno iyaṁ°. — 19. C °raṁ kampe prakampe B °mpe bhūmyā°. — 20. C bhūmyāṁ ca° B °rayetsu ça° C °yetsuḥ ça° BC °yetsuḥ | .

श्रावयेन्सुः ॥ एवं मेघो माणवो भगवता दीपंकरेण अनुत्तराये सम्यक्संबोधये व्याकृतो तद्भविष्यति बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ भूम्यानां देवानां घोषं श्रुत्वा अन्तरीक्षेचरा देवा चातुर्महाराजिका देवा त्रायस्त्रिंशा यामा तुषिता निर्माणरतिनो परनिर्मितवशवर्तिनो इति हि तत्क्षणं तन्मुहूर्तं याव ब्रह्मकायं घोषमश्रुन्नमे ॥ एवं मार्ष मेघो माणवो भगवता दीपंकरेण अनुत्तराये सम्यक्संबोधये व्याकृतो तं भविष्यति बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकंपाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ अप्रमेयस्य च उदारस्य महतो ओभासस्य लोके प्रादुर्भावो आसि ॥ या पि ता लोके लोकान्तरिका अन्धकारा अन्धकारार्पिता तमिस्रा तमसार्पिता अधा अधसंभूतपूर्वा यत्र इमे पि चन्द्रसूर्या एवं महर्द्धिका एवं महानुभावा आभया आभां नाभिसंभुणन्ति आलोकेन वा आलोकं न स्फरन्ति ते पि तेन ओभासेन स्फुटा अभून्सुः । ये पि तत्र सत्वा उपपन्नाः ते पि अन्योन्यं संजानेन्सुः ॥ अन्ये पि किल भो इह सत्वा उपपन्नाः अन्ये पि किल भो सत्वाः इहोपपन्ना ॥ एकान्तसुखसमर्पिता च तत्क्षणं तन्मुहूर्तं सर्वसत्वा अभून्सु ॥ ये पि अवीचे महानरके उपपन्ना अतिक्रमे व देवानां देवानुभावं नागानां नागानुभावं यक्षाणां यक्षानुभावं ॥ ध्वामानि च अभून्सुः मारभवनानि निष्प्रभाणि निस्तेजानि निरभिरम्याणि । क्रोशिकान्यप्यस्य खण्डानि प्रपतेन्सु । द्विक्रोशिकान्यप्यस्य खण्डानि प्रपतेन्सु । त्रिक्रोशिकान्यप्यस्य खण्डानि प्रपतेन्सु । योजनिकान्यप्यस्य खण्डानि प्रपतेन्सु । ध्वजाग्राण्यप्यस्य प्रपतेन्सुः ॥ मारो च पापीमां दुःखी दुर्मना विप्रतिसारी अन्तोशल्यपरिदाघजातो अभूषि ॥

1. B °ttarâ saṁmya° C °ye saṁmya ° kṛito taṁ bhavi° BC °janakasyârthâ°. — 3. C °râjakâyikâ devâs trâya ° rati paranirmiritava° B °rttino | iti hi° BC °yâ ca brahmalokâyaṁ ° sham atyudga°.

6. C °megha mâṇa° BC °ye saṁmya° C °ksaṁbhoye vyâ ° lokasyânukaṁ ° janakasyârthâ° B °ṇâṁ ca aprame°. — 8. C °to obhâmasya°. — 9. C °pi tâṁ loke° C °râ adhakâ° B °ndhakârâ pi tatvâ sâtipisâtipisâpitatvâ | aghâ° C °kârâpitatvâ sâtipisâtipitatvâ agho agha° B °pûrvâ | ya° C °ndramaṁ sûryâṁ evaṁ° BC °rddhikâ âlokena vâ evaṁ° C °yâ âbhâ nâbhi° BC °nâbhiguṇanti âlokaṁ na spha° C °rati | te pi° B °ranti | te° C °te pi na obhâ° bhâtsuḥ B °nsuḥ ye pi°.

12. C °anyonyaṁ° BC °netsuḥ | . — 13. B °anyo pi ki° C °anyâpi ki ° bbo matvâ iho ° nnâḥ B °nnâ ekâ°. — 14. C °nsuḥ | . — 15. C °nnâḥ ati° BC °kramya ca devânubhâ° C °ṇâṁ yakshânubhâvaṁ yakshânubhâva B °bhâvaṁ dhyâ°.

16. BC dhyânâni ° nsuḥ mâra° C °vanâni nistejâ° B °shpratibhâni° C °jânini niramyâni B °ni niramyâni kroṣi°. — 17¹. C koṣi ° tensuḥ B °tetsu | . — 17². B °tetsu | C °tetsuḥ. — 18¹. B °tetsu | C °tetsuḥ | . — 18². BC yojanakâ(C °kâṁ)nya° B °tetsu | C °tetsuḥ. — 19¹. C °nyapi câsya pra° BC °tetsuḥ |. — 19². C mâro pâpî ° rmaṇâ vi ° çalyopari ° bhûmi |.

अजिनं प्रज्ञपयित्वा कमण्डलुं निक्षिपयित्व एकान्ते
चिपियानुत्पन्नहस्तं निपते क्रमवरेहि चक्षुमतो ॥
तानि च करप्रमुक्ता सुरभीणि पंचवर्णो . . . . . ।
संस्पृहति पुष्पकंचुको भगवतो लोकनाथस्य ॥
गगनपथे निरालम्बे अभ्यन्तरकोष्ठकानि सुरभीणि ।
स्थातु प्रादक्षिणिये अभिदक्षिणं कृत्व कुसुमानि ॥
गच्छति अनुगच्छन्ति तिष्ठन्ति स्थाति लोकप्रद्योते ।
ईर्यापथमूर्छिमतो सर्वाभिभुनो न विजहन्ते ॥
संवर्तका पि वाता यदि विवहेन्सुः इमां विसाहस्रां ।
न विकोपये कुतो पुन वहेन्सु तं पुष्पकंचुकं ॥
भगवन्तं कनकनिभं कनकवरसुक्कुसमवर्णं दृष्ट्वा ।
दिवि मरूण गणा तद उदीरयेन्सुः अहो धर्म ॥
अथ सागराम्बरमही संकम्पे च दिवि देवसंघेषु ।
व्याकरणस्मिं व्याकृते अभुन्नमि अद्भुतो घोषो ॥
एषो मेघो भवता एकान्तसुभाषितोच्छ्रितध्वजेन ।
दीपंकरेण मुनिना व्याकृतो भविष्यसि जिनो तुवं ॥
तं हितसुखाय काहसि सब्रह्मसुरासुरस्य लोकस्य ।
हायिष्यन्ति अपाया नरका मरु संविवर्धन्ति ॥

1. C °prajñâpa° B °jñâpayi° C °ṇḍalûṁ ni° BC °yitvâ ekânte kshipi°. — 2. BC °nipatya kra °mato tâni°. — 3. BC °prayuktâ° B °ktâni tâni sura° C °ktâni su° BC °rabhîni paṁ° C °varuṇena B °varuṇe saṁ°. — 4. C °sthihanti pu° B °cuto bhaga°. — 5. B âgamayathe° C °âgamanapathe° BC °thesmiṁ nirâ ° ntaravantakâni surabhi sthânu°.

6. BC sthânu(C °tu) pradakshiṇiye ° kshiṇiṁ kṛitvâ ku ° ni gaccha°. — 7. BC gacchanti tishthante sthâ° C °ti lâcepradyoto ‖ . — 8. BC °pathaṁ ṛiddhi° C °manto sarvâbhibhûto na° B °bhuto na° BC °vijahe | . — 9. C °kâ yi vâtâ° BC °vâtâ yadi vâyetsu | imâṁ trisâhasramahâsâhasrân taṁ pushpavitânaṁ na vi(C °tânaṁ vi)kopa°. — 10. C °payetsuḥ kuto° BC °punar vahetsu taṁ ° cukaṁ | na bha°.

11. B °kavarâ ucchumasaṁvarṇṇaṁ° C °kavarâ uchusaṁmavarṇṇa dṛi° B °shṭvâ divi°. — 12. B °vi manujagaṇâ anta° C °manugaṇâ antaretsuḥ tadâ abo° C °retsu | tadâ abo° B °dharmaṁ atha° C °dharmma ‖ . — 13. C atha samagaraṁ varâ balaṁ mahî° B atha sanagarâbalaṁ mahî° BC °mahî pa(C °va)raparaṁ ca di ° gheshu vyâka°. — 14. B °karaṇasmiṁ° C °karaṇesmiṁ° BC °smiṁ dyuti(C °tih) | tato ahhyu ° dbhutagho° B °ghoshâṁ | C °ghoshâṁ. — 15. BC °bhagavatâ° B °ekâṁçasubhâ° C °ekânte çubhâ° BC °shitâ ucchri ° jena dipaṁ°.

16. C °kṛitaṁ bha° BC °shyati | jinetva(C °tve)taṁ hi°. — 17. B °hitaṁ sukhâya kohasi bra° C °khâya kahasi bra° BC °kasyâ hâyi°. — 18. B °shyanti | apâ° BC °vardhishyanti | .

दीपं च लेनं च परायणं च
दीपंकरो नाम अभूषि शास्ता ।
इतो असंख्येयतरम्हि कल्पे
स्वाख्यातधर्मो भगवां नरेशो ॥
सो उत्तमार्थं अभिगम्य पण्डितो
विशारदं वर्तयि धर्मचक्रं ।
सत्वे च धर्मे च स्मृतो प्रतिष्ठितो
महद्भयाद्विपमादुद्धरे प्रजां ॥
मेघो ऽहृशा श्रमणगणस्य नायकं
दीपंकरं परमविचित्रलक्षणं ।
चित्तं प्रसादेत्व त्रिनं अवन्दि च
सो वन्दमानो प्रणिधिं अकासि ॥
एवं अहं लोकमिमं चरेयं
यथा अयं चरति असंगमानसो ।
चक्रं प्रवर्तेयमनन्यसादृशं
सुसंस्कृतं देवमनुष्यपूजितं ॥
अर्थं चरेय लोके देवमनुष्या देशेयं धर्मं ।
एवं विनेय सत्वा यथा अयं लोकप्रद्योतो ॥
प्रणिधिं च ज्ञात्वान असंगसंगतं
सर्वेहि हेतूहि उपस्थितं जिनो ।
अखण्डमच्छिद्रमकल्मापाव्रणं
मतिमां . . . व्याकरे अर्थदर्शी ॥

1. BC dipaṁ bale(C °re)naṁ ca parâpaṇaṁ(C °raṁ) ca ° shi so çâstâ. — 3. B °khyeyeta° C °khyeye kalpe etasmiṁ svâ° B °gavân ana sokârtham abhi° C °gavân na. — 5. BC sokârtham abhi° C °çârado va° BC °vadati ya(C yaṁ) dharmacakraṁ sa°.

7. B °dbhayâd vipamâd uddha° C °dbhayâd upamâd urddhare°. — 9. B yâte maddasaṁ çra° C jâte madarçanaçravaṇa ° kara para° B °karasya para° C °kshaṇa B °ṇaṁ cittaṁ°.

11. B °vandita va | so va° C °nditâ vâ | so va ° praṇim akâ° B °kâsi evam ahaṁ°. — 13. B evam ahaṁ° C evaṁm ahaṁ lokaṁm i° BC °caleyaṁ ° naso cakraṁ°. — 15. BC °çaṁ asa(C °saṁ)skṛitaṁ ° jito | .

17. C °careyaṁ lo° BC °lokasya deva° C °shyâpûjito de° BC °deçaya dha° C °dharma B °rmaṁ e°. — 18. BC °vinaya sa°. — 19. C °nishiṁ ca jñâtvâ asaṁgataṁ° B °tvâ asaṁ° BC °gataṁ ca jino sarvehi hetuhi ° sthite akha°.

21. BC °khaṇḍaṁ a° B °m akarmâsham avra° C °kalmâsham avra° BC °vraṇaṁ vyâka° C °karetsuḥ artha° BC °darçi matimâṁ buddho°.

बुद्धो तुवं भेष्यसि मेघ माणव
अनागते अपरिमितम्हि कल्पे ।
कपिलाह्वये ऋषिभवनम्हि शाकियो
तदा त्वं पि प्रणिधिविपाकमेष्यसि ॥

तेन अपराणि पंच पुराणशतानि प्रेषितानि आचार्यस्य ॥ निर्यातेत्वा एवंविधं सर्वं मेघदत्तस्य आचिचति ॥ एवं मये भगवां दीपंकरः पूजितो अनुत्तराये सम्यक्संबोधये व्याकृतो ॥ गच्छाम तहिं भगवतो दीपंकरस्य सन्तिके ब्रह्मचर्यं चरिष्याम तां च समितिमनुभविष्यामः ॥ सो आह ॥ अहं ताव असमाप्तवेदो तच न शक्यामि गन्तुं ॥

यथा काष्ठं विवह्यते महन्ते उदकार्णवे ।
संघट्टितो विनश्यति एवं प्रियसमागमो ॥

मेघो गत्वा भगवतो दीपंकरस्य सन्तिके प्रव्रजितो ॥ ते तादृशा कल्याणमित्रा-ख्यागम्य बुद्धसहस्रकोटियो अपरिमेयां असंख्येयां आराधेत्वा पूजयित्वा च सत्त्वावकसंघां अप्रमेयानि च प्रत्येकबुद्धकोटिनियुता पूजयित्वा दिव्यमानुषिकां संपत्तिमनुभवन्ति यावदनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धा ॥ यो रूपं नरदम्यसारथिं श्रुत्वा न रूपं न उपादिं गच्छेहं उपादेहं च ॥ सो त्वाह ॥ शिरःप्रणामाये एष अतीव प्रवणो मेघो वर्तते ॥ मेघस्य माणवस्य सकाशातो बुद्धशब्दं श्रुणित्वा न हृष्टो । पापमित्रसमंगिताये पंचानन्तर्याणि कृतानि ॥ परदारे प्रसक्तो तच काले वा वि-

1. B °ṇava | anâ ° kalpe kapi°. — 3. C °vanesmiñ çâ° BC °tvañ vipraṇi° B °ṇivipâ° BC °shyati | . — 5¹. B °ryasya niryâ°. — 5². C niryântetvâ ° vidhañ megha°.

6. C °gavân dîpañkara pâ ° ye sañmya ° kṛitâ B °kṛito ga°. — 7. C °cchâmaḥ | tahiñ° hmaryyañ ° tâñ ca smṛitim a°. — 8¹. C °mâpteve° BC °vedâ tatra ° ntañ ya°. — 10. BC °shṭhañ ca vahate udakârṇave sañ°.

11. B sañṭṭitvâ vi° C °ghaṭitvâ° BC °tvâ vinâ bhonti | evañ ° gamo megho°. — 12¹. C °ntike galvâ pra° B °jito te tâ°. — 12². C °dṛiçâñ ka ° koṭiyo a° BC °meyâm asañ° BC °ârâgetvâ° C °sañghân apra° BC °niyuta pûja ° mânushiki sañpa° B °pattim anu° BC °bhavanto yâ° C °ttarâñ sañmya° BC °buddho | . — 15. BC yo rûpañ naradamyaçârathiñ çrutvâ° C °na rûpañ na udapâdi | gaccheha samupâdehi ca so° B °rûpañ na upâdi gaccheham upâdehi ca so°.

16¹. BC so câha ‖ . — 16². BC giripraṇâmaye eshamativase(B °tise)nâtra megha vartta°. — 17. C °çabdo çruṇenatu dṛishṭâ pâpa° B °çabdo çruṇonu tu dṛishṭo pâ°. — 18¹. BC °mitro samañgîye pañ° BC °ryâṇi(C °ṇi) samañgiti(C °ti)ye pañcânantaryâṇi kṛitâni para°. — 18². C °praçakto ° kâle vâ vikâ° BC °cchanti | .

काले वा गच्छति ॥ तं माता पुत्तस्नेहेन निवारेति मा तव पारदारिको ति कृत्वा घातयिष्यति ॥

रक्तो अर्थं न जानाति रक्तो धर्मं न पश्यति ।
अन्धकारे तदा भवति यं रागो सहते नरः ॥

सो तां मातरं घातयित्वा तस्या इस्त्रिकाये सकाशं गतो यत्र प्रसक्तो हस्तेव तां प्रकृतिमाचिचति ॥ एवं त्वं मम इष्टा यं मया तव कारणा माता जीविताद्व्यपरोपिता ॥ सा स्त्री उद्दिप्पा संवृत्ता ॥ ताय उक्तो ॥ मा मे भूयो आगच्छसि ॥ अपरमातरं प्रसक्तो ॥ ततो तं सा अपरमाता आह ॥ एथ पितरं जीविताद्व्यपरोपेहि त्वं च मे स्वामिको भविष्यसीति ॥ तेन दानि सो पिता जीविताद्व्यपरोपितो ॥ सो तत्र अधिष्ठाने जुगुप्सितो संवृत्तो ॥ मित्रज्ञातिका परिवर्जेन्ति ॥ सो ततो अधिष्ठानातो अन्यमधिष्ठानं संक्रान्तो अत्र मे न कोचि जानिष्यति ॥ तस्य यो मातापितृणां भिक्षु कुलोपको आसि अरहा महानुभावो सो जनपदचारिकां चरमाणो तमधिष्ठानमनुप्राप्तो ॥ तेन दानि सो दानपतिपुत्तो भिक्षुणा तहिं अधिष्ठाने दृष्टो ॥ सो पि तं भिक्षुं दृष्ट्वा शंकी संवृत्तो मा मे भिक्षु इमंहि अधिष्ठानंहि दूषयतीति ॥ तेन दानि सो पि अरहा भिक्षु जीविताद्व्यपरोपितो ॥ सो दानि यो तदा आसि सम्यक्संबुद्धो तस्य शासने प्रव्रजितो ॥ तेन दानि शासने प्रव्रजित्वा संघो च भिन्नो बुद्धस्य रुधिरं उत्पादितं ॥ एतानि पंचानन्तर्याणि कर्माणि कृत्वा महानरकेषूपपन्नो ॥

सो अष्टसु महानरकेषु षोडशोत्सदेषु सुचिरं दीर्घमध्वानं संधाविता संसरित्वा

1. C taṁ mâtrâ putrasnehena vicâre° B °ti mâ trate pâra° BC °dârako(C °ke)ti kṛi° C °ghâtayi° BC °shyasi | . — 3. C °dharmo na pa°. — 4. B andha tadâ° C °kâra tadâ° BC °ti yo nâga saha°. — 5. C °ghâtayi ° syâ ishṭikâye sakâçagato | yatra praçakto° B °gato | yasya prasakto hâsya va tâṁ° C °kto hâsyaivaṁ tâṁ ° tim ovicakshati | B °tim âvirakshati | .

6. B °ishṭhâ yaṁ° C °ishṭṛakaṁ mayâ ° vyayavaropi°. — 7¹. C °vṛittâs tâye° B °ttâ tâya°. — 7². C tâye n°.B °kto mâ°. — 7³. C mâ se bhûyâ â°. — 7⁴. C °paraṁmâ° BC °kto tato°. — 8¹. C °paraṁmâ°. — 8². B eta pita° C ete pita ° ropahi tvaṁ°. — 9¹. B °pito so ta°. — 9². C °tra âdhisthâna jugu° B °vṛitto mitra°. — 10¹. B °trajâtikâ°. — 10². C °dhisthânâ ° dhisthânaṁ° B °nto | atra° C °tra na kvacijjâni° B °na kovi jâni°.

11. BC °pitṛinâṁ° B °arasa mahâ° C °arase ma° B °bhâvo | so°. — 13. C tena dârapati ° kshuṇâṁ tarhi adhi ° shṭaḥ B °shṭo so pi°. — 14. B °shṭvâ saṁku saṁvṛi° C °shṭvâ saṁkusumâ saṁvṛi° BC °imehi adhishṭhânehi dâ° B °shayitîti | C °shayayitîti | . — 15¹. C °so pi aho bhi° B °vyavaro°. — 15². B °jito tena°.

16. B °dhira utpâdito | C °dhiram utpâditaḥ | . — 17. B °cânaṁtayâni ka° C °keshupapa° B °nno sâ a°. — 19. BC sâ ashṭa° C °keshu sucinâṁ dirgham adhyânaṁ ° tvâ sansari° B °tvâ | yadâ° C °gavâ ta çâkyamunirnâ anu° B °muni anu° BC °râ saṁmya ° buddho dha°

यदा भगवता शाक्यमुनिना अनुत्तरा सम्यक्संबोधिरभिसंबुद्धा धर्मचक्रो प्रवृत्तः सो महासमुद्रे तिमितिमिंगिलो नाम मत्स्यजाति आयामतो वङ्कयोजनशतिकेन आत्मभावेन ॥ यदा चपकर्णि गृहपति सयानपात्रो पंचशतपरिवारो तेन महासमुद्रं ओक्रन्तो तदा तेन मकरभूतेन बुभुक्षितेन मुखं उच्छ्वासितं भोजनार्थिकेन ॥ ततो यानपात्राणि क्षपकर्णिकस्य गृहपतिस्य येन तं मकरमुखं तेन प्रधाविता ॥ निर्या- 5
तमुख आह ॥ गृहपति इमानि यानपात्राणि वडवामुखे पतितानि यं दानि करणीयं तं करोथ नास्ति दानि वो जीवितं ॥ ते दानि देवदेवतां नमस्यन्ति स्वकस्वकानि । केचिच्छिवं केचिद्वैश्रवणं केचित्स्कन्धं केचिद्वरुणं केचिद्यमं केचिद्धृतराष्ट्रं केचिद्विरूढकं केचिद्विरूपाचं केचिदिन्द्रं केचिद्ब्रह्मं केचित्समुद्रदेवतां । यावदायुष्मां पूर्णको समन्वाहरति पश्यति क्षपकर्णिकं गृहपतिं पंचशतपरिवारं संशयप्राप्तं ॥ 10
सो तुण्डतुरिकातो पर्वततो वैहायसमभ्युद्गम्य महासमुद्रे क्षपकर्णिकस्य यानपात्रं उपरि वैहायसमन्तरीचे अस्थासि ॥ ते सर्वे पंच वाणिजशतानि प्राञ्जलिं कृत्वा उत्थिता भगवं भगवं तव शरणगता स्म ॥ स्थविरो आह ॥ नाहं भगवां श्रावको ऽहमस्मि । सर्वे एककण्ठा नमो बुद्धस्येति उदीरेथ ॥ तेहि सर्वेहि पञ्चेहि वणिजशतेहि नमो बुद्धस्येति विघुट्ठं ॥ तस्य तिमितिमिंगिलस्य बुद्धशब्दः कर्णपथं गतो ॥ 15
तस्य तं शब्दं श्रुत्वा यो अप्रमेये असंख्येये कल्पे मेघस्य माणवस्य सकाशातो दीपंकरबुद्धशब्दो श्रुतो तं महासमुद्रे तिमितिमिंगिलभूतस्य आमुखीभूतो ॥ अमोघो बुद्धशब्दो ति ॥ तस्य दानि तिमितिमिंगिलस्य भूतस्य एतदभूषि ॥ बुद्धो लोके प्रादुर्भूतो वयं च अपायगता ॥ तेन दानि संविग्नेन पुनरपि मुखं संमीलितं ॥ अनाहारो कालगतो तं बुद्धशब्दं समनुस्मरन्तो समनन्तरकालगतो श्रावस्त्यां महा- 20

C "vṛitto so ma " mudre stimiti" B "dre titimiṅgi" BC "gilâ nâma" C "jâtî âyâ " kenâ | tmabhâ".

3. BC "pati so pâ(C "pa)rakâto pañca" B "okâsto ta" BC "kshite mukhañ" C "khañ uchvasitañ". — 4. C tataḥ yâna " ṇi sthâpa" B "pakaṇḍikasya" BC "vito niryâ". — 5. BC niryâmukha".

7. C "syanti kasvakâ". — 8. B "vaiçramaṇañ" C "rûshṭañ ke" B "d viruḍha" C "rûdhakañ rûpâjañ ke " keci brahmañ". — 9. C "samatvâha " ti sthâpa".

11. C "vatâtau vai " mudre sthapa " pâtrâm upa" B "pâtrâñ upa " sam anantari". — 12. B "ñjali kri" C "ñjalim̃ kri" B "tâ bhagavâñ bhagavân tava" C "tâ bhagavân bhavatâiva çaraṇâga". — 13¹. C "gavâna çrâvako ham a". — 14¹. BC sarve ekaṇṭhâ" B "retha tehi". — 15¹. C "pañcahi va" BC "çatehi buddha" B "ghuṭṭañ || C "vighushṭañ. — 15. C "timiṅgila " çabdo ka " gataḥ.

16. BC "tvâ yâmapra(C "pre)meyam asañ" C "khyeya kalpe " karañ buddha " çrutaḥ tañ" B "mukhañ | bhûto amo". — 17. C "çabdeti B "bdo ti tasya. — 18¹. C "bhûtañsya e" B "bhûshi buddho". — 18². C "lokañ prâdulubhû" B "prârduto | vayañ" C "gatâs tena" B "tâ tena". — 19. C "ni savigne" B "litañ anâ". — 20. C "gataḥ tañ buddhaçabda sama" B "çabdo sama" BC "smarato sa" B "samantarakâraga" BC "jâtâ dârako" C "jâtaḥ ||.

नगर्यां ब्राह्मणकुले उपपन्नो तेन कालेन तेन समयेन प्रजातो दारको जातो ॥ यथोक्तं भगवता नाहं भिक्षवो कर्मतो न्यदेमि इति ॥

तस्य दानि दारकस्य धर्मरुचिनाम कृतं ॥ यदा महन्तो संवृत्तो तदा भगवतः शासने प्रव्रजितो ॥ प्रयुज्यन्तेन घटन्तेन व्यायमन्तेन तिस्रो विद्या षडभिज्ञा बलवशीभावं साक्षात्कृतं ॥ चिक्खुत्तो दिवसस्य भगवतः पादवन्दने उपसंक्रमति । यत्तकमुपसंक्रमति तत्तकं भगवां चोदेति स्मारेति चिरस्य धर्मरुचि सुचिरस्य धर्मरुचि ॥ सो पि आह ॥ एवमेतं भगवं एवमेतं सुगत । चिरस्य भगवं सुचिरस्य सुगत ॥ भिक्षु संघस्येन भगवन्तं पृच्छन्ति ॥ चिक्खुत्तो दिवसस्य धर्मरुचिर्भगवन्तमुपसंक्रमति भगवाञ्च तमेवमाह चिरस्य धर्मरुचि सुचिरस्य धर्मरुचीति भगवन्तमेवमाह एवमेतं भगवं एवमेतं सुगत चिरस्य भगवं सुचिरस्य सुगत न च पुनर्भगवं वयमिमस्य भाषितस्य अर्थमाजानाम ॥ तेषां भगवां भिक्षूणां एतां प्रकृतिं विस्तरेणारोचयति दीपंकरमुपादाय ॥ अहं च मेघो माणवो नामेन आसि एषो च धर्मरुचि मेघदत्तो ॥ एवं भिक्षवो अमोघो वृक्षशब्दो यावद्दुःखक्षयाय संवर्तति ॥

तेन समयेन स्थविरो धर्मरुचि उपागमेसि शास्तारं ।
पादौ जिनस्य वन्दति आह पि सुचिरस्य धर्मरुचि ॥
सुचिरस्य लोकनायक धर्मरुचि प्रतिभणाति शास्तारं ।
जानन्तं पृच्छति जिनो किंकारणं ब्रुसि सुचिरस्य ॥
सो पुनराह पुरे अहं लवणजले तिमितिमिंगिलो आसि ।
क्षुधादौर्बल्यपरिगतो विपरिमुषं भोजनार्थाये ॥

2. BC °vato nâhaṁ° C °to nya vade°. — 3¹. B °rucir-nâma° C °ruciti nâma°. — 3². C °mahânto saṁ° B °jito prayu°. — 4. C prapûjya° B °yujyente° na vyâmante° C °na vyâchamante° B °na trisro vi°. — 5¹. C trikhattaṁ di° B °kshunto di° C °vasamya bhagavato pâda° BC °ndato upa°. — 5². C °m upâsaṁ°.

7¹. C evaṁm etaṁ bhagavân etam etaṁ su° B °gavâṁ eva° BC °gataḥ ‖ . — 7². B °gavâṁ cira° C °gavân sucira° BC °gataḥ | . — 8¹. B °echanti tri°. — 8². B trikshunto diva° C trikshuttaṁ diva° BC °mati ‖ bhaga ° m âha ‖ cira ° ruci | dharmaru° C °ruci pi bha° B °ruci pi bha ° m âha ‖ eva° C °evaṁm etaṁ° B °gavân evam e° C °gavân etam evaṁ sugataḥ | ci° B °gata | ci° BC °gavâṁ su(C °vân su)cira° C °gataḥ | na° B °gata | na° C °yam isasya artha°.

11. C °gavân bhikshû° BC °kṛitivistaro ârocayati | dîpaṁ ° dâya ahaṁ°. — 12. B °vo nâmmena âsi | esho°. — 13. C °yâva duḥkha°. — 14. B °ro dhamaruci ° gamosi | çâstâraṁ pâdau°. — 15. BC °ndati | âlaṁ pi su ° ruci suci°.

16. BC °ṇâti | çâstâraṁ jâna°. — 17. BC °echati | jino ° ṇaṁ kruhi sucirasya purimâ°. — 18. BC purimâbhâ ahaṁ ° jalaḥ(C °las) timi(C °pi)timiṁgilo(C °lâ) âsi kshu°. — 19. BC °rbalyaṁ pari ° mukhaṁ bhojanârthâya | ye°.

तत्र बहु प्राणनयुता प्रविशेन्सुः तद् शरीरदेहं मे ।
वाणिजकशतानि पंच प्रविशेन्सु तथैव यानेन ॥
पात्रे च प्रविशमाने अचाणमयार्दिता व्यसनप्राप्ता ।
सर्वे एकवाचमवचि नमो दशबलस्य बुद्धस्य ॥
बुद्धेति श्रुत्व घोषं अश्रुतपूर्वमभूषिमहं प्रीतो ।
हृष्टो उदग्रचित्तो त्वरितं संमीलयेसि मुखं ॥
सुनेन्सु प्राणनयुतानि तिर्यग्योनिगता वणिजशतान ।
घोषेण दशबलस्य च्युत्यितो तद्दाहमपायेषु ॥
तेन कुशलेन भगवं इदं मे आरोपितं मनुष्यत्वं ।
सुचरितफलेन तेन धर्मरुचीति मम समाज्ञा ॥
तेनैवाहं हेतुना प्रव्रजितो तव स्वयंभु प्रावचने ।
नचिरस्य प्रव्रजित्वा अभूषि अरहां धुतक्लेशो ॥
बहुकल्पकोटिनयुता संसारं संसरित्वान अनन्तं ।
अनुस्मरेन्तो सुगतं भणामि सुचिरस्य लोकहित ॥
सुचिरस्य धर्मचक्षुर्विशोधितं धर्मसंशयं छिन्नं ।
मोहतिमिरावनद्धं उषितो स्मि चिरं अपायेषु ॥
तेन कुशलेन तिमिरं प्रहीनं रागद्वेषा च जहता ।
अशेषा भवनेत्रिसरिता उच्छोषिता अयमिह जातिः ॥
अस्य पि तिमितिमिंगिलस्य बुद्धश्रवणं महत्फलं आसि ।
किं पुन इदानि भगवं इदं श्रुतं नावहेदमृतं ॥

1. BC ye tatra °çetsuḥ(C °nsuḥ) mama çarîradehañ vâṇi°. — 2. BC °çetsuḥ ta° B °thai nâmagato pâ° C °thaivañ nâmagato. — 3. BC °pâtena tatra pra ° trâṇâ bhayâ°. — 4. BC °cam avaciñ namo °lasya buddhasyâ buddhasya buddhe°. — 5. C abuddhe° BC °ti | çrutvâ ghosham açru ° bhûshi | mama priti hṛi°.

6. B °saṁmîlaye° C °mirayesi° B °khaṁ mune°. — 7. B munetsuḥ prâ° C sunatsuḥ prâ° B °yutâ tiryya° BC °gatâ vâ vâṇija ° ca tava ghoshe°. — 8. B °tthitaḥ ta° C °tthito ta° BC °tadaham ayâyeshu te°. — 9. B °gavâñ ida me ârâgikañ manu° C °gavân idam evañ ârogikañ manu° B °shyatvañ suca°. — 10. BC °carite phale° B °ruciti mama° BC °samanyite | .

11. B °naivahañ° BC °bhu pravaca°. — 13. BC °saṁsâra sansari | anantam anu°. — 14. BC °smarantu suga ° ṇâmi | suci ° lokasya hitaḥ | . — 15. B °cchinnañ moha°.

16. BC °timirovana ° shitâsmi(C °smiñ) ciram apâ° B °yeshu tena°. — 17. C °tene kuça° BC °lena bhagavatâñ tamatimi° C °dveshâ ûhatâ BC °ûhatam ase°. — 18. B asesho bhava° C ase bhava ° uchvoshi° BC °ayañ atîtâ jâtiḥ | (C °tir). — 19. B sya pi° C asyâpi ti° midgila ° ddhañ çabdañ mahâphalañ° B °çramaṇañ°. — 20. C °punar idâni bha° BC °gavân idañ ° C °çrutvâ tañ nâ° B °nâvabhed a°.

तस्माद्विवर्जयित्वा नीवरणा पंच चेतसावरणा ।
श्रोतव्यं बुद्धवचनं दुल्लभसंज्ञामुपजनेत्वा ॥
कृच्छ्रो मनुष्यलाभो विवर्जना च असारूपवनात् ।
बुद्धान च उत्पादो श्रद्धा च भवेय च निर्वृतिः ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने दीपंकरवस्तु समाप्तं ॥

इतो महामौद्गल्यायन भद्रकल्पातो अपरिमिते अप्रमेये असंख्येये कल्पे दीपंकरातो अनन्तरं मङ्गलो नाम तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्धो उदपासि ॥ मङ्गलस्य महामौद्गल्यायन सम्यक्संबुद्धस्य वर्षकोटीशतसहस्रं मनुष्याणामायुःप्रमाणमूषि ॥ मङ्गलस्य महामौद्गल्यायन सम्यक्संबुद्धस्य त्रयः श्रावकसन्निपाता अभून्सुः ॥ प्रथमे श्रावकसन्निपाते कोटीशतसहस्रमभूषि सर्वेषामर्हतां क्षीणाश्रवाणामुषितव्रतानां सम्यगाज्ञासुविमुक्तचित्तानां परिक्षीणभवसंयोजनानामनुप्राप्तस्वकार्थानां । द्वितीयो श्रावकसन्निपातो नवति कोटीयो अभून्सुः सर्वेषां अर्हतां क्षीणाश्रवाणां उषितव्रतानां सम्यगाज्ञासुविमुक्तचित्तानां परिक्षीणभवसंयोजनानां अनुप्राप्तस्वकार्थानां । तृतीयो श्रावकसन्निपातो अशीति कोटीयो अभून्सु सर्वेषामर्हतां क्षीणाश्रवाणामुषितव्रतानां सम्यगाज्ञासुविमुक्तचित्तानां परिक्षीणभवसंयोजनानां अनुप्राप्तस्वकार्थानां ॥ मङ्गलस्य खलु पुनर्महामौद्गल्यायन सम्यक्संबुद्धस्य सुदेवो च धर्मदेवो च नाम श्रावकयुगो अभूषि अग्रयुगो च भद्रयुगो च । एको अग्रो प्रज्ञाये अपरो अग्रो ऋद्धीये ॥ मङ्गलस्य खलु पुनर्महामौद्गल्यायन सम्यक्संबुद्धस्य क्षीवाली च नाम भिक्षुणी अशोका च अग्रश्राविका अभून्सुः । एका अग्रा प्रज्ञाये अपरा ऋद्धीये ॥ मङ्गलस्य खलु महामौद्गल्यायन सम्यक्संबुद्धस्य पालितो नाम

1. C °niravadanâṁ paṁ ° varâṇâṁ B °varaṇâṁ çrota°. — 2. B °canaṁ | dulla° C °llabhaṁ saṁ° B °tvâ kṛi°. — 3. C kṛicchra ma° BC °rjjanâ kshaçâ(C °sâ)racârû° B °rûpanât | . — 4. C buddhâṁ ca u° BC °bhaveyu ca ni° C °vriti ‖ .

6. B °mauṅga° C °dîpakarâto ananta madgalo nâmas tathâgato rhaṁ saṁmya°. — 7. B °mauṅga° C °na saṁmya ° shyâṇâṁ âyuḥ°. — 9¹. B °mauṅga° BC °na saṁmya ° pâto abhû°. — 9². C °pâto koṭi° B °bhûshi | sarve° BC °rveshâṁm arha° B °nâsravâ° C °çravâṇâṁm u° B °shitavatâṁ samya ° ttânâṁ | pari° BC °janâṁm anu° C °prâptâsva°.

11. BC °abhunsuḥ | sarve° C °rveshâm arhantânâṁ kshi °vâṇâm ushi° BC °nâṁ saṁmya° C °mukticittâ ° kshiṇâbhava°. — 14. C °nsuḥ | sa° B °nsu ‖ sarveshâṁm arha ° shitavatâṁ samyagâjñânâsuvi° B °ttânâṁ | pari°

16. B °mauṅga ° bhûshi ‖ agrayugo ca eko°. — 17. BC °agra prajñâye | aparo°. — 18. C maṁtasya° B °mauṅga° C °sya saṁmya ° çilavâro ca nâma° B °çivâlo ca nâ° BC °kshuṇi ye | aço° C °çrâvakâ°. — 19. BC °agra pra ° ddhiye na°. — 20. C madgala ° lu puna mahâ° B °mauṅga° C °na saṁmya° B °palito° C °parito nâ ° abhutsuḥ | .

भिक्षु उपस्थायको अभूषि ॥ मङ्गलस्य खलु पुनर्महामौद्गल्यायन सम्यक्संबुद्धस्य नागवृक्षो अभूषि बोधि ॥ मङ्गलस्य खलु महामौद्गल्यायन सम्यक्संबुद्धस्य उत्तरं नाम नगरं अभूषि । द्वादश योजनानि आयामेन पुरस्तिमेन पश्चिमेन च सप्त योजनानि विस्तारेण दक्षिणेन उत्तरेण च । सप्तहि प्राकारेहि परिक्षिप्तं सौवर्णेहि सौवर्णच्छदनेहि ॥ सप्तहि दीर्घिकाहि परिक्षिप्तं अभूषि चित्राहि दर्शनीयाहि सप्तानां वर्णानां सुवर्णस्य रूप्यस्य मुक्तायाः वैडूर्यस्य स्फटिकस्य मुसागल्वस्य लोहितिकाया ॥ तासां खलु पुनर्महामौद्गल्यायन दीर्घिकानां द्विन्नां वर्णानां सोपाना अभून्सुः सुवर्णस्य रूप्यस्य । चतुर्णां वर्णानां सोपानफलका अभुन्सु सुवर्णस्य रूप्यस्य च मुक्ताया वैडूर्यस्य च ॥ तायो दीर्घिकायो छन्नायो अभून्सुः उत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकनलिनीसौगन्धिकेहि ॥ तायो दीर्घिकायो इमेहि एवंरूपेहि वृक्षेहि प्रच्छन्नायो अभुन्सुः । सय्यथीदं अम्रजम्बुपनसलकुचभव्यपालेवतप्रच्छन्नायो ॥ तासां खलु पुनर्दीर्घिकानां तीरेषु इमानि एवंरूपाणि खलजजलजानि माल्यानि अभुन्सु । सय्यथीदं अतिमुक्तकचम्पकवार्षिकावातुष्कारदन्दीवरदमनकदेवोपसंहिता ॥ उत्तरं खलु पुनर्महामौद्गल्यायन नगरं सप्तहि तालपंक्तिहि परिक्षिप्तमभूषि ॥ विस्तरेण दीपवती राजधानी यथा वर्णयितव्यं ॥ मङ्गलस्य खलु पुनर्महामौद्गल्यायन सम्यक्संबुद्धस्य सुन्दरो नाम चक्रियो पिता अभूषि राजा चक्रवर्ती ॥ मङ्गलस्य खलु पुनर्महामौद्गल्यायन सम्यक्संबुद्धस्य गिरी नाम देवी माता अभूषि ॥ तदाहं महामौद्गल्यायन अतुलो नाम नागराजा कृतपुण्यो महेशाख्यो उत्सदकुशलसंचयो ॥

1. B °mauṅga ° yanasya saṁmya° C °na saṁmya° B °bhûshi | bodhi mauṅga°. — 2. C °lu punar mahâ° B °mauṅga° C °yana saṁmya ° ddhasya nâgavṛiksho abhûshi | bodhi maṁgalasya khalu punar mahâmaudgalyâyana saṁmyaksaṁbuddhasya utta°. — 3. BC °stimena ca(C °ra) sapta° B °stâreṇa daçena ca u° C °ṇena ca uttareṇa ca sapta°. — 4. C °kshiptâ suvarṇṇedi seu° B °danehi sa°. — 5. BC °bhûshi bodhimauṅga(C °dga)lasya khalu punar ma(C °na ma)hâmaudga(B °ûga)lyâyana citrâhi ° nîyâhi | sa° B °varṇṇayâ(nâ?)nâṁ su°.

7. B °mauṅga° C °kânâṁ bhinno varṇṇâ ° pânâm abhûtsuḥ su° B °pyasya cato°. — 8. C °abhûtsuḥ suva° B °nsu | suva° B °vaidûrya° C °ḍûryyâsya°. — 9. C tâye dîrghikâye cchannâye abhuṁsuḥ | utpa° B °bhûnsuḥ | utpa° C °tparamaduma ° ṇḍarîṁkana° B °ndhikehi tâva dî°. — 10. B tâva dî° C tâye dîrghikâye ime° BC °mehi rûpe ° hi prasannâ° C °nnâye abhûtsuḥ | .

11. B °nasalekuca° C °taprasannâye | B °nnâyâ | . — 12. C °puṇa dîrghi ° mânyevarûpâṇi sthalajoni jalajâni mâ° B °sthalajalajâ° C °nsuḥ | . — 13. C °muktikaca ° indrivara°. — 14. B °mauṅga° C °lapaktihi ° kshiptâ | abhuṁsuḥ B °kshiptâm abhû°. — 15¹. BC °dhâni tathâ°. — 15². C mauṅga° B °mauṅga° C °na saṁmya ° ma kshetriyo° B °shi ‖ râjâ° C °vartti B °rtti ma°.

16. B °mauṅga° C °na saṁmya° B °çiri nâma° BC °devî abhû°. — 17. C tadâ ihaṁ ma° B °mauṅga° C °atuno nâ ° kuçalo saṁ° B °çalo saṁyo ‖ .

ततो मया सो भगवां मङ्गलो सश्रावकसंघो ..... सत्कृत्वा गुरुकृत्वा मानयित्वा पूजयित्वा दुष्ययुगमाछादं दत्त्वा बोधाय अनुप्रणिहितं ॥ तेनाप्यहं व्याकृतो भविष्यसि त्वमनागताध्वाने अपरिमिते असंख्येये कल्पे शाक्यमुनिर्नाम तथागतो ह्रं सम्यक्संबुद्धो ॥

दीपंकरस्य ओत्तरेण मङ्गलो नाम नायको ।
तमं लोके निहत्वान धर्मोल्कामभिज्वालयेत् ॥
अतुला आसि प्रभा तस्य जिनेहि अन्येहि उत्तरा ।
कोटिसूर्यप्रभां हत्वा सहस्रारैः विरोचते ॥
सो च बुद्धो प्रकाशेति चत्वारि सत्या उत्तमां ।
ते तं सत्यरसं पीत्वा विनोदेन्तु महातमं ॥
बोधिं बुद्ध्वा अतुलां देवा प्रथमे धर्मदेशने ।
कोटिशतसहस्राणां प्रथमाभिसमयो अभूत् ॥
यदा..... ।
तदा आहनि संबुद्धो धर्मभेरीं वरमुत्तमां ॥
पुनरपि देवसमये यदा सत्यां प्रकाशयेत् ।
द्वितीये नवति कोटी द्वितीयाभिसमयो अभूत् ॥
यदा सुनन्दो चक्रवर्ती बुद्धधर्ममुपागमि ।
तदा आहनि संबुद्धो धर्मभेरीं वरमुत्तमां ॥
सुनन्दानुचरा जनता नवतिं आसि कोटियो ।
सर्वे ते निरवशेषा अभूद्बुद्धस्य श्रावका ॥

1. C °madgalo° B °kasagho satkṛitvâ° BC °datvâ° B °nuprahitaṁ | C °nupratiha. — 2. B °shyasi | tvam anâgatadhvâ° C °gatam adhvânaṁ apa ° saṁkhyaye ° nir nâmas tathâ ° rhaṁ saṁmya°.

6. BC taṁ maṅga(C °dga)loke ° bhidhârayet | . — 7. BC atulo adhiprabhâ ° ttara koṭi°. — 8. BC °hatvâ daçasahasrehi viro°. — 9. C °buddhe prakâ° B °çeti | catvâri satyam uttamâṁ te taṁ° C °tvâri buddham utta°. — 10. BC °detsu ma° C °hârasaṁ | .

11. B buddhyâ atu° C buddhâṁ atu°. — 12. C punar eva samaye yadâmatyâṁ prakâçayet | dvitiyo nava koṭi dvitiyobhisamayo abhût | koṭi° C °srâṇaṁ pra° BC °thame dharmasama°. — 13-14. BC yadâ âhanati saṁ° C °bheri varamuttamaṁ | . — 15. BC punar eva(C °vaṁ) sama°.

16. B dvitiyo nava ko° C dvitiyo navati koṭiyo dvi°. — 17. C °vartti bu°. — 18. C °bheri vara°. — 19. C °jâtâṁ na° B °râ jânatâṁ nava° C °vatim âsi°. — 20. C °çeshaṁ abhû° B °shâṁ abhû° BC °vakân | .

पुनरपि देवसमये यदा सत्वां प्रकाशयेत् ।
अशीतिं तृतीये कोटी तृतीयाभिसमयो अभूत् ॥
यदा उत्तरो गृहपति बुद्धदर्शनमुपागमि ।
तदा आहनि संबुद्धो धर्मभेरीं वरमुत्तमां ॥
उत्तरानुचरा जनता अशीतिं आसि कोटियो ।
सर्वे ते निरवशेषा अभू बुद्धस्य श्रावकाः ॥
सन्निपाताः त्रयो आसि मङ्गलस्य महर्षिणो ।
क्षीणाश्रवाणां विरजानां शान्तचित्तानुतापिनां ॥
कोटीशतसहस्राणां प्रथमो आसि समागमो ।
द्वितीयो नवतिं कोटी अशीतिं तृतीयो अभूत् ॥
अहं तेन समयेन नागराजा महर्द्धिको ।
अतुलो नाम नामेन उत्सदकुशलसंचयो ॥
नागानां दिव्येहि तूर्येहि मङ्गलस्य महर्षिणो ।
अर्चये दुष्यणि दत्त्वान शरणं तमुपागमि ॥
सो मे बुद्धो व्याकार्षीत् मङ्गलो लोकनायको ।
अपरिमेये इतो कल्पे बुद्धो लोके भविष्यसि ।
शाक्यानां नगरे रम्ये स्फीते कपिलसाह्वये ॥
तस्य ते जननी माता माया नामेन भेष्यति ।
पिता शुद्धोदनो नाम तव भविष्यति गौतमः ॥
कोलितो उपतिष्यो च अया भेष्यन्ति श्रावकाः ।
क्षेमा उत्पलवर्णा च अया भेष्यन्ति श्राविका ॥
आनन्दो नाम नामेन उपस्थायको भविष्यति ।

9. BC °koṭiṁ tṛitī° B °tiyo abhi°. — 3. yadi utta° C yadâ cottara gṛihapatiḥ bu° BC °upâgami | uttarânu° (l. 5). — 5. C °jânaṁtâṁ koṭiṁ açitiyo B °jânatâṁ açitiṁ koṭiyo | .

6. B °çesham abhût | bu° C °çeshaṁ abhû bu° vakâṁ | . — 7. C °pâtân trayo°. — 8. C °cittâyinâṁ. — 9. C °thamam âsi°. — 10. BC °tiyaṁ nava° B °vatiṁ koṭiṁ açi° C °navati koṭi açitiṁ° B °tiyâ abhût ‖ .

11. B ahaṁ ca tena° C °ko | aparimeyam ite kalpe buddhaṁ loke bhavishyasi ‖ . — 12. BC °dakulasaṁ°. — 13. C nâgonâṁ divyatûrye°. — 14. C °ye pushpâṇi dadyâcca çara° B °shyâni ca datvâna°. — 15. C °buddha vyâkarshit maṁgalo lo° B °ddho vyâkâ°.

16. BC °rimeyam ito(C °te) kalpe°. — 17. C °gareṁ ramye°. — 19. BC °nâma nâmena tvaṁ bhavi° B °shyasi gautama | C °shyasi gauttamaḥ | . — 20. B kâlito° C kârito°.

21. C kshemâm utparavarṇṇâ ca agre bhe° çrâvakâṁ | B °çrâvakâ | . — 22. C °sthâpako bha°.

बोधि भविष्यति तुह्यं अश्वत्थो वरपादपः ॥
तस्य व्याकरणं श्रुत्वा मङ्गलस्य महर्षिणः ।
विरियं प्रग्रहेत्वान दृढं कृत्वान मानसं ।
चरन्तो बोधिचर्याणि नाहं कंचित्परित्यजे ॥
उत्तरं नाम नगरं सुन्दरो नाम चक्रियो ।
शिरिका नाम जनिका मंगलस्य महर्षिणो ॥
सुदेवो धर्मदेवो च अभून्सुः अग्रश्रावकाः ।
शीवाली च अशोका च अभून्सु अग्रश्राविका ॥
पालितो नाम उपस्थाको मंगलस्य महर्षिणो ।
बोधि तस्य नागवृक्षो बोधिवृक्षं सुपुष्पितं ॥
कोटीशतसहस्राणां संघो आसि महर्षिणो ।
तिष्ठमानो महावीरो तारेसि जनतां बहुं ॥
तारयि बहुजनतां वैस्तारिकं कृत्व शासनं ।
ज्वलितो अग्निस्कन्धो वा सुरियो वा समुद्गतो ॥
यथा सागरस्य ऊर्मियो न शक्यं गणयितुं ।
तथैव भगवतो पुत्रा न शक्यं गणयितुं ॥
सो च बुद्धो महाभागो सद्धर्मो च गणोत्तमो ।
सर्वे समनन्तरातीता अनुरिक्ता एव संस्काराः ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने मंगलस्य वस्तु समाप्तं ॥

1. C bodhiṁ ca bhi bhavishyámi açvattha vara°. — 3. B virya pragra° C viryaṁ ca pragṛihitvána ° tvána námakaṁ | B °tvána námaṁ care°. — 4. B carento bodhicaryá sa na kaṁ° C °caryyásaṁ na kaçcit parityajet | . — 5. BC °ttaro náma° B °nagaro su° C °gare su ° ma kshetriyah.

6. C çirikâ° B °mahardddhiṇo sude°. — 7. C *omet les vers* 7-10. B °nsuḥ adya çrá°. — 8. B çrávako ca a °çrávaká | . — 9. B °upasthâyako°. — 10. C bodhiṁ ta° BC °tasya bodhivṛikshaṁ su° C °shpita suçobhitaṁ | .

11. C koṭiçata° BC °sraṇáṁ ási° C °ási sarve maha° BC °rshiṇáṁ | . — 12. B °vira tâ° BC °târehi ja° B °janato bahuṁ târa°. — 13. C târayishyasi táṁ târayiṁ kṛi° B °táṁ vastârikaṁ kṛi° BC °tvánuçásanaṁ jvali°. — 14. B °litâ agni° C °litán aguiskandhyâ vâ° BC °vâ sûryo vástaṁgato yathâ°. — 15. B yathâ hi sâga° C °unmiyo° B °utmiyo ° çakyaṁ ga° C °çakyaṁ ca gaṇa°.

16. B °thaiva ca bha° C °thaivaṁ bhaga° B °çakyaṁ ya gaṇa° C °çakyaṁ gaṇanâpituṁ | . — 17. C °bhágo buddharma ca °ttame | . — 18. B sarva sama° C sarvaṁ sama ° tiktânuraktán evamevaṁ saskâ° B °titán anuriktâ ekâ eva°. — 19. B °vadânakathâyáṁ ca maṁga° C °ne madgala °.

अथ चक्रवस्तुके आदि ॥ अनुहिमवन्ते कुण्डला नाम यक्षिणी प्रतिवसति ॥ सा दानि समं समं च पुत्रशता पंच प्रजायति । पुत्रसहस्रं प्रजाता सा कालं करोति ॥ ते पि वैशालिं ओजोहारका प्रेषिता ॥ वैशालिं गत्वा मनुष्याणामोजं हरन्ति ॥ रोगजाता आर्द्रा मण्डलको च अधिवासो च । मण्डलको रोगजातो यहिं कुले निपतति न किंचि शेषेति सर्वं हरति । अधिवासो नाम रोगजातो प्रदेशं हरति ॥ तदानि वैशालिका अधिवासेन रोगजातेन स्पृष्टा मरन्ति ॥ ते देवदेवां नमस्यन्ति ॥ तेषामेतदभूषि ॥ कस्मिंस्तु खल्वागते वैशालकानामावाधो प्रतिप्रश्राम्येया ॥ तेहि दानि काश्यपस्य पूरणस्य प्रेषितं ॥ आगच्छाहि वैशालकानाममनुष्यव्याधि उत्पन्नो त्वयि आगते प्रतिप्रश्रब्धो भविष्यति ॥ काश्यपपूरणो वैशालिमागतो न च तं व्याधिं प्रतिप्रस्रभ्यति ॥ तेषामेतदभूषि ॥ आगतो काश्यपो नैव च वैशालकानाममनुष्यव्याधिः प्रतिप्रस्रभ्यति ॥ तेहि दानि मस्करिस्य गोशालिपुत्रस्य प्रेषितं ॥ सो पि आगतो न च वैशालिकानाममनुष्यव्याधिः प्रतिप्रस्रभ्यति ॥ तेहि दानि ककुदस्य कात्यायनस्य प्रेषितं ॥ सो पि आगतो न च वैशालिकानाममनुष्यव्याधिः प्रतिप्रस्रभ्यति ॥ तहि दानि अजितस्य केशकम्बलस्य प्रेषितं ॥ सो पि आगतो न च वैशालकानाममनुष्यव्याधि प्रतिप्रस्रभ्यति ॥ तेहि दानि संजयिस्य वैरट्टिपुत्रस्य प्रेषितं ॥ सो पि आगतो न च वैशालकानाममनुष्यव्याधि प्रतिप्रस्रभ्यति ॥ तेहि दानि निर्ग्रन्थस्य ज्ञातिपुत्रस्य प्रेषितं ॥ सो पि आगतो न च वैशालकानाममनुष्यव्याधिः प्रतिप्रस्रभ्यति ॥ तेषां वैशालकानां ज्ञातिसालोहिता कालगता देवेहि उपपन्ना ॥ तेषामन्यतरा देवता वैशालकानामारो-

1². C "ṇḍalo nâma". — 3¹. C samaṁ samâ ca" BC "pañca çatâni prajâyanti | . — 3². BC yâ putra" B "trasâha" BC "hasra prajâ "kâraṁ ka". — 3³. BC tenâpa ve(C "veṇa)-çâliṁ " shitâ vaiçâ". — 3⁵. B "harati. — 4¹. BC "jâtâṁ âddhe(C "rddhe) maṇḍa". — 4³. C "jâto jahiṁ ku" B "tati | na" C "kiṁcid viçeshaṁti sa" B "ruti adhi".

6¹. C tadâni" BC "çâliko adhi" C "sprishṭo ma" BC "spṛishṭa(C "shṭo) maranti te deva". — 7¹. B "shi ka". — 7². C kasmiṁn nu " bâdhâ pra" BC "tipraçasteyâ tehi". — 8¹. BC "shitam âga". — 8². C "gacchehi" BC "çârakâ" C "kânâṁ amanu" B "praçaṁbhayishya" C "tiprasaṁçâ bhavi". — 9. C "parûṁraṇo" BC "gato ca na taṁ". — 10¹. C *omet cette phrase et les suivantes jusqu'à* 13³ *inclusivement. Il donne la suite dans cet ordre :* 14, 15¹, 13¹, 13², 15², 16, etc. — 10². B "pramrabhya".

11. B "karishya çoçâlipu". — 12. B "pramrabhyati | . — 13¹. C delhi dâ". — 13². C "to vai" B "pramrabhyati. — 14. C "jinasya "mbarasya" B "shitaṁ so pi". — 15¹. C "vyâdhiḥ prasrabhyati manushyavyâdhiḥ prasrabhyati | B "pramrabhya". — 15². C "saṁjayi velatiputra" B "veraḍhipu " shitaṁ so pi".

16. B so pi ââgato" C "kânâṁ ama " vyâdhiḥ pra" B "pramrabhya". — 17¹. B tehi tâni nigrantha" C "nirgratthasya" B "shitaṁ so pi". — 17². B "pramrabhya". — 18. BC "tisârohitâ" C "pannâḥ.

चयति ॥ ये एते तुभेहि आनीता अशास्तारो अशास्तारवादिनो न एते शक्ता वैशालकानाममनुष्यव्याधिं प्रतिप्रस्रभयितुं ॥ एष बुद्धो भगवां असंख्येहि कल्पेहि समुदागतो अर्हन्सम्यक्संबुद्धो अपरिशेषज्ञानदर्शनो महर्द्धिको महानुभावो सर्वज्ञो सर्वदर्शावी यच यामचेचसीमायां प्रतिवसति सर्वं तच ईतिकलहं कलकलं उपद्रवा उपसर्गा प्रशाम्यन्ति ॥ तमानेथ । तेन आगतेन वैशालकानाममनुष्यव्याधिः प्रतिप्रस्रभ्यते इति ॥

राजगृहे मन्दिरपुरे विहरति वरकमलगर्भसुकुमारो ।
सर्वा कलिकलहानि प्रशमयितानि जितक्लेशेन ॥
सोपद्रवं काञ्चननिभो यं प्राप्तो यामनिगम नगरं वा ।
ग्रामयति तच ईतयो रजमिव बलवां सलिलवृष्टि ॥
पाण्डरवर्णं काञ्चननिभं दिनकरपरिपूर्णचारुमुखं ।
वरसुरभिशीलगन्धं आनेथ शाम्यति तु व्याधि ॥

वैशाख्यां तोमरो नाम लेच्छविमहत्तरको महापचो महापरिवारो पण्डितो च ॥ सो गणेन अधीष्य प्रेषितो ॥ गच्छ राजगृहं तहिं बुद्धो भगवां प्रतिवसति । श्रेणियस्य बिम्बिसारस्य याचितवासो प्रतिवसति ॥ तं गत्वा वैशालकानां लिच्छवीनां वचनेन वन्दनां वदेसि सपरिवारस्य अल्पाबाधतां च अल्पातंकतां च सुखस्पर्शविहारतां च पृच्छेसि एवं च वदेसि ॥ वैशालकानां भगवं लिच्छवीनाममनुष्यव्याधि उत्पन्नो बहूनि प्राणसहस्राणि अनयव्यसनमापद्यन्ति । साधु भगवानर्थकामो हि-

1. BC "tubhyamîhi" B "hi anîti açâ" C "hi ânîti açâ" BC "stârâ çâstâ" C "stâro vâdino naite ça" B "pramrabhya" C "prasrabhavitum | . — 2. C "gavân asamkhyeyehi ka" gato ahan sa" buddhaḥ apa" B "rçâvî | yâva grâma" BC "makshatra" C "traçimâyâm pratiprasrabhyati | sarvam" B "sati | sa" BC "tra itika" B "ham kâlakallam upa" C "ham kârakam kallâpradravâ" rgân praçâsyanti | B "rgân pra". — 5¹. BC ânetha tena". — 5². BC "âgate vai" B "pramrabhya".

7. C "lagabhe suku" B "garbhe kusumâro sa". — 8. BC sarva kalikalahaiti praça(C ṇa)mayi" kleço sopa". — 9. C "managara nigamam vâ" B "ram vâ çâ". — 10. BC çâmyanti | tatra itayo rajatam iva" C "lavân saliladṛishṭim B "ladṛishṭim pâ".

11. C pâtum vikalakâ" B "ṇḍavikalakâ" bham | di" BC "karam pari" mukham vara". — 12. C vacasu" B "gandhagam âne" BC "ânethiyâ çâmyatha tu iti ‖ . — 13. BC "tomalo nâ" B "ttaramahâ" BC "mahâyaksho" B "to ca so ga". — 14¹. BC "adhyashya prekshito | . — 14². B "mhiçilasyâcita" BC "vâse pra" ti tam". — 15. C tam âga" nâm lecchavinam vaca" ca alpatamkâtâm ca" sukham ca spa" B "sukham spa" cchesi | evam" C "vam va cadesi B "desi vaiçâ".

17. B "kâṇâm bha" BC "gavâm liccha" C "vyâdhiḥ utpa" prâṇisaha". — 18. B sâdhû bha" C "arthamkâ" B "hiteshî" C "gacchayâ" dâyâ.

तेषी वैशालिमागच्छेया अनुकम्पामुपादाय ॥ अथ तोमरो लेच्छविगणस्य प्रतिश्रुत्वा यथानुरूपेण परिवारेण सार्धं भद्राणि यानानि आरुहित्वा वैशालितो नगरातो निर्गम्य येन राजगृहं नगरं तेन प्रयासि ॥ अथ खलु तोमरो लेच्छवि राजगृहनगरं गत्वा प्रविशित्वा राजगृहनगरं येन वेणुवनं कलन्दकनिवापं तेन प्रक्रमि भगवन्तं दर्शनाय उपसंक्रमणाय पर्युपासनाय ॥ तेन खलु पुनः समयेन भगवान्तदहो पोषधे पंचदश्यां पूर्णायां पूर्णमास्यां पञ्चानां भिक्षुशतानां अन्यायै च जनतायै अनेकसहस्रायै परिषायै धर्मं देशयति आदौ कल्याणं मध्ये कल्याणं पर्यवसाने कल्याणं स्वर्थं सुव्यञ्जनं केवलपरिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं प्रकाशयति ॥ अथ तोमरो लेच्छवी यावत्तका यानस्य भूमिः तावद्यानेन गत्वा यानाद्वतीर्य पद्भ्यामेव येन भगवांस्तेनोपसंक्रमि ॥ सो दानि महेशाख्यां परिषां सन्निपतितां न शक्नोति प्रसह्य भगवन्तमुपसंक्रमितुं ॥ सो दानि एकांसमुत्तरासंगं कृत्वा येन भगवांस्तेनांजलिं प्रणामेत्वा भगवन्तं गाथाये अध्यभाषि ॥

उपोषधे पंचदशीविशुद्धये
उपासितुं ते ऋषयो समागता ।
शक्रो च देवो चिदशान इन्द्रो
पुरस्कृतो तेषु ऋषह्यसाहि ॥
विरोचमानो भाषसि उत्तमं पदं
धर्मेण तर्पेसि बहुं इमां प्रजां ।
महां व मेघः सलिलेन मेदिनीं
ते तुह्य श्रुत्वा मधुरामिमां गिरां ॥
अनेलिकां धारयतो महामुने
नमस्कृत्वा अंजलिं वन्दमाना ।

1. BC "tomalo le" C "cchaviga" B "rûpe pari" C "sâriddha bhadrâ" B "tena prâyâsi ‖ . — 3. BC "nagare gatvâ" C "grihaṁ nagaraṁ ye" naṁ karanda" BC "paṁ teno prakra". — 5. C "shadhe yaṁcadaçyâṁ pûrṇṇamâsyâṁ paṁcâ" B "pûrṇṇamâyâṁ pû" çayati ‖ âdan" BC "madhya kalyâ" C "svartha suvyaṁja" BC "kevalaṁ pari" C "hmacarya saṁpraka".

8. B "yâvatakaṁ yâna" C "yâvattakaṁ yâ" bhûmittovad yâ" C "padbhyâṁm eva" gavân teno". — 10. C "çâkhyaṁ pari" B "knoti | prasapka (?) bha".

11. BC "ttarâṁsaṁgaṁ" C "gavânstenâṁ". — 13. BC "dhe yaṁvaçipûrṇṇamâsi viçu" gataṁ ‖ . — 15. BC çakraṁ ca devâ tridaçânâm indraṁ pu" B "teshâṁ asahyasohi vi" C "teshâ asahya so hṛidi.

17. B "mâno | bhâ" C "shami utta" B "rpesi | bahum imâṁ prajâ mahâṁ" C "bahum imâṁ. — 19. BC mahâṁ ca meghaḥ" niṁ | te" giràm aneli".

21. C "kâṁ raya" B "mune | na" BC "skṛitâṁjaliṁ" mânâ çara".

शरणन्ते गच्छाम असह्यसाहि
तेषां सुलब्धं च सुआगतं च ॥
स तोमराणामहमन्तिके भवं
ये ते प्रसन्ना शरणं उपेन्ति ।
अथ अप्रमत्ता सुगतस्य शासने
काहिन्ति जातीमरणस्य अन्तं ॥

गाथापर्यवसाने महता जनकायेन अन्तरो दिन्नो ॥ अथ खलु तोमरो लेच्छवी येन भगवांस्तेनोपसंक्रमित्वा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवन्तमेतदवोचत् ॥ वैशालिका भगवं लेच्छवियो सदृढवाला अभन्तरवैशालका च बाहिरकवैशालका च भगवतः पादा शिरसा वन्देन्ति सश्रावकसंघस्य सुखं च स्वर्गविहारतां च पृच्छेन्ति एवं च वदेन्ति ॥ वैशाल्यां भगवन्मनुष्यव्याधि उत्पन्नः बहूनि प्राणिसहस्राणि अनयव्यसनमापद्यन्ति भगवां च अनुकम्पको कारुणिको सदेवकस्य ॥ साधु भगवां वैशालिमागच्छेय वैशालिकानामनुकम्पामुपादाय ॥ भगवानाह ॥ तथागतो तोमर राज्ञो श्रेणियस्य बिम्बिसारस्य याचितवासो वसति गच्छमनुजानापेहि ॥ अथ खलु तोमरो लेच्छवि भगवतो पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवन्तं च त्रिष्कृत्वः प्रदक्षिणीकृत्वा भिक्षुसंघं च येन राजगृहं तेन प्रक्रामि ॥ अथ खलु तोमरो लेच्छवि येन राजा श्रेणियो बिम्बिसारस्तेनोपसंक्रमित्वा राजानं श्रेणियं बिम्बिसारं साधु च सुष्ठु च प्रतिसंमोदेत्वा एतदुवाच ॥ वैशालीयं महाराज अमनुष्यव्याधि उत्पन्नो बहूनि प्राणिसहस्राणि अनयव्यसनमापद्यन्ति ॥ तहिं षच्छास्तारो संमता आनीता काश्यपो च पूरणो मस्करी च गोशाली अजितो च केशकम्बली ककुदो च कात्या-

1. C °cchâmaḥ asa° B °teshâṁ | sula ° taṁ ca toma°. — 3. BC tomarâ° B °râṇânti bhavâye me prasa° C °râṇâm antike bhavân me praçannâ çaraṇam upe°. — 5. B atha matto suga° C atha tomaro suga ° ṇasyântaṁ | .

7¹. BC °kâye ananta°. — 7². B °tomalo le° BC °gavânsteno°. — 9. BC vaiçâliko bhaga° C °gavan lechaviyo° BC °bâlo abhyantaravaiçâlakâ ca bhaga° C °vato pâdau çirasâ vandeti saçrâ ° rçaviharatâṁ ca priccheyanti ° vadanti | .

11. C °gavau amanushyavyâdhir utpa° BC °nayato vyasa ° dyanti | bha° B °gavân ca anu° BC °kasya sâdhû°. — 12. B sâdhû bha° C sâdhu bhaṁga° BC °çâliko anu°. — 13². BC °mbiçâlasya vâse va° B °jânâ .ehi ‖ C °nâyehi | . — 14. C °chavi bha° B °gavaṁto pâ ° vantam eva ca trishṭûbhyaṁ(?) pra° C °vantevaṁ ca trishkṛitya pra ° kṛitya bhikshu° B °prakâmi ‖ .

16. BC °mbiçâlas teno ° mbiçâraṁ ° sushṭu ca pra°. — 18. BC °anayâto vyasa°. — 19. C tarhi esha çâstâ° BC °stâra saṁmato âni° C °ca puraṇo° B °maskeri ca gopâli | aji° C °gopâri aji ° mbari | kâtyâya° B °mbali | kâtyâyana saṁjaº C °nirgratthe ca jñâ°.

यनो संजयी च वेरट्ठिकपुत्रो निर्ग्रन्थो च ज्ञातिपुत्रो ॥ एतेहि आगतेहि वैशाल-
कानाममनुष्यव्याधि नोपशाम्यति ॥ ततो महाराज लेच्छवीनां देवताहि आरो-
चितं ॥ एष बुद्धो भगवानस्मिंये धर्मानुभावेन हि समुदागतो सदेवकस्य लोकस्य
लेनो त्राणो शरणो परायणो देवातिदेवो शास्ता देवमनुष्याणां नागानामसुराणां
यक्षाणां राक्षसानां पिशाचानां कुम्भाण्डानां ॥ सो यं यामचेवसीमसमाक्रमति तत्र
सर्वे ईतिकलिकालकर्णी प्रशाम्यन्ति बुद्धानुभावेन धर्मानुभावेन संघानुभावेन ॥
तमानेथ तेन आगतेन वैशाल्यानाममनुष्यव्याधिः प्रशाम्यतीति ॥ साधु महाराज
भगवन्तमनुजानाहि वैशालिं गमनाये अनुकम्पामुपादाय ॥ एवमुक्तो राजा श्रे-
णियो विम्बिसारो तोमरं लेच्छविमेतदुवाच ॥ सचे वासिष्ठ वैशलका लेच्छवयो
भगवतो राजगृहातो वैशालिं गच्छन्तस्य एवं प्रत्युद्गमनं करोन्ति यावत्स्वकं विजितं
यथाहमनुयानं करोमि यावत्स्वकविजितमेत्थे हं भगवन्तमनुजानये राजगृहातो
वैशालिं गमनाय ॥ अथ खलु तोमरो लेच्छवी राज्ञो श्रेणियस्य विम्बिसारस्य
प्रतिश्रुत्वा वैशालिं गणस्य दूतां प्रेषयसि ॥ एवं वासिष्ठाहो राजा श्रेणियो विम्बि-
सारो जल्पति ॥ अथ खलु ते दूता तोमरस्य लेच्छविस्य प्रतिश्रुत्वा वैशालिं गत्वा
लेच्छविगणस्य आरोचेसि ॥ एवं वासिष्ठाहो राजा श्रेणिको विम्बिसारो तोमरस्य
लेच्छविस्य जल्पति । सचे वैशलका लेच्छवयो भगवतो राजगृहातो वैशालिं गच्छ-
न्तस्य एवं प्रत्युद्गमनं करोन्ति यावत्स्वकं विजितं यथा अहमनुयानं करोमि याव-
त्स्वकं विजितं एत्थे हं भगवन्तमनुजानेयं राजगृहातो वैशालिं गमनाय ॥ एवमुक्ते
वैशालेयका लेच्छवयः तान्दूतां ..... ॥ एतदवोचो वासिष्ठाहो राजा श्रे-
णियो विम्बिसारो लेच्छविगणस्य वचनेन ॥ करिष्यन्ति महाराज वैशालका लेच्छ-

1. BC °myati | tehi cāgatehi vaiçālakānām amanushyavyādhib(C °dhim̃) praçāmyati(C °te)ti | tato°. — 2. B °viṇāṁ devatehi ā°. — 3. C °khyeya dhamānu° B °ye dhamānu° C °bhāvenchi° B °dāgamo | sade° C °lokasya hitasukhārthaṁ sadevakasya lokasya layaṇo trāṇo° B °leṇo trāṇo çaraṇo çaraṇo parā° C °devātidevā çā ° surāṇāṁ rākshasā° B °ṇḍānāṁ so yaṁ°. — 5. BC °kshetraçima(C °mā)m ākrāmanti | tatra sarve itika° C °tikarṇṇikārakarṇṇika praçā° B °kālakarṇṇi praçāmyanti | bu ° saṁghā ° vena ānetha°.

7¹. BC ānetha | tena° C °āgacchatena°. — 7². C °çāliṁm anugama°. — 8. C evaṁm ukte rājā° BC °mbiçāro°. — 9. BC sarve vā° C °vāçishṭhā° BC °thāham anuprāptaṁ karomi ° jitam e vyūhaṁ ° vantaṁm anu° C °nujāye rājagrihato vai°.

12. B °çreṇiyasya° C °mbiçārasya° BC °dūtaṁ pre°. — 13. BC °vāçishṭhā° C °shṭhāro rājā°. — 14. C °tomalasya ° chavigaṇa°. — 15. BC °vāçishṭhā° C °niyo bimbiçāro° BC °cchavi jalpati | .

16. B sarve vaiçā° C sarva vaiçālako leccha° BC °karoti | yāva ° thā ahaṁm anujānaṁ(C °nāṁ) karo ° svakaṁ ‖ viji° C °jitaṁm etsye° B °neyaṁ | rāja°. — 18. C evaṁm ukte ° çālakā lecchavayo tān° B °dūtāṁ eta°. — 19. B etadavakta° BC °vāçishṭhā ° mbiçāro(B °lo) lecchavayo gaṇa° nena ka°. — 20. B °shyanti | ma° C °çārakā lecchavayo viji° B °cchavīṇāṁ vi°.

वयो भगवतः प्रत्युद्गमनं यावल्लेच्छवीनां विजितं ॥ अथ खलु ते दूता लेच्छविगणस्य प्रतिश्रुत्वा राजगृहं गत्वा तोमरस्य आरोचेन्तुः ॥ अथ खलु तोमरो लेच्छविः दूतानां वचनं प्रतिश्रुत्वा येन राजा श्रेणिको बिम्बिसारो तेनुपसंक्रमित्वा राजानं श्रेणियं बिम्बिसारमेतदुवाच ॥ करिष्यन्ति महाराज वैशालका लेच्छवयो भगवतः प्रत्युद्गमनं ॥ साधु भगवन्तमनुजानाहि वैशालिं गमनाय अनुकम्पामुपादाय ॥ भगवां दानि राज्ञा श्रेणियेन बिम्बिसारेण अनुज्ञातो वैशालिं गमनाय अमात्या च आणत्ता याव च राजगृहं याव च गंगायाः तीर्थं मार्गं प्रतिजागृथ अष्टपदसमविषमं पाषितलजातं विततविताने चित्रदुष्यपरिक्षिप्तं ओसक्तपट्टदामकलापं धूपितधूपनं सिक्तसंमृष्टं मुक्तपुष्पावकीर्णं । नावासंक्रमं बन्धापेथ येन भगवां सश्रावकसंघो गंगायां तरिष्यति वैशालिं गमनाय । अर्धयोजनिके च अन्तरे मण्डपसंविधानं का[रापेथ अन्नपान]संविधानं कारापेथ शय्यासनसंविधानं च भगवतः सश्रावकसंघस्य सर्वं सुखोपधानं यथा भगवां सश्रावकसंघो राजगृहातो सुखं वैशालिं गच्छेय भिक्षुसंघश्च ॥

मनसा देवानां वचसा पार्थिवानां ।
नचिरेणाढ्यानां कर्मणा दरिद्राणामिति ॥

राज्ञा च आणत्तं अमात्येहि च सर्वं प्रतिजागृतं यथा आणत्तं ॥
भगवां संप्रस्थितो सार्धं भिक्षुसंघेन ॥ राजा श्रेणियो बिम्बिसारो सयुग्ययवाहनो सदेवीकुमारामात्यपरिजनो राजर्हेहि पंचहि च्छत्रशतेहि धार्यमाणेहि ओसक्तपट्टदामकलापेहि सध्वजपताकेहि महता राजानुभावेन महता राजऋद्धीये महताये विभूपाये भगवन्तं वैशालिं गच्छन्तं समनुयाति अर्धयोजनिकेनान्तरावासेन यावत्स्वकं विषयं गंगायाः तीरं ॥ अश्रोषुः वैशालका लेच्छविका एदृशाये वि-

1. BC "cetsuḥ | . — 2. C atha tomaro "çreṇikâ bibiçâlo te" B "mbiçâro" C "nupamaṁ kra" BC "mbiçâra". — 5. C "gavato pra" B "manaṁ sâdhu".

6. C "mbiçâre" B "nâya | amâtyâ" C "yâvacca râ" BC "gṛihaṁ gaṁgâyâṁ tîrthamârgaṁ" gritha | asbṭapadumaṁ sama" C "samavisha" ptaṁ oçakta" BC "siktasaṁsṛishṭaṁ(B "shṭhaṁ) mu" B "kiraṇaṁ nâ". — 9. BC "ndhâyetha | yena" C "gaṁgâye tari" B "shyati | vai". — 10. C addhayo "dhânaṁ kroçaṁ vidhâ" B "dhânaṁ kâsaṁ vi" petha | çaryâsana" C "sanavidhâ" gavato saçrâ" sarvasukhâpadhâ" B "padhâraṁ ya" C "gavân saçrâ" saṁgho ca | .

15. B "nâṁ ca vaca". — 15. B "reṇâghânâṁ" C "reṇâdyâ(?)nâṁ" drânam iti ‖ .

16. C "sarva pratijâgṛitha yathâ". — 17¹. C "gavât saṁpra" sârddha bhi". — 17². C "biṁbiçâro sayu" B "sayugâbala" BC "devisakumâro(C "ro' mâ)tya" C "râjârahehi" hi oçakta" BC "japatakehi" vaiçâli gacchaṁ samanu" BC "manujâti a" C "arddhayonikenântarâvâsena" B "nântavâsena" vishamaṁ gaṁ" BC "gaṁgâyâṁ tiraṁ açro".

21. C âçloshit | vaiçârakâ" BC "ochavekâ" vidhâye râ" mbiçâro".

धीये राजा श्रेणियो बिम्बिसारो भगवतो अनुयानं करोति राजगृहातो वैशालिमागच्छन्तस्येति ॥ श्रुत्वा च पुनः याव च वैशाली याव च गंगातीर्थं वैशालकानां लेच्छवीनां विजितमध्यान्तरे मार्गं प्रतिजाग्रंसु अष्टपदसममविषमं पाणितलजातं सिक्तसंमृष्टं मुक्तपुष्पावकीर्णं विततवितानं चिचदुष्यपरिच्छिन्नं ओसक्तपट्टदामकलापं धूपितधूपनं ॥ देशदेशेहि च नटनर्तनच्छल्लमल्लपाणिस्वर्या स्थापयेन्सु । अर्धयोजनिकेन च अन्तरेण मण्डपसंविधानं च कारयेन्सु शय्यासनसंविधानं च पानीयसंविधानं च भक्तसंविधानं च भगवतः सश्रावकसंघस्य ॥ अभ्यन्तरवैशालीतो चतुरशीति रथसहस्राणि योजापयित्वा द्वेचतुरशीति रथसहस्राणि योजापयित्वा सवैजयन्तिकानि सनन्दिघोषाणि सपुष्पमालानि सच्छत्रध्वजपताकानि प्रभूतं च गन्धमाल्यमादाय स्वकस्वकानि भद्राणि यानान्यभिरुहित्वा महता राजानुभावेन महता राजऋद्धीये महतो जनकायस्य हक्कारहिक्कारभेरीमृदंगमरुपणवशंखसन्निनादेन वैशालीतो नगरातो निर्यांता भगवन्तं प्रत्युद्गच्छेन्सु यावद्गंगातीर्थं भगवतः पजार्थं ॥ तेषां पि तं एवं संविधानरूपं अभूषि ॥ सन्त्यत्र लेच्छवयः नीलाश्वा नीलरथा नीलरश्मिप्रतोदा नीलयष्टी नीलवस्त्रा नीलालंकारा नीलउष्णीषा नीलच्छत्रा नीलखड्गमणिपादुकवालव्यंजनाः ॥ तत्रेदमिति उच्यते ॥

नीलाश्वा नील रथा नीला रश्मिप्रतोदमुष्णीषा ।
नीला च पंच कुदा नीला वस्त्रा अलंकारा ॥

सन्त्यत्र लेच्छवयः पीताश्वाः पीतरथा पीतरश्मिप्रतोदयष्टी पीतवस्त्राः पीतालंकारा पीतोष्णीषा पीतच्छत्रा पीतखड्गमणिपादुका ॥ तत्रेदमुच्यते ॥

2. C °çâlimî yâva ° tirtha vai ° cchavinâmî vi ° jâgrisuḥ | ashṭa° B °grasûsu | ashṭhapa° BC °padumamî sama° C °samavishamî pâṇi° B °vishamî paṇita° C °tamî sikta° BC °ktasamsṛishṭa mukta° B °panamî deçede°. — 5¹. B deçedeçehi ca° C °hiva naṭanarttakaṛilla° B °yetsu C °yetsuḥ. — 5². C °yetsuḥ | ça° B °yetsu | çaryâsana° C °yyâsanamî samvi°.

7. C °vaiçârito ca ° nti kâcit sanadigho° B °nti kâci sana° C °bhâvena mahatâ riddhi° B °râjariddhi° BC °ddhiyena mahato° C °mṛidadgamarupaṇavasamkha° BC °niryâto bhaga° B °cchetsu | yâ° C °cchetsuḥ | yâ° B °rthamî bha° C °gavato pû° B °jârthamî teshâmî°.

13¹. C keshâmîcit taivamî samvi° B °shâmî vi tamî e°. — 13². C °vayo nîlasyâ nîlarathâmî ni° B °yaḥ nîlâçyâ nîla° BC °pratopâ ni° B °yashṭi ni° C °lâlamîkâna nîla° B °lamîkâla nîla° BC °khadgapâṇipâdukâ vâla°.

16. BC nîlâçva ni ° nîla raçmipracoda° B °mushṭisho ni° C °mushṭipâṇi ni°. — 17. BC nîlâ pamîka kakudâ nîla-vastrâlamîkârâ(B °lâ) santya°. — 18. C °vayo | pî ° pracoda° BC °danâya° C °yashṭi pitavyaḥstrâ pîtâlamîkâraḥ pî° BC °khadgapâṇipâ°.

पीताश्वा पीत रथा पीता रश्मिप्रतोदमुष्णीषा ।
पीता च पंच ककुदा पीता वस्त्रा अलंकारा ॥

सन्त्यत्र लेच्छवयो मंजिष्ठाश्वा मंजिष्ठरथा मंजिष्ठप्रतोदयष्टी मंजिष्ठवस्त्रा मंजिष्ठालंकारा मंजिष्ठउष्णीषा मंजिष्ठच्छत्राः मंजिष्ठमणिपादुकवालव्यंजनाः ॥ तच्चेदमुच्यते ॥

मंजिष्ठा अश्वरथा मञ्जिष्ठ रश्मिप्रतोदयष्टी च ।
मंजिष्ठ पंच ककुदा मंजिष्ठ वस्त्रअलंकाराः ॥

सन्त्यत्र लेच्छवयो लोहिताश्वा लोहितरथा लोहितप्रतोदयष्टी लोहितवस्त्रा लोहितालंकारा लोहितउष्णीषा लोहितच्छत्राः लोहितखड्गमणिपादुकवालव्यंजनाः ॥ तच्चेदमुच्यते ॥

लोहिता अश्वा रथा च लोहित रश्मिप्रतोदयष्टी च ।
लोहित च पंच ककुदा लोहित वस्त्रा अलंकाराः ॥

सन्त्यत्र लेच्छवयो श्वेताश्वा श्वेतरथा श्वेतप्रतोदयष्टी च श्वेतवस्त्राः श्वेतालंकाराः श्वेतोष्णीषाः श्वेतच्छत्राः श्वेतखड्गाः श्वेतमणिपादुकवालव्यंजनाः ॥ तच्चेदमुच्यते ॥

श्वेताश्वा श्वेत रथा श्वेत रश्मिप्रतोदयष्टी च ।
श्वेता च पंच ककुदा श्वेता वस्त्रा अलंकाराः ॥

सन्त्यत्र लेच्छवयो हरिताश्वा हरितरथाः हरितरश्मिप्रतोदयष्टी च हरितवस्त्रा

1. BC "çvâ pîta vastrâ pîtarathâ pîtaraçmi" C "pracodamu" B "shâ pî". — 2. BC pîtâ pañca " pîtava" B "vastrâ pîtaṁ" C "strâlaṁkârâḥ | B "kârâ santya". — 3. BC "jishṭâçvâ mañjishṭara" C "jishṭapra" BC "yashṭi mañjishṭava" B "jishṭaalaṁ" C "strûlaṁkârâḥ | santya" (l. 8) B "jishṭaishṇishâ " jishṭaccha " jishṭamaṇipâduvâla".

6. B "jishṭâçvâ " jishṭa ra " danâyashṭi ca pañca". — 7. B "jishṭa vastrâlaṁkârâḥ santya". — 8. C "vayaḥ lohi " pracodaya" BC "dayashṭi lohi" B "hitâraṁkârâ" C "kârâ lohitacchatrâḥ "khadgama" BC "dukâ vâlavyaṁ".

11. BC lohitâçvâ lohita rathâ lohita raçmi" C "pracodayashṭi ca" B "shṭi ca lohita". — 12. BC "lohita paṁ" C "kudo lo" BC "vastrâlaṁkâ" C "kârâ vâravyaṁjanâḥ | B "kârâḥ santya". — 13. C "tra sacchayo çvetâ " pracodayashṭi ca" B "shṭi ca çveçveta" C "vastrâ çve" kârâ çvetoshṇishâ çve" B "echastrâḥ çve" C "echatrâ çve " khadgâ çvetavastrâlaṁkârâḥ çvetamaṇipâdukâ ca | B "dukâ ca vâla". — 15. B çvetoçvâ" BC "çveta raçmi" C "pracodanashṭi ca çve" B "tode ca yashṭi ca çvetâ".

16. BC çvetâ pañca " dâ çveta vastrâlaṁ" C "kârâḥ vâravyaṁjanâḥ | . — 17. C "echavayaḥ hari " rathâ ha " çmipracora haritavastrâ haritâraṁkârâḥ ha " khadgâ ha " dukâḥ | B "dukâ vâlavyaṁ".

हरितालंकारा हरितोष्णीषा हरितच्छत्रा हरितखड्गा हरितमणिपादुकवालव्यंजनाः ॥ तत्रेदमुच्यते ॥

हरिताश्वा हरित रथा हरिता रश्मिप्रतोदयष्टी च ।
हरिता च पंच ककुदा हरिता वस्त्रा अलंकाराः ॥

सन्त्यत्र लेच्छवयो व्यायुक्ताश्वा व्यायुक्तरथा व्यायुक्तरश्मिप्रतोदयष्टी व्यायुक्तवस्त्रा व्यायुक्तालंकारा व्यायुक्तउष्णीषा व्यायुक्तच्छत्रा व्यायुक्तखड्गा व्यायुक्तमणिपादुकवालव्यंजनाः ॥ तत्रेदमुच्यते ॥

व्यायुक्ता अश्वरथा व्यायुक्त रश्मिप्रतोदयष्टी च ।
व्यायुक्त पंच ककुदा व्यायुक्त वस्त्रअलंकाराः ॥

सन्त्यत्र लेच्छवयो सुवर्णच्छत्रेहि कुंजरेहि नानालंकारभूषितेहि ॥ सन्त्यत्र लेच्छवयो सुवर्णशिविकाहि सर्वरतनभूषिताहि ॥ सन्त्यत्र लेच्छवयो सुवर्णमयेहि रथेहि सवैजयन्तेहि सनन्दिघोषेहि सखुरप्रवाग्रीहि उच्छ्रितच्छत्रध्वजपताकेहि ॥ एवंरूपेण अनुभावेन एवंरूपाये विधिये एवंरूपेण समुदयेन एवंरूपाये राजऋद्धीये एवंरूपाये समृद्धीये एवंरूपाये संवृत्ताये एदृशाये विभूषाये वैशालका लेच्छवयो द्वेचतुरशीतिहि यानसहस्रेहि गोशृंगी च आम्रपालिका च तद्यथा सो पि महाजनकायो भगवन्तं प्रत्युद्गता यावद्गंगाया तीर्थे ॥

भगवां गंगाये पारिमे कूले राज्ञो श्रेणियस्य बिम्बिसारस्य मागधकानां ब्राह्मणकानां धर्मया कथया संदर्शयित्वा समुत्तेजयित्वा संप्रहर्षयित्वा मागधकानां ब्राह्मणकानां चतुरशीति सहस्राणि धर्माभिसमये प्रतिष्ठापेत्वा येन वैशालका लेच्छ-

3. BC *harita raçmi* C *pracodaya* B *shṭi ca haritâ*. — 4. BC *harita vastrâlaṁ* C *kârâḥ vâravyaṁjanâni* | . — 5. C *pracodayashṭi vâ* *vastrâlaṁkârâ vâyuktaûshṇî* *khadgâ vâ* BC *pâduka vâla*.

8. BC *yuktâçvâ vyâyukta rathâ vyâyukta raçmi* C *çmipracodayashṭi ca* B *shṭi ca vâ*. — 9. B *vastrâlaṁkâ* C *strâraṁkârâḥ vâravyaṁjanâḥ* | . — 10¹. C *rṇṇacchratehi kuṁjalehi mâ*. — 10². C *rṇṇaçirikâhi sarvaratnabhû*.

11. B *rṇṇamayerathe* C *rṇṇamayarathe* B *ṭapravâçehi ucchri* C *khurapramâṇehi uchitacchatra*. — 12. C *rûpeṇânubhâ* B *vidhiye* | *evaṁ* *râjariddhiye* BC *evaṁrûpâsamvarttaye* | *edṛiçâ* *turaçîti râjâna sahe* | B *srehi* || *gâçriṁ* C *gi ca âsrapâ* B *mrapâliyâlikâ ca* | *tadyathâ yo pi* BC *nakâye bhaga* *jgatâye* | *yâvad gaṁ* C *gadgâyâṁ tirthe* B *rthaṁ bhaga*.

17. B *me kule râ* C *ṁbiçâlasya mâ* *nâṁ ca brâhma* C *thayâṁ saṁ* B *rçayitvâ samuttejayi saṁ* C *tvâ maṁpraha* *dhakâṁnâṁ catura* B *dhakânâṁ* | *catura* *ye praviṣhṭâyetvâ* C *mantresi* | .

वयो तेन विलोकेत्वा भिक्षूणां आमन्त्रेति ॥ भिक्षवो न दृष्टपूर्वा देवा वायस्त्रिंशाः सुदर्शनातो नगरातो उद्यानभूमिमभिनिष्क्रमन्ता । ते एतरहि वैशालका लेच्छवयो पश्यथ ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ तादृशाये व भिक्षवो ऋद्धीये देवा वायस्त्रिंशा सुदर्शनातो नगरातो उद्यानभूमिमभिनिष्क्रमन्ति ॥

स्फीतानि राज्यानि प्रशास्यमाना
सम्यक् राज्यानि करोन्ति ज्ञातयो ।
तथा इमे लेच्छविमध्ये सन्तो
देवेहि शास्ता उपमामकासि ॥
वायस्त्रिंशा येहि न दृष्टपूर्वा
उद्यानभूमिं अभिनिष्क्रमन्ता ।
एतादृशी समिति अभूषि तेषां
यथा इयं समृद्धि लेच्छवीनां ॥
सुवर्णच्छत्रेहि च कुंजरेहि
शिविकाहि सौवर्णमयीहि चान्ये ।
रथेहि सौवर्णमयेहि चान्ये
प्रत्युद्गमं लेच्छविनो करोन्ति ॥
सर्वे समेत्वा सह ज्ञातिबन्धवो
दहरा च मध्या च महल्लका च ।
अलंकृता सत्कृतरत्नवस्त्रा
प्रत्युद्गता ते च विचित्रचारी ॥

तर्हि दानि गंगायां राज्ञो श्रेणियस्य बिम्बिसारस्य नावासंक्रमं अभ्यन्तरवैशा-

1. C "devâs trâyastriñçâ devâḥ suda" BC "mantâñ. — 2. C "tarahiñ vai" B "vayoyo pa". — 3. BC ihasâye ca bhi" C "ṛiddhiye de". — 5. BC "mâno saññmyak râ(C "ka râ)jyâni kârenti jûâtayo tathâ".

7. C "chavima" BC "madhyâ santo " kâçi trâ". — 9. C trâyatriñçâ" BC "çâ devâ yehi" C "hi tañ dṛishṭapûrvâye udyâ" B "pûrvam udyâ" BC "bhûmim abhi". — 11. B "thâ iyam ṛiddhiḥ leccha" C "thâ ime samṛiddhiḥ lecchaviṇâñ B "nâñ suva".

13. C "kuñjalehi çi" BC "kâhi suvarṇṇa " cânyehi rathe". — 15. BC "tyudgamanañ lecchavino(C "ṇâñ) ka".

17. BC "ndhanâ daharo ca ma". — 19. BC "kṛitâ raktehi rakta " dgatâ ca te(C "tehi) vicitracâri | .

21. BC mâgadhakânâñ caturaçiti sahasrâṇâñ vicitrâṇi | nâvikâ ca tabiñ tâni gañ" C "ñbiçâlasya nâ" B "kramañ | abhya" BC "vaiçârakâ" BC "bâhira " kramañ yehi nâvehi kañbaraçra".

लकानां नावासंक्रमं वाहिरवैशालकानां नावासंक्रमं गंगेयेहि नागेहि कम्बलाश्व-
तरेहि नावासंक्रमो कृतो ॥ भगवानस्मदीयेन उत्तरिष्यतीति ॥

शुक्रेन गोशृंगीये वचनेन भगवां सत्रावकसंघो शुवेतनाथ मक्रेन उपनिमन्त्रितो
तस्य च भगवता तूष्णीभावेनाधिवासितं ॥ तेन शुक्रेन भगवतस्तूष्णीभावेनाधिवा-
सना बुद्धानुभावेन विज्ञाता । सो भगवतः पादा शिरसा वन्दित्वा भगवन्तं भि-
क्षुसंघं च प्रदक्षिणीकृत्वा प्रत्यागतो ॥ येन गोशृंगी भगवती तेनोपसंक्रमित्वा आह ॥
निमन्त्रितो सो भगवां तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्धो सत्रावकसंघो शुवेतनाथे मक्रेन
स्वद्वचनेन अधिवासितं तेन भगवता तूष्णीभावेन ॥

भगवां नावासंक्रमे आरूढो ॥ राजा श्रेणियो बिम्बिसारो स्वके नावासंक्रमे
भगवन्तं पश्यति । अभ्यन्तरवैशालका च स्वके नावासंक्रमे भगवन्तं पश्यन्ति सत्राव-
कसंघं । बाहिरवैशालका स्वके नावासंक्रमे भगवन्तं पश्यन्ति सत्रावकसंघं । कम्ब-
लाश्वतरा पि गंगेयमहानागा स्वके नावासंक्रमे भगवन्तं पश्यन्ति सत्रावकसंघं तर-
माणं ॥ तेहि कम्बलाश्वतरेहि गंगेयकेहि राज्ञो श्रेणियस्य बिंबिसारस्य पंच
छत्रशतानि दृष्ट्वा वैशालकानां पि पंच छत्रशता दृष्ट्वा तेहि भगवतो तरन्तस्य पंच
छत्रशतानि प्रगृहीतानि । यवेहि पि पंच छत्रशतानि प्रगृहीतानि । चातुर्महा-
राजकेहि पि पंच छत्रशतानि प्रगृहीतानि । सुनिर्मितेनापि देवपुत्रेण ततो विशि-
ष्टतरं छत्रं प्रगृहीतं । परनिर्मितवशवर्तिहि पि चतुर्हि पि महाराजेहि पंच छत्रश-
तानि प्रगृहीतानि । त्रायस्त्रिंशेहि पि देवेहि पंच छत्रशतानि प्रगृहीता । शक्रेणापि
देवानामिन्द्रेण छत्रं प्रगृहीतं । सुयामेनापि देवपुत्रेण छत्रं प्रगृहीतं । तुषितेहि
देवेहि पंच छत्रशता प्रगृहीता । संतुषितेन देवपुत्रेण ततो विशिष्टतरं छत्रं प्रगृहीतं ।
ब्रह्मकायिकेहि देवेहि पंच छत्रशतानि प्रगृहीतानि । महाब्रह्मणापि ततो विशिष्टतरं

2. B "vân anyena uttari" C "vân anyetu uttari". — 3. BC goçriñ" C "gavâo saçrâ" BC "gho çucetanâya" C "bhâvena adhi". — 4. BC "vâsanâñ buddhâ". — 5. C so pi bhagavato pâ" BC "pâdañ çi" C "gavato bhi" B "vanta bhi" C "saṅgho ca pra" B "gato yena".

6. B "gi bhâgava" C "ti nenopa". — 7. C "to rhañ saṅmuya" saṅghañ çucetanâ" B "gho çucetanâ" BC "caneṇa adhi" bhâvena bhaga". — 9¹. C "kramam âruḍhâ B "ḍho rājâ". — 9². G rājâ çre" nbiçâro" BC "svakenopasaṅkra". — 10. BC anyataraṅ vaiçâlakâ-
nâñ svake" paçyati saçrâ" B "saṅghañ bâhi" G "saṅghañ taramâṇañ tehi kañ" (l. 13).

11¹. B kambaraçvatara piṅgaṅgeyamahânâga svake" paçyati | saçrâ". — 13. BC "rehi gaṅgeya" B "râjñâ çre" C "biçâlasya paṅ" vatottaranta". — 15¹. C "kshepihi paṅ". — 15². C "râjikehi" BC "grihitâni.

16. BC sunimite" C "tataḥ viçi". — 17. BC "vartti caturhi". — 18¹. C "strinçâhi pi devaputrehi paṅ" C "grihitâni | B "grihitâ | . — 18². C "chatraçatâni pra" B "hitaḥ suyâ" C "hitâni | C "devaputrehi paṅ".

21¹. C "yike devaputrehi pañca". — 21². B "brahmâṇâpi" C "brahmânâpi" taraṅ paṅ-
caçataṅ chatraṅ".

छत्रं प्रगृहीतं । शुद्धावासेहि देवेहि भगवतो गंगाये तरन्तस्स छत्रपंचशतानि प्रगृहीतानि । महेश्वरेणापि देवपुत्रेण छत्रं प्रगृहीतं भगवतो गंगाये तरन्तस्स ॥ केन तानि सर्वाणि देवमनुष्यकाणि छत्रसहस्राणि समभिभूतानि ॥

आद्विककर्मिकपार्थिवराजान वंशनिवृत्तार्हन्ति ।
अर्हति च महाभागो स एष पुरुषर्षभो छत्रं ॥
ये बाहिरा जयित्वा रिपुसंघा अश्नन्ति अजितराज्या ।
..... संपन्ना ते पि नरा छत्रमर्हन्ति ॥
किं पुन येन समन्ता सर्वक्लेशा जिता निरवशेषा ।
अपि च नमुचि ससैन्यो न तु छत्रशतारहो भगवां ॥
तारकतरुणप्रकाशान्तारकरूपानप्रतिभासां ।
वैडूर्यरतनदण्डां छत्रशतां पंच आदाय ॥
राजा बिम्बिसारो अखति पृष्ठतो दशबलस्य ।
संप्रस्थितो च भगवां वज्जि अभिमुखो सह गणेन ॥
नावाय समभिरूढो भगवां भवति भवौघं उत्तीर्णो ।
पारे च लेच्छविगणाः छत्रशतां पंच धारेन्सुः ॥
अथ पश्चिया महीपतिं महामहीधरमहाबलनिकेता ।
नागा पि गंगनिलया छत्रशता पंच धारेन्सु ॥
ऋद्धिमन्तो द्युतिमन्तो धरणिपथगता महाबलनिकेता ।
यथा पि तत्र असुरा मुदिता छत्रशता पंच धारेन्सु ॥
आगलितमाल्यमुक्ता उडुपतिपरिपूर्णचारुचन्द्रमुखा ।

1. C °devebhi tataḥ gaṁgâ° BC °echatraṁ paṁca°. — 2¹. C °çvarâṇâpi° B °hitaṁ | bhaga° B °tasya yena°. — 2². BC yena tâni ° nushyâṇi echa°. — 4. B âhikarmi° C âdikarmi° B °râjavaṁça(C °çe)ni° C °nirvṛito rhanti | B °rvṛitto rhaṁti | . — 5. BC mahâbhâ(B °bho)go° C °go saisha purushashabho° B °traṁ bâhirâ°.

6. BC bâhirâ ° ghâ âçvanti | ajitârâ(C °nâ)jetvâ sampa°. — 8. BC °punar yena saṁpannâ-(C °nnâṁ) sarvakleçâ nito°. — 9. B °ci sa sasainye na tu° C °sainye na tu ° çatâniruho bhagavân târa° B °vâṁ târa°. — 10. C °prakâçaṁ târa° B °bhâsâṁ vai°.

11. C °ratnadaṇḍâṁ çatra° B °cchatragatâṁ ° dâya râjâ°. — 12. BC °biṁbiçâro° B °ro açvanti | pṛi° C °ro anvati° B °lasya saṁ°. — 13. BC °sthito bhaga ° vajim abhimu ° ṇena nâvâ°. — 14. BC °rûḍho | bha ° bhavaugham uttiṛṇṇo pâre°. — 15. C pâre vaca lecchaviga° BC °paṁca pâretsuḥ atha°.

16. C °paçiya mahîpati° B °çyiya mahîpati° BC °ti mahâ mahîmahîdharalapaniketaḥ | C °mahîdharalayanikato | . — 17. BC °dhârayetsu(C °tsuḥ) | . — 18. B riddhi° BC °mantyo dyu ° dharaṇîpa°. — 19. BC yaccâpi ta ° dhârayetsu(C °tsuḥ) âga°. — 20. BC °mâlâmuktâ udupati° C °ndrasukhâ | .

देवा पि तत्र मुदिता छत्रशतां पंच धारेन्सुः ॥
चतुरो पि लोकपाला प्रमुदितमनसा विगतमद्दनमाना ।
नटकरजविधमनकरा धारेन्सु धरणिधरसमस्य ॥
अथ सो चिदशाधिपतिः कांचनमणिरत्नसुकृतवरजालं ।
रक्तकुसुमसुकृतदामं छत्रं जगाग्रस्य धारेसि ॥
यमवरुणनागवन्दितं यामाधिपतिं उपेत्य वसुयामा ।
शरदभ्रलाभ्रपाण्डरं धारयि घनपवनगतिस्य ॥
तुषितभवनाधिवासी पुन भगवतो उपगतो अप्रमोहो ।
संवर्तितखरसमवपु धारयि छत्रं प्रसन्नमनो ॥
वैडूर्यसुकृतदण्डं प्रावाडदशशतशलाकाचित्रं ।
फुल्लकुसुमास्थिततलं सुनिर्मितो धारये छत्रं ॥
परनिर्मितवशवर्ती निर्मिणे वरकनकभारसंछन्नं ।
रत्नहारलम्बदामं छत्रं त्रैलोक्यकीर्तिस्य ॥
ब्रह्मा प्रसन्नमनसो पवनपथविशुद्धहृदयस्य ।
धारेसि चन्द्रसन्निभं छत्रं परवादिमथनस्य ॥
सप्तरतनामयं पुन दिव्यकुसुमामयं दाममण्डितं ।
छत्रं छत्रारहस्य महेश्वरो धारये छत्रं ॥
इत्येष सुराधिपेन कामावचरो संघो सन्निपतितो ।
महा अभु महेश्वरेण अतुलबलधरस्य पूजार्थं ॥

1. C *traçatâ pañ* BC *retsuḥ | . — 2. BC *madanâ nâṭaka*. — 3. BC nâṭakarajanidhamanuka* B *râ tarayetsu dharaṇiñ dha* C *râ tarayetsuḥ | dhraṇidha*. — 4. BC *ṇiraktasukri* B *jâlañ ca rakta* C *jâlañ va. — 5. B *cchatra dâmañtiyegrasya* C *cchatra dhâmatiye 'çrasya dhâ*.

6. B jamava* BC *ndito yâmâ* C *tya casuyâ* B *yâmâ sarada*. — 7. BC saradajaladatra(C *bhraṁ)pâṇḍa* C *ṇḍalañ dhâresi dhanapavaçe gadhisya B *dhâreyi dhanacapaṇe gatisya tushi*. — 8. C *dhivâsiṁ | pu* BC *punar bhagavatâ tushitâlayât u(C *yâ u)pagata pramo(C *me)hi saṁva*. — 9. B samvarttati khara* C *varttati khara * pu câra* B *pu vâra* BC *raye cchatraṁ*. — 10. B *daṇḍa pravâdadaça* C *ṇḍa pravâradaçaçatasarâkâritaṁ B *kâcitaṁ phulla*.

11. B *sumasthi* C *sumasusthi* BC *sthitalaṁ* C *rnitaṁ dhâ* B *traṁ para*. — 12. B *vartti nirmâṇo vara* C *vartti nimâṇo vara*. — 13. BC ratanahâ* C *hâraṁlaṁbadâma ccha* BC *kyatirttisya hra*. — 14. BC brahmo pra * nasâ pava * yasya dhâre*. — 15. BC *traṁ paravâ*.

16. B *punaḥ divya* C *punar divya * manditaṁ B *ṇḍitaṁ ccha*. — 17. C *trâlayasya* BC *sya loke mahe*. — 18. C ityasau sha* B ityetau sha* BC *shaṭsurâdhipâ(C *paká)kâmâvacarâ saṁgho patita(C *titaṁ) mahâ*. — 19. B mahâ abhibhû mahe* C *hâm abhibhût mahe * tulabaradha*.

भगवता यत्तकानि तानि क्षत्राणि तत्तका बुद्धा निर्मिता ॥ ते अन्यमन्यस्य न पश्यन्ति भगवन्तं ॥ तेषां प्रत्येकंप्रत्येकं एतद्भूषि ॥ मम येव क्षत्रे नाथो तिष्ठति सुगतो तिष्ठति ध्वजो तिष्ठति ॥ देवा च मनुष्या च याव अकनिष्ठभवनं पश्यन्ति बुद्धानुभावेन ॥

अथ भगवां पुरुषचन्द्रो तानभिनिर्मिणे संबुद्धानृद्धिं ।
भगवां विदर्शये न च अन्यमन्यस्य पश्यन्ति ॥
अकनिष्ठभवनगता तु दशबलबुद्धा अम्बरं प्रसदनियं ।
शोभेन्ति गगणतलगता यूपमिव यथा रतनचित्रं ॥
सर्वे सुवर्णवर्णा सर्वे द्वाचिंशलक्षणसमंगी ।
सर्वे कनकगिरिनिभाः सर्वे वरवारणगतीकाः ॥
सर्वे मनापाकाराः सर्वेषां शोभते प्रभाजालं ।
सर्वे अमितगुणधराः सर्वे प्रामोद्यसंजननाः ॥
दृष्ट्वान देवमनुजा गगनतलं शोभन्तं दशबलेहि ।
अतिरिव उद्दिग्धहर्षा हाहाकारं उदीरेन्सुः ॥
आस्फोटितप्रत्वेडितकलकलसमाकुला अभिवर्तन्ति ।
मुंचेन्सु अम्बरगता वरचूर्णरजाकुलं सुरभिं ॥

तं भगवतस्तादृशं बुद्धविकुर्वितं ऋद्धिप्रातिहार्यं दृष्ट्वा अतीव देवा भगवतः पूजां करेन्सुः मान्दारवेहि महामान्दारवेहि कर्कारवेहि महाकर्कारवेहि रोचमानेहि

1¹. C °tattakáni bu° BC °buddha ni°. — 1². B °ntaṁ te°. — 2¹. C °tyekapratye°. — 2². C samaye° BC °maye ccatre° C °nátho tishṭhati dhvaje ti° B °dhvaje tishṭhati devá°. — 3. C devâṁ ca manushyâṁ ca yávad aka° BC °cyati bu°. — 5. C °gavân purushacandro tam abhini° B °ndro tabhini ° ddhiṁ bhaga°.

6. BC °rçaye | na cánya°. — 7. BC °gatâ daçabarabu° B °ddhâ baliṁ pra° C °ddhânâṁjaliṁ pra° B °sadanîyaṁ çobha° C °daniya. — 8. BC çobhati ga ° gatâ yûtham i ° ratnacitrâ | . — 9. BC °ṇṇavarṇṇo sadvâtriṁçallaksha° C °kshasamaṁgi | . — 10. B °bhâḥ | sarve° C °rve balavâ° BC °gatikâḥ sarve°.

11. BC °nâpakarâḥ sa°. — 12. B °nanâḥ dṛishṭvâ°. — 13. B °lehi atiri°. — 14. BC udvila(C °ra)harshâ ° kâram udîretsuḥ âspho°. — 15. C °praktedita° B °kshveḍita° BC °kalâsamâkulâbhivartta°.

16. B muñcetsu bhâmbara° C °cetsu çubhâṁbaragato caraṁ cûrṇṇa° B °gato varacûllarâjâ ku° C °rṇṇarâjâ° B °bhiṁ taṁ°. — 17. C bhaṁgavantaṁ tâdṛi° B °vantaṁs tâ° BC °hârya dṛi ° pûjâ karetsuḥ mandâra° B °karotsuḥ mâ° C °mahâsamantagadhehi pârijâtakapu° B °ndehi pârayâtra ° garucûllehi keçaracûllehi° C °keçalacû ° gavanta okiretsuḥ abhyo° B °retsu abhyokiretsu | sama° C °retsuḥ | sama° BC °shashṭhi yoja° C °gandhecû° BC °tram ogha saṁ° C °vṛittaḥ | .

महारोचमानेहि भीष्मेहि महाभीष्मेहि समन्तगन्धेहि महासमन्तगन्धेहि पारियाचकपुप्फेहि सुवर्णपुप्फेहि रूप्यपुप्फेहि रजतपुप्फेहि चन्दनचूर्णेहि अगरुचूर्णेहि केशरचूर्णेहि भगवन्तमोकिरेन्सु अभोकिरेन्सु समन्तात्पष्टि योजनां दिव्येहि च गन्धचूर्णेहि जानुमात्रमोघो संवृत्तो ॥ भिचू भगवन्तमाहन्सुः ॥ किमयं भगवन्देवानुभावो नागानुभावो यचानुभावो येन इमानि दानि च्छत्रसहस्राणि दिव्येहि च नागेहि च राजानेहि च प्रगृहीतानि ॥ भगवानाह ॥ तथागतस्येष भिचवः पौराणस्य कुशलधर्मस्य अनुभावो ॥ यदि तथागतोऽनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धो न भविष्यति संसारे संसरन्तो भगवन्तो यत्तका एतानि च्छत्राणि तत्तकानि चक्रवर्तिराज्यानि कारयिष्येत् ॥ अथ च पुनस्तथागतस्य सर्वपुण्यपापचयतो परिनिर्वाणं भविष्यति ॥

भगवान्हानि आयुष्मन्तं वागीशमामन्त्रेसि ॥ प्रतिभातु ते वागीश तथागतस्य पूर्वयोगो ॥ साधु भगवन् आयुष्मां वागीशो भगवतः प्रतिश्रुत्वा तायै वेलायै इमां गाथां वभाषे ॥

अभूच्छास्ता अतीतस्मिं ब्राह्मणो अकुतोभयो ।
प्रहीणजाति ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यस्मिं केवली ॥
सत्वां दुःखितां दृष्ट्वान दुःखधर्मसमर्पितां ।
धर्मचक्रं प्रवर्तेसि आभां कासि अनुत्तरां ॥
धर्मचक्रं प्रवर्तित्वा आभां कृत्वा अनुत्तरां ।
संबुद्धो परिनिर्वायेत् महर्षिः चीर्णपुनर्भवो ॥
तस्य स्तूपमकरेन्सु श्रावका अकुतोभया ।
शैचा उत्तमा दान्ताश्च अकरेन्सु कीर्तिहेतवे ॥
चचियब्राह्मणवैश्या पूजां कासि महर्षिणो ।

4². B °vo yânimânyâtâni ccha° C °vo yâni imâni ccha°.

6². B °kshavo pau ° bhâvaḥ. — 7. C °gato nuttarâyâṁ saṁmya° BC °buddhe nâ bhavishyati | saṁ° BC °gavato yatta° C °ttakâni etâ°. — 9. C atha ra pu°. — 10¹. C °mantrayasi. — 10². C °vâgi tathâ°.

11. B sâdhû bha° BC °gavân âyu° C °vâgi bha ° tvâ tâ velâ ° gâthâm abhâ° B °bashâshe | . — 13. C °stâ apitesmiṁ ° hmaṇâ akutobhayâ. — 14. C prahîjâti brâhmaṇo caryyesmiṁ°. — 15. BC °dṛishṭvâ duḥ° C °rpitâḥ | .

16. BC anuttaraṁ dharma° C °cakraṁ âbhâṁ° BC °kâçi anuttaraṁ dharma°. — 17. B °rttitvâ | âbhâṁ° C °ttarâ B °râṁ saṁmyaksaṁbu°. — 18. BC saṁmyaksaṁbu° C °rvâye maharddhi kshîṇo punarbhavet | . — 19. B °retsu çrâ° C °retsuḥ çrâ° BC °vako aku° C °tobha B °bhayâ çai°. — 20. B çaiksho utta° C çaikshân utta ° utâçcâkare° BC °retsu kî° C °hetuvâṁ | B °tavo | .

21. BC kshetri° C °hmaṇâ vai ° kâri ma° B °kâçi maharshiṇo nri°.

नृत्यवादित्रगीतेन नानामाल्यसमागता ॥
ब्राह्मणो पि विचिन्तेति पिता बुद्धस्स पण्डितो ।
यं नूनं छत्तं कारेयं रत्नाकुतं शुभपाण्डरं ॥
विमलं छत्तं सूपरिं अधिरोपिय संचिते ।
अश्रूणि च प्रवर्तेन्तो पिता पुत्रमपूजयि ॥
सो तं कर्म करित्वान कल्याणं बुद्धवर्णितं ।
ब्राह्मणो अकरि कालं जातानामेव धर्मता ॥
संवर्ताच्च विवर्ताच्च अशीतिन्तेन कर्मणा ।
दुर्गतिं नोपलभते एतच्छत्रस्य तत्फलं ॥
मनुष्येषु तदा राज्यं धर्मेण अनुशासयं ।
पृथिव्यां चक्रवर्त्यासि विजितावी महाबलो ॥
चिचा जनपदा आसि अनुयात्रासि चचिये ।
तमेव अपचायेसि श्वेतच्छत्रं ददत्सुखं ॥
ततो चापि च्यवित्वान देवेषु उपपद्यिथ ।
मरुणां प्रवरो आसि देवकायान पूजितो ॥
पूजितो मरुसंघानामैश्वर्यकम्बलक्षितो ।
वसन्तचापि वर्तेसि श्वेतच्छत्रस्य तत्फलं ॥
देवानामुत्तमो आसि मनुष्याणां पि उत्तमो ।
सर्वत्र उत्तमो आसि देवानां मनुजान च ॥
देवानामुत्तमः भूत्वा मनुष्याणां च उत्तमो ।
तं भवद्य विजहित्वान आगत्वा पश्चिमं भवं ।

1. B °tyagitavâdi° C °tyagitaçvavâ ° tena mânâmâlyâ samâ° B °samânatâ | . — 3. C °chatra kâre° BC °reyaṁ nânâkṛitaṁ° B °çubhaṁ pâṇḍaraṁ vima° C °pâṇḍulaṁ. — 4. C vimalaṁ | stû° B °traṁ | stû° BC °stûpaṁse abhirûpiyaṁ citto açruṇi°. — 5. BC açruṇiya pravarttanto(C °nte) pitâ putraṁ pûja°.

6. B °buddhaṁ va°. — 7. C °jâtonâm e°. — 8. B °varttañca vivarttañca a° C °varttа ca °rtta ca açinti tena°. — 9. B °labhyate e° C °labhyante e°. — 10. BC °shu yadâ râ° saye | .

11. B °varttesi viji° C °varttasi vi ° bala | . — 12. C cattâ ja° B cittâ ja° C °nujâtrâ° BC °si kshetriye | . — 13. B °va ayacâ° BC °yetsu(C °tsuḥ) çve° C °dadetsukhaṁ | . — 14. BC tato ca(C °caivaṁ) vadhitvâna° B °veshûpapadyi° C shûpaûpadyi°. — 15. B °pravalo â° C °devadevakâ°.

16. C °marûsaṁghânâm eçva ° mhara° BC °sthitaṁ | . — 17. C vasaṁ tetrâsi varttе°. — 18. B °m utto âsi° C °mo âsi ° ttamaḥ | . — 19. C °tra cotta ° nâṁ ca manushyâṇâṁ ca | B °jânâṁ ca devâ°. — 20. C °ttamaṁ bhû°.

21. C °hitvâ âga ° bhave | .

संबुद्धो पि प्रजायासि ऋषि चीर्णपुनर्भवो ॥
सो तं मार्गं वाभिज्ञाये दुःखप्रशमगामिनं ।
यस्य मार्गस्य प्रतिलाभा दुःखस्यान्तं करीयति ॥
तं चाच ऋतीता बुद्धा तं च वीरो प्रतापवां ।
सर्वे समशीलप्रज्ञा नास्ति बुद्धान ऋन्तरं ॥
ये च ते हि कालेकाले संबुद्धा नाव संशयं ।
सर्वे ते सुगतिं यान्ति आत्मकर्मफलोपगाः ॥
चक्षुमां ब्राह्मणो आसि ऋन्तेवासिस्य ते ऋहं ।
त्वयाहं चोदितो वीर पूर्वां जातिमनुस्मरेत् ॥
एवमेव एतदासि यथा भाषसि वागीश ।
ब्राह्मणो हं तदा आसि ऋन्तेवासी च मे भवं ॥
मया त्वं चोदितः सन्तो पूर्वां जातिमनुस्मरेत् ।
तस्मा ध्वजपताकां च श्वेतच्छत्रं च कारयेत् ॥
वेदिकां चैव स्तूपेषु कुर्यात्पंचांगुलानि च ।
साधु पुण्यवरं विपुलं दायकमधिवर्तति ॥
एषा चान्या च या पूजा बुद्धमुद्दिश्य क्रियते ।
सर्वा ऋवन्ध्या सफला भवति ऋमृतोपगा ॥
न हि ऋर्चनां समां लोके पश्यामि विशिष्टतरां कुतो ।
यं च ऋन्यं पूजयन्तो पुण्यं यासि महत्तरं ॥
सचे कोचिमस्मिं लोकस्मिं सर्वा पि देवता सदा ।

1. BC °pratijânâmi ri(C °ṛi)shi ° rbhave | . — 2. C °rgaṁ câbhi° BC °jñâya duḥ° C °duḥkhâpra ° minâṁ. — 3. C °riyasi | . — 4. BC te citratitâ° C °ddhânâṁ taṁca vi° BC °vira pra° B °pamâṁ | C °pavân | . — 5. BC °çîlâ samapra° C °ddhânam anta°.

6. B °hi kalekâle saṁ° C °hi kalpekâle saṁ° BC °buddhehi atha dvayaṁ | . — 7. B °pagâḥ ca°. — 8. B °ṇo abhi ante ° haṁ tvayâ°. — 9. C °pûrvaṁ jâti°. — 10. BC evam etaṁ dadâsi° C °dâsi taṁ yathâ vâgîça bhâshati | B °gîça brâ°.

11. B brâhmaṇo rhaṁ ta° C °nteväçishṭacâbhavaṁ | . — 12. C °dita santo° BC °pûrvaṁ jâ°. — 13. C tasmâddhvajapatâkaṁ ya çveta°. — 14. B °stûpe kuryâ° C °câdgulâ°. — 15. B sâ puṇya° C °ṇyacaraṁ° B °varâ vipu° BC °pulâ dâya° B °dhivattati | .

16. C eshânyârcayâ pû° B °cânyârcayâ pû ° ddham udviçva kri° C °ddhamûrdddhniçca krîyate | . — 17. C sarvâ bandhyâ ° lâ tonti amṛi° B °lâ bhoti amṛitâpaga nehi°. — 18. B nehi ârauâ samasamaṁ lo° C nehi 'rinâ | samasamaṁ ca loke ° mi vuto vi° B °kuto | viçishṭaraṁ || C °taraṁ yathâ | . — 19. C paṁ cânyaṁ pû° B yaṁ cânyaṁ pûjayanto maha° C °nto saṁvarddhayâsi puṇya maha° B °ttaraṁ yâsi puṇyaṁ | . — 20. B sarvo pacime lo° C sarva paççime lo° BC °loke(B °ko) sannipatitvâ sadevakâ pi(C °kâṁ | te pi) sadâ pû°.

पूजेय सर्वरत्नैः नैवं से प्रतिकृतं सिया ॥
एवं महायशा महाकारुणिका अनुकम्पाहितामिता ।
औदुम्बरमिव कुसुमं न हि सुलभदर्शना संबुद्धाः ॥

अथ ये मे भणन्ति वर्णं समाधितो च ग्रीलतो च प्रज्ञातो च अधिगमनतो च निष्क्रमणतो च प्रयोगतो च जात्यतो च भूततो च भवन्ति महेशाख्या च कृतपुण्या तासुतासु जातीषु आदेयवचना च भवन्ति कीर्तनीया च बहुजनस्य ॥

तेनैव कुशलमूलेनारोपितेन उत्तरिं ।
प्रावरणं अल्पकिसरं तेषां भवति कायिकं ॥
तस्मात्पुण्यानि कुरियात् निचयं सांपरायिकं ।
पुण्यानि परलोकस्मिं निष्ठा भवति प्राणिनां ॥

भगवां गंगामुत्तीर्णो वैशालीये च सीमामाक्रान्तो ॥ भगवता ते अमनुष्यका पलाना ॥ मारेण पापीमता भगवतो गच्छन्तस्य यत्तं लेच्छवीहि मार्गं मुक्तपुष्पावकीर्णं सिक्तसंमृष्टं प्रतिजायितं तं सर्वं प्राणकेहि स्फुटं ॥ निर्मितो कुण्डलो नाम परिव्राजको ॥ सो भगवतो तेन मार्गेण गच्छन्तस्य आह ॥ निवर्तांहि ॥

बहूहि प्राणेहि मही संवृता
अणूहि स्थूलेहि च मध्येहि च ।
बुद्धो यदा गच्छति भूतसंक्षये
अथा ततो उपपद्यति आक्रमे ॥

1. C °sarvaṁ ratnaiḥ naivaṁ patikṛi° B °naiva me patikṛi° BC °kṛitaḥ | asyâ evaṁ°. — 2. C °hitâmitâ | o°. — 3. BC °na hi | surabhâ darçane saṁbu°. — 4. C °ye ca me bha° C prajñâtau ca a ° shkramato prajâgato ca bhûta° B °pato ca | prajoga ° vanti | ma° BC °çâkhyo ca kṛi° B °puṇyo tâsu° C °puṇyo ca tâsutâsu jâtishu° B °âdetavaca ° nti | kirtta°.

7. B te tenai° BC °tena âttari(C °ri)yasya prâ°. — 8. B prâvavane alpa° C °cane alpakiçalena teshâṁ° B °alpakisareṇa teshâṁ° BC °yikaṁ teshâṁ | . — 9. B °kuryât ni° C °kuryâ nica°. — 10. BC °lokesmiṁ nishṭâ bha°.

11¹. C bhagavâna gaṁ °çâliye ca çimâm âkramantâ° B °ca çimâ âkrantâ | . — 11². BC °tâ tena ama° B °lânâ mâre° C °lânâḥ | . — 12. B °mârgaḥ mukta° C °mârge mukta° B °kirṇṇo sikta° BC °ktasaṁsṛishṭaṁ ° grito taṁ° C °sarve prâ° B °prânake° BC °spute nirmi°. — 13. B °ṇdalayâ nâma ° jako so bha°. — 14²-15. BC °rttâhi avîci(C °vici) prâṇakehi mahi saṁvṛito(C °tte) anuhi ° lehi madhye°.

17. B °tasastṛite° BC °vyathân tatopapa° B °âkramaṁ ‖ C °âkramanaṁ ‖ .

भगवानाह ॥

मृदु संस्पर्शः यो तथागतानां
तूर्णं यथा ओतरितमारुतानां ।
न हि वृद्धश्रेष्ठान तथागतानां
शरीरमागम्य वधो प्रजायति ॥
मयचेतना नास्ति विहेठना वा
प्राणेषु सो गच्छति अप्रतिघो भगवान् ।
सर्वेहि भूतेहि निवापपण्डं
भगवता हरितशाद्वलं निर्मितं ॥

भगवां उपविष्टो भिक्षुसंघो च ॥ ते लेच्छवयो भगवन्तं पृच्छन्ति ॥ कस्य भगवता शुवे आगारमधिवासितं अभ्यन्तरवैशालकानां बाहिरवैशालकानां वा ॥ भगवानाह ॥ न हि वासिष्ठाहो अभ्यन्तरवैशालकानां तथागतेनाधिवासितं न बाहिरवैशालकानां ॥ गोशृंगीये मनुष्यालापिको शुको प्रेषितो गंगाये पारं । तेन तथागतो सश्रावकसंघो गोशृंगीये वचनेन शुवेतनाय भक्तेन उपनिमन्त्रितो । तथागतेनाधिवासितं ॥ ते दानि लेच्छवयो अभ्यन्तरवैशालका च दुवेचतुरशीति राजान सहस्राणि अन्यो च महाजनकायो चचियमहाशाला गृहपतिमहाशाला विस्मयसम्पन्नाः कथं शुको जल्पतीति ॥ भगवानाह ॥ किमत्रार्थं गोशृंगीये शुको जल्पति मानुषिकाय वाचाय । अन्येहि पि वासिष्ठाहो पक्षिभूतेहि राज्यं व्यवहरितं ॥

भूतपूर्वं वासिष्ठाहो अतीतमध्वाने नगरे वाराणसी काशिजनपदे ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति कृतपुण्यो महेशाख्यो महाबलो महाकोशो महावाहनो । तस्य च राज्यं ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णजनमनुष्यं च चक्रजनम-

2. BC °rçaḥ brâhmaṇa yo ta° B °tânâṁ | tû° C °tûrṇṇa ya° BC °thâ etaritamârutenâ na hi°. — 4. BC °çreshṭona tathâ° riraṁm âgamya vadho pra° C °jâpatiḥ B °jâya(? ou °pa?)ti âbha°.

6. B âbhayanâceta° C abhâyanâceta° BC °nâ vâ | punaḥ sarvapâṇishu so° C °pratishyo bhaga° B °gavân sarve°. — 8. BC °nivâpadaṇḍaṁ° C °ritasâhvayaṁ ni° B °ritasâhvalaṁ | nirmitaṁ bha°. — 10². B °cchanti kasya°. — 10³. C °vato çuve° BC °ve âgiram a° B °lakâna bâhiṁraṁ vaiçâ° C °hiraṁvaiçâ°.

12. BC °vâçishṭâ° sitaṁ | na bâ°. — 13¹. C °giye anushyalopiko° B °nushyalâpi° BC °ye pâran tena°. — 13². BC °gato çrâva° B °vako saṁgho° BC °çucetanâ°. — 15. BC °ntaraṁ vaiçâ° C °lakâ duve° B °çitiṁ râjâ° C °anye ca ma° kâye kshetri° B °kâyo | kshe° çâla gri° C °çâlâḥ vi° B °çâlâ | vi° C °lpati iti | .

18. BC anye pi vâçishṭâ(C °shṭo)ho pa °jyaṁ vyapahu°. — 19. BC °vâçishṭâ° B °vâṇâraçi kâçi° C °ṇasi kâçi° BC °hâbaro ma°.

21. C °maṁ ca sûtikahaṁ ° shyaṁ ca sukhita° B °nushyâkarṇṇaṁ° C °shyaṁ ca bahojanamanushyâkarṇṇaṁ ca praçâ° BC °ḍamara sumi ° skara vyava ° mpannaṁ visti°.

नुष्याकीर्णं च सुखितजनमनुष्यं च प्रशान्तदण्डडमरं सुनिगृहीततस्करं व्यवहार-
सम्पन्नं ॥ विस्तीर्णं च अन्तःपुरो अपुत्रो च ॥ तस्य राज्ञो भवति ॥ कथं मे पुत्रो
भवेया ॥ स शृणोति अमात्यानां ॥ अनुहिमवन्ते आश्रमे ऋषयो महानुभावा
प्रतिवसन्ति पंचाभिज्ञा चतुर्ध्यानलाभिनो ते पृच्छितव्या कथं पुत्रो भवेय । ते महा-
5 नुभावा ऋषयो आचिक्षिष्यन्ति यथा देवस्य पुत्रो भविष्यति ॥ सो दानि राजा
सान्तःपुरो सकुमारामात्यो सबलवाहनो येन तेषामृषीणामाश्रमस्तेन संप्रस्थितो ॥
अन्तरमार्गे वासमुपगतो राजा सबलवाहनो सान्तःपुरो ॥ तेन तहिं दृष्टा साम्व-
लीकोटरातो चयो पक्षियो निर्यान्तायो उलूकी शारिका शुकी ॥ तस्य दानि
राज्ञो दृष्ट्वा कौतूहलं संजातं ॥ तेन पुरुषो आणत्तो गच्छ जानाहि किमत्र कोटरे ॥
10 सो आरुह्य निध्यायति पश्यति चीणि अण्डकानि ॥ सो आह ॥ देव चीणि अण्ड-
कानि ॥ राजा आह ॥ पृथक्पृथक्पुटके बन्धित्व ओतारेहि यथा न विपद्यन्ते ॥
तेन पुरुषेण पुटकस्थिं पृथक्पृथग्बन्धित्व ओतारिता अविपन्नाः ॥ अमात्या पृच्छी-
यन्ति ॥ कस्येमानि अण्डकानि ॥ अमात्या आहुः ॥ एतेषां खु शाकुन्तिका
पृच्छीयन्ति । एतेषामत्र विषयो ॥ शाकुन्तिका शब्दापिता ॥ शाकुन्तिका राज्ञा
15 पृच्छीयन्ति ॥ राजा आह ॥ भो भणे जानाथ कस्य इमान्यण्डकानि ॥ ते तत्र
चरिता शाकुन्तिकाः सर्वेषां पक्षीजातीनां अण्डकानां विधिज्ञा पक्षिणां पि वि-
धिज्ञा यो यादृशो पक्षीति ॥ ते आहन्सु ॥ महाराज इमानि चीण्यण्डकानि
एकमुलूकीये द्वितीयं शारिकाये तृतीयं शुकीये ॥ राजा आह ॥ किं भव्यान्येतानि
अण्डकानि अभिनिर्भेदाय ॥ ते आहन्सुः ॥ भव्यानि महाराज ओतारितानि

2¹. B °tro ca tasya°. — 2². B °vati kathaṁ°. — 2³. B °veyâ sa çri°. — 3¹. B °ṇoti | amâ° BC °tyânâm ahima°. — 3². BC ahima° C °bhâvo prati° B °pricchatavyâ | kathaṁ me pu°. — 4. C °mahâbhâvâ° B °bhâvâ vâ ṛisha° C °âcikshavi yadâ de° B °shyanti | yadâ de°. — 5. BC °mâro mâtyo°.

7¹. C °rgeṇa vâsa° B °vâhanâ sântahpuro tena°. — 7². BC °dṛishṭvâ sâmpariko° B °kotharâ° C °kottarâjo trayo° BC °yo nirvântâyo | ulûkî çâlikoṇḍakî | . — 8. B °râjñoḥ dṛi° C °jño tâṁ dṛi ° halaṁ jâtaṁ | . — 9. C °ṇattaṁ gaccha yânâhi ° tra totâre | B °kotâre | . — 10¹. C °ti triṇya° B °triṇyâçukâni ‖ . — 10². BC °va triṇi a° C °ṇḍajâni | .

11¹. B °kpuḍha(ou ṭa?)ke° BC °ndhiya te târe ° thâ nopa° C °nopadyate | B °dyate | . — 12. B °poḍha(ou ṭa?)kesmiṁ C °ṭakesmiṁ ° kpṛithakabandhi° B °gbandhiya° BC °ya te târi°. — 13¹. C °mânyaṇḍa°. — 13². B °shâṁ çâku° C °shâṁ ku çâku°. — 14¹. BC °teshâṁm atra ° shayo çâ°. — 14². B °pitâ çâ°. — 14³. C °râjâ pṛi°. — 15¹. C °âhaḥ | . — 15². BC ho bhane° C °jânatha kasyemâṇḍa° B °kasyamâṇyaṇḍa°. — 15³. C °ṇḍajânâṁ ° jñâ yo pâdṛi° BC °pakshi te a°.

17¹. BC te ahansu(C °tsuḥ) | . — 17². C bhavyâni mahâ ° imâṇi triṇya° B °ni triṇya° C °lûkiyo dvi° BC °çâlikâye°. — 18². C °ṇḍajâni abhiniveçanâyaṁ | B °ni abhiniveçanâya ‖. — 19². C mahârâja bhavyâni bhâripâṇi avi° B °râja bhâripâṇi avi°.

अविपन्नानि ॥ राजा पृच्छति ॥ को एतेषामण्डकानामुपचारो यदैते उपचीर्णा विवेन्मुः स्वस्तिना च अभिनिर्भेदं गच्छन्ति ॥ शाकुन्तिका आहन्मुः ॥ महाराज विहतं कार्पासं उभयचाश्रये संस्तरितव्यं ॥ तच्च एतानि अण्डकानि मधुसर्पिषा अक्षिला निषिण्णव्यानि उपरि विहतं कार्पासन्तमेते मातृकार्थं पोषिष्यति ॥ यथा तेहि शाकुन्तिकेहि आणत्तं तथा तानि अण्डकानि निषिण्णानि ॥ राजा तं ऋषीणामाश्रममनुपूर्वेणानुप्राप्तो ॥ एकान्तेन बलवाहनं स्थापयित्वा सान्तःपुरो ऋषीणामाश्रममुपसंक्रान्तो ॥ ऋषयो राजानं दृष्ट्वा प्रत्युद्गताः यथा ऋषीणां समुदाचारो ॥ स्वागतं महाराज अनुरागतं महाराज निषीदतु महाराजा इमान्यासनानि ॥ राजा सान्तःपुरो ऋषीणां पादा वन्दित्वा निषण्णो ॥ ऋषीणां महत्तरको कुलपती ॥ सो तं राजानं प्रतिसंमोदेत्वा पृच्छति ॥ किं महाराज आत्मनो प्रयोजनं ऋषीणां सकाशातो ॥ राजा आह ॥ मम विस्तीर्णो अन्तःपुरो न कस्याचित्पुत्रो अपुत्रो स्मि यं इच्छामि संदिश्यतु यथा मे पुत्रो भवेय ॥ ऋषीणां महत्तरको आह ॥ महाराज यानि तानि चीणि अण्डकानि अमुकातो शाम्बलीकोटरतो ओतारितानि तानि वेष्टावेहि ततो ते पुत्रा भविष्यन्ति ॥ राजा विस्मितो ॥ महाभागा इमे ऋषयो यन्तं नाम यं इमानि अमुकातो शाम्बलीकोटरातो चीणि अण्डकानि ओतारापितानि इमेषामिह आश्रमे प्रतिवसन्तानां विदितं । महाभागा इमे ऋषयो ॥ सो ऋषीणां पादा वन्दित्वा भूयो वाराणसीं संप्रस्थितो । अनुपूर्वेण वाराणसीं प्रविष्टो ॥ तानि अण्डकानि कालेन समयेन सर्वाणि चीणि प्रभिन्नानि ॥

1¹. C °pricchacchati | . — 1². C ko eshâṁ aṇḍajânâṁ u° C °cirṇṇa te | vidye° B °rṇṇâ ta vidye° BC °dyetsuḥ | sva° B °stino ca°. — 2¹. C °âhatsuḥ | . — 2². B °râjâ vibetaṁ kâryâsaṁ° C °vibetu karyâsam ubhayaṁ yatrâ° B °trâçrnye°. — 3. C tatraitâni aṇḍajâni° rpishâ prâkshipitvâni upari° B °nikshitavyâni° C °vihartuṁ karpâ° B °taṁ karpâ° BC °poshashya° C °shyanti | . — 4. C °aṇḍajâni°. — 5. BC °ṛishiṇâṁ â° C °çramaṁ anu°.

6. C °kânte bala° B °ntaḥpurâ ṛi° BC °ṛishiṇâṁ°. — 7. B °dgatâḥ | ya ° câro svâ°. — 8. C °hârâjânurâ° BC °hârâja imâ(B °mâṁ)nyâsa°. — 9¹. C râja sâ° B °hpurâ ṛi° C °ṛishiṇâṁ° BC °nisharṇṇo ṛishi°. — 9². B °pati so taṁ°. — 10¹. BC °moditvâ pṛi°. — 10². C °âtmânaṁ pra° B °tmana prayojanaṁ | ṛi° C °kâçote | .

11². B °stiṛṇṇâ a° C °hpura na ka° BC °kasyacit pu° C °smi yam icchâ° B °smi ya icchâmi | sadiçayatu ya° C °mi | sadisatu ya°. — 13. BC °aṇḍakâ(C °jâ)ni kâttato çâ(B °sâ)mbalikoṭa(C °ṭṭa)gatâ(C °to) otâ° B °otânitâni tâni° BC °niceshṭhâvehi ta° C °tataḥ te°. — 14¹. B °smito mahâ°. — 14². BC °bhâgo ime° C °yo jantu nâma° B °yantu nâma ye imâ° C °nâma yo imâ° BC °çâṁbaliko° C °koṭṭarâto° B °ṭanâto° C °ṇḍajâni otâropitâ° shâṇ iha âçramâto prati° B °ditaṁ mahâ°.

16. C °bhâga ime° B °shayo so°. — 17¹. C °râṇasiṁ saṁpra°. — 17². C °nasiṁ saṁprasthito | B °shṭo tâ°. — 18. C °ṇḍajâni kâ° C °trîṇi aṇḍajâni pra° B °nnâni eka°.

एकतो उलूकपोतको जातो द्वितीयातो शारिकपोतको जातो तृतीयातो शुकपोतको जातो ॥ राजाणत्तीये उन्नीयन्ति वर्धीयन्ति ॥ यत्र वेलाये संवृद्धा सर्वे त्रयो पण्डिता मेधाविनो मनुष्यालापिनो मनुजाये वाचाये आलापसंलापं करोन्ति परस्परं ॥ सो दानि राजा ब्रह्मदत्तो तेषां बुद्धिबलं ज्ञात्वा पृथक्पृथक् राजधर्म पृच्छति ॥ ते च ज्ञात्वा व्याकरोन्ति ॥ तेषां व्याकरणं श्रुत्वा सर्वेषां त्रयाणां राजा ब्रह्मदत्तो प्रीतो संवृत्तो ॥

वाराणस्यामभूद्राजा ब्रह्मदत्तो प्रतापवान् ।
तस्य राज्ञो ऽभूत्पुत्रा सकुना चीणि पण्डिताः ॥
प्रथमो कौशिको आसि द्वितीयो आसि शारिको ।
तृतीयो च शुको आसि सर्वे पण्डितजातिकाः ॥
तेषां बुद्धिबलं ज्ञात्वा तुष्टो राजा जनाधिपः ।
राजधर्माणि पृच्छेयं सर्वां प्रत्येकशो रहे ॥
कौशिकं ताव पृच्छामि शकुन्त भद्रमस्तु ते ।
राज्यं प्रशासमानस्य किं कृत्यं पुत्र मन्यसे ॥

कौशिको आह ॥

चिरस्य वत मां तातो राजधर्माणि पृच्छति ।
हन्त ते हं प्रवक्ष्यामि एकाग्रमनसो शृणु ॥
न क्रोधस्य वसं गच्छे स तु क्रोधं निवारयेत् ।
न हि क्रुद्धस्य अर्थो वा धर्मो वाक्रमति पार्थिव ॥
अक्रुद्धस्य हि राजस्य अर्थो धर्मो जनाधिप ।
प्रज्ञाक्रमति सर्वत्र तस्मा क्रोधं निवारयेत् ॥

1. C °pota jâto° BC °tiyo çâlikapo° C °poto jâto° BC °jâto | tritîyo çuka° C °katopo jâto | . — a^1. B °rddhîyanti yatra°. — a^2. BC °velâ saṁvṛiddhâ sarva tra ° dhâvino°. — 4. C mo dâni ° kpṛithaka râjâ dharmmaṁ° B °k râjâ dha°. — 5^1. C te va râjño vyâka° BC °karoti.

8. B °jño bhûtapo° C °jño' bhût pu° BC °putro sakuṇâ(C °kuntaṇâ)ma tri°. — 9. BC °çikâ âsi | dvi° B °çârika | C °çâlikaḥ | . — 10. B °âsi | sa ° tikâḥ te°.

11. BC teshâṁ buddhibalaṁ jñâtu(C °tuṁ tu)shṭâ rà°. — 12. C râjâ dha° B °cchayaṁsi sarvâṁ° C °sarvaprabho kaço°. — 13. C °tâvan pṛicchâ°. — 14. BC °jya pra° C °çâsyamâna ° kṛitya pu°.

16. B cirasya punar mâ nâto râ° C cirasya punaḥ mâṁ tâ°. — 17. C °vakshâmi e°. — 19. C na hi krodhasya hi râ° (l. 20) B °kramate pârthivaḥ | . — 20. BC °nâdhipaḥ | .

21. C °smân kroḍhaṁ ni° B °kroḍhaṁ ni°.

ततो विवादे उत्पन्ने उभौ पक्षौ समाहितः ।
उभाभ्यां वचनं श्रुत्वा यथाधर्मं समाचरेत् ॥
मा च छन्दा च दोषा च भया मोहा च पार्थिव ।
उभाभ्यां वचनं श्रुत्वा यथाधर्मं समाचरेत् ॥
न च गच्छति सो हानिं पण्डितो ह्यर्थकारणात् ।
यशकीर्तिञ्च रक्षन्तो स्वर्गं मार्गेति पार्थिव ॥
ततो अधर्मं वर्जेत्वा राजधर्मेहि पार्थिव ।
अनुशास महीपाल एवं तव गमिष्यसि ॥
रञ्जनीयेषु कामेषु मातिवेलं प्रमोक्षहि ।
प्रमत्तस्य हि कामेहि परशत्रु बलीयति ॥
ततो नगरवृत्तानि सर्वाणि अनुवर्तये ।
अथ जानपदवृत्तं धर्मेण अनुवर्तयेत् ॥
पौरजानपदं राष्ट्रं गुणेहि अभिधारयेत् ।
भोगद्रव्यप्रदानेन कृत्यानां करणेन च ॥
ततः परिजनं सर्वं वृद्धेन अभिधारयेत् ।
भोगद्रव्यप्रदानेन अभेद्यपुरुषो भवे ॥
अनुरक्तं विरक्तं च सर्वं जानेसि पार्थिव ।
बलाग्रे उपजीविषु पौरजानपदेषु च ॥
प्रत्यवेक्षित्वा कर्मान्ता मूतां हर्षाणि दापयेत् ।
सर्वेषु हिंसां वर्जेत्वा धर्मेण फलमादिशेत् ॥
यथा पूर्वकेहि राजेहि आगतां जनतां वज्रं ।
यथा राष्ट्रं निवेशेय तथा कुरुहि पार्थिव ॥
अनुग्रहं च दीनानां आद्यानां परिपालनं ।

1. BC *vipâde utpanno ubhau* B *mâhiyaḥ | . — 2. C *dharma samâ*. — 3. C *rthivaḥ | . — 4. BC *dharma samâ*. — 5. BC *echati no hâ* C *kâranât | .

6. C *yaçokîrtti ca* BC *svarga mârge(C *gaṁ)hi pârthivaḥ | . — 7. C *omet la ligne 7.* B *vajjetvâ*. — 8. B *evaṁ gami*. — 10. B *balîpati*.

11. C *tato naravṛi* BC *rttate | . — 12. B *artho jâ* BC *padaṁ vṛittaṁ*. — 13. B *râshṭhraṁ gu * rayet bho*. — 14. B *prahâreṇa kṛi* BC *kṛityaṁhi kara*. — 15. BC *sarve vivarttena a(C *nâ)bhi*.

16. BC *dravyabhogapra* B *bhava | C *bhavet | . — 17. BC *rakta vira* C *sarva jânesi pârthivaḥ | . — 18. BC *balâgram opajîvishu*. — 19. BC *bhûtaṁ harshâ* B *rshâni dâ*. — 20. BC *sarvâṁ (C *rvân) kuhin so varje*.

21. B *pûrveke* B *âgatâ jana*. — 22. BC *niveçâya ta* C *vaḥ | . — 23. B *nâm âghânâṁ pa* C *nâṁ âdyânâṁ*.

सदा विजितवासीनां करोहि मनुजाधिप ॥
धनक्रीडारतो राजा परदारनिरतस्सदा ।
राष्ट्रस्य अप्रियो भवति क्षिप्रं जहति जीवितं ॥
अलुब्धो पुनर्मेधावी परदारविरतः सदा ।
राष्ट्रस्य प्रियो भवति सुचिरं तात जीवति ॥
वैरबन्धं च मा कुर्या पाटिराजेहि पार्थिव ।
यो वैरी हि महीपाल वैरमेवैन्ति वैरिणः ॥
मित्रबन्धं च कुर्यासि पाटिराजेहि पार्थिव ।
दृढमित्रां हि राजानो पूजेन्ति अपरा प्रजा ॥
प्रकीर्णोच्चारणो मासि सर्वार्थैर्हि जनाधिप ।
हेतुकारणसंयुक्तं मन्त्रं कालेन चाहरे ॥
गुह्यमर्थं च धारेहि सदा वारेहि पार्थिव ।
भिन्नमन्त्रा हि राजेन्द्रा अनुभोन्ति व्यसनं बहुं ॥
गुह्यमर्थं धारयित्वा लभते विपुलां श्रियं ।
न चामित्रवसमेति पश्चाच्च नानुतप्यति ॥
येऽमूढमन्त्रा अविकीर्णवाचा
युक्ताश्च कार्यार्थे जना नरेन्द्र ।
न तेषु शत्रू जनयन्ति क्रोधं
मणिविषाणां यथा शतघ्नीयो ॥
गुह्यकमर्थसंबन्धं संधारयति यो नरः ।

1. BC °dhipaḥ | . — 2. BC °kriḍa(C °ḍi)to rā° C °rataḥ sadā | . — 3. B râshṭhrasya° C râshṭasya°. — 4. C alabdhâ pu° B alubdhâ puna° C °virato sadâ | . — 5. C râshṭasya vipri° B °priye bha ° rañ tâna ji°.

6. BC cairañ baddhañ ca mâ° C °kuryât pâṭi ° vaḥ | . — 7. BC yaççâpi hi mahi° C °hipâra vairam alpenti° B °vailam alyañjati vairiṇaḥ miccabandhañ°. — 8. B miccaba° C mitrabândhavañ ca ku° B °si pâḍhirâjehi° C °rthivaḥ | . — 9. BC °mitrâ hi ° no pujenni prapara prajâ | C °pûjayañti aparaprajâ | . — 10. B °kirṇṇacâro mâsi° C °raṇo âsi° BC °dhipaḥ | .

11. B °sañyuktañ(?) mitrañ(?) kâle° C °ktañ mitrañ kâreṇa vyâharet | . — 12. C guhyâm arthañ na dhâreti sa° B °rthañ na dhare sadâ° BC °vâlehi pâ° C °rthivaḥ | . — 13. B °nnama..ohi râjendrau—pranu° C °râjendro anu° B °nubhyonni vya°. — 14. BC °labhante vipulañ çi(C °gi)riñ na câ°. — 15. C na ca mitravasañ ehi pa° B °travañsañ ehi pa°.

16. BC ye mû° B °nitrâ athaki° C °nitrâ arthakirṇṇâ vâcâ mukteshu janâ° B °vâcâ muktâçca kâryârtheshu janâ narendre | C °rendrâ | . — 18. B °tesha çatrur jana° C °çakrañ jana° BC °yati krodhañ(B °dhañ) mâṇi(C °ni)vishâṇâñ yathâ çatrusañghâḥ | . — 20. BC guhyam arthasañ(B °rthañ sa)bandhañ sañdhayati yo°.

सचु भेदभयात्तस्य दासभूतो व वर्तति ॥
धर्मस्थितेषु आरक्षां सदा कुर्यासि पार्थिव ।
बलचक्रं हि निश्राय धर्मचक्रं प्रवर्तते ॥
धर्मस्थितानां तेजेन सर्वा शाम्यन्ति ईतयो ।
समयेन वर्षन्ति देवा शस्यं निवर्तते तहिं ॥
दृष्टधर्मे हितार्थं च संपराये सुखानि च ।
एवं भोति महाराज गुणवन्तेषु यत्कृतं ॥
तस्मात्तं परिरक्षेया राजा धर्मेण पार्थिव ।
तं हि राज हितं तुह्यं राष्ट्रस्यापि च तं हितं ॥
समीक्षाकारी अस्या हि सर्वार्थेहि जनाधिप ।
कोष्ठागारे च कोष्ठे च अप्रमत्तश्च संभव ॥
एतावती अर्थवती एषा मह्यानुशासनी ।
तं सर्वमोगृहीत्वान एवं कुरुहि पार्थिव ॥
एवं ते प्रतिपन्नस्य यशो कीर्तिश्च मेथति ।
क्षेमं भविष्यते राष्ट्रं क्षद्रं स्फीतं जनाकुलं ॥
कौशिकस्य श्रुत्वा वाक्यं श्रेष्ठं धर्मार्थसंहितं
तथा शारिकं पृच्छामि राजधर्मा ब्रवीहि मे ॥

सारिकपोतो आह ॥

चिरस्य वत मां तात राजधर्माणि पृच्छसि ।
हन्त ते हं प्रवक्ष्यामि एकाग्रमनसो शृणु ॥
द्विभिस्तु पादकैस्तात अत्र लोकः प्रतिष्ठितः ।
अलब्धलाभो अर्थस्य लब्धस्य परिरक्षणं ॥
तस्मादर्थस्य लाभार्थं लब्धस्य परिरक्षणे ।

1. BC sa tu bheda° C °bhûto vartta° B °to ca varta°. — 2. BC °teshvârakshâm° C °rthivaḥ | . — 3. C °cakra hi ni°. — 4. C dharme sthi ° çâsyati itayaḥ | B °nti itayo | . — 5. B °varshamte de° C °rshanti te devâḥ çasya nivattete ta°.

6. C dṛishṭâdha° BC °dharmaṁ hitârthaṁ ca saṁparâṇi mukhâ°. — 8. BC °râjadharme° C °rthivaḥ | . — 9. BC °râjehi tuhyaṁ(C °bhyaṁ) râ°. — 10. BC samîkshyakâri° dhipaḥ | .

11. BC koshṭâgâ ° koshṭe ca. — 12. B °esho mahyâ°. — 13. B °tvânaivaṁ ku° C °kuru pârthiva. — 15. C kshema bha ° râshṭaṁ ṛi° B °râshṭra ṛiddhaṁ° C °ddhaṁ sphitaṁ°.

16. BC °çreshṭaṁ dha°. — 17. BC °çârika pṛi° C °pṛicchâ râ° BC °râjyaṁ dharmâ°. — 18. B sârakapo° C sorakapo°. — 20. BC hante te haṁ°.

21. BC dvibhûs tu padakais tâ° C °loka prati° BC °shṭhitâḥ ala°. — 22. C °ldhalâbhaḥ artha ° sya pratilaksha° B °parilaksha°. — 23. C °bhârtha labdha° BC °parilakshaṇaṁ | .

दृढं कुर्यासि व्यायामं धर्मेण मनुजाधिप ॥
यो वै भूमिपतिर्देव अधर्मेणानुशासति ।
राष्ट्रं स्य दुब्बलं भोति च्छिद्रभूतं समन्ततः ॥
यो च भूमिपतिर्देव धर्मेण अनुशासति ।
राष्ट्रं स्य स्वावरं भवति क्षेमं स्फीतं जनाकुलं ॥
निगृह्णे निगृहीतव्यं प्रग्रहार्हां च प्रगृह्णे ।
संगृह्णे संगृहीतव्यां अनुग्रहरुचिर्भव ॥
यो निग्रहं न जानाति प्रग्रहं वा जनाधिपः ।
संग्रहानुग्रहं चापि सो अर्था परिहायति ॥
पुत्रांश्च भ्रातरां चापि शूरां साहसिकां स्त्रवां ।
मा स्वन्ते ईश्वरां कासि ग्रामे जनपदेषु वा ॥
अनुग्रहं कुर्या भूपो मातापितार्थं पार्थिव ।
विमानिता हि दायवा उद्भ्रान्ता भोन्ति शत्रवः ॥
पंच राष्ट्रा भवे राज्यं कुटिलशत्रुसेवितं ।
मा तां च विश्वसे तत्र मा च प्रतिपद्दे उत्पथे ॥
उत्पथे च प्रतिपन्नो शत्रियो च वसानुगो ।
अमित्राणां वसमेति पश्चाच्च अनुतप्यति ॥
आत्मना बललाभार्थं अमित्राणां पि नियहे ।
राष्ट्रस्य अनुकम्पार्थं संतुलेहि जनाधिप ॥
समीक्षियान कथय रात्रौ वा यदि वा दिवा ।
उपश्रोता हि तिष्ठन्ति ते श्रुत्वा विकरेन्सु ते ॥

1. BC °dhipaḥ yo vai°. — 3. B râshṭhrasya° C râshṭasya° BC °dullabhaṁ bhoti cchidraṁ bhû°. — 4. C °pati deva° B °rmeṇânuçâ° C °rmeṇâ anu°. — 5. B râshṭrasya° C râshṭaṁ sya° BC °varo bhava° C °ddhaṁ sphitaṁ ja°.

6. B nigṛihe nigṛihî° C nigṛihne nigṛihne nigṛihitavyaṁ pragṛihâṁ saṁpragrahâṁ | pragṛihne B °grahâṁrarhâṁ pragṛihne saṁgṛi°. — 7. C saṁpragri° BC °gṛihne | saṁgri° B °tavyâm anugrahâ ruci° C °tavya rucir bhavaḥ | . — 8. C °ti pragṛihaṁ câ janâ°. — 10. C putrâṁ ca bhrâ° BC °taraṁ câ° C °çûrâ sâha° BC °hasrikâṁ°.

11. C sâ tvan te° BC °kâçi grâ° C °shu ca | . — 12. B °haṁ ca ku° BC °kuçi bhoga mâtâ(B °trâ)pitrârtha pârthi° C °rthivaḥ | . — 13. C vimânatoni dâyâ° B °nitâni dâyâ° BC °ndbhrânto bhonti° B °nti satravaḥ | . — 14. C °ved râjaṁ ku° B °ve râjaṁ ku° BC °ṭilaṁ çatru°. — 15. B mâ tân viçva° BC °mâ teshâṁ pânsu(C °pâñçu) utpa°.

16. B °tpatha prati° C °triye ca vasânugâḥ | B °vasânugâ | . — 17. BC °vasan eti pa° nutarpyati(C °si) | . — 18. C °nâ varâlaṁbhârtha ami° B °lalambhârthaṁ°. — 19. C râshṭaṁsya° BC °dhipaḥ | . — 20. C sâmikshi°.

21. BC upaçotâ(C °bhâ) hi tishṭheti(C °shṭhehi) te çru° B °retsu te | .

शूरो व्यावर्त्यते क्षिप्रं आढ्यः संगृह्यते बलं ।
अर्थवशी मन्त्रबली कुपितो करेऽर्थं न ते ॥
तस्मादर्थवसं विप्रं सपुत्रदारं प्रवासयेत् ।
आढ्यं मन्त्रवरं वैश्यं तनुं वापि शठंशठं ॥
अमात्यं देव कुर्यासि पण्डितमर्थचिन्तकं ।
अलुब्धमनुरक्तं च राष्ट्रस्य परिणायकं ॥
दुष्प्रज्ञानाममात्यानां प्रज्ञाविकल्पकारिणां ।
राष्ट्राणि दुःखमेधन्ति राष्ट्राधिपतिना सह ॥
पण्डितानाममात्यानां प्रज्ञातेजेन पार्थिव ।
राष्ट्राणि सुखमेधन्ति राष्ट्राधिपतिना सह ॥
लुब्धो च चल्पबुद्धी च अमात्यो मनुजाधिप ।
नैव राज्ञो हितो भोति राष्ट्रस्यापि न सो हितः ॥
तस्मादलुब्धमेधाविं अमात्यं मनुजाधिप ।
मन्त्रक्षानुयुक्तं कुर्या राष्ट्रस्य परिणायकं ॥
नास्ति चारसमं चक्षुः नास्ति चारसमो नयो ।
तस्माच्चारं प्रयोजेय्या सर्वार्थेषु जनाधिपः ॥
सर्वं परिजनं राष्ट्रं संपरिगृह्य पार्थिव ।
बलाग्रमुपजीविञ्च कृत्याकृत्येहि पार्थिव ॥
तस्माद्वीरं प्रतीहारं प्रतिपद्यासि पार्थिव ।
अप्रमादं स कुर्या च तवमेतत्सुखावहं ॥
एतावती अर्थवती एषा मह्यानुशासनी ।

1. BC °vyâvatsate kshi° B °kshipra âdhyah° C °praṁ âdya saṁgrihyate° B °grihnate°. — 2. C °bali kurute kururtha na te | B °pite kururthaṁ na te | . — 3. BC °smân artha(C °nn arthaṁ)vasaṁ vipra sapu°. — 4. B °mantraṁ ca(?)raṁ vaiçya tanaṁ vâpi çathaṁ | C °vaiçyas tanuṁ câpi çathaṁ çataṁ | . — 5. BC saputradâraṁ râshṭrâtah(C °to) kshipram eva pravâsayet | amâ° B °kuryosi pa° C °kuryasi pa° B °rthacittakaṁ | C °cintaṁkaṁ | .

6. C alabdha anu °râshṭasya pariṇâya°. — 7. BC °nâṁ prajñâvaṁ kalpa°. — 8. B râshṭhrâṇi° C râshṭrani du° BC °râshṭhrâdhi°. — 9. B °tânâṁm amâ° BC °jñâteyena° C °rthivah | . — 10. B râshṭhrâṇi °nti rashṭrâ°.

11. C labdho° BC °bdho câlpa° C °buddhiçca a° BC °dhipah | . — 12. C naivaṁ râ° râshṭasyâpi na çobhitah | . — 13. BC °dhâvi amâtya manu° C °dhipah | . — 14. BC mantrasyânya(C °syânu)taraṁ ku° C °ryâd râshṭasya°. — 15. B °sti vârasa° BC °naya | .

16. C °yojeyâ sa°. — 17. B °grihna pâ° C °grihnantu pârthivah | . — 18. BC °rthivah | . — 19. C tasmâd viraṁ pratihâraṁ° BC ° padyosi pâ° C °rthivah | . — 20. B °ryâma tava° C °ryyâma tam etacca sukhâ°.

21. BC °çâsani | .

तं सर्वमोग्रहेत्वान एवं कुरुहि पार्थिव ॥
एवन्ते प्रतिपन्नस्य यशो कीर्तिश्च भेष्यति ।
क्षेमं भविष्यति राष्ट्रं ऋद्धं स्फीतं जनाकुलं ॥
कौशिको चापि पृच्छितो ते पृष्टा व्याकरेन्सु मे ।
राजधर्मं यथातथा त्वं दानि शुक पृच्छसि ॥
बलं कतिविधं राज्ञो पण्डित अर्थचिन्तक ।
राजधर्मं यथातथा इच्छितव्यं ब्रवीहि मे ॥

शुको आह ॥

बलं पंचविधं राज्ञः इच्छितव्यं नराधिप ।
एकाग्रमनसो भूत्वा शृणोहि वचनं मम ॥
प्रथमं बलं सहजं द्वितीयं पुत्रबलं तथा ।
ज्ञातिमित्रबलं चापि तृतीयं मनुजाधिप ॥
चतुरंगबलं चापि चतुर्थं भवति पार्थिव ।
पंचमं च बलं ब्रुहि प्रज्ञाबलमनुत्तरं ॥
एतं बलं पंचविधं यस्य चापि जनाधिप ।
राष्ट्रो स्य स्थावरो भोति ऋद्धं स्फीतं जनाकुलो ॥
बलवं पुनरेतेषां प्रज्ञाबलमनुत्तमं ।
प्रज्ञाबलेन संग्रहे कृत्याकृत्यं जनाधिप ॥
अकृत्यं परिवर्जेति कृत्यं च अनुतिष्ठति ।
आत्मनो ज्ञातिमित्राणां राष्ट्रस्य च सुखावहं ॥
कुलीनो पि हि दुष्प्रज्ञो राजार्थं मनुजाधिप ।
नैव राज्ञो हितो भोति राष्ट्रस्यापि न सो प्रियः ॥

1. B °rvam âgrahe° C °rvam âgṛihetvâ ° rthivaḥ | . — 2. B sarvan te° C samantena prati° kirtti ca° B °kîrttiñ ca°. — 3. C kshesaṁ bhavi° BC °râshṭraṁ(C °shṭaṁ) ca kshemaṁ sphitaṁ° B °taṁ ca janâ°. — 4. BC °pṛicchito te(C °ta) dṛishṭvâ vyâkaretsu ca | . — 5. C °yathâ teshâṁ tva dâni°.

6. B paṇḍi° BC °ṇḍitân artha° B °cittakaṁ ca baraṁ katividhaṁ râ° C °ntakaṁ | . — 7. B râjñaḥ ikshitavyaṁ° C °chitaṁvya bra°. — 9. C °dhipaḥ | .

11. BC °tiya balaputram eva ca°. — 12. C °mitraṁ balaṁ ° dhipaḥ | . — 13. BC câturaṁ° C °rthivaḥ | . — 14. C °jñâbalam uttamaṁ | B °ttarâ | . — 15. B etam balaṁ° C etad balaṁ ° dhipaḥ | .

16. C râshṭâ va sthâvalo bho° B râshṭro ca ° bhoti | ṛi° BC °ṛiddha sphi° C °kulaṁ | . — 17. B balavâ puna° C balavâṁ punar ateshâṁ ° balasamutta°. — 18. BC °balasamaṁ grâhi kṛityâkṛitya ja° C °dhipaḥ | . — 20. C °râshṭasya°.

21. C °dhipaḥ | . — 22. C °jño hi bhoti râshṭasyâ°.

चिप्रं तु नश्यते राज्यं प्रतिराजेहि पार्थिव ।
विरक्ता प्रकृतियो च अन्यं मार्गन्ति स्वामिकं ॥
अतीव सत्कृतो भवति पण्डितो अर्थचिन्तकः ।
वरान्यो च स्थापयति शूरां वीरां विचक्षणां ॥
यशं च इह लोकस्मिं संपराये च स्वर्गति ।
अधर्मं परिवर्जेत्वा धर्ममाचरते सदा ॥
धर्मं चर महाराज मातापितृषु पार्थिव ।
इह धर्मं चरित्वान राजा स्वर्गं गमिष्यति ॥
धर्मं चर महाराज पुचदारे जनाधिप ।
इह धर्मं चरित्वान राजा स्वर्गं गमिष्यति ॥
धर्मं चर महाराज मित्रामात्ये जनाधिप ।
इह धर्मं चरित्वान राजा स्वर्गं गमिष्यति ॥
धर्मं चर महाराज श्रमणे ब्राह्मणे तथा ।
इह धर्मं चरित्वान राजा स्वर्गं गमिष्यति ॥
धर्मं चर महाराज पुरे जानपदेषु च ।
इह धर्मं चरित्वान राजा स्वर्गं गमिष्यति ॥
धर्मं चर महाराज अस्मिं लोके परत्र च ।
इह धर्मं चरित्वान राजा स्वर्गं गमिष्यति ॥
एतावती अर्थवती एषा मह्यानुशासनी ।
तं सर्वमोग्रहीत्वान एवं कुरुहि पार्थिव ॥
एवन्ते प्रतिपन्नस्य यशो कीर्तिं च मेष्यति ।
खेमं भविष्यते राष्ट्रं स्फीतं जनाकुलं ॥
तानेवमुवाच राजा ब्रह्मदत्तो प्रतापवान् ।

1. BC °pram̃ ta(C °na)sya te râ ° râjyehi° C °rthivaḥ | . — 2. B virakto pratiyo° BC °anyâ mârga°. — 3. C °va saṁskṛitaṁ bha° B °tkṛitaṁ bha ° rthacittakaḥ | C °cintikaḥ | . — 4. B balâni yo° C balâni ye ca sthâ° B °ca sthapeti çû° C °sthâpeti çû°. — 5. BC °lokasmiṁ ° rgatiṁ | .

6. C °dharma pari ° rate yathâ | . — 7. C °rthivaḥ | . — 8. C °dharma cari ° shyasi | . — 10. BC °shyasi | .

11. BC °mitramâtya janâ° C °dhipaḥ | . — 12. BC °shyasi | . — 13. B °mahârâjâ çramaṇa brâ° C °çravaṇâ brâ°. — 14. BC °shyasi | (?). — 15. B °pura jâ° C °puraḥ jana°.

16. C °râjâ dharmaṁ carishyasi | B °gamishyasi | . — 17. B dharmaççara ma°. — 18. BC °shyasi | . — 20. C °rthivaḥ | .

21. C evaṁn te pra ° rttiçca bhe°. — 22. B °râshṭhraṁ çri° C °shṭraṁ riddhaṁ°. — 23. BC tam evam uvâca taṁ râjâ brahmadatta pra°.

समन्तपण्डिता पुत्रा निपुणा अर्थचिन्तका ॥
सर्वेषां वो करिष्यामि वचनमनुशासनीं ।
दृष्टो धार्मिकथया वो अर्थो यं सांपरायिकः ॥
पूर्वेनिवासं भगवां पूर्वेजातिमनुस्मरन् ।
जातकमिदमाख्यासि शास्ता भिक्षूणमन्तिके ॥
अनवराग्रस्मिं संसारे यत्र मे उषितं पुरा ।
शुको अहं तदा आसि शारिपुत्रो च सारिको ।
आनन्दो कौशिको आसि ब्रह्मदत्तो शुद्धोदनो ॥
एवमिदमपरिमितं बहुदुःखं
उच्चनीचं चरितं पुराणं ।
विगतज्वरो विगतभयो अशोको स्वजातकं
भगवां भाषति भिक्षुसंघमध्ये ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने चिशकुनीयं नाम जातकं समाप्तं ॥

अथ बोधिसत्वस्तं शुकभवं जहित्वा कुमारो संवृत्तः दश कुशलां कर्मपथां देशेति ॥

दश वशिता आख्याता बुद्धेनादित्यबन्धुना ।
बोधिसत्वान शूराणां भाषतो तं शृणोथ मे ॥
वशी आयुष्मन्तो धीरो प्रतिभाने तथैव च ।
उपपत्तिया च कर्मे च चित्ते च वशितां गतो ॥
धर्मे च ऋद्धिवशिता अभिप्रायवशिस्तथा ।
कालदेशे वशी धीरो इत्येते वशिता दश ॥

1. BC sarvan tu paṇḍi° B °rthacittakāḥ | C °ntakaḥ | . — 2. BC °çâsani | . — 3. BC dṛishṭyâ dhâ° C °dhâmikâ ca vyaḥ artham etaṁ parâ° B °rmikâ ca vyo artho bhaṁ parâ°. — 4. C °nivâsa bhagavân pûrve°. — 5. BC °bhikshuṇam anti°.

6. C °purâḥ | . — 7. C °çâliputro° BC °ca sârako | . — 8. BC ânanda kauçi° B °datto yo câpi râjâ çuddhodano abhût | C °datto bhûta çuddhodanaḥ | . — 9. BC evam idaṁ° B °daṁm apari° C °rimidaṁ bahuduḥkha ucca° BC °nicacaritaṁm idaṁ pu° B °râṇaṁ viga°.

11. B °tajano viga° BC °bhayo açoka(C °ko)sya jâta° C °gavân bhâ°. — 14. C °satvâ taṁ çu° B °vṛittoḥ daça° C °vṛitto daça° B °kuçalâḥ karma° C °thâṁ samâdâya deçe° B °thâṁ doçati vaçi°. — 15. B vaçitâ° C vaṇitâ â°.

16. C °tvânâṁ çâ°. — 17. BC vaçi âyushmante dhîri pra° B °bhâre tathai°. — 18. BC °karmâ ca ci ° gatâ | . — 19. C °rme vaçi ṛiddhavaçi° B °rme ca çiriddhavaçi° C °prâya tathâ B °s tathâ kalade°. — 20. B kalade° C karade° BC °deçi vaçi(C °çi) dhîrâ ityete te vaçi° C °çitâ deçâ.

वशिताद्दशसु एतासु प्रतिष्ठाय विशारदाः ।
सत्वकोटिसहस्राणि परिपाचेन्ति नरर्षभाः ॥
बुद्धचेवं विशोधेन्ति बोधिसत्वा च नायका ।
बोधिसत्वा द्युतिमन्तो महाकारुणलाभिनो ॥
जातकपर्यवसाने तहिं च परिपाचिता ।
चतुरशीतिहि प्राणिसहसेहि धर्मो अभिसंमतो ॥

बुद्धेन भगवता वैशालीये सीमं आक्रमन्तेन सर्वे अमनुष्यका पलानाः ॥ महन्तो जनकायो प्रीतो भगवन्तं पृच्छति ॥ पश्च भगवन्कथं भगवता वैशालीये सीमामाक्रमन्तेनैव सर्वे अमनुष्यकाः पलानाः ॥ भगवानाह ॥ किमत्र वासिष्ठाहो आश्चर्यं यन्तथागतेन परमसंबोधिप्राप्तेन देवातिदेवेन सीमामाक्रमन्तेनैव सर्वे अमनुष्यका पलानाः ॥ अन्यदापि मया ऋषिभूतेन कम्पिल्ले नगरे सीमामाक्रमन्तेनैव सर्वे अमनुष्यका पलानाः ॥ लेच्छविका आहन्सु ॥ अन्यदापि भगवन् ॥ भगवानाह ॥ अन्यदापि वासिष्ठा ॥

भूतपूर्वं वासिष्ठा अतीतमध्वानि पांचाले जनपदे कम्पिल्ले नगरे राजा ब्रह्मदत्तो नाम राज्यं कारेसि सुसंगृहीतपरिजनो दानसंविभागशीलो ॥ तस्य तं कम्पिल्लं जनपदं ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च सुखितमनुष्यं च प्रशान्तदण्डडमरं सुनिगृहीततस्करं व्यवहारसंपन्नं ॥ तस्य दानि राज्ञो ब्रह्मदत्तस्य रचितो नाम पुरोहितपुत्रो महेशाख्यो दशकुशलकर्मपथसमादायवर्ती कामेषु आदीनवदर्शावी निःशरणप्रज्ञो संवेगबहुलो नैष्क्रम्याभिप्रायो ॥ सो कामेषु आदीनवं दृष्ट्वा अनुहिमवन्तं गत्वा ऋषिप्रव्रज्यां प्रव्रजितो ॥ तेन दानि तहिं हिमवन्ते आश्रमं

1. C vaçitâḥ daça° B °çâladâḥ | C °çâladâ | . — 2. C °paripacyanti nanarshabhaḥ | . — 3. B °ddhakshatraṁ viçodhenṁti nâyakâ bo° C °nâyako | . — 4. C dyuti° BC °hâkaruṇâlâbhi° C °bhinoçca. — 5. C sajâtakaḥ | —ryava ° tahiṁ pi etaṁ me pari° BC pariyâcitâ catu°.

6. C °çitiṁ prâ° B °bhisaṁmito | . — 7¹. B °bhavatâ° BC °ye çimaṁ âkra° C °lâṇâḥ. — 7². BC mahatâ janakâye prito ° echati paçya°. — 8. B °gavatâ bhagavatâ vai° BC °ye çimam âkra° C °naivaṁ sa°. — 9². BC °vâçishṭâ ° vena çimâm â ° tena naiva(C °vaṁ) sarve°.

11. C °na kaspille na° BC °re çimâm â° C °naivaṁ sarve°. — 12¹. BC lecchavakâ° B °kâ ahansu | C °hatsuḥ | . — 12². BC °bhagavân | . — 13. B °vâçishṭâ | C °vâçishṭâho. — 14. BC °vâçishṭhâ atî ° ne paṁcâle° B °kâresi | su° C °kârayasi | su° B °çilo ta°. — 15. C °kshaṁ vâ ki° B °nushyo ca | su° C °nushyâ ca su° BC °nushye ca pra ° ḍamala su° B °sugrihi° BC °skara vyava° panno | .

17. B °râjñâ bra ° hito putro° C °vartti kâmeshu âdînavaṁ daçârvi niḥ ° hulo nishkramyâ° BC °prâyâ so kâ°. — 20. C °dâni tehiṁ hi° BC °çrama mâyetvâ tri° C °ṇakuṭṭipar-

मापेत्वा तृणकुटीपर्णकुटीनि कृत्वा मूलपत्रपुष्पफलभक्षेण बाहिरकेण मार्गेण पूर्वरात्रं अपररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्तेन विहरन्तेन चत्वारि ध्यानानि उत्पादितानि पंच च अभिज्ञा साक्षीकृता ॥ सो दानि चतुर्ध्यानलाभी पंचाभिज्ञो दशकुशलकर्मपथसमादायवर्ती कुमारो ब्रह्मचारी स्वयमाश्रमे पर्यंकेन निषण्णो चन्द्रमण्डलं च सूर्यमण्डलं च पाणिना परामृषति । यावद्ब्रह्मकायिककायान्वये वर्तेति उग्रतपो ऋषि महाभागो ॥ कदाचित्कम्पिल्ले महानगरे सजनपदे अमनुष्यव्याधि दारुणो उत्पन्नो ॥ तेन अमनुष्यव्याधिना स्पृष्टा बहूनि प्राणिसहस्राणि अनयव्यसनमापद्यन्ते ॥ राज्ञा ब्रह्मदत्तेन तं कंपिल्ले महान्तमादीनवं दृष्ट्वा अनुहिमवन्ते रचितस्य दूतो प्रेषितः ॥ कम्पिल्ले एदृशो अमनुष्यव्याधि उत्पन्नो बहूनि प्राणिसहस्राणि अनयव्यसनमापद्यन्ति ॥ साधु भगवान्कम्पिल्लमागच्छेया अनुकम्पामुपादाय ॥ ऋषिर्दूतवचनं श्रुत्वा अनुहिमवन्ततो कंपिल्लमागतो ॥ तेन ऋषिणा कंपिल्लस्य सीमामाक्रमन्तेन सर्वे ते अमनुष्यका पलानाः ॥ ऋषिणा तहिं कम्पिल्ले स्वस्त्ययनं कृतं दश कुशलाः कर्मपथा देशिता चतुरशीतिनां प्राणिसहस्राणां ॥

किं सो नरो जल्पमचिन्त्यकालं
कतमास्य विद्या कतमं स्व दानं ।
सोख्याध्वगो अस्मिं परे च लोके
कथंकरो रचितो स्वस्त्ययनं तदाऽऽ ॥
यो सिद्धदेवां च नरांश्च सर्वा
ज्ञातिं च भूतानि च नित्यकालं ।
अवजानति प्रज्वलनं च तीक्ष्णं
भूतानुकम्पि रचितो स्वस्त्ययनं तदाऽऽः ॥

ṇṇakuṭṭini kṛi ° bhakshayeṇa vâ° B °rvarâtrâ apa° C °rvarâtrâpara° BC °rarâtrâ jâ° B °na virahantena°.

3. C °lâbhi pañcâ° BC °câbhijñâ daça° B °lakapasamâdâ° C °yavartti ku° B °kumâra bracârî sva° BC °çramañ pa° B °paryekena° BC °nisharṇṇo | ca°. — 5. B °kâyikâñ kâyena vaçe° C °kâyikañ kâyeṇa vaçe varttati | u° B °ritteti | u ° bhâgo kadâ°.

6. BC °gare svajana ° nushyâ vyâ° B °ruṇo | . — 7. C °manuvyâdhi° B °nushyâvyâdhi°. — 8. C °kañpillañ ma ° shito | . — 9. C kañpillye e ° vyâdhir utpa ° hûṇi prânisa° B °srâni ana°. — 10. C °kañpillañm âga°.

11¹. C ṛishiḥ dûtañ va° B °dûtañ va°. — 11². B °ṛishiṇâ kañ° BC °sya çima(C °mâ)m âkramante sarve° C °palonâḥ. — 12. B °ṇâ tañhi kampillañ sva° C °çalâ ka° BC °deçito catu°. — 14. B °lpam acityakâ° BC °kâle katamâ vidyâ katamâsya(C °mâni) dânañ | .

16. BC saumadhva(C °dhya)gâ asmiñ paraṁ ca lokaṁ kathaṁ° C °d âhuḥ. — 18. C yo vâ duruktaṁ yo siddha° BC °devâṁ narâçca sa ° kâlaṁ ava°. — 20. BC °prajvâla° C °lalañnaṁ° BC °tikshṇa bhû° C °bhûtâ °nuka°.

यो वा दुरुक्तं वचनं क्षमेया
क्षान्तीबलेन अधिवासयन्तो ।
परुषं श्रुत्वा वचनं अनिष्टं
अधिवासनारचितो स्वस्त्ययनं तदाङ्गः ॥
यो वा दुरुक्तं वचनं क्षमेय
जाता च ये स्निग्धमित्रा सततं भवन्ति ।
विशारदा अविसंवादका च
तां मित्रद्रोहीसमसंविभागी ।
धनेन मित्रां सदामनुकम्पि
सो मित्रमध्ये रचितो स्वस्त्ययनं तदाङ्गः ॥
यो ज्ञातिमध्ये च सहायमध्ये
शीलेन प्रज्ञाय वशीतया च ।
अभिरोचति सर्व हि नित्यकालं
सो ज्ञातिमध्ये रचितो स्वस्त्ययनं तदाङ्गः ॥
यस्मिं राजा भूमिपती प्रसन्ना
जानन्ति सत्ये च पराक्रमे च ।
अभव्य एषो इह च पुरा च
स राजमध्ये रचितो स्वस्त्ययनं तदाङ्गः ॥
यं स्निग्धभावा.....
माता प्रजायामनुकम्पिता च ।
प्रजायते रूपवती सुशीला
घरवासरचितो स्वस्त्ययनं तदाङ्गः ॥

1. B °nañ kshemeyâ° C °kshântiñ bale° BC °yanto paru°. — 3. B °canam aṇishṭhañ adhi° C °canam adhishṭañ° BC °sanâ svastya°. — 5. BC °kshameyâ kshânti(C °ntiñ)balena adhivâsayanto parushañ çrutvâ vacanam anishṭañ(C °shṭhañ) adhivâsanâ svastyayanañ tad âhuḥ | yo vâ duruktañ vacanañ kshame° B °mena yâtoyâtañ snigdha° C °meyâ jâtañ va jâto snigdhâmi satatañ° B °vanti viçâ°.

7. C °radâ abhisañ° BC °sañvâsakâ ca mitra° C °mitre dro° BC °samâ sañ° C °sañvitâmi B °vibhâgi dhanena°. — 9. BC °kampi rakshito°.

11. BC ye jñâ° B °jñâya vasatîye ca | C °ya vamantiye ca | . — 13. B °rvañ hi nityâ° C °rvañ hi va nitya°. — 15. BC yañ sañharâjâ sa bhûmipati pra ° krame ca abha°.

17. BC °esha(C °shaḥ) | iha° C °ha ca paro ca sa° B °kshito | sva ° huḥ yo sni°. — 19. BC yo snigdha° C °mâtur prajâ° BC °jâyam anu° B °mpitatâ prajâ° C °pitâto.

21. C prajâpati rû° B °yati rû° C °vatiçca suçi°.

ये आर्यधर्मेण सुवन्ति वुद्धं
उपस्थिता परिचरियाये सन्तो ।
वङ्कश्रुता तीर्णकांक्षा विमुक्ता
अर्हन्तमध्ये रचितो स्वस्त्ययनं तदाङ्कः ॥
अन्नं पानं काशिकचन्दनं च
गन्धं च माल्यं च ददन्ति काले ।
प्रसन्नचित्ता श्रमणब्रह्मेहि
ग्रामस्य मध्ये रचितो स्वस्त्ययनं तदाङ्कः ॥
पैशुन्यं मृषावाद परेषु दारं
प्राणातिपातं च तथैव मद्यं ।
एतं प्रहाय स्वर्गतिं गमिष्यथ
ग्रामस्य मध्ये रचितो स्वस्त्ययनं तदाङ्कः ॥

स्यात्खलु पुनर्वो वासिष्ठाहो एवमस्यास्यादन्यो स तेन कालेन तेन समयेन रचितो नाम ऋषि अभूषि । न खल्वेवं द्रष्टव्यं । तत्कस्य हेतोः । अहं सो वासिष्ठा तेन कालेन तेन समयेन रचितो नाम ऋषि अभूषि ॥ अन्यो सो तेन कालेन तेन समयेन कम्पिल्ले नगरे ब्रह्मदत्तो नाम राजा अभूषि ॥ न खल्वेतदेवं द्रष्टव्यं ॥ एषो राजा श्रेणिको विम्बिसारो तदा कम्पिल्ले नगरे ब्रह्मदत्तो नाम राजा अभूषि ॥ तदापि मये ऋषिभूतेन कम्पिल्ले सीमामाक्रमन्तेनैव सर्वे अमनुष्यका पलानाः । एतरहिं पि मये वैशालीये सीमामाक्रमन्तेनैव सर्वे अमनुष्यका पलानाः ॥

अपि च न एतरहिं येव मये सीमामाक्रमन्तेनैव सर्वे अमनुष्यका पलानाः । अन्यदापि मये सीमामाक्रमन्तेनैव अमनुष्यका पलानाः ॥

भूतपूर्वं वासिष्ठाहो अतीतमध्वानं नगरे वाराणसी काशिजनपदे राजा राज्यं कारयति कृतपुण्यो महेशाख्यो महाबलो महाकोशो महावाहनो सुसंगृहीतपरिजनो

1. BC °sthito pâricaryâye santo bahu°. — 3. C °çrutaṁ tirṇṇa° BC °kshâ viyuktaṁ arha°. — 5. C annaṁ ca pânaṁ ° ndamaṁ ca°.

7. C °çravaṇaṁ brâ° BC °brâhmaṇehi grâ°. — 9. BC °paiçûnyaṁ°.

11. BC °svargaṁ gami°. — 13. BC °punar vâçishṭâ° B °m asyâsya anyo°. — 14¹. C °lvetad evaṁ°. — 14². C esho râjâ ahaṁ sâ vâçishṭâ tena° B °vâçishṭhâ te°. — 15. C °kaṁpillanaga° B °bhûshi na kha°.

17. BC °mbiçâro°. — 18. B °bhûte kampi° BC °lle çimâm â° C °mantena kaṁpille nagare naivaṁ sarve ° parânâḥ | . — 19. C °maye vaiṇâm ákrama° B °ye çimâ° C °naivaṁ sarve° B °lânâḥ api ca°. — 20. B °maye va çimâ° C °maye çimâ° BC °naivaṁ sarve° shyakâḥ palâ°.

21. C °dâpi çimâ° B °ye çimâ° C °shyakâḥ palâ°. — 22. BC °rvaṁ vâçishṭâ ° nagara vârâ° B °ṇasi kâçi° C °bhâgaçiro B °bhâgaçilo tasya°.

दानसंविभागशीलो ॥ तस्य तं नगरं वाराणसी काशिजनपदो ऋद्धो च स्फीतो च क्षेमो च सुभिक्षो च आकीर्णजनमनुष्यो च ॥ तस्य दानि राज्ञो हस्तिनागो कृतपुण्यो महेशाख्यो महातेजो महानुभावो यस्य तेजानुभावेन वाराणसी काशिजनपदो निरीतिको निरुपद्रवो येनान्येषामपि ग्रामजनपदानां सीमामाक्रमन्तेनैव निरीतिका निरुपद्रवा भोन्ति ॥ कदाचित् मिथिलायां विदेहनगरे अमनुष्यव्याधिरुत्पन्नो बहूनि प्राणिसहस्राणि अनयव्यसनमापद्यन्ति ॥ ते शृण्वन्ति काशिराज्ञो हस्तिनागो कृतपुण्यो च महेशाख्यो च महातेजो च महानुभावो च यस्य ग्रामस्य वा नगरस्य वा सीमामाक्रमति निरीतिको निरुपद्रवो सो ग्रामो वा नगरो वा भवति ॥ तेन दानि वैदेहकराज्ञा अपरो ब्राह्मणो उक्तो ॥ गच्छ वाराणसीं सो काशिराजा सर्वददो च दानसंविभागशीलो च ॥ तस्य इमां प्रकृतिं आरोचेहि तं च हस्तिनागं याचेहि ॥ तेन नागेन इह आगतेन सर्वो अमनुष्यव्याधि प्रशमिष्यति ॥ सो ब्राह्मणो राज्ञो वचनं श्रुत्वा अनुपूर्वेण वाराणसिमनुप्राप्तो ॥ ब्राह्मणो च वाराणसिं प्रविशति ॥ अयं च काशिराजा वाराणसीतो बहिर्नगरं निर्याति महता राजानुभावेन महतीये राजऋद्धीये तं च हस्तिनागं सर्वालंकारविभूषितं हेमजालसंछन्नं श्रिरीज्वलन्तं पुरतो गच्छति ॥ तेन ब्राह्मणेन सो काशिराजा पुरतः स्थित्वा जयेन वर्धापितो ॥ राजा तं ब्राह्मणं दृष्ट्वा स्थितो ॥ केन ते स्ति भो ब्राह्मण अर्थो किन्ते ददामि ॥ ब्राह्मणेन तं मिथिलायाममनुष्यं उपसर्गं सर्वं काशिराज्ञो आरोचितं ॥ एतं महाराज हस्तिनागं देहि मिथिलायामनुकम्पामुपादाय ॥ राजा सकृपो परानुग्रहप्रवृत्तो च ॥ तेन तं हस्तिनागं तस्य ब्रह्मणो यथालंकृतं दिन्नं ॥ ददामि ते ब्राह्मण नागमिममलंकृतं हेमजालेन छन्नं राजार्हं राजभोग्यं उदारं

1. BC °nasiṁ janapa° C °pade ṛiddhaṁ ca sphitaṁ ca kshemaṁ ca su°. — 2. C °hâtejâ mahâ° B °naçi kâçi° C °si kâçikâçija° BC °pade niri° B °dravo | yeshâm enyeshâm a° C °yeshâṁ anye° BC °nâṁ çimâ° C °ntena evaṁ nirikshikâ niru° B °nirikshikâ niru°. — 5. C °bahûṇi prâ°.

6. BC °vâ çimâ° C °kramanti niritikaṁ niru° B °niriti niru° C °grâmo mâ nagare vâ bhavanti | . — 9¹. BC °hakâ râjñâ°. — 9². B °vârâṁṇa° BC °nasiṁ so kâ° C °sarvadado° B °çilo ca tasya°. — 10. BC °imaṁ kṛitiṁ ârocehi | taṁ ° cehi tena°.

11. BC °sarve ama°. — 12¹. C °nasim anu° B °prâpto brâ°. — 13. B °ryâti | mahârâ° C °bhâveṇa mahatîye taṁ ca ° cchannaṁ çrîjva° B °echati tena°. — 15. C °purato sthi° BC °yena vaddhâpito | .

16¹. C °sthitaḥ B °sthito kena°. — 16². B °te sthito brâhma° C °te sthitaḥ brâhmaṇa artha kin te°. — 17. B °thilâ amanushya upa° C °lâyâṁ amanushyaḥ upasarga sa° BC °sarve kâçi°. — 18¹. C °kaṁpâm udâya | . — 18². B °tto ca tena°. — 19. B °brâhma yathâ°. — 20. BC °udâra(C °ro) sasârathiṁ gaccha°.

समारधिं । गच्छहि येनकामं ॥ स्यात्खलु पुनर्वो वासिष्ठाहो एवमख्याख्या अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन वाराणस्यां राजा अभूषि ॥ न एतदेवं द्रष्टव्यं ॥ एष राजा श्रेणिको विम्बिसारो तेन कालेन तेन समयेन काशिराजा अभूषि ॥ स्यात्खलु पुनर्वो वासिष्ठाहो एवमख्याख्या अन्यो सो तेन कालेन तेन समयेन मिथिलायां राजा भवति ॥ न एतदेवं द्रष्टव्यं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ एष सिंहसेनापतिः तेन कालेन तेन समयेन राजा अभूषि ॥ अन्यो सो ब्राह्मणो भवति । एषो तोमरो लेच्छविः ॥ अन्यो सो हस्तिनागो भवति ॥ न खलु पुनरेवं द्रष्टव्यं ॥ अहं सो तेन कालेन तेन समयेन राज्ञो हस्तिनागो अभूषि ॥ तदापि मये हस्तिनागभूतेन मिथिलायां सर्वे अमनुष्यकाः पलानाः । एतरहिं पि मये वैशालीये सीमामाक्रमन्तेनैव सर्वे अमनुष्यका पलानाः ॥

अपि तु वासिष्ठाहो न एतरहिमेव मये सीमामाक्रमन्तेनैव सर्वे अमनुष्यकाः पलानाः । अन्यदापि ऋषभभूतेन सीमामाक्रमन्तेनैव सर्वे अमनुष्यकाः पलानाः ॥

भूतपूर्वं वासिष्ठाहो अतीतमध्वानं राजगृहे नगरे राजा राज्यं कारयति कृतपुण्यो महेशाख्यो सुसंगृहीतपरिजनो दानसंविभागशीलो महाबलो महाकोशो महाबलवाहनो । तस्य तं राज्यं ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णमनुष्यञ्च बहुजनमनुष्यं च सुखितजनमनुष्यं च प्रशान्तदण्डडमरं सुनिगृहीततस्करं व्यवहारसम्पन्नं ॥ तर्हि अमनुष्यव्याधि उत्पन्नो बहूनि प्राणिसहस्राणि अमनुष्यव्याधिना अनयव्यसनमापद्यन्ति ॥ अङ्गराज्ञो च ऋषभो अभूषि प्रासादिको दर्शनीयो कृतपुण्यो महेशाख्यो ॥ तस्य तेजानुभावेन सर्वमङ्गविषयं निरीतिकं निरुपद्रवं ॥ राजगृहका ब्राह्मणगृहपतिका शृण्वन्ति ॥ अङ्गराज्ञो ईदृशो ऋषभो प्रासादिको दर्शनीयो कृतपुण्यो महेशाख्यो । तस्य तेजानुभावेन सर्वमंगविषयं निरीतिकं

1¹. C gacchehi ye°. — 1². BC °punar vâçi(C °si)shṭâho° C °evañim asyâ° B °m asyasyâ a° C °syâsyâd anyo sa te° B °bhûshi na eta°. — 2². C esho râjâ° B °râjâ seniko bi°. — 3. BC °punar vâsi(C °çi)shṭâho° B °m asyasyâ a° C °syâsyâd anyo° B °vati na e°. — 5². C °hetor esho°. — 5³. C esho siñha°.

6¹. B °vati esho. — 8. C tadâpi maye çimâm âkra° (l. 11) B °lâyâñ sa amanu°. — 9. B °llye çimâ°.

11. B °vâçishṭâho ° rahiñ evañ maye çimâ° C °naivañ sa° B °sarva ama° C °shyakâ palâ°. — 12. B °dâpi risha° BC °shabhûtena çimâ° C °naivañ sarve°. — 13. BC °pûrva vâçishṭâho° C °no dânañsañvi° B °hano tasyâ tañ râjyañ°. — 15. B tasyâ tañ râ° C °kshañ câkiṛṇâ° C °bahujanamanushyañ ca praçânta ° ḍamala suni° B °ḍamara suni° BC °skara vyava°.

17. C °vyâdhir utpa°. — 18. B °çâkhyo tasya°. — 19. C tasya tajânu ° rvam adgavi°. — 20¹. C râjagṛihañkâ çiṇva° B °tikâḥ çri°. — 20². BC °jño idṛiço° B °ṇyo mahoçâkhyo ta° C °ṇyo heçâkhyo.

21. C °rvam adgavi°.

निरुपद्रवं भवति ॥ तेहि राज्ञो आरोचितं ॥ महाराज गृणोम अंगराज्ञो एवृग्गो ऋषभो प्रासादिको दर्शनीयो कृतपुण्यो महेशाख्यो महानुभावो । यस्य यामस्य वा नगरस्य वा सीमामाक्रमति तं निरीतिकं निरुपद्रवं भवति ॥ महाराज ऋषभं आनय यथा तेन आनीतेन राजगृहे अमनुष्यव्याधि प्रशमिष्यति ॥ राजगृहकेन राज्ञा अंगराज्ञो ब्राह्मणो प्रेषितो ॥ गच्छ अंगराज इमं राजगृहे आदीनवं वेदयित्वा तं ऋषभं याचाहीति ॥ सो दानि राज्ञो ब्राह्मणो तथेति प्रतिश्रुणित्वा राजगृहातो अनुपूर्वेण अङ्गराजस्य नगरमनुप्राप्तः ॥ तेन अङ्गराज्ञो उपसंक्रमित्वा अङ्गराजानं जयेन वर्धापेत्वा एवं राजगृहकममनुष्यव्याधिं सर्वं विस्तरेण आरोचेत्वा ऋषभं याचितं ॥ सो पि च राजा सकृपो च परानुग्रहप्रवृत्तो च ॥ तेन तं राजगृहकानां महन्तमादीनवं श्रुत्वा सो ऋषभो तस्य ब्राह्मणस्य दिन्नः ॥ गच्छ ब्राह्मण सुखी भवन्तु राजगृहका मनुष्या सर्वे सत्वाश्च ॥ ब्राह्मणो तं ऋषभं गृह्य अंगविषयातो मगधविषयमागच्छति ॥ समनन्तरं च वासिष्ठाहो ऋषभेण राजगृहस्य सीमा आक्रान्ता सर्वे च ते अमनुष्यका पलाना निरीतिको च निरुपद्रवो राजगृहस्य जनपदो संवृत्तो ॥ स्वाढो पुनरेव वासिष्ठाहो एवमस्वास्वादन्यः स तेन कालेन तेन समयेन अंगनगरे अंगराजा अभूषि ॥ न खलु पुनरेवं द्रष्टव्यं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ एष वासिष्ठाहो राजा श्रेणियो बिम्बिसारो तेन कालेन तेन समयेन अङ्गराजा अभूषि ॥ अन्यो स तेन कालेन तेन समयेन राजगृहे राजा अभूषि ॥ न एतदेवं द्रष्टव्यं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ एष सिंहसेनापतिः ॥ अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन राजगृहको ब्राह्मणो अभूषि येन तं ऋषभं आनीतं ॥ न एतदेवं द्रष्टव्यं ॥ तत्कस्य

1¹. C *omet* 1¹, 1³ *et* 2. B °citaṁ mahâ°. — 1². B °bhâvo yasya°. — 2. B °vâ çimâ°. — 3. C °râjo ṛishabho anâripi yatra tena â° B °shabho anâyi yatra tena â° C °mishyâti | . — 4. B °gṛihena râjñâ° C °gṛihe nagare râjñâ adgarâ° B °shito gaccha°. — 5. B gaccha | aṁga° C gaccha adgarâjño imaṁ° B °gṛihem âdîna° C °tvâ taṁm ṛishabhaṁ jocâhîti | B °bhaṁ jâcâ°.

6. C °ni rojño brâ° BC °hmaṇo prati(C °ti i)tiçruṇi°. — 7. C tena adgarâ ° yena vaddhâpayitvâ e° B °yena vaddhâpetvâ° C °gṛihakâm amanu°. — 9¹. C °grahavṛitto ca B °tto ca tena°. — 9². BC °mahântam â ° dinnaḥ gaccha°. — 10. C °hakâ amanushyâ sarva satvâçca.

11. C °hmaṇas taṁ ṛi ° gṛihyaṁ aṁgamadgaṁ vishayâto ma°. — 12. BC °vâçishṭâho° BC °bhena râjagṛihasya çimâ ákrântâ(C °nto |) sarve° C °lânâḥ niritikâ niru° B °tiko niru° C °dravâ râja ° janado saṁ°. — 14. C °r evaṁ vâ° BC °vâçishṭâho° B °m asya syâd a° C °gare adgamaṁgarâjâ°. — 15¹. B °r eva dra°. — 15² B °hetoḥ e° C °hetor esha°.

16. BC vâçishṭhâ(C °shṭâ)ho° B °râjâ seniyo bi° C °mayena râjagṛihako adgarâjâ °bhû° B °na agarâjâ°. — 17¹. B anya sa te ° bhûshi na e°. — 17². C naitad e°. — 18¹. BC °hetor esha°. — 18². B ‖ patiḥ anyaḥ°. — 18³. B anyaḥ tena° C anyo sa tena° B °bhûshi ‖ ° yena ° nitaṁ na e°. — 19¹. C naitad e°.

हेतोः ॥ एष वासिष्ठाहो तोमरो लेच्छविस्तेन कालेन तेन समयेन राजगृहे ब्राह्मणो अभूषि येनतं अङ्गराज्ञो सकाशातो ऋषभो राजगृहमानीतो ॥ स्यात्खलु पुनर्वो वासिष्ठाहो एवमस्याख्या अन्यः स तेन कालेन तेन समयेन अंगराज्ञो ऋषभो अभूषि ॥ न खल्वेतदेवं द्रष्टव्यं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ अहं सो वासिष्ठाहो तेन कालेन तेन समयेन अंगराज्ञो ऋषभो अभूषि ॥ तदापि मये ऋषभभूतेन राजगृहस्य सीमामाक्रमन्तेनैव सर्वे अमनुष्यका पलाना एतरहिं पि मये परमसंबोधिप्राप्तेन वैशालीयं सीमामाक्रमन्तेनैव सर्वे अमनुष्यका पलानाः ॥

इति श्रीमहावस्तुऽवदाने ऋषभस्य जातकं समाप्तं ॥

अथ भगवाननुपूर्वेण वैशालीमनुप्राप्तः ॥ भगवां दानि वैशालीये साभ्यन्तरवाहिराये स्वस्त्ययनं करोति । स्वस्त्ययनगाथां भाषति ॥

नमो स्तु बुद्धाय नमो स्तु बोधये
नमो विमुक्ताय नमो विमुक्तये ।
नमो स्तु ज्ञानस्य नमो स्तु ज्ञानिनो
लोकाग्रश्रेष्ठाय नमो करोथ ॥
यानीह भूतानि समागतानि
भूम्यानि वा यानि व अन्तरीचे ।
सर्वाणि वा आत्तमनानि भूत्वा
शृण्वन्तु स्वस्त्ययनं जिनेन भाषितं ॥
इमस्मिं वा लोके परस्मिं वा पुनः
स्वर्गेषु वा यं रतनं प्रणीतं ।
न तं समं अस्ति तथागतेन

1. BC °vâçishṭâho° B °tomarâ le° C °gṛihe nagare brâ° B °shi | yena° C °taṁ adgarâjñâ sakâçâto ahaṁ vâçishṭâho ṛisho° (l. 3) B °shabho râja°. — 2. B °vâçishṭâho evam asya syâ a°. — 4¹. C naitad evaṁ°. — 4². BC °hetor ahaṁ°. — 4³. C °haṁ vâ° BC °vâçishṭâho° C °lena sama° B °jño risha°. — 5. B °maye risha° BC °sya çimâ° B °tenai sarve° C °naivaṁ sarve° °prâptenaivaṁ vaiçâ° BC °yaṁ çimâ° B °m âkrântenaiva° C °naivaṁ sa°.

8. C °dâne risha°. — 9¹. C °prâpto B °ptaḥ bhaga°. — 9². C °liye çimâm âkramantenaivaṁ sâbhya°.

11. C namastu° BC °namastu bo° C °ye namastu muktâya namastu mukta°. — 13. ° C namastu jñânine | lo° B °jñanino lokâ° BC °çreshṭâ namo°. — 15. B °yâni vâ anta° C °yâni anta° B °ksbe sarvâ°.

17. BC °ni vâ nâtta° C °ttamâni bhû ° jinabhâ°. — 19. B °masmi lo° C °smiṁ loke° BC °parasya vâ pu° C °shu vâ yuṁ rata°.

21. BC na tu samo sti tathâ°.

देवातिदेवेन नरोत्तमेन ।
इमं पि बुद्धे रतनं प्रणीतं
एतेन सत्येन सुस्वस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
.....
.....
इदं पि धर्मे रतनं प्रणीतं
एतेन सत्येन सुस्वस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
यं बुद्धश्रेष्ठो परिवर्णये शुचिं
यमाहु आनन्तरियं समाधिं
समाधिनो तस्य समो न विद्यते ।
इदं पि धर्मे रतनं प्रणीतं
एतेन सत्येन सुस्वस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
ये पुद्गला अष्ट सदा प्रशस्ता
चत्वारि एतानि युगानि भोन्ति ।
ते दक्षिणीया सुगतेन उक्ता:
एतानि दिन्नानि महत्फलानि ।
इदं पि संघे रतनं प्रणीतं
एतेन सत्येन सुस्वस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
सर्वव यस्य दर्शनसंपदाथो

2. BC °bhoti | ma ° to vâ idañ°.

7. B °bhotu ‖ manu ° to vâ yañ°. — 10. BC °çreshṭo pari ° ye suçuciñ° B °m âhuḥ anantariyañ° C °m âhuḥ antarikshe samâdhiñ° B °dhiñ — samâ° BC °dhinâ tasya samâ na vidyate idañ°.

13. B °dharmañ ra ° C °dharma ra ° praṇîñ tena sa° BC °bhotu ‖ anushya° B °shyato ye pu°.

16. B ye puṅgalâ ashṭha sa° C °dgalo ashṭa° C °praṇashṭâ catvâ° B °praṇastâ | catvâ° C °etâni bhoti | B °bhonti te°. — 18. C °etani di° BC °nnâni sañ(C °sa)phalâ° C °lâni bhonti. — 20. B °bhotu | ma° C °bhonti | ma° B °to vâ ye°.

23. BC ye pudga(B °puṅga)lâ ashṭa sadâ praçastâ | catvâri etâni yugâni bhonti | te dakshiṇîyâ sugatena uktâḥ (C °na gîtâḥ) etâni dinnâni mahatphalâni | idañ pi saṅghe(B °ghañ) ratanañ prabhûtañ etena satyena susvasti bhontu(C °nti) ‖ manushyato vâ amanushyato vâ

त्रयो ख्व धर्मा जहिता भवन्ति ।
सत्कायदृष्टीविचिकित्सितं च
शीलव्रतं चापि यदस्ति किंचित् ।
इदं पि संघे रतनं प्रणीतं
एतेन सत्येन सुस्वस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
किंचापि शैचो प्रकरोति पापं
कायेन वाचा अथ चेतसापि ।
अभव्यो सो तस्य निगूहनाय
अभव्यता दृष्टपथेषु उक्ता ।
इदं पि संघे रतनं प्रणीतं
एतेन सत्येन सुस्वस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
यथेन्द्रकीलो पृथिवीसन्निश्रितो स्या
चतुर्भि वातेहि असंप्रकम्पि ।
तथोपमं सत्पुरुषं वदेमि
यो आर्यसत्यानि सुदेशितानि
गम्भीरअर्थानि अवेत्य पश्यति ।
इदं पि संघे रतनं प्रणीतं
एतेन सत्येन सुस्वस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
ये आर्यसत्यानि विभावयन्ति
गम्भीरप्रज्ञेन सुदेशितानि ।
किंचापि ते भोन्ति भृशं प्रमत्ता

sarvaiva(C "rve ca) tasya darçanasaṁpado yaṁ tra" C "trayasya dha" BC "dharmo jahitâ".

2. BC "dṛishṭivicikitsitâ ca çîlaṁ vrataṁ" C "yad asta kiṁ". — 4. B "ratanavaraṁ pra" C "sukhasti bho" B "bhotu ‖ anu" to vâ kiṁcâ".

7. B "ksho na prakaro" C "ksho na karo" B "pâpaṁ | kâ" C "vâcâ manasâtha vâca | B "sâpi abha". — 9. BC "bhavya so taṁ nigû(C "yu)hanâpi abha" shṭapateshu" C "ktâḥ | . —

11. BC idaṁ praṇitaṁ vararatana(C "ratnaṁ) saṁghe eteṇa" B "bhotu ‖ ma" C "tu | manushyato vâ | . — 14. C "thivîṁ saṁçrito syâccaturbhi vâ" B "mpi tatho".

16. C "sanpurushaṁ" mi ye âryya" mbhirarthâ". — 19. C "ratnaṁ pra" B "bhotu ‖ anu".

22. B "tyâni bhâva". — 24. BC "bhavaṁ ashṭa" B "shṭa samupâ" C "shṭasu upâ".

न ते भवां अष्ट उपादियन्ति ।
इदं पि संघे रतनं प्रणीतं
एतेन सत्येन सुखस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
ये युक्तयोगी मनसा सुच्छन्दसा
नैष्क्रम्यिणो गौतमशासनस्मिं ।
ते प्राप्तिप्राप्ता अमृतं विगाह्य
विमुक्तचित्ता निर्वृतिं भुंजमाना ।
इदं पि संघे रतनं प्रणीतं
एतेन सत्येन सुखस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
क्षीणं पुराणं नवो नास्ति संचयो
विमुक्ता आयतिके भवस्मिं ।
ते क्षीणबीजा अविरूढिधर्मा
निर्वान्ति धीरा यथ तैलदीपा ।
इदं पि संघे रतनं प्रणीतं
एतेन सत्येन सुखस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
अग्निर्यथा प्रज्वलितो निषीदे
इन्धनक्षया शाम्यति वेगजातो ।
एवंविधं धायिनो बुद्धपुत्राः
प्रज्ञाय रागानुशयं यहेत्वा
अदर्शनं मृत्युराजस्य यान्ति ।

2. B *bhotu | ma*. — 5. B *cchandisâ* C *chandaṁsâ* B *naishkramâmiço gau* C *naishkramyalinisa gau* BC *sanesmiṁ te*.

7. C tena prâptiprâpto amṛi *ttâ nivṛiti bhuṁjamânâḥ | . — 9. C *ratnaṁ pra* B *bhotu | manu*.

12. C asti yathâ*, l. 19-21, *dhyâyi va dhiro yatha taila*, l. 15-18, *puis* 12-14, *na buddhaputrâḥ et la suite*. BC *râṇaṁ naca nâsti* C *cayo âyati bhavatyasmiṁ B *mukti âyatiyesmiṁ kshî*. — 14. BC kshiṇavîryâ aci(C *rci)râhadha* C *dharmâḥ | na buddha* (l. 21) C *dhiro yatha*.

16. B *bhotu | manu* C *to vâ | kshiṇaṁ* (l. 18). — 19. BC asti yathâ * *lite nishî* C *indhenaksha* BC *kshayâto çâ(C *sâ)myа(B *sya)ti ve*.

21. C *dhyâyi va dhiro* (l. 15) B *dhyâyina bu* BC *jñâparâgâ * hetvâhetvâ*.

इदं पि संघे रतनं प्रणीतं
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
ग्रीष्माणमासे प्रथमे चैत्रस्मिं
वने प्रगुल्मा यथ पुष्पिताग्रा
वातेरिता ते सुरभिं प्रवान्ति ।
एवंविधं ध्यायिनो बुद्धपुत्राः
शीलेनुपेता सुरभिं प्रवान्ति ।
इदं पि संघे रतनं प्रणीतं
एतेन सत्येन सुस्वस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
यानीह भूतानि समागतानि
भूम्यानि वा यानि व अन्तरीक्षे ।
मैत्रीकरोन्तु सद मनुष्यका प्रजा
दिवं च रात्रिं च हरन्ति वो बलिं ॥
तस्माद्धि तं रक्षथ अप्रमत्ता
माता व पुत्रं अनुकम्पमाना ।
एतेन सत्येन सुस्वस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
विपश्चिस्मिं विश्वभुवि क्रकुच्छन्दे
भामकनकमुनिस्मिं काश्यपे
महायशे शाक्यमुनिस्मि गौतमे ।
एतेहि बुद्धेहि महर्द्धिकेहि
या देवता सन्ति अभिप्रसन्ना ।

1. BC °ratanavarañ pra ° bhotu ‖ manu°. — 3. B °thama cittasmiñ vare tha gulmá° C °me cittesmiñ care yatha gulmá ° shpitáñgáḥ | vá° B °shpitáñgrá | vá° C °ritáñ te su° vánti emevi° B °vánti. . emevi°.

6. B . . emevi° C emevi° BC °vidhe dhyá° BC °tráḥ çilenu°.

11. BC °bhúmáni vá° C °vá jáni vá anta° B °yáni vá anta°. — 13. BC °sadá manushya-káyañ prajáyo(C °ya) divañ° B °triñ hara°. — 15. BC °mátá ca pu° B °traiñm anuka° C °mánáḥ B °mánâ ete°.

17. B °bhotu ‖ manu°. — 19. BC buddhe vipaçyesmiñ° B °viçvabhû kraku° C °çva-bhuvañ ca krakucchandañ bhá° B °cchando bhá° C °nismiñ ká° BC °cyapa mahá° B °yaça sákyamu° C °yaço çákyamunismiñ gauttamottamo B °gauttame | .

22. C °tá sa abhi°.

वाढं पि तं रचयन्तु च करोन्तु
स्वस्त्ययनं मानुषिकप्रजाये ॥
तस्मा हि तं रचथ अप्रमत्ता
माता व पुत्रं अनुकम्पमाना ।
[एतं पि संघे रतनं प्रणीतं]
एतेन सत्येन सुस्वस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥
यो धर्मचक्रं अभिभूय लोकं
प्रवर्तयति सर्वभूतनुकम्पितं ।
एतादृशं देवमनुष्यश्रेष्ठं
बुद्धं नमस्यामि सुस्वस्ति भोतु ।
धर्मं नमस्यामि सुस्वस्ति भोतु
संघं नमस्यामि सुस्वस्ति भोतु
मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा ॥

गोशृंगीये बुद्धप्रमुखे भिक्षुसंघे भक्तं कृत्वा शालवनं निर्यातितं ॥ लेच्छवीनामेतदभूषि ॥ प्रतिबलो अस्माकमेकको भगवन्तं सश्रावकसंघं यावज्जीवमुपस्थिहितुं चीवरपिण्डपाचशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारेहि ॥ अपि तु तथा क्रियतु यथा महाजनो पुण्येन संयुज्येया ॥ मनुष्यतण्डुलो ओहारीयतु ॥ तेहि मनुष्यतण्डुलो ओहारितो पंचविंशमुत्तरं वा तण्डुलजाता ॥ एवं तेहि भगवां सश्रावकसंघो सप्ताहमुपस्थितो ॥

शिरिमन्तं महेशाख्यं वर्णवन्तं यशस्विनं ।

1. BC vâdhâ pi(C °yi) taṁ °yantu ca karo° C °styayaṁ mânushiye pra° B °nushiye pra°. — 3. C tasmâddhi taṁ ra° BC °mattâ ca mâtâ ca putraṁ° C °mânâḥ | . — 5. C °ṇitaṁ na satye°.

6. B °bhotu | manu°. — 8. C ye dharmacakraṁm abhi° B °cakram abhi° BC °loke pravarttate sarvabhûtânu°. — 10. C etâdṛiçaṁ hevama° BC °çreshṭaṁ bu° B °ddhaṁ nasyâmi° C °bhotuṁ.

12. C °bhotuṁ | saṁ° B °tu | saṁ° C °tu | etena satyena susvasti bhotuṁ | manu° B °bhotu | manu°. — 15¹. C °tvâ sâravanaṁ°.

16. BC °m ekato bhaga° C °ṇḍapâtraṁ çaya° BC °shajyaparishkârâṇâṁ (B °nâṁ) pari° C °parikârehi | . — 17. C °kriyatuṁ yathâ° BC °janâ puṇyena saṁpûjyeyâ manu°. — 18¹. C °taṇḍalo ohârito° (l. 19) B °yatu tehi°. — 18². C °viṁçatim utta° BC °ttamaṁ vâ°. — 19. BC evaṁ bhagavâṁ açitinâ vâ tehi bhagavâṁ (C °vân) çrâvaka°.

21. C çrimantaṁ° B °svinaṁ saṁ°.

संबुद्धं पर्युपासन्ति चन्द्रं तारागणा यथा ॥
पीतालंकारवसनाः कर्णिकारा व पुष्पिता ।
संबुद्धं पर्युपासन्ति घनकेयूरधारिणः ॥
हरिचन्दनलिप्तांगा काशिकोत्तमधारिणः ।

.....

तां देवसंघां परिषां समागतां
शुचिं सुजातां शतपुष्पलोचनां ।
सर्वेण बुद्धो अभिभोति तेजसा
नक्षत्रराजा इव तारकाणां ॥
चन्द्रो यथा विगतवलाहके नभे
अभिरोचते तारगणां प्रभांकरो ।
एवं हिमां चचियभूमिपालां
सर्वेण बुद्धो अभिभोति तेजसा ॥
सूर्यो यथा प्रभवति अन्तरीक्षे
आदित्यमार्गस्थिं स्थितो विरोचति ।
एवं हिमां चचियभूमिपालां
सर्वेण बुद्धो अभिभोति तेजसा ॥
सूर्यो यथा प्रतपति अन्तरीक्षे
आदित्यमार्गस्थिं स्थितो विरोचति ।
एवं हिमां चचियभूमिपालां
सर्वेण बुद्धो अभिभोति तेजसा ॥
पद्मं यथा कोकनदं सुजातं
प्रभासितं पुष्पमुपेतगन्धं ।

1. BC °buddha pâ(C °pa)ryyupâsi(C °ço)ti candra târâ°. — 2. BC pîtâraṁkâ ° kârâ ca pu°. — 3. C °riṇo | . — 4. C °liptâdgâ kâ ° mavâriṇo B °mavâriṇaḥ | .

6. BC te devasaṁgho pari° B °risho samâgatoḥ || çuciṁ° C °rishâ sarvehi ca samâgatâ | suciṁ su° BC °jâtaṁ çata° kshaṇaṁ sarve°. — 8. BC °abhibhavati tejasâ | naksha° C kshatraṁrâjâ B °kâṇâṁ candro°. — 10. B °nabhe | abhi°.

12. C °pâlâṁ | arocate buddha sarvaṁ hi tejasâ || B °sarvaṁ ca bu°. — 14. C °mârgesmiṁ sthi ° cati sarvehi buddho abhibhoti tejasâ | .

16. C °mâṁ kshetri ° pâlâṁ yathâ° (l. 18). — 18. BC yathâ° C °thântarikshe prapatanti lakshmi âditya ° rocate sarveṇa buddho abhibhavati tejasâ | . — 20. B evaṁ hi ksha° C °pâlâṁ padmaṁ° (l. 22).

22. BC °jâtaṁ prâbhâshitaṁ° C °ndhaṁ pûrveṇa buddho abhibhavati tejasâ | .

एवं पिमां चचियभूमिपालां
सर्वेण बुद्धो अभिभोति तेजसा ॥
शक्रो यथा असुरगणप्रमर्दको
सहस्रनेत्रो त्रिदशाभिरोचते ।
एवं इमां चचियभूमिपालां
सर्वेण बुद्धो अभिभोति तेजसा ॥
ब्रह्मा यथा भूतनुकम्पि सर्वां
मरुप्रभां अभिरोचति तेजसा ।
एवं इमां चचियभूमिपालां
सर्वेण बुद्धो अभिभोति तेजसा ॥
दशांगुपेतं प्रमुंचि शिरिं शुचिं
ततश्च बुद्धा अमृतप्रसादं ।
विनेसिमां चचियभूमिपालां
धर्मं इमं पाणितले व दर्शये ॥

एवमायुष्मता आनन्देन भगवानभिस्तुतो ॥ भगवां वैशालकानां लेच्छवीनां धर्मया कथया संदर्शयित्वा समुत्तेजयित्वा संप्रहर्षयित्वा बहूनि च प्राणिशतसहस्राणि अभिविनेति ॥ वैशालकानां लेच्छवीनां तावद्दानं देयधर्मं इमाये अनुमोदनाये ॥

यथापि ते मधुकरका समेत्वा
नानाविधां कुसुमरसां ग्रहेत्वा ।
तुण्डेहि पादेहि च संहरित्वा
. . . . . ॥

1. C evañ himâ ksha ° buddhâ abhi°. — 3. BC °rdakânâñ saha° C °daçobhiro°. — 5. BC evañm imâñ° C °mâñ kshetri ° abhiti teja°.

7. B °bhûtânuka° C °bhûd anukañpi marutprabhâ sarve ca brahmâ abhi° B °bhûtânukampi maruprabhâya abhi° BC °rocate ti tejasâ | . — 9. B evañ mâm ksha° C evañ hi tâñ kshetri° BC °abhibhavati te°.

11. C daçâdgupe° B °pra.uñci° C °muñcirya çirim° B °çucivantaḥ prakârâ amṛitañ te buddhâ janañ vine° C °tataḥ sabuddhañ amṛitañ prasâdâḥ | . — 13. C vinesiñ mâñ kshetri ° dharmañ imañ ° le ca darçaye ‖ . — 15. B °stuto bhaga°.

16. BC °abhivinetvâ vaiçâ°. — 17. BC °tâvad yânañ°. — 19. B °pi te madhu° C °pi tañ madhu° BC °dhukaritvâ sa ° rasâñ sañgra(C °gṛi)hetvâ bhu°.

21. B bhundâbhi ca pâde° C tuṇḍâhi ca pâde° BC °ritvâ sâma°.

सामग्रिये भवति रसगन्धयोसो
तं संस्तृतं भवति मधु प्रणीतं ।
वर्णेन गन्धेन रसेनुपेतं
भैषज्यभक्तेषु च तं उपेति ॥
एमेव यामे निगमेषु वा पुनः
महाजनो भवति यहिं स आगतो ।
सपुत्रदारा पुरुषस्त्रियो च
कल्याणकार्येषु समानच्छन्दा ॥
समोहरित्वान ददन्ति पानं
संघस्य भक्तानि करोन्ति यागुं ।
पानानि सम्यक्सुखखादनीया
रसां च आर्यानुमतां ददन्ति ॥
यथाप्रसादं च यथानुभावं
कल्पं वस्त्रं चापि समोहरित्वा ।
पुनर्पुनः देन्ति प्रसन्नचित्ता
समुच्चयं गच्छति पुण्यराशिः ॥
अभिवादनांजलिकर्मणो च
प्रत्युत्थानमासनतां ततो च ।
वैयावृत्यं धर्मनुमोदनां च
महाजनो प्रीतो करोति पुण्यं ॥
ते दित्तदाना कृतपुण्यकर्मका
येनैव वाचाथ समोहरित्व वा ।

1. BC sâmagri(C °grîñ)yâ bhaveti rasa° C °ndhayo tañ sañ° B °tañ sastri ° ṇitañ va°. — 3. B °petañ | bhaishajyâbha° C °tañ | bhañisha ° shu ca samupeti | B °shu va tañ°. — 5. BC evameva(C °vañ) grâ ° B °punaḥ | mahâ° C °punar mahâ° BC °vati yañhiñ(C hi) samâguto(C °tâ) sapu°.

7. C °rushâstri° BC ° striyâ ca | kalyâṇakâryâ su(C °susa)mânacchandâ samo°. — 9. C sañmoha° B °pânañ | sañ° BC °yâgu pâ°.

11. C pâṇâni° BC °ni sañmyaksukhâ° B °khâdaniya rasâ ca âghânuma° C °khânidayitâ rasâ ca âryâ° BC °matañ dada°. — 13. B °lpañ kahuñ° BC °câpi sasañharitvâ puna°. — 15. C °cittâḥ samu° B °ttâ | samu° BC °râçiñ abhi°.

17. BC °ṇo ca paryyutthâ ° natâ tato ca vaiyâ°. — 19. BC °vṛitya dharmeṇânumodanâ ca | mahâ ° priti karoti°.

21. C °karmanâ kâyena vâcâtha samo° B °ye ca vâcâtha samoharitvâ vâ ye° C °ritvâ kâ.

येनैव च कर्मसमागताये
सर्वे पि ते स्वर्गमुपेन्ति स्थानं ॥
दिव्येहि रूपेहि समंगिभूता
परिचारियन्त्यप्सरसां गणेहि ।
प्रभूतमद्या प्रवरान्नपाना
विमानश्रेष्ठोपगता रमन्ति ॥
यदा च ते एन्ति मनुष्यलोकं
सर्वे पि आढ्यकुलेषु जाता ।
ऋद्धेषु स्फीतेषु महाधनेषु
प्रभूतनारीनरसंकुलेषु ॥
मधुं कृतं सत्पुरुषप्रशस्तं
सर्वेहि पुष्पेहि सुखावहाय ।
यं किंचिदर्थी मनसा च प्रार्थितः
सर्वो स ऋद्धेय यथामनो च ॥
सर्वार्थ संगम्य उपेथ निर्वृतिं
ससर्वसंस्कारकिलेशसूदनां ।
संवर्णये लोकहितो महाप्रभुः
सपुत्रदारा सहज्ञातिबान्धवा ॥

ते दानि लेच्छवयो भगवन्तमाहन्सुः ॥ अयमस्माकं भगवनुद्यानानां महाउद्यानं यदिदं महावनं सकूटागारशालं । तं च भगवतो सत्रावकसंघस्य देम निर्यातेम ॥ भगवां दानि भिचूनामन्तेसि ॥ तेन हि भिचवो अनुजानामि आरामार्थं विहारार्थं कल्पार्थं ॥ भगवां दानि महावनातो चापालं चैतियं आगतः ॥ लेच्छ-

1. BC yenaiva(C °vaṁ) karma° B °sthânaṁ divye°. — 3. C °samaṁgibhû° BC °bhûtâye paricârayetyapsa°. — 5. BC °çreshṭopa ° mantî yathâ°.

7. BC yathâ ca te° C °sarveshu âryyakuleshu yâcitâ | B °pi âdyakuleshu yâyitâ | . — 9. B rishveshu sphi ° leshu nadî kṛitaṁ°.

11. BC nadî kṛitaṁ ° prasastaṁ°. — 13. BC °sâ ca pârthivaḥ sarvâ ca ṛi° B °ṛiddhiyeya ya° C °ṛiddho ca yathâ°. — 15. BC sarvâ(B °rve)rthasaṁga° C °rvṛitiṁ sarve ca saṁ° BC °kilesasûdanaṁ | .

17. C savarṇṇa° B °prabhuḥ | sapu° B °jñâtibandharâ(?) | . — 19¹. B tadâni° C tena dâni° B °ntam abansuḥ aya° C °hatsuḥ | . — 19². C °gavân udyânâ ° dyânâṁ ya° B °naṁ yam idaṁ° BC °naṁ kuṭâgâ° C °çâlâṁ. — 20. BC °niryâtena bha°.

21¹. B °kshûṇâṁ mantre° C °kshûṇâṁ âmantrayasi | . — 21². C °rthaṁ kalyâṇârthaṁ | . — 22¹. B °gavan dâni° C °nâto pâraṁ ceti° B °nâto vâpâlaṁ° C °cetiyam âgamaḥ | B °âgama | .

वयो पृच्छन्ति ॥ कहिं भगवां ॥ भिक्खवो आहन्सुः ॥ एष वासिष्ठाहो भगवां महावनातो येन चापालं चेतियं तेनोपसंक्रान्तो दिवाविहाराय ॥ ते दानि लेच्छवयो आहन्सुः ॥ देम भगवतो चापालं चेतियं सश्रावकसंघस्स निर्यातेम ॥ अपरकाले लेच्छविका महावनमागता भगवतो पादवन्दका भगवां च कृतभक्तकृत्यो सप्ताम्रचेतियं गतो दिवाविहाराय ॥ लेच्छवयो भिक्षूणां पृच्छन्ति ॥ आर्या कहिं भगवान् ॥ भिक्षू आहन्सुः ॥ एष वासिष्ठाहो भगवां कृतभक्तकृत्यो येन सप्ताम्रचेतियं तेनुपसंक्रान्तो दिवाविहाराय ॥ ते दानि लेच्छवयो येन सप्ताम्रचेतियं तेनुपसंक्रमित्वा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवन्तमेतदवोचत् ॥ देम भगवं सप्ताम्रचेतियं भगवतो सश्रावकसंघस्स निर्यातेम ॥ एवं वज्रपुचचेतियं गौतमकं चेतियं कपिनह्यं चेतियं ॥ भूयो चापि भगवान्कृतभक्तकृत्यो महावनातो येन मर्कटह्रदतीरं चेतियन्तेनुपसंक्रान्तो दिवाविहाराय ॥ लेच्छवयो आगता महावनं भगवतो पादवन्दकाः ॥ भिक्षूणां पृच्छन्ति ॥ आर्या कहिं भगवान् ॥ भिक्षू आहन्सु ॥ एष वासिष्ठाहो भगवां कृतभक्तकृत्यो येन मर्कटह्रदतीरं तेनुपसंक्रान्तो दिवाविहाराय ॥ ते दानि येन मर्कटह्रदतीरं चेतियन्तेनुपसंक्रमित्वा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवन्तमेतदुवाच ॥ देम मर्कटह्रदतीरं चेतियं भगवतः सश्रावकसंघस्स निर्यातेम ॥ आम्रपालीये भगवतः सश्रावकसंघस्स भक्तं कृत्वा आम्रवनं निर्यातितं ॥ वालिकाये भगवतः सश्रावकसंघस्स भक्तं कृत्वा वालिकाह्रदो निर्यातिता ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने ह्रदवस्तुं समाप्तं ॥

अथ अपरिमितयशधर्मराज्ञो
नवविधशासनधर्मकोशरचो ।

1¹. B *gavâṁ bhi*. — 1². C bhikshevo âhatsuḥ | B *vo ahansuḥ | . — 1³. BC *vâçishṭâho* C *gavân mahâ* BC *yena vâpâlaṁ(C *raṁ) ceti*. — 3¹. BC *vato vâpâlaṁ(C *raṁ) ceti* C *tiyaṁ çrâva*. — 3². BC *kâ lecchavi(C *vi)kâ* B *hâvam âga* BC *saptâgramaceti*. — 5¹. B *cchanti âryo ka*. — 5². BC âryo ka * gavân bhikshû*.

6¹. C *hatsuḥ | . — 6². BC *vâçishṭâho * saptâgramaveti | ya* C *yaṁ tenopa*. — 7. C *ptâgramaceti* B *mraveti* C *tenopasaṁ * vato pâdau*. — 8. BC *gavâṁ saptâ* C *ptâgramaveti* B *mravetiyaṁ*. — 9. BC *gautamekaṁ* C *yaṁ kâpina* B *kapinaptaṁ (ou jyaṁ) cetiyaṁ bhû*. — 10. C bhûyaṁ ceti bha* BC *tahradaṁ tiraṁ ceti | ya* C *n tenopasaṁ*.

11. C *ndakâ | . — 12². BC âryya kahiṁ bhagavân bhikshû*. — 12³. C *hatsuḥ | . — 13. BC *vâçishṭâho* C *gavât kṛita* C *tiraṁ tenopasaṁ*. — 14. C *yan tenopasaṁkrami* B *saṁkrâmi*. — 15. C *gavato saçrâ*.

16. C *pâliye bha*. — 17. C bârikâye * kṛitvâ pârikalecchavî niryântitâ | B *bâlikaccha*. — 19. C iti mahâ * travastu samâ* B *travastraṁ samâ*. — 20. BC *yaçasya dharma* C *rmarâjo nava* B *çâsa dharma*.

भवतु गणवरो चिरस्थितिको
शिरिप्रवरो अचलो यथा सुमेरू ॥

बुद्धानामनुत्पादे प्रत्येकबुद्धा लोके उत्पद्यन्ति ॥ तूष्णीकशोभना महानुभावा एकचरा खड्गविषाणकल्पा एकमात्मानं दमेन्ति परिनिर्वापयन्ति ॥ अपरो दानि प्रत्येकबुद्धो काशिभूमिषु पूर्वाह्णे यामं पिण्डाय प्रविशति प्रासादिकेन अभिक्रान्त-प्रतिक्रान्तेन आलोकितविलोकितेन संमिञ्जितप्रसारितेन संघाटीपात्रचीवरधारणेन नागो विय कारितकारणो अन्तर्गतेहि इन्द्रियेहि अबहिर्गतेन मानसेन स्थितेन धर्मताप्राप्तेन युगमात्रं प्रेक्षमाणः ॥ यामिको च यामतो अरण्यं निर्धावति कर्मान्तं प्रत्यवेक्षणाये प्रासादिको अभिप्रसन्नदेवमनुष्यो ॥ प्रत्येकबुद्धो तं यामं सावदानं पिण्डाय चरित्वा यथाधौतेन पात्रेण ततः यामातो निर्धावति ॥ प्रायोऽकालो वर्तति न च केनचिद्भिक्षा दिन्ना ॥ यामिको कर्मान्ता प्रत्यवेक्षयित्वा पुनर्यामं प्रविशति पश्यति च नं प्रत्येकबुद्धं यामतो निर्धावन्तं ॥ तस्य भवति ॥ प्रायोऽकालो वर्तति । जानामि तावं किं इमेन प्रव्रजितेन भैक्षं लब्धमिति ॥ यामिकः प्रत्येकबुद्धमुपसंक्रम्य पृच्छति ॥ आर्य लब्धं भैक्षं ति ॥ प्रत्येकबुद्धो तूष्णीकशोभनो तुच्छकं पात्रं यामिकस्य दर्शयति ॥ यामिको प्रत्येकबुद्धस्य तुच्छकं पात्रं दृष्ट्वा नमाह ॥ यावदसंविभागशीलो जनो यत्र नाम एवरूपो दक्षिणीयो एवं महन्ततो यामातो यथाधौतेन पात्रेण निर्धावति ॥ इमे किं उद्दीपयं परिभुंजन्ति ॥ सो आह ॥ भगवं आगच्छ अहं ते आहारं दास्यामि ॥ सो तं प्रत्येकबुद्धं गृहीत्वा तं यामं प्रविष्टो ॥ सो चतुःमहापथे स्थित्वा अविधाविधाति क्रन्दति ॥ अवस्थितयामिकस्य अविधाविधन्ति शब्दं श्रुत्वा सस्त्रीमनुष्यो यामो सन्निपतितः ॥ यामिकस्य

1. C "ṇacaro ci" BC "tiko giriko giripra" C "sumero | . — 3². C ushṇi "kalpāḥ eka" B "nti apa". — 4. B "pūrvāṁhne grā" pratiçati prā" C "prativasati | prā" BC "na atikrānta" B "lokikavilokitasaṁmiñjitaprasārita saṁghā" C "samiñjitaprasāditaṁ saṁghā" civaram ādāya dhāra" B "ṇena | nāgo" BC "gamātrapre" C "māṇo B "ṇaḥ grā".

8. C grāmiko ca grāmiko grāmāto a" BC "tyaveksha(C "kshe)māṇāye | prāsādikābhiprasannā devamanushyā pratye". — 9. C "buddhoṁ taṁ grāmaṁ sovadā" ṇa tato grāmā" B "taḥ çrāmāto nirdhyavecati prayā". — 10. BC prayānno kālo varttati | na kenaci".

11. C "ddhaṁ grāmāto nivarddhā". — 12¹. B "vati priyā". — 12². B priyānno kālo" C priyo no kālo varttiti | . — 13¹. BC "mi bhāvaṁ" C "vaṁ kim imena". — 13². B "cchati āryo la". — 14¹. B āryo la" C āryye la". — 14². C "ddho ushṇishaçobhaṇo tuccha". — 15. B "buddha tuccha" C "buddho tuccha".

16. BC "çllo yatra(B "tro) yatra nā" C "evaṁrūpo" B "dakshiyo evaṁ" BC "māto tathā". — 17¹. C ime kim uddipayaṁ pari" B "kiṁ taddipayaṁ pari". — 18¹. C "gavan āga". — 19¹. C "caturmahā" tvā abhidhāvidhāti B "vidhati avasthi". — 19². C "sya abhidhāvi" B "titaḥ grāmi". — 20. B "cchanti kiṁ".

उपसंक्रमित्वा पृच्छन्ति ॥ किं चेमं किं अविधाविधं ति क्रन्दसि ॥ यामिक आह ॥ क्रन्दामि येनेते न संविभागरता न संविभागशीलाः यत्र नाम एवं महन्तातो यामातो एको भिक्षु यथाधौतेन पात्रेण निर्धावति ॥ ते दानि यामे महल्लका तस्य यामिकस्य श्रुत्वा तं प्रत्येकबुद्धं सत्कर्तव्यं मन्येन्सु ॥ यामिकेन प्रत्येकबुद्धं गृहं प्रवेशेत्वा आहारेण प्रतिमानेत्वा यावज्जीवमुपनिमन्त्रितो ॥ अहमार्यस्य निमन्त्रेमि यावज्जीवं सर्वसुखोपधानेन ॥ स्वयंधीता संविदिता ॥ एवन्तुवं आर्य तं दिवसमाहारेण उपस्थिहिसि ॥ दारिका प्रीता तुष्टा संवृत्ता ॥ शोभनं मे कल्याणं कर्म सेवितं ॥ सा दानि तं प्रत्येकबुद्धं दिवसमाहारेण उपस्थिहति प्रासादिकाभिप्रसन्नदेवमनुष्या ॥ प्रत्येकबुद्धो परिज्ञातभोजनो सर्वाशुचिपरिक्षीणो महाभागो ॥ तस्य दानि यामिकस्य धीतुः तां प्रत्येकबुद्धस्य ईर्यां पश्चित्वा उदारं पसादं जातं । तथा अन्ये पि जना प्रसन्ना ॥ सो दानि प्रत्येकबुद्धो तस्य यामिकस्य प्रसादेन तत्रैव यामचेचे अनुपादाय परिनिर्वृतो ॥ ततो यामिकेन तं प्रत्येकबुद्धं धायेत्वा स्तूपं कृतं न चातिखुड्डाकं न चातिमहन्तं सुधामृत्तिकालेपनं ॥ सा दानि यामिकस्य धीता तं स्तूपं दैवसिकं कांस्यपात्रेण पूजेति गन्धेन माल्येन च धूपेन च ॥ पश्चात्ततो स्तूपातो तं नानाप्रकारं माल्यं वातेन अपकर्षीयते ॥ तायै दानि तं माल्यं संकड्ढित्वा चेटीहि सार्धं दीर्घमालागुडिका निचितोपचिता नानापुष्पाणां ॥ तत्र तायै मालायै तं प्रत्येकबुद्धस्य स्तूपं सर्वं परिवेठितं ॥ तस्या तां मालां तहिं स्तूपे स्थितां च माला च सर्वा रूपेण च तेजेन च अभिभवित्वा तिष्ठन्तीं देवेषु दिव्यमायुःप्रमाणं चपेत्वा शोभन्तीं दृष्ट्वा अतिरिव चित्तप्रसादमुत्पन्नं ॥ सा दानि प्रसन्नचित्ता प्रणि-

1¹. C °kiṁ abhidhāvi°. — 2. B krandrāmi yaṁ cetena saṁ° C °mi yaṁ caitena saṁ° çilā | ya° B °lāḥ | ya° BC °kshu tathā°. — 3. C °gráma maha ° rttavya manyetsuḥ B °nyetsu | . — 4. C °praviveçiveçitvā āhā° B °praveçiveçitvā āhā°. — 5. C āham ā° B °rvasukopadhānena sva°.

6¹. BC svajanaṁ dhītā saṁviditā eva°. — 6². C evaṁm tuvaṁ āryya taṁ ° hisā B °hisa |. — 7¹. B °vṛittā çobha°. — 7². BC °lyāṇa karma°. — 8. BC so dāni° B °prāsadikā° BC °dīkāni(C °ri) | prasa ° shyā pra°. — 9¹. BC °rvāçu(C °su)caparikhiṇo°. — 9². C °dhītus taṁ pra° B °tuḥ taṁ pra° BC °sya iryaṁ pa ° jātaṁ tathā°. — 10. BC °anyoepi ja° B °sannā eso dā° C °sanno.

11. B eso dāni° C ya so dāni ° traivaṁ grā° B °vṛito tato°. — 12. C tataḥ grā ° cāpi shaḍḍā° B °cāpi khuḍḍākaṁ° BC °sudhāsyatikālepanaṁ sā dā°. — 13. BC °sikaṁ so yaṁ pātraṁ(C °tre) pūje° C °pūje pi ga° BC °ndhena mālye ° pena ca sā paccā°. — 14. C °karshiya° BC °yantaṁ | . — 15. BC °saṁka(C °gha)ṭṭitvā° C °sārddha dīrghamālāṁ guḍi° BC °dīkāni citropacitrā(C °tro) nānā°.

16. B °veṭitaṁ | C °veshṭitaṁ | . — 17. BC tasya tāṁ mālā tahiṁ ° sthitā ca tāsāṁ ca sarvā ° jena abhi ° shṭhati de° C °pramāṇaṁ ksha° B °ṇaṁ kapetvā°.

धानमुत्पादेति ॥ यादृशेषा माला अत्र स्तूपे शोभति एतादृशा मे माला मूर्ध्नि प्रादुर्भवेया यत्रयत्र उपपद्येयं ॥

सा दानि तं कल्याणं कर्म कृत्वा तत्र च्यवित्वा देवेषूपपन्ना रतनमालाये आबद्धा तस्या तहिं उपपन्नाये अप्सरसां शतसहस्रं परिवारेसि ॥

ततो पि च्युता वाराणसीयं कृकिस्य राज्ञो अग्रमहिषीये कुक्षिस्मिं उपपन्ना ॥ नवानां वा दशानां वा मासानामत्ययेन देवीये दारिका प्रजाता प्रासादिका दर्शनीया रतनमालाये आबद्धा । तस्या मालिनीति नामं कृतं ॥ राज्ञो कृकिस्य प्रिया मनापा तथा सर्वस्य परिजनस्य सम्मता सर्वस्याधिष्ठानस्य यावत्कृतपुण्या दारिका ॥

प्रतियेकबुद्धो ग्रामं पिण्डाय उपसंक्रमे ।
यथाधौतेन पात्रेण ततो ग्रामातो निष्क्रमेत् ॥
तमेनं ग्रामिको दृष्ट्वा संबुद्धमिदमब्रवीत् ।
किञ्चि अरोगो भगवां लभ्यते पिण्डयापनं ॥
ततो स्य भगवन्पात्रं ग्रामिकस्य प्रणामये ।
न चात्र अदर्शी भिक्षां दौर्मनस्यं ग्रामिकस्यभूत् ॥
अन्धभूतो अयं लोको मिथ्यादृष्टिहतो सदा ।
एतादृशं दक्षिणीयं न पूजेन्ति यथारहं ॥
ग्रामान्तं उपसंक्रम्य स्थिहित्वान चतुष्पथे ।
अविधाविधं ति क्रन्दति ततो सन्निपते जनाः ॥
महाजनो समागत्वा स्त्रियो पुरुषा पि च ।
ग्रामिकं उपसंक्रम्य किं करोम अविधाविधं ति ॥

1. BC °çeshâṁ mâlâ ° stûpaṁ çobhati | etâdṛiço me mâ° C °durbhâvoyâ yatra upapa° B °rbhaveyo yatra°. — 3. BC °lyânakarmaṁ(C °rma) kri° B °panna | rata° C °pannâḥ ratnamâ° BC °baddhâye | tasya tahiṁ ° nnâya apsa ° rivâretvâ tato°. — 5. B °gramahishi° C °gramahipiye ku ° pannoḥ.

6. C °sânâm atyena de ° jâtâḥ prâ° B °baddhâ tasya°. — 7¹. BC tasya mâ°. — 7². BC °priyo manâ° C °nâpo tathâ° B °shṭhânasya | yâva° BC °puṇyo dâri°. — 10. BC pratye°. —

11. BC °treṇa grâmâto nib(C °ni)kramet ‖ . — 12. BC °mikâṁ dṛishṭvâ°. — 13. B kañci a° C kañcid arogâ bhagavân labhyate piṇḍâyapanaṁ | B °piṇḍâyâyanaṁ. — 15. BC °câtra darçi bhikshâ dau° C °daumanasyâ grâmi° B °nasya grâmikasya abhût C °mikam abhût | .

16. C °loke mithyâ°. — 17. C °çaṁ darçanîyaṁ na pûjanti yathâ ahaṁ | B °yathâ 'rhaṁ | . — 18. BC °sthitatvâna°. — 19. C abhidhâvi° B °vidheti kra° BC °ndanto tato (C °taḥ) sanni°. — 20. BC °rusho pi ca | .

21. C °ma abhidhâ° BC °vidhe ti ‖ .

यामिको आह ॥

यं नूनं कोटि युष्माकं न संविभागरतो जनो ।
एषो हि एतस्मिं यामस्मिं एको भिचु विहन्यति ॥
यामिकस्य वचनं श्रुत्वा सर्वो यामो सइस्त्रियो ।
सारायणीयं करेन्सु संबुद्धस्य पुनःपुनः ॥
तमेनं यामिको वच सभार्याको सपुत्रको ।
सर्वसुखविहारेण निमन्त्रेमि तथागतं ॥
यामिकस्य स्वका धीता शुचिवस्त्रा सुवासना ।
आचारगुणसम्पन्ना उपस्थीय तथागतं ॥
यामिकस्य प्रसादेन तस्मिं यामस्मिं सुव्रतो ।
संबुद्धो परिनिर्वायि ऋषि चीणपुनर्भवः ॥
तं निर्वृतं ध्यायेत्वान स्तूपं कारेसि यामिको ।
नृत्यवादितगीतेन पूजां कारेसि महर्षिणो ॥
समासाद्य सितं पुष्पं वातेन अपकर्षितं ।
एकाध्यं संहरित्वान दीर्घमालां वगूहयेत् ॥
सा यादृशी तचैव मह्यं माला चिचा उपनिश्रिता ।
एतादृशी मे शिरसि भोतु माला यथा अयं ॥
यचयचोपपद्येहं तत्रमेतं समृध्यतु ॥
सा तं कर्मं करित्वान कल्याणं बुद्धवर्णितं ।
चायस्त्रिंशेषु देवेषु उपपद्यिय अप्सरा ॥
अप्सराशतसहस्रं च पुरस्कृत्वान तां स्थिता ।
तासां सा प्रवरा श्रेष्ठा नारी सर्वाङ्गशोभना ॥

2. C "shmákaṁ saṁvi" B "shmáka na saṁ" C "bhágaṁrato janá | . — 3. BC eshe hi eta". — 4. C "sarve grámo saindriyo | . — 5. BC sárâya(C "pa)ṇiyaṁ na karetsu(C "tsuḥ) saṁ" C "punarpunaḥ | .

6. BC "grámika avaca" bhâryáko". — 7. BC sarvesu "mantresi tathâ". — 8. BC "strâ suásanâ | . — 9. BC ácare guṇa" C "sthiyaṁ ta". — 10. C "masmiṁ savra" BC "vratâ | .

11. C "rvâya ṛishi" B "rvâya ṛishi kshipu". — 12. C "nirvṛiti dhyâye" BC "yetvâ stû". — 13. C "tena pujâṁ kâ". — 14. C "shpaṁ cátena anukapitaṁ B "tena avakarshi". — 15. BC ekadhyaṁ(C "dhya) saṁ" B "dirghimálâṁ" C "málâ vagû" B "vaguhayet ‖ .

16. BC so tate(C "to) taṁ vayaṁ málâ " upesiçritâ | . — 17. C "bhontu mâ" B "málo yathâ". — 18. BC ya(C "ta)tra tatropa". — 19. C so taṁ ka". — 20. BC yas triṁ(B "taṁ)-çe" B "çeshesha de" BC "papadyishu apsa" C "psarâḥ | .

21. B "sthitvâ | . — 22. B "çreshṭo nâ" C "çreshṭâ(?) nârî sarvâṁ ca çobha" B "sarvânaçobha".

ततो तासां च्यवित्वान देवकन्या महर्द्धिका ।
राज्ञो कृकिस्स भार्याय कुचिस्सिं उपपद्यिथ ॥
निग्गते द्वादशमासे राजभार्या प्रजायत ।
मालिनीं नाम नामेन नारीं सर्वाङ्गशोभनां ॥
. . . . . अतिवर्णा अतिरूपवती अभूत् ।
श्रेष्ठा च राजकन्यानां धीता सा काशिराजिनो ॥
आचारगुणसम्पन्ना शुचिवस्त्रा सुवासना ।
राज्ञो कृकिस्स अन्तिके तिष्ठते प्रांजलीकृता ॥
तमेनमवदद्राजा तिष्ठन्तीं प्रांजलीकृतां ।
ब्राह्मणां मे तुवं भद्रे भोजापेहि अतन्द्रिता ॥
पितुः सा वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणानामनूनकां ।
विंशत्सहस्रां भोजेति सर्वकामेहि मालिनी ॥
तमेनं ब्राह्मणा दृश्य मालिनीमप्सरोपमां ।
रागग्रसितचित्ताश्च उल्लपन्ति पुनर्पुनः ॥
उद्धतां उन्नतां दृष्ट्वा चपलां प्राकटेन्द्रियां ।
मालिनी संविचिन्तेति न इमे दक्षिणारहा ॥
सा आरुहित्वा प्रासादं समन्तेन विलोकये ।
अदर्शी भगवतो सिथं संबुद्धस्य शिरीमतो ॥
सा प्रासादवरगता काशिकवरचन्दनेन आलिप्ता ।
राज्ञो कृकिस्स धीता सर्वा दिशता विलोकेति ॥
सा अद्दशासि . . . . . प्रासादिकेनिंद्रियेन प्रविशन्तां ।
बुद्धस्स श्रावकान्वाहितपापां अन्तिमशरीरां ॥

1. B tato sâ cyavitvâ devakaññyâ° C °rddhikâḥ | . — 3. C °dvâdaçe mâse ° prajâyaññâ | . — 4. BC °nârî sarvâ ° bhanâ | . — 5. BC °bhût çre°.

6. BC çreshṭhî râjakaññyânâñ | çitâ ° râjâno âcâ°. — 7. B °panno çu(C °su)civa° C °strâ savasanâ | . — 8. B °kishya daitâni tishṭha° C °kishya etâni tishṭhante prâñjalikṛitâ | B °jaliñkṛitâ | . — 9. BC tamenâñ a ° tishṭhatâñ prâ° C °jalikṛitâñ (ou tâ ?). — 10. BC °bhojâyehi a° C °atendriyaḥ | .

11. C °hmaṇânâm anûnakaṁ | . — 12. C °srâñ bhuñjanti sa° B °bhojenti sa° C °mâlini | . — 13. C °hmaṇaṁ dṛishṭvâ mâ°. — 14. BC râgogra°. — 15. BC urddhatâñ(C °tân) unna° C °capardâñ prakṛitendri° B °prakaṭe°.

16. B °cintenti na i° BC °kshiṇâ °rahâ | . — 19. BC °rugato kâçi° C °çikavastraca° BC °ndane aliptâ râjño°. — 20. B °krikikasya dhi° C °dhittuḥ sarvân diço vikalokayati | .

21. B °dikena ijitena° C °kenakenejitena praviçatañ | B °çantañ | . — 22. BC °sya saçrâva° B °kân | vaditapâyâñ anti° C °kân vañditapâdâñ anti°.

मा दासीं प्रेषेति एतेषां ऋषीणां वन्दनं ब्रूहि ।
वन्दित्वा च भणाहि प्रविशथ भदन्त निषीदाथ ॥
सा दासी उपगम्य पादां वन्दित्वा भावितात्मनां ।
प्राञ्जलिकृता अवोचत्प्रविशथ भदन्त निषीदाथ ॥
रागा उपातिवृत्ता विशारदा अग्रपण्डिता लोके ।
बुद्धस्य श्रावका वाहितपापा अन्तिमशरीराः ॥
तं पाण्डरं च सुकृतं सुतोरणं खड्गअसिगुप्तं ।
प्रविशेन्सुः अन्तःपुरं राज्ञो धीतुर्मनापाये ॥
काशिकप्रत्यास्तरणं सुविचित्रकलापकं मणिविचित्रं ।
विचित्रपुष्पावकीर्णं प्रज्ञप्तं आसनं आसि ॥
पद्ममिव शुभाभासं जलेरुहं यथ जले अनुपलिप्तं ।
तथ अनुपलिप्तचित्ता तत्र निषीदे विगतमोहा ॥
शालीनामोदनविधिमकालकमनेकव्यंजनमुपेतं ।
स्वहस्तमुपनामयते यथा भदन्तान अभिरोचे ॥
ते भिक्षू अवचेन्सुः शास्ता नो अग्रपण्डितो लोके ।
तस्या प्रथमं भक्तं सो भुंजये व महावीरो ॥
बुद्धो ति श्रुत्वि घोषं लोके कुतूहलं अश्रुतपूर्वं ।
अधिकतरं सा प्रसीदे इमेहि किल सो विशिष्टतरो ॥
सा मालिनी अवोच भुक्त्वि शास्तुनो हरथ भक्तं ।

1. C sâ dâni preshayati e° BC °naṁ kruhi vandi°. — 2. BC °ndityâ bhaṇâhi | pra °dante nishiditha | . — 3. B sa dâsi° C sâ dâni upa° BC °bhâshitâtmanâṁ prâṇja°. — 4. C °jalikṛi° B °jalikṛitâ | avoca pravi° C °avocan pravi° BC °dante nishidatha | . — 5. B nâgâ upâ° C nâgâm upâ° B °loke bu°.

6. BC °tapâdâ anti°. — 7. BC °ṇḍalaṁ sukṛitatûraṇaṁ khaḍgaasiguptaṁ pravi°. — 8. BC °viçetsu(C °tsuḥ) | antaḥpuri râjño dhîtu(C °tuḥ) | anâpaye kâçi°. — 9. BC °pratyottaraṇaṁ ° citraṁ kalanda(C °laṁṇḍa)kaṁ ° citrapushpâ°. — 10. BC pushpâvakiṛṇâṁ prajñaptâ âsanâ â° C °nâm âsi B °âsi pa°.

11. BC °m iva subhâshitaṁ | jare(C °ra)ruhaṁ | ya° B °yathâ jale nuliptaṁ tatha° C °yathâ kralanuliptaṁ. — 12. C tathâ anu° BC °anuliptacitrâ ta° shideti gata°. — 13. B sâlinâ° BC °m odanaṁ viditakâla(C °ra)kaṁ aneka°. — 14. C °panâmituṁ ya° B °panâmayituṁ yathâ bhedante ti ca | avoca te te bhi° C °yathâ bhedanti ca | avocat te bhi°. — 15. BC °bhikshu avacatetsu(C °tsuḥ) çâstâ mo(C °me) agra° C °grapuṁgavo | loke B °ṇḍito | loke tasya°.

16. BC tasya pra° B °ktaṁ sâ tuṁjayo mahâdhiro | C °jayo mahâ°. — 17. C buddheti sâ çru° B °ddho ti sâ çru° BC °ṇitvâ gho° B °loka kutûhalam açru° C °tûharam açru° B °pûrvaṁ adhi°. — 18. C °katalaṁ ca pra° B °tarañ ca praside | ime ° taro sâ°. — 19. BC °lini adho ca bhu ° haraḥ | bhaktaṁ abhi°.

अभिवादनं च ब्रूध मम वचनातो लोकनाथस्य ॥
अधिवासे भक्तं भगवां सुवेतना सार्धं भिक्षुसंघेन ।
अन्तःपुरस्य मध्ये राज्ञो धीतुर्मनापाय ॥

ते दानि भगवतो काश्यपस्य अग्रश्रावका तिष्यो च भारद्वाजो मालिनीये भक्तं परिभुंजित्वा भगवतो काश्यपस्य भक्तमादाय ऋषिवदनं निर्धाविता ॥ भगवतो काश्यपस्य पिण्डपातमुपनामेत्वा मालिनीये वचनेन भगवन्तं काश्यपं वन्दनं वदेन्सु ॥ कृकिस्य भगवं काशिराज्ञो धीता भगवतो वन्दनं पृच्छति सश्रावकसंघस्य शुवेदानि च भक्तेन निमन्त्रेति सार्धं भिक्षुसंघेन राज्ञो कृकिस्य अन्तःपुरे तस्या भगवां अधिवासेतु अनुकम्पामुपादाय ॥ भगवता काश्यपेन वैनेयवशेन अधिवासितं ॥ ये तेहि महाश्रावकेहि सार्धं पुरुषा गता भगवतो काश्यपस्य ओवादमादाय तेहि गत्वा मालिनीये निवेदितं ॥ अधिवासितं तेन भगवता काश्यपेन शुवेदानि भक्तं सार्धं भिक्षुसंघेन ॥ मालिनीये तेषां पुरुषाणां श्रुत्वा तामेव रात्रिं प्रभूतं खादनीयं भोजनीयं प्रतिजागरित्वा भगवतो काश्यपस्य कालमारोचापितं ॥ भगवां कालज्ञो वेलाज्ञो समयज्ञो पुद्गलज्ञो पुद्गलपरापरज्ञो ॥ काल्यमेव निवासयित्वा पात्रचीवरमादाय येन चारिकाविकालो संप्राप्तो सार्धं मागधे प्रातराशे वर्तमाने सार्धं विंशतीहि भिक्षुसहस्रेहि वाराणसिं नगरं प्रविशेत् ॥ हंसप्रदीनकमिव वुद्धा भगवन्तो नगरं प्रविशन्ति ॥ दक्षिणपार्श्वे तिष्यो महाश्रावको । वामे पार्श्वे भारद्वाजो महाश्रावकः ॥ तेषां पृष्ठतो चत्वारो महाश्रावका चतुर्णां अष्ट अष्टानां षोडश षोडशानां द्वात्रिंश द्वात्रिंशतानां चतुषष्टि ॥ एवं भगवां विंशतिहि भिक्षुसहस्रेहि पुर-

1. BC °ca krutha | mama ° sya adhi°. — 2. BC °vâsa bhuvanaṁ bhagavâṁ(C °vât) suceta°. — 3. B °dhitu manâ° C °dhituḥ manâ°. — 4. C °çyapa agra° BC °çrâvako tishyo° C °ṛishipattanaṁ ni° BC °rddhâvito | . — 5. C °vacana bhagavato kâçya° B °vanta kâçya° B °vadetsu | C °vadansuḥ | .

7. B °echati | saçrâ ° çucedâni ° treti | sâ° C °sârddha bhi ° ḥpuraṁ ta° B °puro ta° BC °tasya bhaga° C °gavân adhivâsatu a°. — 9¹. C °vato kâçya° B °sitaṁ yo tehi°. — 9². B yo tehi° C etehi ° rusho âgatâ° B °rusho gatâ° C °pasya ca ovâ° B °dâya | tehi°.

11. BC °sitâ tena ° bhaktena sâ° C °sârddha bhi° B °ghena mâli°. — 12. C °purushâṁ puru ° tân eva° C °daniyabhoja° BC °gavantaṁ kâçya° C °kâlaṁ ârovâpitaṁ | B °ropitaṁ | . — 13. C °kâlajo ve° BC °velajño° B °samayejño puṅgalojño puṁgala° C °yajño puṁgavaparâpa° B °parajño kalpa°. — 14. BC kalpam eva ° dâya | yena° C °yena vâtikâtivikâle saṁ° B °yena câtikâtikâtikâle câtivikâle saṁ° BC °prâpte sâ yâ mâga° C °prâtase va° B °tarâse va° C °sârddha viṁça°.

16. BC haṁsaprahinakasya bu° B °buddho bha ° visanti | . — 17². C °vako | . — 18. B °prishtato° BC °turṇâ ashṭa° C °çânâṁ dvâtriṁçatânâṁ | caturshashṭhi B °tânâṁ | catushashṭi evaṁ°. — 19. B °purastato râjño° C °purato râjño° B °praviçyati | .

स्कृतो राज्ञो कूकिस्य अन्तःपुरं प्रविशति ॥ भगवतो नगरं प्रविशन्तस्य ओनता भूमिरुन्नमति समं भूमितलं जातं संस्थाति । अशुचिपाषाणशर्करकठल्ला भूमिं प्रविशन्ति मुक्तपुष्पावकीर्णा मही संस्थाति । पुष्पोपगा वृक्षा पुष्पन्ति फलोपगा वृक्षा फलन्ति । ये तत्र मार्गे वामदक्षिणेन वापीयो वा पुष्करिणीयो वा शीतलस्य वारिस्य भरिता भवन्ति उत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकनलिनीसौगन्धिकाप्रच्छन्ना । उदुपानमुखा तोयं प्रस्रन्दति । अश्वा हीषन्ति ऋषभा नर्दन्ति हस्तिकुंजरा नर्दनं मुंचन्ति ॥ समनन्तरं इन्द्रकीलं पादेन चोक्रमति सर्वं च नगरं प्रकम्पति । अन्धा आलोकेन्ति बधिराः शब्दं शृण्वन्ति उन्मत्तकाः स्मृतिं प्रतिलभन्ते व्याधिता व्याधितो मुंचन्ति गुर्विणीयो अरोगाः प्रसूयन्ति नग्नानां वस्त्रा: प्रादुर्भवन्ति बन्धनबद्धानां बन्धनानि स्फुटन्ति पेडाकरण्डावृतानि रतनानि संघट्टन्ति भाजनानि रणन्ति । ये भवन्ति नगरे परिवादिनीयो वल्लकीयो वेणुवीणामृदंगभेरीपणवा असंखतान्यपि अघट्टितानि संप्रवादन्ति । शुकसारिककोकिलहंसमयूराः स्वकस्वकानि रुतानि मुंचन्ति ॥ चतुरङ्गुलेन च भूमिं असंस्पृशन्तो गच्छति धरणितले च पदचक्राणि प्रादुर्भवन्ति सहस्राराणि सनाभिकानि सर्वाकारपरिपूर्णानि अन्तरीचे च देवा दिव्यानि तूर्यसहस्राणि प्रवादयन्ति दिव्यानि पुष्पवर्षाणि प्रवर्षन्ति ॥ भगवां काश्यपो सश्रावकसंघो एदृशाये विधीये एदृशाये विभूषाये एदृशेन समुदयेन एदृशाये ऋद्धीये एदृशेन विभवेन देवमनुष्येहि सत्क्रियन्तो सश्रावकसंघो राज्ञो कूकिस्य अन्तःपुरं प्रविष्टो ॥ भगवां मालिनीये सश्रावकसंघो तहिं अभ्यन्तरिमे चतुःशाले महासत्कारेण परिविष्टो प्रभूतेन प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन ऋजुरसेन अय-

1. C °sya onnatár ahaṁ unna° B °onator ahaṁ unna° C °nnamaṁti sa° B °samá bhúmitala játá saṁsphári | C °tala játaṁ saṁsthitáni | . — 2. B °shánásarkara°. — 3. BC °vṛikshá(C °ksho) pushpaphalopagá°. — 4. B °pushkiriṇi ° vánisya ° vanti | utpa° C °ochannáḥ | . — 5. BC °kháto prasya° B °ndanti açvá°.

6. C açvá hreshyanti° C °nandanti ha ° rá ca nádanti muñ° B °rá ca nádananti muñcanti sama°. — 7¹. C °pádona cákráma°. — 7². B °badhirúḥ çabdaṁ çriṇvanti utmattakáḥ ° pralabha° C °nte | vyádhito vyádhitán muñcati | gu ° gnánáṁ civará prádu° B °vanti | bandhanabadhánáṁ ha ° tanti | yetrákara° C °taki | peḍá° BC °ḍapatáni ra° C °ratnáni saṁghaṭanti bhá°.

11. BC °rivádaniyo° B °vallariyo ve° BC °paṇava saṁkha° C °aghaṭitá°. — 12. C °svakáni ratáni° B °nti catu°. — 13. C °raṇitale° B °ṇitare ca padadhánáṇi prádu° C °padapradhánáni prádu° BC °hasráṇi sanávikáº C °rvákálapariparṇṇáṇi° B °devá drevá divyá° BC °pravádyanti° C °divyáṇi pu° B °rshanti bha°. — 15. C °gavát kâçya° BC °edṛiço vidhi ° dṛiçoye vi ° çáye riddhi ° vena edṛiçáye vibhúshâye | yena bhagaváṁ(C °vân) kâçyapo devama°.

18. C bhagaván máli ° saṁghá taṁhi abhya° B °gho taṁhi abhya° BC °hçále saçrávakasaṁgho mahá ° reṇa pravishṭo ° sena bhaga°.

रसेन अविगतरसेन प्रत्ययरसेन ॥ भगवां भुक्तावी सश्रावकसंघो धौतहस्तो अपनीतपात्रो मालिनीं धर्मया कथया संदर्शयित्वा समादापयित्वा समुत्तेजयित्वा संप्रहर्षयित्वोत्थायासनातो प्रक्रमे ॥

यानि तानि कृकिस्य काशिराज्ञो विंशति ब्राह्मणसहस्राणि नित्यभोजिका ते कुपिता यं मालिनीये भगवां काश्यपो सश्रावकसंघो राजकुले परिविष्टो महता सत्कारेण महता सम्मानेन ॥ तेहि सर्वा ब्राह्मणपरिषा सन्निपातिता अनेकानि ब्राह्मणसहस्राणि ॥ तेन कालेन तेन समयेन ब्राह्मणाक्रान्ता पृथिवी भवति ॥ संनिपतिता मालिनीं घातेतुकामा ॥ एषा येव अत्र राजकुले ब्राह्मणानां कण्टको उत्पन्नो । कृकिश्च राजा ब्राह्मणेषु अभिप्रसन्नो तस्य विंश ब्राह्मणसहस्रा दैवसिकं भुंजन्ति एषा च पितृणा ब्राह्मणानां नियोजिता एतानि ब्राह्मणानि दैवसिकं भोजेहीति । एतासे ब्राह्मणानां अवमन्यित्वा श्रमणा राजकुले प्रवेशिता एषां च एदृशो पूजासत्कारो कृतो । सा एषा यत्तं ब्राह्मणानां उपजीव्यं राजकुलातो पूजासत्कारार्थं श्रमणानां परिणामेति मानयन्तीति ॥ तेहि ब्राह्मणेहि एषो व्यवसायो कृतो मालिनी मारेतव्या ॥ कृकी च काशिराजा जनपदं प्रत्यवेक्षको व गतो ॥ तेहि ब्राह्मणेहि कृकिस्य राज्ञो दूतो प्रेषितो ॥ एदृशं मालिनीये ब्राह्मणानां मूले अवक्रमानमुत्पन्नं । काश्यपस्य सश्रावकसंघस्य राजकुलं प्रवेशित्वा एदृशो च पूजासत्कारो कृतो ब्राह्मणानां दर्शनं पि न देति । यथा महाराजेन संदिष्टं तथा न करोति । यन्तु ब्राह्मणानां राजकुले नित्यकं विंशतीनां ब्राह्मणसहस्राणां तं पि न वर्तति । मालिनी ब्राह्मणानां दर्शनं पि न देति ॥ राजा श्रुतमात्रेणेव जनपदातो

1. C bhagavân bhuktâ° B °nîn dhammâ kathayâ° BC °tvâ samadâpa° praharshyo(C °sho)-tthâyâsa°. — 4. C yânimâni kṛiki ° viñçad brâhma ° bhojanakâ kupi ° gavân kâçya ° kule pravishṭo° B °hatâ satmânena tehi°.

6. BC °shâ sânnipâ° C °titâḥ | ano° B °srâṇi tena°. — 7. B °vati saṁnipa°. — 8¹. B °titâ | mâ° C °titâḥ mâ° BC °lini ghâ°. — 8². B eshâ ye atra° C eshâṁ ye atra ° ṇânâṁ karaṇḍako u° B °kaṇṭhako utpanno kṛiki°. — 9. C kṛikisya râ° B °tasyâ viñ° C °viñçad brâhma ° hasrâṇi devasi° B °srâ devasikaṁ bhujanti° C °janti eshâṁ ca upajîvyaṁ râjakulâto pûjâsatkârârthâm çravaṇânâṁ pariṇâmitaṁ mânayatiṁ | tehi brâhmaṇehi esho vyavasâyo kṛitaḥ mâlini mâretavyâ | kṛiki ca kâçirâjño eshâṁ ca pitṛiṇâ brâ° B °jitâ | etâ° BC °devasi°

11. C °tvâ çravaṇo râ° B °çitâ | esho ca e° BC °dṛiço ca pûjâ ° kṛito sâ e°. — 12. BC sâ eshâṁ ya° C °yattakaṁ brâhmaṇânâṁ jîvyaṁ kṛiki ca° (l. 14) B °jîvyaṁ | râja° B °rthaṁ çravaṇâ° B °riṇâmitaṁ mâneyanatiṁ | . — 14¹. C kṛiki ca kâçirâjâ° BC °kshyako ca gato (C °taḥ) tehi°. — 14². C tahiṁ brâ ° kṛikishya râjñâ dû° B °râjñâ duto preshito edṛi°. — 15. BC °dṛiçi mâli°.

16. C °veçayitvâ e ° tkâra kṛitaḥ brâ°. — 17. BC °saṁdṛishṭaṁ ta°. — 18. C yas tu°. — 19¹. B °pi depi | C °pi deti. — 19². C °mâtraṇai ° ṇasim âga° B °sahisriyo ° tâni so ye°.

वाराणसिमागतो पश्यति अनेकां ब्राह्मणानां सहस्रियो समागतानि ॥ सो येन ब्राह्मणास्तेनैव गतो ॥ ब्राह्मणा पि राज्ञो प्रत्युद्गता जयेन वर्धापयित्वा एतां प्रकृतिं मालिनीये तं सर्वं कृकिस्स राज्ञो निवेदेन्ति ॥ महाराज एषा मालिनी ब्राह्मणानां कण्टको उत्पन्ना न शक्यं ब्राह्मणेहि राज्ञो नित्यकं प्रतीच्छितुं यावन्न मालिनी घातिता ॥ एष समयाये ब्राह्मणपर्षाये निश्चयो उत्पन्नो ॥ राजा पि ब्राह्मणो । एषा ब्राह्मणपरिषाय क्रिया अनुपरिवर्तितव्या ॥ यदि ते ब्राह्मणं अपरित्यक्तं मालिनीं परित्यजाहि । अथ ते मालिनी अपरित्यक्ता नास्ति ते ब्राह्मणं ॥ ब्राह्मणपरिषाया क्रियामनुपरिवर्तन्तस्य तस्य राज्ञो एतदभूषि ॥ इमा ब्राह्मणाक्रान्ता पृथिवी वज्रब्राह्मणा । यदि मालिनीं न परित्यजिष्यामि डिम्बं भविष्यति । नैवं मालिनी भविष्यति नैवमहं ॥

त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामार्थे तु कुलं त्यजेत् ।
ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजे ॥

तेन दानि काशिराज्ञा मालिनी परित्यक्ता ॥ यथा ब्राह्मणपरिषाये अभिप्रायस्तथा भवतु ॥ ते दानि ब्राह्मणा आहन्सु ॥ यदि परित्यक्ता मालिनी आणापियतु राजा ॥ ततो तेन बाहिरे नगरातो ब्राह्मणानां मूले स्थितकेन दूतो प्रेषितो ॥ आगच्छथ मालिनीमानेयत्ति ॥ राजवचनेन दूतो राजकुलमनुप्राप्तः ॥ आगच्छ मालिनी परित्यक्तासि पितरि ब्राह्मणानां । ब्राह्मणेहि जीविताद्व्यपरोप्यसि ॥ मालिनीये मातरं आगत्वा आरावो मुक्तो सर्वेण च अन्तःपुरेण ॥ नगरे सर्वजनो तेन आरावशब्देन उत्कण्ठितो आकुलीभूतो । महं आसि रोदनं ॥

1. B "gato brâ". — 2. B "rddhâyitvâ". — 3. C "eshâm mâli" BC "kaṇṭhaka utpannâ" B "hi râjñâ nitya" C "ticchayituṃ | ya" B "tuṃ | yâ". — 5^1. BC esha mamâgrâ". — 5^2. BC "hmaṇo | eshâ".

6^1. C eshâṃ brâhma" BC "shâya anupa". — 6^2. BC "tyaktuṃ mâli". — 8^1. BC "shâyâṃ kri" C "varttatasya râjño". — 8^2. BC imâṃ brâ " hmaṇyâṃ yadi". — 9. C "mâlinîṃ pari" B "tyajishyanti ḍi" C "tyajishyanti dinnaṃ bha". — 10. B naiva mâli" C "naivaṃm ahaṃ.

11. C tyajed aṃkaṃ kulasyârtha grâ". — 12. B "syârtha âtmârthe prithi" C "âtmânaṃ pri" BC "thivi tyaje. — 13^1. B "tyaktâ yathâ". — 13^2. BC "bhipriyan ta". — 14^1. C "hansuḥ | . — 14^2. BC lini anâpipa(C "nâpiya)tu râjñâ ta". — 15. C tataḥ yena" B "lo yena bâhira naga" C "ṇânâṃ sthita" B "shito âga".

16^1. BC "echa mâli" C "ânenti | B "ânethanti | . — 16^2. C "canana âôto". — 16^3. BC "linîṃ pari" B "ktâsiṃ pita" C "pitaṃ hi brâ". — 17^1. B "jîvid vyaparo" C "d vyavaro" BC "ropayasi | . — 17^2. BC "mâtare âga " reṇa naga". — 18. C sarve janaḥ tena ârâvo ca " ṇthiko âku" B "bhito mahâṃ". — 19. BC ma(C na)hâṃ â rodana mâli".

मालिनी वाराणसीतो दूतेन निष्कास्यति पितुः सकाशं ॥ सा दानि दूतेहि निष्कासिता पितुः अक्षीपिता ॥ इयं महाराज मालिनी ॥ राज्ञा अश्रुकण्ठेन रुदन्मुखेन महतो जनकायस्य मालिनी ब्राह्मणानां दत्ता परित्यक्ता पितरे ॥ सा दानि मालिनी यत्र काले पितरि परित्यक्ता ब्राह्मणानामाज्ञाकृता ॥ ततः मालिनी प्रांजलीकृता ब्राह्मणपरिषाये प्रणिपतित्वा ॥ इच्छामि एकां प्रश्नप्रिं ब्राह्मणपरिषा यदि प्रमाणन्ति ॥ ते आहन्सु ॥ जल्प या ते विच्छन्ति ॥ आह ॥ अहं पितरि ब्राह्मणानां परित्यक्ता युष्माकं अहं वशगता ॥ ब्राह्मणपरिषाये एवमेव निश्चयो मालिनी मारेतव्या ॥ तदिच्छामि ब्राह्मणपरिषायमेव सकाशातो सप्ताहं जीवितुं दानं दास्यामि पुण्यं च करिष्यामि ॥ अहं च ब्राह्मणानां कृतोपस्थाना मयापि ब्राह्मणा उपस्थापिता पितुर्वचनेन ॥ ततो मे सप्ताहस्यात्ययेन मारेथ यं वा वो चमति तं करोथ ॥ तेषां ब्राह्मणानां महत्तरकानामुत्पन्नं ॥ एवमेतं यथा मालिनी जल्पति चिरकालमेताये ब्राह्मणा उपस्थापिता पितुर्वचनेन भोजापिताः । पश्चा एताये पापकं चित्तमुत्पन्नं यं ब्राह्मणां मेक्षित्वा श्रमणानामभिप्रसन्ना । ततो नार्हति भूयो श्रमणानां दानं दातुं उत्सृष्टा न तेषां ब्राह्मणानामेव एषा सप्तरात्रं दानं दास्यति । तद्दीयतु एताय विच्छन्निः मुच्यतु सप्तरात्रं सप्ताहस्यात्ययेन हनिष्यति ॥ यं कारणं ब्राह्मणपरिषाये एष निश्चय उत्पन्नः तं मालिनीये जीवमानाय कार्यं ॥ तस्मा तेहि ब्राह्मणेहि दत्ता विच्छन्निः ॥ सप्तरात्रमुत्सृष्टा महतो जनकायस्य ब्राह्मणानां सकाशातो अप्रमादा भवेया सप्तरात्रं पि न विलुपे त्ति ॥ सा दानि ओसृष्टा समानापि नूनं सार्धं महता जनकायेन परिवृता पुनः राजकुलं प्रविष्टा पितरं विज्ञापेति ॥ इच्छामि इमानि सप्त दिवसानि दानं च दातुं पुण्यं

1¹. BC °shkâçayati ° sakâçe(C °ço |) so dâni°. — 1². BC so dâni° C °shkâçayitvâ pi° B °shkâçitvâ pi ° pitâ iyañ°. — 2². BC râjâ açrukaṇṭho rudan(C °nta)mukhena° C °kâya mâli° B °dattâ | pari° C °tyaktvâ pita° B °tare sâ dâni°. — 3. C °pitari tyaktâ° B °âjñâñ kṛi° BC °kṛito tataḥ°. — 4. C °kṛito brâ° BC °patetvâ icchâ°. — 5. BC °mânanti ‖ .

6¹. C °hansuḥ | . — 6². BC jalpa ya te vijñapti âha°. — 6³. C °haṁ vasagato B °gatâ brâ°. — 7. B °rishâ eva° BC °mevaṁ ni° B °çayo | mâli ° tavyâ tad i°. — 8. BC °sapta jivi ° puṇya ca ka°. — 9. C °pituḥ vaca° B °nena tato°. — 10. BC °na mânetha yâ yaṁ° C °yaṁ vo ksha°.

11². C evañm etañ ° hmaṇâ ye upa ° pituḥ vacanena bhuñjâ° BC °jâyitâḥ | . — 13¹. BC paçyâye tâye ° ṇâñ melitvâ° C °çravaṇâ° B °ṇânâñm abhi°. — 13². B °rhati | bhû° C °yo çravaṇâ° BC °dâtuñ dṛishṭvâ na toshaṁ brâhma° C °m evaṁ eshâñ sapta° B °syati tad dî°. — 15. C ta diyatu ° jñapti mu° B °cyatu | sa ° shyati yaṁ°.

16. C °ye esho ni ° tpanno taṁ°. — 17¹. BC tasya tehi°. — 17². C °tṛishtvâ maha° B °ṇânâñ ekâçâ° BC °pramâdo bha° B °veyâñ sapta° BC °lupenti | . — 18. B so dâni° BC °hato jana° C °nakâyasya parivṛitaḥ pu° B °vṛito pu° BC °vishṭo pita° B °raṁ pijñapeti | . — 20. B °kartuñ | yatra° C °tra mamâbhiprâyaṁ | .

च कर्तुं यच्च मम अभिप्रायो ॥ राजा आह ॥ एवमस्तु करोहि पुत्रि पुण्यं यच्च ते अभिप्रायो ॥ सा आह ॥ भगवन्तं काश्यपं सम्यक्संबुद्धं सश्रावकसंघं सप्ताहमिह राजकुले परिविषेयं ॥ राजा आह ॥ अनुमोदाहि त्वं ॥ भगवां काश्यपो सश्रावकसंघो राजकुले सप्ताहं भक्तेन उपनिमन्त्रितो ॥ अनुकम्पामुपादाय भगवता काश्यपेन वैनेयवशेन महाजनकायं विनयमागमिष्यतीति अधिवासितं ॥ ते ब्राह्मणा परिकुपिता इच्छन्ति हन्तुं जीवन्तीं ॥ मालिनी प्राञ्जलीकृता ॥ चमध तावत्सप्ताहं यावद्दामि दानं ॥ ददन्तो ब्राह्मणा कामकारो वः ॥

ताये प्रथमस्मिं दिवसस्मिं शास्ता भोजापितो सह गणेन अन्तःपुरस्य मध्ये मातुश्च पितुश्च मध्यगताये ॥ शास्ता च प्रसादनीयां राज्ञो कथये कथां ॥ विनीवरणे च धर्मे अभिसमेति राजा अन्तःपुरेण सह ॥ द्वितीयस्मिं दिवसस्मिं विनेसि पंच पुरुशता ॥ तृतीयस्मिं दिवसस्मिं यो तेषामभूषि परिवारो च ॥ चतुर्थस्मिं दिवसे राजामात्यां विनेति संबुद्धः ॥ पंचमे यं च बलायं प्रथमफले निवेशये शास्ता ॥ षष्ठस्मिं दिवसस्मिं राजाचार्यं विनेति संबुद्धः ॥ निगमां च सप्तमे श्रोतापत्तिफले विनये ॥ राजापि हृष्टचित्तो संबुद्धं पश्चिय सह गणेन भगवन्तं काश्यपं निमन्त्रयेदयमक्तेन ॥ मालिनीये सप्तमे दिवसे भगवन्तं काश्यपं भुक्तावि विदित्वा अपनीतपात्रं प्रणिधानमुत्पादितं ॥ अनन्तरेणाहं दुःखस्यान्तं करेयं । एदृशो मे पुत्रो भवेया यथायं भगवन्तो काश्यपो देवमनुष्याणां अर्थचर्यां चरति ॥ एवं मम पुत्रो अनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबोधित्वा देवमनुष्याणामर्थचर्यां चरतु ॥ मा-

1¹. C °putriṁ puṇyaṁ°. — 2¹. C °paṁ saṁmya°. — 3¹. C °moditâ pi tâye B °modâpitâ bhaga°. — 3². C °gavâ kâçya° B °le saktâhaṁ° C °ptâha bhaktonopani° B °ntrito enu°. — 4. C °nukaṁpâ upâ ° vato kâçya ° vaineya° B °titi | adhivâsitaṁ te brâ°. — 5. B °pitâ iccha ° vantî mâli° C °vanti.

6¹. C °jalikṛitâ B °kṛitâ kshmatha°. — 6². BC kshmatha | tâvat sa°. — 7. BC dadato brâ° B °kâlo vaḥ tâye° C °kâro ca. — 8. C °thamesmiṁ di° BC °jâyito sa° C °nenântaḥ° B °gatâye çâstâ°. — 9¹. BC çâstâçça pra°. — 9². C °varaṇâ dharme ca abhisa° B °dharmâ abhisa ° saha dvi°. — 10. BC dvitîyesmiṁ ° B °vinesi yaṁ paṁca° C °ca pratraçatâni.

11¹. B triyasmiṁ° C °divamasmiṁ°. — 11². C caturthesmiṁ° BC °mâtyaṁ vine° C °vinesi saṁbuddho | . — 12. BC °came ye ca varâgraṁ(C °gra) pratha° B °çâstâ shashṭi°. — 13¹. B shashṭismiṁ° C shashṭhismiṁ° BC °divasesmiṁ° C °vinesi sabuddho | . — 13². C nigamo ca° BC °saptamîyo çrotâ° B °vineye C °vinayesi. — 14. B râjâpi dṛishṭa° C °buddho pa ° saha gavantaṁ° BC °nimantreye° C °ye | atra bha°. — 15. C °bhuktavi vidi° B °nidhânaṁm utpâ°.

16¹. B antare ° karepeyaṁ | . — 16². BC edṛiço sa putro° B °bhaveyo ya° C °reyaḥ yathâ ° gavato kâ° B °vatâ kâçya° BC °caryaṁ carati(C °nti) | . — 17. C °râṁ saṁmya° BC °caryâ caratâ mâli°. — 18. B °mâro tenâ°.

लिनीये भ्राता अनियवन्तो नाम कुमारो । तेनापि प्रणिहितं ॥ एवृशो मे पिता भवेद्या यथायं भगवां काश्यपो एतरहिं । तच्च अहं दुःखस्यान्तं करेयं ॥ एवं भगवता काश्यपेन कृकी च काशिराजा सान्तःपुरो पंच कुमारशता अमात्या च भटबलायं योभूयेन च नैगमा सर्वे आर्यधर्मेहि विनीता ॥ तेषामेतदभूषि ॥ अस्माकं मालिनी कल्याणमित्रा मालिनीमागम्य अस्माकं सर्वधर्मेषु धर्मचक्षुर्विशुद्धं ॥ तां ब्राह्मणा जीविताद्व्यपरोपयिष्यन्ति ॥ अपि नाम वयं आत्मानं परित्यजेयाम न मालिनीं ॥ तेहि तेषां ब्राह्मणानां संदिष्टं ॥ एते वयं मालिनीये सह आगच्छामः मालिनी अस्माकं कल्याणमित्रा न युष्मे शक्ता अस्मेहि जीवन्तेहि मालिनीं जीविताद्व्यपरोपयितुं ॥ यदा वयं सर्वे न भवाम एवं युष्मे शक्नोथ तां मालिनीं जीविताद्व्यपरोपयितुं ॥ ते दानि सपरिवाराः सबलवाहनाः मालिनीमग्रतो कृत्वा वाराणसीतो निर्गम्य येन तानि ब्राह्मणसहस्राणि तेन प्रणता ॥ ते ब्राह्मणास्तं अनन्तं बलायं दृष्ट्वा मालिनीये सह आगच्छन्तं भीता त्रस्ता ॥ तेहि दूतो प्रेषितो राज्ञो च ॥ निर्गम्यतु मुक्ता भवतु मालिनी तं दिवसं या चैषा उद्धृतदण्डा एषा पितरे आलोकं निसृष्टा भवतूद्धृतदण्डा ॥ एषा न अस्माकं मालिनी अपराध्यति । काश्यपो अस्माकं सपरिवारो अपराध्यति तस्य वयं दण्डं करिष्यामः ॥

तेहि दानि सन्नद्धकवचिताः सहस्रयोगा दश पुरुषा ऋषिवदने प्रेषिताः काश्यपं श्रमणं सश्रावकसंघं जीविताद्व्यपरोपयथ ॥ ते भगवता काश्यपेन मैत्र्या स्फारित्वा आर्यधर्मेहि प्रतिष्ठापिता ॥ तेहि ब्राह्मणेहि अपरे विंश पुरुषाः सन्नद्धकवचिताः प्रेषिताः काश्यपं श्रमणं जीविताद्व्यपरोपयथ ॥ ते पुरुषा ऋषिवदनं गताः सन्नद्धाः सप्रहरणाः ॥ ते पि भगवता मैत्र्या स्फारित्वा आर्ये धर्मे प्रतिष्ठापिताः ॥ एवं

1¹. B "tañ edṛi". — 1². C "gavân kâçya". — 2¹. BC "syântañ (B "nta) karepeyañ | . — 2². C "ro pañ kumâ" B "raçata amâ" BC "mâtyo ca bha" B "lâgro yobhû" C "lâgro ca yona ca nai " ârye dharme" BC "nito | . — 4. B tayâm etad a" C tasyaitad a" B "shi asmâ".

6¹. C "hmaṇa jîvi" BC "vyavaropayishyati | . — 6². C "tyaje na mâli" B "yâma | na mâ" BC "lint tehi. — 7¹. BC "sañdṛishṭañ ete". — 7². C "mitro na yu " çaktâḥ astehi yushmehi jîva" B "ktâ astehi jîva" C "tad vyavaro". — 9. BC yadi vayañ" C "sarveṇa bhavama evañ" B "bhavema e" BC "knotha | sa mâli" C "d vyavaro". — 10. C "hanâḥ sâlini".

11. B "ntañ | bhîtâ trastâ tehi". — 12. C "râjñâ va B "râjño ca nirga". — 13. BC "rgamya ca ma" C "sañ ye caishâṁ uddhṛi " eshâṁ pita". — 14. B esho na yushmâkañ mâ" C eshâ na yuktañ yushmâkañ mâ". — 15. C "shyâma | .

16. C "ṛishipattana kâçya" B "dane kâçya" BC "çravaṇañ | saçrâ" C "d vyavaropa" B "ropatha | . — 17. BC tena bha " ârye dharme" B "tishṭâpi". — 18. B "apara viñça" C "aparo viñçat purushâḥ sañña " citâ preshi" BC "kâçyapa çrama(C "va)ṇañ". — 19. B "shâ rishiva" C "shipattanañ ga " nnaddhaḥ sapra " ṇâs te pi" B "ṇâḥ te pi. — 20¹. C "ritvânâṁ âkarsha" (p. suiv. l. 3) B "tishṭâpitâḥ | . — 20². B "tishṭâpitâḥ | .

चिंशत्चत्वारिंश पंचाशं यत्तका प्रेषिता तत्तका काश्यपेन भगवता मैत्र्याय स्फारित्वा आर्यधर्मेहि प्रतिष्ठापिताः ॥ आकर्षणा एषा बुद्धानां ॥ भगवता वैनेयसत्वानां आकर्षणतायै यत्तका तहिं बुद्धवैनेया आसि तेहि ब्राह्मणसहस्रेहि तत्तका तेहि विसर्जिताः ते च भगवता सर्वे आर्यधर्मेहि विनीताः ॥ मिथ्याप्रतिपन्ना अवशिष्टा अनेकप्राणसहस्रियो ॥ तेषामार्यधर्मेहि विनीतानां भवति ॥ न एते ब्राह्मणा बुद्धमाहात्म्यं जानन्ति । यदि एते भगवन्तं काश्यपमुपसंक्रमेन्सुः महता अर्थेन संयुज्येन्सु ॥ तेहि तेषां ब्राह्मणानां दूतो प्रेषितो ॥ भगवां काश्यपो सम्यक्संबुद्धो महात्मा महाकारुणिको लोकस्यानुग्रहप्रवृत्तो । मा भवन्तो भगवतो काश्यपस्यान्तिके भिक्षुसंघस्य वाधितुं प्रदूषेथ ॥ एवं मानं च मदं च जहित्वा आगच्छथ सर्वे भगवतो काश्यपस्य पादवन्दनं महता अर्थेन संप्रयुज्यथ ॥

सत्य अपिशुनवर्णा नं च अर्थवती शुची ।
अन्येषां मधुरा व्यक्ता बुद्धस्य सखिला गिरा ॥
तर्पणीया निर्वर्हणी सर्वदाहविनाशनी ।
नेलवर्णा सुखवर्णा बुद्धस्य सखिला गिरा ॥
अगद्गदा अविकला अवितथा अनन्यथा ।
यथातथा अविकल्पिता बुद्धस्य सखिला गिरा ॥
ज्ञेयज्ञाना अनुत्पन्ना अनोसाना असादिशा ।
नरवशा सुविभक्ता च वाचा अमितबुद्धिनो ॥
सत्वं चापिशुनं च भाषति
स सर्वतः पुन मैत्रचित्तो ।

3¹. B *ṇâ ekâ buddhânâṁ bha*. — 3². B *nâṁ akarsha* C *tâyaiḥ yatta * vainayâ âçi tenahi brâ * rjjitâḥ tehi bhaga * rvehi âryya*. — 4. BC *çishṭhâ ane* B *hasrayo te* C *hasrâyo*. — 5¹. BC *teshâṁm ârya*. — 5². C *naite brâ*.

6. BC *metsuḥ | maha* C *saṁ . . yu (saṁyûye ??)tsuḥ* B *jyetsu*. — 7¹. B *tenahi te*. — 7². B *vṛitto mâ bha*. — 8. C *mâ bhavanto kâçya * ghasya bodhi*. — 9. B *cchatha | sarve* BC *ndanâṁ maha * jyatha satyam a*.

11. BC *tyam apiçunaṁ va* B *rṇṇaṁ naṁ* C *rṇṇaṁ ca* BC *vatiṁ çuciṁ a*. — 12. BC *shâṁ vidhunâ vya* C *gilâ*. — 13. B *tâyaçîyâ nirvaṇaçi sa* C *tâyasîyâ nivayasi sa* BC *çanîṁ | . — 14. B nailâ va* C *nilâ va* BC *rṇṇaṁ mukhâṁ(C khâ) varṇṇaṁ bu* BC *khilâṁ girâṁ | . — 15. C amaṅgalâ avi* B *vikallâ* BC *thâ sumanayathâ*.

16. B *tatvâm avika* C *buddha sa* BC *khilâṁ girâṁ | . — 17. B *nosâne madisâṁ na* C *novasânena adiçâ | . — 18. BC *naravâṁçu vi* B *ktâṁ ca* BC *vâcaṁ a* C *amṛitabu*. — 19. B *tyam api* C *tyâm apiçunaṁ vâra bhâshanti ca su sarvataḥ | punaḥ mai* B *punar mai * tto kâ*.

उपकारे परमार्थसंहितं
एतं वा परमं सुभाषितं ॥
आविष्टं गदितं स भाषति
उच्चनीचमथापि मध्यमं ।
अनुपदं अन्वचरं विशुद्धं
एतं वा परमं सुभाषितं ॥
परमकरुणमुदितयुक्तां
गिरां भाषति दशफलयुक्तां ।
अष्टांगुपेतचतुष्प्रकारां
एतं वा परमं सुभाषितं ॥
वाचां भाषति पंचपुष्पां
सुनिश्चितां वा पुन छिन्नसंशयां ।
न च कर्म किंचि करोति पापं
तथाविधं उत्तमपौरुषत्वं ॥
एवं उपेतं वरलक्षणेहि
महाद्युतिगणमनुशासते ।
वरं ज्ञातीरतनं प्रहाय
रतिं च स्फीतां अभिनिष्क्रमे ॥
अमृतपदं जिगीषुं नन्दजाता
द्रुमसारं वरगन्धमुत्तमं ।
लोचेत्वान कृतविकृतं तं
अथ तेनैव पचेसि ओदनं ॥

1. B kâle pa° C pakâle pa° B °rthopasaṁhitâṁ | etâṁ vâ° C °rthaupasahitâ | evaṁ vâ° BC °ramâṁ subhâshitaṁ ga°. — 3. BC galitam(C °taṁm) âvishṭaṁ(C °shṭa) bhâ°. — 5. B °etâṁ vâ° C °etâṁ vâcâ pa ° maṁ ca su°.

7. C °ramaṁ muditaṁ yuktâṁ karuṇâ gi° BC °ti(C °ti |) deçapha° B °ktâṁ girâ bhâshati deçaphala muktâya | a° C °ktâṁ girâ bhâshati muktâya daçaphalaṁ || a°. — 9. B °petâṁ ca° C °tushpra° BC °evâṁ(C °vaṁ) vâ parama su° BC °shitânâṁ | subhâ°.

11. C subhâshitâ pa° B subhâshati° BC °ñcapaçyâ suniçcitânâṁ vâ punaḥ chi° BC °yaṁ na°. — 13. C °ca pi ka° BC °rmaṇâ kiṁcit ka° B °shunvaṁ | C °rushaṁ | . — 15. C °hâṁdyutigaṇa° BC °te va°.

17. BC varâ prahîya(C °na) jñâtiratanaṁ ra° B °me aṁri° C °mâṁri°. — 19. BC °daṁ cikirshaṁ | ye nanda(C °ndana)jâtaṁ ti drumasâra va°.

21. BC dârutvimaṁ kri° B °vikṛiṇanti | a° C °maṁ kṛitanti | a° BC °pacati o°.

एवमिह काश्यपं महर्षिं
परिभाषन्ति जना परीत्तप्रज्ञाः ।
स्वाख्यातपदं अनिन्दितं
पुरुषाजानियमनतिक्रमं ॥
शमिताविं प्रहाय पुष्पपापं
भवसंयोजनसंचये रतं ।
शान्तं सुविभक्तमानसं
तं जनो गरहति अनंगनं ॥
भिक्षू च उपासका इमे
बहु काश्यपशासने रता ।
ज्वलितं व हुताशनं शिखिं
एथ वन्दाम समेत्य काश्यपं ॥
एषो द्विपदानमुत्तमो
सो चक्षुददो विनायको ।
मानं च मदं च विप्रहा
एथ वन्दाम समेत्य काश्यपं ॥

ते ब्राह्मणा सर्वे नित्यत्वनियतरागी बुद्धसहस्रमपि यदि धर्मं देशेय अभव्या ते धर्ममाजानितुं बुद्धे च धर्मे च संघे च प्रसादयितुं ॥ ते दानि दण्डजगुडहस्ता येन भगवान्काश्यपो तेन प्रधाविता ॥ भगवता पृथिवीदेवता आभाष्टा ॥ सा दानि तालमात्रेण आत्मभावेन भगवतो पुरतो स्थिता ॥ भगवां तां पृथिवीदेवतामाह ॥ के च ते तव ब्राह्मणा भवन्ति ॥ सा दानि आह ॥ एते मम पृथिवीनिसृता दासा ॥ भगवानाह ॥ तेन हि यथा दासा पराक्रम्यन्ते तथा पराक्रम ॥ सा दानि महान्तं

1. C evañm i * pa ma* BC *rshi pa* C *ritapra*. — 3. BC *dam ani* BC *rushâyajñamanomatikramañ ga*. — 5. BC gamitâvi pra* C *ṇyâpâ* B *ṇojasañ *tañ çâ*.

7. BC *vibhabhakta* B *no garha* C *no g·ahati*. — 9. C bhikshu ca* BC *sakân imo bahavo kâçya *ratâ jvali*.

11. BC jvalitam iva hutâsanañ*. — 13. BC *ttamo | esho cakshurdado vi *ko mâ*. — 15. BC *prahâṇâya ete(C *evañ) vandâ*.

17. B *sarvo nityatvani* C *rve nityatvañniya* BC *niyato râçiñ buddha* C *haçram apyetya dha* B *m apyasya dharma deço *tañ | buddhe * ghe ca prâsâda*. — 18. C *dâṇḍeraguḍa* BC *prabodhitâ | . — 19¹. B *devatâ âbhânsushthâ sâ dâ* C *devatâ âbhânsushṭhâti. — 19². B *sthito | C *sthitaḥ | .

22¹. C *râkramante ta* BC *râkramaḥ sâ dâni*. — 22². C *mahantañ tâ* B *skandhañm aamale* C *skandhañ utmûle*.

तालस्कन्धमुन्मूलेत्वा येन ते ब्राह्मणा तेन प्रत्युद्गता ॥ तं तालस्कन्धं पृथिवीये छटा-छटाये उपरिपतितं ॥ ते ब्राह्मणा भीता नाशनष्टाः ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने मालिनीये वस्तु समाप्तं ॥

एवं मया श्रुतं एकस्मिं समये भगवां कोशलेषु चारिकां चरमाणो महता भिचु-संघेन सार्धं पंचहि भिचुशतेहि येन कोशलानां मारकरण्डो निगमो तदवसारि तदनुप्राप्तो तत्रैव विहरति अन्यतरस्मिं वनषण्डे ॥ अथ खलु भगवान् सायाह्नकालसमये प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय विहारातो निर्गम्य ऊर्ध्वं च उल्लोकेत्वा दिशाभागां च अभिविलोकेत्वा अधो च ओलोकेत्वा समं च भूमिभागं समवेचित्वा स्थितं प्रादुष्करित्वा दीर्घं चंक्रमं चंक्रमे ॥ अद्राचीत् अथ खल्वायुष्मानानन्दो भगवन्तं सायाह्नकालसमये प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय ऊर्ध्वं च उल्लोकेत्वा दिशाभागां च अभिविलोकेत्वा अधो च ओलोकेत्वा समं च भूमिभागं समवेचित्वा स्थितं प्रादुष्करित्वा दीर्घं चंक्रमं चंक्रमन्तं । दृष्ट्वा पुनर्येन संबहुला भिचवस्तेनोपसंक्रमित्वा भिचूनेतद-वोचत् ॥ एषो बुद्धो भगवान्सायाह्नसमये प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय ऊर्ध्वं च उल्लोकेत्वा दिशाभागां च अभिविलोकेत्वा अधो च अवलोकेत्वा समं भूमिभागं समवेचित्वा स्थितं च प्रादुष्करित्वा दीर्घं चंक्रमं चंक्रमति ॥ न च पुनरावुसावो तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः अहेतु अप्रत्ययं स्थितं प्रादुष्कुर्वन्ति ॥ किं पुनर्वयं आवुसावो येन भगवांस्तेनोपसंक्रमित्वा भगवन्तमेतमर्थं पृच्छेम ॥ यथा तं भगवां व्याकरिष्यति तथा तं धारयिष्याम ॥ साध्वायुष्मन्निति ते भिचू आयुष्मतो आनन्दस्य प्रत्यश्रोषि ॥

अथ खलु आयुष्मानानन्दो तेहि भिचुहि सार्धं येन भगवांस्तेनोपसंक्रमित्वा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते अस्थासि ॥ एकान्ते स्थितः आयुष्माना-

1. B tán tála° C tâṁ tâ ° vîye chaṭâye uparipatitâs te brâ° B °patitâḥ te brâ°. — 2. C °nashṭâ | . — 4. C °gaván koça° BC °ramâno ma° C °sârddha paṁ° B °tad aveçâsi tad a° C °tad avasâsi tad a° B °prâptâ ta° C °traivaṁ viha° B °rati | anya ° vanashâṇḍa || C °va-nakhaṇḍe.

6. B °sâyâṁhnaká° C °ûrddha ca viloke° B °ddhvaṁ ca viloketvâ° BC °çâbhâgaṁ ca° C °bhiviloketvâ samaṁ ca ° tvâ smiṁtaṁ prâ° BC °dirghacaṁkra ° krame adrâ°. — 9. B °kshît || atha ° ûrddhaṁ ca ullo° C °ûrddhaṁ ca viloke° BC °çâbhâgaṁ ca abhi ° dho ca olloke° B °samavejitvâ° C °dirghacaṁkra ° krama | B °maṁ caṁkrame dṛi°.

12. B °bhikshuvas te° C °bhikshavos te° BC °kramyatvâ bhikshûr etad a°. — 13. C °layanâ vyutthâya ûrddhaṁ ca viloketvâ abhivilo° B °ûrddhaṁ ca ulloketvâ adho ca abhivilo° BC °abhiviloketvâ samaṁ° C °smitaṁ prâdu°. — 15. BC °thâgato arha° C °ntaḥ saṁmya ° buddhaḥ ahe° BC °tyaye smi°.

16. B °yaṁ anusâvo° C °yaṁ ânusâvo° BC °gavânsteno ° cchema yathâ°. — 17. B °shyati | tathâ°. — 18. C °yushmân iti° B °ti | te bhi° C °bhikshur âyu ° çrushît | . — 19. B °lu yushmâ° C °kshubhis sâ:ddhaṁ ° gavâṁnsteno°. — 20. C ekântasthito âyu°.

नन्दो भगवन्तमेतदवोचत् ॥ इह हं भगवन्तं अद्यागमि सायाह्नसमये प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय विहारान्निष्क्रम्य ऊर्ध्वं च उल्लोकेत्वा अधो च अवलोकेत्वा दिशाभागां च अभिविलोकेत्वा समं च भूमिभागं समवेक्षित्वा स्थितं च प्रादुष्कुर्वन्तं दीर्घं चंक्रमं चंक्रमन्तं ॥ न च पुनस्तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धा अहेतु अप्रत्ययं स्मितं प्रादुष्करोन्ति ॥ को भगवन् हेतुः कः प्रत्ययः स्मितस्य प्रादुष्करणाय ॥ एवमुक्ते भगवानायुष्मन्तमानन्दमेतदुवाच ॥ पश्यसि त्वं च आनन्द एतं पृथिवीप्रदेशं ॥ एवं ह्येतं भगवन् ॥ एतस्मिं आनन्द पृथिवीप्रदेशे भगवतो काश्यपस्य आगमवस्तु अभूषि ॥ पश्यसि त्वमानन्द एतं पृथिवीप्रदेशं ॥ एवं ह्येतं भगवन् ॥ एतस्मिन्नानन्द पृथिवीप्रदेशे भगवतो काश्यपस्य कुटीवस्तु अभूषि ॥ पश्यसि त्वमानन्द एतं पृथिवीप्रदेशं ॥ एवं ह्येतद्भगवं ॥ एतस्मिन्नानन्द पृथिवीप्रदेशे भगवतो काश्यपस्य चंक्रमयष्टिः अभूषि ॥ पश्यसि त्वमानन्द एतं पृथिवीप्रदेशं ॥ एवं ह्येतं भगवं ॥ एतस्मिन्नानन्द पृथिवीप्रदेशे चयाणां तथागतानामर्हतां सम्यक्संबुद्धानां निषद्या अभूषि भगवतो क्रकुच्छन्दस्य भगवतो च कनकमुनिस्य भगवतो च काश्यपस्य ॥ अथ खल्वायुष्मानानन्दो अद्यार्याद्भुतसंविग्नरोमहृष्टजातो शीघ्रंशीघ्रं त्वरमाणरूपो येन सो पृथिवीप्रदेशो तेनोपसंक्रमित्वा तस्मिं पृथिवीप्रदेशे चतुर्गुणसंघाटिं प्रज्ञपेत्वा येन भगवां तेनांजलिं प्रणामेत्वा भगवन्तमेतदवोचत् ॥ इह भगवां निषीदतु प्रज्ञप्त एव आसने ॥ अयं पृथिवीप्रदेशो चतुर्हि तथागतेहि अर्हन्तेहि सम्यक्संबुद्धेहि परिभुक्तो भविष्यति भगवता क्रकुच्छन्देन भगवता च कनकमुनिना भगवता च काश्यपेन भगवता चैतर्हि ॥ निषीदतु खलु भगवां प्रज्ञप्त एव आसने ॥ आयुष्मां पि आनन्दो भगवतः पादौ

1. B °addeçámi° BC °úrddhañ ca ullo(C °vilo)ketvá ° diçá(C °ço)bhágañ ca abhi° C °tvá samíñtañ ca prá° BC °shkurvanti | dirghañ°. — 1. C °thágato 'rhantah sañmya ° buddho abetur apra°. — 5². C °yushmán ánanda°.

6². C °vañ hi tañ° BC °gavân eta°. — 7. C aitasmiñ ° pasya ára(?)manava°. — 8¹. BC °nda evañ pri°. — 8². C evañ hi tañ bhagavân etasmiñ° B °gavâñ eta°. — 8³. C etasmiñ ánañda° BC °gavatá káçya° C °vastum abhúshi. — 9. BC °nda evañ pri°. — 10¹. C evañ hi tañ bhagavân paçyasi tvam ánanda evañ prithivípradeçañ | evañ hyeta ° gavân eta° B °gavâñ eta°. — 10². C °smin ána° BC °pasya kramkra(C °ka)me sha° B °shashthih bhúshi | C °shashtim abhúshi | .

11¹. BC °nanda prithi°. — 11². C evañ hi tañ bhagavân eta° B °gavâñ eta°. — 11³. C etasmiñ ána ° tánañ 'rhatá sañmya° B °rhatá samya° C °ddhánáñ vishadyá(?)vastum abhú° B °shadya | abhúshi | bhaga° C °gavato kanaka ° vato káçya°. — 13. B °to çighraçighrañ° C °tvaramánarú° B °thivípadeço° C °pradeçe teno° BC °thivípade catu° C °gavánstenáñja°.

16. C °evásame. — 17. C °deçe caturhi° B °shyati | bha° BC °gavato ca kanaka ° vato ca káçya° C °gavato caita° B °tarhi nishi°. — 19¹. B °shideta kha° C °shidet | kha ° gavân pra° BC °evásane | . — 19². C °yushmán api á ° vato pá°.

शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषीदि । ते पि भिचू भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषीदेन्सुः ॥ एकान्ते निषण्णमायुष्मन्तमानन्दं भगवानेतदवोचत् ॥ इच्छसि पुनस्त्वमानन्द तथागतस्य पूर्वनिवाससंयुक्तां धर्मीकथां भाषतो श्रोतुं इममेव मारकरण्डं निगममारभ्य ॥ एवमुक्ते आयुष्मानानन्दो भगवन्तमेतदवोचत् ॥ एतस्य दानि भगवं कालो एतस्य दानि सुगत समयो यं भगवां भिचूणामेतमर्थं भाषे ॥ भिचू भगवतो संमुखा श्रुत्वा संमुखा प्रगृहीत्वा तथत्वाये धारयिष्यन्ति ॥ एवमुक्ते भगवानायुष्मन्तमानन्दमेतदवोचत् ॥

भूतपूर्वमानन्द भगवति काश्यपे अयं मारकरण्डो निगमो वेरुडिङ्गो नाम ब्राह्मणग्रामो अभूषि ॥ वेरुडिङ्गे खलु आनन्द ब्राह्मणग्रामे घटिकारो नाम कुम्भकारो अभूषि भगवतो काश्यपस्य उपस्थायको ॥ घटिकारस्य खलु पुनरानन्द कुम्भकारस्य ज्योतिपालो नाम माणवको अभूषि दारकवयस्यको सहपांशुक्रीडनको प्रियो मनापो अजन्यस्य ब्राह्मणस्य पुत्रो ॥ अथ खल्वानन्द भगवां काश्यपो कोशलेषु चारिकां चरमाणो महता भिचुसंघेन सार्धं सप्तहि भिचुसहस्रेहि येन कोशलानां वेरुडिङ्गो ब्राह्मणग्रामो तदवसारि तदनुप्राप्तः तत्रैव विहरति इमस्मिं एव वनखण्डे ॥ अश्रोषि खल्वानन्द घटिकारो कुम्भकारो भगवां किल काश्यपो कोशलेषु चारिकां चरमाणो येन कोशलानां वेरुडिङ्गो ब्राह्मणग्रामं तदवसारि तदनुप्राप्तो तत्रैव विहरति अन्यतरस्मिं वनखण्डे ॥ अथ खल्वानन्द घटिकारो कुम्भकारो येन ज्योतिपालो माणवो तेनुपसंक्रमित्वा ज्योतिपालं माणवमेतदवोचत् ॥ श्रुतमिदं सम्यग्ज्योतिष्पाल । भगवां किल काश्यपो कोशलेषु चारिकां चरमाणो महता भिचुसंघेन सार्धं सप्तहि भिचुसहस्रेहि येन कोशलानां वेरुडिङ्गो ब्राह्मणग्रामो तदवसारि तद-

1. BC °bhikshu bha° C °vato pá° BC °detsuḥ | . — a¹. B °sharṇṇam á° C °sharṇṇo áyushmán ánandaṁ B °yushmántam ána°. — a². C icchesi pu ° saṁyuktena dharmayá ka-thāṁ bhāshato° B °kathāṁ bhashato° BC °çrotuṁ ya ime va(C °vaṁ) márakaṇḍaṁ niga°. — 4¹. BC °gaváṁ kálo° B °mayo | yaṁ bha° C °maye | yaṁ bhagaván bhikshú° B °gavaṁ bhi°.

6¹. BC bhikshu bha° B °pragṛigṛihi°. — 6². C °yushmán ánanda°. — 8. BC °vatí kâçya° C °çyapa ayam evaṁ karaṇḍakaniga° B °yam eva karaṇḍá niga° C °game veruḍidgo ná ° hmaṇo grá°. — 9. C °ruḍidgo khalu° B °ḍiṅgo khalu ° hmaṇo gráme ° námo abhú° C °náma abhú ° sthâyiko. — 10. B °bhúshi | dára ° syake hahapáṁ° C °syake hapáṁ°.

12. BC khalvánánanda° C °gaván kâçya° B °ramáno ma ° hmaṇo grámo° C °harati | anyatarasmiṁ vana° B °evaṁ vanakhaṇḍe açro°. — 15. C atha khalvá° B °shi | khalvá ° po koçikeshu cári ° ramáno ye° C °pcáptas tatrai ° ṇḍe imasmiṁn evaṁ vanakha-ṇḍe | .

17. C açoshit khalvá ° tikálo ku ° ro jyoti° B °kâro | yena° C °tenopa ° mitva jyotipâla máṇa° B °jyotipâlaṁ° C °tad uvâca ‖ . — 18. C °daṁ saṁmyak jyotipálo° B °pâla bha°. — 19. B °nâṁ vehhaḍiṅgaṁ brá° C °ḍidgaṁ brá ° grâmaṁ tad a° B °khaṇḍe kiṁ°.

नुप्राप्तः तत्रैव विहरति अन्यतरस्मिं वनखण्डे ॥ किं पुनर्वयं सम्यग्ज्योतिपाल येन भगवां काश्यपो तेनोपसंक्रमेम भगवन्तं काश्यपं दर्शनाये वन्दनाये पर्युपासनाये ॥ एवमुक्ते ज्योतिपालो माणवो घटिकारं कुम्भकारमेतदवोचत् ॥ किं मे भणे घटिकार तेहि मुण्डिकेहि श्रमणेहि दर्शनाये उपसंक्रान्तेहि पर्युपासनाये। द्वितीयं तृतीयं पि आनन्द घटिकारो कुम्भकारो ज्योतिस्पालं माणवमेतदुवाच ॥ ..... किं मे भणे घटिकार तेहि मुण्डेहि श्रमणेहि दर्शनाये उपसंक्रान्तेहि पर्युपासनाये ॥ अथ खल्वानन्द घटिकारस्य कुम्भकारस्य एतदभूषि ॥ को नु खलु स्यादुपायो यं ज्योतिपालो माणवो भगवन्तं काश्यपं दर्शनाय उपसंक्रमेय पर्युपासनाय ॥ अथ खल्वानन्द घटिकारस्य कुम्भकारस्य एतदभूषि ॥ अस्ति खलु तस्यैव वनखण्डस्य अविदूरे सुमुका नाम पुष्करिणी यं नूनाहं ज्योतिपालेन माणवेन सार्धं येन सुमुका नाम पुष्करिणी तच्छेयं शीर्षस्नापनाय ॥ अथ खल्वानन्द घटिकारो कुम्भकारो येन ज्योतिपालो माणवो तेनुपसंक्रमित्वा ज्योतिपालं माणवमेतदुवाच ॥ किं पुनर्वयं सम्यग्ज्योतिपाल येन सुमुका नाम पुष्करिणी तेनोपसंक्रमेम शीर्षस्नापनाय ॥ एवमुक्ते आनन्द ज्योतिपालो माणवो घटिकारं कुम्भकारमेतदुवाच ॥ तेन हि भणे घटिकार सुखी भव यस्येदानि कालं मन्यसे ॥ अथ खल्वानन्द घटिकारो कुम्भकारो शीर्षस्नानीयशाटिमादाय ज्योतिपालेन माणवेन सार्धं येन सा पुष्करिणी तेनोपसंक्रमेन्सु स्नानाय ॥ अथ खल्वानन्द ज्योतिपालो माणवो शीर्षस्नातो उदकतीरे अस्थासि केशां सन्थापयमानो ॥ अथ खल्वानन्द घटिकारो कुम्भकारो ज्योतिपालं माणवमेतदवोचत् ॥ अयं सम्यग्ज्योतिपाल भगवां काश्यपो इमस्मिं येव वनखण्डे किं पुनर्वयं सम्यग्ज्योतिपाल येन भगवां काश्यपो तेनुपसंक्रमेम भगवन्तं काश्यपं दर्शनाय पर्युपासनाय ॥ एवमुक्ते ज्योतिपालो माणवो घटिकारं कुम्भका-

1. C "puna vayañ sañmya " pálo yena bhagaván kácya " bha BC "kramena bha" C "náya vandanáya pa " náya | . — 3². BC "kárañ tehi" C "çravaṇehi". — 5. C "tṛittiye pi á " tad avocat | .

6. C "kâre tehi" BC "çravaṇehi" C "náye hi upo". — 7¹. C "kumbha " syaitad abhû". — 7². BC "syânupá" C "páye yañ jyo " kácyepañ da". — 9. C "syaivañ vanakhaṇḍa abhidû" B "khaṇḍesya abhidû" C "pushkaraṇi yañ " sárddha yena " shkaraṇi yañ nûnâhañ jyotipálena sárddhañ yena sumuká náma pushkaraṇi decirsha" B "shkariṇi çirsha".

11. C "tenopasañ". — 12. C "yañ sañmya" B "pushkiriṇi teno" BC "kramena çi" C "snânáya koṭim ániya jyotipálena" (l. 16). — 14¹. B "mbhakâraṁm eta". — 14². B "bhave yasye " kâla ma". — 15. B "niyakoṭim ádáya jyotipá " pushkiriṇi tenápasañ " metsu snâ" C "metsuḥ snâ".

17. B "çishasná" C "asthâñsi" BC "çáñ andhápa" C "mâná | . — 18. C "kuñbhakâro kumbha". — 19. C "gaván kácya " smiñn evañ vana" B "smiñ hyeva vana " jyotila yena" C "gaván kácyapas tenopa " mena bhaga".

रमेतदवोचत् ॥ किं मे भणे घटिकार तेहि श्रमणकेहि दर्शनाये उपसंक्रमन्तेहि पर्युपासनाये ॥ अथ खल्वानन्द घटिकारो कुम्भकारो ज्योतिपालं माणवं कूटाटिकायां गृह्य एतदवोचत् ॥ अयं सम्यग्ज्योतिपाल भगवां काश्यपो इमस्मिं एव वनखण्डे किं पुनर्वयं सम्यग्ज्योतिपाल येन भगवां काश्यपो तेनुपसंक्रमेम भगवन्तं काश्यपं दर्शनायोपसंक्रमन्तं पर्युपासनाय ॥ अथ खल्वानन्द ज्योतिपालो माणवो घटिकारं कुम्भकारं अपधुनित्वा प्रयाति ॥ तमेनं घटिकारो कुम्भकारो अनुजवित्वा प्रवेणिकेशेहि गृहीत्वा एतदवोचत् ॥ अयं सम्यग्ज्योतिपाल भगवां काश्यपो इमस्मिं एव वनखण्डे विहरति किं पुनर्वयं सम्यग्ज्योतिपाल येन भगवां काश्यपस्तेनोपसंक्रमेम भगवन्तं काश्यपं दर्शनाय पर्युपासनाय ॥ अथ खल्वायुष्मानानन्द ज्योतिपालमाणवस्य एतदभूषि ॥ न खल्वप्रत्ययं वा तं यं मे घटिकारो कुम्भकारो शीर्षस्नातं मूर्ध्नि केशेषु परामृषति नुदन्तकं हीनाय ज्ञात्वा समानो ॥ तेन हि भणे घटिकार सुखी भव यस्य दानि कालं मन्यसे ॥

अथ खल्वानन्द घटिकारो कुम्भकारो ज्योतिपालेन माणवेन सार्धं येन भगवां काश्यपो तेनुपसंक्रमित्वा भगवतः काश्यपस्य पादौ वन्दित्वा एकान्ते अस्थासि ॥ एकान्तस्थितः आनन्द घटिकारो कुम्भकारो भगवन्तं काश्यपमेतदवोचत् ॥ अयं मे भगवन् ज्योतिपालमाणवो दारकवयस्यो सहपांशुक्रीडनको प्रियो मनापो अज्यस्य ब्राह्मणस्य पुत्रो तं भगवां ओवदतु अनुशासतु ॥ अथ खल्वानन्द भगवां काश्यपो ज्योतिपालं माणवं त्रीहि च शरणगमनेहि पंचहि च शिक्षापदेहि समादापये ॥ अथ खल्वानन्द ज्योतिपालो माणवो भगवन्तं काश्यपमेतदवोचत् ॥ न तावदहं भगवन्सर्वाणि पंच शिक्षापदानि समादापयिष्यं ॥ अस्ति ताव मे एको पुरुषो विहेठको रोषको जीविताद्व्यपरोपयितव्यो ॥ एवमुक्ते भगवां ज्योतिपालं माणवमेतदवोचत् ॥ कतमो पुनर्ज्योतिपाल एको पुरुषो विहेठको रोषको जीवि-

1. B kiṁ bho bhaṇe° C kiṁ ho bhaṇe ° çravaṇake° B °rçanânâye u°. — 2. C °ṭikâro jyoti° B °mbhakâ jyoti° BC °ṇavaṁ ovaṭṭikâyâṁ gri°. — 3. C °masmin evaṁ vana ° gavâ kâçya ° tenopasaṁ° BC °krameyaṁ bhaga ° rçanâyopasaṁkramituṁ paryu°.

6. B tam ena gha° C °kâraṁ ku ° nujahitvâ° BC °tvâ avanikeçe°. — 7. C °evaṁ vana° B °tenapamekra° BC °kramena bha°. — 9. BC °yushmân ânanda° C °vasya tad a°. — 10. C °khalve(B °lvi)maṁ yaṁ vâtaṁ° C °çishasnâ ° shati ruda° BC °kaṁ hitotha jâtyâ ° mâno tena°.

11. C °bhavu sye dâni° B °kâla ma°. — 13. C °kâçyapena tenopasaṁ ° vato kâçya ° asthâṁsi ekânte asthâṁsi | B °sthâsi ekâ°. — 15¹. C °sthito âna° BC °vanta kâçya°. — 15². C °pâlo mâṇa° B °syo saheshâṁçukri° C °syo saheshâṁpâṁçu° BC °nakâ priyo°.

17. BC °nchi ca paṁcahi çikshâ° C °paye | athamâdâpaye | . — 20. B °tâve me eko pu° C °tâvad eko pu ° d vyavoropacitavyo | .

21. C evaṁm u°. — 22. C °puna jyoti ° d vyavaropacitavyo | .

ताङ्गपरोपयितव्यो ॥ एवमुक्ते आनन्द ज्योतिपालो माणवो भगवन्तं काश्यपमेतदवोचत् ॥ अयं भगवं घटिकारो कुम्भकारो यो मे तदा एवं शीर्षस्नातं मूर्ध्नि केशेहि परामृशति ॥ तदाहं एवमाह ॥ उपसंक्रमेम भगवन्तं काश्यपं दर्शनायोपसंक्रमन्तं पर्युपासनायै ॥ ..... अपि च भवां सुखी भवतु घटिकारो कुम्भकारो एषो हं सर्वाणि एवं पंच शिक्षापदानि समादियामि ॥ अथ खल्वानन्द भगवां काश्यपो घटिकारं कुम्भकारं ज्योतिपालं च माणवं धार्म्यया कथया संदर्शयित्वा समादापयित्वा समुत्तेजयित्वा संप्रहर्षयित्वा उत्थोजयि ॥ अथ खल्वानन्द घटिकारो ज्योतिपालो च माणवो भगवतो काश्यपस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा प्रक्रामि ॥

अथ खल्वानन्द ज्योतिपालमाणवो अचिरप्रक्रान्तो घटिकारं कुम्भकारमेतदवोचत् ॥ त्वं पि भणे घटिकार भगवतो काश्यपस्य सम्यग्धर्मं देशितमाजानासि यथैव अहं ॥ एवमुक्ते आनन्द घटिकारो कुम्भकारो ज्योतिपालं माणवमेतदवोचत् ॥ एवमेतं सम्यग्ज्योतिपाल । अहं पि भगवतो काश्यपस्य एवं सम्यग्धर्मं देशितमाजानामि यथैव त्वं ॥ एवमुक्ते आनन्द ज्योतिपालो माणवो घटिकारं कुम्भकारमेतदुवाच ॥ कस्मात्पुनः त्वं घटिकार भगवतो काश्यपस्य सन्तिके न अगारस्यानगारियं प्रव्रजसि ॥ एवमुक्ते आनन्द घटिकारो कुम्भकारो ज्योतिपालं माणवमेतदवोचत् ॥ अस्ति मे सम्यग्ज्योतिपाल मातापितरौ जीर्णवृद्धौ दुर्बलचक्षू तेषां नास्त्यन्यो उपस्थायको ॥ तेनाहं भगवतो काश्यपस्य अन्तिके न अगारस्यानगारियं प्रव्रजामि ॥ अथ खल्वानन्द ज्योतिपालस्य माणवस्य नचिरस्यैव गृहवासे अरतिरुत्पद्येत् प्रव्रज्यायै चित्तं नमे ॥ अथ खल्वानन्द ज्योतिपालो माणवो येन घटिकारो तेनुपसंक्रमित्वा घटिकारं कुम्भकारमेतदवोचत् ॥ एहि सम्यग्घटिकार

1. B "nando jyoti" gavaṁśta kâçya". — 3¹. BC "evam âha ‖ bhagava". — 3². B bhagavaṁ kâçya" C bhagavá kâçya" BC "kramituṁ paryu". — 4. C "bhagavâṁ su" B "vatu | ghaṭi" rvâṇi evaṁ çikshâ".

7. C "lo ca mâvo bha" pâdau vanditvâ çirasâ vanditvâ prakrami | . — 10. C "tipâlo mâṇa".

11. BC tvayi bha" C "bhaṇa gha" BC "sya saṁmyag dha" C "g dharma deçi" B "nâsi | yathai" C "thaivâhaṁ B "ahaṁ eva". — 12. B "nando ghaṭi". — 13¹. C evaṁm evaṁ samya". — 13². C "çyapaçya evaṁ" B "vaṁ samag dha". — 14. B "mbhakâkâraṁm eta". — 15. C "t punas tvaṁ gha" ntike agâ".

16. C evaṁm u". — 17. C "me saṁmya" vriddho durbalacakshuḥ teshâṁ" B "kshû | te" C "nâstvanyo" sthâpako B "yako tenâ". — 19. C "vasya acirasyaivaṁ gri" BC "grihe vâse ana(C "ra)tiratir u" C "r utvadyeva pravra" B "tpadyeta pravrajyâryeçcittaṁ" C "jyâyaiçcittaṁ". — 20. C "tenopasaṁ" vocata | .

21. C ehi saṁmya" BC "g ghaṭikâra" ntike anuparidehi pravra" C "jyâyaiḥ pra" B "shyâmi | agâ".

भगवतो काश्यपस्य सन्तिके अनुप्रणिधेमि प्रव्रज्यायै प्रव्रजिष्यामि अगारस्यानगारियं ॥ अथ खल्वानन्द घटिकारो कुम्भकारो ज्योतिपालं माणवमुपादाय येन भगवान्काश्यपो तेनुपसंक्रमित्वा भगवतः काश्यपस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते अस्थासि ॥

एकमन्ते स्थितो आनन्द घटिकारो कुम्भकारो भगवन्तं काश्यपमेतदवोचत् ॥ अयं मे भगवं ज्योतिपालो माणवो दारकवयस्को सहपांशुक्रीडनको प्रियो मनापो अजन्यस्य ब्राह्मणस्य पुत्रो । तं भगवां प्रव्राजेतु उपसंपादेतु च ॥ अथ खल्वानन्द भगवां काश्यपो भिक्षू आमन्त्रेसि ॥ प्रव्राजेथ भिक्षवो ज्योतिपालं माणवं उपसंपादेथ ॥ अथ खल्वानन्द भिक्षवो ज्योतिपालं माणवं प्रव्राजेन्सुः ॥ अथ खल्वानन्द भगवां काश्यपो ज्योतिपालस्मिं भिक्षुस्मिं अचिरोपसंपन्ने कोशलेहि काशीषु चारिकां प्रक्रामि ॥

अथ खल्वानन्द भगवान्काश्यपो काशीषु चारिकां चरमाणो महता भिक्षुसंघेन सार्धं सप्तहि भिक्षुसहस्रेहि येन काशीनां वाराणसी नगरं तदवसरि तदनुप्राप्तः तत्रैव विहरति ऋषिवदने मृगदावे ॥ अश्रोषीत्खल्वानन्द कृकी राजा भगवां किल काश्यपो काशीषु चारिकां चरमाणो महता भिक्षुसंघेन सार्धं सप्तहि भिक्षुसहस्रेहि येन काशीनां वाराणसी नगरं तदवसारि तदनुप्राप्तः तत्रैव विहरति ऋषिवदने मृगदावे ॥ अथ खल्वानन्द कृकी काशिराजा अन्यतरं पुरुषमामन्त्रेसि ॥ एहि त्वं भो पुरुष येन भगवां काश्यपो तेनोपसंक्रमित्वा मम वचनेन भगवन्तं काश्यपं वन्दनं वदेसि ॥ कृकी काशिराजा भगवतो काश्यपस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा अल्पाबाधतां च अल्पातंकतां च बलं सुखतां स्पर्शविहारतां च पृच्छति सुवेतनानि च निवेशनं भक्तेन निमन्त्रेति सार्धं भिक्षुसंघेन सचास्य भगवां काश्यपः अधिवासयति ॥ एवमुक्ते आनन्द भगवां काश्यपो तं पुरुषमेतदुवाच ॥ सुखी भवतु कृकी

2. BC "çyapa te" B "tenasañkra" C "tenopasañ " vandinvâ ekâ". — 5. B "kamanta sthi" B "ṭikâlo ku " çyapañm eta".

6. B ayañ na bha" C ayañ ca bhagavana jyo" BC "putro tañ". — 7^1. C "pravrajetu". — 7^2. C "gavân kâçyapo bhikshum âmantrayasi B "tresi pravra". — 8. BC "pravrajetha". — 9^1. BC "pravrajetsuḥ ‖ . — 9^2. C "gavân kâçya" BC "tipâlosmiñ " upapanna(C "nno) kocaleshu kâçi(C "çi)shu" C "kâñ prakshâmi ‖ .

12. C "kâçishu " kâçinâñ vâ" BC "nasiñ naga" C "rishipattane mṛi". — 14. BC "kṛiki râjâ" C "vârâṇasiñ naga" BC "gari tad anusâri" C "rishipahane mṛi".

17. B "kâçirâjâ" C "purushañm âma". — 18. BC "vanta kâçya" C "pañ vanda kâçyapañ vandanañ" B "desi kṛiki". — 19. B "kâçirâjâ " ca alpâkatâñ ca" C "sukhasparça " ca vihâratâñ ca pṛi" BC "sucetanâ " mantresi sâ(C "mâ)rddhañ" C "kâçyapo adhi".

22^1. BC "kâçyapa tañ" C "etad avocat ‖ . — 22^2. C "kṛiki kâçirâ" BC "kumârasya pari".

काशिराजा सकुमारो सपरिजनो । यस्य दानि कालं मन्यसे ॥ अथ खलु स पुरुषो भगवतो अधिवासनां विदित्वा येन वाराणसी नगरं तेन प्रक्रामि ॥ अथ खल्वानन्द सो पुरुषो येन कृकी काशिराजा तेनुपसंक्रामि ॥ कृकिं काशिराजमिदमवोचत् ॥ उक्तं मे महाराज तव वचनेन भगवतो काश्यपस्य वन्दनं ॥ अल्पाबाधतां च अल्पातंकतां च सुखं च बलं च स्वर्गविहारतां च पृच्छितो सुवेतनानि च भक्तेन निमन्त्रितो सार्धं भिक्षुसंघेन ॥ अधिवासेति च भगवां काश्यपो यस्येदानि कालं मन्यसे ॥ अथ खल्वानन्द कृकी काशिराजा इमामेव रात्रिं प्रभूतं प्रणीतं खादनीयं भोजनीयं प्रतिजागरयित्वा तस्या एव रात्रिये अत्ययेनान्यतरं पुरुषमामन्त्रेसि ॥ एहि त्वं भो पुरुष येन भगवां काश्यपो तेनोपसंक्रमित्वा भगवन्तं काश्यपमेवं वदेहि ॥ समयो भगवं कृकिस्य काशिराज्ञो निवेशने भक्ताये यस्य भगवं कालं मन्यसे ॥ साधु महाराज त्ति सो पुरुषो कृकिस्य काशिराज्ञो प्रतिश्रुत्वा वाराणसीतो नगरातो निर्गम्य येन ऋषिवदनो मृगदावो तेन प्रक्रामि ॥ अथ खल्वानन्द स पुरुषो येन भगवां काश्यपो तेनुपसंक्रमित्वा भगवतो काश्यपस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवन्तं काश्यपमेतदुवाच ॥ समयो भगवं कृकिस्य राज्ञो निवेशने भक्ताय यस्य दानि भगवं कालं मन्यसे ॥ अथ खल्वानन्द भगवां काश्यपो तस्य पुरुषस्य प्रतिश्रुत्वा कालस्यैव निवासयित्वा पात्रचीवरमादाय भिक्षुसंघपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतः येन वाराणसीनगरं तेन प्रक्रमते ॥ तेन खलु पुनरानन्द समयेन कृकी काशिराजा कुमारामात्यपरिवृतः स्वकस्य निवेशनस्य प्रतिद्वारे अस्थासि भगवन्तं काश्यपं सश्रावकसंघं प्रतिपालयमानो ॥ अद्राक्षीत्खल्वानन्द कृकी काशिराजा भगवन्तं काश्यपं सश्रावकसंघं दूरतो एव आगच्छन्तं ॥ दृष्ट्वा पुनर्येन भगवां काश्यपो सश्रावकसंघो तेनोपसंक्रमित्वा भगवतो काश्यपस्य सश्रावकसंघस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवन्तं काश्यपं सश्रावकसंघं पुरस्कृत्वा स्वकं

1¹. C yadâ dâni°. — 1². C °nasîñ nagarîñ tena° B °gari tena° C °prakrami. — 2. C °tenopasañkrami. — 3. B kṛikiñ kâçi° C kṛiki kâçi°. — 4¹. C °mahâja tava° BC °vandâmi | . — 4². C °to çucetanâ° B °to sucetanâ° C °rddha bhi°.

6. C °gavân kâçya°. — 7. B °çirâjâ meva râ° C °çirâjân evañ râtriñ ° jâgaritvâ ta° B °gayetvâ ta° BC °tasyâm eva râ°. — 9. C °vademi B °delhi sama°. — 10. C samaye bhagavân kṛikisya° B °gavâñ kṛikisya ° gavâñ kâlañ° C °gavân kâlañ°.

11. BC °râjanti so pu° B °kṛikisya kâ ° rgamya yena yena ṛishivadane mṛi° C °ṛishipattane mṛi° BC °dâve tena° C °prakrami. — 12. C °tenopasañ°. — 14. B °gavâñ kṛikisya râ° C °gavân kṛiki kâçirâjño° BC °gavâñ kâlañ°. — 15. BC °tvâ kâlasyaiva ni° B °niveçayitvâ pâ° C °yena vârâṇasîñ nagarî tena° B °râṇasîye naga°.

17. B °kṛiki kâçi° C °kumâratyapa ° gavanta kâçya°. — 19. C evâgacchañ B °ntañ dṛi°.

निवेशनं प्रवेशेति ॥ तेन खलु पुनः समयेन कृकिस्य काशिराज्ञो निवेशने कोकनदो नाम प्रासादो नवो अचिरनिष्ठितो अपरिभुक्तपूर्वो केनचित्श्रमणेन वा ब्राह्मणेन वा ॥ अथ खल्वानन्द कृकी काशिराजा भगवन्तं काश्यपमेतदवोचत् ॥ अयं मे भगवन्निवेशने कोकनदो नाम प्रासादो नवो अचिरनिष्ठितो अपरिभुक्तपूर्वो केनचिच्छ्रमणेन वा ब्राह्मणेन वा तं भगवां प्रथमं परिभुंजतु ॥ भगवता परिभुक्तं पश्चाद्वयं परिभुंजिष्यामः ॥ एवमुक्ते भगवां काश्यपो कृकिं काशिराजं एतदुवाच ॥ तेन हि महाराज सुखी भव यस्येदानीं कालं मन्यसे ॥ अथ खलु कृकी काशिराजा कोकनदे प्रासादे आसनानि प्रज्ञापयेत्खाद्यभोज्यमभिनामयेत् ॥ अथ खलु भगवां कोकनदं प्रासादं अभिरुहित्वा निषीदे प्रज्ञप्त एव आसने यथासने च भिक्षुसंघः ॥ अथ खलु आनन्द कृकी काशिराजा भगवन्तं काश्यपं स्वहस्तेनैव खादनीयभोजनीयेन सन्तर्पयेत्संप्रवारयेत् ॥ एकमेकं च सप्तसप्त पुरुषा सप्तसप्तेहि निष्टानेहि पर्णकुलकेन च शालिना ॥

अथ खलु कृकी काशिराजा भगवन्तं काश्यपं भुक्ताविं धौतपाणिं अपनीतपात्रं विदित्वा अन्यतरं नीचकमासनमादाय येन भगवां काश्यपो तेनुपसंक्रमित्वा भगवतो काश्यपस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषीदि ॥ एकान्ते निषण्णो आनन्द कृकी काशिराजा भगवन्तं काश्यपमेतदवोचत् ॥ अधिवासेतु भगवां वाराणसीये नगरे वर्षावासं ॥ अहं भगवं आरामं कारापयिष्यं इमस्मिं च सप्त कूटागारसहस्राणि सप्त च पीठसहस्राणि सप्त च वीथिसहस्राणि सप्त च तुरगसहस्राणि सप्त च आरामिकसहस्राणि उपस्थापयिष्यन्ति यानि भिक्षुसंघं प्रत्येकंप्रत्येकं उपस्थिहिष्यन्ति ॥ एवंरूपेण उपस्थानेन भगवन्तं च उपस्थिहिष्यन्ति भिक्षुसंघं च ॥ एवमुक्ते

1. C °kṛikisya ° jño nikeçano kokanadi nâ ° nishṭito a° BC °pûrvo na kena° C °t çravaṇena brâhma°. — 3². C °gava niveçanaṁ koka° B °çano koka ° vo acarinishṭo apa° C °acaranishṭo apa ° pûrve kena ° cchravaṇena brâhmaṇena vâ | atha khalvânanda kṛikî kâçirâjâ taṁ bhagavân prathamaṁ paribhuktaṁ | paribhuñja° B °jatu bhaga°.

6¹. C °gavân kâçyapo kṛiklñ kâçirâjam eta°. — 6². B tena hi me mahâ° C °yasya dâniṁ kâlaṁ°. — 7. C °lu kâçi kṛiki râjâ° B °ki kâsirâ ° nado prâ° C °kanando nâma prâsâdo âsa° BC °prajñapayet ‖ khâ° C °maye | . — 8. C °gavân kokanaṁdaṁ nâma prâsâ° B °hitvâ | nimidaye prajña° C °nishidaye prajñapta evâsane°. — 9. C °naivaṁ khâ ° janiyena° B °janeyena° BC °saṁpracârayet.

11. B °nishṭânehi parṇṇaku° C °hi pûrṇṇakuṭṭikena ra çâ° BC °çâlinâṁ ‖ . — 13. C °ktâvî ‖ dhantapâṇi avani° B °ṇiṁ avanita° C °çyapa tenopasaṁ ° tvâ kâçya° B °shidi ekâ°. — 15. BC °sharṇṇo â° C °ânaṁnda kṛi°.

16. C °vâsayatu bha° B °vâsaṁ ahaṁ°. — 17. B °gavaṁ kârâ° C °gavat kârâ° BC °imasya ca sa ° saptamaṁ ca sahasrâṇi sapta pithasaha° B °ca viçisaha ° ca turasaha ° shyanti ‖ yâni° C °yâni ca bhikshusaṁgha pratyekaṁ upa°. — 20¹. C °saṁghasya | . — 20². C °gavân kâçya ° kṛiklñ kâçirânam e°.

आनन्द भगवां काश्यपो कृकिं काशिराजानमेतदवोचत् ॥ न हि महाराज शक्यं वज्जिषु मे वर्षावासो भविष्यति ॥ द्वितीयं पि तृतीयं पि एवमेव कर्तव्यं ॥ अथ खल्वानन्द कृकी काशिराजा नैवं भगवां काश्यपो अधिवासेति वाराणसीयं नगरे वर्षावासं ति प्रारोदीदश्रुकानि च प्रवर्तयि ॥ अथ खल्वानन्द कृकी काशिराजा भगवन्तं काश्यपमेतदवोचत् ॥ अस्ति पुनर्भगवतो अन्यो पि एवंरूपो उपस्थायको यथैवाहं ॥ एवमुक्ते आनन्द भगवां काश्यपो कृकिं राजानमेतदवोचत् ॥ अपरिपूर्णो खलु मे त्वं महाराज उपस्थायको ॥ एवमुक्ते आनन्द कृकी काशिराजा भगवन्तं काश्यपमेतदुवाच ॥ कतमो पुनर्भगवतो मम पूर्णतरो परिपूर्णतरो उपस्थायको ॥ एवमुक्ते आनन्द भगवां काश्यपो कृकिं काशिराजानमेतदवोचत् ॥ अस्ति महाराज तुह्यं एव विजिते वेरञ्जिङ्गं नाम ब्राह्मणग्रामो ॥ तत्र घटिकारो सो मे उपस्थायको ॥ एवमुक्ते आनन्द कृकी काशिराजा भगवन्तं काश्यपमेतदवोचत् ॥ केवरूपा पुनर्भगवं घटिकारस्य भोगा येहि भगवन्तमुपस्थिहति संघं च ॥ एवमुक्ते आनन्द भगवां काश्यपो कृकिं काशिराजानमेतदवोचत् ॥ घटिकारो महाराज कुम्भकारो यावज्जीवं प्राणातिपाततो प्रतिविरतो यावज्जीवमदत्तादानातो प्रतिविरतो यावज्जीवं अब्रह्मचर्यातो प्रतिविरतो यावज्जीवं मृषावादात्प्रतिविरतो यावज्जीवं सुरामैरेयमद्यप्रमदस्थानातो प्रतिविरतो यावज्जीवं नृत्यगीतवादिता प्रतिविरतो यावज्जीवं गन्धमाल्यवर्णकधारणात्प्रतिविरतो यावज्जीवं उच्चशयना महाशयनात्प्रतिविरतो यावज्जीवं विकारभोजनात्प्रतिविरतो यावज्जीवं जातरूपरजतप्रतिग्रहणात्प्रतिविरतो ॥ न खलु महाराज घटिकारो कुम्भकारो सामं पृथिवीं खनति इति । अथ खलु ये ते भवन्ति मूषोत्किरा वा वारिप्रोपिता वा

1. B "râja mishyaṁ vajishu" C "râja rishyaṁ varjishu me". — 2¹. BC "m eva(C "vaṁ) kakartta". — 2². BC "râjânam evaṁ bha " çyapa adhivâsenti vârâ" C "çrukâni ca" B "ni ca varita". — 4. C "çyapaṁ etad a". — 5. C aparipûrṇṇo khalu me tvaṁ mahârâja upasthâyako | asti pa".

6¹. C "kṛikiṁ kâçirâjâna". — 6². C paripâ". — 7. C "kṛikiṁ kâçi". — 8. BC "pûrṇṇâto paripûrataro upa". — 9¹. C "gavân kâçya " kṛiki kâçi" B "kṛiki kâçi". — 9². B "tuhya eva" C "evaṁ viji" B "vebhaḍiṅgaṁ" C "vebhaṁḍidgaṁ nâ" B "grâmo tatra". — 10. C "kâro kumbhakâro so me".

11. B "gavaṁntaṁ". — 12¹. B "gava ghaṭi" C "gavan ghaṭi " upesthitehi saṁ" B "upasthitohi saṁ". — 12². B evaṁm ukte" C "ânaṁnda " gavân kâçyapo kṛikiṁ kâ". — 13. C "mbhakâraṁ yâva" B "prânâtipâ" C "prâṇâtiprânâtâ prativi" B "to jâvajji" C "jjivaṁm adattâ " vâdân prati " surâvairaya " dyapramâdasthâ " tyagîtaṁ vâ" C "çayanât mahâçayanân prati " bhojanân prati".

19. B "kâro somaṁ pri" C "ro so me pri". — 20. B "nti mûshiutkirâ vâ daripraropâ va rucchi" C "mûshiutkilâ vâripraropyâ ca rucchi " dâya bhojana".

वारुच्छिन्ना वा मृत्तिका ततो मृत्तिकामादाय भाजनकानि कृत्वा चतुर्महापथे निचिपति ॥ ये तेहि भाजनेहि अर्थिका भवन्ति ते तानि भाजनानि मुद्गप्रभिन्नं वा माषप्रभिन्नं वा तण्डुलप्रभिन्नं वा पूरेत्वा उत्किरित्वा भाजनकान्यादाय अनपेक्षा येव प्रक्रमन्ति ॥ एवंरूपा महाराज घटिकारस्य कुम्भकारस्य भोगाः येहि तथागतस्य उपस्थितो संघस्य ॥ मातापितरौ च जीर्णौ वृद्धौ दुर्बलचक्षू ॥

एकमिदमहं महाराज समयं वेरुडिङ्गे ब्राह्मणग्रामे विहरामि ॥ सो हं महाराज काल्यमेव निवासयित्वा पात्रचीवरमादाय वेरुडिङ्गं ब्राह्मणग्रामं पिण्डाय प्रक्रामि ॥ सो हं महाराज वेरुडिङ्गे ब्राह्मणग्रामे सावदानं पिण्डाय चरन्तो येन घटिकारस्य कुम्भकारस्य निवेशनं तेनोपसंक्रमित्वा उद्देशे अस्थासि ॥ तेन खलु पुनः समयेन घटिकारो कुम्भकारो स्वकान्निवेशनान्निष्क्रान्तो अभूषि ॥ अथ खलु महाराज घटिकारस्य कुम्भकारस्य मातापितरौ तथागतमेतदवोचत् ॥ निष्क्रान्तो ते भगवं उपस्थायको ॥ एषो उपरिकोष्ठके सूपश्च ओदनश्च अतो भगवां परिभुंजतु ॥ सो हं महाराज उपरिकोष्ठकात्सूपं ओदनं च देवताहि प्रतिग्राहेत्वा परिभुंजित्वा प्रक्रामि ॥ अथ खलु महाराज घटिकारो कुम्भकारो येन स्वकं निवेशनं तेनोपसंक्रमि ॥ अद्राक्षीत्खलु महाराज घटिकारो कुम्भकारो उपरिकोष्ठका सूपं च ओदनं च परिभक्तं दृष्ट्वान पुनर्मातापितरौ एतदवोचत् ॥ केनिमा तात घटिकारस्य उपरिकोष्ठका सूपो च ओदनं च परिभुक्ता ॥ एवमुक्ते महाराज घटिकारस्य कुम्भकारस्य मातापितरौ घटिकारं कुम्भकारमेतदवोचत् ॥ भगवता पुत्र काश्यपेन ॥ अथ खलु महाराज घटिकारस्य कुम्भकारस्य एतदभवत् ॥ लब्धा पुनर्मे सुलब्धा लाभा यस्य मे भगवां काश्यपो यावदेको पि अतिविश्रुतो ॥ तस्य चैवमर्धमासं प्रीतिसुखं कायं न विजहति सप्ताहं च मातापितृणां जीर्णवृद्धानां दुर्बलचक्षूणां ॥

2. BC °hi bhojane° B °arthakâ° nti | te tâ° ni muñgapra° C °ni mugapra° vâ gâshâprabhi° B °mâshâprabhi° C °bhinnaṁ vâ taṁḍulapra° BC °bhinna vâ pû° utkâritvâ° ya ana(C °la)vekshaye ca pra° C °prakrâmanti | . — 4. C °mbhakâra bhogâḥ° B °gâḥ | yehi° C °thâgato upa° BC °sthito mâtâ°. — 5. C °jirṇṇo vṛi° cakshuḥ | .

6¹. BC evam i° C °m idaṁ ahaṁ° BC °yaṁ vebhaḍi° C °ḍidgaṁ brâ° B °ḍiṅgaṁ brâ°. — 6². BC °vebhaḍi° C °ḍidga brâhma°. — 8. BC °vebhaḍi° C °ḍidgo brâhma°. — 9. C °mbhakân niveçanâ nishkrâ°.

11. C °nto me bhagavân upasthâpako | . — 12¹. C °ça odanaçca odanaçca ato °gavân pari° BC °bhuñjantu | . — 12². BC °t sûpa odanaṁ° B °tigrahetvâ°. — 14². B °ribhuñktaṁ dṛi° BC °shṭvâ ca puna° C °pirarau e°.

16. BC kenimâṁ tâta° C °odano ca pari° BC °bhukte | . — 17. C °ṭikâra kumbha°. — 18¹. B °putrâ kâçya° C °putro kâçya°. — 18². C °ṭikâra kumbha ° rasyaitad a°. — 19. C lâbhâ puna° B labdho puna° C °gavâṁ yâvat kâçyapo ete pi ati° B °po yâva ette pi ati ° çvasto tasya°. — 20. C °jahanti | saptâ ° tâpitarau jirṇṇo vṛi° B °jirṇṇou vṛi° BC °vriddhâṁ du°

एकमिदं महाराज समयं तथागतस्य अरण्यकुटिकायें क्रीयमानायें तृणानि न संभुणन्ति ॥ सो हं महाराज भिक्षूणामारोचयेसि ॥ गच्छथ भिक्षवो घटिकारस्य कुम्भकारस्य निवेशनं तृणानि आनेथ ॥ अथ खलु महाराज ते भिक्षूः येन घटिकारस्य कुम्भकारस्य निवेशनं तेनोपसंक्रमेन्सुः ॥ तेन खलु पुनर्महाराज समयेन घटिकारो कुम्भकारः स्वकातो निवेशनातो निष्क्रान्तो अभूषि ॥ ते तत्र नाद्दशेन्सु तृणानि अद्दशेन्सु नवच्छदनां आवेशनशालां ॥ अथ खलु महाराज ते भिक्षूः येन तथागतो तेनोपसंक्रमित्वा तथागतस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा तथागतं च एतदवोचत् ॥ निष्क्रान्तो ते भगवं उपस्थायको नास्ति तत्र कानिचि तृणानि अस्ति तत्र नवच्छदना आवेशनशाला ॥ एवमुक्ते महाराज तां भिक्षुं एतदवोचत् ॥ गच्छथ भिक्षवो घटिकारस्य कुम्भकारस्य नवच्छदनां आवेशनशालां उत्तृणीकृत्वा तृणानि आनेथ ॥ अथ खलु महाराज ते भिक्षू येन घटिकारस्य कुम्भकारस्य निवेशनं तेनोपसंक्रमित्वा घटिकारस्य कुम्भकारस्य नवच्छदनामावेशनशालामुत्तृणीकरेन्सु ॥ अथ खलु महाराज घटिकारस्य कुम्भकारस्य मातापितरौ तां भिक्षूनेतदवोचत् ॥ को एष घटिकारस्य कुम्भकारस्य नवच्छदनामावेशनशालामुत्तृणीकृत्वा तृणानि हरति ॥ एवमुक्ते महाराज ते भिक्षू घटिकारस्य कुम्भकारस्य मातापितरौ एतदुवाच ॥ यत्र आयुष्मं भिक्षूणां भगवतो काश्यपस्य च अरण्यकुटिकायें क्रीयमानायें तृणा न संभुणन्ति तत्र एतानि तृणानि नीयन्ति ॥ एवमुक्ते महाराज घटिकारस्य कुम्भकारस्य मातापितरौ तां भिक्षूनेतदवोचत् ॥ हरथ हरथ स्वकानि व ॥ अथ खलु महाराज घटिकारो कुम्भकारो येन स्वकं निवेशनं तेनोपसंक्रमेसि ॥ अद्राक्षीत्खलु महाराज घटिकारो कुम्भकारो नवच्छदनामावेशनशालामुत्तृणीकृतां तृणानि हृतानि दृष्ट्वा च पुनर्मातापितरौ एतदवोचत् ॥ केनिमा तात घटिकारस्य

1. C °nyakuṭṭikâye° BC °mâniye tṛi° C °ni na sumbhuçanti | . — 2¹. C sâhaṁ ma °bhikshuṇâm âmantrayasi° B °kshûm âmakaye(?)si gaccha°. — 2². BC gaccha bhikshavo°. — 3. BC °kraṁetsuḥ tena°. — 4. C °mbhakâro sva°. — 5. B °çetsu tṛi° C °çetsuḥ tṛi° BC °çetsu(C °tsuḥ) nacacchandanâ âveçanamâlâ ‖ .

6. B °yenas tathâ° C °gataṁ caitad a°. — 8. B °nto te te bhaga° C °gavan upasthâpako nâ° BC °çanamâlâ | . — 10. B °danâṁ âveça° BC °çanamâlâṁ° C °utṛiṇi°.

11. B °bhikshu yena° C °bhikshur yena ° mbhakâra niveça° C °cchadanam âveça° BC °çanamâlâ° C °lâṁ uttinikaretsuḥ | B °karetsu | . — 13. C °rau tân bhikshun eta°. — 14. C °cchadanam âveçanamâlâm utṛiṇi° B °çanamâlâṁm uttṛi°.

16. BC yete âyu ° bhikshû bhaga ° paçya ca a° C °nyakuṭṭikâ° BC °dyamâniye tṛi° B °tatretâni°. — 17. C °sya kuṁmbhakâ ° bhikshum eta°. — 18. B rahatha rahathârya sva° C rahartha raharthârya svakân evâ | B °kân eva ‖ . — 19. B °metsu | C °metsuḥ | . — 20. C °cchadanam âve° BC °çanamâlâ ° kṛitvâ tṛiṇâ°.

21. BC kenimâṁ tâta° C °cchadana âve° BC °namâlâm u(B °s u)tṛiṇikṛitvâ tṛi° B °çâni kṛitâni hṛi°.

कुम्भकारस्य नवच्छदना आवेशनशाला उत्तृणीकृता तृणानि हृतानि ॥ एवमुक्ते घटिकारस्य कुंभकारस्य मातापितरौ घटिकारं कुम्भकारमेतदवोचत् ॥ भगवतो पुत्र काश्यपस्य अरण्यकुटिकायै तृणानि न प्रभवन्ति तत्र एतानि भिक्षुभिस्तृणानि नीतानि ॥ अथ खलु महाराज घटिकारस्य कुम्भकारस्य एतदभवत् ॥ लब्धा मे सुलब्धा लाभा यत्पुनरस्य मे भगवां काश्यपो यावदेको पि अतिविश्वस्तो ॥ तस्य चैकमासं प्रीतिसुखं कायं न विजहे अर्धमासं च अन्धानां मातापितृणां ॥ न खलु पुनरहं महाराज अभिजानामि घटिकारस्य कुम्भकारस्य इदमेवरूपं दौर्मनस्यप्रतिलाभं यथैव महाराजे न मे भगवां काश्यपो अधिवासेसि वाराणसीयै नगरै वर्षावासन्ति ॥

अथ खल्वानन्द कृकिस्य काशिराज्ञो एतदभवत् ॥ लाभा पुनर्मे सुलब्धा यस्य मे एवंरूपो ब्रह्मचारी विजिते प्रतिवसति द्विपादकानि पुष्पचेचाणि ॥ अथ खल्वानन्द कृकी काशिराजा घटिकारस्य कुम्भकारस्य पर्णकुटशालिस्य शत वाहां प्रेषयेत् नवोदकं च तैललवणक्षौद्रं ॥ अथ खल्वानन्द काश्यपो कृकिं काशिराजानं धर्म्यया कथया संदर्शयित्वा समादापयित्वा समुत्तेजयित्वा संप्रहर्षयित्वा उत्थायासनातो प्रक्रामि ॥

अथ खल्वानन्द भगवां काश्यपो पश्चाद्भक्तं पिण्डपातप्रतिक्रान्तो भिक्षुणामामन्त्रेसि ॥ निषीदथ भिक्षवो सन्निपतिथ भिक्षवो बन्धथ पर्यंकं एषो हि पर्यङ्कं बन्धामि तावन्न भिन्द्मि यावन्न इमेषां सप्तानां भिक्षुसहस्राणामेतेहि एवं आसनेहि निषण्णानां अनुपादायाश्रवेभ्यश्चित्तानि विमुक्तानि ॥ साधु भगवन्निति ते भिक्षु भगवतो काश्यपस्य प्रतिश्रुत्वा सन्निषीदेन्सुः संनिपतेन्सुः बन्धेन्सुः पर्यङ्कं ॥ अथ खल्वानन्द ज्योतिपालस्य भिक्षुस्य एकरहोगतस्य प्रतिसंलीनस्य अयमेवरूपश्चेतसो परिवितर्को

2. C °ṇyakuṭṭikâ° B °tatraitâni° C °ṇâni ânîtâni ‖ . — 4^1. C °kumbha °sya mâtapitarau etad abhavan | B °bhavat lâbhâ°. — 4^2. BC lâbhâ me su ° t punar yasya° C °gavan kâçya° BC °yâvad etto(C °ko) pi ati ° sto tasya°. — 5. BC tasya cetaḥ(C °to)mânasaṁ pri ° kâye na vija° B °pittṛi(?)ṇâṁ | C °pitṛiṇâṁ | .

6. C °daumanasyaṁ prati ° thaivaṁ mahâ° B °adhivârâṇa° C °adhivâsanaṁ vârâ ° rshâvâsanti | . — 10^1. C °lvânada kṛi° BC °krikisya°. — 10^2. BC lâbho puna°.

11. BC °sya çaka vâhâṁ ° yet | navo° B °lavanakva°. — 13. C °kṛikî kâçi ° naṁ dharmayâ kathâyâ saṁ°.

16. C °gavân kâçya° BC °dbhakta piṇḍa° C °mantrayasi B °tresi nishi°. — 17. B °bhikshuvo sa ° ryaṁka esho° C °ryyaṅka eko hi paryaṁka bandhâ° BC °tâvad abhinandâmi yâ ° âsane ni° C °nisharṇṇânâṁ anukampâm upâdâya çra° B °ktâni sâdhu°. — 19. C °gavân iti | te hi bhi° B °gavânn iti | te bhi° C °çyapaçya bhagavato kâçyapa° BC °shidetsuḥ saṁ° B °tetsuḥ parya° C °tetsuḥ bandhatsuḥ parya°. — 20. B °kshusya rekarahbogata ° pariteke utpadye aho° C °parike utpa°

उत्पद्ये ॥ अहो पुनरहं भवेयमनागतमध्वानं तथागतो अर्हं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च ॥ सो इमं च लोकमभिज्ञाय सदेवकं लोकं समारकं सब्रह्मकं सश्रमणं प्रजां सदेवमनुष्यां इहैव वाराणस्यां ऋषिवदने मृगदावे धर्मचक्रं प्रवर्तेयं द्वादशाकारं अप्रवर्तियं श्रमणेन वा ब्राह्मणेन वा देवेन वा मारेण वा केनचिद्वा पुनर्लोके सह धर्मेण ॥ एवं च सर्वाकारसंपन्नं सर्वाकारपरिपूर्णं च धर्मं देशयेयं यथापि भगवां काश्यपो एतरहिं ॥ एवं च देवमनुष्या श्रोतव्यं श्रद्दातव्यं मन्येन्सु यथा भगवतो काश्यपस्य एतरहिं ॥ तं भवेयं बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ हायेन्सु आसुरा काया दिव्या काया अभिवर्धेन्सु ॥ अथ खल्वायुष्मान्द् भगवां काश्यपो ज्योतिपालस्य भिक्षुस्य इदमेवरूपं चेतसा एव चेतोपरिवितर्कमाज्ञाय अन्यतरं भिक्षुमामन्त्रयसि ॥ एहि त्वं भिक्षु येन ज्योतिपालो भिक्षुस्तेनोपसंक्रमित्वा ज्योतिपालं भिक्षुमेवं वदेहि ॥ शास्ता ते आयुष्मं आमन्त्रेति । उपसंक्रमे येन तथागतो ॥ भगवतो काश्यपस्य प्रतिश्रुत्वा येन ज्योतिपालो भिक्षुस्तेनोपसंक्रमित्वा ज्योतिपालं भिक्षुमेतदवोचत् ॥ शास्ता आयुष्मं ज्योतिपाल आमन्त्रयति उपसंक्रमे येन भगवां ॥ साध्वायुष्मन्निति आयुष्मां ज्योतिपालस्तस्य भिक्षुस्य प्रतिश्रुत्वा येन भगवान्काश्यपस्तेनोपसंक्रमित्वा भगवतः काश्यपस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषीदि ॥ एकान्ते निषण्णं आयुष्मन्तं ज्योतिपालं भिक्षुं भगवां काश्यप एतदवोचत् ॥ ननु ज्योतिपाल एकस्य ज्योतिपालस्य रहोगतस्य प्रतिसंलीनस्य अयमेवंरूपश्चेतसो परिवितर्क उत्पद्ये ॥ अहो पुनरहं भवेयं अनागतमध्वानं तथागतो ह्यं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसम्पन्नो सुगतो

1. B "gator arhaṁ" C "gataur arha sa " damyaçârathiḥ". — 3. C "abhijñâ sade " hmakaṁ saçravaṇabrâhmaṇaṁ pra " rishipattane mṛi " cakra pravarttayaṁ" B "aprattivarttiyaṁ çra" C "çravaṇena" B "ṇena bráhma " ṇa vâ kecid vâ pu " rmeṇa evaṁ".

6. C "kâraṁ saṁpa " dharma de" BC "deçeyeyaṁ" B "rahiṁ evaṁ". — 7. BC "shyâ ca çrota " nyetsu(C "tsuḥ) | ya" C "rahi B "rahiṁ taṁ". — 8. C "bhaveshyaṁ ha" B "veshya ha" C "janakasyârthâ" B "nushyâṁ ce hâya". — 9. B hâyatsu | âsu" C hâyetsuḥ | âsu " kâyâḥ abhi" B "rddhetsu || C "nsuḥ | . — 10. C "çyapa jyotipârasya" BC "tasâ evaṁ cetopa " tarkâm âjñâ ca anya" C "taram âmantra".

11. BC "tipâlaṁ bhi" C "kshum etad avocat | B "dehi çâstâ". — 12. C "shmantaṁ âma" BC "ntresi | . — 13¹. BC "kramya yena" B "tathâto bha". — 13². C "tvâ yena tenopasaṁ" (l. 16). — 14. B çâstâs te â " ntrayeti u " kramena bha". — 15. BC "yena tenopasaṁ" C "nishidi B "shidi ekâ".

17. B "nisharṇṇaṁ âyu" C "sharṇṇa âyu" BC "çyapaṁ eta". — 18. C nanu to ekasya" BC "pâlo rahoga" C "m evarupañçceta" B "tarkaṁ utpa" C "rka samutpa". — 19. C "nar arha bha " rhaṁ saṁmya " carasaṁpa" B "ṇâṁ ca so imaṁ".

लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च ॥ सो इमं च लोकमभिज्ञाय परं च लोकमभिज्ञाय सदेवकं च लोकं समारकं सब्रह्मणब्राह्मणं प्रजां सदेवमनुष्यां इहैव वाराणसीये ऋषिवदने मृगदावे धर्मचक्रं प्रवर्तेयं त्रिपरिवर्तं द्वादशाकारं अप्रवर्तियं श्रमणेन वा ब्राह्मणेन वा मारेण वा ब्रह्मणा वा केनचिद्वा पुनर्लोके सह धर्मेण ॥ एवं च सर्वाकारसंपन्नं सर्वाकारपरिपूर्णं धर्मं देशयेयं यथापि भगवां काश्यपो एतर्हि ॥ एवं च समयं भिक्षुसंघं परिहरेयं यथा भगवां काश्यपो एतर्हि ॥ एवं च मे देवा च मनुष्या च श्रोतव्यं अज्ञातव्यं मन्येन्सु यथापि भगवतो काश्यपस्य एतरहि ॥ तं भवेय्या बज्जनहिताय बज्जनसुखाय लोकानुकंपाये महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ हाचेन्सु आसुरा काया दिव्या काया अभिवर्द्धेन्सु ॥ एवमुक्तो आनन्द् ज्योतिपालो भिक्षुर्भगवन्तं काश्यपमेतदवोचत् ॥ एवमेतं भगवन् ॥ एवमुक्ते आनन्द् भगवां ज्योतिपालं भिक्षुमेतदवोचत् ॥ तस्माद्दि ज्योतिपाल इदं सुवर्णपीठकं द्वयुगं बुद्धप्रमुखे भिक्षुसंघे देहि कृतपुण्यास्ते देवा च मनुष्याश्च श्रोतव्यं अज्ञातव्यं मनिष्यन्ति ॥ अदासि खल्वानन्द्

1. C "lokem abhijñâya sadevakañ samârakañ sabrahmakañ saçravaṇañbrâhma " devamânushâñ ihai" B "devamânushyâñ" C "râṇasyâñ ṛishi" B "sîye rishi" C "shipattane mṛi" varttayeyañ dvâda " varttiyañ çravaṇena vâ" B "hmaṇena mâre" C "hmaṇena vâ deveṇa vâ mâreṇa vâ keṇa" B "ṇa vâ brâhma " rmeṇa evañ". — 5. C "kâraṅ sañpannañ savâkâ " pûruṇa ca dha" B "deçeyeyañ | yathâ " rahiñ evañ".

6. C evañ ca devâ" (l. 7) B "graṅ ca bhi " reyañ | yathâ " rhiñ evañ". — 7. C evañ ca devâ manu " nyetsuḥ | ya" B "yetsu | yathâ" C "etarhi B "rahi taṅ bha". — 8. C "bhaveshyâ ba" B "veyyâ ba " pâyair maha" C "pâya maha" BC "janakasyârthâ " ṇâñ ca hâye". — 9. B hâyetsu | â" C hâyetsuḥ | â " vyâ kâyâḥ abhi" B "rddhetsu | C "rddhetsuḥ | atha khalvânanda bhagavât kâçyapo jyotipâlasya bhikshusya idam evarûpañ cetaso evañ catoparivitarkâ anyataraṅ bhikshum âmantrayasi | aho punar ahañ bhaveyañ anâgatam adhvânañ tathâgato rhan samyaksañbuddho vidyâcaraṇasañpannâ sugato lokavid anuttara purushadamyasârathi çâstâ devânâñ ca manushyâṇâñ ca so imañ ca lokam abhijñâya paraṅ ca lokam abhijñâya sadevakañ ca lokañ samârakañ saçravaṇabrâhmaṇañ prajâñ sadevamânushâñm ihaivañ vârânasiye ṛishivadane mṛigadâve dharmacakraṅ pravartteyañ tripariparivarttayañ dvâdaçâkâra apravattiyañ çravaṇena vâ brâhmaṇena vâ mâreṇa vâ kenacid vâ punar loke saha dharmeṇa evañ ca sarvâkâraṅsampannañ sarvâkâraparipûruṇañ dharma deçayeyañ | yathâpi bhagavâñ kâçyapo etarahim evañ ca samagraṅ ca bhikshusañghañ paribhareyañ | yathâpi bhagavâñ kâçyapo etarhiñ evañ ca devañmanushyâṇâñ ca çrotavyañ çraddhâtavyañ manyetsuḥ | yathâpi bhagavato kâçyapasya etahiñ taṅ bhaveyâ bahujanahitâya bahujanasukhâya lokânukañpâyair mahato janakâyasyârthâya hitâya sukhâya devânâñ ca manushyâṇâñ hâyetsuḥ | âsurâ kâyâḥ divyâ kâyâḥ abhivarddhetsuḥ | . — 10. C evañm ukte".

11¹. C "gavân evam u". — 12. C "pâlo idañ" B "pitakañ du" C "kshumañghe "shyâ ca çro" BC "vyañ anyishyanti | . — 13. C adâsit khalvâ " pithakañ du" B "pitakañ du" C "buddhañpra" BC "mukhehi bhi".

ज्योतिपालो भिक्षुः सुवर्णपीठकं दुष्ययुगं बुद्धप्रमुखे भिक्षुसंघे ॥ अथ खल्वानन्द भगवां काश्यपो स्मितं प्रादुष्करित्वा ज्योतिपालं भिक्षुं व्याकार्षीत् ॥ भविष्यसि त्वं ज्योतिपाल अनागतमध्वानन्तथागतोऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसम्पन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च ॥ सो इमं च लोकं अभिज्ञाय परं च लोकमभिज्ञाय सदेवकं च लोकं समारकं सब्रह्मकं सश्रमणब्राह्मणीं प्रजां सदेवमनुष्यां इहैव वाराणसीये ऋषिवदने मृगदावे धर्मचक्रं प्रवर्तयिष्यसि विपरिवर्तं द्वादशाकारं अप्रवर्तितं केनचिच्छ्रमणेन वा ब्राह्मणेन वा देवेन वा मारेण वा केनचिद्वा पुनर्लोके सह धर्मेण ॥ एवं च सर्वाकारसम्पन्नं सर्वाकारपरिपूर्णं धर्मं देशयिष्यसि यथापि भगवां काश्यपो एतरहिं ॥ एवं च समयं आवकसंघं परिहरिष्यसि यथापि भगवां काश्यपो एतरहिं ॥ एवं च ते देवा च मनुष्या च श्रोतव्यं श्रद्दातव्यं मन्येन्सु यथापि भगवतो काश्यपस्य च एतरहि ॥ तं भविष्यसि बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकम्पायै महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ हायिष्यन्ति आसुरा काया दिव्या काया अभिवर्धिष्यन्ति ॥

अथ खल्वानन्द भगवता काश्यपेन ज्योतिपालस्मिं व्याकृते भूम्या देवा घोषमुदीरयेन्सु ॥ एषो मारिषा भगवता काश्यपेन ज्योतिपालो नाम भिक्षुर्व्याकृतो सो भविष्यति अनागतमध्वानं तथागतो ऽर्हं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसम्पन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च ॥ सो इमं लोकमभिज्ञाय परं च लोकमभिज्ञाय सदेवकं च लोकं समारकं सब्रह्मकं सश्रमणब्राह्मणीं प्रजां सदेवमनुष्यां अभिज्ञाय इह एव वाराणसीये ऋषिवदने मृगदावे धर्मचक्रं प्रवर्तयिष्यति विपरिवर्तं द्वादशाकारं अपरिवर्तितं श्रमणेन ब्राह्मणेन वा देवेन वा

1. C "gavân kâçya " rshid bhavi". — 2. C "gato 'ham samya" B "ṇâṁ ca so i" — 4. C "saçravaṇabrâhmaṇi saprajâṁ sadevâṁ samanu" B "devâmanu" C "nushyâ ihaivaṁ vârâṇasyâṁ ṛishipattane mṛi" BC "kraṁ pravarttâye tripari" C "vartta dvâda" C "cchravâṇena vâ" B "maṇena brâhma" C "d vâ puṁna loke" B "rmeṇa evaṁ".

8. C "ca sarvâkâlasampa " deçayeyaṁ | ya" B "deçeya | yathâ" C "gavân kâçya" B "rahiṁ evaṁ". — 9. C "graṁ ca saçrâ" B "graṁ saçrâ" BC "hareya(C "yaṁ) yathâ". — 10. BC "ca me devâ" B "nyetsu ya" C "nyetsuḥ | yathâpi bhagavâṁ kâçya" B "gavatâ kâçyapaçya ca etarahi taṁ bha" C "pasya ca etarhi.

11. B "bhaveyâ bahu" C "bhaveyâ bahujanasukhâya" BC "janasukhâya devânâṁ" C "shyâ ca B "ṇâm ca hâyi". — 13. B "shyanti | âsu". — 15. C "pâlesmiṁ " bhûmyâṁ devâ " rayetsuḥ B "rayetsu esho".

16. C "risha bhagavân kâçya" BC "sârathi çâ" B "çâstâḥ devâ". — 18. C "devakaṁ lokaṁ " saçravaṇabrâ " ya ihaiva vâ " ṛishipattane mṛi" BC "maneṇa vâ brâhma " dharmeṇa evaṁ".

मारेण वा ब्रह्मणा वा केनचिद्वा पुनर्लोके सह धर्मेण ॥ एवं सर्वाकारसम्पन्नं सर्वाकारपरिपूर्णं धर्मं देशयिष्यति यथापि भगवां काश्यपो एतरहिं ॥ तद्भविष्यति बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकंपायै महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ हायिष्यन्ति आसुरा काया दिव्या काया अभिवर्द्धिष्यन्ति ॥ भूम्यानां देवानां घोषं श्रुत्वा चातुर्महाराजकायिका देवाः चायस्त्रिंशा यामाः तुषिता निर्माणरतयः परनिर्मितवशवर्तिन इति ॥ तन्मुहूर्तं यावद्ब्रह्मकायिका देवनिकाया घोषमनुश्रुत्वेत् ॥ एषो मारिष भगवता काश्यपेन ज्योतिपालो नाम भिक्षु व्याकृतो सो भविष्यति अनागतमध्वानं तथागतोऽर्हं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नो सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च ॥ सो इमं च लोकमभिज्ञाय परं च लोकं अभिज्ञाय सदेवकं च लोकं च सब्रह्मकं सश्रमणब्राह्मणीं प्रजां सदेवमनुष्यामभिज्ञाय इह एव वाराणसीयं ऋषिवदने मृगदावे धर्मचक्रं प्रवर्तयिष्यति चिपरिवर्तं द्वादशाकारं अप्रवर्तितयं श्रमणेन वा ब्राह्मणेन वा देवेन वा मारेण वा ब्रह्मणा वा केनचिद्वा पुनर्लोके सह धर्मेण ॥ एवं च सर्वाकारसम्पन्नं च सर्वाकारपरिपूर्णं धर्मं देशयिष्यति यथापि भगवां काश्यपो एतरहिं ॥ एवं च देवा च मनुष्या च श्रोतव्यं श्रद्दातव्यं मनिष्यन्ति यथापि भगवतो काश्यपस्य एतरहिं ॥ तद्भविष्यति बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकंपायै महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ हायिष्यन्ति आसुरा काया दिव्या काया अभिवर्द्धिष्यन्ति ॥

अथानन्द भगवां काश्यपस्त्स्मिं घोषे नर्हिते तां भिक्षून्धर्मया कथया संदर्शये

1. BC "rvâkâraṁsampa " shyati | yathâ" C "gavân kâçya" B "rahiṁ tad bha". — 2. B "kaṁpâyair maha" C "pâyaiḥ maha " nakasyârthâya hitâya" B "rthâya sukhâ " ṇâṁ ca hâyi". — 4. C "âsûrâ kâ " bhivaddhayishya" B "varddhayishyanti bhûmyâ". — 5. C bhûmyâṁ ca de " devâs trâya" BC "tavasavartti".

6. C "nikâya ghosham etyudga" B "sham atyudga". — 7. BC "gavanta kâçya" C "kshur vyâkri " gato rha samya " buddhaḥ vi " pannaḥ su " myaçârathiḥ" B "ṇâṁ ca so imaṁ". — 10. C "vakaṁ lokaṁ ca sabra " çravaṇabrâhmaṇi pra " devâma" BC "shyân abhijñâ" C "ihevaṁ vâ " shipattane mṛi " rmadhakraṁ pra" B "kraṁ parivartta" C "vartta dvâdaçâkârasampanna aparivarttiya çravaṇena" BC "ṇa vâ brâhmaṇena vâ ke" C "puna loke maha dha" B "rmeṇa evaṁ".

14. BC "kâraṁsampa" B "ripûṇṇaṁ dhammaṁ deçayishyati | ya" C "etarhi B "rahiṁ evaṁ". — 15. C "nyishyati | ya" B "shyanti | ya" BC "gavâtâ kâçya" C "pasyaitara" B "rahiṁ tad bha".

16. BC "pâyaiḥ maha" C "nakasyârthâ" B "ṇâṁ ca hâyi". — 19. C "nandâ bhagavân kâçyapasya tasmiṁ" B "çyapa tasmiṁ " bhikshur dharmâyâ ka" C "bhikshu dharmmayâ ka" rçayet samâdâpayet samuttejayet saṁpraharshayet | B "rshaye evaṁ".

समादापये समुत्तेजये संप्रहर्षये ॥ एवं भिक्षवो वितर्केथ एवं मा वितर्केथ एवं मनसिकरोथ एवं मा मनसिकरोथ ॥ आत्मद्वीपा भिक्षवो विहरथ अनन्यद्वीपाः आत्मशरणाः अनन्यशरणाः धर्मद्वीपा अनन्यद्वीपाः धर्मशरणा अनन्यशरणाः ॥ अथ खलु भगवां आदीप्तेन कायेन संप्रज्वलितेन सज्योतिभूतेन एकं तालं वैहायसमभ्युद्गतो भिक्षूं धर्मया कथया संदर्शयेत्समादापयेत्समुत्तेजयेत्संप्रहर्षयेत् ॥ एवं भो भिक्षवो वितर्केथ एवं मा वितर्केथ एवं मनसिकरोथ एवं मा मनसिकरोथ आत्मद्वीपा भिक्षवो विहरथ अनन्यद्वीपा आत्मशरणा अनन्यशरणाः धर्मद्वीपा अनन्यद्वीपा धर्मशरणा अनन्यशरणाः ॥ अथ खल्वानन्द भगवां काश्यपो एकतालाद्वितालं वैहायसमभ्युद्गम्य द्वितालाच्चितालं चितालातो चतुतालं चतुतालातो पंचतालं पंचतालातो षट्तालं षट्तालातो सप्ततालं सप्ततालसंस्थितो तां भिक्षूं धर्मया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति ॥ एवं भिक्षवः वितर्केथ एवं मा वितर्केथ एवं मनसिकरोथ एवं मा मनसिकरोथ । आत्मद्वीपा भिक्षवो विहरथ अनन्यद्वीपा आत्मशरणा अनन्यशरणा धर्मशरणा अनन्यशरणाः ॥ अथ खल्वानन्द भगवां काश्यपो सप्ततालातो षट्तालसंस्थितो षट्तालात्पंचतालं पंचतालातो चतुतालं चतुतालातो चितालं चितालातो द्वितालं द्वितालातो एकतालं एकतालातो स्वके आसने निषण्णो तां भिक्षूं धर्मया कथया संदर्शयेत्समादापयेत्समुत्तेजयेत्संप्रहर्षयेत् ॥ एवं भिक्षवो वितर्केथ एवं मा वितर्केथ एवं मनसिकरोथ एवं मा मनसिकरोथ ॥ आत्मद्वीपा भिक्षवो विहरथ अनन्यद्वीपा आत्मशरणा अनन्यशरणा धर्मद्वीपा अनन्यद्वीपा धर्मशरणा अनन्यशरणाः ॥ अथ खल्वानन्द भगवां काश्यपः पर्यङ्कं

1. C "tarkayatha evañ" B "vañ má tarke" C "tarkayatha evañ" BC "rotha evañ mánasi". — 2. C átsadvi " dvipár átma" BC "tmaçaraṇáḥ dharma" C "dvipár anaṇya " rmaçaraṇáraṇár aṇanyaça". — 3. C "gaván ádi" B "kañ tála, aihávesam atyudga" BC "dgatañ bhi" B "bhikshuñ dharmyá katha" C "bhikshu dharmayá" BC "rçayen samá" C "payen samu". — 5. BC evañ vo bhi" C "ketha evañ manasikaratha átmadvi" B "nasikaratha evañ mánasikaro" C "dvipo bhi" B "dvipá vo bhi" C "tmaçaraṇáḥ dharma" B "raṇá anaṇyadharma" C "nyadvipáḥ dharmaçaraṇá dharmaçaraṇá araṇyaçaraṇá | .

8. C "nando bhagaván kaçya " tálañ dvitálad vaihá" B "tálátuddhi(?)tálañ vai" C "dvitálañ tritálañ tritálá " tustálañ ca" B "lañ pacatálá " tála | sañsthi" C "ptatálato sañsthito tán bhikshuñ dharma" B "bhikshuñ dharma".

11. C "kshavo vita" BC "rotha evañ mánasika". — 12. BC "haratha | anyadvi" C "tmaçaraṇáḥ ana " anaṇyaçaraṇá átmaçaraṇáḥ | . — 13. C "gavát kaçya" B "to shattálasañ" C "to catustálaccatu" BC "catustálato" B "to tritíyañ tritálato" C "tristálát tristálato dvitálad dvitálato ekatálad ekatálato "sharaṇáḥ | tám" B "sharaṇá tám" BC "bhikshuñ dharma" C "rmayo katha " rçayen samá" B "yet || samá" C "paye samu".

17. C "kshavaḥ vita " rotha evañ mánasi" B "rotha evañ mánasika". — 18. C "raṇáḥ dha " raṇáḥ ana". — 19. C "bhiodañte tám" BC "bhikshum ámantra".

भिन्दन्तो तां भिक्षूं आमन्त्रयसि ॥ अहं भिक्षवो पर्यङ्कं भिन्दामि सर्वेषामिमेषां सप्तानां भिक्षुसहस्राणां एतेहि एव आसनेहि निषण्णानामनुपादायास्रवेभ्यश्चित्तानि विमुक्तानि स्थापयित्वा ज्योतिपालस्य भिक्षुस्य ॥ सो पि मह्यं व्याकृतो व अनुत्तरायै सम्यक्संबोधये ॥ स्यात्खलु पुनरानन्द एवमस्यात् अन्यो सो तेन कालेन तेन समयेन ज्योतिपालो नाम भिक्षुः अभूषि ॥ नैतदेवं द्रष्टव्यं ॥ अहं सो तेन कालेन तेन समयेन ज्योतिपालो नाम भिक्षु अभूषि ॥ इदमवोचद्भगवानात्तमना आयुष्मानानन्दो तानि सप्त च भिक्षुसहस्राणि भगवतो भाषितमभिनन्देन्सुः ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने ज्योतिपालसूत्रं समाप्तं ॥

ज्योतिपालेन भिक्षुणा भगवतो काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य सश्रावकसंघस्य च्यागूपानं कृत्वा शतसहस्रेण केशरं क्रीणित्वा भगवन्तं काश्यपं सश्रावकसंघं अभ्योकिरेसि सुवर्णपीठकं च दुग्धयोगं भगवतो काश्यपस्य अदासि । एवं च अनुप्रणिधेसि ॥ यथायं भगवां काश्यपो सम्यक्संबुद्धो द्वाचिंशतीहि महापुरुषलक्षणेहि समन्वागतो अशीतिहि अनुव्यंजनेहि उपशोभितशरीरो अष्टदशेहि आवेणिकेहि बुद्धधर्मेहि समन्वागतो दशहि तथागतबलेहि बलवां चतुर्हि वैशारद्येहि विशारदो अहो पुन अहं पि अनागतमध्वानं भवेयं तथागतो ऽर्हं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नो सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च यथायं भगवां काश्यपो एतरहि ॥ एवं च विपरिवर्तं द्वादशाकारं अनुत्तरं धर्मचक्रं प्रवर्तेयं यथापि भगवान्काश्यपो एतरहिं ॥ एवं च श्रावकसंघं परिहरेयं यथायं भगवां काश्यपो एतरहि ॥ एवं च मे ते देवा च मनुष्या च श्रोतव्यं श्रद्दातव्यं मन्येन्सुः यथापि भगवतो काश्यपस्य एतरहि ॥ एवं तीर्णो तारयेयं मुक्तो मोचयेयं आश्वस्तो आश्वासयेयं परिनिर्वृतो

1. C "evam âsane" BC "sane nisharṇṇâtân upâdâ" C "dâya çrave" B "kshusya so pi". — 3. BC "pi mayaṁ prakṛityaiva(C "krityevaṁ) anutta" C "ye saṁmya". — 4. C syâ khalu" B "m asya syât | anyo" C "syâsyâd anyo" B "kârena tena" C "kshur abhû" B "bhûshi naita". — 5¹. C "kshur abhû".

6. C "gavân âyushmân âttamanâ âna" BC "tâni vayaṁ ca bhikshu" C "bhâshim abhi" BC "ndetsuḥ ‖ . — 8. B iti çrijyoti" C "pâlasya sutraṁ". — 9. B "ghasya yvâ(?)gupâ " hasrameṇa ke" BC "raṁ kriṇitvâ " abhyakiletsuḥ suva" B "pitakaṁ ca" C "yugaṁ ca bha".

11¹. B "dhesi yathâ". — 11². C "gavân kâçyapo saṁmya " nvâgagato" BC "âvenikehi" B "dharme sama" C "punar ahaṁ " gato rha samya" B "damyaçârathiḥ" C "etarhim evaṁ ca".

17. C "trishporiva" BC "varttevaṁ | yathâ " gavatâ kâçyapena eta" B "hiṁ evaṁ" C "him evaṁ". — 18¹. C "ghaṁ papari" B "reyaṁ | yathâ" C "gavân kâçyapar etarhi B "rahi evaṁ". — 18². BC "nyetsuḥ yathâ" C "rahim evaṁ". — 20. B "yeyaṁ | yathâ" C "gavân kâçya " etarhi B "rahiṁ taṁ bha".

परिनिर्वापयेयं यथायं भगवां काश्यपो एतरहिं ॥ तं भवेयं बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकंपाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानां च मनुष्याणां च ॥ ज्योतिपालः काश्यपेन अनुत्तराये सम्यक्संबोधये व्याकृतो ॥ भविष्यसि त्वं ज्योतिपाल अनागतमध्वानं तथागतो ई सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च इमस्मिं एव भद्रकल्पे समनन्तरं द्वाचिंशतीहि महापुरुषलक्षणेहि समन्वागतो अशीतिहि अनुव्यंजनेहि उपशोभितशरीरो अष्टादशेहि आवेणिकेहि बुद्धधर्मेहि समन्वागतो दशहि तथागतबलेहि बलवां चतुर्हि वैशारद्येहि विशारदो ॥ एवं तीर्णो तारयिष्यसि मुक्तो मोचयिष्यसि आश्वस्तो आश्वासयिष्यसि परिनिर्वृतो परिनिर्वापयिष्यसि यथापि अहं एतरहिं ॥ तं भविष्यसि बहुजनहिताय बहुजनसुखाय महतो जनकायस्यार्थाय हिताय सुखाय लोकानुकंपायै देवानां च मनुष्याणां च ॥ समनन्तरव्याकृतो पुनर्ज्योतिपालो भिक्षुर्भगवता काश्यपेन सम्यक्संबुद्धेन इयं महापृथिवी अतीव षड्विकारं कम्पे प्रकम्पे संप्रकम्पे भूम्या च देवा घोषमुदीरयेन्सुः शब्दमनुश्रावयेन्सु ॥ यथान्येषु व्याकरणेषु विस्तरेण कर्तव्यं यथापि अयं भगवतो अनुप्रणिधिः ॥ काश्यपमनुप्रव्रजित्वा शोधये चारामं पानीयं चोपस्थाये ज्योतिपालो बोधिसत्वो संबुद्धेन अनुशिष्टो ॥

ध्वागूपानं अदासि सुवर्णपीठकं च वस्त्रयुगं च ।
बोधिसत्वो ज्योतिपालो प्रार्थयमानो भवनिरोधं ॥
सो तं दानं दत्त्वा प्रणिधेसि लोकनायको अस्यां ।
देवमनुष्याचर्यो आर्यं धर्मं प्रकाशेष्या ॥

1. BC °veya balu ° janakasyârthâ ° ṇâṁ ca jyo°. — 3¹. C °pâlo kâ ° râyeṁ saṁbodha° B B °kṛito bhavi°. — 3². C °shyati tvaṁ° B °shyasi | tvaṁ° BC °pâlo anâga° C °gatadhvâ° BC °dhvâne tathâ° C °to rha samya ° smiṁ bhadra° B °samayantarâ dvâ° C °ntaro dvâ° BC °samatsâga ° samanvâ(C °tvâ)gata daça ° rado evaṁ°.

8. B °tirṇṇe târa ° çvâsayishyasi | pari ° shyasi | yathâ ° rahiṁ tvaṁ° C °etarhi. — 10. BC tvaṁ bhavi° C °janakasyârthâ° B °ṇâṁ ca sama°.

11. C °ntaraṁ vyâ ° pumaḥ jyoti ° kshuḥ bhaga° BC °gavato kâçya° C °na saṁmya ° ativaṁ sha ° mpe prakaspe saṁpratyaka ° ghoshaṁ udî° B °ghoshaṁm udî° BC °yetsuḥ | ça° B °yetsu yathâ° C °yetsuḥ. — 13. BC °vyaṁ | ya° C °pi aryaṁ bha ° ṇidheḥ kâ° B °dhiḥ kâ°. — 14. BC °dhaye vârâ° C °pasthâne jyo°.

17. B yvâgupânaṁ bhagavato adâ° C °pâna bhagavato adâ ° pîthakaṁ° B °pîtakaṁ ca ° yugaṁ | bo°. — 18. BC °lo anuprâ° B °bhavati bodhiṁ so taṁ C °bhavati so taṁ bodhiṁ dâ°. — 19. C dâna datvâ° B °dânaṁ datvâ° BC °yako | asyâ de°. — 20. C devaṁdeva° BC °shyâçcâryo° B °ryo âcâryadha° C °çeyâ | .

एवं च मह्यं अस्मात्प्रकाशना धर्मस्य एवं च बहूं सत्वा आर्यधर्मेहि निवेशेष्या ॥ एवं च मे शृणेन्तु देवमनुष्या वाकां एवं च धर्मचक्रं प्रवर्तेयं बहुजनहिताय धर्मोल्कां प्रज्वालेयं पराहणेयं धर्मभेरीं सपताकां उच्छ्रपेयेयं धर्मकेतुं धर्मशंखं प्रपूरयेयं कृच्छापन्नैः जातिजरापीडितैर्मरणधर्मैः भवचक्षुकैः अपायेहि प्रज्ञाचक्षु निवेशेय्यं ॥ संजीवे कालसूत्रे संघाते रौरवे अवीचिस्मिं चक्षु गतिषु विकीर्णां भवसंसारात्परिमोचयेयं नरके पक्षविपक्षां अपायनिपीडितां मरणधर्मां अल्पसुखदुःखबहुलां भवसंसारात्परिमोचयेयं ॥ अर्थं चरेयं लोकस्य देवमनुष्याणां देशेयं धर्मं ॥ एवं विनेयं सत्वां यथायं लोकप्रबोतो ॥

बुद्धो तुवं होहिसि लोकनायको
अनागते इमस्मिं भद्रकल्पे ।
कपिलाह्वये ऋषिवदनस्मिं शाकियो
तदा तव प्रणिधिविपाको भेष्यति ॥

अखण्डं अच्छिद्रमशबलमकल्मषं परिपूर्णं परिशुद्धं ब्रह्मचर्यं चरित्वा कालगतो तुषिते नाम देवनिकाये श्वेतकेतुर्नाम देवपुत्रो महर्द्धिको महानुभावो सो न्यां देवां दिव्येहि दशहि स्थानेहि अभिभवति दिव्येनायुषा दिव्येन वर्णेन दिव्येन सुखेन दिव्येन ऐश्वर्येण दिव्येन परिवारेण दिव्येन रूपेण दिव्येहि शब्देहि दिव्येहि गन्धेहि दिव्येहि रसेहि दिव्येहि प्रष्टव्येहि ॥ [अन्ये पि देवपुत्रा नं आपृच्छे यं परिपृच्छनीयं इति ॥] अयं श्वेतकेतुर्नाम देवपुत्रो पण्डितो व्यक्तो विशारदो कुशलो मेधावी चत्वारिंशतीहि बुद्धसहस्रेहि अनुप्रव्राजितो । पंचाशीतीनां बुद्धसहस्राणामधिकारकर्माणि कृतानि षण्णवतीहि प्रत्येकबुद्धकोटीहि को पुनर्वादो श्रावकमहेशाख्येहि ॥

1. B "mahya asyân prakâ" C "hyaṁ asmân prakâ" B "rmasya avaṁ ca bahuṁ satvâ" C "bahu satvâ" BC "rmebhi nive" B "veçayyâ | C "çeyâ | . — 2. B "ṇetsu de" C "ṇetsuḥ deva" B "rtteyaṁ | ba " dhamolkâ vicareyaṁ parâ" C "rmotkâ vicareyaṁ parâ" BC "râhate dharmabherî sapa" C "patâkaṁ ucchreyeyaṁ dha" B "ucchreyeya dha " dhamasaṁkhaṁ" C "rmasaṁkhaṁ" BC "kṛicchâpannaiḥ" B "piḍatair ma" C "piḍanaiḥ mara " kshukair apâye" BC "pâye prajñâ" C "kshur niveçeryyâṁ | B "niveçayyâṁ | . — 5. C "ghâṭe rau" B "vicismiṁ shaṭsu ṭhâtivikîrṇṇe bhava" C "vistîrṇṇe bha" BC "vipakvaṁ apâ" B "pâyavinipîdîtâṁ" C "ḍitaṁ | ma".

7¹. B athaṁ ca " deçaye dha" C "deçaya dharma | . — 7². C "vinayaṁ sa" B "vineya sa " dyoto bu". — 9. C "hohiti lo" B "yako | anâgata ima " lpe kapi".

11. C "shipattanesmiṁ çâ" B "danesmiṁ çâ" BC "tadâ tvaṁ pra " ko meshyati | . — 13. C "ṇḍam acchi " pûrṇṇa pari" BC "shito nâma " kâyo çveta" C "ketu nâma " devâṁ di—hi da" BC "vanti divye" C "ryyeṇa aiçvaryeṇa di" B "vyehim prashṭa" BC "shṭavehi | .

17. C anye pi ca deva" BC "putrâṇâṁ âpriccha yo pa " niya iti | . — 18. BC "pravrajito paṁcâ". — 19. C pacaçâtinâṁ" BC "rnâṇi sharṇṇavatehi pra" B "ṭihi | ko pu" C "hi kaḥ pu " çâkhyâ hi B "çâkhyo hi catvâ".

चत्वारिंशं बुद्धसहस्राणि निर्वृता लोकनायका बुद्धा ।
येषु जिनो अचरि ब्रह्मचर्यं प्रार्थयमानो भवनिरोधं ॥
पंचाश बुद्धसहस्राणि निर्वृता लोकनायका बुद्धा ।
येहि जिनो अकासि कालं प्रार्थयमानो भवनिरोधं ॥
षष्टवति प्रत्येकबुद्धकोटीनि निर्वृतानि स्वयंभुनो ।
येषु जिन अकासि कालं प्रार्थयमानो भवनिरोधं ॥
अपरिमिता अर्हन्तकोटी निर्वृता येषु महाध्यायीषु ।
जिनो अकासि कालं प्रार्थयमानो भवनिरोधं ॥

एतेषु पूर्वयोगा प्रकीर्तिता शास्तुनो दशबलस्य ॥
अल्पा भणिता बहु अभणिता येषु जिनो अकासि कालं प्रार्थयमानो भवनिरोधं ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने ज्योतिपालस्य व्याकरणं समाप्तं ॥

राजवंशे आदि ॥ भवति भिक्षवः स कालो भवति स समयो यदयं लोको दीर्घस्थाध्वनो त्वयेन संवर्तति ॥ संवर्तमाने च पुनर्भिक्षवो लोके योभूयेन सत्वा आभास्वरे देवनिकाये उपपद्यन्ति ॥ भवति भिक्षवः स कालो भवति स समयो यदयं लोको दीर्घस्थाध्वनो त्वयेन विवर्तति ॥ विवर्तमाने खलु पुनर्भिक्षवो लोके संक्षिप्ते लोकसन्निवेशे अन्यतरा सत्वा आयुःक्षयाय च कर्मक्षयाय च आभास्वरातो देवनिकायातो च्यवित्वा इच्छत्वमागच्छन्ति ॥ ते भवन्ति सत्वा स्वयंप्रभाः अन्तरीक्षचरा मनोमया प्रीतिभक्षाः सुखस्थायिनो वेगकामंगताः ॥ धर्मता खलु पुनर्भिक्षवो यं तेषां सत्वानां स्वयंप्रभाणां अन्तरीक्षचराणां मनोमयानां प्रीतिम-

1. BC °riñça bu° BC °rvṛitâ | loka °yako buddhâ yeshu°. — 2. BC °rodhañ pañcâ°. — 3. BC °nâyako bu° C °buddho ehi° B °ddhâ ye°. — 4. BC °no adâsi | kâ°. — 5. BC sharṇṇavatiñ° C °koṭini °rvṛitâḥ te sva° B °rvṛitâ | te svayañbhuno te° C °bhuno te°.

6. C tepu jineshu adâsi | kâ° B teshu ji° B °kâraṁ prâ ° rodhañ apari°. — 7. BC °mita arha ° rvṛitâ te mahâdhyâyishu jino°. — 8. B °kâraṁ prâ°. — 9. BC °gâ ki° BC °stuvâ daçâ° B °lasyalpo (?) bha°. — 10. C alpa bha° B lpo(?) bha° BC °bahu a° C °shu jine akâ° B °kâçi kâraṁ prâ° C °si kâñâñ prâ°.

12. B °vastune jyo°. — 13¹. C °vañço bhûto B °vañçe bhûto bha°. — 13². C °kshavo sa kâ ° mayañ yad a° BC °lokasya dîrgho ° na samvarttati samvartta°. — 14. BC samvarttamânâ ca pu° C °loko pañcabhûye°. — 15. C °kshavo sa kâ ° vati samayo ° loke dî ° dhvano tyaye° B °rttati viva°.

16. C saṁvarttamânâ kha° BC °sthito loka ° veço anya° C °tvâḥ âyurkshayâya ca âhâ° B °âyuktayâya ° cchañti te bha°. — 18. BC °rîksha(C °kshe)carâ ma(C °mah)yâ prîtibhaktâḥ sukhâsthâ ° gatâḥ dha°. — 19. BC °prabhânâm anta° B °carâṇâñ carâṇâñ mano° C °tibhaktâṇâñ° BC °ṇâñ yena sukha° C °mañgamânâñ | .

चाणां सुखस्थायिनां चैनकामंगतानां ॥ इमे चन्द्रमसूर्या लोके न प्रज्ञायेन्सुः । चन्द्रमसूर्येहि लोके अप्रज्ञायन्तेहि तारकरूपा लोके न प्रज्ञायेन्सुः । तारकरूपेहि लोके अप्रज्ञायन्तेहि नक्षत्रपथा लोके न प्रज्ञायेन्सुः । नक्षत्रपथेहि लोके न प्रज्ञायन्तेहि रात्रिंदिवा लोके न प्रज्ञायेन्सुः । रात्रिंदिवेहि लोके न प्रज्ञायन्तेहि मासार्धमासा लोके न प्रज्ञायेन्सुः । मासार्धमासेषु लोके अप्रज्ञायमानेषु ऋतुसंवत्सरा लोके न प्रज्ञायन्ते ॥ धर्मता खलु भिक्षवो यं तेषां सत्वानां स्वयंप्रभाणामन्तरीक्षचराणां यावदेनकामंगतानां ॥ अयमपि महापृथिवी उदकह्रदं विय समुदागच्छेत् ॥ सा चामूद्वर्णसम्पन्ना रससम्पन्ना सव्यथापि नाम क्षुद्रं मध्वनेडकं एवमास्वादो सव्यथापि नाम क्षीरसन्तानं वा सर्पिसन्तानं वा एवं वर्णप्रतिभासो ॥ अथ खलु भिक्षवो अन्यतरः सत्वः चपलो लोलुपजातीयो तं पृथिवीरसं अंगुलीये आस्वादेसि ॥ तस्य तं स्वादयति वर्णेनापि गन्धेनापि रसेनापि ॥ अन्ये पि सत्वा तस्य सत्वस्य दृष्टानुकृतिमापद्यन्ते ॥ ते पि पृथिवीरसमंगुल्यास्वादयेन्सु ॥ तेषामपि तं स्वादयति यावत् रसेनापि ॥ अथ खलु भिक्षवः सो सत्वो अपरकालेन तं पृथिवीरसं आलोपकारमाहारं आहारेसि ॥ अन्ये पि सत्वा तस्य सत्वस्य दृष्टानुकृतिमापद्यन्ते ॥ ते पि तं पृथिवीरसं आलोपकारकमाहारमाहारेन्सुः ॥ यतो च भिक्षवस्ते सत्वा तं पृथिवीरसमालोपकारकमाहारमाहरेन्सुः अथ तेषां काये गुरुत्वं च खरत्वं च कक्खटत्वं च उपनिपते ॥ यापि चामूत्पूर्वं साभं स्वयंप्रभता अन्तरीक्षचरता मनोमयकायता प्रीतिभक्षता सुखस्थायिता चैनकामंगमता सा अन्तरहाये ॥

1. C "masuryâṇâṁ loke" BC "na prasthâyetsuḥ | . — 2¹. C "ntehi tâyantehi târa" BC "yetsuḥ târa". — 2². BC "trayathâ lo" nte naksha". — 3. C "divaṁ loke" BC "yetsuḥ râtriṁ". — 4. C "divasehi loke aprajñâ" BC "hi mâsârddhamâsâ mâsârddhamâseshu" C "tu samvatsa" prajñânto B "yante dha".

6. B "kshavas teshâṁ" C "vo teshâṁ" tvânâ sva" kshagatânâṁ yâva" BC "maṁgamânâṁ kâya". — 7. B kâyaṁ mayi mahâ" C kâyam api" B "samudagacchet | . — 8. BC "mpanno rasasampanno sayya" C "thâpi nâ kshudramadhva" B "nâma kshaudramadhva" C "dhvanetra(?)kaṁ e" BC "svâdenâ sayya" C "nâma kshudrasaṁtâ" BC "ntânam vâ sarpi" bhâso | so pi abhût va(C "d va)rṇṇasaṁpanno ca gandhasaṁpanno ca rasasaṁpannâ(C "sasaṁpanno ca) sayyathâpi nâma kshudramadhuṁ aneḍa(C "dhu anetra?)kaṁ evam âsvâdo | . — 9. C "tara satvâ caparalolu" saṁ adguli âçvâdesi | . — 10. BC "dayeti | varṇṇe" senâpi a".

11. B anya pi sa" BC "tvâ taṁ satvasya" dyante te pi". — 12¹. C "rasaṁ aṅgulyâ" yetsuḥ | B "yetsu | . — 12². BC "dayeti yâ" C "vad rasenâpi | . — 13. C "kshavo so satvo" kâraṁ âharesi | . — 14¹. B "dyante te pi". — 14². C "kâratakam â" m âhare" BC "retsuḥ ya". — 15. B yanto ca" C "rasaṁ âropakâ" BC "retsuḥ | atha" rutvaṁ khara" B "ratvaṁ ca kalkaṭatvaṁ" C "ratvaṁ ca kalkatvaṁ ca".

17. C yo pi câ" B "bhûtapûrvaṁ" BC "rvaṁ so taṁ svayaṁ" C "prabhâtâṁ antarikshecha" yatâṁ priti" maṁgatâ sâ" BC "hâye | dharmatâ kha(B "dha)lu punar bhikshavo yan teshâṁ

स्वयंप्रभताये अन्तरीक्षचरताये मनोमयताये प्रीतिभक्षताये येनकामंगमताये अन्तर्हिताये चन्द्रसूर्या लोके प्रज्ञायेन्सु ॥ चन्द्रमसूर्येहि लोके प्रज्ञायन्तेहि तारकरूपा लोके प्रज्ञायेन्सु । तारकरूपेहि लोके प्रज्ञायन्तेहि नक्षत्रपथा लोके प्रज्ञायेन्सु । नक्षत्रपथेहि लोके प्रज्ञायन्तेहि रात्रिंदिवा लोके प्रज्ञायन्ते । रात्रिंदिवसेहि लोके प्रज्ञायन्तेहि मासार्धमासा लोके प्रज्ञायन्ते । मासार्धमासेहि प्रज्ञायन्तेहि ऋतुसंवत्सरा लोके प्रज्ञायेन्सु ॥

अथ खलु भिक्षवस्ते सत्वा तं पृथिवीरसमाहारमाहरन्ता तंवर्णा तंभक्षा तदाहारा चिरं दीर्घमध्वानं तिष्ठेन्सुः ॥ ये सानं वक्र आहारमाहारेन्सु ते अभून्सु दुर्वर्णाः ये अल्पमाहारमाहारेन्सुः वर्णवन्ता ॥ ये अभून्सुः वर्णवन्ता ते दुर्वर्णा सत्वा अवजानेन्सुः ॥ वयमस्म वर्णवन्तो सत्वा इमे भवन्ति दुर्वर्णा ॥ तेषां वर्णाभिवर्णप्रत्ययानां मानाभिमानजातीयानां विहरतां पृथिवीरसो अन्तरहाये ॥ भूमिपर्पटकं प्रादुर्भवेय सक्षथापि नाम क्षाचकं एवं वर्णप्रतिभासो ॥ सो च अभूदर्णसंपन्नो च गन्धसंपन्नो च सक्षथापि नाम क्षुद्रो मधु अनेडको एवमास्वादो ॥ अथ खलु भिक्षवो ते सत्वा अक्षिं पृथिवीरसे अन्तरहिते इमं उदानमुदानयेन्सु ॥ अहो रसो अहो रसेति ॥ सक्षथापि नाम भिक्षव एतरहि मनुष्या सुभोजनखादिता सुखिता मुक्ताविनो इमं उदानमुदानेन्तीति ॥ अहो रसो अहो रसो ति ॥ तमेव पौराणमचरमक्षिन्यं उपनिपते अर्थं चास्य न विभावयेन्सु ॥ अथ खलु भिक्षवस्ते

satvâ(C °tva)kâye svayaṁprabhâṇâṁ khalu punar bhikshavaḥ(C °va) satvânâṁ naiva strîṇâṁ strî(C °tvânâ naivaṁ strî)vyaṁjanâni prajñâyante antarîksha°.

1. BC antarî° BC °bhakshaye ye ° maṁgatâ° B °antahitâ° C °ndramasuryâ lo° BC °prabhâyetsu(C °tsuḥ) | . — 2. B °yetsu | C °yetsuḥ | . — 3. BC °yantehi nakshatra°. — 4¹. BC °yante râtriṁ°. — 4². C °sâloke prajñâyantehi ritu° B °yante mâsâ°. — 5. C ritusaṁ° BC °jñâyetsu(C °tsuḥ |) sa te purushavyaṁjanâni | atha khalu satva(C °lu so) satva iti saṁjanayanti | .

7. C °kshavaḥ te sa ° ram âharatâ taṁ° B °ram âhârata taṁ° BC °shṭhetsuḥ ye sâ°. — 8. C ya sotaṁ bahû âhâ° BC °retsu te a ° rbalâḥ | ye alpa° C °m âharetsuḥ balavantâ B °retsuḥ ballavantâ ye a°. — 9. BC °bhûtsuḥ ballavantâ ye durva ° netsuḥ | . — 10¹. BC vayam asmiṁ varṇṇa ° bhavanto duvarṇṇâ(B °rṇṇâṁ) teshâṁ°. — 10². B °varṇṇebhi(?) ballapratya° C °rṇṇâbhiḥ ballavantâye durvarṇṇâṁ satvâ avajânetsuḥ | vayam asmiṁ varṇṇavaṁto satvâ ime bhavanto duvarṇṇâṁ teshâṁ varṇṇâbhiḥ ballapratya° BC °vîrasâ anta°.

12¹. C na bhû° BC °miparyaṁtakaṁ prâ° C °veya sadyathâpi nâma vâḍakam evaṁ va° B °nâma vâḍakaṁ e°. — 12². C so câbhûd va ° ndhasaṁpannâ ca sa ° kshudra madhu°. — 14. B °yetsu | C °yetsuḥ. — 15. C °kshavaḥ etarahiṁ manu° BC °ktâvinâ imaṁ° C °naṁ udâranteti | B °naṁ udântenti | .

16¹. C °raseti | . — 16². C tam evaṁ pau ° artha câsya ° yetsuḥ | B °yetsu ‖ . — 17. BC °miparyaṭakaṁ âhâra âhârataṁ tad va° BC °dbhaktâs tadâ° C °hârâṁ ciraṁ ° shṭhetsuḥ B °shṭhetsu | .

सत्वास्सं भूमिपर्पटकं आहारं आहरन्ता तद्वर्णा तद्गन्धा तद्रसा तदाहारा चिरं दीर्घमध्वानं तिष्ठेन्सु ॥ ये सानं वङ्कं आहारं आहारेन्सु अभून्सु दुर्वर्णा ये अल्पं आहारं आहारेन्सु ते अभून्सु वर्णवन्तो ॥ ये सुवर्णवन्तो ते दुर्वर्णी सत्वां अवजानेन्सुः ॥ वयमस्म वर्णवन्ता इमे भवन्ति सत्वा दुर्वर्णा ॥ तेषां वर्णाभिवर्णप्रत्ययानां मानाभिमानजातीयानां विहरतां भूमिपर्पटकमन्तरधाये वनलता प्रादुर्भूता ॥ सद्यथापि नाम कलम्बुका एवं वर्णप्रतिभासापि अभू वर्णसम्पन्नापि गन्धसम्पन्नापि रससंपन्नापि तद्यथापि नाम क्षुद्रं मधुमनेळकं एवमास्वादा ॥ अथ खलु भिक्षवो ते सत्वा भूमिपर्पटके अन्तर्हिते अनुस्तनयेन्सु ॥ अहो वदि अहो वदीति ॥ तद्यथापि नाम भिक्षव एतरहिं सत्वा केनचिदेवं दुःखधर्मेण स्पृष्टा अनुस्तनयेन्सु अहो वदि अहो वदीति तमेव पौराणमचरमग्निं उपनिपते अर्थं च न विभावयेन्सुः । एवमेव भिक्षवस्ते सत्वास्सिं भूमिपर्पटके अन्तर्हिते अनुस्तनयेन्सुः । अहो वदि अहो वदीति ॥

अथ खलु भिक्षवस्ते सत्वास्सिं भूमिपर्पटके अन्तरहिते वनलतां आहारमाहरन्ता तंवर्णा तंगन्धा तदाहारा चिरं दीर्घमध्वानं तिष्ठेन्सु ॥ ये सानं वङ्कं आहारं आहारेन्सुः ते अभून्सुः दुर्वर्णा ये अल्पाहारं आहारेन्सु अभून्सु वर्णवन्तो ॥ ते तां दुर्वर्णी सत्वा अवजानेन्सु ॥ वयमस्म वर्णवन्तो इमे भवन्ति सत्वा दुर्वर्णा ॥ तेषां वर्णाभिवर्णप्रत्ययानां मानाभिमानजातीयानां वनलता अन्तरधाये ॥ शालि

2. C ye sâtaṁ bahû âhâ ° retsuḥ abhûtsuḥ du° B °retsu abhûtsu du° C °duvarṇṇâṁ ye a ° raṁ âharetsuḥ te° B °retsu te abhûtsu va° C °bhûtsuḥ va° B °nto ye su°. — 3¹. BC °nto te duvarṇṇâṁ sa(C °rṇṇân sa)tvâm avajânetsuḥ | . — 3². BC vayam asmiṁ va° C °vanto ime varṇṇavanto satvâṁ duvarṇṇâ B °ime vanto satvâ duvarṇṇâ teshâṁ°. — 4. BC °rṇṇâtivarṇṇa° B °yânâṁ nâmâtimânayâttiyâ° C °mânâtimânajâtâyânâṁ vi ° bhûmipa° BC °paryaṁṭaka° C °durbhâvaḥ | . — 5. B tayya° C tadyathâ° BC °mbukâm evaṁ ° bhâsâmi abhû° C °mpanno pi ga ° kshudra madhum anedakaṁ° B °m anelakaṁ e° C °svâdo | .

7. BC °paryaṁṭake ° stanâyetsu mahâ°. — 8¹. BC mahâraso mahâraseti(C °rati) | . — 8². B °sprishṭhâ anu° BC °stanâyetsu aho° C °vadeti aho va° BC °vadîti | aksha ° gninya upanipati arthaṁ° C °bhâvacetsuḥ | B °yetsuḥ | . — 10. C °m evaṁ bhi° B °paryaṁṭake° C °paryyaṭake° BC °anustrânâyetsuḥ aho rasa aho raho(C °rase)ti | .

13. B °miparyaṁṭa° C °miparyyaṁtake° B °raṁ âhâra° BC °rantâṁ taṁva° B °rṇṇân taṁbha° BC °bhaktâ tadâ° B °shṭhetsu | C °shṭhetsuḥ. — 14. BC te sâ° C °bahû âhâ° B °bahu âhâ° C °âharetsuḥ | te° B °retsuḥ | te° BC °bhûtsuḥ du° C °lpâ âhâra âhare° B °hâra âhâretsu a° C °âharetsuḥ abhûtsu varṇṇavantâ B °nto te tâṁ°. — 15. C teshâṁ du° BC °duvarṇṇâṁ° B °netsu vaya° C °netsuḥ | .

16¹. BC vayam asmiṁ varṇṇavantâ ime bhavanto satvâ duvarṇṇâ teshâṁ°. — 16². BC °rṇṇâtivarṇṇapratyayâ mânâtimânajâ°. — 17. BC °akaço atusaḥ(C °so) su° C °ṇḍuloprâ ° bhaveyo so yaṁ lu° B °bhaveyo sâyaṁ ° so kâlpaṁ bha° C °kâlyaṁ(?) bha° B °yati so pi kâ°.

अकणो अतुपः सुरभितण्डुलः प्रादुर्भवेद्या सायं लूनो सो काल्यं भवति जातो पक्को विरूढो अवदानं पि से न प्रज्ञायति ॥ सो पि काल्यं लूनो सायं भवति जातो पक्को विरूढो अवदानं चास्य न प्रज्ञायति ॥ अथ खलु भिक्षवो ते सत्वा तस्मिं वनखंते अन्तर्हिते अनुस्तनयेन्सुः ॥ अहो वदे अहो वदे ति ॥ तद्यथापि नाम भिक्षवो एतरहिं सत्वा केनचिदेवं दुःखधर्मेण स्पृष्टा अनुस्तनयेन्सु । तमेव पौराणमचरमप्रिन्यं उपनिपते अर्थं चास्य न विभावयेन्सु ॥ अथ खलु भिक्षवस्ते सत्वा तस्मिं वनखंते अन्तर्हिते तं शालिं अकणं अतुषं सुरभितण्डुलफलं आहारमाहरन्ता चिरं दीर्घमध्वानं तिष्ठेन्सु ॥ यतो च भिक्षवस्ते सत्वास्तं शालिं अकणं अतुषं सुरभितण्डुलफलं आहारमाहरेन्सु अथ सानं स्त्रीणां स्त्रीव्यंजनानि प्रादुर्भवेन्सुः पुरुषाणां पुरुषव्यंजनानि प्रादुर्भवेन्सुः ॥ अतिवेलं रक्तचित्ता अन्योन्यं उपनिध्यायेन्सु ॥ अन्योन्यं रक्तचित्ता अन्योन्यं उपनिध्याय ते अन्यमन्यं संरञ्जेन्सु अन्यमन्यं संरक्ता अन्यमन्यं दूषयेन्सुः ॥ ये खलु पुनर्भिक्षवः सत्वान्पश्येन्सु दूष्यमाणां ते तच्च दण्डं पि चिपेन्सु लेष्टुं पि चिपेन्सु पांशु पि चिपेन्सु ॥ अधर्मो भवन्तो लोके प्रादुर्भूतो असद्धर्मो भवन्तो लोके प्रादुर्भूतः यच्च हि नाम सत्वो सत्वं दूषयति ॥ तद्यथापि नाम भिक्षवः एतरहिं दारिकाये वुह्यन्तीये दण्डं निचिपन्ति लेष्टुं पि निचिपन्ति तं एव पौराणमचरमप्रिन्यं उपनिपते अर्थं चास्य न विभावयेन्सु ॥ तदा खलु पुनस्तं भिक्षवः अधर्मसंमतं अयज्ञसंमतं च अविनयसंमतं च । एतरहिं खलु पुनस्तं भिक्षवः धर्मसंमतं च यज्ञसंमतं विनयसंमतं च ॥ अथ खलु भिक्षवस्ते सत्वा तेन अधर्मेण

2. C "lyaṁ no" BC "no so | sāyaṁ bhavati | jā". — 3. C "satvās tasmiṁ" BC "yetsuḥ aho". — 4-5. B "yetsu | C "yetsuḥ | . — 5. C tam evaṁ pau" B "niyate a" C "te atha cāsya" yetsuḥ | B "yetsu | .

6. C "satvās tasmiṁ" B "çāli akaṇaṁ atu(?)shaṁ" C "tukhaṁ su" B "bhitaṇḍalapha" C "ram âhârantâ" shṭhetsuḥ B "shṭhetsu | . — 8. B "atu(? ou "bhu)shaṁ" BC "ṇḍulaṁ pha" C "phalam âhâ" B "hâram âhâra âhâretsu | a" C "âharetsuḥ | atha sâtaṁ stri" BC "yetsuḥ | puru" vetsuḥ | . — 10. B "yetsu | C "yetsuḥ | .

11. B "nidhyâyeta | a" C "nidhyâyet | a" B "ñjetsu anya" C "ñjetsuḥ anya" ktâḥ anyamanyaṁ saṁdû" BC "yetsuḥ ye kha". — 12. C "kshavo sa" B "tvâ paçyetsu dû" C "çyetsuḥ | dû" BC "dûshayimânan te | tatra" B "petsu le" C "petsuḥ leshṭum api kshi" B "leshṭraṁ pi kshipetsu pâṁ" C "petsuḥ pâṁçum api kshipetsuḥ B "kshipanti adha". — 13. BC "bhûto | asadharmo" C "vantâ loke prâ". — 14. B "ye va—aṁtiye" panti yaṁ leshṭraṁ pi" C "panti yâṁ leshṭaṁ" nti tam eva pau" upaniyate artha câsya" yetsuḥ" B "yetsu | .

16. B "vaḥ adhasaṁmatam avajña" C "jñasaṁmataṁ avina". — 17. BC "punas te taṁ bhi". — 18. BC "tena dharmeṇa attiya" C "yanto viji" BC "vijigupsatâṁ ekâ" C "viprayetsuḥ dvâhaṁ" B "pravayetsu dvyahaṁ" vasetsu trya" C "pravayetsuḥ ahaṁ pi vipravâsetsuḥ catu" B "vasetsu catu" vasansu paṁ" C "vasetsuḥ paṁcahaṁ" pravasetsuḥ gri" B "pravetsu | griha" rayetsu | yâ" C "yetsuḥ yâvad evaṁ tasyaivaṁ adharma" BC "ticchedanâ" C "nârtha | .

अर्तीयन्ता विजिगुप्सिता एकाहं पि विप्रवसेन्तु द्व्हं पि विप्रवसेन्तु त्र्यहं पि विप्रवसेन्तु चतुरहं पि विप्रवसेन्तु पंचाहं पि पचं पि मासं पि विप्रवसेन्तु गृहकर्मान्ता पि कारयेन्तु यावदेव तस्यैव अधर्मस्य प्रतिच्छदनार्थं ॥

अथ खलु भिचव अन्यतरस्य सत्वस्य शालिहारकं गतस्य एतदभवत् ॥ किमस्य नाम अहं किलमामि कथं पुराहं किलमामि सायं सायमासाय प्रातं प्रातरासाय ॥ यं नूनाहं सकृदेव दैवसं सायंप्रातिकं शालिं हरेयं ॥ आहरे खलु भिचवो सो सत्वो सकृदेव दैवसं सायंप्रातिकं शालिं ॥ अथ खलु भिचवः अन्यतरो सत्वो तं सत्वमेतदुवाच ॥ एहि भो सत्व शालिहारं गमिष्यामः ॥ एवमुक्ते भिचवः सो सत्वो तं सत्वमेतदुवाच ॥ गच्छ तुवं सत्व आनीतो मया सकृदेव सायंप्रातिको शालिः ॥ अथ खलु भिचवस्यापि सत्वस्य एतदभवत् ॥ एवं पि क्रियमाणं शोभनं भवति । यं नूनाहं पि सकृदेव द्व्हिकं चीहिकं तं शालिं हरेयं ॥ आहरे खलु भिचवः सो पि सत्वो सकृदेव द्वीहिकं चीहिकं शालिं ॥ अथ खलु भिचवः अन्यतरो सत्वो तं सत्वमेतदुवाच ॥ एहि भो सत्व शालिहारं गमिष्याम ॥ एवमुक्ते सो सत्वो तं सत्वमेतदुवाच ॥ गच्छ त्वं भो सत्व आनीतो मया सकृदेव द्वीहिको चीहिको शालिः ॥ अथ खलु भिचवस्यापि सत्वस्य एतदभवत् ॥ एवं पि दानि क्रियमाणं शोभनं भवति ॥ यं नूनाहं पि चतुरहिकं पंचाहिकं शालिमाहरेयं ॥ आहरे खलु भिचवो सो पि सत्वो सकृदेव चतुरहिकं पंचाहिकं शालिं ॥ यतो च भिचवः ते सत्वा तं शालिं अकणं अतुषं सुरभितण्डुलफलं संनिधिकारं परिभुंजेन्सु अथ खलु तस्य शालिस्य कणो च तुषो च प्रादुर्भवति ॥ सो पि सायं लूनो काल्यं न जातो भवति न पक्वो न विरूढो अवदानं चास्य प्रज्ञायति ॥

4¹. C °sya sacasya çâlihâraṁkaṁ°. — 4². C °haṁ vilamâ ° haṁ vilamâmi so yaṁ mâsâmâsâya prâ° B °tarâsâpa yaṁ nû°.

6¹. B °kṛidaivasaṁ sâyaṁ° C °kṛidevaṁsaṁ sâyaṁ° BC °çâli hare°. — 6². C âhara | kha ° kshavaḥ anyatarasya satvasya çâliṁ pratikaṁ° B °kṛidaivasaṁ ° yaṁpratikaṁ çâli. — 7. BC °tara satvo°. — 8¹. B °çâliṁ hâraṁ° C °çâlim âhâraṁ ° shyâmi | B °shyâmaḥ eva°. — 8². C °so matvo taṁ°. — 9. C °satvâ atito mayâ° B °tva atito mayâ° BC °mayâ saṁsâ°. — 10². BC °yamânaṁ ço° B °bhaṇaṁ bha°.

11¹. C °d evaṁ dvehi trehikaṁ° B °kaṁ trihikaṁ° BC °çâli hareyaṁ âha°. — 11². BC °kshavo so hi sa °d evaṁ dvihikaṁ° B °va dvihikaṁ° BC °kaṁ trehikaṁ°. — 12. C °kshavo anyatara satvo° B °vâcat | . — 13¹. BC °satvo çâli° C °lim âhâraṁ gaṁmishyâmaḥ | . — 13². BC °kte so mahâsatvo°. — 14. C °d evaṁ dvehikaṁ tri° B °va dvehikaṁ trehikaṁ çâliḥ ‖ C °hikaṁ çâ°. — 15¹. C °kshavaḥ tasyâ ° tvasyaita°. — 15². C °yamânaṁ ço°.

16¹. B °turohikaṁ paṁ° C °turohi paṁcahi ° hare | B °reyaṁ âhare°. — 16². C khalu puna bhi° BC °turâhikaṁ° C °paṁcâttikaṁ° B °çâliṁ yato°. — 17. C °kshavo te sa° BC °rabhiṁ taṇḍu° C °ṇḍuphalaṁ ° dhikâyaṁ paribhuṁjetsuḥ | atha° B °jetsu | atha°. — 19. BC °yaṁ lûto kalpa(C °lpe) na jâyate na pakvo (C °hyo) na vi° C °na vipakvo virû°.

अथ खलु भिचवस्ते सत्वा संधावेन्सुः संधावित्वा संनिपतित्वा मन्तां मन्तयेन्सुः ॥ वयं भवन्तो स्वयंप्रभा अन्तरीचचरा मनोमया प्रीतिभचा सुखस्थायिनो येनकामंगमाः ॥ तेषामस्माकं स्वयंप्रभाणामन्तरीचचराणां मनोमयानां प्रीतिभचाणां सुखस्थायिनां येनकामंगमानां चन्द्रमसूर्या लोके न प्रज्ञायेन्सु ॥ चन्द्रमसूर्येहि लोके अप्रज्ञायन्तेहि तारकरूपा न प्रज्ञायन्ते । तारकरूपेहि लोके अप्रज्ञायन्तेहि नचचपथा लोके न प्रज्ञायन्ते । नचचपथेहि लोके अप्रज्ञायन्तेहि रात्रिंदिवा न प्रज्ञायेन्सु । रात्रिंदिवेहि अप्रज्ञायन्तेहि मासार्धमासा न प्रज्ञायेन्सु । मासार्धमासेहि अप्रज्ञायन्तेहि ऋतुसंवत्सरा न प्रज्ञायेन्सु ॥ अयमपि महापृथिवी उदकह्रदं विय समुद्दागच्छति ॥ तद्यथापि नाम सर्पिसन्तानं वा खीरसंतानं वा एवं वर्णप्रतिभासा अभूषि वर्णसंपन्ना च गन्धसंपन्ना च रससंपन्ना च तद्यथापि नाम चुद्रो मधु अनेलको एवमास्वादो ॥ अथ खलु भवन्तो अन्यतरो सत्वो चपलो लोलुपजातीयो तं पृथिवीरसं अंगुलीये आस्वादयते ॥ तस्य तमास्वादयति वर्णेनापि गन्धेनापि रसेनापि ॥ अथ खलु भवन्तो सो सत्वो तं पृथिवीरसमपरकालेन आलोपकारकमाहारं आहारेसि ॥ वयं तस्य सत्वस्य दृष्टानुकृतिमापद्यन्ता तं पृथिवीरसं आलोपकारकमाहारं आहरेम ॥ यतो च वयं भवन्तो पृथिवीरसमालोपकारकमाहारं आहरेम अथास्माकं काये गुरुत्वं च खरत्वं च कक्खटत्वं च उपनिपते ॥ यापि सा पूर्वं अभूषि स्वयंप्रभता अन्तरीचचरता मनोमयकायता प्रीतिभचता सुखस्थायिता येनकामंगमता सा अन्तरहायि ॥ तेषां भवन्तो स्वयंप्रभतायै अन्तरीचचरतायै मनोमयकायतायै प्रीतिभचतायै सुखस्थायितायै येनकामंगमतायै अन्तरहितायै चन्द्रमसूर्या लोके प्रज्ञायेन्सुः । चन्द्रमसूर्येहि लोके प्रज्ञायन्तेहि

1. BC °satvâ saṁvâdetsuḥ saṁvâditvâ saṁ° C °mantraṁ ma° BC °yetsuḥ | . — 2. B °bhagavanto° C °tibhaktâ su° B °maṁgamâs teshâṁ° C °maṁgamânâṁ candra° (l. 4). — 3. B teshâṁm asmâ ° bhânâm a° BC °yetsu candra°. — 4. C candramasûcandramasûryehi° B °sûryohi lo° C °aprajñâyantehi B °yante târakarûpe°. — 5. C °pehi apra° BC °trayathâ lo° B °loko na pra° C °jñâyetsuḥ | , *et passe* 6, 7^1 *et* 7^2. B °yante naksha°.

6. B °râtridivaṁ na prajñâyetsu | . — 7^1. B °yetsu | . — 7^2. B °yetsu | . — 9. BC °tibhâso abhû° B °panno ca ga ° panno ca ra ° panno ca ta° C °anedako°.

11. B °bhagavanto° BC °taro capa° C °capara lolu ° saṁ adgulîye svâdayate. — 12. B °svâdayeti va°. — 13. B °bhagavanto° C °rasaṁ apara° BC °âlokakâra(B °la)kam â°. — 14. BC °âlokakâra ° hâra hare° B °rema yato° C °reyâmâ. — 15. BC °âlokakâra° B °hâra harema° BC °ma ‖ atha sâkaṁ bha guru° B °ratvaṁ ca rutkaṭatvaṁ ca u° C °ratvaṁ ca utkatkatvaṁ ca u°.

17. BC °pûrve abhû° C °kshayatâ sukha° BC °kâmaṁgatâ sâ°. — 18. BC teshâṁ bhava ° yaṁprabhâtâye° C °kshatâye pritibha° B °yakâmatâye pri° C °sthâpitâye ° maṁgatâye ° hitâye candra° B °hitâye | ye candra° BC °yetsuḥ candra°. — 20. BC °loke prajñâyante | ritusaṁva(C °samva)tsarâhi târa ° yetsuḥ târa°.

तारकरूपा प्रज्ञायेन्सुः । तारकरूपेहि प्रज्ञायन्तेहि नचचपथा प्रज्ञायेन्सुः । नचचपथेहि प्रज्ञायन्तेहि रात्रिंदिवा प्रज्ञायेन्सुः । रात्रिंदिवेहि प्रज्ञायन्तेहि मासार्धमासा प्रज्ञायेन्सुः । मासार्धमासेहि प्रज्ञायन्तेहि ऋतुसंवत्सरा प्रज्ञायेन्सुः ॥ ते वयं भवन्तो तं पृथिवीरसमाहारमाहरन्ता तंवर्णा तंभचा तदाहारा चिरं दीर्घमध्वानं तिष्ठेम ॥ यतो च सानं केचित्पापका अकुशला धर्मा प्रज्ञायेन्सुः यतो च मो केचिद्भवन्तो पापका अकुशला धर्माः प्रज्ञायेन्सुः अथ सो पृथिवीरसो अन्तर्हाये भूमिपर्पटकं प्रादुर्भवे ॥ तद्यथा क्षाचकं एवं वर्णप्रतिभासो पि अभूषि वर्णसम्पन्नो च गन्धसंपन्नो च ॥ तद्यथापि नाम शुद्रमधु अनेडको एवमास्वादो ॥ ते वयं भवन्तो भूमिपर्पटकं आहारमाहरन्ता तंवर्णा तंभचा तदाहारा चिरं दीर्घमध्वानं तिष्ठेम ॥ यतो च सानं केचित्पापका अकुशला धर्मा प्रज्ञायेन्सु अथ सो भूमिपर्पटक अन्तरहाये वनलता प्रादुर्भवेत् ॥ तद्यथापि नाम कलम्बुका एवं वर्णप्रतिभासा सापि अभूषि वर्णसम्पन्ना च गन्धसम्पन्ना च रससंपन्ना च ॥ सद्यथापि नाम शुद्रो मधु अनेडको एवमास्वादः ॥ ते वयं भवन्तो तां वनलतामाहारमाहरन्ता तंवर्णा तंभचा तदाहारा दीर्घमध्वानं तिष्ठेम ॥ यतो च सानं केचित्पापका अकुशला धर्मा प्रज्ञायेन्सुः यतो च मो भवन्तो केचित्पापका अकुशला धर्मा प्रज्ञापयेन्सुः अथ सा वनलता अन्तरहाये ॥ शालिं अकणं अतुषं सुरभितण्डुलफलं प्रादुर्भवेया ॥ सायं लूनो सो काल्यं भवति जातो पक्को विरूढो अवदानं पि च से न प्रज्ञायति ॥ ते वयं भवन्तो तं शालिं अकणं अतुषं सुरभितण्डुलफलं आहारमाहरन्ता तंवर्णा तंभचा

1¹. C °kshatrayathâ° BC °yetsuḥ | . — 1². C °kshatrayathe ° jñâyantehi prajñâyantehi râ° BC °divâṁ prajñâyetsuḥ râ°. — 2. BC °rddhamâsa prajñâyetsuḥ mâsâ°. — 3¹. BC °yetsuḥ | . — 3². BC °vanto pṛithi° B °ram âhârantâ° B °varṇṇân taṁ° C °varṇṇân taṁ tad âhâra ci° B °dâhâ ciraṁ° C °naṁ tishṭayaḥ | . — 5. B yato va sânaṁ° C °dharma pra° BC °yetsuḥ | yato ca so keci(C °so taṁ kenaci)d bha ° jñâyetsuḥ | atha° C °viraṁso antarahâye° BC °miparyamṭa(C °ta)kaṁ° C °bhaveyâ | .

7. BC °thâ cchatrakaṁ | evaṁ° C °bhâso so pi abhû ° ndhasaṁpannâ ca rasasaṁpannâ ca | B °ndhasaṁpannaṁ ca ‖ . — 8². C °paryyantakaṁ° B °paryaṁṭakaṁ° BC °m âhârantâ taṁ° C °rṇṇân taṁbha ° tadâhârâ ci ° tishṭhâmaḥ | B °tishṭhâma | . — 10. B yato va sânaṁ° C °ca sâtaṁ ke° BC °kenacit pâ ° yetsuḥ | atha° B °paryaṁṭaka C °paryyaṁtaka ° rbhâve | .

11. B °bhâso so pi abhû° C °bhâsaḥ so pi a° B °shi | va°. — 12. C sadyathâpi ° kshudramadhu ° svâdo | . — 13. BC °vanto ca vana ° ram âhâra° C °ranto taṁvarṇṇân taṁbha°. — 14. C °rmâḥ prajñâ° BC °yetsuḥ | yato va so(C °to ca so taṁ) bhavanto ke(C °kena)cit pâ ° rmâ(C °rmâḥ) prajñâpayetsuḥ ‖ atha°.

16¹. C *omet* 16¹ *et* 16². B °ṇḍulaṁ phalaṁ ° veyo sâ°. — 16². B sânaṁ lûno so kalpaṁ bhava ° naṁ pi ra se na ° yati te va°. — 17. B °nto te çâliṁ° C çâliṁ ° ṇḍulaṁ âhâ° BC °ram âhâraṁtâ° C °rṇṇân taṁbha ° dhvânaṁ tishṭhâmaḥ B °tishṭhâma | .

तदाहारा चिरं दीर्घमध्वानं हि तिष्ठेम ॥ यतो च सानं केचित्पापका अकुशला धर्मा प्रज्ञायेन्सुः अथ से शालिस्र कणो च तुषो च पर्यवनहे ॥ यो च सायं लूनो सो काल्यं न जातो न पक्को न विरूढो अवदानं पि च से प्रज्ञायति ॥ यो पि काल्यं लूनो सो सायं न जातो न पक्को न विरूढो अवदानं पि च से प्रज्ञायति । यं नूनं वयं शालिक्षेत्राणि विभजेम सीमां नयेमः ॥ इमं भवन्तानां शालिक्षेत्रं इममस्माकं मापयेमः ॥ अथ खलु भिक्षवस्ते सत्वाः शालिक्षेत्राणां सीमा नयेन्सुः । इमं भवन्तानां शालिक्षेत्रं इममस्माकं ॥

अथ खलु भिक्षवः अन्यतरस्य सत्वस्य शालिहारं गतस्य एतदभवत् ॥ किं स्र नाम अहं भविष्यं केन स्र नाम जीवितं कल्पेयं स्वके शालिभागे क्षीणे ॥ यं नूनाहं अदिन्नं अन्यातकं शालिमादियेयं ॥ अथ खलु भिक्षवो सो सत्वो स्वकं शालिभागं परिरक्षन्तो अदिन्नमन्यातकं शालिभागमादियेय ॥ अद्राक्षीद्भिक्षवो न्यतरः सत्वो तं सत्वमदिन्नमन्यातकं शालिं आदियन्तं दृष्ट्वा च पुनर्येन सो सत्वो तेनोपसंक्रमित्वा तं सत्वमेतदवोचत् ॥ अपि नाम त्वं भो सत्व अदिन्नमन्यातकं शालिमादियसि ॥ एवमुक्ते भिक्षवः सो सत्वस्तं सत्वमेतदवोचत् ॥ तेन हि भो सत्व न पुनरेवं भविष्यति ॥ द्वितीयं पि भिक्षवस्तस्य सत्वस्य शालिहारं गतस्य एतदभवत् ॥ किं स्र नाम अहं भविष्यं केन स्र नाम अहं जीविकां कल्पेयं स्वके शालिभागे क्षीणे ॥ यं नूनाहं अदिन्नमन्यातकं शालिमादियेयं ॥ द्वितीयं पि भिक्षवः सो सत्वो स्वकं शालिभागं परिरक्षन्तो अदिन्नमन्यातकं शालिमादियेत् ॥ अद्राक्षीद्भिक्षवः सो सत्वस्तं सत्वं द्वितीयकं पि अदिन्नमन्यातकं शालिमादियन्तं ॥ दृष्ट्वा च पुनर्येन सो सत्वो तेनोपसंक्रमित्वा तं सत्वमेतदवोचत् ॥ अस्ति नाम त्वं भो सत्व यावद्वितीयकं

1. BC °kenacit pâ° C °dharmâṇâ yajñâye° BC °yetsuḥ | atha so çâli° C °ryyavataṁho | . — 2. C °no sau kâlyaṁ° B °pakvâ na vi ° naṁ pi va se pra° C °pi ca so pra° B °yati so pi kâ°. — 3. BC so pi kâ° C °dânaṁ ca va se na pra° B °pi ca va se na pra ° yati nânaṁ°. — 4. BC nânaṁ câyaṁ çâ° C °bhajemaḥ | B °nayemaḥ imaṁ°. — 5. BC °bhavantâ | (C °nto) taṁ çâ ° smâkaṁ mâpayetsuḥ | .

6¹. BC °ṇâṁ çmâ nayetsuḥ | . — 6². BC °kshetrâ i° C °imaṁm asmâ°. — 8¹. C °kshavaranyatarasya ° çâliṁ hâ ° gatasya satvasya çâliṁ hâraṁ gatasya°. — 8². C kisya nâ° BC °jîvitâṭ kalpe° B °kshîṇe yaṁ°. — 9. B °m âdîyeyaṁ ‖ . — 10. C °m âdideyaṁ | B °âdîyeyaṁ | BC °yaṁ atha khalu bhikshavo so satvo svakaṁ çâlibhâgaṁ parilakshanto adinna(B °nya)m anyâtakaṁ çâlibhâgam âdîyeya(C °dideyaṁ) adrâ°.

11. C °kshavaḥ anyataraṁ satvas taṁ sa ° dinnaṁ anyâ° B °liṁ adîyantaṁ° C °punaḥ yena°. — 13. B °nyâtaṁkaṁ° BC °çâlim âdîyasi ‖ . — 14¹. B °vaḥ sa satvaṁ taṁ sa°. — 14². BC °bho puna°. — 15². B °jîvakâṁ ° kshîṇe yaṁ nâ°.

16. C °dinnaṁ anyâ ° çâliṁ âdideyaṁ | . — 17. B °bhâga pari° BC °raksha adi° B °dinyam anyatakaṁ °m âdîyet | C °m âdideyaṁ | . — 18. B °satva taṁ sa ° dinyam anyâ°. — 20. BC °m âdîyasi | .

पि अदिन्नमन्यातकं शालिमादियसि ॥ द्वितीयं पि भिचवः सो सत्वो तं सत्वमेतदवोचत् ॥ तेन हि भो सत्व न पुनरेवं भविष्यति ॥ तृतीयकं पि भिचवः तस्य सत्वस्य शालिहारं गतस्चैतदभवत् ॥ किं स्व नाम अहं भविथं केन स्व नाम जीविकां कल्पयिथं स्वके शालिभागे चीणे ॥ यं नूनाहमदिन्नमन्यातकं शालिमादियेयं ॥ तृतीयकं पि भिचवः सो सत्वो स्वकं शालिभागं परिरचन्तो अदिन्नमन्यातकं शालिमादियति ॥ अद्राक्षीच्चिचवः सो सत्वो तं सत्वं तृतीयकं पि अदिन्नमन्यातकं शालिमादियन्तं ॥ दृष्ट्वा च पुनर्येन सो सत्वो तेनुपसंक्रमित्वा तं सत्वं दण्डेन परिताडयन्तो एवमाह ॥ अस्ति नाम त्वं भो सत्व यावत्तृतीयकं पि अदिन्नमन्यातकं शालिमादियसि ॥ अथ खलु भिचवः सो सत्वो उभौ बाहां प्रगृह्य विक्रन्दे विक्रोशे ॥ अधर्मो भवन्तो लोके प्रादुर्भूतः असद्धर्मो भवन्तो लोके प्रादुर्भूतः यत्र नाम लोके दण्डादानं प्रज्ञायति ॥ अथ खलु भिचवः सो सत्वो पृथिवीयं दण्डमावेष्टित्वा उभौ बाहु प्रगृह्य विक्रन्दे विक्रोशे ॥ अधर्मो भवन्तो लोके प्रादुर्भूतो असद्धर्मो भवन्तो लोके प्रादुर्भूतः यत्र हि नाम अदिन्नादानं च मृषावादं च लोके प्रज्ञायति ॥ एवं च पुनर्भिचवः इमेषां त्रयाणां पापकानां अकुशलानां धर्माणां प्रथम एवमेव लोके प्रादुर्भावो तद्यथादिन्नादानस्य मृषावादस्य दण्डादानस्य च ॥

अथ खलु भिचवः ते सत्वा संधावेन्सुः संनिपतेन्सुः संधावित्वा संनिपतित्वा संमन्त्रेन्सुः ॥ यं नूनं वयं भवन्तो यो अस्माकं सत्वो सर्वप्रासादिको सर्वमहेशाख्यो च तं संमन्त्रेमः यो अस्माकं नियहारहं च निगृह्णीया प्रयहारहं च प्रगृह्णेया देशये चायं स्वकस्वकेषु शालिचेचेषु शालिभागं ॥ अथ खलु भिचवः ते सत्वा यो सानं

1. C °so satvas taṁ sa°. — 3. C kisya nâ° BC °kshiṇe po(C °pû)nar yaṁ nû°. — 4. B °nâhaṁm adi° C °nâhaṁ adi° B °dinyam anyâ ° m ádiye° C °m ádideyaṁ | . — 5. BC tṛitiya° C °vaḥ sa satvo° B °m ádiyati | .

6. B °m ádiyantaṁ dṛi°. — 7. B °yena satvo° C °yena satvas tenopa° B °yanto | evam âha asti°. — 8. B °m ádiyasi ‖ . — 9. BC °satvo bâhâyâṁ bâhâṁ pra° B °vikoçe adha° C °kroço. — 10. BC adharmâ bha ° asadharmo ° prâdubhûtaḥ(C °to) yatra ° dânaṁ loke prajñâ° B °jñâpayati | .

11. B °prithivîyaṁ ° bâhu pragṛi° BC °hya vikramande vikroçe(C °ṇe) adha°. — 12. B °dubhûto° C °dubhûtaḥ asadharmâ bha° B °ddharmâ bha° BC °dubhûtaḥ° C °dinnadâ°. — 14. C °kshavar ime ° kânâm aku° BC °thamâna(C °nâ)m evamevaṁ lo ° rbhâvo(C °vaḥ) ‖ tadya° C °thâ adinnâ° BC °daṇḍadâ°.

16. C °kshavas te satvâ° BC °dhâvetsuḥ saṁnipâte(C °ṭe)tsuḥ saṁdhâ ° ntretsuḥ yaṁ nû°. — 17. C °nûnâha vayaṁ ° yo 'smâkaṁ satva sarva ° ca taṁ samanye ° yo 'smâkaṁ nirgahârarha ca ni° BC °ca nigṛihṇîyâ pra° C °haṁ ca nigṛihnâtu deçaya vayaṁ° B °gṛihneyâ deçata vayaṁ° C °yaṁ svakeshu çâlibhâgeshu çâlibhâ°. — 19. C °vaḥ tena satvâ ° satvar abhûshi | savâṁ asmâkaṁ sa° (p. suiv. l. 1) B °ca taṁ samanyetsuḥ bhavâ°.

सत्वो अभूषि सर्वप्रासादिको च सर्वमहेशाख्यो च तं संमन्वेन्तुः ॥ भवानस्माकं सत्वं नियहारहं च निगृह्णातु प्रग्रहारहं च प्रगृह्णातु वयं ते सर्वसत्वानां अर्थताये संमन्वेम खकस्वकेषु शालिचेचेषु षष्ठं शालिभागं ददाम ॥ महता जनकायेन संमतो ति महासम्मतो ति संज्ञा उदपासि । अरहति शालिचेचेषु शालिभागे ति राजा ति संज्ञा उदपासि । सम्यक् रचति परिपालेति मूर्धाभिषिक्तः ..... संज्ञा उदपासि । मातापितृसमो नैगमजानपदेषु त्ति जानपदस्यामवीर्यप्राप्तो ति संज्ञा उदपासि ॥ तेनाहं राजा चचियो मूर्धाभिषिक्तो जनपदस्यामवीर्यप्राप्तो ति ॥

राज्ञो सम्मतस्य पुत्रो कल्याणो कल्याणस्य पुत्रो रवो रवस्य पुत्रो उपोषधो उपोषधस्य पुत्रो राजा मान्धातो ॥ राज्ञो मान्धातस्य पुत्रपौत्रिकायो नग्नप्रनग्निकायो बहूनि राजसहस्राणि । पश्चिमको शाकेते महानगरे सुजातो नाम इक्ष्वाकुराजा अभूषि ॥ सुजातस्य खलु इक्ष्वाकुराज्ञो पंच पुत्रा अभूषि ओपुरो निपुरो करकण्डको उल्कामुखो हस्तिकशीर्षो । पंच च धीतरो कुमारियो शुद्धा विमला विजिता जला जली ॥ जेन्तो नाम कुमारो वैलासिकाये पुत्रो ॥ तस्य माता जेन्ती नाम ॥ ताये राजा सुजातो स्त्रीधर्मेण आराधितो । तस्य राजा प्रीतो संवृत्तो ॥ प्रीतेन राज्ञा जेन्ती वरेण प्रवारिता ॥ जेन्ती वरेण प्रवारेमि । यं मे वरं याचसि तं ते वरं ददामि ॥ सा दानि आह ॥ महाराज यावता खु मातापितरं आपृच्छामि ततो देवस्य सकाशातो वरं याचिष्यामि ॥ ताये मातापितृणां आरोचितं ॥ राज्ञाहं वरेण प्रवारिता तद्युष्माकं किं वरमुच्यति किं राज्ञो वरं याचामि ॥ तेहि

1. BC "satvo(C "tva) nigrahâraṁ ca nigṛihnâtu vayaṁ te" C "nyemaḥ sva". — 3. BC mahato jana " mahâsamanto ti saṁ" B "jñâm uyâsi | C "jñân uda". — 4. BC arhati | ṣâ" C "ti | ṣâlibhâgeshu râjâ " jñân adapâ" B "jñâm uda". — 5. C "paripâreti" BC "shiktaḥ saṁjñâm udapâsi mâtâ".

6. BC "ṭrisamâ nai " deshû(C "shu)nti jâ" B "sthâviryaprâpto saṁ" C "prâptaḥ saṁjñân uda" B "jñâm uda". — 7. C "jâ kshetri" B "sthâvirya" BC "prâpteti ‖ . — 8. C râjño mahâsamma " tro râvo râvasya" B "tro ravo rocasya putro upodadho u " ndhâto râjño". — 9. C râjâ mâṁdhâ " putro trikâye na" B "putro pautrikâye na " ptikâye ba" BC "hasrâṇâṁ paçci".

11. BC "jño shaṭ putrâ " shi | opu " kaṇḍu(C "ṇḍa)kâ ulkâ " rsho paṁca". — 12. C "mâriyo". — 13¹. C jeto nâma ikshvâku râjâ abhûshi | sujâtasya khalu ikshvâkurâjno shaṭ putrâ abhûshi | oparo nipuro karakaṇḍakâ ulkâmukho hastikaçîrsho paṁca ca dhîtaro kumâriyo çuddhâ vimalâ vijitâ jalâ jali | jeto nâma" B jeto nâma " tro tasya". — 13². B "tâ janti nâma tâye". — 14¹. BC "ṇa abhâvino tasya". — 14². C "râjâ saṁvṛi". — 14³. C "tena râjâ je" BC "jenti vare " ritâ jenti". — 15¹. C jenti vare" B "remi yaṁ". — 15². B "casi | tan te " dâmi sâ dâ".

16¹. B sâ dâmi âha ‖ . — 16². C "hârâ yâcatâṁ kha" B "yâca(? ou "va)tâ kha" C "pṛicchami | tataḥ de " yâyishyâmi | B "yârishyâmi | . — 17¹. C "triṇâm âroci". — 17². B "varaṁm ucya" C "râjñâ varaṁ". — 18. C "sya yaṁ taṁ so te jalpa" B "mate so taṁ " lpati grâma".

दानि यस्स यं मतं सो तं जल्पति ॥ यामवरं याचाहि त्ति ॥ तहिं अपरा परिव्राजिका पण्डिता निपुणा मेधाविनी ॥ सा आह ॥ जेन्ति त्वं वेलासिकाये धीता तव पुत्रो न किंचित्पैतृकस्य द्रव्यस्य प्रभवति किं पुन राज्यस्य ॥ एते पंच कुमारा क्षत्रियकन्यापुत्राः ते पैतृकस्य राज्यस्य च द्रव्यस्य च प्रभवन्ति ॥ त्वं च राज्ञा वरेण प्रवारिता राजा च सुजातो अप्रतिवचनो सत्यवादी यथावादी तथाकारी तं तुवं राज्ञो वरं याचाहि ॥ एते पंच कुमारा राज्यातो विप्रवासेत्वा मम पुत्रं जेन्तं कुमारं युवराज्ये अभिषिंचाहीति ॥ एष देवस्य अत्ययेन शाकेते महानगरे राजा भविष्यतीति ॥ ततो तव सर्वं एवं भविष्यति ॥ ताये राजा सुजातो एवं वरं याचितो ॥ महाराज एतां पंच कुमारां राज्यातो विप्रवासेत्वा जेन्तं कुमारं युवराज्ये अभिषिंचाहि । यथेषो देवस्य अत्ययेन शाकेते महानगरे राजा भवेय ॥ एतं मे वरं देतु राजा ॥ सुजातो श्रुत्वा दुर्मना संवृत्तो तेषां कुमाराणां प्रेम्नेन न च शक्यं वरं दत्त्वा अन्यथा कर्तुं ॥ राजा जेन्तीये देवीये आह ॥ एवमस्तु दिन्नं भवतु एतं वरं ॥ वरदानं नागरेहि जानपदेहि च श्रुतं कुमारां विप्रवासेत्वा जेन्तं कुमारं वेलासिकाये पुत्रं युवराज्ये अभिषिंचिष्यतीति ॥ तच्च जनकाये उत्कण्ठो कुमाराणां गुणमाहात्म्येन या कुमाराणां गतिः सा अस्माकं गतिः ॥ राज्ञा सुजातेन श्रुतं महाजनकायो शाकेतातो जनपदातो कुमारेहि सार्धं विप्रवसिष्यन्ति इति ॥ तेन शाकेते महानगरे घोषणा कारापिता ॥ यो कुमारेहि सह शाकेतातो विप्रवसिष्यति तस्य येन कार्यं तं राजकृत्या कोशातो दीष्यति ॥ येषां हस्तिहि कार्यं अश्वेहि रथेहि वा युग्येहि वा यानेहि वा शकटेहि वा प्रवहणेहि वा बलिवर्देहि वा मस्तियेहि वा अजेहि वा एडकेहि वा धनेहि वा चान्येन वा वस्त्रेण वा अन्नं-

1¹. BC °mavarî yâcâhi nti | . — 1². BC tahim apara para(? C °ri)vrâjita pa(B °ji pa)ṇḍi° C °punâ medhâvini | B °dhâvini | . — 1³. BC °t paitrikasya° C °na râryyasya | . — 3. C °mârâ kshetri ° trâs te pai ° sya âryyasya ca°. — 4. C °tyavâdi yathâ° BC °tañ bhuvo râjño° C °jño valañ yâ°.

6. B °mârâjñâto vi° C °mâro râjñâto vi ° traṁ jenti kumâ° B °jetaṁ° BC °varâjam abhi°. — 7. B °yena sâkete ° bhavatîti | . — 8². B °cito mahâ°. — 9. B °tvâ jetaṁ ku° C °mâraṁ râjyâ ° tvâ jentiṁ kumâ°. — 10¹. B °yena sâkete° BC °veyaṁ | . — 10². C evaṁ me° B °detu | râjâ sujâ°.

11. BC °mnena ca çakyaṁ ° datvâ°. — 12¹. C râjâ jyeniye de°. — 12². C evaṁm astu° B °vatu ‖ etaṁ varaṁ vara°. — 13. BC °rehi janapa ° mâraṁ vipra ° jento kumâro vailâsi-(C °çi)kâye putro yuvarâja abhi°. — 14. B °nakâyo utka° B °gatiḥ râjñâ°. — 15. C °nakâye çâke° B °yo sâketâ° BC °pravâsishya°.

17¹. B tena sâkete° C °shaṇâṁ kârâ° B °pitâ yo ku°. — 17². B °saha sâketâ° C °pravâsi° BC °shyanti tasya° B °kṛito ko° C °kṛitâto koçâto dishyati | . — 18. C kumârehi sârddhaṁ hasti kâ° B hasti ° vâ pravahiṇe vâ ba° C °vâ pravaṇehi vâ ° maçniyehi ° kehi vo dhane° B °vastrena vâ a° BC °kṛito koçâ°.

कारेहि वा दासेहि वा दासीहि वा तं सर्वं राजकृत्वा कोशातो दीयति ॥ कुमारेहि सार्धं विप्रवसन्तानां राजाणत्तीये अमात्येहि एवं कोशकोष्ठागारा मुक्तं यो यं याचति तस्य तं दीयति ॥ एवं ते कुमारा शाकेतातो अनेकेहि जानपदसहस्रेहि सार्धं महता बलकायेन अनेकेहि शकटयुग्ययानसहस्रेहि शाकेतातो नगरातो निर्याता उत्तरामुखं प्रयाता ॥ काशिकोशलेन राज्ञा प्रगृहीता ॥ कुमारा कृतपुण्या च महेशाख्या च निवाता च सुखसंस्पर्शा च पुण्यवन्ता च धार्मिका च । तेषां सर्वकाशिकोशलका मनुष्या मूलातो प्रीता ॥ अहो याव कल्याणा कुमारा धार्मिका च ॥ तस्य राज्ञो यथोक्तं भगवता शक्रप्रश्नेषु ॥ ईर्ष्यामात्सर्यसंयोजनसंप्रयुक्ता देवमनुष्या असुरा गरुडा गन्धर्वा यचा राक्षसा पिशाचा कुम्भाण्डा ये वा पुनरन्ये सन्ति पृथुकायाः ॥ तस्य काशिकोशलराज्ञो ईर्ष्याधर्म संवृत्तं ॥ यदेव एषो जनकायो इमेषां कुमाराणां गुणगृहीतो ख्यानमेतद्विद्यति यं एते मम जीवितातो व्यपरोपेत्वा अतो कुमारां राज्ये अभिषिंचेन्सुः ॥ ते दानि तेनापि काशिकोशलेन राज्ञा विप्रवासिता ॥

अनुहिमवन्ते कपिलो नाम ऋषिः प्रतिवसति पंचाभिज्ञो चतुर्ध्यानलाभी महर्द्धिको महानुभावो ॥ तस्य तं आश्रमपदं महाविस्तीर्णं रमणीयं मूलपुष्पोपेतं पत्रोपेतं फलोपेतं पानीयोपेतं मूलसहस्रउपशोभितं महं चाव शाकोटवनखण्डं ॥ ते दानि कुमारा तहिं पि शाकोटवनखण्डे आवासिता ॥ तत्र समनुक्रान्ता वाणिजका काशिकोशलां जनपदां गच्छन्ति व ॥ ते वाणिजका जनेन पृच्छीयन्ति कुतो आगच्छथ त्ति ॥ ते आहन्सुः ॥ अमुकातो शाकोटवनखण्डातो ॥ शाकेता अपि

1. C °sârddha vipravâsatânâm° B °pravasatânâm ° shṭâgârâm mukto yo yam° C °gâre muktâ yo yam ° dishyati | . — 3. B °mârâ sâke ° dasâhusre ° srehi sâke° BC °ryâto utta° C °prayâto B °yâtâ kâçi°. — 5¹. C kumâro kṛitapuṇyo mahe° BC °çâkhyo ca ni ° sparçatâ ca pûrṇṇavantâ° C °rmiko ca B °ká ca teshâm°.

6. C °sarve kâçi° BC °nushya mûlâto prîtâ aho°. — 7. C °yâvat kalpâto kumâ° B °dhârmikâ ca tasya°. — 8¹. C tasye râ ° vatâ krapra° B °çneshu irshyâ°. — 8². C irshyâmânasaryya° B °nushyâ aghurâ ga ° kâyâḥ tasya°. — 10¹. B °jño iryâdha° C °jño irshyâdharma sam° B °ttam ya°. — 10². C °thaivam esho ° gṛihitâ° B °grihitâḥ sthâ° B °dyati | yam ete° C °ti | yam ete ° ropayitvâ a° B °ropitvâ a° BC °mâram râ ° cetsuḥ | .

14. B °pilâ nâma° C °catudhyâna° B °nalya(?)bhi ma° C °labhi ma° B °rddhikâ mahâ°. — 15. B tasya tam çrama° BC °stirṇṇa rama° B °mûlo pushpo° C °mulopetam pushpo ° patropetam pânîyo° B °patrâpetam | phalo° BC °tam mahâm câtra sâ(C °çâ)kotakava°.

17¹. BC °pi sâkota° C °khaṇḍam âvâ°. — 17². BC tatra(B °trâ) sâmanokrânte vâṇi° C °jako kâçikoçalam jana° BC °nti vâ te vâṇi°. — 18. C °pṛicchiyanti° BC °gacchanti ‖ . — 19¹. BC °âhatsuḥ ‖ . — 19². B °kotavana° C °kotakavana°. — 19². C çâketâ api koçalya api vâṇi° B °çalâ api vâṇi ° hiṁ pi gagaccha° C °kotakavana° B °khaṇḍe te pi°.

कोशला वाणिजका तहिं पि गच्छन्ति शाकोटवनखण्डे ॥ ते पि पृच्छीयन्ति ॥ कहिं गमिस्थ त्ति ॥ ते पि आहन्सुः ॥ शाकोटवनखण्डं अनुहिमवन्तं ॥ तेहि दानि कुमारेहि मा मो जातिसंदोषं भविष्यतीति जातिसंदोषभयेन स्वकस्वका येव मातृयो भगिनीयो परस्परस्य विवाहिता ॥ राजा सुजातो अमात्यानां पृच्छति ॥ भो अमात्या कुमारा कहिं आवसन्ति ॥ अमात्या आहन्सुः ॥ महाराज अनुहिमवन्ते महाशाकोटकवनखण्डं तहिं कुमारा प्रतिवसन्ति ॥ राजा अमात्यानां पृच्छति ॥ कुतो कुमारेहि दाराणि आनीतानि ॥ अमात्या आहन्सुः ॥ श्रुतं मो महाराज कुमारेहि जातिसंदोषभयेन स्वकस्वका येव मातृयो भगिनीयो परस्परस्य विवाहितायो मा मो जातिसंदोषं भविष्यतीति ॥ राज्ञा दानि सुजातेन पुरोहितो च अन्ये च ब्राह्मणपण्डिता पृच्छिता ॥ शक्या एतमेवं कर्तुं यथा तेहि कुमारेहि कृतं ॥ ते पुरोहितप्रमुखा ब्राह्मणपण्डिता आहन्सुः ॥ शक्यं महाराज कुमारा ततो निदानं दोषेण न लिप्यन्ति ॥ राजा सुजातो ब्राह्मणपण्डितानां श्रुत्वा हृष्टो तुष्टो आत्तमना इमं उदानमुदानयेः ॥ शक्या पुनर्भवन्तो कुमारा ॥ तेषां दानि कमाराणां शक्यं शाकिया ति समाख्यासमाज्ञाप्रज्ञप्ति उदपासि ॥

तेषां दानि कुमाराणां एतदभवत् ॥ केवत्तकं वयं इह शाकोटकवनखण्डे निवासं कल्पेष्यामः ॥ महांश्च अयं जनकायो आगच्छति ॥ यं नूनं वयं नगरं मापयेमः ॥ ते दानि कुमारा कपिलस्य ऋषिस्य सकाशं संक्रान्ता ॥ ते ऋषिस्य पादौ वन्दित्वा आहन्सुः ॥ यदि भगवां कपिलो अनुजानेय्या वयं इमस्मिं नगरं मापयेमः ऋषिस्य नामेन कपिलवस्तुं ॥ ऋषि आह ॥ यदि मम इदमाश्रमं रा-

1. C °pṛicchiyanti. — 2¹. C kehiṁ ga° BC °shyathanti | . — 2². BC °âhatsuḥ | . — 2³. C °kotakavanakhaṇḍe so hi° B °vanashaṇḍaṁ | sâ hi° BC °hi jânantena tehi°. — 2⁴. B °rehi mâ(?) maṁ jâti° C °rehi mama jâti° BC °tti | te pi jâti° C °shabhavena °svakânyevaṁ mâ° B °mâtriyo bha°. — 5¹. C ho bhaṇe amâ° B ho amâ° C °mâro kahiṁ° BC °hiṁ çrâvayanti ‖ . — 5². C °hatsuḥ ‖ . — 5³. C °çâkotakavanakhaṇḍe tahiṁ° B °khaṇḍaṁ tu° C °mâro prati°.

7¹. C °hatsuḥ | . — 7². BC çruto mo mahâ° C °shabhavena° B °kasvakâ veva mâ° C °kâ yena mâ° B °hitâyo | mâ maṁ jâti° C °mâm evaṁ jâ°. — 9. C °cchito B °cchitâ çakyâ°.

11¹. C °hatsuḥ | B °nsuḥ çakyaṁ°. — 11². C °râjana ku° BC °kumâro ato nidânaṁ- (B °vaṁ) doshena lipyati | . — 12. BC °çrutvâ citto tushṭho âtta° C °imaṁ uddânaye B °naye çâkya°. — 13¹. B çâkya pu° C çakyaṁ pu °mâro B °mârâ teshâṁ°. — 13². C teshâ dâni °rânâṁ ça° B °çakya çâ° BC °kiyâni saṁ(C °maṁ)khyâsamanyâprajña°. — 15². B kevantitaṁ(?) vayaṁ° C kevani vayaṁ ° çâkotakava°.

16¹. C °kâye âga°. — 16³. C °garam âpa° BC °padyemaḥ te dâ°. — 17¹. C °mâro kapi ° shisyasya çakâsaṁ saṁkrântâs te ri°. — 17². C °hatsuḥ | . — 18. C °gavân kapi° B °anuyâne° C °nagara mâpaye ri° B °mâshaye ri° BC °nâme kapi° C °vastu | . — 19³. BC °çrame râja° C °gara mâpe° B °mâpe(?)tha | tato ° nâmi te ku°.

जकुलं कृत्वा नगरं मापेथ ततो अनुजानामि ॥ ते कुमारा ऋषिस्य आहन्सुः ॥ यथा ऋषिस्य अभिप्रायो तथा करिष्यामः ॥ इममाश्रमं राजकुलं कृत्वा नगरं मापेष्यामः ॥ ऋषिणा तं वस्तुं तेषां कुमाराणां करकं गृह्य उदकेन दिन्नं ॥ कुमारेहि पि तं ऋषिस्य आश्रमं राजकुलं कृत्वा नगरं मापितं ॥ कपिलेन ऋषिणा वस्तुं दिन्नं ति कपिलवस्तुसमाख्या उदपासि ॥ एवं कपिलवस्तुमहानगरं ऋद्धो च स्फीतो च क्षेमो च सुभिक्षो च आकीर्णजनमनुष्यो च बहुजनमनुष्यो सुखितजनमनुष्यो विस्तीर्णजनपरिवारो च संवृत्तो दिशि विदिशि विश्रुतो च संवृत्तो उत्सवसमाजबहुलो वणिजप्रियो व्यवहारसम्पन्नो ॥

तेषां दानि पंचानां कुमाराणां ओपुरस्य निपुरस्य करण्डकस्य उल्कामुखस्य हस्तिकशीर्षस्य च ओपुरो कुमारो ज्येष्ठो ॥ सो कपिलवस्तुस्मिं राज्ये चाभिषितो ॥ ओपुरस्य राज्ञो पुत्रो निपुरो निपुरस्य राज्ञो पुत्रो करकण्डो करकण्डकस्य राज्ञो पुत्रो उल्कामुखो उल्कामुखस्य पुत्रो हस्तिकशीर्षो हस्तिकशीर्षस्य पुत्रो सिंहहनुः ॥ सिंहहनुस्य राज्ञो चत्वारि पुत्राः शुद्धोदनो धौतोदनो शुक्लोदनो अमृतोदनो अमिता च नाम दारिका ॥

तहिं दानि अपरस्य शाकियस्य महत्तरस्य धीता प्रासादिका दर्शनीया अभिरूपा प्रासादिका दर्शनीया चक्षुद्रावकाशा परमपुष्करतया समन्वागता तस्या दारिकाये कुष्ठव्याधि उत्पन्नः ॥ सा दानि तेन कुष्ठव्याधिना ग्रस्ता ॥ वैद्या घटन्ति सर्वक्रिया क्रियन्ति न च वार्त्तीभवति आलेपनप्रत्यालेपनानि वमनविरेचनानि च क्रियन्ति न च कुष्ठव्याधि प्रशाम्यति ॥ सर्वं शरीरमेकव्रणं ॥ सर्वस्य जनस्य तां दृष्ट्वा घृणा उत्पद्यति ॥ सा दानि भ्रातृहि यानके आरूपिय अनुहिमवन्तं नीता ॥ तत्र उत्संगपर्वते गुहां खनापयित्वा सा दारिका प्रवेशिता प्रभूतं च खाद्यभोज्यं उदकं च उपस्तरणप्रावरणं

1. C °mâro ṛishi ° hatsuḥ | . — 1¹. C °shyâma | . — 1². C idañim âçrama râja ° gara mâ°. — 3¹. B °stuñ || teshâñ ° dinnañ kumâ°. — 3². BC °hi pi tañ ṛi° C °gara mâpi° B °tañ kapi°. — 4. C kapileṇa kapile ṛi B °pileṇa ṛi° BC °dinnâ ti ka° B °vastuñ samabhyâ uda° C °samatyâ uda°. — 5. C °vastuñ mahâ ° sukhitajanamanushyo ca visti ° utsadasamâja° B °mpanno teshâñ°.

9. C °sya kaṃkaṇḍakasya° B °ṇḍakasya râjño putro ulkâmukho ulkâmukhasya pu° (l. 12) C °stiniçishañsya co opu ° shṭho so kapi°. — 10. C °râjañnye câbhishikto opu°.

11. C °râja putro nâma nipoarasya ° karakaraṇṇo kara ° jño putro ulkâmukhasya putro hastinikaçirshasya pu° B °stinikaçi ° stinikaçi° BC °tso smiñhahannuḥ siñ°. — 13. B °hanurâjño° C °putro çuddho°. — 15. B °dâni yâyerasya° C °ni yo parasya° B °matvâgatâ° C °gataḥ | tasya° BC °tasya dâni kâye° C °kushṭavyâdhir utpanno | B °tpannaḥ sâ dâ°.

16. C sâ dârikâ tena kushṭavyâ ° groshṭâ B °stâ vai°. — 17. BC vaidyo gha° B °ghaṭṭañti sarva ° na ca vattibhava° C °na ca varddhibha° B °âlapana° BC °kushṭavyâ°. — 19¹. C sarvaçarî° B °vraṇañ sarva°. — 19². C °tṛihi jânakehi ârû°. — 20. C °tsañge parva° BC °sushṭu pishi(C °vi)tvâ mahâpâñsurâ° C °vastu pravi°.

खपेत्वा गुहाये द्वारं सुष्ठु पिधित्वा महापांशुराशिं कृत्वा नगरं कपिलवस्तुं प्रविष्टाः ॥ तस्या दानि दारिकाये तहिं गुहाये वसन्तीये तेन निवातेन च संरोधेन च तस्या गुहाये उष्मेण सर्वं च कुष्ठव्याधिं विस्तृतं शरीरं चौचं निर्व्रणं संवृत्तं उत्तमरूपसंजातं नापि ज्ञायते मानुषिका एषा ति ॥ तहिं दानि उद्देशे व्याघ्रो पर्याहिण्डन्तो आगतो ॥

घ्राणैः पश्यन्ति पशवः वेदैः पश्यन्ति ब्राह्मणाः ।
चारैः पश्यन्ति राजानो चक्षुभ्यामितरा प्रजा इति ॥

सो दानि व्याघ्रो तं मनुष्यगन्धमुपजिघ्रति ॥ तेन दानि तं मनुष्यगन्धमुपजिघ्रित्वा तं महापांशुराशिं पादेहि अपकर्षितं ॥ तत्र च अविदूरे कोलो नाम राजऋषिः प्रतिवसति पंचाभिज्ञो चतुर्ध्यानलाभी ॥ तस्य तं आश्रमपदं मूलोपेतं पत्रोपेतं पुष्पोपेतं फलोपेतं पानीयोपेतं नानावृक्षसम्पन्नं रमणीयं ॥ सो दानि ऋषि आश्रमपदं अनुचंक्रमन्तो अनुविचरन्तो तं देशमागतो यत्र सा शाक्यकन्या गुहायं निहितिका ॥ तेनापि व्याघ्रेण सर्वं तं पांशुराशिं पादेन अपकर्षितं काष्ठावशेषं संवृत्तं ॥ सो दानि व्याघ्रो तं ऋषिं दृष्ट्वा ओसक्कितो ऋषिणा ॥ व्याघ्रेण तत्पांशु अपकर्षितकं दृष्ट्वा ऋषिस्य कौतूहलं संजातं ॥ तेन दानि ऋषिणा तानि काष्ठानि अपकर्षितानि तस्या गुहाये द्वारमपावृतं ॥ तेन शाक्यकन्या दृष्टा उत्तमवीर्येण नापि ज्ञायति मानुषिका ति ॥ एषो ऋषि पृच्छति ॥ भद्रे का त्वं ति ॥ मानुषिका सा आह ॥ अहं कपिलवस्तुतो अमुकस्य शाक्यस्य धीता ॥ साहं कुष्ठव्याधिना परिगता इह जीवन्तिका एवं विवर्जिता ॥ तस्य तां शाक्यकन्यां दृष्ट्वा उत्तमरूपधरां तीव्रो रागो प्रादुर्भूतः ॥

2. B tasya dâni ° vâtena na saṁro° BC °tasya guhâ° C °sarva ca ku° BC °kushṭavyâdhiṁ viçrutaṁ co(C °cau)kshaṁ ° rvraṇa saṁvṛi° C °eshâṁm âdiṁ B °eshâdi tahiṁ°. — 4. C tarhi dâ°.

6. C °çavo vedaiḥ ° hmaṇo B °ṇâḥ câraiḥ°. — 7. B °kshubhyâṁm itarâ° C °kshubhyâṁ itarâ prajân iti | . — 8¹. B °ghrati tena dâ°. — 8². BC °taṁ mânushya°. — 9. C °ca abhidâ° B °ṛishiḥ pravasa° BC °lâbhi tasya°. — 10. BC °mpanno rama° C °maṅiyaṁ | .

11. C °ṛishir âçra° BC °nucakrama° C °hâyâṁ nihi°. — 13. B tena pi vyâ° C tenopi vyâ° BC °taṁ pâçurâ° C °râṇiṁ pâ° B °rshitaṁ | kâ ° ttaṁ so dâ°. — 14¹. B °ghro tam ṛishiṁ° BC °kito ṛishiṇâ tad(C °taṁ) vyâghreṇa°. — 14². BC °dṛishṭvâṁ ṛishi° B °kautuhalaṁ° C °hala saṁjâ°. — 15. BC te dâni ° kâshṭâni aparkashitâ ° tasya guhâ° C °dvâre apâvṛi° B °vṛitaṁ tena°.

16. BC °kyakaññyâ dṛishṭhâ(C °shṭvâ) uttamena virye° B °ryena nâpi° C °ryeṇâpi jñâ° BC °shikâni ‖ . — 17¹. B esho rishi pṛi°. — 18¹. B °kâ sâ hâha ‖ . — 18². BC alaṁ kapi° C °dhito sâhaṁ° B °dhitâ sâhaṁ°. — 18³. C °kushṭavyâ ° vaṁ visarjjitâ | . — 19. C °kyakaññyâṁ ° bhûto | .

किंचापि तावच्चिरब्रह्मचारी
न चास्य रागानुशयो समूहतो ।
पुनो पि सो रागविषो प्रकुप्यति
तिष्ठं यथा काष्ठगतं अनूहतं ॥

सो दानि राजर्षिः ताये शाक्यकन्याये सार्धं संयोगं गतो ध्यानेहि च अभिज्ञाहि च भ्रष्टो ॥ सो दानि तां शाक्यकन्यां गृह्य आश्रमपदं गतो ॥ सा दानि शाक्यकन्या तहिं आश्रमपदे कोलेन राजर्षिणा सार्धं संवसति ॥ षोडश वालां यमलां पुचां प्रजाता ॥ द्वाविंश ऋषिकुमारा प्रासादिका दर्शनीया अजिनजटाधराः ॥ ते दानि यं कालं विवृद्धा ऋषिकुमारा ततो मातरे कपिलवस्तुं विसर्जिता ॥ गच्छथ पुचा कपिलवस्तुं महानगरं अमुको नाम शाकियो मम पिता वो मातामहो । तस्य अमुकस्य पुचा ते वो मातुलका योभूयेन शाक्यमहत्तरका ज्ञातिका महन्तो वो कुलवंशो ॥ ते युष्माकं वृत्तिं संविधेष्यन्ति ॥ ताये शिचिता यथा शाक्यानां समुदाचारं ॥ एवं वो शाक्यपरिषा उपसंक्रमितव्या । एवमभिवादनं कर्तव्यं । एवं निषीदितव्यं ॥ सर्वे शाक्यसमुदाचारं संदिशित्वा विसर्जिता ॥ ते मातापितृणामभिवादेत्वा प्रदचिणं कृत्वा गता अनुपूर्वेण कपिलवस्तुमनुप्राप्ताः ॥

सर्वे यथायुष्काये पटिपाटिकाये कपिलवस्तुं प्रविशन्ति ॥ तानृषिकुमारां दृष्ट्वा महाजनकायो समन्वाहरति ॥ अहो यादृशा ऋषिकुमाराः प्रासादिका दर्शनीया च अजिनजटाधारिणो ॥ ते दानि महता जनकायेन परिवारिता शाक्यानां संस्थागारमुपसंक्रान्ताः ॥ पंचमाचाणि च शाक्यशतानि संस्थागारे सन्निपतानि अभून्सु संनिपतितानि केनचिदेव करणीयेन ॥ ते दानि यथा ताये मातरि संदिष्टा तेन समुदाचारेण शाक्यपरिषामुपसंक्रान्ता ॥ शाक्यपरिषा ऋषिकुमाराणां तं

1. C "rāgonu" BC "nuçāyo samū". — 3. B "vishaṁ pra" C "vishayaṁ pra" BC "anuhataṁ. — 5. C "kyakaṁnyāye sārddha saṁ" gataḥ dhyānehi ca ajñāhi".

6¹. C "kyakaṁnyāṁ gṛi". — 6². BC "kyakaṁnyā ta" C "kolyena rāja" sārddha saṁ". — 7. C "jātāḥ. — 8. C "triṁçad ṛishi". — 9¹. C "laṁ vṛividdhā" B "rjjitā gaccha". — 9². B "tha | putrā" C "putra kapi" BC "yo mama(C "mā) pi so vo mātāmahā | .

11. C "putro te vo māturakā yo" BC "mahattā vā kulavaṁço te yu". — 12¹. B "shyanti te ye". — 12². BC te ye çikshayitā ya". — 13¹. BC "kyapurisha". — 13². C evaṁm abhi". — 14¹. B "nimiditavyaṁ sarve". — 14². C sarva çā" B "rjjitā te mā". — 14³. BC "triṇāṁm abhivāditvā" C "tvā dakshi" prāptaḥ B "prāptāḥ sarve".

16¹. BC "thākoshṭāye pa" C "paripāṭi" B "visanti | . — 16². C tāṁ ṛi" BC "mārau dṛi" nvāgato aho". — 17. C "dṛiço ṛishi" B "shi | kumā" C "māro prāsā" najatādhā" B "riṣo te dā" B "krāntāḥ paṁca". — 19. C "sharṇṇāni abhūtsuḥ saṁ" d evaṁ kara". — 20. BC "saṁdṛishṭvā | tena" C "shān upasaṁkrāntāḥ.

21. B "rishā | ṛishiku" smitāḥ te dāni".

शाक्यसमुदाचारं दृष्ट्वा विस्मिता ॥ ते दानि शाक्या ऋषिकुमाराणां पृच्छन्ति ॥ कुतो यूयं ति ॥ तेहि तं प्रकृतिं सर्वं आचिचितं यथा ताये मातरि संदिष्टा ॥ अनुहिमवन्ते अमुकातो आश्रमपदातो कोलस्य राजऋषिस्य पुत्राः अमुकस्य शाक्यस्य धीता सा मो माता ॥ यथा सा शाक्यकन्या तच उद्देशे विसर्जिता तथा तेहि मातुः श्रुत्वा शाक्यानां सर्वमाचिचितं ॥ शाक्या श्रुत्वा प्रीताः ॥ सो पि सानं मातामहो शाक्यमहत्तरको जीवति महान्तं च कुलवंशं ॥ सो पि कोलो राजर्षि वाराणसीतो ज्येष्ठकुमारं राज्याभिषिंचित्वा ऋषिप्रव्रजितो दिशासु अभिज्ञातपरिज्ञातो महात्मा राजर्षिः ॥ ते दानि शाक्या प्रीता संवृत्ताः राजर्षिणा इमे जाता न प्राकृतेन पुरुषेण ॥ तेषां शाक्यानां भवति ॥ इमे कुमारा अस्माकं सुजाता पि इमेषां च शाक्यकन्या दीयन्तु वृत्तिश्च ॥ तेहि तेषां कुमाराणां शाक्यकन्यायो च दिन्नायो कर्षणानि च दिन्नानि सजनपदानि । तच्चा नामाश्रमं निगमं सुमुक्तं कर्कटभद्रं अपराणि च कर्षणानि सजनपदानि प्रभूतं स्थापतेयं ॥ कोलेन ऋषिणा जाता त्ति कोलिया त्ति समाज्ञा व्याघ्रपथे व्याघ्रपथा समाज्ञा च ॥

इति श्रीमहावस्तुअवदाने कोलियानामुत्पत्ति समाप्तं ॥

अथ शाक्यानां देवदहो नाम निगमो ॥ तहिं सुभूतिर्नाम शाक्यानां महत्तरको तेन अमुकातो निगमातो कोलियकन्या नाम भार्या आनीता ॥ तस्य सप्त धीतरो जाता माया महामाया अतिमाया अनन्तमाया चूलीया कोलीसोवा महाप्रजापती ॥ मायाउत्पत्ति ॥

राज्ञो सिंहहनुस्य शाक्यराज्ञो चत्वारि पुत्रा दारिका च एका शुद्धोदनो शुक्लोदनो धौतोदनो अमृतोदनो अमिता च दारिका ॥ राज्ञा सिंहहनुना कालगतेन

1. C °kyâ teshâṁ ṛishi° B °kyâ rishi° BC °echati | . — 2¹. C kuto yuyan ti B °yaṁ ti tehi°. — 2². B °sarva âci° C °sarvam âci° B °kshitaṁ | yathâ ° saṁdṛishṭâ anu° C °saṁdṛishtvâ. — 3. C °dhîtâ so me mâtâ B °mâtâ yathâ°. — 4. C °thâ śâkyaka° B °çâkyâ kanyâ° BC °rjitâ yathâ te°. — 5¹. BC °sânaṁ pi mâtâ° C °tâmaha çâkyâ maha° BC °jivanti ma ° vaṁçaṁ so pi°.

6. C °jyeshṭho kumâ° B °jito | diçâ ° rshiḥ te dâ°. — 8. C °me jânâ na° B °sheṇa dharmeṇa | . — 9¹. BC °bhavanti | . — 9². B °mâro asmâ° C °mâro 'smâ° B °sujâ imeshâṁ ° kyakaṁnyâ. — 10. B °çâkyâ kaṁnyâ° C °kyakaṁnyâ° BC °karyaṭâ(C °tâ)ni ca di°.

11. C °nâma âçra° BC °ca karpaṭâni sa ° teyaṁ kole°. — 13. BC °jâtânti koliyânti samajñâ° C °jñâ vyâghre padyaṁ vyâghrapadyâ° B °jñâ vyâghreṇa vyâghrapadyâ° BC °dyâ samajñâyâ ‖ . — 14. BC °liyâ nâma utpa ° ptaṁ | . — 15¹. B °gamo tahiṁ°. — 15². BC °teṇa samuktâto ni° C °yakaṁnyâ°.

16. C °jâtâḥ mâ ° yâ koliço vâ ma°. — 18. C °tpattiḥ ‖ . — 19. C °kyarâjo catvâri putro dâri° BC °kâ ca paṁca çuddho°. — 20. B °labdhaṁ râjñâ°.

शुद्धोदनेन राज्यं प्रतिलब्धं ॥ राज्ञा शुद्धोदनेन अमात्या आणत्ता सदृशां मे दारिकां आनेथ या भवेय प्रासादिका च कुलीना च ॥ तेहि अमात्येहि समन्ततो ब्राह्मणा विसर्जिता पण्डिता च बहुश्रुता च स्त्रीलक्षणपुरुषलक्षणदारिकालक्षणविधिज्ञा ॥ गच्छथ दारिकां विजानथ या राज्ञो शुद्धोदनस्य योग्या भवेया ॥ तेहि ब्राह्मणेहि ग्रामनिगमनगरजनपदेहि अखन्तेहि शाक्यानां देवडहे निगमे सुभूतिस्य शाक्यस्य सप्त धीतरो दृष्टा तासां सप्तानां धीतराणं माया सर्वप्रधाना कुत्स्ने च जम्बुद्वीपे तादृशा कन्या सुदुर्लभा ॥ तेहि राज्ञो निवेदितं देवडहे निगमे सुभूतिस्य शाक्यस्य सप्त धीतरो प्रासादिका दर्शनीया च एका चात्र सर्वासां सप्तानां भगिनीनां प्रधाना रूपेणापि तेजेनापि प्रज्ञाये पि सर्वगुणसम्पन्ना माया नाम ॥ यत्तका अस्माभिः ग्रामनगरनिगमजनपदा अखिता न खल्वस्माभिस्सदृशा कन्या दृष्टपूर्वा यादृशी माया सुभूतिस्य शाक्यस्य धीता ॥ शुद्धोदनेन सुभूतिस्य प्रेषितं ॥ मायां धीतां मम भार्यार्थं देहीति अयमहिषी भविष्यति ॥ सुभूतिराह दूतानां ॥ मायाये षड्दारिकायो ज्येष्ठतरिकायो याव तायो वुह्यन्ति ततो माया महाराजस्य दीयिष्यति ॥ तेहि दूतेहि राज्ञो शुद्धोदनस्य निवेदितं ॥ महाराज एवं सुभूति शाक्यो आह ॥ यावदिमा ज्येष्ठतरिका षड्दारिकायो वुह्यन्ति ततो माया महाराजस्य दीयिष्यतीति ॥ राज्ञा शुद्धोदनेन भूयो दूतो सुभूतिस्य शाक्यस्य प्रेषितो ॥ सर्वां मे सप्त धीतरां देहि ॥ तेहि दूतेहि सुभूतिस्य शाक्यस्य आरोचितं ॥ राजा शुद्धोदनो आह ॥ सर्वां मे सप्त धीतरो देहीति ॥ सुभूतिना शाक्येन राज्ञो शुद्धोदनस्य संदिष्टं ॥ महाराज दिन्ना ते भवन्तु ॥ ता दानि सर्वायो सप्त दारिकायो राज्ञा शुद्धोदनेन महता राजऋद्धीये महता राजानुभावेन महता राजसमृद्धीये

1. B °na amatyâ â° BC °dṛiçâtma dâri ° netha | yâ ° nâ ca tehi°. — 2. C °samantaro brâ° B °rushalakshadâri° C °rushalakshaṇavidhi°. — 4. BC °natha | yâ râjñâ çuddho° C °yogya bha° B °veyâ tehi°. — 5. C °gamajanapadehi anyehi çâ° B °hi anyantehi çâkyânâṁ devaûbhehi nigamehi subhû° C °devaûbhehi subhû ° dṛishṭvâ ° çâ kaṁnyâ° BC °nyâ na sudu° C °dullabhâḥ.

7. BC °râjñâ ni ° devaûbhe niga° B °me bhûbhûtasya çâ° C °diko darça° BC °niyâ tatra ekâ(C °ko) câtra° C °sâṁ sakânâṁ bhaginînâṁ rûpe° B °jñâya pi sa° C °sarvaṁguṇasampannâḥ mâyâ nâmâ. — 10. BC °ttakaṁ asmâ° B °bhi grâ° C °padâ aṁvitâḥ | na kha° B °padâ açyitâ na kha° B °bhi sadṛi° C °çâ kaṁnyâ°.

11. B °shitaṁ mâyâ°. — 12¹. BC mâyâ dhitâṁ ° ryârthe dehi° C °mahishi bhavi°. — 12². B °r âha ‖ dûtânâṁ mâyâ°. — 13. C °kâye jyeshṭatari° BC °yâvatâro(C °ttâro) muhya°. — 14². C °çâkyar âha | . — 15. BC yâ tâvad ime jye ° dârikâro(C °râ) muhya° C °tataḥ mâ°.

16. BC râjño çu°. — 17¹. C sarvân me sa°. — 17². C °bhûti çâkya°. — 17³. C râjño çu°. — 18¹. C sarvân me sa°. — 18². BC °râjñâ çu ° dishṭhaṁ | . — 19¹. BC °dinnâni bhava° C °vanto | . — 19². C °dâriyo râ° BC °ye mahâtâ râ° C °ye ânîtâḥ deva°.

आनीता देवदहातो निगमातो कपिलवस्तुं ॥ राज्ञा शुद्धोदनेन ते दारिके स्वमन्तःपुरं प्रवेशिता माया च महाप्रजापती च । पंच दारिका पंचभर्तृणां दिन्ना ॥

द्वादशेहि वर्षेहि बोधिसत्वो तुषितभवनातो च्यविष्यति ॥ शुद्धावासा देवा जंबुद्वीपे प्रत्येकबुद्धानामारोचयन्ति बोधिसत्वो च्यविष्यति रिंचथ बुद्धचेचं ॥

तुषितभवनादतियशो च्यविष्यति अनन्तज्ञानदर्शावी ।
रिंचथ बुद्धचेचं ..... वरलक्षणधरस्य ॥
ते श्रुत्व बुद्धशब्दं प्रत्येकजिना महेश्वरवराणां ।
निर्वांसु मुक्तचित्ता स्वयंभुनो चित्तवशवर्ती ॥

ते दानि प्रत्येकबुद्धाः स्वकस्वकानि व्याकरणानि व्याकरित्वा परिनिवृताः ॥
वाराणस्यां सार्धयोजने महावनखण्डे तत्र पंच प्रत्येकबुद्धशतानि प्रतिवसेन्सु ॥
ते पि स्वकस्वकानि व्याकरणानि व्याकरित्वा परिनिर्वृता ॥

आलब्धवीर्या सततानुयोगी
उदग्रचित्ता अकुशीदवर्ती ।
दृढविक्रमा वीर्यबलोपपेता
एकचरा खड्गविषाणकल्पा ॥

वैहायसमभ्युद्गम्य तेजोधातुं समापद्यित्वा अनुपादाय परिनिर्वृता ॥ स्वकाये तेजोधातूये मान्सशोणितं ध्वापितं । शरीराणि पतितानि ॥

.... उपेक्षां करुणां च भाव्य
आसेवमानो मुदितां च काले ।
मैत्रेण चित्तेन हितानुकंपी
एको चरे खड्गविषाणकल्पो ॥

1. B °m antapuraṁ° BC °praviveçita(C °to) mâyâ°. — 2. C °dinnâḥ. — 3². C °shyati siṁcatha°. — 5. BC °nâd abhiyaço ° rçâvi riṁca°.

6. C siṁcatha° B °rasya te çru°. — 7. BC °çrutvâ bu ° râṇâṁ ni°. — 8. C sarvâ suvisuktâcittâḥ sva ° varttiḥ. — 9. B °rvṛitâḥ vâ°. — 10. BC °yojano mahâ° B °setsu C °setsuḥ |.

11. BC °kasvâkâni vyâ° B °vṛitâ âlabdha°. — 12. BC °viryakâ çatatânu° C °cittâḥ aku ° vartti B °rtti dṛi°. — 14. B °viryaparopetâ° C °ryavaropetâ°.

16¹. BC °sam atyudga° B °pari | nivṛitâ | C °nivṛitâḥ. — 17. BC °tâni upe°. — 18. BC °ruṇâ ca bhâviya | âse(B °çe)vamâná muditâ ca kâle mai°. — 20. BC °kaṁpi e° B °eko carâ kha° C °eka varâ khadgavi ° kalpaḥ | .

सर्वेषु प्राणेषु निधाय दण्डं
अविहेठको अन्यतरे पि तेषां ।
निधिप्तदण्डो त्रसस्थावरेषु
एको चरे खड्गविषाणकल्पो ॥
ओतारयित्वा गृहिव्यंजनानि
संशीर्णपत्रो यथ पारिपात्रो ।
काषायवस्त्रो अभिनिष्क्रमित्वा
एको चरे खड्गविषाणकल्पो ॥
संदारयित्वा गृहिव्यंजनानि
शिखिर्यथा भस्मनि एकचारी ।
काषायवस्त्रो अभिनिष्क्रमित्वा
एको चरे खड्गविषाणकल्पो ॥
संसेवमानस्य सियातिस्नेहो
स्नेहान्वयं दुःखमिदं प्रभोति ।
संसेवमानं तु जुगुप्समानो
एको चरे खड्गविषाणकल्पो ॥
संसेवमानस्य सियातिस्नेहो
स्नेहान्वयं दुःखमिदं प्रभोति ।
प्रियातिस्नेहं विजिगुप्समानो
एको चरे खड्गविषाणकल्पो ॥
संसेवमानस्य सियातिस्नेहो
स्नेहान्वयं दुःखमिदं प्रभोति ।
प्रिया वियोगं विजुगुप्समानो
एको चरे खड्गविषाणकल्पो ॥
संसेवमानस्य सियातिस्नेहो

1. BC °taro pi teshâñ | . — 3. BC °trasañ sthâvare ° eka care(C °rà) kha°. — 5. BC °gṛihya(C °ha)vyañ ° çîrṇṇapatro yathâ pâni(C °ṇi)pâtro | .

7. BC °tvâ esho care° B °shâṇalpo | . — 9. C mañdâ ° gṛihavyañ° B °grihyavyañ° C °çikhiñ yathâ ° ni eshacâri | .

11. C °vastrâ abhi ° ko carâ kha°. — 13. B °yâtisnehâ tvayâ du° C °yâtisnehâ tadâ tvayâ du°. — 15. C priyo viyogo vijigupsaniyo eko ca° B °mânâ tu ju° BC °ko carâ kha°.

17. B °tisnehâṇsnehâ tva°. — 19. BC priyeti sne° BC °snehâtvayâ du ° sne° C °carâ kha ° lpâ | .

21. B °ho snehâti duḥkha° C °ho snehâtvayâ du°. — 23. C saṁsevamâno tu vijugupsamâno eko carâ khaḍga° B priyo vi°. — 25. B °snehâtvâyâ duḥ° C °hâtvayâ du°.

स्नेहान्वयं दुःखमिदं प्रभोति ।
मित्रेषु आदीनवं संमृशन्तो
एको चरे खड्गविषाणकल्पो ॥
संसेवमानस्स सियातिस्नेहो
स्नेहान्वयं दुःखमिदं प्रभोति ।
पुत्रेषु आदीनव संमृशन्तो
एको चरे खड्गविषाणकल्पो ॥
पुत्रां सहायानवलोकयन्तो
हापेति अर्थं प्रतिवद्धचित्तो ।
न पुत्रमिच्छेय कुतो सहायान्
एको चरे खड्गविषाणकल्पो ॥
ज्ञातीं सहायानवलोकयन्तो
हापेति अर्थं प्रतिवद्धचित्तो ।
ज्ञाती न इच्छेय कुतो सहायां
एको चरे खड्गविषाणकल्पो ॥

सर्वा खड्गविषाणगाथा विस्तरेण कर्तव्या ॥ पंचानां प्रत्येकबुद्धशतानामेकैका गाथा ॥ ऋषयो च पतिता ऋषिपतनं ॥

तस्मिं वनखण्डे रोहको नाम मृगराजा सहस्रमृगयूथं परिहरति ॥ तस्य द्वे पुत्रा न्यग्रोधो च नाम विशाखो च ॥ तेन दानि मृगराजेन एकस्यापि पुत्रस्य पंच मृगशतानि दिन्नानि अपरस्यापि पुत्रस्य पंच मृगशतानि दिन्नानि ॥ ब्रह्मदत्तो काशिराजा अभीक्ष्णं मृगव्यं निर्धावति तं वनषण्डं परिसमन्तं तत्र च मृगानि हन्ति ॥ न तत्तकां मृगां स्वयं उपजीवति यत्तकानि आहतकानि वनगुल्मेषु च वनगहनेषु च शरहारेषु च नडकहारेषु च कण्टकहारेषु च प्रविशित्वा मरन्ति ॥ ते तत्र काकश-

2. C *omet les lignes* 2-5. B °saṁspṛiça°. — 4. B °snehâtvayâ du°.

6. BC °saṁspṛiça(C °sa)nto e°. — 8. C putraṁ sahâ ° hâyeti artha pra° B °hâryeti a ° cittâ na pu° C °cittâṁ. — 10. C °tram itreya ku ° hâyâṁ | eko carâ° B °yân | eko°.

12. C jñâtiṁ sahâ ° hâryeti a° B °hâryanti a° BC °citto | . — 14. C °ko cara kha°.

16². B °gâthâ ri°. — 17. C °titâḥ ri°. — 18¹. B °ṇḍe râhako ° hasraṁmṛiga° BC °hareti | . — 18². C °putro nya° B °grodhâ ca° C °dho nâma ° kho nâma ca | . — 19. B °nnâni | apa°. — 20. BC °parisâmantaṁ° C °tra mṛigâ niddhyanti B °nidhyanti na ta°.

22. B °vati | yatta° C °nagrahane° B °çarahâneshu° C °çarahâreshu ca kaṭakahâreshu ca pra° B °ḍakahâneshu ° kahâneshu°. — 23. B °kâkaçaṁkutehi°.

कुन्तेहि खज्जन्ति ॥ न्यग्रोधो मृगराजा तं भ्रातरं विशाखं आह ॥ विशाख एतं काशिराजं विज्ञापेम ॥ न तत्तका त्वं मृगां स्वयं उपजीवसि यत्तका आहतका गहनेहि प्रदेशेहि प्रविशित्वा मरन्ति काकशकुन्तेहि खाद्यन्ति ॥ वयं राज्ञो एकं मृगं दैवसिकं दास्यामः यो तव स्वयं महानसं प्रविशिष्यति ॥ इमं च मृगयूथं न एवं अनयव्यसनमापद्यिष्यन्ति ॥ तस्य भ्राता विशाखो आह ॥ एवं भवतु विज्ञापेम ॥ सो दानि राजा मृगवं निर्धावितो ॥ तेहि यूथपतीहि मृगराजेहि सो राजा दृष्टो दूरत एव आगच्छन्तो सबलवाहनो असिधनुशक्तितोमरधरेहि संपरिवृतो ॥ ते दानि तं राजानं दृष्ट्वा येन राजा तेन अभिमुखा प्रत्युद्गता अभीता अनुत्रस्ता आत्मानं परित्यजित्वा ॥ तेन दानि काशिराज्ञा मृगराजानौ दृष्टा दूरत एव अभिमुखा आगच्छन्ता ॥ तेन स्वकस्य बलाग्रस्य आज्ञप्ति दिन्ना ॥ न केनचिदेते मृगा आगच्छन्तो विहेठयितव्या को जानाति किमत्र अन्तरं यदेते बलायं दृष्ट्वा न पलायन्ति मम अभिमुखा आगच्छन्ति ॥ बलाग्रेण तेषां मृगाणामन्तरो दिन्नो वामदक्षिणभूतो सो बलाग्रो ॥ ते मृगा येन राजा तेनोपसंक्रमित्वा राज्ञो जानुहि प्रणिपतिताः ॥ राजा तेषां मृगराजानां पृच्छति ॥ का वो विज्ञप्तिः विज्ञापेथ यं वो कार्यं ॥ ते दानि मानुषाये वाचाये तं राजानं विज्ञापेन्ति ॥ महाराज विज्ञापाम ॥ वयं तव इह राज्ये अत्र वनखण्डे जाता संवृद्धा अन्ये पि बहवे मृगशतानि ॥ वयन्तेषां मृगाणां द्वे भ्रातरौ यूथपतिनौ इह महाराजस्य विजिते प्रतिवसामः ॥ यथैव महाराजस्य नगरा पट्टना च ग्रामा च जनपदा च जनेन शोभन्ति गोवलिवर्दैहि च अन्येहि पि प्राणसहस्रेहि द्विपदचतुष्पदेहि एवमेतानि वनखण्डानि आश्रमाणि च नदीयो च प्रस्रवणीयो च एतेहि मृगपक्षेहि शोभन्ति ॥ एवं महाराज एतस्य अधिष्ठानस्य अलंकारो ॥ सर्वे एते महाराज द्विपदचतुष्पदा यत्तका महाराजस्य विजिते

1¹. C "çâkham âha | . — 1². C "kha evaṁ kâ " vijñapema | B "vijñeyema | . — 2. C svayam upajî" B "kâkakunte " dyanti vayaṁ". — 3. BC "râjñâ ekaṁ" B "mriga daiva" C "çishyasi | . — 4. B "gavyûgaṁ na".

6¹. BC "gavyâṁ nirddhâ". — 6². B "evam âga" C "evâgacchantaṁ sa" BC "sarvabala" C "no açidha" B "tomaladha " vrito te dâ". — 7. BC "bhimukha pra " anutrastâ" B "âtmanaṁ". — 9. BC te dâni " râjâ mriga " dṛishṭvâ dâ " echantâ tena". — 10¹. C "dinnâḥ. — 10². BC "mrigâ gaccha " jânâti | kim a " lâgra dṛishṭvâ " yanti | ma" C "mamâbhimu".

12. BC "gânâṁm anta" B "to sâ balâ" C "to sa balâ". — 13. C tena mri " râjo teno " nubi paripati". — 14¹. B "echati kâ vo". — 14². B "vijñapetha". — 14³. BC "vijñapenti mahâ". — 15¹. B "vijñapami | C "vijñapemi | . — 15². B "tâni vaya" C "tâni mrigaçatâni.

17. C yathaivaṁ ma " varddhaṁhi va anye" B "shpadehi | evam e " âçravâni ca" C "âçravâṇi ca" BC "ca pramrava" C "pakshibhi ço". — 20. BC "jasya etasya adhisthâna".

21. BC "jita vasa " gato vâraṇya" C "ayagato vâraṇyagato vâ pa" BC "parvate vâ mahâ" C "sarva te ma " pâraniyâ B "pâliniyâ ca | .

वसन्ति यामगता वारण्यगता वा पर्वतगता वा महाराजस्य शरणं गताः सर्वे ते महाराज चिन्तनीया परिपालनीया च ॥ महाराजा च तेषां प्रभवति अन्यो राजा न ॥ यं वेलं महाराजा मृगव्यं निष्कासति ततः बहूनि मृगशतानि अनयव्यसनमापद्यन्ति । न तत्तका महाराजस्य उपजीव्या भवन्ति यत्तका शरेहि आहतका अच वनगहनेषु च नडगहनेषु शरहारेषु च काशहारेषु च प्रविशिय मरन्ति काकशकुन्तेहि खायन्ते महाराजा च अधर्मेण लिप्यति ॥ यदि महाराजस्य प्रसादो भवेय वयं द्वे यूथपतिनो महाराजस्य दैवसिकं एकमृगं विसर्जयिष्यामः यो तव महानसं स्वयं प्रविशिष्यति ॥ एकातो यूथातो एकं दिवसं द्वितीयातो यूथातो द्वितीयं दिवसं एकं मृगं विसर्जयिष्यामः महाराजस्य च मृगमान्सेन अविभग्गं भविष्यति इमे च मृगा एवं अनयव्यसनं नोपपद्यिष्यन्ति ॥ तेन दानि राज्ञा तेषां मृगयूथपतीनां विज्ञप्ति दिन्ना ॥ यथा युष्माकमभिप्रायो तथा भवतु गच्छथ अभीता अनुत्रस्ता वसथ मम च एकं मृगं दिवसेदिवसे विसर्जेथ ॥ राजा तेषां विज्ञप्तिं दत्त्वा अमात्यानामाह ॥ न केनचित् मृगा विहेठयितव्या ॥ एवमाज्ञां दत्त्वा नगरं प्रविष्टो ॥ तेहि यूथपतीहि ते मृगा सर्वे समानीता आश्वासिता च ॥ मा भायथ एवमस्माभिः राजा विज्ञापितो यथा राजा न भूयो मृगव्यं निर्धाविष्यति न क्वचित् मृगां विहेठयिष्यति राज्ञो च दिवसेदिवसे एको मृगो विसर्जेतव्यः एकं दिवसं एकतो यूथातो अपरं दिवसं अपरातो यूथातो ॥ तेहि मृगेहि सर्वा च तां मृगां उभयेहि यूथेहि गणेत्वा यूथातोयूथातो ओसरं कृतं ॥ एकातो यूथातो एकं दिवसं मृगो गच्छति राज्ञो महानसं अपरातो यूथातो अपरं दिवसं गच्छति ॥

कदाचित् विशाखस्य यूथातो ओसरन्तिं गुर्विणीये मृगीये वारो राज्ञो महानसं गमनाय ॥ सा दानि मृगी आणापकेन मृगेन उच्यति ॥ तव अद्य ओसरो गच्छ

2. C "rûja teshâm" BC "prabhâvati" C "jâ no | . — 3. BC "mṛigavyâm ni" ti | ta" C "tato ba" B "ni anyato vya" C "anayato vya". — 4. BC tena tatta "vanti | yatta" B "vanagrahaṇeshu" C "vanagrahaṇeshu ça" B "ca nadigaha" rahâneshu" C "çarahâreshu ca pravi" B "çahâneshu ca" BC "kunte khâ" B "râjo ca".

6. C "bhavamîya va" B "shyâmaḥ | yo tava". — 8. C "eka mṛigam" gamâtsena abhibhatkshaṇam" B "avikshaṇam" BC "nopadyishya". — 10. BC "patinâm(C "nâ)m âjñapti" C "dinnâḥ B "dinnâ ya".

11. C "shmâkam abhi" BC "anutushṭâ vaça". — 12. BC "datvâ amânâm âha na kena". — 13¹. C "cin mṛigâ" B "cit mṛigâ". — 13². BC "datvâ". — 14. B "sitâ ca mâ hâ". — 15. C â bhâya" B mâ hâyatha" BC "râjñâ vijñâ" mṛigavyâm ni" shyati | na kva" shyanti râjño(C "jñâ) ca di" C "rjjetavyo ekam" B "thâto tehi".

17. C "ṇetvâtha yûthâto osa" B "kṛitam ekâ". — 18. BC "to evam diva" nasam | apa" cchati kadâ". — 20. C "thâto tehi mṛigehi osa".

21¹. BC "giye âṇa" B "âṇayakeṇam mṛi" C "âṇattakena mṛigeṇa vu". — 21². B "hânaseti || C "hânameti | .

राज्ञो महानसं ति ॥ सा आह ॥ अहं गुर्विणी द्वे मे पोतका कुक्षिस्थिं अन्यं ताव आणापेहि यं वेलं प्रसूता भविष्यामि ततः गमिष्यामि ॥ ते दानि एकस्यार्थे चिरं चरिष्यामः ॥ युष्माकं एवं चिरतरकेन वारो भविष्यति इमेहि दुवेहि पोतकेहि जातेहि ॥ तेन आणापकेन मृगेन एतं कार्यं यूथपतिस्स आरोचितं ॥ यूथपति आह ॥ अन्यं मृगं आणापेहि यो एतस्सा मृगीये अन्तरेण ॥ एषा मृगी प्रसूता समाना पश्चाद्गमिष्यति ॥ तेन आणापकेन मृगेन तां मृगीमतिक्रमित्वा यो तस्सा मृगीये अन्तरेण सो आणत्तो गच्छ राज्ञो महानसन्ति ॥ सो पि आह ॥ न मम अद्य ओसरो अमुकाये मृगीये अद्य ओसरो एवं तावदन्तरं जीविष्यं ॥ एवं अपरापरे पि वुच्यन्ति न च अनोसरा गच्छन्ति । सर्वे जल्पन्ति ॥ अमुकाये मृगीये ओसरो सा गच्छतूति ॥ सा मृगी वुच्यति ॥ भद्रे न कोचिदिच्छति अनोसरेण गन्तुं । तव ओसरो त्वं एव गच्छाहि राज्ञो महानसं ॥ सा दानि मृगी यां वेलां न मुच्यति सा तेषां पोतकानां प्रेम्नेन मम संनिपातेन एते पि घातयिष्यन्तीति तं द्वितीयं मृगयूथं गता ॥ गच्छिय तस्स यूथपतिस्स प्रणिपतिता ॥ सो नां यूथपतिः पृच्छति ॥ किं एतं भद्रे किमाणापेसि किं कार्यं ॥ सा आह ॥ अद्य ततो यूथातो मम वारो राज्ञो महानसं गमनाये मम च दुवे पोतका कुक्षिस्थिं ततो मे सो विग्गाखो यूथपति विज्ञप्तो ॥ मम अद्य ओसरो इमे च दुवे पोतका कुक्षिस्थिं । अन्यां प्रेषेहि यं वेलं प्रसूता भविष्यं ततो गमिष्यामि ॥ तेन च यूथपतिना ये अन्ये आणापियन्ति ते पि न इच्छन्ति गन्तुं नाम्नाकमोसरो अमुकाये मृगीये ओसरो सा गच्छतूति ॥ सा अहं तेहि न मुच्यामि ओसरातो वुच्यामि गच्छाहि तव ओसरो ति तदिच्छामि मृगराजेन अतो अन्यं मृगं विसर्जमानं यं वेलं अहं प्रसूता भविष्यामि

1. BC °dve ime potako kukshi ° âṇayehi yaṁ°. — 3. BC °ciratanakena ° shyati | ime ° vehi pâtakehi jâtehi tena°. — 5. B tena ânakena° C tena âṇekena°. — 5¹. C °âṇape° B °âṇayehi | yo e° BC °tasya mṛigi° B °reṇa eshâ° C °reṇaishâ°. — 5². B °shâ mṛigâṁ mṛigi° C °shâ mṛigâ mṛigi° BC °samânâṁ paçcâ°.

6. B °âṇayakena° C °âṇapena mṛi° BC °tasya mṛigi°. — 7². C °dya oçare amu° B °ye adya oro evaṁ°. — 8. BC evaṁ aparâ aparehi vucya° C °nosare gaccha° B °echanti sarve°. — 9². B °echabhûti | C °chabhoti | . — 10¹. B °cyati | bha°. — 10². BC °na kâcid gacchati ano°.

11¹. BC °evaṁ gacchâ°. — 11². B °cyati | sâ te° BC °mamâ saṁ(B °sa)nivâtena e° ghâtayishyantîti | taṁ ° gatâ gacchi°. — 13¹. C °yûthaṁ gatâ yûthapa°. — 13². BC sânaṁ yû° C °pati pṛi° B °echati kiṁ°. — 14¹. C kim etaṁ bhadreti kim â° BC °kim âpesi kiṁ°. — 14². C °tataḥ yû° BC °tato me ço vi ° jñapto mama°.

16¹. B °duve pâtakâ ° smiṁ anyaṁ°. — 16². B °shyaṁ | tato ° shyâmi tena°. — 17. C °nye ânayanti° B °âṇayiyanti ° gacchabhûti | C °gacchati. — 19. BC °mucyasi osa° C °sa osarâto tad i ° jena amṛito anyaṁ° B °yaṁ velâṁ ahaṁ°.

ततो गमिष्यामि ॥ सो मृगराजा मृगीमाह ॥ ताव मा भायाहि अन्यं विसर्जयिष्यं ॥ तेन मृगराजेन आणापको मृगो आणत्तो इतो यूथातो यस्स मृगस्स ओसरो तं आणापेहि एताये मृगीये मया अभयं दिन्नं ॥ तेन आणापकेन यस्स मृगस्स ओसरो तं आणाप्यति ॥ गच्छ राज्ञो महानसं ॥ सो पि आह ॥ न अस्माकं यूथस्स अद्य वारो विशाखस्स यूथस्स अद्य वारो ॥ सो आणापको मृगो आह ॥ विशाखस्स यूथातो अद्य वारो यस्सा मृगीये वारो सा गुर्विणी डुवे पोतका कुक्षिस्मिं । तेहि न मुच्यति तव ओसरो त्वं गच्छाहीति ॥ ताये च मृगीये ततो अमुच्यन्तिये इह यूथमागत्वा न्यग्रोधो यूथपति विज्ञप्तो ॥ न्यग्रोधेन यूथपतिना तस्सा मृगीये अभयं दिन्नं ॥ यूथपतिना आणत्तं ॥ यस्स इतो यूथातो ओसरो तं विसर्जेहि इति ॥ तव इतो यूथातो ओसरो त्वं गच्छाहि ॥ सो आह ॥ द्वितीयस्स अद्य ओसरो तं नाहं अनोसरे गच्छेयं ॥ एवं योयो आणाप्यति सोसो पि न इच्छति अनोसरे गन्तुं ॥ तेन आणापकेन मृगेण न्यग्रोधस्स मृगपतिस्स आरोचितं ॥ न कोचि इच्छति अनोसरेण गन्तुं जल्पन्ति नास्माकमद्य ओसरो द्वितीयस्स मृगयूथस्स अद्य ओसरो ॥ मृगराजा आह ॥ मिज्जेहि मये इमस्सा मृगीये अभयं दिन्नं । न शक्या सैषा भूयो तत्र महानसं विसर्जयितुं । अहं स्वयं गमिष्यामि ॥

सो मृगराजा ततो वनषण्डातो पन्थमोतरित्वा वाराणसीं गच्छति ॥ योयो पुरुषो तं मृगराजं पश्यति गच्छन्तं सोसो एतमनुगच्छति ॥ मृगो दर्शनीयो रूपेण चिचोपचिचो रत्नेहि खुरेहि अञ्जनेहि अक्षीहि प्रभास्वरेहि दर्शनीयेहि ॥ महता जनकायेन अयतोकृतो गच्छति यावद्भ्यन्तरं नगरं प्रविष्टो नागरेहि दृष्टो अभिज्ञातो सो मृगराजा महतो जनकायस्स ॥ ते तं पश्चित्वा मृगराजमुत्कण्ठिता

1². C tâvat mâ bhâ° B °bhâryâhi a°. — 2. BC °âṇayako mṛi° B °âṇanto ito° C °thâto tasya mṛi° BC °âṇayehi e°. — 3. BC °na âṇayakena ° âṇa(C °ne)shyati gaccha°. — 4². C nâsmâkaṁ°. — 5¹. BC so âṇayako°. — 5². BC adya viçâ ° yasya mṛi ° vâro sya gurvi ° smiṁ tehi°.

7. BC yê ca mṛi° C °patiḥ vijña° B °pto nya°. — 8. BC °tasya mṛigi ° dinnaṁ yûtha°. — 9¹. BC °pati âṇattaṁ | . — 9². C yasya ime yûthâto osarâto visarâto visarjje°. — 10¹. B °ito osarâ°. — 10³. C so âha B °âha dvi°. — 10⁵. BC °osara(C °rà)to nâhaṁ°.

11. B °yo âṇashyati° C °âçayishyati soso pi âṇayishyati na icchasi | ano°. — 12¹. BC °âṇakena mṛige° C °dhasya yûthapatisya°. — 12³. C mṛigarâje na kacid icchati anosare gantuṁ jalpati | na asmâ° B °lpanti | nâsmâ° C °smâkaṁ adya osare dvi ° yasya yûthapatisya adya° B °mṛigapatisya a° C °sare | . — 14¹. C °râja âha ‖ . — 14³. C °kyâ ma eshâṁ bhû° B °saishâṁ bhû°.

16¹. C °vanakhaṇḍâto pathaṁ âtari ° ṇasiṁ ga°. — 16². B °cchaṁtaṁ | soso ° echanti mṛigo°. — 18. BC °kâye agra° C °dṛishṭvâ abhi° BC °jñâto sâ mṛi ° yasya te taṁ°. — 20. C °garâjâ mahato janakâyasya utkaṇṭhito tattakaṁ ° sarvaksha° BC °kshapita ayaṁ gâto gacchâ°.

तत्तत्तकं मृगयूथं सर्वं चपितं अयं यूथपतिः स्वयमागतो ॥ गच्छाम राजानं विज्ञापेमः यथेषो मृगराजा मुच्चेया न हन्येया अलंकारो इमस्स अधिष्ठानस्स चक्षुरमणीयो जातो निर्धावन्तो उद्याने च तडागे च ॥ ते तं मृगं पश्चित्वा चक्षुःप्रीतिमनुभवन्ति ॥ तेनैव समहत्तरकेन महता जनकायेन सार्धं मृगराजस्स अनुपृष्ठतो राजकुलं प्रविष्टं ॥ मृगराजा च महानसं प्रविष्टो इमेहि च नैगमेहि राजा अर्धकरणस्मिं उपविष्टो विज्ञप्तो ॥ महाराज तत्तकं मृगयूथं सर्वं चीणं ॥ अहेठका शुष्कार्द्राणि तृणानि भक्षयन्ति न कस्यचि अपराध्यन्ति ते च सर्वे चपिता अयं सो यूथपति स्वयमागतो ॥ दुर्लभो महाराज एदृशो मृगराजा प्रासादिको दर्शनीयो जनस्स चक्षुरमणीयो ॥ नगरातो जना निर्धावन्ति उद्यानं वा तडागं वा आरामं वा पुष्करिणीं वा च ते पि तं मृगराजं पश्चित्वा प्रीता भवन्ति अलंकारभूतं नगरोपवनस्स ॥ यदि महाराजस्स प्रसादो भवेया एषो मृगराजा जीवन्तो मुच्चेया ॥ राज्ञा अमात्या आणत्ता ॥ गच्छथ तं मृगराजं महानसातो आनेथ ॥ सो तेहि अमात्येहि गत्वा महानसातो आनीतो राज्ञो सकाशं ॥ राजा तं मृगराजं पृच्छति ॥ किं त्वं स्वयमागतो नास्ति भूयो कोचित् मृगो यं तुवं स्वयमागतो ति ॥ सो मृगराजा आह ॥ न हि महाराज नास्ति अपरे मृगाः ॥ किं तु अद्य द्वितीयस्स मृगयूथस्स ओसरो ॥ तव यस्सा मृगीये वारो आपद्यति सा गुर्विणी दुवे पोतका कुचिस्मिं ॥ सा मृगी वुच्चति गच्छ महानसं तव अद्य वारो ॥ द्वितीयमृगयूथे विज्ञाखो यूथपति अस्ति ॥ सा तं गत्वा आह ॥ मम अद्य ओसरो राज्ञो महानसं गन्तुं किन्तु अहं गुर्विणी दुवे मे पोतका कुचिस्मिं इच्छामि अन्यं विसर्जयितुं यं वेलं अहं प्रसूता भविस्सं ततो गमिस्सामि ॥ ततो यो अन्यो मृगो आणाप्यति सो न इच्छति गन्तुं जल्पति एतस्सा मृगीये ओसरो एषा गच्छतूति तेहि मृगेहि न मुच्चति ॥ तव अद्य ओसरो त्वं गच्छाहि सा तेहि अमुच्चन्ती मम मूले आगता ॥ अहं ताये

1. BC °vijñape° C °pema | yathai° B °nyeyâ | alañ° C °adhisthânasya° BC °ca tadâge ca te tañ°. — 3. C °bhavati | . — 4. C °naivañ sâ maha° B °va sâ maha° BC °ttarakâ maha° B °vishṭhâḥ mṛi° C °vishṭhâ. — 5. BC °vishṭho ime° B °vishṭho vijñapto mahâ°.

6¹. B °kshiṇañ ahe°. — 6². B ahethakâ çushkârdrâṇi° C °çushkrâdâni tṛi ° sarva kshayatâ ayañ° B °pitâ | ayañ ° patî svayam âgato durla° C °gatâḥ. — 8. C dullabho ° garâjo prâ° B °ṇiyo naga°. — 9. C °janâ niddhavinti udyâ ° kariṇî vâ ca° B °vanti | alañkâlabhûte nagaro° C °bhûtena nagaro° B °nasya yadi°.

12¹. C rûjâ amâ° B °ṇattâ gaccha°. — 14¹. C °bhûyo kvacit mṛi ° gato pi | B °gatañ ti ‖ . — 14². BC so pi râjâ âha ‖ . — 15¹. BC °râja mṛigo nâsti°. — 15². B °thasya tatra° C °sya oçaro | .

16. BC °yasya mṛigiyo vâ° C °vâromâpa°. — 17¹. B °hânasâñ tava ° vâro dviti°. — 17². C °tiyañ mṛiga ° patir asti mamâ° B °asti mama°. — 18². C mamâdya osa° BC °nasa gantuñ°. — 20. C tataḥ yo a° BC °go âṇayyati so° C °tasya mṛi ° gacchati bhoti tehi °eyanti ‖ .

विज्झामो मम अद्य ततो यूथातो ओसरो मे दुवे पोतका कुक्षिस्थिं न च तेहि मुच्यामि तदिच्छामि मृगराजेन इतो यूथातो अन्यमाणापयितुं यो राज्ञो महानसं गच्छेया। येन अन्तरेण अहं प्रसूता भविष्यं ततो गमिष्यं ॥ तस्या मये मृगीये अभयं दिन्नं मयापि यो मृगो आणाप्यति सो न इच्छति । न अस्माकं ओसरो द्वितीयस्य यूथस्य ओसरो एवं योयो आणाप्यति सोसो न इच्छति अनोसरस्थिं इहागन्तुं ॥ सो हं जानामि मया एतस्या मृगीये अभयं दिन्नं गच्छामि खयन्ति सो अहं खयमागतो ॥ सो राजा तस्य मृगस्य श्रुत्वा विस्मितो सर्वो च जनकायो अहो यावद्वार्भिको मृगराजा ॥ तस्य काशिराज्ञो भवति ॥ नायं तिरिच्छो यः एषो मृगो परस्य कारणेन आत्मानं परित्यजति धर्मं जानाति । वयं तिरिच्छा ये वयं धर्मं न जानाम ये इमेषां एवरूपाणां सत्वरत्नानामहेठकानां हेठामुत्पादेम ॥ सो तं मृगराजमाह ॥ प्रीतो स्मि तव सकाशातो सकृपो च महात्मा च त्वं यं मृगभूतेन ते तस्या आत्ममृत्वाये मृगीये अभयं दिन्नं ॥ अहं पि तव आगम्य त्वद्वचनात्सर्वमृगानां च अभयं देमि ॥ अद्यायेण ये च तव उद्देशे तेषां सर्वेषां मृगाणां अभयं ददामि गच्छाहि वसथ अभीता अनुत्तस्ता ॥ राज्ञा नगरे घण्टाघोषणा कारापिता ॥ न केनचित् मम विजिते मृगा विहेठयितव्या तस्य राज्ञो तेषां मृगानामभयदानप्रदानात् ॥

यावद्देवेषु शब्दमभुद्गतं ॥ शक्रेण देवानामिन्द्रेण राज्ञो जिज्ञासनार्थं अनेकानि मृगशतानि मृगसहस्राणि निर्मितानि ॥ सर्वो काशिजनपदो मृगेहि आकीर्णो नास्ति सो चेचो यत्र न मृगाः ॥ जानपदेहि राजा विज्ञप्तो ॥

तेन दानि न्यग्रोधेन मृगराज्ञा सा मृगी उच्यति ॥ भद्रे गच्छ विशाखस्य यूथं ॥ सा आह ॥ मृगराज न गमिष्यामि वरं तव मूले मृतं न विशाखमूले जीवितं ॥ सा दानि मृगी गाथां भाषति ॥

— 22¹. C °cyanti mama° BC °mûla âgatâ | . — 22². C °jñapte mama° BC °saro ime du° C °hi muñcâmi ta° thâto âṇattevaṁ | yantu so rá° B °thâto âṇayaṁ | yatuṁ so rá° ccheyâ yena°.

3¹. C °reṇa antareṇa a° B °aha prasû° BC °bhavisyanti tato° B °mishyan tasya°. — 3². BC tasya maye° C °maye pi yo° B °go âṇapyati | so° C °go âṇashyati so° B °cchati na a°. — 4. B °yo âṇayyati° C °âṇapyati° BC °saresmiṁ ° ntuṁ so haṁ°.

6. B so haṁ yânâ° C °so haṁ sva°. — 7. B °râjâ tasya°. — 8¹. B °vati nâyaṁ°. — 8². BC °tiri i(C °ri)cchâmaḥ esho °nâti vina°. — 9. BC vinayan tiricchâ° C °cchâ yena vayaṁ dharma jânâma | yo ime° B °ime yâṁ e° C °evaṁrûpâ° B °pâṇâ satva° C °ratnânâṁm ahe°.

11. B °tmâ ca tvayâ mṛiga° C °tmâ ca tvayi mṛi ° tmatṛitlyâ°. — 13. B °tatra ye ca udde° C °tatra udeçe° C °mṛigânâṁ a° BC °anutrastâ | . — 14¹. B °ghaṇṭhâ ghoshâpitâ na kena°. — 14². C na kanaci° BC °tavyâ | tasya râjño taṁ mṛi ° bhayaṁ dâna°.

16¹. C yâva deve°. — 16². C °vâṇâm indre° B °jño vijñâsa ° tâni sarvâ°. — 17. BC sarvâ kâçi ° tro ya(C °yaṁ)na mṛi°. — 18. C °râjñâ vi°. — 19². C °çâkhalva yûthaṁ | . — 20². C °râja gami°.

न्ययोधमेव सेवेया न विशाखमभिप्रार्थयेत् ।
न्ययोधस्थं मृतं श्रेयो न विशाखस्थं जीवितं ॥

जानपदा राजं विज्ञापेन्ति ॥

उदय्यते जनपदो राष्ट्रं क्षीतं विनश्यति ।
मृगा धान्यानि खादन्ति तं निषेध जनाधिप ॥
उदय्यतु जनपदो क्षीतं राष्ट्रं विनश्यतु ।
न त्वेवं मृगराजस्य वरं दत्त्वा मृषं भणे ॥

मृगाणां दायो दिन्नो मृगदायो ति ऋषिपत्तनो ॥

द्वादशेहि वर्षेहि बोधिसत्वो तुषितभवनातो च्यविष्यतीति शुद्धावासा देवा ब्राह्मणवेशं निर्मिणिय वेदां च मन्तां च द्वात्रिंश महापुरुषलक्षणां ब्राह्मणां वाचेन्ति यथा बोधिसत्वमिहागतं व्याकरेन्सुः ॥

1. C °dham evañ sarveyâ° BC °kham api prâ° C °rthaye | . — 2. B °tañ çrayo na° BC °çâkha jîvi°. — 3. B °vijñapenti | C °vijñepenti | . — 4. C °sphitañ grâmañ râshṭañ vina° B °râshṭhrañ vinaçyanti | . — 5. BC mṛigâ dhyânyâ(C °nâ)ni khâdyanti tañ ° sheda janâdhipaḥ | .

6. C °sphitañ grâmañ râshṭañ vi°. — 7. BC °datvâ° C °mṛigañ bhaṇe | . — 8. B mṛigâṇâ dâyo° C °mṛigânâñ ca dâyo° BC °gadâve ṛishipaṭṭane | . — 9. BC °vishyatîti | çu° B °rmiṇiye ve° C °rmiṇiye vedâñ ma° C °triñçat ma ° ṇâñ vâcchanti | ya° BC °karetsuḥ | .

COMMENTAIRE.

Page 1, ligne 2. — Tous nos mss. portent °वस्तुने; mais p. 2, l. 14, ils ont °वस्तुये; j'ai rétabli ici cette leçon; elle rentre dans l'analogie du cas oblique singulier des féminins en prâcrit (cf. p. 166, l. 10 : धातुये). Cette forme exprime ici le locatif comme le prouve la comparaison de इत्थवस्तुके यादि, p. 253, l. 1; तत्रवस्थि यादि, p. 338, l. 13. La correction चत्वारि° est, paléographiquement, des plus plausibles; indépendamment du sens, elle est commandée par l'habitude constante de notre texte : il donne d'abord le nombre d'objets à énumérer et le répète ensuite, précédé de कतम. Pour ce qui est du neutre substitué au féminin, on aura, dans la suite, des exemples fréquents de cette confusion des genres.

Ligne 3. — Pour la traduction de ces termes, voir l'Introduction. Relativement à l'अनुलोमचर्या, on peut comparer l'adjectif आनुलोमिक; c'est ce mot que Burnouf traduit : «Les devoirs de la vie religieuse qui sont entre eux dans un parfait rapport.» *Lotus*, chap. 1, str. 88. Au lieu de अनिवर्तनचर्या nous trouverons dans une énumération parallèle अविवर्तचर्या (p. 63, l. 13); les deux termes sont synonymes; ils ont pu coexister. Le second est particulièrement appuyé par l'emploi, dans des acceptions analogues, de अवैवर्तिक, अवैवर्तिय (conf., par exemple, p. 63, l. 13; p. 102, l. 16, etc.) et de leur dérivé अवैवर्तिकता. Dans les deux cas, le seul sens possible est : «sans retour en arrière», et l'explication tentée, p. 163, l. 13, est certainement erronée.

Ligne 7. — L'emploi bouddhique de प्रणिधान, प्रणिधि, pour marquer l'intention, le vœu d'atteindre à la bodhi, paraît reposer sur l'usage de प्र-नि-धा au sens de «tourner son attention, sa volonté vers...». Nous aurions ici une sorte de jeu de mots fondé sur la double valeur dont le mot est susceptible : कुशलमूलप्रणिधान ne peut guère signifier, rigoureusement, que «l'application, le placement des racines de mérite».

Ligne 8. — वणिक est une forme prâcrite dérivée de वणि, pour वणिज्, par le suffixe क. *Lotus*, fol. 157° (ms. de la Société asiatique), je trouve de même भिषक (fol. 158°, par erreur, भिक्षक) pour भिषज्.

Ligne 10. — विस्तरेण यावत् ou यावत्, seul, sont les expressions consacrées par les scribes pour marquer que le passage est abrégé et qu'il le faut compléter par la comparaison de passages parallèles copiés intégralement. Pour ce qui est de cette formule de *Praṇidhâna*, on la trouvera par la suite répétée à satiété.

Ligne 12. — Les mots entre crochets sont évidemment interpolés; outre qu'il ne s'agit pas d'expliquer ici les diverses *caryâs*, toute indication parallèle manque devant les autres invocations.

Page 2, ligne 2. — Je ne connais pas प्रत्युत्तर (ou °त्योत्तर) dans le sens de *postérieur, subséquent*, j'ai donc cru pouvoir substituer la leçon तस्यो°, très analogue au point de vue graphique; l'o de प्रत्योत्तर pour प्रत्युत्तर n'aurait en lui-même rien de bien surprenant. Conf. योत्त्रेण, p. 250, l. 5; योत्तानक, fol. 108[b][1]; निरोपधि, fol. 114[b], धनोपम, fol. 108[b].

Ligne 8. — Tout Buddha doit sacrer comme «prince héritier» le Buddha destiné à lui succéder immédiatement. C'est pour cela que, comme on le verra plus bas, le dixième degré des Bodhisattvas s'appelle अभिषेकभूमी «la terre du sacre». De là aussi le nom de *Kumâra* donné à des Bodhisattvas; et c'est dans ce sens qu'il faut rectifier le commentaire de ce titre proposé par Burnouf, *Lotus*, 300 et suiv.

Ligne 9. — Tous les mss. semblent incliner vers une troisième personne उद्दीर्यिष्यति; elle se pourrait bien expliquer comme forme passive (conf. ci-dessous पार्थयन्ती, पार्थयमाना, fol. 121[a], fol. 122[a], etc.). Mais le tour personnel, assez surprenant en pareille place, a pour lui, outre les deux cas qui précèdent, et plus bas, p. 9, l. 1, उपवर्णयिष्यामि, l'autorité de la *lectio difficilior*. On trouvera plus loin l'histoire de Megha, d'Abhijit et de Jyotishpâla.

Ligne 15. — स्वामउपसंपदा ou स्वामुपसंपदा «l'ordination par soi-même». Le premier membre, स्वामं, n'est pas sanscrit; c'est le premier exemple d'un essai de restitution sanscrite fait sur le pâli *sâmaṁ* (cf. l'exemple dans Burnouf, *Lotus*, 333, dont l'analogie avec l'emploi que nous trouvons ici est particulièrement frappante). Je crois retrouver ailleurs ce mot employé isolément, et sous la forme सामं. L'analogie de la formation स्वामिन्, du même radical स्व, me fait considérer que cette restitution, en la supposant arbitraire, le mot n'ayant jamais existé réellement en sanscrit, est au moins dans la vérité étymologique. A coup sûr, la confusion avec सामन् (Childers, *Pâli Dictionary*, s. v.) est inadmissible. — एहिभिक्षुकाय उपसंपदा est l'ordination qui se fait par ce seul mot sacramentel du Buddha : «Va, bhikshu!» Cf. *Dhammapada*, p. 167, *Jâtaka*, éd. Fausböll, I, 30, 82, 86, etc.; *Mahâvagga*, éd. Oldenberg, p. 43, etc. Quant à la forme, je me l'explique par l'omission de प्रव्रज्याय, c'est-à-dire : l'ordination par l'एहिभिक्षुकउपसंपदा, ou, comme il est dit *Jât.*, 82 (qui corrige une première conjecture de M. Fausböll, *Dhammap.*, 119) *ehibhikkhuupasampadâ*. Notre leçon est d'ailleurs garantie par des passages parallèles comme fol. 319[a] : तानि .... कुमारप्रतानि .... एहिभिक्षुकाये प्रव्राजये.

[1] Pour les références empruntées à des parties du texte que ne comprend point ce premier volume, je cite les feuilles du ms. B; le numérotage en sera indiqué dans les volumes suivants.

Ligne 16. — La double correction de *बुद्धेन*, qui ne donne pas de sens, en **बर्गेन*, se justifie pleinement par la comparaison d'un passage du *Kaṁkhavitaraṇī*, cité par Minayeff, *Prâtimokṣha*, xi, note. Il y est question des diverses classes du saṁgha et entre autres du *pañcavagga saṁgha* et du *daçavagga saṁgha*, d'un chapitre de cinq et de dix membres; गण comme synonyme de संघ est bien connu. Le *Mahâvagga* (éd. Oldenberg, p. 197) admet aussi le chapitre de cinq prêtres, tout en statuant, comme ce texte, que ce nombre restreint d'officiants sera valable seulement dans les pays frontières, en dehors du Madhyadeça. Je n'ai donc pu hésiter à ajouter la पंचवर्गेन उपसंपदा, quoique sur le témoignage unique de N; autrement l'énumération demeurerait incomplète.

Page 3, ligne 1. — «Dans le voisinage du pied de l'arbre de Bodhi;» je prends सम्यासे adjectivement comme il l'est quelquefois en sanscrit; cet emploi est expressément attesté pour le pâli (Childers, s. v.). On reconnaît dans बोधिय la forme prâcrite. «Tous ceux qui pratiquent les dix préceptes se rapprochent de la bodhi; mais lui (c'est-à-dire Çâkyamuni dans son existence d'alors) s'y distinguait (तत्र, dans l'observance des préceptes) tout particulièrement.» Le datif बोधाय qui remonte à un thème masculin बोध, est très usité dans nos textes; il est aussi connu du pâli; il a exactement le même sens que le datif de बोधि; la similitude a même parfois induit nos textes en erreur : p. 60, l. 11, nous le trouvons employé comme un féminin तावे बोधावे (B *वै *वै).

Ligne 3. — «Grâce à cette pratique des bonnes actions qui le prédestinait à être converti par le Buddha.» Pour les mots voyez ci-dessous, p. 51, l. 4 et la note. Toute la phrase était visiblement altérée. A पटिपाटिया cf. le pâli *paṭipâṭiyâ*; on sait que la forme sanscrite est पर्‌यायो qui se trouve dans C, à côté de पटिपाटिकाये de B, plus bas, p. 354, l. 16; plus loin encore (fol. 319*) nous retrouverons l'adjectif पटिपाटिक. — प्राण dans le sens de प्राणिन् est très ordinaire en pâli et très fréquent dans notre livre. Le sens me paraît irréprochable : «Étant peu à peu parvenu jusqu'à Dîpaṁkara, le voyant, parmi les koṭis de créatures, beau, etc.»

Ligne 4. — Je m'expliquerai ailleurs sur ces troisièmes personnes du prétérit en *e*; je remarque seulement qu'elles sont ordinairement tirées du thème du présent, tandis que l'*á* de उत्पाषे manifeste l'influence persistante de la forme régulière उत्पादि. — स्पृहाचित्तं «un esprit d'émulation», sans la nuance défavorable d'envie qui s'attache ordinairement à स्पृहा.

Ligne 6. — सम्- उद्- घा- गम् s'applique spécialement à l'effort, à la marche vers la bodhi. Cf. par ex. p. 4, l. 12, et p. 239, l. 4 बुद्धज्ञानेन महासमुद्गमनं, où l'instrumental fait fonction de locatif. P. 122, l. 5, nous avons : समुद्गतबुद्धिः; de même *Lal. Vist.* 8, 9, où l'on corrigera समुद्गमतबुद्धिनु* d'après l'analogie de ce passage.

Il faut comparer l'emploi absolu de समुद्गम, p. 135, l. 15, et p. 159, l. 4, dont le vrai sens est suffisamment mis en lumière par l'expression plus étendue que nous avons ici. On voit par quel détour समुद्गम peut prendre en effet ce sens de «connaissance parfaite» que lui attribue le *Trikâṇḍaçesha* (*Dict. de S'-Pét.*). — Pour la double correction en समताये, conf. p. 4, l. 10. Il suffira de signaler une fois pour toutes cette forme en *âye* du cas oblique des féminins en या; c'est l'orthographe prâcrite à côté de laquelle coexiste l'orthographe याय, fixée dans le pâli. Une variation analogue et que j'ai touchée dans la préface, se manifeste dans la double désinence en *âya* et *âye* des datifs masculins, de certains absolutifs, etc. Quant au sens, il paraît naturel de prendre समता dans sa valeur étymologique : «il lui prédit qu'il serait égal, semblable à lui-même, semblable à un Svayaṁbhû,» c'est-à-dire qu'il serait un Svayaṁbhû, un Buddha comme lui. Cependant, je trouve समता employé absolument pour marquer un certain état propre au Buddha, comme *Daçabhûmîçvara*, fol. 11ª, समताबुद्धधर्मप्रतिलम्भ «l'acquisition des (18) conditions d'un Buddha et de la Samatâ»; fol. 11ᵇ, समतानुगमो भवति «il poursuit la Samatâ», ce qui revient à dire qu'«il poursuit l'état de bodhi». समता doit, dans ce cas, marquer l'«impassibilité», l'indifférence à l'égard des mouvements passionnés, une condition analogue à celle qu'exprime le mot अनिंज्य (pâli *ânejja*). Si on l'admettait dans le cas présent, il faudrait nécessairement traduire «l'impassibilité de l'âme», «l'impassibilité d'un Svayaṁbhû». La première interprétation est peut-être ici plus vraisemblable : समासतः paraît indiquer qu'il s'agit d'une expression raccourcie pour toutes ces ressemblances entre le Buddha présent et le Buddha futur, qui sont plus ordinairement développées en longues formules.

Ligne 11. — समयं «loi, règle de conduite». Conf. ci-dessous, p. 233, l. 7, समयतः «à une condition». Le neutre au lieu du masculin, comme en un grand nombre de cas. — On rencontre ici pour la première fois च affranchi du rôle d'enclitique; on en verra par la suite beaucoup d'autres exemples, comme p. 57, l. 10; p. 83, l. 17; p. 158, l. 1, etc. Pour le pâli le fait est expressément relevé par la *Mukhamattadîpanî*, commentant l'invocation de la grammaire de Kaccâyâna.

Ligne 12. — Sur les quatre संग्रहवस्तु ou «moyens de conquérir la bienveillance», voyez la note de Burnouf, *Lotus*, 405-406; elle me dispense d'autre explication. On verra pourtant que la définition donnée ici du quatrième, समानसुखदुःखता, diffère de la formule connue (समानार्थता); elle permet de rectifier dans une certaine mesure l'interprétation de Burnouf et surtout celle de Childers («impartiality,» *Dict.* s. v.); c'est «la sympathie», qui fait que l'on met «en commun tous les biens et les maux». Régulièrement tout le début de la phrase, jusques et y compris संग्रहवस्तुहि, ne devrait former qu'un composé : दानप्रियवाचार्थ*; je n'ai pas osé rétablir ainsi le texte contre tous les mss. Il faut admettre que les quatre nominatifs forment à

eux seuls une proposition (en complétant भवन्ति); après quoi la phrase reprend : «grâce à ces quatre moyens, etc.» En revanche, je n'ai pas hésité à restituer परिकल्पये que je prends dans ce sens : «il disposa favorablement, il attira à lui;» p. 120, l. 11, les mss. ont encore परिकर्मेन्ति, mais p. 77, l. 7, ils lisent परिकर्पन्ति (ou, ce qui revient au même pour nous, परितर्पन्ति). Cet emploi n'est pas sans attaches en sanscrit; il s'appuie directement sur la signification en pâli de *parikappa* (cf. Childers), et me paraît bien plus naturel qu'il ne le serait d'admettre ici le dénominatif परिकर्मय् dans le sens de «disposer, préparer», au moral. La confusion de *r* et *l* étant constante dans nos mss., la correction est d'une extrême facilité.

Ligne 14. — भूयोस्य est absolument barbare; je l'ai conservé pourtant parce que j'y vois une sorte de transposition de la forme qui en pâli est *bhiyyoso* (scr. भूयसः). Peut-être faudrait-il lire ce passage भूयस्या मात्राय (conf. *Lal. Vist.*, 40, 9 et pass.) प्रसीदित्वा. Nous trouverons pourtant ci-dessous le même mot sous une orthographe légèrement différente भूयस्य, p. 231, l. 13. A coup sûr, le maintien de मनो implique la correction de प्रसीदित्वा en प्रसादित्वा pour प्रसादयित्वा, par une suppression de la syllabe formative du causatif dont nous verrons plus d'un exemple par la suite, comme dans प्रवर्तित्वा = प्रवर्तयित्वा, p. 267, l. 17.

Page 4, ligne 1. — यथातथं «véritablement, exactement», forme adverbiale qui se retrouve en pâli. — पुद्गलपरापरज्ञ «qui connaît les divers degrés par où passe l'individu», c'est-à-dire dans l'espèce, «qui sait qu'il doit, avant d'être Buddha, passer par le ciel des Tushitas». Cette expression revient à plusieurs reprises, par exemple, p. 307, l. 14, et plus bas, fol. 303ᵇ. — Le *Lotus*, fol. 69ᵃ, porte वीर्यपरापर, que Burnouf a traduit : «les divers degrés d'énergie.»

Ligne 3. — चरिम est la forme pâlie pour le sanscrit चरम.

Ligne 5. — ति est singulièrement placé, il devrait suivre विपमोक्षाय; peut-être la vraie lecture est-elle "मार्गो ऽ स्ति", इति manquant tout à fait, ce qui n'est pas rare dans ces textes. Cf. Weber, *Pañcadaṇḍacch.*, p. 35, 41, et mes *Inscriptions de Piyadasi*, I, p. 176, etc.

Ligne 5-6. — Dans नदीये, नैरञ्जनाये, on reconnaît le cas oblique des féminins, tel qu'il s'emploie en prâcrit, dans la triple fonction de génitif, d'instrumental et de locatif. — वा pour इव, ou du moins avec le sens de इव, se rencontre assez souvent dans le sanscrit buddhique. Conf. *Lal. Vist.*, 91, 16; 131, 9; 302, 12; et ci-dessous, par exemple, p. 252, l. 14. Ce rapprochement s'explique assez par l'intermédiaire de व = इव; et certains passages ont en effet व pour वा, par exemple, p. 290, l. 17; p. 294, l. 12.

Ligne 6. — अनघे «sans défaut, pur», et योनिश: «à fond», très ordinaire dans la langue buddhique, sanscrite ou pâlie, se déduisent l'un et l'autre sans difficulté

des leçons des mss. — आगतिगतिं «l'arrivée et le départ», c'est-à-dire la série des existences, en d'autres termes le saṁsâra. Voy. ci-dessous, p. 9, l. 2. Il ne faut pas confondre avec la location *agatigamana* «une conduite coupable», par ex., *Daçaratha Jât.*, 1, 13, où conf. la note de Fausböll.

Ligne 8. — A धनुस्मसि cf. धअमायसि, p. 55, l. 6, etc. Je grouperai ailleurs les exemples qui me paraissent garantir suffisamment, dans le présent texte, la désinence *asi*, à côté de la forme plus ordinaire en एसि, pour la troisième personne de l'aoriste. Cette formation se rapproche naturellement de l'aoriste अकार्षं, अकार्षीत्, que M. Barth (*Mémoires de la Société de linguistique*, IV, 8 et suiv.) a relevé dans le *Bhâgavata Purâṇa*.

Ligne 10. — स्वयम्भूसमतां paraît former une sorte d'apposition au membre de phrase qui précède.

Ligne 12. — Le causatif, dans cette formule souvent reproduite, ne peut être pris qu'au sens du thème simple : «Bhagavat, après avoir atteint ce pourquoi il s'était mis en route,» c'est-à-dire l'intelligence parfaite. — Sur समुट्ठापेसि, conf. ci-dessus, p. 3, l. 6.

Ligne 14. — Pour le complément de ce *niddâna*, voy. par exemple, p. 34, l. 1 et suiv.

Page 5, ligne 1. — «Les grands enfers ayant chacun leurs seize *utsadas*, ou enfers secondaires.» Le mot उत्सद् représente le pâli *ussada* (conf. Childers, s. v.). La traduction «protubérance, élévation», conjecturée par Burnouf (*Lotus*, 568), rend bien compte de son emploi ici; il faut se représenter ces enfers accessoires comme des «appendices faisant saillie sur chaque face des grands enfers» (Sp. Hardy, *Manual of Budhism*, p. 27). De là le mot arrive à marquer, soit au propre, soit au figuré, une grande quantité, en quelque sorte une couche qui fait saillie : par ex. *Dhammap.*, 95, *haricandanussado* «couvert de santal jaune»; et plus bas, ici même, p. 251, l. 12; p. 249, l. 18, etc. उत्सदकुशलसंचय «qui a accumulé une grande masse de mérites»; plus loin, fol. 209ᵃ, उत्सदप्राप्तं paraît n'être qu'une réduction de la même formule, pour उत्सदकुशलप्राप्तं. Je relève aussi, p. 61, l. 3, उत्सदलोला, etc. qu'on pourrait entendre comme équivalant à लोलोत्सदा «pleins de convoitise», etc. Mais on peut dans ces derniers composés prendre उत्सद् au sens de «désir, concupiscence», qu'il a en pâli. Conf. *Suttanipâta*, trad. Fausböll, p. 89, p. 163.

Ligne 2. — On sait que कोलित n'est qu'un autre nom de मौद्गल्यायन. — यह ne donne aucun sens; j'ai rétabli यहं = यतं. Voy. sur cette forme la note de la p. 53, l. 2.

Ligne 3. — Je me contente ici d'avertir une fois pour toutes que j'ai cru devoir admettre dans notre texte des accusatifs pluriels en षा de thèmes en ष, à la façon

du prâcrit. Fidèle au même principe de respect pour l'orthographe des mss., j'ai conservé l'स dental dans वासीहि, comme dans la plupart des cas où mes copies donnent ce prâcritisme avec un accord suffisant.

Ligne 6. — Le génitif pluriel चानं, pour तेषां, est fréquent dans nos textes; la légitimité de cette forme y est hors de doute. Voy. les lignes suivantes. On peut comparer le pâli *esânaṁ*, *imesânaṁ*. Le mot se retrouve dans le Mâgadhî Jaina. Cf. Weber, *Bhagavatî*, 422 note. Des exemples, comme ci-dessous au fol. 110°, semblent exclure la dérivation de स्व. Cette forme me paraît condamner la conjecture de M. Weber (*Bhagavatî*, 423) qui voudrait distraire comme une particule enclitique le *naṁ* final des génitifs *tesânaṁ*, etc.

Ligne 7. — La correction par laquelle j'ai ici essayé de restituer un passage certainement corrompu et inintelligible, repose sur une double conjecture : c'est, d'une part, l'emploi, à titre de dénominatif, du verbe सूत्रय् ; il me paraît démontré par un passage ultérieur (p. 12, l. 16, et la note); c'est, en second lieu, l'application connexe de कालसूत्र pour désigner un certain instrument de supplice que je n'ai pas les moyens de déterminer plus précisément. Je prends निहतत्तोयन्तां comme une sorte de dvandva adjectif, «frappés et déchirés».

Ligne 9. — La forme रुहति, à laquelle toutes les variantes paraissent se rapporter, ne représente pas, suivant moi, une conjugaison nouvelle de ce thème verbal, mais une transcription conjecturale (pour रोहति) de la forme pâlie-prâcrite *rûhati*. Cf. ci-dessous, p. 169, l. 14 note, sur le causatif रोड्पयति. — Pour यसात (यद्यात), cf. l'usage pâli, par ex. *Mahâvagga*, éd. Oldenberg, p. 78, l. 25, etc. — कर्मोपस्तब्धत्वात् «à cause du substrat de démérite», qui ne peut laisser de repos aux coupables que lorsqu'il est complètement épuisé.

Ligne 11. — La forme assez singulière सत्त्वोतिभूत se retrouve en pâli, par ex. *Jâtaka*, éd. Fausböll, I, 232.

Ligne 13. — J'ai, à l'exemple des mss., conservé côte à côte les deux formes सहस्सो et साहस्सी. Je considère ce mot comme un dérivé de सहस्र, comparable au pâli *pâramî*, *veramaṇî*, *pâripûrî*, de *parama*, *viramaṇa*, *paripûra*. L'analogie recommande donc l'orthographe साहस्सी que confirme *sâhassî* du Mâgadhî Jaina (Weber, *Bhagavatî*, p. 427). En revanche, la forme *sahassî* est, pour le pâli, hors de conteste, et, malgré quelques particularités de son emploi (voy. Childers, s. v.), on ne peut la séparer de nos formes parallèles. Il ne faut pas attendre de textes comme les nôtres une entière rigueur orthographique, et je note, par exemple, dans le *Daçabhûmîçvara* (ms. de la Bibliothèque nationale, fol. 17°), पारिपूरी; je citerai encore le pâli *anupubbî*, au lieu de *ânupubbî* (de अनुपूर्व).

Page 6, ligne 2. — L'instrumental महाद्वीपेहि, pour le locatif; cf. *Lal. Vist.*, 202, 3, 5, etc. C'est la même fusion que pour les cas obliques des féminins. La suite

en fournira de nombreux exemples, surtout pour le pluriel. — Dans ओतामार्ग, ओत étant donné par tous les mss. doit être conservé à titre de prâcritisme; quant à la seconde partie, j'y prends भास dans le sens de «perception», qui serait dérivé du sens ordinaire «éclat», puis «apparence». En dehors de cette explication, je ne verrais qu'une correction en ओतमार्ग; elle ne paraît pas très violente; mais je ne la crois pas indispensable; les mots qui désignent l'action des sens passent, on le sait, aisément de l'un à l'autre. Childers cite, par exemple (s. v. *sotaṁ*), l'expression *udsikasotaṁ* pour dire «l'organe de l'odorat». Voyez aussi plus bas, p. 166, l. 1, l'expression वीरमिश्र विरोचते.

Ligne 4. — Cf. p. 13, l. 3; p. 17, l. 11. La restitution de कुकारिका n'est pas douteuse, यधि l'est davantage; cette lecture paraîtra au moins probable, si l'on compare les fausses leçons des mss. ici même et à la p. 13; le sens est satisfaisant: «depuis les talons jusqu'au-dessus de la nuque,» c'est-à-dire, jusqu'au sommet de la tête. — कुहन n'est pas usité, semble-t-il, en sanscrit; mais c'est un dérivé régulier de कुहर् qui ne peut faire aucune difficulté.

Ligne 7. — घनेकायो, une forme pâlie du pluriel féminin. On trouvera, l. 16, dans दहमानायो, cette désinence transportée à un masculin.

Ligne 8. — La lecture समन्तायोत्त° m'a paru préférable, le sens est: «qui a cent yojanas dans toutes les dimensions,» et le premier membre est समन्ता pour समन्तात्. — Devant la persistance des mss. à écrire उत्पत्त्वा, je ne crois pas qu'il y ait lieu de rétablir la forme plus correcte उत्पतित्वा; d'autant moins que plus bas dans un passage très semblable, nous retrouverons le participe उत्पत्तित, p. 26, l. 3. Il est impossible de mesurer exactement dans une langue comme celle-ci la part d'influence qu'a pu exercer l'analogie d'un mot très employé comme उत्पत्ति. — Je n'ai pas non plus osé corriger प्रत्यहन्यन्ति soit en प्रत्याह° soit en प्रतिह°, malgré p. 7, l. 9, et p. 25, l. 14 et suiv. L'augment a pu fort bien, par un caprice dialectal, passer dans le corps du verbe et entrer dans les temps d'où il était naturellement exclu, surtout après un préfixe dont sa présence altérait la forme, पच° pour प्रत्य°. Cf. अध्यभापति, par ex. p. 81, l. 3

Ligne 11. — Je n'ai pas touché à la forme दक्षिणायं; la confusion entre ये et यं, dans le devanâgari népalais, est assurément très facile. Mais si la forme en ये du féminin peut servir pour tous les cas obliques du singulier, elle n'exclut pas la coexistence d'autres formes, plus spécialisées, comme यं pour le locatif.

Ligne 13. — Le nom ordinaire est प्रतापन.

Ligne 14. — «Des êtres infernaux, armés de tridents, forcent les (damnés) à parcourir ces montagnes;» la tournure est passive.

Ligne 16. — Je n'ai pas osé toucher au locatif °नरके, employé dans la fonction d'ablatif; nous en trouverons plusieurs exemples certains, par exemple, plus bas, p. 31, l. 7, où cf. la note.

Page 7, ligne 2. — खद्दन्ति, la forme pâlie-prâcrite pour le sanscrit खादन्ते.

Ligne 4. — तेन se peut expliquer : «Ils courent de ce côté, vers ces bois;» cependant cette construction a quelque chose d'un peu dur; on serait peut-être autorisé à lire, par une correction extrêmement légère, ते च.

Ligne 5. — Les confusions sont continuelles dans les mss. entre *r* et *l;* j'ai cru néanmoins, ici, en raison de la concordance des copies et de la conséquence avec laquelle elles persévèrent ailleurs dans cette orthographe, devoir conserver कुलला. — Relativement à l'expression वार्द्वत्ते, etc., cf. p. 11, l. 12; p. 12, l. 15; p. 17, l. 9; p. 20, l. 12; p. 24, l. 9. De toutes ces répétitions, le passage de la p. 12 seul substitue °वृत्तेषु à वृत्ते वा, et encore cette leçon est-elle représentée par le ms. N. Il est vrai que le mètre exige une brève; on lira donc व pour वा; mais il ne semble pas qu'il puisse y avoir de doute sur la nécessité d'adopter uniformément cette lecture. Ce parti ne supprime pas toutes les difficultés. Dans le passage cité, le mètre paraît réclamer la lecture वर्तिता: que portent deux mss. Il s'ensuivrait forcément que वार्द्वत्ते serait un locatif; aussi bien, l'accusatif pluriel à forme pâlie, en *e*, est au moins infiniment rare dans notre texte. Il ne resterait donc plus qu'à prendre वा-व comme = एव, et à traduire : «Rejetant, repoussant [les damnés] sous un arbre verdoyant.» Malheureusement, cette traduction n'est pas aussi satisfaisante pour tous les passages que pour celui-ci.

Ligne 6. — यं (pour यद्), comme quelquefois en pâli, dans le sens de *lorsque*. — यावन्नेपापि doit être pris adjectivement; c'est un cas exactement parallèle à यतिरेक qui, en pâli, est très souvent adjectif.

Ligne 7. — मीत est construit avec le génitif, comme il arrive en pâli. लेन, cela va sans dire, est la forme prâcrite pour लयन. Pour l'emploi de संज्ञिन्, dans la langue buddhique, au sens de : *qui se figure, qui s'imagine*, cf. *Lal. vist.*, 313, 21, l'expression अत्राणे त्राणसंज्ञिनो, etc. qui est la contrepartie exacte de la locution que nous avons ici : «S'imaginant trouver un refuge dans un endroit qui n'est point un refuge.» On peut comparer aussi *Lotus*, fol. 23ᵇ : अत्राणे त्राणसंज्ञिनः अनधिगते अधिगतसंज्ञिनः que Burnouf traduit : «ils s'imaginaient avoir acquis ce qu'ils n'avaient pas acquis et compris ce qu'ils n'avaient pas compris.» *Lal. vist.*, 229, 4, शुभसंज्ञिता signifie «optimisme». — नरककुम्भ doit désigner un des enfers secondaires; le nom paraît imité du नरककुण्ड qui figure dans certaines descriptions des enfers brâhmaniques (cf. *Petersb. Wörterb.* s. v.).

Ligne 10. — *Antamaso*, dans le sens de «même» (pas même), est bien connu en pâli. Je trouve dans le même sens अन्तश:, *Lotus*, fol. 121ᵇ, et अन्तसो, ci-dessous, fol. 108ᵇ¹⁰. Mais la forme अन्तमसतो (ou अन्तमशतो) me paraît mise hors de doute par des passages comme ci-dessous, p. 211, l. 13; fol. 108ᵇ¹¹, et même p. 211, l. 5. C'est, à coup sûr, celle qui remédie le plus facilement à la corruption du texte dans le présent passage. — Le composé suivant est un adjectif qui se rap-

porte à प्रदेशो : une place «fût-elle juste assez grande pour donner passage à la pointe d'un poil», en d'autres termes : «pas la largeur d'un pore.» Cf. *Dhammap.*, 295, 25 : *vâlaggamatto pi okâso* «une place même de la grandeur d'une pointe de cheveu».

Ligne 13. — प्रतिविध्यन्ति est le passif : «Leurs membres ruisselants d'eau [salée] en sont imprégnés (pénétrés) et [malgré les tortures qu'ils en éprouvent], ils ne meurent cependant pas...»

Page 8, ligne 1. — घाइ est le premier exemple d'un verbe au singulier avec un sujet au pluriel; on en verra par la suite une infinité d'autres; c'est un trait plus ordinaire encore à notre texte qu'au Mâgadhî Jaina (sur lequel cf. Weber, *Bhagavati*, 438).

Ligne 2. — «Leur ayant fermé la bouche au moyen de bâillons en fer;» telle est, du moins, l'interprétation qui paraît s'accorder le mieux avec la signification de विवकम्भ् et de विष्कम्भ. — La correction धोषपइं धमन्ति est, graphiquement, fort aisée : *षपउ = खपउ; mais le च paraît se rapporter plutôt à la première orthographe. On préférera peut-être la lecture धमेन्ति, avec une forme causative. Le sens demeurerait le même : «Ils fondent une masse de fer.» मुखं स्वकं, etc. : «leur faisant ouvrir leur bouche eux-mêmes.» Cf. p. 25, l. 8.

Ligne 11. — दुद्धनहो, sandhi pâli pour दुद्धनाहो. — L'emploi de आरोचयामि dans le style buddhique, avec le sens de «dire, raconter, annoncer», est suffisamment connu (*Lotus*, p. 362).

Ligne 13. — Cet emploi absolu de ज्ञा et de प्राप् n'est ordinaire que dans cette formule; le sens est du reste assez clair : «C'est pourquoi il faut atteindre à l'intelligence (aux *jñânas*; cf. Childers, s. v. *ñâṇaṁ*), il faut acquérir les fruits de la vie religieuse, etc.». — वा, dans cette locution, équivaut au sanscrit वै.

Ligne 15. — La construction de श्रु avec le génitif ne manque pas d'analogie dans notre texte; elle se retrouve souvent avec पृच्छति, par exemple, p. 300, l. 5; p. 351, l. 6; p. 355, l. 1, etc.; mais aussi avec d'autres verbes, comme ज्ञाति, fol. 115^b, स्मरति, fol. 131^b, प्रतिपालेति (attendre), fol. 120^b, etc. Voyez la même construction dans le *Lal. vist.* pour ज्ञाति, 153, 15; स्तु, 274, 18; वहति, 293, 3. — अद्भुतं प्राप्तुं, en style buddhique «être étonné, émerveillé».

Page 9, ligne 2. — Je n'ai pas cru devoir toucher à la forme un peu singulière पालालोकं pour पलालोकं. En effet, nous trouvons, dans les inscriptions d'Açoka, non-seulement le dérivé *pâlalokika*, dont la longue initiale s'explique sans peine (Dhauli, 1re édit détaché, l. 6; Jaugada, *ibid.*, l. 3), de même que dans *pâlata*, mais une fois au moins l'expression même que nous avons ici : *pâlalokaṁ* (Dhauli, IIe édit détaché, l. 6; Jaugada, *ibid.*, l. 7). Il n'est pas impossible que l'emploi

de *pâra*, qui en pâli ne signifie pas simplement rive, mais spécialement la rive opposée à celle où l'on se trouve (comme dans l'expression *orâ pârañ gantukâmâ*, Mahâvagga, p. 230) ait eu ici une part d'influence.

Ligne 3. — अद्दसा est la forme pâlie de l'aoriste de दृश्; nous la trouverons plus d'une fois développée en अद्दासि (ou °सासि) : «il vit», par exemple, p. 305, l. 21, etc.

Ligne 4. — अवधन्तो des mss. ne donne pas de sens; nous avons affaire ici à une confusion résultant de la forme pâlie *âvajjanto*, qui a la signification de «examiner, réfléchir»; cette orthographe rappelle tout à fait celle de ध्या pour le prâcrit झा = sanscrit ज्ञा; le ध et l'ध bref ont pu être amenés par une fausse étymologie, un faux rapprochement de अव-ध्या. La vraie forme de l'original sanscrit peut, du reste, paraître douteuse : la comparaison de धा-वर्त्, qui se présente d'abord à l'esprit et qui est acceptée par Childers, rend assez mal compte du sens que ce thème a très nettement en pâli et que nous constatons ici même. Le dérivé धावर्त्तन (ou धावर्त्तना dans les mss. de Paris, s'il faut en croire la note de M. Foucaux, p. 242) garde, dans les passages du *Lal. vist.* (313, 5; 315, 1) où je l'ai relevé, la même valeur qu'en sanscrit; il marque l'action de se rendre favorable, de satisfaire. Cette signification a été méconnue, du reste, par le traducteur tibétain qui n'a rien compris à la phrase. Conf. ci-dessous, p. 34, l. 7 et la note. — «Examinant les fruits que les actes produisent pour les créatures,» littéralement : «La qualité inhérente aux actes de produire des fruits (de mérite ou de démérite), laquelle a son siège (trouve son application) dans les êtres vivants.»

Ligne 5. — चक्खुमे, troisième personne de l'aoriste. च s'applique à toute la phrase «et, réfléchissant..., le solitaire reconnut la maturité (des actions), comme elle se produit dans les lieux divers», appropriée, dans chaque cas particulier, aux divers degrés de mérite ou de démérite.

Ligne 7. — Sur le nominatif °धर्मा conservé aussi en pâli, cf. Minayeff, *Grammaire pâlie*, traduction Stan. Guyard, p. 20.

Ligne 12. — Je suis loin de donner ma conjecture pour certaine; le sens du moins est satisfaisant : «Ils sont en quatre parties, ils ont quatre portes, ils sont isolés et limités, chacun a une place définie.»

Ligne 14. — On remarquera l'orthographe prâcrite पट्टिच्छन्ना de plusieurs manuscrits. — अयसा पटिकुज्जिता: «ayant une voûte de fer». *Paṭikujjeti* (qui manque dans Childers) est usité en pâli pour dire «couvrir, mettre un couvercle», *Jâtaka*, 1, 50, 69; *Dhammap.*, 140, 1. Cette idée de *couvercle* se rattache aisément à l'idée d'incurvation contenue dans कुब्ज्.

Ligne 16. — L'épithète सदायसफालास्फाटा, telle que j'ai essayé de la restituer, se traduit : «Toujours déchirés (labourés) par des socs de fer,» आस्फाट étant dérivé de आ-स्फट् comme आस्फाल de आ-स्फल्.

Ligne 17. — दुःख se mesure assez souvent ⏑⏑. Cf., par exemple, fol. 107ᵇ. Il en est de même en pâli (Childers, s. v. *dukkho*).

Page 10, ligne 4. — पतप्पन्ति, forme prâcrite pour प्रतप्यन्ति; je l'ai conservée dans le texte, malgré l'extrême ressemblance des groupes प्प et प्य, à cause de l'absence, également caractéristique, de l'*r* dans presque tous les mss.

Ligne 6. — Pour la correction °मित्राणि, cf. un peu plus loin.

Ligne 7. — मित्रायं exprime ici l'instrumental; j'ai déjà averti de la fusion, ou de la confusion, qui se manifeste entre tous les cas obliques des féminins.

Ligne 8. — सत्कृत्य «avec respect, avec attention» correspond au pâli *sakkaccañ*, pour *sakkacca*, qui a le même sens (Childers, s. v.).

Ligne 12. — धन्यमन्यं pour le sanscrit धन्योन्यं, comme en pâli, et dans l'emploi adverbial qu'il y a très souvent. — On peut admettre que विवादेन्ति est la forme causative dans le sens du thème simple; le cas n'est pas rare dans ces dialectes où la transition est facilitée par l'extension irrégulière du formatif *aya*, *e*. Cf., par exemple, प्रापयन्ति = प्रापुवन्ति, p. 30, l. 15. Cependant deux mss. ont विवापन्ति; et, comme les orthographes *e* et *ya* sont souvent équivalentes (cf. p. 156, l. 17 note), on pourrait aisément penser que la lecture antérieure à nos deux leçons était विवपन्ति, c'est-à-dire le pâli *vivajjanti;* en effet, Kaccâyana (VI, 4, 19) enseigne expressément le thème *vajj* (*vady*) comme équivalent de *vad*.

Ligne 13. — ज्ञाविष, troisième personne singulier de l'aoriste employée avec un sujet pluriel. Cette forme se compare naturellement aux formes en *ittha*, *ttha* du pâli (Kuhn, *Beitr. zur Pâli Gramm.*, p. 113) et du mâgadhî (Weber, *Bhagavatî*, p. 430); mais dans le présent dialecte, cette désinence est *itha* (comme le prouvent ici même les exigences du mètre. Cf. ci-dessous l. 17 et p. 12, l. 9; p. 13, l. 16, etc.) qui paraît, en quelque façon, intermédiaire entre les formes en *ittha* et la forme en *tha* (*atha*) de l'imparfait (Kuhn, p. 110). Sur des traces de cette dernière désinence (*atha*) dans notre texte, cf. ci-dessous la n. de la p. 99, l. 8; p. 176, l. 17. On comparera les formes en *thâ*, *ithâ*, comme *huthâ*, *vaḍhithâ* des inscriptions d'Açoka (Delhi, VII, l. 14, 15, 17, 20, etc.). Quant à la fonction, ici comme tout à l'heure dans ग्रवगाहिषु, ग्रवगाहिष, et souvent encore, elle est celle de l'aoriste d'habitude, équivalant pour le sens à un présent. Cf. *Lal. vist.*, p. 233, l. 10; 234, l. 1, etc.

Ligne 14. — Je traduis : «Ces êtres viciés jusqu'au fond de l'âme,» मनसाः pour मनःसाः «ayant le fond de l'âme...».

Ligne 15. — Ce n'est qu'à défaut d'une restitution plus évidente que j'ai admis dans le texte ma conjecture pour le second pâda. Si on l'admet, il faut comprendre que les membres coupés, taillades sont d'abord arrachés, enlevés par un vent glacé qui redouble la souffrance des suppliciés et auquel succède une sensation de

brûlure qui parcourt tout leur corps. La forme उड्ढ de उद्-हन् est pâlie (conf. Fausböll in *Dhammap.*, p. 375), mais son introduction dans notre texte n'a rien d'arbitraire. Cf., par exemple, ci-dessous p. 247, l. 17.

Page 11, ligne 3. — खु, pour खलु, est un prâcritisme des plus ordinaires dans notre texte. — La correction प्रधावन्ति est rendue encore plus facile par la comparaison du passage parallèle, p. 13, l. 7, où nous avons प्रवाहन्ति.

Ligne 7. — Je ne sais aucune explication directe pour la locution तमेनं; elle va se reproduire à la ligne 11; sa répétition assez fréquente écarte toute idée de corruption accidentelle. Elle se retrouve, du reste, en pâli (par exemple, *Mahâvagga*, p. 197, l. 39) et n'y est point plus transparente. Dans ces conditions, je ne vois d'autre ressource que d'y reconnaître la restitution malencontreuse d'une formule conjonctive conservée dans le prâcrit jaina sous la forme *tae ṇaṁ* (*Bhagavatî*, p. 242, etc., cf. p. 422-424), et qui se résout d'elle-même en ततो ननु. — Ma correction des mots qui suivent se justifie par la comparaison de la p. 7, l. 2.

Ligne 11. — Pour la correction गूधा, cf. ci-dessus p. 7, l. 5.

Page 12, ligne 4. — सङ्गमङ्गानि pour सङ्गाङ्गानि avec l'*m* additionel qui se retrouve dans plusieurs cas analogues en pâli (Kuhn, *Beitr. zur Pâli Gramm.*, p. 63-64). — प्रतिविध्यत, forme d'imparfait à désinence d'*âtmanepada*. — Elle est peu commune dans notre dialecte; conf. cependant प्रज्ञायत, p. 305, l. 3. Le sens est : «sont percés, sont pénétrés.»

Ligne 5. — विद्ध est un nouveau thème de la racine व्यध्, fondé sur l'analogie du participe passif विद्ध, à moins que ce ne soit une restitution ignorante, influencée par la double consonne, du prâcrit **vijjhitâ*. C'est ainsi que *पोहुषा: pour पुरुषा: trahit clairement l'action du prâcrit *porisa*.

Ligne 6. — J'ai soigneusement conservé la forme भुंजावेन्ति entièrement prâcrite; l'*u* du radical est sur le même degré de dégénérescence que le व, pour प, de la formative. Cf. ci-dessous, p. 19, l. 2, बाताविता.

Ligne 10. — Il faut construire पापकर्मान्ता वाममार्गानुसारिणः उपपद्यिष्यन्ति नरकं. — वाम" «ceux qui suivent la voie de gauche», ceux qui ne sont pas dans le droit chemin.

Ligne 16. — सूत्रय्, dénominatif de सूत्र, doit avoir ici le sens de «mettre en morceaux», ou, comme nous disons, «mettre en charpie». Cf. ci-dessus p. 5, l. 7 et la note. — तेषाङ्ग, sandhi irrégulier pour तेषामङ्ग; on peut comparer तुह्मानुकम्पाय pour तुह्मं धनुक°, fol. 117°; राट्ठं स्य pour *ट्ठं धस्य, p. 278, l. 3, 5, et pour le pâli, *Kaccâyana*, 1, 4, 12.

Page 13, ligne 2. — बाबंहितं (cf. p. 18, l. 12) se doit, je pense, dériver de

la racine बृह् et non de बृंह्; l'anusvâra y aura été introduit par confusion. Ce second thème a bien la signification de «augmenter, croître», en pâli, sous la forme causative *brûheti;* on pourrait donc entendre «la chair qui repousse sans cesse» pour fournir matière à de nouveaux supplices, comme nous l'avons vu plus haut. Mais *brûheti*, en pâli, ne s'emploie que dans un sens moral et figuré (*vivekaṁ brûheti*, etc.); et il me paraît préférable, malgré l'anusvâra, de reconnaître ici la racine बृह् et de traduire : «déchiré, mis en pièces.» Le sens est : «Et ces feuilles de fer, quand elles se détachent, après les avoir brûlés et écrasés, font couler leur sang avec les lambeaux de leur chair.» प्रसारयति, dans un sens étymologique, comme causatif de प्र-सृ.

Ligne 3. — Voyez ci-dessus la n. de la p. 6, l. 4, et ci-dessous p. 17, l. 10; p. 19, l. 7. — En corrigeant संघट्टति, j'admets que ce singulier a pour sujet un pluriel (cf. au vers suivant) qui n'est autre que बम्पुट्टा: ou quelque chose de pareil. Cette construction est commandée par पोट्टेत्वा qui ne peut être un passif, et aussi par le vers suivant.

Ligne 5. — वार्ता n'a d'explication que si l'on admet que दृश्यति représente un pluriel; on traduira : «Dans cet enfer... où l'on ne voit pas d'êtres sains.» En d'autres termes : dans cet enfer où personne n'échappe aux supplices. Il serait, à vrai dire, aussi aisé d'introduire une correction वार्ता.

Ligne 6. — Le *Mahâvastu* emploie, à plusieurs reprises, un verbe écrit tour à tour मोसरति, मोसिरति, मोशिरति (conf. p. 24, l. 1; p. 200, l. 9; fol. 106^b, 219^a, 222^b, 233^b, 234^a, 234^b, 246^b, 260^a, etc.). Le sens général paraît être «abandonner», soit avec l'idée de «rejeter, repousser», comme ici, soit avec l'idée de «rendre libre». Le verbe sanscrit, qui y correspond le plus exactement, serait अवसृज्, et justement मोसट्ठ (ci-dessous, fol. 233^b) est employé une fois comme participe passif de ce verbe मोसरति, मोशिरति. Si, comme il y a apparence, ce participe est du chef des copistes, leur instinct les servait bien, au moins au point de vue de la signification. Quant à la forme, le verbe सृ est le seul qui, soit en sanscrit, soit en pâli, se puisse, à ma connaissance, directement comparer; mais il ne rend pas suffisamment compte du sens; et l'orthographe "शिर्" semble indiquer une autre origine; elle mérite l'attention, ne fût-ce que comme *lectio difficilior*.

Ligne 8. — अन्योन्यु, le locatif pour l'instrumental : «s'attaquant les uns les autres à coups de lanières.» — पद्मन्त्रश: «par milliards». Sur पद्मन्त्र, comme nom d'un nombre très élevé chez les buddhistes, cf. Schiefner, *Mélanges Asiatiques*, IV, p. 639 note.

Ligne 11. — «Dans le Saṁghâta, il y a au fond de grandes montagnes...» Toutefois, महता au lieu de महन्ता est singulier; je serais très porté à le corriger en उभतो (pâli = उभयत:) : «Il y a au fond des montagnes de deux côtés.»

Ligne 12. — मूगव est aussi chez les buddhistes le nom d'un nombre énorme (Schiefner, *Mélanges asiatiques*, IV, p. 637 note). La comparaison de पूमन्त्र (l. 8) me paraît garantir cette restitution.

Ligne 14. — Cf. p. 14, l. 16 : अग्निस्कन्धसमा, et p. 15, l. 17 : ज्ञातवेदोसमा : «Les êtres qui, dévorés par les flammes, ressemblent à des masses de feu.» On pourrait, en raison même de ce rapprochement, être tenté de corriger *निर्मान्दुःखा. J'ai préféré l'autre lecture comme plus voisine de la tradition.

Ligne 16. — J'entends प्रहोरसंभमे «dans cette confusion des corps [écrasés]». Pour la correction पूयनदी «des fleuves d'humeur», cf. p. 28, l. 9.

Page 14, ligne 2. — सुभन्ति «ils tuent, ils étouffent». Ce verbe, qu'on retrouvera dans notre texte, est aussi écrit शुभ*, et la même incertitude règne dans le *Dhâtupâtha*. — J'ai rétabli वर्षशतं वर्ड़, la leçon du passage parallèle, p. 14, l. 12; elle a l'avantage de supprimer un यपि qui fait double emploi.

Ligne 3. — अभिताव, qu'appelle le parallélisme des autres passages, est étrangement déformé dans les manuscrits. On pourrait penser à lire प्रविचार्य qui aurait le même sens. Cependant, les habitudes de répétition infatigable, propres au style buddhique, me font préférer अभिताव; aussi bien les variantes des mss. n'en sont-elles pas, graphiquement, aussi éloignées qu'il peut paraître au premier aspect.

Ligne 10. — निरन्तकूल* «qui est sans limites, sans rives». — La métaphore se continue dans l'épithète नसमुद्रो. — Je prends समुद्र comme = समुद्रा. On verra de même plus bas पविद्र pour पविद्रा. न remplace अ comme premier membre de composition, ainsi qu'il arrive quelquefois; le sens est donc : «Que l'on ne traverse pas, dont on ne peut sortir.»

Ligne 16. — निःस्वन् ne peut être pris ici que dans le sens de «pousser des cris». Cf. dans le même sens शब्दं करोति, ci-dessous, p. 22, l. 12.

Ligne 18. — L'emploi du pluriel avec un sujet collectif au singulier n'est pas moins familier à notre texte que l'emploi du verbe au singulier après un sujet au pluriel (Cf. Weber, *Bhagavatî*, p. 438).

Page 15, ligne 1. — सुनख est la forme pâlie, équivalant à un sanscrit शुनक, avec une aspiration anormale.

Ligne 7. — «Dans le Pratâpana, il y a des (Yamapurushas) armés de tridents acérés, de mâchoires de fer, et une montagne effrayante formée d'une grande masse de feu.» La leçon de CM पर्वतेहि समाकुला serait tout aussi acceptable.

Ligne 10. — धपवति «errer, courir» est d'un usage assez fréquent. Cf. p. 264, l. 12; p. 356, l. 5, 10; fol. 125^b, 131^b, 246^a. Cette forme est évidemment dérivée du sanscrit धपवति. Le sens paraît être ici plus exactement «s'agiter, se livrer à

une course, à des mouvements violents». C'est, du moins, la traduction qu'implique la fin du vers dont on approuvera, je pense, la restitution. La conjecture कठल°, pour कम्मत°, est graphiquement très facile. कठल ou कठल्य s'emploie dans la langue buddhique avec la signification de «sable»; je renvoie à Burnouf, *Lotus*, p. 383. On est dès lors amené à considérer मड्डा comme la forme prâcrite de मत्स्य, et à traduire : «[Les damnés] s'agitent comme des poissons jetés sur la berge.»

Ligne 13. — J'ai, contre presque tous les manuscrits, corrigé कटुको दुःखो. Je considère que la forme féminine en आ a été introduite par l'influence secondaire du nominatif सत्तीचो, pris à tort pour un féminin et qui n'est qu'un nominatif masculin à forme prâcrite.

Ligne 15. — यथिव, la forme pâlie bien connue pour यथा एव.

Ligne 16. — Le mot हेट्ठा est fort curieux; il est d'ailleurs familier au sanscrit buddhique et ne représente qu'une variante orthographique du pâli-prâcrit *heṭṭhâ*, *heṭṭhaṁ*, déjà rattachés par Hemacandra (éd. Pischel, I, p. 141) au sanscrit अधः, अधस्तात् : «De tous côtés, en haut, en bas, sur les côtés, l'Avîci est comme composé de boules de fer rougies au feu.»

Page 16, ligne 1. — «Ils voient combien est inéluctable la puissance du *Karman*, et ils se disent : il n'y a pas moyen pour nous de sortir d'ici.»

Ligne 3. — अपि «peut-être bien», marque la pensée qui vient aux damnés.

Ligne 4. — «Ceux de qui les actions antérieurement commises n'ont pas achevé de mûrir,» c'est-à-dire de porter leurs fruits en châtiments.

Ligne 8. — Ma correction संजीवं नाम « कस्य° se fonde sur la nécessité de rétablir le parallélisme avec les autres parties. Cette nouvelle peinture des enfers est, du reste, assez mal conservée. Indépendamment de la lacune qui doit exister ici, puisque la description même du *Saṁjîva* fait défaut, il s'y en trouve plusieurs autres qu'a pu faciliter la répétition fréquente de formules semblables. Les paragraphes relatifs au *Kâlasûtra*, au *Saṁghâta* et au *Mahâraurava* paraissent seuls conservés intégralement. Ici, pour le *Saṁjîva*, le commencement est tronqué; il en est de même du commencement et probablement de la fin du *Raurava* (p. 22, l. 10; p. 23, l. 6). Le début du *Tapana* (p. 24, l. 8), en admettant qu'on approuve ma correction, est, lui aussi, défectueux. Enfin le *Pratâpana* paraît manquer complètement; les développements qui s'y rapportaient ont dû être absorbés, avec le commencement de l'Avîci, dans la lacune que j'admets, p. 25, l. 13. Les détails de cette seconde description ne concordent pas assez exactement avec ceux de la première, pour que la comparaison en puisse être décisive pour fixer notre texte ou en déterminer les lacunes.

Ligne 10. — «Ayant conçu des dispositions haineuses les uns contre les autres.»

Pour cet emploi de उप-स्था, cf. le passage du *Saṁyuttanikâya* dans d'Alwis, *Buddh. Nirvâṇa*, p. 23 : *na aññâya cittaṁ upaṭṭhâpessanti* «ils n'appliqueront pas leur esprit à la connaissance».

Ligne 12. — «Mais ce n'est là que la cause principale de la renaissance dans cet enfer.» धाधिपत्येय est la forme usitée en pâli au lieu du sanscrit धाधिपत्य.

Ligne 15. — Dans तक्षीयन्ति et beaucoup d'autres analogues, on reconnaît la formative ईय, इय् pour य du passif, familière au pâli-prâcrit. Nous avons aussitôt un autre prâcritisme dans la forme तच्छित pour तक्षित.

Page 17, ligne 1. — Cf. le passage parallèle, p. 25, l. 3, qui m'a fort aidé à rétablir ici le texte. — Le génitif pluriel en *âna* est assez souvent exigé par le mètre dans les parties versifiées pour que nous soyons autorisés à le maintenir dans la prose, là où les manuscrits nous le transmettent avec un accord suffisant. Mes copies portent unanimement वधिय्यामिन्ति; il n'y a guère de cas où les mss. manquent de reproduire la même faute, et on verra que les occasions ne leur en font pas défaut. Je ne crois pas pourtant qu'il puisse y avoir aucun doute sur la restitution de ce prâcritisme bien connu qui consiste dans le redoublement du त् de ति pour इति. — Le sens de la proposition est clair : «Ceux qui nourrissent des chacals, etc., en se disant : quand ils seront engraissés, je les abattrai pour en avoir la chair...» La phrase est, du reste, incomplète; il faudrait à tout le moins : तेषां प्रोतको वायु उपवायति « कस्य कर्मस्य विपाकतो तेषां हस्तेषु".

Ligne 5. — तिरच्छान est encore une forme et un mot pâli. Cf. Childers, *sub verbo*, où l'on trouvera des exemples de l'expression entière *tiracchânagata*.

Ligne 7. — En prenant भूति dans son sens le plus ordinaire, de *prospérité, succès*, on pourrait traduire कालसूत्रभूति «le triomphe de Kâlasûtra ou de la Mort». Le nom de संजीव serait alors rattaché à cette explication par une sorte de jeu de mots portant sur la double valeur de भूति qui signifie aussi «existence, origine». J'estime plus vraisemblable d'admettre que भूति, dans l'expression कालसूत्रभूतिक, a uniquement le dernier sens. On accepterait pour कालसूत्र une signification très voisine de कर्मन् que la suite va nous suggérer tout à l'heure. On traduirait : «Les damnés ont cette pensée : C'est par l'enchaînement inéluctable des destinées que l'on renaît dans le Saṁjîva. C'est pour cela que cet enfer a reçu le nom de Saṁjîva.» — Voyez pourtant ci-dessous. Ce qui est certain, c'est que इति manque après *भूतिकं, comme il arrive souvent.

Ligne 8. — यात्र semble indiquer qu'il faut compléter la description de cet enfer au moyen de deux phrases finissant, l'une par यायुहस्ता, l'autre par तद्योनिभूतो. La peinture du *Saṁghâta*, p. 21, l. 1 et suiv. et celle du *Mahâraurava*, p. 23, l. 6 et suiv. contient, en effet, les deux mots; mais la façon dont ce renvoi est ici conçu s'accorde mal avec la place qu'ils y occupent; il est probable qu'il portait sur la des-

cription (perdue dans nos mss.) du *Saṁjîva* dont les termes pouvaient être disposés d'une façon un peu différente.

Ligne 9. — कालसूत्रबलेन «par la puissance du Kâlasûtra». Ici, ce *kâlasûtra*, ce «fil du temps», devrait représenter, non pas la mort, comme quelquefois, mais l'enchaînement des destinées successives produites par le *karman*, dont *kâlasûtra* deviendrait ainsi essentiellement synonyme. Ou bien कालसूत्र ne désigne-t-il pas tout simplement un instrument de torture «au moyen duquel» les damnés sont déchirés en lambeaux. Pour un emploi analogue du dénominatif सूत्रयति, cf. ci-dessus p. 5, l. 7 et la note. Il est vrai qu'on ne voit pas comment ce sens s'appliquerait à la phrase ci-dessus (कालसूत्रभूतिकं); en revanche, il paraît le plus convenable pour la p. 5. L'interprétation du présent passage implique celle de la p. 20, l. 12, où, comme on le verra, la dernière traduction est certainement la plus satisfaisante des deux.

Ligne 10. — On trouvera d'autres exemples d'ablatifs, comme कुक्कुटिकातो, après यावत्. Le même passage se présente d'abord p. 19, l. 7. Voyez aussi ci-dessous p. 157, l. 15 : गर्भावक्रान्तिमादौ कृत्वा यावदभिनिष्क्रमणातो «depuis la conception jusqu'à la sortie du monde». *Lal. Vist.*, p. 341, l. 5-6 : यावच..... नैरञ्जनाया यावच बोधिमण्डाद्. On remarquera que nous rencontrons ici, rapprochées en quelques lignes, toutes les formes du sanscrit et du pâli pour यावत् : यावत्, याव, याव. — De इक्षुगण्डिका, on peut rapprocher इक्षुगण्डा, p. 21, l. 9. La même expression se retrouve en pâli, *Jâtaka*, 1. p. 339, l. 29 : *ucchuyante ucchuganṭhikâ viya manusse pîḷentâ* «broyant les hommes comme des tiges de cannes à sucre sous la meule», où il faut corriger **gaṇḍikâ*. C'est le sanscrit गण्डि, गण्डिका.

Page 18, ligne 1. — Je ne considère pas comme certaine la correction du हस्ति des mss. en हस्ति; निगड à lui seul désigne spécialement les entraves des éléphants. Il est possible pourtant que cette sorte de redondance soit intentionnelle, qu'elle entende insister sur l'idée et présenter ces entraves comme «convenant à des éléphants», non à des hommes. — Le pâli एत्तक n'est pas rare dans notre texte (cf., par ex., p. 56, l. 9; fol. 130ᵃ, etc. C'est un dérivé du sanscrit इयन्त् qui est représenté directement en pâli par la forme *etta* qui a le même sens. — छिन्दथ est l'impératif. La désinence थ, pour la seconde personne du pluriel, est familière au sanscrit buddhique comme au pâli (cf. E. Müller, *Beitr. zur vergl. Sprachf.*, VIII, p. 282).

Ligne 6. — Dans tout le morceau (conf. p. 20, l. 11-12; p. 21, l. 2, etc.) नैरयिक désigne les damnés, par opposition aux निरयपाल, aux «bourreaux infernaux»; les deux mots ne peuvent donc être au même cas. Si les passifs ताड्यमानाः et परिभाष्यमाणाः sont exacts, la correction *पालैः serait hors de doute. Mais on pourrait penser à corriger ताडयन्ता*, परिभाषत* en prenant ते नैरयिका dans la fonction

d'accusatif. Le mouvement de la phrase me paraît tout à fait favorable à la lecture que j'introduis dans le texte; il est malheureux que la fin en soit trop incertaine; mieux conservée elle couperait court à toute hésitation, en montrant quel est le sujet nécessaire de भाहंसु. Mais je ne puis rien tirer d'évident des mots qui précèdent. ति, इति, est à peu près certain; des trois autres syllabes, j'ai fait *subhassu*, c'est-à-dire un impératif à forme pâlie du verbe सुभ्. Les damnés, dans leurs tourments, appelleraient la mort en disant au bourreau qui les poursuit : «tue-moi! achève-moi!» Ce n'est qu'une conjecture; le lecteur en appréciera la vraisemblance.

Ligne 8. — नेवसीवानि «comme s'ils étaient privés de vie»; les damnés demeurent immobiles de terreur. Un pareil composé se justifie par l'analogie du pâli *nevasaññânâsaññâ*, etc. Pour l'expression, on peut comparer *Lal. Vist.*, p. 510, l. 7.

Ligne 9. — «Devant les bourreaux de Yama (यमपालानां dépendant de पुरतो) des milliers de pièces d'étoffes brûlantes, enflammées (पट्टानां est redondant et fait double emploi avec पट् de पट्सहस्राणि) s'avancent dans l'espace.» — वैहायसा repose sur une confusion de deux formes synonymes : विहायसा (conservé de même en pâli) et वैहायसं.

Ligne 10. — द्रानि, la forme pâlie de इदानीं, dont nous retrouverons, dans notre texte, d'autres orthographes : इद्दानि, दानिं. — तेषां, etc., est le génitif absolu au lieu du locatif; शब्दं करोन्ति a pour sujet les damnés et s'applique à leurs cris; c'est ce que montre un passage parallèle, p. 21, l. 5-6.

Page 19, ligne 3. — «Les mendiants (vulgaires), les eunuques, les criminels (j'entends सर्वदण्डाः : les gens dignes de toute espèce de châtiment), les gens sans moralité qui abusent, en se faisant moines, des vêtements religieux...» On voit pourquoi j'ai cru devoir supprimer वा après प्रव्रजितेहि; ce qualificatif ne s'explique que comme déterminatif commun de tous les mots qui précèdent. — कायबन्धन «ceinture». Cf. Childers, s. v.

Ligne 7. — «Ils leur arrachent des lanières de chair de la tête aux pieds.» Pour l'ablatif, cf. ci-dessus la note de la p. 17, l. 10.

Ligne 8-9. — «A d'autres, ils arrachent (littéralement : ils font) des lanières, des lambeaux de chair de la tête aux hanches.»

Ligne 9. — तथाभूताषि*, sandhi irrégulier, pour *भूता अषि*.

Ligne 10. — द्रख, la forme pâlie =इह. — वार्षिका doit avoir le même sens que *vassikasâṭika* en pâli (cf. *Prâtimokkha*, éd. Dickson, p. 20, 29), c'est-à-dire «vêtement de la saison des pluies». La faute qui est ici châtiée ne peut donc concerner que les moines; elle consisterait à faire faire, pour le varsha, un vêtement, soit avec l'herbe appelée *eraka* (le *Mahâvyutpatti*, cité par le Dict. de Saint-Péters-

bourg, connaît des tapis, appelés प्रत्क, qui devaient être fabriqués de la sorte), soit avec de l'écorce (à la façon des ascètes brâhmaniques).

Page 20, ligne 9. — अतिनिर्यांति doit signifier ici «pénétrer, de manière à ressortir, traverser de part en part».

Ligne 6. — Voyez le passage parallèle, p. 23, l. 1. रन्ध्रेषु «dans des fentes»; गुम्रेषु, forme pâlie, pour गुप्तिषु «dans des trous». काश et बन्ध, malgré leur signification générale, doivent être ici d'une application plus restreinte; les mots précédents et la suite de la phrase prouvent qu'il s'agit seulement de violences exercées contre divers animaux. L'un de leurs noms, साहिकानां, reste pour moi obscur; l'unanimité des mss. dans les deux passages ne permet pourtant guère de suspecter cette leçon. — J'écris ensuite किंपुरुषकानां; किंपुरुष «singe», donne un sens et ne s'éloigne pas d'une façon trop sensible de la tradition; cependant, un peu plus bas (p. 23, l. 2), dans la répétition, les leçons des mss. semblent plutôt converger vers une forme तंबुरुणां ou तुंबुरुणां. — तुम्बुरु n'est consigné dans les dictionnaires que comme nom propre, comme nom d'un Gandharva ou d'une plante. Il est fort possible qu'il ait désigné aussi un animal, quoique cet emploi nous soit nouveau. En dehors de cette conjecture, je ne verrais d'autre remède que d'introduire ici le pâli गद्रूणां (lézards), d'ailleurs très voisin de la tradition. Un point est évident, c'est que le même terme est répété dans les deux cas.

Ligne 11. — विस्तरः, comme ailleurs विस्तरेण, c'est-à-dire «et cetera».

Ligne 12. — Si l'on admet, comme je l'ai proposé tout à l'heure, que कालसूत्र désigne un instrument de torture, यथाकर्तव्यो s'expliquerait : «l'enfer Kâlasûtra est ainsi nommé à cause du genre de supplice qui doit y être appliqué». On pourrait, à la rigueur, songer à une autre traduction. Nous trouvons कर्तव्यं, dans des cas où les scribes abrègent, pour signifier «il faut faire, il faut décrire comme dans tel ou tel passage». D'après cette analogie, on pourrait peut-être entendre : «C'est pourquoi on a appelé Kâlasûtra cet enfer [qui vient d'être décrit] tel qu'il devait être décrit.»

Page 21, ligne 1. — «Cet enfer s'étend entre deux montagnes,» dans un espace limité par deux montagnes.

Ligne 3. — Plus bas, p. 23, l. 9, on retrouve उद्देशेति dans un emploi absolument semblable. Le causatif ne peut avoir ici d'autre sens que le thème simple, comme du reste dans l'expression मार्गमुद्देशयति «montrer le chemin», si fréquente dans les drames. उद्देशेति, seul et sans régime, a ici une signification analogue : les gardiens des enfers montrent la route aux damnés, les invitent à y entrer.

Ligne 6. — J'admets ici encore un sandhi irrégulier. यमाच्छेति est seul possible

et non गच्छन्ति; les damnés s'écrient : «Voici les montagnes qui *viennent*, les voici qui *viennent!*»

Ligne 9. — Je n'ai rien changé à la lecture इणुगण्डा; le thème गण्ड a fort bien pu être employé avec un sens qui, en sanscrit, est réservé au thème गण्डु. — संकलिका (cf. ci-dessous p. 22, l. 2; p. 24, l. 9) paraît être un féminin dérivé de सं-कल् avec le sens de «amoncellement, tas» et une nuance péjorative («tas d'ordures, etc.»). Voy. dans Burnouf, *Introduction*, p. 25 et la note; en pâli, je retrouve (*Jâtaka*, 1, p. 433, l. 17) *aṭṭhisaṅkhalikâ* qu'il faut sans doute corriger en संकलिका, ce mot peu usité ayant pu être altéré sous l'influence d'un autre, plus commun, संखलिका, qui signifie *chaîne* et qui n'a rien à voir ici.

Ligne 12. — तलमर्दन désigne, je pense, l'action de pilonner la terre; elle est réprouvée ici à cause des animaux dont elle détermine la mort accidentellement. — Si la leçon देवानां est justifiée, il faut traduire : «comme dans cette forêt des dieux où les feuilles sont des épées»; cette expression supposerait une certaine déviation de l'idée ordinaire qui représente l'*asipatra*, comme il est dit ici, ou, plus exactement, l'*asipatravana*, comme un des enfers. Nous avons, en effet, rencontré plus haut des descriptions de supplices qui, si elles ne présentent pas le nom même de ce séjour infernal, se rapportent aux tortures sur lesquelles ce nom est fondé. Il serait plus correct d'écrire तथैवं शीवन्तका एव प्रा°; mais il règne une telle confusion entre les diverses particules *vâ*, *iva*, *eva*, *evaṁ*, que j'ai préféré ne rien changer. पत्रवटोहि «avec des branches couvertes de feuilles». — Après लिक्ता et वूका, il nous faut ici le nom de quelque insecte du même genre. सांकुश «qui a un aiguillon», est un nom bien approprié à des êtres semblables, quoique la restitution en soit en partie conjecturale et que je n'aie aucun témoignage qui en consacre l'emploi technique.

Page 22, ligne 2. — L'instrumental marque ici tour à tour des relations diverses : dans थावरोहि तूणीहि, il remplit comme souvent la fonction du locatif. थावरोहि गुरुलेहि, s'il n'est rien tombé, ne peut se traduire que «[ils sont] sous des masses de fer». वयोपाते, si ma restitution est fondée, se rendrait de même «comme sous une pluie de fer»; les poids de fer brûlant tombent sur les damnés aussi drus que des gouttes de pluie.

Ligne 5. — विज्झित, forme pâlie, de *vijjhati*, pour le sanscrit व्यध्. — सत्तीवानि प्राणकानि ne désigne pas simplement les êtres vivants d'une façon générale, ce que प्राण suffirait à marquer, mais insiste sur ce point que ces êtres sont *en vie* au moment où on les écrase.

Ligne 8. — Ici et à la ligne suivante, nous avons la forme toute pâlie वुचति pour उच्यते; on remarquera la leçon वुच्चति de plusieurs manuscrits, sorte de restitution sanscrite demeurée à mi-chemin.

Ligne 10. — Comme l'étymologie du nom de chaque enfer en termine la description, il existe évidemment ici une lacune qui embrasse le commencement du morceau consacré à l'enfer suivant; il n'en reste d'ailleurs qu'un fragment, la fin n'est pas moins mutilée que le début. — वा = एव. — वाक est pâli, dans le sens de maison. Ici, le mot doit désigner des sortes de «logettes» ou d'étroites cellules. Si la leçon, d'ailleurs unanime, des manuscrits, est exacte, je ne vois qu'une traduction possible : «Enfermés séparément chacun dans une étroite cellule, ils y demeurent privés de la liberté de leurs mouvements,» छिन्न étant pris dans le sens de «supprimer» et गच्छन्ति, comme l'est plus souvent तिष्ठति en construction avec un participe, dans le sens de «demeurer, être d'une façon continue» (cf. ci-dessus, p. 17, l. 11). Je n'ai pas besoin de signaler le prâcritisme घोहड pour घवहड.

Ligne 14. — «Ceux qui réduisent en esclavage des gens sans protection, sans asile.» Je prends अभिसरणा pour अभिसरणा, dans le sens de शरण.

Page 23, ligne 1. — गेहदाघा, वनदाघा «des incendies de maisons, des incendies de forêts». Le prâcrit (conf. *Hemacandra*, I, 264) *dâgha* pour दाह n'a rien qui puisse surprendre ici; au point de vue paléographique, les corrections sont d'ailleurs très simples. — Sur les mots suivants, conf. ci-dessus les notes de la page 20. — Je ne me sens rien moins qu'assuré de la correction ताम्बूलानि, puisque c'est le respect de la vie des animaux qui est surtout en question ici; la lecture du passage parallèle est bien plus satisfaisante; mais la différence est trop forte entre la tradition des deux passages pour qu'il y ait grande apparence de la rétablir ici.

Ligne 7. — संचितो, ainsi employé absolument, ne donne guère de sens, à moins peut-être de le traduire par «massif, énorme». Je croirais préférable de lire संचितायसो «fait d'un amoncellement de fer», en admettant un thème allongé, अयस, à côté de अयस्, अय.

Ligne 10. — एकत्य inconnu du sanscrit régulier est reflété en pâli par la forme *ekacca*. M. Trenckner a contesté (*Pâli Miscellany*, I, p. 56, note) la forme एकत्य et repris l'étymologie de Childers pour *ekacca* = *ekatara*. Toute objection doit tomber devant un fait irrécusable, l'emploi, dans les inscriptions de Piyadasi (par ex., *Jaugada*, 1, l. 9; *Khâlsi*, 1, l. 9), du pronom *ekatiya*. Aussi bien les analogies qu'il a invoquées à l'appui de sa thèse, pour être ingénieuses, n'en sont pas moins décevantes. Il faut écrire *mahaccâ* (= *mahatyâ*) *râjânubhâvena*, par une incohérence entre les genres à laquelle le présent texte nous fournira de nombreux parallèles. *Mâtyâ*, *pityâ* sont simplement des formations nouvelles issues des thèmes *mâti*, *piti* dont l'existence est garantie par plusieurs composés comme *mâtigottaṁ*, etc. La formation de ces nouveaux thèmes s'explique d'elle-même par la transition si ordinaire de *ri* en *i*. *Abhisamecca* enfin se doit, avec Childers, analyser simple-

ment comme un absolutif. — ओवसक्कति est encore une de ces orthographes moitié prâcrites et moitié sanscrites, pour la forme pâlie-prâcrite ओसक्कति. सक्क् représente le sanscrit ष्वष्क् (ष्वक्क्; conf. le traducteur sanscrit dans Weber, *Saptaçat. des Hâla*[1], appendice, strophes 51, 59, et voyez du même *Saptaçat. des Hâla*[2], str. 608 et la note). Le sens est clair : «Quelques-uns cherchent à faire retraite n'importe où.» Il est curieux de noter les variantes de nos manuscrits; elles montrent par quels tâtonnements, généralement mal inspirés, les scribes s'efforcent de restituer une forme classique. L'analogie de ओवसंति était particulièrement tentante. M. Weber signale, dans l'une des strophes de *Hâla* (59), ओवसण्णो comme ayant évincé la vraie leçon dans la première édition du *Kâvya Prakâça*. — Les mss., unanimes ici sur la lecture संतावयमाना:, le sont presque autant à la ligne suivante en faveur de संपयमाना; j'ai rétabli la première forme dans les deux cas; son altération dans le second s'explique plus naturellement que l'hypothèse inverse, par l'omission d'une syllabe; et la traduction n'en présente pas de difficulté grave : il suffit de considérer ce participe comme un passif pour संतापियमान. Certains damnés, appelés par les bourreaux infernaux, se dirigent vers eux; mais ils sont accueillis par des questions ironiques et de nouveaux tourments.

Ligne 11. — कस्स, comme en pâli, *kassa*, *kissa* «pourquoi».

Page 24, ligne 1. — «Ceux qui, ici-bas, font faire des prisons, enfermant la vue du soleil et de la lune (c'est-à-dire des cachots où la lumière ne pénètre pas) et, y faisant entrer [des hommes], les y abandonnent en leur disant : Ici, ne voyez (vous ne verrez) ni le soleil ni la lune!...» Sur ओसिरन्ति, voy. p. 13, l. 6. — एत्थ, pâli = यत्र, à moins qu'on ne préfère corriger एथ.

Ligne 6. — Voici la traduction de cette phrase telle que j'ai cru pouvoir la restituer : «Dans ce lieu, les damnés tout en pleurs ont beau crier : Ô ma mère! Ô mon père! ils ne peuvent rejoindre leurs parents.» D'après cela, il semble que l'intention est de dériver रोरव de रुद् «gémir, pleurer» et de रुध् «arrêter, enfermer». Il est possible pourtant que l'idée dominante dans l'esprit de l'écrivain soit l'idée de *gémissement* représentée par रुद् et qu'il ait eu en vue, malgré le peu de précision de la phrase, la vraie étymologie, de la racine रु «crier». Cf. l'étymologie de तपन, p. 25, l. 4, où ne figure pas le verbe तप्. — Cette étymologie du nom de रौरव doit, d'après les précédents, marquer la fin de la peinture de cet enfer; et, en effet, la proposition तत्र ते... présente, sauf l'absence de la phrase descriptive सो नरको, etc., une grande analogie avec le début des autres descriptions. Entre cette fin et ce commencement, l'indication que j'ai restituée ne peut manquer, soit sous la forme तपनो निरयो, soit sous cette autre, तपनो नाम. Ces considérations m'ont paru justifier suffisamment les changements, en eux-mêmes assez graves, que j'ai cru devoir introduire dans le texte.

Ligne 10. — सहवेदना est une locution adverbiable dans laquelle वेदना est un ablatif. सह est employé à plus d'une reprise pour former des composés de ce genre; par exemple, *Lal. Vist.*, p. 81, l. 11 : ते बोधिसत्त्वमातुः सहदर्शनादेव स्वस्था, etc.; c'est-à-dire : ces êtres, en voyant la mère du Bodhisattva, se sentent au même moment remplis d'aise, etc. En d'autres termes, la locution implique à la fois une idée d'effet et de simultanéité. Nous la rendrons ici en traduisant : « Aussitôt ils s'évanouissent et tombent de douleur. » *Lal. Vist.*, p. 460, l. 1, nous lisons सहदर्शनं, le neutre adverbial, dans le même sens.

Ligne 12. — « Les exécuteurs de Yama les font entrer en avant quand ils sont dans cet état, » c'est-à-dire que, une fois leur chair refaite et prête à de nouvelles souffrances, les damnés repassent par les mêmes supplices, et ainsi de suite, indéfiniment. Le second ते remplit la fonction d'accusatif au même titre que le nominatif तथाभूता.

Ligne 13. — Je ne vois pour लिस्तापत्रियायं aucune restitution certaine; il est possible que लिस्त ou त्रिस्त, soit pour त्रिप्त, त्रिष्ट, employé, comme वि-त्रिप् dans la langue des brâhmaṇas, au sens de « rompre, arracher »; mais le terme suivant reste obscur. कर्तत्रिका, qui désigne un couteau de chasse, paraît indiquer que les « êtres vivants » représentent ici le gibier, et qu'il s'agit en somme de sortes de parcs sans issue où le gibier est poussé, enfermé, puis abattu. प्रतियत्न « préparé », comme en pâli *paṭiyatta*.

Ligne 15. — Peut-être vaudrait-il mieux lire खण्डन्ति (comme dans le Mâgadhî jaina, Weber, *Bhagav.*, 388-89). Les variantes des mss. sont, dans de pareils cas, curieuses à noter. Trois lignes plus bas nous avons खण्डन्ति, mais sans variante notable.

Page 25, ligne 7. — Je comprends : « Quand un côté est complètement cuit, alors on étend [le damné] sur l'autre côté, » et je vois dans विस्तीर्णे, comme l'indique cette traduction, une construction impersonnelle et passive. — A la ligne suivante, घधिगात्रत्वात् paraît être employé adverbialement et déterminer d'une façon spéciale les adjectifs पापकानां घकुशलानां « par l'effet d'actions particulièrement mauvaises et coupables ».

Ligne 10. — « Ceux qui ont fait mettre des moutons tout vivants à la broche. »

Ligne 13. — On ne peut méconnaître ici une double lacune; elle s'étend à la fin du *Tapana* et au commencement de l'*Avîci;* même dans ce qui reste de la description de cet enfer, tout est loin de paraître en ordre. Ainsi, après ce début, on attend une explication étymologique qui ne vient pas, à moins qu'on ne considère que l'auteur a entendu, ce qu'il aurait dû en tous cas expliquer plus nettement, et ce qui en soi est médiocrement vraisemblable, établir un lien étymologique entre घवीचि et घर्चि.

Page 26, ligne 3. — Pour उत्पत्तिता cf. ci-dessus p. 6, l. 8, et la note.

Ligne 5. — विचित्रं (adverbialement : «de différentes façons»), doit porter sur les directions diverses d'où partent les flammes, et on serait, je crois, dans l'intention du texte en traduisant : «ces milliers de créatures damnées brûlent ainsi, comme du bois, de tous les côtés».

Ligne 8. — Je ne puis rien faire de यथं ni de अभिसंवोदयित des mss. Voici comment j'entends la phrase telle que je l'ai restituée : «C'est ainsi que les souffrances sont déterminées [pour les damnés], en se fondant sur ce qu'ils ont accumulé [de démérite] précédemment, étant hommes.» Sur ce sens de अभिसंस्कार cf. *Lal. Vist.*, 100, 19, et Childers, s. v. *Abhisaṁkhâro*. अभिसमादित्वा ne peut guère s'éloigner par le sens du pâli समादित्वा; la signification générale de ce verbe, «prendre, prendre à sa charge, se soumettre à», se plie bien à la valeur que nous devons attendre ici; on peut comparer aussi l'emploi de *âdâya*, particulièrement dans certaines phrases comme cette locution du *Pâtimokkha* citée par Childers, s. v. *âdâti*, où il arrive à avoir le sens de «conformément à» (*amhâkaṁ ruciṁ ..... âdâya* : conformément à notre désir). Quant à वेदनीयं, dans le sens : «ce qu'on a à souffrir, ce qui doit être souffert,» il est assez justifié par l'application constante de वेदना dans tout ce morceau aux «souffrances des damnés».

Ligne 11. — तथागतस्य dépend à la fois de दुश्चित्ता et de रुधिरोत्पादका : «ceux qui ont envers le Tathâgata des dispositions malveillantes, ou qui lui font une blessure sanglante». L'expression रुधिरं उत्पादयति est consacrée dans ce cas particulier. Conf. ci-dessous p. 244, l. 17, et *Dhammap.*, p. 279, l. 18, où il est raconté comment Devadatta (*paduṭṭhacitto*) *bhagavato pâdaṁ abhihanitvâ lohitaṁ uppâdesi*.

Ligne 14. — Ici, et de même tout à l'heure, यत्रोचिं représente le locatif. Je n'ai point dû éliminer cette forme qui ne manque pas d'analogies. Nous avons en pâli *âdiṁ* (*Kaccâyana*, II, 1, 18), et dans les féminins en *i*, *rattiṁ* (Minayeff, *Gramm. pâlie*, p. 24), *bârâṇasiṁ* (*Kacc.* loc. cit. Schol.) dont nous trouvons précisément la contre-partie, वाराणासी ou वाराणासीं, dans notre texte. Voy. ci-dessous p. 271, l. 19; p. 286, l. 22, etc. «Dans l'avîci ces damnés souffrent d'une façon continue des tortures atroces; il n'arrive pas, comme dans d'autres enfers, que les bourreaux soumettent les [damnés] épouvantés à des labeurs [divers] (qui amènent une sorte de diversion, de rémission dans leurs souffrances), ni que jamais un vent frais s'élève et leur apporte quelque soulagement : il n'en va pas dans cet enfer comme dans les autres.» Je n'ai plus à revenir sur des nominatifs à forme prâcrite, comme est यत्रोचो dans la dernière phrase.

Page 27, ligne 1. — परिवर्त est connu par le *Lalita Vistara* comme un des noms usités par les Buddhistes dans le sens de «chapitre».

Ligne 5. — मुखुलोचकं est un pâlicisme. Nous avons en pâli *mukhollokako*, mais

la substitution de लोच् à लोक् ne fait réellement pas de différence. Cet adjectif repose sur la locution मुखं ओलोकयति, *ullo*° en pâli pour *olo*°, comme il arrive souvent par raccourcissement de la voyelle et redoublement compensateur. La comparaison de *mukholoka*, *Dhammap.*, p. 125, l. 21, ne peut laisser de doute sur ce point. Cette expression (cf. Childers, s. v. *oloketi*) signifie «avoir égard (injustement) à, favoriser». *Dhammap.*, p. 125, l. 21 et suiv. (comp. l'emploi anglais de *regard, with regard*); d'où le sens, pour *mukhullokaka* «avec faveur, avec bienveillance», puis, comme ici «avec plaisir».

Ligne 7. — Dans le composé मित्र°, j'ai respecté le neutre que portent les mss. et qui peut bien se justifier par le caractère général et collectif de l'expression, surtout dans une langue où le sentiment exact de la distinction des genres est visiblement émoussé. — सालोहित se retrouve en pâli dans le sens de «parent», littéralement «consanguin».

Ligne 8. — तमातो तमं : «ils vont de [séjour de] ténèbres en [séjour de] ténèbres»; nouveau thème prâcritisant तम pour तमस्.

Ligne 10. — उच्छहन्ति s'explique comme prâcritisme, pour उत्साहन्ति; c'est ainsi que nous rencontrerons plus tard उच्छादन, substitué régulièrement au sanscrit उत्साद्न. Je traduis donc : «c'est à grand peine qu'ils résistent [à tant de souffrances] dans la condition d'animal.» — Un autre prâcritisme est, à la phrase suivante, l'aoriste वाहोचयसि, protégé ici par l'accord unanime des sources. Je réunirai ailleurs les divers exemples de cette forme. Elle repose évidemment sur l'équivalence, du point de vue de notre texte, des orthographes *e* et *aya;* équivalence qui se manifeste particulièrement dans la formative des causatifs : *ayasi* ne diffère point au fond de *esi*, une désinence d'aoriste très usitée (cf. ci-dessous p. 283, l. 15, où B lit कोरेसि, et C कारयसि). L'analogie mal comprise de cette orthographe a pu contribuer à répandre cette formation en *asi*, sur laquelle j'ai appelé déjà l'attention (p. 4, l. 8).

Page 28, ligne 6. — «Qui ont la bouche de la dimension du trou d'une aiguille, qui ont la gorge obstruée, de sorte que, quand même ils mangeraient sans cesse, ils ne se rassasieraient jamais.»

Ligne 7. — अल्पेप्राख्य, opposé de महेप्राख्य, signifie proprement «sans noblesse», c'est-à-dire ici «de pauvre, de mauvaise mine». Pour l'emploi de ce mot dans la langue buddhique, comp. Burnouf, *Introduction*, p. 239 note. On pourrait, à la rigueur, se rapprocher davantage de la majorité des mss. en lisant अल्पप्राक्ष «qui ont les extrémités petites, amaigries». Sur ce sens de प्राक्ष, cf. les exemples du *Suçruta*, cités dans le *Dictionnaire de Saint-Pétersbourg*. Il n'est pas absolument rare de trouver dans notre texte des termes qui ne sont d'ailleurs garantis jusqu'ici que par le *Suçruta;* j'estime néanmoins que la leçon que j'ai adoptée, s'accorde

mieux avec les autres épithètes qui lui sont coordonnées, et avec les habitudes du style buddhique.

Ligne 8. — सिंहाणिका, mélange du sanscrit सिंहाणक et du pâli *siṅghâṇikâ*. — पुब्ब, prâcritisme, pour le sanscrit पूय «pus, humeur». — संपिपासन्ति, comme nous avons eu précédemment (p. 8, l. 9) संपिपासित.

Ligne 10. — «Il souffle un vent qui apporte ces paroles : Voici à boire! voici à boire!» — ख्वागू «bouillie de riz», sorte de compromis, habituel à notre texte, entre le sanscrit यवागू et le pâli *yâgu*. Il va sans dire que cette orthographe ne représente au fond rien que le mot, la prononciation prâcrite. D'apparence historique, elle est d'origine artificielle. Nous avons en pâli un cas tout analogue. Kaccâyana enseigne que, après un *e* ou un *o* final changé en *y* ou en *v* devant une voyelle initiale, cette dernière devient longue : *kvâhaṁ*, *svâhaṁ*, pour *ko ahaṁ*, *so ahaṁ*. Il est clair que l'allongement ne s'explique que par la fusion des deux voyelles, *kâhaṁ*, *sâhaṁ*, comme nous lisons *muttâhaṁ*, pour *mutto ahaṁ* (*Mahâvagga*, éd. Oldenberg, 20, 36; 21, 15), *dânâyaṁ*, pour *dâni ayaṁ* (*Cullavagga*, 154, 37), etc. L'*y* et le *v*, dans l'écriture, sont des fictions des grammairiens. — प्रत्थ, à la ligne suivante, est un autre prâcritisme, déjà relevé, pour यत्र, comme en pâli.

Ligne 13. — ख्वकुब्बा, de même que le pâli *avakujja* (*Jâtaka*, I, 13, d. 69) signifie «étendu sur la face». Conf. p. 213, l. 7.

Ligne 15. — «Au bout de cinq cents ans,» pour la première fois depuis cinq cents ans; un emploi très libre du génitif.

Page 29, ligne 3. — कूरो, à côté de कूरं que nous avions tout à l'heure, montre une fois de plus combien est inerte dans cette langue le sentiment des genres (cf. page précédente, l. 15). Le mot est masculin dans la pratique régulière, ordinairement neutre en pâli; son emploi au masculin y paraît aussi garanti (*Kaccâyana*, p. 337 de mon édition). — J'ai gardé la leçon लोके प्रेतस्मिं pour प्रेतलोकस्मिं que donnent les mss.; on trouvera plus bas (p. 31, l. 12, note) et ailleurs, de nouveaux exemples de cette disjonction anormale d'un composé. Dans le cas particulier l'oblitération plus ou moins complète de la vṛiddhi dans les dialectes prâcrits a pu aisément favoriser l'emploi, à titre d'adjectif, de substantifs tels que प्रेत et autres : लोके प्रेतस्मिं se traduirait : «in regione Pretică.»

Ligne 8. — «Les êtres altérés se précipitent vers un fleuve, le sable (la terre sèche) se retourne, et se présente seul à eux, là où ils voyaient de l'eau.» Au lieu de सिकता j'avais songé d'abord à lire रिक्ता dans le sens de «vide». Bien qu'un peu moins voisine des leçons fautives des mss., je préfère la lecture que j'ai finalement adoptée; elle exprime plus nettement l'antithèse voulue par le texte, comme le montre le second hémistiche.

Ligne 11. — Je résous नद्मस्य en न + द्मस्*, en prenant द्मस्य pour une forme de la première personne du pluriel que je crois retrouver ailleurs, par ex., p. 69, l. 8, dans विद्मस्य. Le dernier pâda est incomplet dans BNAL. Le च qui le complète dans CM ne donne pas de sens; je l'ai changé en व qui est presque identique, et voici comme j'entends tout le vers : «Fi de la vie de mendiants! (Je comprends que cette qualification de «mendiants» s'applique aux pretas eux-mêmes, obligés de mendier constamment une nourriture qu'ils ne peuvent prendre, comme le dit la suite.) [Cette nourriture] qui est tout près, nous n'en profitons pas. Du moins ne nous faites pas voir ces (*littéralement:* «ne faites pas la lumière sur ces») jouissances qui sont [sous notre main] (mais qui nous demeurent inaccessibles).»

Ligne 13. — पर्यदानां, nouveau thème en आ, à la façon prâcrite.

Ligne 17. — J'ai complété अमृतं, d'après les passages parallèles, comme p. 30, l. 14, etc.

Page 30, ligne 3. — विनिपातेन्ता est un dénominatif de विनिपात «qui se trouvent dans la souffrance, le malheur», avec allusion au sens technique de विनिपात; le mot s'emploie comme synonyme d'अपाय (cf. Childers, s. v., et ci-dessous, p. 30, l. 10), et désigne les quatre naissances malheureuses, entre autres la naissance parmi les asuras. — Le sens de व्यापाद, dans व्यापादचित्ता, s'éclaire par la répétition de व्यापादेन à la ligne suivante. La valeur buddhique du terme est donnée par Childers; il signifie «méchanceté» et spécialement, comme le montre ici l'enchaînement des idées, «envie». Comp. tout à l'heure व्यापद्यन्ति «ils souffrent» de la supériorité des devas. Le *Lotus* (p. 3) ne paraît distinguer que quatre catégories d'asuras, au lieu de cinq classes qui sont ici mentionnées.

Ligne 5. — Je comprends अभिष्यन्दन्ति «ils débordent (de colère)». Pour cet emploi de अभि-स्यन्द au moral, conf. l'exemple मेहेन अभिष्यन्देत् cité dans le dictionnaire de Saint-Pétersbourg, s. v., et ci-dessous p. 88, l. 10 et la note. On voit à l'œuvre le procédé buddhique ramenant à des mobiles moraux, et tournant en sujet d'exhortations morales les mythes et les contes populaires, comme ici la vieille donnée de la lutte entre les dieux et les asuras.

Ligne 7. — यहिदं est la locution que nous retrouvons en pâli. — Sur la classe de génies appelés कोटपापाः, cf. Burnouf, *Introduction*, p. 600; en pâli ce sont évidemment les mêmes que nous retrouvons associés aux serpents sous le nom abrégé de *Karoṭi* (*Jâtaka*, I, 204, 3) bien que le scholiaste (*in loc.*) les donne comme identiques aux Garuḍas. L'emploi de कोटि au sens de *vase, bassin*, est appuyé en pâli par des exemples comme *Jâtaka*, I, 243, 18. — Sur les मालाधरा et les महामत्ता, cf. Burnouf, *loc. cit.*, p. 600-602; plusieurs détails sur lesquels il manifestait son incertitude se trouvent fixés par notre passage. Le rôle d'avant-garde des dieux contre les asuras attribuée ici à ces génies, ne s'accorde pas très

bien avec les classifications citées par Burnouf qui mettent les asuras au-dessus d'eux, entre eux et les devas.

Ligne 9. — « Pour avoir conçu à l'égard des dieux Trâyastriñças des dispositions criminelles. » अन्तिके est un de ces mots qui, soit en pâli, soit dans le sanscrit buddhique, tendent à s'établir pour la formation de cas à formes périphrastiques (conf. en pâli *pitthe, matthake*, etc.) En ce qui concerne *antike, antikañ, antikâ*, leur usage se fonde sur l'emploi adverbial de अन्तिके, etc. en sanscrit. Mais parallèlement (conf. p. 243, l. 7, 12; p. 322, l. 15; p. 323, l. 1, etc.) est usitée la forme सन्तिके qui, en pâli, domine de beaucoup (en Mâgadhî Jaina, *antie* pour *antike*, Weber, *Bhagavatî*, 253, 257, etc.) Cette seconde forme doit-elle être résolue en *sa—antika* (Childers), (notre texte devrait alors lire सान्तिके, non सन्तिके), ce qui, du point de vue du sens, n'est pas très satisfaisant? Ne doit-elle pas plutôt être considérée comme un dérivé populaire de सन्, participe présent de अस्? Cette conjecture trouverait en quelque mesure, un point d'attache dans l'emploi pâli de *santaka* (adjectif) équivalant à un génitif, auquel se compare, dans les langues modernes, le génitif sindhî formé par सेंहो (Beames, *Compar. Gramm.*, II, 290 et suiv.) Quant au sens « près de ..., vis-à-vis de ... », dans ce passage, il ne peut faire difficulté.

Ligne 11. — L'*â* long de महान्तं que j'ai conservé, d'après le précédent de tous les mss., est assez caractéristique pour la langue de notre texte; il repose évidemment sur une influence indue de l'accusatif masculin महान्तं; il est clair que la forme महन्तं n'est, comme महन्तो au masculin, qu'un prâcritisme, un passage dans la déclinaison vocalique.

Ligne 12. — विस्तरेणामाद्योचयति n'est pas le premier exemple de ce sandhi anormal par l'introduction d'une *m*, auquel le pâli offre des parallèles. Il est surtout fréquent en composition : दशनखमञ्जलि", *Lal. Vist.*, 57, 14; पूर्णमभिप्राय, 177, 13; दुःखासुखमुपेक्ष, 439, 12, etc.

Ligne 15. — Le causatif प्रापयन्ति avec la signification du thème simple; de même à la page suivante, l. 15.

Ligne 16. — Nous retrouverons plus loin la forme régulière चातुर्महाराजिक, de ce dérivé. Comme en pâli, la vriddhi est ici assez fréquemment oblitérée.

Page 31, ligne 2. — प्रष्टव्यानां est encore une orthographe passablement barbare pour le participe futur de स्पृश्, dans le sens de « contact », comme le pâli *phoṭṭhabba* auquel notre forme ne paraît pas du reste se référer directement. On peut comparer un passage identique p. 32, l. 2, où se trouve l'équivalent correct स्पर्शानां, et plus bas p. 337, l. 17, où reparaît la forme प्रष्टव्य.

Ligne 3. — C'est-à-dire que leur corps est transparent, en quelque façon immatériel, ce qui, en un autre passage qui contient une description analogue, est

exprimé par l'épithète मनोमय (cf. ci-dessous p. 338, l. 19, etc.). — पृष्ठितो (pâli *piṭṭhito*) correspond au sanscrit पृष्ठतः, comme पृष्टि, que nous avons eu déjà précédemment (pâli *piṭṭhi*), à पृष्ठ. J'ai rétabli la même forme dans le second cas; les variantes des mss. doivent être inspirées par des ressouvenirs intempestifs du sanscrit. — स्तनामय; स्तन, la forme pâlie pour स्तन्. L'allongement de l'*a* final devant le suffixe *maya* est ici très habituel. — Ici comme dans les autres cas où les mss. ont समन्वगी°, j'ai corrigé समङ्गी°, le synonyme pâli bien connu (connu aussi de notre texte) de समन्वागत. Si, ce que j'ai peine à croire, समन्वगी était autre chose qu'un compromis de l'ignorance des copistes entre समङ्गी et समन्वागत, ce ne pourrait être du moins que sous la forme donnée ici par N, समन्वंगी, composé de सम्-अनु-अङ्ग, qui pourrait être synonyme de समङ्ग. Mais l'isolement de cette forme en rend pour moi l'existence plus que douteuse (conf. par ex. p. 32, l. 6, où les mss. se divisent entre les formes समङ्गा° et समन्वगी°). — प्रविचारयति est, à plusieurs reprises, employé dans la même formule ou dans des formules analogues. Ici et p. 32, l. 8, tous ou presque tous les mss. ont प्रविचा°; p. 32, l. 6, ils ont परिचा°. C'est je crois cette dernière forme qui nous donne le vrai sens; परिचारयति prend ici, avec la désinence active (la désinence de l'*âtmanepada* n'existant plus qu'à l'état sporadique), le sens qu'il a quelquefois «au moyen», en sanscrit (cf., dans le *Dict. de Saint-Pétersb.*, les exemples empruntés à des brâhmaṇas), le sens de «se faire servir», et, en élargissant un peu l'idée «mener une vie large, agréable». Je ne crois pas que nous soyons en droit de changer le préfixe प्र, प्रति ou प्रवि des mss. en परि; l'usage sanscrit ne peut servir de mesure absolue pour nos textes; चर् a très bien pu avoir, même précédé d'un autre préfixe que परि, un sens pareil à celui que nous lui connaissons avec ce préfixe. Il semble, pour प्र, par exemple, en exister une trace dans le mot प्रचरणी que le *Dict. de Saint-Pétersbourg* traduit «Ein *zur Aushilfe* dienender .... Loeffel». Il ne faut pas confondre ces verbes avec संप्रवारयति dont le sens est en quelque mesure comparable. Nos manuscrits l'écrivent presque toujours संप्रचारयति; mais le pâli ne laisse pas de doute sur la lecture véritable (cf. p. 38, l. 8).

Ligne 7. — Le locatif a ici la même signification qu'aurait l'ablatif : «quand ils disparaissent du ciel des Câturmahârâjakâyikas.» — तिरच्छ, autre forme pâlie de तिर्यञ्च् à côté de तिरच्छान, que nous avons déjà relevé.

Ligne 11. — On voit que संपत्ति est ici employé au neutre. Conf. quelques lignes plus haut संपत्ति विपत्तिपर्यवसानं. Tout à l'heure nous aurons le féminin, p. 32, l. 16.

Ligne 12. — Cette résolution tout à fait irrégulière du composé, qui fausse le rôle et la signification du premier membre, se retrouve ailleurs, en particulier avec काय; cf. तुषिते काये ci-dessous, p. 199, l. 7; et ailleurs. Conf. des cas analogues, *Lal. Vist.*, p. 111, l. 13 : महापद्मो वर्षोद्भवः; p. 462 dern. l. : गङ्गा यथा वालिका, etc. (voy. ci-dessus, p. 29, l. 3, note).

Page 32, ligne 10. — विधानं «l'appareil, la splendeur». तद् est ici, comme il arrive assez souvent dans notre texte, réduit au simple rôle d'article. — Pour सविपुला, plusieurs mss. ont la variante °पर्णा; elle se retrouve presque sans exception toutes les fois que reparaît ce participe. On rencontrera un certain nombre de cas semblables avec cette singulière addition d'un *r*, tout à fait arbitraire, devant une double consonne, par exemple : पर्णवती, p. 59, l. 6; संज्ञानेर्य्या, fol. 107ᵃ; वर्द्धयन्ति (B), fol. 124ᵃ, etc.; et dans le *Lotus* धर्ह्मत, fol. 5ᵇ; बुर्द्ध, fol. 6ᵇ; ग्रर्य्या, fol. 124ᵇ; प्रवुर्षन्ति, fol. 138ᵃ, etc. Cf. l'orthographe *gr* pour *gg* chez les Jainas (Weber, *Bhagavatî*, p. 387). — देवसभायां est un nouvel exemple de la confusion des cas obliques des féminins, alors même que la forme sanscrite est en apparence conservée: °सभायां représente un génitif ou un ablatif : «hors de l'assemblée des devas».

Page 33, ligne 3. — L'accusatif est substitué cette fois au locatif que nous avions jusqu'ici dans les constructions semblables.

Ligne 5. — Dans un passage analogue, nous trouverons plus loin, p. 338, l. 19, धन्तरीक्षचर; cette fois, le terme est appliqué à des êtres doués de qualités merveilleuses, mais qui, en somme, sont des créatures humaines et ont la terre pour demeure. Il n'est pas douteux que, à moins de cas particuliers où l'action même de traverser les airs a une importance spéciale et reçoit en quelque sorte l'accent, c'est l'épithète धन्तरीक्षावचर et non धन्तरीक्षचर qui s'applique aux dieux (sur les incertitudes des manuscrits à cet égard, voy. Burnouf, *Lotus*, p. 354); la seconde forme a pu s'introduire indûment dans plus d'un cas par la faute des copistes, familiarisés avec l'idée d'exercices surnaturels et miraculeux, et avec les expressions qui les désignent. Cette distinction me paraît décisive quant à la vraie nature et au vrai sens de धवचर sur lesquels Burnouf (*loc. cit.*) et Childers (*s. verb.*) hésitaient à se prononcer : suivant moi, धवचर n'est jamais qu'un substantif marquant la résidence, la sphère de vie ou d'action, non un adjectif marquant le mouvement, l'action elle-même. C'est le seul sens qui rende compte des noms कामावचर, रूपावचर, etc. : «qui a sa résidence dans le कामलोक, dans le रूपलोक». Cf. *Lal. Vist.*, p. 314, l. 4, où ज्ञानगोचराणां et कामावचराणां (देवानां) sont coordonnés et juxtaposés. — Je considère देवार्हन् comme un composé analogue à ऋषार्हि, etc. «arhat dieu, arhat divin». — Sur ces arhats धन्तरापरिनिर्वायी, cf. Vijesinha, cité par Childers, au mot *parinibbâyî*. On appelle ainsi des êtres qui «étant revenus à l'existence comme Çuddhâvâsadevas, entrent dans le nirvâṇa avant d'avoir atteint la moitié du terme régulier de cette existence». Le sens littéral est : «qui entre dans le nirvâṇa à mi-chemin». — धनावर्त्तिकधर्मा «qui ne sont plus soumis au retour en ce monde». — °पृथग्जनेषु est régi par धव्यवकीर्णा : «purs de tout mélange avec les ignorants et les pécheurs». — Les scribes ont oublié que nous avons ici une série d'accusatifs, et ils ont ajouté à व्यवकीर्णा le visarga du nominatif sanscrit.

Ligne 11. — «Tout l'univers n'est que souffrance.» Cette leçon qui conserve un parallélisme exact entre les divers membres de phrase me paraît préférable à la correction, par elle-même très simple, de लोकं en लोके.

Ligne 13. — सपृथग्जननसेवितं au lieu de पृथग्जनसे° est tout à fait irrégulier; il serait très simple de corriger सुपृथग्ज° «pratiquée par les gens de bien». Mais le sanscrit buddhique construit quelquefois le passif non pas directement avec l'instrumental, mais avec l'instrumental précédé de सह ou सार्धं, comme सार्धं ज्ञनकायेन परिवृता, ci-dessous, p. 311, l. 19; il est possible que cette locution se reflète dans un composé de la forme सपृथग्ज°. Je trouve cependant (*Dhammap.*, v, p. 52) *sakubbato* opposé à *akubbato* du vers précédent. Il y a là évidemment comme un mélange de deux locutions différentes, mais équivalentes par le sens, du participe *kubbato* et du composé *sakammano*. On admettrait aisément ici une fusion semblable entre les expressions synonymes सपृथग्ज्ञं et पृथग्जनसेवितं.

Page 34, ligne 4. — भागीय «destiné, prédestiné à» (par les mérites antérieurs). Pour ce qui est de l'*î* long (en pâli, nous avons *bhâgiya*), on sait avec quelle facilité le prâcrit et le pâli allongent, soit par production soit par position, l'*i* qui précède *ya*, par exemple au passif. Les trois expressions forment une gradation ascendante. पुण्य désigne les bonnes œuvres, les pratiques méritoires qui ne sont qu'un acheminement plus ou moins prochain à la conversion; फल signifie les «fruits», c'est-à-dire la possession des quatre degrés de la vie spirituelle, la *srotaâpatti*, etc.; वासना enfin (cf. l'explication de Childers) marque, sinon dans le mérite, du moins dans les qualités surnaturelles, un nouveau progrès qui consiste dans la connaissance des existences antérieures, dans le privilège de se rendre compte du mérite ou du démérite qu'on y a accumulé.

Ligne 7. — Littéralement : «le tirant du grand abîme rendu pénible par les fourrés de la forêt de la transmigration dont ces enfers, etc. sont comme les défilés; de la forêt de la transmigration constituée par la série sans commencement de la naissance, de la vieillesse et de la mort.» J'ai conservé l'orthographe ग्रहण de tous les mss.; mais je ne doute pas qu'elle ne soit imputable aux scribes, et que la leçon originale ne soit गहन «taillis, fourré», comme le prouve le voisinage de कान्तार. On voit du même coup que c'est bien l'image d'une forêt impénétrable où l'on ne distingue rien ni devant soi ni en arrière, et non (Childers) l'idée d'un chemin pénible, qui domine dans cette expression si commune chez les buddhistes. संसारकान्तार. — आवर्तयित्वा gouverne les accusatifs qui suivent et signifie : «ayant amené à lui, ayant converti ou favorablement disposé...» Conf. ci-dessus p. 9, l. 4, et la note. — J'ai écrit वर्त्ति, forme à laquelle me paraît se rapporter la variante वर्त्ति de plusieurs mss.; aucun n'ayant la forme sanscrite वृत्ति, j'ai cru devoir donner la préférence à la forme pâlie dont ils se rapprochent. Il en est de

même plus bas p. 396, l. 2. — Il me semble que le मान्स ou मान्स्य qu'ajoutent les mss. ne peut être qu'une répétition fautive de मत्स्य, comme L, deux mots plus loin, répète par erreur यवन्ति. — On trouvera dans Childers plusieurs énumérations de *connaissances* qui expliquent le pluriel ज्ञानेषु. — विहार, ainsi employé avec विहरति, signifie simplement «l'état dans lequel on vit», non pas nécessairement au sens matériel et rigoureux, mais aussi dans un sens métaphorique, comme le montre दिव्येहि विहारेहि «il vit dans un état comparable à celui des dieux». On trouve de même विहार au pluriel, *Lal. Vist.*, p. 7, l. 9, etc. — यानिञ्जेहि que portent tous nos mss. n'est qu'une orthographe prâcritisante pour यानिंजेयेहि, comme *Lotus*, fol. 4ᵃ यानिञ्जप्राप्तेन चित्तेन. Sur l'emploi de cette forme dans le style buddhique, voyez Burnouf, *Lotus*, p. 306, et Childers qui la rapproche avec raison (s. v. *anejjaṁ* qui est la forme pâlie) du sanscrit इञ्. L'emploi comme adjectif surprend seul ici; mais la même singularité se répète dans सान्तत्येहि, d'un substantif सान्तत्यं, dérivé de सतत. Les deux mots doivent avoir eux-mêmes des significations assez voisines : सान्तत्यं ne peut guère marquer que «la continuité, l'ininterruption» et par conséquent «l'immobilité, l'impassibilité». — Pour le mot वशिप्राप्तो et sa signification «ayant obtenu l'empire sur son esprit», voyez Burnouf, *Lotus*, p. 288-89. Sur l'emploi de वशी (वशिन्) dans le sens de «maître de...», conf. ci-dessous p. 164, l. 12 : वशी समाधिस्मिं «maître dans le samâdhi»; et il faut entendre de même le pâli *vasibhûto jhâne* que Childers (s. v. *vasibhûto*) traduit par erreur «subject to jhâna». En ce qui touche la forme, son emploi ici, rapproché de l'emploi pâli signalé par Burnouf, doit écarter toute espèce de doute sur son authenticité. Elle ne manque pas d'analogies dans notre texte, comme वशिपारमी, p. 47, l. 5; fol. 106ᵃ; p. 198, l. 4, nous avons कुलवशिप्राप्त auquel le *Lal. Vist.*, p. 26, l. 16, substitue "वशिताप्रा" par un scrupule de correction où nous n'avons pas à entrer. En somme, dans ces divers exemples, वशि est employé comme le serait l'abstrait वशिता. Y a-t-il là la trace d'une influence exercée par l'analogie de *pâramî* = *pâramitâ*? वशि est, du moins, toujours écrit avec l'i bref.

Ligne 14. — On trouvera une version chinoise de ce récit dans Beal, *Romantic Legend of Sâkya Buddha*, p. 5 et suiv. — Le génitif कालस्य, pour l'ordinaire कालं, est digne de remarque : «ayant revêtu sa robe de bonne heure».

Page 35, ligne 1. — एतर्हिं avec un anusvâra additionnel, d'après l'analogie de तर्हिं, कर्हिं. On trouvera également les formes एतर्हि et एतरहि, एतरहिं avec la disjonction pâlie. — La locution bien connue par le pâli यञ्ञूनाहं, de *nûnâhaṁ; nûna*, pâli, pour sanscrit नूनं. Dans certains passages, nous la retrouvons dans le sanscrit buddhique régularisée sous la forme यन्नूनं (par exemple, *Lal. Vist.*, 314, 1, etc.). — तेनुपसंक्रमेयं offre encore un cas de sandhi pâli. — La comparaison du passage parallèle, p. 56, l. 7, ne laisse guère de doute sur la correction चिरं मे, quoiqu'il

Ligne 11. — « Tout l'univers n'est que souffrance. » Cette leçon qui conserve un parallélisme exact entre les divers membres de phrase me paraît préférable à la correction, par elle-même très simple, de लोके en लोके.

Ligne 13. — सपृयज्ञनसेवितं au lieu de पृथज्ञनसे° est tout à fait irrégulier; il serait très simple de corriger सुपृयज्ञ° « pratiquée par les gens de bien ». Mais le sanscrit buddhique construit quelquefois le passif non pas directement avec l'instrumental, mais avec l'instrumental précédé de सह ou सार्ध, comme सार्ध ज्ञनकायेन परिवृता, ci-dessous, p. 311, l. 19; il est possible que cette locution se reflète dans un composé de la forme सपृयज्ञ°. Je trouve cependant (*Dhammap.*, v, p. 59) *sakubbato* opposé à *akubbato* du vers précédent. Il y a là évidemment comme un mélange de deux locutions différentes, mais équivalentes par le sens, du participe *kubbato* et du composé *sakammano*. On admettrait aisément ici une fusion semblable entre les expressions synonymes सपृयज्ञनं et पृथज्ञनसेवितं.

Page 34, ligne 4. — भागीय « destiné, prédestiné à » (par les mérites antérieurs). Pour ce qui est de l'*i* long (en pâli, nous avons *bhâgiya*), on sait avec quelle facilité le prâcrit et le pâli allongent, soit par production soit par position, l'*i* qui précède *ya*, par exemple au passif. Les trois expressions forment une gradation ascendante. पुण्य désigne les bonnes œuvres, les pratiques méritoires qui ne sont qu'un acheminement plus ou moins prochain à la conversion; फल signifie les « fruits », c'est-à-dire la possession des quatre degrés de la vie spirituelle, la *srotaâpatti*, etc.; वासना enfin (cf. l'explication de Childers) marque, sinon dans le mérite, du moins dans les qualités surnaturelles, un nouveau progrès qui consiste dans la connaissance des existences antérieures, dans le privilège de se rendre compte du mérite ou du démérite qu'on y a accumulé.

Ligne 7. — Littéralement : « le tirant du grand abîme rendu pénible par les fourrés de la forêt de la transmigration dont ces enfers, etc. sont comme les défilés; de la forêt de la transmigration constituée par la série sans commencement de la naissance, de la vieillesse et de la mort. » J'ai conservé l'orthographe ग्रहण de tous les mss.; mais je ne doute pas qu'elle ne soit imputable aux scribes, et que la leçon originale ne soit गहन « taillis, fourré », comme le prouve le voisinage de कान्तार. On voit du même coup que c'est bien l'image d'une forêt impénétrable où l'on ne distingue rien ni devant soi ni en arrière, et non (Childers) l'idée d'un chemin pénible, qui domine dans cette expression si commune chez les buddhistes, संसारकान्तार. — आवर्तयित्वा gouverne les accusatifs qui suivent et signifie : « ayant amené à lui, ayant converti ou favorablement disposé... » Conf. ci-dessus p. 9, l. 4, et la note. — J'ai écrit वर्त्ति, forme à laquelle me paraît se rapporter la variante वर्त्ति de plusieurs mss.; aucun n'ayant la forme sanscrite वृत्ति, j'ai cru devoir donner la préférence à la forme pâlie dont ils se rapprochent. Il en est de

même plus bas p. 396, l. 2. — Il me semble que le मान्त ou मान्स्य qu'ajoutent les mss. ne peut être qu'une répétition fautive de मत्स्य, comme L., deux mots plus loin, répète par erreur यवन्ति. — On trouvera dans Childers plusieurs énumérations de *connaissances* qui expliquent le pluriel ञानेषु. — विहार्, ainsi employé avec विहरति, signifie simplement «l'état dans lequel on vit», non pas nécessairement au sens matériel et rigoureux, mais aussi dans un sens métaphorique, comme le montre दिव्येहि विहारेहि «il vit dans un état comparable à celui des dieux». On trouve de même विहार् au pluriel, *Lal. Vist.*, p. 7, l. 9, etc. — ञानिंद्रेहि que portent tous nos mss. n'est qu'une orthographe prâcritisante pour ञानिंद्रियेहि, comme *Lotus*, fol. 4ª ञानिन्द्रप्रापेन चित्तेन. Sur l'emploi de cette forme dans le style buddhique, voyez Burnouf, *Lotus*, p. 306, et Childers qui la rapproche avec raison (s. v. *âneñjañ* qui est la forme pâlie) du sanscrit इञ्. L'emploi comme adjectif surprend seul ici; mais la même singularité se répète dans सान्तत्येहि, d'un substantif सान्तत्यं, dérivé de सतत. Les deux mots doivent avoir eux-mêmes des significations assez voisines : सान्तत्यं ne peut guère marquer que «la continuité, l'interruption» et par conséquent «l'immobilité, l'impassibilité». — Pour le mot वशिप्राप्तो et sa signification «ayant obtenu l'empire sur son esprit», voyez Burnouf, *Lotus*, p. 388-89. Sur l'emploi de वशी (वशिन्) dans le sens de «maître de...», conf. ci-dessous p. 164, l. 12 : वशी समाधिस्मिं «maître dans le samâdhi»; et il faut entendre de même le pâli *vasibhûto jhâne* que Childers (s. v. *vasibhûto*) traduit par erreur «subject to jhâna». En ce qui touche la forme, son emploi ici, rapproché de l'emploi pâli signalé par Burnouf, doit écarter toute espèce de doute sur son authenticité. Elle ne manque pas d'analogies dans notre texte, comme वशिप्राप्तो, p. 47, l. 5; fol. 106ª; p. 198, l. 4, nous avons कुलवशिप्राप्त auquel le *Lal. Vist.*, p. 26, l. 16, substitue "वशिताप्रा" par un scrupule de correction où nous n'avons pas à entrer. En somme, dans ces divers exemples, वशि est employé comme le serait l'abstrait वशिता. Y a-t-il là la trace d'une influence exercée par l'analogie de *pâramî* = *pâramitâ* ? वशि est, du moins, toujours écrit avec l'*i* bref.

Ligne 14. — On trouvera une version chinoise de ce récit dans Beal, *Romantic Legend of Sâkya Buddha*, p. 5 et suiv. — Le génitif काल्यस्य, pour l'ordinaire काल्यं, est digne de remarque : «ayant revêtu sa robe de bonne heure».

Page 35, ligne 1. — एतर्हि avec un anusvâra additionnel, d'après l'analogie de तर्हिं, कर्हिं. On trouvera également les formes एतर्हि et एतरहि, एतरर्हि avec la disjonction pâlie. — La locution bien connue par le pâli यन्नाहं, de *nûnâhaṁ; nûna*, pâli, pour sanscrit नूनं. Dans certains passages, nous la retrouvons dans le sanscrit buddhique régularisée sous la forme यन्नूहं (par exemple, *Lal. Vist.*, 314, 1, etc.). — तेनुपसंक्रमेयं offre encore un cas de sandhi pâli. — La comparaison du passage parallèle, p. 56, l. 7, ne laisse guère de doute sur la correction चिरं मे, quoiqu'il

fût peut-être possible de serrer de plus près la leçon des mss. en substituant चिरम्बो मे°. Le sens est clair : « Il y a longtemps que je n'ai visité les dieux Çuddhâvâsas. »

Ligne 3. — पदवीतिहारेण « d'une seule enjambée » ; वीतिहार्, la forme pâlie pour वि-अति-हृ.

Ligne 5. — येव pour एव, un pâlicisme fréquent. — La leçon प्रत्युद्गतासु: que j'ai rétablie dans le texte me paraît seule admissible ; la lecture °गतान्तु: des autres copies est évidemment influencée par la fausse analogie des aoristes pluriel en एन्तु:, इन्तु: qui n'a rien à faire ici : प्रत्युद्गतासु: est pour °ता आसु:. Cette façon d'exprimer le passé, très commune au singulier et avec des verbes passifs, est extrêmement rare au pluriel et avec un verbe neutre. Cf. cependant ci-dessous p. 222, l. 12.

Ligne 7. — अनुरागतं revient à plusieurs reprises dans cette formule de salut et de bienvenue. Ici, tous les mss. l'écrivent अनुरागं, excepté N qui porte अनुरागतं. BC ont encore अनुरागं fol. 110ᵇ ; mais, p. 273, l. 8, B et C ont अनुरागतं ; A et B de même p. 225, l. 18 (C a ici une lacune), de même encore BC fol. 113ᵃ (B a, exactement, अनुगतं qui implique la leçon अनुरागतं et non अनुरागं, et l'on en doit dire autant des leçons अनुगतं et अनुगतं fol. 74ᵃ, l. 9). Les passages en vers ne sont pas plus décisifs que les autres, à cause, soit de l'incertitude qui règne sur d'autres mots, soit des grandes libertés de la prosodie qui rendent plusieurs lectures également possibles. Conf. la note de la p. 225, l. 18 et fol. 113ᵃ. अनुरागतं a pour soi la présomption de la *lectio difficilior*, tandis que अनुरागं porte le caractère d'une correction interprétative ; il est surtout appuyé par la comparaison de la formule du Mâgadhî Jaina : *susâgayaṁ.... anurâgayaṁ....* (Weber, *Bhagavatî*, p. 258). C'est une autre question de savoir si cette forme अनुरागतं, préférable à अनुरागं, est, pour cela, correcte. M. Weber explique la forme mâgadhî, non sans réserves « als scriptio defectiva für *anurâgâgataṁ* », et la traduit « liebangekommen ». Cette explication peut ne pas paraître évidente ; je ne me sens pas le droit d'en médire, ne sachant rien de mieux à lui substituer.

Ligne 7. — « Il a donné le tour [dans la série de ses occupations, de ses visites surnaturelles] à la venue ici », c'est-à-dire il a trouvé le temps de venir ici. — यदिदं « à savoir », est tout à fait explétif.

Ligne 10. — एकमन्ते, pour एकान्ते, pâlicisme.

Ligne 12. — Le verbe सम्-ऊ-धा-नी est employé, dans le style buddhique, en construction avec बोधि, dans le sens de « atteindre, acquérir ». *Lotus*, fol. 81ᵇ : बोधिं समुदानयिष्यति que Burnouf traduit : « il se prépara à obtenir l'état de bodhi. » *Lal. Vist.*, 275, 3, 9, समुदानीतास्य बोधि: (c'est ainsi qu'il faut lire pour °नीतस्य) : « il a conquis la bodhi. Le *Dictionnaire de Pétersbourg* cite, d'après le *Mahâvyutpatti*, le mot समुदान avec le sens de « das Vollenden, zu Stande bringen ». Ce dernier

terme est un synonyme de la forme समुदान (*Lal. Vist.*, 452, 1 : समुदानार्थं प्रवोधे. et non °धि:), forme synocopée et dont la fausse analogie de *udâna*, à côté de *udâneti*, a pu favoriser l'établissement. C'est de ce substantif que समुदानीय (conf. ci-dessous p. 57, l. 1) est dérivé. Pour le faire sortir directement du verbe, il faudrait y voir un participe futur passif et corriger °नेया. Le sens est donc : «combien est difficile à acquérir l'intelligence parfaite, sans supérieure».

Page 36, ligne 6. — बुद्धधर्मसंघमङ्गलो «qui faisait fête au Buddha, à la loi et au Saṅgha», leur rendait hommage.

Ligne 8. — Dans उपसंक्रमेयु:, le potentiel est employé avec le sens de l'aoriste ou, plus exactement, de l'imparfait. Ce n'est pas la seule trace de confusion entre ces deux temps; grâce aux altérations dialectales et aux fausses analogies, ils arrivent ici à se toucher de très près. Devant revenir sur ce sujet, je ne cite que quelques exemples; ils sont de nature à montrer l'origine de cette méprise. La troisième personne singulier de l'aoriste en *e* se rapprochait fort de la troisième du potentiel en *et*, se confondait même avec elle sous sa forme dialectale en *e*. Cette confusion se marque dans notre texte par l'orthographe *et*, au lieu de *e*, de la finale de beaucoup d'aoristes : प्रकाशयेत् p. 250, l. 15; p. 251, l. 1; प्रेषयेत् p. 329, l. 12; प्रविशेत् p. 307, l. 16; समुदगच्छेत् p. 339, l. 7; प्रादुर्भवे (AB), °भवेत् (C) p. 221, l. 6; परिनिर्वाये (C), °वायेत् (B) p. 267, l. 18; उपसंक्रमे, निष्क्रमेत् p. 303, l. 10 et 11, etc. De là à mêler les troisièmes personnes du pluriel, il n'y avait pas loin, et la troisième de l'aoriste en *ensuḥ* (*etsuḥ*) est fréquemment employée avec le sens du potentiel, comme भवेन्सु: (coordonné avec भवेय) p. 199, l. 2; p. 61, l. 3 et 5; fol. 106°; उपसंक्रमेन्सु: p. 314, l. 6; प्रविशेन्सु: fol. 110°; निपतेन्सु: p. 220, l. 12; ci-dessous, dans cette page même, मन्येन्सु:, etc. Nous avons simplement la manifestation inverse du même fait dans l'emploi présent de उपसंक्रमेयु:, auquel se compare, p. 340, l. 12; p. 342, l. 1, प्रादुर्भवेय «il apparut»; p. 345, l. 9 et 14, etc., निर्भेम «nous nous tînmes»; p. 56, l. 13, सम्प्रभाषेन् «ils s'adressèrent à....». Quelques cas plus isolés paraissent marquer de nouveaux progrès dans cette voie. *Lal. Vist.*, 84, 3 : गच्छिषु a le sens de la troisième personne pluriel du potentiel; *Lotus*, fol. 225°, la phrase traduite par Burnouf : «c'est alors que... Gadgadasvara.... acquit une beauté telle...,» se lit dans le texte : तत्र.... गद्गदस्वरेण.... इयमीदृशी श्री: प्राप्ता (Cod. °प्रा:) स्यात्.

Ligne 11. — L'orthographe महासात्स्य, si elle était bien l'orthographe originale, serait curieuse; elle trahirait sur ce mot, qui ne peut être que le sanscrit महाशाल, la même erreur que commet la vṛitti de Kaccâyana (1, 2, 9). Mais elle n'est pas assez constante et la confusion de स et श, र् et ल est trop fréquente dans nos mss. pour qu'elle m'ait paru mériter d'entrer dans le texte.

Ligne 13. — Pour cet emploi de अनुधावति «charger, poursuivre (d'une accu-

sation)», cf. *Pâṭimokkha*, éd. Dickson, p. 14, l. 4. — विप्रदुष्टो, à la ligne suivante, se traduit : «il se livre à la débauche avec la fille du marchand.» सार्धं est construit avec le génitif par une des nombreuses inconséquences dans l'emploi des cas qui caractérisent notre texte.

Page 37, ligne 1. — Je ne suis pas très rassuré sur la lecture सेवितं. Je comprends : «cela fut répandu (littér. : soigné) dans la ville de Vasumata.» L'application «au vent» du verbe सेव् (cf. *Dict. de Pétersbourg*) a pu contribuer à développer une pareille acception métaphorique. Je n'en connais pourtant pas d'autre exemple. — तं «de sorte que, de façon que». Cf., par exemple, p. 273, l. 12.

Ligne 4. — लभ्यं paraît ici employé comme adverbe dans le sens de «facilement». On peut comparer l'usage en pâli, fondé du reste sur un usage analogue en sanscrit, de *labbho*, et surtout de l'indéclinable *labbhâ*, avec l'infinitif, dans le sens de «possible, facile». — Je traduis : «Les hommes honnêtes reviennent facilement [sur le compte des gens] et [leur] tiennent rigueur pour une mauvaise action.» C'est le seul sens que je puisse trouver ici à प्रत्यागच्छति; malheureusement, je manque d'exemples positifs où l'appuyer; il coïncide au moins remarquablement avec notre propre façon de dire, comme dans cette autre application où le même verbe signifie «revenir à soi». On peut aussi comparer l'emploi entièrement analogue de निवर्तते, p. 178, l. 16.

Ligne 6. — मये, comme instrumental de अहं, est très fréquent, par exemple, p. 60, l. 13; p. 243, l. 6; p. 286, l. 18, etc. Cette forme correspond au prâcrit मए (Lassen, *Instit. prâcr.*, 331), que ce soit une autre orthographe pour मया, sous l'influence du त, ou, ce qui me paraît beaucoup plus vraisemblable, une autre orthographe de मयि, le locatif. — La leçon des mss. अभूपितेना* permet de prendre sur le fait l'intervention des copistes; la lecture primitive étant अभूतेना*, ils ont mal séparé les mots, et considérant अभू comme = अभूत्, ils y ont ensuite substitué la forme अभूषि plus ordinaire dans notre texte.

Ligne 8. — चमापेमं, देजेयं, formes contractées pour *पतेयं, *प्रतेयं très fréquentes dans notre texte, de même qu'en pâli (Kuhn, *Beitr. zur Pâli Gramm.*, p. 104). — «Je confesserais ma faute au vénérable Sarvâbhibhû.»

Ligne 11. — «Je souhaiterais de faire une offrande au Buddha Sarvâbhibhû et au Saṅgha qui l'accompagne.» Ce sens de अधिकार, expressément fourni par un passage pâli cité dans Spiegel, *Anecdota Pâlica*, p. 63, se vérifie ci-dessous, p. 337, l. 19. Il s'applique aussi à un passage du *Lotus* où je ne vois aucune raison d'admettre avec Burnouf (p. 312-313) une autre signification; il en est de même dans le passage pâli du *Dhammapada*, 94, 4, cité par Childers qui paraît y voir autre chose et qui n'enregistre même pas le sens d'«offrande». De même encore dans ces deux passages cités du *Mahâvaṁsa*, 80, 8 : *pucchi therâdhikâraṁ* : «il s'informa

des offrandes à faire aux Sthaviras;» 180, 9 : *sattasattâhaṭhânesu . . . . . adhikâre kâresi :* «il fit représenter les offrandes faites au Buddha dans ses sept stations d'une semaine». Sur la nécessité de faire des offrandes à un Buddha avant d'obtenir la bodhi, on peut comparer ci-dessous l'histoire du vyâkaraṇa de Jyotishpâla.

Ligne 13. — «Et les autres marchands riches firent de même.»

Page 38, ligne 4. — Le mot वासिट्ठाहो est curieux de toute façon. D'abord au point de vue de la signification. On ne voit aucune raison pour que ces marchands de parfums soient qualifiés de «Vâsishṭhides». Nous retrouverons plus loin la même appellation employée dans des cas tout différents, appliquée surtout aux Licchavis de Vaiçâlî, p. 257, l. 9, 13, 15, 19; p. 271, l. 12. De même dans le *Mahâparinibbânasutta*, dans le *Journ. Roy. Asiat. Soc.*, new ser., VIII, p. 253, etc., et dans d'autres cas encore. D'autre part, Burnouf (*Lotus*, 486) nous apprend que le même titre est donné par le Buddha dans le *Saṅgîtisutta* pâli aux Mallas de Pâwâ. Ces comparaisons semblent démontrer que dans ces différents cas *vâsiṭṭha* est devenu un simple appellatif et revient à «Mes amis!» ou quelque chose d'approchant. — Reste la forme du vocatif en आहो. Je n'en vois qu'une explication, c'est que आहो est pour आवो, forme du nominatif masculin pluriel que nous avons déjà rencontrée (दक्खमानावो p. 6, l. 16; एक्कावो p. 25, l. 10, etc.) et qui est identique aux pluriels prâcrits en आवो. Cette substitution de ह् à व् n'est pas rare en prâcrit (Lassen, *Inst. Pr.*, 216; Weber, *Hâla*[1], 28, 29, 45, etc.), elle trouve d'ailleurs, ici même, une analogie frappante dans certaines formes verbales; je veux parler des premières personnes du potentiel en एहं, comme तिट्ठेहं, p. 51, l. 8; वसित्थुपेहं p. 61, l. 5; गच्छेहं p. 243, l. 16, et quelques autres, qui sont certainement = तिट्ठेयं, गच्छेयं, etc.; l'authenticité en est mise hors de doute par leur présence dans les édits d'Açoka (conf. mes *Inscriptions de Piyadasi*, I, p. 163). — On remarquera l'emploi du génitif शतसहस्सस्स qui ne se peut traduire que : «pour ces cent mille pièces». — La demande s'adressant à des marchands de parfums, je suppose que केसर désigne ici une essence composée avec des fleurs de ce nom. — पटिहरति signifie ordinairement en style buddhique : «prendre soin de...» Cette acception est ici fort convenable : «j'en prendrai soin et j'en ferai présent, etc.» (पटिहरिय, absolutif à forme pâlie, comme souvent dans notre texte). Il n'en est pas de même à la ligne suivante pour पटिहरिस्सु:, à la place duquel on attend un mot qui signifie «accorder, donner». Je ne doute guère qu'il ne faille corriger une erreur qu'a pu faciliter le voisinage de पटिहरिय, et peut-être aussi la similitude graphique. Je proposerais, par exemple, पटिदेस्सु:. Sur l'emploi buddhique de ce verbe, cf. Burnouf, *Lotus*, p. 417.

Ligne 8. — C'est par une erreur matérielle que le texte porte संपवारयित्वा; la vraie lecture, garantie par l'usage pâli, est संपवारयित्वा. Sur ce verbe, voy. ci-

dessous p. 303, l. 4 et la note. भुक्तवित् est connu par le pâli. — La location चित्तमुत्पादयति est aussi familière au style buddhique dans le sens de «concevoir une pensée». A la ligne suivante, la formule अनागतमध्वानं «dans l'avenir», n'est pas moins connue.

Ligne 13. — एतर्हेसि, ce singulier synonyme de एतर्हि, एतर्हिं, etc., revient plusieurs fois dans cette page même, à côté de एतर्हि; il n'y a donc pas lieu d'en soupçonner l'authenticité. Quant à l'orthographe, sur laquelle les mss. ne sont pas d'accord dans les divers passages, je me suis réglé sur la majorité des témoignages; mais, du point de vue étymologique qui, évidemment, ne saurait être décisif en pareille matière, je préférerais plutôt एतर्हिसि ou *हिंसि. La finale सि ne peut guère représenter que la désinence du locatif, telle que nous la trouvons dans les inscriptions d'Açoka, et, sous une forme très voisine (*ñasi*), dans le Mâgadhî Jaina. L'adverbe serait constitué par la juxtaposition de deux désinences locatives, s'il est vrai que dans *tahiñ* et autres formations analogues, *hiñ* représente *smiñ* (Kuhn, *Beitr. zur Pâli Gramm.*, p. 45).

Page 39, ligne 4. — On voit que les mss. se partagent entre les orthographes यथा वेदं et यथा चेदं; ni वा ni च n'ont rien à faire ici. Il me paraît clair que nous sommes en présence d'une restitution arbitraire d'une location comme le pâli *yathayidañ*, qu'on analysait *yathâ vâ idañ*, *yathâ vedañ*, expression altérée au second degré, tout mécaniquement peut-être, en यथा चेदं.

Ligne 6. — Je n'ai pas cru devoir supprimer cette forme en *âyai*, अनुकंपायै; l'r ajouté par AB semble prouver qu'elle est bien intentionnelle; nous la retrouverons en effet dans ce mot et dans d'autres encore (fol. 114ᵇ). Il est vrai que nous aurons aussi tout à l'heure अनुत्तरायै सम्यक्संबोधये qui n'est guère admissible, et où je ne puis voir qu'une faute graphique. Si la forme est originale, elle est clairement fondée sur une erreur; c'est l'instrumental et non le datif qu'il nous faut ici. La forme ordinaire अनुकंपाये, cas oblique du féminin singulier (ou अनुकंपाय qui est l'orthographe pâlie), paraît avoir trompé les rédacteurs de notre texte par son identité avec la forme du datif masculin.

Ligne 8. — भिक्षो ऽ*, pour भिक्षोः*, a dû être conservé, sur l'autorité unanime des mss. Cette faute peut très bien s'expliquer, dans un texte comme est le nôtre, par une application ignorante et erronée du principe qui règle la suppression du visarga après अ et devant une voyelle autre que अ.

Page 40, ligne 6. — संबुद्धं au neutre est quelquefois employé comme synonyme de संबोधि. Je trouve, par exemple, *Lotus*, fol. 143ᵇ : सम्यक्संबुद्धं च दुलभं («l'état de Buddha, parfaitement accompli, est difficile à atteindre», Burnouf); न चापापि बुद्धं प्राप्नोति («et cependant, même aujourd'hui, elle n'obtient pas l'état de Bud-

dha», Burnouf). — La phrase ne se construit que si l'on admet ici un nominatif absolu dont la suite nous fournira d'autres exemples. Cf. ci-dessous le commentaire de la p. 68, l. 17, et de la p. 336, l. 11.

Page 41, ligne 4. — De cette phrase il faut rapprocher plusieurs passages parallèles, p. 229; p. 240; fol. 370°. Burnouf a consacré une étude spéciale (*Lotus*, appendice XVI) aux formules analogues que présentent le *Lotus* et le *Lal. Vist.* (éd. de Calc., pp. 50, 449, 532). Nos formules du *Mahâvasta*, quelque incertitude qui puisse régner sur plusieurs corrections, ne sont évidemment pas tout à fait identiques à celles qu'il a expliquées. Même entre elles, elles présentent certaines divergences. Je lis या च ता avec les mss. malgré याव्रता qu'ils portent à la page 229, et qui serait d'une restitution très aisée, à cause de या पि ता, lecture de la p. 240 à laquelle correspond la leçon du *Lal. Vist.*, 50 et 532 : या यपि. Dans le membre de phrase यन्धकारा ° तमिसार्पिता, les mss. sont dans les trois passages singulièrement corrompus; ma conjecture ne me paraît pas graphiquement s'éloigner beaucoup de la tradition; quant au sens, je prends यन्धकारार्पिता तमिसार्पिता pour : «plongés dans l'obscurité, plongés dans les ténèbres». Les épithètes de यया diffèrent dans cette première version, si on la compare aux suivantes. यसंविदिता यसंविदितपूर्वा n'ont pas de correspondant exact dans les formules interprétées par Burnouf; ces mots, rapprochés surtout de l'emploi buddhique de संविद्, प्रतिसंविद्, etc., me paraissent devoir être traduits : «dont les damnés ne se rendaient pas compte, dont ils ne se rendaient pas compte antérieurement», c'est-à-dire, avant que cette lumière surnaturelle vînt éclairer pour un moment ce séjour de ténèbres. Dans nos autres versions यसंभूतपूर्वा est moins isolé. Avant de m'y arrêter, je dois dire mon sentiment sur यन्धकारा et यया. Burnouf explique ces deux termes comme des adjectifs : «des ténèbres profondes, pécheresses.» Il y a évidemment été déterminé par la forme féminine या, etc., qui semblait ne pouvoir se rapporter qu'à तमिसा; mais la place qu'occupent les mots dans nos versions de la formule me paraît exclure cette construction; elle est contraire d'ailleurs à leur emploi ordinaire comme substantifs. On sait de reste qu'une irrégularité dans l'application des genres n'est d'aucun poids dans ce style buddhique. Si यया est substantif, et simplement coordonné aux substantifs यन्धकारा et तमिसा, il ne peut avoir le sens de «péché», mais bien la signification, aussi fréquente et aussi justifiable, de «souffrances, tortures». J'ajoute que cette interprétation est confirmée par la version du *Lotus*, qui remplace ce mot par यत्तणाः; यत्तण n'est pas un adjectif qui puisse être rendu «né à contre-temps»; c'est un substantif, presque un terme technique, qui signifie d'abord «malheur», puis spécialement, les renaissances dans des lieux de souffrances, à peu près un équivalent de दुर्गति (conf. *Lal. Vist.*, 344, 5; 348, 2 et 349, 1, où यत्तर् est à corriger; 456, 13; 468, 7, etc., et plus bas dans le *Mahâv.*,

fol. 218ᵃ; fol. 220ᵃ; fol. 221ᵇ; fol. 224ᵃ, etc. Comparez aussi Childers, s. v. *akkhaṇo*, qui offre du même coup une garantie pour l'emploi au masculin). Je considère, on le voit, le membre de phrase du *Lotus* वे सत्त्वनिका comme faisant aux passages analogues des autres versions un pendant exact, c'est-à-dire que सत्त्वाः, सन्धकारा, तमिस्रा y sont des substantifs coordonnés (tous employés ici au masculin) et non des adjectifs se rapportant à सत्त्वाः sous-entendu. Dans cette phrase, सत्त्वाः reçoit l'épithète संवृताः; elle reparaît dans le *Mahâpadhânasutta*, cité par Burnouf, sous la forme *saṁvutâ*, qui me semble la devoir défendre contre la lecture संवृत्ताः que Burnouf lui a préférée. Il est vrai que le texte pâli porte *asaṁvutâ*; je ne doute guère qu'il ne soit tombé une syllabe, et qu'il ne faille lire *aghâ aghasaṁvutâ*, leçon parallèle à celle de deux de nos formules du *Mahâvastu* : अघा अघसंभूतपूर्वा, de laquelle il faut rapprocher l'expression du *Lal. Vist.* (p. 532) : अघा अघस्फुटा. अघस्फुट signifie certainement «plein, rempli de souffrances». Comp., outre l'emploi pâli de *phuṭa*, *Lal. Vist.*, 385, 1, 3, et ci-dessous, fol. 351ᵃ, etc. *Aghasaṁvuta* rentre aisément dans la même signification : «tout entouré, enveloppé de souffrances»; il faut bien admettre dès lors que, dans le passage du *Lotus*, संवृत्ताः, employé absolument, a une valeur analogue; car, devant l'accord des mss., il serait sans doute téméraire de corriger सत्त्वाः सत्त्वसंवृताः. Reste l'expression du *Mahâvastu*. On a vu que nous ne pouvons, comme l'aurait fait sans aucun doute Burnouf, étant donné le sens qu'il attribuait à अघ, la traduire : «produites par le péché»; il n'est pas admissible que अघ soit employé dans deux cas immédiatement voisins, avec des sens différents; on s'éloignerait d'ailleurs par là des analogies du reste de la phrase. Il ne reste qu'à entendre : «des souffrances issues, sorties de souffrances antérieures.» L'expression relèverait la continuité ordinaire des tourments infernaux. Je crois pourtant qu'il faut chercher ailleurs la solution de cette difficulté. A mon sens, notre leçon vient de quelque confusion fondée soit sur une forme comme le pâli *saṁvuta*, soit sur une variante fautive comme संवृत्ताः; la lecture primitive a dû être अघसंवृतपूर्वा. Quoi qu'il en soit, voici en résumé, comment je traduis le premier membre de phrase : «Et ces ténèbres accumulées, ces supplices cachés dans la nuit, jusque-là cachés dans la nuit, qui ont leur siège dans les intervalles qui bordent chaque univers .....» J'ajoute ici le texte du commencement de la formule en question, tel que le donne B pour les deux répétitions qui se trouvent vers la fin du *Mahâvastu*, fol. 370ᵃ : या पि ता लोकान्तरिका अन्धकारापितत्वा तिमिसन्तिरिसावितत्वा असंविदित्वा असंविदितपूर्वा यत्रेमा'.....; fol. 373ᵃ: या पि ता लोकान्तरिका अन्धकारोपितत्वा तमसा तमसावितत्वा अघा अघा असंभूता असंभूतपूर्वा यत्रे'..... — Dans le second membre, nous n'avons qu'un mot intéressant, c'est अभिसंभुणन्ति, substitué ici aux expressions diverses qu'emploient les formules de Burnouf. Dans un passage du *Rasavâhini* cité par Burnouf, *Lotus*, p. 313, le verbe pâli *abhisaṁbhuṇeyyaṁ* est employé dans le sens d'«atteindre, obtenir».

Dans notre texte, nous trouvons avec le même sens संभुणन्ति, fol. 133ᵃ; अभिसंभुणेयम, fol. 38ᵃ², et avec le sens très voisin d'«exécuter, arriver à faire», अभिसंभुणोति, fol. 327ᵇ *passim;* संभुणिष्यसि, fol. 347ᵃ; संभुणितं, *ibid.;* fol. 178ᵃ et 178ᵇ nous trouverons l'adjectif दुरभिसंभुण «difficile à acquérir, à exécuter». Enfin j'ai noté deux passages p. 328, l. 2 et l. 17, où se retrouve le même sens fondamental, mais au passif, en sorte que ce verbe y est une fois, p. 329, l. 3, remplacé par प्रभवन्ति; il signifie dans ce cas «être à portée», littéralement : «être obtenu, possédé.» Childers a rapproché ce verbe de la racine भू du *Dhâtupâṭha;* la convenance des formes rend cette comparaison très vraisemblable. Il est certain, en revanche, qu'aucune des acceptions enregistrées dans le *Dhâtupâṭha,* ne rend compte de l'emploi, assez fréquent on le voit, de ce verbe dans le sanscrit buddhique. En tous cas, le sens ici n'en est pas douteux; il rentre bien dans celui que Burnouf a tiré des autres formules : «où le soleil et la lune ..... ne peuvent avec [toute] leur lumière, obtenir (faire, répandre) la lumière ...., etc.» — Ces ténèbres «furent pénétrées par cette splendeur». Je crois qu'il faut prendre स्फुट dans le même sens que plus haut, sens familier au style buddhique tant en pâli qu'en sanscrit, plutôt que dans le sens de «clair, éclairé». Quoi qu'il en soit, on voit que la remarque de Childers sur *phuṭa* s'applique également à notre स्फुट, et que, au point de vue de la signification, il représente tout à fait le participe de स्फुर् (pâli *phar,* voy. ce mot). Conf. plus bas.

Ligne 8. — Je m'explique la forme संतर्प्पेषु comme une orthographe sanscritisante de la forme pâlie-prâcrite en *esu.*

Ligne 11. — La présence, à l'origine, de la forme येव, pour एव, m'a paru expliquer la leçon de B et de A. ये पि॰ उपपन्ना n'est qu'une incise : «tous les êtres, même ceux qui se trouvent dans le grand enfer Avîci», et अतिक्रम्य, etc. détermine et caractérise le bonheur dont jouissent tous les êtres.

Ligne 12. — ध्यामानि est une orthographe sanscritisante pour le pâli-prâcrit *jhâma* = झाम «consumé, brûlé». C'est toujours ainsi que le verbe झा est écrit dans notre texte : ध्या pour का = झा; seulement le mot paraît avoir dévié de sa première signification; ici, par exemple, la traduction «consumé» ne saurait convenir, devant ces autres épithètes निस्तेजानि निरभिरम्याणि. Dans le *Daçabhûmîçvara* (ms. de la Bibl. nat.), fol. 9ᵃ, 3, je trouve : सा (रश्मिः)..... सर्व्वमारभवनानि ध्यामीकृत्य..... Dans le *Mahâvastu* même, ci-dessous fol. 113ᵇ, ध्याम est employé avec le même sens d'«obscurci, éclipsé», qu'il a certainement aussi dans le présent passage. Conf. aussi ध्यामता, ci-dessous p. 68, l. 2 et la note. Il est peut-être permis de se demander si cet emploi de *jhâma, jhâmîkar,* n'a pas été influencé par l'usage dans le sanscrit buddhique, exactement avec le même sens, de झिल, झिलीकृ, *Lal. Vist.,* 45, 15; 139, 15; 56, 3. Cf. 233, 12, झिलाझिल (répétition intensive comme en pâli *phalâphala*) avec le sens figuré de «triste, découragé».

Page 42, ligne 2. — Je conserve la lecture des mss. ड्रपंच°, quoique le sanscrit régulier y dût substituer द्वि, comme dans द्विदशन्, etc. On trouvera plus loin द्वेचतुरशीति, p. 259, l. 8, écrit p. 271, l. 15, द्वेचतुरशीति; le caractère de composition est mis hors de doute par l'emploi de la même locution p. 261, l. 15. — J'ai aussi respecté, non sans beaucoup d'hésitation, la forme hybride पापीमां. En pâli nous avons *pâpimâ*, épithète de *mâra* = sanscrit *pâpman*, épithète de मृत्यु dans les Brâhmaṇas (*Çatap. Brâhm.*, VIII, 4, 2, 1, etc.); le *Lalita Vistara* ne connaît plus guère que l'épithète पापीयांस्. Notre orthographe est à mi-chemin de l'une à l'autre. Il est fort possible que l'allongement de l'*i* de *pâpiman* se soit produit mécaniquement devant l'*m*, comme pour *ratanâmaya* et autres semblables. Cette anomalie aurait été l'origine d'une prétendue restitution en पापीवान्. C'est ainsi que le scribe de N, en général plus savant ou plus pédant que les autres, écrit ici पापीवान्. Quoi qu'il en soit de la date respective des deux formes, celle que nous avons ici et qui est la plus ordinaire dans notre texte, m'a paru trop caractéristique pour être arbitrairement supprimée.

Ligne 5. — अनुगीतगाथा : « Strophes chantées conformément [à ce qui précède]. » Cette dénomination s'applique aux vers qui suivent; elle revient à ceci : « répétition en vers. » Ce terme अनुगीत ou अनुगीति paraît avoir été consacré pour désigner ces sortes de répétitions; c'est ce que prouve un passage du *Nettippakaraṇa* cité par d'Alwis, *Introduct. to Kachchâyana*, p. 106, qui le traduit par « parallel passage », traduction que notre exemple justifie en partie et éclaircit beaucoup.

Ligne 6. — Le mètre veut qu'on lise प्रणिधेसी (conf. CM), souvenir de la forme sanscrite en धीस्. — अस्स est le potentiel pâli *assa*, la troisième personne pour la première; cette incohérence n'est pas rare dans notre texte, où nous avons du reste déjà rencontré et où nous trouverons la forme अस्सां pour la première personne. Pour la constitution du texte en ce passage, je renvoie, d'une façon générale, à la comparaison des passages parallèles, en partie identiques, p. 53 et 337.

Ligne 8. — Bien que le verbe ज्वालय् figure ordinairement dans cette métaphore « faire briller la torche de la loi », je n'ai pas cru pouvoir éliminer la leçon विचेयं attestée par les deux passages parallèles. Il faut admettre que le thème simple est ici employé avec le sens du causatif विचारय् « mettre en mouvement ». — पहणे (dont l'*e* final doit être lu bref, comme il arrive souvent) nous offre un exemple de la première personne en *e* de l'optatif, forme introduite par l'analogie de la seconde et de la troisième, comme en pâli (Kuhn, *Beitr.*, p. 105-106). Le mètre m'a forcé à rétablir de même प्रवर्तये, deux vers plus bas. — Les exigences métriques nous obligent aussi à admettre dans le texte les formes contractées du causatif que j'ai déjà eu occasion de signaler, et dont on verra sans cesse des exemples. Pour ce qui est de प्रपूरेयं, on remarquera qu'à la p. 337 les mss. lisent प्रपूरये.

Ligne 10. — अस्या = स्यात्. — La finale *यं de मह्यं doit être mesurée brève, qu'on l'écrive *यं comme ici ou *य comme p. 337. Il en est de même dans un grand nombre de cas.

Ligne 13. — Malgré l'unanimité des mss., non-seulement dans ce passage, mais dans le passage parallèle de la p. 53, le vers force à admettre que बुद्धनुभाव, qui manque du reste à la p. 337, est ici de trop et amené seulement par le souvenir de la formule en prose des *vyâkaraṇas* où il suit régulièrement बुद्धनहिताय. Quelles que soient les difficultés de détail dans la restitution de ces âryâs, et malgré leur répétition, plus bas, dans un contexte qui n'annonce pas de vers, je ne considère pas qu'il puisse y avoir de doute sur la nature métrique de ce passage, formellement indiquée d'ailleurs par le mot गाथा; les particularités du style et les libertés prises vis-à-vis de la formule sacramentelle du *vyâkaraṇa* suffiraient à la déceler.

Ligne 15. — मंसचक्षु: doit être ici synonyme de मांसचक्षु: «l'œil de la chair, l'œil physique»; à la p. 337, प्रज्ञास्कन्ध est effectivement remplacé par प्रज्ञाचक्षु:, et sur la classification des trois vues : *bhavacakkhu*, *dibbacakkhu* et *paññâcakkhu*, conf. Childers, s. verb. *cakkhu*. On voit du même coup la signification de प्रज्ञास्कन्ध, où स्कन्ध n'est pas employé avec son sens technique, mais avec la signification générique de «accumulation», comme dans le pâli *dukkhakkhandha*, *paññakkhandha* : «Puissé-je, les tirant des voies mauvaises, introduire dans les trésors de la sagesse les êtres plongés dans la misère, tourmentés par la naissance, la vieillesse, soumis à la mort, qui n'ont d'yeux que pour les choses matérielles.»

Ligne 16. — Comme souvent, l'*e* final du locatif doit être lu bref dans संतोषे ou dans कालसूत्रे. Même en pareil cas, il n'est, dans notre texte, presque jamais écrit *i*, comme il arrive si souvent dans le *Lal. Vist.* — बहुषु गतीहि nous montre, aussi complète que possible, la confusion de l'instrumental et du locatif. — Pour les dix voies de l'existence, conf. Burnouf, *Lotus*, p. 309. — विकीर्ण, au lieu de विनिकीर्ण, réclamé par le vers, est, en effet, la leçon de la p. 337 : «mélangés», c'est-à-dire «jetés pêle-mêle».

Page 43, ligne 1. — Bien que tous les mss. portent ici पक्वविपक्वा, j'ai rétabli la leçon पक्वविपक्वा qu'ils offrent dans les deux répétitions. L'expression est, sous cette forme, d'une explication plus aisée : ces êtres malheureux sont distingués en deux grandes catégories : les damnés qui sont, dans les enfers, parvenus à un degré d'expiation (littéralement «de maturité») plus ou moins avancé, et les êtres sujets à la mort, qui souffrent dans les divers *apâyas*, dans les divers genres d'existence malheureux. Je trouve bien, *Lal. Vist.*, 340, 19, संसारपक्षापक्षकरण. Le traducteur tibétain entend (Foucaux, p. 262) : «qui fait que ces régions de la transmigration ne sont pas des régions.» L'interprétation manque de clarté; elle

prête à पक्ष un sens qui n'est rien moins qu'ordinaire. A coup sûr, on ne le saurait transporter dans l'expression qui nous occupe. Il est vrai que la locution du *Lal. Vist.* ne paraît pas, en revanche, comporter la correction पक्ष्यापक्ष, à laquelle la nôtre pourrait faire songer. Il manque une brève au second pâda. On peut admettre que l'*a* du thème de मरण est allongé, comme il arrive souvent dans l'orthographe des inscriptions d'Açoka.

Ligne 3. — लोके, que j'ai substitué à लोकस्य, est nécessaire pour la mesure. C'est, du reste, la leçon que donnent les mss. p. 54, l. 1. La comparaison de passages, comme p. 61, l. 8, लोकस्यार्थचर्यां चेरयं, d'accord avec le sens général, nous force à attribuer à लोके la valeur du génitif. On trouve, en effet, dans le sanscrit buddhique bon nombre de cas où le locatif est employé de la sorte. Par exemple, *Lal. Vist.*, 55, 9; 56, 7 (lis. देवि देवदेवे); 154, ult.; 235, 2; 274, 3, 4, etc.; et ici même, plus bas, p. 185, l. 13. Je comprends देशिय comme un absolutif à forme pâlie : «en enseignant.»

Ligne 5. — Ce premier pâda est, dans tous les mss., incomplet et fautif. La vraie leçon nous est donnée par la comparaison de la p. 48, l. 12, et p. 50, l. 9; dans les deux cas, le mètre interdit de songer à une correction comme लोके चरेयं que le voisinage du vers précédent pourrait suggérer. Le sens en devient dès lors un peu différent : «puissé-je parcourir ce monde comme (parcourir en ce monde la même carrière que) cet Être à l'esprit affranchi.» Cette construction de चर्, avec l'accusatif, dans une acception figurée, n'est pas plus extraordinaire que la locution pâlie *gâmañ carati* «il parcourt le village», et autres analogues. — चरेय, au troisième pâda, est la première personne, pour *चेरयं, ainsi écrite, comme souvent, à cause de la brève. — En dépit de la grammaire, la comparaison de passages, comme p. 48, l. 14 et suiv., prouve que les trois épithètes se rapportent non à celui qui fait tourner la roue, mais à la roue elle-même.

Ligne 10. — «Toutes les conditions requises (हेतु) s'y trouvant,» c'est-à-dire les dispositions intérieures, le présent au Buddha, etc. — Les deux derniers pâdas sont en trop grand désordre pour que nous y puissions remédier sûrement; le passage parallèle de la p. 242 (l. 19) est lui-même incorrect. Tel qu'il est, ce demi-vers ne se laisse point construire. Les épithètes सचपट, etc. n'ont pas de substantif auquel elles puissent se rapporter. Dans tous les autres cas où nous retrouvons ces mêmes épithètes avec d'autres semblables, elles s'appliquent à चरण ou ब्रह्मचर्य, et désignent : «la pureté, la régularité, l'irréprochabilité de la conduite» (conf. ci-dessous p. 164, 211, fol. 108ᵃ, etc.). Il y a ici une lacune plus ou moins étendue que le sens ne révèle pas moins que le désordre métrique; au point de vue du sens, il faudrait au moins ajouter quelque chose comme : «ayant vu d'avance la conduite pure, irréprochable, sans tache qu'il devait observer, le Buddha lui prophétisa, etc.,» sans qu'on puisse dire si, dans le texte complet, चर्यंज्ञो मतिमां

s'appliquaient à Abhiya devenu Buddha ou au Buddha qui lui fait la prédiction. J'ai, à tout hasard, rétabli l'orthographe विवाकरे qui donne au moins un pâda correct du point de vue métrique.

Ligne 16. — La désinence स्मिं est brève comme si nous avions स्मि; le cas est fréquent, comme pour toutes les désinences ayant un anusvâra final. — प्राकियो devrait plutôt être प्राकियो; quand, en pâli, on opère cette disjonction de *y* en *iy*, la longue de la syllabe précédente devient ordinairement brève : *sakiyo*, *viriyaṁ*, etc. Cette règle supporte toutefois des exceptions nombreuses, et *sākiyo*, par exemple, est familier au pâli (*Dhammap.*, p. 216, 217, etc.).

Ligne 18. — Pour trouver la mesure du troisième pâda, il faut non seulement compter pour brève la dernière de व्याकरणं, mais aussi la dernière de पुनिनतो, la *मतु (comme souvent dans le *Lal. Vist.*), ou peut-être changé en *मत devant अभु* par un sandhi irrégulier, dont notre texte présente plusieurs exemples. Je comprends : « la prophétie [faite en faveur] de ce glorieux [personnage] s'éleva dans les airs; un son aussitôt (à savoir les vers qui suivent) s'éleva... »

Page 44, ligne 14. — Si l'on veut conserver la leçon कुशलमूलं des mss., il faut admettre que le participe est tombé; il me paraît plus simple, d'après l'analogie de la p. 48, l. 4, d'admettre que *मूलं est une erreur de copiste pour *मर्क्तितं, erreur explicable par la fréquente répétition de कुशलमूल; l'habitude a pu, après कुशल, amener machinalement मूल sous la plume des scribes. — प्राचित्तेयं repose directement sur la forme affaiblie चित्त् (pâli *cikkh*, mâgadhi *cikhk*) et non sur la forme sanscrite चत्त्. — J'ai cru, ici et dans des cas analogues, devoir rétablir la forme correcte *प्राप्तं (cf. p. suiv. l. 11); cela n'empêche que, à mes yeux, ces leçons fautives *प्राप्तो, प्राप्तः ont, dans notre texte, plus d'importance que de simples bévues de copistes; elles sont, jusqu'à un certain point, caractéristiques pour la langue originale de l'ouvrage. Voyez encore, à la ligne suivante, धन्यं, dans tous les mss., pour धन्यो (न्यः).

Page 45, ligne 1. — La forme स्तिया ति est ici entièrement pâlie, bien que ति, pour ते, ne soit pas ordinaire dans notre texte et revienne bien plus rarement que dans les gâthâs du *Lal. Vist.*, par exemple. Évidemment, l'orthographe originale a pu se mieux conserver dans des formules invariables comme celle-ci : « tu pourrais penser. » — J'ai écrit धस्य स्यात्, conformément à l'analogie des cas qui suivent immédiatement et de beaucoup d'autres. Il règne sur l'orthographe de ces deux mots une grande incertitude dans les manuscrits : on en peut juger par les exemples qui suivent, ici et plus loin, comme p. 286, 288, 290, 335, etc. : les uns portent *स्य स्या*, les autres *स्यास्या*. Il est clair que l'on peut écrire aussi légitimement d'une façon que de l'autre, suivant qu'on lit le second mot स्यात् ou

यस्यात् (यस्या, conf. p. 181, l. 3), deux formes également connues de notre texte à côté d'une troisième, सिया. Mais il reste deux difficultés : l'une qui est d'expliquer यस्य, l'autre de rendre compte des deux स्यात् qui se trouvent ainsi dans la même phrase : सिया ति .... एवमस्य स्यात्. — Pour ce qui est d'यस्य, il serait assez naturel de songer au pronom : «tu penserais de cet homme, sur cet homme;» mais cette idée est exclue par des cas, comme l. 13-14, où il faudrait तेषां, puisqu'il est question en même temps de plusieurs personnages. Je crois que यस्य ne représente rien d'autre que la particule qui, en sanscrit, est स्विद्. On trouvera plus bas, p. 346, l. 8-9, 15-16; p. 347, l. 3; fol. 122[b], 123[a], etc., किं स्य, केन स्य qui sont incontestablement pour किं स्विद्, केन स्विद्, et, p. 292, l. 1, त्रयो स्य, qui remplace *tayassu* du vers pâli correspondant (*Khuddaka Pâṭha*), c'est-à-dire त्रयः स्विद्. P. 343, l. 3, nous trouvons même किमस्य = aussi किं स्विद्, et cette forme nous doit d'autant moins surprendre, que le pâli représente स्विद् par *assu*, à côté de *su*. C'est cette même particule, la même forme यस्य, pour le pâli *assu* et le sanscrit स्विद्, qu'il faut reconnaître ici. L'emploi en est parfaitement naturel dans cette phrase dubitative et dans ce voisinage de स्यात्; on peut comparer cet exemple du *Mahâbhâr.*, III, 1088, relevé dans le *Dict. de Péterab.* au mot स्विद् : कथं स्यात्स्विद्. — Quant aux deux स्यात्, je vois deux moyens de les expliquer; le premier, qui supprime la difficulté, consiste à couper la phrase avant एवं et à mettre ces mots एवमस्य स्यात् dans la bouche de Maudgalyâgana, comme y est mise la phrase suivante : अन्यो, etc. «mais peut-être penses-tu, ô Maudgalyâgana : Il en est peut-être bien ainsi (à savoir) : c'en était un autre, etc.» Ou bien, et c'est la seconde interprétation, il faut admettre que l'un des deux स्यात्, très probablement le premier, est employé adverbialement dans le sens de «peut-être». En mâgadhî jaina (Weber, *Bhagavatî*, 176 note) et dans les inscriptions d'Açoka (*Inscriptions de Piyadasi*, I, p. 215), nous voyons le même mot donner la conjonction *siya — siya* «soit — soit», exactement comme nous disons en français.

Ligne 2. — Cette façon de parler, qui commence par nier la différence avant d'affirmer positivement l'identité, est particulièrement familière au style buddhique, même en dehors de cette formule finale des Jâtakas. Par exemple, dans la formule initiale des mêmes récits en pâli, on trouve très souvent des expressions comme celle-ci (*Jâtaka*, I, 184, 6-7) : *na aññâya tumhâkaññeva pana..... kathâya* «(nous ne nous occupions) d'aucune autre histoire, mais bien de l'histoire de votre.....». De même, p. 194 et souvent. — Bien que सो soit de beaucoup la forme dominante et que यसो soit bien rare dans notre texte, je n'ai pas voulu effacer, dans les cas où elle se présente (de même quelques lignes plus bas), une forme qui n'est, pour moi, qu'un témoignage de la tendance des scribes à se rapprocher du sanscrit.

Ligne 8. — यभुन्तु, à la troisième personne avec un sujet de la seconde. —

मूलप्रणिधि «la praṇidhi fondamentale», le premier cas où ils exprimèrent le vœu de devenir Buddhas et reçurent la promesse qu'ils réussiraient.

Ligne 10. — Il manque ici quelques lignes expliquant que c'est la femme brâhmane qui a calomnié le Buddha (cf. la note de l'Introduction) qui, dans ce temps-là, était la fille du marchand.

Ligne 15. — «Il se rappelle le millier de ces kalpas (c'est-à-dire les mille kalpas qui se sont écoulés depuis lors), il se rappelle la loi,» sans doute en récompense de ses bonnes dispositions d'alors à l'égard des bhikshus.

Page 46, ligne 1. — «Il y a des kalpas innombrables que j'ai commencé d'aspirer à la bodhi.» Cf. p. 47, l. 13 et suiv.

Ligne 6. — इह, comme ordinairement, «ici-bas».

Ligne 9. — श्रामण्यता ब्राह्मण्यता «bien disposés à l'égard des çramaṇas (conf. Childers, s. v. *sâmaññaṁ*), bien disposés à l'égard des brâhmanes». C'est en sanscrit buddhique seulement que ces mots sont employés comme adjectifs, ainsi qu'on le voit ici. — तिष्ठन्तां ne peut signifier que : les Buddhas «qui sont là», qui sont vivants, qui existent (dans un monde quelconque) en même temps qu'eux (les Bodhisattvas), en d'autres termes : «les Buddhas leurs contemporains.»

Ligne 13. — Relativement à la restitution de पूजयन्ति, de महता et à tout le texte de ces vers, je renvoie au passage où ils sont répétés, ci-dessous p. 81, l. 4 et suiv. — Au troisième pada, le mètre exige la forme pâlie à finale brève ताव. — ज्ञनयति est fréquemment employé dans la langue buddhique au sens de «concevoir, éprouver»; par exemple, *Lotus*, fol. 8ᵃ : प्रहर्षं ज्ञनित्वा (pour °नेत्वा) que Burnouf traduit : «plein de joie», etc. Comparez aussi l'emploi de उपज्ञनयति avec संज्ञां ci-dessous p. 248, l. 2. Ici, l'emploi est légèrement différent et se compare fort bien, de toutes façons, à l'emploi de उत्पादेति, मानसं désignant, comme fait si souvent चित्तं, plutôt une «opération de l'esprit, une «idée», que «l'esprit» d'une façon générale. — On attendrait, rigoureusement, अग्रपुद्गलतागतं : «une disposition d'esprit tournée à la dignité d'Agrapudgala (=individualité suprême», une des plus ordinaires dénominations des Buddhas). Il a déjà été question de l'emploi tout anagogique de वशि pour वशिता dont le vers suivant présente justement un exemple. — नरोत्तम aussi s'applique communément au Buddha; on est pourtant ici forcé de l'appliquer aux Bodhisattvas, comme au vers suivant नायक, en prévision et par anticipation de leur grandeur future.

Page 47, ligne 4. — Je n'ai plus à m'arrêter à la forme वशि; quant au sens : «qui a atteint le plus haut degré des *vaçitâs* ou puissances surnaturelles,» on trouvera ci-dessous, p. 282, l'énumération des dix vaçitâs. L'épithète entière est à l'accusatif et se rapporte, non aux Bodhisattvas qui rendent leurs hommages,

mais aux Arhats (*vaçi*) qui en sont l'objet. — La correction समुत्तारण, exigée par le mètre, malgré l'accord des mss. dans les deux passages, se justifie bien par le sens : il s'agit de «traverser l'océan de la science», et अवतारण ne donne pas cette idée.

Ligne 17. — विस्तेण marque qu'il faut suppléer ici la description détaillée d'une capitale de Cakravartin, comme celle que nous rencontrerons plus bas dans l'histoire de Dipaṁkara. — Pour les vers qui suivent, conf. p. 81, l. 16 et suivantes.

Page 48, ligne 1. — «Dont le corps et l'esprit sont purifiés, préparés.» — ते ne peut, cette fois, représenter que l'accusatif pour तान्. C'est une irrégularité qui se reproduit souvent.

Ligne 6. — Les deux passages parallèles diffèrent sur le dernier mot de ce pâda; bien qu'elle soit certainement fautive, la leçon de la p. 82, l. 1, n'a pas du tout l'apparence d'être une corruption de celle-ci. En corrigeant simplement अवसीदतु en °दतु, nous obtenons ici un sens très satisfaisant : «que mon vœu ne tourne point à rien, ne demeure pas vain!» Seulement, j'ai cru, à cause du mètre, devoir changer la brève °धि° en la longue धी, ce qui donne, pour le vers, au lieu de la forme _ ⏑ ⏑ _ ⏑ ⏑ _ ⏑ _, la forme _ ⏑ _ ⏑ ⏑ _ ⏑ _ dont nous retrouverons, par la suite, plus d'un exemple. On peut, d'ailleurs, considérer प्रणिधी soit comme un nominatif féminin, soit comme un nominatif masculin à forme prâcrite, ou bien même écrire प्रणिधिं au neutre comme plus haut, p. 45, l. 8. — प्रवर्ततु donne l'antithèse exacte de अवसीदतु : «que ce vœu que je forme continue, au contraire, de porter ses fruits.»

Ligne 8. — Je restitue sans hésitation la forme pâlie (Minayeff, *Grammaire*, p. 82) मयं qui satisfait au mètre. De même p. 223, l. 16. — «Que l'accumulation de mes mérites soit (grande, importante, c'est-à-dire) utile à tous les êtres vivants.» On remarquera l'emploi de प्राणिहि, forme de l'instrumental ou de l'ablatif, dans la fonction de cas oblique indéterminé du pluriel; il représente la signification du datif ou tout au plus du locatif, comme souvent ailleurs. — तं फलं... «que ce fruit...» revient à तस्य फलं... «que le fruit de cette action...» — Cf. ci-dessus p. 43, l. 5 et la note.

Ligne 16. — लोकोत्तरस्य «transcendant»; l'épithète ainsi appliquée au Buddha paraît se référer à une des doctrines propres de l'école à laquelle appartient ce texte, celle même qui lui a valu son nom. Nous la verrons réapparaître plus loin un peu moins sommairement.

Page 49, ligne 3. — Le composé दशकुशल°, fort irrégulier, est fondé sur l'expression समादाय वर्तति que nous avons déjà rencontrée et que nous retrouverons

plus loin; plusieurs répétitions le mettent hors de doute. Cf. p. 193, l. 15, etc. — तद्यथेदं «à savoir». Cette locution, qui en combine deux autres du même sens, तद्यथा et यथेदं (pâli *yathayidaṁ*), est surtout remarquable par sa grande ressemblance avec la locution सद्यथिदं (voy. quelques lignes plus bas, pâli *seyyathîdaṁ*) dont la signification est identique et l'emploi beaucoup plus fréquent; c'était peut-être cette seconde forme qui figurait primitivement ici; si l'analyse qu'en donne M. Trenckner est exacte (*Pâli Miscellany*, I, p. 75), la première orthographe en serait une restitution sanscrite parfaitement légitime.

Ligne 9. — प्रत्युपस्थित paraît, ici et p. 52, l. 12, employé activement dans ce sens : «le roi Cakravartin fournit (littéralement : servit — comme en allemand, *aufwarten mit*...) le Buddha de tout, vêtements, etc.» Peut-être pourrait-on aussi traduire : «le roi Cakravartin vint vers le Buddha avec tout [ce qui est nécessaire], vêtements, etc.» Mais, ni le génitif, ni le mouvement du récit ne paraissent s'accommoder aisément de cette seconde interprétation. — Sur les noms et la nature de ces sept substances précieuses, et, en particulier, sur l'orthographe du mot écrit tour à tour मुसागल्व et मुसारगल्व, il suffit de renvoyer à Burnouf, *Lotus*, 319 et suiv. — Un peu plus loin, j'ai dû éliminer, comme interpolés, plusieurs mots qui me paraissent s'être introduits par la répétition fautive de mots environnants, et qui sont non-seulement inutiles, mais impossibles à construire. La fin de la phrase ne laisse pas que de présenter des difficultés. Elle peut se traduire littéralement (en corrigeant, comme j'ai fait, ऽर्धा°; cf. pâli *upaḍḍha*) : «et chaque colonne est faite par moitié de pointes d'or ajustées (réunies).» Mais j'avoue que je ne me figure pas du tout clairement ce que cette description entend représenter.

Page 50, ligne 2. — Il n'y a pas lieu d'appliquer à यथापीदं la conjecture que j'ai exposée p. 404 relativement à la locution यथावेदं; nous retrouverons parallèlement यथापीह; le rapprochement des deux locutions montre que इदं, dans la langue buddhique, était bien, dans certains cas, senti comme adverbe (cf. Childers, s. verb.), quelle que soit, du reste, l'origine immédiate de cet emploi.

Ligne 8. — Il est certain qu'il a dû tomber ici au moins un mot; le vocatif महामौद्गल्यायन ne commence jamais la phrase. J'ai suppléé एवं; j'avais tout d'abord pensé à compléter प्रथमो d'après l'analogie de la p. 54, l. 3 et suiv. Mais nous avons eu déjà une «première praṇidhi» (p. 48, l. 17). De pareilles inconséquences ne sont ni rares ni fort importantes dans des ouvrages d'une composition aussi lâche que celui-ci. D'ailleurs, que l'on restitue ou non ici le mot प्रथमो, il n'en reste pas moins de deux choses l'une : ou nous conservons, de fait, une praṇidhi de trop, ou le passage qui la concerne doit être rayé du texte.

Ligne 9. — C'est presque identiquement la strophe que nous avons eue plus haut, p. 43, l. 5 et suiv. — La seule différence est, dans le dernier pâda, नेवंगमं

(pour गुप्तकृतो) qui se doit mesurer ∪ – ∪ ∪, à moins que l'orthographe originelle n'ait été भवे षहं".

Ligne 14. — «Dans combien de temps, à dater d'aujourd'hui.» De même, p. 51, l. 11. केत्तक est une contraction de केवत्तक (conf. ci-dessous, p. 351, l. 15, etc.), lequel est une dérivation, par le suffixe क, du sanscrit कियन्त्. On peut pourtant considérer केत्तक comme une simple variante orthographique du synonyme pâli *kittaka* qui se dérive directement et sans intermédiaire de कियन्त् + क. — Nous avons, dans un sens un peu élargi, la forme केव, qui reflète le même mot, dans केवइप «de quelle nature», ci-dessous p. 97, l. 2; p. 107, l. 9, etc. et correspond exactement au pâli *kéva*. Le Mâgadhî Jaina possède toute cette gamme de formes, *evaṁ*, *kevat*, *kevatiya*, réduit en composition à *ke* (Weber, *Bhagav.*, 499). — On remarquera ici et p. 51, l. 11, la leçon °पहिय्यति des mss. Comme ils confondent rarement ग्र et व, il est vraisemblable que cette faute ne représente pas une simple erreur graphique, qu'elle repose sur une restitution erronée mais voulue, et qui devrait être fondée sur une orthographe prâcrite °पहिस्सति.

Page 51, ligne 4. — वैनेय est employé comme substantif dans la locution वैनेयवशेन, par exemple सत्वानां वैनेयवशेन, p. 238, l. 8 : «à cause de, en vue de la conversion des êtres.» De même p. 307, l. 9; p. 312, l. 5, etc. वैनेय est ainsi : «l'état de celui qui est destiné à être converti (विनेय)». Il semble que बौद्धवैनेयक soit une dérivation nouvelle, au moyen du suffixe क, du mot बुद्धवैनेय : «la condition des êtres destinés à être convertis par le Buddha», d'où बौद्धवैनेयक «celui qui est dans cette catégorie». Toutefois *veneyya* est en pâli employé comme adjectif : «destiné à être converti.» C'est d'après cette double analogie que j'ai cru pouvoir plus haut (p. 3, l. 2) rétablir बुद्धवैनेयता «la condition de celui qui est destiné à être converti par le Buddha».

Ligne 6. — Je n'ai pas osé supprimer इति que portent tous les mss.; mais j'avoue n'en pas comprendre ici la portée, puisque les pensées prêtées au Buddha continuent d'être exprimées en style direct. Je crois, au fond, que la vraie leçon est भविष्यति dont la finale aura été doublée par erreur.

Ligne 8. — Le génitif मह्यं, pâli *mayhaṁ*, prâcrit *maha* et *mahaṁ*, revient très fréquemment dans notre livre. — प्रतिसंलीन «retiré dans la solitude». Cf. le pâli *patisallîna*. — चेतसो परिवितर्को, etc. : «cette pensée se présente à son esprit». La même formule, très fréquente dans le sanscrit buddhique, est également familière au pâli (Childers, s. v. *parivitakko*). Des passages comme celui-ci, comme *Lal. Vist.*, 28, 19; 79, 20, etc., montrent qu'elle n'implique pas la nuance de doute qu'on y a cherchée, mais l'idée générale de *réflexion*, d'*impression*, de *pensée*.

Ligne 11. — अद्राक्षीत्, la troisième personne pour la première; de même dans

les lignes suivantes. J'ai cependant corrigé पश्यति en पश्यामि; car ici la confusion, qui, pour यद्गृह्णीत्, a des racines dans les formes prâcrites, ne peut être qu'accidentelle, amenée par le voisinage décevant d'une première confusion qui a pour résultat l'orthographe यद्गृह्णीत्.

Ligne 15. — La répétition de यद्द peut s'expliquer par une sorte d'obscurcissement des éléments primitifs qui a dû se produire rapidement dans une locution aussi usitée que यं नूनाहं .. J'ai complété इच्छथ, sans lequel la phrase ne se peut construire; le sens est très simple : «Désirez-vous [tous], ô bhikshus, demeurer cent mille kalpas, ou qui [du moins] d'entre vous demeurera avec moi?»

Page 52, ligne 1. — Le sens de उद्गृह्णीत ici n'est pas clair; je l'explique «tirer», dans le sens de «choisir» : «quatre-vingt-quatre mille bhikshus choisirent, décidèrent alors de demeurer dans ce monde.» — Le terme चलवशीभावप्राप्त est, dans un passage pâli, cité par Burnouf, *Lotus*, 327, paraphrasé : *balesu vasibhâvappatta* : «Qui possède l'empire sur toutes les forces (les dix forces).» Sur cet emploi antigrammatical de वशीभाव, cf. Burnouf, *Lotus*, 288.

Ligne 6. — यावुःक्षयाय «pour épuiser ce que leur karman leur attribue encore d'existence». Cf. p. 338, l. 17, où la même expression est en quelque sorte commentée par l'addition कर्मक्षयाय. — इच्छत्वं ne peut signifier que : «la vie, l'existence ici-bas, dans ce monde.» Il est manifeste que l'on ne doit pas séparer ce mot du pâli *itthattañ*, qui a exactement le même sens et le même emploi (Burnouf, *Lotus*, 480-81, note). Je n'ai pas osé pourtant restituer la lecture इत्वत्वं, parce que, dans un autre exemple du même mot que j'ai noté dans notre texte, p. 338, l. 18, les mss. ont encore इच्छत्वं. Il est donc probable que cette forme avait pris droit de cité dans le sanscrit buddhique, soit par quelque confusion, soit comme une dérivation nouvelle, à forme prâcrite, d'un adjectif इत्थ, tiré de इत्थं, soit même par une transition phonétique spontanée; le pâli offre en effet quelques exemples du passage de la dentale non seulement à la gutturale comme *khâṇu* = स्थानु, mais à la palatale, comme *chambhati*, du thème स्तम्भ्.

Ligne 9. — याव marque qu'il faut suppléer ici le passage donné au long tout à l'heure, p. 49, l. 2-8.

Ligne 10. — प्रज्ञायन्ति «sont connus», c'est-à-dire apparaissent pour la première fois.

Ligne 13. — «Tel», c'est-à-dire : tel qu'il a été décrit précédemment.

Page 53, ligne 2. — यद्दं pour यदहं, comme en prâcrit (*Hemacandra*, III, 87, etc.); on se rappelle le vocatif वासिट्ठाहो et les potentiels en एहं. Cette forme, pour paraître rarement dans notre texte, ne doit pas, je pense, en être systématiquement exclue. Cf. plus bas, p. 322, l. 3; p. 348, l. 7; et ci-dessus, p. 5, l. 2.

Ligne 3. — Pour tout ce passage en vers, je renvoie à la page 42, où il se trouve déjà, presque identique, et aux notes où j'ai expliqué mes corrections.

Ligne 6. — J'ai conservé le singulier, अङ्गं सत्त्वं, sur l'autorité presque unanime des mss., estimant qu'il a bien pu être employé ainsi dans un sens collectif d'après l'analogie du très fréquent जनता बह्व.

Ligne 11. — Nous nous écartons ici légèrement du passage parallèle. Au lieu de la construction par l'instrumental après le causatif, nous avons cette fois un locatif absolu, après lequel il faut suppléer तं ou तेन comme régime du verbe.

Page 54, ligne 5. — On sait que गुहा est le nom, attesté par les inscriptions sous la forme *kuḍâ*, de ces vihâras creusés dans le rocher que les Buddhistes ont, au moins à un certain moment, fort affectionnés, et dont on a retrouvé un si grand nombre de spécimens dans les diverses parties de l'Inde.

Ligne 6. — On peut rendre, en maintenant sa pleine valeur à l'ablatif : «Enlevé aux perceptions qui ne sont pas durables, aux nimittas et aux plaisirs des sens par l'enseignement de Ratnendra;» mais c'est là une nuance syntaxique plus délicate que ne laisse attendre l'état d'obscurcissement et de confusion des cas obliques dans cette langue. La vraie traduction est peut-être simplement : «(Instruit dans) éclairé sur les perceptions, etc.» Les *nimittas* sont énumérés par le commentaire du *Dhammapada* (Childers, s. v.) à savoir : *râga, moha, dosa* : «la passion, l'ignorance, le péché.»

Ligne 12. — अतिपातः pour अतिपात् a son pendant dans le pâli *atippago*, cité par Kaccâyana (1, 4, 7) comme ayant un âgama *o*, à côté de *atippage* qui se rattache à l'analogie de तावदे, यावदे. Le pâli *save* pour *sve* peut faire transition entre ces formes en *e* et les formes en *aḥ*, à moins qu'on ne préfère expliquer, avec Childers, तावदे, etc. par une fausse résolution de *tâvadeva*, etc. en *tâvade va;* mais pour *atippage*, tout au moins, la forme *atippago* et notre forme अतिपातः ne le permettent guère. L'*â* long, contrairement au pâli, est attesté ici et à la p. 56, l. 6, par tous les mss.

Page 55, ligne 1. — Burnouf s'est occupé (*Lotus*, p. 306) de cette formule familière également au pâli. Il y a grande apparence, malgré les nuances un peu différentes de la signification, qu'il faut rapporter संमिञ्जेति à la forme classique सन्मीलयति. Tel paraît être le sentiment de notre ms. B qui écrit संमीलयेत्. Il est certain que, en pâli, *iñjati* équivaut à *iṅgati*, et le *Dict. de Pétersbourg* emprunte à la *Brihad Âran. Upanishad*, la forme सन्मेलयति, avec la valeur de सन्मीलयति. Tout en inclinant vers cette étymologie, je n'ai pas cru devoir aller contre l'usage constant du pâli, presque aussi constant dans mes mss., en substituant सन्मिंज् à l'orthographe संमिंज्. Le doublement de l'*m* peut être parfaitement irrationnel à

l'origine, et avoir pris néanmoins droit de cité dans la langue. A plus forte raison paraîtra-t-elle justifiée si l'on se rallie à l'étymologie (सं-वृञ्) proposée par M. Kern, *Geschied. van het Buddhisme*, p. 114 note. — एकचेोन पद्वेोतिहीरण «d'une enjambée qui ne dure qu'un instant».

Ligne 8. — संसरित्वान n'est qu'une glose du synonyme संधावित्वान, comme le prouvent et le mètre et la répétition de ce vers à la p. 56, l. 14. — बेाधिपरिपाकं «vers, pour arriver à, la maturité de la bodhi». La gâthâ chinoise citée par Beal, *Romantic Legend*, p. 3, paraît traduire un texte un peu différent. — सुचिरस्यनन्त°. Le mètre semble exiger le sandhi pâli dont les mss., du reste, conservent des traces tant ici (N) que dans le passage parallèle. On pourrait à la rigueur écrire °स्वान°, en mesurant brève la finale de रतनो.

Ligne 12. — La locution यत्र हि, très usitée également en pâli, signifie littéralement : «dans le cas où, si.» «La bodhi est bien difficile à atteindre, s'il y faut cent mille kalpas.»

Ligne 14. — J'ai écrit एत्तकेन, pour एकेन des mss., d'après la p. 56, l. 9; le sens devient plus satisfaisant par cette correction à laquelle le passage précédent, p. 55, l. 2, n'est pas assez identique pour pouvoir faire obstacle.

Page 56, ligne 1. — Sur toute la formule पच्छाभत्तो, etc., conf. Childers au mot *piṇḍapâto*. On remarquera seulement que, au lieu de la tournure adverbiale *pacchâbhattaṁ*, usitée en pâli, nous avons ici l'adjectif. — प्रतिप्रामयित्वा est encore une façon de parler exclusivement buddhique : *litt.* «ayant mis au repos», c'est-à-dire s'étant débarrassé de... — J'ai, avec N, rayé तस्य मे qui n'est qu'un nouvel exemple de la facilité avec laquelle les scribes font passer le récit d'une bouche dans une autre.

Ligne 7. — «Il y a longtemps que je ne suis allé parmi les dieux Çuddhâvâsas.»

Ligne 10. — J'ai conservé मे que donnent tous les mss., bien qu'en construction avec दृश्, comme मम à la l. 13 en construction avec अधिगम्. J'ai eu occasion de citer plus haut divers exemples de la substitution du génitif, après des verbes actifs. On peut du reste aussi considérer simplement मे comme un substitut de मां; nous aurons plus bas ते pour त्वां (p. 98, l. 7). Ces faits rentrent dans l'analogie de plusieurs phénomènes analogues de la déclinaison pronominale, où le génitif est employé pour l'accusatif. Je citerai, par exemple, ci-dessous p. 234, l. 8; fol. 121[b], où तव, p. 233, l. 7; fol. 121[a], pass., etc.; *Lal. Vist.*, 136, 5, où मम font fonction d'accusatifs. Pour le pâli, voy. Kuhn, *Beiträge*, p. 85; pour मम, तुम dans le *Lal. Vist.*, Kern, *Jaartell. der zuydel. Buddh.*, p. 97. Ce n'est, aussi bien, qu'un cas particulier du fait général de la décomposition qui frappe les catégories casuelles.

Ligne 13. — अध्यभाषेत् est un exemple significatif des confusions, déjà signalées,

qui se manifestent ici entre le potentiel et l'aoriste. Je crois pourtant que la présente forme peut reposer en partie sur une autre confusion, de la désinence एरन् du potentiel avec la désinence ईरे du parfait à redoublement. Le verbe भाष् paraît précisément avoir conservé une des traces, très rares dans notre texte, de cette formation, ci-dessous p. 267, l. 12 : बभाषे «il dit» (C), etc.

Page 57, ligne 1. — Conf. ci-dessus p. 35, l. 11, qui me semble mettre hors de conteste, malgré l'incorrection des mss., la restitution introduite dans le texte.

Ligne 3. — व्याकृ, à côté de son sens spécial «prophétiser», a aussi, comme ici, le sens de «expliquer, déclarer». — नं, la forme pâlie = नं. «Je tiendrai [pour la vérité] la décision de Bhagavat à ce sujet.»

Ligne 5. — Je traduis, d'après l'analogie de la version chinoise (Beal, p. 5, et suiv.) : «C'est peu des cent mille [kalpas] des Devas Çuddhâvâsas;» en d'autres termes : «C'est trop peu dire que de parler, comme les Devas Çuddhâvâsas, de cent mille kalpas : c'est pendant des kalpas infinis, sous un nombre infini de Buddhas qu'accumulent des mérites ceux qui...» — Les deux orthographes द्यावतिसंबोधिं que nous avons ici, et द्यावतिं संबोधिं, ci-dessous p. 57, l. 15; p. 38, l. 5, se peuvent également défendre par l'analogie du pâli qui connaît l'emploi adverbial de *dyatiṁ*. Seulement je ne doute pas que cet adverbe, comme l'adverbe *dyati* lui-même (Clough cité par Childers, s. v.) ne soit issu d'une résolution arbitraire de composés comme *dyatibhava*, द्यावतिसंबोधि.

Page 58, ligne 1. — «Il faut partout suppléer comme précédemment.»

Ligne 8. — La construction change ici légèrement, et devient plus régulière; l'adjectif s'accorde avec le composé au lieu de s'accorder avec un génitif, en quelque sorte idéal, impliqué par le premier membre. Ce n'est pas une raison pour corriger les passages précédents conformément à cette analogie : nous avons à la page précédente (p. 57, l. 8) un premier exemple qui l'interdit, la correction n'y étant pas aussi facile que le serait ici le changement de नां en नि. Cf. aussi p. 61, l. 10, et suiv. Ce serait bien plutôt le changement inverse qui mériterait d'être accepté; le plus sûr est de laisser subsister côte à côte des leçons également possibles dans un texte que ne caractérise pas la conséquence ni la rigueur.

Ligne 16. — Cf. p. 62, l. 8; n'était ce passage, les leçons des mss. suggéreraient plutôt la correction नानानाम°.

Page 59, ligne 4. — Les noms de nombre affectent, dans notre texte, des constructions particulièrement irrégulières ou compliquées, que nous examinerons en leur place. Nous en avons ici un exemple. चतस: paraît être le multiple général de tout le nombre qui suit. Le féminin construit avec le neutre n'a pas lieu de nous

surprendre plus que le neutre तीणि ou चत्वारि construit avec des masculins ou des féminins comme il arrive en prâcrit, et comme nous le verrons souvent dans notre texte même. Voy. deux lignes plus bas त्रय: सन्निपाता. Le nombre quatre-vingt-quatre est consacré chez les Buddhistes (les quatre-vingt-quatre mille divisions de la loi, les quatre-vingt-quatre mille stûpas d'Açoka, etc.); il a pu ainsi être employé en quelque manière comme unité. Nous trouverons d'autres exemples d'un usage comparable. Conf. ci-dessus p. 42, l. 2 et la note. On peut croire, d'après cette analogie, que चतस: n'est que l'équivalent du multiple चतु: affublé d'une désinence féminine par un pédantisme peu éclairé. Cf. plus bas, p. 60, l. 10, चतुश्चत्वारिंशत्. Force nous est de considérer ensuite चतुरशीतिकोटिवर्षसहस्राणि comme un de ces composés mal construits dont la langue buddhique nous offre plus d'un exemple. Cf. *Lal. Vist.*, 341, 13 : क्रोशविस्तीर्णप्रमाण pour एकक्रोशप्रमाणविस्तार: : dont la largeur a l'étendue d'un kroça, large d'un kroça. En sorte que l'ensemble de la locution reviendrait à चत्वारि च° ou चतुश्चतुरशीतिवर्षकोटिसहस्राणि. — यत्रश्च, etc.: «Et la vie [des individus] se prolongeait plus ou moins dans la limite maximum (यत्रश्च).» La durée de la vie humaine, que les Buddhistes attribuent à chaque période, représente toujours, non la moyenne, mais le maximum; c'est ainsi que Çâkyamuni, mort à quatre-vingts ans, est donné comme ayant paru dans un âge où la vie est de cent années.

Ligne 6. — Cette attribution de trois assemblées de Çrâvakas à chaque Buddha, reparaît plusieurs fois ici; elle se retrouve de même dans le Commentaire du Jâtaka (1, 30, 35, etc.) Il s'agit donc d'un trait typique. Je n'en vois pas bien la signification précise, et conçois mal la raison de cette distinction entre trois assemblées, toutes trois étant composées de Çrâvakas doués de perfections identiques, et ne différant que par le nombre.

Ligne 7. — «Qui ont détruit en eux le péché, qui accomplissent toutes les pratiques, qui sont affranchis par la connaissance de la vérité, qui ont complètement détruit les liens qui rattachent [les hommes ordinaires] à l'existence (conf. *Lotus*, p. 290), qui ont atteint leur but.»

Page 60, ligne 1. — समिति «assemblée», désigne plus spécialement l'assemblée, l'église des croyants. Cf. par exemple ci-dessous p. 243, l. 8. Pour les deux premiers membres le sens est donc clair : «favorisant l'assemblée des fidèles, favorisant la réunion des auditeurs;» quant au troisième : «favorisant la mesure de la vie,» il peut seulement marquer que le roi, par son gouvernement, par ses libéralités et surtout par son respect de la vie (अहिंसा), fait tout pour que la vie de tous les êtres atteigne sa durée normale (voy. la note de la l. 4 de la page précédente).

Ligne 3. — Si aisée que soit dans l'écriture népalaise la confusion de °स्थानै et

ध्वनि, j'ai d'autant moins hésité à admettre la forme irrégulière, quand elle s'appuie sur un assez grand nombre de mss., que, en pâli, nous avons de même le substantif *addhâna*, formation secondaire inspirée par l'accusatif de अध्वन्.

Ligne 10. — Je lis अन्यं avec CM que confirme, dans une certaine mesure, la leçon अन्ये de L; je comprends : «et outre cela [voici encore] autre chose, ô Maudgalyâyana,» en comparant une expression analogue, familière au style buddhique qui s'en sert comme de transition : पुनरपरं «encore autre chose!» (Burnouf), par exemple *Lotus*, fol. 149ᵃ, 149ᵇ, etc.

Ligne 12. — «Alors qu'il était depuis quarante-quatre kalpas, parti pour l'état de Bodhi.» Sur cette expression cf. Burnouf, *Lotus*, p. 316-317. Pour le nom de nombre cf. p. 59, l. 4, note. — «Maitreya conçut l'idée d'arriver dans la suite à la Bodhi.» Bien que स soit assez fréquemment, dans ce style, employé comme article, ou à bien peu près, je ne serais pas surpris qu'il fallût lire en un mot पश्चात्ताये (ou पश्चातये) qui serait le datif d'un substantif dérivé de पश्चात् (पश्चा) avec ce sens : «pour l'avenir, dans l'avenir.» Mais je ne connais aucun exemple probant.

Ligne 14. — On remarquera la résolution anomale du composé : महन्तेहि... द्युत्युगप्रतेहि est pour महाद्युत्य°.

Page 61, ligne 2. — सततसमितं pour सततं समितं, les deux adverbes ayant le sens de «toujours, d'une façon continue», est très usité dans le style buddhique, adverbialement. L'emploi comme adjectif, que l'on a ici, est beaucoup moins ordinaire.

Ligne 3. — J'ai indiqué précédemment (p. 5, l. 1 note) mon interprétation de ces composés formés au moyen de उत्सद्. — गोभूयेन est la forme ordinaire dans notre texte, à côté du pâli *yebhuyyena*. Cf., par exemple, p. 313, l. 4; p. 338, l. 14; p. 354, l. 11, etc. Cette différenciation est d'autant plus remarquable, que les buddhistes du Nord paraissent avoir gardé la tradition exacte de la véritable origine (*Ind. Stud.*, IV, 390, note) de cette locution que nous leur voyons restituer en sanscrit par बहूयता (*Lotus*, fol. 39ᵃ), बहूयस्त्वेन (*ib.*, fol. 36ᵃ). «En un temps où les êtres iraient d'ordinaire encombrer les mauvaises existences.»

Ligne 9. — Sur cette formule qui termine nombre de sûtras, voy. Burnouf, *Lotus*, p. 434.

Ligne 10. — J'ai écrit त्रिंश कोः pour °शत्को°; le changement est indispensable pour le mètre; encore faut-il mesurer *koṭiyŏ*, ce qui n'est pas rare dans la prosodie de nos textes, comme le montre, par exemple, le vers suivant où il faut scander *trayŏ koṭiyŏ*. — La finale de सहस्राणि est considérée comme longue, ici et dans plusieurs des vers suivants; de même *çatâni* deux vers plus bas. Le cas est d'autant plus curieux qu'il rappelle la forme en आइं des neutres en prâcrit, sur laquelle cette mesure semble fondée. Le pâda reste trop court d'un pied.

Ligne 15. — भगवान्, qui est de trop pour le mètre, a dû être ajouté par un scribe qu'étonnait l'absence de tout sujet; mais la chose n'a pas d'importance dans un texte comme celui-ci, et en particulier dans un passage dont le commencement est certainement incomplet et tronqué. — सर्वज्ञतामभिलाषाय se prête à une double interprétation; on peut y voir un composé, avec insertion de *m*, à la façon pâlie. Mais je crois préférable de considérer l'accusatif comme régi par le substantif अभिलाष, fonctionnant à la manière du verbe dont il est tiré, comme गच्छथ पूजनां क्रियतां : «Allez adorer le Bienfaiteur,» *Lal. Vist.*, 352, 4. De pareils substantifs sont employés quelquefois exactement dans la fonction de l'infinitif : ग्रहणाय इच्छेत् = गृहीतुमिच्छेत्. Le sens est parfaitement clair : les Buddhas «sous lesquels il mena une vie vertueuse en vue d'obtenir l'omniscience».

Ligne 16. — Il faut lire et scander "नामकान नु" comme deux vers plus bas. — Dans le second demi-vers, les exigences du mètre montrent que हि n'est qu'une orthographe sanscritisante pour le pâli हुवे qui rétablit la mesure.

Page 69, ligne 2. — J'ai cru, à cause de l'épithète अपरिमितासंख्येया qui ne peut être qu'un accusatif, devoir changer en "नयुतां च le génitif नयुतान, qui est par lui-même passablement irrégulier, en construction avec पूजावि.

Ligne 4. — Nous sommes forcés d'admettre la mesure *caturāçiti*; le cas est ici assez fréquent. Cf., par exemple, ci-dessous p. 113, l. 16; p. 216, l. 10, etc., encore que les mss. aient rarement (comme p. 119, l. 5) l'orthographe चातीति. Cet allongement est, du reste, familier au pâli (cf. Childers, *s. verb.*) et au prâcrit, comme au mâgadhî jaina, *caurâsîti* (Weber, *Bhagavati*, p. 31 et suiv., et p. 426). — सहनामधेय est formé, à l'imitation de साक्षर, au moyen de सह qui est de même, en pâli, employé plus fréquemment qu'en sanscrit comme synonyme de स en composition.

Ligne 6. — Pour scander le vers tel qu'il est transmis, il faut admettre que la césure manque après le troisième pied (le fait n'est pas inouï dans notre texte), et que la seule syllabe णि est rejetée dans la seconde moitié, ce qui est peut-être bien violent, même pour des vers aussi peu soignés que ceux-ci. Il est bien aisé de lire सहस्र pour "नाणि; mais alors il manque une brève dans la suite, et je ne vois pas comment la suppléer. — En tous cas, le second demi-vers n'est pas en règle, il y manque la brève caractéristique du cinquième pied; il ne reste qu'à admettre la mesure *âdityānâma*" ou à corriger आदित्यसहनाम". Voy. la note précédente.

Ligne 8. — On est ici obligé de scander *sugatānā ānyōny*". On sait que la loi de position n'est pas très strictement observée par la prosodie du sanscrit buddhique. Il a été, plus haut, question de *dāḥkha*. On peut comparer encore *kānyā*, p. 203, l. 7; fol. 107ᵃ; *jambūdeipa*, fol. 112ᵇ; *sānnipatita*, p. 217, l. 18; 218, l. 6; 265,

l. 18, etc. — Dans सन्तिताबी, la finale est restée longue, en composition, comme si c'était un nominatif.

Ligne 10. — La forme श्रिरि est pâlie. Il ne faut pas prendre à la rigueur le témoignage d'après lequel l'addition de श्री aux noms propres appartiendrait spécialement à l'école des Sarvâstivâdins (Wassiljeff, *Buddhismus*, p. 294). — Il manque une brève à ce pâda; il est aisé de la suppléer en mesurant चा, par une liberté dont notre texte, sans parler des inscriptions d'Açoka, nous offre de nombreuses applications (cf., par exemple, ci-dessous p. 67, l. 18; 78, l. 5, etc.). La même lacune au pâda suivant se comblerait sans peine par la correction लोकस्य प्र°, si l'on osait porter une entière rigueur dans la constitution métrique d'un pareil texte.

Ligne 11. — Le mètre implique l'orthographe अनित्यताये, comme au vers suivant. Cette ligne est évidemment corrompue; le texte, tel qu'il est, ne satisfait ni au mètre — il manque une mâtrâ — ni au sens qui doit faire pendant à la seconde moitié de la strophe suivante. सन्तिता est fautif; on attend à sa place un mot signifiant : «qui ne peut être énuméré» : «tous ces flambeaux du monde ne peuvent être énumérés à cause de [notre] impermanence,» et de même au vers d'après : «et toutes les forces de tous ces êtres doués des signes du Mahâpurusha échappent au temps et à l'énumération (c'est-à-dire ne peuvent être énumérés dans le temps limité dont nous disposons), à cause de notre impermanence.»

Ligne 12. — लक्ष pour लक्षण est exigé par le mètre. Cf., ci-dessous p. 207, l. 16, त्रिंशल्लक्षधर et comp. *Ind. Stud.*, xv, 279.

Ligne 15. — Dans अनित्यबल, अनित्य représente le neutre अनित्यं, dans le sens du substantif अनित्यता; il est usité de même en pâli (Childers, s. v. *anicco*). — सत्कृत est aussi pris substantivement : «Frappé de la puissance terrible de l'impermanence, aussitôt après avoir adoré un Buddha, il rassemblait tous ses efforts en vue de la destruction de cette puissance.»

Page 63, ligne 9. — On voit que ce dernier passage n'est qu'une contre-partie d'un passage précédent, et une contre-partie évidemment tronquée.

Ligne 11. — Je me suis expliqué, dans l'Introduction, sur le sens de अनुलोमचर्या. L'explication qui en est donnée ici n'est guère qu'une paraphrase du terme lui-même. Elle paraît cependant favoriser l'interprétation à laquelle je me suis arrêté : le Bodhisattva est dans l'anulomacaryâ, quand il est établi dans la conformité, évidemment dans la conformité avec ses actes antérieurs, dans la pratique suivie et la conséquence du rôle qui lui appartient.

Ligne 12. — La lacune est ici certaine; il faut à tout le moins suppléer अनुलोमचर्यां pour finir cette phrase, et कतमा च pour commencer la suivante. — La première explication de l'Avivartacaryâ est concise jusqu'à l'obscurité; cepen-

dant, elle paraît appliquer cette qualification aux Bodhisattvas, en tant qu'ils ne sont pas destinés à tourner indéfiniment dans le cercle de la transmigration. L'analyse différente qui suit immédiatement, est la seule vraie. — अवैवर्तिय est synonyme de अवैवर्तिक qui est d'un usage plus ordinaire (cf. Burnouf, *Lotus*, p. 294-300). C'est un fait assez commun, dans notre dialecte, que cette équivalence des désinences *iya* et *ika* (श्रेणिय et श्रेणिक, अनगारिका et अनगारिय, भक्तिक et भक्तिय, सभिक et सभिय, आगारिका, p. 284, l. 1, et le pâli *jâgariyâ*, etc.). Il est encore bien plus fréquent en pâli, et mérite d'y être signalé; je citerai, par exemple : *bhatiyâ* à côté de *bhatikâ* (*Jâtaka*, I, 484), *jâtiya* à côté de *jâtika*, *bhâriya* et *bhârika*, *titthiya* et *titthika*, *sâhasiya* (*Jâtaka*, I, 438) et *sâhasika*, *kuṭumbiya* (*Jâtaka*, I, 224) et *kuṭumbika*, *kañjiya* et *kañjika*, *mâgandiya* et *mâgandika* (*Dhammap.*, 162, 164, 170, 171), etc. *Lal. Vist.*, 304, 10, nous avons même भिक्षुय pour भिक्षुक. — Après भवन्ति, on attend इति qui manque, comme souvent.

Ligne 15. — La façon même dont est ici introduit ce chapitre sur les bhûmis et aussi l'invocation nouvelle qui l'ouvre, s'accordent, avec la place qu'il occupe et la faiblesse du lien qui le rattache à l'ensemble de notre ouvrage, pour laisser reconnaître dans ce long développement un tout séparé et une addition secondaire.

Ligne 17. — Ni la lecture ni, par conséquent, le sens de ce demi-vers ne sont certains à mes yeux. Pour me rapprocher autant que possible des manuscrits, j'ai écrit वत्ते (scandé *vattĕ*) où je ne puis voir que la forme pâlie *vatta* ou plutôt *vaṭṭa* (d'où l'orthographe वर्त्त), ce qui se peut traduire (cf. Childers, p. 257[b]) : « Incomparable est l'enseignement de la loi que distribuent ces êtres qui, dans le cercle de la transmigration, se sont recueillis pendant beaucoup de centaines de kalpas. » Conf. ci-dessous p. 275, l. 15, où je crois trouver un autre exemple de वर्त्त, pour वत्त ou वट्ट, dans le même sens. — चै-चि marque ordinairement l'accumulation des œuvres; dans cette construction avec आत्मन्, je ne lui vois guère d'autre sens possible que celui que je viens d'indiquer, ou bien cet autre : « qui ont accumulé des existences; » mais il est peut-être trop général et pas assez caractéristique. Quelque traduction que l'on adopte sur ce point particulier, il reste que ce premier demi-vers est, par le sens, complètement isolé de celui qui suit, et demeure par là d'une interprétation douteuse. — Le thème विकुर्व्, tiré de विकृ, est d'un emploi fréquent dans la langue buddhique. Nous avons, en pâli, *vikubbanañ* (Spence Hardy, *Man. of Budh.*, p. 500) et en sanscrit buddhique विकुर्वणा (par exemple *Daçabhûmiçv.* ms. de la Bibl. nat., fol. 9[a], 4) qu'on définit : « le pouvoir de se transformer à volonté; » c'est évidemment le sens qu'a विकुर्व (अवलोकितेश्वरविकुर्वनिर्देश) dans la suscription (fol. 234[b], 1) du ch. xxiv du *Lotus*; il y est en effet question des transformations multiples sous lesquelles Avalokiteçvara enseigne différents univers (fol. 230-231). Le mot a pu de là prendre un sens plus général de « puissance merveilleuse, prodige », comme *Lotus*, 241[b] : बोधिसत्वविकुर्वा; *Lal. Vist.*,

195, 10 et 197, 1 : शीलविकुर्वि (?), वीर्यविकुर्वा «miracles de vertu, prodiges d'héroïsme»; de même विकुर्वित, *Lal. Vist.*, 136, 9, et बहुविकुर्वितानि, ci-dessous fol. 112ᵃ. Le sens fondamental n'en demeure pas moins l'idée de transformation (cf. *Lotus*, 193ᵃ : रत्नानि बहुविकुर्वाणि — je ne doute pas qu'il ne faille lire ainsi pour °कुर्याणि du ms. — «des pierres de diverses sortes»); c'est aussi celui qui domine ici : «il y a dix bhûmis par lesquelles passent successivement (ou se transforment), etc.» L'idée des prodiges de charité accomplis dans cette longue carrière peut d'ailleurs se mêler à cette signification principale. — Dans le dernier pâda, il manque une brève; et, d'autre part, पण्डित, ainsi employé seul, est, dans un pareil style, une épithète bien simple et bien sèche pour être appliquée aux Bodhisattvas. Je ne serais pas éloigné de lire °विधु सुणाथ पण्डिता, en appliquant पण्डित aux auditeurs et faisant dépendre भूमयो, comme accusatif, de श्रु.

Page 64, ligne 5. — Je prends समिव comme = सम्यक्, avec une résolution de व en उव dont nous avons rencontré et rencontrerons bien des cas. Les mss. auraient donc raison d'écrire la finale longue, à cause de la chute de la consonne, mais le mètre exige qu'elle soit scandée brève.

Ligne 14. — धुतगुणावपाग «qui a atteint la perfection complète dans la pratique des Dhutâṅgas.» Sur les observances ainsi nommées, cf. Burnouf, *Introduction*, p. 304 et suiv.

Ligne 19. — On voit que les deux syllabes °वं et °त्तिं doivent être mesurées brèves.

Page 65, ligne 1. — सर्वभ° «le destructeur de tous les liens de l'existence». — On se souvient que Çâkyamuni meurt à l'ombre de deux çâlas.

Ligne 6. — Malgré son emploi ordinairement technique, je n'ai pas hésité à restituer प्रव्रज्, réclamé par le mètre et plus voisin de la lecture des manuscrits que प्रक्रमामि ou toute autre correction.

Ligne 7. — मत्व «quand il eut fait cette réflexion». — La lecture des manuscrits त्वहितमानसो, dont le mètre ne s'accommode pas, a été favorisée par le voisinage de मानसो dans la ligne suivante. La correction que j'ai admise suppose mesurée brève la finale °णो, comme souvent dans ce dialecte. Il en est de même de मानसो à la ligne d'après. — A पथित° qui ne paraît pas donner de sens, j'ai substitué गथितमानसो; मथ् est très usité dans la langue buddhique pour dire : *détruire, anéantir*, par exemple quand il s'agit de la destruction, par le Buddha, de l'armée de Mâra; nous aurions ici le même sens, au figuré : «l'esprit anéanti, brisé (par la vision de cet événement).» On peut comparer du moins l'emploi figuré de मथ्, ci-dessous p. 72, l. 16. — Nous sommes forcés d'admettre la mesure *bhikshu*, comme nous avons eu déjà *dâḥkha*, etc. — Il est manifeste que, dans le dernier

pâda, le गोतमि des mss. cache un aoriste de गम्; il en existe plusieurs formes गच्छि, गागमि, गामेसि, etc. susceptibles d'entrer dans le vers; j'ai choisi la forme गागमि (cf. fol. 112ᵇ, *passim*, etc.) comme se rapprochant le plus de la tradition.

Ligne 11. — प्रणिधि n'est pas pris ici dans son emploi technique; il a le sens général de «vœu, souhait»; il est, de plus, construit avec le locatif et non, comme il est plus habituel, avec le datif: «Kâçyapa éprouvait un désir extrême de saluer les pieds du Jina.» — Le troisième pâda est trop court de trois syllabes (⏑⏑⏑), quelque épithète de चरण que les mss. ne nous donnent aucun moyen de restituer avec certitude. — °मुने pour मुनेः le génitif; cette orthographe se reproduisant à plusieurs reprises dans le passage (p. 66, l. 18; p. 67, l. 18; p. 68, l. 1), j'ai craint, en la régularisant, de supprimer un détail caractéristique. — मूर्धिना pour मूर्ध्ना, disjonction prâcritisante, comme ailleurs (de même qu'en pâli) मूर्धना.

Ligne 15. — «Ayant réuni une grande masse de tisons.» — *Ulkâm ri°*; de même à la fin du vers; nous trouverons bien d'autres cas de cette mesure qui nous reporte à l'orthographe *ulka* ou tout au moins à l'orthographe pâlie-prâcrite *ulkaṁ*. — *Catâsro*, le féminin pour le masculin; ce nom de nombre est justement un des mots où se manifeste le plus la confusion des genres. Cf. l'emploi de *cattâri*, dans le Mâgadhî jaina, qu'il ne faut certainement pas expliquer par une altération mécanique (Weber, *Bhagavatî*, p. 405). — «Quatre Mallas apportèrent des tisons enflammés, préparés par les premiers d'entre les Mallas, ranimés au souffle d'un éventail.» — Le mètre réclame et les mss. donnent, en effet, la forme °प्राणगे° au lieu de °प्रणामये° ou °प्रापामये°. L'emploi, dans ce sens, du causatif de प्र-नम् est bien connu dans le sanscrit buddhique. On trouve aussi le substantif प्रणाम, comme *Lal. Vist.*, p. 202, l. 1.

Ligne 20. — De la locution रथपूर, on peut rapprocher le pâli *rathesabha* qui, d'après cette analogie, devrait s'analyser non pas en *rathin*+*ṛishaba*, mais *ratha*+*ṛishabha*; l'un et l'autre terme désignerait un «héros [qui combat] sur un char». — Il manque, au pâda qui suit, deux syllabes, तद् par exemple. — समकालं «à ce moment même». — प्राप्य वारिपरिषेकमिव «comme si ils eussent été arrosés d'eau».

Page 66, ligne 3. — «Jetés dans l'embarras et l'incertitude,» littér.: un embarras qui est au milieu d'un doute, c'est-à-dire un embarras, une incertitude qui ne sait que résoudre entre des hypothèses diverses. — मला est à scander *mallâ*. — Sur Aniruddha «à la vue perçante, à la vue divine», cf. Burnouf, *Lotus*, 293-4. Je doute fort qu'il y ait lieu de distinguer avec lui deux personnages nommés l'un Anuruddha, l'autre Aniruddha, mais seulement deux orthographes (cf. *Mahâparinibb.* dans le *Journ. Roy. As. Soc.*, new ser., VIII, 257, où Anuruddha a exactement le rôle prêté ici à Aniruddha); la forme du Nord, Aniruddha, paraît garantie

par cet attribut même de la vue divine. C'est un des cas, nombreux et point assez remarqués, où la version pâlie déforme les noms propres et les transmet avec des altérations quelquefois d'autant plus frappantes, qu'elles répugnent aux lois ordinaires de sa grammaire officielle; par exemple *kanthaka* pour *kaṇṭakha*, le cheval de Çâkyamuni; *channa* pour *chandaka*, son écuyer; *puriṇḍada* pour *puraṃdara*; *konamaṇa* pour *kanakamuni*; *pasenadi* pour *prasenajit*; *sineru* pour *sumeru*; *uruvela* pour *uruvilvâ*; *kusinârâ* pour *kuçinagara*; *nerañjarâ* pour *nairañjanâ*, *eràpatha* pour *airâvata*, *kaṇṇâkujja* pour *kanyâkubja*, etc. — La restitution du pâda गोत्वा°, qui se fonde sur la ligne 22, demeure nécessairement incertaine. — Je n'ai aucun moyen de compléter la petite lacune de trois syllabes qui existe dans la dernière partie de la strophe.

Ligne 8. — येनिमा, sandhi pâli pour येन इ°. इमा nous montre le thème pronominal इम् faisant souche d'un paradigme nouveau et entrant dans la déclinaison en *a*. — °सुता, vocatif singulier en *â*, comme souvent en prâcrit (Lassen, *Instit.*, p. 312) et dans le sanscrit buddhique (Ed. Müller, *Beitr. zur vergl. Sprachf.*, loc. laud.). — सहसा «à toute force, quoi qu'on fît».

Ligne 11. — देवता est un pluriel, comme le prouvent les habitudes de ce style, confirmées par le passage correspondant du *Mahâparinibbânasutta*; तस्य, du pâda suivant, se rapporte donc à Kâçyapa dont la puissance surnaturelle produit ce miracle. — La finale प्रसन्ना doit être mesurée brève comme dans एव où l'orthographe a suivi les exigences métriques.

Ligne 22. — J'ai substitué शीर्ष à शिर् qui ne satisfait pas au mètre et qui, comme synonyme, a pu aisément usurper sa place: «inclinant, par respect, sa tête et son cœur».

Page 67, ligne 3. — L'épithète qui forme le quatrième pâda se peut, à la rigueur, rapporter à भवान्, et alors on traduirait: «Fi de l'existence (cf. ci-dessous p. 74, l. 8) qui montre toujours les attributs de sa vraie nature,» autrement dit: «aux conséquences de laquelle on ne saurait échapper;» le vers suivant ne serait que le développement de cette pensée. Mais la place qu'occupe इति s'accorde mal (cf. pourtant ci-dessous p. 69, l. 19 et la note) avec cette interprétation; et, régulièrement, nous devons traduire: «Fi de l'existence! s'écrie-t-il d'une voix qui manifeste tous ses caractères naturels,» c'est-à-dire d'une voix naturelle et ferme, la pensée religieuse reprenant le dessus et dominant l'émotion et le deuil du disciple.

Ligne 7. — यत्रं sandhi pâli: «alors que cet être naguère brillant de l'éclat du feu et de l'or est maintenant éteint...». Jeu de mots sur निर्वृत «éteint» et «entré dans le nirvâṇa».

Ligne 9. — On construira: «Kâçyapa, prosterné sur la tête (sur la face) aux

pieds [du Buddha], adore une dernière fois le grand ṛishi, le solitaire.» On approuvera, je pense, la restitution नमस्यते; le génitif, au lieu de l'accusatif, comme nous l'avons eu déjà précédemment. Relativement à पादतो, on peut comparer les remarques de M. Kuhn sur l'emploi assez lâche, en pâli, de l'ablatif en *to* (*Zeitschr. für vergl. Sprachf.*, t. XXIII); on verra ailleurs cet usage directement confirmé par la langue de notre texte.

Ligne 17. — «Prenant dans ses mains les pieds du Muni et les réunissant sur sa tête.» — Bien que महर्षि soit un titre ordinairement réservé aux Buddhas, c'est apparemment à Aniruddha qu'est adressée la question mise dans la bouche de Kâçyapa.

Page 68, ligne 2. — ध्यामता pour कामता, de चा. Le sens qui vient d'abord à l'esprit serait : «Pourquoi ces pieds brillants ne brûlent-ils pas?» Mais, outre que Kâçyapa n'a pas à s'étonner du miracle, ni à ramener une question qui a été précédemment résolue, la réponse, en effet, ne porte pas sur ce point. ध्याम a ici le même sens que j'ai déjà revendiqué pour ce mot, et la négation, comme l'indique sa place, s'applique, non à l'ensemble de la proposition, mais à सुप्रभो seulement. En sorte qu'il faut traduire : «Pourquoi ces pieds se sont-ils ternis (obscurcis)? pourquoi ne sont-ils plus brillants...?» La question est répétée dans la seconde moitié de la strophe; il suffit de parfaire le pâda incomplet en ajoutant न, dont le voisinage de नयन explique suffisamment la chute : «Pourquoi ne charment-ils plus les yeux [par leur splendeur]?»

Ligne 7. — «Ils sont gâtés par l'abondance des larmes des adorateurs en deuil.» — La conjecture मचिता n'est évidemment rien moins que certaine; ce qui me paraît sûr, c'est qu'il faut un mot de fonction et de signification analogues, bien que, au point de vue du sens, मचित paraisse plutôt un peu excessif.

Ligne 15. — कृतलेन् des mss., pour कृतलेन्, est une correction malavisée pour *तलेहि que réclame le vers. — ग्रास्तु, génitif pour ग्रास्तुः, ou bien thème sans désinence à la place du génitif ordinaire, ग्रास्तुनो : «l'âme pleine du plus grand respect pour le Docteur».

Ligne 17. — Nous avons ici un nominatif absolu : «A peine les pieds du Docteur eurent-ils été adorés par ce vertueux observateur des Dhutadharmas, que...» (cf. ci-dessus p. 40, l. 6). — On pourrait aussi considérer तो क्रमो comme un accusatif rentrant dans l'analogie des accusatifs absolus dont M. Trenckner a, pour le pâli, réuni un bon nombre de cas (*Pâli Miscellany*, I, p. 67). — चित pour चिता «bûcher», à cause du vers.

Page 69, ligne 1. — *Dahyamânê*, comme au vers suivant **kâlê*. — On remarquera cette addition épique de चन्द्र accolée ici au titre du Buddha comme dans

रामचन्द्र, etc. — समुपेत्य réclame un régime; on sait que संगीति est, dans la terminologie des buddhistes, le nom technique des conciles, ou, plus exactement, exprime la récitation en commun des textes sacrés (cf., par exemple, *Lal. Vist.*, p. 80, l. 9). La nécessité de mesurer *"lĕ säŭg"* ne peut faire obstacle à cette correction.

Ligne 6. — नु est pour नो, नः. Il arrive rarement, dans notre texte, que la désinence *o*, étant mesurée brève, soit (au nominatif singulier des masculins, au pluriel des masculins ou des féminins, etc.) écrite *u*; ce n'était pas une raison pour aller ici contre le témoignage unanime de la tradition. En revanche, शास्ता ne peut être qu'une orthographe pédante pour शास्तु qu'exige le vers, le thème शास्तु ayant pleinement conquis son droit de cité dans ce dialecte. — «Quel avantage y a-t-il à habiter longtemps ici-bas?» A la forme चिरंपविवास, cf. la forme pâlie *ciraŭpavâsi*, garantie par la remarque du scholiaste de Kaccâyana, I, 4, 6, à côté de *cirappavâsi*. — Un sandhi pâli विजहामथ pour विजहाम अथ «abandonnons aussi la vie!» est, à cause de la place qu'occupe अथ, peu vraisemblable. Nous sommes amenés à admettre une forme très singulière de la première personne du pluriel, dont nous avons déjà précédemment cru rencontrer des traces, p. 29, l. 11 et la note.

Ligne 10. — अच्युत, etc., autant d'expressions pour désigner le nirvâṇa. — On est tenté de penser que भावभव n'est autre chose qu'une orthographe, arbitrairement accommodée au mètre, de la locution connue en pâlie, *bhavâbhava* = *bhavabhava*, qui signifie : «des existences répétées, de toutes sortes,» comme *phalâphala* «des fruits de toute espèce». Cependant, on peut entendre : «nous avons traversé toutes les conditions et toutes les existences,» et nous retrouverons plus bas de même (72, 7) सर्वभावभवदुःखनिरोध. — एष peut s'expliquer pour एषा, un nominatif pluriel incorrect «nous autres»; mais cette façon de parler s'emploie surtout avec l'addition du pronom personnel : एते वयं. Il est bien possible qu'il faille lire एष, assez usité comme une sorte d'interjection : «Allez!» pour «Allons!»

Ligne 15. — अनुपादिविमुक्ति «la délivrance (ou plutôt adjectivement et déterminant निर्वृती «qui comporte la délivrance») sans *upâdi*», la délivrance parachevée et accomplie par la mort, par opposition à la délivrance avec *upâdi*, avec le reste de vie qu'ils ont à parcourir et qu'ils possèdent déjà. Voyez, sur ce point, mes observations dans le *Journ. asiat.*, 1876, t. VIII, p. 482-484, où ce passage aurait été utile à citer. — समनुगम्य, pour समनुगम्या, se rapportant à निर्वृती, c'est-à-dire : «il ne faut point mourir en ce moment».

Ligne 17. — बहिधानुगताः désigne «ceux qui suivent une voie extérieure au (différente du) buddhisme». Quant à la forme, बहिधा est pour बहिर्धा ou son reflet pâli *bahiddhâ*, à cause du mètre. Pour le sens, on peut comparer Childers, s. v. *bahiddhâ*, *bâhira*. *Lal. Vist.*, 110, 13; 147, 16, बाह्य est l'épithète de rishis an-

térieurs et par conséquent «extérieurs» à la doctrine de Çâkya. Ce sont eux qui, comme s'exprime ailleurs le *Mahâvastu*, suivent le बाह्यक मार्ग (fol. 111ᵃ, 116ᵃ, 307ᵇ). P. 284, l. 1, je note la forme बाह्रिक au lieu de बाह्यक. Cette orthographe, qui correspond exactement au pâli *bâhira*, est plus aisément explicable; c'est sans doute une raison de plus, pour nous, de donner la préférence à la première, la *lectio difficilior*. A l'appui de cet emploi de बाह्यक, parallèlement à बाह्य, etc., je puis citer une curieuse forme du *Lotus* (fol. 107ᵃ) : श्राविक = श्रावक «auditeur», probablement dérivé de श्राविन् pour श्राविन् comme क्षेत्र pour क्षेत्रु, dans क्षेत्रवन. Je crois, en tout cas, que cette leçon बाह्यक nous met sur la voie de la vraie étymologie du verbe pâli *bâheti*, du participe *bâhito*. M. Fausböll (*Dhammap.*, p. 379) le rapportait, non sans grande hésitation, à la racine बर्ह्, Childers le compare au sanscrit वाह्; mais l'un et l'autre rapprochements font difficulté, soit au point de vue de la forme, soit au point de vue du sens. Il ne me paraît pas douteux que *bâheti* ne soit un dénominatif qui se rattache à बहिः, बाह्य, etc. De l'emploi pâli, au sens moral, par exemple dans *bâhitapâpa*, rapprochez l'emploi de बहिष्कृत, en sanscrit, et les exemples du *Petersburger Wörterbuch* s. v. बहिर्. — क्रेयुः, une troisième personne du potentiel : «ils feraient du tort, ils porteraient atteinte à la loi incomparable.» — Je traduis la fin de la strophe : «C'est le moment de faire les funérailles du Çramaṇa. Voilà tout ce dont nous avons à nous occuper.» धूमकालिकं ne me paraît pas avoir d'autre signification que धूमकालो, sur lequel cf. Childers, s. v. *dhûmo*. — इति devrait, à vrai dire, suivre श्रमणस्य; mais c'est une irrégularité sans importance et qu'expliquent les nécessités métriques. — रक्षति dans le sens de «garder, observer» une loi, un précepte, comme souvent.

Page 70, ligne 1. — *गत pour *गता, comme *नाथ pour *नाथा, nominatifs pluriels dont l'orthographe s'est réglée sur le mètre. — «Ces êtres ne naîtraient pas, zélés [pour le bien des créatures], si l'enseignement du maître n'était pas réuni.» Je considère संकलिते comme un optatif passif de संकल् dans le sens d'«accumuler, réunir»; mais je ne méconnais pas ce qu'a d'incertain cette traduction; je ne la puis appuyer d'aucun cas parallèle.

Ligne 5. — L'allongement de la désinence य à l'impératif, comme dans गायचा, n'est pas rare dans le dialecte des Gâthâs. Cf., par exemple, dans Müller, *Beitr. zur vergl. Sprachf.*, VIII, 281-282.

Ligne 11. — देशि, locatif pour देशे, une orthographe rare dans notre texte, comme je l'ai remarqué tout à l'heure.

Ligne 15. — «La grotte du Saptaparṇa (nom d'arbre)» est le nom bien connu de la grotte devant laquelle se tint, suivant la tradition, le premier concile bouddhique (*Mahâvaṁso*, p. 12, etc.; en pâli, l'orthographe est *Sattapaṇṇigahâ*, comme

le montre encore *Cullavagga*, édit. Oldenberg, p. 76, etc.; cf. Cunningham, *Anc. Geogr. of India*, I, p. 463). Mais je ne suis pas entièrement rassuré sur la conjecture que la corruption des mss. m'a ici forcé d'introduire dans le texte. ग्रभिधान et ग्रधिवेन ne sont pas, graphiquement, très éloignés l'un de l'autre; il n'en reste pas moins surprenant qu'un mot aussi simple que ग्रभिधान ait subi une si grave déformation. — Il est certain que la montagne en question n'est autre que le *Vebhâro* de la tradition méridionale (cf. *Mahâvaṁso* et Cunningham, *loc. laud.*). J'ai néanmoins, en présence de l'accord complet des mss., gardé l'orthographe *vaihâya* et non *vaihâra*. L'affaiblissement du *bh* en *h* montre d'abord que nous avons affaire à une forme très altérée, très prâcritisante. En pâli même, la transition de *r* en *y* n'est pas inouïe, bien que j'aie cru devoir, plus haut, contester certains cas allégués par erreur. Il paraît rester au moins *haridyâbha* pour *haridrâbha*. On verra plus bas que, dans une formule commune de la langue buddhique, notre texte oppose °सायनीय à *sârâṇiya* du pâli. — तीर् doit être pris ici dans le sens de कटक «versant», bien que cet emploi ne soit rien moins qu'ordinaire. Hiouen-Thsang place de même (*Mémoires*, II, 32), sur le versant septentrional de la montagne, la scène du concile. — Les nécessités métriques justifieront, je pense, ma restitution °भूमेः भागे; le sens est clair : «Sur une partie de terrain formée par une surface de rocher unie et ombragée d'arbres divers.»

Page 71, ligne 2. — Les mss. sont ici corrompus; il manque au moins deux syllabes dans le pâda. प्रलाना même ne me paraît rien moins que sûr; c'est le mot le plus voisin de la leçon des mss.; mais le sens en est médiocrement satisfaisant; il s'agit ici, non de fuir, mais de voler, et c'est probablement प्रलीना, pour प्रलीना, qui se cache dans la tradition fautive. Le sens général est certain : «les Arhats prennent leur essor dans les airs, semblables à une troupe de flamants qui remontent vers le lac Mânasa». — On mesurera *hâṁsa°*.

Ligne 15. — Je ne crois pas que la leçon des mss. se puisse défendre. समंगी paraît avoir été amené par sa présence au pâda suivant, en outre de sa ressemblance graphique avec भवन्ति que je propose de restituer. °विकरणाच्च donne, dans le pâda, une brève de trop; on peut bien admettre que l'orthographe °णाच्च est arbitraire et savante, lire °णो च ou णं च, et mesurer brève la finale du substantif. Mais le sens demeure encore peu satisfaisant, tandis que विकिरण peut fort bien signifier «l'action de répandre». Peut-être la leçon primitive était-elle °विकराच्च pour °विकार° (cf. परिवार् mesuré *parivâra*, प्रपात mesuré *prapâta*, p. 111, l. 15); le mot serait employé dans le sens de «apparition miraculeuse», qui a quelques attaches dans l'usage sanscrit (cf. *Dict. de Saint-Pétersb.* s. v.) et qui s'appuierait directement sur le sens buddhique, déjà signalé, de diverses dérivations du thème विकर् (p. 495).

Page 72, ligne 1. — Le potentiel शृणुयु comporte une nuance de désir : « ils entendraient [volontiers]. »

Ligne 4. — चम्युपगत a ici, employé absolument, le même sens que la locution चित्तमभ्युपगत, c'est-à-dire : « il a eu la pensée... » — Il faut scander *°shyê hâṁ. Les scribes ont, au vers suivant, dans वर्तविधि pour *°विधि, mis l'orthographe d'accord avec la mesure.

Ligne 6. — Épithètes du nirvâṇa employées ici pour désigner, plus exactement, la bodhi qui, aussi bien, par son résultat final, se confond en un sens avec lui.

Ligne 10. — पंचक, que je rétablis sans hésitation, est ici synonyme de l'épithète *pañcavaggiya* ordinairement appliquée à ces cinq bhikshus qui, dans la légende, sont les premiers convertis du Buddha après qu'il a atteint l'illumination parfaite.

Ligne 16. — *वादि, pour *वादो, représente l'accusatif pluriel : « après avoir écrasé tous les contradicteurs, voilà maintenant... »

Ligne 22. — *कोविदा, *कारु, vocatifs singuliers avec allongement de la voyelle finale, comme souvent. — Je ne vois pas du tout en quoi le *Jetavana* a affaire ici; si l'observation des Devas n'est pas tout à fait générale, elle ne peut se rapporter qu'au Cakrapravartana et par conséquent à Bénarès et au Mṛigadâva. Je suis très porté à croire que la vraie leçon serait जिनवरे qui, du point de vue graphique, est presque identique et se prête à cette traduction très naturelle : « Les hommes et les dieux ont trouvé dans l'excellent Jina un grand sujet de joie, » avec cet emploi un peu lâche du locatif dont notre texte est coutumier.

Page 73, ligne 6. — निःशरणं « sortie, fuite », d'où « délivrance, salut ». Conf. *Lal. Vist.*, p. 441, dernière ligne, et ci-dessous, p. 283, l. 19, etc. Le sens du mot ne se peut dériver régulièrement que de निः-सृ; l'étymologie impliquerait donc l'orthographe निःसरण. Mais il serait, je pense, arbitraire de la rétablir uniformément. Si irrégulière que puisse être l'orthographe निःशरण, quelque influence illégitime qu'ait pu y exercer le souvenir de शरण, il est clair qu'elle était fortement entrée dans les habitudes de cette langue. Non seulement nous trouvons presque invariablement l'orthographe निःशरण, nous rencontrons aussi le participe निश्रित ou निःश्रित (ci-dessous, p. 102, l. 3 et la note).

Ligne 9. — On rencontre souvent ce rapprochement de l'éclair et de la bulle d'air comme images de la mobilité et de la fragilité. Cf., par exemple, *Ind. Sprüche*, 2256, etc. — La construction est assez lourde, mais le sens est certain : « Le sage aux dix forces a montré que les skandhas sont [instables et fragiles] comme..... une crête d'écume éclatante de blancheur. »

Ligne 14. — *हुच्च, si telle est bien la vraie leçon, est probablement une or-

thographe prâcritisante de ज्ञ; en sorte que le composé entier est une sorte de dvandva adjectif : « la concupiscence est dangereuse (littér. : rude, pénible) comme l'épée, et semblable à de pleines coupes de poison. »

Ligne 19. — Je considère बहुतं comme une locution adverbiale formée sur le même type que गेहिन (cf. ci-dessus), au moyen de गह्, en sorte qu'il faut entendre : « qui se plaît merveilleusement à la libéralité. » Conf. ci-dessous, p. 97, l. 6.

Ligne 20. — किमि, la forme pâlie pour कृमि : « comme un ver luisant est éclipsé par le soleil qui se lève. . . ».

Page 74, ligne 6. — « L'œil du Buddha », revient à dire, suivant une expression bien connue du style buddhique : « le Buddha, qui est l'œil de l'univers. » Il va de soi que निर्वृतो, etc. se rapporte, malgré l'apparente incohérence des genres, à लोचनं.

Ligne 8. — J'ai conservé l'orthographe prâcritisante सह् des mss., d'autant plus volontiers que le vers exige la restitution de सह्, thème allongé et passé dans la déclinaison vocalique, à la façon prâcrite.

Ligne 13. — Le rugissement du lion est une métaphore assez connue pour désigner la prédication buddhique (Burnouf, *Introduction*, 431 note, *Lotus*, 401), mais plus ordinairement sous le nom de सिंहनाद, dérivé de नद्, non de नर्द्. Son fréquent usage explique le rapprochement de l'expression toute technique हेतु° (cf. *Lotus*, p. 26, etc.). — Les deux derniers pâdas me laissent du doute. On peut, dans le premier, régulariser le mètre en disjoignant निरोचिय; dans le suivant, on mesurera *ānāntaraṁ*. La construction est assez pénible. Dans le texte, tel qu'il est imprimé, il faut rapporter le troisième pâda à ce qui précède : « il pousse le rugissement du lion, considérant que l'existence [où il entre] ne sera pas suivie d'autres morts, » ou, ce qui revient au même, d'autres existences. Des derniers mots, je ne puis tirer que ce sens : « il n'y a pas d'autre parole que celle-là, » c'est-à-dire, je pense, qu'aucune parole ne peut entrer en comparaison avec cette parole, cette proclamation de la grandeur future du Buddha.

Ligne 17. — « Le ciel. . . resplendit au moment de, pendant, cet hymne de louanges adressé au Sugata. »

Ligne 21. — « Charge des Arhats de rechercher les esprits qui, dans l'assemblée, seraient tourmentés par des doutes. »

Page 75, ligne 3. — परिपाया va contre le mètre. Il semble qu'ici la forme prâcrite ait été introduite à tort et qu'il faille lire °चित्रानि यानि पर्यहि. — Le second demi-vers se traduit : « et informez-vous des doutes, à savoir qui et sur quel point est dans cette disposition (de douter). »

Ligne 6. — «Ils voient les pensées des autres aussi clairement qu'un fruit que l'on tient dans la main.» Cf. ci-dessous, p. 297, l. 14.

Ligne 8. — J'ai rétabli निर्मिणे d'après l'analogie de la ligne 12. Dans les deux cas, nous avons une seconde personne du potentiel, et le sens est: «sur le pic du Gṛidhrakûṭa crée vite un plateau;» c'est du moins la seule traduction qui me paraisse ici possible pour वसुधा qui, d'ordinaire, désigne la terre en général. Ce n'est pas à dire qu'elle supprime toute difficulté; on ne voit pas à quoi doit servir cette terrasse, l'assemblée se trouvant déjà réunie sur le mont Vaihâra. Ce rapprochement paraît démontrer une certaine incohérence dans la suite du récit, de telle sorte que la partie entièrement versifiée qui vient de finir et le récit nouveau qui commence, seraient des morceaux indépendants d'origine et mis ici bout à bout.

Ligne 10. — «Mets en œuvre tes pouvoirs magiques pour scruter tous ces dix-huit mille êtres réunis dans l'assemblée.» — L'allongement de la finale de सेतनया est purement métrique.

Ligne 14. — Il fallait admettre que गन्धाया était une faute pour गन्धांश ou qu'il représentait une restitution ignorante des scribes pour la forme prâcrite de l'accusatif गन्धा; je me suis arrêté à la seconde hypothèse dont nous avons rencontré déjà d'autres applications.

Ligne 17. — «Pour que les biens des maîtres de maison n'aillent pas à la ruine.» पहा गति me paraît signifier par euphémisme: «la mauvaise voie, la destruction ou la ruine». Peut-être vaudrait-il mieux lire avec N पहागतां, leçon que recommande fortement la désinence °तां conservée par tous les manuscrits, et le sens serait: «que les biens... ne soient pas réduits à l'état de poussière.» Il s'agit, comme on le voit, de procurer à tous les êtres un bien-être, une prospérité parfaite.

Page 76, ligne 4. — पडिजागति est fréquemment employé dans notre texte de la même façon que, en pâli, *paṭijaggati*, au sens de «prendre soin, veiller à» (par exemple, p. 210, l. 17; fol. 108bis). «Ils veillèrent aux (ils exécutèrent les) missions qui leur avaient été données, conformément aux ordres [de Kâçyapa].»

Ligne 6. — Le génitif राजिनां, que nous avons ici, est justement une des formes de *râjan* où le pâli, qui l'applique à d'autres cas, ne pratique pas l'insertion de l'*i*. Cf. *Kaccâyana*, II, 2, 16-19, qui cite seulement *râjino*, *râjini*, et, pour le génitif pluriel, *râjûnaṁ* à côté de *raññaṁ*.

Ligne 12. — Il est clair qu'il y a ici une courte lacune, si j'ai raison d'admettre que nous avons affaire à des çlokas, et ce point ne me paraît guère douteux, malgré les quelques corrections qu'exige, dans les lignes suivantes, la restitution du

mètre, malgré गाथाभि:, au commencement du paragraphe suivant, qui semblerait impliquer que ce qui précède est en prose. Le style de l'énumération et la façon gauche dont est paraphrasé le nom des deux dernières bhûmis sont, à cet égard, décisifs.

Ligne 17. — यौवराज्यतो et अभिषेकातो dépendent, en quelque façon, d'un उक्ता sous-entendu : «la neuvième tire son nom du *Yauvarâjya*, la dixième de l'*Abhisheka*.» — Cette énumération des dix bhûmis ne correspond pas exactement aux autres énumérations qui me sont connues. Voici celle du *Mahâvyutpatti* (xxvi) : प्रमुदिता, विमला, प्रभाकरा, अर्चिष्मती, सुदुर्जया, अभिमुखी, दूरंगमा, अचला, साधुमती, धर्ममेघा. Le *Daçabhûmîçvara* a les mêmes noms et dans le même ordre, sauf साधुमती qui y est remplacé par साधुमती, le même qui se retrouve dans le scoliaste d'Hemacandra (233). Il est probable qu'il n'est changé dans le *Mahâvyutpatti* que par une erreur graphique, du reste très légère et très explicable. On voit que cette liste et la nôtre n'ont qu'un nom à peu près semblable, दुर्जया vis-à-vis de सुदुर्जया, et encore ne s'applique-t-il pas dans les deux à la même bhûmi. Parmi les autres noms, ceux de la quatrième terre sont du moins à peu près synonymes dans les deux classifications, ce qui est d'autant moins significatif, que la valeur de toutes ces dénominations est plus arbitraire et plus vague. J'ajoute que le nom de la cinquième bhûmi, चित्रविस्तरा, me paraît être une orthographe prâcrite et correspondre au sanscrit चित्रविस्तरा.

Page 77, ligne 3. — Littéralement : «les changements de ces terres,» c'est-à-dire, comme le fait entendre ce qui suit immédiatement, la façon dont on acquiert chacun de ces degrés ou dont on en déchoit. — Dans la suite, les verbes विवर्त् et संवर्त् sont continuellement employés avec des significations antithétiques (p. 79, l. 9, 14; p. 80, l. 1; p. 90, l. 6, 12, etc.). Le sens respectif n'en peut être douteux : le premier marque un mouvement de déchéance, un «retour en arrière», le second un progrès, une ascension, une «naissance» à un degré supérieur. Cet emploi de विवर्त् est ainsi tout à fait analogue à celui qu'il a dans l'épithète अवैवर्तिक des Buddhas.

Ligne 6. — अध्याशय, dans la langue buddhique, signifie «disposition, inclination». On remarquera le sandhi erroné dans तामुदा*; il prouve que l'orthographe ताम्, pour l'accusatif pluriel, est bien de date ancienne et montre en même temps le peu de lumière que possédaient, sur le sanscrit régulier, les rédacteurs de ces textes. — Du verbe परिकल्पयति et de sa signification, il a été déjà question ci-dessus, note de la p. 3, l. 12.

Ligne 9. — «Toi qui as vu des Buddhas et qui sais parler avec charme, dis-nous leurs noms et leur origine : ainsi parla Kâçyapa.» मनोज्ञन est pour मनोज्ञ avec disjonction à la manière prâcrite. En pâli, la forme est *manuñña*.

Ligne 13. — On trouvera, dans l'Introduction, la traduction de cette phrase et de la suivante telles que je crois devoir les rétablir et les entendre. Je prends वा = व pour एव. — On s'est accoutumé déjà à des incohérences comme सर्व संघाो, etc.

Page 78, ligne 5. — Il faut scander *cā*, comme souvent.

Ligne 8. — Le mètre imposait une correction; अनिवृत्त° satisfait au vers et aussi au sens : «qui ne connaît pas d'arrêt ou d'obstacle, infini soit dans le temps, soit dans sa puissance.» — Au dernier pâda, il faut admettre, si ma restitution est juste, que les deux longues °केता° représentent les quatre brèves correspondantes de tous les pâdas précédents. De pareilles équivalences ne sont pas rares dans la métrique buddhique, bien que celle-ci contrarie singulièrement le mouvement naturel du mètre. — Quant à la traduction, elle va de soi, dès qu'on prend संकेत, non pas dans sa valeur la plus ordinaire de «rendez-vous», qui n'a rien à faire ici, mais dans le sens de «signe, trait caractéristique» : «la définition des traits généraux (communs à toutes) s'étend de même à toutes les autres bhûmis,» c'est-à-dire que les épithètes comme अप्रमेया, que l'on vient d'expliquer pour la première bhûmi, ont, pour toutes les autres, la même signification et s'appliquent également à toutes.

Ligne 11. — Les deux इति ne sont pas très clairs, le premier surtout. Voici comment je comprends : «les Bodhisattvas, qui sont dans la première bhûmi, d'hommes ordinaires qu'ils étaient, obtiennent l'acquisition des fruits, et, à ce titre, deviennent l'objet des respects du monde où ils brillent d'un vif éclat.» पृथग्जन «l'homme ordinaire», même converti, est incompatible avec प्राप्तफल «qui a atteint les fruits», c'est-à-dire la possession des quatre états de sainteté, y compris la dignité d'Arhat (cf. Childers, s. v. *phalaṁ*); les deux mots ne peuvent désigner que des états successifs. — Si la leçon विरोचेन्ति ne doit pas être corrigée en विरोचन्ति, nous avons le causatif pour le thème simple, ou plutôt un de ces cas, si généralisés en prâcrit, où la formation du causatif s'est introduite bien qu'elle n'ait aucune raison d'être étymologique. — दक्षिणीय désigne les personnages qui méritent des offrandes en signe de respect. Pour un dénombrement de pareils personnages, que la scolastique buddhique a soumis à des classifications comme tout le reste, cf. Childers, s. v. *dakkhiṇeyyo*.

Page 79, ligne 1. — कृपायमाना a probablement ici le même sens qu'a, en sanscrit régulier, le verbe कृपाय्, c'est-à-dire «étant dans une situation digne de pitié». Le mot précédent pourrait faire croire à cet autre sens : «qui est plein de compassion;» mais le suivant nous rapproche à son tour de la première interprétation. — दुःखसंहति ne peut signifier que «accumulation de malheurs ou de souffrances»; ici ce ne peut être qu'un bahuvrîhi : «qui est accablé de souffrances». Comp. ci-

dessous, p. 82, l. 16. Les deux épithètes doivent donc être prises comme se déterminant l'une l'autre, ainsi qu'il arrive souvent, et dans l'ordre ordinaire à la composition, allant du particulier au général, que nous, au contraire, dans nos habitudes de langage, nous retournons; en somme, on peut traduire : «plongés, par l'excès de leur charité dans une misère faite pour exciter la pitié» (cf. les vers suivants). Et la liaison avec la suite de la phrase est celle-ci : «Quelles que soient les souffrances auxquelles ils se soumettent, ils trouvent leur joie dans les discours et les vertus des Buddhas.» Le mètre, d'accord avec le sens, exigeait l'orthographe *ह्लि, nominatif pluriel, comme बुद्ध au vers suivant. Pour ce qui est de la restitution de मधुस्वरणां, je n'insiste pas sur ce qu'elle a d'hypothétique. — Au dernier pâda, धरणी est le thème sans désinence avec le sens du locatif, à moins peut-être qu'il ne faille lire *रणिं d'après l'analogie de locatifs comme ग्रन्थोचिं, p. 26, l. 14.

Ligne 5. — «Ayant jugé futiles (littér. : sans substance) les enseignements courants... ». Je prends प्रसरति dans le sens de «avoir cours, se répandre». Peut-être est-ce प्रचरति qu'il faut lire; on verra (ci-dessous, p. 135, l. 1) que ce verbe est sûrement usité dans ce sens par la langue buddhique. — निष्क्रम्य est pris absolument : «en sortant [du siècle] et faisant cas de ce monde comme d'un fétu.»

Ligne 15. — अनित्यसंज्ञा était pris plus haut, p. 54, l. 6, dans un sens défavorable, comme une conception fausse et dangereuse. Il faut ici admettre ou que ce terme est entendu dans une acception différente, ou que la négation न est fautive et doit être changée en ते par exemple. Dans le premier cas, on pourrait traduire : «ils vivent sans avoir la conscience vive de la fragilité (des choses); » dans le second : «ils vivent pleins de la pensée des choses périssables.» La première hypothèse me paraît la plus vraisemblable.

Page 80, ligne 5. — «Combien grand est le mérite qu'il produit, » c'est-à-dire qu'il s'acquiert. प्रसू, en ce sens, est consacré dans le style buddhique. Conf. Childers, s. v. *pasavati*. Nous en avons déjà des exemples dans les inscriptions d'Açoka, IXe édit., l. 27 à Khâlsi, l. 20 à Kapur di Giri, etc.

Ligne 9. — Sur la valeur assez flottante et mal définie du mot त्रिसाहस्र, synonyme de त्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधातु, voyez Beal, *Cat. of Buddh. Script.*, p. 101 et suiv. — पूजयति est quelquefois construit dans le sens de «donner en présent» avec l'accusatif de la chose (Childers, s. v.), quoique ordinairement, quand il a double régime, la chose soit à l'instrumental et la personne à l'accusatif; la comparaison de la p. 80, l. 13, montre clairement qu'il est employé ici (l. 11) d'après l'analogie de la première construction, comme le pourrait être, comme l'est en effet, इदानि dans le passage parallèle cité. Quant à l'emploi du génitif pour le datif, on y est assez préparé par la pratique du pâli et du prâcrit.

Ligne 15. — Le mètre veut que l'on lise पुरुषाण भोन्ति, et que l'on scande *tē*, dans le troisième pâda.

Page 81, ligne 1. — Nous avons précédemment rencontré le substantif परिणाम (p. 77, l. 3) marquant les changements et, plus précisément, les progrès dans la carrière du Bodhisattva qui se rapproche graduellement de la perfection de l'intelligence. परिणामेति paraît ici employé comme un dénominatif tiré de ce mot, dans le sens de «changer, progresser vers...». On trouve de même, *Lotus*, fol. 7°, परिणामयन्ता यद्रबोधौ que Burnouf traduit assez obscurément : «se transformant... dans l'état suprême de bodhi,» et que l'on rendrait avec plus de netteté : «se rapprochant de l'état suprême de bodhi.» Dans ce passage, le verbe est construit avec le locatif; il est ici suivi d'un datif assez explicable pour que j'aie jugé téméraire de le modifier en lisant, avec plusieurs manuscrits, यवैवर्तिकताये. Le sens du mot est suffisamment défini par ce qui a été dit plus haut de l'adjectif यवैवर्तिक : «ceux qui s'avancent vers, se rapprochent de, l'état de Buddha qui ne peut plus retourner en arrière». — Quant à la suite de la phrase, j'ai marqué, dans l'Introduction, la nuance qui me paraît distinguer ces deux alternatives; elle est fondée sur la différence qui sépare मूल, *racine*, ce qui implique aisément une idée de commencement, d'acquisition en puissance, de पुण्य qui désigne des actes méritoires, effectifs, positifs. Je trouve, du reste, dans Childers (s. v. *kusalo*) une double énumération de trois *kusalamûlas* qui sont : *alobho, adoso, amoho*, et de dix *kusalakamma* qu'il identifie avec les dix *puññakiriyâvatthus* et qui paraissent correspondre parfaitement à notre expression कुशलपुण्य «comprenant l'aumône, la moralité de la conduite, etc.» (cf. s. v. *puñño*). Cette distinction se rapporte bien à celle que les termes mêmes semblaient ici indiquer.

Ligne 3. — J'ai conservé यध्यगायति; cette forme avec un augment tout à fait irrégulier se représente ailleurs, par ex. *Lal. Vist.*, p. 140, l. 1. On a déjà signalé des fautes analogues (p. 6, l. 8), et, dans ce cas particulier, l'analogie de l'aoriste यध्यगाषि, très usité dans la même formule, a pu exercer une influence décisive. — Pour les trois premières stances qui suivent, voyez ci-dessus, p. 46 et suiv. et les notes afférentes.

Ligne 16. — Cette strophe et les deux suivantes ont déjà figuré précédemment, p. 47, avec de légères différences. Dans cette stance même, nous avons यनेत्य वरुप-धारिणो au lieu de उपेत्य वरुपधारिणो. Il est clair que, pour le sens, les deux expressions reviennent à peu près au même. La construction de यनेति avec le génitif, au lieu de l'instrumental, est irrégulière mais non surprenante dans un texte où nous avons eu déjà, par exemple, जीतु: सार्थ. Cf. le génitif pour l'instrumental, *Lal. Vist.*, 68, 7; 74, 9; 133, 14, etc.

Page 82, ligne 1. — Le passage correspondant porte यत्सोदतु, une leçon beaucoup plus facile et plus claire; elle s'éloigne toutefois beaucoup de la tradition dans le présent passage; j'ai introduit dans le texte, non sans hésitation, une forme très irrégulière, नचिरन्तर्, un comparatif qui serait tiré de l'adverbe चिरं, au lieu du thème चिर. Si l'on recule devant une pareille anomalie, il ne resterait qu'à lire नचिरन्तनो; il faudrait alors prendre चिरंतन, non dans le sens habituel de «ancien», mais dans le sens, en quelque façon opposé, de «lointain dans l'avenir». De toute façon on traduira : «et que mon vœu de devenir Buddha ne soit pas rejeté dans un avenir éloigné de ce moment.» Dans les deux hypothèses, l'emploi de तत् demeure lui-même incorrect.

Ligne 6. — Ce dernier pâda diffère aussi dans les deux versions. Le sens pourtant est au fond semblable. On a ici littéralement : «quant à mes actions mauvaises, je les traverse moi-même;» c'est-à-dire j'en traverse (ou plutôt : puissé-je en traverser!), j'en éprouve personnellement, et, à l'exclusion des autres créatures, les fruits pénibles et amers. Ce qui revient à la leçon que nous avons eue précédemment : «quant à mes actions coupables, que le fruit amer en soit pour moi seul!»

Ligne 10. — «Quand même, d'ici au moment où je dois atteindre à la science parfaite, il me faudrait passer tout l'intervalle dans les tortures de l'Avici, [même sous cette condition], je professe le vœu de la bodhi et je ne le réprime pas...» — Mesurez **tāyē pr**.

Ligne 15. — विवर्तयि a l'aspect d'une troisième personne (ou d'une première, car on sait que la confusion est fréquente) de l'aoriste, ce qui convient mal au sens; je n'hésite pas à y voir le potentiel avec l'orthographe *यि pour *ये conforme aux nécessités métriques. L'इति suivant semble, d'autre part, mettre ces paroles dans la bouche du Bodhisattva lui-même, en sorte que विवर्तयि doit représenter la première personne. Sur la première personne en *e* du potentiel en pâli, voyez E. Kuhn, *Beitraege*, p. 105 : «je ne ramènerais pas, je ne laisserais pas reculer mon esprit.» — Au pâda suivant, mesurez *dāḷkhāsāmhāū j**. Il est malaisé d'attribuer ici à ce mot un sens différent de celui qu'il a un peu plus haut (p. 79, l. 2). Je comprends donc : «même accablé, même au prix de souffrances infinies...;» ज्ञमतो doit dès lors être considéré comme dépendant de प्रार्थकरो, au même titre que प्रज्ञानां dont il est, d'une façon générale, synonyme.

Page 83, ligne 3. — Le vers exige que l'on lise नगर्, à la manière pâlie. C'est, avec les exemples analogues que l'on sait (Kuhn, p. 33), une raison de plus pour repousser les doutes de Childers (s. v. *nagaraṁ*) sur la réalité de cette forme.

Ligne 5. — Si la leçon विकसते de tous les mss. est correcte, il faut admettre que l'accusatif दिवाः सर्वाः est employé dans un sens local : «une splendeur égale à celle de l'astre du jour se répand à travers tout l'espace;» ou bien alors il faudrait

corriger विकाशेति et scander *°bhâsó v°*, ce que paraît interdire l'unanimité de la tradition.

Ligne 8. — Les mss. restent à moitié chemin en lisant वृद्°, le mètre exige वृद्°. C'est, du reste, une particularité bien connue en pâli que cette orthographe *vû* pour un *u* initial, par exemple : *vûpasamo, vûpasammati* qu'il ne faut pas dériver, avec Childers, de *vi-upa°*, mais simplement de *upa°*.

Ligne 12. — La restitution केवलकानि तैः se justifie, je pense, même au point de vue graphique, si l'on admet une première faute, केवलकाणि. Sur cette forme, cf. ci-dessus la note de la p. 50, l. 14.

Ligne 17. — Grâce à la liberté d'emploi du verbe ज्ञपति le texte a ici, si ma conjecture est fondée, comme je n'en doute guère, une tournure dont nous ne pouvons pas entièrement reproduire la concision. Après avoir fait tous ces sacrifices, toutes ces libéralités «ils n'entrent ni dans le repos ni dans l'abattement», c'est-à-dire : ils n'éprouvent aucune arrière-pensée de regret et ne cessent pas de recommencer.

Page 84, ligne 3. — °प्रवणो:, incorrect métriquement, puisqu'il faudrait la mesure ⏑ – –, donne seul un sens satisfaisant. Dans ces conditions, il paraît difficile de ne point faire remonter jusqu'à l'auteur même, par dessus la tête des scribes, la confusion de प्रवण avec un prétendu प्रवर्ण par l'intermédiaire de प्रवण pour प्रवण. Ce vers contient, semble-t-il, une allusion à des persécutions violentes qui auraient été exercées, à l'époque à laquelle appartient la composition de ces gâthâs, contre les adhérents du buddhisme. — Je traduis la suite : «tout en les voyant [se conduire] ainsi, eux, l'âme pleine d'une douceur et d'une charité extrêmes, ne leur adressent, quoique [persécutés et] innocents, que des paroles de mansuétude.» — समुदाचरति est employé, dans la langue buddhique, avec le sens d'«adresser la parole à». Conf. ci-dessous, fol. 3a3[b]. Pour le pâli, Childers, s. v.

Ligne 6. — «Quand ils voient un solliciteur plein d'orgueil et de négligence, ils en conçoivent la dernière joie,» c'est-à-dire que leur plus grand bonheur est de trouver des occasions de répondre par les plus héroïques sacrifices aux demandes inspirées par la présomption et la folie. Il est clair que la restitution प्रमाज्ञपेत demeure hypothétique, mais le sens général me paraît hors de doute. — «Et quand ils ont donné, ils ont l'âme satisfaite de leurs vertus accrues,» c'est-à-dire d'avoir accru leurs vertus ou leurs mérites. Il est évident que le texte des mss. est altéré; l'origine de cette corruption se peut expliquer par un premier redoublement fautif du ण de गुण, ensuite transformé en ग्र, les deux lettres étant presque identiques. — L'adjectif तपोनिग्राह: indique dans quel sens il convient de corriger la première partie du pâda; le mètre est d'accord avec le sens pour réclamer तपो.

changé en तापो; l'erreur s'explique par le voisinage de पश्चात् et la confusion très aisée avec पश्चात्तापो. Cette correction entraîne les autres et, en particulier, celle de पतन्ति en तपन्ति; la phrase devient dès lors très intelligible : contents d'acquérir des mérites par la charité et le sacrifice «ils ne se livrent pas, après cela, aux austérités, désespérant, comme ils font, de l'austérité», c'est-à-dire, comme nous le voyons dans l'histoire de Çâkyamuni à Uruvilvâ, convaincus que ce ne sont pas les austérités qui mènent à la sagesse et à la délivrance finale.

Ligne 13. — संक्रमति a ici et dans la suite le sens de «entrer, passer dans...». Il est à peu près synonyme de संवर्तति tel que nous l'avons vu employé dans ce chapitre.

Ligne 16. — Je conserve la lecture fautive, mais caractéristique, उद्दोरेद् pour उद्दोरे que N a seul restitué, c'est-à-dire la troisième personne ou mieux l'orthographe de la troisième personne pour la seconde.

Page 85, ligne 4. — Pour la traduction de toutes ces «inclinations», voyez l'Introduction.

Ligne 12. — Le triçaraṇa, la formule propre du buddhisme, est prise ici comme l'expression générale de la foi buddhique, en sorte que le sens revient à ceci : «ils n'ont aucun doute sur la foi.» कांक्षति a, en effet, comme *kaṅkhâ*, *kaṅkhati* en pâli, le sens de «douter».

Page 86, ligne 1. — अन्तःकुशल n'est pas très clair. Le seul sens possible paraît être : «ils observent une conduite intérieurement vertueuse,» c'est-à-dire que leurs mérites ne résident pas dans des pratiques mais dans la direction morale et vertueuse de leurs intentions et de leurs efforts; cette façon de parler n'est pourtant pas habituelle : je la trouve plus vraisemblable qu'une autre explication à laquelle les termes se prêtent à la rigueur, à savoir : «des actions, une conduite qui se tient dans les limites de la vertu.» La première traduction me paraît confirmée par l'emploi de *antokilesa*, *antokilesasamudâcâra* dans *Ten Jâtakas*, édit. Fausböll, p. 111.

Ligne 4. — Il ne faut pas attribuer ici à लोकोत्तर un sens technique trop défini comme celui qu'il prend dans certaines doctrines philosophiques du buddhisme (Wassiljeff, *Buddhismus*, p. 151). L'antithèse लोके montre qu'il n'y a ici qu'une distinction entre le monde, physique ou moral, tel qu'il tombe sous notre observation directe, et le domaine religieux et mystique qui le dépasse, distinction analogue à celle que nous faisons entre le naturel et le surnaturel : «ils voient clair et ont des idées arrêtées sur le monde et le surnaturel.»

Ligne 11. — उत्त्र* des mss. ne peut être conservé; on pourrait, à la rigueur, au lieu de उत्त्र y substituer पनुत्र.

Ligne 12. — On remarquera que l'explication du गम्भीरार्थावतार manque uniformément dans tous les mss.

Ligne 13. — प्रतिवेध est le pâli *paṭivedha* qui signifie «pénétration, intelligence». On peut donc traduire : «ce sont des héros de l'intelligence, de qui l'esprit ne connaît pas d'obstacle.»

Page 87, ligne 2. — «Quand il ne s'élève dans un être aucun vœu autre que celui du bonheur de tous les êtres,» c'est-à-dire le vœu de la bodhi qui doit faire le bonheur de tous les êtres. Je ne vois pas de moyen de construire sans changer en यं le यो (ये) des mss.

Ligne 9. — Pour la correction संदेति, comp. un peu plus bas, l. 15.

Page 88, ligne 4. — Il est clair que le locatif धर्मे est en construction avec वीर्यं : «ils n'arrêtent pas leur effort en vue de la loi (c'est-à-dire en vue de la dignité de Buddha et de la prédication de la loi), même s'ils sont persécutés par la foule.»

Ligne 7. — अवसुत, pâli *avassuta*, est une expression propre à la langue buddhique dans le sens de «atteint par, accessible à la passion, au désir», ou, si l'on veut, à l'*âsrâva*, terme qui repose exactement sur la même métaphore (cf. Burnouf, *Lotus*, p. 822). «Même défaillants, ils ne touchent pas à la nourriture des autres, se laissant dominer par le désir.»

Ligne 10. — प्रस्यन्दति contient encore une métaphore comparable à celle qu'implique अवसुत; le sens est évidemment : «se livrer à..., se laisser aller à...». Nous avons déjà rencontré un emploi figuré et assez comparable du verbe स्यन्द्, p. 30, l. 5. J'en citerai un autre emprunté au *Lotus*, fol. 197^b. La traduction de Burnouf : «il connaîtra l'action et *les mouvements* de leur intelligence à eux tous» représente ces mots du texte : सर्वेषां तेषां सत्त्वानां चित्तचरितविस्यन्दितानि ज्ञास्यति. — निष्क्रम्य est un mot mal formé qui n'existe pas en sanscrit classique; il correspond au pâli *nekkhamma* qui, plus exactement, représente une forme régulière नैष्क्रम्य, dérivé correct de निष्क्रम, et que nous retrouverons plus bas dans notre texte même, par ex., p. 107, l. 3. Conf. aussi p. 293, l. 6. Nous avons ici un indice positif de l'erreur où était Burnouf (*Lotus*, 552) quand il reconstruisait नैष्क्रम्य d'après le pâli *nekkhamma*. Le mot comprend, avec l'abandon du monde, toutes les renonciations, toutes les vertus contemplatives qu'il comporte.

Page 89, ligne 2. — La leçon des mss. ne saurait être correcte; le seul sens que j'en puisse tirer est si contraire aux sentiments et aux idées buddhiques, qu'il suffit d'ajouter la négation pour que la phrase devienne raisonnable et satisfaisante : «ils ne désirent pas de grands biens, si ce n'est des trésors de charité et de vertu.» संपदा est la forme pâlie pour सम्पद्. On peut voir dans Childers (s. v. *sam-*

pada) des exemples où *sampadâ* est rapproché tant de *bhoga* que de *puñña, sîla*. Cet emploi double est le meilleur commentaire du présent passage.

Ligne 12. — गुरुक, *guruka* est familier à la langue buddhique dans cet emploi, comme dernier membre de composition, avec ce sens : «qui attache du prix à. . .» Cf. *Lotus*, fol. 14^b et la note de Burnouf.

Ligne 13. — विषमेण, etc. : «ils prospèrent par l'injustice.»

Ligne 15. — J'ai maintenu la lecture चित्रिकार् de tous les mss.; elle ne laisse pas que de soulever quelque incertitude. Nous avons, en pâli, les formes *cittikâra, cittikata* dont le sens de «respect, respecté» est hors de conteste, comme on peut le voir par les passages cités dans Childers. *Mahâvaṁsa*, 225, 11 : *cittikârena theramhi* «par respect pour le sthavira.». *Pâtimokkha*, éd. Minayeff, 83, 16, 18, le voisinage de *hîlita, paribhûta* fixe le sens de *cittikata*. La même signification convient parfaitement ici. Est-ce à dire que Childers ait tort de dériver le mot pâli de चित्रीकार् au lieu de चित्रीकार्? Je ne le crois pas, et je pense que nous sommes en présence d'une confusion orthographique. La forme चित्रीकार् est, en effet, établie dans le sanscrit buddhique. Je trouve, *Lal. Vist.*, 64, 15, चित्रिकारानुयुक्त (c'est ainsi qu'il faut lire) où la traduction «plein de respect» a positivement pour elle l'autorité de la version tibétaine (Foucaux, p. 62); p. 347, 6, चित्रीकार् s'accommode à merveille de la même traduction. *Lotus*, fol. 117^a, nous lisons cette phrase : वयमपि भगवन्सदेवमानुषासुरे लोके तीव चित्रीकृता भगवत एते पुत्राः dont Burnouf, égaré par l'analogie de चित्रकार्, a méconnu le sens, mais dont l'interprétation n'est pas douteuse : «nous aussi que voilà, ô Bhagavat, nous sommes les fils de Bhagavat, entourés du respect de ce monde formé, etc.» *Daçabhûmîç.*, fol. 13^a, 4, j'ai noté l'expression तथागतार्हत्सम्यक्संबुद्धाननगौरवचित्रीकरणता où le rapprochement de गौरव détermine suffisamment la portée véritable de चित्रीकरण. D'après toutes ces analogies, je ne doute pas que, dans le *Mahâvyutpatti* (cité par le *Dict. de Saint-Pétersb.*), चित्रीकार् n'ait la même signification de «considération, respect». Mais le seul sens qui se puisse *étymologiquement tirer de* चित्रीकार्, le sens qu'a, en effet, चित्रीकरण dans *Pâṇini*, III, III, 150, est celui d'«étonnement» (आश्चर्ये scol.); il n'est admissible dans aucun des passages que l'on vient de citer. Nous voyons, au contraire, *Bhâgav.*, III, 1, 28, चित्रीकृत employé dans ce sens littéral : «pris pour objet de la pensée» (Burnouf), mais avec une nuance, impliquée par tout le contexte, de «respect» et même de «prière» et d'«adoration». On peut comparer encore l'emploi buddhique de मनसिकार्. Dans ces conditions, je n'hésite pas à admettre que l'orthographe चित्रीकार् ou चित्रिकार् repose sur la fausse étymologie d'une forme चित्रिकार् ou चित्रीकार् considérée à tort comme une déformation prâcritisante. — विस्तन्ति des mss., à moins qu'il ne soit simplement une faute matérielle pour भवन्ति, ce qui n'est guère vraisemblable, ne peut représenter que le même verbe que nous trouvons quelques lignes plus bas sous la forme विस्तरन्ति; je ne vois pas

comment en tirer un sens satisfaisant. J'ai, dans les deux cas, écrit वितरन्ति. *Vitarati* est usité en pâli avec un participe (*Mahâv.*, 249, 4) dans le sens, semble-t-il, de «continuer à...»; ailleurs (*Ten jâtakas*, 19, 4) il est construit avec un infinitif, mais dans le sens assez différent de «en venir à..., commettre la faute de...». D'après cette analogie, j'admets que वितरति est employé ici d'abord avec un adjectif, plus bas avec l'absolutif, dans le sens de «passer son temps à...», en quelque manière comme un synonyme de भवति, avec addition d'une idée de continuité, de durée. Le changement de वितरन्ति en विस्तरन्ति est, à coup sûr, fort aisé. J'en ai noté un exemple, *Lotus*, 140, où «le pouvoir de sauver les êtres» (Burnouf) est représenté dans le ms. de la société asiatique par le mot विस्तारणता, évidemment fautif pour विता°. — दक्षिणीयेषु, etc., signifie littéralement: «ils ne recherchent pas la conduite de Bodhisattva dans les personnages qui méritent de recevoir des hommages.» Il a été déjà question de cette catégorie de personnages religieux considérés comme दक्षिणीय. *Lal. Vist.*, 97, 1; 111, 18, cette épithète est spécialement appliquée au Buddha en personne, et, semble-t-il, comme une de celles qui appartiennent en propre à sa dignité. Le sens général demeure assez indécis, car on peut également entendre *ou que* «ils ne se conduisent pas en Bodhisattvas, *négligeant* de rendre à de pareils personnages les respects *qui leur sont dus*», ou que «ils ne vont pas leur demander des enseignements sur la conduite qui convient à un Bodhisattva». La suite me fait pencher pour la première interprétation.

Ligne 16. — La phrase अतिरेकपूजायै, etc. et la suivante me laissent assez perplexe. La double restitution उपादियन्ति et उपादियित्वा est pourtant, à mes yeux, à peu près certaine; l'irrégularité de ces formes explique l'hésitation et les divergences des mss. C'est l'emploi un peu insolite des mots अतिरेकपूजा et भार् qui jette de l'incertitude sur la traduction. J'entends le premier terme comme désignant: «la *pûjâ* exceptionnelle, suprême,» c'est-à-dire celle que l'on rend à un Buddha (cf. ci-dessous, p. 105, l. 13, l'emploi de सम्यक्संबुद्धपूजा), et, me fondant sur l'affinité du sens que présentent plusieurs des propositions qui précèdent, je traduis: «ils n'acceptent pas en vue de la bodhi un fardeau léger (c'est-à-dire le fardeau de toutes les bonnes œuvres qui méritent l'intelligence suprême, fardeau relativement léger aux yeux d'un buddhiste), et ils supportent un fardeau intolérable (c'est-à-dire le fardeau de toutes les misères de l'existence dont ils pourraient se débarrasser en atteignant à la perfection).» Pour cette application de भार्, cf. ci-dessous, p. 95, l. 10, अनिक्षिप्तभार्. Il vient d'être question de cette acception de वितरति.

Ligne 17. — «Ils ne souffrent pas de, ils n'ont pas de répugnance à, vivre dans la foule.» Je considère आकीर्ण comme l'équivalent de *saṁsaṭṭha* qui sert en pâli (Childers, s. v.), accompagné de *vihâra*, *viharati*, à désigner la vie en société, la

vie dans les relations mondaines, par opposition à la vie solitaire et retirée, recommandée comme la voie de la perfection (par exemple, *Dhammap.*, v. 404).

Page 90, ligne 1. — न च सर्वधातू, etc. : «ils n'imaginent pas, ils ne croient pas que toutes les substances, tous les éléments soient périssables.»

Ligne 2. — विपरीत, dans la langue buddhique, signifie : «le faux, l'erreur.» Cf., par exemple, *Lal. Vist.*, 210, ult. 212, ult., etc. Je crois qu'il a le même sens dans un passage du *Lotus*, fol. 149^b, où Burnouf l'a entendu différemment. Les mss. (le ms. de la Société asiatique tout au moins) portent सत्तासारविपरीतस्थाविनो que Burnouf traduit : «privées de toute essence, établies directement;» je crois qu'il faut lire "सारविप", en supprimant la négation, et rendre, d'après l'analogie de l'emploi ordinaire de विपरीत : «privées d'essence, fondées sur l'erreur». — Quoi qu'il en soit, ce sens est indubitable dans le présent passage; il impliquait nécessairement le changement en त्यागं du रागं des mss. — Le reproche suivant doit s'appliquer spécialement au texte des livres saints dont on ne respecte pas l'intégrité, soit dans les mots soit dans les lettres (पदव्यंजनं). Il a tout l'air de s'adresser aux possesseurs d'un canon différent, et fait pendant à ce passage du *Dîpavaṁsa* où les diverses sectes, non orthodoxes aux yeux de l'auteur, sont accusées d'avoir perverti la tradition des écritures. *Dîpavaṁsa*, éd. Oldenberg, v. 32 et suiv.

Ligne 4. — कठिनसन्तान est pour moi très peu clair. La seule explication que j'en voie demeure, à mes yeux, fort problématique. Elle consiste à prendre सन्तान, d'après l'analogie de certain emploi de ज्ञानसंतान et de संतान dans le *Sarvadarśanasaṁgraha* (cf. *Dict. de Saint-Pétersb.*), dans le sens de «idée, caractère», et कठिन dans le sens figuré qu'il a quelquefois de «inflexible, obstiné», en sorte qu'il faudrait traduire : «ils sont d'un caractère rude,» ou «opiniâtres dans leurs vues.» Malheureusement je n'ai à ma disposition aucun autre exemple, dans nos textes buddhiques, d'un usage identique de संतान. Je puis seulement renvoyer à un passage de l'*Açoka Avadâna* où Burnouf a été amené à rendre संतति par «disposition». *Introduction*, p. 434.

Ligne 11. — हि est entièrement explétif, comme si souvent dans cette langue molle et lâchée. On attendrait plutôt पि : «aussi bien ceux qui, par l'effet de leurs fautes, retombent à un degré inférieur, conformément à ce qu'on vient d'énumérer, que les sages qui, en tournant dans le cercle de la transmigration, ne retombent pas.»

Ligne 16. — ज्ञानपूर्वकं «antérieur à la connaissance», ce qui revient à dire : «car, pour arriver à la sagesse, ils se soumettent à une foule d'épreuves.»

Page 91, ligne 5. — सन्धिचित्तं paraît signifier «esprit de transition», c'est-à-dire la disposition d'esprit dans laquelle se trouvent les Bodhisattvas en passant

d'une bhûmi à l'autre, et ici, spécialement, de la deuxième bhûmi à la troisième. Il y a toutefois une autre expression, elle-même fort obscure, dont il faut peut-être rapprocher celle-ci et dont la comparaison, si elle était justifiée par une réelle parenté, modifierait probablement cette interprétation. Je veux parler de la locution सन्धा° ou सन्धाभाष्यं appliquée aux discours du Buddha. Burnouf (*Lotus*, p. 343) la traduit : « le langage énigmatique », en s'appuyant sur une version tibétaine qui est, paraît-il, contredite par une autre. Je me contente de signaler le rapprochement, n'étant pas en état de donner de cette seconde locution une explication décisive.

Ligne 6. — Les leçons des mss. sont manifestement corrompues; je ne crois pas douteux qu'elles reposent sur une lecture आवुसो; nous avons rencontré déjà, et nous rencontrerons par la suite, assez d'expressions spécifiquement pâlies, pour ne pas nous étonner de trouver ici, à côté du sanscrit आयुष्मत्, continuellement usité dans notre texte, la forme pâlie *âvuso;* elle rend compte à merveille des altérations introduites dans la tradition.

Ligne 8. — Je prends सौख्यतानि dans le sens de « position, condition » : « ces chefs des hommes rendent heureuse la condition de toutes ces créatures, mais ils ne le font ni en vue de leur propre bonheur, ni même en vue de la bodhi. » En d'autres termes, leurs actions les plus héroïques ne sont entachées d'aucune pensée égoïste.

Ligne 10. — Il règne dans tout ce passage, jusqu'à la ligne 2 de la page suivante, un désordre évident, une incohérence qui rendrait illusoire toute tentative de restitution suivie. L'accord de toutes nos sources n'en est que plus caractéristique. On peut, à la rigueur, rattacher le premier demi-çloka au çloka précédent, quoiqu'il soit plus probable que l'autre moitié est perdue. Le demi-vers qui suit est, lui aussi, en l'air; il commence une phrase que rien ne finit; il marquait le début d'une courte légende comme celles que nous allons passer en revue tout à l'heure. J'ai respecté ici, comme plus bas (p. 92, l. 14), l'i bref de क्रियति, protégé par la comparaison du prâcrit et du pâli, Kuhn, *Beitraege*, p. 32. Dans les lignes qui suivent, je reconnais, sous la forme d'un âryâ, la sentence même que le Bodhisattva était censé acheter de quelque énorme sacrifice. Elle est fondée sur la double acception, matérielle et figurée, des mots गहन « lieu d'accès difficile » et « difficulté, épreuve morale » et वन « forêt » et (dans la langue buddhique, cf., en pâli, *vana*, *vâna* et *vanatha*) « concupiscence, passion ». J'essaie de traduire, en admettant la correction de विषमपतिसविषण° en विषमाप्रतिसविषण°, exigée d'ailleurs par le vers : « il y a l'obstacle qu'oppose la jungle, l'obstacle qu'oppose une force ennemie, l'obstacle qu'oppose la montagne; mais les [vrais] obstacles pour l'homme sont ces passions mobiles et incapables de repos qui étouffent (littéralement : « qui emprisonnent; » वहण rapproché de गहन par une manière de jeu de mots) le détachement

[des choses humaines]; il y a les obstacles qui étouffent les arbres, faits de mauvaises herbes, arbustes, ronces, lianes; mais les obstacles qui étouffent l'homme, ce sont : la fausseté (la forme correcte serait प्राव et non प्रठ; mais il est possible que l'adjectif au neutre soit employé avec la valeur du nom abstrait, et le mètre défend प्रठ), le dol, la calomnie.» Le fragment de vers qui suit faisait partie, soit de la réponse du Bodhisattva au brâhmane qui lui offre d'acheter une précieuse sentence (celle qui précède?), soit d'une autre légende de même nature. De même, le demi-çloka incomplet qui termine le passage, représente un fragment, ou de la conclusion de la première légende, ou du commencement d'une nouvelle.

Page 92, ligne 4. — Ce vers paraît encore n'être qu'un fragment : outre la gâthâ en question qui est absente, ce qui n'arrive pas dans les cas qui suivent, l'allusion est abrégée jusqu'à devenir presque inintelligible. Le premier pâda est clair. हस्तातो seul peut faire difficulté; il semble que हस्त soit le nom du charmeur de serpents auquel serait rapportée cette légende. Quant au second pâda, on serait tenté d'y voir les paroles de ce personnage au Bodhisattva : «Il faut que, pour toute ta vie, tu souffres dans cette boîte (पेत्रा = पेटा, forme parallèle de पेट; cf. le pâli) une existence misérable.» Tel serait le prix que le charmeur mettrait à la communication de la stance. Mais, d'une part, on attendrait, au lieu de कृतं, कृत्वा que le mètre ne souffre guère; et, en second lieu, je ne crois pas que दुष्कृतं ait, en effet, le sens de «œuvre difficile, pénible» qu'exprime souvent दुष्करं. Le sens le plus naturel du vers est : «toute ta vie, tu as, dans cette boîte (au moyen de cette boîte?) commis le péché,» et alors ces paroles seraient un reproche adressé au charmeur par le Bodhisattva. Mais cela n'est guère dans la donnée de ces courts récits; et, en tout cas, ce pâda ne pourrait représenter qu'un fragment tronqué d'un discours plus étendu.

Ligne 6. — एका, au lieu de एषा, serait beaucoup plus naturel. — A la ligne suivante, तस्य est pour तस्या : «Ta tête en est le prix. L'autre, faisant le sacrifice de sa tête, répondit...»

Ligne 9. — समुदाचरति n'est plus, comme tout à l'heure, employé ici dans le sens particulier de «adresser la parole», mais dans son acception plus commune de «faire, commettre». — सबोधिसत्व, pour बोधिसत्व, est si peu ordinaire que je doute un peu, malgré la comparaison de la p. 89, l. 15-16, de la correction de ces mots. Le sens général est clair : «Le désir de la bodhi est si méritoire qu'il éclipse à lui seul les fautes que peut commettre le Bodhisattva.»

Ligne 14. — «J'ai une stance à acheter, s'il te plaît l'acheter.» — A la ligne suivante, भक्षेयत् est une fausse restitution pour भक्षे, représentant la première personne, comme plus haut (p. 84, l. 16) ऽरोचेयत्. — Quant aux mots गाथा हि, etc.,

on les peut traduire de deux façons : «car cette stance est un texte de la loi,» ou, en prenant संहिता dans sa valeur de participe : «car cette stance est conforme à la loi.» La seconde explication me paraît préférable; il serait peu conforme à la signification étymologique de संहिता d'employer le mot pour désigner une strophe isolée.

Ligne 18. — «Prends [ce que tu demandes] et donne-moi la stance; que ce soit une affaire conclue; et pas de délai!»

Page 93, ligne 2. — Je ne donne परिदेवितकंपनेषु que comme une conjecture plausible, non pas certaine, et je traduis : «(dans les enfers) ébranlés par les lamentations [des damnés], où l'on est rapproché de gens dont on voudrait être séparé, et séparé de ceux qu'on aime.» — कुपुरुषसंश्रयनिकेतः «la société (littéralement : l'habitation en commun) des méchants».

Page 94, ligne 1. — «Entre les mains des sots, la prospérité se change en misère; un seul sage change la misère en prospérité (littéralement : le vide en plénitude.»

Ligne 6. — ब्रूहि सत्यं, etc. : «dis la promesse (c'est-à-dire le prix) que tu souhaites.»

Ligne 8. — नाना me paraît fort douteux malgré l'accord de tous les mss.; ce mot n'ajoute rien du tout à l'idée; je serais très porté à le remplacer par रागो dont la confusion avec नाना est, graphiquement, très facile et dont on attend ici la présence à côté de मानं.

Page 95, ligne 1. — Ici, et quelques lignes plus bas, tous les mss. ont तद्दासो qui ne peut être conservé : écrit en un mot, il ne donne pas de sens; si on l'écrit en deux, le pronom n'aurait pas de substantif auquel se rapporter. Ce n'est pas à dire que ma conjecture ne me laisse aucun doute. द्दासो, seul, serait plus dans les habitudes de notre texte, et स्वद्दासो, tout au moins, serait plus naturel et plus correct.

Ligne 8. — Le mètre exige l'orthographe समेतिय que je comprends, ainsi construit avec l'accusatif, comme = समिसमेत्य. On remarquera que भाति doit se scander *bhâti*, avec la finale longue comme il arrive si souvent dans les gâthâs du *Lal. Vist.* et assez fréquemment dans notre texte. Pour l'épithète धनिक्षिप्तभाद्, on peut comparer le synonyme pâli *anikkhittadhura*, Childers, s. v. *nikkhitto*. Voici quel est, en définitive, le sens de cette strophe : «Il est, comme on dit, aussi difficile de troubler les résolutions du sage que de lui arracher les cheveux; aussi, une fois en possession de la force de la sagesse, extirpant, par une conduite vertueuse, tous les vices jusqu'à la racine, l'assemblée sans tache fait briller son âme affranchie des

vices; il brille, lui aussi, le maître du monde, le docteur sans tache, que suivent les gens de bien, qui porte résolument le fardeau de sa mission.»

Page 96, ligne 5. — वंक n'est autre chose que la forme prâcrite du sanscrit वक्र dans le sens moral : वंकपूत, c'est le jeu malhonnête, l'action ou l'habitude de tricher au jeu. Cf. *Lal. Vist.*, 8, 16, et ci-dessous, p. 164, l. 14. — A la ligne suivante, la phrase सत्यमोक्षणं, etc. est, en prenant le texte pour correct, passablement surprenante; on sait, en effet, que la retraite (विवेक) est souvent recommandée, dans les textes buddhiques, comme un élément essentiel de perfection (*Dhammap.*, p. 75, etc.). Il faut admettre ou que la négation est tombée ou que विवेक est pris ici dans une acception différente que je ne saurais définir. Pour moi, la première hypothèse est, de beaucoup, la plus vraisemblable : il faut, je pense, lire न चाभी° (cf. p. 96, l. 11); त्य aura été substitué à च par une de ces restitutions ignorantes dont notre texte abonde.

Ligne 6. — Je ne vois pas que यत्रान्तरेण des mss. se puisse expliquer d'une manière satisfaisante. La conjecture que j'ai substituée à cette leçon donne ce sens : «Ils dépouillent ici-bas (यत्र comme इह) de tous leurs biens les habitants des autres territoires.» Je ne serais pourtant pas surpris que la lecture primitive ne fût encore différente et que यत्रा° ne fût une restitution fautive d'un यत्रान्त° pour यात्मान्तर्° : «les habitants de leurs propres territoires et de ceux des autres». Ce serait un cas à rapprocher du pâli *atraja* pour यात्मज, que M. Kern (*Over de Jaartelling der zuydelijke buddhisten*, p. 15) a aussi expliqué par une restitution maladroite. — यनु-युज् se construit avec deux accusatifs dans le sens de «interroger sur... accuser de...», aussi «interroger comme accusé» et presque «poursuivre pour...», comme on peut le voir dans l'expression *âpattiyâ anuyuñjiyamâno*, dans Minayeff, *Pâtimokkha*, 86, 4, 7. — Quant à यात्तेपयति, je le considère ici comme un dénominatif formé de यात्तेप dans le sens de «reproche, accusation». En sorte que je traduis : «Ils accusent de (ils punissent comme de) meurtre des gens qui ne méritent d'être recherchés pour aucune faute.»

Ligne 8. — वज्रयति doit être un dénominatif tiré de वज्रि, *eunuque* : «ils mutilent.» Dans भोगयात्रा, यात्रा ne peut signifier que l'«entretien de la vie», comme souvent. भोग ne saurait, dès lors, avoir une valeur bien précise. Je traduis : «Même en ayant les moyens, ils ne sont pas charitables pour la satisfaction des besoins de la vie,» c'est-à-dire qu'ils ne distribuent pas à ceux qui en manquent les moyens de se sustenter. — सम्यक्संबुद्धानां भाषतां est un génitif absolu, et वा pour एव : «même pendant la prédication des Buddhas.»

Ligne 11. — देशयति me paraît avoir ici une signification voisine de celle d'«avouer, déclarer» qu'il a si souvent dans la langue buddhique; c'est le terme technique pour désigner l'acte de la confession (*Lotus*, fol. 115°, etc.) : «ils

n'avouent pas leur connaissance de la loi;» en d'autres termes, ils marquent du respect humain. Il est vrai que देशयति sert aussi très ordinairement (comme à la ligne suivante) à exprimer l'idée d'enseignement; mais je doute fort que le substantif चाङ्युत्व s'accommode de cette acception et que ce mot abstrait puisse être pris comme un équivalent de धर्म, कुशलपक्षान् ou quelque chose d'approchant.

Ligne 12. — Le sens de la première phrase est clairement déterminé par la répétition sous forme négative qui suit immédiatement : «ils enseignent que le Buddha est semblable au monde,» c'est-à-dire qu'ils enseignent la théorie précisément opposée à celle des Lokottaravâdins, de l'école de qui émane notre texte.

Page 97, ligne 5. — "सत्व, nominatif pluriel à finale brève, à cause du mètre. J'ai ici, comme à la ligne 3, gardé l'orthographe prâcrite सात pour ज्ञात; elle est protégée par le témoignage à peu près unanime des mss. — L'emploi adverbial, déjà relevé plus haut, de la location यद्दुतं, que यद्दचिन्त्यं ne fait que redoubler, s'accorde avec la coupe du vers pour démontrer que la première proposition embrasse intégralement les deux premiers pâdas; mais alors la seconde moitié manque de sujet et réclame une modification; c'est pourquoi j'ai, par une correction graphiquement très aisée, substitué यद् (=यदा, comme si souvent dans le *Lal. Vist.* et dans notre texte même) मनो, employé ici pour les besoins du vers, comme l'est plus ordinairement son synonyme चित्त. L'adjectif बोधिमार्ग" se traduit littéralement : «qui a pour essence la conception de la voie de la bodhi;» d'où ce sens général pour la stance entière : «Tous les êtres se mettent à goûter un bonheur parfait quand les Buddhas se prennent à tourner leur esprit vers la bodhi.»

Ligne 9. — Je doute fort de la correction de ce demi-pâda. Tel qu'il est, on peut à la rigueur le considérer comme une façon de composé; on entendrait littéralement : «Ceux qui sont sous le coup de cette destinée : ce sera dans sept jours!» c'est-à-dire les êtres qui sont destinés à mourir dans sept jours. Mais c'est au moins une façon de parler bien obscure et bien heurtée. Elle s'appuie, en quelque mesure, sur le vers suivant d'après lequel, pendant sept jours, les êtres échappent à la puissance de la mort.

Ligne 17. — On remarquera la faute unanime des mss. ajoutant un *r* au locatif सन्धिषु, absolument comme s'ils avaient affaire à une troisième personne de l'aoriste. — षसं, pour le féminin, est pâli et prâcrit. — सन्धि est employé figurément, comme nous parlons des *fondements* de la terre, à moins qu'on ne préfère trouver ici le sens d'«horizon» (*cf. Dict. de Saint-Pétersb.*), la ligne d'horizon étant considérée comme le point d'attache et, si j'ose ainsi parler, la ligne de flottaison de la terre dans l'espace. «La terre demeure (d'ordinaire), sur sa base, immobile dans l'espace.» — नभसु des mss., pour नभसि, a probablement été amené par l'erreur ग्र pour त्र; cela a donné नभसुर् en pendant à सन्धिषुर्. — «Cette terre

(si fortement assise) tremble dans toute son étendue par la puissance de ces êtres (les Buddhas) qui ont accumulé tous les mérites possibles.» तेषु est l'orthographe, rare dans notre texte, mais fort commune dans le *Lal. Vist.*, du génitif तेषां, quand la finale est mesurée brève.

Page 98, ligne 4. — A scander *yasyā*, que l'allongement soit simplement arbitraire ou qu'il suppose une forme comparable à ये = यस्य que nous trouverons plusieurs fois dans la suite. — तनुया° «dont le corps n'est pas éclipsé [même] par le soleil levant». Les corrections que j'ai introduites dans le texte se justifient, je pense, d'elles-mêmes; elles sont exigées par le vers. — पूर्णं «plein des, complètement doué des trente-deux signes, au complet, qui sont attribués aux hommes d'une conduite vertueuse». Je prends कुशलचर् dans ce sens : «qui marche dans [le chemin de] la vertu;» on pourrait aussi bien lire कुशलवर् «excellent par le mérite, d'un mérite transcendant». Dans les deux cas, nous avons une paraphrase un peu terne, comme il arrive souvent dans les parties métriques, du mot propre, महापुरुष. — La leçon धरणिनाग° des mss. est incompatible avec le mètre. Deux corrections me paraissent possibles : धरणिनाग° se rapproche fort de la tradition et donne ce sens : «de qui la force est plus pesante que la terre et ses montagnes;» ou, धरणिधर° désignant les éléphants célestes : «de qui la force est plus redoutable que celle des éléphants qui portent la terre;» dans ce cas, नाग serait une glose qui aurait anciennement pénétré dans le texte. — Sur la forme ते, pour l'accusatif, voyez ci-dessus. — Il y a, dans ce pâda, une lacune de trois brèves, sans importance pour le sens général.

Ligne 8. — चित्राचार्य des mss. ne donne guère de sens; चित्राचार् s'applique bien à la variété des existences et des sacrifices que, dans sa carrière, le Buddha a dû traverser. Outre ce changement, j'ai cru devoir à la désinence de l'accusatif, amenée sans doute par ce qui précède, substituer le nominatif, en accord avec मुनिः. — ग्रमाभिमुखो : «le muni s'est rapproché (littéralement : s'est dirigé vers) du Nirvâṇa (ग्रम) par..., au moyen de...» Sur le sens buddhique de मैत्री «charité», voyez *Lotus*, p. 300. — Dans le pâda suivant, le sens et le mètre m'ont forcé à plusieurs corrections. La mesure *sātva* n'a, dans ce texte, rien qui puisse surprendre. — Ce qui me laisse le plus de doute, c'est l'épithète वसुसुमहित appliquée au séjour du Bodhisattva, c'est-à-dire au ciel des Devas Tushitas, au lieu de l'être, comme si souvent, au Bodhisattva lui-même. Je serais très tenté de lire °महितो et सुचितो, et alors °प्रतिबोधने serait en construction avec ce dernier participe : «qui fait sa joie d'éclairer les créatures.» — ग्रचलाधृतिः revient de même dans ce vers répété à la page suivante; le mètre exige en effet l'*â* long; l'allongement est pourtant arbitraire, le seul sens admissible étant : «dont la fermeté est inébranlable.»

Ligne 19. — *Je considère* प्रविविक्षु *comme un adjectif désidératif de formation irrégulière : «désirant, voulant entrer.»*

Page 99, ligne 2. — Nous avons un demi-vers de trop. Il y a apparence que c'est celui-ci même qu'il faudrait éliminer. Car, d'une part, l'emploi de वन्दू, appliqué à la terre, pour désigner la marque de respect qu'elle donne au Bodhisattva, peut paraître singulier, et, d'autre part, la coordination des deux verbes चचाल et ववन्दि, sans même qu'ils soient reliés par un de ces च dont notre langue est si prodigue, n'est pas très vraisemblable. — मण्डित, dans le sens de «plein de», *est familier à la langue buddhique. Conf., par exemple, Lal. Vist.,* 62, 7; 124, 6, *etc.*

Ligne 4. — «Elle est entourée de (amusée par des) danses, etc.» Voyez ci-dessus la note de la p. 31, l. 2. — Je n'ai pas hésité à écrire चित्तं; la même épithète est, dans les mêmes circonstances, donnée à Çuddhodana par le *Lal. Vist.*, 89, 2, avec l'addition तपस्वि. Ce n'est pas que l'application en soit claire dans l'un ni dans l'autre cas; il faut admettre que, comme Mâyâ s'est préparée à sa conception miraculeuse par toutes sortes de pratiques de piété, le roi attend, dans les austérités, la naissance de ce fils merveilleux.

Ligne 7. — *L'emploi de* तस्मिं *est ici entièrement adverbial et tout à fait identique à celui du pâli tahiṁ, issu au reste de ce locatif.* — दद्रक्ष *peut se prendre comme un sandhi pâli pour* दद्रक्ष मय; c'est du moins ainsi que l'entendent les scribes; les variantes en témoignent. On trouve, en effet, quelques cas où मय paraît employé de la sorte au milieu et non au commencement de la phrase, contrairement à l'usage sanscrit. On peut cependant douter s'il ne faut pas voir dans दद्रक्ष une forme verbale; l'irrégularité n'aurait rien d'invraisemblable dans un texte comme celui-ci. Ce serait un parfait à désinence d'imparfait ou d'aoriste, *atha* à côté de *itha dont j'ai eu occasion de parler plus haut* (p. 10, l. 13, note) et dont *nous trouverons des exemples certains* (ci-dessous p. 176, l. 17), de même qu'en *pâli ajâyatha, ahâyatha* (Kuhn, *Beitraege*, p. 110). — Il est difficile d'échapper à la nécessité de prendre ici लुम्बिनी comme un nom d'arbre, synonyme de प्लक्ष, dont (तस्याः) la reine saisit une branche. Je ne prétends pas décider si cet emploi est primitif ou secondaire, en d'autres termes, si le लुम्बिनीवन de la légende désignait simplement d'abord «la forêt de plakshas», d'où, le nom tombant en désuétude, l'étymologie populaire aurait tiré de toutes pièces la prétendue aïeule Lumbinî, ou si, au contraire, notre texte a, de l'expression लुम्बिनीवन, arbitrairement inféré pour लुम्बिनी la signification que le mot prend dans ce passage. Toutefois, *le rapprochement de* लुम्बोद्यान *au vers précédent est tout en faveur de la première hypothèse, que* लुम्ब (forme parallèle de लम्ब?) ait désigné directement l'arbre ou d'abord son fruit, d'où लुम्बिनी. — On pourrait aisément combler la lacune au

moyen de इत्ते. La brève qui manque ensuite m'a fait admettre la correction गृहान, forme d'absolutif familière au pâli et représentée dans la langue des *Gâthâs du Lal. Vist.* (E. Müller, 286). Il est vrai que, de la sorte, le vers n'est plus coupé régulièrement. Mais l'objection n'a pas ici beaucoup de force. — Dans le dernier pâda, il faut mesurer *tatrā ca*°.

Ligne 12. — J'ai dû essayer de restituer les deux premiers pâdas en m'aidant d'abord de la répétition fautive du même vers qui revient quelques lignes plus bas, et ensuite du vers analogue que nous rencontrerons plus loin, fol. 108^{recto}. La mesure ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – pour – – – – – – – – à laquelle j'arrive pour le commencement de l'un et de l'autre, sans être invraisemblable, ajoute au caractère forcément hypothétique d'une restitution de ce genre. — अप्राप्तं भूमौ «tel qu'on n'en trouve pas sur la terre».

Ligne 15. — Mon essai de correction est fondé sur ce trait légendaire bien connu en vertu duquel les Devas, ou au moins des Devas de tous les étages célestes, quittent, en même temps que le Bodhisattva, le ciel pour la terre et s'incarnent pour vivre à ses côtés. Je ne crois pas que च्युत, dont l'emploi technique est si usuel, puisse être ici pris simplement dans le sens d'une descente, d'une apparition momentanée. — स्थिहन्ति est la forme prâcritisante qui, dans notre texte, fait pendant au pâli *ṭhahati, paṭiṭṭhahati*, etc. *Cf.*, p. 101, *l.* 2, संस्थिहन्ति, etc. (sur la forme *saṁṭhihati* en pâli, voyez Kuhn, *Beitraege zur Pâli Gramm.*, p. 96). «Tous les Devas, contents, joyeux, abandonnant l'existence dans le palais des Tridaças et des autres dieux, accoururent dans le Jardin.» — Dans la seconde moitié de cette stance, le texte de la tradition est visiblement très corrompu; le sens et le mètre y sont également sacrifiés. Je ne crois pas qu'il y ait lieu d'insister sur la suppression de प्रीतोदे च °स्नापयित्वा तं. Dans le pâda qui reste, je n'avais point de restitutions assez évidentes à proposer pour les introduire dans le texte. Il n'y a pourtant pas de doute sur le sens général; le vers, après une allusion aux sept pas que fait le Bodhisattva dès sa naissance, annonce le «rugissement du lion» (*cf.* Buddhaghosa, dans *Journ. As. Soc. Beng.*, 1838, p. 801, et Beal, *Cat. of Buddh. Script.*, p. 131) exprimé par le pâda suivant. Il manque au commencement du pâda un verbe d'où dépende विक्रमां; à la fin, il existe aussi une lacune certaine; si nous sommes fondés à admettre, d'après les traces de la page suivante, l. 10, une forme स्वणि dans le sens de स्व, on pourrait en définitive lire cette ligne :

विक्रमांश्च सप्त पूर्वा क्रान्त्वा मृगवृषभराजपतिरिव [स्व]णीमिमां.

Mais il faut alors, pour retrouver le vers, admettre, dans la quantité, une série d'équivalences auxquelles la métrique, en somme assez régulière, de ce passage ne nous a point préparés. Le sens serait satisfaisant : «après avoir fait sept pas pleins, comme le maître, roi et seigneur des animaux, il poussa ce rugissement...»

Le composé मृगवृषभरतपति demeurerait encore d'une incorrection assez bizarre. Le changement de *kṛtō* en *ktō* fournit un sens naturel : « Il n'y a plus pour moi ni mort ni vieillesse; j'ai supprimé le mal de l'existence. » La brève *jarā* pour *jarā* ne peut pas faire difficulté, pas plus que le sandhi pâli भवुप°. Ce ne serait qu'une autre périphrase pour ce que le *Lal. Vist.* exprime ainsi : इदं च ज्ञातिर्मम पश्चिमा (107, 2). Je ne sais pourtant si je n'aurais pas dû lire de préférence ब्रह्मणाकृत्यो भवत्युपद्रवः, en rétablissant ici une curieuse forme du génitif en *kṛt* ou *kṛtya* pour laquelle je renvoie à des explications ultérieures. L'*a* final de *maraṇa* serait allongé comme il arrive souvent, et l'on retrouverait le mètre en mesurant *kṛtyō*. Cette conjecture aurait l'avantage de demeurer plus près de la tradition.

Page 100, ligne 5. — La correction en सां paraîtra peut-être hardie; je prends ce mot comme identique à son homonyme pâli dont nous avons eu précédemment une forme parallèle स्वां. स्थाते ne peut être qu'un aoriste équivalent à la forme plus habituelle धरयति. Le sens serait donc : un parasol..... « se tint de lui-même sans être porté par aucune main. » — Si शंखवर्णाभैः « ayant l'éclat de la nacre », est exact (et c'est du moins, graphiquement, une correction des plus faciles), nous aurions dans *çaṅkhā* un allongement arbitraire pour le besoin du mètre.

Ligne 9. — « Les dieux jettent à flots, devant l'être excellent aux forces de Jina, les fleurs divines avec la poudre de santal. » — L'allongement anormal d'*atiçaya* rend nécessairement la leçon problématique; la fin du pâda n'est pas moins conjecturale. Tel qu'il est, le texte se laisse traduire : « les dieux poussent (स्तै au singulier pour le pluriel) des centaines de cris pleins de l'excès de leur joie : Victoire au Bienfaiteur! » इति serait omis, comme si souvent. — C'est un prodige des plus habituels dans les descriptions buddhiques que l'apparition de trésors cachés qui sortent soudainement des entrailles de la terre. Évidemment c'est ce prodige qu'entend énoncer le dernier pâda, quelque incertitude que l'on puisse garder sur l'expression चुच्यासवाः; elle se peut cependant expliquer sans violence : « rapprochés (*mis à portée*, rendus visibles) par le tremblement. » nous arrivons ainsi à cette traduction : « Dans l'océan et sur la terre des trésors variés furent rendus visibles par ce tremblement [sortant] du sol et des eaux, grâce à la puissance du Tathâgata. »

Page 101, ligne 3. — J'ai proposé dans l'Introduction une version de ce passage; à la ligne 7, tous les mss. portent धरयानन्तो, lecture certainement fautive, mais où on est d'abord tenté de chercher धरयानतो. धरयानतो, dans une phrase négative, s'expliquerait bien en effet, et dans une signification différente de celle que j'attribue à धरयानतायं : « les actions qu'ils ne commettent pas, parce qu'elles ne sont pas convenables [à leur état, à leur condition] »; mais cette interprétation

n'est pas applicable dans une phrase affirmative comme celle-ci, et au lieu d'éclairer अस्थानतायै par अस्थानतो, il faut corriger et expliquer अस्थानतो d'après l'analogie d'अस्थानतायै; car il est hors de doute que les deux locutions ne peuvent pas être séparées.

Ligne 19. — विपरीतायै पृष्ठिये se peut à la rigueur entendre : «ils ne commettent pas de mauvaise action *quand on a le dos tourné*.» Mais ni l'expression, ni même l'idée n'est familière au style buddhique. Il suffirait d'une correction légère दृष्टिये pour ramener la phrase à des analogies bien connues (voy. ci-dessus p. 90, l. 2, note, sur l'expression विपरीतदृष्टि) et obtenir un sens excellent : «ils ne sont pas entraînés par des opinions erronées à des actions coupables,» c'est-à-dire : ils ne se laissent pas séduire par des idées hétérodoxes qui les mettraient dans la voie du mal. — Dans le dogme indien du karman on *détruit* une action, bonne ou mauvaise, par une action contraire qui en équilibre et en annule les effets. Ici, il s'agit nécessairement d'actions méritoires que ne vient détruire aucune faute; pour un exemple inverse, cf., par exemple, *Mân. Dh. Ç.*, xi, 246. — मम est explétif et redondant, comme par exemple, p. 131, l. 11. On retrouvera, dans la suite, des cas analogues, fol. 243ᵇ, 247ᵃ, 272ᵃ, 283ᵇ, etc., de même en pâli, comme *Jâtaka*, i, 267, 20.

Ligne 14. — न क्वचित्, dans un sens adversatif : «jamais.» — वा pour एव. «Ils ne s'attachent jamais à des doctrines inspirées par l'hérésie, mais seulement à des doctrines pures inspirées par la sagesse.»

Ligne 16. — Si la restitution de ce vers, telle que je l'ai tentée, est exacte, il est clair que la construction est brisée à la fin du troisième pâda, et il faut admettre que le régime de घातेन्ति est sous-entendu, étant d'ailleurs facile à suppléer. «Ils respectent jusqu'aux feuilles de l'arbre sous lequel ils sont assis ou étendus, et, même dans la colère, ils ne frappent point [ceux contre qui ils sont irrités.]»

Page 102, ligne 2. — संनिश्रित n'est pas usité de la sorte en sanscrit, mais bien, en pâli, le correspondant *sannissita*. Quant à विनिःश्रित, qui ne paraît pas non plus employé dans le sanscrit classique, il se rapproche étroitement par la signification de विनिःसृत; la comparaison de व्रणं, निःव्रणं paraît démontrer cependant que c'est bien au verbe श्रि que nous avons ici affaire, au moins dans l'intention des scribes. On pourrait douter seulement s'il ne faut pas écrire विनिश्रित. *Lotus*, fol. 149ᵃ (तं चानिश्रितो भाषते) et 168ᵇ (सततं अनिश्रिता), cf. ci-dessous, p. 167, l. 11, je trouve cette orthographe निश्रित, et il n'est guère permis de séparer de विनिश्रित, que nous avons ici, cet अनिश्रित dont Burnouf («sans s'arrêter, sans autre demeure») a méconnu le sens; car, d'après l'analogie du pâli, de notre passage et d'autres analogues, il ne peut signifier que «détaché, sans attache aux choses

terrestres, à la passion, etc.». Cf. ci-dessous, p. 121, l. 8, तत्रार्थनिश्रित, etc. Le sens est clair : «Uniquement préoccupés du *karma* (c'est-à-dire d'accumuler des mérites) et affranchis du désir...»

Ligne 4. — वचो pour वाच् est pâli. Cf., en Mâgadhi jaina, *vaijoa*, Weber, *Bhagavati*, p. 173.

Ligne 11. — पूरयति est ici employé dans une acception particulière à la langue buddhique avec le sens d'«arriver à..., atteindre». Cf. le pâli et, en particulier, Fausböll, *Ten Jâtakas*, p. 91.

Ligne 13. — J'ai, ici et à la ligne suivante, corrigé सामन्ते, qui seul me paraît donner un sens : «dans le voisinage des, avec les, hommes ordinaires,» ce qui revient à «comme les hommes ordinaires». Si cet emploi de सामन्ते paraissait forcé, je renverrais à des expressions pâlies comme *Ten Jât.*, 111, 13, où *sâmante* est, encore que dans une acception différente, construit avec une liberté égale : *na hi sineruppâtanakavâto sâmante purâṇapaṇṇassa lajjati* : «un vent capable de déraciner le mont Meru ne demeure pas impuissant (littér. : n'est pas humilié) contre une feuille morte (littér. : dans le voisinage d'une feuille morte)». Ici, *sâmante* est employé un peu comme le pourrait être *santike*, qui a le même sens étymologique, à peu près avec la valeur de l'instrumental. Cet exemple pourrait suggérer, pour notre passage même, une explication qui se rattacherait étroitement à cette analogie. On entendrait : «Ces Bodhisattvas tombent-ils ou non, par suite de leur qualité de Prithagjanas, etc.» Ce nom semble, en effet, pouvoir convenir aux Bodhisattvas en question à un moment de leur carrière où ils ne sont pas nécessairement, j'imagine, entrés encore dans l'une des quatre voies. — साधोस्विद्, en sanscrit साधोस्विद्; mais en pâli nous trouvons, à côté de *su* pour *svid*, la forme *sudaṁ* dont je crois que notre texte donne ici la vraie explication, préférable à celle qu'a proposée Childers (s. v. *su*); *sudaṁ* est pour *su* (= *svid*) + *idaṁ*. Du même coup, l'on voit que la forme स्विद्, que nous avons ici, n'est pas une forme sanscrite authentique, car alors nous ne pourrions tout au plus avoir que स्विदिद्, mais une reconstruction fondée sur la forme populaire. — अवद्यावद्य «les voies les plus basses, les plus misérables». Sur ce sens d'अवद्यावद्य, voyez le *Dict. de Saint-Pétersbourg*.

Ligne 17. — Voyez la note de l'Introduction.

Page 103, ligne 1. — Malgré l'accord des mss., je ne doute pas qu'il ne faille lire ब्रह्माणो, प्रत्येकब्रह्माणो. La leçon actuelle ne donne aucun sens, au moins en ce qui concerne प्रत्येकब्राह्मण, et la suite montre que nous sommes ici en présence de catégories divines. Dans notre conjecture, प्रत्येकब्रह्माणो s'entend aisément et se doit appliquer aux Brahmans individuels ou multiples, c'est-à-dire à chacun des dieux appelés Mahâbrahmâs, par opposition à ब्रह्माणो qui ne désigne que Brahmâ

Sahampati, le grand Brahmâ, chef unique du monde (cf. Burnouf, *Introduction*, p. 609-610; Beal, *Catena*, 93-94).

Ligne 8. — *Upavâda* est usité en pâli dans cette expression, au lieu de *apavâda*, comme *Pâtimokkha*, éd. Minayeff, 92, 10; Burnouf, *Lotus*, 866. On sait que le titre d'Âryas désigne les hommes qui ont atteint l'un des quatre degrés de sainteté; Burnouf, *Introduction*, p. 291. — Ces प्रत्येकनिरय ces «enfers individuels», sont sans doute de la même espèce que ceux de la légende de Saṅgharakshita dans Burnouf, *Introduction*, p. 320 et suiv., qui rappelle à ce propos ceux «dont parle Des Hauterayes, et qu'il définit comme des enfers dispersés sur la surface de la terre, sur les rivages et dans les lieux isolés... (*Journ. asiat.*, t. VIII, p. 82)».

Ligne 13. — प्रत्येकबुद्धत्वाय विनिर्हाः «ces êtres qui s'appliquent à acquérir la qualité de pratyekabuddha». La lecture est plus douteuse que le sens. Outre que निर्ह ne s'emploie qu'en composition, le préfixe वि s'explique mal dans cette association. Il me paraît extrêmement vraisemblable qu'il faut lire *ह्त्वपरिनिर्हाः. La différence graphique est très légère entre les deux leçons et परिनिर्ह est garanti dans ce sens par l'usage sanscrit.

Page 104, ligne 1. — Sur ce passage, voyez la note de l'Introduction.

Ligne 4. — Si la lecture प्रथमचित्तोत्पादाय est correcte, le datif serait ici substitué à l'instrumental; cette liberté n'est ni ordinaire, ni en soi très vraisemblable; elle n'est pas impossible, étant donné le désarroi qui règne ici parmi les cas. Je n'ai donc rien changé, quoiqu'il fût aisé de lire *चित्तं उत्पाद.

Ligne 5. — Le régime प्रणिधिचित्तं de प्राप्तस्य est impliqué dans le sujet प्रणिधिचित्तं de विपच्यति. Pour le sens de cette observation qui est laissée ici dans un vague extrême, voyez l'Introduction. Il serait bien tentant d'opérer dans le texte au moins un changement, celui de ज्ञातिषु en भूमिषु; ce passage correspondrait ainsi à la distinction établie dans tout le contexte entre les deux groupes de bhûmis, le premier embrassant les sept premières et le second les trois autres; dans ces dernières, le Bodhisattva devient impeccable en même temps qu'il devient «inébranlable» (p. 102, l. 6-7), ce qui arrive en effet par le प्रणिधिचित्त. Il y aurait entre cette lecture et l'insistance avec laquelle le passage entier revient sur les sept premières bhûmis une convenance évidente. Il faudrait alors comprendre un peu différemment l'adjectif द्वितीय* : «l'esprit de praṇidhi se mûrit (prépare et complète sa maturité) [successivement] dans la première, puis la seconde, etc. terre». Si séduisante que me parût cette conjecture, je n'ai pas voulu l'introduire dans le texte aux dépens d'une leçon qui, après tout, se laisse expliquer.

Ligne 8. — Les mss. portent प्राप्तान* pour प्राप्त*, comme dans un passage du *Lotus*, fol. 74ᵇ (Burnouf, 83, 13-14) : तावतस बोधी प्राप्तमेत् प्राप्तव्य च...., où il faut lire ज्ञप्, dans sa signification (soit propre, soit figurée) de «atteindre, obte-

nir», comme *Lotus*, fol. 16^b; *Lal. Vist.*, 295, 17, etc. Ici, le sens est simplement: «se rendre favorable par des adorations, des respects, adorer.» — Dans la formule ग्गाह्स्या, etc., nous avons ici la forme pâlie (Burnouf, *Lotus*, 581, 863), comme le prouve ग्गनग्गाहिं (au moins faudrait-il, même en sanscrit buddhique, ग्गनग्गाहिां) au lieu de ग्गनग्गाहिकां qui est conservé dans la version sanscrite. Je n'hésite pas à penser que l'analogie devrait être complète, et que ग्गाह्स्या n'est qu'une conjecture de la tradition pour le pâli ग्गाह्स्मा représenté dans la formule du *Lal. Vist.* et du *Divya Avadâna* par la forme classique ग्गाहाद्. — ते est, comme plus haut, accusatif pluriel. — Dans ग्गोवाद, nous retrouvons encore une forme pâlie pour ग्गवत्रा°. Quant au sens, voyez *Lotus*, p. 304 et suiv.

Ligne 19. — सहायक «compagnon», ne donne aucun sens; j'ai donc préféré l'autre leçon, d'ailleurs très voisine, महापर्क. Elle ne va pas sans quelque difficulté; on est forcé d'admettre qu'elle est pour महापार्क, qu'interdit le mètre, avec cette signification: «la conduite des Bodhisattvas grande (c'est-à-dire difficile, longue) à mûrir.» De pareilles abréviations de voyelles radicales sont, à vrai dire, assez rares; nous aurons pourtant plusieurs fois à scander *parivâtra* pour *parivâra*, par exemple. Pour éviter cette irrégularité, je ne verrais d'autre moyen que de lire महान्तर्क = महत्, une épithète bien faible et bien peu significative. — ज्ञातक° «savants dans les Jâtakas et dans les autres enseignements».

Ligne 17. — ग्गप्रतिसमा «incomparable», comme *Jâtaka*, I, 93, 9: *appaṭisamayâ buddhasiriyâ*.

Ligne 18. — Les mss. portent इत्येव, mais le mètre suppose l'apocope de l'i initial à la façon prâcrite: *tyêvâ*.

Ligne 19. — ते des mss. ne saurait, que je voie, être exact; quelle que soit l'incohérence de certaines constructions, ce pluriel, au milieu de tous les singuliers qui suivent, me paraît inadmissible. On peut admettre que ग्गवतो est une forme du nominatif accommodée aux nécessités métriques pour ग्गवन्तो (cf. *Lal. Vist.*, 53, 3: कथवतः; 84, 11: ग्गवतः, etc.); je serais plus disposé, soit à lire ग्गवता, soit à prendre le génitif comme faisant fonction d'instrumental, ce qui arrive assez fréquemment: ग्गवतो ou ग्गवता serait le régime de प्रवुच्यति. Quant à cette dernière forme, nous avons déjà rencontré nombre de ces compromis entre le sanscrit et le prâcrit. — Dans le dernier pâda, il faut nécessairement suppléer ग्गाह् ou un mot de même signification: «voilà ce que déclare le Jina dans son enseignement.»

Page 105, ligne 7. — Dans le désaccord des mss., ग्गपद्यन्ति laisse place au doute; il semble pourtant bien marquer ce que, en français, nous exprimerions de même en disant: «les Jâtakas vont jusqu'à cette huitième bhûmi.» Cette locution étant en corrélation directe avec le कुतःप्रभृतिकानि qui précède, on pourrait songer

aussi à lire प्रभृति. भूमी ne saurait faire difficulté, प्रभृति étant construit de même dans les phrases suivantes. En tout cas, le sens général demeurerait identique, à savoir que les Jâtakas racontés par le Buddha ne s'appliquent qu'à cette partie de sa carrière de Bodhisattva qui est comprise dans les trois dernières bhûmis. Quoi qu'il en soit, la construction de प्रभृति avec l'accusatif est très singulière, d'autant plus que nous trouvons parallèlement, ici même (कुतः, ध्रुवः) et ailleurs (p. 153, l. 6 : तुषितभवनात्प्रभृति), la construction avec l'ablatif, connue du sanscrit régulier et naturellement fondée sur le sens. Néanmoins, la conséquence avec laquelle l'accusatif est ici maintenu ne permet guère de suspecter la fidélité de la tradition.

Page 106, ligne 1. — उत्तप्तं « purifié, entièrement pur », appliqué à la sagesse (ज्ञानं) par comparaison avec l'or; cf. सुवर्णमुत्तप्तमिवात्र, p. 165, l. 2, comme en sanscrit तप्त (*Dict. de Saint-Pétersb.*, तप्, n° 2).

Ligne 3. — कुच्छन्ति de la ligne 9 ne laisse aucun doute sur la restitution de कुच्छन्ना, forme toute prâcrite par sa désinence, pour °त्यात्, aussi bien que par le radical, pour कुत्स. La dérivation elle-même, tirée de कुत्सा par un nouveau suffixe त्व, ne paraît usitée ni en sanscrit ni en pâli. — J'ai cru pouvoir lire °ज्ञातिमनुयान्ति ते, chaque pâda formant dans ce qui précède et ce qui suit une phrase complète, même au prix d'une répétition du verbe. Le changement est d'ailleurs très facile, ज pour य, comme dans ज्ञाचाहि pour याचाहि, p. 289, l. 6, etc., à la façon prâcrite, et le sens est très simple : « à partir de là ils obtiennent une naissance pure. » A la rigueur, il serait possible de serrer de plus près la tradition en lisant °ज्ञातिं मनुज्ञान्तिके « parmi les hommes », et en construisant avec अनुभवन्ति l'accusatif ज्ञातिं.

Ligne 6. — Dans ce vers, j'ai conservé भवन्ति malgré la mesure qui force de scander *bhavāti*; même en lisant ainsi, il faudrait admettre que le singulier est pour le pluriel. Le second pâda prouve que le sujet est non pas लिङ्ग mais ते sous-entendu, sujet de इच्छन्ति. « Quelque sexe qu'ils souhaitent, ils sont, suivant leur vœu, quelque dieu qu'ils désirent être, etc. » C'est une autre question de savoir comment ceci se concilie avec l'affirmation (ci-dessus, p. 103, l. 10) suivant laquelle, dès les sept premières bhûmis, et à plus forte raison à partir de la huitième, le Bodhisattva ne revêt plus le sexe féminin, encore moins le तृतीयं लिङ्गं.

Ligne 8. — On attend ici la négation au lieu de वा; cette qualité de तीर्थिक, d'*hérétiques*, est bien étrange à promettre à ces futurs « destructeurs de l'existence ». Ou bien faut-il admettre que तीर्थिक puisse quelquefois être pris dans un sens favorable et désigner des hommes « pieux » qui ont certains objets de culte (तीर्थ; sur ce sens de *tîrtha*, cf. *Lal. Vist.*, 313, 19)?

Ligne 12. — « Ils sont invités par les Buddhas promulgateurs de la loi, au moment où ils meurent [en ces termes, à prêcher la loi]. »

Ligne 15. — La même expression शैक्षभूमौ स्थापित se retrouve, *Lotus*, fol. 41ᵇ, où Burnouf traduit : « placés... sur le terrain des disciples. » Cf. *sekkhabhûmi* dans un passage du *Mahâvaṁso* cité par Burnouf, *Lotus*, p. 297, qui le rend de la même façon. Mais *sekkha* ou *çaiksha* a un sens technique plus défini et désigne toutes les catégories d'hommes qui sont parvenus à l'un des degrés de sainteté énumérés par les buddhistes, inférieurs à la dignité d'Arhat (cf. Childers, s. v.). Dans la même page du *Lotus*, nous avons निर्वाणभूमौ स्थित (« établi sur le terrain du Nirvâṇa » B.). Fol. 169ᵇ, je lis चित्तभूमि (« le terme auquel atteint la pensée » B.). Ces exemples, qu'il est inutile de multiplier, font assez sentir les diverses nuances de signification que le style buddhique rend au moyen de cette expression métaphorique de भूमि dont il fait un si large emploi.

Ligne 19. — La mesure *lôke* est malaisément admissible. Il y a sûrement transposition; il faut rétablir लोके संदेहके.

Page 107, ligne 1. — दुर्विषमं « difficile à atteindre »; cf. le pâli *girisamaṁ*, synonyme de *giriduggaṁ*; Fausböll, *Ten Jât.*, p. 56, et ci-dessous, p. 108, l. 15, दुर्गेषु च दुर्विषमेषु च.

Ligne 6. — Je ne vois aucun moyen de sauver *भूतस्य des mss., c'est-à-dire de séparer ce mot de बोधिसत्त्वान; il ne peut que lui servir d'épithète. Le vers s'éclaircit de la sorte; il suffit, dans le troisième pâda, de prendre बहमाभूमिं dans le sens du locatif (voy. ci-dessus) : « Tels sont les actes des Bodhisattvas, maîtres de la puissance surnaturelle, et telles les actions qui s'accomplissent dans la huitième bhûmi. »

Ligne 11. — उपेक्षन्ते des mss. va directement contre la mission prêtée aux Cakravartins qui s'occupent des hommes et ne les *négligent* point. Il semble aussi que केवद्रपं devrait être corrigé en केवद्रपं et pris adverbialement : « de quelle façon? » Ce qui est en question, c'est la manière dont les Cakravartins instruisent les hommes et non les hommes qu'ils enseignent.

Ligne 14. — On retrouve aisément ici les dix akuçalakarmapathas dont l'énumération, soit sous la forme positive soit sous la forme négative, est assez connue.

Ligne 16. — « Et plaçant devant leur palais des monceaux d'or, ils parlent ainsi : « Que celui qui a besoin de quelque chose que ce soit prenne de l'or à ce tas! »

Page 108, ligne 8. — On remarquera la leçon ग्लानार्हं, une manière de sandhi que sa rareté, après l'*â* long, m'a empêché de garder dans le texte.

Ligne 10. — पुरिम, pâli, dans le sens de पूर्व. *Lal. Vist.*, 197, 6; 466, 12, etc.

Ligne 11. — « Il fait des aumônes accompagnées d'aide et de services. » Tout en respectant l'orthographe unanime des mss., je ne puis guère douter que *संकल्पे ne doive être remplacé par संकल्पो : aux yeux des buddhistes, la valeur, la dispo-

sition morale de celui qui reçoit n'a aucune importance; l'intention et le but de celui qui donne en a une extrême.

Ligne 15. — «Pour avoir, en détruisant les ennemis, les malfaiteurs, assuré le passage dans les lieux dangereux et difficiles...» L'épithète परिसूदनो me paraît, comme on voit, contenir l'explication du rôle attribué au roi vertueux; mais सेक्रम exprimant spécialement l'idée de «pont», le texte, à côté de la sécurité des chemins, doit viser aussi les travaux publics qui les rendent praticables. — Le mètre, d'accord avec les mss., consacre ici la brève dans प्रतिठपयति, comme en pâli dans *thapeti*. — Il y a, dans le dernier pâda, une courte lacune qu'on peut combler en ajoutant, par exemple, नृपो.

Ligne 17. — Le même mélange de couleur noire et d'or se retrouve dans la description du cheval du Cakravartin que donne le *Lal. Vist.*, p. 17. — Il n'y a pas à insister sur तद pour तदा, comme यद pour यदा, etc.

Page 109, ligne 1. — ह्यन, donné par l'*Amarakosha* (p. 187, l. 4) dans le sens de «char fermé» ou «litière», nous permet de compléter le vers d'une façon au moins très vraisemblable.

Ligne 4. — Il y a ici une lacune évidente : par un accident ancien, puisque la faute est commune à tous nos mss., le commencement du paragraphe relatif au मणिरत्न est soudé au second demi-âryâ relatif au स्त्रीरत्न; ce qui fait, à en juger par le développement accordé à chacun des autres joyaux, une lacune de deux âryâs entiers. Dans ces conditions, il serait superflu de vouloir corriger la seconde moitié de cette ligne; elle est certainement corrompue, mais nous ne pouvons même pas décider si les termes portent sur le *mani* ou sur la *femme*.

Ligne 9. — महाबुद्धी, pour महाबंधो qui répugne au mètre : «très saint, très maître de ses sens», est confirmé par la comparaison de विदतो, épithète sensiblement synonyme qui paraît deux vers plus bas.

Ligne 12. — Il serait naturel d'écrire नयानयज्ञं, mais nous serions amenés à scander *nayânayajñaṁ*, ce qui n'est point du tout impossible, ce qu'il ne faut pourtant accepter que forcé. Je préfère garder la leçon des mss. en attribuant à la répétition नयनय une signification distributive et intensive analogue au pâli *bhavâbhava*, *phalâphala*, etc. Au vers suivant, nous sommes obligés, si nous conservons la lecture des mss., de donner à इतहतनयना un sens analogue : «tous les gens aveuglés.» Peut-être serait-il préférable de corriger तमहतनय°. — Je n'ai pas hésité à combler la lacune, qui existait dans le second pâda, au moyen de व्याक, une épithète caractéristique du परिणायक et rapprochée de même de l'épithète मेधाविन् dans le *Lal. Vist.*, 19, 17.

Page 110, ligne 8. — अहिरीक, la disjonction pâlie-prâcrite. यनोत्रापिन् est une

forme curieuse. ओत्राप्तिन् correspond rigoureusement au pâli *ottâpî*, lequel n'est, comme le prouve sa signification, directement dérivée de *ottappaṁ*, et la forme négative *anottappî*, qu'une autre forme pour *ottappî* avec chute d'un *p* et allongement compensatif. Sur *ottappaṁ*, qu'il tire d'un sanscrit ओत्राप्य, Childers fait complètement fausse route. La vraie origine nous est donnée par le *Daçabhûmîçvara*, fol. 19ᵃ, où je lis ह्रपत्राप्यं qui correspond justement à la locution, assez usitée en pâli, *hirottappaṁ*; elle est partiellement confirmée par cette forme ओत्राप्तिन् de notre texte. *Ottappa* vient donc de ह्रपत्राप्य, participe futur passif du verbe ह्रप-त्रप्, pris dans le sens du nom abstrait, comme *potthabba* (cf. ci-dessus) dans le sens de स्पर्श; elle est par conséquent sensiblement identique de signification avec ह्रपत्रपा «timidité, crainte». Sens et origine s'accordent à merveille avec ce rapprochement ordinaire de ह्री dont nous retrouvons la trace ici même, et rendent très bien compte de la valeur technique de «scrupule, délicatesse de conscience» (Childers, s. v.; cf. Burnouf, *Lotus*, 444) que le mot a pris dans la langue buddhique. La forme pâlie suppose un premier affaiblissemsnt de ह्र en ह्र (cf. Kuhn, *Beitraege*, p. 39). Notre orthographe ici est particulièrement remarquable par la fin du mot, त्राप्तिन्, qui la rattache étroitement à la forme pâlie *ottâpî*. Il me paraît même fort douteux, quoique fondé en étymologie, que l'*r*, substitué à l'un des *t*, soit autre chose que l'heureuse rencontre d'une restitution faite à l'aveugle.

Ligne 17. — Cette phrase se laisserait aisément réduire en un âryâ, et la liberté de cette construction चतुःपंचमानन्तरं indique bien un passage métrique. Il faudrait supprimer निरानन्दे, scander *paçyanti rāgādveᵉ, açaraṇyāṁ sᵉ* et lire à la façon pâlie चतुपंचमनन्त°; il serait peut-être préférable de modifier légèrement le texte et d'écrire चतुपंचमान्तरं (en scandant brève cette dernière syllabe et comprenant *iti* dans le vers). Cette expression, qui demeure de toute façon d'une concision assez irrégulière, s'expliquerait mieux ainsi : «la disposition d'esprit intermédiaire entre la quatrième et la cinquième bhûmi.» ह्रशरण्य «désespéré, qui ne voit pas de refuge».

Page 111, ligne 1. — Malgré l'autorité concordante des mss., il me semble que nous ne pouvons pas hésiter à remplacer प्रथमायां par la correction पंचमायां. Cette conjecture reçoit une confirmation positive de la p. 119, l. 18. L'accord des mss. dans de pareilles fautes est caractéristique pour la nature de la tradition.

Ligne 7. — Il faut ici mesurer longue la finale णि de सह्माणि. Sur ce cas qui se présente souvent dans ce passage, l. 16; p. 113, l. 13, 15; 114, 1; 116, 5, 7, etc., voyez déjà ci-dessus. — Le mètre exige la forme pâlie नाम् que L a seul conservée.

Ligne 9. — Quoique j'aie gardé l'orthographe सो (ह्रसौ), là où le concours des mss. semble l'imposer, je doute fort qu'elle ait droit à une place dans la langue de

notre texte et qu'elle y soit autre chose qu'une restitution arbitraire des scribes étonnés de trouver सो au lieu de स; aussi bien, même graphiquement et d'un point de vue tout matériel, il règne, dans nos mss., une fréquente hésitation entre *e* et *ai*, *o* et *au*.

Ligne 11. — J'ai corrigé मया en मयै, forme de l'instrumental très ordinaire dans notre texte (prâcrit मए, मइ); cf. ci-dessus, p. 60, l. 13; ci-dessous, p. 243, l. 6; 286, 18, etc.; elle peut donner plus facilement la mesure *mayĕ*. — J'ai des doutes sur la leçon संक्षिप्य; si elle est exacte, je n'y puis voir qu'un de ces absolutifs employés en quelque sorte adverbialement, avec le sens de : «complètement, en comprenant tout.» Mais je n'en puis signaler de cas parallèle. — सर्विलं forme une proposition qu'il faut compléter par भवेय : «que toutes mes actions soient pures!» — Le vers exigeant une longue, j'ai introduit la forme pâlie-prâcrite मनं, pour मम, dont j'ai déjà parlé plus haut.

Ligne 13. — Le sens de l'épithète चरिमभवतूपगामी, telle que je la restitue, est assez clair : «qui fait sa dernière descente sur la terre,» expression concise pour dire : «descendu (भवत्) du tushita pour entrer dans sa dernière existence.» — Il faut scander *sundarŏ, sudarçanŏ*. — Les changements que j'ai introduits pour restituer le demi-vers suivant me paraissent entièrement garantis par la comparaison de la p. 113, l. 1, 11.

Ligne 15. — Il existait ici une lacune révélée et par le sens et par le mètre; वग्गिभूतानं la comble exactement à ce double point de vue, cf. p. suiv., l. 9. — Quant à la mesure *parivâro* qu'exige le vers, elle est mise hors de doute par plusieurs autres passages où la même nécessité s'impose, comme p. 116, l. 11; 218, 6, 9; 225, 17.

Page 112, ligne 3. — ति = *tĕ*. — Dans हितोपधानं, उपधान est pris, non dans l'acception matérielle de *coussin*, mais dans le sens plus abstrait qu'il a, par exemple, *Dhammap.*, v. 291, où *paradukkhûpadhânena* se peut traduire : «sur la base du malheur d'autrui;» de même ici : «Je te donne tous les objets qui font (sur lesquels est fondée) la commodité [de la vie].» — एवं च भवेयं: «Puissé-je être ainsi», c'est-à-dire tel que tu es. पच्छे «ensuite. पणिधिं, accusatif pour *praṇidhiṁ*.

Ligne 6. — On peut admettre également, ou que l'âryâ qui précède aurait trois demi-vers au lieu de deux, ou qu'il en est tombé un qui, avec le précédent, complétait une stance.

Ligne 10. — Nous sommes forcés de scander *navā ca* ou *nava cā;* la question est tranchée en faveur de la première hypothèse par la p. 115, l. 11, où nous sommes obligés de scander *navā*. Peut-être faut-il admettre une forme नवं dérivée à la façon prâcrite du sanscrit नवन्.

Ligne 13. — चम्पतना est, naturellement, un accusatif qui détermine विहारं. Il

en est de même de अनेकरत्न° dont la désinence en ईयो, par *ī* long, s'appuie sur la désinence ईयो des masculins en *i* du prâcrit (Lassen, *Institutiones*, p. 307): «enrichis de beaucoup de pierreries.»

Ligne 16. — J'ai dû essayer, d'après l'analogie d'autres passages, de reconstituer le mètre, troublé au commencement de ce vers qui demeure nécessairement douteux. On pourrait tenter une autre voie en faisant, comme l'indique la ponctuation des mss., rentrer प्रणिधेहि dans le pâda précédent; il faudrait admettre que अनुप्रणिधिं s'y est introduit par une sorte de dédoublement de ce verbe: *tasmiñ nareçvarakē praṇidhesi*. On pourrait alors restituer cette ligne en se tenant plus près de la tradition; on lirait, par exemple, सो हमपि भवेगमेवमधि°. Cf. p. 113, l. 10. Je laisse le choix au lecteur, n'ayant, pour me fixer, aucune raison absolument décisive. La conjecture proposée en dernier lieu me paraît pourtant, à tout prendre, moins étendue, et les fautes qu'elle suppose plus naturellement explicables.

Ligne 17. — *Suprabhō*.

Page 113, ligne 2. — Pour *tasyā*, cf. plus haut, p. 96, l. 4.

Ligne 4. — भवनिर्घातिं ne s'explique que comme un bahuvrîhi qui suppose l'existence d'une forme निर्घाति, synonyme de निर्घात, et qui donne le sens: «destructeur de l'existence.»

Ligne 7. — Il faut scander, soit "*payitvāṇuṃ*", soit "*payitvāṇu*" avec le sandhi à la manière pâlie; nous avons des exemples assez nombreux de cette irrégularité pour donner la préférence au second procédé. — अनुगतं peut fort bien n'avoir que sa signification ordinaire: «qui suit, qui se rattache à, l'offrande qui a précédé;» il équivaudrait en quelque manière à un redoublement, une analyse (à la manière des commentateurs) de l'अनु de अनुप्रणिधि qui ne peut guère, en effet, avoir d'autre valeur. La comparaison de पुं (105, 23) me fait penser qu'il le faut peut-être, de préférence, prendre adverbialement: «après cela, ensuite.»

Ligne 9. — भवे, première personne, à scander *bhavē*.

Ligne 16. — Le vers exige, d'une part, l'orthographe नागा avec l'*ā* long si fréquent au vocatif dans les gâthâs, et, d'autre part, il nous force de mesurer *caturāçīti*. Cf. ci-dessus la note de la p. 62, l. 4, et, plus bas, p. 117, l. 16.

Page 114, ligne 5. — उग्गतकवीर्यकर्मो «qui exécute des actes d'héroïsme infinis». Sur उग्गतकवीर्य, cf. *Dict. de Saint-Pétersb.*, s. v. उग्गत.

Ligne 7. — भूमि est indispensable pour la mesure. नदता est la correction la plus facile; ce serait une formation analogue à ज्ञनता et de même signification; peut-être est-ce ज्ञनता même qu'il faut rétablir.

Ligne 10. — Le texte est sûrement corrompu dans ce compte d'années, trop

corrompu pour que je me sente en état de le restituer avec vraisemblance; le premier demi-vers est évidemment trop long; dans le second, qui se peut scander régulièrement, il y a une répétition de वर्षाणां et de वर्ष qui doit cacher aussi quelque altération.

Ligne 15. — मुक्ताहारान्तपुरो (où il faut mesurer *antäpurō* pour *antaḥpura*) ne se peut régulièrement expliquer que : «abandonnant son repas et son harem.» Mais l'expression demeure assez singulière, en raison surtout de l'usage habituel et consacré de मुक्ताहार dans le sens de «collier de perles». Dans un texte aussi irrégulier que le nôtre, il est permis de se demander s'il n'y pas entre सामात्यगणो et मुक्ताहा" une disjonction arbitraire pour satisfaire au mètre, en sorte qu'il faudrait traduire, comme si nous avions सामात्यगणमुक्ता" : «accompagné de ses officiers et de ses femmes aux colliers de perles.» La recherche des jeux de mots n'est pas assez familière à notre texte pour que nous soyons autorisés à croire que l'auteur ait eu en vue un double sens.

Ligne 16. — La forme de l'accusatif चतुरो est transportée au nominatif comme en pâli et en Mâgadhî jaina (Weber, *Bhagavati*, p. 425).

Page 115, ligne 3. — द्वादशाकारं m'a paru la conjecture la plus simple pour remplacer une tradition inintelligible. J'admets que ces douze espèces de *paribhogas* correspondent à l'expression souvent employée pour décrire les présents faits aux Buddhas et à leur assemblée : चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारः, ci-dessus, p. 34, l. 3; ci-dessous, p. 295, l. 17, etc, c'est-à-dire les quatre *pratyayas* et les *parishkâras* qui sont au nombre de huit. Cf. Childers, s. vv. *parikkhâro* et *paccayo*. Il est vrai que dans cette explication, une des catégories, le चीवर, reparaît par deux fois, le त्रिचीवरं «les trois robes», faisant partie des huit *parishkâras*. L'objection a d'autant moins d'importance qu'il s'agit de la juxtaposition de deux énumérations typiques accolées en bloc. On pourrait, d'ailleurs, aisément découvrir une différence appréciable entre le don accidentel et isolé d'un vêtement et le don de la garde-robe entière, nécessaire au moine buddhiste d'après les règles de son ordre. — Le génitif तस्य dans la fonction d'instrumental; nous en avons relevé déjà des exemples. «Prends pitié de moi qui, pour obtenir pitié, ai distribué tous les objets, de douze espèces, nécessaires à la vie [des bhikshus].»

Ligne 5. — लम्बक, dans ce composé शालम्बक, doit comporter une notion de supériorité, de primauté, analogue à celle qu'expriment les locutions comme पार्श्ववर्ति, पार्श्वेवेन्दू, etc. C'est ce que prouve l'emploi analogue de नगलम्बक, p. 154, l. 18; 156, 6 et 18; 191, 5; fol. 110', etc. Je dois avouer cependant que, parmi les significations attribuées au mot à l'état isolé, je ne vois pas celle d'où a pu être dérivé cet emploi. Les exemples en paraissent, d'autre part, trop nombreux

pour qu'il soit possible d'admettre une erreur matérielle. Le seul indice où se pourrait appuyer cette conjecture est le passage de la page 191. BA et N ont नृलक्षक contre नृलम्बक des autres sources. Or, à côté du sens étroit de «présent, petit cadeau» qu'a *lañco* en pâli (sanscrit लञ्जा), je trouve लक्षक, employé dans notre texte (fol. 232ᵃ), comme synonyme de कल्याण appliqué à un prodige, à un présage, c'est-à-dire dans le sens de «bon, favorable». On pourrait, à la rigueur, tirer de ce sens une explication suffisante de नृलक्षक; mais, encore une fois, l'orthographe लम्बक paraît assez garantie pour exclure toute tentative d'explication fondée sur une lecture différente.

Ligne 8. — सर्वोपधित्तयकारो «qui détruit l'existence». Sur cette expression, voyez Childers, s. v. *upadhi* et ma note déjà citée, *Journ. asiat.*, 1876, II, 482-4. — Dans le vers suivant, j'ai complété le premier pâda manquant, d'après l'analogie de la p. 116, l. 15, et 117, l. 12.

Ligne 11. — Sur la mesure *navā ç°*, voyez ci-dessus, p. 112, l. 10. — Il est évident qu'il faut lire *catūtr°* et *°ñeādāç°* ou scander *°balé*.

Page 116, ligne 9. — A scander : *mē, daçabalō*. — Au vers suivant, comme il est nécessaire de mesurer *°jāsyā°*, on pourrait songer à rétablir la forme से (राज्ञा से), génitif = स्य, dont j'ai eu déjà occasion de parler plus haut. Mais il faut se souvenir que cet allongement s'impose quelquefois non pas seulement pour le génitif तस्य (encore ci-dessous, p. 117, l. 14) mais pour d'autres, comme trois vers plus bas *°kasyā vaçibhūtasyā*. — Tout en écrivant, d'après l'indication des mss., °ग्रोर्ध्वबल (je dis d'après l'*indication*, car, rigoureusement, les mss. portent seulement °ग्रोर्द्धबल, ce qui ne peut être ou qu'une simple erreur graphique, extrêmement facile, ou tout au plus une orthographe prâcritisante pour °ग्रोर्ध्व°), je doute fort de l'exactitude de cette lecture. A la rigueur, elle s'explique en prêtant à ऊर्ध्व une signification métaphorique : «droit, ferme, puissant;» mais cet emploi n'étant pas ordinaire, je tiens pour très vraisemblable que la lecture primitive était उत्तर्द्धिबल qui ne se distingue de la tradition que par le crochet supérieur de l'i et qui donne ce sens pleinement satisfaisant : «dont la prospérité et la force sont invincibles.»

Ligne 8. — चित्रा° m'a paru combler d'une façon vraisemblable la lacune attestée par le mètre.

Ligne 10. — Quoique tous les mss. concourent à recommander la lecture शंख-रत्नं, le sens m'a semblé exiger la correction छत्र : «ils portent pour (sur) chaque arhat un précieux parasol... semblable à la lune, à une plaque de nacre.» — L'épithète हृदिमनो s'explique mal et doit cacher quelque faute. Elle fait songer à मनोहर et suggérerait quelque conjecture comme हृन्मनो, dans le sens d'«agréable, charmant» (cf. la leçon हृन्मनो de L.). Mais on pourrait aussi chercher dans une

autre direction et lire, par exemple, ह्रिमता «l'esprit plein de modestie», en rattachant l'épithète aux porteurs de parasols eux-mêmes. — A la ligne suivante, on scandera **pariɛâraṁ*. Cf. ci-dessus.

Ligne 15. — नाम des mss. est nécessairement fautif; il en était de même de नामेन dans un passage antérieur, p. 115, l. 9-10, dont l'analogie m'a fourni la conjecture संयुतो pour remplacer नाम et combler la lacune du vers. — *क्लिशो, prâcritisme pour *क्लेशो.

Ligne 17. — Nous sommes forcés de scander **jâtâ*. — A la fin de cette ligne, il faut, pour trouver la mesure, ou substituer la forme sanscrite द्वे à द्वये, ou (avec M) lire त्रिंश द्वये. Il ne me paraît pas qu'il puisse ici y avoir grande hésitation entre les deux partis.

Page 117, ligne 1. — Le mètre exige la correction च त्रिंश, pour चत्वारिंश, dont la présence s'explique doublement et par la facilité de la confusion graphique et par la présence de चत्वारिंशत् au vers suivant.

Ligne 5. — «Et, en outre, un palais plus beau que tous les autres.» Le chiffre fixe de 84 étant consacré, je ne serais pas surpris qu'il fallût lire, au lieu de एकं च qui en ajoute forcément un à l'énumération, एकैक dans ce sens : «et chacun de ces palais admirable.»

Ligne 7. — On remarquera, outre गिलान pour ग्लान, ce prâcritisme à moitié restitué प्रचय pour पचय ou प्रत्यय. On distingue quatre *pratyayas* ou objets essentiels au moine bouddhique (conf. ci-dessus, p. 115, l. 3, note); deux seulement sont énoncés ici.

Ligne 11. — Le vers se retrouve en admettant que la césure est irrégulière et en englobant la syllabe *पा dans la deuxième moitié du demi-vers. Conf. Weber, *Hâla*[1], p. 48. — Au vers suivant, je restitue le premier pâda manquant par la même conjecture que précédemment, p. 115, l. 9.

Ligne 16. — Si l'on veut sauver तेषां, qui n'a aucune utilité appréciable et que je me suis cru en droit d'éliminer, il faut scander *caturaçîti teshâṁ âyuṣpr**. Il me paraît préférable de supprimer un pronom redondant et de mesurer *caturâçîti*, comme souvent.

Page 118, ligne 4. — On remarquera la brève **tuă** devant *sk*; elle s'explique plus aisément que d'autres cas analogues par l'orthographe prâcritisante *kh*. De même, p. 119, l. 6, *mahîsthâmo* (*mahîthâmo*).

Ligne 12. — Tel qu'il nous est transmis, le premier pâda est incomplet; mais il y a plus, et ग्रता, se trouvant répété dans le demi-vers suivant, nous devient suspect dans celui-ci. Quant au second pâda, il est complet si, avec quatre mss. (je dis quatre, car la variante de L, *ष्यो* pour ष्या*, est insignifiante), on allonge la

finale de शिष्य. Si arbitraire que paraisse ce procédé, il a pour lui des exemples probables à l'appui desquels j'ai déjà rappelé l'usage assez fréquent du dialecte d'Açoka, où la finale du thème s'allonge souvent en composition.

Ligne 15. — L'allongement de *tenā* est comparable à celui dont il est question dans la note précédente. Il fait penser à l'instrumental en *aṁ* (*enaṁ*) du Mâgadhi jaina (Weber, *Bhagav.*, 416), comme le pluriel neutre en ī au pluriel prâcrit en *iṁ*. On remarquera भोमि pour भवानि avec le sens du potentiel.

Page 119, ligne 2. — Le locatif ग्रहीते fait ici fonction de génitif; on a signalé plus haut cette particularité de la langue buddhique.

Ligne 6. — महिस्थामो «qui possède, qui réunit dans ses mains, les forces de toute la terre». Scander *mahīsthāmo*.

Ligne 18. — Il est clair que, en dépit de l'accord de tous les mss., il faudrait lire एनेव que réclame le mètre; cette forme syncopée, que nous retrouverons dans la suite, est non seulement reconnue par *Hemacandra* (I, 271), mais aussi employée par *Hâla* (*em ea*) (Weber, *Hâla*[1], p. 32). — Sur l'expression ओक्काशेन, cf. Burnouf, *Lotus*, 295-297, et Childers, s. v. *sekkho*. — Au vers suivant, on approuvera, je l'espère, les conjectures इमे, dans le premier pâda, et सर्वस्य dans le dernier, l'une et l'autre exigées par le mètre et qui satisfont au sens: «Ces Tathâgatas ont été adorés par Bhagavat et de même tous les autres [qui n'ont pas été nommés]; [c'est ainsi qu']il a accumulé des mérites pour le bien de l'univers entier.»

Page 120, ligne 9. — Le sens général du membre de phrase योगाचारेहि, etc. n'est pas incertain: la liaison, l'union avec les Yogâcâras est représentée comme criminelle et entraînant une chute dans la vie spirituelle. On peut douter seulement si संभू est admissible en ce sens et s'il ne faudrait pas lire संस्तवं ou संविदं, par exemple; dans *saṁbhâ* et *saṁvid*, les éléments composants sont au moins ou identiques ou exactement synonymes. Cette mention expresse des Yogâcâras, une des deux grandes écoles du Mahâyâna (Burnouf, *Introduction*, 445 suiv., 449; Wassiljew, *Buddhismus*, p. 71, etc.), est curieuse; elle a son importance pour déterminer l'époque de la rédaction dernière de notre livre. L'école des Mahâsâṁghikas Lokottaravâdins est une de celles des Vaibhâshikas, une des deux divisions, et la plus ancienne, du Hînayâna. L'allusion présente aux Yogâcâras nous autorise à restituer sa valeur entière à un passage précédent (p. 104, l. 12). Questionné sur la nature des exhortations que les Buddhas adressent aux Bodhisattvas, Kâçyapa répond: «Ils les instruisent par des récits sans similitudes (दृष्टान्तेहि विवर्जिताभिः).» Or दार्ष्टान्तिक «l'école des similitudes», est un autre nom des Sautrântikas, ou tout au moins d'une de leurs divisions principales (Burnouf, p. 448; Wassiljew, p. 122), et nous sommes fondés à admettre que ce passage implique, à l'égard de cette secte,

une allusion et une condamnation. — Je ne puis rien faire de अट्मके; je pense qu'il faut lire ou अट्ठमग्गे ou, plus simplement (en sous-entendant मग्गे), अट्ठंगिके. Sur cette expression, voyez Childers, s. v. *aṭṭhaṅgiko*, et Burnouf, *Lotus*, 519. Ce qui donnerait le sens : « Avide des sensations dont on se débarrasse [quand l'on marche] dans la voie du salut, ils répugnent à la méditation (à la concentration intérieure). »

Ligne 10. — Telle qu'elle nous est transmise, cette phrase ne me paraît pas donner de sens. Comment faire une faute aux Bodhisattvas d'être « appliqués à la considération du calme et de la vue intérieurs », qui sont deux attributs essentiels de la dignité d'Arhat (Childers, s. vv. *samatho* et *vipassanâ*), en d'autres termes, de s'appliquer à devenir Arhats? Ou bien il faut admettre une lacune entre समोक्खं et विहन्ति, ou bien विहन्ति lui-même est fautif. On pourrait, par exemple, lire वितरन्ति. Il faudrait pour cela attribuer à ce verbe une idée de déchéance, de transgression à laquelle on trouverait, à la rigueur, quelque point d'attache dans un passage pâli dont il a été question plus haut (p. 444); mais je ne sais, d'un pareil emploi, aucun exemple vraiment décisif. — Dans la ligne qui suit, je garde quelque incertitude sur deux lectures. Pour परिकल्पेन्ति, je puis renvoyer à des remarques antérieures (p. 3, l. 12). Le sens général en est clair; ce verbe ne peut signifier ici, avec हेतुतो, que : « ils attirent, ils entretiennent nécessairement, » c'est-à-dire « ils entretiennent ou ils éveillent en eux de façon à le rendre inévitable, . . . ». Quant au premier mot de la proposition, on pourrait, au lieu de la lecture que j'ai préférée, en garder une plus voisine de la tradition सालम्बणारम्मणचित्तं. Dans le premier cas, le sens est : « une pensée appliquée à tous les objets des sens » (la répétition dans le sens distributif); dans le second, ce serait : « une disposition de l'esprit à s'attacher aux objets des sens. » Le peu d'usage où paraît être सारम्मण, dans cette acception, m'a décidé pour la première correction. Dans tous les cas, je crois que dans सालम्बण il convient de conserver l'ण des mss., trace curieuse qui paraît survivre à l'orthographe pâlie *ârammaṇa*.

Page 191, ligne 2. — Cette question, qui concerne la cinquième terre, est singulièrement placée dans le chapitre consacré à la sixième. पंचमा est cependant protégé par le vers et paraît inattaquable.

Ligne 5. — Il est évident que nous sommes ici en présence d'une lacune; la réponse ne s'applique pas exactement à la question. La forme métrique, encore apparente, nous en marque les limites précises. La seconde moitié du çloka a dû, primitivement, être quelque chose comme : इति एतं सन्धिचित्तं बोधिसत्त्वान ज्ञायते.

Ligne 6. — चेत्रनिति ne constitue point une phrase; ici encore, il règne quelque trouble dans la tradition; il est impossible cette fois de mesurer l'étendue exacte de la lacune. Ce qui est clair par la réponse même, c'est que, sous une forme plus

ou moins développée, il n'importe, Kâçyapa demandait la définition d'un buddhakshetra, du «champ [d'action] d'un Buddha».

Ligne 11. — Le vers exigeant la mesure *narâcara*, il serait peut-être préférable d'écrire en deux mots नर वर, ce qui donnerait deux vocatifs qui pourraient, comme souvent, prendre la finale longue. Cf. cependant ci-dessus la note de la p. 118, l. 12.

Ligne 12. — On peut voir, par la traduction que j'ai donnée plus haut de cette phrase, que je considère त्रिसाहस्रे comme synonyme de त्रिसाहस्रो (*tisâhassi*) लोकधातु, comme désignant ce qu'on est convenu d'appeler un «grand chiliocosme», c'est-à-dire (Childers) un ensemble de un milliard de cakravâlas. Cette définition du *buddhakshetra* et de l'*upakshetra* est singulière à plus d'un titre. D'abord, nous n'avons ici que deux sortes de *kshetras* au lieu de trois espèces qu'en distinguent les Singhalais (Hardy, *Man. of Buddh.*, p. 2; Burnouf, *Lotus*, p. 263). Pas plus dans leur délimitation que dans celle des Chinois (Beal, *Catena*, p. 116), je ne vois trace de ce nombre de «soixante-un». Il est surprenant enfin que le उपक्षेत्र qui, d'après toutes les analogies, devrait désigner une subdivision du *kshetra* en soit au contraire donné comme le quadruple.

Page 122, ligne 5. — «Qui a atteint l'intelligence au bout d'un long temps (de sacrifices et de préparation).» Sur समुद्गत, cf. ci-dessus, p. 3, l. 6.

Ligne 13. — असमर्थ avec le datif signifie nécessairement : «incapable de..., insuffisant pour...» J'ai dû, en raison du mètre, introduire l'orthographe semi-prâcrite सियात्. — Quant à la forme उपपेते, j'ai substitué la désinence पेते à पते des mss. qui n'est en aucun cas admissible. Ce qui ne veut pas dire que la leçon que j'ai adoptée soit régulière. Il s'en faut. Elle paraît vouloir représenter un duel, et comme le verbe ne peut être qu'au potentiel, il faudrait, correctement, उपपेतां. Si je n'ai pas rétabli cette lecture, c'est qu'à mes yeux une pareille forme est beaucoup moins vraisemblable dans un texte comme le nôtre qu'une forme comme उपपेते, empruntée au présent de l'atmanepada, si barbare qu'elle puisse être dans la fonction qu'elle remplit ici. Le doute au moins étant permis, j'ai préféré rester aussi près que possible de la tradition. — A la ligne suivante, असमर्थसत्त्वं m'est très suspect. Étant donnée cette forme, il faut entendre : «l'état de celui qui est insuffisant;» cette façon d'introduire le verbe अस्, absolument redondant, dans un composé de cette nature, est pour le moins fort anormale. Je ne doute guère qu'il ne faille rétablir असमर्थस्वभावं : «Mais ils repoussent cette nature insuffisante,» c'est-à-dire : ils n'admettent pas qu'un Buddha puisse être ainsi inférieur à sa tâche.

Ligne 17. — सावशेषेण ne se construit pas; j'ai donc dû corriger सावशेषु qui, graphiquement, en diffère très peu et qui est construit avec बुद्धभेषु comme locatif

absolu : «Jamais on n'enseigne que les Buddhas meurent, leurs conditions, leurs œuvres de Buddha demeurant incomplètes, inachevées.» Il est clair, du reste, que nous pourrions aussi bien rétablir ici ce que nous trouvons deux lignes plus bas : °चेण °नेण, l'instrumental étant employé une fois de plus à la place du locatif, ou, plus exactement, dans une fonction que le sanscrit classique réserve au locatif. La comparaison de ce second passage démontrerait du moins, s'il en était besoin, la nécessité de mettre en état d'accord l'adjectif सावशेष et le substantif qui le suit.

Page 123, ligne 13. — Je n'ai pas osé changer प्राणिनां contre le témoignage unanime des mss., puisque j'ai déjà signalé plusieurs cas, et j'aurai à en ajouter d'autres encore, où le génitif est ainsi employé après des verbes actifs et alors que nous attendons l'accusatif. Je ne puis pourtant m'empêcher de faire observer qu'ici la lecture régulière प्राणिनो serait fort aisée à rétablir.

Page 124, ligne 10. — Dans ces douze çlokas consacrés à une énumération partielle de quelques-uns des buddhakshetras qui peuplent l'espace infini et des Buddhas qui y enseignent, la part est faite très inégalement aux différentes régions. On remarquera surtout que, contrairement à l'habitude constante de distinguer dix régions, il n'est ici question que de six, les quatre points cardinaux, le zénith et le nadir, les quatre intermédiaires des points cardinaux sont laissés de côté.

Ligne 12. — अपरा कोटी revient au même sens que पूर्वा कोटी dans les vers suivants. कोटी «pointe», comme अग्र (par exemple dans *anamataggo*, dont la première partie demeure, du reste, très obscure, l'explication de Childers étant inacceptable), désigne métaphoriquement le bout, le commencement ou la fin des choses. यस्य पूर्वा ou अपरा ou अन्तरा कोटी न प्रज्ञायते signifie donc : «dont on ne voit pas le terme, indéfini, infini» (même emploi en pâli, par exemple dans d'Alwis, *Buddhist Nirvâṇa*, p. 21, note). La différence des adjectifs repose simplement sur la différence du point de vue d'où l'on se place.

Page 125, ligne 13. — Les allusions de tous les vers qui précèdent sont suffisamment claires et se rapportent à des détails connus du récit typique de la conception et de la naissance du Buddha. Ici, nous sautons à une époque postérieure, au moment où le Docteur quitte son palais et sa ville pour embrasser la vie religieuse. On se souvient qu'à ce moment certains récits représentent les Devas (les Lokapâlas ou les Yakshas, il n'importe, et les Gandharvas reviennent au même) soutenant de leurs mains le cheval miraculeux qui emporte le prince à travers l'espace (*Essai sur la Lég. du Buddha*, p. 363). Tel qu'il est, ce pâda compte au moins une syllabe de trop. Probablement, la vraie lecture serait उत्तोयन्तानां ग°.

Ligne 15. — Ce pâda est aussi trop long. La leçon de CM, तथागतां, rétablirait le vers, mais elle a trop l'apparence d'une correction intentionnelle introduite précisément dans ce but. Je ne puis croire à cette expression तथागत pour तथागतत्वात्. Peut-être प्रापुवन्तानां est-il une restitution pour une forme populaire plus altérée comme serait, par exemple, पप्पोन्तानां; l'analogie de la troisième personne du présent aurait pu entraîner une pareille déformation du participe.

Ligne 19. — L'expression आयुःसंस्कारं उत्सृजति est consacrée pour cette décision suprême que prend, à un moment donné, le Buddha de ne plus prolonger sa vie au-delà de trois mois. C'est ce que prouve la comparaison du *Mahâparinibbâṇasutta* pâli (*Journ. Roy. As. Soc.*, new ser., VII, p. 78. Cf. VIII, p. 226) où nous trouvons les expressions *âyusaṅkhâraṁ ossaji*, *âyusaṅkhâro ossaṭṭho*. Le sens exact de cette formule a été déterminé par Burnouf, *Lotus*, p. 291, et par Childers, s. v. *saṅkhâro*. On voit seulement, par notre formule parallèle, que le pâli *ossajati* se doit dériver non de अव-सर्ज्, mais de उत्-सर्ज्, qui, du reste, explique mieux le redoublement de l'*s*. C'est donc à cette conversation décisive avec Mâra et avec Ânanda qu'il est fait ici allusion. — Pour réduire le premier pâda à des proportions régulières, il faut admettre que, comme il arrive en pâli, la syllabe finale de °संस्कारं s'absorbe dans la syllabe suivante qui commence par une voyelle.

Page 126, ligne 2. — ध्यानियन्तानां, qui ne donne pas de sens, paraît avoir été amené par une de ces confusions secondaires auxquelles ce faux thème ध्या pour ध्ये (voyez plus haut) donne aisément prétexte par sa ressemblance avec le verbe ध्या «méditer», et ses dérivés. ध्यापियन्तां, participe passif du causatif, signifie fort bien : «que l'on veut brûler, auquel on rend les suprêmes devoirs de la crémation.» — Un autre trait qui marque bien l'étroite parenté de tous les mss., c'est la leçon °पूतां. Je ne crois pas, en effet, malgré l'unanimité des mss., que l'on hésite à approuver ma correction et à condamner une faute qu'explique la rareté relative du mot पूत, mais que le masculin एतं et les nécessités du sens s'accordent à dénoncer.

Ligne 7. — L'adjectif au neutre avec un substantif masculin, comme souvent.

Ligne 10. — Le premier pâda manquant d'une syllabe, j'ai cru pouvoir le compléter en y introduisant la forme संपूर्ं qui est à *pûra*, usité surtout en pâli dans le sens de «plein», comme संपूर्ण est à पूर्ण. Je suis moins rassuré sur la restitution de निविष्टं qui ne rend pas très bien compte, je le reconnais, des diverses variantes des mss. Le sens du moins qui en ressort est satisfaisant : «Que le vide devienne partout plein sans lacune, que l'[espace], sans point d'appui et sans support, se fonde et s'habite partout,» c'est-à-dire : «Même si tout ce qu'il y a d'espace vide se peuplait de mondes nouveaux, etc.,» et la phrase continue dans le çloka qui suit. निविष्ट, dans son sens d'«asseoir, établir», fait bien antithèse à अप्रतिष्ठं et अनालम्बनां, tout en rendant directement l'idée qu'entend exprimer le vers

par la nuance d'«occupation, d'habitation» qu'il contient en même temps (cf. *Dict. de Pétersb.*, s. v. निविश्, निविष्ट). Il n'y a pas à insister sur les épithètes अप्रतिष्ठ, अनालम्बन appliquées à l'espace. La seconde est synonyme de निरालम्ब souvent ajouté à ज्ञान (ci-dessous, p. 209, l. 6; fol. 108ᵃ, etc.) et à ses synonymes (cf. *Dict. de Saint-Pétersb.*). Voyez l'exemple de l'*Attanagaluvaṁsa*, cité par Childers, s. v. *nirâlambo*; il rapproche précisément, mais dans un emploi antithétique, les deux termes *nirâlamba* et **patittha*.

Ligne 12. — यावत्क, qui, avec son corrélatif तावत्क, est fréquent dans notre texte (par ex., p. 246, l. 5; p. 360, l. 21; fol. 131ᵃ, etc.), de même qu'en pâli, est une contraction de यावत्क (तावत्क) comme केतक (*kittaka*) de कियत्क. «Si nombreux que fussent les mondes» (en les supposant ainsi multipliés). "धातु étant un nominatif pluriel, il n'y aurait point, je pense, de témérité à l'écrire धातू. «Bien plus nombreux encore les êtres qui sont des pṛithagjanas (c'est-à-dire qui ont besoin d'être convertis), suivant l'enseignement des Buddhas.»

Ligne 14. — Je n'ai pu éviter, pour reconstituer ce vers, de m'éloigner sensiblement de la tradition. Personne, j'imagine, ne réclamera contre l'élimination des mots सत्वा " पृथग्जना; ils ne sont qu'une répétition accidentelle d'une partie du vers précédent. तेषां, que j'ai dû supprimer aussi, est sans doute une glose introduite à tort dans le texte. En ce qui concerne उक्तं, l'instrumental महर्षिणा ne permet d'attendre qu'un participe, non un substantif, ce qui restreint sensiblement le champ des conjectures. La plus forte est évidemment शृण्वतां. La leçon des mss. suggère d'abord une conjecture इदं नूनं : «Tel est certainement l'enseignement du Buddha;» mais nous obtenons alors une syllabe (ou deux) de trop dans le premier pâda; il faudrait tout au moins इदन्नु पु". Changement pour changement, j'ai risqué d'en proposer un, graphiquement moins aisé peut-être, mais qui, sûrement, donne un sens mieux lié : «Comment verrait-on la fin des êtres sans nombre qui entendent la loi du meilleur des hommes? C'est ainsi que parle le grand ṛishi.»

Page 127, ligne 1. — Si irrégulier que soit le locatif पद्मायां (de même deux fois dans les lignes suivantes), il serait téméraire d'en nier la possibilité, soit qu'on y reconnaisse une double désinence पद्मा + यां, comme il arrive pour certains cas en prâcrit (cf. Lassen, *Institut. prâcr.*, p. 310), soit plutôt que l'on y voie l'influence de l'analogie mal comprise de la déclinaison en *â*.

Ligne 5. — संज्ञा" : «Ils portent envie à ceux qui ont atteint à la suppression de la conscience et de la sensation.» Le mot est un bahuvrîhi. Sur l'expression संज्ञावेदितनिरोधसमापत्ति, cf. Childers, s. v. *nirodho*. Il est clair, puisque cet état désigne le plus haut degré d'abstraction religieuse, que le tort des Bodhisattvas en question réside, non dans le but qu'ils ambitionnent, mais dans le sentiment d'envie

qu'ils conçoivent contre ceux qui en jouissent. A moins de corriger च en न et de prendre स्पृह् au sens de «désirer» (cf. p. 3, l. 5 et *Lal. Vist.*, 479, 1). — La seconde partie de la phrase me laisse très perplexe. Ce n'est pas qu'elle paraisse offrir de grandes difficultés de texte; le seul mot qui semble incertain est celui que les mss. écrivent समोकरोन्ति. Cette leçon n'étant pas admissible, j'y ai substitué शमोकरो त्रि qui ne constitue, pour ainsi dire, pas un changement; j'ai déjà eu occasion de signaler ce prâcritisme que la suite ramènera fréquemment et qui consiste dans l'orthographe त्रि pour इति. Mais, étant donnée cette correction, le seul sens que je puisse tirer de la phrase est celui-ci : «Dans le temps que les Buddhas, par la connaissance qu'ils ont des êtres, se disent : «Je suis magnanime, je suis [pour les créatures] le dispensateur de la paix», ils rendent honneur au dieu (c'est-à-dire au Buddha lui-même) et l'écoutent d'une oreille attentive.» Si tel était le sens, il serait manifestement impossible de démêler, dans une conduite si correcte, un sujet de reproche et une cause de chute. Le seul remède que je voie serait d'introduire une négation, par exemple avant शृण्वन्ति. On comprendrait alors, en mettant les paroles citées non dans la bouche du Buddha, mais dans la bouche de ces Bodhisattvas coupables, et en sous-entendant भवन्ति après सम्यक्संबुद्धा : «Et dans le temps [même] qu'il existe [sur la terre] des Buddhas parfaitement accomplis, examinant les êtres et se disant à eux-mêmes : «Je suis un être magnanime, capable d'atteindre à la paix [par mes propres forces]», ils n'écoutent pas le dieu (le Buddha qui, pourtant, est leur contemporain) avec respect et d'une oreille attentive.» सत्कृत्य, comme en pâli *sakkaccaṁ*, par ex., *Dasarathajâtaka*, éd. Fausbôll, p. 41 : *ohitasoto sakkaccaṁ..... suṇâhi*. Conf. ci-dessus, p. 10, l. 8. On pourrait aussi appliquer देवता tout autrement, y chercher un pluriel, et entendre : «dans le temps qu'il existe un Buddha ils adorent et écoutent les [faux] dieux.» Mais cette construction de शु avec देवता est fort invraisemblable.

Ligne 10. — A scander *teshâṁ*. — हरिणपति, c'est-à-dire सिंह, est employé ici comme un raccourci de diverses épithètes où le mot entre comme second membre, telles que पुरुषसिंह, व्याघ्रसिंह, etc.

Ligne 18. — Il manque évidemment un verbe d'où dépende सप्तमां भूमिं dans la seconde moitié de la phrase; en ajoutant संक्रमन्ति qui est suffisamment indiqué par la rédaction en prose qui précède, nous obtenons (en mesurant brève la dernière de सप्तमां ou, ce qui revient au même, en écrivant en un composé सप्तमभूमि) deux demi-vers composés chacun de deux pâdas : le premier de dix-huit, le second de douze mâtrâs, sans qu'il paraisse d'ailleurs y avoir rien de fixe dans la distribution des longues et des brèves. Je ne connais pas de mètre de ce type dans l'usage classique.

Page 198, ligne 2. — Je n'ai pas à revenir ici sur ce que j'ai dit dans l'Intro-

duction relativement à la leçon पथमायां. On remarquera seulement cette construction anormale de आदाय avec le locatif au lieu de l'accusatif qui le suit ordinairement, et, par exemple, dans la répétition de cette locution quelques lignes plus loin.

Ligne 8. — Il faut admettre que किंचित् aussi bien que पर्हि est pris adverbialement : « à l'avenir, en aucune façon. »

Ligne 11. — On a vu précédemment (chap. de la quatrième bhûmi) des traces d'une division des bhûmis en deux groupes, dont l'un comprend les sept premières et le second les trois dernières.

Ligne 15. — « Ayant entendu parler de la reine Apratimâ, il eut l'âme envahie d'une violente passion. »

Page 129, ligne 1. — Le sens du mot qu'il convient de substituer à la leçon corrompue des mss. ne peut être douteux; il n'en est pas de même de la forme; je suis porté à croire que le trouble des mss. se doit expliquer par la présence d'un mot peu familier aux scribes comme ठिहि, *forme* parallèle de ठ्यति bien connue en pâli. — Au vers suivant, la tradition porte, au lieu de भाद्यिम् que j'ai introduit dans le texte, une lecture fort embarrassante, भाद्यां ou भार्यां, d'autant plus remarquable que nous la retrouvons en d'autres passages, comme p. 233, l. 17 (भार्यां) et p. 234, l. 8 (भार्यां). Dans les trois cas, le vers s'accommode bien de la forme भार्यां ou भार्यं. Il semblerait, à en juger par certaine variante du présent passage, que la transmission de la forme भाद्यिं (cf. *Hemacandra*, II, 10) ait été troublée par l'introduction fautive et toute dialectale de quelque orthographe parallèle comme भज्जा (*Hemacandra*, II, 24); les exigences du mètre auraient finalement provoqué la prétendue restitution que présentent les manuscrits. Du moins, si भार्यां est une forme dialectale authentique, je dois avouer que je n'en puis expliquer la formation.

Ligne 5. — भद्रु, comme vocatif, est très simple; on peut d'ailleurs construire les locatifs ज्ञेये et भेद्ये avec पाटिंगता. Cependant, comme वत ne se place que le second mot de la phrase, je crois fort que l'orthographe primitive a dû être भद्रा, au sens d'« habile ». La correction धनतिरिचा (pour °रिच्या, en supposant l'orthographe prâcrite), outre qu'elle rétablit la mesure, rend compte de l'instrumental त्वया : « Je suis habile aux armes, qu'il faille trancher ou couper (ज्ञेये et भेद्ये sont des locatifs du participe futur passif), au point de ne pouvoir y être surpassé par toi. » — Régulièrement, समकूटं de la ligne qui suit ne peut se traduire qu'en construction avec मया : « la tête de Jaṭhara qui est de hauteur égale à la mienne, » c'est-à-dire « de Jaṭhara qui, cependant, est mon égal ». Mais l'idée n'est pas très indienne et l'expression serait bien peu naturelle. Je préférerais encore admettre une incorrection dans le composé (nous avons précisément quelques lignes plus

bas un cas analogue dans वचनकर्तृमे) et le traduire : « cette tête haute comme une montagne, » comme s'il y avait कूटसमं; à en juger par les exigences d'une métrique régulière, nous devrions même rétablir purement et simplement cette lecture dans le texte. — En corrigeant पादेषु वेष्टतु, j'entends : *sa tête* « s'attacherait (littéralement : s'enroulerait) à tes pieds, » c'est-à-dire « tomberait à tes pieds », mais avec allusion à l'hommage qu'il aurait pu, vivant, rendre au roi en *embrassant* ses pieds et en y posant son front.

Ligne 9. — क्षुद्र, dans un sens péjoratif (cf. *Dict. de Pétersb.*, s. v.) : « par moi, qui ne suis qu'une faible créature. » — सोनाहारीकृतं a pour premier membre un mot de forme pâlie-prâcrite, *sono*, signifiant « chien » : « La flèche lancée par moi, après avoir transpercé le corps de Jaṭhara, devenu une pâture pour les chiens... »

Ligne 12. — La correction योध° me paraît certaine; la reine expose successivement comment elle se sent capable d'abattre Jaṭhara par chacun des moyens d'action dont dispose une armée indienne : cavaliers, chars, éléphants et fantassins, ces derniers étant désignés par l'expression *yodha°* telle que je la restitue : « à la tête des guerriers excellents. » La fin du çloka me laisse plus d'inquiétude. Je n'ai pas à insister sur la forme du génitif मइं = मम, que nous retrouvons ailleurs, ni même sur son emploi dans la fonction de l'instrumental; mais la répétition, dans les deux moitiés du çloka, de कृतं मया et de l'équivalent कृतं मइं, sans être injustifiable, n'est pas dans les procédés habituels de ce style; l'usage du participe कृत seul, dans le sens d'un futur ou d'un potentiel, a aussi quelque chose d'assez dur. C'est pourtant ce que je puis tirer de plus vraisemblable de cette phrase : « Ou, à la tête d'une armée, j'anéantirais Jaṭhara. » — La reine passe aussitôt à un autre ordre de moyens. Ce qu'elle pourrait faire par la force, elle le peut aussi, et mieux encore, par la ruse et l'adresse. वचनकर्तृमे ne se peut expliquer que dans le sens de कर्तृमवचने « par un langage fictif, c'est-à-dire rusé ». La forme कर्तृम est une restitution arbitraire d'une forme prâcrite comme le pâli *kittima* qui donne la mesure; le prototype régulier est, en sanscrit, कृत्रिम.

Ligne 15. — Malgré l'absence de अपि, qui serait bien à sa place ici, je traduis : « Je te délivrerais, à moi seule, même de deux [pareils adversaires]. » निरोपम pour निरुपम, *o* pour *u*, comme quelquefois dans notre dialecte.

Page 130, ligne 1. — « Que le roi soit donc sans crainte, qu'il se divertisse sans inquiétude au milieu des femmes. » La correction निरुत्सुको सिया est évidemment très conjecturale. Je ne pense pas du moins qu'on fonde d'objection sérieuse sur une légère irrégularité de la forme. निरुत्सुको (le vers, qui exige une pénultième brève, paraît consacrer cette orthographe) devrait, rigoureusement, s'écrire निरुत्सुक्को; ce mot n'est, en effet, réellement que le reflet du pâli *nirussukko* = en

sanscrit निरौत्सुक्यो, mais il a pu très bien être considéré comme formé d'un निः privatif et de l'adjectif उत्सुक. Nous avons, à plusieurs reprises, signalé les licences que prend notre texte vis-à-vis de la règle de position.

Ligne 5. — «Elle met le pied droit sur son cœur, le gauche sur sa cheville,» c'est-à-dire qu'elle le tient entièrement sous ses pieds.

Ligne 9. — «Tu n'as pas entendu dire que la liane garde sa première beauté, sa fraîcheur première.» A cet emploi de पूर्वरूप, on peut comparer l'application de ce mot à une figure de rhétorique qui repose sur le même sens (*Dict. de Saint-Pétersb.*).

Ligne 15. — कमठा भूवि, au commencement du troisième pâda, répugne au mètre et ne donne, que je voie, aucun sens. La correction que je propose n'est guère violente; elle me paraît satisfaire à l'un et à l'autre. Il suffit de prendre कमला dans la signification de «femme hors pair» que lui attribuent des lexicographes (*Dict. de Saint-Pétersbourg*); elle se dérive naturellement de son emploi comme synonyme de लक्ष्मी. — J'ai dû corriger निशात qui ne peut être correct; faut-il admettre une forme निशाशो «de nuit, la nuit»? — विस्तीर्णा ne peut guère, bien que cette acception ne soit point habituelle, avoir ici que le sens de «jeté, étendu»; ou faut-il corriger विस्तीर्णां, d'après la p. 95, l. 7? — Quant à सेहमते, j'ai naturellement respecté la leçon traditionnelle, car elle se peut expliquer; j'avoue néanmoins que सोहमते me paraîtrait répondre mieux à la double nuance que le mot doit impliquer dans ce passage. Voici, en somme, la traduction de cette strophe : «Cette beauté qui, la nuit, aux bras du plus grand des rois, frissonne à son cou comme une parure de perles, tu prétends, toi, posséder cette merveille! De la terre, tu veux saisir la lune dans son plein!»

Page 131, ligne 3. — Une fois éliminés, d'après le précédent de C, les mots च प्राप्य qu'il est impossible de maintenir, nous sommes forcés d'écrire कापुरुष au lieu de कुपुरुष: on peut voir un peu plus bas (l. 7) que, dans notre texte, comme en pâli (*Kaccâyana*, IV, 91, vṛitti), les deux formes sont simplement synonymes, et que कापुरुष n'implique pas spécialement l'idée de lâcheté. — तस्य s'offrait naturellement pour compléter le troisième pâda; il a pu fort aisément tomber après उपगतस्य. — L'orthographe en ः des nominatifs à désinence brève est infiniment plus rare dans notre texte que dans le *Lal. Vist.*, par exemple. Les quelques traces qui en subsistent n'en sont que plus dignes de remarque. यावं (que j'ai dû restituer pour यावत् à cause du vers) paraît ici employé, comme l'est souvent यैन, dans le sens de «car, parce que».

Ligne 7. — प्राप्य avec l'infinitif dans le sens de «facile à...», d'après l'analogie de la construction de लभ्, शक्, et spécialement en pâli de *labbhâ* et *sakkâ*. Cf. p. suiv., l. 2 et suiv.

Ligne 11. — ने, explétif, comme souvent. Nous pouvons du reste, bien qu'avec une nuance de familiarité, copier cette locution : «Vis-moi longtemps!»

Ligne 13. — Je ne pense pas que la correction उपासीनं «[tranquillement] assis» pour उपावासीनं puisse faire doute. Quant à séparer en उपावासी नं, c'est-à-dire : «il s'approcha [du lion] et le . . . .,» la place qu'occupe le sujet लुब्धको à la fin de la phrase suffit à l'interdire, sans parler de la présence de l'augment peu ordinaire dans notre texte. — La lecture अपरिपश्यन्तं «qui n'examinait pas ce qui se passait à l'entour», quelque satisfaisante qu'elle soit pour le sens, me paraît moins certaine; elle ne prêtait guère aux confusions ni aux déformations. — Si अविढ est exact, il faudrait l'entendre comme aoriste de व्यध्: «il perça». L'analogie du participe, qui a exercé sur la conjugaison pâlie une visible influence, peut fort bien avoir favorisé la création d'une pareille forme (cf., dans les gâthâs du *Lal. Vist.*, l'aoriste व्युहिषु, Éd. Müller, *Beitr. zur vergl. Sprachf.*, VIII, 283); pour la terminaison, il rentrerait dans l'analogie des formes telles que *avaca, addasa*, etc. Mais il est clair qu'il reste nécessairement une grande incertitude sur une forme qui n'est qu'une restitution conjecturale.

Page 132, ligne 2. — Malgré l'accord des mss., j'ai rétabli *पुरुषो. Un nominatif neutre पुरुषं n'est pas vraisemblable, même ici, et l'introduction d'un accusatif fautif s'explique aisément par l'allure peu habituelle de la construction; il serait même aisé d'introduire très correctement l'accusatif en prenant le tour impersonnel प्राप्यं, etc.

Ligne 5. — La seconde moitié du çloka ne laisse pas que de présenter de l'obscurité. Voici comme je l'entends : «Qu'il n'en aille pas pour lui de même aujourd'hui,» c'est-à-dire : «Que mon meurtrier n'éprouve pas aujourd'hui le juste châtiment que je pourrais lui faire subir;» et, s'adressant au chasseur, il ajoute : «Rassure-toi, tu n'as rien à craindre!»

Ligne 7. — Ici, et dans les lignes suivantes, le poids de la tradition penche évidemment plutôt vers la forme prâcrite चोर; je l'aurais gardée dans le texte si les hésitations ordinaires des mss., relativement aux diphtongues *e, ai, o, au*, n'enlevaient à leur témoignage une partie de son autorité. — अद्धानमग्गं est composé de अद्धान, dérivation prâcritisante du sanscrit अध्वन्, et représente la locution pâlie *addhânamaggo* que Childers traduit : «un long chemin;» cette explication est ici très convenable.

Ligne 10. — *कच्चि पहा* n'est peut-être qu'une erreur matérielle pour *कच्चापहा*. Comme il est après tout possible que अपहा ait perdu dans l'usage populaire son *a* initial (pour des cas analogues en pâli, cf. Kuhn, *Beitraege*, p. 34-35), j'ai, sous toutes réserves, respecté l'orthographe des mss.

Ligne 11. — «Alors s'éveilla la compassion, accumulée pendant des centaines

de milliers d'existences, de cet être qui se plaît à la compassion.» — Dans प्राणहरेषु तेषु, on remarquera une extension nouvelle du locatif employé ici à la place du datif ou du génitif qui le représente dans la langue populaire.

Ligne 13. — «Je pourrais produire une fumée qui, emportée par le vent, détruirait le pays tout entier, eh bien!...» — On sent le jeu de mots qui porte sur देश et देशिक.

Page 133, ligne 3. — Voici la traduction du premier demi-vers tel que je l'ai rétabli : «Le bourreau ferait [sans peine] pénétrer le fer dans son corps fragile comme un vase dont la terre n'a pas été cuite.» J'ai corrigé भाजनपात्रेण que je prends comme une apposition à कायेन : «son corps, ce vase, etc.». A la rigueur, on pourrait défendre la leçon आर्द्रपात्रेण qui devrait s'entendre exactement dans le même sens : «un vase dont l'argile est encore humide et par conséquent n'est pas encore cuite.

Ligne 7. — L'expression कर्मवशानुपागम्य s'éclaire par la comparaison d'un passage analogue, p. 168, l. 6, où nous lisons देशकालवशं प्राप्य परिपाकं च कर्मणः. वश signifie, en quelque sorte, l'«opportunité», et dans कर्मवश «l'opportunité du karman», on reconnaît d'abord un équivalent de परिपाकं कर्मणः «la maturité du karman». En sorte que nous pouvons traduire : «Et lorsqu'ils sont parvenus à une maturité suffisante de leurs mérites.» — गुणसंक्षेपकीर्तितक्रियाः : «de qui les actions sont célèbres, grâce à l'accumulation de leurs vertus»; c'est du moins dans ce sens étymologique d'«accumulation, entassement» que संक्षेप se paraît devoir prendre ici; संचय, la leçon de C, n'en serait qu'un synonyme explicatif introduit ensuite à tort dans cette copie.

Ligne 12. — Le qualificatif अतितृप्ताः, la seule forme possible vers laquelle semblent converger les mss., s'explique comme une orthographe pâlie pour le sanscrit अतृप्ताः. तृप्ति désigne spécialement, dans la langue buddhique «la satisfaction des sens» (cf., par exemple, *Dhammap.*, v. 186), je traduis comme si nous avions अकामतृप्ताः : «Ils ne tendent pas à la satisfaction de leurs sens, ils ne sont pas esclaves de leurs sens.» — La valeur précise de l'épithète संगृहीतग्राहिणः, en elle-même assez vague, se doit, je pense, déterminer par la comparaison des *Saṅgrahavastus*, un des attributs des Buddhas et des Bodhisattvas qu'on a rencontré plus haut. संगृहीत doit être pris substantivement et comme synonyme de संग्रह, ce qui donne le sens : «qui attirent [les hommes] par les [quatre] attractions.» Conf. un peu plus bas बज्रज्ञानसंग्रहकुशलाः.

Ligne 14. — Sur उपायकुशलाः «l'habileté dans l'emploi des moyens», comp. le *Lotus*, ch. II *et passim*. — Dans le composé सन्निग्रह°, ग्रह doit avoir à peu près la signification de अनुग्रह ou de संग्रह; nous venons de voir ग्राहिन् employé comme l'aurait pu être संग्राहिन्. «Dans toutes les affaires, ils emploient les moyens d'union

et de douceur.» — Dans पदसन्धिविदुषः, पदसन्धि ne peut être pris littéralement, avec son application strictement grammaticale, mais bien dans un sens moral; je traduis : «Dans les affaires du gouvernement, ils savent [observer] un langage conciliant.» — La comparaison d'un passage ultérieur éclaire le mot परिषत्सललितवचन; p. 171, l. 12, il est dit que la voix du Buddha pénètre entièrement l'assemblée des auditeurs quel qu'en soit le nombre. Il faut de même entendre ici : «de qui la voix n'est [jamais] arrêtée dans l'assemblée.»

Ligne 17. — अनुपकृष्टवृत्तिदाराः «de qui les moyens d'existence sont irréprochables». — परिकरण «aide, secours». Cf. *Dict. de Saint-Pétersb.*, s. v. परिकर, à la fin.

Page 134, ligne 1. — Les deux adjectifs अप्रतिविलग्नधुराः portent sur chacun des deux substantifs respectivement : «Ils ne s'amollissent pas dans les jouissances et gardent dans la souffrance leur sérénité.» — J'ai conservé "कोपीन", orthographe pâlie pour कौपीन que ne donne aucun ms. Il me paraît évident qu'il faut prendre ici le mot au figuré et traduire : «Ils sont infatigables à dissimuler les actions honteuses du prochain.» Cf. du reste le *Dict. de Saint-Pétersb.*, s. v. कोपीन, n° 3. — Si la lecture est exacte, फलनिर्वृत्यपरिकांक्षिणः se doit nécessairement comprendre dans un sens adversatif; on traduira : «Ils sont pleins du désir de ne pas anéantir les fruits.» Sur ce sens de निर्वृति, conf. Childers, s. v. *nibbuti*. — विवेक «séparation de..., suppression».

Ligne 4. — Le sens général de l'expression सर्वोपकारिषु, etc. me semble indubitable : «Ils n'hésitent jamais à rendre toutes sortes de services.» Comp. l'emploi en sanscrit de निर्विचिकित्स. Seul, सर्वोपकारिषु fait quelque difficulté : on ne le peut guère entendre que : «vis-à-vis de ceux qui ont besoin de n'importe quel secours;» mais c'est une application bien libre du suffixe *in*. Peut-être faut-il lire सर्वोपकारेषु et traduire : «dans tous les secours,» c'est-à-dire : «pour tous les secours à donner, dans tous les cas où il y a lieu de porter secours.»

Ligne 6. — De सदाचार, on rapprochera le pâli *sājīva* que Childers traduit par «règle de vie», et dont on voit ici la vraie origine : *sājīva*, avec *ā* long, par compensation, pour *sajjīvaṁ* «vie bonne, morale». Pour l'intelligence de अपरामृष्टशीलकर्म, je renvoie à Childers (s. v. *parāmaṭṭho*) où *aparāmaṭṭhasīla* est exactement synonyme de cette expression, avec cette seule différence qu'elle est ici employée comme bahuvrīhi. Le sens est donc : «Grâce à (littéralement : dans) la régularité de leur vie dans les existences [qu'ils traversent], ils ont une conduite pure et affranchie [des nirayas].»

Ligne 8. — Étant donné le sens de प्रति-ख्या-दिश् et de प्रत्यादेश, प्रत्यादेशन ne peut guère signifier que «refus», ou, d'une façon un peu plus générale «éloignement»; अप्रत्यादेशनपर me paraît donc redoubler simplement, sous forme négative (ou

plutôt, ici encore, adversative), l'adjectif précédent : « Ils désirent [la sagesse qui est] le domaine propre du Buddha, bien loin d'en être éloignés (ou de la repousser). » — प्रवर्त्तना est pour moi si obscur que je doute si, malgré l'accord des mss., il ne faut point lire प्रवचनकु°, प्रवचन dans le sens d'« enseignement, écritures saintes », comme *Lotus*, fol. 38°, et en pâli *pâcacana*. A moins pourtant que l'on n'attribue à प्रवर्त्तना le même sens que nous avons revendiqué (conf. p. 377) pour प्रावर्त्तन (ou °ना). Peut-être même serait-on en droit d'admettre प्रावर्त्तना comme la vraie lecture dans notre passage, et alors se poserait la question de savoir si sous cette orthographe (comme plus haut sous l'orthographe प्रवधन्तो) ne se cache pas simplement la forme pâlie प्रावज्झन avec sa signification pâlie de « méditation ». Ce serait, à coup sûr, du point de vue du sens, la solution la plus satisfaisante. — पर्यवाप° de N a toute l'apparence d'une correction conjecturale; j'ai cru préférable de me rapprocher, autant qu'il m'a été possible, des leçons plus ou moins corrompues des autres mss. पराभवापगता: me paraît présenter un sens acceptable; पराभव fait antithèse à स्वभाव, littéralement : « Leur état naturel est irréprochable et ils n'en éprouvent pas la destruction. »

Ligne 10. — Le pâli *lapaka* que Childers explique : « un cajoleur, un intrigant » donne peut-être la clef de l'épithète स्थितलपा. Si l'on consent à prendre स्थित dans le sens : « qui se tient à l'écart, » et tout le composé comme équivalant à peu près à स्थ पितलपा:, on traduira : « Laissant de côté les flatteurs, ils aiment leurs ennemis. » Cf. उलपति, ci-dessous, p. 305, l. 14. — Il est bien singulier que tous les mss. portent मैथुनगामिन:, ce qui est, particulièrement du point de vue buddhique, une étrange vertu à attribuer aux Bodhisattvas. — J'entends कृतनिश्चय° : « qui sont en possession de forces proportionnées aux résolutions qu'ils ont prises. »

Ligne 12. — A l'expression सर्वकर्मेषु, etc., comp. la première des dix forces d'un Buddha, le स्थानास्थानज्ञानबल. Burnouf, *Lotus*, p. 783 et suiv. — On peut hésiter sur la lecture du mot सत्त्वापा:, soit qu'on veuille garder cette forme que paraissent avoir les mss., ce qui signifie : « les premiers des êtres, » ou qu'on préfère सत्त्वाढ्या: qui, graphiquement, ne s'en différencie pour ainsi dire point et se traduirait : « riches en bonté. » Cette dernière lecture aurait l'avantage de se coordonner plus naturellement dans la série des adjectifs qu'elle termine.

Page 135, ligne 1. — कल्पेन्ति peut n'être qu'une orthographe fautive pour कल्पन्ति = कल्प्यन्ते : « les remèdes qui sont préparés, ordonnés pour le soulagement des êtres. » Cependant la même forme revient à la ligne 10 dans la même formule, mais avec un sujet कारणानि qui se prête moins bien que le présent à cette conjecture. Je pense que, dans l'un et l'autre cas, कल्पयति est simplement employé au sens neutre pour dire : « servir à .... » J'ai rétabli प्रचरन्ति; ce verbe, dans le sens de « avoir cours, être connu », est attesté par *Lal. Vist.*, 571. 21, etc.

Ligne 5. — सेसा tout seul n'offre pas de sens; il faudrait du moins लिपिसंग्रा : «et tous les noms d'écriture qui existent sur la terre.» On s'expliquerait assez que, après l'énumération de noms propres qui suit, la phrase, perdant un peu de vue ce commencement, s'achève comme elle fait en reprenant le début par सर्वा एषा qui, rigoureusement, implique non pas «tous ces noms d'écriture», mais «toutes ces écritures». On se souvient que, à propos de la leçon d'écriture de Çâkyamuni, le *Lal. Vist.*, 143, 17 et suiv., donne une liste analogue d'écritures plus ou moins réelles ou fantaisistes. Malheureusement, la comparaison n'en est pas suffisante pour rétablir tous les termes de la présente énumération. — यावनी est ce que je trouve de plus vraisemblable à tirer du योनारी des mss.; graphiquement, la correction est des plus aisées. «L'écriture de Yavana» (lis.: des Yavanas) est mentionnée seulement dans la version tibétaine (p. 122), mais non dans le texte sanscrit du *Lal. Vist.* — Je garde ब्रह्मवाणी, que me donnent mes mss., à côté de ब्रह्मवलि du *Lal. Vist.*; entre deux leçons douteuses, la nôtre est encore, par le sens qu'elle offre, la moins invraisemblable. — पुष्पलिपि est la lecture de l'édition du *Lal. Vist.*, les mss. de Paris lisent पुष्प° d'après M. Foucaux (*loc. laud.*) — शाकिनलिपि se peut rapprocher de शकारिलिपि du *Lal. Vist.*, surtout par l'intermédiaire de *Çakani* qui paraît être l'orthographe des interprètes tibétains. La vraie orthographe est vraisemblablement शाकारी «l'écriture Çâkârî», comme nous avons le dialecte शाकारी en prâcrit. — Les noms उक्र मधु वरद sont sûrement corrompus; il paraît permis de les corriger, d'après l'analogie du *Lal. Vist.*, en उत्तरकुरुद्वीप ou peut-être en उत्तरकुरुगोधद्वीप. La même comparaison nous autorise à changer en वङ्ग la leçon वन्दा des mss. Enfin द्राविडलिपि du *Lal. Vist.* nous permet d'écrire द्रमिड dans notre énumération. Sur la synonymie des deux formes, sur les formes intermédiaires *Dramiḍa*, *Damila*, il suffit de renvoyer à Caldwell, *Comp. gramm. of the Dravid. Lang.*, 2e éd., p. 12-14. — Les deux listes ont encore en commun quelques autres termes dont la lecture ne fait pas de sérieuse difficulté : ब्राह्मी पुष्करसारी खरोस्ती लेखलिपि चीणालिपि हूणालिपि, et qui complètent une moitié environ des termes de notre énumération. Pour les autres, nous sommes destitués du secours précieux de la comparaison. Quelques-uns ne laissent guère d'incertitude, comme व्यत्यस्तालिपि (pour "स्थ" des mss.) मुद्रालिपि मठलिपि दर्दरलिपि; d'autres en présentent davantage, comme कुटलिपि que je propose de lire pour कुत° (cf. कुटक) et वगोरा pour वपोरा, वत्तरवद्द enfin pour वत्तवद्द des mss. सिफला et tous les derniers noms à partir de भय°jusqu'à वत्तरवद्दा demeurent malheureusement pour moi tout à fait obscurs. Il ne serait pas impossible de proposer des conjectures plus ou moins plausibles pour la plupart d'entre eux, mais elles manqueraient de point d'appui, et, comme il s'agit de noms propres, elles n'auraient guère plus d'autorité que d'intérêt. — Même en ce qui concerne les termes les moins douteux de l'énumération, il reste plus d'une obscurité. Seuls ceux qui expriment un nom de peuple ne prêtent

à aucune équivoque. La catégorie qui comprend les écritures attribuées à des êtres divins n'est représentée ici que par ब्राह्मी. Une autre est celle des épithètes qui paraissent désigner des emplois ou des formes particulières de l'écriture लेखलिपि «l'écriture épistolaire», c'est-à-dire «l'écriture cursive», मुद्रालिपि «l'écriture des sceaux»; अक्षरच्छेदा paraît marquer un caractère très général et désigner l'écriture comme «liée aux lettres, s'exprimant par la succession des lettres»; quant à व्यत्यस्तलिपि, littéralement: «l'écriture retournée,» on y peut comparer अनुलोमलिपि du *Lal. Vist.* qui en marquerait le contraire, mais sans nous en faire pénétrer précisément la portée; peut-être est-il encore préférable, d'après l'analogie de व्यत्यासं, d'entendre: «une écriture successivement composée de plusieurs types différents.» — Il reste enfin des termes dont l'orthographe paraît mieux établie que l'application, comme अङ्गस्ती qui, si la lecture est exacte, ne peut guère être qu'un nom géographique, peut-être extérieur à l'Inde, à en juger par la physionomie du mot; पुष्करसारी n'est probablement qu'un nom propre. Faut-il écrire पुष्करसादी et penser à quelque écriture dont l'invention serait attribuée à un पुष्करसाद ou l'usage à sa descendance? La version tibétaine du *Lal. Vist.* témoigne en faveur de l'orthographe *सारी; mais, naturellement, la prétendue explication qu'elle en donne n'est rien qu'une traduction littérale des composants sanscrits et ne représente rien de plus que ne ferait une transcription. — Étant plus considérable, la liste du *Lal. Vist.* présente d'autres difficultés et obscurités où je n'ai pas à entrer. Je ferai seulement observer que, par son étendue même, par la nature artificielle et vague d'une plus grande proportion des termes qui y figurent, par l'adjonction de dénominations nécessairement et purement fantaisistes (écriture des Nâgas, des Gandharvas, etc.), par la moindre abondance des noms géographiques, elle a, comparée à la liste du *Mahâvastu*, tous les caractères d'un remaniement secondaire et postérieur. Il n'en est que plus regrettable qu'une notable partie de notre présente énumération soit enveloppée de tant d'obscurité.

Page 136, ligne 6. — On voit que la première moitié du çloka est tombée.

Ligne 9. — यक्षा pour यक्षी; nous avons vu précédemment un locatif यक्षायां paraissant impliquer une forme encore plus barbare यक्षा.

Page 137, ligne 1. — J'ai fait un seul nom de हेमवर्णः et de लम्बदामः. Le nom हेमवर्णः figurant déjà quelques lignes plus haut, il est vraisemblable qu'il n'était pas reproduit ici et qu'une erreur de copiste a disjoint les deux moitiés d'un nom unique.

Ligne 3. — Il va sans dire que l'orthographe régulière serait विपुलोरः.

Ligne 5. — On approuvera, je pense, une correction qui restitue un sens à un nom d'ailleurs intelligible: हेमकोटः «qui a la poitrine [couleur] d'or».

Ligne 9. — प्रभेमिः ou प्रहेमिः des mss. ne donne pas de sens. J'y ai substitué la forme significative la plus voisine que j'aie pu découvrir. Il est vrai que ce nom ne convient pas très bien à un Buddha; le *Dict. de Saint-Pétersb.* ne le cite, comme nom propre, que appliqué à un Râkshasa. Je suis donc loin de donner cette correction pour certaine. Peut-être y a-t-il lieu d'admettre une corruption plus grave. P. 140, l. 6 et p. 141, l. 8, l'indication de la centaine est précédée ou suivie de नवमायां भूमौ; on pourrait imaginer que ici, où toute indication correspondante fait défaut, प्रभेमिः serait, par une série de confusions, sorti d'une lecture primitive comme तत्र भूमौ «dans cette bhûmi, dans la présente bhûmi». — On verra par la suite, p. 138, l. 8; p. 140, l. 6; p. 141, l. 8, que le double dénombrement de Buddhas qui remplit ces deux chapitres est uniformément coupé dans l'un et dans l'autre en deux centaines, signalées chacune par une suscription expresse, plus un certain nombre qui, dans les deux cas, termine le chapitre et ne reçoit pas de désignation particulière; cet excédent est, dans la huitième bhûmi, de 51 et dans la neuvième de 52 noms. Ce parallélisme rigoureux, ne pouvant être accidentel, doit s'appuyer sur un nombre rond, qui est le chiffre de cinq cents répartis en deux moitiés. Des différences de deux ou trois noms entre ce nombre théorique ou même les nombres constatés par les suscriptions et le total que fournit l'addition des noms effectivement représentés ne sauraient faire de difficulté; dans les énumérations un peu nombreuses, dont les buddhistes sont si prodigues, et dont nous trouverons dans la suite d'autres spécimens, ces incohérences se reproduisent constamment; elles s'expliquent du reste par l'état de la tradition. Ici même, nous n'arrivons, en comptant प्रहेमि, mais en lisant हेमवर्णलन्द्रहाः en un seul nom, qu'au nombre de quatre-vingt-dix-huit. सत्यधर्मविपुलकीर्तिः, que l'on pourrait songer à résoudre en °धर्मः et वि°, est garanti par *Lal. Vist.*, 5, 16. On peut croire que ce total de cinq cents Buddhas a quelque corrélation avec le chiffre rond de cinq cents adopté dans la classification des Jâtakas de Çâkyamuni (Köppen, *Relig. des Buddha*, I, 319, note). — Au point de vue de la forme, on remarquera que nous avons ici le génitif पक्षस्य auquel correspond ailleurs le locatif. आर्यपक्ष paraît devoir se traduire : «la troupe des saints»; ce serait la dénomination technique de cette série de Buddhas.

Ligne 13. — Dans अक्षितपुण्यल, पुण्यल doit être considéré comme synonyme de पुण्यलक qui a le sens de «moine buddhique», et confirme en quelque mesure la légitimité de cette orthographe à côté de पुष्कलक (cf. *Dict. de Saint-Pétersb.* à ce dernier mot). — Je doute fort de पुराषः; tel qu'il est écrit, il ne pourrait guère représenter que le védique पुराषाट् dont la survivance ici est bien invraisemblable.

Page 138, ligne 8. — Cette deuxième liste a plus de lacunes que la précédente, je n'y retrouve que quatre-vingt-quinze noms au lieu de cent qui sont annoncés.

Ligne 11. — Il est malaisé de se décider entre les variantes des mss. pour le nom कुसुमहस्थः; कुसुमदेहः de L s'explique aisément, je dirais même trop aisément; on ne comprendrait guère comment une leçon si simple aurait prêté aux erreurs et aux hésitations des mss.; c'est plutôt la conjecture d'un scribe avisé. कुसुमहेमस्थः rend bien compte par l'omission du second म de la leçon de N et secondairement de celle de B; un copiste pédant aura cru faire merveille en changeant, après *e*, *sth* en *shth*. Mais le sens laisse à souhaiter; comme, après tout, on peut traduire : «qui se tient parmi les fleurs et l'or,» j'ai, faute de mieux, gardé cette leçon dans le texte.

Ligne 14. — संचितोरः, c'est-à-dire, je pense : «qui a la poitrine bombée, large, bien développée.» Cf. ci-dessous, p. 156, l. 15 : विशालभुजान्तर, épithète laudative et respectueuse adressée à Siddhârtha.

Page 139, ligne 2. — Dans विपुलतरोरु, le comparatif a le sens du superlatif, comme si souvent en sanscrit. — La restitution सलीलगजगामी se justifie, je pense, par la comparaison de *Lal. Vist.*, 5, 20.

Ligne 9. — सोम्भवत्सब्राङ् doit être fautif; on pourrait lire, par exemple, सौम्यवर्णाब्राङ्.

Ligne 12. — रुरुहधिरेकेतु se devrait probablement corriger en रुरुहुः.

Page 140, ligne 12. — षट्विषाणापातः, c'est-à-dire : «qui (tombe) descend [du ciel des Tushitas sous la forme d']un éléphant à six défenses.» — Deux lignes plus bas, जालान्तरः fait allusion au trentième signe (dans la liste de Burnouf) du mahâpurusha : «qui a les intervalles [des doigts] réunis par un réseau.»

Page 141, ligne 2. — Il est clair que, au lieu de वीणाशब्दघोषः, l'on pourrait aussi conjecturer वाणीः; j'ai préféré la première forme qui est plus expressive.

Ligne 6. — La correction कार्यताविचारः, que je n'oserais pas donner pour certaine, a du moins l'avantage de présenter un sens irréprochable : «celui qui réfléchit au devoir.»

Ligne 12. — Le sens peu convenable du nom समथितः me fait douter de son exactitude; on pourrait songer à शमसहितः «doué de calme», ou bien सर्वमहितः «loué par tous», ou quelque autre forme approchante. — A la ligne qui suit, परिन्दितार्थः «qui fait le bien [des êtres]». Sur परिन्दित ou परीन्दित, le verbe परिन्दयामि et le substantif परीन्दन, cf. Burnouf, *Lotus*, p. 417.

Ligne 15. — अनोतप्रगात्रः doit être inexact, ayant déjà figuré quelques lignes plus haut.

Page 142, ligne 4. — अपुनावर्त, forme prâcritisante pour le sanscrit अपुनरावर्त

(cf. *Dict. de Saint-Pétersb.* अपुनरावर्तिन्, अपुनरावृत्ति), désigne ici la résolution ou la déclaration (cf. le commencement du chap. v du *Lal. Vist.* et surtout ci-dessous, p. 143, l. 10, et les passages correspondants) du Bodhisattva qui, en entrant dans sa dernière existence, prévoit qu'il «ne reviendra plus à une nouvelle existence» après celle où il va entrer. La construction est lourde et embarrassée; on voit que परमपुरुलानां est l'antécédent du relatif ये इमे, etc.

Ligne 11. — La leçon तुषितभवनानि des mss. est instructive; elle montre à l'œuvre le pédantisme borné des scribes; trouvant l'ablatif "भवना pour "भवनात्, ils le confondent d'abord avec les pluriels neutres en *â* pour *âni* et se hâtent de substituer cette désinence régulière à l'*â* que réclament et le mètre et le sens. — Le second demi-vers ne se peut scander tel qu'il est transmis; j'y ai, en lisant अतिप्रयेन, appliqué le remède le plus facile; mais, du point de vue même du sens, अतिप्रयेन comme अतिप्रय manque de clarté; on ne peut guère entendre que: «avec le plus grand soin, la plus grande attention;» telle n'est pas l'acception ordinaire du mot. Un composé अतिप्रयोलोकितानि, dans le sens de महाविलोकितानि (ci-dessous, fol. 105ᵇ) ou dans ce sens: «l'examen des [quatre] supériorités» (cf. les quatre et les trente-quatre *atiçayas* énumérés par les Jainas, Weber, *Bhagav.*, 311, 313), serait encore plus naturel; mais alors nous n'avons d'autre ressource que de mesurer "*kayati atiçayo*" (cf. p. 100, l. 10 et la note). Le sandhi est pâli comme la forme अवलोकित elle-même.

Ligne 16. — On mesurera brèves les syllabes *nâ*, de इतनयना, et *mâ* (cf. ci-dessous).

Page 143, ligne 2. — Cf. le pâli *suvaca* ou *subbaca*, comme ici सुवच; le mot a une signification plus étendue que ne le marquent ses éléments étymologiques; il signifie: «doux, bon.»

Ligne 3. — Il y a ici une lacune de quatre mâtrâs.

Ligne 5. — La mesure de ce vers exige que nous considérions comme brève non seulement *mâ* et la finale de समर्था, mais aussi l'*â* radical de धारयितुं. On pourrait songer à lire धरितुं; mais, par une particularité qui lui est du reste commune avec le pâli, la langue de notre texte n'emploie guère dans le sens de «porter» que la forme causative. Cf. de même ci-dessous, p. 146, l. 14 (et les passages parallèles) où le mètre nous contraint également à lire धरेष्यति, bien que les mss. aient en partie conservé l'*â* long. — Le *Dictionnaire de Saint-Pétersbourg* cite l'adverbe प्रत्यर्ह d'après le *Mahâvyutpatti*. Le sens en est clair et प्रत्यर्हसौख्या se traduit littéralement: «qui a un bonheur proportionné à son mérite;» nous n'avons qu'à retourner les termes pour avoir l'explication qui convient au présent passage: «Quelle femme possède un mérite proportionné à, digne d'un pareil bonheur?» — La ligne suivante réclamait quelque correction; il est évident que, à côté de celle

que j'ai admise comme la plus vraisemblable, il serait aisé d'en proposer plusieurs autres, comme °चेव तु का° qui serait plus voisin de la tradition, mais que la répétition des particules तु, नु me fait écarter. — कत्याप, sandhi irrégulier pour कत्वा ऽप.

Ligne 7. — Ce vers et les suivants sont répétés deux fois dans la suite, à quelques variantes près, p. 200, l. 3 et suiv., et fol. 106^b. En se reportant à ces passages, le lecteur verra, sans qu'il me soit besoin d'y insister ici, les motifs et les fondements de plusieurs corrections. — On scandera °*latâ nibhâṁ*. ऽप, à en juger par les passages correspondants où nous avons त्रिप et व pour ऽव, doit être ici considéré comme une forme dialectale (mâgadhî) pour यप; pour des cas semblables dans le *Lal. Vist.*, cf. Kern, *Jaartell. der zuydel. Buddh.*, p. 114.

Ligne 10. — J'ai rétabli उपेत्य d'après les passages parallèles cités; il serait du reste tout aussi aisé de lire उपेत्थे ou उपेत्थि pour उपेत्थाभि (cf. Ed. Müller, *Beitr. zur vergl. Sprachf.*, VIII, 285) qui se rapprocherait peut-être plus étroitement de la tradition du présent passage.

Ligne 13. — Dans les passages parallèles, B et C ont ou indiquent °हिताय; la faute est toute simple, étant donnée la constante répétition du datif हिताय dans certaines formules; mais le vers montre que हिता est la vraie lecture; लोकहिता est donc un vocatif s'appliquant au futur Buddha; nous avons déjà vu (p. 197, l. 11) हित employé absolument comme épithète des Bodhisattvas. — Relativement à धोत्रि-त्वा «ayant rejeté, s'étant affranchi de...», cf. ci-dessus, p. 380.

Page 144, ligne 1. — On voit à quel point la légende prêtée à Çâkyamuni, au moins dans ses parties essentielles et typiques, est entrée dans le domaine du dogme et de la théorie; les différentes scènes en sont ici attribuées aux Buddhas en général; c'est la biographie d'un anonyme, bien que la force de l'habitude y ait laissé les noms usités dans la légende de Çâkyamuni (comme ici, Mâyâ, Çuddhodana); on ne les change (cf. plus bas l'histoire de Dîpaṁkara) que lorsqu'elle est explicitement transportée à un autre Buddha.

Ligne 3. — निश्राय est le gérondif qui, sous la forme *nissâya*, est d'un usage si fréquent en pâli; il y a pris la valeur d'une particule avec de nombreuses et mobiles nuances de signification. Ici, मातुयोनिं निश्राय équivaut à très peu près au locatif: «dans le sein de sa mère..., dans le dos..., etc.» Le sens est justement que le Bodhisattva n'occupe pas une place immuable et précise; car, comme il est figuré par la comparaison qui suit et exprimé par les mots qui la terminent: «Les Bodhisattvas se tiennent et ne se tiennent pas dans le sein de leur mère.» Cette thèse embrumée de mysticisme paraît dérivée des théories de l'école sur le caractère transcendant (लोकोत्तर) de la naissance et de toutes les actions du Buddha.

Ligne 5. — J'ai dû introduire dans cette comparaison des corrections comme

प्रवाह, उपलभ्य, सर्वशः, qui paraîtront peut-être un peu hardies, mais sans lesquelles j'avoue que la phrase demeure pour moi inintelligible. Voici comme j'entends le passage, tel que j'en ai constitué le texte : « De même qu'un fil très fin sur lequel on a enfilé (littéralement : soutenant) des boules de corail ou de lapis n'est [directement] visible nulle part à cause de l'obstacle [interposé] (c'est-à-dire des pierres qui le dissimulent), alors que pourtant (il a sa place) il existe réellement partout, de même... » Il ne peut, je pense, y avoir aucune difficulté à prêter à कुसूत्र le sens de « fil menu, faible », quelque chose comme सूक्ष्मसूत्र. विहन्मिता se rapporte à la « mobilité » des pierres enfilées, qui empêche de saisir nettement le fil en aucun endroit.

Ligne 10. — खो, la forme pâlie de खलु, prâcrit खु, quelquefois employée dans notre texte à côté de cette dernière. — Il ne peut y avoir de doute sur la restitution de उत्कुटक; la leçon des mss. est curieuse en ce qu'elle montre bien les procédés des scribes, plus familiarisés avec le mot कुटुम्ब qu'avec le terme contenu dans le texte et l'introduisant aussitôt de leur autorité. उत्कुटक ou उत्कटुक est la double forme sanscrite donnée par le *Mahâvyutpatti* (*Dict. de Saint-Pétersb.*); ci-dessous, p. 213, l. 7; fol. 108$^{bis\,b}$, les mss. paraissent pencher vers la forme उत्कुटुक ou उत्कुटिक); le pâli a *ukkuṭika* (cf. Kuhn, *Beiträge*, p. 22); sous ce mot, Childers donne la vraie interprétation du terme; il signifie « accroupi ». La forme même indique un adjectif; l'instrumental उत्कुटेन se justifie donc malaisément; il n'a sans doute été amené ici que par le voisinage de पार्श्वेन; très probablement c'est उत्कुटका वा पा° qu'il faudrait lire.

Ligne 13. — भविवादिकयां ne peut certainement pas être exact; j'ai écrit भव्यादि° qui donne une forme grammaticalement correcte, mais un sens qui ne saurait être considéré comme satisfaisant. धर्मवादि° vaudrait mieux, mais s'éloigne trop de la tradition pour paraître certain. — इति marque que कुशलमूलतः est l'explication que l'on donne de ce privilège merveilleux, en sorte qu'on doit traduire : « C'est par l'effet de leurs racines de vertu qu'il faut expliquer ce prodige. »

Page 145, ligne 2. — La locution आदौ कृत्वा au lieu de *ādiṁ katvâ*, que nous trouvons en pâli et qui correspond à आदि कृत्वा du sanscrit régulier, n'est ni très naturelle ni très logique; mais elle reparaît ailleurs (par exemple p. 147, l. 8, 15; p. 157, l. 15), et il serait d'autant plus arbitraire de la prétendre changer, qu'elle a pu être influencée par quelque confusion résultant de l'emploi de आदि au locatif comme synonyme de आदौ, tel qu'il est attesté pour le pâli (*Kaccâyana*, II, 1, 18). La traduction littérale est celle-ci : « Depuis le sein de la mère des Bodhisattvas jusqu'au nirvâṇa des Buddhas; » les termes *Bodhisattva* et *Buddha* (Daçabalas) désignent ici les mêmes personnages, Bodhisattvas quand ils naissent, et Buddhas parfaits au moment de leur mort.

Ligne 4. — Impliquée dans les récits mêmes de la légende, cette notion ainsi dégagée et érigée en théorie est sans doute propre à l'école des Lokottaravâdins; elle montre du moins un accord tout spécial avec leur doctrine. — Pour उपपादुक je puis renvoyer à mes notes déjà citées, *Journ. asiat.*, 1876, t. II, 477-78.

Ligne 6. — On comparera, pour ce vers, p. 201, l. 6 et suiv., et fol. 106[b]; ces passages ne sauraient, je pense, nous autoriser à remanier ici complètement le texte, encore qu'on en pût être tenté, surtout dans cette première ligne. La seule difficulté que présente ce demi-vers, ainsi rétabli sans nous éloigner de la tradition, réside dans गन्धर्व pour गन्धर्वैः. Mais les exemples analogues de thèmes sans flexion substitués à un cas oblique, ne manquent point dans la langue des Gâthâs (Éd. Müller, *loc. laud.*, p. 273); on peut aussi, et c'est le parti auquel je me suis arrêté, considérer गन्धर्वमुख comme un composé équivalent de मुखगन्धर्व; les termes ont été intervertis, ainsi qu'il arrive ici quelquefois, et, par exemple, dès la page suivante (l. 7) dans प्रासादसुन्दर. — Quant à प्रशमा, on sait que la couleur que désigne cet adjectif est particulièrement estimée (cf. *Dict. de Pétersb.*). — सहित se rapportant à वचन ou à quelque mot de même signification, se retrouve en pâli (conf. Childers, s. v.). *Sahita* étant usité comme synonyme de *samagga* (Childers, s. v. *anuppadâtâ*), c'est, je pense, sur cette idée d'accord, d'union, que repose le développement ultérieur de la signification; le mot marquerait essentiellement : «un langage conciliant, doux, aimable.» C'est évidemment le sens le mieux approprié au passage du Brahmajâlasutta cité par Childers. Il suffit de l'étendre bien légèrement pour qu'il se prête à l'explication des vers 19 et 20 du *Dhammapada* (M. Fausböll l'y dérivait, à tort suivant moi, de *sa* + *hita* = utile, p. 152), où nous pourrions dire, par un tour analogue : «Celui qui donne beaucoup (peu) de bonnes (*ou* de belles) paroles...»

Ligne 9. — De ce vers et des suivants rapprochez p. 202, l. 5 et suiv., et fol. 107[a]. Dans les trois passages les manuscrits ont अहिंसं (ou अहिंसम°) au lieu de la forme ordinaire qui serait अहिंसां. Cette orthographe, si elle n'est pas un simple prâcritisme, s'explique par la nécessité où nous sommes de scander *°hiṁsâṁ br°*. — Cette série de vertus dont la reine prend l'engagement sont désignées un peu plus bas comme l'एकादशप्रकार शील «le Çîla aux onze divisions». Les énumérations pâlies (cf. Childers, s. v. *sîlaṁ*, qui renvoie aux passages afférents de Burnouf et de Hardy; j'ajoute seulement que l'on trouvera maintenant le texte du *Çîla* traduit par Burnouf, dans Grimblot, *Sept Suttas pâlis*, p. 5 et suiv.) ne comptent que dix subdivisions du Çîla; elles ne se retrouvent du reste que partiellement dans l'énumération présente. C'est à la classification des dix *kuçalakarmapathas* que se rapporte notre liste; elle en reproduit tous les termes, encore que sous des noms et dans un ordre différents pour plusieurs; le onzième terme qu'elle y ajoute est «l'abstention de liqueurs fermentées» qui se retrouve en revanche parmi les dix

Silas de la casuistique méridionale. Du reste, dans le passage correspondant du *Lal. Vist.*, 46, 16, il est question des dix kuçalakarmas : दश इमे कुशला चरिते. — धनिबद्धवचन correspond dans les énumérations pâlies à *samphappalâpa*, que Gogerly, Burnouf et Childers rendent par «discours frivole», ce qui traduit également bien notre terme sanscrit (cf. *Dict. de Pétersb.*).

Ligne 12. — Le changement que j'ai introduit dans cette ligne se fonde non pas seulement sur les passages parallèles dont l'autorité ne saurait être décisive, mais sur les nécessités de la construction. Le nominatif द्रोहं pour द्रोहो n'aurait rien de bien surprenant; mais si l'on construit avec भविष्यति et द्रोहं pour sujet, le nominatif मैत्रचित्ता demeure en l'air, et ne se peut plus placer. En introduisant la lecture des passages parallèles, la phrase se développe régulièrement : «Je ne nourrirai point d'envie pour les jouissances d'autrui ni de haine contre les êtres, me montrant pour tous pleine de charité.» भूतेषु मैत्रचित्ता ne peut être pris en effet que comme apposition au sujet; c'est le double renoncement à l'envie et à la haine qui correspond aux deux termes de l'énumération des kuçalapathas, *abhijjhâ* (अभिध्या) et *avyâpâda*. Les autres passages n'ayant pas मैत्रचित्ता, montrent clairement que भूतेषु et, par conséquent, मैत्रचित्ता qui complète le pâda doivent être rattachés non à ce qui suit mais bien au demi-vers précédent. — Au lieu de संज्ञनेष्यं les répétitions favorisent la leçon संज्ञनेस्यं; l'une et l'autre sont également possibles; nous avons rencontré déjà cette forme pâlie en *aṁ*, pour *âmi*, de la première personne du futur; nous n'avons aucune raison de l'éliminer ici. L'emploi buddhique de ज्ञनयति dans le sens d'«atteindre, acquérir, éprouver» a été aussi noté précédemment, p. 413. Cf. encore quelques vers plus bas संज्ञनिया, संज्ञनियुः, et p. 250, l. 3, विषादं ज्ञनयति : «éprouver du trouble, de l'embarras,» etc.

Ligne 15. — Les passages parallèles ont धनूनां; j'ai rétabli cette leçon; elle est au point de vue graphique d'une restitution très aisée, et rend fort bien compte de la finale longue des manuscrits qui disparaîtrait forcément en lisant par exemple धनन्तम्.

Ligne 17. — La tradition de ce vers me paraît beaucoup plus correcte dans le présent passage que dans les répétitions, où nous aurons à faire grand profit des leçons présentes. Pour le sens on peut comparer *Lal. Vist.*, 47, 18 et suiv., où मा मो प्रतिकांक्षि est représenté par : मा .... मयि कामतृषां कुरुध्व. — कामवितर्को est ici un bahuvrihi : «ayant des pensées sensuelles;» sur le substantif *kâmavitakka*, une des trois espèces de pensées coupables, cf. Childers, s. v. *akusalavitakko*. — Dans cette version du texte on pourrait obtenir un dernier pâda : मयि ब्रह्मचरियसंकल्पं, formant une proposition complète : «Car je désire observer la continence.» Cependant, et quelles que soient les divergences de détail entre ce texte et celui des autres passages, il est plus naturel de se conformer à l'analogie des répétitions ultérieures, de couper le vers avant संकल्पं et de rejeter ce mot au vers suivant.

Nous échappons ainsi à la nécessité d'admettre un neutre संकल्पं. L'*a* long de tous les manuscrits dans चारित्र° et la finale °ये° de CM s'expliquent de la sorte bien plus aisément. Cela nous amène, il est vrai, à admettre dans le vers une lacune; mais elle se comble sans peine en insérant au commencement de la seconde ligne. प्रेक्षस्व dont je crois reconnaître l'équivalent moins ordinaire dans le प्रेषय qu'a conservé la tradition dans les passages ultérieurs; au contraire, en prenant le premier parti, nous n'arrivons qu'à rejeter la lacune au vers suivant où nous ne trouvons pour la remplir aucun point d'appui dans les manuscrits. Le sens du demi-vers ainsi reconstitué ne présente de difficulté d'aucune sorte : « Vois à ne te rendre coupable d'aucune faute vis-à-vis de moi qui veux observer la continence. » Quant au mètre, il suffit de scander brève, comme souvent, la finale de *adharmō*.

Ligne 18. — Avec प्रतिपू° que portent les manuscrits nous aurions une brève de trop. Il faut scander *saṁkalpāṁ*. — Une difficulté plus sérieuse est celle que présente le गात्रानां, गात्र्यानां, etc. des manuscrits, sur lequel les passages parallèles ne nous prêtent aucune lumière; il paraît certain que ce mot doit cacher le régime de ग्रवोचत्. La conjecture la plus voisine serait encore cette forme भार्यां dont j'ai parlé plus haut, malheureusement sans en pouvoir rendre compte avec une entière certitude (p. 476). J'ai donc ici, comme plus haut, restitué la forme à laquelle elle correspond sans conteste tout au moins par le sens. — Pour les corrections de la seconde ligne il suffit de renvoyer aux passages déjà cités.

Page 146, ligne 5. — L'élimination des mots तां रत्नानां, exigée par le mètre, est ratifiée par les manuscrits dans les deux répétitions. La forme क्षेपयति dans le sens de « passer le temps », garantie ici par la mesure, marque entre le causatif de क्षिप् et le causatif de क्षि, क्षपयति, qui seul devrait avoir cette signification (cf. en effet, p. 201, l. 9; fol. 106^b), une confusion d'autant plus curieuse que *khepeti* est de même, en pâli, la seule forme usitée dans ce sens. Cet emploi de क्षेपयति est d'ailleurs tout à fait familier aux livres du nord, *Lotus* et autres.

Ligne 6. — Conf p. 203, l. 7 et suiv., fol. 107^a. Dans ces deux passages, les manuscrits paraissent impliquer une lecture कौतूहलपरं संज्ञनिता que je ne sais comment construire; dans les trois cas je rétablis संज्ञनिया d'après l'analogie du vers suivant; l'allongement de la finale de l'absolutif ne laisse pas que de se retrouver ailleurs dans le dialecte des gâthâs (voyez quelques exemples dans Müller, *loc. laud.* p. 286). Quant à परं, opposé à मनो ou मनं, les deux leçons sont graphiquement presque identiques; il me semble que toutes deux se peuvent défendre, soit qu'on traduise : « concevant un esprit de curiosité » ou « concevant une extrême curiosité » (cf. बुद्धेः परं cité par le *Dict. de Pétersb.*). — Sur गुन्दर् cf. le *Çabdakalpadr.* cité par le *Dict. de Pétersb.*, s. v., 2 *b*. — On voit ici le désarroi qui règne dans les cas : गात्रः est pour l'accusatif et ग्रवोचत् (dans les passages parallèles गत्वा) pour

le locatif यत्रे. Il n'est pas moindre dans les nombres; à la p. 9, संप्रवर्षि, quoique au singulier, a pour sujet les देवकन्या: «elles firent pleuvoir». प्रवर्षति a le même sens, plus bas p. 200, l. 12, et वर्षि, *Lal. Vist.*, 367, 9.

Ligne 11. — Ce second demi-vers a dû être entièrement remanié d'après les passages parallèles; il peut servir à faire voir la difficulté qu'offre parfois la constitution du texte pour des parties qui ne se trouvent pas répétées. Je comprends: «Et s'étant arrêtées quelque temps [à la contempler, elles se disent] intérieurement: On ne trouverait pas sa pareille parmi les femmes des devas.» Il n'est besoin de revenir ni sur le thème स्थिहति du verbe स्था, ni sur l'emploi de यदे pour एवं comme féminin (cf. p. 203, l. 15: धेरयति .... यदन्तं), à côté de एवन्तं que nous avons dans cette page même. Pour trouver la mesure, on scandera, contrairement aux indications de l'orthographe: *sthihiy'antarato*. — La fin de la ligne suivante paraît, dans ce passage, reposer sur une version légèrement différente de celle des répétitions ultérieures; je me suis rapproché autant que possible de la tradition. Le sens est satisfaisant, et, pour le mètre, il suffit de scander *°modāyĕ yādriśiṁ*, ce qui ne peut faire difficulté. — यथोप° pâlicisme pour यथा + ओप° «combien convenable [à la mère d'un Buddha], combien belle!». Pour le pâli, Childers, contrairement à l'usage sanscrit, mais en conformité avec l'origine étymologique, ne donne que la forme *opāyika*. Cf. cependant les var. in *Kaccāyana*, v, 59, comm., et le mot *tadopiya*, pour lequel je renvois à mes remarques, *Inscriptions de Piyadasi*, I, 188. — On mesurera *harati*. Cf. मनोहर.

Page 147, ligne 1. — «Que te manque-t-il, ô reine?» C'est-à-dire, quel plus grand bonheur pourrais-tu souhaiter?

Ligne 2. — चित्रस्तवन «digne de toutes sortes de louanges».

Ligne 8. — Nous avons tout à l'heure (p. 145, l. 2) rencontré la locution आदो कृत्वा dans un passage où elle se traduisait bien par «depuis». Il en est de même à la dernière ligne de cette page. Le sentiment de sa valeur étymologique reste cependant très net, et par là s'expliquent les nuances diverses de signification qu'elle revêt tour à tour, comme ici, comme plus bas, à la p. 161, l. 7. Un passage ultérieur (p. 211, l. 12) montre indiscutablement quelle est ici la pensée: «elles n'éprouvent de passion pour aucun homme, elles observent la continence avec tous les hommes, à commencer par leur mari.» La remarque se rapporte à la conception miraculeuse du Bodhisattva.

Ligne 11. — प्रतिज्ञामादति, plus haut (p. 76, l. 4) nous avions प्रतिज्ञामति, à l'exemple du pâli. Je pense qu'il ne peut y avoir de doute sur la suppression des mots que j'ai éliminés; et si j'y insiste ici, c'est que de pareilles répétitions communes à tous les manuscrits, sont caractéristiques pour l'état de la tradition.

Ligne 15. — On trouvera l'énumération des cinq nivaraṇas dans Childers, s. v.

J'ai conservé यावाप्ते धर्मराज्ये qui se peut à la rigueur interpréter : «[même] sans avoir (avant d'avoir) acquis la royauté de la loi;» il me paraît presque certain qu'il faut corriger यावाप्ता धर्मराज्या «jusqu'à l'acquisition du titre de roi de la loi». Peut-être même devrait-on lire यावाप्ते धर्मराज्ये; il n'y aurait rien d'étonnant à ce que la langue de ce texte construisît de la sorte la particule यावा avec le locatif.

Page 148, ligne 2. — न विलम्बे : «Et il n'y a aucun délai, aucune lenteur, aucune transition;» यात इति revient à peu près à ce que nous exprimerions plus longuement : «Il naît en aussi peu de temps qu'il en faut pour le dire.»

Ligne 9. — साभिलाषं «par tendresse pour la reine».

Ligne 15. — प्रतिधेयाथ ne peut être que la seconde personne pluriel du potentiel, formé à la manière pâlie; il faudrait alors régulièrement धेयाथ avec l'*â* long; mais le vers ne l'admet pas.

Page 149, ligne 1. — La leçon विडार् ou विडाल offre encore un exemple curieux de confusions fondées sur l'inintelligence des formes populaires. Le pâli transcrit *uḷâra* (= *uḍâra*) le उदार् classique; c'est évidemment ce mot qui était primitivement dans le texte; les scribes, que cette orthographe dépaysaient, y ont cherché tout autre chose, विडाल, qui signifie *chat* et n'a sûrement rien à voir ici. — On remarquera le masculin *धारिणो (scandez **riṇō*) en accord avec le féminin प्रमदा, et देवीये qui ne peut être considéré que comme un génitif, en construction avec धारयति.

Ligne 5. — Rapprochez de ce vers p. 216, l. 1 et fol. 108$^{ter a}$. Dans les deux répétitions nous avons, comme ici (cf. encore p. 225, l. 19), la forme कोशिकारक qui paraît par conséquent hors de doute, dans le sens de कोशेय «étoffe de soie». En sanscrit régulier la forme la plus voisine est कोशकार qui désigne le ver à soie; peut être la forme primitive est-elle कोशिकार, dérivé de कोशिका pour कोशकार : «ce qui est produit par le ver à soie.» — Il faut scander *divī;* la même singularité s'observe dans beaucoup d'autres vers, comme p. 156, l. 1, 6, etc.

Ligne 9. — Le féminin *sâ* est ici mesuré bref. — Au vers suivant, अभिहि avec *î* long, comme en pâli, où l'*î* introduit dans le présent comme équivalent du guṇa हेठति s'est ensuite établi à poste fixe. — Je n'entends pas donner comme certaine la partie de la ligne suivante que j'ai tenté de restituer; on voit du reste que, tel qu'il est, ce demi-vers demeure incomplet; il manque quatre mâtrâs.

Ligne 14. — Cf. les répétitions de ce vers p. 217, l. 1 et fol. 108$^{ter b}$. — Quant au vers suivant et à la suite, ils reviennent p. 217, l. 16 et suiv. et fol. 108$^{ter b}$. पिलच्च* pour प्रच्च comme क्लिलेप्र pour क्लेप्र, etc. Ici पिलच्च n'étant plus compris a donné naissance à पि लच्चो, et पि est tombé comme contraire au mètre; à la p. 197 les scribes ont eu recours à une autre conjecture, en écrivant पि लच्चपा

qui a du moins l'avantage de témoigner positivement en faveur de la forme पिलक्ष; je n'ai pas hésité à la rétablir. — Je doute fort que भुतेभिर् mérite d'être maintenu; les deux autres versions ont भुताय; et en général, il n'est en effet, dans cette description, question que d'un bras, du bras droit (*Lal. Vist.*, 94, 20. Beal, *Romantic Leg.*, p. 43); peut-être l'emploi assez irrégulier du datif भुताय aura-t-il paru intolérable à quelque copiste; l'*â* de भुताभिर् pourrait même faire penser que l'erreur est purement matérielle. — प्रतिभूम्भिता (et d'après cette analogie विभूम्भमाणा, *Lal. Vist.*, 94, 22, mal compris par le traducteur tibétain) doit signifier : «se déploya (déploya son corps en étendant le bras) avec grâce.» La vie chinoise a gardé le souvenir de ce détail quand elle compare Mâyâ, dans ce moment de la naissance, à un arc-en-ciel «stretching athwart heaven» (Beal, *Rom. Leg. of Sâkya Buddha*, p. 43). Le même sens se vérifie dans un passage pâli, *Jâtaka*, 1, 19, 22 : «*Dipaṁkaro . . . . . buddhalîlâya . . . . . vijambhamâno sîho viya . . . . .*» : «Dipaṁkara [se déployant, c'est-à-dire] se mettant en mouvement comme un lion, avec la grâce propre aux Buddhas . . . . .»

Ligne 18. — Conf. *Lal. Vist.*, 64, 14 : दशनख तद् कृत्वा : «ayant salué à dix doigts,» c'est-à-dire des deux mains portées au front.

Page 150, ligne 1. — सनत्सुकुमार् «tendre, délicat comme un enfant des immortels».

Ligne 4. — «Dis ce que nous devons faire; vois! déjà c'est fait; n'aie donc aucune préoccupation.»

Ligne 6. — La vraie lecture serait sans doute सुसंप्रदानो, d'après *Lal. Vist.*, p. 95, l. 5. Conf. aussi plus bas, p. 206, l. 12. — Si le texte est exact, la répétition नगरनगरा ne peut avoir qu'une valeur intensive : «des villes et des villes;» mais il est bien possible aussi qu'il y faille substituer la lecture नगरनिगमा qui rentre plus dans les habitudes de style de nos légendaires.

Ligne 13. — Le locatif °ढारे n'est pas correct en construction avec उपागम्य; ce n'est pas à dire qu'il ne soit pas exact, si aisé que soit d'ailleurs le changement en °ढारं.

Ligne 15. — Dans le premier demi-vers, le mètre nous force à lire ब्रूवीहि pour ब्रूहि des répétitions, et ब्रवीहि du présent passage. Il serait sans doute préférable de changer aussi लक्षणा en लक्ष que nous avons déjà rencontré et signalé; nous échapperions par là à la mesure *vidhijñâḥ*, et à la mesure ⏑⏑⏑⏑ pour l'avant-dernier pied. — On remarquera le caractère prâcritisant de l'orthographe यक्षनु° des manuscrits pour यक्ष° ou यदि धनु°. — Au vers suivant, scander *ucâcâ*.

Page 151, ligne 5. — संका pour शंका; j'ai, fidèle à ma règle ordinaire, respecté une irrégularité que la tradition consacre unanimement.

Ligne 6. — Les manuscrits ont ici तेषु qui est contraire au mètre; dans le vers précédent, la répétition de la p. 218 porte तेषां au lieu de तेषु que réclame le vers, et même la construction, le locatif étant dans ce cas beaucoup plus naturel que le génitif. C'est qu'en effet l'orthographe तेषु sert aussi, dans le dialecte des gâthâs, pour तेषां quand la dernière est mesurée brève; les confusions sont donc faciles entre les deux. Dans le demi-vers même qui suit, la forme de génitif तेषु est commandée par le mètre. — «La poussière ne souille pas leurs pieds quand ils marchent.» On pourrait aussi, en prenant क्रमवरा pour sujet, construire, d'après l'analogie de *Lal. Vist.*, 130, 11 : «leurs pieds, quand ils marchent, ne soulèvent pas de poussière.» En tout cas, le sens général n'est pas douteux; il s'agit du privilège attribué aux devas, de marcher sur la terre sans l'effleurer.

Ligne 8. — J'ai corrigé दृष्टिपथा malgré l'autorité des manuscrits dans les trois passages. यथा ne se construit pas naturellement, et le nouveau composé donne un sens excellent : «ils répandent le calme, la paix dans tout ce qu'atteignent leurs regards.»

Ligne 11. — La lecture de ce demi-vers où l'analogie des passages parallèles, eux-mêmes assez mal conservés, paraît n'être pas rigoureuse ni complète, présente quelque incertitude. प्रेक्ष, pour द्रेव ou सन्दिव, me semble particulièrement suspect. Voici le sens tel qu'il ressort de mes corrections : Ils sont venus «pour avoir le bonheur de saluer le dieu des dieux et des mortels, ce lion parmi les hommes». — Au vers suivant, nous retrouvons मयि ou मये comme forme de l'instrumental, déjà signalée précédemment.

Page 152, ligne 1. — La désinence *बलेन donnant un sens satisfaisant et complet me paraît indiquer que cette partie du vers est intacte. C'est cette considération qui m'a déterminé à combler la lacune que le mètre dénonce, non pas en transportant ici le गौरवबलभावितशरीरो des répétitions, mais en admettant, à titre de conjecture वासनातो dans le premier pâda. — Pour la ligne qui suit, conf. ci-dessus, p. 400.

Ligne 8. — निषण्णमात्रा devrait, d'après l'usage ordinaire de मात्र dans ces sortes de composés, signifier «à peine assis.» कंचित्कालं qui précède paraît, il est vrai, s'accorder mal avec cette interprétation; il semblerait impliquer ce sens : «Après être un moment restés seulement assis,» c'est-à-dire, après être d'abord restés assis sans rien faire d'autre, sans parler. Mais j'aime mieux, malgré cette difficulté (cf. cependant p. 157, l. 11, note), m'en tenir au premier sens qui est garanti par l'usage, et admettre que कंचित्कालं marque un temps très court, comme le semble du reste impliquer एव. Je traduis donc : «à peine assis depuis un moment.»

Ligne 10. — Il serait très simple de compléter le vers au moyen des répétitions citées; mais, quoique semblable par le sens, la version du présent passage paraît

avoir différé dans des détails de forme; c'est ce que prouvent et la présence de अनुज्ञातो, qu'on ne peut prendre pour une corruption mécanique de उत्पन्नो, et l'ordre différent des mots. Le plus sage est de constater que la stance est incomplète.

Page 153, ligne 1. — Le sens de विगलित «brillant, resplendissant» a déjà été indiqué dans ma *Légende du Buddha*, 2e édit., p. 256. Il serait aisé de grossir le nombre des passages cités. J'en ajoute seulement quelques-uns : *Lal. Vist.*, 91, 4; 141, 15; 251, 2; 284, ult. (विगडित); 417, 9.

Ligne 3. — Si la correction अभिकांक्षितं est fondée, nous sommes forcés par le vers d'admettre cette mesure "*kâl'abhi*", avec élision de *aṁ* final, comme en pâli (*Kaccâyana*, 1, 4, 9). Le sens est simple : «le Buddha si longtemps désiré.»

Ligne 7. — La destruction définitive des *kleças* équivalant à l'acquisition de la dignité d'arhat, on peut dire que le Bodhisattva, au moment où il entre dans sa dernière vie, ne les a pas encore supprimés, car autrement il eût été arhat dans sa carrière précédente; il serait par conséquent entré dès lors dans le Nirvâṇa.

Ligne 11. — स्पृहानुपस्थित paraît signifier : «qui ne s'approche [même] pas de l'envie,» c'est-à-dire, qui est entièrement affranchi de l'envie. — De परिभावितत्व, à la ligne suivante, on rapprochera परिभावना, p. 97, l. 8 : «par la méditation des actions vertueuses.» La construction de la phrase entière est assez embarrassée : «à cause aussi de l'attente où est le monde d'un suprême Purusha, se disant : «Celui-là sera Buddha.»

Page 154, ligne 3. — La suite des idées a été marquée dans l'Introduction. La naissance de Râhula, si merveilleuse qu'on la suppose, et même en l'expliquant, comme il est fait ici, à la façon de la naissance de Buddha lui-même, ne saurait être rangée en effet parmi ces naissances qu'on appelle ओपपादुक et dont le propre est de se produire soudainement, sans l'intervention, même purement mécanique, de parents quelconques.

Ligne 6. — Au lieu de विलम्बाहि, on pourrait conjecturer विचोहि : «ne perds pas de temps à réfléchir, à discuter;» mais la première lecture ne s'éloigne guère plus que la seconde de la tradition et donne un sens plus net. Conf. d'ailleurs *Lal. Vist.*, 256, 4; 266, 4. — Le vers exige la longue वृद्धो; sur cette forme, voy. ci-dessus.

Ligne 9. — L'équivalence de ⏑⏑ et –, même dans des cas où les règles rigoureuses de la métrique classique la repoussent, est trop habituelle dans la métrique buddhique pour que la mesure *chandâkô* paraisse impossible ici, au premier pied d'un vasantatilakâ. Cependant, une autre possibilité reste ouverte, c'est que इन्दक: ne soit que le représentant régularisé d'une forme antérieure comme इको, qui est l'orthographe pâlie de ce nom propre. — Le dernier pâda est incomplet; mais le

sens est clair : «Chandaka répand des larmes accompagnées de ces cris de détresse, pour éveiller les gens du palais endormis.»

Ligne 12. — Il y a dans ce demi-vers deux épithètes que je considère avec une certitude inégale, comme corrompues : वरकोशगारा se peut à la rigueur entendre : «portant des trésors précieux;» mais cette application de कोश à des bijoux, à des joyaux, me semble contraire à l'analogie, partant peu vraisemblable, et je corrigerais volontiers वरकोशकारा (ou °कोशिकारा) «portant de précieuses étoffes de soie». Cf. ci-dessus, p. 494. Dans वाष्पोघसंस्तृमता, la première partie du composé, वाष्प, est clairement fautive; il ne peut être question de *larmes* dans cette description du calme voluptueux du harem opposé à la désolation où il devrait être plongé; je proposerais par exemple de le corriger en वासोघ° «étendues parmi des flots de parfums».

Ligne 18. — Sur नलम्बक, conf. ci-dessus, p. 466. — Je n'insiste pas sur les corrections que j'ai dû introduire dans ce vers; j'espère qu'elles se défendront d'elles-mêmes. Une seule, la substitution de वरसुरपुरे à सुरपुरे de la tradition, me paraît douteuse, à cause surtout de la double résolution du spondée initial; à coup sûr सुर des manuscrits en implique au moins une, s'il n'est point fautif.

Page 155, ligne 2. — Cette «mère aux yeux beaux, grands et remplis de tendresse» ne peut être que Prajâpatî Gautamî, sa belle-mère. — J'ai, dans संपश्यमान et निद्राभिभूत, respecté l'orthographe des manuscrits qui s'est réglée sur les nécessités métriques en écrivant par *â* bref ces deux féminins. L'expression संपश्यमान est, du point de vue du sens, assez surprenante; il est clair que la reine, qui dort, ne voit rien; si la leçon est exacte, il la faut prendre dans ce sens : «ayant sous les yeux cette séparation douloureuse.» Il reste que l'antithèse naturelle serait, non pas न विजानाति बालपत्नं, mais : «elle ne s'en doute pas, elle ne s'en aperçoit pas.» On obtiendrait cette opposition presque indispensable entre les deux termes en lisant संदर्श्यमान : «avertie d'une séparation si cruelle, elle n'entend pas mes gémissements, plongée qu'elle est dans le sommeil.» Un causatif comme संदर्शयति se peut à merveille construire avec un double accusatif, et admettrait conséquemment fort bien l'emploi passif que je suppose.

Ligne 7. — वा se doit scander bref. — कं गुणं करोति signifie, je pense, littéralement : «quel mérite, quel avantage présente-t-elle;» en d'autres termes : à quoi sert cette armée?

Ligne 10. — «Surtout le jour manquant», c'est-à-dire surtout au milieu de la nuit. C'est, on le sait, à minuit que s'opère l'Abhinishkramaṇa, la fuite de Siddhârtha (*Lal. Vist.*, 256, 2). — Scandez : *kilâ*.

Ligne 14. — विहन्यित, formation anormale de वि- हन्; je trouve en pâli une dérivation analogue, *vihaññanî* (*Jâtaka*, 1, 359, *b*), dans le sens de «trouble, émo-

tion» qui se tire aisément de l'usage de विहन्यते. — Le dernier pâda, tel qu'il nous est transmis, est trop court d'une brève. Il serait naturel de construire समर्थ avec *पुत्राणि; mais ज्ञनयितुं, qu'il faudrait substituer à ज्ञनये, nous donne une brève là où une longue est nécessaire; j'ai ainsi été amené à lire ज्ञनयेयु (pour *यु:) et à considérer समर्थ comme épithète de विघ्नं, et comme pris absolument dans le sens de : «suffisant, capable d'arrêter.»

Ligne 17. — यदि coupe le composé qui est réellement मेरोमृदङ्गांश्च. On peut comparer, entre autres exemples analogues dans le sanscrit buddhique, *Lal. Vist.*, 53, 15 : ज्ञगमण चान्तकः; 86, 10 : धर्मेण गोचरो; 111, 13 : महापद्मो यशोदवः; 459, 7 : मार ज्ञित सेना; 462, dern. l. : गङ्गा यथा वालिका. — विधुदि qui a le sens du conditionnel : «elle ne s'éveillerait pas,» est un témoignage de plus de la confusion déjà signalée, dans la langue de notre texte, entre l'aoriste et le potentiel. De l'aoriste विधुदि rapprochez l'aoriste pluriel बुद्धिषु du *Lal. Vist.*, cité ci-dessus. — Si la restitution *प्रवरमादिकेहि est exacte, il faudrait admettre ici un composé avec cette insertion de *m*, dont nous avons eu déjà plusieurs exemples, confirmés par les faits semblables du pâli. Mais cette conjecture n'est pas d'une évidence qui s'impose; on pourrait lire peut-être धनेरप्रवरमादिकेहि. En tous cas, la proposition est coupée avant ce mot; il doit être construit avec le pâda suivant où il est régi par सोपितं.

Ligne 21. — La confusion de ण et de न est si facile et si fréquente que la correction de पश्यामि, qui ne donne pas de sens, en पश्यासि, peut à peine passer pour une conjecture. Il importe de le remarquer; car cette forme est intéressante et curieuse : c'est un reste du subjonctif, un véritable *let* : «vois!» Le cas n'est point unique; nous allons tout à l'heure (p. 157, l. 3) trouver गच्छासि : «marche!», coordonné avec les impératifs उपक्रमन्तु et लभन्तु; la suite ramènera plus d'un exemple semblable. J'ai déjà signalé les deuxièmes personnes pluriel de l'impératif en थाध auxquelles je suis disposé à reconnaître, avec M. Pischel, la même origine. On trouvera dans ces faits une confirmation décisive des remarques ingénieuses de ce savant sur certaines traces du subjonctif qu'auraient conservées les textes pâlis (*Zeitschr. für vergl. Sprachf.*, xxiii, 424-25). Nous y reviendrons un peu plus loin — दिवि est, comme précédemment et comme quelques lignes plus bas, à scander : *divi*.

Page 156, ligne 5. — On se souvient que, d'après la légende, le cheval Kaṇṭhaka naît au même moment que Siddhârtha, *Lal. Vist.*, 109, 4. Le vers, on le voit, suppose *kuryā*.

Ligne 11. — Il n'y a pas à revenir sur la mesure *tasyā*. Quant à उपनामयति, l'emploi de ce verbe dans la langue buddhique avec le sens de «apporter, offrir, donner» est assez connu. *Lal. Vist.*, 68, 11; 70, 14; 73, 18, etc.

Ligne 17. — तपेतु ne peut rien être qu'une orthographe différente de तप्यतु : «qu'il souffre, qu'il soit torturé, puni!» Cette confusion orthographique commune dans les langues modernes n'est pas absolument rare dans nos textes. Plus haut on a pu (p. 10, l. 12) remarquer que C oppose la leçon विबाधन्ति à विबाधेन्ति de AB; plus bas (p. 237, l. 4) C a de même शोनायन्ति vis-à-vis de शोनायेन्ति de AB; p. 162, l. 5, tous les manuscrits ont म्येति, bien que le sens et le mètre exigent म्यति. Dans le *Lotus*, j'ai noté fol. 177[b] लप्येन्ति pour लप्यन्ति, et par une application inverse mais qui tend à la même conclusion, *Lal. Vist.*, 272, 5, दर्श्यन्ति pour दर्शेन्ति; *Lotus*, fol. 123[a] व्याहित्व्य pour वेदि°; fol. 131[a], नामध्य pour °धेय. Plus bas, p. 268, l. 11, les manuscrits portent चक्रवर्तेसि pour चक्रवर्त्यासि, etc. J'ai déjà parlé du phénomène parallèle, शो pour व (*Lotus*, fol. 194[b] शोक्ष्यन्ते = वक्ष्यन्ते, etc.). Ce qui fait ici l'intérêt particulier de cette forme, c'est que le vers en exige le maintien, et témoigne qu'elle n'est ni une erreur ni un caprice des copistes. तपेतु a un peu le rôle de ces mots qui dans notre versification ne riment que pour l'œil. — On pourrait admettre que तेजवर् étant vocatif, le génitif तव fait fonction d'instrumental. Il est plus probable que तेजवराभिभूतः forme un composé, et que, par une irrégularité familière à ce style, ce génitif तव est en construction, non avec le composé tout entier, mais seulement avec son premier membre : «vaincu par ta splendeur incomparable.» — Tel qu'il est, le troisième pâda a une forme irrégulière; mais étant données les libertés métriques que se permettent nos textes, la forme ⏑⏑–⏑ ⏑⏑–⏑ ⏑⏑–⏑–⏑ au lieu de ⏑⏑–⏑ ⏑⏑–⏑⏑–⏑–⏑, n'a vraiment rien d'invraisemblable. Il est certain d'autre part que l'on pourrait, sans grande violence, rétablir une régularité irréprochable, en lisant par exemple : यात्रा च तुल्य नरलम्ब महार्थयुक्ता.

Ligne 20. — Scandez *vighnakarā*.

Page 157, ligne 5. — Dans समनिहता, सम est employé comme l'est plus ordinairement समनन्तर : «à peine frappée, dès qu'elle est frappée.» — La correction स्फुरति me paraît garantie par des passages comme ci-dessous, सर्वदिशां .... तथागतस्वरः स्फुरति (fol. 373[b]). Le pâli concorde dans cet emploi de स्फुर् (*phalati*) avec le sens de «pénétrer, traverser» et son application au son (conf. Childers, s. v.). Le passage que je viens de citer peut faire penser que la correction se devrait ici étendre à निशां qui se changerait en दिशां; il est certain que, dans ce style, la forme la plus prosaïque a pour elle de fortes présomptions. Ce n'est point assez pour constituer une certitude.

Ligne 8. — J'ai écrit गुह्य et मणी, pour me conformer aux exigences du mètre.

Ligne 11. — Il peut y avoir du doute sur la lecture du premier demi-vers. Il semblerait naturel de rapporter संज्ञाकृतमात्र à कण्ठको, et de le prendre dans l'acception familière au sanscrit : «dès qu'il en eût reçu l'ordre, le signal;» mais on

ne peut sauver cette interprétation qu'en introduisant dans le texte plusieurs conjectures. Il est plus prudent de nous rabattre sur une explication que recommande l'analogie du pâli : *saññaṁ karoti* y a le sens de : «se faire une idée, penser,» puis «se préoccuper», et en donner des marques extérieures. On en trouvera des exemples dans Childers. Il me paraît seulement, abusé par une apparente analogie de l'anglais, ne pas établir entre les deux sens la relation, la filiation véritable. En nous appuyant sur cet emploi nous pouvons traduire littéralement : «On s'imagine simplement ceci : C'est Kaṇṭhaka qui le porte, [mais, en vérité,] ce sont les devas qui transportent, soutenu sur leurs mains excellentes, le maître de la parole qui répand des rayons merveilleux.» Nous sommes ainsi ramenés pour मात्र à une acception voisine de celle que nous avons signalée p. 496, sans oser l'admettre comme certaine : «On n'a pas d'autre idée que . . . .»

Ligne 13. — On approuvera, je pense, les additions पुरतः et यहं par lesquelles j'ai essayé de rétablir l'intégrité du mètre. — प्रवेक्ष्यं, avec la désinence prâcrite, pour प्रवेक्ष्यामि.

Page 158, ligne 1. — च, comme souvent, est ici proclitique et non enclitique : «Après s'être approché de l'arbre de l'intelligence, et avant d'avoir acquis la plénitude de la science . . . .»

Ligne 10. — सत्वकाये : «Dans tout le corps, dans toute la multitude, des êtres, parmi tous les êtres.»

Ligne 14. — अनाकांक्षमाणानां : «Même sans qu'ils le désirent, sans qu'ils en marquent la volonté expresse.» Le sens général de la phrase est celui-ci : «De même qu'un Cakravartin se meut naturellement à travers l'espace, de même que la marche d'un Buddha parfaitement accompli, en vertu du pouvoir merveilleux qui lui est inhérent, produit d'elle-même sur la terre tous ces effets d'abaissement, de relèvement, que l'on décrit, de même la *vue de la chair* appartient au Buddha naturellement, «par définition» (लक्षणमात्रेण).

Page 159, ligne 3. — Ceci est la formule même des doctrines propres à l'école des Lokottaravâdins, celle que l'on retrouve ainsi exprimée dans les sources tibétaines et chinoises : «il n'est rien dans les buddhas qui appartienne au monde.» Wassiljew, *Buddhismus*, p. 250, note, p. 258. — समुदागम marque l'acquisition de l'intelligence, «la connaissance parfaite,» cf. ci-dessus, p. 3, l. 6.

Ligne 5. — प्रवृत्तं «le mode d'action».

Ligne 8. — J'avais pensé d'abord à écrire षट्प्रज्ञातिका. Nous retrouvons dans les écrits pâlis une énumération de cent-huit pudgalas (*Khudd. Pâṭha*, p. 7, et dans le *Journ. Roy. As. Soc.*, p. 315, p. 333-4. Cf. Childers, s. v.), embrassant toutes les catégories d'individus qui sont dans les quatre voies, comme le dit notre texte.

«jusqu'à l'arhat» inclusivement. Mais षादिक, de notre composé, impliquerait, au-delà, d'autres classifications dont nous ne voyons pas de traces. Nous avons du reste rencontré déjà la forme षट्मक dans un passage où elle paraissait signifier «composé de huit parties» (p. 120, l. 9), et s'appliquer à la loi. Si nous adoptons ici la même interprétation, nous pouvons traduire : «Les pudgalas, jusques et y compris l'arhat, composés de huit classes, etc.,» c'est-à-dire, que l'on distingue en huit espèces, ou que l'on classe encore d'autre façon (en quatre, en cent-huit, etc.). Comme l'indique Childers, *Khudd. Pâṭha*, p. 334, les huit pudgalas seraient les quatre *mârgasthas* et les quatre *phalasthas*. Je crois que nous pouvons nous en tenir à cette explication. — La valeur exacte du terme qui précède, चक्षुत्वपरीक्षया, demeure assez obscure; je le prends comme déterminant le mot qui le suit immédiatement : «les pudgalas que l'on distingue en huit espèces par l'examen de la possession de la vue,» c'est-à-dire : suivant le degré de vue (ou de sagesse, puisqu'il s'agit du *prajñâcakshus*) qu'ils possèdent.

Ligne 10. — La correction मनोविभुता est malheureusement toute conjecturale; j'ajoute que, comme la double correction मनोविभु aux lignes 6 et 7 de la page suivante, elle me satisfait fort peu; je ne l'ai admise dans le texte que faute de mieux. Un point me paraît certain, c'est qu'il ne faut pas séparer ce passage des deux suivants, malgré leur apparente diversité; de मनोविभो ou मनोविभो à मनोविधि la distance, dans l'écriture de nos mss., n'est pas infranchissable; la syllabe qui reste, ता, se transforme aisément en ता pour donner le nom abstrait que je crois reconnaître ici. Si j'ai raison, le masculin स se rapporterait au neutre चक्षुः, ce qui ne saurait nous surprendre. La proposition entière, en supposant la lecture मनोविभुता, se pourrait rendre : «Cette vue consiste dans la possession intellectuelle des dix forces.» Mais, je le répète, la restitution मनोविभु me semble, et par des raisons graphiques et par des raisons tirées du sens, excessivement contestable. — Sur ces dix forces d'un Buddha, comp. *Lotus*, p. 783 et suiv. Aux énumérations que Burnouf signale, je puis ajouter celle de la *Mahâvyutpatti;* je corrige les fautes évidentes : स्थानास्थानज्ञानबलं; कर्मविपाकज्ञा°; नानाधिमुक्तिज्ञा°; नानाधातुज्ञा°; इन्द्रियपरापरज्ञा°; सर्वत्रगामिनीप्रतिपज्ज्ञा°; सर्वध्यानविमोक्षसमाधिसमापत्तिबलं; संक्लेशव्यवदानबलं; व्युत्थानसर्वज्ञानबलं; व्युत्थानज्ञा°. Je ne la donne que comme un exemple nouveau des variations infinies qui se glissent dans les énumérations buddhiques. Elle n'apporte aucun élément d'information réellement utile. Je ne m'arrête ici qu'aux difficultés propres à notre liste, et aux obscurités qui résultent soit de l'état du texte, soit des divergences par lesquelles il s'écarte des listes qu'a interprétées Burnouf. Et tout d'abord il me paraît certain que la présente énumération est versifiée; plusieurs de ces âryâs, lourds et scolastiques tant que l'on voudra, sont presque intacts; d'autres, il est vrai, ont bien souffert; je crois pourtant que le dessin métrique s'en laisse encore démêler; je les ai donc disposés métriquement,

sans prétendre pourtant reconstituer partout la régularité des vers. Il est un point qui intéresse le sens et pour la fixation duquel ces indications métriques sont d'importance. En récapitulant l'énumération, on trouve rigoureusement onze connaissances et non pas dix; pour les ramener au chiffre nécessaire, je ne vois que deux moyens, c'est de fondre en une seule soit les deux forces énoncées dans le dernier âryâ, soit les deux qui sont ainsi exprimées : क्लेशव्यवदानं वेत्ति et ध्यानसमापत्तिं वेत्ति. Le premier parti semblerait conseillé par l'habitude, qui règne dans le début, de faire suivre de son numéro d'ordre la définition de chaque force; षष्ठं बलं devrait se rapporter à ध्यानसमापत्तिं वेत्ति et बलं नवमं à पूर्वनिवासं वेत्ति. Mais les deux dernières forces qui se trouveraient ainsi fondues sont distinctement séparées dans l'une et l'autre listes connues; au contraire, les deux autres sont effectivement combinées dans la liste pâlie, et on verra que les nécessités du sens paraissent garantir l'authenticité supérieure de cette formule. En outre, il semble, malgré les grandes incorrections qui subsistent dans le détail, que la répartition des pâdas recommande la seconde combinaison. Si le demi-vers commençant par क्लेशव्यवदानं devient ainsi un peu trop long, il suffit pour le pouvoir mesurer, de changer en च le वेत्ति final; la correction n'est ni violente ni tirée de loin; du même coup elle restitue le mètre et établit entre les deux termes क्लेशव्यवदानं et ध्यानसमापत्ति le lien naturel et nécessaire entre deux éléments d'une force unique. Je n'insiste pas sur les libertés de prosodie que nous sommes forcés d'admettre; le lecteur les reconnaîtra d'autant plus aisément que ce sont les mêmes auxquelles notre texte nous a constamment habitués. On remarquera seulement que, aux lignes 5 et 6, les formes pâlies इतिपि et तथिदं entreraient peut-être mieux dans le vers. Le demi-vers, qui commence par नानाधातुकं est trop court; il y a un remède qui se présente d'abord à l'esprit, si l'on compare l'expression de cette même force dans le *Jina Alaṁkâra* (dans Burnouf, p. 785); il consisterait à ajouter अनेक, en lisant अनेकनानाधातुकं. Le demi-vers de la ligne 8 est aussi incomplet; il deviendrait régulier en substituant बलं भवति à बलं च. Celui de la ligne 11 se complète en insérant devant बलं un च qui devant le ब a pu tomber facilement, et en lisant, à la façon pâlie, पूर्वनिवास au lieu de पूर्व°. Enfin la première ligne du dernier âryâ est, dans chacune de ses deux moitiés, trop courte d'une mâtrâ au moins; il ne servirait de rien de suggérer, pour la régulariser, quelque expédient hypothétique. — La plupart des termes de la présente énumération se rapprochent étroitement des définitions rapportées et interprétées par Burnouf, et ne font point difficulté. Je relève d'abord ceux qui s'équivalent avec certitude. Ce sont les numéros 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10 de notre liste qui correspondent respectivement aux numéros 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10 de la liste du Jina Alaṁkâra, et, sauf le numéro 2 qui y manque, aux numéros 1, ., 3, 4, 8, 9, 10 de la liste du vocabulaire.

C'est entre les termes 5-6-7 des trois énumérations que la concordance est moins frappante. Le septième de notre liste se retrouve bien dans les autres (conf. *Mahâvyutp.*, III); réunies dans la liste pâlie, les deux parties qui le constituent sont séparées dans celle du vocabulaire : à क्लेशव्यवदान correspond le n° 7 de cette énumération (Burnouf, p. 788), क्लेशव्यवधानमुक्तज्ञानबल, que Burnouf corrigeait en क्लेशव्यवधानमुक्तिज्ञा°; à ध्यानसमापत्ति l'énoncé, plus développé, du sixième terme. Burnouf avait tort de vouloir changer en व्यवधान le व्यवदान de son ms.; garanti dès lors par le pâli *vodâna*, il est garanti maintenant par sa répétition dans le présent passage; il reparaît dans d'autres encore; j'en citerai un que l'on retrouvera ci-dessous (fol. 365ᵃ), où il est dit des buddhas : ये ते सर्वेषां ध्यानसमाधिविमोक्षसमापत्तीनां च सक्लेशव्यवदानं यथाभूतं संप्रजानन्ति. Cette formule achève de justifier notre répartition des mots dans le texte et donne raison à l'observation de Burnouf (p. 788) sur la grande analogie du cinquième terme du vocabulaire pentaglotte avec le septième du *Jina Alaṅkâra*. Les deux termes n'en font qu'un en réalité. La formule que nous venons de citer n'est, en effet, que la transcription sanscrite de celle du *Jina Alaṅkâra* pâli. Seulement, Burnouf n'en a pas reconnu le sens; la vraie traduction est indubitablement celle que donne M. Hardy, *Man. of Budh.*, p. 380-381, n° 7 : व्यवदान signifie, en effet, «suppression, purification,» et je traduis littéralement : «qui connaissent exactement la suppression de kleça de toutes (c'est-à-dire, la suppression du *kleça*, du mal moral, par toutes) les *samâpattis* (cf. Childers), etc.» C'est à ce même sens que doit être ramené ici notre texte, soit que l'on prenne क्लेशव्यवदानं comme un adjectif se rapportant à ध्यानसमापत्तिं, soit que, au lieu de °समापत्तिं च que j'ai proposé, on consente à corriger °समापत्तीनां. — Le cinquième terme de notre énumération परपुद्गलचरितकुशलानि वेत्ति se traduit : «il connaît le mérite de la conduite des autres hommes.» Il présente assez d'analogie avec le cinquième du vocabulaire pentaglotte et le septième du *Jina Alaṅkâra*, si l'on entend, comme il paraît inévitable, les «degrés des sens» dont ils parlent, comme une autre expression des «degrés» dans le mérite des actions dont ces sens sont les organes nécessaires. Je remarque, en passant, que la traduction de Hardy (*loc. laud.*, n° 6) pour ce terme, suppose une interprétation entièrement, et même une lecture partiellement différente de celle du *Jina Alaṅkâra* (°*parovariyattavemattatâñ*°, et *atta* = आत्मा); elle s'accommode trop mal du génitif *parasattânaṁ parapuggalânaṁ*, pour être très vraisemblable; il serait curieux de savoir si la méprise sur laquelle elle paraît reposer, est ancienne ou récente. — Notre sixième terme exprime, sous une forme un peu différente, la même idée que le cinquième de la nomenclature du *Jina Alaṅkâra* : «il connaît la force bonne ou mauvaise (c'est-à-dire, dans le sens de la récompense ou dans le sens du châtiment) du karman,» du mérite ou du démérite résultant des actions. On voit que, ainsi exprimée, cette force se rapproche plus étroitement

encore que dans les énumérations citées par Burnouf, de la seconde, telle qu'elle est définie dans le vocabulaire pentaglotte. Je dois dire même que, ce terme du *Jina Alaṁkâra* n'ayant pas d'autre correspondant exact dans le vocabulaire, il me paraîtrait infiniment plus naturel, si l'on tient à établir une concordance, d'en rapprocher le second du vocabulaire, plutôt que d'identifier les termes des deux listes qui, sur l'une comme sur l'autre, figurent au second rang. — Je n'ajoute plus qu'une remarque : l'expression que reçoit ici le troisième terme, parle en faveur de l'interprétation des tibétains (Foucaux, p. 46, note) et de celle des singhalais que reproduit Hardy (*loc. laud.*, n° 4), et contre l'explication qu'a inspirée à Burnouf le commentaire du *Jina Alaṁkâra* (p. 785). La seule traduction que nous puissions tirer de notre texte est : « Il connaît l'univers composé de divers *dhâtus*, » c'est-à-dire nécessairement, dans cette association, de plusieurs *loka-dhâtus*, de différents mondes.

Page 160, ligne 8. — Pour les dix-huit « lois indépendantes », cf. l'appendice du *Lotus*, p. 648 et suiv. La différence la plus saillante entre la liste du *Jina Alaṁkâra*, donnée par Burnouf, et la présente énumération, concerne le premier groupe de six dharmas. Ils sont obtenus, dans la liste pâlie, en multipliant le triple caractère de la science du Buddha, irrésistible quant au passé, quant au présent et quant à l'avenir, par le double aspect de ses actions, suivant qu'on les considère comme précédées ou comme dirigées par elle. Je crois que notre tradition est préférable : elle distingue, comme l'autre, les trois caractères de la science du Buddha, et trouve les trois conditions suivantes dans l'influence que cette science exerce sur les actions, sur les pensées, sur les paroles du Buddha. En effet, d'une part, la distinction, impliquée par la première liste, de deux conditions diverses, suivant que la science précède ou dirige les actions, est d'une subtilité vraiment inintelligible; il est bien plus naturel de considérer les deux adjectifs ज्ञानपूर्वंगमं et ज्ञानानुवर्त्ति comme deux synonymes qui se complètent et s'expliquent l'un l'autre, mais s'appliquent en somme à un fait unique. D'un autre côté, *kâyakarma*, qui est employé dans l'énumération pâlie, ne s'emploie pas pour désigner les actions, en général, mais seulement en opposition avec *vâkkarma* et *manaḥkarma*, suivant une classification bien connue, qui correspond à notre triple catégorie : actions, paroles, pensées. La présence de *kâyakammañ* doit donc faire attendre ses deux corrélatifs; et leur absence dans la liste en question prouve simplement qu'elle est incomplète. — Dans le second groupe de six dharmas, un seul terme diffère entre les deux listes : स्मृतिये ज्ञानि: remplace le *dhammadesanâya hâni* du pâli; c'est « dans sa mémoire », non dans « son enseignement de la loi », que le Buddha est censé n'éprouver aucune défaillance; encore pourrait-on rapprocher davantage les deux termes en admettant que स्मृति désigne ici l'enseignement traditionnel, par analogie avec

l'emploi qu'il reçoit dans la terminologie brâhmanique. Cet usage n'est point étranger au style buddhique, conf. 199, 7. — Reste le dernier groupe où deux termes seulement se correspondent à peu près exactement dans les deux listes : *ravâ* et रवितं, *appaṭisaṁkhâna upekhâ* et अप्रतिसंख्याय उपेक्षा. Nous entendrons le premier dans le sens indiqué par le glossateur pour le terme pâli : «action violente,» bien qu'on ne voie pas clairement comment ce sens se dérive de la racine *ru;* dans le second, au lieu d'un composé dont la première partie est nominale, nous avons en sanscrit deux mots, dont le premier est un absolutif; on traduira : «la négligence n'ayant pas réfléchi» (conf. प्रतिसंख्या dans la terminologie buddhique, que le *Dict. de Saint-Pétersb.* rend bien par «conscience»), c'est-à-dire, pour n'avoir pas réfléchi, par légèreté. — Les autres termes sanscrits, différents par la forme des mots pâlis, s'en rapprochent du moins par leur signification. On remarquera l'orthographe pâlie de वलितं, pour स्खलितं, qui signifie d'une façon générale, «erreur, faute»; मुषितस्मृतिता «l'état de celui dont la pensée, la raison est dérobée, fait défaut», trouve, je crois, son commentaire dans le n° 15 de M. Hardy : «La possession d'une sagesse à laquelle rien n'échappe en aucun lieu.» असमाहितचित्तं s'explique de soi-même et correspond bien sinon au pâli *vedâyitattaṁ*, du moins à l'interprétation qu'en fournit le scoliaste. Le sens de नानात्वसंज्ञा est moins évident; si pourtant l'on compare *avyâvaṭamano* de l'énumération pâlie, il est permis de comprendre ce terme : «il n'y a pas d'idée de diversité,» c'est-à-dire que le possesseur de cette force concentre tellement l'effort de sa pensée sur chaque objet donné que tout le reste est pour lui comme s'il n'existait pas. — La liste du *Mahâvyutpatti* (v) est, sauf l'ordre dans lequel les termes sont énumérés, parfaitement semblable à la nôtre.

Page 161, ligne 2. — Je n'ai pas à revenir sur les difficultés générales de ce passage; on en trouvera dans l'Introduction, un essai de traduction. Elles se compliquent de quelques obscurités de detail. अधिवचन, par exemple, qui signifie proprement «dénomination», ne peut avoir ici cette valeur, et doit nécessairement être à peu près synonyme, ou du moins équivalent de व्याकरणं «description, révélation».

Ligne 4. — Nous aurons occasion de revenir plus utilement sur les mots ऋषिवादन et मृगदाव et sur leur orthographe, à propos de leur étymologie légendaire.

Ligne 7. — Ici encore, l'expression गाढो कृत्वा comporte une nuance particulière de signification (cf. ci-dessus, p. 489 et 493). Ainsi qu'on le peut voir par l'Introduction, le sens auquel il me semble que nous devons nous arrêter est le suivant : «les dix bhûmis sont décrites en prenant pour commencement, c'est-à-dire pour type, le Buddha Çâkyamuni.»

Ligne 11. — ततो : «c'est pour cela que . . . . ;» de même plus bas.

Ligne 18. — La correction प्रासेत्ति permet une construction régulière : « Jamais, tandis qu'il passait dans le cercle des existences, il ne lança contre ces êtres des piques, etc. » — Les mots que j'ai dû éliminer ne donnent aucun sens et sont faits de quelques répétitions d'autres mots du texte; ils doivent sans doute leur origine à une glose expliquant par तृणासंस्तृतो (ou ऋतृ°) le composé ऋतृण°. J'ai écrit ici l'avagraha bien que les manuscrits n'en aient pas de trace, parce qu'il est essentiel à l'intelligence du vers. — Il règne dans la construction du dernier pâda une incohérence à laquelle le mètre interdit de remédier; il faudrait, régulièrement, le génitif संसरतो, यातिनो, puisque les deux mots se rapportent à तस्य du pâda précédent. Voici du moins comme il convient, je crois, d'entendre ce demi-vers : « C'est ainsi que sa route n'a ni ronces ni épines, traversant, comme il fait, dans ses existences successives, villes et villages, sans jamais blesser [un être vivant]. » La finale brève de यातति ne peut ici faire difficulté. Pour l'emploi de संसरति avec un accusatif, voy. Childers, s. v. *saṁsarati*, et en particulier le participe passif du pâli, *saṁsito*.

Page 162, ligne 3. — Sur l'orthographe स्मयति pour स्मेति cf. ci-dessus, p. 156, l. 17, note; elle me paraît hors de doute, soit que l'on considère la forme comme un passif du causatif, soit qu'on y voie une nouvelle conjugaison de स्मि suivant la quatrième classe. Quant à तुष्यति, ce n'est évidemment qu'une conjecture; j'espère qu'elle se défendra par sa convenance au double point de vue du sens et du vers. On sait de reste que le style buddhique affectionne ces accumulations de synonymes; on se rappelle par exemple la formule हृष्टो तुष्टो, etc.

Ligne 6. — L'absence du sujet, quelque épithète du Buddha ou plutôt du Bodhisattva, fait une lacune dans le premier pâda. On remarquera l'orthographe pâlie *kaṁkhaṁ*, conservée par A et B.

Ligne 11. — Si वेशिन est bien correct, cet emploi, d'ailleurs très isolé, très peu ordinaire du mot présenterait une curieuse analogie avec notre expression : Les demandes *introduites* près du dieu des hommes. — तद्हुतं, etc. : « de là ce prodige de l'écrasement de l'armée de Mâra. » Ici encore le locatif est employé dans une fonction assez vague, mais qui se rapproche sensiblement de celle du génitif. Comp. जिनेषु au vers suivant.

Ligne 16. — Je ne vois pas qu'il soit aisé de tirer de घनालोकिया un sens satisfaisant. On y pourrait chercher une allusion à ce trait de la légende qui nous montre soit les hommes (*Lal. Vist.*, 144, 20), soit les devas incapables de se hausser jusqu'à voir le chef du Bodhisattva ou du Buddha; elle serait bien subtile et bien obscurément énoncée. Il me paraît très vraisemblable que la vraie lecture serait मुखालोकिया, d'après l'analogie d'une expression pâlie dont nous avons déjà reconnu la présence dans notre texte; elle s'expliquerait à merveille : « C'est pour

cela que les Buddhas doivent être l'objet du respect.» Il manque dans le dernier pâda une brève après लोकेषु, à moins qu'on admette la désinence सुं du prâcrit qui, pouvant être longue, représenterait les deux brèves à elle seule; mais une pareille mesure est bien peu en accord avec le rythme de cette forme métrique.

Page 163, ligne 4. — On remarquera la variante पुनर्पुनः de CML; elle ne s'explique que par la présence primitive de la forme pâlie *punappuna*. Nous trouverons ailleurs les manuscrits d'accord pour écrire पुनष्पुनः. — उह्यते a ici un sens que ce verbe ne paraît avoir d'ailleurs que dans la langue védique, sous la forme ऊहते (*Dict. de Saint-Pétersb.*); il faut évidemment traduire : «il le supporte, il n'y fait aucune attention.» — Au pâda suivant, je relève deux pâlicismes : पिवं pour अपि ध्रुवं, समुन्नतान्तोनमति pour °ब्रतान्ता ओ(अव)नमति.

Ligne 9. — Il faut suppléer चंक्रमतो du vers précédent.

Ligne 11. — Nous ne pouvons dire, naturellement, si l'ouvrage auquel il est fait allusion ici est ou non le même que le *Bodhisattvabuddhânusmṛitisamâdhi*, cité dans Wassiljew, *Buddhismus*, p. 187. Ce serait nécessairement la récension Hînayâniste qui seule pourrait être visée. En tous cas, je ne crois pas possible d'appliquer ce titre aux stances précédentes; on établirait ainsi une suite plus naturelle dans le développement du contexte; mais c'est une considération qui a peu de poids dans un texte aussi incohérent que celui auquel nous avons à faire; et l'emploi analogue de पर्याय que nous trouvons soit dans le *Lal. Vist.* (7, 1, etc.), soit dans le *Lotus* (fol. 13ᵇ, etc.), y paraît répugner.

Ligne 18. — La forme भायति pour बिभेति, ici garantie par le mètre, se retrouve en pâli et, avec des modifications secondaires, en prâcrit (*Hemacandra*, IV, 53; *Varar.*, VIII, 19). — De l'expression यथातथं, etc., on peut rapprocher le premier des 18 âvenikas dharmas. Il faut traduire : «Exposant [sur chaque chose] la vraie position, la vraie thèse;» en d'autres termes, la vérité.

Page 164, ligne 6. — Cet emploi de पात्रः pour पात्र est un signe de plus de la confusion qui règne dans cette langue au point de vue des fonctions casuelles.

Ligne 7. — En plusieurs passages, des épithètes semblables ou équivalentes sont appliquées à ब्रह्मचर्य, par exemple, p. 211, l. 11; fol. 108ᵇᵒᵒ : अखण्डमच्छिद्रमशबलमकल्माषपरिशुद्धं परिपूर्णं ब्रह्मचर्यं. La portée de notre épithète अकाचं est suffisamment définie par ce rapprochement; elle signifie «sans tache». Bien que le sens de *tache* ne soit pas positivement attribué à काच, il ressort clairement de son emploi pour désigner certaines maladies des yeux, rapproché de l'emploi de काचमल pour marquer les impuretés expulsées dans ces affections, et aussi pour signifier le «sel *noir*». C'est sans doute à cause de sa couleur *sale* que le verre a reçu le nom de काच. — Au troisième pâda, सदा m'a paru, à cause du voisinage

de गणे, dont la ressemblance et la consonnance expliquent sa chute, particulièrement convenable pour remplir la lacune que laisse la tradition.

Ligne 11. — Sur cette locution et sur चित्रे वशी, voy. ci-dessus, p. 399. — Sur वंकावकाशा, etc., conf. ci-dessus, p. 450. Je traduis : «Tu brilles, éloigné de la sphère du mal.» Cela peut faire allusion au privilège d'impeccabilité revendiqué plus haut en faveur des Buddhas et même des Bodhisattvas dans les dernières étapes de leur carrière.

Ligne 15. — Cette stance, outre la lacune que présente le second pâda, laisse de grandes incertitudes. On remarquera d'abord le mot अरण्यसमाधि dont il faut rapprocher la ligne 5 de la page suivante. Dans les deux cas, अरण्य paraît employé comme synonyme de अरण्य «forêt» (l'*araññakaṅga* est un des *dhutaṅgas*). L'édition du *Lal. Vist.*, 316, 14, paraît bien avoir la même forme dans le même sens, mais le vers montre qu'il faut restituer अरण्ये. Les mots शान्तर् et निवेशनम्, certainement incorrects, sont plus malaisés à comprendre et à corriger. Je serais bien tenté, dans le premier, de voir un reflet plus ou moins défiguré de *santhariṁ* qui, en pâli, figure dans la locution adverbiale *sabbasanthariṁ* avec le sens de «complètement, au complet». Quant au second, on pourrait y chercher quelque forme comme निषेवसे, et l'on traduirait tout le vers : «A ton gré, ô toi qu'adorent les hommes et les dieux, tu jouis pleinement du samâdhi de la solitude, resplendissant comme une guirlande d'or.» Malheureusement, tout cela est fort hypothétique.

Ligne 19. — On pourrait croire que विरोचनो au lieu de désigner le soleil, forme épithète à चन्द्रमा; la répétition de नभसि, नभे, ne permet guère de l'admettre. Cependant, si le premier pâda institue la comparaison avec le soleil et le second avec la lune, il manque dans le second une particule comparative faisant pendant à यथा. Peut-être faut-il lire *दृशो व, en admettant que le thème, sans désinence, fait ici fonction de locatif, ou écrire *दृशौ, et nous serions en présence d'un de ces locatifs en *iṁ* (*îṁ*) dont nous avons signalé quelques cas sporadiques, surtout dans les féminins en *i*.

Page 165, ligne 3. — वाकांक्षमाणा et विपण्डिता s'expliquent bien : «les êtres ignorants (वि négatif comme dans विनया, etc.) qui ont des doutes;» mais je ne puis rien faire de विमना ainsi employé absolument; je serais disposé à le changer en विमना, de sorte que वाकांक्षमाणा विमना reviendrait à : «troublés par le doute.» Ces êtres «ne connaissent pas tous les efforts de celui qui recherche la solitude et un heureux samâdhi»; c'est, à l'état décomposé, l'अरण्यसमाधि de l'avant-dernier vers.

Ligne 7. — आलोकेति est de même employé absolument ci-dessous, p. 308, l. 7 : अन्धा आलोकेन्ति «les aveugles voient». Le verbe paraît seulement être ici passé du

sens physique au moral : « quand tu te livres à la contemplation. » — Le sens général du pâda qui suit est assez clair : « et quand tu as atteint l'autre rive de la mort; » la forme, en revanche, en est bien douteuse : d'abord, अगात ne se trouve que dans L., tous les autres manuscrits ayant गत; l'absence de अस्ति est d'autre part peu habituelle. Ensuite, मरणाय pour मरणस्य est très singulier, surtout en ce texte : le datif n'y a plus guère de place que dans quelques formules où il s'est immobilisé. Ou bien faut-il croire que मरण soit ici décliné comme féminin? — गतो, qui, dans les manuscrits, commence la ligne suivante, ne peut être conservé. Il a été visiblement amené par quelque confusion graphique favorisée par le voisinage de पारं et la fréquence de l'expression पारं गत. Le composé गतोस्मृतोमान् n'est sans doute pas très régulier; il n'excède pas la mesure des libertés que prend souvent notre texte.

Ligne 11. — अभिसमेति, dans le sens de « pénétrer, comprendre », s'il n'est pas usité en sanscrit, l'est fréquemment en pâli. J'ai accommodé l'orthographe aux nécessités métriques, sans méconnaître que des formes d'absolutif comme सेत्तनिव par exemple où व est résolu en उव, n'ont qu'une analogie imparfaite avec le cas présent où la désinence est त्य. — Les deux parties du pâda se font antithèse comme le prouve le parallélisme de स्वयं et पुरा; le sens ne peut donc être que celui-ci : « Ayant reconnu toi-même cette doctrine inconnue auparavant; » au lieu de अनुश्रुतं, la vraie lecture devrait contenir une négation अनाश्रुतं ou अविश्रुतं, ou quelque chose d'équivalent. La nécessité m'en paraît certaine et nous interdit de songer à un rapprochement par lui-même tentant et curieux avec *anussuta*, cf. *Dhammap.*, v. 400. — Sur la troisième ligne de la strophe, voy. un peu plus loin, p. 167, l. 5. A en juger par इमा, ces vers, qui évidemment n'ont pas été faits pour la place qu'ils occupent dans notre texte, avaient primitivement pour but de demander au Buddha, en lui rendant hommage, la communication de quelque texte de la loi.

Ligne 16. — इतो .... अधे « dorénavant ». Cf. *Lal. Vist.*, 20, 18, तदग्रेण « à partir de ce moment »; 332, 2, तदग्रेण « dorénavant »; *Lotus*, fol. 61^b, अद्याग्रेण « à partir d'aujourd'hui », etc. Le sens est simple : « Cette [misère] dorénavant ne peut plus exister. » La négation que j'ai rétablie est donc indispensable. — अवरोधनगधो est, je pense, fautif; il faudrait lire "अवरोधनं ध"; on obtient ainsi la mesure ⏑ – ⏑ – pour – ⏑⏑ – que nous avons déjà au pâda précédent, et on arrive à ce sens suffisant, bien que peut-être un peu subtil : « Le déclin de cette [misère] (de la misère des créatures) est au plus bas, » c'est-à-dire que le déclin en est parachevé, préparé qu'il était depuis longtemps par la préparation même de la mission du Buddha; en d'autres termes : cette misère a complètement cessé. — Les mots qui suivent sont aussi bien obscurs. Je ne puis rien faire de वातान प्रो des manuscrits. Ma conjecture, que favorise la leçon de L., ne me satisfait pas non plus entière-

ment; on pourrait penser à écrire वातनप्रवरो व (cf. l'exemple du *Kathâsarits.* cité par le *Dict. de Saint-Pétersb.*), en admettant la même irrégularité métrique que dans les pâdas précédents. Dans les deux cas, le sens demeure essentiellement le même: «La maturité [des actions] s'éteint comme le gémissement du vent;» ou: «La maturité [des actions] s'éteint, fugitive comme le vent.» C'est-à-dire que, grâce au Buddha, grâce aux mérites acquis par le bienfait de son enseignement, toutes les mauvaises actions, dont le démérite restait à purger sur la terre, se trouvent équilibrées; la dette est éteinte et avec elle le retour à l'existence.

Ligne 20. — Les corrections que j'ai dû introduire dans ces deux lignes se défendront, j'espère, par leur nécessité. Je ferai remarquer seulement que la plus grave, l'insertion de वीरगिरा est considérablement facilitée par le voisinage de विरो°; cette triple répétition de deux syllabes presque pareilles rend bien compte de la chute que j'admets, contraint par le vers et par le sens, de deux de ces groupes. तर्कपथेन निश्रिता, (cette parole) «attachée aux voies du raisonnement», c'est-à-dire fidèle aux lois de la logique. Sur निश्रित, cf. ci-dessus, p. 456. Pour यशंकिया = यशंकिता, dont l'irrégularité et la rareté expliquent l'altération, conf. *asaṅkiyo, Jâtaka*, I, 334, 9 et le scoliaste. Pour l'emploi de विरोचते appliqué au son, comp. l'épithète समरुचि donnée à la voix du Buddha, plus bas, p. 210, l. 12. — सुवेला se peut entendre: «qui vient, qui se produit à propos.» On remarquera pourtant le sens de «parole, discours» que prête à वेला un lexicographe cité par le *Dict. de Saint-Pétersb.* (s. v. n° 10).

Page 166, ligne 8. — प्रतिभान reçoit ici cette application spéciale à la parole qui lui est attribuée en pâli. «readiness of speech», dit Childers. ऐश्वर्यवती en est, comme मैत्र, une épithète que l'on peut traduire: «qui a la magie de l'autorité souveraine, dont la puissance est irrésistible.» Il me semble pourtant préférable de comprendre, en se fondant sur l'emploi de ऐश्वर्य, ci-dessous, p. 169, l. 7: «qui possède, qui exerce le pouvoir merveilleux propre à la souveraineté d'un Buddha.» — चो pour चित्, comme en pâli, et même dans notre texte, *agamâ* pour *agamat*, etc., par compensation pour la chute de la consonne finale.

Ligne 12. — अनोपमो, par la substitution de o pour a qui a été déjà signalée tant en pâli (cf. Kuhn, *Beiträge*, p. 27) que dans le sanscrit buddhique. On peut comparer *Lotus*, fol. 9°, अनोपलिप्त; fol. 77°, अनोनपूर्णता, etc.

Ligne 16. — कुलोत्तरो pour कुल उत्त°, avec une fusion irrégulière des deux voyelles que nous retrouverons ailleurs, comme p. 189, l. 16, etc. Il faut mesurer °ttaró g°. J'ai, pour obtenir la longue nécessaire, écrit गुणोध° d'après l'analogie de composés comme गुणंधर, धृतिधर, etc. Il va sans dire que गुणोधस्य se rapporte à ते: «Orné de tant de vertus, tu n'as pas d'égal en vertus, moins encore de supérieur.» La comparaison qui suit est exprimée lourdement et sous une forme

embarrassée; l'auteur veut dire : « Tu es le premier entre les *pudgalas*, comme le nirvâṇa le premier entre les *dharmas*. »

Ligne 20. — Il ne peut y avoir de doute sur la restitution de तण्हा, une des orthographes pâlies de तृष्णा. Il suffit de comparer *Dhammap.*, v. 180, *jâlinî* . . . *taṇhâ* où le commentaire explique *jâlinî* par *jâlûpamâ*. La comparaison des passions, de l'ignorance, etc. avec un filet est trop familière, particulièrement aux buddhistes, pour qu'il y ait lieu d'insister.

Page 167, ligne 4. — « Tu es un grand pont » (on sait qu'il s'agit toujours, dans la terminologie buddhique, de « passer à l'autre rive ») que suivent les gens de bien. ».

Ligne 9. — भूतानभि° pour भूतान (नां) अभि°. On approuvera, je pense, la conjecture त्वी pour देवी; यथा suppose un objet comparé que ni देवी ni दिवी ne nous fournissent.

Page 168, ligne 6. — देशकालवग्र, cf. ci-dessus, p. 480. — वा n'a pas d'autre sens possible que व, pour एव; c'est sans doute la méconnaissance de ce fait qui a amené l'interpolation, après धर्म, d'un second वा que ni le sens ni le mètre ne supportent. — J'entends अभिनिर्वृत्त, d'après l'analogie du pâli *abhinibbatti*, *abhinibbatta*, dans le sens de « revenu à l'existence », c'est-à-dire : la loi qui reparaît dans le monde avec un nouveau Buddha.

Ligne 8. — Le sens de « conformité » pour अनुवर्तन, spécialement dans l'expression de notre texte, est familier au sanscrit buddhique. Cf. *Lal. Vist.*, 136, 8; 142, 14, etc. On observera seulement que nous avons ici un féminin अनुवर्तना contraire à l'usage classique et que le pâli ne paraît point connaître davantage. — Les deux demi-vers se font antithèse : « Les Buddhas se conforment aux conditions de ce monde, tout en se conformant à la doctrine transcendante. » On comprend qu'une école, qui représente justement les doctrines transcendantes ou de la transcendance du Buddha, insiste sur cette réserve.

Ligne 10. — « Ils font voir », c'est-à-dire « ils pratiquent » (comme plus bas, p. 169, l. 6). En d'autres termes : « Quoique ne ressentant jamais la fatigue, ils condescendent à s'asseoir, à se coucher, etc., comme font les autres hommes. »

Ligne 18. — विकोपयति, en pâli et dans le sanscrit buddhique (cf. ci-dessous, p. 236, l. 16; p. 241, l. 10), veut dire : « porter atteinte à . . ., blesser. » Le sens du demi-vers est donc, si ma restitution du commencement est justifiée : « Le vent, [même] s'il enlevait leurs vêtements (même assez violent pour enlever leurs vêtements), respecte leur corps. » वस्त्रं पुरुषसिंहानां est à construire avec एवा लोकानुवर्तना.

Page 169, ligne 6. — Les Buddhas pourraient à tout instant «supprimer toute action», c'est-à-dire entrer dans le nirvâṇa; ils y ont en effet des droits acquis depuis longtemps; ils n'en reculent l'effet que par charité pour les créatures au bien desquelles ils se sacrifient. Pour ऐश्वर्य, s'appliquant spécialement au souverain domaine qui appartient à un Buddha, cf. plus haut, p. 166, l. 8.

Ligne 9. — उपदार्थं : «c'est pour fournir aux hommes l'occasion de leur faire l'aumône [de leur nourriture] qu'ils se conforment en ceci aux conditions ordinaires de ce monde».

Ligne 12. — Il a déjà été question du vêtement des Buddhas. Ils portent des vêtements, disait-on, quoique ni l'air ni le vent n'aient de prise sur leur corps. Le cas est envisagé ici d'un autre point de vue: «Ils revêtent des robes, et [pourtant] le Jina serait [même sans elles] toujours couvert et aurait le même aspect qu'un dieu.» De toute façon, le commencement du vers devait être corrigé; il est clair que ma conjecture demeure douteuse; on pourrait, par exemple, tout aussi bien lire चोवराणि च धोन्ति; le sens général demeurerait le même.

Ligne 14. — ओड्डपयति pour अवरोपयति; la substitution de ḍ à r, sous l'influence du simple वहति pour रोहति (cf. ci-dessus, p. 373), est particulièrement digne de remarque. — Je doute fort que उपदेशेति puisse être employé comme il le serait au vers suivant; d'après l'analogie des passages précédents, je serais très porté à corriger उपदर्शेन्ति, ici et dans la suite.

Ligne 18. — Ici et deux vers plus loin, dans कोटीसतं*, on voit assez que l'*m* final est l'effet d'un sandhi arbitraire et peu éclairé qui traite l'anusvâra du pluriel, auquel seul nous avons à faire, comme il ferait de celui du singulier.

Page 170, ligne 1. — समुच्छ्रितं doit avoir ici le même sens que समुच्छ्रय prend souvent dans la langue buddhique, où il signifie «corps». Cf. Burnouf, *Lotus*, p. 355: «Le corps du Buddha ne résulte pas de l'union sexuelle des parents.» Il semble seulement ici, dans le passage auquel se réfère la note de Burnouf, et dans d'autres encore, que le sens de समुच्छ्रय soit un peu plus large, moins strictement matériel que celui de काय, et que le mot désigne, en quelque façon: «l'existence corporelle» d'une façon générale.

Ligne 7. — «Quoiqu'ils condamnent dans ce monde et dans l'autre les défenseurs d'opinions mauvaises, ils recherchent pourtant des hérétiques.» J'admets que ceci fait allusion aux enseignements que le Buddha, avant de trouver sa voie, va demander à des maîtres comme Arâḍa Kalâma et les autres. L'application de तीर्थ à des personnes n'a rien de surprenant, étant connue du sanscrit régulier. Ce qui l'est davantage, c'est la forme तीर्थे où je ne puis voir qu'un accusatif pluriel à forme pâlie; les exemples en sont au moins très rares dans notre texte, cf. cependant plus bas, p. 312, l. 10.

Ligne 9. — बोधित्वाम°, avec sandhi irrégulier par insertion de *m*, pour बुद्ध. L'origine de cette forme barbare est assez claire. — L'opposition est entre l'apparente modération des désirs et cette dignité, ce bonheur suprême, en possession duquel se trouvent les Buddhas, d'ailleurs pour le plus grand bien des êtres, ainsi que le texte le remarque expressément.

Ligne 16. — Scandez *°prabhâvâ va°*.

Ligne 17. — J'ai complété la lacune qui restait dans le vers en ajoutant °वर°; la chute s'en explique bien dans le voisinage de °स्वरवा.

Page 171, ligne 2. — La lecture °प्रपाता de la fin de ce demi-vers ne me satisfait pleinement ni au point de vue du sens, ni au point de vue du mètre; au moins implique-t-elle la lecture विधुत avec ŭ bref. Je l'ai admise, faute de mieux; elle se laisse après tout interpréter : «qui fournit une *cascade*, une série de sons.» Peut-être préférerait-on °स्वरपाता qui donnerait un sens équivalent, sans impliquer d'anomalies prosodiques. La première partie du composé elle-même n'est pas sans obscurité : ou il faut admettre que वनिलविधुत est épithète de वनदेव, et alors la comparaison portera sur «le bruit d'une forêt agitée par le vent»; mais c'est là une liberté bien forte, même pour notre texte; ou il faut prendre विधुत substantivement : «l'ébranlement par le vent de toute une forêt,» et la construction est obscure et embarrassée. Je ne vois pourtant pas de troisième parti.

Ligne 4. — Nous trouverons plus bas (p. 194, l. 13; fol. 335[b]) l'expression तथापि नाम पंचांगिकस्य तूर्यस्य ..... घोषो (cf. Childers, s. v. *pañcaṅgiko*); on considérait donc un orchestre comme composé de cinq parties ou de cinq instruments principaux. Ces passages inspirent naturellement l'idée de corriger ici पंचांगिकतूर्यस्वर; l'autre leçon étant intelligible et s'autorisant d'ailleurs du concours de tous les manuscrits, je n'y ai point touché. — निवात est employé dans notre texte comme adjectif marquant une qualité morale, probablement de «douceur», de «bonté» (cf. p. 350, l. 6; fol. 119[a]); et de même en pâli; car, d'après ces analogies, c'est évidemment ainsi et non comme substantif qu'il le faut prendre, *Khuddakap.*, p. 5. Nous sommes naturellement amenés à l'entendre ici dans un sens voisin, quoique avec une application matérielle et physique : une voix «douce, charmante comme celle du paon, etc.». On sait que les Indous ne portent pas sur le cri de cet oiseau un jugement aussi fâcheux que nous faisons.

Ligne 6. — ललभाणां, etc. «dont le bruit est harmonieux comme la chute d'une ondée». — अविस्तर°, etc. «qui ne devient pas confuse par l'éloignement», c'est-à-dire : que l'on entend aussi distinctement, aussi nettement de loin que de près. Cf. ci-dessous, l. 12 et suiv. des qualifications analogues qui me paraissent confirmer cette interprétation. — Je traduis वल्किकणीक°, etc. «gracieuse comme le son des clochettes et [en même temps] bien pleine».

Ligne 10. — धनगतो reste nécessairement un peu douteux; il fournit du moins un sens satisfaisant : «elle n'est pas trop pressée et [en même temps] ne fléchit pas.» — गलित, appliqué au discours, doit exprimer la même figure que nous employons en disant «une parole coulante».

Ligne 12. — यदि est ici employé comme l'est ordinairement यद्यपि : «même si [cette assemblée s'étend] à des nayutas de mondes». On sait que de pareilles assemblées, où un nombre incalculable de mondes prennent part, ne sont point rares dans les écrits buddhiques.

Ligne 14. — Malgré la définition de Manu (x, 45), म्लेच्छ désigne ici clairement ces divers peuples comme ne parlant pas la langue de l'Inde, il est simplement synonyme de Mlechas. Il ne peut, je pense, y avoir de doute sur la restitution des noms propres. — सर्वविषयचारिणी marque, si je l'entends bien, que la parole prononcée d'une seule façon, c'est-à-dire en une seule langue, pénètre, est intelligible aux auditeurs de tout pays.

Ligne 16. — La voix du Buddha ne laisse personne de côté dans l'assemblée, n'y est perdue pour personne; elle a un rythme uniforme (स्थितलया) qui ne croît ni ne diminue.

Page 172, ligne 2. — Ce demi-vers étant incomplet, il est impossible d'arriver à aucune certitude sur la lecture de उपतप्यते. — विचलचलचलावति, dont je ne me rappelle aucun autre exemple, paraît être une onomatopée, peut-être rattachée au verbe स्खल्. Le sens doit être : «elle ne tremble pas, elle est sûre.»

Ligne 4. — Trois fois sur quatre dans ce vers nous sommes obligés de scander *çâbda°*. A प्रह्लादन, comp. अपह्लाद.

Ligne 9. — J'ai complété वाचा qui demeure conjectural mais qui, à coup sûr, comble très bien et très simplement la lacune de quatre mâtrâs qui existe ici. — J'hésite, au vers suivant, entre la lecture que j'ai admise dans le texte et une correction वरवासवखिवघोषा; la dernière s'éloignerait moins de la tradition, mais l'adjectif devrait se résoudre en deux épithètes distinctes : «sa voix au parfum exquis, dont le timbre n'est jamais fatigué.»

Ligne 12. — शकुन्तशोवंशोवक est séparé du second membre, कनक°, du composé, par un mot étranger, comme nous l'avons vu déjà plus haut. Conf. p. 155, 17, et la note.

Page 173, ligne 2. — M. Kuhn (*Zeitschr. für vergl. Sprachf.*, xxiv, 100) a relevé en pâli le même emploi que nous trouvons ici de l'ablatif en *taḥ*, comme *Dhammap.*, v. 12 : *sâraṅ ca asârato ñatvâ*, etc. Ainsi qu'on le verra par les lignes suivantes, nous avons, à côté de cette tournure, et la construction ordinaire par l'accusatif (बुद्धिपिणो), et la construction par इति (साध्वया ति, etc.). Il est bien pos-

sible, il est même vraisemblable que l'une et l'autre ne sont entrées ici que par le fait des scribes; mais, dans le doute, la prudence nous interdit de les éliminer. — On remarquera d'autre part la forme तं employée pour l'accusatif तान्, dans tout ce paragraphe. — धर्म a, comme souvent dans la terminologie buddhique, un sens très vague; nous ne pouvons guère le traduire que par «chose».

Ligne 10. — व्याकृत-अव्याकृत : «Je ne donne pas comme distinctes, les choses qui ne sont pas distinctes,» et *vice versa*.

Ligne 14. — Tous les manuscrits ont le pluriel °वुद्धाः; je l'ai conservé; la forme °वादि, dans les épithètes qui suivent, ne suppose pas, comme exposant du pluriel, वादी (pour वादिनः, les exemples en sont fréquents dans notre texte, comp. simplement, p. 177, l. 2), une irrégularité sensiblement plus forte que comme représentant du singulier वादी.

Page 174, ligne 2. — Bien que la forme ancienne वाचापासी domine infiniment dans notre texte, je n'ai pas cru, quand elle paraissait soutenue par des autorités suffisantes, devoir éliminer la forme plus moderne वाचाएसो que l'on trouve aussi, par exemple, dans la Bhagavatî (Weber, *Bhagav.*, p. 412, 222). — Avec सेसु-वाभिः, il faut suppléer गाथाभिः : «s'adressa au Buddha dans ces stances prononcées en sa présence.» — सप्रतीसो est un mot curieux. L'usage sanscrit ne nous en donne pas la clef. Mais nous trouvons en pâli son équivalent *sappatissa*, et le contraire *appatissa* (cf. Childers, s. v., *patissâ*), qui paraissent impliquer un substantif *patissam* ou *patissâ*. Le sens est approximativement fixé par la synonymie de गौरव (*gârava*, *sârajja*). Il reste à déterminer quelle est, de l'orthographe pâlie ou de celle de notre texte, la mieux justifiée, quelle est enfin l'origine du mot. Un fragment de commentaire cité par Childers, sans indication d'origine, donne comme synonymes de *patissâ*, *patissanâ* et *patissava*. Je ne vois pas, malgré leur ressemblance superficielle, comment ces deux mots pourraient être ramenés à une origine commune. *Patissava* est le sanscrit प्रतिश्रव qui a le sens de «assentiment, promesse». Mais comment faire sortir de प्रति-श्रु une forme *patissanâ?* Elle manque à vrai dire, quant à présent, d'autorité, n'étant garantie que par ce passage sans nom d'auteur. Ce n'est pas à dire que je la considère comme nécessairement fausse; au contraire, elle favoriserait une étymologie, à mes yeux fort admissible, du mot qui nous occupe. En pâli, *ss* est assez fréquemment substitué à un च्छ sanscrit (*samussaya*, *ussâpeti*, etc.), d'autre part, *cch* et *kkh* sont, dans plus d'un cas, équivalents et, en pâli même, subsistent quelquefois parallèlement dans deux formes du même mot (*akkhi*, *acchi*, etc. Kuhn, *Beiträge*, p. 59). Il n'y aurait donc aucune difficulté sérieuse à admettre que *patissâ* est pour *paticchâ*, représentant le sanscrit प्रतीक्षा, dont le sens de «attention, égard», fournirait à l'interprétation une base convenable. Dans cette hypothèse, *patissanâ* s'expliquerait à mer-

veille comme correspondant au sanscrit प्रतीक्षणा (pour le féminin, conf. ci-dessus, अनुवर्तना pour अनुवर्तन). On peut néanmoins songer à une autre origine. Nous avons en pâli l'adjectif *paṭissâvî*, dérivé de प्रति-श्रु, en analogie apparente avec *dassâvî* de दर्श्, et correspondant, avec le sens de «docile», au substantif *paṭissava*. Il ne serait en soi nullement invraisemblable que, par une fausse résolution de ce mot en *paṭissâ-vî*, à l'instar de मायाविन् et autres, on eût été amené à forger un substantif *paṭissâ* (ou *paṭissâ*, il n'importe), et même secondairement un substantif *paṭissanâ* qui est à *paṭissâvî*, comme *dassana* à *dassâvî*. J'avoue que j'hésite à me prononcer positivement entre ces deux hypothèses; elles ont l'une et l'autre leur difficulté; on jugera peut-être que la première a l'avantage de rendre mieux compte de la forme pseudo-sanscrite de notre texte; l'*î* long suivi d'une seule *s* serait la trace d'une forme dialectale en *isa* équivalente, mais non identique, à l'orthographe pâlie. Dans la seconde, on ne voit pas bien pourquoi la tradition aurait substitué arbitrairement la longue suivie de la consonne simple, alors que ce changement ne semble viser aucun jeu étymologique.

Ligne 4. — साधु est ici, comme dans les vers voisins, pris adverbialement; c'est une sorte d'interjection. Dans l'adjonction d'un *r*, qui en fait un nominatif en accord avec वाचा, nous surprenons sur le fait la main pédante des glossateurs.

Ligne 13. — शासन, ici et dans les vers suivants où je n'ai pas hésité à le rétablir, malgré tous les manuscrits, marque, non pas la «loi», en général, ni l'«enseignement», comme «chose enseignée», mais bien comme «acte d'enseigner»; il se peut traduire, par : prédication. Cf., en pâli, l'exemple *imasmiṁ sâsane*, donné par Childers sans référence.

Ligne 16. — Le mètre oblige à admettre la forme तृतिये, ou plutôt la forme pâlie ततिये que j'étais disposé à rétablir plus haut.

Page 175, ligne 3. — मैत्रा, féminin, comme en pâli *mettâ*.

Ligne 10. — Je ne doute guère qu'il ne faille corriger स्थामं qui a pu si aisément, surtout avec cette désinence prâcritisante, être perverti en स्थानं par les scribes. A l'appui de la prière qu'il adresse au Buddha, le dieu ajoute : «car ta force, ta puissance est sans bornes.»

Ligne 12. — धनोकाशा, etc. : «Les cieux, les demeures divines ne sont plus assez grandes, grâce à toi;» c'est-à-dire, tant il y a de créatures qui, grâce à toi, méritent d'y renaître.

Ligne 13. — Ce çloka et le suivant se rattachent à une distinction de trois *râçis*, ou ensembles d'idées, corps de doctrine; on peut voir l'explication de Vijesinha, dans Childers, s. v. *râsi*. Cf. aussi *Lal. Vist.*, p. 448, l. 13 et suiv., et ci-dessous, p. 316, l. 17. Nos vers enseignent que, grâce au Buddha, celui qui n'a que des idées fausses, atteint une part de vérité; celui qui ne possède que la vérité par-

tielle, acquerra la vérité totale. Dans le dernier demi-vers, सम्यक् se rapporte, bien entendu à पूरयिष्यति ... ज्ञप्तिं; l'expression revient à ceci : पूरयिष्यति सम्यक्त्वनियतज्ञप्तिं. Je pense du moins qu'on approuvera ma restitution de ज्ञप्तिः संबुद्धः de C n'est qu'un expédient pour corriger la faute évidente, et combler la lacune que trahit la lecture सः. — Cette leçon ferait plutôt attendre un texte सो ज्ञप्तिः; mais il n'est guère vraisemblable que nous ayons ici une construction différente de celle du premier çloka, quoi qu'il fût, en soi, fort possible de prendre पूरयिष्यति au sens passif.

Page 176, ligne 6. — पूर्वान्तनय «une conduite habile au commencement et à la fin», c'est-à-dire toujours, rappelle ces qualificatifs usuels de loi «pure au commencement, pure au milieu, pure à la fin» (आदौ कल्याणं, etc.). — L'épithète कलहरणनिशातक paraît continuer l'ordre de métaphores où entre le texte avec उच्छ्रापितध्वजा, et signifier : «redoutables dans les luttes et les combats,» par allusion, bien entendu, aux luttes spirituelles et religieuses. Si निशात est exact, je ne vois pas que nous lui puissions attribuer une signification différente de celle que je propose; elle rappelle l'emploi figuré de *scharf* en allemand. — Ce n'est pas sans hésitation que j'écris आयुसा दयन्तो; si cette lecture est fondée, nous aurions un double prâcritisme dans le verbe दयति (conf. en pâli) et dans आयुसा, pour आयुषा (nous avons de même ici le pâli *āyuso*, pour आयुष्मन्). आयुसा serait employé comme dans un vers du *Khuddakapâṭha* (p. 324), où Childers a eu tort de toucher à l'interprétation de Gogerly, et la locution entière se traduirait : «et dans l'occasion faisant l'aumône au prix de leur vie.»

Ligne 12. — On remarquera la mesure de *iva* n°. Il est fort possible que इव se soit substitué, par l'inadvertance des copistes, à un यथा primitif.

Ligne 17. — Sur les formes comme लिप्यथ, pour la troisième personne de l'aoriste (de même en pâli), cf. plus haut, p. 378, p. 453.

Page 177, ligne 2. — L'orthographe चारण pour चरण paraîtra sans doute bien douteuse; je crois qu'il serait préférable de lire *चारिणो. — Au vers suivant, on se souviendra que पद, dans la terminologie des buddhistes, est un des noms du nirvâṇa.

Ligne 6. — De la forme याहायति, on rapprochera भायति usité et en pâli et dans notre texte. — निर्मितं इदं me paraît désigner aussi le nirvâṇa (d'après l'analogie de termes comme *sivaṁ*, *santaṁ*, etc. qui ont ce sens, *Abhidhânappad.*, p. 1), et, par extension, la route qui y mène, et que proclament (याहायन्ति) les Buddhas.

Ligne 13. — Le sanscrit classique ne connaît उपहार qu'au sens d'«offrande, présent»; il ne nous donne pas la clef de son emploi dans le présent passage.

auquel, n'ayant pas noté ailleurs cette application technique, je suis réduit pour l'interprétation. En traduisant étymologiquement, nous trouvons cette signification : «l'action d'amener, d'offrir [aux yeux] d'autres [êtres];» si l'on compare les répétitions du terme, p. 180, l. 12; p. 188, l. 10-11; p. 192, l. 11, si l'on tient compte du trait caractéristique commun à toutes les légendes réunies sous cette rubrique, cette signification peut sembler satisfaire à toutes les exigences. Elle implique à la fois l'idée du service rendu, du bienfait que vise le vers de la page 188, l. 10, et l'idée d'apparition, de substitution de personnages miraculeux que souligne un autre vers, p. 192, l. 12. Il est cependant possible, probable même, que l'usage du terme पर्योपहार् repose sur un autre fondement. *Lotus*, fol. 243ᵇ, nous avons un exemple d'un véritable Paropahâra, futur et hypothétique, peu importe. Or, j'y trouve cette phrase ग्रामत्वा चैतं धर्मभाणाकं उपहरिष्यामि, qui est traduite par Burnouf : «et y étant arrivé, j'instruirai ces interprètes de la loi.» Si उप-हृ peut réellement prendre cette valeur que le contexte paraît lui assurer (cf. aussi ci-dessous, p. 207, l. 19, et fol. 108ᵇ, en admettant ma restitution मनुपाहृतं), पर्योपहार् pourrait avoir tout simplement le sens de «instruction d'autres êtres»; il serait fort approprié à tous ces cas particuliers, où il est invariablement question d'une doctrine fausse, rectifiée par l'enseignement du Buddha. — Relativement à वचनोपहार्, voyez les notes suivantes.

Ligne 14. — Malgré une lacune et la nécessité de plusieurs corrections, je crois que ces mots, depuis कलिंगराजः, doivent être distribués, comme la suite, en une strophe vaitâçasthâ; le refrain पर्योपहारं, etc., qui reparaît dans le vers suivant, et la facilité avec laquelle une grande partie de la phrase s'accommode à cette conjecture, me la paraissent garantir. Il faudrait dans ce cas admettre, avant भुवन्य, une lacune ∪—∪——∪; de toute façon वचनोपहारं, qui ne donne pas ici un sens convenable, doit être changé en च पर्योपहारं; il resterait, après correction de द्रेव्या en द्रेविये, à combler deux fois devant वृत्रवा une lacune d'une mâtrâ. Cette lecture वृत्रवा est, du reste, peu sûre. Dans les deux cas, les manuscrits, à l'exception de CM, lisent वृतवा qui ne donne pas de sens. Dans le vers suivant, trois mss., et les meilleurs, ont encore विवृतवा qui ne s'explique pas et répugne au mètre. Plus bas enfin (p. 180, l. 12), la tradition a (la construction étant passive) दृष्टो qui ne se construit pas bien avec le reste de la phrase. Dans l'impossibilité évidente d'accepter purement et simplement la leçon traditionnelle, la correction la plus recommandable au point de vue du sens, sans être violente au point de vue paléographique, est encore प्रवृत्रवा dans les trois premiers cas, et वृत्रा pour प्रवृत्रा dans le quatrième : प्रवृत् dans le sens de «exécuter, produire».

Page 178, ligne 2. — वचनोपहारं s'explique comme une sorte de pendant, sinon d'antithèse, à पर्योपहारं des phrases précédentes, antithèse qui paraît jouer légère-

ment sur les différents sens de उपहार्. En effet, le mot reprend ici sa valeur de «présent», ou une signification très voisine. De la valeur étymologique de समुत्कर्षति, se tire aisément le sens de «mettre au jour, produire», et, avec वचनं, «révéler, donner un enseignement». On peut comparer l'expression pâlie *buddhânaṁ sâmukkaṁsikâ dhammadesanâ*, où Childers dérive avec toute raison *sâmukkaṁsika* de सम्-उत्-कर्ष्, et qui parait marquer : «l'enseignement qui résulte de la promulgation, de la prédication des Buddhas, le propre enseignement des Buddhas.» En somme j'entends notre vers : Bhagavat produisit, en faveur de tel et tel, diverses apparitions (*ou* enseignements par des personnages fictifs) (पटोपहार्), «et il produisit pour Upâli cette apparition (ce présent) de doctrine,» c'est-à-dire que, après avoir produit ces apparitions, il les raconta à Upâli. — Le vers suivant contient un autre वचनोपहार, un autre exemple, postérieur (परं), d'un récit de पटोपहार् fait par le Buddha. वशिनां वशी वशी, c'est-à-dire : «le Vaçin maître des Vaçins.» Je doute fort de l'exactitude intégrale du dernier pâda où तं इदं pour इदं est, à tout le moins, assez singulier.

Ligne 15. — Le potentiel pour l'imparfait, pour संनिपातये ou सैनिपातयत्, comme souvent. — Pour la correction स्वकां, cf. p. 191, l. 16.

Ligne 18. — अदृशे, première personne du potentiel en *e*, pour °शेयं; nous en avons déjà relevé des exemples.

Page 179, ligne 3. — इत्युक्त्वा porte nécessairement sur la suite : «Il m'en affranchirait en me venant dire : Il y a un autre monde....»

Ligne 6. — महत् peut être pris soit comme portant sur कारुणो (cf. l. 14 : कारुणो महत्) soit comme composé avec विशारदः; dans les deux cas il ne s'explique qu'au sens adverbial de *beaucoup, très*. Il en est de même dans l'exemple cité de la ligne 14 et ailleurs, comme *Lal. Vist.*, p. 274, dern. ligne.

Ligne 9. — प्रकृतिदर्शनं: «son aspect ordinaire», la figure que, vivant, il avait.

Ligne 13. — La construction de ce vers est, comme on voit, fort incohérente. Je ne sais d'autre moyen de l'expliquer que de suppléer dans le premier demi-çloka, अराजा, tiré du sens général du second; il est clair que cet expédient ne supprime pas l'irrégularité de la phrase. Il donne du moins un sens : «Celui-là n'est pas vraiment roi qui, négligeant ses affaires, ne s'occupe que de celles des autres; [de même] la royauté n'a de la royauté que le nom, quand elle est associée à de fausses doctrines.» — दर्शयिष्यन्ति, au vers suivant, ne s'explique que comme passif : «Et ceux qui seront enseignés par toi,» ceux qui recevront de toi cette funeste doctrine.

Ligne 17. — Si, comme je le pense, la lecture est exacte, il ne faut pas prendre व्यपत्रप comme équivalent du sanscrit व्यपत्रपा, mais dans le sens de «sans scrupule». वि négatif + अपत्रपा, que nous avons déjà rencontré plus haut sous la forme

pâlie *ottappa*, etc. — Au vers suivant, nous n'avons le choix qu'entre deux difficultés, l'une orthographique, si, avec tous les mss., nous écrivons मार्त्से pour मार्त्यसे, l'autre métrique, si, en adoptant cette dernière lecture, nous allongeons d'une syllabe le second pâda.

Ligne 20. — गृद्ध est une orthographe prâcrite du sanscrit गृध्र.

Page 180, ligne 1. — «Tu as besoin de voir (de toucher du doigt) l'autre monde [pour y croire]! et pourtant le roi est l'œil de la loi.» — La construction par यः, à la ligne d'après, s'explique en complétant तव comme régime de अस्थानं : «Voilà une chose, ô roi, bien peu convenable de ta part (ou pour toi), toi qui...»

Ligne 5. — Cf. ci-dessous, p. 184, l. 14 et suiv. J'hésite fort sur la vraie lecture : faut-il lire आस्वादं ou अस्वादं? आस्वाद n'est guère usité que pour marquer une saveur agréable; comme il est pourtant fort possible que le mot soit employé ironiquement, je me suis décidé à le conserver, sur l'autorité unanime des mss. (cf. p. 184, l. 13 et ailleurs). Relativement à निःसरण ou निःसरणा, voy. ci-dessus, p. 73, l. 6 et la note. — J'ai conservé कामे des mss.; c'est un locatif faisant fonction de génitif, et correspondant à कामानां du passage précité. Je ne vois pas moyen de construire sans la correction °त्तस्य que j'ai introduite dans le texte. Ainsi restitué, ce vers se traduit : «Au contraire, si tu sais t'affranchir du désir, reconnaissant qu'il est coupable et qu'il est sans saveur, je prévois que tu me viendras rejoindre [dans le svarga],» littéralement : je connais ton avenir.

Ligne 9. — नाथ doit être pris ici dans toute sa valeur primitive : «sois mon protecteur.» On pourrait aussi le prendre comme vocatif : «ô roi!» mais il faudrait alors lire les premiers mots प्रसादोभव : «Sois-moi favorable, secourable!»

Ligne 10. — तद् a ici le sens local que nous lui retrouvons dans des expressions comme तद्वसादि, etc. : «Demeure ici!» — Je traduis la fin du vers : «par tes enseignements je deviendrai saint, et avec moi un peuple nombreux.» वशिन् est, on le voit, employé dans son sens ordinaire : l'homme qui est maître de ses sens.

Ligne 17. — धीता, la forme pâlie, est, si je ne me trompe, la seule en usage dans notre texte pour दुहितृ.

Page 181, ligne 1. — प्रतिसृज्यन्तो «étant renvoyés, délivrés de ce monde». La répétition de इच्छेम a de quoi surpendre; ce procédé de style n'est guère dans les habitudes de notre texte; l'intention n'en peut être pourtant que d'accentuer l'énergie et l'insistance de leur désir. On remarquera la leçon इच्छेम de plusieurs copies.

Ligne 9. — अपनामयति, le contraire de उपनामयति : «il enlève.» निर्मितो, en quelque sorte «artificiels», produits par sa puissance magique. Ce mot revient plusieurs fois dans ce sens au cours de ce chapitre. — Au vers suivant, la leçon

यापमता de plusieurs mss. est inadmissible; mais यापयति même, que j'ai adopté d'après ĈM dans le sens : «elle se procure, elle prépare,» n'est guère employé ainsi qu'au figuré, et avec un régime exprimant une idée morale.

Ligne 17. — «Faites-vous connaître à moi, je vous demande cette faveur.» Au lieu de scander *yadi*, comme le vers l'exige, nous serions peut-être autorisés à lire यद्दा qui, quelquefois, paraît employé dans le sens de यदि; cf. par ex. p. 192, l. 12. Mais यदि revient plusieurs fois à cette place, comme p. 190, l. 8.

Ligne 18. — Ce çloka se compare nécessairement à un autre qui suit un peu plus loin, p. 190, l. 10, sans pourtant que la ressemblance soit assez complète pour nous tirer ici d'embarras dans notre troisième pâda. Avec les corrections que j'y ai introduites, le second demi-vers se peut comprendre : «Connais quelle est ta faute, et fais ainsi [que nous t'allons conseiller].» La seconde personne du pluriel ज्ञानाथ, धनुगृह्णथ, comme assez souvent en adressant la parole. N'était le poids du rapprochement que je viens de mentionner, il me paraîtrait beaucoup plus convenable d'intervertir les deux demi-vers, c'est-à-dire de laisser dans la bouche de Kusumâ le second; il n'exigerait alors que fort peu de changement (*पत्रिं pour पत्रि et suppression de मां après धनुगृह्णथ) et se prêterait à une traduction très simple : «ne tenez pas compte de ma faute, et faites-moi cette faveur.» A la rigueur, on pourrait même, dans ce cas, conserver मां en écrivant धनुगृह्णाथ मां, et en scandant *grihṇâ*. Je laisse le lecteur juge entre ces deux hypothèses, quoique je doive avouer mes préférences pour la dernière.

Ligne 6. — स पार्थिवः, c'est-à-dire, nécessairement, le roi Kusumbha, époux de Kusumâ. Deux vers plus bas la réponse à ces paroles est expressément attribuée au roi qui entre ainsi en scène fort brusquement, et d'une façon un peu inattendue. A la fin du vers, il manque, comme souvent, un इति qui circonscrive les paroles, de दर्शनं à *दर्शिनः, mises directement dans la bouche du prince.

Ligne 13. — इमां indiquerait des paroles qui vont suivre; mais, ou il y a une lacune dans le texte après ce vers, ou ceci se rapporte à la formule précédemment indiquée दर्शनमिच्छाम, etc.

Ligne 15. — J'entends सोमनस्यका, comme un abstrait, synonyme de सोमनस्य; ces genres de formation en का ne sont pas rares dans la langue buddhique, sanscrite et pâlie; cf. *cârikâ*, *nirîhakâ* (*Lotus*, fol. 9ᵃ, dist. 42), *kiṁkaraṇîyaha*, ci-dessous, p. 211, l. 3, etc.; et, dans les inscriptions d'Açoka, *abhiramaka* (*Girn.*, VIII, 2). Voyez aussi *Kaccâyana*, V, 19. सोमनस्यका s'explique dès lors : «la joie [de voir le Buddha] (cf. plus bas, p. 188, l. 1) accompagnée de marques de respect [envers lui],» en d'autres termes : «l'hommage que l'homme rend au Buddha, dans la joie qu'il éprouve à le contempler.»

Page 183, ligne 1. — Dans le premier demi-vers les manuscrits ont partout

le nominatif au lieu de l'accusatif; je n'ai pas cru devoir conserver une incohérence si grossière dans une même énumération de noms propres.

Ligne 6. — «Notre pied sait aussi marcher dans l'espace;» nous sommes capables, *nous aussi*, de voyager à travers l'espace.

Ligne 8. — Cf. p. 187, l. 16, qui permet de restituer ici avec certitude.

Ligne 10. — «Le chef des créatures prit la forme d'Indra, et dans son esprit il pensa aux troupes des devas;» c'est-à-dire qu'il n'eut qu'à en concevoir la pensée, pour que, aussitôt, elles vinssent lui rendre hommage (vers suiv.).

Page 184, ligne 2. — महावीचिं est un exemple *déjà cité* du locatif en *im*, ou, plus exactement, de l'accusatif faisant fonction de locatif. Dans ce voisinage, il ne m'a pas paru permis, malgré la facilité de la confusion, de changer en नरके le नरकं que portent la majorité des manuscrits.

Ligne 5. — On ne s'étonne pas, dans l'anarchie qui envahit ici l'emploi des cas, de trouver त्रस् construit avec l'accusatif.

Ligne 7. — «J'étais inspiré par la compassion pour mes parents; quel est le fruit dans l'autre monde pour celui dont l'intention est mauvaise?» c'est-à-dire : si tel est le châtiment qui m'attendait, moi qui pourtant, au fond, *étais mue* par un bon sentiment, quel sera donc celui des gens qui font le mal avec des intentions perverses?

Ligne 9. — Voici comment j'entends ce vers : «Celui qui agit ainsi dans une mauvaise intention, ne peut s'affranchir de cette disposition» il ne peut venir à résipiscence, il ne se peut convertir; et c'est ce châtiment même de la violence qui l'attend dans l'autre monde. Dans le cas de Kusumâ, au contraire, la droiture de l'intention est récompensée par les lumières qui lui sont données et qui, amenant sa conversion, la font en somme échapper à toute peine. — *Je ne m'explique la forme* d'instrumental हिंसया que comme un *équivalent*, fondé peut-être uniquement sur les nécessités métriques, du génitif que l'on attend seul. Relativement à la lecture सर्वे, cf. ci-dessous, p. 187, l. 6, les var. et la note.

Ligne 15. — भाषते n'a plus cette fois tout à fait le même sens que dans le vers précédent. D'abord le Buddha *expose* l'amertume, les misères du désir, puis il en *prêche* la fuite. — दर्शिमन् est un équivalent anormal de la seule forme régulière, consacrée par l'usage sanscrit (et même pâli), दर्शिवन्.

Page 185, ligne 2. — गृह्णाना des mss. me paraît impossible à défendre; दाहयेय, par quoi je l'ai remplacé, n'est évidemment qu'une conjecture; on en pourrait aisément produire d'autres; celle-ci a l'avantage de s'appuyer d'assez près, au point de vue graphique, sur la tradition. — Si उपहारे est exact, ce dont il est permis de douter, je ne vois d'autre moyen de l'expliquer qu'en lui attribuant le sens

de «récompense», tiré de l'idée de «don, présent» : «Il faut statuer [pour cet homme] une récompense,» en d'autres termes : il mérite une récompense. J'hésite fort à admettre pour उपहार une pareille acception dont je ne puis citer aucun autre exemple, surtout dans un chapitre où ce mot a un sens technique différent, assez bien défini.

Ligne 13. — तेषु, etc., encore un locatif faisant fonction du génitif : tu médites leur mort, quand ils deviennent malheureux (par le fait de la maladie et de la vieillesse). Cf. le génitif au vers suivant.

Ligne 20. — Nous trouvons dans notre texte इमंहि (fol. 133ᵃ où B a इमाहि; fol. 254ᵇ) et même इमस्मिं (p. 351, l. 18) à côté de इमर्हि (fol. 292ᵃ), employé adverbialement dans le sens de इह. Il est possible que la forme primitive soit partout इमर्हि, d'après l'analogie de तर्हि, etc., et que les formes इमस्मिं et इमंहि ne soient que des restitutions secondaires; conf. pourtant p. 244, l. 14, et la note. En tous cas, ce soupçon seul ne nous autorise point à les éliminer. — एवं .... वः est une incise : «et puissiez-vous, en récompense, être heureuses!»; एवं, comme οὕτως en grec, dans les souhaits, les imprécations; वा fait seul quelque difficulté; peut-être faut-il simplement lire च. Tout le reste du vers se doit construire avec le vers suivant où se trouve le verbe, विनाशेम.

Page 186, ligne 1. — ग्राहेन्तं : «Qui fait prendre aux autres ses fausses doctrines,» qui y convertit les autres, comme p. 189, l. 3 (où nous avons la construction équivalente par l'instrumental de la chose), etc.

Ligne 5. — भवति मानसः ne peut être conservé qu'en admettant, d'après plusieurs analogies déjà relevées (p. 155, l. 17; p. 172, l. 19, etc.), que त्रस्तो et मानसः sont les parties disjointes d'un seul mot, le composé त्रस्तमानसः; peut-être, dans cette hypothèse, vaudrait-il mieux du moins lire त्रस्त भ°.

Ligne 7. — प्रसीदति se construit de même quelquefois en pâli avec le génitif. — Cette forme युष्मे est curieuse par son identité avec les formes védiques अस्मे, युष्मे, quelle qu'en soit d'ailleurs l'origine, fort controversée. Ce n'est pas le lieu d'entrer dans les questions soulevées par ces pluriels en *e*. Il suffit de relever une forme qui constitue au pâli *tumhe* (conf. E. Kuhn, *Beiträge*, p. 86) un parallèle digne d'attention. — लेन pour लयन, à la façon pâlie. — A la ligne suivante, महाप est un sandhi pâli pour महां अप. आगच्छेयं, première personne, pour °गच्छेयं

Ligne 15. — A compléter quelque chose comme श्रोतुमाच.

Ligne 20. — विहार se rapporte aux quatre (*Jâtaka*, 1, 139; *Lotus*, fol. 79ᵃ où Burnouf s'est mépris sur le sens) Brahmavihâras qui comprennent l'exercice des Appamaññâs (cf. Childers, s. v. *brahmavihâro* et *appamaññâ*).

Page 187, ligne 5. — Voici le sens de ce vers, tel que je l'ai écrit : «En n'allant

pas (près du Buddha), tu ne mériteras pas le nom de Dhruva, ta fin est proche. Crois notre conseil et mets-le en pratique.» न ध्रुवं प्रतिपत्स्यसे me paraît contenir un jeu de mots, et signifier tout ensemble : tu n'obtiendras pas réellement, tu ne mériteras point le nom de Dhruva, qui, comme on sait, signifie ferme, durable; car ta fin sera proche; et : tu n'obtiendras pas la stabilité, le neutre ध्रुव étant pris substantivement. — Je considère सपं comme une fausse orthographe pour सन्न, écrit comme s'il s'agissait de transposer en sanscrit une forme prâcrite : «prêt, prochain.» — La correction de अद्धानं en अद्धानो est facile, et la forme s'appuie directement sur le pâli *saddhâno*. On pourrait cependant songer à constituer et à expliquer ce texte d'une façon toute différente, à mes yeux moins probable, en conservant यागत्वा, en lisant ते avec B, et en corrigeant ध्रुवं en ध्रुव, et मरणं सपं, d'après l'analogie de la p. 188, l. 9, en मधुरं सत्यं; on obtiendrait ainsi le sens : «En allant près de lui, ô Dhruva, tu entreras en possession de cette vérité pour toi si profitable, etc.» Le rapprochement des deux vocatifs श्रेष्ठि et ध्रुव; l'application de इदं à une vérité qui n'est pas énoncée dans le voisinage immédiat de la phrase; le ते en construction avec मधुर, me paraissent peu vraisemblables et m'ont décidé en faveur du premier parti.

Ligne 10. — Il est permis de mettre en doute la réelle existence de cet accusatif védique, त्वा, mais non, comme le montrent divers exemples analogues (cf. un peu plus haut शुभे), de le supprimer. — Dans la première ligne, il faut suppléer यसि.

Page 188, ligne 3. — Je me suis expliqué plus haut sur les aoristes comme पर्याधाच्छसि. — सुज्ञातदर्शनत्वं : «la connaissance des devoirs d'un bon fils.» — J'entends la ligne suivante : «le Tathâgata connaissant sa faute,» c'est-à-dire sa fausse doctrine.

Ligne 10. — परिकर्म paraît signifier ici la «préparation à, l'introduction dans la vie religieuse et dans les saines doctrines», ou peut-être d'une façon plus générale : «service, bon office.»

Ligne 16. — शूद्रब्राह्मणा désigne, par les termes extrêmes, toutes les catégories de la population : «des gens de toute sorte, depuis les çûdras jusqu'aux brâhmanes.» — यो बुभुक्षायमानेति : «Celui qui les affame,» littéralement «qui les amène à la faim». बुभुक्षायम्, locatif à désinence pâlie, au lieu de l'accusatif qui serait la construction régulière.

Page 189, ligne 1. — उत्तरागमने : «dans un retour subséquent [à l'existence],» c'est-à-dire, quand il revient à la vie dans une existence ultérieure. — Fidèle à mon respect pour toutes les formes possibles, suffisamment garanties par les mss., j'ai gardé ce nominatif कुलत्वा dont les analogues sont si rares que, vraisemblablement, il ne représente qu'une faute de copiste pour कुलत्वा.

Ligne 4. — Le pluriel ते avec महाजन, à cause de la signification collective du nom.

Ligne 9. — Ici, et à la ligne 1 de la page suivante, भिक्षुवर्णित paraît signifier : «qui répond à la description d'un bhikshu, qui a toute l'apparence extérieure d'un bhikshu.»

Ligne 16. — On remarquera le sandhi complètement irrégulier de श्रद्धयोपगम्य pour "यो उपग". Cf. ci-dessus, p. 166, l. 16. — मन्त्रयति est construit avec l'instrumental (सिद्धेन) comme ordinairement, par exemple avec भक्तेन, l. 11 : «invite-les au [repas] prêt,» c'est-à-dire : invite-les à venir en leur annonçant que le repas est prêt.

Page 190, ligne 3. — Il me semble que, malgré l'accord des manuscrits, nous sommes en droit d'introduire le changement très léger de द्वितीयं ou द्वितीये : «Après avoir passé (laissé passer) encore une fois huit jours, il vient les voir dans cette seconde semaine (à la fin de cette seconde semaine).» Seule cette correction explique les locatifs du vers suivant; ils cessent d'être en l'air et continuent la construction commencée : «[De même] dans la troisième, la quatrième semaine, etc.»

Ligne 8. — «Faites-vous connaître à moi, si vous me voulez faire une faveur; et que d'autre part (अथ) celui qui désire notre faveur se fasse connaître.» अथ marque, comme ordinairement, une sorte d'antithèse, assez faible d'ailleurs : au nom de la faveur que les rishis peuvent être disposés à lui témoigner, et de celle qu'ils peuvent attendre de lui, le roi leur demande de se faire connaître.

Ligne 11. — अनुतिष्ठत, la seconde personne du pluriel, en adressant la parole à une seule personne. La désinence régulière en त, qui paraît avoir été conservée ici contrairement à l'usage plus ordinaire de la désinence थ, a pu aisément favoriser la fausse lecture ति, न्ति des manuscrits.

Ligne 14. — Cf. ci-dessus, p. 182, l. 6 et suiv.

Page 191, ligne 2. — Je crois que nous ne devons pas hésiter à rétablir, malgré sa rareté, cet absolutif à forme prâcrite en तून. Cette désinence explique en même temps le भूत superfétatif qui suit et qui n'en est qu'une répétition accidentelle, तून et भूत étant presque identiques dans l'ancienne écriture. — Si गुरु est exact, et je ne vois pas de raison qui nous force à écrire गुरुं, il le faut rapporter adverbialement à स्तुवन्ति «ils louent fort».

Ligne 15. — On remarquera l'association du pluriel et du singulier, que l'on prenne तस्य नो comme = तेषां नो «de nous tous qui sommes ici», ou, ce que je crois préférable, = तस्य मे «de moi qui te viens supplier».

Ligne 18. — Sur लाभा, cf. ci-dessous la note de la page 226, l. 14.

Page 192, ligne 4. — Dans ce vers, nous avons encore, si le texte est exact, une alliance incohérente du singulier तस्य avec le pluriel सर्वसत्त्वानां : « le Buddha considéra le mérite relatif à la loi de tous ces êtres, » c'est-à-dire le mérite antérieur par lequel tous ces êtres s'étaient assuré le privilège d'entendre la prédication de la loi.

Ligne 9. — A en juger par ce vers, ce récit aurait été, dans sa première destination, présenté comme adressé à un roi, qui est ici interpellé directement.

Ligne 15. — Ces deux vers auraient grand besoin d'un commentaire; il reste même quelque doute sur la lecture de un ou deux détails comme तत्पुरे, कालं व. — स्थूला भूमयः ne peut guère désigner les « terres grossières ou matérielles » qu'en opposition avec les « terres des Bodhisattvas, les dix bhûmis ». — Dans तत्पुरे, je considère पुरे comme la forme pâlie de पुरः, dont la présence dans notre texte trouve un analogue exact dans l'emploi fréquent de शुभे pour शुभः. L'expression कालं वतिनामयति ne réclame pas d'autre explication, étant usitée de même en pâli pour signifier « passer le temps ». Ceci admis, je propose de traduire : « Il est irrationnel (impossible) que les Tathâgatas acquièrent l'omniscience auparavant (littéralement : avant cela, c'est-à-dire avant d'avoir passé par les bhûmis des Bodhisattvas, sens qu'implique, dans la suite de la phrase, l'antithèse de परिपूर्णाहि भूमिहि); mais, une fois les [dix] bhûmis parcourues, ils ne perdent pas de temps (ils l'obtiennent sans retard). Voilà ce qu'enseignent les héros de la parole, les Mahâ-Purushas. » व qui suit कालं et auquel je suis forcé de prêter une valeur antithétique peu fondée dans sa fonction ordinaire, me laisse surtout quelques scrupules relativement à cette interprétation.

Ligne 16. — वाराणस्यां dans ce sens du locatif : à Bénarès.

Page 193, ligne 2. — Je conserve la forme irrégulière म्रियन्ति des manuscrits; c'est une reconstruction maladroite fondée sur l'orthographe pâlie-prâcrite *miyyati*; on s'en peut convaincre par un passage ultérieur (fol. 114ᵃ) où les manuscrits lisent म्रियते, mais où le vers exige म्रियते (*mriyate*). — Le Buddha est appelé परमं मित्रं comme étant le कल्याणमित्र par excellence.

Ligne 5. — Cette observation a pour but d'expliquer comment un Buddha peut déterminer la voie que suivent tous les autres, et les degrés par où ils sont obligés de passer.

Ligne 8. — La forme prâcritisante गृठ a pu être protégée par un souvenir, d'ailleurs intempestif, du sanscrit गृढ.

Ligne 10. — C paraît avec श्रद्धास्यन्ते être seul ici resté près de la vraie lecture : « Car eux y auront foi, les autres douteraient. » Le verbe fini, श्रद्धेयुः par exemple, serait encore plus satisfaisant.

Ligne 12. — On peut douter s'il ne faut pas, pour परिसरं, corriger परिवर्तं; le

mot est consacré dans le *Lal. Vist.* pour en désigner les divisions ou chapitres. परिवार ne se retrouve point, par la suite, dans les suscriptions du *Mahâvastu*. Si pourtant le mot est exact, il faudrait le prendre dans le sens de «commencement, introduction», qui se laisse dériver de sa signification de «bord, bordure». Cette théorie des bhûmis ne peut, en effet, être considérée que comme une introduction, dans un livre dont le sujet propre est la description de la vie de Çâkyamuni.

Ligne 13. — La légende du Buddha recevant, dans ses parties essentielles et en quelque sorte dogmatiques, une application commune à tous les Buddhas, on ne sera pas étonné que cette histoire de Dîpaṁkara ne soit, dans plusieurs de ses éléments, qu'une reproduction pure et simple, sauf quelques noms propres, des récits que nous retrouvons un peu plus loin rapportés à Çâkyamuni. Cette répétition a du moins cet avantage de nous aider puissamment dans la restitution de bien des passages. On peut comparer la traduction de la légende de Dîpaṁkara, telle qu'elle est racontée dans le *Fo-pen-hing-tsi-king* chinois, par M. Beal (*Journ. Roy. As. Soc.*, new ser., VI, p. 377 et suiv.). Elle n'a, du reste, avec notre version, que des ressemblances générales.

Ligne 15. — पौरानपद, à la façon pâlie. Cf. *Kaccâyana*, v, 62.

Ligne 20. — La répétition de इमां après धर्मेण est au moins peu vraisemblable; il serait aisé de corriger, par exemple, धर्मेणैव.

Page 194, ligne 1. — Nous avons ici la description typique de la capitale du roi Cakravartin, ville merveilleuse comme son propriétaire; nous en retrouverons une seconde version (fol. 335ᵃ et suiv.), et il y est fait allusion dans d'autres parties. Plusieurs corrections que j'ai introduites ici dans le texte trouveront leur justification dans la comparaison de ce second passage, comparaison sur laquelle je n'insisterai que dans des cas difficiles ou douteux. Il faut comparer aussi la description pâlie du *Mahâ-Sudassana Sutta*, traduit par M. Rhys Davids, *Buddhist Suttas*, p. 248 et suiv.

Ligne 9. — L'orthographe सुसागल्व, à côté de सुसागल्व, est si fréquente dans les manuscrits buddhiques, que je ne me suis pas cru en droit de supprimer une forme qui se peut bien expliquer à titre de déformation populaire.

Ligne 13. — L'adjectif आसेचनक, dont l'orthographe dans les lexiques sanscrits flotte entre असे° et आसे°, et qui, en pâli, paraît transmis seulement sous la forme *asecana*, a généralement dans notre texte l'orthographe qu'on lui voit ici.

Ligne 15. — Il est tombé plusieurs mots nécessaires pour compléter la phrase et qui se retrouvent dans le passage parallèle : एवमेव तेषां तालस्कन्धानां वातेरितानां, etc. — Quant à la suite, malgré la lecture de B dans les deux passages : गौण्डा मनुष्या पेया ते तेन तालपत्र° et शुण्डा मनुष्या पेया ते तेन तालपत्र°, il me paraît bien difficile de prendre पेय adjectivement, dans le sens actif de : «buveur, ivrogne;»

on pourrait songer à la correction सुण्डापेया «qui fait sa boisson de l'eau-de-vie» ou «qui boit dans les cabarets». Il faudrait admettre que, dans les passages ultérieurs, le composé a été coupé en deux comme nous en voyons dans ce texte quelques exemples. Le changement de सुण्ड en सौण्ड s'expliquerait d'autant plus aisément que, en pâli, *soṇḍa* est la forme commune pour l'un et l'autre.

Ligne 18. — J'entends वेदिकाजाल comme désignant «des balustrades à jour»; cette interprétation à laquelle nous prépare le sens de «terrasse», connu pour वेदिका, s'accommode bien à la suite de la description. Elle m'est inspirée surtout par une version chinoise de la description d'une ville de Cakravartin, dont je dois une communication partielle à l'inépuisable obligeance de M. Beal. J'y trouve, après les murailles, «seven railings»: «All those were carved most exquisitely.... ..... if the balustrade were of yellow gold, then the pillars and the cross-pieces were of gold and the panels (littéralement: windows) and the look-out places (turrets, terraces or galleries) were of silver.....» Bien que les termes ne se correspondent pas rigoureusement dans le détail, je pense que dans les deux cas la description s'applique ici au même objet. La comparaison de *Mahâvaṁsa*, 162, 11, avec la traduction de Turnour, pourrait faire songer à des «réseaux suspendus aux corniches des murailles»; mais la suite de la description contredit à une explication de ce genre. — वर्ण est, à diverses reprises, au cours de cette description, employé comme équivalent de रूप; la correspondance du passage parallèle interdit de penser à une correction. La substitution est d'autant plus explicable que chacun des termes de cette énumération paraît en effet représenter une couleur différente. — Pour plusieurs des termes techniques qu'amène la suite, nous sommes réduits à des conjectures fondées sur la valeur étymologique. Cependant, en ce qui concerne पादक, nous avons l'analogie de पाद् dans le sens de «pilier, colonne». C'est ainsi que dans पादक je vois les piliers, les montants de la balustrade. Cette interprétation est confirmée par le voisinage de सूचिका «l'aiguille»; ce mot, d'après l'interprétation de सूची donnée par le général Cunningham dans les inscriptions de Bharhut (*Stûpa of Bharhut*, p. 139), désigne les barres transversales qui, dans les balustrades buddhiques, relient entre eux les piliers ou *pâdakas*. आलम्बनं ne peut être que l'appui de la balustrade, dont अधिष्ठानकं marquerait le terre-plein, le dallage, à moins pourtant qu'on ne se croie autorisé par le fragment de la version chinoise cité tout à l'heure à une interprétation plus précise. पादक correspond aux *pillars*, आलम्बनं se rapporte assez bien aux *cross-pieces*; on peut dès lors admettre, sans autrement violenter la signification étymologique, que अधिष्ठानक désigne les *look-out places*, c'est-à-dire, comme semblent l'indiquer les synonymes ajoutés entre parenthèses, des sortes de renflements, d'élargissements de ces terrasses où l'on peut *se tenir* plus commodément. La concordance entre les deux versions n'est pas assez exacte pour que nous soyons

obligés d'en ramener tous les détails à l'unité; ici, du moins, elles paraissent se rapprocher sans peine.

Page 195, ligne 5. — Ces *hemajâlas* désignent, je pense, des réseaux de matières précieuses jetés comme un ornement sur les balustrades qui viennent d'être décrites. On voit que हेम y a perdu sa force première, puisqu'il va être question de *hemajâlas* (littéralement : réseaux d'or) en argent. Cf. plus bas, p. 196, l. 4 et suiv.

Ligne 10. — Voici les termes principaux de la description des portes dans la version chinoise : «The gates.... had white-silver panels (the opening or moveable part of the door)...; the gates.... had enemy-resisting towers with storied roofs, at the end of which roofs were suspended net-like fabrics.... All these gates again had seven rows of barricades (porte-coulisses).... which could either be let down or raised, but when raised admitted the beauteous light causing delight and gladness...» Elle ne nous fournit malheureusement que bien peu de lumières sur les points obscurs dans notre texte. Nous en pouvons tirer davantage de l'autre description d'une capitale de Cakravartin qui revient plus bas (fol. 335ᵃ et suiv.). Elle n'est pas pourtant entièrement concordante dans ce passage avec la peinture présente. Je n'y vois rien qui corresponde au terme व्यामोत्तंगा; je puis dire seulement qu'il se rapporte à la couverture que désigne quelquefois उत्तंग et à laquelle se rapporte aussi तुला, nom de certaines poutres, quoique je ne trouve pour व्याम aucune acception analogue à cet emploi. — धनुर्वर्ग désigne peut-être des constructions latérales, accessoires, correspondant aux «enemy-resisting towers» de la version chinoise. — Les deux termes que j'ai écrits फटिकफलकानि et फलकस्तारा sont représentés dans l'autre description par les lectures (dans B) फलिकहलशानि et फलवस्तारा. Ma restitution est fort hypothétique et je ne suis pas en état de déterminer le sens précis de ces mots, quoique leurs éléments (फटिक* pour स्फटिक; फलक + स्तार् ou फलकास्तार्, फलक + धास्तार्) soient clairs et permettent une interprétation étymologique qui semble les rapporter à des détails de *revêtement* ou de *dallage*. — La correction पटिमोदक, à la ligne 14, ne semble pas douteuse, malgré l'accord des manuscrits dans la faute पटिमोका. Dans la répétition, le mot revient deux fois : la première sous la forme पतिमोदक et la seconde sous la forme पटिमोदक, c'est-à-dire à la façon prâcrite ou à la façon sanscrite पटिमोदक ou प्रतिमोदक. Nous arrivons ainsi à une dérivation possible de प्रति-मुद् qui, par malheur, ne nous éclaire pas sur le sens technique. — J'écris एलूका = एडूका d'après la répétition, ce qui nous donne un mot connu; mais le sens de «temple à reliques», admis pour ce terme, est ici assez inattendu, à moins qu'on admette que ces portes contiennent une sorte de petit sanctuaire destiné à les consacrer et à les protéger. — इषिक est le sanscrit इषीका passé au neutre et détourné dans le sens de «colonne» comme son représentant pâli *esikâ*.

Page 196, ligne 2. — त्रिपौरुषनेलवान्यानि, c'est-à-dire : « enfoncés en terre de trois hauteurs d'homme; » l'autre version nous indiquait la correction nécessaire par sa leçon °नवन्यानि. L'épithète voisine est beaucoup plus douteuse; nos manuscrits défigurent sûrement la vraie lecture; au fol. 336°, B lit स्त्रीपौरुषोत्सानि qui, même en rétablissant त्रिपौरु°, ne peut être correct. Les données qui suivent immédiatement sur la hauteur défendent de corriger त्रिपौरुषोत्सानि, comme on y penserait tout d'abord. Il ne reste que la circonférence qui ne soit pas mesurée; c'est cette indication que doit cacher la présente épithète. Tel est aussi le sens que je cherche dans la leçon que j'ai acceptée sur l'autorité des manuscrits. Je reconnais que परिणोह (cf. उपणोह), même परिणूह, dans le sens de « tour, circonférence », ou « qui peut être embrassé, entouré », sens que je conjecture d'après l'analogie de उप-गूह्, est extrêmement incertain; mais je n'ai pas de conjecture plus probable à mettre en sa place. — उद्वेध est habituel dans notre texte avec le sens de son reflet pâli, *ubbedha*, « élévation, hauteur ».

Ligne 9. — Il manque ici, comme l'indique एवं, la comparaison ordinaire que nous retrouvons en effet dans la répétition : तथापि नाम पंचाभिज्ञस्य तूर्यस्य, etc.

Ligne 15. — वल्गुया est encore un mot extrêmement suspect; dans l'autre description, il a la forme वल्गया.

Ligne 21. — Conf. ci-dessous, p. 357, l. 3 et suiv., et p. 366, l. 9. Dans le second passage, comme dans celui-ci, nous avons la même absence de transition, la même façon de brusquer le récit. Il n'en est pas ainsi dans le *Lal. Vist.* (90, 3 et suiv.), ni dans la vie chinoise (Beal, *Romant. Leg.*, p. 25). — Après च्यविष्यति, il faut suppléer इति qui manque de même à la page 357, mais non à la page 366. Les mots qui précèdent expriment en effet la pensée des Devas Çuddhâvâsas et la cause de leur proclamation. Il en est de même, et plus évidemment encore, à la page suivante, l. 7, après च्यविष्यति.

Page 197, ligne 1. — निंचय est entendu par les traducteurs tibétains et chinois (Foucaux, p. 21; Beal, *loc. laud.*) dans le sens de « préparer », c'est-à-dire, je pense, plus littéralement : purifier, nettoyer. Malgré l'autorité d'une pareille tradition, je doute fort que cette interprétation soit légitime. Il serait bien plus conforme à la signification fondamentale du verbe निच् de comprendre : « Videz le Buddhakshetra! Disparaissez du Buddakshetra! » Si, en effet, les Devas s'adressent aux Pratyekabuddhas, c'est que la coexistence, dans un même Buddhakshetra, d'un Buddha parfaitement accompli et de Pratyekabuddhas, est théoriquement incompatible (cf. Köppen, *Relig. des Buddha*, I, 492, et les sources où il renvoie). D'autre part, cette explication est la seule qui s'accorde avec la suite du récit. En effet, à cette nouvelle, les Pratyekabuddhas ne se mettent pas en devoir d'orner et de pré-

parer le monde pour l'hôte qu'il doit recevoir; ils disparaissent et entrent dans le nirvâṇa.

Ligne 3. — दर्शाविन्, la forme pâlie *dassâvî*. — On voit que, dans le pâda suivant, il reste une lacune de quatre mâtrâs. Elle existe par malheur également dans la répétition. On la comblerait bien, par exemple, en ajoutant च्यवने : «au moment où va y descendre le docteur aux signes excellents.»

Ligne 6. — Pour les corrections que j'ai introduites, conf., p. 357, वशवर्तिन्, à côté de sa signification ordinaire dans la langue classique : «soumis, docile,» a, dans le style buddhique, une signification toute opposée qui paraît fondée sur l'attribution d'un sens actif à वश. Je ne parle pas seulement du nom des Devas, परनिर्मितवशवर्तिन्, où il demeure quelque incertitude, mais notre expression चित्तवशवर्ती ne peut certainement signifier que : «maître de son esprit.» C'est du reste l'avis des traducteurs tibétains qui, *Lal. Vist.*, 307, 15, entendent वशिवर्तित्वात् «par l'effet du pouvoir exercé sur l'esprit» (c'est par inadvertance que le traducteur français dit que ce membre de phrase manque dans le texte sanscrit. Foucaux, p. 234). Cf. ci-dessus, p. 390.

Ligne 9. — Cette manière de présenter les choses, qui se retrouve du reste dans le *Lal. Vist.*, ne s'accorde pas avec la légende des Çuddhâvâsas venant eux-mêmes tirer l'horoscope; on dirait la première forme de cette légende qui, par une singularité curieuse, n'aboutit pas et manque de dénouement, comme je l'ai précédemment remarqué (voy. l'Introduction) dans les deux ou trois cas où elle reparaît dans notre texte.

Ligne 14. — Dans le *Lal. Vist.* (25, 10 et suiv.), la famille où naît un futur Buddha doit posséder soixante-quatre qualités, soixante seulement, comme ici, dans la vie chinoise (Beal, *Rom. Legend.*, p. 31). Cf., dans notre texte même, une répétition de cette énumération, fol. 105[b] et suiv. Il règne du reste entre ces deux listes et entre elles et celles des autres ouvrages des différences qui ne méritent guère de nous arrêter. Je ne les compare ici qu'en tant que ces rapprochements sont nécessaires à la constitution ou à l'éclaircissement immédiat du texte. Les deux énumérations du présent ouvrage ont ce trait commun de ne présenter chacune que cinquante-six termes au lieu des soixante qui sont annoncés. — L'épithète de la ligne 19, स्वापतेयमपेक्षमाणा, ne reparaît ni dans notre seconde liste, ni dans celle du *Lal. Vist.* où धनान्यपेक्षित et धनानवेक्षित (car c'est ainsi, je pense, qu'il faut lire *Lal. Vist.* 25, 20, d'après l'analogie de मन्यन, à corriger en मान्यन que je relève, *Lotus*, fol. 37[b]) n'ont rien de commun avec elle que la présence du verbe प्रेक्ष्. Elle correspond en revanche au n° 19 de l'énumération chinoise : «not..... eager in getting wealth.» Nous avons simplement : «qui ne regarde pas à la richesse.» — Au lieu de धनगृद्धि (p. 198, l. 1), le *Lal. Vist.*, 26, 4, a धनवगृह्य. Notre leçon que paraît plutôt confirmer la lecture, assez incertaine, du fol. 105[b], se peut dé-

fendre dans le sens de : «qui redoute le blâme, qui ne s'expose point au blâme;» tandis que celle du *Lal. Vist.* se peut également traduire : «qui ne redoute pas, qui n'a pas à redouter le blâme.» — On remarquera la forme pâlie चेतियपूजक pour चैत्यपूजक. — L'équivalent de लब्धपूर्वापरं, dans la seconde liste, est यात्मपूर्वापरं. La comparaison de लब्धपूर्वापरं, qui seul donne un sens satisfaisant : «qui a de la continuité» (conf. le n° 49 dans Beal), me paraît prouver que cette leçon यात्मपू° repose sur une fausse restitution d'une forme prâcritisante यत्तपू°; on aura lu यात्म° au lieu de यात्त, qui correspond bien à लब्ध°. — J'ai cité précédemment le composé कुलवशिप्राप्त comme un exemple de वशि pour वशिता que porte le *Lal. Vist.*, 26, 15 : «qui a la domination sur les [autres] familles.» La répétition, fol. 106°, concorde avec les exemples analogues relevés plus haut pour garantir l'authenticité de cette forme, quoique irrégulière.

Page 198, ligne 10. — J'ai dû compléter la phrase, tronquée ici, par la comparaison du fol. 106. Elle paraît avoir pour but d'exprimer la réciproque de la phrase précédente. L'expression महाकृत्यां प्रतिलभति n'étant qu'un équivalent pour : «revêtir la mission de Buddha,» la phrase signifie que les êtres qui naissent dans une pareille famille sont destinés à cette dignité.

Ligne 12. — महासंविधानं «le grand préparatif» désigne les divers actes du Bodhisattva avant de quitter le ciel des Tushitas, sa prédication de la loi, la consécration par lui du Buddha futur, etc.

Page 199, ligne 1. — Il suffit, pour justifier la correction शुचिमात्रा, de rappeler que les ligatures pour *ṇḍa* et *ṇa*, *ṣu*, se confondent constamment. Cf. du reste, fol. 106°.

Ligne 7. — महास्मृतिं, comme इमां स्मृतिं, fol. 106, désigne le «dogme» exprimé par le vers suivant.

Ligne 9. — स्या, malgré स्यान्, pour स्यात्, du passage correspondant, ne se peut expliquer que comme = यस्याः, la construction यस्या यस्याः, comme la construction यो सो, si familière à notre texte, et si connue en pâli (conf. des exemples dans Childers, p. 602[b]). Le sandhi °होयं स्या comme quelquefois en pâli. Le sandhi यस्येह pour यस्या इह rentre lui-même dans les irrégularités habituelles à notre texte, la construction devient ainsi aisée : «La femme dont le reste de vie serait de dix mois, etc.» — उम्, que porte le passage parallèle, méritait d'être rétabli ici comme *lectio difficilior*.

Ligne 11. — «Pourquoi cela? C'est qu'il ne serait pas convenable, etc.»

Ligne 14. — Ce vers garde quelque obscurité. भिनवृत्त est rétabli d'après la répétition dont le témoignage s'accorde avec celui du présent passage pour garantir et मातरि et नपिता. Dans ces conditions, la seule traduction que comporte le texte

paraît être celle-ci : « Si au contraire ils goûtaient le plaisir avec la mère du Sugata, les troupes des dieux ne diraient-elles pas que son père a été contre le devoir ? » Mais il faudrait expliquer le pluriel प्रतिसेवेयुः, avec le sujet पिता au singulier; et surtout cette façon un peu cavalière de désigner le père du Buddha n'est guère dans les habitudes de notre style. On remédierait à tout par une double correction : मातरो, pour मातरि, donne un sujet correct à प्रतिसेवेयुः; नृपति, pour नपिता, en supprimant une forme interrogative assez imprévue, fournit pour le roi une dénomination convenable. Le génitif देवसंघानां, dans la fonction de l'instrumental, ne surprendra plus le lecteur. Je traduis : « si au contraire les mères de Buddha (c.-à-d. la mère d'un Buddha quelconque) se livraient aux plaisirs des sens, les troupes des dieux diraient que le roi a enfreint le devoir. »

Ligne 17. — Il règne une grande confusion dans la tradition de ce vers, aux deux passages. Ce n'est qu'à titre de conjecture que je propose la présente constitution du texte; le côté faible en est dans la suppression d'un assez grand nombre de mots; la plupart s'expliquent, à vrai dire, par des répétitions accidentelles qui ont pu jeter le désarroi dans ce passage. Ainsi du moins nous obtenons un sens admissible, bien qu'avec une construction elliptique : « Et [pour comparer] ces coffrets à joyaux que l'on trouve dans les palais des princes, les Bodhisattvas sont ici le joyau, et leur mère le coffret. »

Page 200, ligne 3. — Comp. pour ces vers et les suivants, ci-dessus, p. 143, et les notes afférentes. — Pour l'addition de ग्रहच, à la ligne 7, cf. fol. 106.

Ligne 12. — Le vers exige que nous scandions comme si nous avions la forme प्रवर्षिषु, équivalente, bien que moins ordinaire dans notre texte. — La lecture वृष्टिं se peut expliquer; mais cette épithète tardive, surajoutée, de वर्ष est, en soi, certainement moins bonne que la lecture de la répétition : स्तुवन्ता मधुराहि qui a l'avantage de se relier aux derniers mots du vers. Il est vrai que la mesure exige स्तुवतो; même pour le nominatif, cette forme ne peut, ici, faire difficulté.

Ligne 14. — « Que tu ne te plaises point au séjour des immortels, qui n'est mêlé ni de chagrin ni de douleur, qui procure une douce paix, et que tu ne cèdes point au désir, » etc. Si प्रशमन est exact (le passage parallèle a प्रथमतो qui n'est guère explicable), nous ne le pouvons prendre que dans le sens de : « paix, adoucissement, suppression des maux, des souffrances. » Mais ici comme dans beaucoup de ces vers, la variation entre les répétitions du même passage, jette de l'incertitude sur la constitution du texte. — Dans विनिमिश्र, वि équivaut à अ privatif.

Page 201, ligne 4. — *Apratimā.*

Ligne 6. — Pour ce vers cf. ci-dessus, p. 145 et les notes.

Ligne 11. — यास्हे, première personne : « Je monterais. » Le régime est dans

le demi-vers précédent, et il faut construire यत्र प्रायनवरं कुसुम°, etc., ce qui implique pour le verbe une position passablement irrégulière.

Ligne 14. — La troisième personne प्रतिवेद्यन्तु, pour dire «on», à côté du कारोय qui suit, n'est guère vraisemblable; il faudrait, ou प्रतिवेदियतां, au passif, ou प्रतिवेद्याय.

Ligne 19. — सौधात désigne tout l'ensemble des constructions très complexes et très diverses qui constituent un palais indien.

Ligne 21. — Je me suis rapproché autant que j'ai pu de la tradition; le passage parallèle conduit à la lecture सकुशलं au lieu de स्वकुलं; et il est bien possible que telle ait été ici la lecture primitive; alors nous aurions, au lieu d'un substantif auquel se rapporte सर्व सज्जं, une sorte de locution adverbiale : «ayant tout préparé, ils parlèrent au roi en ces termes, après l'avoir salué;» कुशल désignerait les formules de salut par lesquelles on s'informe de la santé de la personne à laquelle on s'adresse, et l'on fait des vœux pour sa prospérité.

Page 202, ligne 1. — पत्तौ, au lieu de आयुः, serait plus près de la tradition, et pourrait entrer dans ce vers, moyennant l'introduction, devant महिपाल, de l'interjection भो, que paraît favoriser la lecture, d'ailleurs très corrompue, de ce passage au fol. 106. Mais *Lal. Vist.*, 90, 14; 117, 11, nous trouvons par deux fois l'expression आयुः पालयितुं employée dans des formules de salut analogues.

Ligne 5. — Nous avons eu déjà une version de ces vers, jusqu'à la ligne 20, p. 145, où je renvoie pour les explications nécessaires.

Ligne 13. — L'orthographe चक्षु est caractéristique. Les scribes ont méconnu la vraie valeur de चक्ख्, forme prâcrite de च खलु (Lassen, *Institut.*, p. 192), qu'ils ont prise pour l'orthographe pâlie de चक्षुः. Je relève de même *kshu* pour *khu*, *khalu*, *Lotus*, fol. 108°. — Ce passage et la répétition du fol. 106 favorisent, au lieu de प्रेक्षस्व, la leçon प्रेषय. Je n'hésite pas à admettre pour ce verbe le sens de : «diriger son esprit sur, faire attention, prendre garde à.» On peut comparer l'expression चित्तं संप्रेषयति construite avec le locatif ou le datif dans ce sens, par ex. *Lal. Vist.*, 215, 3; 216, 15-16. Pour la suppression de चित्तं, comp. धारयति employé seul dans le sens de मनसा धारयति, et ci-dessus उपगत, dans le sens de चित्तमुपगत. — J'ai conservé मम à cause de l'irrégularité si souvent relevée dans l'emploi des cas et de l'impossibilité d'en marquer sûrement la limite extrême; mais on observera que le locatif मयि, seul correct, se trouve dans les deux répétitions.

Page 203, ligne 2. — «Étendue sur sa couche avec les contours gracieux et flexibles d'une liane qui embrasse un grand arbre.» Pour les termes de cette comparaison, comp. le nom du mètre कुसुमितलतावेल्लिता.

Ligne 5. — Le texte des mss. a ici une lacune d'un pied. La tradition du passage

parallèle सर्वे कृत्य कृतांत°, est elle-même incorrecte. Elle montre au moins où il faut chercher la lacune; j'ai essayé de la combler par la restitution assez facile de कृत्य en हृदा.

Ligne 7. — A ce passage, jusqu'à la ligne 4 de la page suivante, correspond un passage antérieur, p. 146. — Ici et au fol. 106, les manuscrits suggèrent également cette lecture कौतूहलपरं; पर् y est employé pour marquer le plus haut point, le plus haut degré de la chose, du sentiment, qu'exprime le premier membre du composé.

Ligne 12. — त्यिह्यिमन्त° avec l'म adventice du sandhi irrégulier. — La lecture प्रमदाविमस्य, ici et quelques lignes plus bas, pour प्रमदाये इमस्या, me paraît suffisamment autorisée tant par la leçon que portent ici les manuscrits, que par la leçon assez voisine, प्रमदाविनस्य, de la répétition.

Page 204, ligne 3. — Le mot वनथ dans le sens de «désir, attachement au plaisir», est suffisamment connu par le pâli.

Ligne 4. — Les deux répétitions de ce vers suffisent à peine pour en laisser établir le texte. यापात्र, la forme pâlie, est hors de doute; elle revient souvent dans notre texte, par ex. p. 227, l. 12; p. 258, l. 7; p. 272, l. 9; p. 356, l. 1. यापात्रि, p. 274, l. 2; p. 350, l. 2; p. 360, l. 10. यापायक, p. 361, l. 21, etc. — J'entends यसंवरणा : «rendez sans obstacle toutes les régions du ciel;» c'est-à-dire balayez de tous les points du ciel les obstacles qui s'y pourraient rencontrer.

Ligne 6. — °हेतु est employé ici adverbialement comme en pâli, et représente probablement une atténuation du sanscrit हेतोः (cf. E. Kuhn, *Beiträge*, p. 29). — दिग्नता pour दिग् ou दिशा n'est pas rare dans le sanscrit buddhique. *Lal. Vist.*, 186, 1 : दश .... दिग्नतो qu'il faut corriger en दिग्नताः; ci-dessous, fol. 107ᵇ : दिग्नतासु, etc. — वातं पि, etc. : «et dont la colère, terrible comme le feu, s'éveille au moindre vent qu'ils entendent souffler.» Cf. *Dhammap.*, 155, 1ᵇ : *kammajavātā calitāsu*. अग्निसमो construit avec क्रोधं, le masculin rapproché du neutre.

Ligne 8. — C'est aussi वपिता, leçon prâcritisante (au double point de vue de la suppression de l'ऽ initial et du raccourcissement de la voyelle) que donnent les manuscrits au fol. 106. — Je traduis le second demi-vers : «Éloignez, tenez à l'écart tous les êtres qui seraient dans des dispositions mauvaises, hostiles; mais ne tuez aucun être.»

Ligne 11. — विपुल° paraît, malgré son éloignement de यात्त qui le gouverne-rait, devoir être pris comme un génitif désignant le Bodhisattva, non comme un nominatif pluriel appliqué aux Gandharvas. L'épithète convient médiocrement à des êtres de cette espèce; et le passage parallèle tranche la question en substituant, à लक्षणवरा, च्यवनत्तणे, qu'il y aurait lieu peut-être de rétablir ici. — A la ligne suivante, on scandera, comme souvent : *parivāreṇa*.

Ligne 14. — L'orthographe स्थितु, pour स्थितो, est assez rare dans notre texte. Le passage correspondant ne l'a pas; il substitue une incorrection plus pédante, स्थित ध्रत". Dans ce vers même nous avons धाकांक्षमाण सुखं et non "माणु".

Ligne 18. — Sur व्यवदान, conf. ci-dessus, p. 504. Ici le terme est employé absolument, mais dans un sens identique au fond à celui que nous lui avons attribué plus haut : «Toi qui possèdes la force des bonnes œuvres accumulées par la purification,» c'est-à-dire accumulées au fur et à mesure que tu avançais dans l'affranchissement du kleça, du mal moral. — On scandera *dūḥkhitāñ*.

Page 205, ligne 1. — La comparaison des deux passages ne permet pas de combler entièrement les lacunes de ce vers; il y manque quelque nom ou épithète du Bodhisattva, faisant sujet. — सुपिनं, la forme pâlie pour स्वप्नं.

Ligne 3. — Ce vers se retrouve presque sans variante, *Lal. Vist.*, 63, 7. La répétition ajoute मे; elle place cette indication du rêve dans la bouche de la reine elle-même; ce qui ne s'explique guère; on peut en revanche très facilement corriger, मे en से, un équivalent de यस्य et même यस्याः (ci-dessous, fol. 108bis) sur lequel j'aurai occasion de revenir. C'est ce parti que j'ai adopté.

Ligne 7. — Si ces locatifs ne sont pas simplement un trait particulier d'incohérence dans l'emploi des cas, ils se pourraient à la rigueur expliquer, en considérant मातुः कुक्षिमवक्रामन्ति comme une sorte de locution composée, pour dire : «les Buddhas naissent,» expression qui alors se laisserait bien construire avec le locatif. — Dans l'expression सर्वाकारप्रदक्षिणाचित्तायां, प्रदक्षिण a le sens de «droit, pur»; c'est l'exacte antithèse de वाम que nous avons vu employé dans le sens moral de «mauvais, vicieux»; conf. ci-dessus, p. 12, l. 10 et la note. — Conf. प्रदक्षिणाचित्तो p. 206, l. 4.

Page 206, ligne 2 — «Quittez, ô immortels, vos demeures.» पुराणि fait antithèse au अग्रामण्यपुरं.

Ligne 6. — क्षणेन «en un instant, en un clin d'œil». Sur l'allongement de l'*a* final, cf. ci-dessus.

Ligne 8. — L'adjectif que j'ai écrit धनतिवर्, revient souvent dans notre texte comme épithète du Buddha (conf. par ex., p. 220, l. 8, 14, 16; fol. 108[quater], etc.); elle y est écrite tantôt धनतिवर्, tantôt धनतिचर्, धनभिचर्, ce qui s'explique assez par la ressemblance des divers caractères. Je me suis arrêté à la lecture धनतिवर्; je l'entends : «qui n'a pas de supérieur,» un équivalent de अनुत्तर.

Ligne 12. — Les deux épithètes स्मृतिमां संप्रजानो sont très ordinairement rapprochées, comme dans ce vers et au suivant. Dans le second cas, le remède est aisé : मतिमां et स्मृतिमां ont été dédoublés par un scrupule de régularité; il suffit de rétablir स्मृतिमतिमां; pour le premier il s'offre un double expédient, qu'on lise स्मृ-

तिमन्तो ou सुसंप्रज्ञानो. Je me suis arrêté à la dernière hypothèse, le voisinage des deux स ayant pu favoriser la perte de l'un d'eux. (Cf. ci-dessus, p. 150, l. 6.)

Ligne 14. — Les féminins en *ṛi* sont, dans notre texte, plus irréguliers encore qu'en pâli. Ils passent quelquefois, comme ici मातां, dans la déclinaison des féminins en *â*; et nous avons des formes comme les accusatifs धीतां; cf. ci-dessous, fol. 119ᵇ; fol. 122ᵃ; मातां, p. 213, l. 13; les génitifs धीतायें, fol. 119ᵇ, et même धीतृयें fol. 135ᵃ, etc.

Ligne 17. — Le terme qui, au fol. 108ᵃ, correspond à निर्वर्णनीयं, est विवर्णणीयं; cette leçon justifiera, je pense, ma lecture निर्वर्णनीयं, qui s'explique bien: «d'une façon digne d'être contemplée.» — En revanche l'épithète que j'écris प्रसृणीयं n'y a, par malheur, point de parallèle. Ma lecture se rapproche étroitement de la tradition de B avec lequel concordent AN et L; je prends सृणीय comme l'équivalent du pâli *sârâṇiya*, et je renvois pour ce mot à une note ultérieure (p. 304, l. 5).

Page 207, ligne 6. — Ici est intercalé, dans la répétition, le passage qui, dans la version présente, va de 208, 6 à 209, 11. Il est clair, par la suite nécessaire des idées et du récit, que c'est en effet l'autre version qui a raison contre celle-ci.

Ligne 8. — L'orthographe habituelle tant en pâli qu'en sanscrit est वलाहक.

Ligne 9. — Le mot वीरायन offre un des plus curieux exemples des confusions où sont tombés parfois les rédacteurs de ces textes. वीरायने ne donne pas de sens satisfaisant, bien que les scribes aient dû se l'expliquer par: «la couche du héros,» la couche où doit descendre, où doit naître le héros. C'est justement ce mirage d'un sens illusoire qui a pu tromper les diascévastes et leur faire méconnaître le mot primitif qui était évidemment वीरासने; l'orthographe prâcrite avec la sifflante unique aidait à cette erreur. Avec वीरासने nous obtenons ce sens: «la reine couchée en haut [du palais]» (cf. les exemples du *Bhâgavata Purâṇa* dans le *Dict. de Saint-Pétersbourg*), ce qui est parfaitement conforme à la teneur de la légende qui nous montre toujours la reine établissant sa couche sur le plus haut point du palais où elle se retire. *Virâsana* s'est conservé dans la terminologie des Jainas. Cf. Weber, *Bhagav.*, 286-288.

Ligne 13. — Les variantes des manuscrits, tant ici qu'au fol. 108ᵃ, concourent vers l'orthographe विपंचनिक; mais le vers réclame la longue वैपं°, et nous la retrouvons dans une autre forme du même mot वैपञ्चिक, consignée dans la Mahâvyutpatti (d'après le *Dict. de Saint-Pétersbourg*), et effectivement employée, par ex., *Lal. Vist.*, 280, dern. l. L'origine du mot est par malheur trop obscure pour nous fixer sur sa lecture authentique; ce qu'il y a de sûr, c'est que le vers exige la forme वैपंचनिक; je l'ai conservée. Ce terme, synonyme de नैमित्तिक (निमित्तिक au vers suivant), désigne les devins ou les astrologues.

Ligne 16. — Sur लत्त°, pour लत्तण°, cf. ci-dessus, p. 62, l. 12 et la note.

Ligne 17. — Dans le passage parallèle nous trouvons भवाहि; ici, A porte seul भवासि; néanmoins les autres manuscrits donnant भवसि, je me suis arrêté à cette lecture, à la forme du subjonctif (conf. ci-dessus, p. 499), redoutant surtout d'introduire une uniformité artificielle, et de supprimer légèrement des formes curieuses qui n'ont eu déjà que trop à souffrir du pédantisme des scribes.

Ligne 19. — *Yāthā māyā* donne la mesure nécessaire; peut-être la lecture originelle était-elle यथ मयि. Je rétablis ici समुपाहतं que me suggère la leçon समुपाहितं du fol. 108. Sur ce mot et sa signification, conf. ci-dessus, p. 519. Pour ce qui est de son application particulière ici, l'emploi de *âharati*, *âhata* en pâli, offre d'exacts parallèles. Les leçons des manuscrits se prêteraient toutefois mieux encore à une lecture स्वयमुपगृहीतं, qui s'expliquerait de façon analogue : «comme j'en ai reçu moi-même la tradition des anciens maîtres.»

Page 208, ligne 8. — On remarquera l'orthographe prâcrite सुवर्ण, pour सुपर्ण°.

Ligne 12. — Le vers exige la mesure, sinon l'orthographe, कोची, pour कचिद्. Cf. ci-dessus, p. 511.

Ligne 18. — Il reste naturellement beaucoup d'incertitude sur la lecture de ce vers que j'ai dû reconstituer à grand'peine, en rapprochant les éléments, certainement altérés, de la tradition dans les deux passages. Voici le sens qui ressort du texte tel que j'ai essayé de le fixer : «La belle ville de Dipavati devient la première des villes; elle est toute brillante de ces troupes d'immortels qui y accourent, les immortels dont la marche est prompte comme la pensée.» Plus exactement, l'épithète मनोमयविक्रमगतेहि doit se traduire : «qui marchent d'un pas immatériel.» L'adjectif मनोमय, dans la langue buddhique, s'applique, non pas aux objets purement *spirituels*, mais aux objets supérieurs, par une sorte de subtilité miraculeuse, à l'ordre ordinaire de la nature sensible. Ici, par exemple, il n'implique point l'invisibilité, ce qui serait en contradiction avec le verbe अभिविरोचति; il fait allusion à la faculté de demeurer en l'air, de ne pas soulever la poussière terrestre, et encore, soit à la rapidité de la course, soit même (cf. la *manomayâ iddhi*) au don de métamorphose soudaine. Voyez plus bas (p. 218, l. 15) la मनोमय रूप que notre école attribue au Buddha.

Page 209, ligne 8. — Je passe sur diverses particularités prosodiques qui sont familières au lecteur : *subahûni* (l. 4), *nishaṇṇâ* (l. 6), *sânnishaṇṇâ* (l. 8).

Ligne 12. — Quoique j'aie conservé dans ces vers la forme दद्दर्श, plus autorisée ici par les manuscrits, je ne doute guère, d'après le fol. 108ᵇ (et la leçon ददर्शि conservée ici même, en est une preuve indirecte), que la forme primitive de

ce texte ne fût बदर्गि, altérée par de prétendues régularisations. L'autre version qui diffère un peu de celle-ci en ce passage, est en général moins satisfaisante; elle se rapproche moins étroitement de la version chinoise (Beal, *loc. laud.*, p. 38), qui du reste met ces vers non pas, comme nos textes, dans la bouche de Mahâbrahmâ (amené sans doute uniquement par la description voisine de la venue des dieux), mais, ce qui est beaucoup plus naturel, dans la bouche des Brâhmanes.

Ligne 23. — Le vers prouve qu'il faut lire बुधित, forme irrégulière de बुध् que les scribes, étonnés de cette irrégularité, ont voulu rapprocher de formations connues, soit en forgeant बुद्धित au mépris de la grammaire, soit en écrivant बोधित au mépris du mètre.

Page 210, ligne 1. — Cette réponse, répétée dans la stance qui suit, est passablement singulière après l'explication qui précède. Mais la distinction entre le Cakravartin et le Buddha étant secondaire, est un point sur lequel il règne toujours dans les textes quelque confusion et quelque obscurité : le dogme n'a pu supprimer invariablement toutes les traces de la légende antérieure qu'il entend réformer (cf. mon *Essai sur la légende du Buddha*).

Ligne 9. — On scandera *lokasyā ta°; dharesī rā°*. La lecture अनरूचिं suppose une irrégularité souvent relevée, la mesure *°cakraṁ'mararuciṁ*.

Ligne 19. — ओजानं est encore un prâcritisme digne d'être noté; ce mot est en effet le pâli *ojā;* je crois, comme Childers, qu'il le faut rapporter au sanscrit ऊर्ज् qui a bien le sens de «suc, essence», etc., équivalant à celui de रस, le seul qui convienne ici (conf. Childers, s. v. *ojā*). Il demeure d'ailleurs fort possible que la coexistence de *oja* ou *ojo*, correspondant au sanscrit ओजः, ait facilité cette transition, légèrement irrégulière du point de vue de la phonétique pâlie.

Page 211, ligne 3. — किंकरणीयक est un abstrait formé par le suffixe क (cf. p. 182, l. 15 et la note) il a le même sens que किंकरत्व; en sorte qu'il faut suppléer un mot comme वचनेहि, auquel rapporter °संपुजेहि «ils lui adressent des offres de service». व pour एव.

Ligne 4. — «Rien, pas même un oiseau, ne passe au-dessus d'elle.» उपरिमेन: l'adjectif उपरिम est usité en pâli; l'instrumental dans le sens du locatif, comme si souvent. Sur अन्तलिक्खतो, cf. ci-dessus.

Ligne 7. — ग्रहणी (cf. la définition du Suçruta dans le *Dict. de Saint-Pétersb.*) désigne spécialement le feu, la chaleur considérée comme provoquant ou aidant la digestion (विपाकनीयग्रहणी). «Grâce au Bodhisattva, sa mère jouit d'une chaleur digestive toujours égale, ni trop faible ni trop élevée, déterminant une digestion parfaite.» La correction सम्मापरिणामाय, pâlicisme pour सम्यक्प°, est, je pense,

mise hors de doute par la comparaison de la locution *sammâpariṇâma* que cite Childers, s. v. *pariṇâmo*. Dans la répétition, nous avons सम्मपरिणामये, expression à laquelle nous ne pouvons guère attribuer qu'un sens voisin de celui que nous reconnaissons ici : « provoquant la digestion au moment convenable. »

Ligne 13. — L'instrumental अर्चिमता fait ici fonction de locatif; en soi, le génitif ग्गत्तो अर्चिमतो des manuscrits pourrait tout aussi bien être employé de cette façon; mais l'instrumental °पुरुषेहि et l'instrumental ग्गत्ता शुद्धोदनेन du passage parallèle m'ont décidé à rétablir l'instrumental malgré leur témoignage.

Ligne 14. — La leçon सपूर्वसमादिवानि est protégée par la leçon पूर्वसमादिवानि du fol. 108; je n'en puis pourtant tirer un sens bien plausible; on peut entendre, en suppléant शीलानि ou व्रतानि, que ces cinq obligations viennent se joindre à d'autres vœux antérieurement contractés. Mais les cinq *çikshâpadas* étant identiques aux cinq *çîlas* forment, pour le buddhiste, la base la plus essentielle de la morale, et résument les devoirs élémentaires de tout croyant; on ne voit pas ce qui, en ce genre, aurait pu les précéder. La lecture de C, संपूर्णसमादिवानि, se traduirait mieux : « et elle les observe au complet. »

Page 212, ligne 5. — L'orthographe de ces locutions adverbiales formées en sanscrit au moyen de कृत्वः, est, dans notre texte, bien flottante et bien difficile à déterminer. Je note successivement et suivant les manuscrits les formes °कृत्वा, °कृत्य, °क्त्वं, °द्धुतुं, (ou °द्धुत्वं, car les deux ligatures ne diffèrent pour ainsi dire pas), °च्चुत्वं, °ख्तुतं, °ख्तुत्तो, °च्चुन्तो (cf., par exemple, le passage, p. 212, l. 13; 231, 1; 246, 5, 8; 256, 15; fol. 113°, etc.). Entre ces variantes, il est aisé, en faisant abstraction des simples diversités graphiques, द ou ड pour ड, न्त pour न, etc., de distinguer trois groupes. कृत्वा et कृत्य, qu'il faudrait sans doute écrire °त्वो, °त्यो, reflètent directement la forme régulière; l'orthographe avec un « dans la seconde syllabe et qu'il faudrait lire °त्वुं représente la forme pâlie; enfin, les autres variantes se rapportent au type prâcrit *huttaṁ* (*Hemacandra*, II, 158) pour *khuttaṁ*, soit transcrites directement (°द्धुत्वं, °ख्तुतं, °ख्तुतं qu'il faut uniformément lire °ख्तुत्वं), soit rapprochées par la désinence *o*, dans °ख्तुत्तो et dans °च्चुन्तो pour °ख्तुत्तो, de la forme classique °त्वः. Je ne crois pas que nous ayons le droit et moins encore le moyen d'introduire une uniformité artificielle dans cette variété caractéristique. Je me contente donc, dans les différents cas, d'éliminer ce que je viens de signaler comme des erreurs purement matérielles, en me rapprochant de préférence de B qui paraît moins influencé que C par la prétention de reproduire l'orthographe classique.

Page 213, ligne 7. — उत्तानक « étendu sur le dos » fait antithèse à पवकुज्जक dont il confirme ainsi le sens indiqué plus haut, p. 393.

Ligne 13. — Je ne puis voir qu'une répétition accidentelle, certainement redondante et inutile, dans les mots que j'ai enfermés entre crochets.

Ligne 14. — वेहलिय est la forme prâcrite *veruliam* (*Hemacandra*, II, 133), très voisine d'ailleurs de la forme pâlie *veḷuriyaṁ* pour le sanscrit वैदूर्य; sa présence ici mérite d'autant plus d'être remarquée que le passage correspondant (fol. 108$^{b_{1,2}}$) porte l'orthographe classique. — Cette phrase, dont l'allure est celle des parties versifiées, garde des traces sensibles de distribution métrique. On peut, à la rigueur, restituer un âryâ à trois demi-vers; mais, comme il faut pour cela introduire des mots dont il ne se trouve de restes que dans la répétition, comme d'ailleurs la coupe assez irrégulière des vers jette sur cette restitution une grande incertitude, j'ai craint de violenter le texte en l'y introduisant; je me contente de la proposer ici :

यथ वेहलियस्य मणि स्फाटिकसमुद्गे कटीसमुद्गम्मि ।
निहितो स्या एवमेव बोधिसत्वं पश्यति माता ।
कुक्षि शोभासेन्ते विग्रहं इव ज्ञातऋषस्य ॥

«De même qu'un joyau de lapis-lazuli dans un coffret, il repose dans son sein qui est comme le coffret de ce joyau; c'est ainsi que sa mère voit le Bodhisattva, semblable à un corps d'or, illuminant son sein.» — Tel que notre texte est constitué, il est d'ailleurs évident que स्या n'y peut être (comme il serait ici) le génitif du pronom, mais seulement le potentiel, pour स्यात्.

Page 214, ligne 2. — Nous avons une série d'adjectifs formés, comme पृच्छक, par le suffixe क, pour marquer l'intention, le but : पृच्छका आगच्छन्ति «ils viennent demander»; p. 253, l. 3 : बोलोहारका प्रेषिता «envoyés pour ronger la force, la substance»; de même, पादवन्दक, p. 300, l. 4; प्रत्यवेक्षक, p. 309, l. 14, etc.

Ligne 5. — Il y a là un mélange de deux locutions différentes; au lieu de नान्यत्र बोधिसत्ववर्णात् किंचिद्भाषन्ति ou बोधिसत्ववर्णमेव भा°, nous avons un compromis hybride entre les deux tournures.

Ligne 8. — J'hésite entre धूपेन्ति et धूमेन्ति qui, graphiquement, peuvent passer pour identiques. Ni l'un ni l'autre (mais seulement धूमायति) ne paraissent usités dans le sanscrit classique au sens neutre que nous attendons.

Ligne 10. — सम्भावति reçoit ici un sens voisin de celui dont le *Dict. de Saint-Pétersb.* cite des exemples empruntés aux Brâhmaṇas, littéralement : «le rire et la conversation *arrive, échoit* à la mère du Bodhisattva avec les Apsaras;» ce n'est qu'une autre façon de dire : «la mère du Bodhisattva rit et cause avec les Apsaras.» Il n'est pas rare, pour signaler le fait en passant, en attendant que nous ayons à en grouper des exemples, de reconnaître ainsi des affinités, au moins apparentes, entre la langue des Brâhmaṇas et celle de nos textes.

Ligne 14. — तस्या est complété d'après la répétition. — On scandera *tasyā* de même que *kathā*.

Page 215, ligne 2. — Dans ce vers et dans le suivant, le mètre exige que nous mesurions *sādhū;* il est difficile de décider s'il faut, dans les deux cas, écrire साधु comme लघु, en laissant au mot sa valeur interjective, ou écrire ici साधू, plus bas साधुं, en le rapportant comme adjectif, d'une part à पुत्तो, d'autre part à ववक्रमणं. — Au pâda suivant, on voit qu'il faut suppléer इति. — Le verbe विकसति, s'il correspond vraiment comme la forme autorise à le croire, à l'ordinaire विकसते (on remarquera en passant que, ici et au vers suivant, nous sommes forcés de scander *vikasatĕ*), impliquerait une façon de parler bien figurée et bien poétique pour un texte comme celui-ci. Il fait penser à la racine कश् donnée par Vopadeva dans le sens de «résonner, retentir», mais dont il ne paraît pas exister d'exemples positifs. La signification du moins en serait ici fort convenable.

Ligne 5. — Si एतस्मिं est bien exact, comme il y a apparence, on ne saurait le prendre comme se rapportant à परिवासमझे, où मझे est une sorte de formatif nouveau du locatif (on le rencontre ainsi employé dans plus d'un cas; cf., par ex., p. 227, l. 18; 282, 12; 285, *passim*, etc.); mais d'après l'analogie de इमस्मिं (cf. ci-dessus, p. 524), il peut être considéré comme un équivalent de एतर्हि. — Je propose निरामिसेहि pour les leçons des manuscrits certainement fautives, tant ici que dans la répétition; *Ten Jât.*, p. 30, *nirâmisa* est donné comme synonyme de *kuçala* dans l'expression *kuçalañ dhammañ*. Cette épithète s'appliquerait bien de même à ces sortes de litanies en l'honneur du Bodhisattva (सत्तापद) dont il paraît être question dans cette phrase.

Ligne 16. — वाता est la leçon du fol. 108ter; elle convient mieux que la leçon वृक्षा au verbe सिञ्चन्तु que condamne surtout l'épithète तमालपत्र°; il est vrai, d'autre part, que समीर est singulier, ainsi appliqué au vent. On peut hésiter entre deux corrections et lire : soit °गन्धवासितसलिला, accusatif gouverné par सिञ्चन्तु, ou °गन्धवासितसलीला se rapportant à वाता «des vents légers parfumés par la feuille du tamâla». — J'ai complété पलायन्तु d'après la répétition (qui porte, B पल्लयेतु, C पलायतु). मद्दनना me paraît beaucoup plus douteux; cette traduction : «Et que ceux (les parfums) qui enivrent disparaissent,» me satisfait mal; je ne connais pas d'autre trace d'une pareille distinction entre des parfums enivrants et non enivrants.

Ligne 18. — समोननति, comme le pâli *onamati*, «se baisser, descendre». «Que des nuages tout chargés des fumées de l'agallochus descendent du ciel pour abriter bien vite le jardin plein de poudres et d'essences précieuses.» C'est-à-dire des nuages formés par la fumée des parfums que l'on y doit brûler.

Page 216, ligne 1. — Pour ce vers, cf. ci-dessus, p. 149 et les notes.

Ligne 3. — Il serait naturel de penser d'abord que cette phrase est imparfaitement transmise et qu'elle cache des restes de vers altérés. La comparaison du fol. 108^{m} rend cette supposition peu probable.

Ligne 5. — ओलीयन्ति = अवडीयन्ते «descendent en volant du ciel». Nous avons प्रलीयन्ति un peu plus loin; et le vers semblerait ici même exiger cette correction si l'instabilité prosodique de notre texte ne laissait tant de marge aux libertés métriques.

Ligne 6. — Je ne sais comment restituer le mot que j'écris संगेहियो, non que je croie cette forme correcte, mais c'est celle vers laquelle semblent converger les lectures des manuscrits, tant ici qu'à la répétition de notre passage. Le sens n'est pourtant pas douteux : «Les dieux apportent des *vases*, des *corbeilles* pleines de fleurs.» Il ne m'est venu en esprit aucun terme, ni sanscrit ni pâli, de ce sens, qui se rapproche suffisamment de notre tradition. Quelque lecteur sera sûrement mieux inspiré que moi.

Ligne 8. — Le mètre, qui exige une mesure ⏑ – – –, nous force à admettre que sous la forme *grihitva* se cache une orthographe antérieure, analogue au pâli *ganhitvâ*. — जम्बुदीपं अभिमुखोयो «se tournèrent vers, vinrent dans, le Jambudvîpa».

Ligne 12. — J'ai supprimé मुसागल्व qui a pu aisément s'introduire après स्फटिकमणि; son maintien entraînerait (comme le constate du reste la répétition de ce vers) la suppression de l'épithète लेपनलेपितै: dont l'interpolation ne souffre pas une explication si naturelle.

Ligne 14. — Fol. 108, गजाश्वसनस^{o}, c'est-à-dire, je pense : «des nuages comparables à la [vapeur de] la respiration des éléphants [célestes]». N'était l'autorité du passage parallèle, je préférerais admettre une simple transposition de गजगमन^{o} en गगनगज^{o} «des nuages semblables aux éléphants célestes».

Page 217, ligne 1. — Nous avons eu déjà ce vers, p. 149.

Ligne 3. — Ce passage est particulier, on verra tout à l'heure pour quelle raison, à la légende de Dipaṁkara, il manque par conséquent dans la répétition qui est appliquée à Çâkyamuni. Pour ce commencement, conf. un peu plus loin, p. 227, l. 12 et suiv. — Sur पुरिम, conf. déjà page 461. — Je ne puis décider précisément ce que signifie ici वेदि, ni dire s'il s'agit soit d'un banc surélevé, placé aux deux bouts de la barque, soit d'une sorte de pont, ce qui, du reste, reviendrait assez au même, disposé à l'avant et à l'arrière. — J'entends l'épithète वेदिकातालसंपरिक्षिप्त «de réseaux et de guirlandes garnissant les bords élevés, en forme de corniche, de la barque».

Ligne 7. — Non seulement les manuscrits ont ici कट्टीय^{o}, mais nous retrouvons

la forme कड्ढितो du participe, fol. 123ᵃ (deux fois). Le sens ne peut être douteux; c'est celui de «traîner, tirer, mettre en mouvement». Il est impossible de ne pas rapprocher ce verbe du pâli *kaḍḍhati*, du prâcrit *kaḍḍhaï* (*Hemacandra*, IV, 187), qui paraissent être des dérivations de la racine कृष्. En raison de la facilité avec laquelle les ligatures ट्ट et ड्ढ se confondent dans notre texte, j'ai cru pouvoir rétablir ici la même forme qu'en pâli.

Ligne 10. — चतुरङ्गुलं, c'est-à-dire, je pense, que cette herbe est si haute et si touffue, que, même sous le poids du pied qui s'y appuie, elle ne se courbe que jusqu'à une hauteur de quatre doigts au-dessus du sol.

Ligne 14. — Je ne vois pas trop à quel passage se rapporterait le renvoi marqué par याव ou यावद्; je ne doute pas que la vraie lecture ne soit येव, la forme pâlie pour एव; elle est familière à notre texte et serait parfaitement placée ici pour accentuer l'antithèse entre ce membre de phrase et le précédent.

Ligne 16. — Ces vers, jusqu'à la ligne 6 de la page suivante, excepté le second, nous sont déjà connus de la page 150 où je renvoie le lecteur. — J'écris विप्रप्तिं à cause de la finale longue qu'exige le vers. On a eu déjà plusieurs occasions de remarquer, et nous aurons à relever ailleurs l'emploi de formes comme प्रप्तीतिं, नवत्तिं, etc. pour le nominatif. — षाणुत्व, ici et l. 6 de la page suivante, est pour षाणु एव; ce sandhi fort irrégulier se compare à certains cas de sandhi anormal en pâli, comme *dhiratthu* pour *dhi[g]atthu; vijjureva* pour *vijju[d]eva*, etc. Cf. Childers, *Sandhi in Pâli*, p. 11-12, extr. du *Journ. Roy. As. Soc.*, 1879. Il serait superflu d'insister sur l'origine spéciale, dans le cas présent, de cette insertion de *r*, bien plus facile ici que dans les exemples pâlis allégués, puisqu'elle tire son origine du *y* initial qui se développe dans la langue populaire devant l'*e* ou l'*i* primitivement initial de *eva*, *iva*, d'où *yathariva* pour *yathâ eva*, *atiriva* pour *ati iva*, *sâsapariva* pour *sâsapo iva*, etc. — सन्निपतित, ici et l. 13, de même que dans les passages parallèles, doit être scandé *sânnip*ᵃ. J'en trouve un autre exemple, p. 265, l. 18, si ma conjecture est fondée.

Page 218, ligne 6. — *saparivârâ*. — प्रदक्षिणातो «s'approchèrent de la reine par *la droite*», c'est-à-dire en tournant autour d'elle par la droite; en d'autres termes, en lui faisant le salut désigné sous le nom de प्रदक्षिणा.

Ligne 12. — यत्रविद्वाङ्गिणः, d'après fol. 108ᵛᵉ ᵇ: «les Bodhisattvas sortent du côté droit de leur mère; c'est de ce côté droit qu'ils résident [dans son sein].»

Ligne 15. — Cet exemple justifie la valeur que j'ai précédemment (p. 539) attribuée à l'expression मनोमय. L'école des Lokottaravâdins, fidèle à ses tendances transcendantes, attribue au Buddha une मनोमय रूप, ce qui n'implique pas cette contradiction d'une *forme immatérielle*, mais marque un corps miraculeusement

subtil et assoupli à toutes les transformations, encore que parfaitement visible et tombant sous les sens.

Ligne 18. — उहसि est pour moi fort obscur; non que le sens général qu'il représente puisse être douteux; le Bodhisattva «pousse un grand éclat de rire»; mais le verbe उह् que nous avons eu plus haut dans une signification toute différente (p. 163, l. 4 et la note), ne s'emploie pas, que je sache, en sanscrit de cette façon. Il convient d'ailleurs de rapprocher d'autres passages où paraît une expression analogue. Fol. 190[b] et suiv., sont décrits les dix *âhasitas* de Mâra, où revient à plusieurs reprises la locution मारो ..... महाऽहसितं उहसे; d'après le contexte où Mâra cherche à décourager le Bodhisattva en opposant les divers éléments de sa force et de sa grandeur à l'apparente faiblesse du Saint, je ne vois pas qu'il y ait d'autre manière d'expliquer ces termes qu'en les tirant de अव-हस् d'où ओहसित, puis उहसित. Ce fait, joint à la comparaison même de महाहास dans le présent vers, ne permet pas d'hésiter sur la lecture ni sur le sens de उहससि dans un passage que nous allons rencontrer un peu plus bas (p. 221, l. 20; la répétition fol. 108[recto, b] est décisive en faveur de cette lecture), nous ne pouvons le traduire que : «il dit en riant,» bien qu'il n'y ait plus trace dans ce cas de l'idée d'ironie, de raillerie qui est propre au verbe अव-हस्. D'après cette double analogie nous devons chercher ici une forme de हस्, construit avec हास comme *Mahâbhâr.*, VII, 5582 : प्रहास महाहासं. Il y aurait moyen de l'obtenir en lisant l'aoriste उहसे ou उहसि; mais les présents qui entourent semblent l'interdire; et dans un texte comme celui-ci il faut toujours tenir grand compte des confusions et des barbarismes possibles.

Ligne 20. — आगमन dans le sens de आगम (cf. p. suiv., l. 10) «texte, citation», est au moins très peu ordinaire.

Page 219, ligne 2. — Il faut suppléer इति qui, peut-être, était la lecture primitive pour अथ. — भूमौ, etc. : «dès qu'il eut fait sept pas sur la terre, les Devas arrivèrent en volant ...» Sur la forme निलीयथ (le singulier pour le pluriel) conf. plus haut.

Ligne 14. — La vraie lecture est peut-être plutôt यस्मा que यदा; il ne s'agit point en effet d'un éclat passager qui ne se produit qu'au moment de la naissance du Bodhisattva, mais de la beauté ordinaire et constante du corps où il prend naissance.

Ligne 16. — J'ai écrit चेतं, estimant que la faute des manuscrits devait s'expliquer par cette orthographe prâcritisante pour स्थितं. — La construction est ici assez libre; il est clair que एतं तर्कं निवर्तितुं porte aussi bien sur la première moitié du çloka suivant que sur les trois premiers pâdas de celui-ci, et que l'infinitif dépend de निरोत्सति : «c'est pour être fixé sur ce doute, qu'il explore tous les points de

l'espace.» — अत्रियन्ते est une de ces formes déterminées par la fausse analogie du participe passif. अत्रियन्ते serait pour अर्दियन्ते, si आत्र doit réellement se dériver de अर्द् (Benfey); la forme est, en tous cas, influencée par ce participe. Ce n'était pas un motif suffisant pour écrire आत्रों*, d'autant moins que la vraie orthographe serait अत्रो*, qui supprime la question.

Page 220, ligne 3. — मम pour l'accusatif; nous avons plus haut parlé de cette forme dans cette fonction. Ici pourtant le cas est moins certain; on pourrait aussi résoudre le texte en न मम सर्वं अभिज्ञानथ. Cf. à la ligne 17 : योगासितभूलोकं.

Ligne 7. — La phrase précédente ferait croire que ce vers est une citation à l'appui. Mais il s'accommode médiocrement de ce rôle; l'adoration, à la première personne, qu'il contient, et le changement de mètre qui, inauguré par lui, se continue dans la description qui suit, tout tend à démontrer qu'il commence un autre morceau, indépendant du précédent à l'origine. — La lecture प्राणेषु est mise hors de doute par la répétition, qui porte : सुकृतुमितेहि प्राणेहि; et pourtant cette leçon, au moins pour ce qui est de la seconde version, celle qui concerne la naissance de Çâkyamuni, ne laisse pas que d'être surprenante; on sait que, d'après la légende ordinaire, c'est sous un plaksha et non sous un çâla que le Bodhisattva vient au monde.

Ligne 9. — धरणिं fait fonction de locatif.

Ligne 11. — Dans les deux versions, je trouve चास्य dont je ne vois pas que l'on puisse rien faire; सामं «d'eux-mêmes», qui, au point de vue graphique, n'est pas un changement bien grave, satisfait pleinement aux nécessités du sens.

Ligne 13. — *Pratigṛihṇe*, que réclame le vers, semble impliquer une orthographe différente, faisant position après *i*, sans qu'il soit aisé de la déterminer avec précision.

Ligne 20. — Nous avons déjà (p. 126, l. 10) rencontré un adjectif पूत, comme en pâli. — उदपान, pour उदपान, est la forme que portent les manuscrits non seulement ici et dans le passage parallèle, mais encore ci-dessous, p. 308, l. 5; fol. 113[b]); le changement de *a* en *u* s'explique assez par l'action de la première syllabe sur la seconde. Conf. mes *Inscriptions de Piyadasi*, I, p. 68. — Quant à मुक्तो, il le faut prendre comme une sorte de synonyme de पुरतो; c'est du moins ainsi que l'entend une version chinoise qui paraît reposer sur un texte, sinon identique, du moins très étroitement apparenté à celui-ci; elle traduit (Beal, *loc. laud.*, p. 45) : «before the very face of the mother there suddenly appeared, etc...»

Page 221, ligne 5. — J'entends अनाऽऽख्या : «Qui n'est soumis à aucun effort,» et par conséquent «n'éprouve aucune fatigue».

Ligne 6. — *Lal. Vist.*, 109, 7 et suiv. अन्तरीपे : «dans l'intervalle qui sépare

les uns des autres les quatre dvîpas dont la réunion forme un monde. — A la ligne suivante, सह est employé absolument, comme adverbe, dans le sens de : «ensemble.» Cf. encore ci-dessous, p. 262, l. 17.

Ligne 12. — Sandhi irrégulier, pour *°गत उत्तमार्थ; comme plus haut, p. 511.

Ligne 16. — वपुष्मतो, nominatif, pour वपुष्मन्तो.

Ligne 20. — Sur उद्दसासि, voyez un peu plus haut, p. 218, l. 18; quant à cette forme d'aoriste, c'est la même que dans अगमासि, अद्दासि, probablement une formation avec double désinence, constituée par l'addition de सि à la troisième personne de l'aoriste en *â*, comme अगमा, अस्था, etc.

Page 222, ligne 2. — Le vers exige cet allongement de मणी; en revanche l'*â* final de मुक्ता est abrégé pour des raisons métriques.

Ligne 5. — Il manque sûrement une brève au commencement de ce vers; स, que j'ai introduit par conjecture, a pour lui le voisinage de la syllabe सुः qui en a pu faciliter la perte. — Il est clair aussi que नभे, au commencement du second pâda ne peut être supporté, étant répété une seconde fois; de नवं que porte ici la seconde version, j'ai tiré नवं, sous toutes réserves.

Ligne 10. — लहुं, la forme pâlie-prâcrite pour लघु, «vite, soudain».

Ligne 12. — La phrase est assez embarrassée, faute d'un double एका qui en distingue les deux termes : «deux jets d'eau, l'un chaud (सुखोदगा), l'autre glacé (सुखानुवद्धा).» — Pour उद्गासुः, cf. p. 35, l. 6, प्रत्युद्गासुः et la note. Il va sans dire que je ne donne pas cette forme comme hors de doute, surtout à cause de la facile et assez fréquente confusion des lettres *t* et *m*. Elle est au moins possible et digne d'être notée.

Ligne 14. — Le vrai sujet, qui n'est pas exprimé, mais impliqué par le point de départ et par les qualificatifs, est देवाः. Les deux épithètes de ce pâda ne se prêtent pas à une interprétation certaine. Je les traduis : «Se débarrassant de leurs manteaux (pour les agiter en signe de joie) et formés de tous côtés en longues lignes.» Sur ce sens de उर्मि, cf. les lexiques cités par le *Dict. de Saint-Pétersb.* विप्रवगन्धा° «accompagnés par l'exhalaison de toutes sortes de parfums». — दृढं peut à la rigueur se défendre dans le sens de «certainement, sûrement» qu'il a un peu plus bas, p. 223, l. 18. Mais la répétition porte दृढा, qui invite à la correction दृढां : «ils font trembler la terre, malgré sa solidité.»

Ligne 17. — A scander *°rûpyâma°*. Je ne puis de même considérer सतूर्यावचुद्दा «accompagnés du son des instruments», que comme un composé dont le premier membre a sa finale allongée irrégulièrement. C'est un cas dont nous avons déjà relevé quelques exemples. — सुप्रातानुप्रात : «né sous d'heureux auspices.»

Page 223, ligne 1. — महोघं pour महोघं; on sait l'usage que font les buddhistes

du mot ओघ dans un sens métaphorique. Le sens général est clair : «ce grand ṛishi traversera les flots de l'océan du monde, et atteindra le nirvâṇa.» — क्षेमम् ne s'explique bien que comme adjectif et se rapportant à दिशम्; l'a n'est écrit bref que pour conformer l'orthographe aux exigences du vers. Cette «unique heureuse région» est le nirvâṇa que क्षेमं (*khemaṁ*), seul, peut servir à désigner.

Ligne 4. — पाणापेसि est la forme pâlie déjà signalée dans पाणात्र, et autres dérivés. — इमाये व देवीये est une façon de parler bien vague; on peut tout au plus traduire «de telle déesse»; elle n'est pas dans les habitudes de la légende qui sait tout préciser. Dans l'application de ce récit à Çâkyamuni, la déesse est appelée यमया; peut-être faut-il ici même rétablir ce nom et lire यमाये देवीये.

Ligne 11. — थकामो : «Le héros entra contre son gré dans le temple.» Il semble que चेतिय, quoique au pluriel, ne peut désigner autre chose que le temple de la déesse en question. — यदा, etc. : «Quand ils voulurent le faire saluer de la tête, ce furent ses pieds [et non sa tête] qui parurent.»

Ligne 16. — न एवो, etc. : «celui-là n'est pas fait pour me rendre hommage.» Le sens revient au même que s'il y avait धनुन्नपो मम वन्दनस्य. — दृढं, je l'ai observé tout à l'heure, ne me paraît ici se pouvoir traduire que : «sûrement, certainement.»

Page 224, ligne 2. — Il faut mesurer longue la voyelle finale de *paryeshathā*. Pour des exemples semblables tirés du *Lal. Vist.*, cf. E. Müller, *loc. laud.*, p. 182.

Ligne 9. — Pour ce vers et les suivants jusqu'à la ligne 2 de la page suivante, voyez la version que nous en avons eue précédemment, p. 151.

Ligne 18. — Le vers exige que une des deux syllabes, *paçyâ*, soit mesurée brève; fol. 110°, les manuscrits, portant पश्यति et non पश्यामि, semblent favoriser la mesure *cyâ*. Il nous reste même le choix entre deux orthographes qui ont chacune leurs difficultés, soit पश्यमि par un raccourcissement de la voyelle dont il y a plusieurs exemples dans le *Lal. Vist.* (E. Müller, p. 180), mais peu ou point dans notre texte; soit पश्यति pris dans le sens passif comme = दृश्यते. पश्यति est tellement ordinaire dans le sens actif, que le second parti me semblerait le moins prudent. J'ajoute que, si ma restitution पश्यामि, à la ligne 3 de la page suivante, est fondée, comme j'ai peine à en douter, ce serait, là comme ici, la syllabe *pa* qu'il faudrait scander brève.

Page 225, ligne 3. — Ici encore, nous nous trouvons en présence de पश्यामि dans une version et de पश्याहि dans une autre; comme plus haut, je restitue la forme subjonctive.

Ligne 6. — On a le choix de scander निशामिय ou निशाम्या. — Aux lignes 8 et 9, j'ai conservé la lecture prâcritisante एदृश; le vers exige que la première syllabe soit

mesurée brève, ce qui ne s'explique que par le caractère douteux de l'*e* prâcrit, une forme इद्रा étant inconnue du sanscrit.

Ligne 12. — *Bhavantō* ou *bhavāto*, comme *vapushmāto*, p. 221, l. 16.

Ligne 14. — Pour ces vers, jusqu'à la page suivante, l. 3, cf. ci-dessus, p. 151.

Ligne 18. — Sur अनुरागतं, conf. ci-dessus, p. 400. Comme je l'ai remarqué alors, ce passage, quoique versifié, n'est pas décisif pour l'orthographe de ce mot obscur. Entre la lecture अनुरागतं वः स° de B et la leçon अनुरागं भव स° (BC) du fol. 110ᵇ, nous pouvons aussi bien lire अनुरागं वः ou अनुरागतं वः (en scandant *°gatāṁ v°*), ou अनुरागं च, ou अनुरागतं च, ou même अनुरागतं भवि. Je reconnais pourtant qu'il y a un peu plus de vraisemblance en faveur de l'une ou de l'autre des deux premières lectures (dans de pareilles formules, on ne peut admettre que difficilement des modifications secondaires comme l'introduction de च, de भवे); la possibilité de toutes laisse en suspens la question qu'il s'agirait d'élucider.

Page 226, ligne 8. — सुव्यपदेशलक्षणं semblerait devoir s'entendre : « qui porte un nom de bon augure; » mais le nouveau-né n'a point encore reçu de nom; nous allons voir tout à l'heure le roi demander aux Devas de lui en imposer un. Cette circonstance me fait admettre que व्यपदेश n'a point ici un sens aussi étroitement défini et se peut traduire : « caractère, signe. »

Ligne 14. — On voit que लाभा est ici un synonyme féminin de लाभ : « avantage. » Le même emploi est familier au pâli, cf. par exemple, *Dhammap.*, v. 204; et Childers (s. v. *lābha*) a sûrement fait fausse route en y cherchant un datif, pour *lābhāya*. La locution est fréquente dans notre texte, comme page 327, l. 19; p. 329, l. 4, etc. Cf. aussi *Lal. Vist.*, 477, 2, etc.

Ligne 16. — Ces vers purement mnémoniques sont singulièrement placés dans la bouche des Devas. Le roi n'y doit pas entendre grand chose, et nous serions dans le même cas, sans les listes plus explicites que nous possédons et auxquelles nous devons essayer de rattacher les termes de cette énumération. Il va sans dire qu'elle échappe tout à fait, par son caractère, aux règles ordinaires de la grammaire et de la langue; ce ne sont guère que des tronçons de mots juxtaposés. La liste chinoise (dans Beal, p. 55) peut nous aider dans quelques identifications douteuses. Afin d'abréger, je prends pour base les numéros de la liste de Burnouf (*Lotus*, p. 558 et suiv.). Voici d'abord les termes de notre énumération dont la correspondance avec des termes de la liste de Burnouf paraît certaine, et ce sont les plus nombreux : देहा (nous sommes autorisés par le passage parallèle que confirme la répétition de मृदु, un peu plus loin, à restituer cette lecture), दीर्घा, आयता, उत्संग (je ne pense pas qu'il puisse y avoir de doute sur cette correction — le fol. 110ᵇ a : उपसंघ — tout au plus pourrait-on suivre l'orthographe pâlie que paraît refléter notre passage, et écrire उच्चंग), एणि, कोश, न्यग्रोध, मृदु, ज्ञाल,

एक, ऊर्ध्वाग्र (fol. 110b, nous avons उर्द्धग्र) अन्तरा, उत्सदा, रस, सुवर्णा, सीह (on remarquera cette forme pâlie conservée exactement dans la répétition), शुक्ला, प्रभूत, ब्रह्मा, नील, गोपक्ष, उर्णा, उर्णाभ, représentent respectivement, à n'en pas douter, les n°s 31, 26, 27, 28, 25, 23, 20, 29, 30, 21, 22, 16, 15, 11, 17, 13, 9, 12, 10, 2, 5, 4 et 1 de l'énumération de Burnouf; ils n'ont pas besoin de plus ample explication. Les trois सना que comprend notre liste trouvent trois correspondants possibles parmi les termes de Burnouf: les n°s 3, 7 et 14. Cependant, la comparaison du n° 1 de la liste chinoise, avec le premier सना qui tient la tête dans nos vers mnémoniques, doit faire penser que, dans ce premier cas, सना ne se rapporte à aucun des trois numéros cités, mais plutôt au n° 32; on retrouve en effet सम dans les énoncés cités par Burnouf, encore qu'au second rang; il suit de là qu'un des trois autres termes manque dans l'énumération présente. Cette remarque nous fixe sur la lecture du troisième pâda; pour तिक्ष्णो, on aurait pu être tenté de lire प्रतिक्षितो et de le rapporter au trente-deuxième lakshaṇa, on ne peut dès lors que lire तिक्ष्णो comme représentant le dix-huitième lakshaṇa. इवि ne fait pas non plus difficulté; il rappelle un lakshaṇa relatif à la finesse de la peau, confondu avec un autre dans le n° 17 du *Lal. Vist.*; Burnouf le signale, d'après d'autres listes, comme étant ordinairement dédoublé (p. 579). — ब्रह्मा correspond peut-être au n° 4 de la liste chinoise; dans celle de Burnouf, c'est parmi les signes secondaires qu'il faut chercher l'explication et les équivalents de ce terme et de quelques autres; de celui-ci, on pourrait rapprocher le n° 81. हंस, qui est positivement garanti par la leçon, d'ailleurs fort altérée, du fol. 110b, हंसकोनठ ते द्रश, se compare de lui-même à l'anuvyañjana n° 42. Pour प्रतिपूर्ण, nous n'avons que l'embarras du choix, que nous le rapportions au vingt-neuvième, au soixante-neuvième ou au soixante et onzième signe. Reste बृहत् dont la lecture même est incertaine (plus bas, nous avons बृहपतिक्षितो), aucun énoncé connu des lakshaṇas ni des anuvyañjanas ne contenant ce mot. Peut-être faut-il lire बृत्त et songer alors au trente et unième, au quarante-quatrième ou au quarante-neuvième signe secondaire; peut-être aussi बृषभ, et le rapporter au trente-septième ou au quarante et unième. Nos sources ne nous mettent pas en état de nous décider d'une façon positive. — C'est ici que s'arrête la correspondance textuelle entre cette légende et les récits ultérieurs sur la légende de Çâkyamuni.

Page 227, ligne 5. — On voit le quiproquo. Le nom de दीपंकरो est en effet composé de दीप, qui signifie «torche, lumière, lampe»; mais ce n'est pas un दीप dans ce sens, c'est un द्वीप en pâli, en sanscrit un द्वीप, une île enfin, qui a paru, nous l'avons vu plus haut, au moment de sa naissance. Il est clair que महां द्वीभासो n'est qu'une glose arbitrairement introduite dans le texte par un rédacteur peu soucieux de la suite et de la conséquence du récit; il est clair surtout que la légende

étymologique, qui nous a été contée précédemment sur la production miraculeuse d'une île au milieu de l'étang, n'a pu se constituer que sur un texte de forme populaire où l'orthographe ambigue दीप a pu amener la confusion de deux mots parfaitement distincts dans l'orthographe classique.

Ligne 16. — हनुकामुपग्रहिणा «la joue appuyée sur la main». On a déjà signalé cette forme de l'absolutif. Il semble que लालाघर् doive désigner un instrument de musique; l'étymologie du mot n'exclut pas cette application; je n'en connais pourtant aucun exemple. Ce sens paraît bien indiqué par le mouvement de la phrase; néanmoins, l'इति final ne s'entend guère. La comparaison de *Lal. Vist.*, p. 251, l. 13, pourrait faire penser que la lecture primitive était लालानिर्घातन्ति ou quelque chose d'approchant.

Page 228, ligne 1. — Cette leçon ne se peut traduire que : «ce lotus se refermant se trouve placé dans un pavillon;» au moyen d'une correction presque insignifiante, कूटागारसंस्थितं, on obtient ce sens mieux lié et plus naturel : «ce lotus se referma en forme de pavillon.» — सर्व गृहिलिङ्गै «tous les signes extérieurs qui caractérisent un laïque disparurent».

Ligne 3. — Relativement à cet énoncé sacramentel des quatre dhyânas qu'on retrouve au nord (par exemple, *Lal. Vist.*, 147, 439; *Daçabhûmîçv.*, fol. 37b) et au sud dans les livres buddhiques, je renvoie le lecteur aux observations de Burnouf, *Lotus*, 800 et suiv. (dans l'édition de Grimblot, *Sept Suttas*, le passage du Sâmaññaphalas. se trouve p. 140 et suiv.). Sa traduction a seulement le tort de ne pas mettre assez en relief le parallélisme qui existe entre la description des divers dhyânas et les termes particuliers qui caractérisent chacun d'eux. On voit en effet que le premier dhyâna est décrit par les épithètes विविक्तं कामेहि विविक्तं पापकैरकुशलैर्धर्मैः, सवितर्कं सविचारं, विवेकजं, प्रीतिसुखं (que Burnouf a pris par erreur pour un substantif avec lequel il construit विवेकजं). Indépendamment des deux premières qui sont la condition générale et *sine qua non* de tout dhyâna, elles se répartissent en trois groupes dont la suppression successive va constituer l'originalité et les caractères propres de chacun des trois autres degrés. En effet, le passage du premier dhyâna au second est marqué par सवितर्कविचाराणां (que Burnouf rend à tort comme s'il y avait सवितर्कानां च सविचाराणां च, et qu'il faut considérer comme un tatpurusha composé d'un adjectif सवितर्क et du substantif विचार : «des jugements accompagnés de raisonnements») व्युपशमात्, अध्यात्मसंप्रसादात्, चेतस एकोदीभावात्. Ce qui domine ici, c'est la suppression des वितर्क et des विचार, en sorte que les deux expressions qui suivent ne peuvent guère être que des équivalents explicatifs de la première. En effet, le second dhyâna est caractérisé comme अवितर्क, अविचार; mais il est encore प्रीतिसुखं. C'est cet élément, la प्रीति, qui disparaît dans le passage du deuxième dhyâna au troisième : प्रीतिर्विरागात्, expression

sur laquelle Burnouf s'est mépris (il constate pourtant, p. 806, que la traduction tibétaine l'entend comme je fais); il voit dans प्रीतेः un ablatif coordonné à विरागात्, cela mène à cette interprétation, qui se juge d'elle-même, que c'est par l'effet de la प्रीति que ce dhyâna est निष्प्रीतिक. Mais en même temps qu'il dépouille la प्रीति, le saint demeure स्मृतः, संप्रजानं et सुखं कायेन प्रतिसंवेदयति; d'où l'épithète निष्प्रीतिकं qui caractérise le troisième dhyâna; elle correspond à l'épithète उपेक्षक du sujet, qui est encore, à ce degré, स्मृतिमां et सुखविहारी. C'est la suppression de ce सुख qui fait le passage au quatrième dhyâna (सुखस्य च प्रहाणात्, दुःखस्य प्रहाणात्); पूर्वं सौमनस्यदौर्मनस्ययोरस्तंगमात् paraît rappeler seulement le passage précédent du deuxième au troisième degré, en constatant que cette suppression a dû être précédée et préparée par celle de la प्रीति. Ce qui, par conséquent, définit le quatrième ध्यान, c'est l'absence de सुख et de स्मृति (le विवेक du premier dhyâna) qui persistaient encore au degré immédiatement inférieur. On voit, et c'est là le point capital pour l'intelligence du passage, que l'enchaînement est étroit et rigoureux dans cette gradation, la correspondance, précise et voulue entre les termes. Malheureusement, parmi ces termes, il en est dont nous ne pouvons définir les nuances qu'avec hésitation et sous réserve. Sans nous attarder aux subtilités d'un mysticisme toujours un peu puéril, même dans ses hardiesses et dans son plus grand essor, la suite nécessaire des idées nous peut guider. Voici, au résumé, comment je propose de traduire: «Il atteignit le premier dhyâna, affranchi des désirs, affranchi du mal et de l'immoralité, accompagné de réflexion et de jugement, né de la distinction (c'est-à-dire de la conscience), qui fait goûter un contentement intérieur. — Par la suppression de la réflexion et du jugement, par l'immobilité intérieure (la négation du mouvement d'esprit qu'implique la réflexion), par la concentration (?) de l'esprit, il atteignit le second dhyâna, affranchi de jugements et de réflexions, né de la méditation, où persiste le contentement intérieur. — Puis, par le détachement de ce contentement intime, il devient indifférent; mais il conserve la pensée et la conscience et demeure capable de percevoir le bien-être physique. Étant [encore] ce que les saints appellent résigné, doué de pensée et percevant le bien-être, il atteint au troisième dhyâna, affranchi du contentement intérieur. — [Enfin], par la destruction [de la perception] du bien-être, par la destruction [de la perception] de la souffrance et, antérieurement (c'est-à-dire qui a été précédée par...), par la disparition de la satisfaction et du mécontentement (c'est-à-dire de la प्रीति et de son corrélatif), il atteignit le quatrième dhyâna où il n'y a ni souffrance ni bien-être, qui est affranchi de la résignation (n'y ayant plus de conscience et de distinction des choses, la résignation n'a plus où s'exercer) et de la pensée (ou de la conscience)...» On voit que, dans cette fin de phrase, notre texte améliore la première formule du *Lal. Vist.*, et confirme la seconde en séparant l'adjectif अदुःखासुखं, à la place du composé दुःखासुखोपेक्षा, d'après

lequel Burnouf a traduit; on voit aussi que j'attribue à उपेक्षास्मृतिपरिशुद्धं un sens très différent de sa traduction, dont il a senti lui-même les difficultés grammaticales (806-7), mais qui surtout va contre la marche des idées. — स्मृति, dans la terminologie buddhique, se doit bien plus souvent traduire par «raison, conscience» que par «mémoire» (cf. les observations de Burnouf lui-même, p. 806). Je ne citerai de cet emploi qu'un exemple; il est caractéristique : उन्मत्तेषु स्मृतिः प्रतिलब्धा «et les fous ont recouvré la raison». En dehors du mot एकोतीभाव, un seul point me paraît douteux dans la version et les explications qui précèdent, c'est la correspondance que je propose de reconnaître entre विवेक et स्मृति; on peut croire que विवेकजं du premier dhyâna a pour pendant समाधिजं du second; mais, que le quatrième dhyâna soit ou non visé dans l'énoncé du premier, la chose n'a qu'une importance secondaire, et l'incertitude de ce détail n'atteint, à aucun degré, l'ensemble de l'interprétation. — Je ne saurais suivre ici les longs développements, beaucoup trop spéculatifs, où cette classification a entraîné Burnouf; tout ce que je puis dire, c'est que je n'y vois rien qui infirme la traduction que j'ai proposée. — J'ai gardé sous réserve l'orthographe एकोतीभा°, par *î* long, des manuscrits, malgré l'*i* bref du *Lal. Vist.* (p. 147, एकाभिभाव le suppose également) et du pâli *ekodibhâva;* l'ignorance où je suis de la dérivation du mot ne me permet pas d'être affirmatif sur la manière de l'écrire, non plus que sur sa signification. L'étymologie contenue dans une glose que cite Childers est évidemment absurde; c'est un jeu de scoliaste.

Ligne 12. — पुरिम a nécessairement ici le sens de प्रथम; c'est ce mot qui le remplace dans le passage correspondant du *Lal. Vist.*, p. 439 et suiv., où je n'ai pas besoin de signaler plusieurs fautes évidentes.

Page 229, ligne 14. — साकारं सोद्देशं «avec ses détails, avec ses particularités».

Ligne 6. — Cf. *Lal. Vist.*, 441, 14, et surtout 447, 10 et suiv. où reparaît presque textuellement tout ce passage. On retrouve dans la terminologie pâlie la locution équivalente *nandimukhiyâ rattiyâ*, *Mahâvagga*, 288, 12, etc. Il paraît que les Tibétains entendent l'expression नन्दीमुखायां रात्र्यां «à l'heure de la nuit où l'on bat le tambour» (Foucaux, p. 331). Je regrette de ne pouvoir rien ajouter à cette explication dont j'avoue même ne pas pouvoir rendre compte. — La locution सर्वत्रगे est singulière; le pâli nous en donne, je crois, la clef. Les formes adverbiales en *thattâ*, comme *yathattâ*, *aññathattâ*, etc. (*Kaccâyana*, v. 55, scol.) y sont issues de noms en *tva* dérivés d'adverbes en *thâ;* nous avons ici exactement la même formation appliquée à *sarvatra* au lieu de *sarvathâ*, le suffixe *tva* étant remplacé par son équivalent *tâ;* ce changement a fait substituer la désinence du cas oblique des féminins à la forme de l'ablatif. L'expression revient donc simplement à celle-ci : सर्वगो सर्वत्र. — एकचित्तज्ञा° : une sagesse, une connaissance «produite

par un seul regard de l'esprit», c'est-à-dire une connaissance immédiate et instantanée. — Pour construire la phrase telle qu'elle est ici transmise, il faut admettre que सर्वज्ञं sont des accusatifs dépendant de अभिसंबुद्धो, et dont अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं n'est, en quelque sorte, qu'une apposition; cela suppose sans doute une construction bien lourde et bien embarrassée; mais il est évident que nous ne pouvons prendre sur nous de suppléer tous les mots dont l'addition, dans le passage correspondant du *Lal. Vist.*, constitue une phrase régulière et d'une marche normale.

Ligne 14. — Pour ce passage et la suite, cf. p. 40, l. 14 et suiv.; p. 240, l. 3 et suiv.; p. 333, l. 5 et suiv. On voit l'incohérence qui trouble la construction de cette phrase; il faudrait ou un verbe fini à la place de श्रुत्वा ou, à la place de अभ्युद्गच्छेत्, un verbe ayant pour sujet देवा. Je n'ai rien changé pourtant; la même phrase revient plusieurs fois, et notamment dans les deux derniers passages cités, sous cette même forme, soit qu'il faille admettre que l'absolutif श्रुत्वा a le sens et la valeur d'un verbe fini, d'un aoriste, soit qu'il y ait dans cette formule une faute trop générale et trop ancienne pour que nous ayons le droit d'y toucher.

Ligne 20. — Sur ce passage, cf. les notes de la page 40.

Page 230, ligne 5. — On remarquera le passage de अवीचि dans la déclinaison en *a*, à moins que अवीचे ne soit simplement une variante d'orthographe pour अवीचिं. — J'admets que la leçon अतिक्रम्य n'est qu'une autre orthographe de अतिक्रमे (nous en avons eu plus haut des exemples) dont l'autre leçon अतिक्रम्ये nous rapproche encore davantage. Il se pourrait néanmoins que la lecture अतिक्रम्य méritât la préférence; nous aurions ici encore l'absolutif dans la fonction du verbe fini, comme nous venons d'être amené à le conjecturer pour श्रुत्वा.

Page 231, ligne 5. — भृति est pris dans le sens de «remplir» que la langue buddhique ne donne ordinairement qu'au participe भृत «plein de, rempli de».

Ligne 11. — C'est प्रतिग्राह्यंतु: ou °ह्रियंतु: que nous attendrions, car c'est au verbe प्रतिग्राहयति que nous avons ici à faire. — Cette forme प्रतिगृह्णन्तु:, tout à fait barbare, même pour notre texte, ne s'explique que par une confusion, probablement imputable aux scribes, avec la racine ग्रह्. — Pour la correction चटापदसमं, conf. ci-dessous, p. 258, l. 7 : «unis comme un damier.» — Burnouf a relevé dans le *Lotus* (fol. 150ᵇ) le mot कलक où il proposait, avec grande vraisemblance, de voir une faute pour कलक, कल *lutteur, athlète*, qui est justement employé dans des énumérations très analogues à celle-ci et à celle du *Lotus* (*Dict. de Saint-Pétersb.*). On voit du moins, si, comme il y a apparence, la conjecture est fondée, que la confusion n'est pas simplement accidentelle, confinée à un passage ni même à un ouvrage unique. — De पाणिस्वर्, on peut rapprocher le pâli *pāṇissaraṁ* «sorte de

musique». — Au lieu du barbare भूयस्य, on se souvient que, plus haut, nous avons eu l'orthographe encore plus barbare भूयोस्य; voy. la note de la p. 3, l. 14.

Ligne 12. — Cette formule, avec plus ou moins de variations, d'ailleurs peu importantes, est constante dans les livres buddhiques (cf., par exemple, dans le *Divya Avadâna* cité par Burnouf, *Introduction*, 207). Nous avons pourtant une singularité à noter ici : il n'est question que de *trois* Vedas, et cependant, conformément à une expression bien connue, les *Itihâsas* sont donnés comme le *cinquième* (इतिहासपंचमानां). De même Suttanipâta, traduct. Fausböll, p. 98.

Ligne 19. — सँमोदिक «d'accord, en bons rapports mutuels» se rattache à l'emploi fréquent, dans le style buddhique, de सँमोदती, सँमोदतोय, सँमोदमान. — प्रियमाणा «liés d'amitié». प्रीयमाण a, dans le sanscrit classique, une signification analogue. En pâli, je trouve, *Jâtaka*, I, 297, 361, *sañpiyâyamana*, forme malaisée à expliquer et qui doit probablement être corrigée en *sañpiyamâna*.

Page 232, ligne 3. — धनुहिमवन्त «la région voisine de l'Himavat» est, dans notre texte, le substantif de forme nouvelle qui correspond au pâli *himavanta*, *himavantappadesa*. Les exemples en sont trop nombreux pour qu'il y ait lieu d'hésiter sur sa réelle existence. Cf., par exemple, ci-dessous, p. 253, l. 1; 272, 3; 284, 8; p. 350, l. 14; p. 351, l. 5; p. 355, l. 3, etc. P. 283, l. 20, nous avons हिमवन्ते au lieu de धनुहिमवन्ते. — J'ai substitué la désinence de l'ablatif स्मा à celle du locatif, malgré les manuscrits. L'*Anuhimavanta* est, en effet, le lieu de résidence typique des solitaires et des ascètes; c'est là que doit habiter le maître de Megha qui, en le quittant, doit nécessairement s'éloigner de l'*Anuhimavanta*. Cf., quelques lignes plus bas, धनुहिमवन्तातो. Le sens propre de ओकस्त ne s'accommode que de cette forme. Dans tous les cas où j'ai noté ce participe, il a nettement le sens de «descendre, descendu», impliqué du reste par le préfixe; ci-dessous, p. 245, l. 3 : महासमुद्दोकस्तो «descendu, embarqué sur l'océan»; fol. 170ᵃ : गिरिनदीमोकस्तो «descendu au torrent» (pour y puiser de l'eau); fol. 243ᵃ : तेन सोपानेन ..... ओकस्ता «elle descendit par cet escalier». Ce qui est moins clair, c'est la dérivation de ce mot que je ne retrouve point ailleurs. Je ne sais rien de mieux que d'y voir une dérivation de la racine कस्, quoique dans un sens étranger, comme sa combinaison avec अव, à l'usage classique. जनपद désigne la région habitée, par opposition aux solitudes de la montagne.

Ligne 6. — तेजोधातु est particulièrement employé dans le récit de certains nirvâṇas soudains et miraculeux : तेजोधातुं समापद्य, comme ci-dessous, p. 357; *Lal. Vist.*, 20, 14; *Dhammap.*, 309, 22 (*tejodhâtuṁ samâpajjitvâ*); *Mahâv.*, 38, 4 (*tejodhâtuvasena*). Dans ces deux derniers cas, Childers (s. v. *tejo*) entend par *tejodhâtu* ce degré de méditation extatique caractérisée par le *tejokasiṇa* «la contemplation du feu». Cette interprétation n'est ni celle de Turnour («by the power of

flames engendered within himself»), ni celle des Tibétains («étant entrés en s'élevant dans la région du feu»), ni, semble-t-il, celle des Chinois (Beal, *Rom. Leg.*, p. 25 : «causing their bodies to ascend into space and emit all sorts of brilliant appearances»), comme l'indiquent les diverses légendes de nirvâṇas produits par un embrasement instantané, que raconte Hiouen Thsang (*Mémoires*, I, 186; II, 9, etc.). La forme même de la phrase, dans plusieurs de ces cas, la coordination de वैहायसं (ou un équivalent) सम्युद्गम्य et de तेजोधातुं समापद्य me paraît démontrer que dans le second, comme dans le premier, il s'agit d'un élément matériel et sensible du récit, que, par conséquent, la traduction traditionnelle a raison contre l'interprétation de Childers. On comprendrait d'ailleurs assez mal pourquoi le nirvâṇa serait attaché à ce seul degré du *tejokasiṇa* qui n'est qu'un terme particulier dans une énumération de dix termes équivalents. Ceci n'exclut pas que l'imagination des mystiques ait pu, par une sorte de jeu de mots secondaire, établir un rapprochement et un lien entre ces deux facteurs d'abord indépendants; l'expression स्वकाये धातूये ... de la page 357 semble en effet impliquer cette intention. Mais en aucun cas nous n'avons à chercher, dans cette locution, un point d'appui pour l'interprétation de तेजोधातुभावेन. L'expression, littéralement assez obscure, s'expliquerait si le *tejodhâtu* était compris dans l'énumération des dix-huit dhâtus; mais il n'en est rien. Je crois qu'en effet sa présence résulte ici d'une erreur matérielle. Il n'y faut pas chercher autre chose que ce qu'exprime si souvent le seul तेजेन; तेजेन a dû être primitivement représenté ici par l'équivalent तेजानुभावेन «par l'effet surnaturel de sa puissance, de son mérite, de son influence». Une première corruption en तेजातुभावेन aura amené, sous l'influence de souvenirs et de rapprochements peu éclairés, cette prétendue correction तेजोधातुभावेन qui ne faisait au fond qu'aggraver le mal et en masquer le remède. — विज्ञापयति a ici le sens qu'il prend quelquefois, particulièrement dans la langue buddhique (cf. ci-dessous, p. 363, l. 18; p. 364, l. 1, etc.), de «demander, quêter».

Ligne 7. — J'ai signalé plus haut l'idée de futur qu'impliquent les formations d'adjectifs par le suffixe क; j'entends यामतकं : «tandis que je retournerai» [près de mon maître], c'est-à-dire : «en revenant.»

Ligne 11. — «Ou bien le roi Arcimat aurait-il entendu dire.....?» Il faut suppléer इति après यामिष्यति.

Ligne 17. — «Sans doute tu n'es pas d'ici!» De cet emploi de इतो, rapprochez, p. 353, l. 18, अहं कपिलवस्तुतो «je suis de Kapilavastu».

Page 233, ligne 9. — Je ne donne nécessairement l'addition par laquelle j'ai complété ce vers que pour ce qu'elle est, pour une simple conjecture; on reconnaîtra, j'espère, qu'elle est naturelle et, par la répétition कृते-कृत, rend suffisamment compte de l'erreur introduite dans la tradition.

Ligne 7. — समयतो «à une condition» (p. 370). — Sur देहं, pour देहं, conf. ci-dessus, p. 403. — भवेसि est une forme curieuse de la deuxième personne du potentiel; elle est à la forme भवे pour भवेः ce qu'est, en pâli, *bhaveyyâsi* à *bhaveyya*. Il est du reste possible, et, suivant moi, les traces de subjonctif que nous avons signalées rendent vraisemblable, que les souvenirs du *let* aient influé sur la constitution de cette forme, aussi bien qu'ils se manifestent dans l'*â* long de *bhaveyyâsi*, *bhaveyyâtha*. Cf., p. 393, l. 19, वेदेसि et la note.

Ligne 13. — से pour यस्य. Cf. ci-dessus.

Page 234, ligne 8. — Sur la leçon भोगेहिं, cf. plus haut, p. 476.

Ligne 22. — Les épithètes ne peuvent convenir qu'au Buddha lui-même, lequel «se met en marche à la tête de l'assemblée excellente»; d'où la correction गणा°. मरीचिता° «le corps couvert d'un réseau lumineux»; ग्रवनत ne me paraît pas soutenable.

Page 235, ligne 3. — °*Nirmitâni*.

Ligne 5. — Il y a beaucoup de इत्र dans ce vers; au deuxième pâda, il ne me paraît guère douteux qu'il ne faille changer °मणिउत्तइत्रं (qui ne peut être conservé comme épithète de इत्रं) en °मणिउत्तदण्डं. इत्राधस्य est aussi bien incertain; la forme même n'est pas admissible; tout au plus faudrait-il lire इत्रंधस्य; et comme cette épithète se rapporte au Buddha, il faudrait admettre qu'il est par là décrit comme «celui qui abrite le monde». La métaphore est au moins hardie.

Ligne 10. — सम doit être construit avec प्रविशन्तस्य; il est employé comme l'est plus ordinairement सह en composition, soit avec un nom, soit avec un participe: Par ex. *Lotus*, fol. 90ᵇ, सहप्रवर्तितं धर्मचक्रं: «au moment où avait lieu le dharmacakrapravartana;» *Lal. Vist.*, 81, 11, सहदर्शनादेव: «à première vue,» etc. Ici nous traduisons: «au moment même que Bhagavat fit son entrée.»

Ligne 17. — Le vers force à scander *mahârahâṇi*. — J'ai conservé भगवतो que l'on peut à la rigueur scander *bhagavatō;* on verra pourtant tout à l'heure (p. 336, l. 8) भवतो, garanti par le mètre, là où nous attendrions régulièrement भगवतो. Peut-être faut-il introduire ici la même lecture. — Nous sommes aussi obligés de scander *râṃga*.

Ligne 19. — Ce fragment, depuis सलंकृतो, a résisté à mes tentatives de restitution; je ne puis y rétablir une construction, moins encore une mesure régulière; et il s'en faut que tous les mots, même pris isolément, me soient intelligibles. Tout ce que je discerne, partiellement, c'est une énumération de divers vêtements ou étoffes, de soie, de laine, de coton, d'écorce (à la leçon corrompue चिरावाकोइव, comp. *cirobbhava*, Childers, s. v. *ubbhavo*), écrues, teintes. Il y a même un caractère dans B que je n'ai pas été plus heureux à déchiffrer que le scribe de

A qui l'a remplacé, comme moi, par le signe d'une lacune. Il me paraît bien improbable que ces lignes si altérées, recèlent des vers réguliers; je crois que nous sommes en présence d'une glose plus ou moins complexe, amenée par le vers précédent où il est question d'étoffes.

Page 236, ligne 5. — Pour खण्डत्, équivalent de खण्ड, conf. *Dict. de Saint-Pétersbourg*, s. v. खण्डत्, खण्डल.

Ligne 9. — Le vers est incomplet et révèle ici une lacune d'au moins cinq mâtrâs; peut-être est-elle cause en partie de l'embarras apparent de la construction. Le sens général est suffisamment assuré : ces fleurs qu'on lance sur le Buddha se forment au-dessus de lui en un dais de cinq couleurs différentes. Mais la façon de le dire : «ces fleurs se tiennent, dais de fleurs, etc.,» est un peu dure. Ce vers et les suivants, jusqu'à la ligne 18, sont répétés plus bas, p. 241, l. 3 et suiv., où je prie le lecteur de se reporter. — कञ्चुक, dans le style buddhique, est spécialement employé pour désigner les revêtements en étoffes qui servaient comme d'étuis à certains stûpas (Childers, s. v. *kañcuko*). Peut-être est-ce de là qu'est prise l'idée de cette sorte de vêtement, de revêtement de fleurs qui enveloppe le Tathâgata. La version chinoise de la légende (*Journ. Roy. As. Soc.*, n. s. VI, 393) parle d'un «canopy» suspendu au-dessus de la tête de Dipañkara et suivant, comme ici, tous ses mouvements. — Ce second demi-vers souffre probablement aussi de quelque lacune; il manque au moins une mâtrâ pour la régularité du mètre.

Ligne 12. — Ce demi-vers me laisse quelque incertitude. Pour l'entendre, il faut prendre अभिदक्षिणां substantivement et comme un simple équivalent de प्रदक्षिणां, que le voisinage de प्रादक्षिणिये a pu conseiller d'éviter. «Les fleurs, pour le saluer quand il s'arrête, se meuvent autour de lui en se dirigeant vers la droite.» स्थातु paraît être le génitif du *nomen agentis* en *tar*, substitué au participe présent. Cependant, à en juger par la forme du locatif स्थाति du vers suivant, on serait conduit à penser qu'il a été considéré comme le génitif (pour स्थातो) d'un thème tout à fait barbare du participe présent, substitué au régulier तिष्ठन्. — A la ligne suivante, la leçon des manuscrits permet de douter s'il ne faut pas lire गच्छन्तमनु". Outre que गच्छति se prête mieux à la mesure du vers, il maintient dans les deux pâdas l'identité de construction par le locatif absolu.

Ligne 15. — «Si les vents mêmes de la fin du kalpa emportaient ce grand chiliocosme, ils ne sauraient atteindre, encore moins emporter ce berceau de fleurs.» La suppression de तं पुष्पवितानं ne fait pas grande difficulté, ces mots ayant le caractère d'une glose explicative de पुष्पकंचुकं. "कंचुकं, au lieu de कंचुकं न, est d'autant plus vraisemblable, que le diminutif souligne l'antithèse. Malheureusement le passage parallèle reproduit les mêmes fautes compliquées encore de l'addition nouvelle de महासाहसं. En revanche, sa leçon यदि वायेन्तु nous aiderait, en la com-

binant avec celle de notre passage, à restituer, avec यदि विवर्हेन्तु, la lecture la plus vraisemblable à mon gré, parce qu'elle conserve le même verbe वह् dans les deux membres de l'antithèse.

Ligne 17. — Le passage parallèle, p. 241, l. 11, justifie, je pense, cette leçon. उच्छु est la forme pâlie pour le sanscrit इक्षु : «de la couleur du sucre.» — La fin du vers est d'une restitution fort incertaine; les deux répétitions s'accordent dans les mêmes fautes. Il est clair tout d'abord que मनुजगणा ne saurait être exact, puisque la scène est dans l'espace, दिवि; il faudrait au moins मरुत् comme synonyme de देवपुत्र; il est certain aussi que यन्तरन्तु ne peut être correct; mais le mot auquel il fait penser, यन्तरहावेन्तु, ne donne pas un sens convenable. On attend un verbe qui signifie : dire, s'écrier. C'est ainsi que j'arrive, en déplaçant तदा (car telle est en effet la leçon dans le second passage), à la conjecture que j'ai, faute de mieux, introduite dans le texte. Quant à यहो धर्म, je ne vois d'autre manière de l'expliquer qu'en prenant धर्म comme l'équivalent abrégé de यद्भूतधर्म : «Ah! quel miracle! quelle merveille!»

Page 237, ligne 2. — Si ma restitution est fondée, ce vers insisterait sur la présence des fleurs : et sur la terre, et au haut du ciel, et dans l'espace (आकाश) intermédiaire où elles sont représentées par le dais qui se meut au-dessus du Buddha.

Ligne 4. — *Praviçântasmiñ*. — Sur le bruit que font les trésors cachés, dans ces circonstances solennelles, conf. ci-dessus, p. 235, l. 15. C'est un trait qui rappelle l'origine céleste, bien oubliée à coup sûr à l'époque de la rédaction de ces contes, de tous ces trésors ou joyaux cachés dans la terre ou ailleurs, gardés ou non par le dragon atmosphérique du nuage, et qui réduits, comme on le voit, à leur plus simple et plus prosaïque expression, gardent leur rôle typique dans les descriptions des buddhistes.

Ligne 10. — नागो devrait, avec toutes les épithètes qui suivent, être à l'accusatif, puisque ce sont autant de qualificatifs de दीपंकरं; mais notre texte offre trop d'exemples d'incohérences identiques ou analogues, pour que nous ayons le droit de rien corriger ici. Cf. un peu plus bas tous les adjectifs au masculin avec चितानं au neutre. — Le sens de l'épithète कारितकारण, souvent appliquée aux Buddhas, est fixé par l'équivalence de कृतकृत्य, par exemple au début du *Lotus*, fol. 1, où les Arhats qui entourent le Buddha sont appelés महानागैः कृतकृत्यैः कृत्यकरणीयैः. — धवस्था «force, fermeté», comme par exemple *Lal. Vist.*, 388, 11. «Qui est ferme dans la loi.»

Ligne 14. — Le mot बहुवसेत्ता laisse prise au doute. Hemacandra donne bien बहुव comme nom du Buddha, ce qui permettrait de traduire : «l'idée de Buddha,» l'idée d'être Buddha; mais je ne me souviens d'aucun exemple de cet emploi dans

nos textes. Le Mahâvyutpatti (I), parmi les noms du Buddha, donne celui de बुद्धवादिन्. बुद्ध caractériserait donc la doctrine buddhique; notre phrase pourrait, d'après cette analogie, s'entendre : «l'idée de la vraie doctrine se produisit en lui,» en d'autres termes : «la lumière se fit dans son esprit.»

Ligne 16. — चिरस्य «après un bien long temps»; le génitif employé adverbialement comme le pâli *cirassa*.

Page 238, ligne 2. — On approuvera, j'espère, les quelques mots que j'ai dû ajouter ici pour rendre à la phrase et au récit leur mouvement naturel et nécessaire.

Ligne 4. — Cette distinction des trois Prâtihâryas est signalée par le Mahâvyutpatti, XI.

Ligne 12. — Ce détail de la légende est raconté avec bien plus de développement et de netteté dans la version chinoise déjà citée (p. 394). Nous y trouvons, je crois, le moyen de corriger ज्ञगहि qui est certainement une faute (c'est aussi la lecture de N). ज्ञगति ne nous tirerait pas d'embarras, ज्ञगत् ne désignant pas la terre au sens matériel de भूमि. Le récit chinois montre qu'il faut lire कोहि, qui ne paraîtra pas du reste bien éloigné de la tradition aux personnes qui ont l'habitude du caractère népâlais.

Page 239, ligne 4. — Conf. ci-dessus, p. 369. — चेतोप्रणिधान équivaut à l'ordinaire प्रणिधान ou प्रणिधि.

Ligne 7. — Peut-être pourrait-on demeurer plus près des mss. et lire अपरिमाणेयं; परिमा serait un substantif formé comme अवस्था, etc., en sorte que अपरिम pourrait signifier : «sans mesure, infini.»

Ligne 18. — Le composé एकांशोकृत, indépendamment de l'श peu régulier, est d'une composition assez irrégulière et toute technique; il équivaut à la phrase ordinaire एकांसमुत्तरासंगं कृत्वा : «ayant rejeté son manteau sur une épaule.»

Page 240, ligne 5. — Cf. ci-dessus, p. 229 et les notes.

Page 241, ligne 2. — *Kshipiyân'utpala°; nipatë kra°*. — Les vers suivants, jusqu'à la ligne 12, font double emploi; nous les avons eus déjà un peu plus haut, p. 236, l. 9 et suiv.

Ligne 4. — कृत्व correspond à कुर्वि de la première version; cette forme paraît donc être un exemple nouveau de l'absolutif employé pour le verbe fini. (Voyez ci-dessus.)

Ligne 13. — च, proclitique, porte sur la suite de la phrase.

Ligne 17. — Le verbe भू est ordinairement employé dans cette formule; à la correction होहिसि, j'ai pourtant préféré काहसि, la forme pâlie, qui s'explique sans

peine; elle reste beaucoup plus près de la tradition. Plus bas, nous trouverons la forme en *i* dans le pluriel काहिन्ति, p. 256, l. 6.

Page 242, ligne 3. — Le comparatif, असंख्येयतर्, dans le sens du superlatif, comme souvent. — La restitution de la fin de ce pâda et du commencement du suivant, n'a évidemment que la valeur d'une conjecture; elle me paraît rendre assez bien compte de la corruption du texte, altéré de même dans tous les manuscrits. उत्तमार्थ, pour désigner le but suprême de la sainteté, est bien connu dans le style buddhique; comp., par ex., *Dhammap.*, v. 386, 403, etc.

Ligne 20. — Je suis très éloigné de donner comme certain le texte de cette strophe; je ne l'ai pu restituer qu'au prix de deux interversions; encore suis-je obligé d'admettre une lacune et de scander *akalmāsh' avraṇaṁ*. La nature métrique du passage étant incontestable, je n'ai pas trouvé de moyen moins violent d'y rétablir quelque régularité.

Page 243, ligne 5. — प्रेषित n'est pas très satisfaisant. La suite montre en effet que Megha n'envoie pas les cinq cents purâṇas, mais qu'il les remet lui-même; c'est à cette occasion qu'il parle à Meghadatta demeuré près du maître. D'autre part, si प्रेषितानि est exact, il réclame impérieusement un régime आचार्यस्य, ce qui fait commencer ensuite la phrase suivante par निर्यातेत्वा, construction brusque, qui n'est pas dans les habitudes de ce style surabondant. Enfin, il est peu naturel qu'on parle de l'envoi de l'argent sans nous en apprendre, comme pour la première somme, la provenance. Par ces divers motifs, je serais très tenté d'introduire dans le texte un léger changement et de lire : तेन वयस्यानि पुराणशतानि याचितानि । तानि आचार्यस्य निर्यातेत्वा....

Ligne 10. — On peut voir par les variantes (N est essentiellement identique), combien est incertaine la lecture de ces deux lignes. Voici comment je les comprends, telles que j'ai essayé de les rétablir : «Comme une charpente [de vaisseau] est mise en pièces sur le grand océan, ainsi, quand ils reçoivent un choc, se brisent les liens de l'amitié.» Pour विवह् comp. ci-dessus, p. 241, l. 9; p. 236, l. 15. संघट्टित s'applique à la fois et aux pièces de bois ballottées sur l'océan, et à l'amitié choquée, heurtée dans la vie. Cette réflexion atténuerait ce qu'il y a d'un peu décousu et d'un peu sommaire dans cette partie du récit (conf. plus bas), en particulier pour ce qui touche la rupture des deux amis.

Ligne 13. — प्रसाद्य équivaut à une sorte de locution adverbiale : «grâce à;» plus bas, p. 313, l. 5, elle est appliquée à un cas exactement semblable, où il s'agit également d'un कल्याणमित्र. J'ai indiqué dans l'analyse comment je conçois ici la liaison des idées; elle est trop pénible à établir pour admettre que le texte n'ait pas subi, dans tout ce passage, des altérations plus ou moins profondes. तै ne

se rapporte à rien, et ce n'est que par conjecture que je l'entends comme désignant «les gens qui sont dans le même cas que Meghadatta».

Ligne 15. — Je ne sais que faire de यो ह्रपं qui probablement cache une lacune plus ou moins étendue; il nous faut en tous cas quelque chose pour préparer et expliquer la phrase suivante; elle se peut, à la rigueur, entendre sous la forme que je lui ai donnée, mais sa liaison avec le reste demeure fort obscure. J'admets, faute de mieux, et malgré l'absence d'इति qui, nous l'avons vu, manque fréquemment, que toute la phrase est mise dans la bouche de ces prédestinés dont il est question plus haut; ils seraient représentés comme se disant à eux-mêmes : «Puissé-je, après avoir entendu le ..... maître des hommes (en admettant que यो ह्रपं dissimule quelque épithète de नृदम्यसारथि), ne pas entrer dans les éléments de la forme ni reprendre existence.» ह्रप serait = *upâdâyarûpa* (cf. Childers, s. v. *rûpaṁ*) et par conséquent à peu près synonyme de उपादि = उपादान. — S'il y a quelque chose de fondé dans cette liaison des idées, सो qui commence la proposition suivante, doit faire antithèse aux ते dont il est question ici; de là ma lecture तु pour च, dans त्वाह pour चाह; la correction est graphiquement très facile. Dans la phrase qui suit, l'écart entre mon texte et la tradition est trop considérable, pour que je le prétende justifier autrement que par la nécessité, par l'impossibilité, pour moi du moins, de constituer un sens acceptable au prix de moindres modifications. Relativement à la lecture et au sens de शिरःप्रणाम, cf. *Ind. Sprüche*, 3954. Meghadatta trouverait Megha trop enclin à courber la tête, c'est-à-dire à accepter les enseignements du Buddha. — La suite du récit est encore rattachée bien maladroitement. Il faut suppléer : «Meghadatta ayant rompu avec Megha se lia avec des amis corrompus, conseillers de vice.» J'écris समंगितावे que je prends comme nom abstrait dérivé de समंगिन् : «grâce à la possession, c'est-à-dire à la fréquentation de ces mauvais amis, il en arriva à commettre cinq crimes consécutifs.» Je conserve घानन्तर्याणि bien que घनन्तराणि fût plus simple tout en ayant le même sens; la première forme est possible et pourrait correspondre au pâli *ânantarika*.

Page 944, ligne 9. — घातयिष्यति doit être pris passivement; il n'a, dans la phrase, point d'autre sujet possible que Meghadatta lui-même. Cependant, dans ce cas, la construction de कृत्वा est un peu irrégulière; ce verbe aussi aurait besoin d'un sujet; mais on peut admettre qu'il est impliqué dans le régime sous-entendu de घातयिष्यति «craignant qu'il ne soit tué [par le mari] qui le reconnaîtrait pour un séducteur».

Ligne 5. — Il est difficile de choisir avec certitude entre les deux orthographes इस्त्रिकावे et इट्टिकावे de B et de C pour स्त्री. L'une et l'autre se retrouvent ailleurs, tant dans notre livre que dans d'autres. Conf. ci-dessous, p. 303, l. 20; fol. 121ᵃ, 121ᵇ, etc.; *Lal. Vist.*, 84, 12; 90, 17; 91, 11; 157, 13 et pass.

Ligne 7. — आगच्छसि, aoriste de la forme en *asi*, dont il a été parlé précédemment (p. 372). — Nous avons vu à plusieurs reprises l'accusatif faire fonction de cas oblique en général; il serait aisé de corriger मातरं en मातरे, la confusion étant des plus ordinaires. Nous rencontrerons par la suite une forme पितरे, मातरे (par (exemple, fol. 131ᵃ, 131ᵇ, 132ᵃ, etc.) qui sert d'instrumental, mais qui doit tirer son origine du locatif; en sorte qu'on la verrait sans étonnement conservée ici dans cette fonction.

Ligne 12. — कुलोपको est la forme pâlie (*kulûpaka*) pour कुलोपगो «ami de la famille, familier de la maison».

Ligne 14. — Le pluriel इमेहि अधिठानेहि des manuscrits n'a aucune raison d'être. Il faut reconnaître d'autre part que la désinence थंहि ou म्हि, après un substantif, est à tout le moins d'une extrême rareté dans notre texte; pour इमेहि cependant, la forme, au moins dans un emploi adverbial, est un peu moins isolée. Le plus prudent serait peut-être de lire इमेहि अधिठाने, des confusions ultérieures expliquant assez la lecture °ठानेहि.

Page 245, ligne 3. — On voit que ce conte n'est qu'une autre version d'une partie de la légende de Pûrṇa traduite par Burnouf (*Introduction*, p. 255 et suiv.). L'identité des noms rapproche clairement les deux histoires. Au nom de थपकर्णि ou स्थपकर्णिक, que nous avons ici, correspond, dans le *Divya Avadâna* (Burnouf, p. 238), le nom स्तवकर्णिन्. Je ne sais sur quoi Burnouf fonde la traduction de स्तव par «laque». Quoi qu'il en soit, notre première forme est clairement prâcrite, et si l'orthographe स्तवकर्णि est exacte, la seconde reposerait sur une restitution sanscrite entièrement erronée de la première.. — Je doute que तेन soit exact; je ne vois pas qu'on le puisse entendre autrement que dans ce sens très elliptique : «par l'endroit où je tenais le monstre marin.»

Ligne 5. — निर्गतमुख «en sortant sa gueule hors de l'eau». Tel est du moins le sens qui paraît, du point de vue étymologique, le plus simple. Mais dans la suite naturelle du récit, on attendrait plutôt celui-ci : «la gueule ouverte, béante,» le contraire de संमीलितं qui vient plus bas et qui réclame nécessairement une contrepartie.

Ligne 10. — समन्वाहरति est très employé dans le style buddhique. C'est ce mot que Burnouf traduit par «concevez... cette pensée», *Lotus*, fol. 216ᵃ. Nous le retrouverons avec la même signification, par exemple, p. 354, l. 17. Le sens le plus général et le plus ordinaire est : «remarquer, faire attention à..., s'aviser de...» C'est la signification qu'il a ici même. Cf. fol. 116ᵃ, 129ᵇ, 257ᵇ, 304ᵃ, etc.

Ligne 15. — J'ai cru devoir conserver, en la régularisant, l'orthographe prâcrite de B.

Ligne 17. — तं peut à la rigueur, dans un pareil texte, être considéré comme

corrélatif de यो, un neutre pour le masculin, et associé avec un masculin श्रामुखी-भूतो. Peut-être vaut-il mieux pourtant considérer तंमहा° comme = तन्महासमुद्रे «dans ce grand océan». श्रामुखीभूतो «présent, vu face à face» rappelle des expressions familières à la langue buddhique comme स्मृतिं साक्षात्कृत्वा, et surtout l'expression pâlie qui en est synonyme : *parimukhaṁ satiṁ upaṭṭhahanto* citée par Childers, s. v. *parimukhaṁ*. «Être en présence de..., pour être en possession de...» (cf. p. suiv., l. 5). — Ce qui suit est une remarque du narrateur : «Car il est dit que l'audition du nom du Buddha porte nécessairement ses fruits» (conf. p. suiv., l. 13).

Page 246, ligne 2. — Je réunis न वेदमि dans le sens de «nier»; et il faut, je pense, comprendre : «Je déclare qu'il n'y a d'autre [cause] que le karman,» c'est-à-dire que tous nos avantages présents sont dûs à des mérites antérieurs, comme il arrive pour le monstre marin : il est récompensé immédiatement d'avoir épargné les marchands qu'il se préparait à faire mourir.

Ligne 5. — यत्रक et तत्रक, qui se trouvent en pâli sous la même forme, sont pour यावत्रक, तावत्रक. Cf. यावत्र que nous avons souvent rencontré précédemment. Comp. केत्रक, एत्रक et la note, p. 416. Le sens est clair : «toutes les fois que...» — On voit nettement ici que चोदेति joint à sa signification ordinaire de «inviter, encourager» une idée de reproche, qu'il a aussi en pâli (cf. Childers).

Ligne 13. — संवर्तति «il continue [d'exercer son action]». Comparez plus haut l'emploi très analogue de संवर्तति dans la description des bhûmis.

Ligne 19. — Ce n'est qu'à titre de conjecture et dans l'impossibilité de maintenir la leçon des manuscrits que j'introduis ici विपरिमुषं; je traduis : «faisant le brigandage pour me nourrir». Je ne connais aucun autre exemple à en alléguer.

Page 247, ligne 3. — En supposant que cet essai de restitution soit fondé, il faut admettre, ce qui ne me paraît pas difficile dans un si grand voisinage des deux mots, que यान et पात्र ont chacun, isolément, le sens qu'ils n'ont ordinairement que ensemble et réunis en composition. — Le mètre exige que nous mesurions brève la première syllabe de वाचम्; peut-être faut-il rétablir वचिन्, à la façon pâlie.

Ligne 7. — J'ai conservé l'orthographe pâlie pour श्रुणेन्सु; elle paraît garantie par l'accord des manuscrits. Du reste, la lecture de tout ce demi-vers demeure d'une fâcheuse incertitude. Tel que le texte se trouve constitué, le sens est celui-ci : «Des myriades de créatures, liées à des existences d'animaux, entendirent ces centaines de marchands;» allusion, sans doute, aux animaux habitants de l'océan qui, en même temps que le monstre marin, entendent l'invocation. — श्रपोवेषु, le locatif dans la fonction de l'ablatif : «Alors, grâce au nom du Daçabala, je sortis

des mauvaises voies.» — Puis : «C'est grâce à ce mérite, ô Bhagavat, qu'a mûri pour moi [le fruit de] ma présente condition humaine.» La métaphore exprimée par आरोपित est préparée et justifiée tant par l'image courante des racines de vertu, कुशलमूल, que par celle des fruits et de la maturité du कर्म. — La forme समाज्ञा pour संज्ञा, comme en pâli *samaññâ* (que j'ai eu tort autrefois de mettre en doute. *Kaccâyana*, p. 11); elle est garantie pour notre texte par des passages comme p. 354, l. 14; p. 355, l. 13, etc.

Ligne 11. — Le mètre semble exiger la mesure *hetunâ*. Il réclame aussi l'orthographe प्रावचने qui est précisément l'orthographe pâlie *pâvacana*, pour le sanscrit प्रवचन.

Ligne 17. — उहत est un pâlicisme curieux. Ci-dessous, p. 354, l. 2, nous retrouverons dans le même emploi समूहत. Le sens est clair : «rejeté, écarté, supprimé.» Nous avons de même *ûhata* en pâli, *Dhammap.*, v. 338, et *samûhata*, ibid., v. 250. M. Fausböll a (p. 375) dérivé avec raison ce participe de उद् + हन्, précédé ou non de सम्. — La lecture इह, à la fin du dernier pâda, est évidemment fort incertaine; mais चतीता n'est admissible ni au point de vue du sens, ni au point de vue du vers. — Le mot भवनेत्रि est remarquable; ce n'est rien qu'une transcription du pâli *bhavanetti* «concupiscence» dont l'origine, assez obscure, n'est nullement expliquée par ce pendant prétendu sanscrit.

Page 248, ligne 1. — चेतसावरणा «qui sont des entraves pour l'esprit», pour चेतसो आवरणा. — Cet emploi de उपनयति est assez comparable à celui de संनयति qui a été plusieurs fois signalé : «en se pénétrant de l'idée de sa rareté.» — La correction du pâda qui suit est malheureusement fort hypothétique. Cette expression : «la délivrance de la forêt des formes sans substances,» c'est-à-dire du désir des choses matérielles, passagères et sans réalité, s'appuie du moins sur l'emploi métaphorique de *vana*, *vanatha* (*Dhammap.*, v. 283, 344), dans le sens de «désir, concupiscence».

Ligne 19. — Le nom जीवाली est douteux; on voit que les manuscrits ne sont pas d'accord; plus bas, p. 252, l. 8, BAN lisent comme ici जीवालो, C et M ont une lacune, L lit ici जीवालो et जीवाहो dans le second passage. En somme, जीवालो a pour soi l'autorité des manuscrits; mais cela ne nous avance guère, ce nom n'étant pas d'une forme admissible. Dans ces conditions, j'ai restitué le nom pâli जीवाली (*Jâtaka*, 1, 34) qui a, du moins, une forme féminine. — पालितो est la forme donnée plus bas par les manuscrits; c'est aussi la forme pâlie; l'étymologie semble la garantir.

Page 249, ligne 8. — सोपानफलका, c'est-à-dire, je pense : «les degrés de l'escalier.»

Ligne 13. — Je ne trouve pas, dans les dictionnaires, le mot वातुष्कार् et n'ai point moi-même noté ailleurs ce nom de plante. La lecture en demeure donc provisoirement douteuse. — Pour la description de la ville de Dîpavatî, à laquelle on nous renvoie, voyez ci-dessus, p. 194 et suiv.

Ligne 16. — Ces noms du père et de la mère de Maṅgala diffèrent, avec celui d'un des deux principaux Çrâvakas (*Dhammasena* au lieu de धर्मदेव), dans la tradition pâlie qui a *Uttara* et *Uttarâ* (*Jâtaka*, loc. laud.).

Page 250, ligne 1. — La lacune est évidente; elle est du reste aisée à combler; il suffit de suppléer सत्कृतो गुरुकृतो मानितो पूजितो । भगवन्तं मङ्गलं सश्रावकसंघं .....

Ligne 5. — Il est fort possible que la lecture ओत्रेण, pour उत्रेण, soit simplement sortie du sandhi régulier दीपंकरस्योत्रेण. Conf. cependant ci-dessus, p. 2, l. 2, प्रत्योत्रेण et la note.

Ligne 8. — Étant données les irrégularités assez fréquentes de la composition dans le sanscrit buddhique (cf., par exemple, *Lal. Vist.*, 68 ult. : अभिप्रायपूर्ति pour पूर्तिताभिप्राय; 96, 20 : चारुशुभे pour शुभचारुे; 107, 17 : नृपशाकियानां pour शाक्यनृपानां; 341, 13 : क्रोशविस्तारैकप्रमाण pour एकक्रोशविस्तारप्रमाण; 396, 1 : दिशादिशासु pour दिशिदिशासु, etc.), je pense que nous sommes autorisés à comprendre कोटिसूर्य comme s'il y avait सूर्यकोटि «effaçant la splendeur d'un koṭi de soleils». — सहस्रै, par quoi je propose de remplacer दशसहस्रेहि qui ne donne pas de sens, s'appuie sur la description de la roue *aux mille rais* de Vishṇu et du Cakravartin; c'est ainsi que, par un rapprochement analogue à celui qui s'est fait dans notre mot *rayon*, रश्मि pourrait ici, appliqué directement au Buddha lui-même, prendre figurément le sens de «rayon lumineux».

Ligne 11. — देवा peut s'entendre de deux façons, soit comme un thème pluriel sans désinence, pour le génitif, comme paraît être कोटी cinq lignes plus bas, soit comme un accusatif construit avec l'idée verbale impliquée par देशने (cf., par exemple, *Lal. Vist.*, 352, 4, पुत्रना construit avec l'accusatif) : «dans le premier enseignement adressé aux Devas.» — La correction प्रथमाभिसमयो me paraît assurée par la comparaison de la ligne 16 et de la ligne 3 de la page suivante. Sur l'expression अभिसमय ou धर्माभिसमय, courante en pâli pour marquer la «conversion», cf. Burnouf, *Lotus*, p. 432.

Ligne 12. — Les vers suivants montrent qu'un demi-vers entier est tombé; c'est évidemment le résultat d'une erreur matérielle ancienne, provenant d'une confusion de यदा du premier pâda avec तदा du troisième. — वरमुत्तमां, composé avec insertion de *m*, pour वरोत्तमां. — Pour la restitution du vers suivant, comp. les lignes 11-12 et les lignes 1-2 de la page prochaine. Dans ces deux cas, समयो ne saurait être pris au sens de अभिसमय, ce qui ferait une répétition intolérable dans un même vers, mais au sens de «réunion, assemblée», comme समिति et comme

samaya même l'est en pâli dans la locution *mahâsamaya* (Childers, s. v. *samayo*).

Page 251, ligne 3. — J'ai dû rétablir cette ligne d'après les vers précédents qui sont répétés ici. La seule différence est dans le nom du Grihapati Uttara, substitué à celui du Cakravartin Sundara. Comme une autre version, citée tout à l'heure, donne le nom de Uttara au Cakravartin, père de Dipaṁkara, et que cette suite de quatre-vingts koṭis convient assez mal à un simple maître de maison, il est probable que cette répétition de quatre vers est une interpolation; elle aura été produite par l'addition du nom de Uttara que quelque glose signalait comme l'équivalent de Sundara, et auquel le titre de Grihapati n'aura été attribué que par le besoin de différencier deux personnages dédoublés par erreur.

Ligne 10. — On voit que le vers suppose l'orthographe pâlie तितियो; nous avons eu déjà occasion de la signaler ainsi que द्वितिय.

Ligne 14. — वर्चये représente nécessairement la première personne. Comp. la ligne 4 de la page 252.

Page 252, ligne 2. — विरियं (ou वीरियं) est exigé par le vers, comme plus bas सुरियो (ou सूरियो). — La correction la plus simple serait sans doute स न कंचित्; mais il est difficile d'admettre que le sujet change ainsi à la dernière ligne, et que la première personne y soit remplacée par la troisième. J'ai donc écrit नाहं à titre de conjecture, admettant que le voisinage de deux syllabes nasalisées avait pu favoriser la chute de l'une d'elles, et jeter ainsi quelque trouble dans la lecture du pâda tout entier.

Ligne 5. — On voit de reste combien ce vers et les suivants sont mal rattachés à ce qui précède; ils paraissent avoir subi une transposition; ils viendraient bien plus naturellement vers le début de cette rédaction versifiée, à la ligne 7 de la page 250. Mais, là même, plusieurs détails (l. 11 et suiv.) feraient difficulté. Il est possible que ce fragment n'appartienne pas originairement à ces gâthâs, mais que, emprunté à un autre contexte, il y ait été accolé dans l'intention de les compléter.

Ligne 9. — उपस्थाक correspond à la forme pâlie *upaṭṭhâko* pour उपस्थायक que le vers ne permet pas de maintenir ici.

Ligne 12. — तिष्ठमान «tant qu'il demeura sur la terre». Conf. *Lal. Vist.*, 364, 10 : तिष्ठन्तिके ऽ निर्वृते (c'est ainsi qu'il faut lire) «au Buddha existant sur la terre et non encore entré dans le nirvâṇa». — Au vers suivant, on pourrait songer d'abord à une autre correction तारकं कृत्वानुशासनं; elle donnerait, à vrai dire, un sens très satisfaisant : «Il sauva une infinité de créatures en promulguant l'enseignement sauveur;» mais la comparaison de la formule du *Divya Avadâna*, citée par

Burnouf, *Introduction*, p. 142, où वैस्तारिक est de même rapproché de व्याकरण, me paraît décisive en faveur de la lecture à laquelle je me suis arrêté. — Je trouve वैस्तारिक employé substantivement, *Lotus*, fol. 17ᵃ, où शरीरवैस्तारिक signifie la «distribution des reliques». — La leçon अस्तं गतो des manuscrits, contraire au mètre, ne fournit point un sens admissible, mais exactement le contraire de celui que l'on attend. Le Buddha ne peut être comparé au soleil couché, mais bien au soleil levant; de là ma conjecture समुद्गतो; elle se rapproche assez de la leçon fautive de la tradition pour en expliquer l'origine.

Ligne 16. — La résolution de शक्यं en शकियं, peu vraisemblable par elle-même, la syllabe précédente étant brève, fournit bien le nombre de syllabes nécessaires au pâda, mais sans le rendre encore régulier; गणयितुं ne donne pas le dïambe final. — Le vers qui suit n'est pas non plus en ordre: सँस्काश ne peut finir le second pâda, peut-être le faut-il remplacer par l'équivalent संस्कृता (cf. Childers, s. v. *saṅkhato*). Même en faisant abstraction de cette difficulté, je ne me sens pas entièrement assuré du sens. Voici comme je traduis: «Et le Buddha bienheureux, et la bonne loi et l'excellente assemblée, tous ont vite disparu; la vie a continué d'être.» Je prends ici संस्काश dans son sens le plus large, comme embrassant tous les éléments de l'existence sensible et matérielle, et le vers entier comme une réflexion, un peu mélancolique, succédant à la description du grand nombre des disciples instruits par le Buddha en question; elle aurait pour objet d'expliquer comment, malgré tant de conversions, le Buddha, sa loi et son clergé, n'ayant, d'après la théorie buddhique, qu'une durée d'existence limitée, finirent par disparaître, tandis que, par l'effet persévérant du karman accumulé, l'univers poursuivit le train de son existence et continua de réclamer de nouveaux apôtres, de nouveaux maîtres. On peut croire que संस्काश comporte ici une nuance de cette signification, très voisine de celle de कर्मन्, qu'il a dans des cas définis et que Childers a exactement décrite (p. 454, col. 2). Comp. *asaṅkhata*, comme nom du nirvâṇa, dans d'Alwis, *Buddh. Nirv.*, p. 132.

Page 253, ligne 1. — Pour le locatif °वस्तुके, cf. à la page 2, l. 14. — Le cadre général de cette légende, sinon tous ses détails, se retrouve dans la collection tibétaine; voyez Csoma, *Analyse du Dulva*, dans les *Asiat. Res.*, XX, 69.

Ligne 2. — सयं सयं च, orthographe pâlie pour समां समां च. Le sens paraît aussi un peu détourné de ses origines, et le contexte semble exiger cette traduction: «une année et puis l'autre,» c'est-à-dire deux années de suite; l'addition de च semble avoir pour but de marquer la substitution de ce sens à la signification distributive plus générale de la locution: «tous les ans.» — Relativement à योगोद्वाहक, cf. ci-dessus, p. 542.

Ligne 4. — Je considère वाढं comme un dérivé de वृद्धि «produit par un pou-

voir magique, surnaturel», un équivalent de मनुष्य qui va revenir si souvent dans la suite du récit. Dans ज्ञातारा, ज्ञात, quoique employé au masculin comme le montre ज्ञातारो à la ligne suivante, a le même sens qu'aurait, dans la langue régulière, le neutre ज्ञातं, comme équivalent de ज्ञाति : «il y a deux espèces de maladies produites par des forces démoniaques». — La différence entre les deux maladies consiste en ce que l'une s'attaque à une famille particulière, l'autre, celle qui envahit Vaiçâlî, dépeuple un pays tout entier.

Ligne 7. — La forme वैशालक, au lieu de l'ordinaire वैशालिक (*vesâlika*), revient fréquemment ici, trop fréquemment pour que l'on puisse songer à la corriger. On trouvera aussi la forme वैशालेयक, ci-dessous, p. 257, l. 19. — Les exorcistes successivement invoqués sont ces six docteurs hérétiques qui jouent dans l'histoire de Çâkyamuni un rôle typique important. Relativement à leurs noms, cf. Burnouf, *Introduction*, p. 162 et suiv. Pour les noms, en partie au moins altérés, que leur donne la tradition méridionale, cf., par exemple, *Cullavagga*, éd. Oldenberg, p. 111. Sur Nirgrantha en particulier, voyez Jacobi, *Kalpasûtra*, p. 5 et suiv. — Le verbe प्रति-शम्, écrit indistinctement शम् et शम्, est ici employé dans un sens que ne lui connaît pas le sanscrit classique, mais bien le pâli; à côté du verbe *paṭippassambhati* paraissent les substantifs *paṭipassaddhi*, *paṭippassambhana*. Il y est aussi spécialement appliqué aux maladies pour marquer qu'elles cèdent, qu'elles se calment, qu'elles disparaissent (par exemple, *Dhammap.*, 434, 20).

Ligne 16. — J'ai conservé l'orthographe pâlie वेरृि que favorisent tous mes manuscrits.

Page 254, ligne 1. — Si la forme तुम्भेहि est authentique, elle correspondrait à la déclinaison prâcrite tirée du thème तुम्ह. Lassen, *Institut.*, 329-330. — Le mot धर्मास्तारवादिन् sort de l'analogie des composés ordinaires dont वादिन् est le second membre, comme धर्मवादिन्, etc. Nous ne pouvons en effet traduire que : «qui ne parlent pas comme des maîtres, comme il conviendrait à des maîtres.»

Ligne 4. — En soi, la leçon याव «tant que» serait tout aussi acceptable; c'est le parallélisme de तत्र qui m'a décidé pour la lecture de C.

Ligne 8. — प्रशमयित, comme nous avons en pâli *vedayitaṁ*, la lecture régulière प्रशमितानि satisferait pourtant au mètre.

Ligne 11. — La correction पाण्डुवर्णा est très hypothétique. La tradition favoriserait plutôt une lecture पाण्डुविकटं où il faudrait prendre विकट dans le sens de «beau» («d'une superbe couleur et d'une beauté admirable») qu'il paraît avoir quelquefois dans la langue classique (*Dict. de Saint-Pétersb.*, s. v. *d*). — L'expression वरगुणगन्धशीलगन्ध rappelle exactement certaines locutions qui nous sont familières : «le parfum des vertus, l'odeur de sainteté.» Elle a un pendant dans le «parfum de la résignation» (क्षान्त्या सौरभ्यसंपन्नाः, *Lal. Vist.*, 41, 9; la même image

se retrouve dans le *Daçabhûmîçvara* et ailleurs) que connaît également le style bouddhique.

Ligne 15. — «Il y demeure pour satisfaire au vœu de Bimbisâra qui lui a demandé d'y fixer sa résidence.» Cf. ci-dessous, p. 956, l. 14. — J'ai eu déjà occasion d'expliquer les formes comme वदेसि; j'y vois un potentiel à double flexion वदे + सि, ci-dessus, p. 558.

Page 955, ligne 4. — On trouve également, dans les sources septentrionales, l'orthographe कलन्तक et कलन्तकनिवास; la forme *kalandakanivâpa* est consacrée par les sources pâlies. — La locution तदहो पोषधे correspond au pâli *tadahuposadhe* où l'on ne peut distinguer si la forme préférable est *tadahe* ou *tadahu*, l'une et l'autre étant usitées en pâli. Quoi qu'il en soit, cette façon de parler explique *tadahe*, avec la forme locative (à cause du voisinage de *posadhe*), à côté de *tadahu*, reflétant तदहो que nous avons ici.

Ligne 9. — लेच्छवी pour लिच्छवी; on se souvient que l'orthographe *e* pour *i* est fréquente en prâcrit et en pâli devant une consonne double.

Ligne 10. — Je doute de l'exactitude de l'accusatif महेशाख्यां, etc.; je l'ai conservé parce que, à la rigueur, il se peut construire avec प्रसह्य «en fendant la foule»; mais la place qu'occupe प्रसह्य est, dans cette hypothèse, surprenante; elle laisserait bien plutôt attendre l'emploi absolu et semi-adverbial du mot : il ne peut parvenir «de force»; mais alors il faudrait, à l'accusatif, substituer ici le locatif absolu महेशाख्यायां परिषायां, etc.

Ligne 13. — «Pour la pureté, pour la sainteté de ce jour,» c'est-à-dire : à cause de la sainteté, ou, plutôt, pour célébrer saintement ce jour. — देवो est la seule lecture qui donne une phrase correcte; mais on pourrait très bien admettre que देवा त्रिदशान est une locution irrégulière pour त्रिदशानां देवानां, soit qu'on la considère comme une résolution anormale d'un composé त्रिदशदेवानां, comme plus haut कोटि सूर्यप्रभां (p. 950, l. 8 et la note), soit que l'on préfère considérer देवा comme un génitif sans désinence. Cf. देवा et कोटि, p. 950, l. 11 et la note, et ci-dessous, p. 575. — Pour असह्यसाहि, cf. la première ligne de la page suivante. Le sens précis de l'épithète n'est pas facile à déterminer avec certitude. On peut prendre साहिन् comme une dérivation secondaire équivalant à साह् en composition, et traduire : «qui triomphe de ce qui est invincible;» Ce serait alors une autre expression pour जिन. On peut aussi, et ce second parti me semble mériter la préférence, entendre : «qui sait supporter des souffrances, des sacrifices intolérables [à tout autre]», par une allusion aux mérites péniblement acquis par le Buddha et qui lui valent maintenant ses honneurs et sa puissance.

Ligne 17. — Le vers serait plus régulier en lisant विरोचनो dans le sens adjectif de «éclairant, illuminant [le monde]». — Le dernier pâda, ते तुह्य, etc. se lie à la

strophe suivante et non aux pâdas précédents. — अनेलिका est une forme pâlie dont nous retrouverons plus loin le neutre avec l'orthographe अनेडक (p. 339, l. 8) (de même *Daçabhûmîçv.*, fol. 7°) dans l'expression क्षौद्रमधु अनेडकं, que la version singhalaise rend par «miel vierge» (*virgin honey*, Hardy, *Man. of Budh.*, p. 64). C'est clairement un composé du pâli *eḷaṅ* pour le sanscrit एनः, et le sens en est : «sans impureté, sans fausseté.» Relativement à l'orthographe (par ड ou par ल) en pâli, cf. les remarques de M. Kuhn (*Beiträge*, 36-37); elles ne sauraient en aucun cas être décisives pour notre texte; j'y ai conservé côte à côte les deux manières d'écrire par ड et par ल. — Malgré la désinence इका, je ne crois pas qu'il faille admettre ici une forme अनालिका = sanscrit अनलीका «vraie»; le pâli écrit bien *alika*, mais comment rendre compte de l'*ā* long exigé par le vers? अनेडिका s'explique au contraire fort bien comme nom abstrait formé au moyen du suffixe *ka*. — धारयतो est le nominatif pluriel pour धारयन्तो, comme ci-dessus, p. 548, 550. — Avant तेषां, il faut suppléer इति; les trois pâdas qui précèdent sont mis dans la bouche des ṛishis; c'est ainsi que le texte peut continuer : «[ce disant], ils reçoivent de toi accueil et bienvenue.» On a déjà rencontré सुलब्ध dans la locution सुलब्धा लाभा, etc.

Page 256, ligne 3. — La restitution de ce pâda laisse prise au doute. Cependant, les manuscrits sont d'accord sur le détail qui peut paraître le plus surprenant, je veux parler du génitif pluriel लोमड़ाणां. Plus haut, लोमड़ nous était donné comme le nom propre de l'ambassadeur. Il est probable que c'est au moins le nom d'une tribu (*cf.* लोमड़ comme ethnique dans le *Mahâbhâr.* et le *Vishṇu Pur.*) prise ici comme représentant tout le peuple des Licchavis.

Ligne 12. — सदेवक est de même en pâli employé seul pour सदेवको लोको. Cf. Childers, s. v. *sadevako*.

Ligne 14. — गच्छम् est le pâli गच्छं, dont l'anusvâra, pour l'*a* final, à la façon prâcrite, a été soumis ensuite arbitrairement au sandhi régulier.

Page 257, ligne 3. — Le हि, tout à fait redondant et qui n'a pas ici son explication dans les nécessités métriques, doit cacher quelque faute. La leçon primitive était peut-être धर्मानुभावेहि, un composé dvandva : «qui s'est mis en route pour la loi et la puissance surnaturelle,» le न aurait été introduit ensuite; il devait venir facilement sous la plume des scribes accoutumés à la locution °नुभावेन. On pourrait songer aussi à corriger धर्मानुभावे नहिं स°. — L'orthographe, par ण, de लेण, dans les manuscrits, ne peut guère être considérée ici comme un prâcritisme; il est plus probable qu'elle résulte du voisinage des autres substantifs, tous terminés en ण. J'ai cru pouvoir rétablir l'écriture ordinaire.

Ligne 7. — वैशाल्या s'explique comme une autre orthographe de वैशालिय, forme

équivalant à वैप्रालिक comme s'équivalent si ordinairement en sanscrit bouddhique et en pâli les désinences *iya* et *ika* (ci-dessus, p. 425).

Ligne 11. — Comp. p. 257, l. 17; N, dans les deux passages, lit comme B. La restitution de धनुयानं n'est pas douteuse, p. 259, l. 1; il n'en est pas de même des mots suivants. Les deux ligatures व्यू et त्स्य se ressemblent assez dans les manuscrits pour qu'on puisse admettre avec certitude que les deux passages correspondent à un texte identique; cette considération écarte l'idée d'une lacune quelconque; elle condamne la conjecture एवं व्यूहं qui, au premier abord, pourrait paraître facile et séduisante. La leçon एत्स्ये हं s'explique en effet si l'on prend एत्स्ये comme troisième personne du futur, d'après l'analogie de भेत्ये (E. Müller, *Beitr. zur vergl. Sprachf.*, VIII, 285). Cependant, ces formes de futur s'emploient surtout pour la première personne, et l'élision de l'*a* initial de अहं semble indiquer une étroite liaison entre एत्स्ये et अहं; peut-être est-il préférable de rattacher les deux mots et de traduire : « une conduite comme celle que je ferai à Bhagavat tant que je marcherai sur mon territoire; » cependant, cette manière d'insister sur *sa marche à lui* ne paraît guère en situation.

Ligne 19. — Il y a ici une lacune probablement peu étendue; on la comblerait à peu près en lisant : तान्दूतां एतदवोचन् ॥ एवं वक्तव्यो वासिट्ठीपो . . .

Page 258, ligne 9. — नावासंक्रम « un pont de bateaux ». — Bien que l'accusatif parût plus naturel, le locatif गंगायां se peut, à la rigueur, expliquer : « par lequel il traversera *sur le Gange.* » Il est du reste garanti par d'autres passages, comme ci-dessous, p. 264, l. 1. — A la ligne 11, la lacune me paraît certaine; quant à la façon dont je la remplis, elle ne peut être qu'hypothétique, bien qu'appuyée sur la comparaison de la page 259, l. 5 et suiv.

Ligne 14. — Cette formule proverbiale revient ailleurs dans notre texte sans variantes caractéristiques, par exemple, fol. 129ᵃ. Le tour en est fort elliptique; verbe et sujet manquent à la fois, et il faut suppléer quelque chose comme : « les volontés s'exécutent : » « celles des dieux par le simple désir, celles des princes, par un ordre, celles des riches rapidement, celles des pauvres par leur [propre] effort. »

Ligne 20. — अर्धयोजनिकेन, etc. « avec des étapes, des arrêts, à chaque demi-yojana ». — On peut entendre la fin de la phrase, en considérant गंगायाः तीरं comme une sorte d'apposition : « jusqu'à la limite de son royaume, jusqu'au bord du Gange. » Néanmoins, la construction deviendrait beaucoup plus nette, au prix d'une correction bien légère, en écrivant स्वकविषयं « jusqu'à la rive du Gange appartenant à son territoire ».

Page 259, ligne 8. — Sur cet emploi de द्वे, cf. ci-dessus, p. 42, l. 2 et la note. Cette façon d'exprimer un nombre très élevé par la coordination d'une série

de multiples renchérissant l'un sur l'autre est familière au style buddhique. Voyez plus bas, p. 261, l. 15, qui prouve bien que हे ne s'accorde pas et doit être considéré comme composé avec चतुरशीति. Cf. aussi 271, 15.

Ligne 13. — Cette peinture des Licchavis, divisés en clans aux couleurs différentes, est typique dans la littérature des buddhistes; cf., par exemple, *Mahâparinibb. S., Journ. Roy. As. Soc.*, new ser., VII, 70, où la description est seulement plus condensée. — La formule तत्रेदमुच्यते indique invariablement que ce qui suit est une rédaction versifiée; il ne peut donc y avoir de doute sur le droit que nous avons de restituer le mètre ici et dans les cas parallèles qui vont suivre; il faut avouer que cette restitution exige quelquefois des remaniements assez sensibles. — Au premier vers, dans *प्रतोदमुष्णीषा, pour प्रतोदोष्णीषा, nous avons un cas de sandhi pâli souvent relevé.

Page 260, ligne 11. — J'ai rétabli le vers par l'addition de न, d'après l'analogie de la ligne 3 de la page suivante, etc.

Page 261, ligne 5. — व्यायुक doit signifier, je pense : «de couleurs variées.» Je n'ai aucune certitude sur ce mot que je ne connais point ailleurs, ni en sanscrit ni en pâli.

Ligne 12. — चुरप, l'orthographe pâlie pour चुरप.

Ligne 15. — Contrairement à l'usage ordinaire, तथा doit être rapporté à ce qui précède, non à ce qui suit, et se traduire à peu près : «par exemple;» en somme, la locution revient au sens de «et cætera».

Ligne 17. — La formation पारिम, inconnue au sanscrit classique, est familière au pâli : «sur la rive opposée.» — Il est malaisé de déterminer précisément l'orthographe de la locution धर्मया कथया. La forme la plus ordinaire est धर्मया कथया (comme ici même, et plus bas, p. 297, l. 16; p. 333, l. 19; p. 334, l. 16, etc.), à côté de laquelle nous trouvons धर्म्यया कथया (comme page 329, l. 6, p. 329, l. 14. *Lal. Vist.*, 42, 16, etc.) ou même धार्म्यया कथया (par ex., p. 329, l. 6), et aussi la forme धर्मिकथया (p. 282, l. 3) et धर्मया कथया (B) (p. 334, l. 5). Ces derniers exemples nous ramènent à la forme pâlie *dhammî kathâ* et *dhammikathâ*. En nous réglant sur elle, nous ne pouvons arriver en sanscrit qu'à la lecture धार्मी; mais il serait arbitraire de l'imposer à notre texte; ses hésitations et ses inconséquences tendent à démontrer que les rédacteurs ne se servaient pas d'une forme définie, qu'ils cherchaient avec les tâtonnements de l'ignorance à reconstruire, sur la forme populaire, l'orthographe classique qui ne leur était pas directement connue. C'est sous cette impression que, suivant les cas et l'autorité des manuscrits, j'ai conservé dans le texte des formes diverses.

Page 262, ligne 1. — La même remarque du Buddha se retrouve dans le passage déjà cité du *Mahâparinibbâna S.*, p. 71. La phrase serait mieux construite, si, à l'imitation de ce passage, nous ajoutions येषां dont le corrélatif ते semble impliquer ici l'existence primitive : येषां भिक्षवो ....; on supprimerait alors la ponctuation après निष्क्रमन्ता.

Ligne 5. — J'entends प्रशाम्यमान : « Qui vit dans la paix, dans le bon accord. » — Les manuscrits ont le causatif कारयन्ति qui est en effet la forme ordinaire dans cette locution; les exigences métriques nous obligent d'admettre qu'il a été, dans le cas présent, remplacé par le thème simple. — Si la leçon des manuscrits est exacte, et ils sont du moins d'accord sur ce point, il faut entendre इमे लेच्छविमध्ये comme = इमेषां लेच्छविनां मध्ये, comme nous avons eu peut-être देवा त्रिदशान (p. 255, l. 13); sinon, il ne resterait qu'à corriger en इमां.

Ligne 17. — Sur l'emploi adverbial de सह, cf. ci-dessus, p. 221, l. 5. — लक्षक pour शलाकक, à la façon du pâli *lattaka*.

Page 263, ligne 1. — Aux lignes 11 et suiv., nous avons l'orthographe ordinaire कम्बलाप्रवृत्*, que j'ai rétablie ici.

Ligne 3. — Ce paragraphe coupe sensiblement la suite naturelle du récit; brusquement introduit, il n'est sans doute qu'une addition secondaire destinée à préparer et à justifier le discours et les récits de la p. 271 et suiv. — श्वेतनाय : « pour le lendemain » (conf. p. 271, l. 14; p. 307, l. 2, etc.), transcription sanscritisante d'une forme plus populaire comme le pâli *svâtanâya;* elle s'inspire du reste de la forme prâcritisante श्वे pour श्वः, qui est familière à notre texte (voyez tout à l'heure, p. 271, l. 11). Nous y trouvons dans le même sens les formes श्वेदानि (p. 307, l. 7, 11), qui s'explique peut-être par l'analogie de दानि, इदानि, et श्वेतनानि (p. 323, l. 20; p. 324, l. 5) qui ne se peut guère défendre et qui paraît issu d'une confusion des deux formes précédentes श्वेतनाय et श्वेदानि, à l'une desquelles il convient de la ramener.

Page 264, ligne 2. — « Par qui tous ces milliers de parasols portés soit par les devas soit par les hommes seraient-ils surpassés? » C'est-à-dire : quel être pourrait réunir autour de lui plus de parasols?

Ligne 4. — « Les [princes] issus d'une race de rois fidèles à l'accomplissement quotidien des devoirs religieux méritent le parasol; il le mérite lui aussi ce bienheureux Chef des hommes, » c'est-à-dire le Buddha. — निर्वृत्ताहन्ति pour *°वृत्ता ह°. — Le voisinage de ह्यर्हन्ति explique bien la chute de ह्यर्हति च dont la restitution rétablit le vers et satisfait au sens.

Ligne 6. — « Ceux qui, triomphant de l'ennemi étranger, jouissent de royaumes invincibles, ces hommes aussi méritent le parasol. » J'ai été obligé de laisser une

lacune, c'est le substantif qui entrait en composition avec संपन्ना pour former l'épithète de ces princes; il est probable qu'une certaine ressemblance graphique entre ce mot et les derniers mots du précédent pâda, a contribué à amener le trouble qui est évident dans la tradition: la syllabe त्वा paraît être un débris. N a la lecture de C, et ne nous tire pas d'embarras. — A la ligne suivante, संपन्ना des manuscrits ne peut être exact, ne donnant pas de sens. समन्ता en est graphiquement très rapproché; cette conjecture entraînait forcément la correction, elle aussi très facile, de नितो en हिता; nous ne pouvons nous passer d'un participe signifiant quelque chose comme «détruit, supprimé». — Je respecte la tradition en supposant à la phrase un sens interrogatif; la particule तु est singulièrement placée; il serait facile de la corriger en स et d'obtenir ainsi un corrélatif à येन.

Ligne 10. — अप्रतिभास «dont l'éclat est sans rival».

Ligne 12. — *Bimbisāro* et *prishṭhatō*. Sur बिम्बिसार, voy. ci-dessus, p. 381. — Les manuscrits ont conservé à demi, dans वज्जि, la forme populaire du nom, *vajji* pour le sanscrit वृजि Le mètre nous force à lire soit वज्जि, avec l'orthographe pâlie, et la finale brève quoique à l'accusatif pluriel, ou वृजी avec la finale longue et l'orthographe classique. Je me suis arrêté au premier parti, celui qui s'éloigne le moins de la tradition.

Ligne 16. — पश्चिया, absolutif avec allongement de la finale comme ग्रहा, उपनम्या, *Lal. Vist.*, 338, 6-7, etc. — «Les Nâgas qui résident dans les montagnes, comme aussi ceux qui font leur résidence dans le Gange...» La comparaison du vers suivant où nous avons distinctement महाह्रदनिकेता ne peut guère laisser de doute sur la restitution de celui-ci. L'interprétation est moins certaine; l'expédient le plus simple me paraît être de prendre महाह्रद dans le sens que lui attribue le Mahâvyutpatti (d'après le *Dict. de Saint-Pétersbourg*), comme désignant un de ces nombres très élevés dont les buddhistes sont prodigues (conf. ci-dessus मुगव, etc.), et de traduire: «qui ont dans les grandes montagnes une multitude de séjours [divers].»

Page 265, ligne 3. — नटकन्नविधमनकरा «dissipant la poussière soulevée par les danseurs», réunis pour la fête. Il faut suppléer पञ्चत्रयाता du vers précédent, après धोरेन्तु.

Ligne 5. — ज्ञगाग्रस्य est à la rigueur possible, mais ne me satisfait guère. Il est clair que ज्ञगे est répété du pâda précédent et doit disparaître; il est clair aussi qu'il nous faut une épithète du Buddha. Je ne vois pas de lecture certaine à tirer de ज्ञिगेग्रस्य (N a la même leçon), et ce n'est qu'à titre provisoire que j'ai écrit ज्ञगाग्रस्य comme j'aurais pu faire नृपाग्रस्य ou quelque chose d'approchant. — Je suis encore plus hésitant sur la conjecture घनपवनगतिस्य du vers suivant; si elle est fondée, cette épithète désignerait le Buddha comme «marchant avec la rapidité

d'un vent violent», c'est-à-dire possédant la faculté surnaturelle de traverser l'espace avec la promptitude du vent le plus rapide, ou même ayant la démarche aussi légère que le vent. Cf. plus bas, p. 271, l. 2-3.

Ligne 9. — Je traduis l'épithète que je restitue संवर्तितत्वत्समत्वपु : «qui a pris un corps semblable à ce qui est grossier, matériel.» Il faut se représenter que les devas, pour rendre leur cortège sensible à la vue des hommes, ont revêtu des apparences de corps grossiers et terrestres.

Ligne 11. — तल doit, par opposition à दण्ड «le manche», désigner le «dais» qui forme proprement parasol.

Ligne 14. — पवनपथ° : «dont le cœur est pur comme le ciel;» l'image nous est à nous aussi familière.

Ligne 18. — कामावचरो संघो pour °वचरसंघो, ou bien faut-il, une fois de plus, prendre कामावचरा comme faisant fonction de génitif pluriel? — Pour la quantité (*sânus°*) que notre correction attribue à सन्निपतित, voy. ci-dessus, p. 217, l. 18 et la note.

Page 266, ligne 1. — «Ils ne voient pas le Buddha l'un de l'autre,» c'est-à-dire les Buddhas qui sont respectivement assis sous le parasol de chacun de leurs voisins. — L'expression ध्वजो तिष्ठति est singulière; on peut douter de cet emploi absolu de ध्वज pour désigner le Buddha, si ordinaire qu'il soit en composition pour former des épithètes appliquées au docteur.

Ligne 6. — अन्यमन्यस्य est un composé où l'*m* ne peut se changer en anusvâra; nous sommes pourtant obligés de scander *anyâm any°* comme s'il y avait अन्यं अ°.

Ligne 8. — °*Gatâ*. — इव यथा, quoique redondant, ne doit pas nous surprendre à côté du pâli *yathariva*. Il est vrai que l'on décompose *yathariva*, *tathariva* en *yathâ* + *eva*, *tathâ* + *eva* (*Kaccây.*, I, 2, 11); il faut tenir compte pourtant de l'analogie de *ati viya* que nous avons quelques lignes plus bas sous la forme अतिरिव, et où le sanscrit अतीव ne permet pas de voir autre chose que अति + इव. (Pour l'addition de *r* devant *iva*, cf. Childers *On Sandhi in pâli*, p. 11, qui a tort seulement d'y voir simplement une lettre *euphonique*.) La confusion était donc, si confusion il y a, très aisée; et elle suffit à expliquer la présence d'une locution comme इव यथा.

Ligne 14. — अतिरिव forme prâcritisante pour अति विव = pâli *ati viya*, sanscrit अतीव. — उद्दिल्य = औद्दिल्य (Burnouf, *Lotus*, 308) et correspond plus rigoureusement au pâli *ubbilla*. Comp. encore *Lal. Vist.*, 351, 1; 357, 18. Le sens de «joie, satisfaction» avait été reconnu par Burnouf; il est confirmé par Buddhaghosha (cité par Childers) qui le paraphrase par *pîti*; il serait assez indiqué par notre passage même. Childers était évidemment inspiré par sa prévention contre

la tradition septentrionale, quand il méconnaissait la parfaite concordance entre le nord et le midi dans l'emploi de cette expression.

Ligne 16. — La leçon de C, qui paraît avoir été aussi celle du prototype de B, शुभाम्बरम् est trop longue. On pourrait bien lire मुचे शुभाम्बरम्; cependant l'emploi de गता me paraît plus naturel, il est à coup sûr plus ordinaire, dans une locution comme अम्बरगत «qui se trouve dans l'espace», qu'il ne serait avec अम्बर dans le sens de vêtement.

Page 267, ligne 1. — Avec B j'écris पात्रिवात्र et non पात्रिपात्र; je considère que la première orthographe est garantie par la forme पात्रिजात, qui n'en est que le reflet prâcritisant.

Ligne 6. — Il est possible que राज्ञानेहि soit employé comme l'instrumental de राज; comp. le prâcrit राणाणेहि (*Hemac.*, III, 54). On pourrait aussi lire राज्ञन्येहि, d'autant mieux qu'il n'y a ici, à proprement parler, qu'un seul roi en scène, Bimbisâra.

Ligne 9. — Le conditionnel n'étant plus dans l'usage de cette langue, on voit le double expédient par lequel elle y supplée ici, le remplaçant par le futur (भविष्यति), ou créant un potentiel du futur dans la forme कारयिष्येत्.

Ligne 11. — पूर्वयोगो «une réunion antérieure», c'est-à-dire un cas dans le passé où tu t'es trouvé réuni à Bhagavat, dans la compagnie de Bhagavat. — Si la leçon अभाषे est fondée, et j'ai peine à en douter, malgré l'accord de la plupart des manuscrits dans le fautif अवाषे, on suit l'envahissement de la désinence e de l'aoriste; elle pénètre ici dans le parfait; elle est devenue l'exposant ordinaire du passé.

Page 268, ligne 4. — Peut-être aurions-nous le droit de rester plus près de la tradition en lisant स्तूपंसि, la forme de locatif du Mâgadhî jaina, qui se rencontre aussi dans les inscriptions d'Açoka (Dhauli et Jaugada). Il est certain que, dans un texte aussi composite, il ne faut pas craindre d'ouvrir la porte même à des formes isolées et exceptionnelles. Celle-ci pourtant étant conjecturale, je n'ai pas osé l'introduire dans le texte. — «Ayant placé un parasol sans tache au haut de la coupole du stûpa,» littéralement «sur le stûpa accumulé, élevé».

Ligne 11. — Sur l'orthographe चक्रवर्तेसि des manuscrits pour *वर्त्यासि, conf. p. 500. — Le vers suivant se peut traduire tel qu'il est transmis, en prenant क्षत्रिये dans la fonction du génitif : «Le Kshatriya (c'est-à-dire le Cakravartin) possédait des territoires divers, il avait une suite [nombreuse]; » mais le sens prêté ainsi à अनुयात्रा et son emploi sans épithète, demeurent assez surprenants. Je ne serais pas éloigné de penser (d'après l'analogie de स्तूपंसि) que la leçon primitive ait été अनुयात्रंसि क्ष* : «il y eut beaucoup de territoires dans la conduite du Kshatriya,» c'est-à-dire que le Cakravartin traversa, conquit bien des territoires en fai-

sant la conduite au cheval de l'Açvamedha, ce sacrifice qui consacre la domination universelle. — L'orthographe क्षेत्रिय pour क्षत्रिय est presque invariable dans nos manuscrits.

Ligne 16. — Si "कम्बल" est exact, ce dont je doute, le sens ne peut être que celui-ci : «revêtu du manteau royal,» du manteau, [insigne] de la souveraineté; mais l'expression n'est rien moins qu'ordinaire.

Page 269, ligne 1. — On pourrait lire aussi à la rigueur प्रज्ञातासि pour प्रज्ञातो बासि; cette lecture qui serait encore plus près de la tradition, a le tort de supposer une irrégularité de plus. En tous cas, le sens serait le même : «il devint.» — J'écris अभिज्ञाये, qui nous donne le verbe fini, nécessaire à la construction de la phrase; l'orthographe "ज्ञाय pour "ज्ञाये est la contre-partie de l'orthographe plus fréquente बाये = बाय.

Ligne 4. — Le vers étant ainsi constitué, il faut suppléer अभिज्ञानन्ति; mais il est possible que ते चात्र cache une faute plus grave, et qu'il faille corriger quelque chose comme तं गता अतीता".

Ligne 6. — हि, ainsi placé, ne peut qu'être suspect; il serait aisé de corriger ये च तहिं : «les Buddhas qui ici-bas....» — Au vers suivant, la troisième personne est d'abord employée avec un sujet de la première; puis अनुस्मेत् fait fonction de la troisième personne.

Ligne 14. — Cf. *Jâtaka*, I, 166, 21 : *pañcângulikañ datvâ*. Dans les deux cas, पञ्चाङ्गुल paraît désigner un ornement dont j'ignore la nature exacte. — कुर्यात्, comme कारयेत्, est dit d'une façon générale : que *l'on* fasse!

Ligne 17. — अमृतोपगा «qui se rapproche de l'amṛita», c'est-à-dire : qui mène son auteur au nirvâṇa. — A la ligne suivante, il me paraît plus simple d'admettre une transposition que d'accepter le barbarisme विशिष्टा exigé pourtant par le mètre. Aussi bien nous sommes encore, dans l'autre demi-vers, forcés d'intervertir l'ordre des mots. Le sens du çloka est assez clair : «Je ne connais pas de culte qui soit égal à celui-là, moins encore qui lui soit supérieur, je ne connais pas d'autre objet dont l'adoration te puisse acquérir un mérite plus grand.»

Ligne 20. — Ceci n'est qu'un essai de restitution d'un texte évidemment fort corrompu; il s'éloigne par malheur sensiblement de la tradition. Je traduis : «Si quelqu'un adorait continuellement ici-bas toutes ces divinités en leur faisant toutes les offrandes les plus précieuses, il n'en résulterait pas pour lui une récompense proportionnelle.» — अनुकम्पाहितानिता «immenses en compassion et en utilité [pour les créatures]».

Page 270, ligne 5. — Les trois derniers termes offrent seuls quelque difficulté. En prenant ज्ञात्य dans le sens de ज्ञाति, on peut rendre : «(Si quelqu'un

me loue) pour mon projet (à savoir d'atteindre à la bodhi) ou pour ma noblesse, ou pour le passé (pour les bonnes actions accomplies dans des existences antérieures).» — J'entends आदेयवचन «dont on doit retenir, observer les paroles». Cf. les exemples cités par Childers, s. v. *ádiyati*.

Ligne 7. — उत्तरिं est la forme pâlie équivalente de उत्तरं. किसं pour कृच्छ्रं se compare de très près au *kasira* usité en pâli à côté de *kiccha*. Le voisinage de प्रावरणं explique, en quelque façon, l'altération de उत्तरिं en उत्तरीय ou °रीयस्य, tandis que किसोरण pour किसरं se fonde sur l'emploi fréquent de la locution अल्पकृच्छ्रेण. Ainsi se justifie la lecture à laquelle je me suis arrêté et que je comprends ainsi : «Pour ceux qui ont, de la sorte, fait croître des racines de mérite, dans la suite, grâce à elles, la prison corporelle ne réserve plus que peu de souffrances,» c'est-à-dire : ceux-là seront bientôt délivrés définitivement de l'existence par leur entrée dans le nirvâṇa.

Ligne 13. — स्फुटं «plein de». Cf. ci-dessus, p. 406. — Sur l'emploi spécial de निर्मित, appliqué à ces créations passagères de personnages supposés, comp. plus haut.

Ligne 17. — «Quand le Buddha marche sur les êtres répandus [sur la terre] (littér. : sur un déploiement d'êtres), sous ses pas naît la souffrance.»

Page 271, ligne 2. — «Le contact des Buddhas est doux comme celui des vents légers qui descendent [du ciel]. Jamais le [contact du] corps des Tathâgatas ne produit une blessure.» प्रसाद्य, adverbialement : «grâce à, par l'effet de.» Ci-dessus, p. 562.

Ligne 7. — «Bhagavat marche sans obstacle parmi les êtres,» c'est-à-dire que Bhagavat peut marcher sans arrêt, sans précaution, sans crainte de blesser aucun être vivant, grâce à l'immunité qui vient d'être décrite; la suite renchérit encore, puisque ses pas produisent la verdure et le gazon, c'est-à-dire la nourriture, et non la mort, pour tous les êtres.

Ligne 11. — शुचे, pâli *suve*, sanscrit शुवः. Cf. p. 364.

Page 272, ligne 7. — वासमुपगतो «il fit halte». — सम्बली (cf. plus loin, p. 273, l. 13) se compare à la forme pâlie *simbali*, bien qu'un peu plus voisin du type sanscrit शाल्मली. — On remarquera que पक्षियो, comme le montre le participe, est un féminin et remonte par conséquent à un nominatif पक्षी pour पक्षिणी, comme nous trouvons en pâli *hatthi*, équivalent de *hatthinî* (*Kaccây.*, II, IV, 28).

Ligne 13. — Nous trouvons la même lecture dans les lignes suivantes. Il faut donc admettre une forme प्राकुन्तिक non usitée dans la langue classique, mais parfaitement probable, étant à प्रकुन्त comme प्राकुनिक est à प्रकुन.

Ligne 15. — तत्र चरिता «expérimentés dans cette matière».

Ligne 18. — भव्यानि ... अभिनिर्भेदाय «Ces œufs pourront-ils éclore»? — J'ai rétabli ण्डानीतानि d'après l'analogie de la ligne 14; mais la tradition des manuscrits semble remonter à une leçon différente, l'ṇ cérébral, en particulier, s'accorde médiocrement avec cette conjecture.

Page 273, ligne 4. — On suppléera संस्तरितव्यं ou निक्षिप्तव्यं après कार्षापणं. पोषिष्यति «il les couvera comme ferait la mère». Le sens de «comme, à la place de» paraît le seul que l'on puisse ici, contrairement à l'usage ordinaire, attribuer à यथा.

Ligne 9. — «Le plus âgé des ṛishis remplit le rôle de chef de maison.» Pour ce sens de महत्तर, comp. le mot buddhique महत्तक qui n'en est qu'une altération.

Ligne 12. — यं इच्छामि «de sorte que, de façon que je souhaite ceci...». Cf., p. 364, l. 14: नास्ति भूयो कोचित्मृगो यं तुवं स्वयमागतो «il ne reste donc plus aucune gazelle, *que* tu es venu (pour que tu sois venu) toi-même?» On comparera aussi, un peu plus bas, l'emploi de यं auquel se réfère la note suivante.

Ligne 15. — On pourrait conserver la leçon यन्तु en ponctuant après ऋषयो et en effaçant la ponctuation après विदितं; ce qui m'a fait préférer la lecture यन्तं, c'est qu'elle a l'avantage de préparer, par le corrélatif तं, la construction un peu brusque qui suit: «Pour que cette aventure, à savoir que..., leur soit connue, il faut que ces ṛishis aient des dons merveilleux.»

Page 274, ligne 13. — La construction serait moins embarrassée en lisant पृच्छेसि et en suppléant इति après ह्रेहि. Il n'est guère naturel que le roi, après s'être dit d'une façon générale: Je veux les interroger tous trois, un à un, reprenne: Je vais interroger le hibou, et puis que le texte passe sans aucune transition aux paroles mêmes que le roi lui adresse. Cependant, ci-dessous, 277, 17, पृच्छामि reparaît dans des conditions encore plus singulières, et, plus loin, 280, 4 et suiv., nous avons un nouvel exemple de transition abrupte et peu ménagée. La chose est en somme de médiocre importance.

Ligne 16. — Pour la substitution, graphiquement très aisée, de वत à पुन, cf. ci-dessous, 277, 19.

Page 275, ligne 1. — «Prêtant [une égale] attention aux deux partis.» C'est du moins le seul sens que je puisse tirer de cette construction irrégulière où, après समाहित, l'accusatif remplit la fonction du locatif. — Le demi-vers qui suit est d'une construction assez lâche; le sens est clair: «qu'il n'agisse ni par caprice ni par corruption, etc.»

Ligne 5. — Je serais très porté à corriger धर्मकारणो; une nouvelle proposition commence avec पण्डितो, comme l'indique हि; grâce à ce changement, le second

pâda fait nettement antithèse au premier : « Il ne va pas à la ruine; l'habile homme sait sauvegarder ses intérêts, et tout en sauvegardant sa réputation et sa gloire, il suit la voie du salut. » Il est probable que *°काएणो a d'abord été altéré en *°काएणा, d'où les scribes ont fait *°काएणात्.

Ligne 9. — स्पर्शनीय = स्प्रष्ट, comme nous avons eu le pâli *phoṭṭhabba* = *sparça*. — Je prends बलीयति comme un dénominatif formé de बल, dans le sens de : « acquérir de la force, prendre le dessus. »

Ligne 13. — Sur l'emploi de अभिधारयितुं, cf. *Lal. Vist.*, 115, 3, où le sens général, impliqué par les deux passages, est celui de « consoler, plaire ». — J'ai écrit वेदन qui, comme je l'ai indiqué plus haut (p. 425), ne me paraît être ici que l'orthographe pâlie de वृत्त dans le sens de « devoir, accomplissement du devoir ». C'est un des cas où il me semble que nous pouvons avec certitude remonter au delà des remaniements des scribes; à coup sûr, वर्त्तेन ne peut être exact; il est très invraisemblable, étant donnée la propension des scribes à faire du sanscrit, qu'il représente वृत्तेन. D'où ma conjecture. — अभेद्यपुरुष « dont on ne peut détacher les serviteurs ».

Ligne 17. — ज्ञानेसि est une seconde personne du potentiel comme nous en avons déjà rencontré des exemples; le mélange de la troisième et de la seconde personne, dans cette suite de préceptes, n'a rien qui puisse absolument nous surprendre. Il est d'ailleurs fort possible que toutes ces troisièmes personnes apparentes (en *et*) doivent être prises comme autant de secondes personnes. Il faut que le prince connaisse les vrais sentiments de chacun, son attachement ou son infidélité, parmi les chefs de l'armée, parmi ses serviteurs et dans tout son peuple. Pour cette division de l'entourage du roi en बलाग्र et उपजीविन्, cf. ci-dessous, p. 279, l. 18.

Ligne 20. — « Qu'il montre que c'est la [pratique de la] justice qui mérite la récompense; » en d'autres termes : que la vertu est la vraie source de tous les biens. — Au vers suivant, il faut, ou corriger यागता जनता बहु et suppléer l'accusatif après निवेशेय, ou prendre यागता avec une valeur adjective : « une multitude immigrante, d'immigrants. »

Page 276, ligne 6. — पाटिराज, forme pâlie pour प्रतिराज, avec allongement de la première syllabe, comme nous en trouvons plusieurs cas, spécialement en pâli (cf. Kuhn, *Beitræge*, p. 30-31); un exemple, pour प्रति en particulier, est fourni par *pāṭibhoga* pour *paṭi°*. Il est clair que प्रतिराज n'a pas ici le sens rigoureux de « roi hostile, ennemi », mais celui de « roi voisin, rival ». — « A celui qui conçoit de la haine, ses ennemis rendent la haine. » यो वैरे a pour corrélatif un तस्य non exprimé.

Ligne 10. — « Ne débite pas des choses sans suite sur toutes sortes de sujets; » la valeur exacte de प्रकीर्णोपधान se peut vérifier par l'antithèse qu'exprime le demi-

vers suivant où हेतुकारणसंयुक्तं lui est opposé; il s'agit donc de discours qui manquent de suite et de force logiques, de bavardages légers et frivoles. Cf. plus bas अविकोपवाचा, l. 12. De même कालेन fait pendant à सर्वत्रगेहि; il ne faut pas parler à tout propos et sur tous les sujets, mais seulement «en son temps» et à propos. On voit ainsi clairement que dans la seconde moitié du vers, मित्रं est certainement corrompu, et que le seul terme possible est un mot signifiant quelque chose comme «parole, discours». C'est ainsi que j'ai écrit मन्त्रं qui rentre bien dans ce sens, tout en le spécialisant et en marquant que le roi doit parler surtout pour manifester ses *décisions* au moment opportun. — On peut comparer, pour कारणं, l'emploi du mot dans le XIVe édit d'Açoka à Girnar (*Inscriptions de Piyadasi*, I, p. 316).

Ligne 19. — On approuvera, je pense, cette correction en attendant que nous connaissions cette fable des serpents et des scorpions à laquelle le vers fait une allusion qui, provisoirement, reste pour moi obscure.

Page 277, ligne 3. — Jeu de mots sur बलचक्र et धर्मचक्र; le sens général est: «C'est sous la protection de la force que la justice peut régner sans obstacle.»

Ligne 6. — La correction de ce vers repose sur la comparaison de *Dhammap.*, 293, 15 et suiv.: *assa taṁ pâpakammaṁ diṭṭhadhamme vâ samparâye vâ vipâkaṁ deti*, etc., दृष्टधर्म désignant, dans la langue buddhique, la vie présente, संपराय le monde à venir. Le sens est donc: «C'est ainsi que les actions accomplies par les hommes vertueux sont une source d'avantages en ce monde et [une cause] de bonheur dans l'autre.» Cf. ci-dessous, p. 281, l. 5: इह लोकस्मिं — संपराये. C'est une idée particulièrement chère aux buddhistes; on en peut juger par l'insistance avec laquelle Açoka y revient dans ses inscriptions.

Ligne 12. — Cf. p. 279, l. 21; 281, 19 qui mettent hors de doute la forme féminine धनुशासनी.

Page 278, ligne 1. — हादं स्य pour हादं घस्य. Cf. encore quelques lignes plus bas et p. 284, l. 15.

Ligne 6. — प्रगृहे entre malaisément dans le vers; il est fort probable qu'il faudrait corriger प्रग्रहे comme nous avons eu योग्रहेत्वा pour योगृहीत्वा, p. 280, l. 1. — धनुग्रहरुचि «qui se plaît à répandre des faveurs». रुचि est souvent composé dans ce sens. Cf. ci-dessus.

Ligne 10. — «Ne donne pas pouvoir sur des districts, même à des fils ou à des frères s'ils sont sans scrupule, violents et d'un caractère bas.» Nous trouvons, en pâli, un *chava* dans le sens de «bas, vil» (*lâmaka*, dit l'*Abhidhânapp.*, n° 1026); ce n'est qu'une application particulière, à l'état d'adjectif, de *chava* = श्वन्. Dans ce voisinage de साहसिक et इव, शूर ne peut avoir simplement la valeur de coura-

geux, héroïque, il doit prendre un sens péjoratif au moins très voisin de celui que je lui attribue. Que *sûra* ait, dans la langue buddhique, des nuances de signification assez éloignées de sa valeur originelle, c'est ce que démontrent des expressions comme *sûro hutvâ* en pâli (par exemple, *Jâtaka*, I, 320) pour dire : «ayant repris confiance, contenance.» Il faut avouer pourtant qu'il serait aisé de corriger क्रूरां. — La restitution du vers suivant est malheureusement fort conjecturale. Voici comme je comprends : «Un prince doit étendre sa faveur [même à des coupables] à cause de leurs parents (pour ménager leur famille?); disgraciés et chassés de leur héritage, ils deviennent [de dangereux] ennemis.»

Ligne 14. — J'admets que «cinq royaumes» est dit pour un nombre indéfini : «Un royaume est divisé, se dissout, où des ennemis cachés exercent leurs pratiques.» — «Ne leur donne pas ta confiance (à ces ennemis dissimulés) et n'entre pas dans une fausse voie (ne te laisse pas égarer par eux)» (cf. *Lal. Vist.*, 111, 7, 11). L'intention est éclairée par le vers qui suit. वशानुग, quoique assez vague par lui-même, ne peut que confirmer cette interprétation : «le roi qui se laisse entraîner dans de fausses voies et qui obéit à des volontés étrangères...»

Ligne 19. — सुंतुलेहि «pèse toutes choses par toi-même». — समोजियान कथय «ne parle qu'avec précaution le jour ou la nuit; car il y a des gens aux écoutes, s'ils entendaient, ils en profiteraient pour te perdre». Le second ते fait fonction d'accusatif pour त्वां comme nous l'avons vu déjà. Cela me paraît au moins beaucoup plus naturel que de prendre विकोरन्तु sans régime et de corriger en तं le premier ते.

Page 279, ligne 2. — A la fin du premier çloka, कोऽर्थं न ते est bien dur; quoique nous ayons eu des exemples comparables, je ne donne cette lecture que faute de mieux. Le jeu de mots antithétique अर्थवतो — कोऽर्थं न ते me semble pourtant lui prêter quelque solidité. Voici comment j'entends ce vers : «Celui qui n'a que le courage tombe vite, le riche gagne sans cesse en force; un homme prudent, disposant de beaucoup d'argent, pourrait, s'il se tournait contre toi, te faire beaucoup de mal.» Cette maxime prépare et explique le conseil contenu dans la stance suivante : «Ainsi exile avec femme et enfants, le brâhmane qui dispose de beaucoup d'argent, et le vaiçya riche et habile; éloigne tout homme faux et perfide, même s'il est dépourvu de moyens.» J'ai rejeté le demi-vers सपुत्रदारं, etc. Le प्र initial du second प्रहे, écrit स par erreur, a pu amener ce que je considère comme une répétition accidentelle de la ligne précédente. Les autres manuscrits l'ont du reste, comme B et C dont ils reproduisent toutes les autres lectures, à quelques détails près.

Ligne 17. — J'ai conservé la forme des manuscrits; mais परिक्षनं et राष्ट्रं, ainsi juxtaposés sans aucune liaison, m'inspirent des doutes. Comme il s'agit ici exclu-

sivement de l'entourage du roi et non du royaume entier, je préférerais, par une correction très légère, changer राट्ट्रं en राष्ट्रे «dans tout le royaume». — Je prends कृत्याकृत्य comme une forme avec allongement anormal pour कृत्य-कृत्य, comme en pâli *phalâphala*, *bhavâbhava*, et je traduis : «dans toutes leurs affaires, dans tous leurs besoins.» Cette traduction me paraît aussi la plus naturelle, plus bas, à la ligne 18. — On remarquera un nouveau cas du subjonctif dans प्रतिपद्यासि du vers suivant. Cf. p. 499.

Page 280, ligne 5. — यथातथा ne s'explique que dans le même sens adverbial que prend en pâli la locution *yathâtathaṁ*, dont nous avons du reste signalé la présence ici même (p. 4, l. 1, etc.). — पृच्छसि doit être pris comme passif au lieu de पृच्छ्यसि, la forme que nous attendrions dans ce texte; sinon, on serait réduit à lire त्वां et पृच्छमि pour पृच्छामि, comme il arrive assez souvent dans le dialecte des Gâthâs (cf. des exemples dans E. Müller, *loc. laud.*, p. 280).

Ligne 14. — क्षुहि «regarde, considère comme...». C'est l'acception de कृ dans la locution si ordinaire इति कृत्वा «en pensant, en réfléchissant ainsi».

Ligne 17. — Je construis le génitif एतेषां avec बलवं «cette force a le pouvoir sur les autres», c'est-à-dire : elle est, de toutes, la plus efficace. C'est ce qu'explique le demi-vers suivant, si l'on approuve ma correction : «par la prudence, on embrasse tout ce qu'il y a à faire.» Conf. la note de la ligne 17 de la page précédente.

Page 281, ligne 1. — A savoir, quand le roi manque d'intelligence, de sagesse.

Ligne 5. — Complétez तस्यास्ति «il s'assure la gloire en ce monde et le salut dans l'autre;» la construction du vers serait meilleure et les idées mieux liées en lisant, dans le quatrième pâda, धर्मं यो चरते.

Ligne 20. — Dans les répétitions de cette formule, nous avons eu successivement गोगृहीत्वान et गोग्रहेत्वान; il est difficile de dire laquelle de ces deux formes il convient de rétablir ici. On peut également croire ou que la lecture ग्र n'est rien qu'une autre orthographe pour गृ, ou l'*i* une autre orthographe pour *e*; mais on peut aussi admettre que cette forme est, parallèlement aux deux autres, acceptable et légitime dans ce dialecte.

Page 282, ligne 3. — Sur धार्मिकथा, voyez ci-dessus, p. 261, l. 17. — सांपरायिक «l'utilité pour l'autre vie». — La formule qui suit est de style à la fin des Jâtakas versifiés. Cf. ci-dessous, fol. 162ᵇ, 266ᵇ qui consacrent les singularités métriques de la dernière strophe.

Ligne 12. — Les passages parallèles ajoutent ici un vers ते एकमना, etc. sur le-

quel nous n'avons pas à insister, puisque, dans le présent passage, les manuscrits sont unanimes à l'omettre.

Ligne 14. — Cet épilogue du Jâtaka précédent est évidemment hors de place; il était probablement mieux motivé dans le contexte d'où le passage précédent a été tiré en dernier lieu pour être introduit ici. — Le *Mahâvyutpatti* a une énumération de dix वशिता ou Puissances d'un Bodhisattva, reproduite dans le *Dict. de Saint-Pétersb.* Les deux listes ne concordent que partiellement. En les comparant, il ne faut pas oublier que la présente énumération a un caractère mnémonique, auquel les nécessités et les scrupules grammaticaux sont entièrement sacrifiés, dans une moindre mesure cependant que nous ne l'avons vu plus haut pour l'énumération versifiée des trente-deux mahâpurushalakshaṇas. C'est ainsi que dans le premier vers nous avons l'adjectif आयुष्मन्तो au lieu du substantif आयुषि qui, seul, se coordonnerait régulièrement avec प्रतिभाने; de même, dans le vers suivant, nous trouvons rapprochés ऋद्धिवशिता et अभिप्रायवशित्. Sans insister davantage sur ces détails de forme, nous constatons qu'il y a six termes qui figurent également, bien qu'à des rangs divers, dans les deux classifications; ce sont les suivants, dans l'ordre du *Mahâvyutpatti* : आयुर्वशिता, चित्तवशिता, कर्मवशिता, उपपत्तिवशिता, धर्मवशिता, ऋद्धिवशिता. Un autre, l'अधिमुक्तिवशिता du dictionnaire tibétain, se relie étroitement, par la signification sinon par la forme, à notre अभिप्रायवशिता. Restent trois termes de l'énumération du *Mahâvyutpatti* : परिष्कारवशिता, प्रणिधानवशिता et ज्ञानवशिता. La प्रतिभानवशिता du *Mahâvastu* se compare aisément à la ज्ञानवशिता, à moins que l'on n'aime mieux voir dans प्रतिभान une altération accidentelle de प्रणिधान. Les deux derniers termes de notre liste (कालदेशे वशी), la कालवशिता et la देशवशिता, sur la lecture desquels il ne me semble pas que l'on puisse conserver de doutes sérieux, s'éloignent seuls de l'autre énumération. Il faudrait d'autres secours pour en définir exactement la signification scolastique. Ces deux textes nous permettent au moins de dire que, en suivant l'ordre du nôtre, cette puissance surnaturelle propre au Bodhisattva est considérée comme s'exerçant sur les objets suivants : la vie (c'est-à-dire probablement la durée de la vie); l'intelligence; la naissance (c'est-à-dire, sans doute, le choix de la famille où il s'agit de renaître); les actions; les pensées; la loi (c'est-à-dire, je pense, la manière de l'enseigner); les facultés magiques; la volonté; le temps; le lieu. Les deux derniers objets devraient être remplacés, d'après la liste du *Mahâvyutpatti*, par : les ustensiles nécessaires à la vie (परिष्कार) et le vœu d'atteindre l'intelligence parfaite (प्रणिधान).

Page 283, ligne 1. — वशिताद्रायु pour दशवशितासु; cf. p. 250, l. 8 et la note.

Ligne 6. — Le dernier pâda est trop long de deux syllabes au moins. Une lecture सहसैर्धर्मो ne nous tire pas d'embarras; je crains que l'altération ne soit plus étendue. B lit अभिसंमितो, et la lecture अभिसमितो serait en effet très recommandée

par le fréquent emploi, dans la langue buddhique, des locutions : *dhammaṁ abhisameti*, *dhammâbhisamaya*, etc. Or अभिसमितो n'a jamais pu faire la fin du vers. Si l'on croyait nécessaire de le rétablir, je proposerais, dans le premier pâda, de supprimer प्राणि et de lire चतुरशीतिसह°, puis d'ajouter ici अभूत्; nous y gagnerions une césure plus normale.

Ligne 14. — कम्पित, la forme prâcrite de काम्पिल्य, est garantie par la suite.

Page 284, ligne 1. — Il a été question déjà (p. 430) de l'expression बाह्य मार्ग comme désignant les pratiques de l'ascèse brâhmanique, par opposition ou plutôt antérieurement au buddhisme. Je veux seulement faire remarquer que la vraie lecture est probablement बाह्यकमार्गेण «qui suit la voie extérieure»; elle donne une épithète convenable pour le ṛishi en question. Dans l'état actuel du texte, nous ne pouvons que rattacher ces deux mots, à titre de déterminatif secondaire, au participe suivant, पूर्वरात्रं .... अनुयुक्तेन, «qui observe, suivant la méthode exotérique»; cette construction n'est ni très naturelle ni conforme à l'emploi ordinairement plus étendu de la locution. — जागरिकायोगम्, etc. : «qui s'applique à la pratique de la veille dans la première et la dernière partie de la nuit.» Comparez d'Alwis, *Introd. to Kacch.*, p. xxxiv; il explique le pâli *jâgariyânuyogo* comme consistant à ne donner au sommeil que la veille du milieu de la nuit (मध्यमयाम).

Ligne 4. — «Il touche de sa main le disque du soleil et le disque de la lune,» la plus haute expression de la puissance surnaturelle et magique. — वशे वर्तेति «il exerce son empire sur, il soumet à sa volonté, tous les êtres, jusqu'aux Devas brahmakâyikas» qui occupent le plus haut degré dans la hiérarchie.

Ligne 6. — Plus bas, p. 287, l. 5, कदाचित् est employé de même, non pas avec sa signification habituelle «quelquefois», mais dans le sens de : «une fois.»

Ligne 14. — On peut comparer à ces formules d'exorcisme celles que nous rencontrerons tout à l'heure (p. 290 et suiv.). Il est à peine besoin de remarquer que le caractère même de pareilles conjurations implique, dans le sens et dans la suite des idées, un moindre degré de précision et de rigueur. A la fin de chaque stance, les mots स्वस्त्ययनं तदाइ, qui en forment le refrain, sont sans lien étroit avec l'ensemble de la phrase qui, chaque fois, finit en réalité à रक्षितो. Quant à ce mot रक्षितो, dont l'identité avec le nom du ṛishi, héros de cette histoire, semble avoir amené l'insertion de ces exorcismes versifiés, il y désigne l'homme «gardé, protégé», qui, en d'autres termes, est en possession du स्वस्त्ययन. — ब्रह्मन् pour ब्रह्मन्, comme plus d'une fois, p. 256, l. 14, etc. La première stance se traduit ainsi : «Quelles formules murmure-t-il pendant un temps infini, quelle est sa science, quelle est sa charité, quelles actions accomplit-il, l'homme bien gardé qui marche dans la voie du bonheur en ce monde et dans l'autre?»

Ligne 18. — «Qui dédaigne tous les êtres, hommes et Devas, et les épreuves

poignantes de la vie.» Comme *pajjalitaṁ*, *Dhammap.*, v. 146, प्रज्वलन est le feu de la douleur et de la passion. L'homme «invulnérable», parfait, le dédaigne, en dédaigne les atteintes, et ne songe qu'à concevoir de la compassion pour tous les êtres.

Page 285, ligne 2. — «La supportant (la parole outrageante) avec la force de la résignation.» C'est un des sens consacrés par le pâli du verbe *adhivâseti*.

Ligne 6. — On peut, à la rigueur, construire la strophe en prenant यै comme corrélatif du तां suivant. Néanmoins, la construction est assez embarrassée pour confirmer la défiance que le nombre anormal des pâdas fait d'abord concevoir. — मित्रद्वेषिसमसंविभागी «également généreux envers amis et ennemis». — On remarquera अनुकम्पिन् construit avec l'accusatif comme le serait le verbe lui-même. — La comparaison des vers suivants nous permet, je pense, de compléter ici la strophe, en toute sécurité, par l'addition des mots यो मित्रमध्ये.

Ligne 12. — Du point de vue du sens, la correction वज्रिता est irréprochable; la difficulté est dans l'*i* long, वज्रीता, qu'exige le vers.

Ligne 15. — «Dont les rois, maîtres de la terre, pleins pour lui de bienveillance, savent que, pour la véracité et le courage, il n'a pas ici-bas et n'a eu jamais son pareil.» L'idée d'avenir qu'implique भवद्यो doit être comprise comme équivalant moins au futur qu'au conditionnel. Les rois se disent : il ne doit pas exister ni avoir existé jadis [en double].

Ligne 19. — Les manuscrits ne nous donnent aucun moyen de combler la lacune que le vers décèle et que devait primitivement remplir quelque autre épithète élogieuse de गता. Cette stance se différencie de ses voisines en ce qu'elle ne présente pas la sécurité dans la famille comme un effet des vertus du sujet, mais qu'elle la met, par une inspiration délicate et d'un accent assez peu indien, sous la sauvegarde des vertus et des qualités de la mère. — घर्, la forme pâlie pour गृह्.

Page 286, ligne 1. — Dans ce vers et le suivant, toute la description du sujet est au pluriel; il n'est pourtant pas différent de celui à qui se rapporte रक्षितो; cette incohérence s'explique par cette sorte d'immobilisation et, si je puis dire, d'insensibilité grammaticale qui frappe aisément des refrains tels que notre dernier pâda. आर्यधर्मेण «à la façon des âryas, des buddhistes», उपचिता, etc. «s'étant approchés [de lui, du Buddha] pour le servir (l'adorer)». On sait que समान, l'équivalent ordinaire de सत् dans la langue buddhique, est souvent employé de la sorte avec le participe passif : *puṭṭho samâno*, *pabbajito samâno*, etc. Cf. les exemples dans Burnouf, *Lotus*, 809 et suiv. — Il faut sans doute scander *tîrṇakāṁshā* avec la forme ⏑⏑–⏑, comme équivalent de –⏑⏑–, ainsi qu'il arrive souvent dans notre texte.

Ligne 11. — Ce vers ne se comprend qu'en suppléant इति après शमिष्यथ et en traduisant : « [Celui qui enseigne les hommes en leur disant :] en renonçant au mensonge, etc., vous irez au ciel. » — Le premier mot, पैशुन्यं, me paraît suspect. Nous sommes visiblement en présence des cinq commandements essentiels de la morale buddhique, le *pañcasîlaṁ*, comprenant : l'interdiction du mensonge, de l'impureté, de la destruction de la vie, de l'ivresse et du vol. Seulement, le vol est remplacé ici par un commandement relativement secondaire du *daçasîla;* il n'est pas vraisemblable que cette substitution soit intentionnelle. Je ne doute guère que la lecture primitive n'ait été चेय्यं (la forme pâlie pour स्तेयं) « le vol » ; le voisinage de मृषावाद् et le souvenir d'autres énumérations ont pu aisément le corrompre en पैशुन्यं, qui a le tort de s'accommoder assez mal au mètre. — पेरु est le génitif avec l'orthographe plus fréquente dans le *Lal. Vist.*

Page 287, ligne 13. — बहिः se construit de deux façons ou comme mot indépendant, et alors il est suivi de l'ablatif (de même बाहिर्, comme बाहिरे नगरातो (ci-dessous, p. 310, l. 15), ou dans une sorte de composition avec son régime, et la locution prend alors le signe de l'accusatif s'il y a mouvement, comme ici, la désinence du locatif, s'il n'y a pas mouvement, comme dans le pâli *bahinagare, bahigâme.*

Ligne 16. — जयेन वर्धापित est la tournure passive, assez fréquemment employée (presque toujours sous la forme वद्धापितो, cf. ci-dessous, p. 289, l. 8), pour marquer la formule de salut qui, d'après les drames, était habituellement adressée aux rois : जयति जयति भवान् : « Victoire. Victoire au roi ! »

Page 288, ligne 5. — Le titre सिंहसेनापति, qui revient ailleurs, comme p. 289, l. 18, est, je pense, synonyme de धर्मसेनापति « général en chef de la loi, » un des titres de Kâtyâyana.

Page 289, ligne 12. — « Au même moment ce taureau toucha la frontière et tous les esprits malins disparurent, » pour : et au moment même que le taureau toucha la frontière, tous les esprits, etc.

Page 290, ligne 6. — Il serait infiniment aisé de lire वैशालीये ; j'ai préféré m'abstenir, tant les confusions sont ici fréquentes entre les cas obliques des thèmes féminins.

Ligne 11. — Ces stances tirent un intérêt particulier de la comparaison que nous pouvons instituer, pour la plupart d'entre elles, avec une version pâlie qui fait partie du *Khuddakapâṭha* (Childers, *Journ. Roy. Asiat. Soc.*, n. s. t. IV, p. 314 et suiv.).

Ligne 16. — Le vers exige la leçon व = वा que nous trouvons en effet dans la rédaction pâlie. En revanche, au pâda suivant, वा représente एव.

Ligne 21. — तं est douteux; le pâli a *na no;* on pourrait se tenir plus près des manuscrits en lisant न नु avec नू allongé, comme il arrive si souvent dans la langue védique. — सुस्वत्ति dans tout ce passage est clairement une restitution malencontreuse de l'orthographe populaire *suvatthi* = स्वस्ति par samprasâraṇa (pour d'autres exemples en pâli, cf. E. Kuhn, *Beiträge*, p. 54-55). Il ne peut être question du redoublement parfaitement oiseux de la syllabe सु que supposerait cette forme. — L'addition मनुष्यतो वा अमनुष्यतो वा, qui revient ici à la fin de la plupart des stances, n'a pas d'équivalent dans la recension pâlie; elle semble avoir pour but de préciser le caractère d'exorcisme qui amène ici l'insertion de ces formules : « tant de la part des hommes que des êtres surhumains. » On se souvient que le fléau conjuré par le Buddha est représenté comme l'œuvre d'*esprits* nuisibles (अमनुष्यकाः).

Page 291, ligne 5. — La lacune est ici évidente, la formule finale इदं पि, etc. n'ayant rien à quoi elle puisse se rapporter. Il règne, dans ce début, une correspondance assez exacte dans la suite des idées que formulent les deux versions; elle nous autorise à penser que le sens général devrait être celui de la strophe 4 du Khuddakapâṭha.

Ligne 12. — Je ne sais ce qui a pu déterminer Childers à chercher ici une forme interrogative, et à prêter à *samâdhi* la valeur de « doctrine ». Le sens me paraît le plus uni du monde : « Cette samâdhi (c'est-à-dire la paix de l'âme, obtenue par la concentration et le recueillement de l'esprit) dont le Buddha excellent a vanté la pureté, que l'on appelle continue, cette samâdhi est sans pareille. C'est aussi un joyau précieux qui réside dans la loi, etc. » C'est-à-dire que cette samâdhi entièrement pure et continue ne se trouve que dans l'enseignement du Buddha. On peut voir en effet par des passages comme *Lal. Vist.*, 306, 11; 15, que les buddhistes faisaient une différence entre la samâdhi propre aux différents maîtres. — La traduction de आनन्तरिय (pâli *ânantarika*) me laisse des doutes. D'Alwis (*Introduct. to Kachchâyana*, p. 87), le traduit : « productive of immediate reward. » Je manque de passages parallèles pour déterminer le sens avec certitude.

Ligne 16. — « Les huit [ordres d']hommes dont on vante toujours la sainteté forment deux par deux quatre couples. Le Sugata a déclaré qu'on leur doit des présents; et ces dons produisent des fruits immenses. » Je traduis ces lignes parce que la leçon *etesu dinnâni* a entraîné Childers à un faux sens (« in them charity obtains an abundant reward ») qu'a évité d'Alwis. Pour ces quatre couples dont chacun comprend le *maggaṭṭha* et le *phalaṭṭha* de chaque degré, cf. les notes de Childers.

Ligne 23. — Conf. *diṭṭhisampadâ* dans l'énumération des cinq sampadâs, dans

Childers, s. v. — A en juger par le pâli *tayassu*, il faudrait considérer स्य, ainsi que nous l'avons déjà rencontré, comme représentant de स्विद्; mais le texte pâli de ces deux vers n'est guère satisfaisant, et le nôtre, en prenant स्य, pour यस्य, comme corrélatif de यस्य, se traduit nettement et se conforme dans la construction à l'analogie des autres vers : «Celui qui a le bonheur de posséder toutes les bonnes doctrines, s'affranchit des trois conditions [mauvaises], à savoir : ....» Sur शीलव्रतं, cf. les notes de Childers, et l'art. *sîlabbataṁ* de son dictionnaire.

Page 292, ligne 7. — On remarquera l'avantage que garde ici cette recension sur la version pâlie. शैक्षो, désignant les huit ordres d'hommes dont il a été parlé plus haut, à l'exclusion du plus élevé, de l'arhat, qui est au-dessus des passions humaines, est net et précis; il est de tout point préférable au pâli *so* qui ne se rapporte à rien. Il explique le दृष्टपद qui vient ensuite, puisqu'il s'agit expressément d'hommes entrés dans la voie (मार्ग ou पद qui sont synonymes), tandis que *diṭṭhapada* du pâli est au moins bien vague. — अभव्यो, अभव्यता n'emportent pas simplement l'idée de tort («wrong», Childers), de faute, mais marquent que le sujet est incapable de la chose en question : «il est incapable de dissimuler sa faute; l'incapacité [de la dissimulation] est reconnue à ceux qui ont vu la voie.» *Vatto* du texte pâli ne peut être qu'une erreur matérielle.

Ligne 14. — Ce pâda est trop long, soit qu'il faille se rapprocher de la leçon pâlie *pathaviṁ sito siyâ*, soit qu'on préfère effacer स्या, et mesurer *sânniçrito*, comme nous avons eu précédemment *sânnipatito* (p. 545).

Page 293, ligne 6. — La leçon नैष्क्रमिणो est certainement préférable au pâli *nikkâmino* = निष्कामिनो, qui n'est je pense qu'une altération accidentelle de *nekkhammino*. Le sens : «qui sont entrés dans la vie religieuse conformément aux ordonnances de Gautama,» est bien plus naturel et mieux lié que celui que fournit l'autre leçon. Sur नैष्क्रम्य et *nekkhamma*, voy. p. 443.

Ligne 12. — «L'ancien [karman] est épuisé, il n'y a pas de nouvelle accumulation [de karman].» Il est certain que la version pâlie *navaṁ natthi saṁbhavaṁ*, a le mérite de la *lectio difficilior*, que l'on prenne avec Childers संभवं comme un participe présent, ou, avec Gogerly (ainsi que le montre sa traduction citée par Childers) comme le substantif employé irrégulièrement au neutre, pour *saṁbhavo*. — J'ai dû remanier les lignes 13-14 en me fondant sur la version pâlie; la restitution m'en paraît certaine, et la leçon अविरूढिधर्मा, que suggèrent nos manuscrits, est clairement préférable au *avirûḷhicchandâ* du pâli : «dont c'est la condition, la nature de ne plus croître.»

Ligne 19. — Cette stance n'a pas d'équivalent dans la recension pâlie; je le regrette d'autant plus que le mot निर्धौत me paraît, malgré l'accord des manuscrits,

exiger une correction. Si cette leçon était exacte, le mot ne pourrait que faire double emploi avec ज्वलति, quoique étant à un autre temps et n'étant relié à ce verbe par aucune conjonction; une pareille construction, sans parler du sens peu ordinaire qui se trouverait par là attribué à निर्वाहति, est fort invraisemblable. Je proposerais de lire निर्वाधे, ce mot assez peu commun ayant pu, par la confusion des sifflantes, prêter ensuite à la déformation en face de laquelle nous nous trouvons. On traduirait alors d'une façon très simple : «comme un feu allumé dans la nuit s'éteint faute d'aliments, après avoir brûlé avec violence. . . .» — Le mot व्याविनो, rapproché de la comparaison où il est mêlé, paraît impliquer l'intention d'un jeu de mots entre les termes व्या, ज्ञा, que nous avons vus plus d'une fois confondus dans ce texte sous la forme commune ज्ञा. — अदर्शनं, etc. : «ils échappent à la vue du roi de la mort;» c'est-à-dire, échappent à la mort, en échappant à la vie et aux renaissances; en d'autres termes : «ils entrent dans le nirvâṇa.»

Page 294, ligne 3. — Pour ces deux premiers pâdas, voyez la stance 12 du pâli, d'après laquelle j'ai corrigé प्रगुल्गा. Je me sens moins rassuré sur la correction चैत्रस्मिं; peut-être serait-il préférable de conserver चित्रस्मिं, la forme pâlie pour चैत्रस्मिं, avec abrévation de *e* en *i* devant la double consonnance. Cette façon de compter le mois *caitra* comme le premier du *grîshma*, de l'été, implique la vieille division de l'année en trois saisons seulement, le *grîshma* embrassant avec l'été proprement dit, le printemps, *vasanta*, dont, à parler exactement, le *caitra* est le premier mois. — Relativement à l'application de cette comparaison au moral, comp. p. 570.

Ligne 13. — Cette stance et les suivantes ne correspondent exactement à aucun des vers du Khuddakapâṭha, quoiqu'on en retrouve quelques éléments épars tant dans les derniers vers du chapitre pâli que dans sa deuxième strophe. — Dans le présent pâda, il est curieux que les leçons des manuscrits paraissent dans leurs fautes mêmes refléter la construction du pâli *mânusiyâ pajâya*, quoiqu'elle ne puisse, surtout avec l'addition de मद्, rentrer dans le mètre, quoique enfin elle ne se puisse justifier après मैत्रीकर्तुं comme après *mettañ kattuñ* de l'autre texte.

Ligne 15. — तं paraît d'abord moins satisfaisant que le pâli *na* qui s'applique bien aux मनुष्यका प्रजा; on le peut entendre pourtant, en le rapportant à la personne ou en général au sujet quelconque sur lequel porte l'exorcisme. Conf. les lignes 1 et 3 de la page suivante.

Page 295, ligne 5. — J'ai enfermé ce pâda entre crochets; c'est une addition mécanique d'un scribe ancien; rien ne motive ni ne légitime ici sa présence. Il manque dans le passage semblable des lignes 14-17. On pourrait même douter, n'était la répétition, si les deux pâdas suivants ne doivent pas aussi disparaître.

Mais on n'a pas le droit dans des textes de cette nature d'être très sévère sur la convenance logique de l'enchaînement.

Ligne 9. — Les corrections प्रवर्तयति et "भूतनुक" sont exigées la première par le sens, la seconde par le mètre; nous obtenons ainsi la forme _ ⏑ _ ⏑ équivalant à _ ⏑ ⏑ _. Cf. ci-dessous, p. 297, l. 7 : *bhûtânukampi*.

Ligne 18. — ग्रवहारयितुं «prélever, lever», comme on le dit d'un impôt. — Deux autres expressions sont moins claires : मनुष्यतण्डुल et तण्डुलज्ञाता. On peut traduire la première : «la quantité de riz nécessaire à un homme.» Mais le sens même de तण्डुल laisse quelque doute. En effet, dans तण्डुलज्ञाता, ज्ञात ne peut guère être autre chose qu'un équivalent de ज्ञाति; nous le retrouvons employé de la sorte dans les inscriptions de Piyadasi, *Delhi*, V, l. 2; mais alors तण्डुल désignant non pas seulement le riz, mais des grains en général, il deviendrait plus naturel d'entendre : vingt-cinq espèces, et plus, de grains, plutôt que vingt-cinq espèces, et plus, de riz. Il faut avouer du reste qu'on attend moins l'indication du nombre d'espèces que de la quantité de grain ainsi réunie.

Page 296, ligne 5. — Il manque la seconde moitié du çloka; elle devait commencer, comme dans les vers précédents, par संबुद्धं पर्युपासन्ति ....

Ligne 6. — Je prends देवसंघा comme un bahuvrîhi : cette assemblée composée de la réunion des Devas. Il s'agit sans doute toujours de ces Devas en nombre incalculable accourus pour porter des parasols au-dessus du Docteur. — On voit ici clairement la confusion qui règne dans l'emploi des cas; ce même verbe est construit concurremment avec le génitif (°नागकायां) et avec l'accusatif (परिषां).

Ligne 14. — Je ne vois pas que l'on puisse compléter le vers par une autre addition que सूर्यो; et sa ressemblance avec le précédent devient dès lors si complète, la seule différence étant entre les verbes synonymes प्रभवति et प्रतपति, qu'il est permis de se demander s'il ne fait pas double emploi et s'il n'est pas sorti peu à peu d'une simple glose destinée à expliquer प्रभवति.

Page 297, ligne 11. — J'ignore quelles sont les dix qualités de cette श्री, de cet éclat qui est plus ordinairement exprimé par le terme ग्रवभासो (*obhâso*). La stance est traduite dans l'Introduction, conformément au texte que j'ai cru pouvoir reconstituer. ग्रमृतप्रसाद : «la foi à [la doctrine de] l'*amṛita*,» du nirvâṇa, comme *buddhe pasâdo*, *sâsane pasâdo*, la foi au Buddha, la foi à l'enseignement du Buddha (exemples dans Childers).

Ligne 15. — Je ne vois que deux moyens d'écarter les difficultés et l'incohérence que cette ligne, comme je l'ai fait sentir dans l'Introduction, jette dans le récit. C'est ou de l'éliminer purement et simplement, ce qui est un procédé un peu violent et arbitraire, ou de comprendre एवं comme s'appliquant non aux paroles qui

précèdent : «en ces termes,» mais à l'événement antérieur : «alors, pour cette raison Ânanda se prit à louer Bhagavat.» Dans la seconde hypothèse, cette mention que rien n'appelle et que n'explique pas la reproduction des louanges d'Ânanda, demeurerait encore bien singulière; elle ne serait pas absolument inexplicable.

Ligne 17. — Le tour est fort elliptique : le verbe est absent. Le sens paraît être : «c'est ainsi que la libéralité des Licchavis de Vaiçâlî (leur libéralité envers le Buddha) aboutit [pour eux] à cette approbation [de la loi],» à la foi dans la loi. Cf. धर्मानुमोदना, p. suiv., l. 19.

Ligne 22. — Il manque un verbe fini pour constituer la phrase; c'est donc ici que doit exister la lacune que décèle le nombre même des pâdas. Le zèle du peuple à accumuler des mérites est comparé à l'empressement des abeilles à faire leur miel. — J'admets, par conjecture, que मोसो est une autre forme prâcritisante pour *yûso* = sanscrit यूष : «grâce à des efforts communs se produit un suc savoureux et odorant.» — Malgré ce que la construction par le locatif भैषज्यगतेषु a d'irrégulier, le sens me paraît s'imposer : «il (le miel) entre dans les aliments et les médicaments,» il sert à la fois à la nourriture et à la guérison des hommes.

Page 298, ligne 5. — एमेव = एवमेव, comme plus haut. On remarquera la forme apocopée ग्रामे pour ग्रामेषु pour le besoin du vers. — कल्याणकार्येषु, etc. : «tous animés d'un zèle égal pour les bonnes œuvres,» c'est-à-dire surtout, également empressés à se montrer généreux envers le Buddha et son entourage. — सम्मोहयित्वान «en mettant en commun» ce qu'ils ont. Cf. ci-dessus, p. 295, l. 18, 19, le causatif मोहापयति. — Nous avons cette fois l'orthographe pâlie intacte au lieu du compromis स्वागु entre le pâli et le sanscrit.

Ligne 19. — वैयावृत्यं est un terme consacré, en pâli *veyyavaccaṁ* (conf. Childers), pour marquer les respects rendus par un inférieur à un supérieur. A en juger par la valeur étymologique, ce terme a dû d'abord marquer la réserve respectueuse avec laquelle l'inférieur se sépare, se tient à l'écart de la personne à qui il doit le respect. On peut comparer l'attitude observée par tout auditeur du Buddha : régulièrement, après avoir salué le Buddha एकान्त अपक्रामति, il se retire de côté. — A l'expression धर्मानुमोदना, comp. l'emploi d'अनुमोदयति dans la formule finale de certains textes buddhiques (conf. par ex., dans Burnouf, *Lotus*, p. 256) où ce mot, aussi bien que son synonyme encore plus habituel अभिनन्दति (Burnouf, *ibid.*, p. 434), exprime la satisfaction, mais dans le sens de l'approbation, de l'adhésion et de la foi.

Ligne 22. — वेनैव – वेनैव ne peut avoir qu'une signification alternative : *soit – soit; ou – ou*. Le वा qui termine le second pâda est donc trop superflu pour n'être pas suspect; peut-être la lecture originale était-elle सम्मोहयित्वना; notre texte n'emploie guère cette orthographe de l'absolutif; mais elle est assez fréquente dans

les gâthâs du *Lal. Vist.* (*cf.* E. Müller, *loc. laud.*) pour que sa présence sporadique n'ait rien ici de surprenant. — Pour le sens de सभागता «communauté», cf. Childers, s. v. *sabhâgo*. — Je traduis en somme : «Ces hommes qui font l'aumône, qui accomplissent des œuvres méritoires, soit qu'ils contribuent [à la réception commune] par la parole (par des louanges adressées au Buddha), soit qu'ils s'associent à des actes [d'accueil], ces hommes vont tous au ciel.»

Page 299, ligne 11. — En proposant de remplacer नदीकृतं dont je ne puis tirer de sens par मधु कृतं, je m'inspire surtout de la comparaison exprimée dans les deux premiers vers de cette série; la comparaison revenant ainsi à la fin encadrerait en quelque façon tout le passage et en ferait l'unité. Je traduis : «Les hommes de bien estiment ce miel [des bonnes œuvres] pris à toutes les fleurs pour notre plus grand avantage.» Je suis obligé, on le voit, d'admettre que सुभावहं, au neutre, a pu être pris substantivement et dans un sens abstrait, ce dont je ne méconnais pas la difficulté. — Dans les deux lignes qui suivent, un des deux च est visiblement de trop; on peut lire मनसा व; il *suffit* de souhaiter les choses.

Ligne 16. — इति est à suppléer avant संवर्णयं : «C'est en ces termes que les louait (les Licchavis) Bhagavat, etc....»

Ligne 22. — Pour la plupart des noms de lieux cités ici, on peut comparer le Sûtra de Mândhâtṛi, dans Burnouf, *Introduction*, p. 74, 75; le *Mahâparinibbâna S.* (*Journ. Roy. Asiat. Soc.*, n. s. VII, p. 74-75), etc. Ces passages garantissent la correction सप्राम्रचेतिय «le caitya des sept manguiers». Le lieu appelé आलिकाड्यो est probablement le même que le Vâlikârâma, voisin de Vaiçâlî, dont il est question dans le *Cullavagga*, éd. Oldenberg, p. 308.

Page 301, ligne 1. — *Cirasthitiko*, comme nous avons eu plus haut चिरस्थितया, p. 285, l. 12; सभार्यायो, p. 304, l. 6. — Sur les neuf divisions ou parties de la loi, cf. Burnouf, *Lotus*, 355 et suiv.

Ligne 7. — Pour plusieurs de ces locutions, cf. Burnouf, *Lotus*, p. 651.

Ligne 9. — सावदान est un terme curieux (cf. ci-dessous, p. 327, l. 8, etc.) à cause de la différence d'orthographe que présente son correspondant en pâli. *Sapadânañ* y est interprété : «successivement (*paṭipāṭiyâ*), d'une façon ininterrompue (*nirantarappavatti*).» Cf. Childers, *s. verb.* Le mot s'y applique, comme ici, à la tournée régulière du moine mendiant, allant de maison en maison sans distinction et sans préférence. Quant à la véritable orthographe, elle est liée à l'explication étymologique; et je crois que notre forme sanscrite mérite la préférence sur la forme pâlie. L'analyse du Visuddhimagga citée par Childers n'est certainement pas satisfaisante; il n'est pas croyable que l'on ait pu dire *sa* + *apadâna* au lieu de *nir*-*dâna* ou quelque chose d'approchant, dans le sens de : *avakhaṇḍanavirahitañ*

«sans division», d'où «sans interruption». Cette explication a du moins raison en ce qu'elle rapporte le mot au verbe दा, couper, séparer. Je pense en effet que सावदानं se doit dériver de स + अवदान «morceau, partie»; en sorte que ce terme désigne la tournée du Bhikshu comme faite «partie par partie», sans en passer aucune, c'est-à-dire successivement, régulièrement. Il me paraît donc que le pâli *sapadânaṁ* repose sur une confusion, sur une restitution malavisée; elle eut pour résultat ultérieur l'admission de formes comme *padânacârin*, issues d'une fausse analyse d'un mot déjà altéré. L'analyse en स + प्रदान relatée par Burnouf, *Introduction*, p. 310 et suiv., est condamnée non seulement par notre orthographe sanscrite et par l'orthographe pâlie qui, dans cette hypothèse, devrait être *sappadâna*, mais surtout par ce fait, qu'elle est absolument insuffisante à rendre compte raisonnablement de l'usage de l'expression. En revanche, mon interprétation reçoit une confirmation évidente de la traduction chinoise; M. Beal (*The Buddhist Tripiṭaka in China and Japan*, p. 48) la rend : *Divide the streets;* elle doit donc reposer sur l'orthographe et l'analyse que je propose. — A la ligne suivante, la correction पायोवकालो me laisse bien du doute (conf. deux lignes plus bas); je ne l'ai admise que faute de mieux, dans ce sens : «le temps ordinaire du repas est arrivé;» ce serait une allusion à la règle qui fixe l'heure du repas pour les moines; l'expression serait d'une faiblesse singulière, et manquerait de précision à un degré peu vraisemblable. Du point de vue paléographique, je préférerais une lecture पयातो वकालो : «le temps du repas est passé;» mais comment construire वर्तन्ति avec le participe passif? Quelque passage parallèle (je n'en ai malheureusement aucun en souvenir) pourra seul mettre fin à toute incertitude.

Ligne 16. — यावत् avec un adjectif : combien. «Combien les hommes sont peu charitables!» Cf. p. 303, l. 8 : यावत्कृतपुण्या दारिका : «Combien cette jeune fille a acquis de mérites!»

Ligne 17. — La leçon किं उदीपयं est évidemment corrompue; les autres manuscrits ne nous tirent pas d'embarras, et j'avoue ne rien avoir de certain à mettre à sa place. On pourrait, à vrai dire, conjecturer इमे किं तदीपं न परिभुंजन्ति «Est-ce que ces hommes (les villageois) vont être privés de jouir [de la présence] de cette lumière». Mais दीप, appliqué directement et sans préparation au Pratyekabuddha, est, malgré les analogies que l'on sait dans les appellations du Buddha, peu vraisemblable, d'autant plus que les êtres de cette classe sont exclusivement occupés de leur salut personnel, et que l'enseignement est étranger à leur rôle.

Ligne 19. — Le prâcrit connaît l'interjection अविद, par exemple, *Mricchakaṭikâ*, p. 112, l. 15. La différence de la moyenne à l'aspirée n'a qu'une importance secondaire en un mot de ce genre. En tout cas, je devais respecter l'orthographe constante de mon texte (*cf.* ci-dessous, fol. 242[b]).

Page 302, ligne 1. — Je ne vois pas de sens réellement satisfaisant à tirer de la leçon किं खेमं. Ou je me trompe fort, ou le mot n'est, cette fois encore, que le résultat d'une confusion orthographique; la lecture primitive aurait été किं खिमं, c'est-à-dire किं खल्विदं «Qu'est-ce donc que cela»? De खिमं, un premier scribe aurait fait le pâli खेमं, qu'un second, se croyant mieux avisé encore, aurait restitué en खेमं.

Ligne 6. — स्वधीता, comme nous avons eu plus haut स्वयमाग्रम (ci-dessus, p. 284, l. 4). La leçon स्वन्नं धी° s'explique aisément par l'intermédiaire स्वन्नंधी°. — दिवसगाहा pour दिवसाहा «la nourriture de chaque jour». — उपस्थिहिसि, futur à forme pâlie comme *hohisi*, *kâhisi*, etc.

Ligne 9. — परिवातभोजनो «dont le repas est accompagné des trois examens ou pensées». Sur le sens exact de cette expression technique, voyez Childers, d'après *Dhammap.*, comment. du vers 92. — सर्वाशुचिपरिक्षीणा est encore un exemple de composition défectueuse; il est clair que la forme correcte serait परिक्षीणसर्वाशुचि «qui s'est affranchi de toute impureté».

Ligne 11. — Il est singulier que tous les manuscrits s'accordent dans les leçons अन्योऽपि, प्रसन्नाश्चो; elles semblent presque remonter à une orthographe अन्याए et प्रसन्नाए de ces nominatifs pluriels. सो हानि est une formule consacrée, à l'exclusion de एसो (au moins devrions-nous avoir एथो), pour le commencement d'une phrase. Il faudrait admettre alors que ces désinences en याए seraient une autre orthographe pour यायो, et que le féminin aurait, par une irrégularité pour laquelle nous possédons tant d'analogies, été construit avec le masculin ञ्ञा.

Ligne 12. — ध्मापेत्वा = झापेत्वा «ayant brûlé». Ci-dessus, p. 407. — Burnouf a déjà signalé l'usage dans le *Lotus* (p. 377) d'un adjectif écrit tour à tour खुत्राक, खुड्डाक et खुड्डीक (et aussi खुत्रोक, par exemple *man. de la Soc. asiat.*, fol. 72°), comme équivalent du sanscrit क्षुद्रक.

Ligne 14. — Nous avons vu (p. 438) पूजयति construit dans le sens de «donner pour faire honneur» avec l'accusatif de la chose et le génitif de la personne; il n'y aurait donc aucune difficulté à admettre qu'il fût ici accompagné d'un double accusatif, mais le triple instrumental qui suit ne permet pas d'hésiter sur cette correction. — दैवसिकं, pâli *devasikaṁ* «tous les jours». — Quant au vase, c'est un vase rempli de parfums ou d'eau parfumée comme il en figure régulièrement dans toutes les pompes buddhiques. — Nous avons déjà rencontré le pâlicisme कड्ढ्, संकड्ढ् signifie «recueillir» (*Five Jâtakas*, 56, 17 : *dârûni saṁkaḍḍhitvâ*), et ici, par conséquent : «relever» la guirlande arrachée par le vent. — En écrivant निचितोपचितां, j'ai voulu me tenir aussi près que possible de la tradition; il faut avouer que la rédaction en vers, p. 304, l. 16, suggérerait une correction un peu différente.

Ligne 17. — J'ai conservé la forme prâcritisante de B pour परिवेष्टित. Il s'agit

d'une longue guirlande enroulée tout autour du stûpa. Des guirlandes ainsi disposées sont visibles sur plusieurs stûpas dans les sculptures de Sanchi; conf. les planches de Fergusson, *Tree and Serp. Worsh.*, par exemple, pl. XXVIII, fig. 1 et 2. — «Elle conçut une foi très vive en voyant que cette guirlande, disposée sur le stûpa, continuait d'éclipser toutes les guirlandes par sa beauté et son éclat, et était toujours brillante après avoir épuisé la durée d'une vie divine.» Cette dernière partie de la phrase n'est pas sans difficulté. देवेषु दिव्यमायुःप्रमाणं ऋषेत्वा ne semble se pouvoir appliquer naturellement qu'à la jeune fille elle-même, qui, «au bout d'une vie divine tout entière, voit encore sa guirlande toute fraîche de couleur et d'éclat;» mais on ne nous parle qu'ensuite de sa renaissance parmi les Devas, et la façon dont les mots sont placés paraît impliquer qu'ils dépendent de शोभन्ती. Il semblerait donc que le sujet de ऋषेत्वा soit non pas la jeune fille, mais la guirlande elle-même qui demeurerait d'une fraîcheur irréprochable, même après avoir épuisé le temps que *des fleurs* peuvent vivre parmi les dieux. Malgré tout, je doute fort de cette application métaphorique de आयुः à des fleurs.

Page 303, ligne 4. — Bien que, dans quelques cas, nous soyons amenés à admettre un emploi de l'absolutif dans la fonction du verbe fini (comme p. 555), je n'ai pas osé maintenir une si forte anomalie dans un cas comme celui-ci; la correction °ेति ou °ेसि la supprime très aisément. — On remarquera परिवारयति construit avec le génitif. Du sens de «suivre, escorter» est tirée l'acception de «servir». Il n'en est pas autrement du pâli *pavâreti* que Childers a, je pense, mal traduit et qui signifie non pas «offrir», mais «servir» et «rendre service». Cette interprétation est mise hors de doute par la comparaison de la formule *sahatthâ santappesi sampavâresi; sampavâresi* ne signifie pas du tout: «to cause to refuse» (Childers), il représente un synonyme, un équivalent de *santappesi* «il nourrit, il servit [le Buddha] de sa propre main».

Ligne 8. — सचिवानां «la capitale». — Sur यावत्, cf. p. 596. Il faut, on le voit, suppléer इति après दारिका.

Ligne 12. — C'est une liberté contraire à l'usage régulier de la terminologie que d'appliquer le titre de संबुद्ध ou de Buddha parfait à un प्रत्येकबुद्ध; mais le même emploi reparaît à la page suivante, l. 5 et 11. — तमेनं ne se doit pas ici ni plus bas entendre autrement que nous n'avons fait plus haut, p. 11, l. 7.

Page 304, ligne 2. — कोटि n'est pas facile à expliquer; le mot est peut-être fautif. Tel qu'est notre texte, je ne vois d'autre expédient que de le prendre dans un sens indéfini. En voyant les villageois accourir de tous côtés, le laboureur charitable s'écrie ait: «Eh bien! mais vous voilà en nombre infini! mais point, à coup sûr, des gens bien généreux!» le grand nombre des habitants faisant antithèse avec

एको भिक्षु du demi-vers suivant, et mettant encore plus en lumière leur avarice. — विहन्यति «souffre, pâtit». Cf. ci-dessus विहन्यितं et le pâli *vihaññaṁ* (p. 498).

Ligne 5. — J'ai effacé न qui est en contradiction avec le récit en prose (p. 302, l. 4); d'ailleurs, si on le conserve, पुनःपुनः ne se peut expliquer. सारायणीयं paraît bien l'orthographe authentique de notre texte; nous la retrouverons, par exemple, fol. 129^{b}, où nous avons de même le neutre सारायणीयं (लुब्धकस्य सारायणीयं कृतं) pour la locution pâlie *sârâṇîyâ kathâ*. Childers a dérivé la forme pâlie de la racine स्मृ comme participe futur passif, avec un allongement anormal du second *â*. Mais, outre cette difficulté phonétique sur laquelle je ne veux pas insister (M. Trenckner, *Pâli Miscellany*, I, 75, compare *sâmâyika*, *pettâpiya*, *porosceyya*), outre l'orthographe de notre sanscrit buddhique dont on ne peut pas refuser *a priori* de tenir compte, le sens qui ressort de cette étymologie est bien peu satisfaisant quand il s'agit d'une périphrase qui ne peut signifier que «saluer, donner la bienvenue» ou quelque chose d'approchant; il suffit, ce me semble, à condamner cette tentative. En pâli, la formule *sârâṇîyâ kathâ* est ordinairement doublée de cette autre expression *sammodaniyâ kathâ*. Or Burnouf (*Introduction*, p. 402, note) a, dès longtemps, signalé le voisinage des termes संरञ्जनीय et समोदनीय dans les formules buddhiques qui paraphrasent le salut. Ce rapprochement me paraît décisif pour l'explication du mot qui nous occupe: c'est au verbe सं-रञ्ज् qu'il le faut ramener. Dans cette hypothèse, *sârâṇîya* se tire aisément d'une forme सारञ्जनीय pour सारञ्जनीय; *sâ* pour *saṁ* a de nombreuses analogies surtout devant *r*: *sârambha* pour *saṁrambha*, *sârâga* pour *saṁrâga*, *sâratta* pour *saṁrakta*, etc.; de **râṇîya* pour *ramjñîya*, on peut rapprocher *âṇâ* pour आज्ञा. Notre forme pseudo-sanscrite *रायणीय est moins aisément explicable; on la peut pourtant considérer comme équivalant à une forme *रात्नीय pour *रत्नीय, avec une transition de त्न en य, d'autant moins invraisemblable que des dialectes divers ont laissé leurs traces dans cette langue semi-littéraire, et que cette transition est régulière en mâgadhî; en pâli même, nous avons *niya* pour *nija* (*Kaccâyana*, I, 2, 9). Il faut d'ailleurs tenir grand compte d'incertitudes et de caprices orthographiques trop fréquents pour ne pas laisser un peu de marge à la dérivation. L'explication reste pourtant hypothétique; le pâli connaît encore une forme *sâyaniya* que Childers dérive de *svâd*, mais qu'il vaut peut-être mieux ne pas séparer de *sâraṇîya*. Pour le changement de *r* en *y*, cf. ci-dessus, p. 432.

Ligne 6. — La leçon समायाको m'a paru suffisamment protégée non seulement par l'accord des manuscrits, mais aussi par des formes comme चिरस्थितीक, etc. Cf. ci-dessus, p. 595.

Ligne 9. — La légitimité d'un aoriste उपस्थीय est d'autant plus suspecte que la confusion avec la forme ordinaire उपस्थायि était, graphiquement, plus aisée.

Ligne 15. — वगूहयति pour वगूहयति se peut, je pense, défendre dans le sens

de *entrelacer* (cf. l'emploi de उद्-गुह् dans le *Dict. de Saint-Pétersb.*) : « Trouvant des fleurs blanches arrachées par le vent, elle les assembla et les entrelaça en une longue guirlande. » — उपनिद्धित a ici, dans une application matérielle, le sens que nous lui avons vu précédemment (p. 102, l. 3, note), transporté au moral : « comme cette guirlande attachée ici (à ce stûpa) par mes mains. »

Page 305, ligne 6. — L'orthographe des manuscrits (cf., p. suiv., l. 2, le cas inverse निषीदिय des manuscrits pour निषीदाय) et l'existence de ce génitif en pâli me paraissent favoriser la forme *°ञातिनो de préférence à ञातिनो, auquel on pourrait du reste comparer मूर्धनि que nous avons rencontré plusieurs fois.

Ligne 14. — J'entends उल्पन्ति « ils la caressent, la flattent ». Cf. ci-dessus लप, p. 489. — प्राकेन्द्रिय « qui a les appétits vulgaires des sens », qui, par conséquent, n'est pas, suivant l'expression indienne, maître de ses sens.

Ligne 17. — On peut comparer l'histoire d'Açoka et de Nyagrodha, *Mahâvaṁso*, p. 93 et suiv.; c'est là, semble-t-il, une manière consacrée de présenter une conversion inspirée par la comparaison des brâhmanes avec leurs rivaux bouddhiques.

Ligne 21. — Il faut scander *prâsâdikenûjjitena*. C'est probablement pour cette raison métrique que les manuscrits s'accordent à écrire इन्नि° (B °केन इन्नि°). — Pour l'expression व्याहितपापा, cf. ci-dessus, p. 431. Si la correction est fondée, et j'ai peine à en douter (cf. à la page suivante, l. 6), on remarquera que la césure régulière fait ici défaut. Mais nous avons déjà relevé, dans notre texte, plus d'un exemple de cette licence.

Page 306, ligne 1. — *Presheti eteshâṁ rishi°*. — Au vers 3, il faut scander soit ब्रूपगम्य (comme ब्रूद्र, etc.), soit *upagamyâ;* l'un et l'autre est possible.

Ligne 5. — उपातिवृत्त, comme en pâli *upâtivatta* « échappé à, affranchi de ». Cf. ci-dessous, fol. 352°, où Mâra s'écrie : श्रमणो मे गोतमो विषयातो उपातिवृत्तो.

Ligne 7. — Ce pâda n'est pas correct, il y manque trois mâtrâs que nous n'avons aucun moyen de restituer avec certitude; le plus vraisemblable est que quelque autre mot, analogue par sa signification à वद्र et यसि, est tombé accidentellement; mais on pourrait tout aussi bien conjecturer वद्रयसिधैर्गुप्तं, etc.

Ligne 9. — प्रत्यास्तरण qui ne paraît pas usité en sanscrit, l'est en pâli sous la forme régulière *paccattharaṇaṁ*. — कलन्दक, un nom d'oiseau, n'a rien à faire ici; quant à कण्डक, on ne voit pas ce que des *coffrets* signifieraient dans la description d'un siège; il peut au contraire fort bien être « brodé de perles ». Il est vrai que l'on pourrait aussi conjecturer सुविचित्रकिलञ्जकं avec la forme pâlie किलञ्ज pour le sanscrit किलिञ्ज.

Ligne 13. — J'entends ce vers en donnant à *kâlaka* le sens que Childers indique

pour le pâli *kâḷaka* (*a black grain in rice*) : « une bouillie de riz, sans mélange d'aucun grain noir, assaisonnée de divers condiments. » अनेकव्यञ्जनसुपेतं ne forme qu'un composé. Non seulement le plat est assaisonné avec soin, mais on a vérifié tous les grains de façon à n'y en laisser aucun mauvais. — « Elle le leur sert de sa propre main, de façon à être agréable aux Bhikshus. » Tel est du moins le sens que donnent les corrections que je propose de substituer au texte certainement corrompu des manuscrits. — मो est donné par *Hemacandra*, III, 106, comme un des équivalents de वयं pour le nominatif pluriel du pronom de la première personne. Nous trouvons assez fréquemment cette forme dans notre texte, quoique dans un emploi différent. Elle y représente ordinairement, comme ici même, le génitif. Comp. ci-dessous, p. 351, l. 7, et aussi l. 3 et 9; p. 355, l. 4; fol. 121ᵇ; 302ᵇ, etc. J'ai noté au moins un cas où elle fait fonction d'accusatif : न मो भगवन्राजा शुद्धोदनो द्रष्टुं इच्छति दूरं « le roi Çuddhodhana ne veut pas nous voir, ô Bhagavat! » fol. 292ᵃ.

Ligne 17. — लोके (exigé par le vers) कुतूहलं = लोकस्य कुतूहलं.

Ligne 19. — *Avocā*.

Page 307, ligne 2. — सुवेतना, pour l'ordinaire सुवेतनाय, rappelle certains absolutifs syncopés du pâli, comme *abhiññā*, *paṭisaṁkhā*, Childers, s. v. *abhiññā*. Pour d'autres exemples, voyez Kuhn, *Beiträge*, p. 56. Conf. ci-dessous, p. 316, l. 15.

Ligne 7. — पृच्छति ne s'explique guère; je suppose qu'il a remplacé indûment un प्रेषयति antérieur.

Ligne 10. — प्रवाद् (ou घोवाद), qui a d'ordinaire le sens d'« instruction, avis », signifie ici simplement « décision, acquiescement ».

Ligne 14. — La marche générale de la phrase paraît bien claire : le Buddha commence par faire le matin sa tournée, en quête d'aumônes, puis, « quand fut arrivée l'heure où la tournée est interdite (c'est-à-dire l'après-midi), le soir, il entra dans Bénarès avec vingt mille moines ». Mais je ne sais comment construire ni comment comprendre les mots मागधे .... वर्तमाने dont il semble pourtant que la lecture soit certaine. A toute rigueur, on pourrait traduire littéralement : « le déjeuner mâgadhien étant, » c'est-à-dire : « après avoir déjeuné dans le Magadha; » mais comment le Buddha Kâçyapa qui est au Ṛishipatana, c'est-à-dire à Bénarès, aurait-il déjeuné dans le Magadha; il est vrai qu'on peut se rejeter sur ses facultés surnaturelles et la rapidité de ses voyages aériens. C'est alors d'un autre côté que se produisent les objections. मागधो प्रातराशो, pour « un déjeuner dans le Magadha », n'est pas plus dans les habitudes du langage buddhique que l'emploi de प्रातराश pour désigner le repas unique des moines. वर्तमान s'appliquant au passé est encore moins admissible. Je ne puis m'empêcher de croire que, malgré les appa-

rences, il y a ici quelque faute que d'autres seront plus heureux que moi à démêler. — Le mot qui décrit l'entrée du Buddha n'est sûrement pas correct. J'ai tenté de restituer *पडीनकं, que je prends comme le participe employé avec le sens abstrait que le suffixe *ka* est peut-être destiné à renforcer : «les Buddhas font leur entrée dans le même ordre qu'un vol de flamants.»

Page 308, ligne 6. — L'orthographe होष्यन्ति de B mérite certainement d'être préférée au correct ह्रेष्यन्ति; elle reflète une forme populaire होसन्ति ou हिस्सन्ति attestée par *Hemacandra* (IV, 258 : *hisaṇaṇaṁ heshitaṁ*).

Ligne 14. — La lecture पद्मचक्राणि est, je pense, mise hors de doute par les épithètes qui suivent : सहस्राणि, सनाभिकानि; corrompues elles-mêmes dans les manuscrits, elles n'ont de sens possible que par les restitutions très aisées que j'ai introduites dans le texte.

Page 309, ligne 7. — «En ce temps-là, la terre était opprimée par les brâhmanes.» — Pour la suite, cf. à la page suivante les lignes 3 et suiv. A एवा वेव, etc. «commencent les paroles mises dans la bouche des brâhmanes».

Ligne 10. — Le génitif ब्राह्मणानां dans la fonction du locatif : «elle a été chargée par son père [du soin] des brâhmanes.»

Ligne 13. — परिणामेति «donner, faire présent de», comme उपनामेति. La place qu'occupe ainsi le participe me rend un peu douteuse la correction मानयन्ती «les honorant», c'est-à-dire : «pour les honorer.» Qu'il faille ou non ajouter इति, il est certain que c'est ici que s'arrêtent les paroles des brâhmanes ou, si l'on veut, l'exposé des motifs de leur résolution contre Mâlini. — «Krikin était précisément (व) sorti de la ville *pour inspecter* la campagne.» Cf. p. 569. L'orthographe *वेक्षको des manuscrits doit être fondée sur une forme populaire comme पक्षेक्षको qui laissait le champ libre aux scribes dans leurs restitutions.

Ligne 18. — Il faut admettre que नित्यकं est ici employé substantivement pour नित्यकं भोजनं (conf. नित्यभोजिका à la ligne 3), comme à la ligne 4 de la page suivante. Cette façon de parler rappelle un peu notre expression : «l'ordinaire.»

Page 310, ligne 4. — तं सर्वं me paraît être une locution adverbiale, dans le sens de «complètement, en détail», comparable à des expressions adverbiales formées par यत्, comme *yebhuyyena*, यद्दृष्टं (ci-dessus, p. 422, 434).

Ligne 7. — ब्राह्मणो «le roi est favorable aux brâhmanes, respecte les brâhmanes». Sur cet adjectif (comme ब्राह्मण), à côté du substantif ब्राह्मण que nous avons à la ligne suivante, cf. ci-dessus, p. 413. — क्रिया a ici le sens de «décision». Comp. *Lotus*, 104, où c'est le même mot que Burnouf rend par *doctrine* dans la

phrase : «et ils entendraient de nouveau cette doctrine;» la traduction : «sentence» serait plus exacte et concorderait de très près avec la signification que nous admettons ici.

Ligne 9. — La forme इमा n'est pas certaine, tous les manuscrits portant इमां qu'on peut aussi corriger en इयं. Mais il est possible que cette langue ait fait passer le thème इम, au nominatif, dans l'analogie de la première déclinaison, d'autant plus possible que le cas est attesté pour le prâcrit (*Vararuci*, VI, 14; le féminin इमा dans *Hemac.*, III, 72), connu pour le mâgadhî jaina (*Bhagav.*, p. 264, etc.). Cf. encore ci-dessous, p. 328, dernière ligne.

Ligne 18. — पितरि est un exemple nouveau de l'emploi du locatif dans la fonction d'instrumental. Cf. page suivante, l. 3, 4, 7, etc.

Page 311, ligne 2. — सलोन est la forme pâlie et prâcrite (*Hemac.*, IV, 54) pour le sanscrit सालीन. Nous avons ici, comme seconde irrégularité, la formation du causatif सालोपय pour सालापय, évidemment sous l'action du participe सलोन, la forme la plus usitée de ce verbe. — A la ligne suivante, l'ordre des mots est peu ordinaire, et cet emploi de महाजनकायो peu conforme à son acception courante pour désigner la foule, la masse du peuple. La comparaison de la ligne 17 ne permet guère pourtant de rien changer, et nous force à construire ब्राह्मणानां महन्तो जनकायो «la grande réunion, la corporation des brâhmanes». — Je considère पितेरे comme une simple variante orthographique de पितरि.

Ligne 4. — वासाकृता ne peut signifier que : «qui est soumis aux ordres, à la volonté de...», comme plus bas, वशगता; la forme est plus douteuse; on attendrait plutôt वासीकृता.

Ligne 5. — प्रसपि «un vœu, une prière».

Ligne 8. — *पत्थियायम् est nécessairement pour *पत्थियाया, le génitif, en construction avec सकाशातो; सकाशातो lui-même n'ajoute rien à l'idée; nous rencontrons sans cesse ce mot à divers cas; c'est un de ces formatifs de cas périphrastiques si communs dans notre texte. Le sens est simplement : «je souhaite de la part des brâhmanes, je demande aux brâhmanes.»

Ligne 10. — यं वा वो खमति, etc. «ce qui vous plaira, faites-le». Conf. Childers, s. v. *khamati : yathâ te khameyya* «comme il te plaira». — उत्पन्नं «il vint à la pensée des anciens des brâhmanes». Cf. तेषां उत्पन्नं, ci-dessous, fol. 119ᵃ, 121ᵃ, etc. Voyez précédemment l'emploi de उपगत, p. 433, etc.

Ligne 13. — Le verbe मेलेति est employé un certain nombre de fois, dans notre texte, dans le sens de «rejeter, repousser, se débarrasser de, se défaire de» (ci-dessous, fol. 241ᵇ, 248ᵃ; cf. peut-être मिलेति, p. 363, l. 14). — उस्सट्ठा, restitué d'après la ligne 17 : «Une fois en liberté, ce n'est pas à eux, mais aux brâhmanes seuls qu'elle fera l'aumône pendant cette semaine.»

Ligne 16. — «La raison même qui avait fait prendre à l'assemblée des brâhmanes cette résolution (de la faire mourir) devenait un motif de la laisser vivre.» En d'autres termes, les brâhmanes ayant résolu de faire disparaître Mâlinî, parce qu'elle avait cessé de leur distribuer des aumônes, étaient conséquents en lui accordant quelques jours de sursis : ils espéraient qu'elle les consacrerait à les combler de présents.

Ligne 18. — J'entends ici विलुम्पति dans le sens de «perdre», c'est-à-dire «mal employer». Malheureusement, je n'ai pas d'autre exemple à citer de cet emploi; il me paraît suffisamment garanti par le premier membre de phrase, यन्मादृ भवेत्, de signification analogue.

Page 312, ligne 1. — यत्र, exactement dans la fonction du locatif : «je souhaite de faire l'aumône à qui bon me semblera.»

Ligne 6. — «La tuer vivante,» c'est-à-dire : la tuer, elle à qui ils ont accordé la vie; ce qui revient à dire : la tuer, malgré leur promesse.

Ligne 10. — Il semble ici que, dans विनीवरणे धर्मे, nous ayons un accusatif pluriel de forme pâlie. Et pourtant cette orthographe est si rare dans notre texte, que je doute fort de sa légitimité; les confusions, entre la notation de l'*e* et celle de l'anusvâra, sont, dans l'écriture népâlaise, si aisées et si fréquentes, que je n'hésiterais guère à rétablir विनीवरणं धर्मं.

Ligne 16. — «Puissé-je arriver immédiatement (dès cette existence actuelle) au nirvâṇa.»

Page 313, ligne 5. — मालिनीमाग्य «grâce à Mâlinî». Cf. p. 562.

Ligne 13. — Il me paraît indispensable de changer le premier des deux उद्धृतदण्डा; la répétition n'en donne, que je voie, aucun sens. Le sens général qui s'impose est celui-ci : «Et que cette [Mâlinî], *qui avait été condamnée*, soit rendue à la vue de son père et voie sa condamnation levée.» Les deux termes, loin d'être identiques, ne peuvent que se faire antithèse. On pourrait, par exemple, corriger la première épithète en ववधृतदण्डा «dont le châtiment est fixé, déterminé». La confusion avec l'épithète suivante s'expliquerait alors aisément, surtout par l'intermédiaire de quelque forme prâcritisante comme ओद्धृत, उद्धृत. — पितेः pour पितरि, que nous avions tout à l'heure dans la fonction de l'instrumental, représente cette fois le génitif.

Ligne 16. — सहस्रयोगा «capables de mille ruses». — J'ai dû ajouter प्रेषिता : sans lequel la phrase ne se peut construire; le mot est suffisamment garanti par la suite. — मैत्र्या स्फारित्वा, de même l. 20, et p. suiv., l. 1 : «les ayant remplis d'amitié, de charité.» Sur ce sens de स्फर् et aussi de स्फुर् dans la langue buddhique, voyez ci-dessus, p. 41, l. 5, fin de la note. स्फारित्वा est une orthographe irrégulière du

causatif pour स्फोत्त्वा. Pour l'emploi du causatif dans cette acception, on peut comparer, *Lal. Vist.*, 165, 8, स्फुरयति qui a manifestement le même sens.

Page 314, ligne 3. — आकर्षणातायै «grâce à ce don d'attraction». La forme légitime, même du point de vue spécial de notre dialecte, serait non point आकर्षणातायै, un datif qui n'a rien à faire ici, mais °न ये, forme prâcrite de l'instrumental. L'orthographe que nous avons méritait pourtant d'être conservée; rien ne prouve qu'elle repose sur une erreur accidentelle; elle peut aussi bien être une restitution mal inspirée de la seule forme de la déclinaison classique qui, au premier abord, et pour des observateurs peu éclairés, paraisse avoir dû donner naissance à la désinence prâcrite.

Ligne 8. — Même en faisant dépendre l'infinitif आधितुं de प्रदूषेय «ne commettez pas le crime de porter atteinte...», la phrase demeure obscure. On peut bien construire le génitif भिक्षुसंघस्य avec आधितुं, mais काश्यपस्यान्तिके s'explique difficilement; il ne s'agit pas pour les brâhmanes de s'attaquer au Saṅgha, ni «en présence de Kâçyapa», ni en se cachant de lui, mais, avant tout, de perdre Kâçyapa en personne. Je suis porté à croire que अन्तिके cache une faute, et qu'il faudrait rétablir काश्यपस्यान्तश्रो भिक्षुसंघस्य, etc. «ne commettez pas ce crime de porter atteinte à Kâçyapa, ni même au Saṅgha».

Ligne 11. — Je ne pense pas qu'il puisse y avoir grand doute sur la restitution en féminins de toutes ces désinences neutres; elles échappent à la construction; le cas est particulièrement fréquent dans ce passage. नं च m'est bien suspect; je l'ai conservé avec la pensée que ce pouvait être, à la rigueur, une locution équivalant à च: ननु च; ननु, particule ordinairement interrogative, ne se prête pas bien à cet emploi; mais je renvoie à l'usage de *naṁ* dans le prâcrit des Jainas (Weber, *Bhagav.*, p. 422 et plus haut, p. 379). — सखिल se retrouve en pâli; c'est un dérivé de सखि, dans le sens d'*amical, agréable, aimable* (freundlich). — Si la correction तर्पणीया est fondée, il faut prendre le mot, non comme participe passif, mais comme un adjectif dérivé de तर्पणा, au sens de «agréable». निर्व्रह्मणो est conjectural; il est recommandé surtout par la leçon de B. Ce serait une forme prâcrite à rapprocher du pâli *vamho, vamheti*, au sens de *faux* et de *tromper*, par exemple, *Jâtaka*, I, 356, 359. °दाह° *douleur morale*, comme souvent dans le style buddhique. Je prends नेल comme = pâli *neḷa* (de *na* + *eḷa* pour एनः) «sans tache, sans défaut».

Ligne 17. — वसादिशा = वसदृशो avec l'allongement qui, en pâli-prâcrit, se retrouve dans les formes *sârikkha, sâriccha*, etc. En écrivant नरवशा, j'entends: «qui exerce son pouvoir sur les hommes.»

Ligne 20. — Je doute fort de पुन qui s'explique mal; je serais très porté à écrire परमैत्रचित्तो «charitable envers les autres»; on sait que *r* et *n* se confondent à peu

près dans l'écriture du Népâl. — उपकारे se rapproche autant que possible des leçons des manuscrits; le locatif se peut du reste expliquer comme construit avec le mot suivant : « douée de la plus grande utilité pour l'avantage [des hommes]. » वा = एव, comme si souvent.

Page 315, ligne 3. — Ce sont les nécessités métriques qui m'ont déterminé à intervertir et à ajouter स. घाविष्ट est usité dans le sens de « pénétrant, perçant », appliqué à la voix. J'ai changé en गदितं la leçon गलितं des manuscrits, surtout pour gagner un substantif. Cependant la présence d'un substantif n'est pas indispensable; je serais plus porté maintenant à revenir à la tradition. En effet, nous avons vu déjà गलितं appliqué à la parole (p. 171, l. 11), soit qu'il le faille prendre au sens de « coulant » que j'ai proposé alors, soit qu'on préfère y chercher le sens de विगलित « brillant »; les épithètes qui caractérisent les impressions de la vue se transportent aisément aux sensations de l'ouïe.

Ligne 7. — La mesure des deux premiers pâdas, tels que je les ai constitués, présente quelques difficultés assez légères pour une métrique qui prend des libertés étendues. Le premier se scande ⏑⏑ ⏑⏑ ⏑⏑ ⏑⏑ ⏑ – –, ce qui implique l'a bref à la fin de करुण et मुदिता. Sur le rapprochement des deux termes, voyez Childers, s. v. *muditâbhâvanâ*. — Il est aisé de voir que les mots que j'ai dû éliminer, sont primitivement une répétition purement accidentelle du pâda précédent. J'ai le regret de ne pouvoir préciser quels sont les dix fruits, les huit qualités (conf. mon *Essai sur la Lég. du Buddha*, 2e édit., p. 136) et les quatre modes de la voix du Buddha.

Ligne 11. — वाचां, que je tire de "नां सु", est nécessairement hypothétique, de même que la correction पंचपुण्यां; elle est, graphiquement, fort aisée; mais je ne puis, pas plus que pour les autres expressions numériques du vers précédent, spécifier les éléments constitutifs. Comme tout à l'heure, पुन ne me satisfait guère ici: je préférerais lire "वा परिच्छि".

Ligne 16. — Au point de vue du vers, la meilleure lecture serait peut-être "पुलोमायां च" qui donnerait ⏑ – ⏑ – pour – ⏑⏑ –, comme nous l'allons retrouver plusieurs fois. Au pâda suivant, je suis de même amené à écrire त्रातोर्", qui, avec la transposition, rétablit la mesure. Le dernier pâda demeure tronqué; il serait aisé de le compléter en lisant "अभिनिष्क्रमेत्ति.

Ligne 19. — Quelque incertitude qui puisse régner sur la restitution de cette strophe, du troisième pâda surtout, il me semble certain qu'elle se rapporte bien à l'aventure du Buddha nourri dans la forêt par la fille du chef de village Nanda. Je traduis : « Voyant complètement changé celui qui se préparait à conquérir le dépôt de l'amṛita, l'arbre par excellence, à l'incomparable parfum, la fille de Nanda [lui] fit alors cuire du riz. » Le vers suivant fait donc allusion aux cinq dis-

ciples qui abandonnent le Bodhisattva quand ils le voient renoncer au système des macérations et des austérités. (*Lal. Vist.*, p. 331.)

Page 316, ligne 4. — Pour l'expression पुरुषाज्ञानिय, cf. le pâli *purisâjañño* ou **jâniyo*, appliqué aussi au Buddha lui-même, comme *Dhammap.*, v. 193. Mais la mesure est un peu en souffrance, à moins que lisant "नियं च", on n'admette ⏑–⏑– comme équivalant à ⏑⏑⏑–. — Le त et le ज sont très semblables dans l'écriture de nos manuscrits; d'où ma lecture ज्ञमितावि. Je n'ai pas à justifier la forme au point de vue de ce dialecte prâcritisant.

Ligne 15. — Le mètre exige la lecture विप्रहा et nous force à voir dans विप्रहाणाय (ou plutôt विप्रहाय) une correction, une sorte d'éclaircissement secondaire. En effet, विप्रहा ne peut être considéré que comme une forme synonyme de l'absolutif विप्रहाय. Cf. ci-dessus, p. 307, l. 2, note.

Ligne 17. — Sur l'expression नित्यत्वनियतत्वाप्ती, conf. ci-dessus, p. 517, où il est question des trois *râçis*. — La restitution यपि यहि est moins certaine; à la rigueur on pourrait concevoir que देशेय est employé comme conditionnel, sans être rattaché autrement à la proposition principale qui suit. Cette façon de parler serait à coup sûr moins naturelle, et ne nous dispenserait pas de modifier यस्य. La divergence des manuscrits sur ce mot autorise une correction même un peu forte.

Ligne 19. — La suite nous montrera plusieurs fois le participe यामाह pour यामाषित «à qui l'on adresse la parole»; cf. par ex. ci-dessous, fol. 28o°, fol. 362°. Si ma conjecture est fondée, il faudrait admettre que ce mot a ici un sens un peu plus caractérisé; on traduirait par exemple : «Le Buddha évoqua la déesse de la Terre.» Pour l'idée même de cette évocation, on peut comparer ce passage de la légende de Çâkyamuni où, appelée par lui, la déesse de la Terre lui vient rendre témoignage contre Mâra en personne, *Lal. Vist.*, p. 302 suiv.

Ligne 21. — निसृता ne peut guère être maintenu; au moins faudrait-il निःसृत; mais le sens «sorti de la terre», ne serait pas satisfaisant. Il faut, je pense, lire निश्रिता dont nous avons examiné l'emploi précédemment. La terre réclamerait ainsi comme «ses esclaves, ces hommes tournés vers la terre, attachés à la terre».

Page 317, ligne 1. — J'entends इराइरायें : «lourdement,» littéralement : «en grande masse.»

Ligne 6. — Dans le doute qui règne sur l'orthographe véritable du mot पपउ et sur la question même de savoir si les deux orthographes par ब and par प ne sont pas également légitimes (cf. le *Dict. de Saint-Pétersbourg*, s. v. पपउ); je n'ai pas prétendu déterminer positivement l'orthographe étymologique et j'ai maintenu dans ce passage, à l'exemple des manuscrits, l'usage parallèle des deux lettres pour eux équivalentes.

Ligne 9. — Il est fort douteux que अद्राक्षीत् soit à sa place; अथ वत्सु commence régulièrement la phrase; c'est aussi la conscience plus ou moins obscure de cette règle qui a amené après अद्राक्षीत् le signe de ponctuation que portent uniformément toutes les sources.

Ligne 15. — Nous avons déjà relevé le pâlicisme आवुसो (p. 447); ici il est aggravé par l'irrégularité de la désinence. La répétition du mot à la ligne suivante ne peut guère laisser de doute sur l'authenticité de la forme. Quant à son explication, on la peut considérer comme une formation de pluriel en *yo*, comme nous avons vu fréquemment वासिष्ठाहो. Seulement le व्, au lieu d'être changé en ह्, aurait subi la transformation plus voisine en व्, transformation facilitée peut-être par le voisinage de la syllabe वु qui elle-même représente यु et qui sert en quelque sorte de témoin à cette explication.

Page 318, ligne 1. — On remarquera cette première personne de l'aoriste. अद्राक्षमि se compare à la désinence en *eyyâmi* du potentiel pâli; il est du reste probable que l'emploi des troisièmes personnes du type de अद्राक्षित् l'a dû précéder, et peut-être par une confusion assez naturelle dans un dialecte où les personnes et les nombres se mêlent un peu à l'aventure, a-t-il aidé à la produire.

Ligne 7. — आरामवस्तु ne donne pas de sens, d'autant moins que, comme le démontre la comparaison de कुटीवस्तु et comme l'implique la teneur du passage entier, वस्तु signifie non pas *histoire*, mais *lieu*, *emplacement*. Je crois que l'on peut, sans grande hésitation, lire आरामवस्तु : «l'emplacement du jardin.» Graphiquement, la confusion est d'une extrême facilité.

Ligne 10. — चैत्रम ne peut désigner ici que ce qu'il marque en pâli : un lieu réservé à la promenade, une sorte de portique ou de cloître. Quelle peut être la signification de यष्टि en composition avec ce mot? A coup sûr, il ne s'agit pas de soixante cloîtres ou portiques. Le texte doit être fautif; et la conjecture la plus probable qui se présente à mon esprit est चैत्रभूमि: (भूमि comme équivalent de वस्तु) : l'emplacement du promenoir de Kâçyapa.

Page 319, ligne 4. — इमं ... निगममारभ्य : «touchant ce lieu de Mârakaraṇḍa.»

Ligne 6. — A तथत्वाये comp. le pâli *tatthattâya* qui signifie de même : «exactement,» et dont l'influence se fait sans doute encore sentir dans l'orthographe तथत्वाय pour तथात्वाय. Voy. la note suivante.

Ligne 12. — L'orthographe अतन्य (cf. plus bas, p. 321, l. 16; p. 323, l. 7) est digne d'attention; elle ne s'explique que comme une restitution fautive. La forme sanscrite régulière est आज्ञानेय ou अज्ञा° qui, en pâli, donne *ājāneyyo*, mais aussi, à cause de la double consonnance *ājâniyyo* ou *ājâniyo*, qui, à son tour, en

raison de la constante équivalence de *iyy*, *îy*, *iy*, devient *âjâniya*. De là à *âjânya* et *âjañña* la transition est toute simple, à cause du grand nombre de participes futurs passifs qui s'écrivent également *ya* et *iya* et dans la série desquels une fausse analogie entraîne notre mot. C'est, en dernière analyse, sur cette forme *âjañña* qu'a été reconstruite la prétendue orthographe sanscrite que nous trouvons dans notre texte.

Ligne 18. — J'ai respecté la leçon सम्यग् de peur d'enlever au texte aucun trait caractéristique et original; c'est une des confusions les plus frappantes des rédacteurs. Il est parfaitement indubitable qu'ici, comme quelques lignes plus bas et ailleurs encore, elle représente une forme comme le pâli *samma* qui correspond au sanscrit सौम्य «mon ami», mais qu'on a pris par erreur comme = *sammâ*, pour le sanscrit सम्यक्.

Page 320, ligne 3. — Cf. ci-dessous, p. 321, l. 1 et suiv. On ne peut séparer les expressions analogues de la page 321, l. 4, et page 322, l. 3, où la page 321, l. 1, paraît nous autoriser à écrire उपसंक्रमन्तं. On pourrait songer ici à une intention ironique : «Pourquoi aller au-devant de ces moines qui viennent bien d'eux-mêmes au-devant des respects?» Mais l'intention est inadmissible quand la formule est dans la bouche du dévot potier. Que ce participe ne soit pas indispensable à la phrase, c'est ce que démontre la comparaison de la page 320, l. 20, et page 321, l. 8. Il ne reste qu'à considérer le participe comme une façon de parler redondante, sans intention particulière définie; la conjecture n'a rien de forcé dans un texte buddhique. La comparaison du premier tout au moins des passages précités interdit en tous cas de voir ici une tournure passive : «Qu'ai-je affaire de ces moines visités pour les voir et les adorer?» pour : «Qu'ai-je affaire d'aller visiter ces moines pour les voir et les adorer?» — द्वितीयं, तृतीयं «une seconde, une troisième fois», comme en pâli, par exemple, *Khudd. Pâṭha*, loc. laud., p. 310. — A la ligne suivante, il y a évidemment ici une lacune dont l'origine accidentelle s'explique aisément, et qui devait comprendre quelque chose comme ces mots : एवमुक्ते द्वितीयं तृतीयं पि ज्योतिपालो माणवो घटिकारं कुम्भकारमेतदवोचत्.

Ligne 18. — Pour la correction सन्थापयमान comp. *Ten. Jât.*, 6, 16; où le *keça-saṇṭhâpana*, «l'action d'arranger les cheveux» est énumérée parmi les emplois du barbier. La leçon des manuscrits m'a paru reposer directement sur l'orthographe prâcritisante que j'ai, conséquemment, adoptée, pour le sanscrit संस्थापयमान.

Ligne 19. — Il me paraît que, ici encore, dans la leçon इमस्मिं खोव, je veux dire dans l'introduction d'un हि tout à fait redondant et inadmissible, nous saisissons la trace d'une restitution malavisée de la part des rédacteurs; ils se sont laissé tromper d'abord par la forme खोव pour एव, peut-être aussi par quelque ortho-

graphe comme le pâli *imasmiññeva* comparée à l'orthographe *evañhi, tañhi* (*Kaccâyana*, I, 4, 3).

Page 321, ligne 4. — Cf. la note de la ligne 3 de la page précédente.

Ligne 10. — «Ce ne peut être sans [une] raison [sérieuse] que Ghaṭikâra le potier me prend ainsi par les cheveux au moment où je viens de me baigner la tête, quoique je résiste et qu'il soit, lui, de basse extraction.» Je conjecture अप्रत्यर्थं d'après l'expression que nous avons eue tout à l'heure et qui est courante dans la phraséologie buddhique अहेतु अप्रत्यर्थं; वा serait = एव.

Ligne 18. — *गमनेहि et *वेरहि représentent des locatifs : «le Buddha l'initia, l'encouragea aux trois refuges et aux cinq règles morales,» c'est-à-dire à accepter la formule de la foi et de la loi morale. On sait que les trois refuges d'une part (बुद्धं शरणं गच्छामि, धर्मं ..., संघं ...) et d'autre part les cinq *Çikshâpadas* ou les cinq *Çîlas* sont l'expression essentielle et élémentaire de la foi buddhique et comme son décalogue.

Page 322, ligne 3. — अहं pour अयं. Conf. plus haut, p. 53, l. 2. — Après la phrase suivante, on sent dans le récit une solution de continuité; je l'ai signalée dans l'Introduction.

Page 323, ligne 1. — अनुप्रणिधिति et les substantifs qui s'y rattachent ne sont pas exclusivement liés à l'idée du vœu, du souhait de la bodhi; nous en avons eu la preuve ci-dessus, p. 312, l. 16; p. 313, l. 1. Le présent a ici le sens du futur : Je vais aller exprimer à Bhagavat le vœu de sortir du monde.

Ligne 10. — उपसंपन्न s'emploie de même en pâli, dans le sens de «ordonné, admis dans la vie religieuse», qui régulièrement devrait être exprimé par le causatif उपसंपादित. — J'ai corrigé कोशलेहि; en effet, c'est dans le pays des Koçalas qu'est localisée la scène qui précède (p. 317, l. 4 et la suite). Kâçyapa le quitte donc pour entrer dans le pays de Bénarès. Le voisinage de काशिषु explique assez la substitution, dans les mss., de कोशलेषु à l'ablatif कोशलेहि.

Ligne 14. — Il semble que ce soit la part faite dans cette légende au roi Kṛikin qui ait amené l'insertion de ce récit, à la suite de l'histoire de Mâlinî; il ne paraît avoir aucun autre titre à figurer dans une vie du Buddha.

Ligne 20. — On trouve ici, comme dans le *Prâtihârya Sûtra*, cité par Burnouf, *Lotus*, p. 496, l'expression सुखस्पर्श° résolue en deux termes. Peut-être est-ce toujours ainsi qu'il la faut analyser. En tous cas, on sait que cette manière de dire est plus voisine de la locution pâlie qui porte simplement *phâsuvihâratâ*. Elle mérite d'être notée à ce titre, quelle que soit d'ailleurs la vraie explication de cette formule. — La première partie de सचास्य est certainement सचे, la particule pâlie :

si. Relativement à यस्य on peut concevoir quelque doute; il n'est pourtant pas vraisemblable, il n'est à coup sûr pas ordinaire, que अधिवासयति soit construit avec le génitif dans ce sens : «consentir à cela.» Mon sentiment est que nous avons devant nous le même यस्य que nous avons rencontré déjà, soit sous la forme यस्य soit sous la forme स्य, par exemple après किं, pour le sanscrit स्विद्; il serait très naturellement placé, après une conjonction qui marque une interrogation indéfinie comme est ici सचे.

Ligne 22. — एवमुक्ते pourrait à la rigueur passer pour une transition suffisante du moment où le messager reçoit la commission jusqu'à celui où il l'a transmise au Buddha. Mais un pareil laconisme est très éloigné des habitudes de ce style; il est beaucoup plus vraisemblable qu'il est tombé quelques lignes exposant le départ de l'envoyé et la façon dont il remplissait son message. La répétition des termes dont il est porteur, nécessairement identique à la première communication que lui en faisait le roi, a pu produire cette erreur.

Page 325, ligne 9. — यथासने, etc. : «chaque membre au siège [convenant à son rang].»

Ligne 11. — एकमेकं, etc. : «Sept hommes servent à chacun des membres de l'assemblée sept espèces de plats (de sauces) et du riz *parṇakula*.» Le mot पर्णकुल se retrouve plus bas, p. 329, l. 12 : पर्णकुलप्रालिस्य, où il paraît impossible de le prendre autrement que je ne fais ici, comme désignant une certaine espèce de riz. La leçon de C pourrait inspirer une autre correction पूर्णकुपिडेन प्रालिना, que, en prenant comme le masculin कुपिडक équivalant au féminin कुपिडका, l'on traduirait : un plein vase de riz. Mais, encore une fois, le passage suivant où tous les manuscrits portent पर्णकुल et où d'ailleurs ce sens hypothétique ne serait plus admissible, me paraît décisif en faveur de la lecture पर्णकुल et de la valeur que je lui attribue. Elle implique nécessairement la correction de प्रालीनां en प्रालिना.

Ligne 17. — Il manque manifestement un régime à कारापयिष्यं; j'ai par conjecture rétabli आरामं dont la ressemblance graphique avec le commencement de कारापयिष्यं explique assez bien la chute, et aussi à cause de la désignation d'आरामिक donnée aux gens qui sont chargés d'en faire le service. On remarquera du reste que le roi parle des agréments de ce lieu de plaisance avec les préoccupations d'un mondain qui veut de belles allées et des chevaux pour s'y promener à l'aise, et non du point de vue du Buddha et des moines que les textes du moins ne nous montrent pas livrés à un luxe de cette sorte.

Page 326, ligne 1. — Ma conjecture शक्यं est nécessairement fort douteuse; je ne l'ai admise dans le texte que faute de mieux; je me sens du moins assuré qu'elle ne saurait s'écarter beaucoup de la signification, sinon de la forme primi-

tive. — Pour la forme pâlie वत्तिन pour वृत्ति, à laquelle les leçons des manuscrits paraissent nous ramener, comp. ci-dessus, p. 34, l. 7 note. — द्वित्तीयं, etc., c'est-à-dire qu'il faut répéter deux fois en ajoutant la première द्वित्तीयं, et la seconde तृत्तीयं, le passage précédent, depuis कुको काश्यिराजा भगवन्तं.

Ligne 12. — Sur केवत्रप, cf. ci-dessus, p. 50, l. 14, note.

Ligne 19. — La restitution de सामं donne ici encore un sens excellent, je dirais nécessaire : «il ne creuse pas lui-même la terre.» — «Les tas de terre amenés par les souris, ou la terre accumulée par l'eau ou entraînée (creusée) par l'eau, c'est là qu'il prend la terre...»

Page 327, ligne 2. — प्रभिव doit être ici entendu substantivement dans le sens de : une partie, une certaine quantité de... (conf. *jâta* au sens de *jâti*); à moins, ce que j'ignore, que प्रभिव ne désigne une certaine mesure de capacité.

Ligne 11. — Comp. p. suiv., l. 1, et plus bas, p. 332, l. 9. Le Buddha est souvent représenté parlant de lui à la troisième personne. Il est plus singulier de voir (l. 15) Ghaṭikâra le potier s'exprimer de la même façon.

Ligne 19. — Pour यावदेको पि, comp. plus bas, p. 329, l. 5, où les leçons diffèrent encore de celles que nous avons ici. Dans les deux cas N lit comme B; L porte ici यावदेको पि यतिवि°, et dans le second passage यावदेको पि विश्वस्तो. La leçon de C dans le présent passage nous prémunit contre la tentation de réunir les deux parties de la locution en un seul mot, comme serait यावतकं. एत्रेपि, एत्रो पि ne donne pas de sens. On pourrait au contraire entendre एको पि : «même seul, même en mon absence;» mais cette façon de parler rapide et un peu elliptique n'est pas dans les habitudes de ce style. Je n'ai gardé cette leçon que pour ne pas m'écarter sans une nécessité absolue de la tradition; à mon gré, il est probable que la leçon primitive est एवं dont on s'explique mieux que pour एको la corruption en एत्रे.

Page 328, ligne 6. — La correction यावेशनशाला me paraît commandée, ici et dans les passages suivants, malgré l'accord et la persistance des manuscrits à lire यावेशनगाला; la confusion s'explique par l'intermédiaire de °साला pour °शाला. L'expression et le sens d'*atelier* est on ne peut plus convenable; on peut comparer कुलालशाला dans le sens d'*atelier de potier*, cité par le *Dictionnaire de Saint-Pétersbourg*, s. v. शाला.

Ligne 16. — यत्र—तत्र : «comme—alors.» — En dépit de la restitution de l'orthographe classique, यावत्, on sent ici, dans son application à plusieurs personnes, l'influence persistante de l'indéclinable *âvuso* qui s'emploie de même et dont nous avons déjà reconnu dans notre texte des traces beaucoup plus tangibles.

Ligne 19. — J'ai corrigé उपसंक्रमेसि, malgré la confusion souvent observée dans

l'association des nombres; l'emploi du pluriel pour le singulier est, en effet, beaucoup moins ordinaire et naturellement moins explicable que le cas inverse.

Page 329, ligne 6. — Cf. p. 327, l. 20. Les durées sont simplement doublées ici.

Ligne 8. — Le locatif महाप्राणे dans la fonction du génitif.

Ligne 11. — Dans un passage du *Papañcasûdanî*, cité par d'Alwis, *Introd. to Kacch. Gr.* (p. 78, l. 4), nous trouvons : «*Saṁgho ... dakkhiṇeyyo ... anuttaraṁ puññakkhettaṁ lokassa*,» c'est-à-dire que le saṁgha devient pour les hommes, par les respects, les libéralités dont il est l'objet, un champ de bonnes œuvres ou de mérite. L'expression repose sur la métaphore constante des *racines* de mérite, de la *croissance*, de la *maturation*, du *fruit* des bonnes œuvres. Le sens de l'expression द्विपादकानि पुण्यक्षेत्राणि est clairement expliqué par cette comparaison : «les hommes, se dit le roi, sont un champ fécond de mérites;» en d'autres termes : «on acquiert de grands mérites par la charité exercée en faveur d'hommes tels que Ghaṭikâra.» C'est donc par une conséquence naturelle de cette pensée qu'il lui envoie incontinent des présents en riz et autres victuailles. — J'ignore quel aliment désigne précisément le terme नवोदकं; la signification étymologique ne suffit pas à nous éclairer.

Ligne 19. — Cf., par exemple, *Dhammap.*, 118, 24 : *Yâva me anupâdâya âsavehi cittaṁ vimuccati*. J'ai marqué ailleurs la portée du terme अनुपादाय dans la location अनुपादाय निर्वृत; il y prend, comme correspondant à उपादि, उपादान, un sens technique rigoureux, il marque ce détachement complet de tous les liens de l'existence qui implique, ou immédiat ou à courte échéance, l'anéantissement, le nirvâṇa. C'est ce que fait clairement entendre la fin de ce récit (p. 335, l. 2); nous voyons que chacun des sept mille membres de cette assemblée obtient en effet l'affranchissement spécifié ici, à la seule exception de Jyotipâla; mais s'il est exclu c'est qu'il doit revenir en qualité de Buddha, qu'il ne peut conséquemment obtenir le nirvâṇa immédiat, même en puissance.

Ligne 21. — Voy. ci-dessous, p. 330, l. 19, et l'expression pâlie correspondante *rahogato paṭisallîno*, par ex. *Mahâvagga*, cité par d'Alwis, *Introduction*, 93, 6.

Page 331, ligne 8. — भवेत्, la troisième personne, à forme pâlie, pour la première, comme si souvent.

Ligne 13. — Il me paraît probable qu'il faudrait lire कृतपुण्यस्य ते : «quand tu auras accompli cette action méritoire.» Sur la nécessité, pour la Praṇidhi, d'être accompagnée d'une action méritoire, et spécialement d'une aumône, cf. la *Rasavahinî*, éd. Spiegel, p. 62-63 où j'ai déjà renvoyé plus haut.

Page 333, ligne 5. — Voyez ci-dessus, p. 229, l. 14 et la note.

Page 334, ligne 10. — Nous avons la même orthographe चट्ताल, pour चट्टाल, à la ligne 14; je l'ai gardée, craignant par dessus tout d'effacer un trait original. — L'orthographe चतुस्ताल, entièrement artificielle puisque au moins faudrait-il चतुष्टा°, le voisinage de त्रिस्ताल, forme également arbitraire, me décide pour la forme चतुताल qui n'a dû être altérée, sous prétexte de restitution, que par des remaniements tardifs.

Page 335, ligne 3. — स्थापयित्वा, pâli *thapetvâ*, avec le sens de «excepté», est bien connu dans le style buddhique : «excepté l'esprit du moine Jyotipâla.»

Ligne 6. — Sur cette formule, usitée comme conclusion d'un grand nombre de Sûtras, comp. Burnouf, *Lotus*, p. 434.

Page 336, ligne 11. — समनन्तरव्याकृतो, etc. est un nominatif absolu. Comp. p. 40, l. 6; 68, l. 17.

Ligne 17. — Cette nouvelle répétition ne s'explique qu'à titre de version métrique; la nature même du style prouve que nous avons à faire à un texte versifié; dans les premières lignes, les traces d'âryâ sont, en effet, assez sensibles pour que l'on ose, au prix de quelques corrections, essayer de rétablir le mètre; il suffit d'admettre quelques libertés prosodiques sur lesquelles il est superflu d'insister. Mais un peu plus loin, la tentative devient impraticable sans des violences téméraires, soit que la prose ait, dès l'origine, été ici mêlée aux vers, soit que des additions secondaires aient altéré la forme primitive. — Pour la restitution de la ligne suivante, elle est garantie par un passage ultérieur, p. 338.

Page 337, ligne 5. — L'expression manque de précision; il faudrait, après अवीचिस्थि, un premier participe spécialement appliqué aux habitants des enfers; en effet, les six *gatis* ou conditions d'existence (cf. Burnouf, *Lotus*, p. 309) comprennent, entre autres, l'existence dans les enfers.

Ligne 8. — Ici, Kâçyapa prend la parole sans que rien l'ait annoncé, autre signe du trouble qui règne dans cette partie du texte. — Il est malaisé de décider, au dernier pâda, si la lecture, certainement fautive, des manuscrits, remonte à une leçon प्रणिधि त्रिपाकमेष्यति ou à celle que j'ai reçue dans le texte; le point est de médiocre importance.

Ligne 17. — Sur la forme प्रष्टव्य, cf. ci-dessus, p. 31, l. 2, qui ne laisse aucun doute sur l'origine et la signification de ce mot, équivalent de स्पर्ष्ट. Mais les scribes ne l'ont pas compris; ils l'ont confondu avec प्रष्टव्य, participe futur passif de la racine प्रच्छ्; il paraît même qu'ils ont éprouvé le besoin de le remarquer, de l'énon-

cer expressément. C'est de la sorte seulement que s'explique la ligne qui suit; elle n'est qu'une glose, plus ou moins ancienne, introduite par erreur dans le contexte. इति, qui la termine, semble même n'avoir d'autre intérêt que de marquer la phrase comme un fragment de commentaire. Je l'ai donc enfermée entre crochets, tout en cherchant à en restituer les termes d'une façon intelligible. आपृच्छति, qui signifie spécialement «prendre congé de», doit être employé ici dans le sens un peu plus large de «prendre congé, demander permission»; en sorte que je traduis: «et les autres Devas demandent sa permission, ses ordres, dans tous les cas où il y a lieu de prendre un ordre;» en d'autres termes, c'est lui qui est, parmi les Devas, le dépositaire de l'autorité suprême. Telle est l'interprétation proposée par le scribe pour l'expression दिव्येहि प्रष्व्येहि. — Le nom de Çvetaketu est aussi celui que le *Lal. Vist.* (11, 12) attribue au Buddha dans sa dernière renaissance comme chef des Devas avant son incarnation dans le sein de Mâyâ.

Page 338, ligne 1. — Ce sujet, le grand nombre des Buddhas sous la direction desquels a passé Bhagavat dans le cours de sa carrière préparatoire, paraît être particulièrement cher à l'école à laquelle appartient notre texte. Par deux fois déjà (Introd., p. xxv-xxvi) il est revenu sur ce point. — Je n'insiste pas sur l'imperfection prosodique de ces vers, commune à la plupart de ces passages, en quelque façon mnémoniques. Il suffit que leur caractère métrique soit évident. Il ne serait pas difficile d'introduire certaines corrections (par exemple, षष्टिनितानि षष्टकोटी-नि नि°) qui atténueraient les irrégularités; comme il est impossible de les supprimer toutes, il serait imprudent de décider la mesure exacte dans laquelle il les faut tolérer.

Ligne 9. — योग, dans des cas comme celui-ci, revient à peu près au sens de भव ou existence: «lien, société,» c'est-à-dire: existence dans un certain milieu, dans une certaine société d'où le nirvâṇa seul affranchit les hommes. Conf. पूर्वयोग, p. 267, l. 11. Comp. *Dhammap.*, v. 41.

Ligne 13. — La formule analogue, que nous avons rencontrée, soit au début de l'ouvrage, soit au début de l'histoire de Dîpaṁkara et de l'histoire des Parasols, autorise, je pense, la correction राजवेश्म आदि. — Ce thème de la rénovation du monde, avec les progrès insensibles dans la dégénérescence des êtres humains, aboutissant à l'état physique et à la constitution sociale actuels, est, avec le récit de l'origine spéciale de la famille des Çâkyas, commun à toute la tradition buddhique au nord et au midi. Pour le Dulva tibétain, comp. Csoma dans les *Asiat. Researches*, xx, 73-74, et surtout *Journ. As. Soc. Beng.*, 1833, p. 386 et suiv. Voyez aussi Beal, *Cat. of Buddh. Script.*, p. 109 et suiv.; Sp. Hardy, *Man. of Buddh.*, p. 63 et suiv., et, pour ce qui touche l'histoire particulière des Çâkyas, p. 130 et suiv., et *Ind. Studien*, V, p. 415 et suiv.

Ligne 20. — वं, c'est-à-dire घवं pour इयं.

Page 339, ligne 3. — नक्षत्रपथा «la marche, le cours des astres».

Ligne 8. — खुद् représente le pâli *khudda* pour क्षौद् avec raccourcissement de la voyelle devant la double consonnance, comme dans *citta* pour चित्र, etc. — Sur अनेडक, que je traduis : «pur, sans tache», voyez ci-dessus, p. 572. — सन्तान paraît marquer simplement que la terre a l'aspect d'une immense étendue de lait ou de beurre; c'est à peu près ce qu'exprime, quoique avec plus de détail et de précision, la version singhalaise dans Sp. Hardy : «there was the formation, upon the surface of the earth, of a peculiar substance like the scum that arises upon the surface of boiled milk.»

Ligne 13. — आलोप s'explique par l'usage du pâli *âlopo* dans le sens de *bouchée, morceau*. Ce qu'ils avaient commencé par goûter simplement du bout des doigts, ils le prennent ensuite par bouchées comme un aliment ordinaire (आलोपकाइकमाहारं). Pour cet emploi de कार्, cf., ci-dessous, p. 343, l. 18, सन्निधिकारं (प्रालिं) «en provision, par provision». — J'ai, dans cette description, laissé subsister côte à côte, suivant la tradition, les formes du causatif et du thème simple dans आहेसि et आहोसि, l'une et l'autre pouvant également avoir le sens de «manger».

Ligne 16. — On remarquera l'orthographe कत्कत्वं des manuscrits; c'est une restitution intempestive d'une forme कक्कत्वं mal comprise des rédacteurs. — Un peu plus loin, la forme अन्तर्हाये repose aussi sur une confusion; elle est manifestement inspirée par le participe अन्तर्हित (ou अन्तरहित), d'une part, et par l'aoriste de la racine हा (परिहावेन्सु, par exemple, qui revient si fréquemment dans les vyâkaraṇas) confondue avec la racine धा. — J'ai dû supprimer quelques lignes évidemment mal placées ici et incohérentes; on distingue mal la cause de leur interpolation. La comparaison de la page 344, l. 18, offrait un point d'appui sûr pour la restitution du passage. Cf. du reste la ligne 6 de la page suivante avec la note.

Page 340, ligne 6. — Comme tout à l'heure, les manuscrits ont ici une interpolation certaine, partiellement empruntée à un passage suivant de la page 342.

Ligne 11. — अभि, dans अभिवर्णा comme dans अभिमान du mot suivant, porte en quelque sorte le mot à une puissance supérieure et forme comme un superlatif du substantif : «la couleur, la belle couleur; — l'orgueil, le grand orgueil.» — Ici, comme dans les répétitions suivantes, les manuscrits ont régulièrement पर्पटक (L पर्पन्नाक) dont je ne puis rien faire. Divers lexicographes donnant au contraire पर्पट, non seulement comme nom de plante, ce qui serait peu probant, mais pour une matière odorante, pour une sorte de pâtisserie, et même, ce qui rentre exactement dans l'emploi que nous observons ici, comme une espèce de terre par-

fumée, j'ai cru, non sans quelque hésitation, pouvoir rétablir cette forme dont la confusion graphique avec पर्यटक ne souffre pas grande difficulté. Il m'est d'ailleurs impossible de préciser le sens exact qu'il faut attacher à l'expression. La version chinoise, en particulier, parle de la production d'un nombre de substances parfaitement dissemblables; l'une pareille à un gâteau mince, l'autre à de la viande, etc. (p. 110); je n'ai aucun moyen de décider laquelle se rapporte à l'expression qui m'embarrasse. La version singhalaise parle d'une sorte de champignon, et la version tibétaine, en général très voisine de la nôtre, d'une «fatty substance». — Pour cette phrase, cf. p. 345, l. 6; je rappelle des observations antérieures sur la confusion de l'aoriste et du potentiel. Plus bas, C a seul la forme °भवेया, tandis que B porte la forme ordinaire °भवे.

Ligne 14. — उदानमुदानयति, l'expression buddhique bien connue (Burnouf, *Introduction*, p. 5; cf. Childers, s. v.) pour dire: «pousser une exclamation de joie.» Quant à l'exclamation elle-même अहो रसो अहो रसो, elle signifie simplement: «Ah! quel bon goût! Ah! quel bon goût!» — La phrase suivante contient un mot अग्निन्य qui, pour reparaître plus bas sous la même forme, n'en est pas moins douteux et embarrassant. En admettant même une formation अग्नि + न्य, d'ailleurs inconnue, il ne s'en dégage point un sens satisfaisant. Nous devons être en présence de quelque confusion. Je trouve en pâli un adjectif *aggañña*, composé de *agra* + *ñña*, qui a à peu près le même sens que le sanscrit अग्र. Je ne serais pas surpris que notre अग्निन्य en fût une restitution obscurcie tant par des fautes matérielles que par le souvenir de la forme populaire *aggini* pour अग्नि. Nous obtiendrions ainsi une épithète parfaitement convenable pour cet *udâna* «premier-né» de la parole humaine.

Page 341, ligne 8. — Ce passage me laisse dans une grande perplexité. Les manuscrits sont unanimes à lire महारसो महारसेति, et non moins unanimes à lire, dans la ligne suivante, अहो वदि qui, pourtant, ne devrait être que la répétition de cette première exclamation. Mais le plus grave, c'est que ni l'une ni l'autre forme ne donne de sens. La première rappelle de bien près l'exclamation antérieure अहो रसो qui, elle, se laissait expliquer; il est possible que le voisinage en ait favorisé la leçon certainement fautive महारसो. Je ne vois pas de restitution plus probable pour notre double formule, dans le cas présent, que अहो वत «ah! hélas!», que des lexicographes consignent expressément comme une interjection marquant le regret, la douleur (खेदे), et qui est en somme assez fréquemment usitée (*Dict. de Saint-Pétersb.*, s. v. वत). Il serait du reste possible que वदि, pour वत, fût une forme populaire authentique, que la seconde leçon अहो वदि méritât d'être conservée dans le second cas et substituée dans le premier à महारसो; c'est à ce parti que je me suis arrêté. Cf., p. suiv. l. 4, la forme équivalente अहो वदे.

Page 342, ligne 2. — से, forme prâcrite du génitif अस्य déjà signalée.

Ligne 15. — वुह्यति est l'équivalent ordinaire, dans notre texte, du classique उह्यते pour le pâli *vuyhati*. Cf. p. 356, l. 13, 15; fol. 293ᵃ, 313ᵇ, 362ᵇ, etc. — On trouve en effet dans le Kauçika sûtra (cité par Haas, *Heirathsgebräuche* dans les *Ind. Stud.*, V, 267 et suiv.), parmi les cérémonies usitées pour le mariage, une double occasion (p. 379, 391) où une motte de terre (लोष्ट) est jetée dans l'eau; c'est sans doute à cette coutume ou à quelque autre analogue qu'il est ici fait allusion. Quant à l'habitude de jeter un bâton (दण्ड), je ne vois rien, ni dans la description précitée, ni dans celle de Colebrooke, ni dans celle de Ward, qui y corresponde. On pourrait songer, à la rigueur, à un rite qui paraît sanctionné par la Vivâhapaddhati (Haas, p. 300): la mère de la future bat le fiancé quand il se présente à la porte de la famille de la fiancée; mais, outre que l'instrument consacré dans ce cas est un pilon, il n'est pas dit qu'on le jette (क्षिपति); la correspondance est donc fort problématique. Voici, du reste, l'explication que Csoma donne entre parenthèses, mais qui, je n'en doute pas, appartient à son original tibétain (p. 388): «de la même manière que maintenant on a accoutumé de jeter sur la fiancée des poudres odorantes, des parfums, des fleurs, des vêtements, du riz grillé, en disant: Puissiez-vous être heureuse!»

Page 343, ligne 1. — जिगुप्सित tient le milieu entre le pâli *jigucchā* et le sanscrit régulier जुगुप्स. — तावदेव serait plus naturel et mieux approprié que यावदेव, dans le seul sens qui paraisse ici possible: «pendant ce temps-là.» — La traduction tibétaine (Csoma, p. 388) est fort utile à l'intelligence de ce passage si concis dans notre texte.

Ligne 4. — La formation par le suffixe क, que nous avons vue employée pour former des adjectifs marquant l'intention, le but, est, dans प्रालिहारक, transportée au substantif: «étant allée pour recueillir du riz.» — J'ai signalé, dans notre texte, l'emploi de स्व pour représenter le sanscrit स्विद् (cf. p. 412, etc.). On pourrait, dans किं स्व, chercher une maladroite restitution du génitif prâcrit कीस, pâli *kissa*. Mais la comparaison du pâli *kiṁsu*, et surtout le rapprochement, dans notre texte même, de केन स्व, me fait préférer la première analyse. J'ai dit que अस्य correspond à l'orthographe pâlie *assu*. — प्रात, pour प्रातः, ne paraît pas usité en pâli; ce n'en est pas moins une forme qui reste rigoureusement dans l'analogie du pâli où nous avons par exemple *punaṁ* = पुनः.

Ligne 7. — Pour la restitution de एव après सकृद्, ici et à la ligne suivante, cf. l. 11.

Ligne 11. — A en juger par les formes suivantes, दौहिक, त्रौहिक, cette orthographe sanscrite doit être secondaire et substituée à la forme populaire, द्व्यहिकं.

Ligne 18. — A सन्निधिकारं, comp. ci-dessus आलोपकारं et °कारक, employé de même comme une sorte de locution adverbiale. Voyez surtout le pâli *sannidhikâraṁ* (passages cités par Childers) qui a le même sens : « par provision, en provision, » notamment *Pâtimokkha*, éd. Minayeff, 10, 25, où nous avons une tournure exactement analogue à celle-ci. On verra par la comparaison des passages et des prescriptions du *Pâtimokkha* que cette idée d'attacher une dégénérescence de la race à l'habitude de réunir à l'avance des provisions a dû être suggérée à l'imagination des moines par l'opposition où elle était avec les règles de la vie cénobitique.

Page 344, ligne 15. — आहेम et les formes analogues marquent une extension nouvelle dans la confusion de l'aoriste et du potentiel; la première personne du potentiel fait ici, en réalité, fonction de la première personne de l'aoriste. Cf., un peu plus bas, लिङेम.

Ligne 18. — Il est singulier de voir ainsi तेषां, c'est-à-dire le pronom de la troisième personne, appliqué seul, sans addition de अस्माकं, à la personne qui parle. Nous sommes forcés cependant d'admettre cette anomalie, trouvant un peu plus bas सानं (यतो च सानं . . .) employé exactement de même, sans qu'il y ait place pour aucune conjecture vraisemblable et facile, comme pourrait être ici नाथे.

Page 345, ligne 5. — Les manuscrits répètent deux fois la même phrase sans variante appréciable; un peu plus bas, l. 10, et p. suiv., l. 1, dans la même formule, la phrase ne paraît qu'une seule fois; mais à la ligne 14, les manuscrits la portent aussi deux fois, avec cette seule différence que, la seconde fois, प्रज्ञापेन्सुः est remplacé par प्रज्ञापयेन्सुः. Dans ces conditions, on ne saurait, sans arbitraire, rien retrancher de la lecture traditionnelle, surtout dans ce style prolixe où les répétitions se multiplient parfois sans que la raison en soit pour nous bien apparente. Il reste à admettre que l'intention de la phrase est d'objectiver d'abord les êtres avant de les désigner par la première personne; ce qui reviendrait à ceci : « quand le mal fut connu parmi les êtres, quand le mal fut connu parmi nous. . . » Quant à la leçon प्रज्ञापयेन्सुः, que l'un des passages oppose à प्रज्ञापेन्सुः, elle ne peut guère avoir d'importance; si elle est autre chose qu'une faute matérielle (conf. ci-dessous, p. 347, l. 11, où B a प्रज्ञापयति contre प्रज्ञापति de C), tout au plus peut-on construire le mot comme un passif à forme irrégulière du causatif; il ne resterait entre प्रज्ञापेन्सुः et प्रज्ञापयेन्सुः qu'une différence de forme, non d'idée.

Page 346, ligne 5. — Dans विभवेम, la désinence *ema* reprend sa fonction normale du potentiel; mais en même temps, elle subit une déformation, peut-être accidentelle, dans नयेमः pour नयेम; et c'est même probablement cette désinence

emaḥ pour *ema* qui a facilité, à la ligne suivante, la confusion de मापेम en मापेन्तुः. — Il faut, après अस्माकं et devant मापेमः, suppléer इति qui, comme si souvent, n'est pas exprimé.

Ligne 10. — Le mot अन्यातक est trop souvent répété dans ce passage, et l'orthographe en est trop conséquente dans tous les manuscrits pour que nous puissions douter de son exactitude. Il reste à en trouver l'explication. Au point de vue de la forme, je n'y puis reconnaître qu'une orthographe sanscritisante du mot qui, en pâli, s'écrit *aññātaka*, et correspondrait réellement à un sanscrit अ-ज्ञात, où ज्ञात serait pour ज्ञाति «qui n'est point parent»; ou, plus précisément, comme l'explique le commentaire du *Pâtimokkha* (éd. Minayeff, p. 77) : «qui n'a aucun lien de parenté jusqu'à la huitième génération.» Il est clair que ce sens n'est pas convenable ici : अन्यातक शालि ne peut guère vouloir dire, dans tout ce passage, que : «le riz d'un autre.» Je pense, en effet, que c'est dans cette acception qu'il a été pris par les rédacteurs. Naturellement peu scrupuleux sur des difficultés de dérivation et de grammaire, ils ont pu être trompés par la fausse orthographe du mot ou plutôt par la fausse étymologie qu'ils lui prêtaient et qui se trahit dans leur orthographe. C'est bien ce qu'indique la version tibétaine (Csoma, p. 389) qui traduit : «that (the rice) of another, not being given to him» (ཁ་ཅིག་གིས་མ་བྱིན་པའི་). Il faut avouer du reste que le sens original et réel du terme pouvait, dans certains cas, se rapprocher sensiblement de cette acception secondaire ou, du moins, fournir des points d'attache à une confusion de ce genre.

Page 347, ligne 9. — Un peu plus bas, nous avons, non plus व्याहां, mais व्याह; ce n'est pas une raison pour éliminer, là où la tradition nous le fournit, le féminin व्याहा; il est suffisamment garanti pour le pâli-prâcrit.

Ligne 12. — घाठेत्वा n'est pas pour moi très clair; il paraît certain seulement qu'il faut prendre la forme au sens causatif; on entendrait : «envelopper,» puis «cacher». Sur les plaintes de sa victime, le justicier trop prompt dissimule l'instrument de son méfait et se met, de son côté, à se plaindre et à récriminer.

Ligne 18. — La lecture देयावे चावं, etc. demeure douteuse; j'entends : «et il fixerait [pour soi] une part de riz dans les champs de riz de chacun.» Cependant, tout aussitôt, on nous montre les hommes fixant eux-mêmes sa part à leur futur souverain. Peut-être sommes-nous par là autorisés à tenter une correction un peu différente et à lire, soit देयेयेम वयं ou दयाम वयं.

Page 348, ligne 4. — Je conserve la forme *°भागे de peur de rien effacer des particularités dialectales; mais cet accusatif pluriel pâli est trop douteux et la correction en *°भागं trop facile pour que j'aie beaucoup de doutes sur la nécessité de rétablir शालिभागं.

Ligne 5. — Il y a évidemment une lacune; le titre, dont on prétend indiquer l'origine, manque : il n'est pas croyable que मूर्धाभिषिक्त puisse remplir ce rôle; aussi bien, on ne voit en aucune façon comment les termes de la phrase en fourniraient l'explication. Il faut, je pense, suppléer à peu près, soit "भिषिक्त इति वा राजा ति संज्ञा" en dérivant राजा de रञ्जति, ce qui ne serait pas plus étonnant que de le tirer de अर्हति ou बृंहति; soit "भिषिक्तः क्षत्रियो ति संज्ञा" en dérivant क्षत्रिय de (त्र)क्षति, ce qui est préférable, puisque nous obtenons de la sorte une explication ou, du moins, une prétendue explication de chacun des termes réunis deux lignes plus bas. Il est vrai que la dérivation commune de क्षत्रिय le tire क्षेत्र (Hardy, *loc. laud.*); mais on ne saurait limiter si étroitement la liberté de l'imagination scolastique. — On remarquera une différence plus importante; c'est que notre texte, en se bornant à l'étymologie de titres royaux, paraît faire intentionnellement abstraction des castes, tandis que les deux versions, singhalaise et chinoise, en placent ici l'étymologie et l'origine. — Quant au titre suivant, ज्ञानपद', je dois avouer que je ne comprends pas par quel tour de force on prétend en trouver l'origine dans cette explication; ni la forme ni le sens n'y prêtent à aucun degré. Peut-être la lecture ज्ञानपदस्थाधीर्यप्राप्त de BAC nous donne-t-elle une indication utile. Si les auteurs de l'étymologie avaient en vue une épithète ज्ञानपदस्थाधिर्यप्राप्त «qui exerce sur le pays l'autorité de l'âge», on pourrait entrevoir comment ils y découvrent cette valeur originelle : «qui est pour les habitants comme un père et une mère.» L'explication serait tolérable, du moins au point de vue de la signification.

Ligne 9. — मान्धातो, au lieu de मान्धाता, est protégé par le génitif मान्धातस्य. — Le nominatif pluriel en यासे ("पौत्रिकासे, "नप्त्रिकासे), que portent ici tous les manuscrits, rappelle la forme hypothétique en यास् dont il a été question précédemment (p. 309, l. 11). On ne le peut guère, en aucun cas, considérer que comme une variante orthographique; je n'ai pas cru, la voyant si isolée, devoir la garder dans le texte.

Ligne 11. — La correction de षट् en पंच se fonde non seulement sur le nombre des noms propres dans l'énumération qui suit, mais sur un passage ultérieur, p. 352, l. 9 et suiv., où nous trouvons expressément पंचानां. — Je n'insiste pas sur les différences qui séparent cette généalogie de celle que donnent les autres versions que j'ai citées; elles n'intéressent pas directement l'interprétation de notre texte, et le lecteur s'y pourra aisément reporter.

Ligne 13. — Les autres versions ne fournissent rien qui nous éclaire sur le sens du mot वैलासिका que je ne retrouve ni en sanscrit ni en pâli. Il y a bien en sanscrit विलासिनी ou राजविलासिनी qui désigne une concubine royale; on pourrait attribuer la même valeur à वैलासिका. Mais à la ligne 2 de la page suivante, cette वैलासिका est elle-même désignée comme वैलासिकाये धीता; si cette leçon est exacte, et nous n'avons aucune raison péremptoire de la modifier, वैलासिका ne peut être

que la désignation d'un métier héréditaire de la mère à la fille : « courtisane, danseuse, » ou quelque chose d'approchant.

Ligne 16. — « Dès que j'aurai pris l'avis de mes parents... »

Ligne 18. — Le texte de la phrase, तेहि दानि, etc. ne doit pas être en bon ordre. Elle présente une irrégularité qui frappe d'abord; c'est un mélange de tournure passive et active; il faudrait : तेहि .... मतं तं ब्रूयुर्; mais c'est là une incohérence de construction à laquelle on trouverait facilement des analogies dans toutes les langues. Une difficulté plus grave, c'est que la signification, nécessairement distributive (यस्य यं), de la tournure est contredite par la suite qui ne mentionne qu'un seul conseil, celui de demander un village. Il ne nous reste que ce choix, ou d'admettre une lacune après cette phrase, ou, ce qui me paraît beaucoup plus probable, de reconnaître que la phrase elle-même nous a été transmise sous une forme fautive. On pourrait penser, par exemple, que ces mots font encore partie du discours de la fille, et lire : तद्दिं (ou तेहि) यस्य ... सो तं ब्रूयात्. « Que chacun de vous me dise ici, dans cette circonstance, son avis. » Encore nous resterait-il ce scrupule, que les paroles suivantes, la réponse des parents, ne se trouveraient point préparées ni annoncées par l'indication, sous une forme ou sous l'autre, du changement d'interlocuteur.

Page 349, ligne 3. — प्रभवति « avoir pouvoir », d'où ici : « avoir droit sur... »

Ligne 18. — La forme राज्ञकृत्या कोशातो est particulièrement remarquable; la légère incertitude que l'on peut conserver sur l'orthographe qu'il convient de lui donner dans notre texte, ne lui enlève rien de son intérêt historique. Le sens est clair : राज्ञकृत्या représente un génitif et revient à राज्ञः. Nous trouverons de même ci-dessous, fol. 135ᵇ, राज्ञकृत्ये उद्यानं « le jardin du roi », et, fol. 128ᵇ, dans la phrase : राजा सुबाहुः राज्ञकृत्यतो बोधृभारो .... निर्वृतो भासति; il est au moins vraisemblable qu'il faut lire राज्ञकृत्यो ou राज्यकृत्यो « le roi Subâhu, se débarrassant du fardeau [d'un roi ou] de la royauté, demeure tranquille... ». Cf. aussi la note de la page 99, l. 15. Ces exemples nous donnent la clef de deux passages au moins du *Lal. Vist.* où les interprètes n'ont rien vu jusqu'ici. P. 30, l. 17, Mâyâ est décrite : मनोरमा मायकृते व चिन्त्यं, ce qui se traduit aisément dès que l'on reconnaît dans मायकृते une forme de génitif : « charmante comme l'image de Mâyâ » (de son homonyme mythologique); et, p. 41, l. 4, न च स्वकृते सहायः s'explique très naturellement de même : « et il n'a pas d'amis... » Seulement, l'orthographe कृते est fautive et doit être remplacée dans le premier cas par कृत्यं, dans le second par कृत्यः ou कृत्या; la corruption est peut-être purement mécanique et accidentelle; il se peut aussi que les rédacteurs ou les scribes, en présence d'une forme dont ils ne savaient comment se rendre compte, aient eu la prétention, très mal fondée, de restituer du sanscrit régulier en rétablissant la forme कृते; l'emploi classique leur

en était connu, quoique dans un sens tout différent. C'est la comparaison du prâcrit et même des langues modernes qui nous permet d'être ici affirmatifs. Je veux parler des suffixes का, के, की de l'Hindi et des formes correspondantes de plusieurs autres dialectes pour la formation du génitif (cf. Beames, *Compar. Gramm. of the mod. Aryan languages*, II, p. 276 et suiv.; Hörnle, *Compar. Gramm. of the Gaudian languages*, p. 230 et suiv.). Tout le monde est d'accord pour en rapprocher le prâcrit केर ou केरक, employé particulièrement par la *Mricchakatî* dans des locutions adjectives, d'où l'on conçoit aisément qu'il soit sorti une formation nouvelle du génitif. Je ne puis avoir la prétention d'entrer ici dans la discussion à laquelle l'explication de ces formes a donné lieu entre MM. Hörnle et Pischel (*Journ. As. Soc. Beng.*, 1872, t. I, p. 124 et suiv.; *Ind. Antiquary*, II, p. 191 et suiv., 210 et suiv., 368 et suiv.); je ferai seulement observer, car ce point intéresse directement la constitution de notre texte, que les considérations diplomatiques et surtout le très clair et très certain गत्तकृत्यं उपानं donnent beaucoup d'autorité à la lecture कृत्य. On y trouvera sans doute un appui d'autant plus significatif qu'il est indépendant en faveur de la dérivation de केरक proposée par Lassen et défendue par M. Pischel, qui consiste à l'identifier avec le sanscrit कार्य, कार्यक. — J'ai conservé l'orthographe दीयति que nous retrouvons ailleurs (cf. p. suiv., l. 1) et que protège la comparaison de स्थपीयति «il sera établi», ci-dessous, fol. 121ᵃ. C'est une contraction pour दोयिस्यति (plus bas, p. 356, l. 16), futur irrégulièrement formé sur l'analogie du présent दीयते.

Ligne 20. — मन्निमेहि est certainement fautif; C a मन्निये* qui nous rapproche de मेपेहि qui doit être, je pense, la vraie lecture d'où la nôtre est sortie par corruption.

Page 350, ligne 6. — Le même emploi de निवात se retrouve ailleurs, comme fol. 119ᵃ : निवातो सुखसंस्पर्शो पूर्वालापो. Dans les deux cas, le contexte et les épithètes coordonnées prouvent que सुखसंस्पर्श a une signification morale dont la détermination peut intéresser l'explication de la formule सुखस्पर्शविहारता ou स्पर्शविहारता. Il me semble que l'interprétation la plus naturelle, celle qui s'accorde le mieux avec les adjectifs environnants, est : «qui est d'un contact agréable, de relations aimables et faciles.» Je retrouve le même sens dans सुखस्पर्श employé cette fois substantivement, *Lotus*, fol. 153ᵇ, où nous lisons : इमं धर्मपर्यायं संप्रकाशयमानः सुखस्पर्शं प्रकाशयमानः सुखस्पर्श (corr. *शं ou शों) विहरत्यविहठि(corr. हेठि*)तश्चेमं धर्मपर्यायं प्रकाशयति. La traduction de Burnouf : «qui.... expliquant cette exposition de la loi, *et, montrant quels sont les contacts agréables, vit dans ces contacts* et explique, sans être en butte à la violence, cette exposition de la loi» ne peut être considérée comme définitive. Nous sortons des ténèbres, et nous obtenons un sens raisonnable et bien lié en appliquant la traduction à laquelle nous a amené notre passage, et

en tenant compte des habitudes générales de la construction sanscrite (Benfey, *Gesch. der Sprachwissensch.*, p. 85 et suiv.) : « qui, enseignant la tolérance (littér. : la facilité, la douceur dans les rapports), tout en enseignant cette exposition de la loi, se montre tolérant (souple, facile de relations) et [grâce à cette prudence] enseigne, sans être en butte à la violence, cette exposition de la loi. » Ce qui précède au fol. 153ᵃ (Burnouf, même page 173) et les circonstances spéciales dont il s'agit mettent, je pense, hors de conteste la convenance parfaite de cette traduction.

Ligne 7. — मूलात: peut être pris dans le sens de « complètement, tout à fait, radicalement », comme on dirait en style buddhique, योनिश:. Néanmoins, me fondant sur l'analogie de cas assez nombreux où मूल se construit avec les substantifs pour paraphraser un cas oblique quelconque, et sur le penchant évident pour ces locutions périphrastiques que révèle l'emploi tout comparable de *antika*, *santika*, *madhya*, *kṛitya*, etc., je préfère construire तेषां मूलात: pour dire : « par eux, grâce à eux... » En un sens, une des locutions les plus naturellement comparables est l'emploi de पृष्ठ *piṭṭha*, qui est devenu, en pâli, un véritable formatif du locatif, comme *Dhammap.*, 172, 15 : *sappo.... sayanapiṭṭhe nipajji* « le serpent s'étendit sur le lit »; 192, 22 : *vâlukâpiṭṭhe nipajji* « il s'étendit sur le sable ». *Jâtaka*, I, 383, 29 : *âbharaṇâni samuggapiṭṭhesu ṭhapetvâ* « ayant déposé les ornements dans des coffrets », etc. De même *matthaka* (मस्तक) : *Jâtaka*, I, 406, 28 : *assamamatthake ṭhatvâ* « s'étant arrêté dans l'ermitage ». *Dhammap.*, 148, 21 : *ito sahasahassakappamatthake* « dans cent mille kalpas, à dater de ce jour », etc. D'où l'emploi équivalent de शिरस् dans le sanscrit buddhique, comme *Lal. Vist.*, 439, 3 : रणशिरसि विजितविजय: pour रणे, etc. : « ayant remporté la victoire dans le combat. »

Ligne 8. — Suppléez भगवान् « il en alla pour ce roi, comme le dit Bhagavat dans les questions de Çakra ».

Ligne 11. — On connaît l'usage de अस्थानं dans le sens de अयुक्तं « qui n'est pas convenable, pas possible, pas raisonnable ». Ici, nous avons la tournure affirmative au lieu de la négative, et dans un sens légèrement différent : « il serait bien possible, ce serait une conséquence naturelle que... »

Ligne 17. — तत्र समनुक्रान्ता « vont, en passant par là... », c'est-à-dire : passent par là pour aller dans le pays des Kâçis et des Koçalas.

Page 351, ligne 2. — Je ne vois rien de certain à tirer de la lecture des manuscrits सो हि ज्ञानन्तेन. धनुहिमवन्तं, que j'ai introduit dans le texte, provisoirement et faute de mieux, s'éloigne trop de la tradition pour avoir une sérieuse autorité. On pourrait songer à écrire, en gardant la ponctuation après "खण्डं : ते पि ज्ञानन्ते ॥ « ces marchands savent (ce qui suit, à savoir :). » Mais हानि, qui suit तेहि, montre que cette phrase continue la trame du récit et n'admet guère cette hypothèse. — La

lecture de la phrase suivante ne saurait davantage, malgré l'accord des manuscrits, ici et quelques lignes plus bas, être entièrement correcte. Je ne sais aucun moyen de construire मातृयो. Si l'on compare la version tibétaine (Csoma, p. 39), on voit que Kapila donne aux princes, qui s'y conforment, le conseil de prendre pour femmes leurs sœurs de père, en évitant seulement leurs sœurs de la même mère. Nous pouvons nous autoriser de cette comparaison pour corriger स्वकस्वका परमात्रीयो गमिनीयो, en traduisant : «dans la crainte de compromettre la pureté de leur race, ils épousèrent leurs propres sœurs, chacun en choisissant une d'une autre mère que lui.» L'orthographe de la désinence, मातृयो ou मात्रीयो, fait aussi difficulté. Si nous écrivons *मातृयो avec la plupart des manuscrits dans les deux passages, cette forme ne se peut expliquer que comme une restitution fautive de quelque forme populaire issue du thème *mâti* pour *mâtâ*, usité en composition tant en pâli qu'en prâcrit (*Hemac.*, III, 46); मात्रीयो ne serait qu'une autre tentative un peu mieux inspirée. D'autre part, il existe en pâli un adjectif *mâtiya* qu'on pourrait rétablir ici en lisant *मातिया au lieu de मातियो; mais la première hypothèse me paraît beaucoup plus probable.

Ligne 10. — L'orthographe शक्या doit être respectée; elle correspond en effet exactement à la construction pâlie par les indéclinables *sakkâ* et *labbhâ*, quelle qu'en soit au juste l'origine. Cf. Childers, s. v. *sakko*.

Ligne 12. — तत्तो निदानं, dans cet emploi adverbial : «pour cette raison, de ce chef,» est encore une locution familière au pâli.

Ligne 14. — On remarquera la leçon समन्ना des manuscrits qui représente, avec une fidélité trompeuse, le pâli *samaññâ*, et équivaut conséquemment au sanscrit समाज्ञा dans le sens de संज्ञा (conf. ci-dessus, p. 566). Comp. un peu plus loin, p. 355, l. 13, समज्ञा, encore pour समाज्ञा, qui ne laisse pas de place aux doutes sur la forme ni sur le sens de समन्ना dans le présent passage.

Ligne 18. — Sur इमस्मिं, इमम्हि, इमह्हिं, voyez ci-dessus, p. 524.

Page 352, ligne 11. — La restitution de निपुत्रो ne paraît pas douteuse, puisque nous voyons dans la suite de l'énumération que le fils de chacun des frères porte le nom de celui de ses oncles qui est le cadet immédiat de son père.

Ligne 17. — न च व्यपैभवति «et elle ne guérit pas».

Ligne 20. — आरुपिय pour आरोप्य, absolutif du causatif, avec l'orthographe *u* comme équivalent de *o*, probablement sous l'influence et à l'imitation de रुहति (pâli et sanscrit buddhique) pour रोहति. Nous trouverons plus tard une forme fort irrégulière रोहप pour अवरोपित, par exemple, रोहपकुण्डल, fol. 309ᵃ, qui repose sur la même orthographe. — उत्तंगपर्वते pour पर्वतोत्तंगे (cf. नगोत्तंग, *Raghuv.*, VI, 3) : «sur le haut d'une montagne.»

Page 353, ligne 2. — तेन निवातेन «grâce à l'absence de vent, à cette réclusion à l'abri du vent».

Ligne 13. — काष्ठावशेषं, etc. : «de façon qu'il ne restait plus que les pièces de bois [qui formaient la porte].» — Le verbe सक्क्, que je retrouve dans ओसक्किते, déroute très particulièrement les rédacteurs de notre texte; nous l'avons vu plus haut (p. 389) transformé en सप्प् et सर्प्, ici on a pris un autre détour; en écrivant ओसोक्किते, on a sans doute cru à ce sens : «effrayé par le ṛishi.» Il est évident que c'est là une invention mal avisée, et qu'il faut rétablir le verbe *osakkati* bien connu du pâli, et qui termine la phrase d'une façon satisfaisante : «il fit retraite devant le ṛishi.» Mais ऋषिणा, suivi d'un तं que rien n'explique, me paraît lui-même très suspect; je serais très disposé à lire ओसक्किते ऋषितो. L'écriture népâlaise rend la correction fort aisée.

Page 354, ligne 2. — Pour समूहत et धनूहत, cf. ci-dessus, p. 566. — प्रकुप्यति paraît spécialement employé de la sorte comme terme de médecine. C'est exactement la même image dont nous nous servons en disant que le mal *s'exaspère*, quoique le détour par lequel les deux langues y arrivent soit différent comme sont les points de départ étymologiques. — Le premier mot, तिउं, du dernier pâda ne donne aucun sens; il est sûrement corrompu. La comparaison doit s'appliquer au feu que le bois porte toujours en lui, puisqu'on l'en peut toujours faire jaillir. Je ne m'avise d'*aucun* mot qui, dans cette donnée, se substitue sans violence à la leçon des manuscrits.

Ligne 12. — संविधेष्यन्ति «ils vous distribueront, vous donneront des moyens de vivre».

Ligne 16. — परिपाटिका est ici substantif (cf. plus haut, p. 3, l. 3, note) : «successivement d'après leur âge.» On approuvera, je pense, la correction यथायुष्कातो. — Sur समन्वाहरति, cf. p. 564.

Page 355, ligne 7. — Si la lecture est exacte, il faut admettre un sandhi irrégulier pour ṛishe = षि°, à la façon pâlie. — ऋषिप्रव्रजित est un composé assez irrégulier qui s'explique par l'usage du substantif ऋषिप्रव्रज्या (pâli *isippabbajjâ*). Le sens est clair : «sorti du monde pour mener la vie de ṛishi;» c'est la formule habituelle dans les livres buddhiques, pour marquer la profession religieuse antérieure au buddhisme et par conséquent en dehors de ses règles et de ses croyances propres.

Ligne 13. — J'ai corrigé व्याघ्रपथे d'après l'analogie du texte pâli (*Ind. Stud.*, V. p. 420); dans les deux sources, l'histoire présente des variantes notables, mais cette étymologie paraît identique dans l'une et dans l'autre, quoique les circonstances auxquelles on la rapporte soient différentes. Il importe peu que le nom soit transmis

comme le nom de la ville, sous la forme *Vyagghapajjaṁ*, ou comme le nom des habitants, sous la forme *Vyâghrapadyâ*.

Ligne 14. — Le passage correspondant dans la version pâlie se termine bien par ce titre; il a été précédé du titre de la *Sakyânaṁ uppatti* (p. 147) qui clôt la légende séparée, spécialement relative aux Çâkyas; dans notre texte, elle est peut-être considérée comme finissant p. 352, l. 5 ou l. 9. — Si notre suscription est ici dans son état primitif, si प्राक्त n'est pas tombé accidentellement, elle semblerait se référer à un état du texte un peu différent de ce qu'il est actuellement. — Pour le neutre समाप्तं, cf. plus haut, l. 7-8, l'emploi de प्रकृति : तं प्रकृतिं सर्व्वं श्राचिचिंतं.

Ligne 16. — Cette tradition, qui donne six sœurs à Mâyâ, et qui distingue Mâyâ et Mahâmâyâ en deux personnes différentes, ne m'est pas connue d'ailleurs; la tradition ordinaire ne donne à Mâyâ qu'une sœur, Mahâprajâpatî. Je regrette d'autant plus de ne pas connaître de passage parallèle, qu'un nom dans cette énumération est bien suspect, un autre évidemment corrompu (कोलीसोवा).

Ligne 19. — Cf. ci-dessus, p. 352, l. 13.

Page 356, ligne 15. — «Quand ces six aînées seront mariées, alors je donnerai Mâyâ au roi.»

Page 357, ligne 2. — On voit que, par un détour, cette tradition se rapproche de la tradition ordinaire suivant laquelle Mâyâ n'aurait eu qu'une sœur, mariée comme elle à Çuddhodana. Toutes ces généalogies sont du reste dans un désarroi évident : il est question ici de cinq frères du roi; par deux fois, et tout à l'heure encore, on nous le représentait comme n'en ayant que trois.

Ligne 3. — Nous avons eu déjà ce passage jusqu'à la ligne 9. Voy. p. 196, l. 21 et suiv., où je renvoie pour les notes. Les lignes qui suivent dans la première version (p. 197, l. 7) sont rejetées ici plus loin, après l'histoire du Mṛigadâva, p. 366, l. 9-11.

Ligne 9. — Ici et quelques lignes plus bas, nous sommes forcés d'attribuer à व्याकरण un sens différent de son emploi technique. Il ne peut être question de «prédictions d'avenir» pour des Pratyekabuddhas qui entrent dans le nirvâṇa. Les व्याकरण en question ne sont autre chose que les sentences, les enseignements dont nous avons un peu plus bas un spécimen dans les चतुश्चिषाणगाथाः; et c'est ainsi que, aux स्वकस्वकानि व्याकरणानि dont il est question à la ligne 11, correspond l'observation de la page 359, l. 16 : «chacun des cinq cents Pratyekabuddhas récite sa stance,» ou, ce qui est tout un, son व्याकरण.

Ligne 12. — Cette strophe est certainement transposée; elle ne devrait venir qu'après les deux lignes en prose qui la suivent et qui ne peuvent pas être séparées de ce qui précède, comme on le voit par la comparaison du *Lal. Vist.*, p. 20.

— Ces strophes ne sont, ainsi que l'indique la phrase citée dans la note précédente, qu'un extrait tiré d'un ensemble plus étendu, dont une rédaction pâlie nous est conservée dans le troisième chapitre de la première partie du Suttanipâta, le *Khaggavisāṇasutta* (traduit par Coomâra Svâmy, *Suttanipâta*, p. 11 et suiv., et depuis par M. Fausböll, p. 6 et suiv.) Voici le texte de la strophe pâlie qui correspond à celle-ci (d'après les mss. 125 et 126 du fonds pâli de la Bibliothèque nationale); elle porte dans les traductions anglaises le numéro 34 :

Āraddhaviriyo paramatthapattiyā
alīnacitto akusītavutti |
daḷhavikkamo[1] thāmabalopapanno
eko care khaggavisāṇakappo ||

La différence la plus notable de notre version sanscrite consiste ici dans l'emploi du pluriel; il est contraire à l'analogie des vers suivants, et détermine l'emploi de la forme ⏑⏑–⏑– qui est irrégulière, au commencement du dernier pâda. J'ai peine à croire que cette particularité soit originale et primitive; encore est-elle appliquée avec trop de conséquence pour que je l'aie osé supprimer. Je n'ai pas non plus changé धालब्य° en धाल्य°, bien que la forme soit consacrée dans cette locution, et que la substitution de *l* pour *r* et réciproquement soit constante; après tout, धालब्य se défend et s'explique bien. Le pâli *akusītavutti* correspondrait à अकुशीद-वृत्ति. La différence la plus remarquable est entre °*balopapanna* et °बलोपपेत, restitution que les exigences du mètre rendent certaine. Nous trouverons ci-dessous, fol. 224[b] उपपेतां, et de même ailleurs; on peut comparer aussi *Lal. Vist.*, 289, 6, बलोपपेता. Une coïncidence achève de mettre cette forme hors de doute, c'est son emploi dans le Mâgadhî jaina qui dit : *uvaveya* (conf. Weber, *Bhagavatî*, 260, 4. Jacobi, *Kalpasûtra*, 35, 14, et les variantes in 53, 14, et 85, 16). Si irrégulière que soit cette forme उपेत pour उपेत, il ne me paraît pas douteux qu'elle ne mérite la préférence sur l'explication proposée pour la forme mâgadhî par M. Weber, et adoptée par M. Jacobi; ils la tirent d'un sanscrit उपेत, forme irrégulière pour उपेत, de la racine या. On peut imaginer que la consonnance du synonyme उपपन्न n'a pas été sans influence sur l'établissement de ce barbarisme.

Ligne 18. — Stance pâlie, numéro 39 :

Mettañ upekkhañ karuṇañ vimuttiñ
āsevamāno muditañ[2] ca kāle |
sabbena lokena avirujjhamāno — eko care.....

La ressemblance n'est pas assez étroite entre les deux versions pour que j'aie osé introduire dans le texte मैत्रं ou मैत्रो pour combler la lacune que révèle le mètre;

[1] Les deux mss. ont : *daḷhamikkamo*.

[2] Le ms. 125 a : *mudutañ ca*.

j'ai été retenu par la présence de मैत्र pris adjectivement dans le troisième pâda; il n'y a du reste pas de doute sur la valeur approximative du mot qu'il faut suppléer. — Les leçons de notre second pâda sont intéressantes; elles montrent que, sans se préoccuper autrement de la construction, nos rédacteurs ont pris la leçon primitive मुदितां pour le participe मुदित; ils se sont trouvés ainsi amenés à écrire मुदिता et ensuite सासेवमाना. Mais la comparaison du pâli nous apprend que मुदिता n'est autre chose qu'une forme, légèrement altérée par l'analogie dominante des nombreux substantifs en *-itâ*, de l'abstrait *mudutâ* = sanscrit मृदुता. Pour la réelle existence de cette forme en pâli, il suffit de comparer *muditâbhâvanâ* dont Childers a eu le tort de prendre, un peu à la manière de nos copistes, le premier membre, comme le féminin immobilisé au sens abstrait du participe मुदित. Il en a d'ailleurs bien indiqué le sens : « bienveillance, douceur. »

Page 358, ligne 1. — Strophe 1 du pâli :

Sabbesu bhâtesu[1] *nidhâya daṃḍaṃ*
avihethayaṃ aññataram pi tesaṃ |
na puttam iccheya kuto sahâyaṃ — *eko*.....

Notre version paraîtra certainement, au point de vue de la liaison des idées, préférable ici au texte méridional. Relativement à la lecture त्रसस्थावरेषु, je renvoie au *Dhammap.*, v. 405; sur cette distinction des êtres vivants en *trasa* et *sthâvara* « faibles et forts », cf. Childers, *Khuddaka pâtha*, p. 323 et s. v. *taso*.

Ligne 5. — Voici les stances pâlies, numéros 10 et 30, que rappelle notre texte :

Oropayitvâ gihivyaṃjanâni
saṃsîvapatto yatha[2] *kovilâro* |
chetvâna vîro gihivyaṃjanâni — *eko*.....

Ohârayitvâ gihivyaṃjanâni
saṃchannapatto yatha[3] *pâricchatto* |
kâsâyavattho abhinikkhamitvâ — *eko*.....

On peut comparer encore la stance 28; elle nous fournit une occasion de constater un fait bien digne de remarque et souvent frappant dans le rapprochement de recensions parallèles du nord et du midi, à savoir que la ressemblance est plus étroite dans les mots, dans la consonnance générale de la phrase, que dans le détail du sens :

Saṃâdâlayitvâ saṃyojanâni
jâlaṃ bhetvâ salilambucâri |
aggi va daḍḍhaṃ anivattamâno — *eko*.....

[1] Les deux mss. ont : *bhûtesu*.
[2] Les deux mss. ont : *saṃsina* ° *yathâ*.
[3] Les mss. ont : *yathâ*.

Relativement au pâli, je ferai observer que la traduction de M. Coomarasvâmi pour la seconde de ces strophes suppose une leçon *saṁchannapatto*, qui ne fournit pas un sens satisfaisant; d'ailleurs, nos deux manuscrits ont *saṁchaṇṇa*° qu'il faut entendre comme une dérivation, d'ailleurs assez irrégulière, de la racine छर्द्, ou plutôt, ce qui explique la forme, d'une transformation prâcritisante, छद्, de cette racine : *saṁchaṇṇapatto* se traduit donc, comme *saṁsiṇapatto* : «dépouillé de ses feuilles.» — Pour le texte sanscrit, la seule difficulté réside dans le pâda निर्विवेचा... qui cache sûrement quelque corruption, et où एकचारी a dû être amené par le voisinage de एको चरे. Tel qu'il est, le texte ne donne guère de sens, et celui qu'on en peut tirer à la rigueur ne constitue pas une comparaison satisfaisante. Il ne peut être question de montrer le feu «résidant seul dans la cendre», mais sortant, jaillissant de la cendre, et s'affranchissant de ce lien. Je proposerais de lire par exemple भस्मविवेकचारी : «qui s'isole, se sépare de la cendre.»

Ligne 13. — Les seules stances qui aient quelque analogie avec les six vers qui suivent, sont celles qui portent les numéros 2 et 7 :

Saṁsaggajātassa bhavanti snehā[1]
snehanvayaṁ dukkham idaṁ pabhoti |
ādīnavaṁ snehajaṁ pekkhamāno — eko.....

Khiḍḍāratī[2] *hoti sahāyamajjhe*
putteṣu ca vipulaṁ hoti pemaṁ |
piyavippayogaṁ[3] *vijigucchamāno — eko.....*

Ce texte nous met en état de corriger sans hésitation une faute que les scribes ont répétée dans toute cette série de vers avec une persistance qui prouve qu'ils entendaient mal leur texte et s'appliquaient honnêtement à l'altérer; je veux parler de स्नेहात्वया ou °त्वाया qui revient dans chaque strophe; il est clair qu'il faut lire स्नेहान्वयं. Quant à la formule सियातिस्नेहो, प्रियातिस्नेहं de la ligne 27 montre qu'il la faut résoudre en सिया अतिस्नेहो. En somme, la formule initiale se doit traduire : «On prend (exactement : on prendrait, c'est-à-dire : on court danger de prendre) un attachement excessif pour l'homme dans la société duquel on vit; or le malheur ici-bas vient de l'attachement;» d'où la conclusion qu'il faut marcher seul, fuir l'amitié et l'attachement extrême à un ami, etc.

Page 395, ligne 8. — A ce vers et au suivant, comparez le vers 3 du pâli :

Mitte suhajje anukampamāno
hāpeti atthaṁ paṭibaddhacitto |
etaṁ bhayaṁ santhave pekkhamāno — eko.....

[1] Les deux mss. ont : *sneho*.
[2] Les mss. ont : *khiḍḍa*.
[3] Le ms. 125 a : *'yoga vi'*.

Il faut aussi rapprocher les deux derniers pâdas du vers cité à propos de la première strophe de la page précédente. Le sens est clair : « Celui qui a l'âme prise aux liens [de l'affection] manque sa fortune pour le bien de ses fils ou de ses amis. Qu'on ne souhaite donc pas de fils, moins encore des amis.... » कुतो est simplement un équivalent de la locution को वादः, कः पुनर्वादः. Cf. *Dhammap.*, v. 62, etc.

Ligne 17. — En dépit de cette étymologie, les deux orthographes du mot, familières à notre texte, sont, non pas सविपतन, mais ou सविपत्रन (ci-dessous, p. 366, l. 8 : पत्र), ou सविवत्र. J'ai donné la préférence à cette seconde forme (ordinaire aussi dans les gâthâs du *Lal. Vist.*), partout où l'autorité des sources était balancée (cf., par exemple, ci-dessus, p. 43, l. 15; 307, 5; 323, 14, 16; 324, 12; 330, 4, etc.). Cette orthographe populaire et prâcrite mérite d'autant plus l'attention qu'elle s'est maintenue contre une étymologie ayant cours, et qui la devait aisément ramener à la forme classique, tandis que la forme *पत्रन ne paraît fondée que sur l'analogie illusoire des noms propres formés au moyen du mot पत्र.

Ligne 18. — La popularité de cette histoire est démontrée par la façon dont le *Lal. Vist.* (*loc. laud.*) y fait allusion comme à un récit que chacun doit connaître. On la retrouvera en effet dans les *Mémoires* de Hiouen-Thsang, I, 361, et une version pâlie, *Jâtaka*, I, 149 et suiv. Conf. Benfey, *Pañcatantra*, I, 183. Ce conte était évidemment très répandu. Le général Cunningham croit en retrouver la trace dans un relief de Bharhut (pl. XLVI, 2) qui est accompagné de cette inscription : *isimigajâtakaṁ* (la pierre paraît porter **migo jâ**). Mais cette identification a été, à bon droit je pense, contestée par M. Hörnle dans l'*Indian Antiquary*.

Ligne 23. — Je ne trouve pas que छार् soit ainsi usité, ni en sanscrit, ni en pâli, dans le sens de « fourré, buisson », comme synonyme de गह्न, à côté duquel il est employé un peu plus bas, p. 361, l. 5; mais cette signification n'a rien de bien surprenant, quand on compare मुक्ताछार् qui signifie, en somme, un *assemblage*, une *réunion* de perles. Le présent passage est du reste décisif, la répétition du mot un peu plus bas ne permettant guère de croire à une altération du texte.

Page 360, ligne 1. — वद्यन्ति, c'est-à-dire वापन्ते, comme nous l'avons déjà vu. Cf. la ligne suivante.

Ligne 11. — सन्तरे se doit ici entendre avec le sens de « conjoncture, circonstance ».

Ligne 20. — Le féminin प्रवणी ne paraît pas usité en sanscrit. Étant donnée la valeur étymologique du mot, il ne peut signifier que *fleuve* ou, puisque nous avons déjà नदीयो, quelque chose comme *torrent* ou bien *source, fontaine*. — सविछान « capitale ». Cf. ci-dessus, p. 303, l. 8.

Page 361, ligne 9. — अविभत्तणं signifierait littéralement : « non-cessation de nourriture; » je prends वि dans विभत्तण comme exprimant la négation, la suppression. Cf. ci-dessus विपणिउत, p. 165, l. 3.

Ligne 18. — De la signification d'*occasion, moment favorable*, se dérive, pour अवसर्, le sens de *rang, tour* (*Pañcatantra*, éd. Kosegarten, 55, 4). Nous avons ici une déviation nouvelle de cet emploi. ओसरं कृतं signifie : « on tira au sort, » ou, plus exactement : « on fixa le tour de chacun en tirant au sort. » Deux lignes plus bas, nous retrouvons simplement le sens de *rang* : « une fois que c'était le tour du troupeau de Viçâkha. » Cf. la suite.

Ligne 21. — आणापक dérivé de आणापेति « chargé de donner, de transmettre les ordres ».

Page 362, ligne 5. — « Celui qui vient après cette gazelle. » Pour cette acception de अन्तरेण « après », cf. *Lotus*, fol. 17ᵃ, où भविष्यते बुद्ध ममान्तरेण est rendu par Burnouf : « il paraîtra un [autre] Buddha après moi. »

Ligne 9. — अनोसरा est l'ablatif = अनोसरात् et non un adjectif. Voyez tout à l'heure अनोसरेण suivi plus bas, p. 363, l. 11, de अनोसरे et de अनोसरस्मिं, p. 365, l. 5.

Ligne 12. — Il est permis d'hésiter sur la lecture du mot que j'écris सन्निपातेन. On pourrait lire, surtout dans ce voisinage de घातयिष्यन्ति : मम सन्निघातेन « étant frappés en même temps que moi ». J'ai préféré सन्निपातेन qui se peut du reste entendre de deux façons, ou : « par leur union avec moi, » ou : « par ma mort, » en prenant सन्निपात dans ce sens de *mort* que Nîlakaṇṭha lui attribue dans un passage du *Mahâbhâr.*, XII, 7408, cité par le *Dict. de Saint-Pétersb.* — घातयिष्यन्ति dans le sens passif, comme nous en avons vu plusieurs exemples.

Page 363, ligne 6. — तेहि « par eux », c'est-à-dire par ceux de l'autre troupeau « qui lui disent : c'est ton tour, vas-y ! »

Ligne 14. — L'impératif मिलेहि est bien suspect. Nous connaissons un thème verbal मेल् dans le sens de « repousser, écarter ». La forme मिल् pourrait bien en être simplement une autre orthographe; et, par le sens, cette exclamation se comparerait au grec ἄπαγε. Mais tout cela est bien hypothétique.

Ligne 18. — अञ्जनेहि ne peut pas être correct; il faut, ou साञ्जनेहि ou quelque chose d'approchant : « des yeux noirs comme s'ils étaient oints de collyre. » — Si l'instrumental महता जनकायेन est exact, il faut concevoir अग्रतोकृतो comme une manière de composé : « mis à leur tête par une grande foule d'hommes. » On attendrait plutôt le génitif महतो जनकायस्य अग्रतो कृतो, et l'on peut se demander, une correction étant en tout état de cause inévitable, s'il ne vaudrait pas mieux lire महतो जनकाये pour महतो जनकायस्य; bien que le locatif y fasse souvent fonction de

génitif, j ai craint d'introduire une incohérence un peu forte, même pour notre texte.

Page 364, ligne 1. — गच्छाम peut être entendu dans le sens du subjonctif, d'après l'analogie des secondes personnes en सामि et en साथ.

Page 365, ligne 6. — जानामि «je fais cette réflexion».

Ligne 9. — Nous avons rencontré plus haut, p. 17, l. 5, etc., la forme तिट्ठ connue du pâli. De la présente forme तिट्ठिङ, on rapprochera le prâcrit तिट्ठिह, *Hemacandra*, II, 143. — On ne peut voir dans उप्पेम qu'une première personne pluriel de l'aoriste (forme du potentiel), comme nous avons eu तिट्ठेम, etc., dans le sens du présent, ainsi qu'il arrive souvent.

Ligne 18. — Ce paragraphe, jusqu'à la ligne 2 de la page suivante, est déplacé. Il fait suite naturellement, quoique par une transition un peu brusque, à la ligne 15; il sépare surtout, d'une façon inadmissible, l'annonce des plaintes des habitants de l'expression même de ces plaintes. Si on le transpose, les mots de la ligne 5, जानपदा, etc., deviennent inutiles. Ils ont sûrement été ajoutés après coup, alors que la transposition ou mieux peut-être l'interpolation du présent passage était déjà un fait accompli; je dois avertir que l'on en trouve la contre-partie, y compris le çloka, dans la rédaction du jâtaka pâli précité (p. 152).

Page 366, ligne 7. — भणे, forme déjà signalée de la première personne du singulier du potentiel.

Ligne 8. — On voit maintenant comment il faut entendre cette étymologie de मृगदाव, qui est fournie par le *Lal. Vist.*, comme elle est donnée ici, quoique en termes moins clairs; l'absence du conte que nous avons ici en avait fait méconnaître à Burnouf (*Introduction*, p. 157, note) la véritable intention. La confusion était d'autant plus aisée que le *Lal. Vist.*, comme les écrits buddhiques du nord en général, et comme notre texte lui-même d'ordinaire, porte l'orthographe मृगदाव, l'orthographe sanscrite véritable. L'étymologie, au contraire, est faite pour et sur la déformation populaire *migadâya;* notre texte met ce point en pleine lumière; j'ai donc cru convenable d'écrire, à titre exceptionnel, मृगदाये.

TABLE

DU PREMIER VOLUME.

	Pages.
Préface	1
Introduction	xxi
Texte	1
Description des Enfers	4
Visites de Maudgalyâyana aux diverses catégories d'êtres vivants	27
Le Bahubuddhakasûtra	46
Les dix Bhûmis	63
Histoire de Dîpaṁkara	193
Histoire de Maṅgala	248
Histoire des Parasols	252
Histoire de Mâlini	300
Histoire de Ghaṭikâra et de Jyotipâla	317
Les commencements de l'histoire des hommes et les origines des Çâkyas et des Koliyas	338
Histoire du Mṛigadâva	359
Commentaire	367

Sanskrit Buddhist Texts

Mahāvastu

Buddhism – Mahāvastu

Central Archaeological Library,
NEW DELHI.
9302 Tome I
Call No D 6050 / B5a2 / Mah
Author— (9302)
Title— Le Mahavastu

Borrower No.	Date of Issue	Date of Return
The Librarian D.A. Library	3-3-64	

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book clean and moving.

S. B., 148, N. DELHI.